

નવયુગ

વર્ષ : ત્રીજું

અંક : દશમો

તારી :

સીતારામ. જી. શર્મા

પ્રમી સ્વ. પત્નિશ્રીના સ્મરણાર્થે
શ્રી કાર્તિક મુજાતી સ્વ. ને
શ્રીયુ. રાજાભાઈ આલુદસ બાલકોન્યુઅરી : ૧૯૩૨—
તરફથી નવિનય સંપ્રેમ ભેટ.

આ અંકના

આ કૃષ્ણા

ગાંધીજી ॥ મનોસૂત્રી

બગલગત

(નાટક)

‘આત્મા’ઓ સાથે

આકરો અનુભવ

(નવલીકા)

સંતતીનીયમનના

સાધનો દર્શાવનો

સચીન લેખ

રશીયન કીસાનોની

‘આગેકદમ’

‘અકથા’

(મસ્તકીર)

શ્રીમતી કમળા

દેવી ચરોપાધ્યાય

કવિ અને સૌંદર્ય

હાલના જમાનામાં હાલનાની લાવણ્યતાના વીધમાં બાલની ખુબસુરતાનો પ્રશ્ન ચોખ્ખરે આવે છે અને તેથી મુગ્ધાચનીના બાલની સૌંદર્યતાની આમેદુખ વર્ણન શકેલી માટે મશહુર થયેલ નામાંકીત નાટ્યકાર કવી ક.લીલાસત્તુ' નામ રહેલો યાદ આવી જાય છે. બાલને સુંદર અને સુંવાળા રેશમ જેવા બનાવી તેને કળા ભર જેવા રાખવા એ હાલના જમાનાની એક પ્રચલીત દેશન થઈ પડી છે.

કામીનીયા ઓઇલ

હર ઓઇલના કુનીયામાં, બાલની ઉપર વર્ણવ્યા જેવી અનુપમ સૌંદર્યતા, ઉપ સ્થિત કરવામાં જાળવી રાખવામાં તેમજ ખીલવવામાં અમર્યાદા બોગવી રહે છે. તમારા બાલ માટે કામીનીયા ઓઇલ, નીચીત વ્રાપરો અને તમારી ખુબસુરતી દીનપ્રતીદીન વધારે અને વધારે ખીલતી રહેશે. કામીનીયા ઓઇલ બાટલી દીઠ રૂ. ૧ ની કીંમતે સમગ્ર જાણીતા સ્ટોરોમાં વેચાય છે. અસલ કામીનીયા ઓઇલ બગઅર તપાસીને જ ખરીદજો કારણ તેની બનાવટી 'હક્કી' નકલો નીકળવા માંડી છે.

:-:-:-:-:-

ચમેલી જેવું મોહક-ગુલાબ જેવું ઉત્તમ-કમળ જેવું સુંદર
ઓટો દીલખહાર (રજીસ્ટર્ડ.)

તમે ન વાપરું હોય તો એક વખત વાપરી જુવો. તે કપડાં ઉપર અથવા રેના કાપામાં લગાડતાં સાથે ઉપર જણાવેલા કુલોની મીડી ખુશમો બહેક બહેક થઈ રહે છે. ઓટો દીલખહાર (રજીસ્ટર્ડ.) નામ વાંચીને જ સીલખંધ બાટલી ખરીદજો કારણ બનાવટી નકલો નીકળી પડી છે. કીંમત વા આંકેસની ૧ બાટલીના રૂ. ૨, ૦ આંકેસ રૂ. ૧-૪ અને ૧ કામની રૂ. ૦-૧૨-૦ નમુનાની શીશી ૧ ની કીંમત રૂ. ૦-૨-૦ સુગંધી કાડતો એક આનો.

બકારગામ મંગાવનારોને વી. પી. ખર્ચ પાંચ આનો જુદા થશે.

દીલખહાર હર ઓઇલ (રજીસ્ટર્ડ.)

આ તેમની કેવડા ગુલાબની પારીજાત જેવી મીડી સુગંધ ધણીજ પ્રીયકર છે. વાપરી બાતલી દીઠ કીંમત રૂ. ૧ અને વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૦-૬-૦ અગ્રગ.

સોલ {ધી એંગ્લો-ઈટીયન ફૂગ એન્ડ કેમીકલ કું.,

નં. ૨૮૫, જુમા મસીદ, સુબહ, નં. ૨.

સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ

રાષ્ટ્રીય મહાત્માના પ્રમુખ

વપ : ૩ જી.]

એપ્રિલ : ૧૯૨૧

[અંક ૧ લેા

કરાંચીમાં મળેલી
મહાસભાનું આજ મુધી
જેટલું કામ થઈ ચુક્યું
છે તે જ મહાસભાના
સુખીઓની મનોદશાના
માપ માટે પુરતું છે.

પ્રમુખ સરદાર વલ્લભભાઈનું લાપણું જાણી
રાયું અને દીક્ષીના યુદ્ધ વીરામની શૂરવૈભા
સ્વીકાર તેમ જ જોળમેજમાં જવાનો અંગી-
કાર કરનારો જે મુખ્ય કાર્ય મહાત્માજીએ
મસજત સમીતીમાં ચોતાને મનગમતી રીતે
પસાર કરાવ્યો છે, તે પછી હવે 'મહાસભા
માટે મહત્વનું કામકાજ કયું જ બાકી રહ્યું
નથી. આ રીતે થયેલા કામને જોતાં જ એક
મહત્વનો મુદ્દો ઉપર તરી આવે છે. તે એ
છે કે, મહાસભાના વર્તમાન મોરબીઓ
બીલીય સામ્રાજ્યવાદની સામે લડતા નથી
તેમને બીલીય સામ્રાજ્યવાદની સામે એ
સામ્રાજ્યવાદની નીતી રીતી સામે એક
ચુકર પણ કરેલો નથી. પરંતુ તેને સામ્રા-
જ્યવાદની સાથે સહીયાર કરવું છે.

સરદાર વલ્લભભાઈ મહાસભાના મેંચ
ઉપરથી પોતાની સાફ સાંકે વાણીમાં આ

સહિયારો સામ્રાજ્યવાદ

: લેખક :

તંત્રી

સંબંધમાં સીધે સીધે
જુલાસો કરી દે છે કે :

“...સંપુર્ણ સ્વરા-

જનો એ અર્થ નથી,
કદી નહોતો, કે બીરત
અથવા તો બીજી કોઈ

પણ સત્તા સાથે કંઈ સંબંધ ન રાખવાનું.
પુછકે કાંઈમને માટે પકડી રાખવું. એક
બીજના હિતની ખાતર આપણે બીજ
રાજ્યની સાથે સહીયાર નહીં કરી શકીએ
છીએ.”

કરાંચી મહાસભાના પ્રમુખ માત્ર આટલું
કહીને જ અટકતા નથી પરંતુ મહાસભાના
સુત્રધારો સામ્રાજ્યવાદમાં સહીયારી ગોઠવણ
કરવામાં પુરેપુરી થદા સેવે છે. તે તો
સરદારનાં નીચેનાં વચનો પુરવાર કરે છે :
“મને ખબર છે કે દેશમાં એક એવો
પક્ષ પણ પ્રબળ છે કે જેનું કહેવું છે કે
સહીયારનો વીચાર કરીએ તે પછેજાં
એકવાર પુરેપુરા છુટાછેડા થવા જોઈએ. પણ
હું તે પક્ષનો નથી.”

સરદાર વલ્લભભાઈ એ વાત બેરખબર
જાણે છે કે, સામ્રાજ્યવાદથી છુટાછેડા કર-

વાની હીમાયત કરનારા પક્ષમાંના એક રીડીત જવાહરલાલ હતા. કલકત્તા મુકામે ખગેરી મહાસભામાં તેમણે, “આવા સહીયા-
ની અંદર રહેલી ભાવનાઓ તેમ જ જ્વાળામયીઓનું વળુન ક્યું હતું અને તેથી જાહોરની મહાસભાએ જે સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાનો ઠરાવ મોટી બહુમતીથી પસાર કર્યો હતો, તે ઠરાવથી ખુદ રાષ્ટ્રીય મહા-
સભા સામ્રાજ્યવાદ સાથે સહીયાર નહીં કરવા માટે બંધાઈ ચુકી હતી. પરંતુ મહાસભાએ જેમ સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાની આખ્યાઓ વારંવાર બહાલી છે, તે જ રીતે અત્યારે સરદાર વલ્લભભાઈ એ માર્ગના પ્રવાસી બનીને આપણને સંભળાવે છે કે, એવી માન્યતા ધરાવનારા “દેશમાં એક પ્રમુખ પક્ષ છે.” છતાં પોતે તે પક્ષના નથી. અર્થાત્ સરદાર વલ્લભભાઈ સામ્રાજ્ય-
વાદી, નીતી નીતીમાં થઈ ધરાવી, તેની સાથે સહીયાર કરવામાં જરા નેટકો પે વાંધો નેત્રા નથી.

પરંતુ સામ્રાજ્યવાદની સાથે સહીયાર કરવા તત્પર થનારાઓ એ ભુલી જાય છે કે:
[૧] પૃથ્વી પરનો સામ્રાજ્યવાદ હમેશાં હીંસામાં માનતો હોય છે, અહીં સાવાદની સામે એને હમેશાનું બીબાપાર હોય છે; [૨] મુડીવાદના પાયા પરપરે મહત્ત્વ બનાવવા એ સામ્રાજ્યવાદની મેટામાં મોટી મહત્ત્વા-
કાંક્ષા હોય છે અને તેથી તે પૃથ્વીના પટ પર પોતાનો વીસ્તાર વધુ અને વધુ વ્યાપક બનાવવા હમેશો સાવધાનીથી તત્પર રહે છે. એની એ નીતીને કીધે તેનો પાંજે ખાસ કરાને જગતની રંગીન પ્રગ્નઓ ઉપર ભરંધી પડે છે, અને તેમની પાસેથી બને તેટલું આર્થિક શોષણ તે ચાલુ જ રાખે છે; [૩] સામ્રાજ્યવાદ હમેશાં માનવબંધુભાવનો અને સમાજવાદનો પ્રમુખ શત્રુ અનેકો રહે

છે. એટલે જે હીંદુસ્થાનની રાષ્ટ્રીય મહા-
સભાના મોરચીઓને સામ્રાજ્યવાદની સાથે સહીયાર રાખવું હશે તો, તેઓ ‘અહીં-
સના સામુદાયિક પ્રયોગ’માં જે અટલ શ્રદ્ધા વારંવાર જાહેર કરે છે, તે પ્રયોગને તેમણે છોડી દેવા પડશે. કેમકે એક જ મ્યાનમાં જેમ પે તરવારો એંટી વખતે સમાધ રોકે નહીં, તેમ ‘ધખધખતા’ હીંસાવાદની સાથે સાથે શાંત અહીંસાવાદનો સમાવેશ કરી શકાશે નહીં. સામ્રાજ્યવાદની સાથે ‘એકવાર પુરેપુરા છુટાછેડા થવા બેઠાએ’ એમ માન-
નારો પક્ષ સામ્રાજ્યવાદની સ્વાર્થી અને જગતની કરોડો નેટલી રંગીન પ્રેમ્યોને ચુસનારી નીતીમાં હીંદને ભાગીદાર બનવું પડે નહીં તેટલા માટે જ એવો આગ્રહ કરે છે, એ વાત સરદારે તે પક્ષને ઉતારી પાડવા પડેલાં સમજવાની જરૂર હતી.

...

સરદાર વલ્લભભાઈ પોતાનાં ભાષણમાં આગળ ચોક્કસતાં ગોરા વ્યાપારીઓની સમાન દરજ્જા અને સમાન વર્તણૂંની વાત કરતાં શરૂ ઉઠાવે છે કે:
“રાશ્ત્ર અને વર્ણોત્તીયા વચ્ચે, કુંજર અને ક્રીડી વચ્ચે સમાન દરજ્જાને હોઈ શકે; ખરે શકે.” પરંતુ ગોરા સામ્રાજ્યવાદની સાથે સહીયાર કરવાની વાત કરતી વખતે તેમણે આજે જ અગત્યનો મુદ્દા વીસારે પાડ્યો છે એ આશ્ચર્યની વાત છે. ખ્રીડીશ સામ્રાજ્યની વર્તમાન વ્યવસ્થા અને બંધા-
રણુ જોતાં હીંદનું તેની સાથેનું સહીયાર કુંજર અને ક્રીડી જેવું જ છે.

આ સંબંધમાં મહાત્મા ગાંધીજીનું મસ-
લત સમીતીમાંનું ભાષણ વીશેષ પ્રકાશ પાડે છે. તેમણે યુધ્ધવીરમની શરતોના સ્વીકારના ઠરાવનો ખરડો રચ્યું કરતાં ક્યું છે કે:

“બ્રીટીશ સરકાર સાથેનો હીંદનો વર્તમાન: દરજ્જો માલીક અને નોકર જેવો છે. પરંતુ તેની સાથે સહીયાર કરતાં તે સંબંધ બદલાઈને મીત્રતાનો સંબંધ બનશે.”

એટલે સામ્રાજ્યવાદમાં શેક નોકરના સંબંધથી હીંદને રહેવું પસંદ નથી, પણ સમાન મીત્ર તરીકેનો સંબંધ ખાસ જોવાયેલા સ્વીકારશે, એ સ્વીકારમાં સામ્રાજ્યવાદનું સહીયાર તેના સ્પષ્ટ અર્થમાં સ્વીકારાયું છે. ગાંધીજી કહે છે કે, હીંદુ-સ્થાનને એ મહંતારી ભાગીદારીમાંથી ન્યારે છુટા થવું હોય ત્યારે તે થઈ શકશે, તે જ રીતે બ્રીટીશ સામ્રાજ્યને પણ ઇચ્છા હશે ત્યારે તે હીંદની સાથેની ભાગીદારીમાંથી છુટું થઈ શકશે. આ કલ્પના જ અમને તો વીચીત્ર લાગે છે. હીંદને સંરક્ષણના નામે સામ્રાજ્યવાદ જે જે સાંસદોમાં સપડાવી રાખવાની વાતો કરે છે, તેમાં જ તેનો જે ઉત્તર દેશો છે તે બેતાં વાધ પોતાના પ જ નીચે પડેલા બકરા સાથેની મીત્રતા રચેલા છે. એવા તૈયાર થાય તેવી વાત મહાભાજી કરે છે. સામ્રાજ્યવાદ હીંદને પોતાના હિત માટે જ પોતાના કબજામાં રાખવા માગે છે, ભલે એ કબજાને મીત્રતાના સંબંધનું રૂપાળું નામ અપાય તેની એને પરવા નથી.

બ્રીટીશ પાર્લામેન્ટમાં લોડ્સ સેન્ટીએ તેમ જ હીંદમાં લોડ્સ અરવીને મીઠી શબ્દ-વર્ણનો અને બાહ્ય દેખાવે ઉદાત્ત લાગતા વીચારોની પાછળ રહીને એ જ વાતો ફરી ફરીને સ્પષ્ટ કરી છે. તેઓ જાણે છે કે હીંદીઓ જાણુ લાગણીવાળા છે એટલે ચર્ચાની તીખી ભાષા નહીં વાપરતાં મુલકની મીઠી ભાષાગળ નીચે ચર્ચા-લની જ મારાણીઓને અનુમોદન આપવામાં બોધુ લેખક છે. લોડ્સ સેન્ટીએ આગ્રહ પુરક કહ્યું છે કે:

“નાણાની ખાખત અચૂક મહત્વનો છે. સંરક્ષણનો સત્તાલ પથ તેટલો જ મહત્વનો છે તેમાં યે શંકા નથી; કાયદો અને સુઅ-વચ્ચા એના મહત્વ માટે પણ એ મત નથી; એટલે તે બધી ખાખતોનું બરોબર સંરક્ષણ થવું જોઈએ એવી ઇચ્છાની ખાખતમાં હું કોઈનાથીયે બોલો ઉતરું તેમ નથી.”

સરદાર વલ્લભભાઈએ આ બધી ખાખત-ધરીઓ (Safeguards) ના રાષ્ટ્રીય દ્રષ્ટીએ અર્થ કરી બતાવ્યા છે, તેમની સાથે અમે સકમત છીએ, પરંતુ ‘પરદેશી રાજ્યો સાથેના બ્યવહાર’ની એમણે ઓખવટ કરી નથી. એ જ મુદ્દો સામ્રાજ્યવાદને માટે જીવન મરણનો પ્રશ્ન છે. આયર્લેન્ડની સાથે સામ્રાજ્યવાદે તેટલા પુરતો જ સંબંધ રાખ્યો છે, છતાં આઠ આઠ વર્ષ પછી પણ આજે ૩ વરેરા એ અંધુરા મુશ્કેલીમાંનો. તેથી જ સામનો કરે છે, અને જગન સાંભળી શકે તેવા ઉચ્ચ સુરે તે પુકારે છે: “અમારે બ્રીટન સાથે કરી જ સંબંધ નથી જોડતો (તેથી) એ મુશ્કેલીમાંનો અમે ઇન્કાર કરવા માંગીએ છીએ.” એ મુદ્દા ઉપર બ્રીટીશ મુત્સદ્દીઓ જોળમેજમાં મહાભાજી અને તેમના સાથીઓ સાથે મોરચા માંડશે અને એ જ મુદ્દા ઉપર જોળમેજનું કામ ચાલકી પડશે કે. તુટી પડશે એમ અમે જોઈ રહ્યા છીએ. કેમકે બ્રીટીશ મુત્સદ્દીઓ નૌજવા-નોની તાકાત જોઈને થોડા વખત પછી જનારી મોટી નોકરીઓ, કે વ્યાપારનાં એક-પક્ષી હિત જતાં કરવા ખુશીથી તૈયાર થશે, પરંતુ ભાવી સંગ્રામમાં હીંદ જેવા દેશ તેની સામે પડે કે સાથે ન રહે તે જોવા તેઓ તૈયાર નથી. કેમકે બ્રીટીશ સામ્રાજ્યનો જ નહીં પણ બ્રીટનનો મુખ્ય આધાર એ જ મુદ્દા ઉપર અવલંબેલા છે, તે વાત

ખીટીશ લક્ષ્મીઓ અને ખીટીશ મુત્સદ્દીઓ બરાબર સમજે છે. એ મુદ્દાનો સ્વીકાર એટલે ખીટી પ્રજાઓ સાથે ખીટીશ સાત્રાન્યવાદના હિત માટે થયેલા યુદ્ધમાં ઇચ્છાએ કે વીના ઇચ્છાએ ઉતરવાની સંમતીનો સ્વીકાર છે. એટલે જ પંડીત જ્વાહરલાલ નહેરૂએ કમકમ્તા મહાસભામાં મહાસભાના મોરચીઓને સાત્રાન્યવાદની સાથે મહાયાર નહીં કરવાની ચેતવણી આપી હતી. આજે એ જ ચેતવણીની સરદાર વડલભાઈ મહાસભાના પ્રમુખાસન પર બેસીને અવગણના કરે છે.

...

સં રક્ષણના જે સંક્રાંતિમાં સાત્રાન્યવાદી ગોરાઓ હીંદને સપડાવવા માગે છે, તે ખીલું કંઈ જ નહીં પણ હીંદની ૩૫ કોટી જનતાની કુર દેકરી છે. હીંદને સાત્રાન્યવાદની સાથે ખરી રીતે તો સંરક્ષણ માગવાનો હક્ક છે. તેને બદલે સાત્રાન્યવાદી મુત્સદ્દીઓ હીંદમાં પોતાના હિતના સંરક્ષણ માટે આપણી પાસે બેળાધરીઓ માગે છે! છતાં એ બેળાધરીઓમાં હીંદ અને ખીટનનાં સામ સાથે જતાં હિતને એક જ સરખાં જણાવીને તો લગ્ના પ્રીતી શબ્દથી દોષી અરવીને આળા ધા ઉપર મીકું જ ભભરાવ્યું છે.

મહાસભાના મોરચીઓ એ અપમાન પર-પરાને 'યુદ્ધ વીરામ'ની પવીત્ર શરતોની સાચવણીના નામે કડવા ધુંટડાની માફક ગટગટાવી ગયા છે. અને બેળાધરીના કડવા નામને બદલે "આપણા પોતાના જ હિતની ખાતર કેટલુંક એક ખીજની સગવડ સાચવવાપણું તો રહેશે જ." એમ કહીને કેટલીક બેળાધરીઓનો સ્વીકાર કરવાની પોતાની 'ઉદારતા' સીદ કરી બતાવે છે અને મનુષ્યસ્વભાવમાં શ્રદ્ધા રાખવા માટે

જ સાત્રાન્યની સાથે સહીયાર કરવા મહાસભાના પ્રમુખ તૈયાર થાય છે!

મનુષ્ય સ્વભાવમાં શ્રદ્ધા રાખવાની એવી જ મનોદશા કુતકાળમાં હીંદીઓએ બતાવી, તેથી તેમને કપાને પરાધીનતાની કાળી ટીલી ચોંટી છે, છતાં આજે એ શ્રદ્ધાને નામે અનેક અવળા વીચારો હીંદમાં ચાલુ રહ્યા છે એ આશ્ચર્યની વાત છે. આવા આશ્ચર્યના અતીત્વમાં જ સાત્રાન્યવાદીઓની તક રહેલી છે.

આવી જ શ્રદ્ધાથી પ્રેરાયલાં કેટલાંક ખીમ નીરાધાર વચનો સરદારશ્રીના ભાષણમાં તરી આવે છે. દાખલા તરીકે:

"દેશમાં જે લાખો લોકો જુએ મરે છે, તે દેશમાં નીપજ નથી તેટલા સાર જુએ મરે છે એવું નથી, પણ એટલા સાર જુએ મરે છે કે નવરાશના વખતમાં કરવાને સાર તેમની પાસે કામ ધધો નથી."

આ વચનોમાં અર્થસત્ય છે, જગતભરના કુશળ અર્થશાસ્ત્રીઓ કહે છે તે પ્રમાણે કહીએ તો એ વચનો આ પ્રમાણે કહેવામાં ભ્રષ્ટાં હતાં:

"દેશમાં જે લાખો લોકો જુએ મરે છે, તે કંઈ દેશમાં થતી નીપજના અભાવે નહીં, પરંતુ તેઓ એટલા સાર જુએ મરે છે કે, આનંદી માલીકો હક્કને લીધે નફા ઉપરનો અધિકાર માત્ર મુઠીભર માણસોને જ મળે છે અને તેમના હાથમાં કંઈ રહેતું નથી."

પરંતુ અહીં પણ સરદાર વડલભાઈના વીચારો જગતભરના સમર્થ અર્થશાસ્ત્રીઓથી જુદા પડે છે, કેમકે તેમને રાગ મહારાજાઓ, જાગીરદારો અને, શ્રીમંતોમાં શ્રદ્ધા છે. તેમણે એ શ્રદ્ધા બતાવતાં પોતાના ભાષણમાં જણાવ્યું છે કે:

“રાજા મહારાજા, જમીનદારો અને ખીજા બધા માલદારોના હક્કો ન્યાં સુધી તેમને લીધે ગરીબ અમલ્યોએને ધક્કો પડેલો નથી તેટલી મર્યાદા સુધી મને માન્ય છે.”

આમાં એક સીધા સત્પત્રો જ સાફ સાફ ધનકાર છે. તે એ કે, ગરીબ અમલ્યોએને ધક્કો પડેલો તેમાં જ ઉપર બતાવેલા ત્રણ ધર્મોના હક્ક સમાવેશ છે. એ હક્કની સાથે તરતે તેથી જ ‘હોઈ શકે નહીં’. નોળાયાના દાંત કાઢી લેવા છતાં પણ જો તેની આગળ સાપને રાખો તો ઘે તે સાપને દરડી ખાવા માટે ચોતાનાથી અનતા તમામ પ્રયત્નો કર્યા વીના જોમ શકેલો નથી, તે જ રીતે માલદારો, જમીનદારો અને રાજાઓ ગરીબ અમલ્યોએને ધક્કો પડેલો આવા વીના જીવ જ શકતા નથી. એમનું અસ્તિત્વ જ ખીજાઓને ધક્કો મારીને પોતાનું સ્થાન સાચવી રાખવામાં રહેલું છે. એટલે તેમની પાસેથી જુદી આશા રાખવી તે મુયમાંથી શીળી સુધા મેળવવાની આશા જેની વાત છે.

...

એ મે જાણીએ છીએ કે અમારી વીચારસરણી અમારા ધણા વાય. જોને તેની નવીનતાને લીધે અત્યુચ્ચ નહીં આવે. પરંતુ જે સામ્રાજ્યવાદીઓની સાથે જાળમેજ પર બેસીને પુણ્ય સ્વરાજની માંગણી કરવા મહાત્માજીને મહાસભાએ સરમુખત્યારી સોંપી છે. તે મહાત્માજીની વીચારસરણીથી ગોરા સામ્રાજ્યવાદીઓની વીચારસરણી એટલી જુદી પડે છે કે, લશ્કર, પરદેશી રાજ્યો સાથેના વ્યવહાર, નાણાં અને જકાતી નીતી જેવી બાબતોમાં તેઓ જાંવીજીની એક ‘પથુ માંગણી’ મંજૂર કરવા તૈયાર નહીં જ થાય. એટલે અત્યારે મહાસભાના મોરેલીઓ યુદ્ધવીરામની શરતોનું એકપક્ષી પાલન કરવા તત્પર બન્યા છે, તેનું પરીણામ સામ્રાજ્યવાદની સાથે સહીયાર કરવામાં આવે તો ભદ્રે, પરંતુ એ સહીયારમાં હીંદની શુદ્ધામી રહેલી હશે, પુણ્ય સ્વરાજ નહીં.

તા. ૩૦ : માય ૩૬

જાગે જગના સુધાર્ત—

: લેખક :

આ. મ. ઇ.

જો રા સામાજ્યવાદના બીસણુ સાંકસામાં બીંસાતી જગતની રંગીન તેમજ ગોરી પ્રજાઓ જાગશે ત્યારે શું બનશે? એ કલ્પનાનો ભય મુઠીલર જેટલા મુઠીવાદી સામાજ્યવાદીઓનાં કાળજાને કેમ કંપાવી રહ્યો છે, તેનો મમ લેખક બતાવે છે.

ગોરી પ્રજાએ રંગીન પ્રજા ઉપર ચાર સદીઓ સુધી ચક્રવતી પદ ભોગવ્યું એમ કહીએ તો ચાલે. એ ચક્રવતી પદમાં જુની દુનીયાના પશ્ચિમ કીનારે અમેરિકા નાનકડા ખીરીશ ટાપુએ કમાલ કરી બતાવી, તે જ રીતે એ દુનીયાના પુર્વ કીનારા ઉપરની પીત્તલધુની પ્રજાના તેવા જ નાનકડા ટાપુએ બીજી કમાલ કરી, ગોરી પ્રજાના સામર્થ્યને સજ્જડ ફટકો લગાવ્યો.

યુરપની ગોરી સામાજ્યવાદી પ્રજાઓનો અનુભવ લઈ જપાનનો નૌકાસારંગ [admiral] પોતાને વલન પાછો ગયો. તેણે પોતાના દેશવાસીઓને કહ્યું : જગત-ભરમાં નૌકા કાફલામાં ખીટન ચડી ગય છે. અને જમીન ઉપરના લશ્કરમાં જમનીએ તેવું સ્થાન ભોગવ્યું છે એવી હકીકત જપાનના જમીન ઉપરના લશ્કરી સેનાપતીએ સંભળાવી. ત્યારથી જપાને વ્યાપાર અને સુલ્હની સામગ્રીમાં પશ્ચિમનું અનુકરણ શરૂ થયું. તેમ કરીને તેમણે આખા જગતના ઇતિહાસને ઉઘાટી નાખ્યો.

પશ્ચિમની ગોરી પ્રજાઓને એશીઆના નાનકડા ટાપુની પીળી પ્રજાએ પડકાર આપ્યો. એશીઆની રંગીન પ્રજાઓ ઉપરના તેમના આક્રમણની ગતીમાં તેણે અવરોધ ઉભો કર્યો. ગોરાઓની એશીઆમાંની પ્રગતી તેણે અટકાવી.

વીસમી સદીના આરંભમાં [ઇ. સ. ૧૯૦૪ માં] એ નાનકડા ટાપુના યોદ્ધાઓએ આર્થર અંદર આગળ યુરોપના સમર્થ મનાતા રશીયન યોદ્ધાઓનો પરાલવ કરીને જગતને ચક્રીત કરી નાખ્યું. ત્યારથી જુનો ગોરાયુગ અસ્તાવળને માજે વળ્યો અને નવીન આંતર રાષ્ટ્રીય યુગની ઉષા ઉગી. રંગીન પ્રજાઓની તંદ્રા ત્યારે ઉઠી ગઈ. ગોરી પ્રજાઓની આંજી નાખનારી સત્તાના મુઠામાં જપાને ફોડેલી સુરંગથી ખખડી ગયેલા ગોરા સત્તાવાદની ધમારતનું નેતીક પતન યુરોપીય યાદવીએ કરી નાખ્યું. એ યાદવીએ ગોરી પ્રજાની સંસ્કૃતિ અને શ્રેષ્ઠતાની તમામ બધાશેને રંગીન પ્રજાની દ્રષ્ટીમાં પોક્કળ દેખી. એટલું જ નહીં પણ

જે ખ્રીસ્તી સંપ્રદાયની લગ્નવાનાં અનેક વરસોથી પાદરીઓ અણગાં પુકેતા હતા, તે જ ખ્રીસ્તી સંપ્રદાયના લોકોએ અંદર અંદર હીને પોતપોતાના રવાથી* મુડીવાદ અને સાત્રાજ્યવાદને માટે લાખો માણસોને સંદાર કરાવ્યા અને કરોડોને અપંગ નીરાધાર, નાવારસ બનાવ્યાં, તેથી ગોરી પ્રજાની ધર્મ શ્રેષ્ઠતાની, સેવાભાવની અને સમષ્ટીવાદની તમામ પોષ્ટગતા ઉપરથી પણ પરદો ઉપડી ગયો!

જે ગોરાઓએ પોતાની જાત કરતાં રંગીનોને તમામ રીતે ઉતરતા ગણવાની મનોદશા સન્નધી હતી, તેમને જ એ ગોરા પુદ્ગમાં-હીંદીઓને, અમેરીકાના તેમજ આફ્રિકાના સીધીઓને, નજીકના પુર્વના આરબોને, જપાનીઓને, ચીનાઓને, સીંઘ-હીંદીઓને તેમજ મધ્યાયાવાસીઓને-પોત-પોતાની મદદે યોદ્ધાની તમામ જાતીઓને માટે આત્મનીશુધ્ધિની વાતો કરી, અને વળી પાછળથી રંગીન પ્રજાઓને જુદા જુદા પ્રદેશોમાં જુદી જુદી રીતે દગો દેવાયો, ત્યારે તો ગોરી સર્વોપરીતાની રહી સહી પ્રતીકોનો પણ અંત જ આવી ગયો. અને “ગોરાઓને ખેડવા માટે બંધી કુનીઆ” એવા ગોર. સત્તાવાદી સુત્ર પુકારની સામે “એશીઆવાસીઓ માટે એશીઆ” “ચીનાઓ માટે ચીન” “ઇજીપ્તવાસીઓ માટે ઇજીપ્ત” “હીંદીઓ માટે હીંદ” એવાં સુત્રોનો પોકાર શરૂ થયો. આરબ જાતી પણ પુદ્ગના સુવેદનમાં પડી જાગૃત થઇ ગઇ અને “પાન-એરેબીઅન” શબ્દો સાચું પાડવાના પ્રયત્ન કરવા લાગી, તે જ રીતે સીધી જાતોએ પણ પોતપોતાનાં સુબદેશોમાં આત્મનીશુધ્ધિના સુત્રાનુસાર સ્વાધીકાર પ્રાપ્ત કરવાની લડત આરંભી અને અમેરીકા તેમજ આફ્રિકામાં વસેનારી

એક રક્તની એ પ્રજામાં પહેલી જ વખત જાતીય એકતાની ભાવના જન્મી.

રંગીન જાતીની આ પ્રકારની જાગૃતીથી ગોરી પ્રજા લડકી ઉઠી છે, કેમકે તેમની પુરેપુરી ખાત્રી છે કે ગોરી સંસ્કૃતીની તેમજ ગોરા સામ્રાજ્યની સર્વોપરીતાની જે જીમરાણ તેમણે ચત્તાર સદીઓ સુધી ક્યે* રાખી છે, તે તો રંગીન પ્રજાઓ એમના માથાની વાદની મોહીનીથી મંત્રમુગ્ધ બની રહી હતી ત્યાં સુધી જ કામની હતી. રંગીન જાતી જાગૃત થાય કે તુરત જ એ જીમરા-જીનો પરપોટો પુટી જાય તેમ છે. વળી એ પરપોટો ફેડવામાં સોવીયેટ રશીઆએ પરાક્ષ રીતે-પોતાના દેશમાંના પ્રયાગથી સુચોગ્ય પ્રચાર કાપ* ક્યુ* એથી રવાંથી* સાત્રાજ્યવાદી ગોરાઓનો લય વધી પડ્યો, કેમ કે તેઓ બરાબર સમજે છે કે સંખ્યા-બળમાં તેઓ ઘણા જ ઓછા છે. વળી રશી-જપાન વીચકથી તેમ જ યુરોપી યાદ-વીમાં રંગીન પ્રજાએ બતાવેલી વીરતાથી ગોરી તેમ જ રંગીન પ્રજાઓની પોત-પોતાની તાકાત માટે પુરેપુરી ખાત્રી થઇ ગઇ છે, એટલે તેઓ પોતાનો બાહ્ય ધર્મ* ઓછો કરી, સાકરવીંટી કપીનાઇનની ગોળાની રીતે સુડીવાદના વીકાસનો સ્વાથ* સાધવા માગે છે. તો પણ એશીઆવાસીઓની જાગૃતીને પુરેપુરી પીછા-નવાની તેમની તૈયારી નથી.* છતાં જોયો જાગૃત પુર્વને કંઇક અંશે ઝોળખી શક્યા છે, તેઓ પણ તેને ગોરાઓના ધર્મ* હી પોલાદી પાંજરામાંથી છટકી નહીં જતા દેવા માટે જ કાંઈ માગે છે!

* જુલો : લંડનની આમની સભા સમ-ક્ષતું* મે. બાહરીનનું તા. ૧૨ મી માર્ચનું લાખણ.

પરંતુ પુવંતી તેમ જ બીજા કુશોની જગત અનેકી તમામ રંગીન જગતા હવે એ ગોરાં છટકાંમાં ફસવાની નથી. તેઓ એક વાત બરાબર સમજી ગયા છે તે એ કે: “રાજકારણી સ્વતંત્રતાથી જ ગોરાઓ સત્તા તેમ જ સમૃદ્ધિના સ્વામી થઈ શક્યા છે, અને હવે આપણે પણ એ સ્વતંત્રતા જોઈએ છે. તેમાં જરાયે ઓછું હવે અમને ચાલે તેમ નથી.”

મુત્સદી ગોરાઓ આની સામે અનેક જાતની લયની જુનાવજોનાં છુત અડાં કરીને રંગીનોને લય પમાડવા કહે છે: “તમે સ્વતંત્ર બનશો તો આ બધાં છુત તમને લરખી જશે.” રંગીનો તેનો પ્રત્યુત્તર આમ વાળે છે: “અમારી પુરેપુરી ખાત્રી થઈ ગઈ છે કે, એ બધી જુતાવજો તમારી મનકંઈપીત છે. અમારા સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાના માર્ગમાંથી તમે ખસી જશો કે તુરત એ તમામ જુતાવજો આપોઆપ અજોષ થઈ જશે. પરંતુ સ્વતંત્ર બનતાં કદાચ અમારામાંથી થોડા ધણાને એ જુતાવજો લરખી જતી હોય તો યે શું? અમારી બાવી પ્રજાની સ્વતંત્રતા માટે, સારી યે માનવ જાતીના અપ્યાધીત વીકાસ અર્થે અમારે એ લય વહોરી લેવાની, તેમ જ તેની સામે થવાની તાકાત મેળવવી છે. અને અમારી એ પુરેપુરી ખાત્રી થઈ સુધી છે કે, એકલી સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા જ અમને એ તાકાત આપી શકે તેમ છે.”

જયપુર દરબારને ગાદી નશીન કરતી વખતે થોડાં દરવાને કહ્યું: “સત્તાવાદીઓની સામે હવે તો [જુદીના] તેજનાં પ્રખર ફીરણ ફેંકી તેની પુરેપુરી સમીક્ષા કરવામાં આવે છે. જુનામાં જુના વીચારવાળા રૂઢિપ્રસ્તો પણ હવે તો આપણીની આગળ વળુ ખોલે શીર કુકાવતા તે જમાનો ધીરે ધીરે

અસ્તાયજો પડેાંની રહ્યો છે.”^૧ બરાબર તેવી જ દશા ગોરાઓના આપણુદ પ્રભુત્વની યે થઈ રહી છે. બેસીલ મેથ્યુસ કહે છે: “એ પ્રભુત્વને મૃત્યુતોલ-ફટકો તો બૃહદ લડન કરતાં યે ઓછી સંખ્યાવાળી તુકાં પ્રજાએ ૧૯૨૩ માં માર્યા. તે વખતે તર્કો લયંકર પરાજયમાંથી બચી ગયા, એટલું જ નહીં પણ ગ્રીકને દરાવીને દરીયામાં ધેકેલી દીધા, અને મુત્સદીગીરીમાં લોસાં તક પરીષદ વખતે દુનીઆલરની ગોરી શક્તીઓની પાસેથી પોતાને મનકાવતી શરતો મેળવી એ તકનામાંની વાતો હીંદનાં ચેટામાં, આરબ શેખાની ઘોર નીશામાં બળતી તાપણીઓ આગળ તેમ જ કેરોથી માંડીને દીલ્હીના, પેટ્રોગના અને ટાકીઓના વીલા-થીઓની ચર્ચામાં ચર્ચાઈ.”^૨ આમ શારીરિક શક્તીમાં, જુદીબળમાં કે મુત્સદીગીરીમાં રંગીન પ્રજા તક મળતાં ગોરી પ્રજાથી કોઈ પણ રીતે ઉતરતી નથી એની ખાત્રી જેમ જેમ રંગીન પ્રજાને થતી ગઈ છે, તેમ તેમ ગોરી પ્રજાઓએ પોતાના સ્વાયં માટે તેમની આંખ આડા બાંધેલા અવળા પાટા ઉખડતા ગયા છે. અને આટલાં વર્ષો સુધી પોતાના સ્વાયં માટે તેમણે રંગીનો ઉપર ચલાવેલાં કુટને લીધે આજે જગતભરનો રંગીન માનવ સમુદાય તેમની સામે ડોળા ધુરકાવતો-દાંત કચકચાવતો ખંધ થઈ ગયો છે.

૧ જયપુરમાં તા. ૧૪ મી માર્ચે કરેલા લાપણુમાંથી.

૨ લુથો: “ધી ક્લેશ ઓફ કશ:”
પૃષ્ઠ: ૩૦-૩૧

[૨]

એ વાન ખરી છે કે, હજી સુધી જગત-ભરની રાજ્યસત્તાના મોટા ભાગનાં સુત્રો તેમના હાથમાં છે, વીશ્વભરનાં ઉત્પાદનનાં યંત્રો ઉપર તેમનો માલિકી હક્ક પ્રવર્તે છે, છતાં તેમની એ બંને સત્તાઓ સામે આજે જગતભરની જનશૂન્ય રંગીન પ્રજાઓએ ચારે તરફથી પડકાર ફેંકેલા છે; અને એ પડકારની સામે ટકી રહેવાની ગોરી પ્રજાની તાકાત નથી.

આ રંગીન પ્રજાઓમાંની તાકાતવાળી અને પ્રાચીન સંસ્કૃતિવાળી પ્રજા જ્યાં સુધી માત્ર જુલકાળ તરફ જ દબ્બી સ્થાપી રાખીને તે પ્રમાણે જીવન ગાળતી હતી, ત્યાં સુધી ગોરી પ્રજા નીલશ્ચિતાથી તેમની ઉપર આપખુદ સત્તા ગળવી શકી, અને ગોરા મુડીવાદીઓ તેમ જ ઉદ્યોગપતીઓ તેમને આથી કે દબ્બીએ સુસી સુસીને ઉત્તરના પુણી જેવા બનાવી શક્યા, પરંતુ જેમ જેમ જ રોગ તેના જ નારાના જંતુએ સરખાવે છે, તેમ ગોરા આપખુદવાદે જ તેના નાશનાં બીજરોપણ કર્યાં છે અને તેમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા જનશૂન્ય જંતુઓએ રંગીન પ્રજામાં એકતાની વેમ જ સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાની મહત્વાકાંક્ષા ઉત્પન્ન કરી છે. તેને લીધે તેઓ વર્તમાનને વીઘાટી લવી-બની કલ્પના કરી શકે છે. ગોરા ધમંડવાદનો તેમાં જ પુરેપુરો નાશ નીમથો છે.

રંગીન જાતીઓની જનશૂન્યતાનાં અનેક ઉદાહરણ અહીં આપી શકાય તેમ છે. દાખલા તરીકે:

[૧] હજારો વર્ષ સુધી પ્રાચીન આપખુદ સત્તાના તંત્ર નીચે બીંસાયા છતાં ચીનની રૂઢી પ્રજા પ્રજા જીવતાના બેળામાંથી

છેત્રંગ મારી સફાળી છુટી ગઇ અને એક જ મહીનામાં વર્તમાન કાલીન પ્રજાતંત્રવાદનો અખતરો શરૂ કરી દીધો.

[૨] ખીસાદતના કેન્દ્રસ્થાન તુર્કસ્થાનની પ્રજાએ આપખુદ, સુલતાનશાહીને નષ્ટ કરી-ચીનની માફક જોત જોતાંમાં પ્રજાતંત્રનો પ્રયાગ સીદ્ધ કરી બતાવ્યો;

[૩] ધરાન, ઇજીપ્ત, અફઘાનીસ્થાન અને અરબસ્તાનમાં તેમ જ મધ્ય એશીઆમાં થઇ રહેલા રાજદ્વારી પક્ષટા, ઉચ્ચપાયેલા અને પરીવર્તનમાં પણ કાતીની જ પ્રબળ લાગણી સ્પષ્ટ સ્વરૂપે જણાઇ આવી છે;

રંગીન પ્રજાની આ જાતીમાં ગોરી પ્રજાઓના અઢંકારી વર્તન ખાસ મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો છે. ખ્રીડીશ સામ્રાજ્યનાં ગોરા સંસ્થાનોમાં હીંદીઓને અનીચ્છનીય કાળા ગણુસો ગણુવામાં આવે છે, તેમને માટે તેમણે બારણા બંધ કરીને ઉપર કાપદાને નામે પાટીકે, લટકાવ્યું છે: “બસ અહીંથી આગળ માં વધજે.” (“Thus far and no further”) ગોરાઓની પાટનગરીઓની પીશીઓમાં રંગીન જાતીના જણુતા શ્રેષ્ઠ પુરોણને ય પ્રવેશવાનો અધિકાર નથી, ત્યારે ચીનની જુમીમાં ગોરાઓએ બગીચાઓમાં મનાઇ હુકમનાં પાટીયાં લટકાવ્યાં હતાં, તેમાં લખ્યું હતું. “આ સ્થાનમાં કુતરા-ઓને તેમ જ ચીનાઓને પ્રવેશવાની મનાઇ છે.” એટલું જ નહીં પણ રંગીન પ્રજા-ઓના દેશમાં તેમને ન્યાયની રીતેમાં થે પીશીજી હક્ક જોઇએ છે.

રંગીન પ્રજાઓ પુછે છે કે: “જ્યારે સુદમાં જરૂર પડી ત્યારે તમે (ગોરી પ્રજાએ) અમને તમામ સમરોગણુમાં મરવા માટે

ગોખરે ક્યાં અને મોટી મોટી વાતો કરીને
તુલાવ્યા પુલાવ્યા છતાં આને તમે અમારો
મનુષ્ય તરીકે પણ સ્વીકાર કરતા નથી ?
શીશ્માં, આફ્રીકામાં, ઓસ્ટ્રેલીઆમાં અને
અમેરીકામાં સ્ત્રી મહુરી માટે અમને
તેડાવ્યા, અમારી ઉપર અનેક ત્રાસ વર્તાવ્યા
અને હવે 'ગરજ' મટી ઓટલે વૈદ્ય વેરીની
નીતીએ તમે અમને 'કુલી', 'નીગર' કહીને
કુતકારો, અમારો તીરસ્કાર કરો, અને તે પણ
તમારી ગોરી સંસ્કૃતીને નામે ? પણ એ
સંસ્કૃતી કેવી છે તે અમે ક્યાં નથી જાણતા!
પુરાતન પ્રજાઓનાં પારણાં હીંદે હીંચાળ્યાં
જે. હીંદના સમ્રાટોએ ચક્રવર્તી" પદ પ્રાપ્ત
ક્યાં, હીંદના ઉચોગપતીઓએ જગત સાથે
લગ્ય કક્ષમય વાણીજ્યનો વ્યાપાર કર્યો,
હીંદના ધર્મ પરીચારકોએ ચીન, જાપાનની
જુમીમાં પ્રવેશ કરી તેમની ઉપર તત્વચા-
નની દષ્ટીએ વીજ્ય મેળવ્યો, તે વખતે
પણ "હીંદીશા આમડી ઉપર રંગ ચોપડી,
વસ્ત્રોના શીકાર પર જીવનારી ટોળાઓની
દશા ભોગવતા હતા."૧ રોમન પ્રજાની
જાણજણાલીએ ભારતની નજરે જુની
નહોતી. એ જાણજણાલીને પ્રસંગે જુલી-
અસ સીકરે હીંદીશા પ્રજા માટે પોતાના
પુસ્તકમાં આ પ્રમાણે નોંધ કરી હતી:

આ જંગલી માણસોના ટાપુ "ના અંદ-
રના ભાગમાં વસનારા લોકો અનાજ વાવતા
નથી પણ દુધ અને માંસ પર જીવે છે,
કપડાંને બદલે શરીર પર ચામડાં નાખે છે.
વાદળી રંગનો છોડનાઓનો રસ તેઓ બધા
શરીર ઉપર ચોપડે છે...શરીર ઉપર વાળ
લટકતા રાખે છે...દસ વ્હાર પુરો વસ્ત્રો

થોડીક સ્ત્રીઓ રાખે છે અને જ્યારે તેમનાં
છોકરાં થાય છે ત્યારે જે માણસે તેની માની
સાથે પહેલાં લગ્ન કર્યાં હોય તેને તે બાપ
કહે છે...માંદગીમાં તેમજ લગાઇમાં જતાં
પહેલાં તેઓ માણસોનો ભોગ ધરાવવાની કે
પોતાનું બકીદાન આપવાની બાધા રાખે
છે. જાંદગીને સાટે જાંદગીનું અપભ્રુ
આપ્યા વીના તેમનો પ્રભુ શાંત થતો નથી
એવી તેમની માન્યતા છે, એટલે આ જાતના
નરખડી તેઓ જાહેરમાં આપે છે. મોટી
પ્રતીમાઓ બનવી તેની અંદર મનુષ્યોને
ભરી તે બધાને તેઓ સર્ગભાવી મુકે છે એ
દશામાં પેલાં મરી જાય છે.....પુરોને
પોતાનાં સ્ત્રીઓ અને સંતાનોને મારી
નાશવાનો ય અધીકાર છે. આવી રીતે
સુખી માણસ મરી જાય ત્યારે તેનાં સર્ગ
એકાં મળે છે અને જો તેમને મરનારના
સંબંધમાં દગો થવાનો વહેમ પડે તો, તે
વાત મનાવવા માટે તેઓ તેની સ્ત્રીઓ
ઉપર જુલમ યુક્તરે છે, અને જો દગો
રમાયો દેખાય તો તેઓ અનેક જાતનાં
જુલમોથી પેલી સ્ત્રીઓને મારી નાખે છે..."

- પરંતુ એ જુની વાતને જવા દહ્યો
તો પણ ડાઁ વાંધન કોનીસે "સામ્રાજ્યના
સંરક્ષણની જુગોળ"૨ માં પુર્વની પ્રજા
અનેક વીઘાઓમાં કેસી નીચણાત હતી
અને તેમની પાસેથી ગોરી પ્રજાઓએ
કેટલી બધી મેળવ્યો મેળવી છે તે
પરાખર બતાવી આપ્યું છે. અને જે
કાંઈ સાધકતા જપાને સાધી બતાવી તેટલી
જ કંઈ દક્ષતા તમામ એશીઆવાસીઓ
બતાવી શકે તેમ છે તે પણ તેમજો ગોરી
પ્રજાને જણાવ્યું છે.

૧ જુલો: "ધી ક્લેસ ઓફ કલર" પૃષ્ઠ ૪૫

૨ De Bello Gallico

૧ "Geography of Imperial
Defence."

પરંતુ ગોરી સંસ્કૃતીના મદમાં આજે પણ હજી રંગીન પ્રજાઓ 'તરફ' તેઓ આપવૃત્તી ખતાવી શકતા નથી; અને તેમને ક્યારી નાખે છે. દ.ખજા તરીકે ૧૯૨૦ ના દેખાટમાં શીટમાંના સાફ હજાર હીંદીઓએ ત્યારે પોતાના તરવા-બેઠને લીધે યતાં અપમાન અસહ્ય થયાં, ત્યારે તેમણે જાહેર ક્યું કે, અમે પણ તમારા જેવા જ છીએ માટે અમેને સમાન હક મળવા જ નેહ્યે, તે વખતે સામ્રાજ્યવાદી ગોરાઓએ લશ્કરની મદદથી તેમને દાખી દીધા. અને જગતને ઉંધા પાટા બંધાવવા માટે, "અમે આ

બધું રંગબેદને લીધે કરતાં નથી, પણ અમારે તો આથી'કે કારણને લઈને તેમ કરવું પડે છે" એવી કાકારોળ આપીશ્યા, ન્યુઝીલેન્ડ, કેનેડા, દક્ષિણ આફ્રીકા વગેરેના ગોરાઓના આગેવાન મુત્સદ્દીઓએ શરૂ કરી દીધી છે! પરંતુ ત્યારે એ જ આથી'કે કારણે એશીયાવાસીઓ સ્વતંત્રતા માગે છે, ગોરા ગવર્નરો, સનદી નોકરો અને લશ્કરી અફસરોના માતખર પગારોના ક્યારી નાંખનારા યોગ્યો દુર કરવા સ્વતંત્રતા માગે છે, ત્યારે ગોરા મુત્સદ્દીઓ તે દક્ષિણના સંધા જવાબ આપવાના પણ અપાક કરે છે!

[૩]

અને જે સંસ્થાઓની આપખુદ સર-મુખત્યારીના ઇન્કાર ગોરાઓ કાયમ ટકાવી રાખવા માગે છે, તે આફ્રીકાના મુજ વતનીઓ ઉપર ગોરા મુડીવાદી સામ્રાજ્યવાદ કેટકેટલા જુદામ ગુજારી રહ્યો છે તે કાણ જાણે? નથી? એમની જમીન બપાવી પાડવામાં આવે છે, મનુષ્યના પ્રાયમીક હકકો પણ તેમને આપવામાં આવતા નથી, તેમના જ દેશના કારભારમાં તેમનો અવાજ સાંભળવામાં આવતો નથી, તેમને ગોરાધંધાના ગુલામ બનાવવામાં આવે છે અને જુદીધી યતા કામમાં તેમને દાખલ પણ કરવામાં આવતા નથી. આ જુદમથી તેઓ જાગ્રત બન્યા છે, અમેરીકા અને આફ્રીકાના સીધીઓ વચ્ચે સંગીન સંબંધ સંધાતો જાય છે. લોડ સાધસ કહે છે કે : "એન્ગ્લો-સેક્શન જાતી જેટલા વીકાસ છ સેક્શનમાં કરી શકી નહોતી, તેટલા વીકાસ અમેરીકન સીધીઓએ સાફ વધમાં સાધ્યો છે." અને આફ્રીકા પણ હવે તો તેમને પગલે ચાલી રહ્યું છે. જે વખતે વસોક્સની સંધી પરીપદ મળી

તે જ વખતે (ઇ. સ. ૧૯૨૦ માં) પેરીસમાં "સાન આફ્રીકન કોન્ફરન્સ" મળી હતી, તેમાં જાગૃત થતી સ્વામવર્ણી જનતાના હીત અને ભાવી માટે ચર્ચા તેમ જ વીચારો કરી મહત્વના ઠરાવો કરવામાં આવ્યા હતા. એટલું જ નહીં પણ હવે તો તેમની એ હીલચાલે વીશાળ દબ્બીખીંદુથી કામ લેવા માંડ્યું છે : જે જે પ્રજાઓ ગોરા સામ્રાજ્યવાદીઓના પંજા નીચે કચડાઈ રહી છે અને આત્મનીશુષ્કતા ધોરણે એ ગુલામીની જંજીરો તોડવા તંતપર બની છે, તેવી દુનીઆની તમામ રંગની પ્રજાઓ સાથે તેઓ મીત્રતાનો સંબંધ સંધવાના પ્રયત્નો કરે છે.

અલબત્ત તેમનામાં પણ કામ કરવાની રીતના સંબંધમાં મતભેદ છે. તેમના થે તથુ પક્ષ છે. તેમાંનો પહેલો અને મોટો ધર્મ લગાયક કાયકમમાં શ્રદ્ધા ધરાવે છે અને પોતાની મુક્તી માટે જરૂર પડે તો બ્યવસ્થીત બગ વાપરવામાંથી પાછા હાં તેમ નથી. તેનું નેટપદ જાણીના રીધી લેખક અને વક્તા બર્ગાટ ડ બોધસ

[Barghardt Du Bois]ના હાથમાં છે. તે એવું લાવી લાખે છે કે ગોરાઓ તરફથી રંગીન પ્રજાઓનાં યત્નો અસલ્ય અપમાને અને દમનનીતી ને અટકશે નહીં તો, તે માટે એવું લખનક યુદ્ધ જગશે કે જેની સાથે સરખાવતાં, યુરોપીય યાદવી ગમે તેટલી જંગલી અને શરમજનક હતી છતાં તે કંઈ ખીસાતમાં નહીં લેખાય.¹

ખીજે એક લલુકતા જવાલામુખી જેવા તેમનો નેત્રા મારકસ ગાવે નામનો વેસ્ટ ઇન્ડીઝનો વતની છે, તેણે 'નીશો ઇમ્પ્રુવમેન્ટ એસોસીએશન' સ્થાપી છે. "આફ્રીકન કોમ્યુનિટીઝ લીગ" સ્થાપી છે. તેના પ્રચાર માટે 'ધી નીશો વર્લ્ડ' નામનું પત્ર ચલાવે છે. એનો રાષ્ટ્ર આફ્રીકાના દુસ્તુરના પ્રદેશના ખુણે ખુણામાં વસતા સ્વામવણી ભાઈ બહેનોના કન સુધી પહોંચી જાય છે. તે સાફ સાફ વાત સંભળાવી દે છે કે:

"સ્વતંત્રતા, છુટાપણું અને પ્રજામતવાદ ને ગોરાઓને માટે હીતાવહ છે તો તે કાળાઓ માટે પણ છે. અમારે તે માટે કશું સમાધાન કરવાનું કે કંઈ દિશા યાચવાની છે જ નહીં. ને પોતાની સ્વદેશ-ભુમીને માટે અંગ્રેજો ઇંગ્લેન્ડ માટે દાવો કરે, ફ્રેન્ચો ફ્રાન્સ માટે દાવો કરે, ઇટાલીઓ ઇટાલી માટે દાવો કરે તો સીધીઓ આફ્રીકા માટે તેવો જ દાવો કરે છે, અને પોતાનાં એ દાવો માટે રક્ત રેડવા પણ તૈયાર છે. અમે તમામ સ્વામંરંગી જનતા માટે સ્વાધીકારનો ખરડો [Bill of Rights] ઘડીશું અને તેમાં અમે જ અમારો કારભાર કરીએ તેવું બંધારણ માગીશું."

૨૦,૦૦૦ સીધીઓની સભામાં આ જાતના શબ્દો ઉચ્ચારીને તેણે છેવટે કહ્યું:

"જંગીમાં જંગી ખુનખાર લગાડ તો હજી હવે આવવાની છે, ત્યારે યુરોપને પોતાનું બળ એશીઆની સામે અજમાવવું પડશે, આફ્રીકાની મુક્તી માટે તકવાર ખેંચવાની સીધીઓ માટે ત્યારે જ થોડાં ધંધી આવી પહોંચશે."

આ ગાવેનો ખીજે પક્ષ છે. અને ત્રીજે પક્ષ ધીરે ધીરે સુધારાના સારમાં માનનારા સુધારકોનો છે.

[૪]

તેવા બેદનાં તસ્તો ઉપર ગોરા અને રંગીનોનાં આ યુદ્ધ જગડનાર તેમ જ ચાકુ રાખનારા શું તમામ ગોરાઓ છે? એ મહત્વનો પ્રશ્ન અહીં ઉઠે થાય છે. તેનો એ જવાબ આપી શકાય તેમ છે: (૧) હા; અને (૨) ના.

હા એ અર્થમાં કે ગોરાઓના દેશમાં જેઓ મુડીવાદ અને સામ્રાજ્યવાદનો વીરોધ

કરે છે, તેવાઓની મનોદશા પણ રંગીનોનાં સંબંધમાં અવળા ધોરણે ઘડાયેલી છે. તેમને જ શીક્ષણ મળે છે તે મુડીવાદીઓની રાજ્યાઓમાં. તેથી તેઓ પણ રંગીન પ્રજાઓનો દોષ જેવામાં સામ્રાજ્યવાદીઓ તેમ જ મુડીવાદીઓને ટેકા આપે છે. [જિમ મીન્સ રામ્સે મેકડોનાલ્ડનો કામદાર પક્ષ ધરાક, ઇજીપ્ત, હીંદ, ચીન વગેરેમાં રમતો ખેડી રહ્યો છે તેમ.]

ના એ અર્થમાં કે તમામ ગોરાઓ એ નીતીની સાથે રહ્યો વતી નથી. તેઓ ગોરાવાદની, રંગીનોને દબાવવાની તેમ જ કુટવાની નીતીનો વીરોધ કરે છે, છતાં

૧ મી. ગ્રાઇસના આ સંબંધમાં વધુ પીચારો જણાવવા માટે તેમણે લખેલાં "The Negro" અને "Dark water" નામનાં પુસ્તકો વાંચો.

તેઓ પોતાના વીરોધને કર્તવ્યમાં મુકી બતાવે, તેટલા સંગીન સંઘર્ષગાળા નથી.

આકી તો જે ગોરો સામ્રાજ્યવાદ અને મુડીવાદ પોતાના દેશની બહાર રંગીનોનાં રક્ત ચુસે છે અને તેમની સ્વાધીનતાને દયાવી રાખવામાં કાયદા અને વ્યવસ્થાનાં તત્ત્વો નીકાળે છે, તે જ લોકો સ્વદેશની અંદર પોતાના જ રક્ત માંસનાં ભાંડુઓની પછું એ જ દશા કરે છે. લંડન પેરીસ, બર્લીન, ન્યુયોર્ક કે બ્રસેલ્સના ગરીબ નીધન કામદારોની દશા, તેમનાં મકાનો, તેમની રહેણી કરણીનું ધોરણ અને તેમને મળતું શીક્ષણ એ બધાનાં પ્રમાણ તપાસીએ તો ઘુસ્સો જ આ વસ્તુની પાછળ રહેલું સત્ય સમજાઈ જાય તેમ છે.

ગોરો ધર્મવાદ રંગીનોની સાથે સડકાર કરવાની આજ મુઠ્ઠી ના પાડે છે, તેમાં રંગીનોની જીવન ગાળવાની રીતોનું ધોરણ હક્ક પ્રકરણું છે, એવી એક દલીલ મુખ્યત્વે કરે છે. પરંતુ એ જ કુટપટીને જ લંડન, પેરીસ, બર્લીન કે ન્યુયોર્કના નીધન ગોરા મજૂરોને માપવા માટે ઉપયોગમાં લેખે તો, ત્યાંના પુંજપતી ઉચો-ગવાદી સામ્રાજ્યલક્ષ્મીની જીવન ગાળવાની રીતોના ધોરણે તો તે રીતો ક્યાંય ઝાઝી ઉતરે.

આથી ગોરી અને રંગીન જાતીઓ વચ્ચે ભવિષ્યમાં યુદ્ધ થશે એમ માની લેવાને બદલે સુસનાર તેમ જ સુસનાર એવા મનુષ્યોના બે વર્ગોની વચ્ચે જ ભાવી સંગ્રામ

એકાદો [પડી બાંધે તે રણયુધ્ધમાં નહીં અને વ્યાસપીઠ ઉપર હોય કે વ્યવસ્થીત રીતે સત્તાનાં મુત્રો હાથમાં લેવાની રીતે હોય], એમ કહેવું વધારે ઠીક છે. કેમકે જો ગોરાઓ ખરેખાર ઉચ્ચ સંસ્કૃતીના સંરક્ષણ માટે જ રંગીનોનો વીરોધ કરે છે એમ માનતા હોય તો, અને તેમની એ માન્યતા પ્રામાણિક છે એવું વીવાદની ખાતર સ્વીકારી લેતા [કેમકે ખરેખર તો તેથી ઉઠડું જ છે] આગળ વધીએ તો, એટલું જ કહી શકાય કે, તે માન્યતામાં એમની ભયંકર ભુલ છે. કેમકે તેઓ પોતાના વ્યવસ્થીત મુડીવાદી સામ્રાજ્યવાદથી જગતનાં કરોડો માણસોને તેટલી જ વ્યવસ્થીત તેમ જ અચુક રીતે નીધન અને પરાધીન બનાવીને સાચી સંસ્કૃતીના તેમ જ માનવ જીવનની ઉચ્ચ રહેણી કરણીના મુળમાં જ ઘા કરે છે. નીર્જળ પ્રજાને હુંડવાની કાલક્ય એ જ સંસ્કૃતીનો સાચો દુરમન છે, મુખ્ય-વસ્થીત [ક્ષિમાનવાદને ધોરણે] સમાજ રચનાના માર્ગમાં તે જ મોટી આડખીલી ઉભી કરી, તંદુરસ્ત સમાજના શરીરમાં કીણુ-તાનો એવી રોગ દાખલ કરે છે. એટલે માનવ માત્રની પ્રગતી તેમ જ વીકાસ માટે મુડીવાદી સામ્રાજ્યવાદ તેમ જ તત્ત્વજન્ય મનોદશાનાં મુળ દુનિઆભરમાંથી ઉખેડાં એમાં જ વીશુદ્ધ સંસ્કૃતીનું સંરક્ષણ તેમ જ ઉદ્ધાર રહેલો છે.

[૫]

ગોરી મનોદશાના ધોરણે જોતાં જો એમની કહેવાતી સંસ્કૃતી જ સર્વોચ્ચ અને સંપુર્ણ હોય તો પણ તેનો જગતના માનવ-સમાજને લાભ નહીં લેવા દેતાં, મુડીબર માણસોને માટે જ તેનો છત્તરો ગ્રાખવો અને એ સંસ્કૃતીના ગળામાં રંગબેદની શુદ્ધામીની

જાહેરો દોકવી એ ખીલું કશું જ નહીં પણ જગતની જનૂતાને સંસ્કૃતીવાન થતી અટકાવવાનો અગાધ અપરાધ જ છે.

ગોરી સંસ્કૃતીનાં કહેવાતાં દુશ્ન તરીકેની ભજ્ય મહેકાતો, વીશાળ રાજમાર્ગો, આતીશાન સ્ટેશનો, પીપુલ કારખાનાં વગેરેને ગણાવી

શકાતાં હોય, તો એ બધાની પાછળ જે ગંદા ખાંચરાં જેવી ગંધાતી ગંદરો અને ગંધીઓ પાછળ માનવ : પાંજરાં ખડકયાં છે, અનેક ગામડાંઓમાં જે દુદ્દેશમાં માનવ સમાજ રચે છે અને પેલાં ક્રમદારોના નીશ્વાસોની કલુકતી જવાળા સમાં ભયંકર કારખાનાંઓમાં કોટી કોટી માનવબાળો બીંસાય છે, છુંદાય છે, કપાઇ મરે છે છતાં પેટ પુરતું મહેનતાણું મેળવી શકતા નથી, તે શીલ્પ ચીત્રને વીસરી જવાની જરૂર નથી. એ બધી દુદ્દેશાની જનની બીજી કાંઈ નહીં પણ એ જ ગોરી સંસ્કૃતી છે!

આ અસહ્ય માનવસંહાર, માનવજાતિને કદરૂપી બનાવી નાખનારી સમાજ વ્યવસ્થા, પોતાના નફા માટે અનેક મનુષ્યોને હુંદવાની થેંગાક માણસોને તક, અધીકાર અને સ્વતંત્રતા આપનાર મુઠીવાદીતંત્ર તે બધાને ઉથલાવી તેને સ્થાને સુંદર, સુદૃઢ, તાઝગી ભરી નવી સમાજવ્યવસ્થા રચવા માટે નાણાં, સમ્રાજ વીચારકો, હુદ્દીમાન કાયકરો નહોત્યે. તે બધાને પેલાં જુની વ્યવસ્થા પોતાના હિત માટે યુધ્ધો લડવામાં રોકી લે છે, એટલે જ્યારે માનવજાતિને તેના ખરેખરા ચતુ સામે લડવાની જરૂર હોય ત્યારે એ જ માનવાને અંદર અંદર લડાવી મારવાની બાજુ રમાય છે! અને તેથી જે નાણાંનો ઉપયોગ માનવજાતિના હિત માટે

થાત તે તેમના સંહાર, અધઃપતન અને તેમની પરતંત્રતા આણુ રાખવામાં થાય છે. એટલે જે વ્યવસ્થા માનવજાતિના વીકાસને અટકાવી જગતમાં દુર્બલતા, દુર્ગંધ, દરીદ્રતા અને દમનનું જીવન લાવવાનારી છે, તે વ્યવસ્થાનો જ નાશ કરવા માટે તેની સામે લડત ચલાવવી તે જરૂરનું છે. પ્રત્યેક નવા વીચાર રૂઢીચસ્ત તેમ જ સ્થાપિત હિતવાળાઓને અકળાવે છે, તેમ આ વીચારો થ તેમને અકળાવનારા લાગે અને તેથી તેઓ તેની સામે ખળભળાટ મચાવે તેમાં જરાયે નવાઇ નથી. પ્રત્યેક નનકડા સુધારાની સામે જગતનો માનવસમાજ થતો જ આવ્યો છે તેથી આપણે પાછા હાંકવાનું નથી. આપણે તો એક જ વસ્તુ જોવી રહી તે એ કે, આપણો આદર્શ ભલે લોકપ્રીય ન હોય પણ લોક કલ્યાણનો હોવો જોઈએ; તે માનવ જાતિના એક સમુહને બીજા સમુહ ઉપર અધીકાર ગજવવાની કે તેને સુસવાની છુટ આપવાને બદલે, પ્રત્યેક મનુષ્યને પુરેપુરી સ્વતંત્રતા આપનારો હોવો જોઈએ. તેવા આદર્શ એક વખત સ્વીકાર્યો અને તે પ્રમાણે કાર્ય કરવું શરૂ કર્યું એટલે લોકસમાજને, વીરોધ તો અદ્વિતીય જ બનવાને સરળ થાય છે. કેમકે તે વીરોધ આદર્શની પુરેપુરી સમજણ નહીં હોવાની દશાનો હોય છે અને તે એનો સંકીર્ણ અમલ થતાં દુર ચાલ જાય છે.

સાદું અર્થશાસ્ત્ર

: લેખક :

પં. જવાહરલાલ નહેરુ

હીંદમાં અનેક વસ્તીઓ અને રીતે આર્થિક હુંડ ચાલી રહી છે. કેટલીક રીતો સાવ ખુશી છે, કેટલીક ઢોંઢી અને કઠારી છે. હીંદ પરદેશી કાપડો બહુ બાર છેડાં દશ વર્ષથી શરૂ કર્યો છે. તે માત્ર એ રસ્તે મોટી રકમ ખેંચાઈ જાય છે માટે જ નહીં, પણ હીંદની આર્થિક હુંડને એ લાક્ષણિક ઉદાહરણ છે માટે જ. એ હુંડને આપણે અટકાવી શકીએ તો, આપણા લોકોને સમજ પણ ન પડે તે રીતે આર્થિક શોષણ કરનારી બીજી ઢોંઢી રીતો-વાળી યુસણ નીતીની સામે થઈ શકીએ.

* * *

રાષ્ટ્રીય સાધનોનું યુસણ પરદેશી વીમા કંપનીઓ દ્વારા. પણ થાય છે. એ રસ્તે ઝોણમાં ઝોણ વસ દીવસે ૫ કરોડ રૂપિયા ખેંચાઈ જાય છે, છતાં એ પરદેશી કંપનીઓને હીંદીઓ અનેક રીતે મદદ કરે છે. આ માટે આપણા લોકોએ એ હુંડ અટકાવવા હીંદી વીમા કંપનીઓને જ ઉત્તેજન આપવું જરૂર છે.

વીમા કંપનીઓ અને સ્ટીમર કંપનીઓ આ દેશમાંથી પરદેશમાં નાણાં ધસડી જાય છે. પરંતુ પરદેશી કંપનીઓનો આ હુંડણકામાં પડેલા દરજ્જો આવે છે. કોઈ પણ દેશમાં બેન્કો અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. મળમતવાદી પાલ્લિભેદવાળા દેશોમાં બેન્કો પડા પાછળ રહીને રાજકારણી સુત્રો દરવે છે. પણ હીંદમાં તો વળી તેમણે સુરક્ષા સ્થિતિ ઉભી કરી છે. હીંદમાં જ પરદેશી બેન્કો છે તે પોતપોતાના દેશના વ્યાપારના કામમાં મોટા ભાગ ભજવે છે. બ્રિટીશ બેન્કો, બ્રિટીશ વ્યાપારી મંડળોની સલાસદ હોય છે એટલે તેમના દબીબીંદુ પ્રમાણે તે ચાલે છે. બ્રિટીશ વ્યાપાર બ્રિટીશ બેન્કોને મદદ કરે છે અને બ્રિટીશ બેન્કો બ્રિટીશ વ્યાપારને મદદ કરે છે. હીંદમાં આપારે ૧૯ પરદેશી બેન્કો છે, તેમણે પોતાની યુગ જનારી પરદેશી વ્યાપારને મદદ કરવાનો ઇન્કાર લીધો છે. એમની સામે હીંદી બેન્ક કાવી શકે તેવું તેમણે રહેવા દીધું નથી. ઉપરાંત હીંદની અંદરના ભાગમાં પોતાની સંખ્યાબંધ શાખાઓ કાઢીને હીંદી બેન્કો

સામે હરીફાઈ ખડી કરી છે. એ ખેડકા હીંદી હિતની વીરુદ્ધમાં હોય છે, અને પોતાના દેશની વીમા કંપનીઓને તેમ જ સ્ટીમરોને સીધી મદદ કરવાની હીંદીઓને ફક્ત પાડે છે. આમ છતાં આપણું લોકો તેમને આર્થિક મદદ કરે છે. પરદેશી ખેડકામાં હીંદીઓના ૭૦ થી ૮૦ કરોડ રૂપિયા દેશી ખેડકા કરતાં ઓછા બાને જમા ખરેજા છે. છેલ્લા ૩૦ વર્ષોમાં આ જમામાં ૭૦૦ કરોડનો વધારો થયો છે. એ ખેડકા હીંદી સુધીથી હીંદીઓના હાથનો વેપાર પરદેશીઓના હાથમાં રૂઢવામાં અસરકારક ભાગ ભજવ્યો છે. કોઈ પણ સ્વતંત્ર દેશ આ દશા ચલાવી લઈ શકે નહીં, આ ખેડકા હીંદીઓની જમામાથી દર વર્ષે ૮૦ લાખ રૂપિયાનો નફો મેળવે છે. ઉપરાંત આ દેશનો પરદેશો સાથે ૫ થી ૬ અબજનો વ્યાપાર થાય છે તે તમામ ઉપર એમનો ફર પડે છે. એમના આવા ઇમારતથી આવક કે નીકાશ કંદાર કોઈ પણ હીંદી છુટા રહી શકતો નથી. એટલે આ દેશમાં આવતી અને અહીંથી જતી તમામ વસ્તુઓ ઉપર તેમનું કમીશન ચડે છે. દુકાનમાં હીંદીમાં કાચો માલ ઉત્પન્ન કરનાર અને પરદેશી માલ ખરીદનાર બન્ને પાસેથી એમને ફર

મળે છે. દુકાનમાલુના આ કામકાજમાં ઓછામાં ઓછો એક કરોડનો નફો તેઓ ખાઈ જાય છે. ઉપરાંત ખીજાં પરચુરણ કામોમાંથી વરસે દહાડે કમીમાં કમી પાંચેક કરોડનો ખીજ નફો પટકાવે છે તે જુદો! આવી સંસ્થાઓ સામે હીંદી ખેડકા ટકી શકે નહીં તેમાં આપણી આવડતનો વાંક નથી. સાધનનો વાંક છે.

* * *

આપણે રાજકારણી સ્વતંત્રતા માટે ભારે મંથન કરી રહ્યા છીએ, પરંતુ આર્થિક સ્વતંત્રતા સીધાપની રાજકારણી સ્વતંત્રતા માત્ર શ્રમણા જ છે, એટલે આપણે જો એકલા રાજકાણુ તરફ ધ્યાન રાખીશું તો પરદેશીઓ દ્વારા થતી આર્થિક હુલ્લુ ચાલુ જ રહેશે. બ્રીટીશ વ્યાપારી હીંદીમાં સમાનતાના ધોરણે હક્ક માગવાની વાત કરે છે તે એક બાજુ છે, તેથી હીંદીને કંઈ નહીં અથવા ધણું જ ઓછો લાભ થાય તેમ છે, એટલે પ્રત્યેક હીંદીની ફક્ત છે કે હીંદીની પ્રગતિમાં વીરોધ નાખનારી કોઈ પણ પરદેશી સંસ્થાને મદદ ન જ કરે.*

* લાંબા લેખ ઉપરથી તારવેલું તારણ.

મહત્તર

[ના ૮૬]

: લેખક :

સમાજસુધારક

પાત્રો

હંસરાજ	વાલી	દગન	દાંતર	વોડં દાંતર	મેટન
નવલ	શકુંતલા	મદન	હાઉસ સર્જન	વોડં બ્રાથઝ	નસી

મહેતાજી

પ્રવેશ પહેલો

સ્થળ : ઇસ્પીતાળ

હંસરાજ

સમય : બપોરના ત્રણ

[મહેર ઇસ્પીતાળના મકાનનું બગીચાવાળું આંગણું. મોટા બે માળના મકાનના પાંચમાં એમ્બ્યુલન્સ ગાડી ઉભી હોય છે. 'રૂઝર'વાળાઓ દર્દીને ઉતારવાની તૈયારી કરે છે. મકાનનાં પગથીયાં આગળ દાંતર, મેટન અને ઇસ્પીતાળનો સીપાહી ઊભાં છે.

રૂઝરમાં એક પ્રાંત ઉમ્મરનો પુરુષ દર્દી સુતો છે. તેને લઇને લીફ્ટ બીજે માળે જાય છે. ત્યાં 'અ' વર્ગના ઓરડા તરફ 'રૂઝર'ને લઇ જવામાં આવે છે. દર્દીના ઓરડામાં વોડંબ્રાથ અને મહત્તર મંત્રીને પત્રંગ બીજાવી તૈયાર કરી રહ્યા હોય છે.

નાટકના આરંભમાં જ દર્દી 'રૂઝર' ઉપર ઓરડામાં જતો દેખાય છે]

[જે આલીમેક વપનો લાગે છે. શરીર માંસત, પેટ મોટી ફાંદવાળું, ટુંકી ગરદન ઉપર શરીરના પ્રમાણમાં નાનકડું માથું, એના શરીરના ધાટને વીશેષ બેડોળ બનાવે છે. દેખાવ ઉપરથી જ તે થીમંત લાગે છે. 'રૂઝર'વાળાઓ તેને પત્રંગ પર ઉતારવળે સુવાડે છે, તે વખતે હંસરાજ ચીસ પાડી ઉઠે છે] :

ઓ-ઓ-ઓ-! મરી ગયોરે મારા બાપ! અધ્યા ભાઈઓ! જરો સાચવો તો ખરા.....

નવલ

[હંસરાજની પત્ની, છેકંજ સુકલકડી પત્નીસ વર્ષની છતાં લંગલગ પાંત્રીસ વર્ષની ઉમ્મરવાળી જણાતી, મથુરાનું જાવણ અને પહોળી-લાંબી ખડાંનો સાદો કપડો, કપાળમાં પૈસાં જવડો ચાંદણો, ડોકમાં ઝીણી મોતીની માળા, હાથમાં

સોનાની ત્રીજી ધુધરીવાળી ખંગડી, કોણી
ઉપર સોનાના કોડેટવાળી, પતીની લુમ
સાંભળી લડ્યાં હોય તેમ, આગળ આવીને]:
અધ્યાઓ! જોતા નથી? શેઠને કંટકું
અધું દુઃખ થાય છે તે?

[હંસરાજનો મહેતાજી અને રામો
બાબુ પર ઉભા ઉભા જોઈ રહ્યા
હોય છે. ઇસ્પીનાજના નોકરો બહો
કશું સાંભળ્યું જ ન હોય તેમ
'સ્પ્રેચર' લઈને ચાલવા માંડે છે]

[હંસરાજ

હાય! હાય! મરી જવાશે. મને લાગતું
નથી કે હવે હું અચ્છી શકું. તમે મને
નક્કામાં લાવ્યાં.

[દયામણી દબ્બીએ નવલ તરફ જુલે છે]

નવલ

જો કુળનાથ તમને આરામ કરી નાખશે,
એમ શું કરે છે, તમે એવું ન બોલશો...

[એ આંખમાંથી આંસુ કાઢે છે.
અવનન મરનકે તે પત્રગતો દાંડો
પકડી ઉભી રહે છે.]

મહેતાજી

શેઠ! આપને લગવાન મટાડી દેશે.
આ ઇસ્પીનાજમાં આવેલા કોણ સારા થયા
વીત્તા પાછા જતા નથી.

પ્રવેશ બીજો

સ્થળ: તેજ

સમય: અડધા કલાક પછી

[હંસરાજ શાંત સુષુપ્તો હોય છે.
તે પત્રગ આગળ લટકતી વીજ-
ળાની ધોટડીનું બટન દબાવે છે]

નવલ

જે નેધએ છે? કોનું કામ છે?

હંસરાજ

ખરું છે, સારા નહીં થતા હોય
સીધાં સમજાને જ જતાં હશે...

નવલ

[વચ્ચે જ ટ્રુસ્ટાં ખાતી]
તમે એવું અશુભ ન લાખો. લગવાન
તમારો બેલી છે.

[તે હાથે મુકી દે છે. હાઉસ
સર્જન, મેટ્રન, વોર્ડ દાકતર અને
નર્સ ત્યાં આવે છે. હંસરાજને
તપાસી વોર્ડ દાકતરને હાઉસ સર્જન
મુચના આપતો દેખાય છે]

હાઉસ સર્જન

બે કલાક પછી મોટા દાકતર આવશે,
તે તમારી તબીબત બરાબર તપાસશે,
દરમીયાન તમને હમણાં જોઈતી દ્રવ
આપશે.

નવલ

[સર્જીત લવે દાકતર પાસે જઈ]
દાકતર, એમને આરામ થશે?

હા. સર્જન

તેની તમે જેણે પછી ચીંતા કરેશો નહીં.
[દાકતર જાય છે. નવલ પુરસ્કી
પત્રગ પાસે લઈ જઈને બેસે છે.
મહેતાજી બાબુ પર ઉભો રહે છે.
રામો બહાર જઈ ઇસ્પીનાજના વોર્ડ
બોય સાથે વાતે વળગે છે.]

હંસરાજ

[ઇશ્વરતરી લઘુસંકાની હાજત
થયાનું જણવી]

તું બહાર જ.

નવલ

[ધોટડી સાંભળી વચ્ચેની લોખીમાં
બેઠી નર્સ વોર્ડ બોયને લુમ મારે

છે. તેનો તીજો અવાજ સંભળાય.

છે: "વો-ડ-બો-ય! વો-ડ-બો-

ય! ડેબો, રૂમ નંબર પંચાવન."

એક વોડ બોય હંસરાજવાળી રૂમ

માં દોડતો આવે છે]

વોડ બોય

શું છે?

મહેતાજી

શેઠને [આંગળીની દર્શાવતી] જતાલી]

કરવી છે.

[વોડ બોય બાલુમાંથી સ્કીન ખસેડી

: હંસરાજના પતંગની બાલુમાં જન્ને

તરફ ગોઠવે છે]

વોડ બોય

[ત્યાં ઉભો ઉભો શુભ મારે છે]

મહેતર! મહેતર!

હંસરાજ

[એ શબ્દોચ્ચાર થવલે પડનાં જ

ચમકીને]

"હોને શુભ મારે છે. શું?"

વોડ બોય

મહેતરને.

હંસરાજ

[વીશેષ ચમકતો]

"શું? મહેતર? ભંગી? એ અહીં

આવશે? કેંઠે મારા ખંડમાં?"

[દરમીયાન સ્વચ્છ કપડાંમાં એક

અત્યંત યુવક દાખલ થાય છે]

મહેતર

કેમ?

વોડ બોય

શેઠને બાટલી લેઈએ છે

[હંસરાજ તરફ લેઈને]

શેઠ અહીં તો મહેતર અને મહેતરા-

બીઓ બધે ફરીફરી થકે છે...

હંસરાજ

[એકાએક ચીસ પાડીને

નં-એ-એ-નં-શું ગોઠ્યો? ભંગી લોકે

છેક મારા પતંગ સુધી આવશે? હું મર

જાદી વૈશ્યવ છું એ લોકો શું સમજે

છે? શું પૈસા લઈને ધર્મ ભોળવ

બેસા છે...

[અત્યંત યુવાન મદાર ચાલ્યે

બધ છે]

નવસ

તમે આમ આકળા શું કામ થાએ

છો? જરા સાંત તો થાઓ...

હંસરાજ

[સડો પાડતો]

સાંત થાઉં? શું સાંત થાઉં, માત્ર

ક્યાળ! તનેય શું થયું છે? અહીં મને

શું લઈ આવી જ શું કામ? હું તને નં

હોતો કેંઠે તો કે હસીનાળીમાં તો બધો

ભોળાવેડો જ હાથ છે! ગરસ, મને હમ-

ણાંને હમણું જોર લઈ ચાલ....

[બુમાબુમ થતી સાંભળી મેટ્રન બે

એક નરીસ, એક બે વોડ બોયજ,

એકાદ આયા પંચાવન નંજરની

ઝારડી આગળ એકઠાં થાય છે.

તે પછી અત્યંત યુવક 'ધુરીન

બોટલ' લઈને આવે છે]

મેટ્રન

ક્યા હય?

[દીને છેક પાસે જઈને]

ક્યા હય? હમકો ક્યા લાટા-હય?

હંસરાજ

[ચીડાયકો કોધથી]

ક્યા હય ક્યા? ધંધર તો અમારા ધર્મ

બુકનેકુ બેઠા હય. ક્યા તુમ લેક માંદા

લોકકુ ધંધર ત્રાકે પટલાવવાના ધંધા

કરતા હય?

મેટ્રન

[સાથથી. કંઈ સમજી શકતી ન હોય તેમ]

કુમ ક્યા કહેટે હય?

મહેતાજી

[મેટ્રનની પાસે આવી સમજાવતાં]

એ તો એસા જાન હે નસ સાળ! કે પેલા દેડ છેક શેઠકે પતંગ કે પાસ આતા હે, ઉસમે શેઠ સાળકુ અચ્છા નહીં લગતા હય.

હંસરાજ

[મહેતાજી ઉપર તપને]

અચ્છા નહીં લગતા હય શાંતા? એમ જ કહી નાખને કે એથી અમારો ધર્મ નય. અમારાથી તે કંઈ દેડ ભંગીને આમ અડાવું હસ?

મહેતાજી

દેખો મેમ સાળ! કે શેઠ સાળકો કુદ-રતી હાજત કરનેકા, હે, લેકીન છેક ખાટલાકે પાસ આ ભંગી નયગા તો હમેરા ધર્મ નયગા

એક નસ

[ટોળામાંથી આવીને મેટ્રનને ધીમેથી હીંદુઓ અંત્યજને આડવામાં આજડ-છેડ માને છે તે સમજાવે છે. પછી દહીં પાસે જાય]

જગા શેઠ, ઈથે અસા કામામવી અંત્યજ લોક જ કામ કરતે. અસા કામ હુસરા કુછી કરનાર નાહી.

હંસરાજ

મગ મસા અંગોળી કરાયલા પડેલ ત્યાય કાય?

નસ

અસા તુમાસા અંગોળી કરેન દેનાર નાહી.

હંસરાજ

[એકદમ તપી જઈને]

તો શું તમારું અહીં રાજ ચાલે છે કે અમારો ધર્મ તોડાવશો? [મેટ્રન તરફ જોઈ] મેં એ લોકકું પહેલેસે ના જ બોલ્યાતા, કે હમકો દવાખાનામે મન લે. જાઓ [નવલ તરફ ડોળા કાઢતાં.] પણ આણે માન્યું જ નહીં તે?

નવલ

[બધાંની આગળ આમ ધમાલ થવાથી જે શરમાતી હતી]

તમે આમ શું કરવા કરો છો? દેહ રખખા ધર્મ. ગોકુલેશ લગવાન આપણને માફ કરશે. તમે હમણાં સારા થવા તરફ ધ્યાન આપો. પછી ગોકુળ, મથુરા, પ્રતાપન, શ્રીનાથજી, જગન્નાથજી વગેરે રથને જતાઓ કરીને પ્રાયશ્ચીન કરીશું. માંદા માણસથી બધું પગાય છે કંઈ?

મહેતાજી

[શેઠાણીનું કહેવું હંસરાજ ધીમેથી સાંભળતો હોય તે જોઈ, હીંમત લાવી]

હા જી. જુઓને એમ તો મહારાજ-શ્રીઓ પણ ક્યાં માંદગીમાં દવા લેતા નથી. શેઠ સાહેબ આ તો કળીયુગ છે. કળીયુગમાં માણસ ઇચ્છે તોટલો ધર્મ પાળી શકતો નથી. કહે છે કે:

દેવ ગયા કુંગરે ને પીર ગયા મકકે,
અંગેજના રાજમાં, દેડ મારે ધકકે.

હંસરાજ

[કંઈક શાંત થઈ]

મહેતાજી! તમે બધાં આ શું કરવા બેઠાં છો? આ તો ધર્મની વાત છે. ખરેખર કળીયુગ જ આગ્યો, હજારો કળીયુગ જ આગ્યો. પણ આ તો ધર્મ જવાની વાત છે હાં મહેતાજી!

મહેતાજી

જો! સાહેબ કશી કીકર કરશો નહીં. બાઈ સાહેબ કહે છે તેમ બધાં તીરથોની બત્રા કરશો એટલે તમામ પાપ બગીને બરમ થઈ જશે.

[હંસરાજને આમ વાતો કરતો જોઈ બધું ટાણું ધીમે ધીમે વીખરાય છે. જતાં જતાં એક નક્કી બીજીને કહે છે: "આ લોક પેસા કમાવાના

કામમાં દીવસમાં ફેરલા વખત ધમને દગો દે છે!"]

શેઠજી, પેલો બાટલી લાવે?

હંસરાજ

[કંઠામેલો-ધીરેથી?

જાવવા દો ત્યારે, શું કરીશું? અહીં તમે બધા લાગ્યા જ છે ત્યારે પછી...? [મહેતર 'બોટલ' આપવા આગળ વધે છે-થોડી વાર પછી ને બોટલ સાથે નળ તરફ જતો જણાય છે]

પ્રવેશ ત્રીજો

સ્થળ: બાઈરમ અને સંડાસ આગળનો નાનો ચોક.

સમય: તે પછીનો

[મે મહેતર, એક મહેતરાણી અને મે વોડબોય ત્યાં ઉભા ચર્ચા કરતા હોય છે. ત્યાં પેલો મહેતર 'યુરીન બોટલ' સાથે આવે છે]

વા'લી

[ત્રીએક વપની, સાદાં સફેદ વસ્ત્રો પહેરેલી ઇસ્પાનીશનાં સ્ત્રી દલીઓમાં કામ કરનારી મહેતરાણી, દેખાવમાં સામાન્ય રીતે ઘાટદાર અને બોલવે જરા ટીખળી છે]

અરુધ છગન! એ મોટી ફાંદવાળાને શું થયું હતું?

છગન

[હસતાં હસતાં]

આપણે અહીં જઈએ તેમાં એનો ધમ અલગાઈ જતો હતો.

મકન

[પાંત્રીસ વપનો અત્યજ ઘોળીયું અને પહેરણ નથા માથે ખાદીની ટોપી પહેરેલો. કપડાં બધાં સ્વચ્છ ઘોળેલાં છે. સહેજ ઊંચો, પુરેપુરો પોષકતરવ ન મળવાથી

લઠકડી જેવો સુકકડકડી, ઓછાબોલો, હીંદુ સમાજના ત્રાસથી કંઠામેલો છે]

એ લોકો તો અહીં આવે ત્યારે જ પાંસરા થાય છે. આજે પહેલો દહાડો છે એટલે બધાં તોફાન સુએ છે. મે ફાંડા પછે પાંસરો થઈ જશે! ત્યારે ધરમ ને કરમ બધું ભુલી જશે અને છગન-મકન વીના એને આશરો જ નહીં, જેને ને!

વોડ બોય

[ખાખી ખમીસ ને તેવા જ રંગનું અડધું પાટલુન પહેરેલો, સારી રીતે વાળ હોળી તેની ઉપર સહેજ ચાંસી કાળા મખ-મલની ટોપીવાળો-વીએક વપનો પ્રમાણમાં તંદુરસ્ત દેખાય છે]

સાહેબ હે લોકોના તો બરાબર સીધા જ કરાયલા પાહીને.

વા'લી

[હસતાં હસતાં]

એવા માણુમોનું તો કામ જ કરવાની ના પાડવી જોઈએ. ભલે પછી તે માટે એનાં ઘરનાં માણુમો લાવે.

છગન

ખરું છે. વા'લીનું કહેવું બરાબર ખરું છે. પેલા મીલોવાળા હડનાળ પાડે છે તેમ આપણે પણ હડનાળ પાડતાં શીખવું

જોઈએ. આ તો આપણું ખુદનું અપ-
માન છે.

મનન

અરે ભાઈ એટલું કરવાની ચે જરૂર
નથી. એ દહાડા પછી એવાએને રેવ
પડી જાય છે, એટલે એમની બધી આ-
બડછેટ એની મેળે નાશી જાય છે!

પ્રવેશ ચોથો

સ્થળ: હંસરાજવાળો ઝોરડો

સમય: અડધા કલાક પછી

હંસરાજ

[દુધની ડીટલી સાથે રમોઢાઓ વાજવા
થાય છે. હંસરાજના પગમાં પાનની
ટૂંપિય ઉપરના ઝાકાસમાં દુધ રેડવાની
તૈયારી કરે છે. તે જોઈ હંસરાજ
ચમકી ઉઠે. જાગ મારે છે:]

અધ્યા. એ ભાઈ! ઉઠો રહે, ઉઠો
રહે, જરી એ તો ખરો...!

મહારાજ

[આશ્ચર્ય ચક્રીત થઈ]

શું છે? આપને મારે દુધ આપવાનો
દાકતર સાહેબનો હુકમ છે તે ગ્રમાણે
દુધ રેડું છું.

હંસરાજ

અરે ભક્ષાભાઈ, તું જાતણુ યદને પણ
આમ શું કરે છે! કે ઇસ્પીતાળની તોક-
રીમાં રહીને તું પણ આબડછેટમાં માનનો
નથી. અરેરે! શું જમનિય આવ્યો છે?
હળાદળ કળીયુગ તે આનું જ નામ.

મહારાજ

[કથું જ સમજી ચકેતો નથી. કદાચ
દહીંનું મગજ કેકાણે નહીં હોય

વેડું યોય

નાહી, નાહી, મક્કા તો વાંલી મહાને,
તો બરાબર કીસતે.

[‘કોલમેક્ક’ વાગે છે અને દુરથી
નસીનો અવાજ સંભળાય છે
“વેડું-એય...” તે સાંભળી વેડું
એય ત્યાંથી ચાલ્યો જાય છે.]

એમ માની ફરી દુધ રેડવાની
તૈયારી કરતો]

ખરું છે, કળીયુગ તો આવ્યો જ છે ને?
[દુધ રેડે છે-ત્યાં જ હંસરાજ
ખરાડ મારે છે.]

હંસરાજ

આ બધું અભણવી માણું. પેલો
લગી અહીં આવીને મને અડી ગયો છે
અને મારાં ગાદલાં, કપડાં અને આ
ઝોરડો બધું અભણપણું છે. ત્યાં તું
આવ્યો, આ દુધ રેડ્યું! ભલા માણસ.
તું જાતણુનો દીકરો યદને બધાંને વટ-
લાવી મારીશ કે શું? જા, જા. નાહી
નાખ અને આ દુધ ટોળી દે.

નવલ

[મંદ પગે હંસરાજ પાસે આવી]
નમે વારંવાર આમ કર્યાં કરશો તો
તખીયત વધુ બગડશે?

હંસરાજ

[સકોધ]

ત્યારે તું મને અહીં કાઢ આવી શું
કરવા, જખ મારવા?

મહારાજ

[નવલની પાસે જઈ ધીરેથી]

શું છે બહેન! આમને કંઈ મગજનો
રોગ થયો છે?

નવલ

[નીચાસ મુકતી]

ના, ભાઈ ના. અમે કદી ઇસ્પીતાળમાં આવ્યાં નથી. અહીં થોડા વખત પહેલાં ઇસ્પીતાળનો મહેતર આવી ગયો, અને અમે તો ધરમાં કદી દેડ-ભંગીને પેસવા દેતાં નથી કે રસ્તામાં અડત્રાં ચે નથી. ભુલથી કે અકસ્માત અડી જવાય તો સ્નાન કરી નાખીએ ને કપડાં ઓળી દઈએ.

મહારાજ

બહાર નો એમ બધા હીંદુઓ કરે છે. પણ અહીં તો એવું કશુંજ આવતું નથી. દહીંઓ જમતા હોય ને કામ પડે તો ચે મહેતર આવીને તેમને અડી શકે છે. [હંસરાજ તરફ ફરીને] શેઠ અહીં એવી આલડછેટ પાળી શકાય નહીં, એ નો બધું બહાર આવે.

[અને તુરંત તે આગળ માંડે છે. ને પછી તુરંત જ મોટો દાકતર, હાઉસ સર્જન, વોડ દાકતર, મેડ્રન અને એક નર્સ દાખલ થાય છે. પછીના ટકા અને સાચુ-કુવાલ સાથે જો વોડખોયજ પાછળથી આવે છે.]

હંસરાજ

[આવનારાઓને જોયા વીના જ]

ને અહીં મરીને વટલાઈ મરવાનું હોય તો મારે સારા થયું નથી. મને ઘર જ લઈ આવે જસ....

મોટો દાકતર

[આગળ આવી]

શું છે ભાઈ?

હંસરાજ

કેટલાકને જવાબ દેવા? આપુ! અહીં એક વખત દેડ આવીને બધું અભગવી

ગયો અને પેલો જામણ આવીને પીવા માટે દુધ રેડી ગયો. બધું અભગવી માયું કેટલો બોગાવેડો? અહીં કેમ રહેવાય?

દાકતર

એમાં શું થયું ભાઈ! મહેતર પણ માલુસજ છે ને?

હંસરાજ

માલુસ છે એટલે શું થયું? પણ નવાને તો દેડ-ભંગી છે ને? અને તે અડી શકાતું હશે?

દાકતર

એ નો ઇસ્પીતાળનું અમત્યનું અંગ છે. આટલા બધા દહીંઓનું મેલું અને પીશાબ એ લોકો વીના કોણ ઉઠાવે? અને નેમના વીના બધું સાફસુક કોણ રાખે? એમનો નો નમારે આભાર માનવો નેઈએ.

હંસરાજ

માન્યો આભાર! અહીં તો બધા એક એકથી ચડીયાના જ આવતા લાગે છે. શું તમે બધા વટલાઈ ગયા છો, નામ્નીક થઈ ગયા છો, ધમને આલડ-છેટને માનના નથી....?

હાઉસ સર્જન

[આગળ આવી, હંસરાજને શાંત રહેવાની સુચના આપતાં]

ગીસ્ટર હવે શાંત થઈ જાઓ. આ મોટા દાકતર સાહેબ તમને તપાસવા આવ્યા છે. એમને ખીજન થણા દહીંઓને જોવાનાં છે.

[હંસરાજ શાંત પડી નીચે સ મુકે છે. દાકતર નેને તપાસવાનો આરંભ કરે છે. નવલ સર્જીત ભાવે તે જોતી ઉભી રહે છે]

પ્રવેશ પાંચમો.

સ્થળ: તેજ

સમય: વીસ દીવસ પછી

નવલ

[હંસરાજના ઓરડાના બારણા વચ્ચે ઉભી હોય છે, નેટલામાં ત્યાંથી વાલી મહેતરાણી પસાર થાય છે. તેને જોઈ]

કેમ છે, વાલી?

વાલી

[હસતી હસતી ઉભી રહી]

સારું છે બાઈ. કેમ છે હવે શેઠને ?

નવલ

સારું છે.

વાલી

હવે શેઠ મહેતરને જોઈને ચીડાતા નથી ને ?

નવલ

ના, રે ના ! એ તો નવું નવું હતું એટલે. હવે તો ઉઘટા છયન ને મકનની સાથે એ સારી રીતે વાતો કરે છે.

વાલી

અમે તો અહીં એવું બહુયે જોઈએ છીએ, શેઠને ઠીક થઈ જાય એટલે સારું.

[વાલી ખીજી તરફ ચાલી જાય છે. નર્સ શકુંતલા ખીજી તરફથી ત્યાં આવે છે. ઇસ્પીતાળના સહવાસમાં નવલની સાથે એની મીત્રતા થઈ છે]

શકુંતલા

કેમ નવલ જોઈને ! વાલીની સાથે શું વાતો કરતાં હતાં ? તમે હવે અભણ જતાં નથી કે ઇસ્પીતાળમાં આવીને આજીજીતને બુદ્ધિમાં ? [હસે છે]

નવલ

[હસતાં હસતાં]

જન્મે માનો ને ?

શકુંતલા

આ તો રોગીઓનો રોગ મટાડવા માટે પ્રયત્ન કરનારી સંસ્થા છે. અહીં દયા, માનવતા, પ્રેમ અને બહુભાવનાનું જ સ્થાન છે. જનતી કે કોમના રંગભેદ કે ઉંચા નીચાના ભેદને અહીં સ્થાન ન જ હોઈ શકે. તમે હવે જોઈ શક્યાં હશે કે મહેતર અને મહેતરાણીઓની સેવા અપૂર્વ છે. દાકતર દેસાઈ તો એમને રોજ મહત્તર અને મહત્તરાણી કહે છે. એનો અર્થ સમજ્યાં ?

નવલ

ના.

શકુંતલા

માનવીઓ માટે એમની સેવા એટલી મહત્ત્વની તેમ જ અદ્ભુત છે કે તેઓ મનુષ્યોમાં મહત્તર સ્થાન ભોગવે છે. કદાચ તમને તો એ પસંદ નહીં પડતું હોય.

નવલ

શકુંતલાબાઈ ! ઇસ્પીતાળના વીસ દીવસના સહવાસ પછી અને એ ભાઈજોનો જે કામ કરે છે તે જોવા પછી તો હું તમારી બ્યાખ્યાને મળતી થાઉં છું, એટલું જ નહીં પણ હું એ પણ કબુલ કરું છું કે, તેઓ માનવ સમાજનું મહત્ત્વનું અંગ છે.

[હંસરાજનો અવાજ સંભળાતાં તે અંદર જાય છે—નર્સ શકુંતલા ખીજી તરફ દલીના ઓરડામાં દાખલ થાય છે.]

બાળમરણ : તેનાં કારણ અને ઉપાય

: : લેખક : :

શ્રી. માણેકલાલ વકીલ

એમ. એ., એલ.એલ. બી., એફ. એસ. એસ., એફ. આર. ઇ એસ.

મૃત્યુના આંકડા આલેખવા કોને ગમે? પણ હીંદના મૃત્યુ પ્રમાણના એ નીરસ આંકડાઓ ઉપર નજર કરશો તો જણાશે કે ૨૨ વર્ષ હીંદમાં ૧૫ લાખ બાળકો પહેલા વર્ષે જ પરલોક પધારે છે. આ અતી મોટા સમુહમાંથી લગભગ પાંચ લાખ બાળકો તો પુરા સાત દીવસ પણ નથી જીવતાં. આપણા દેશમાં પ્રવર્તતી ગરીબાઈ, અશક્તિ, મહાન રોગચાળા, અને એવાં અનેક રોગના બાલકો અત્યારે તો ભોગ થઈ પડે છે. જ્યારે બાળમૃત્યુનું પ્રમાણ હીંદમાં ૨૫ ટકા છે ત્યારે ઇંગ્લાંડ અને વેલ્સમાં માત્ર ૬૨ ટકા છે. પાંચ લાખ જેટલા બાળકો પહેલા અઠવાડિયામાં જ મરણ પામે એ વસ્તુ જ અતી કમકમાટી ઉપજાવનારી છે. કહી શકાય કે માનવશક્તિનો કેટલો નાશ થઈ રહ્યો છે! નવ માસ મુધી પોતાના શરીરમાં સનત સાચવવામાં વપરાતી કેટલીય માનવશક્તિ આંત્રે અવળે માર્ગે વેડાઈ રહી છે! એટલું જ નહીં આ પરીસ્થિતિએ માતાની તંદુરસ્તી ઉપર પણ મીઠી અસર કરી છે. પ્રસુતીની મોટાટી સંખ્યાએ, તેમજ પ્રસુતીના કામમાં અસાનતા અને બીનઆવડતને લઈને હજારો માતાઓ અકાળે મરણ પામે છે.

આપણી ફરજ

દરેક મુધરેલી સંસ્કૃતિની ફરજ છે કે માતા તેમજ બાળકના જીવનને તંદુરસ્ત બનાવવા યત્ન કરવો. આ દૃષ્ટિએ

કંઈ પણ બેદરકારી બતાવવી તે અનેતીકજ ગણાયું નેહએ. માતાના શરીરની તંદુરસ્તીને અવગણીને જે સંતતી ઉત્પન્ન કરવામાં આવે તો તે અનીચ્છનીય ગણાયું નેહએ. આથી ક સ્થિતિને અનુલક્ષીને જ સંતતી ઉત્પન્ન કરવી નેહએ. આમ ન કરવું તે પાપજ ગણાયું નેહએ. આમાં આધીક હાની છે. માનવજનતી અને દેશ બંનેને તેથી સડન કરવું પડે છે. અને તેથી જ સંતતી ઉત્પાદનમાં માનપીતાની આધીક સ્થિતિ કે શારીરિક તંદુરસ્તીને પ્રાધાન્ય આપવું નેહએ.

ત્યારે પ્રશ્ન એ થાય છે કે જે પ્રસુતી વચ્ચેનો કાળ કેટલા હોવો નેહએ? હવે આ સંબંધમાં ડોક્ટરસમુહનો એવો અભિપ્રાય છે કે આ બે પ્રસુતીઓ વચ્ચે સામાન્ય પાંચ વર્ષ તો હોવાં જ નેહએ. નહીં તો ઝોઝામાં ઝોઝો ત્રણ વર્ષનો ગાળો તો હોવો જ નેહએ.

અત્યારે આપણી સમક્ષ એકજ માર્ગ છે. આ માર્ગ એ છે કે આપણે જન્મ પ્રમાણને વ્યવસ્થિત કરવું. આ દ્રષ્ટિએ મ્યુનીસિપાલિટી તેમજ જનહર મંડળોદ્ધારા જન્મ પ્રમાણને વ્યવસ્થિત કરવાનું શીખવી શકાય. બાળકોના મૃત્યુ પ્રમાણને ઘટાડવા માટે આ પ્રકારની ચળવળ અતી અગત્યની છે. એટલું જ નહીં પણ માતાઓની તંદુરસ્તીની દ્રષ્ટિએ, તેમજ પિતાઓની આર્થિક દ્રષ્ટિએ પણ આ જાતના માનના પ્રચારની જરૂર અતીશય છે. માંદગી અને મરણના સંતાપ ટાળવા માટે માનવજનતી પામે આ સહુથી સરસ માર્ગ છે.

જન્મ પ્રમાણુ કેમ વ્યવસ્થીત કરી શકાય ?

જન્મ પ્રમાણુને વ્યવસ્થીત કરવાના બે ઉપાયો આજે માનવજાતી સન્મુખ છે: (૧) 'અભય' (૨) સંતતીનીયમનના સાધનોનો ઉપયોગ. હવે સમગ્ર જાતીની દૃષ્ટીએ, કે વ્યક્તીની દૃષ્ટીએ અભય'નો માર્ગ અતીચ્છનીય છે એમ ડોક્ટરસમુદાયનો અભીપ્રાય છે. એકનો અમુક વર્ષો માટે પણ અભય' પાળવું એ બહુ જ ઓછા જાણુને માટે શક્ય છે. કોઈ પણ રીતે આજન્મ અભય' તો અશક્ય છે એટલું જ નહીં પણ બે કે ત્રણ વર્ષ સુધી સતત રીતે અભય'નું પાલન કરવું પણ જરૂરી શક્ય નથી.

ઈંગ્લેન્ડમાં છુટ

૧૯૩૦ થી ઈંગ્લેન્ડના અરોગ્ય ખાતાએ વેલફેર ડિપાર્ટમેન્ટમાં 'સંતતી નીયમન'ના જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવાની છુટ આપી છે. તેમજ સંતતી નીયમનનું શીક્ષણ આપનારાં દવાખાનાં સ્થાપવા માટે પરવાનગી આપવામાં આવી છે. માતાના આરોગ્યની દૃષ્ટીએ આ જ્ઞાન આપવાની લલામણ કરવામાં આવી છે. લઈમેન્ટર ગૌરેડીય અને બેકનહામની મ્યુનીસીપાલિટીએ તો સંતતીનીયમનનું શીક્ષણ આપવાની શુભ શરૂઆત કરી દીધી છે, અને અન્ય મ્યુનીસીપાલિટીઓ પણ તેમને પગલે ચાલવાને માટે ચર્ચા ચલાવી રહી છે.

મૅસુરમાં પ્રગતી

૧૯૩૦ ના જુન મહીનામાં મૅસુરની સરકારે ચાર રેટેડ હોસ્પિટલોને સંતતીનીયમનનાં શીક્ષણ આપવા માટે 'કલીનીક' સ્થાપવાની પરવાનગી આપી છે. આ રેટેડ સ્થાપત્રી કલીનીકમાં પરીક્ષીત

દંપતીઓ સંતતીનીયમનનું જ્ઞાન મેળવી શકે છે એટલું જ નહીં પણ સંતતીનીયમનનાં સાધનો મુળ ક્રીમતે મેળવી શકે છે. આમ આર્થિક તેમજ તંદુરસ્તીનાં કારણોસર કુટુંબને મર્યાદા હોવી બેઝએ એ સીધાંત મૅસુર સંસ્થાને કબુલ રાખ્યો છે.

૨૫ વર્ષ પહેલાં માલ્થુસીઅન લીગે 'કુટુંબની મર્યાદા આંધવાના આરોગ્યમય ઉપાયો' એ નામનું એક પુસ્તક પ્રસીધ્ધ કર્યું હતું. આ પુસ્તક પરણેલાં કે તરતમાં પરણનારાંને આપવામાં આવે છે. આ સલાહ અહીં મુખ્યત્વે પશુ 'યુજેનીક મોસાઈટી' (૫૫ ગીરગામ રોડ) માં આપવામાં આવે છે, તેમજ કેટલાક ડોક્ટર પણ પોતાના ખાનગી કલીનીકમાં આપે છે.

કેટલાય ડોક્ટરોએ, વનસ્પતી વીશારદોએ તેમજ સમાજવીશારદોએ આના ઉપર કેટલુંય સાહિત્ય લખ્યું છે. તેમજ આ પ્રશ્નને છણવા માટે રચાયેલી કમીટીઓએ પોતાનો રીપોર્ટ બહાર પડ્યો છે. પણ કોઈ પણ વ્યક્તીની આર્થિક સ્થિતિ સુધરે ત્યાં સુધી લગતે મુક્તવી રાખવાની જરૂર જરૂર નથી. અને આ વીજ્ઞાનનું એક સાફ પરીણામ તો એ છે કે દરેક વ્યક્તી પોતાની પુખ્ત વયે પરણી શકે છે.

ગરીબોને જ્ઞાન આપવાની જરૂર

જ્યારે વ્યક્તીને શુદ્ધ રોગ લાગુ પડ્યો હોય છે અને તે ડોક્ટરની સલાહ લે છે ત્યારે ડોક્ટર તેને અભય', કે સંતતીનીયમનના સાધનોનો ઉપયોગ કરવાનું કે 'સ્ટરલાઇઝેશન' કરવાનું સુચવે છે. તેમજ જ્યારે સ્ત્રીના શરીરમાં એકદમ અસક્તી આવી ગઈ હોય ત્યારે પણ

ડોક્ટર એવી જ સલાહ આપે છે, હવે જ્યારે ગરીબ સ્ત્રીની આર્થિક શક્તી ખરાબ હોય ત્યારે આપણે આવી સલાહ આપવી જોઈએ. સંખ્યાબંધ પ્રસુતીઓ તેની શક્તિને તોડી નાંખે ત્યાં મુધી આપણે રાહ જોઈ શકીએ નહીં. તેમજ છોકરાંઓ પણ સાચા પોષણના અભાવે કાંતો મરી જાય છે કે જરાએ વીકાસ પામી શકતા નથી.

જ્યાં મુધી મ્યુનીસીપાલિટી આ કામ ન ઉપરી લે કે, 'વેલ્ફેર એન્ટર' જેઓ આ કામ કરતાં હોય તેને મદદ ન આપે ત્યાં મુધી આયુર્જ્ઞાન આપવાની જગ્યા સંસ્થાઓનું આવી જવાખંદારી લઈ શકે. ઉપર જે લખાઈ ગયું છે તે ઉપરથી સ્પષ્ટ થશે કે મંત્રી નીયમનનું જ્ઞાન આપવાને માટે આપણે આર્થિક અને શારીરિક કારણો વચ્ચે જાલુ ભેદ ન પાડી શકીએ. બાળક જન્મે અને મરી જાય, તેના ફરતાં આવી માતાઓને પ્રસુતીજ ન આવે તેમજ આવાં બાળકો જન્મેજ નાહીં એમ કરવું વધુ નૈતીક છે. એ ખરું છે કે ફેટલાક ધર્મોએ પ્રજાઉત્પાદનને પવિત્ર કરી તરીકે વર્ણવી છે, અને બાળકને જન્મ્યા પહેલાં કે પછી જો મારી નાંખવામાં આવે તો તે પાપ મનાયુ છે. અહીં આપણે એવાં બાળકોને જન્માવવા ઇચ્છીએ છીએ કે જેમને માટે કેળવણી અને તંદુરસ્તી માટે પુરતી જોગવાઈ છે. અહીં આપણે એવાં બાળકોને જન્માવવા ઇચ્છીએ છીએ કે જેઓની ખરેખરી જરૂર છે અને આ ધાર્મિક કર્મ કે સામાજિક કર્મ અદા કરવાનો આ માર્ગ ખરેખર વધારે નૈતીક છે.

સંપત્તિવાન સમુદાયને તો સારી રીતે શીક્ષણ મળે છે, અને જાલુજ થોડા કાળમાં તેઓ સંતતીને નીયમન કરનાર

શીક્ષણ શીખી લેશે. પણ અત્યારે તો ગરીબ વર્ગને આ પ્રકારના વીજ્ઞાનની અતી અગત્ય છે. જાતીયનીતી કે સામાજિકનીતીના અસ્ત્ય ઓઠાં નીચે સંપત્તિવાન સમુદાય આ શીક્ષણના પ્રચારને અટકાવી રહ્યો છે.

સાધન સંબંધી માહિતી

સંતતીનીયમનનાં સાધનો તેમજ ઉપયોગ બંધુ જ સરળ છે. માત્ર રૂબરૂની કેપ પેસરી, કે એક પેસરી સ્ત્રીએ વાપરવાની છે. આ પેસરીના બુદ્ધિ બુદ્ધિ પ્રકાર આવે છે અને જો જરૂર પડે તો અનુભવી દાકતર કે નર્સની સલાહ લઈને તે જરૂર પોતાને માફક આવતી પેસરી પસંદ કરી શકે. આ પેસરીની કીંમત માત્ર એકજ રૂપીઆ હોય છે અને ફેટલાક મહિના ચામે છે. આ પેસરી વાપરવા માટે જરૂરની સુચનાઓ તેની ઉપરજ હોય છે, અને દરેક ફેમીસ્ટને ત્યાં મળે પેસરીના ઉપયોગ પછી મંવારના પદારમાં મેકળવણી પાણીનો દુશ લેવો જરૂરનો છે.

આ સાધનોનો ઉપયોગ કરવો કે નહીં તે સ્ત્રીઓની મરજીની વસ્તુ છે. સ્ત્રીને જ્યારે બાળકની જરૂર હોય ત્યારેજ બાળક ઉત્પન્ન થઈ શકે. આ પધ્ધતિ એટલી સહેલી અને સરળ છે કે સામાન્ય અભણ સ્ત્રી પણ તેનો ઉપયોગ કરી શકે.

બીજા ફેટલાક લેખકોએ બીજી પધ્ધતીનો ઉલ્લેખ કર્યો છે પણ ઉપર જણાવેલું સાધન સરળ અને સહેજ છે, તેમજ શારીરિક સ્થિતિને અનુલક્ષીને તેમાં ફેરફાર કરી શકાય છે. હજુ મુધી તો સંપૂર્ણ ખાતરી લયું સાધન અલગજ નથી જ છતાં પણ જે અત્યારે આપણે જાણીએ છીએ તે સાધનોમાં ઉપર જણાવેલું સાધન સારામાં સારું અને વધુ ખાતરીલયું છે.

નૂતન રશીઆની શિક્ષણપ્રથા

: પ્રયોગક :

અભ્યાસક

નૂતન રશીઆની શિક્ષણપ્રથામાં ડૉ. સાટસ્કીની શિક્ષણપ્રથાએ અપુર્વ પરીવર્તન કરી નાખ્યું છે. એમના કોલુગાના કેળવણીમંદીરમાં થઇ રહેલા પ્રયોગે આવની કાલના રશીઆન નાગરીકોને બાલવયથી જ નાગરીકતાની જવાબદારીનું જ્ઞાન આપવા માંડ્યું છે. એથી એ સંસ્થા માત્ર બાળકોને અક્ષરજ્ઞાન આપનારી નહીં, પણ પ્રભસમુદતા વીક્ષસમાં મદદગાર પ્રયોગ કરનારી પ્રયોગશાળા બની રહી છે.

કોલુગાના કેળવણી મંદીરમાં તદ્દન નવી જ દળે કેળવણી આપવાનો અખતરો થઇ રહ્યો છે. રશીઆના પાટનગર મોસ્કો શહેરની દક્ષીણે આવેલા આ રમ્ય પ્રદેશ પર નવી દળે કેળવણી આપવાની શરૂઆત કરવાનું માન આજે સોવીયેટ સાસનને મળ્યું છે. છેક ૧૯૦૪ માં આ સ્થાનમાં કેળવણી મંદીર બાંધવાની યોજના રચાઇ હતી. તેમાં બાળક આપમેળે શીખે તેવી દળે કેળવણી આપવાની યોજના ડૉ. સાટસ્કીએ રચી હતી. તે વખતે તો રશીયા પર ભુદ્ધી ઝારનું શાસન ચાલતું હતું. તે વખતે તો ત્યાં કેળ-

વણી માટે પૈસા ખર્ચવાને બદલે લશ્કરી આયુધોને માટે ધન ખર્ચવું એ વધુ યોગ્ય છે એમ સત્તાધીશો માનતા; છતાં ડૉ. સાટસ્કીની યોજનાને સત્તાવાળાઓએ ટેકો આપ્યો. અને પાટનગરની દક્ષીણે કેળવણી મંદીર બાંધવા માટે જમીન અપાઇ.

તે સમયનું રશીયા એટલે એક શબ્દમાં કહીએ તો 'નીરક્ષર'! પાટી પર ક પછુ ન ચીતરી શકે તેવા ૧૦૦ માંથી ૯૮ જણુ મળે. કેમકીનના સત્તાધીશોને ત્યારે લોકસમુદ્ધની કેળવણી માટે જશય પરવા નહોતી. જે કંઈ થોડું થયું

અક્ષરજ્ઞાન મળતું તે પાંદરીઓની નીશાળો દ્વારા! અ.વા નીરાશાજનક વાતાવરણમાં ડો. સાટસ્કીએ તેની નવી યોજના સાથે કાનુગાના ક્ષેત્રમાં કામ કરવાનો નીજીય કર્યો. તેણે એક ન્હાના જીંપકામાં શાળા શરૂ કરી. થયું જારના સમયમાં તેને જરાય તક ન મળી. કારણ કે એક બાલુ નાણુંનો અભાવ, અને કામ કરવામાં સત્તાધીશોનો ત્રાસ. આમ બનને બાલુના ત્રાસથી ડો. સાટસ્કીની યોજના જરાયે આગળ વધી શકી નહીં. જારનું શાસન જ લોકસમુહને નીરક્ષર રાખવા ઇચ્છતું હતું. આવા સંજોગમાં ડો. સાટસ્કીની યોજના નીજી જ નીચડવા સળંગેલી જ હતી.

પરંતુ જારના જુદાં શાસનના પતન પછી રૂશીયાનો રંગ બદલાયો. પછી તો કામદાર અને ખેડૂત સમુહના શાસનનું દરેકે દરેક વ્યક્તિને અક્ષરજ્ઞાન આપવાનો નીર્ધાર કર્યો. આખા યે સોવીયેટ શાસનમાં વેગથી સોવીયેટ શાળાઓ સ્થપાઈ. દરેક ગામડે ગામડે શાળાઓ ઉઘાડવામાં આવી. એકલા અક્ષરજ્ઞાન સાથે સાથે સોવીયેટોએ કેળવણીનો ડ્રાઈકોણ બદલવા યતન કર્યો. કેળવણીને સમાજવાદના વીચારો પ્રસારવા માટે એક પ્રખર સાધન નરીકે માનવામાં આવ્યું. અને નવી ઢબે તેમજ એ નવા ડ્રાઈવીંગુથી કેળવણી આપવાના નીજીયને તરત જ વ્યવહારમાં મુકવામાં આવ્યો છતાં એ વૈજ્ઞાનિક ડ્રાઈ-કોણથી કેળવણી આપવા માટે સોવીયેટ શાસનને પહેલાં બહુ મુશ્કેલી પડી. પહેલાં તો યોગ્ય શીક્ષકો જ ન હતા. તેમજ યોગ્ય વાતાવરણ ન હતું. અને નવી સંસ્કૃતિને અપનાવી શકે તેવા કોઈ કેળવણીકાર ન હતા. આ સંજોગમાં ડો.

સાટસ્કીનું- શાળામંદીર આશાના કીરણ સમાન થઈ પડ્યું. ત્યાં બોર્ડેશીકોના વીચારો પ્રમાણે કેળવણી અપાતી હતી, બોર્ડેશીક આદર્શ પ્રમાણે બાળકોને કુદરતમાં છુટાં મુકવામાં આવતાં હતાં. એટલે આખા યે કાનુગા પ્રાન્તમાં કેળવણી મંદીરોની સ્થાપના કરવા માટે ડો. સાટસ્કી અને તેની સંગીત વીશારદ યતનીની પસંદગી થઈ. કેળવણીખાતોનો કાણ આ ટંપનીને સોંપવામાં આવ્યો. તેમણે જીવનભર મેવેલા આદર્શોને સીદ્ધ કરવા માટે બોર્ડેશીકોએ તેમને અતુકુળતા આપી.

પછી તો ડો. સાટસ્કીનાં શાળામંદીરો ગામડે ગામડે સ્થપાયાં. કાનુગા નાણકામાં જ્ઞાનની લહાણી કરવા માટે નવા પ્રકારની કેળવણી આપતી શાળાઓ સારી પેઢે સ્થપાઈ. આ શાળાઓની સ્થાપના પછી કેળવણીનો વેગ બહુ જ ઝડપથી વધતે ગયો. અને તે વેગના વીકસ સાથે ડો. સાટસ્કીનું શાળામંદીર બહુ જ પ્રખ્યાત થવા લાગ્યું.

જે મકાનમાં તે શીક્ષણ અપાય છે તે મકાન જરાયે લઘ્ય નથી. ફરીગરીનો ત્યાં જરાયે ઓપ નથી, આધુનિક ઢબના ત્યાં ઓરડા નથી. આજના યુગને બંધ-ખેસતાં ત્યાં બારી બારણાં નથી. કોઈ પ્રવાસી ત્યાં પધારે તો તેને એમ જ લાગે કે આ જીપ્સાં જેવા દીસતા મકાનમાં તે શી રીતે શીક્ષણ અપાતું હશે? કારણ કે એ કેળવણીમંદીરના આવ્ય દેખાવમાં પેલા પ્રવાસીની આંખને આંજ નાખે તેવું કંઈયે નથી. છતાં તેની જડ દેખાતી દીવલોની પછવાડે વીચલવી શીક્ષણ આપવાની મુદ્દે અવરથા કરવામાં આવી છે.

પણ તે પ્રવાસી જરા આગળ વધે એને એ મકાનના કંપાઉંના દરવાજા ઉઘાડે તો કલ્લોલ કરતો બાળક સમુદાય જેની નજરે પડે. કલાકે કલાકે ત્યાં ઘડવાગતો નથી; દર કલાકે માસ્તરોની અંદલાબલી થતી નથી; બાળકોની પામે પુસ્તકો નથી; સુંદર બાંકડા કે લગ્ન વ્યાસપીઠે પણ ત્યાં નથી. એ શાળામાં શીક્ષક એને બાળકો સાથે જ રહે છે. એને પરસ્પરના સહકારથી નવી સંસ્કૃતીની સ્થાપના કરે છે.

આ શાળા માત્ર બાલકોને જ શીક્ષણ આપે છે તેમ પણ નથી, કાનુગાની શાળા તો પ્રચારકાર્યનું મ્હોટું કારખાનું જ છે. શરૂઆતથી જ જવાબદારીનું નત્વ ત્યાં સમજાવવામાં આવે છે. બાળક શાળામાં પ્રવેશ કરે ત્યારે તેની પાટી ઉપર 'કરવંતનો ક' લખી આપવાને બદલે તેને સુચવવામાં આવે છે કે: તારા ઘરનું ચીજ ફોર. બાળક આમ તેમ લીટીઓ દોરી ચાર દીવાલો ઉભી કરે. વળી શીક્ષક તેને સહાય આપે. આમ ઘરમાં બારી બારણાનો ઉપયોગ ચીજરે તેને સમજાવવામાં આવે છે.

ધીમે ધીમે આ યોગે બાળકના માતૃ-પ્રીતાના જીવનના સંસર્ગમાં શીક્ષક આવે છે. તે બાળકના સુન્નેગો સમજે છે. બાળકની આસપાસ પ્રવર્તતી પરી-સ્થિતિનો તે ખ્યાલ મેળવે છે. આ ટ્રપીએ શીક્ષક બાળકને સહાય આપતાં આખા ગામની આર્થિક તેમ જ સામાજિક સ્થિતિ વીગે સારી રીતે માહિતગાર રહે છે.

તેમજ સોવિયેટ શાસનના કાયકમંત્રી કે બીજાં જાહેર કાર્યોની પણ તેને સારી માહિતી હોય છે. ત્યાં શીક્ષક એ માત્ર દેખવણીકાર નથી પણ સમાજવાદના સીદ્ધાંતોનો પ્રખર પ્રચારક છે. સમાજવાદની સ્થાપના માટે તેનું હૃદય ઉત્તર

રથું હોય છે. સમગ્ર વીશ્વમાં સમાજવાદ પ્રસારવાના તેના ડોહ હોય છે. આ ઉપરાંત તે જાણે છે કે રશીયામાં અત્યારે સમાજવાદની નવી સંસ્કૃતીની સ્થાપનામાં તે સુંદર ફાળો આપી રહ્યો છે. તે માને છે કે વીશ્વવીપ્લવ માટે રશીયાનું સમાજવાદી શાસન જ અગત્યનું છે. આવી ભાવના, ઉદ્દાસ એને સીદ્ધાંત લક્ષીથી પ્રેરણાથી શીક્ષકો દ્વારા સાદરશીના નેતૃત્વ નીચે કાનુગામાં નવી સંસ્કૃતી પ્રવર્તાવી રહ્યા છે.

બાળકોને તે સંસ્થામાં શરૂઆતથી જ તેની જવાબદારી શીખવવામાં આવે છે. જ્યારે ગામમાં સોવિયેટની સલા હોય ત્યારે તેની જાહેરાત કરવાનું કામ બાળકોને જ અપાય છે. આ બાળકો સ્વચ્છ અને મરોડદાર અક્ષરોએ જાહેરાતો લખે છે. એને જાતે જ પોતાની માતૃ-પ્રીતાને પેહોંચાડી આવે છે. આમ કેરવાથી સોવિયેટની સલાઓમાં બાંધે જ ડોષ ગેરહોજર રહે છે. કારણ કે કદાચ કોઈ માનનીય વીસરી જવાની જૂતી બનાવે તો તેમની સંસ્કૃતીને યાદ આપવા માટે તેમનો બાળકો હમેશાં તરફ જ હોય છે.

વળી ગ્રામ્ય સોવિયેટ આગળના પ્રશ્નો તદ્દન સરળ હોવાથી સામાન્ય બાળકો પણ તે સહેલાઈથી સ્મર શકે છે. દાખલા તરીકે: બાગ બનાવવાનો કે રસ્તો સાદ કરવાનો કે નવો રસ્તો બાંધવાનો કાર્યક્રમ ત્યાં ચર્ચાય. એટલે સામાન્ય બાળક પણ શહેર સોવિયેટની જવાબદારી સારી રીતે સમજ શકે છે. આ પદ્ધતિએ બાળકોમાં નવી ભાવનાને જન્મ આપ્યો છે. નેઓ જાણે છે કે શહેરનો વહીવટ તેમના જ હાથમાં છે. તેઓ જાણે છે કે શહેરની સ્વચ્છતા એને આર્થિક પ્રગતિ માટે નેઓ

જવાબદાર છે. મોંઘીયેટ શાસનના ભાવી નાગરીકો આ પ્રમાણે સાંખવાદનો પહેલો પંદાય પાકે શીખી રહ્યા છે.

એક ગામમાં ચોસ્ટ ઓફીસ નથી. લગભગ પાંચ માઇલ દુરથી એપીચો ટપાલ ક્ષેત્ર ચાલીને આવે છે. એટલે શાળામાં એક દીવસ ચોસ્ટ ઓફીસ પર સામાન્ય વીદ્યેચન કરતાં શીક્ષક શીખવે છે કે: 'અહીં પણ ચોસ્ટ ઓફીસ હોય તો?'

એ ત્રણ દીવસ પછી શાળાના એક પ્રુણામાં બાળકો એક પાટીયા ઉપર એ અક્ષરોમાં રંગ પુરતાં જણાય છે કે: 'મોંઘીયેટ શાસનની ચોસ્ટ ઓફીસ' એ ગામમાં ચોસ્ટ ઓફીસ ઉઘડે છે : પછી તેનો તમામ વહીવટ બાળકોને સોંપાય છે તેઓ તો જવાબદાર બને છે. ટપાલની ડીપોટોને હીસાબ મણુ તેઓ જ રાખે છે પછી પ્રચારનાં દીવાનપત્રો આવે છે અને તે ગામમાં બાળકો જ વહેંચી આવે છે.

આ રીતે લોકોપયોગી ખાતાઓનો વહીવટ તેમને શીખવવામાં આવે છે.

જે ગામમાં પાણી જગડ્યું છે એવી અફવા આવે તો શીક્ષક અને બાળકો તે કુવા પાસે જાય, ત્યાંથી પાણી ભરી લાવે, આ પાણી કેમ ન પીવું તે બાબત ચર્ચા ચાલે, બાળકો આપમેળે જ એ આખા ય પ્રશ્નની ચર્ચા કરે, આ માટે પાણી ખરાબ થયું છે, તેનાં કારણો વીચારવા યત્ન કરે અને જરૂરને પ્રસંગે કવચીન શીક્ષકની તેમાં સહાય. પણ સેવામાં આવે.

પછી મ્યુનિસિપાલિટીનો વીજાનવીશાસ્ત્ર પાણી ઉપર પ્રયોગ કરી તેમને બતાવે કે પાણી ખરેખર રીતે જગડ્યું છે. આમ

પ્રયોગદ્વારા મેળવેલા જ્ઞાન વડે તેઓ આખા શહેરમાં ખરાબ પાણીનો ઉપયોગ ન થાય તેટલા માટે તેઓ ચીવટ રાખે છે. આટલેથી તે અટકના નથી. તેઓ પછી એક નીળકલણે છે. આ નીળકલણમાં પાણી જગડવાથી થતા ગેરફાયદા, નેમજ-સ્વચ્છ પાણીની જરૂરીયાત વીધે મુયોગ્ય કારણો રજૂ કરવામાં આવે છે. આ કારણો વણુબા પછી તેઓ તે નીળકલણને સ્થાનીક મોંઘીયેટ ઉપર મોકલે છે. તરત જ તે કુવાનો કાં તો બંધ કરવામાં આવે કે ફરીથી તેને ગાળવામાં આવે. આમ સ્થાનીક પ્રશ્નોમાં બાળકોનો અવાજ સારી રીતે રજૂ થાય છે.

બાળકો દ્વારા માતાઓને પણ શીક્ષણ આપવામાં આવે છે, ને પણ આવી જ પદ્ધતી પ્રમાણે. આ ટાંટીએ શાળામાં દીવાલપત્રો ચીતરવામાં આવે છે. તેમાં બાળકોની સંભાળ કેમ રાખવી, એ વીગતો સમજાવવામાં આવે છે. 'બાળકોને ધમકાવવાનાં માદાં પરીણમ' બાળકોને સ્વચ્છ કેવી રીતે રાખવાં? વગેરે વીધે સંબંધી પ્રાથમિક જ્ઞાન આપનાં સચીત્ર દીવાલપત્રો પણ ત્યાં જ તૈયાર થાય છે. અને પછી બાળકો જ તે વહેંચી આવે છે. આમ બાળકો દ્વારા માતાઓને પણ શીક્ષણ અપાય છે.

એક ગામમાં આગ બોલવવાનું ચંત્ર નથી. ત્યારે કેમ થાય? 'કો, સાટસ્કીન શાળામંદીરમાં એ પ્રશ્નની ચર્ચા શરૂ થાય. બાળકોની એક સંજ્ઞા ભરાય. ત્યાં આગ લાગવાનાં કારણો, આગને અટકાવવાથી થતાં લાભ, વગેરે પર સારી ચર્ચા ચાલે એ ચર્ચા પછી તરત જ આગ પર એક નીળકલણ લખવામાં આવે. ચર્ચામાંથી ઉદ્-

હવેલાં બધાં જ કારણો તેની અંદર સમાવવામાં આવે. આવો નીચું પડી રહ્યાનીકે સોવીયેટ ઉપર મોકલવામાં આવે. તરત જ સોવીયેટની સલાહ લેાય. તેની જાહેરાતો નેઓ જ વહેંચે અને બહુ જ થોડા વખતમાં મોસ્કોથી આગ એલવવાનું એક યંત્ર આવી પહોંચે. બાળકો તે યંત્રનું સરવસ કહાડી આખા ગામમાં ફેરે. અને કદાચ બીજે જ દીવસે શહેરમાં આગ લાગે તો આ ઉત્સાહીત બાલકોના પ્રખર પ્રયત્નોને પરીણામે તે આગ જરૂર એકવાધ જાય.

કેટલાંક ગામડાઓમાં પાક ઉગાડવાની નવી પદ્ધતી શરૂ કરવામાં આવે છે. પણ વર્ષોથી જુની પ્રથાને વળગી રહેલા ખેડૂતો એકદમ નવી પદ્ધતી ગ્રહણ કરે એમ ઘાગતું નથી. આથી દરેક શાળા સાથે માનો બગીચો તૈયાર કરવામાં આવે છે. તેમાં મોસ્કોથી આવેલાં સુંદર બીજ લાવવામાં આવે છે. એ બીજથી થયેલો પાક ગામડોડોને બતાવવામાં આવે છે. આમ ધીમે ધીમે ઉંચા પ્રકારની વાવણી અને નવીન સાધનોનો ઉપયોગ ખેડૂતોને શીખવવામાં આવે છે.

આ રીતે આજે કાલુગાની બાળકોની શાળા ઝહેરોમાંઓ મારે શીક્ષણની સંસ્થ થઈ પડી છે.

દરેક શાળામાં એક કલા વીભાગ પણ હોય છે. આ કલા વીભાગમાં સઘળાં યીત્રા બાળકોએ જ દોર્યાં હોય છે. એ યીત્રામાં બાળકોએ જ રંગ પુર્યાં હોય છે. એટલું જ નહીં પણ તેમની એ કલા વીકાસ પામે તે દ્રષ્ટીએ મોસ્કોની શાળાના વીદ્યાર્થીઓની કલાકૃતિઓ પણ સાથે સાથે ત્યાં મુકવામાં આવે છે. આમ પરસ્પર આપ લે અને સહકારની ભાવના વડે પ્રગતી પામતા તેમના જીવનને સ્પર્શતા વીધેથી શીખવવામાં આવે છે.

ડૉ. સાટસ્કીની અથાગ મહેનત અને સતત શ્રમના પરીણામે સોવીયેટ સરકારે તેમને મોસ્કો શહેરની દ્રૂમ વાપરવાની છુટ આપી છે. આ જાતની નવાજેશની વાત સાંભળી અનેકને અજાયબી થશે. પણ જે દેશમાં દરેક સામ્યવાદી બંધકીની સૈથી વધુ આવક ૧૧૨ રોસલ હોય ત્યાં આ જાતની નવાજેશ ઘણી જ અગત્યની છે. હું કામાં: ડૉ. સાટસ્કીનું શાળા મંદીર રશીઆના નવીન જીવનના ઘડતરમાં અમુક્ય ફાળો આપી રહ્યું છે.

વીરા

: અનુવાદક :

ડૉ. મંજુલાલ જમનારામ દવે એમ. એ.

ખુખ્યાત ઓસ્કાર વાઇલ્ડે ૧૮૮૧ માં આ નાટક રચેલું; અને ૧૯૦૮ માં તે પેહલેવાર પ્રસીદ્ધ થયું. પુરાં નવ વર્ષ વીત્યે તેમાં લાખેલી રશીયન વિશ્લવની લવિધ્યવાણી સાચી પડી અને આરશાહીનો અંત આવ્યો.

દરય પ્રદેશ : રશિયા

સમય : ૧૭૯૫

અંક બીજો

ઝારના મહેલમાંના રાજસભાના ખંડ

પ્રીન્સ પોલ, પ્રીન્સ પેટ્રેવીત્ચ,
કૌન્ટેશ્વરોદ, યેરન રાફ, કૌન્ટ
પેટ્રોવોદ વીગેરે પ્રવેશે છે.

પ્રીન્સ પેટ્રો: હવાઈ તરંગો લઈ બેઠવાળા
નાનકડા રાજકુમારને માંથી મળા ગઈ,
નહીં? અને આજ તે આપણી સંગે
વીરાજશે ત્યારે તો...

પ્રીન્સ પોલ: હાસ્તો; તેમાં ય જો તેને કુડું
પડ્યા જોતું ન લાગે તો. ખરું પુછો
તો મને તો આ રાજસભાની ખેટકા
બહુ જ કંટાળા લેતી લાગે છે...
સાચ થકી નાંખે તેવી.

પ્રીન્સ પેટ્રો: બરાબર છે-કારણ પ્રતીક્ષણ
તમે ને તમે જ બોલ્યે જાવ છો.

પ્રીન્સ પોલ: ના, મને લાગે છે કે ઘણી
વેળ તો મ્હારે સાંભળવાનું હોય છે...

કૌન્ટેશ્વરો: હતાં ય. કેદખાતા કરનાં તો
અહીં આવીને બેસવામાં શું જાય છે
તેવું?..... પેટ્રો તો તેનાથી ક્યાંય
જગતમાં હરાવું ફરાવું ન હતું...

પ્રીન્સ પોલ: મ્હારા બહાલા કૌન્ટ, એના જેવા
ભાવનામય લોકને તો જગત સદેવ
ફર ફરતી બહુ જ સુંદર લાગે છે;
અને કેદખાતું ય એને મન ખરાબ
જગા નથી દીસતી. તરંગોમાં ધ્રુમણ,
ને સમય થયે ખાણું પીણું એ તો
તેને તુરંગમાં ય ક્યાં નથી મળતું?

(યુવાન રાજકુમાર પધારે છે. સૌ
રાજદરબારીઓ ઉભા થાય છે).
હાં, રાજકુમાર, તખીયત નરમ છે શું?
રાજકુમાર (ધીમેથી): હવાફેરતી મ્હારે
જરૂર છે.

પ્રીન્સ પોલ : (હસીને) : એ તો ખરેખરો વીરવવાદી વીરાર ! આપના પીતા મહારાજનીધીરાજ ભાગ્યે જ રશીયા-માંના પારાની રીશીમાં કંઈ સુધારો કરવા ઇચ્છશે...

રાજકુમાર (કદુતાથી) : મહારા પીતાશ્રીએ તો આજ છ છ માસ થયાં મને આ રાજમહેલના જોલખાનામાં ગોંધી રાખ્યા છે. આજ રહવારના તેણે મને એકાએક જગાડ્યો ને નીહીલીસ્ટોની કતલ થતી દાખવી. મને એ વસ્તુ એવી તો ચક્રારી લાગી કે ન ખુદો વાત. અને છતાં ય લોહીતરસ્યા એ આરશાહી ખાટપીપણામાં ય મને તો એ લોકને ઉમદાપણાથી મૃત્યુને વરતા જોઈ અદ્ભુત આનંદ થઈ રહેતો.

પ્રીન્સ પોલ : રાજકુમાર, મહારા જેટલી વયના યશો ત્યારે તમને જરૂર જણાશે કે ખરાબ રીતે જીવવું ને સારી રીતે મરવું તેના જેવું સંકેત બીજું કંઈ નથી...

રાજકુમાર : સારી રીતે મરવામાં જે સહેલા-પણું છે તેની તમને ભાગ્યે જ ખબર હોઈ શકે-ગમે તેટલો તમારો ખરાબ છંદગીનો અનુભવ હોય છતાં ય...

પ્રીન્સ પોલ : અનુભવ, હા, અનુભવનું બીજું નામ ભુલોની પરંપરા. અને હું તે તો ભાગ્યે જ કરું છું.

રાજકુમાર (કદુતાથી) : ના. ભુલો નહીં, તમારા જીવનમાં તો ગુન્હાઓની પરંપરા પયરાઈ છે.

પ્રીન્સ પોલ (રાજકુમારને) : ગઈ રાતે તમે દરબારી નૃત્યમાં મોડા આવ્યા તેથી રાજવીધીરાજ-આપના પીતાશ્રી આપના પર જરા સ્ત્રીકાયા હતા, રાજકુમાર.

કૌન્ટ રૂવા (હસીને) : તમને લાગ્યું કે નીહી-લીસ્ટો રાજમહેલમાં હુસી આવ્યા ને તમને ઉપાડી લઈ ગયા...

બેરન રાફ : તો તો જરૂર તમે સુન્દરતમ નૃત્ય બોયું હોત...

પ્રીન્સ પોલ : અને ઉમદા ખાણું પણ. પ્રીન્સારે શું સાલાડ અચ્છું બનાવેલું ! વહા ! ગમે તેમ પણ, બેરનજી, ઉત્તમ સાલાડ કરવું ને હીસાબ રાખવા તેમાં હું તો પેલાને જ વધારે કંઈ કામ ગણી રહું....

બેરન રાફ : રસોઈઓ ને રાજપ્રખ્યા ! વહાં, અચ્છી તુલના ! મહારે જો પુત્ર હોય તો તેને કાં તો રસોઈઓ કરે કે કાં તો પ્રખ્યાત.

પ્રીન્સ પોલ : મને લાગે છે તમારા પીતાએ એવો વીરાર નહીં બાંધ્યા હોય...પણ એટલું તો સમજાવે કે રસો-ઈની કીયાને ઉતારી પાડવામાં તમે જરૂર ભુલ કરો છો. મને તો નવીન 'સોસ' શોધવામાં મહારા અમર-પદની આશા રહે છે. અલબત્ત, મને વખત નથી, બાકી મને લાગે છે કે એ શોધને માટે પુરતી સૌ જ તૈયારી થઈ જશે...

રાજકુમાર : ત્યારે તો જરૂર, પ્રીન્સ પોલ, તમારો યદો તમે સુકયા લાગો છો; આ "ગ્રાંડ કેસ ઓફ ઓનર"ને બદલે "ગ્રાંડી" બન્યું તમને વધારે હાજત. પણ તમે જાણો છો તમારાથી એ સફેદ રસોઈઆનો પોશાક એપ્રનો ભાગ્યે જ આજે કાળ પેરાઈ શકાયો હોત; તમે તેને ક્યારનો ય કુત્રુપીત કર્યો હોત—તમારા હાથ પુરતા સ્વચ્છ ક્યાં છે, વાર ?

પ્રીત્સચોક્ક (નમીને) : તમે શું ધારો છો
જે? આપના પીતાશ્રીનો સર્વ કાર-
ભાર કોણ કરે છે—હું કે કોઈ
ખીલું?

રાજકુમાર (કંટુતાથી) : તમે મ્હારા પીતા-
શ્રીનો કારભાર બગાડી રહો છો. તમે
તો તેના જીવનના દુષ્ટ ને નારકી
સત્ય છો, તમારા આવ્યા પહેલાં તો
એમનામાં કાંઈક પ્રગ્નપ્રેમ ઝલકતો.
તમે જ તેમનો સ્વભાવ આવો કંટુ ને
કૂટ બનાવી દીધો છે, તેમના કનમાં
નીરંતર તમે જ ઝેર રેડી રહ્યા છો,
અને સારીય રશીયાની આલમ થઈ
તેમને માથે ધીછારની વર્ષા વર્ષાની
રહ્યા છો—કારણ તમે જ તેમને આટ-
આટલા જુલમગાર ઝાર બનાવ્યા છે!
(દરબારીઓ સાથે દબ્બીએ પરસ્પર
નીહાળે છે)

પ્રીત્સ ચોક્ક (શાન્તીથી) : બરાબર હવે મને
જણાય છે કે રાજકુમારને હવાફેરની
ધણી જ જરૂર છે: હા, મ્હારે પણ મોટા
દોકરા છે. (બીડી સળગાવે છે) પોતાને
ખુશ કરવા પીતા ન મરે તે કેટલું
વસતું લાગે તેને, તેની મને ખબર છે.

(રાજકુમાર સ્ટેજથી દુર એક બારીએ
અડીંગી ઉભે છે—ને બહાર દબ્બી ફેંકી
રહે છે)

પ્રીત્સ ચેટ્ટા (બેરનરાફને) : બડા બેવકુફ
દોકરા! બેલવામાં આમ જરાકે
સાવચેત નહીં રહે તો કાં તો તે દેશ-
પાર ધરો અથવા તો કાંઈ તેથીય
વીપરીત.....

બેરન રાફ : હા, સાચા દીલના ને નીખાલસ
થવું એ પણ આ જગતમાં જુલ
ભરેલું—શુદ્ધગારી ભરેલું છે, નહીં?

પ્રીત્સ ચેટ્ટા : અને એ એક જ બુલ ને શુદ્ધ
તમે છ'હીલાર નથી કર્યા.....

બેરન રાફ : મસ્તક તો એકને એક જ હોય
છે, પ્રીત્સ.

પ્રીત્સ ચોક્ક : મ્હારા બ્હાલા બેરન, તમારું
મસ્તક તમને મુઆરક હો. કોઈ જ તે
ભવા નથી માગતું. (છીંકણીની ડબ્બી
કાઢે છે ને પ્રીત્સ પેટ્ટોને આપે છે)
કેમ કેવી છે? ખાસ પારીસથી મ્હારે
માટે આવે છે. પણ ત્યાં ચે હવે
પ્રગ્નસત્તાક રાજ્ય થયા પછી સૌ જ
સડો પડો છે. બુર્જોની સાથે ટ્રાત-
લેત ગયાં, બોલીઆનીસ્ટો સાથે
એમ્બેલ ગયાં, અને શુદ્ધ ક્રાન્સની
બુમી તેની નીતી બ્રજટતાથી તથા
તેથીય કનીષ્ટ પ્રકારની રસોઈ
કીયાથી અધોગતીને પામી રહી છે...

(માકવી'સ ધાવરાફ આવે છે.)

અહો! માકવી'સ. માદામ માકવી'સ
તો સારાં છે ને?

માકવી'સ : મ્હારા કરતાં તમને તેની વીશેષ
ખબર છે—કારણ તમે તેમના વધુ
પરીચયમાં આવો છો.

પ્રીત્સ ચોક્ક (નમીને) : ખરેખર, મને તો
તેનામાં વધારે મીઠું જણાય છે.
કેટલી આકર્ષક છે તે, કેટલી લભક
ભારી, અને વેલોકાતીયુક્તા. અગે બન્ને
સાથે હાથએ છીએ ત્યારે જરૂર તે
તમારી વાત જ છેડી રહે છે...

પ્રીત્સ ચેટ્ટા (શ્રદ્ધાળમાં બેઠા) : રાજધીરા-
જમે આજ જરા મેહું થયું, નહીં!

પ્રીત્સ ચોક્ક : કાં શું થયું છે તને, પેટ્ટાવીય?
કંઈ રસોઈઆ સાથે ટોટો તો નથી
કરી બેઠાને? પુરી કમબખ્તી જ
થઈ સમજાવે હાં. સૌ જ ત્હારા મીત્રાને
શુમાની બેસશે.

પ્રીત્સ ચેટ્ટા : એટલો તો બેનશીળ હું નહીં
થઈ શકું. કદાચ તે પછી પણ પૈસા

તો મ્હારા મ્હારી કને રહેશે જ ને!
આમ છતાં તમે લુણા છો, પ્રીન્સ-
પોલ, હું ને મ્હારો 'શેફ' (૧) સંપૂર્ણ
મૈત્રી લેશીએ છીએ.

પ્રીન્સ પોલ: ત્યારે કદાચ ત્હારા હજીજીદરો
વા વીરા સાથુરોડ તને કંઈ ને કંઈ
રંગડતાં હોવાં લેખે; અને ય ઉત્તમ
પત્રના લખનારાંઓ છે, પણ ચીંતા
ન કરતો હોં, મ્હારા ય મકાન પર
તેમની કારોબારી સમાનાં ચોપાની-
આંઓ લટકી રહ્યાં છે. મને તેની
કશીજ ચીંતા નથી હું તેમને
વાંચતો પણ નથી. અને ખરું તો
એ છે કે તેઓ એટલાં અશુદ્ધ રીતનાં
લખાયલાં છે કે ઉકેલે જ લાગ્યે.

પ્રીન્સ પેટ્રોવીચ: ફરીથી લુણા પડ્યા હો,
પ્રીન્સ: નીહીલીસ્ટો કોણુ નાણુ કેમ
મને તો વણુછડ્યા જ રહેવા દે છે.

પ્રીન્સ પોલ (સ્વગત): બરાબર છે! હું
લુણ્યા. સામાન્ય માણસો પ્રત્યે તો
જગત બેદરકારીથી જ ચોતાનાં વૈર
દાખવી રહે છે.

પ્રીન્સ પેટ્રો: પ્રીન્સ, મને કંઈ જીંદગીમાં
મજા નથી લાગતી. આ જીવને,
જ્યારથી એવેરાની રત આથમી છે
ત્યારથી મને કંઈ ચેન જ નથી પડતું.

પ્રીન્સ પોલ: અરે એ તો આ સદીની ખીમારી
છે! રોજ રોજ નવતર તેને કંઈ
સંવેદનોની જરૂર રહે છે. એ, મને
લેવા દો. હા-એ વખત તો તમે પર-
ણ્યા છો-સહે, તેમાં શું? ફરીથી
એક વેળ કાઢની સાથે પ્રેમમાં પા-
વનો અખતરો કરો તો કેમ?

બેરન રાફ: પ્રીન્સ, મને ક્યારના કંઈક કંઈક
વીચારો આવ્યે નાં છે.

પ્રીન્સ પોલ (વચમાં): તમે તો ખડી અળ
યખી ઉપજાવો છો, બેરન.

બેરન રાફ: મને તમારો સ્વભાવ સ્કમનુંતે
જ નથી.

પ્રીન્સ પોલ (ધીરું હસીને): મ્હારો સ્વભાવ
મ્હારી ચોતાની જરૂરીઆતોને પહોંચી
વળવા કરતાં તમારી સમજને માટે
જ ઘડાધો હોત તો જરૂર આ કુની-
યામાં મ્હારી ફજોતીના કાળકા ક્યાર-
નાય થઈ ગયા હોત.

કૌન્ટ આર: જગતમાં એવું કંઈ જ નથી
પ્રીન્સ, જે પર તમે ન હસી શકે
વા હસાવી શકે.

પ્રીન્સ પોલ: કારણુ નાણો છો તેવું
જીંદગી એટલી બધી અગત્યની છે
કે તેને ગંભીરપણે ક્યાં સુધી જીવી
શકાય?

રાજકુમાર (બારીએથી પાછા આવી): મને
નથી લાગતું કે પ્રીન્સ પોલનો સ્વ-
ભાવ એવો બેદલર્યો હોય. ચોતાના
દીલોબ્બન મીત્રત્વ ય કદાચ તે ખુન
કરી રહે-એકાદેક તેની કબ્બ પર
ઉત્તમ એકે સ્તુતીપદ લખવા માટે
અથવા તો કોક નવતર સંવેદન
જગતભર જગવવા માટે.

પ્રીન્સ પોલ: ભણા લગવાન! દીલોબ્બન
મ્હારા દોસ્તને હું તજી રહું-પણુ
કદા દુસ્મનને તો નહીંજ. કોઈકને
મીત્રો હોય તો બાણુવું કે તેનો સ્વ-
ભાવ મળતાપડો ને ભણે છે: પરંતુ
કોઈકને શત્રુ ન હોય તો બાણુવું કે
તેના ચોતાનામાં જ કંઈક, નીચા-
પણુ છે...

રાજકુમાર: (કંટાટથી) ત્યારે ને શત્રુઓની
સંખ્યા થકી જ માણસની મહત્તા
વર્તાતી હોય, તો તો ખ્રીન્સ, તમે
તો ખ્રીન્સ કોલોસસ જ ગણાઈ રહો.

ખ્રીન્સ પોલ: હા. હું તે જાણું છું. સારા મ
રશીયામાં આપના પીતા પછી કાઢીને
લોક વીશેષ ધીક્ષારતા હોય તો તે
હું છું-હું છું. પણ મને તો તે
રહે છે. મને તે વડે જ પ્રતીત થઈ
રહે છે કે રશીયામાં હું એક મહાન
શક્તી છું; કાટપાચી મનુષ્યો સામે
હું એકલા ઉભી શકું છું. મને કંઈ
લોકગણના નેતા યવાનો અભિલાષ જ
નથી. અને લોકગણના નેતા એટલે
શું, જાણો છો? એક દીવસ ગુલા-
ખની સંખ્યા ને ખ્રીન્સ દીવસે કંટાનો
મુગટ! હું તો મ્હારે શાન્તીથી
મ્હારી પધારીમાં મરણ પામી રહું
એ જ એક મને મુતાસીળ હો!

રાજકુમાર: અને મૃત્યુ પછી?

ખ્રીન્સ પોલ: મૃત્યુ પછી-જ્યાં સ્વર્ગ તો
જુદામી રાજતંત્ર છે. ત્યાં તો મને
ભાવવું, હું ને વૈષે કલા જોવું જ
મળી રહું ગણારો.

રાજકુમાર: લોક તેમ લોકના અધિકાર વીશે
કદીય તમને વીચાર સુદ્ધાંતે નથી
આવત.

ખ્રીન્સ પોલ: લોક તથા તેમના હકકો મને
કેવળ ત્રાસતંત્ર કરી રહે છે. હું એ
ખન્નેથી સાવ કંટાળી ગયા છું.
આ જમાનામાં તો જેમ માણસ વધુ
નીરક્ષર, અક્ષયશુન્ય, જંગલી ને
કુચુલ્લી તેમ તેને હકકોની વીશેષ
પરવા જોવું થઈ ગયું છે. ખચીત
માનને કે સાચી લોકશાહીમાં પ્રત્યેક
મનુષ્ય “એરીસ્ટોક્રેટ” હોવા જોઈએ

છે. પણ આ અમને ધીક્ષારતા રશી-
અનો તો સાવ હોવાનો છે, અને તેમને
તો ગોળીચારથી વીધી નાખવા જ
જોઈએ છે.

રાજકુમાર: એ જો ને નીરક્ષર, જંગલી,
કુચુલ્લી ક્રત્યાદી હોય તો તેઓ તે
કેવી રીતે થઈ શક્યા? કાણ તેમને
તેમ કર્યા? અને કાણ અઘાપી તેથી
જ સ્થિતિમાં તેમને રાખી રહેવા
છે?

(આરનો અંગરક્ષક પ્રવેશે છે)

અંગરક્ષક: રાજધીરાજ સમરેર બહાદુર!
(ખ્રીન્સ પોલ રાજકુમાર તરફ સ્મીત-
ભરી વક નજરે જુવે છે)

(આર પ્રવેશે છે)

રાજકુમાર (તેને ધસીને મળવા જતો):
પીતાજી!

આર (સભ્ય ને સચ્ચીત): અતી નંદુદીક
ન આવતો, કુમાર! અતી મ્હારી
નંદુદીક ન આવતો. મુગટવારસને માટે
તેના પીતાના ચીત્તમાં કંઈક કારમી
વીચારણા સદૈવ વસી જ રહેલી હોય
છે...અને પેલા કાણ છે, મ્હારી
સામે ઉભેલ છે તે? મને તેની બાળ
નથી પડતી. શું કરે છે તે? વીચ્છ-
વવાદી છે શું? તમે તેને ખરાબર
તપાસ્યો છે? આવતી કાલ સુધી તેને
પોતાના ગુન્હાની કબુલાત કરી રહેવા
દો...નહીં તર તેને મડકાવજો ફાંસીને
લાકડે.....

ખ્રીન્સ પોલ: પ્રજુજી, આ તો આપ કોઈ
ભાવી-છતીહાસ સંકલ્પી રહ્યા લાગે!
હો...એ ઉભેલ મનુષ્ય તો આપના
નવા અર્થીન સાચીવ કૌન્ટ પેટ્રોશોફ
છે. એની આ નીમણાઈને લઈને
આપના ચરહુસ્પર્શને માટે તે આવેલ છે.

ઝાર : મહારા ચરણુરૂપથી ? ત્યારે તો જરૂર તેમાં કાંઈક દગો હોવો જોઈએ છે. તેનો ધરાદો મને ઝેર દેવાનો કાં ન હોય ? જા, જા, આ રહ્યો મહારો પુત્ર, તેના ચરણુરૂપથી કરો...તે મને જ પહોંચશે. મહારાજ થયા છે એમ ગણી લેવાશે...

(પ્રીન્સ પોલ કૌન્ટને ધ્યાનમાં કરે છે ને તે સભાગૃહ છોડી આવી જાય છે. ઝાર પોતાની ખુશીમાં પડતું નાંખે છે-સૌ જ મંત્રીઓ સાંત રહે છે)

પ્રીન્સ પોલ (નજીક આવી) : પ્રજાજી ! મહારાજની પીરાણ

ઝાર : અરે, શા માટે મને આમ ચોંકાવો છો જ ? ના. મહારી ખુશી નથી... (સૌ મંત્રીઓને લયસુચક દબીથી જોઈ રહે છે) તમારા ખડગ કાં ખખડાવો છો આમ ? (કૌન્ટ રવાણાકૃતિ) ખડગ આધો કરી દો, મહારી હાજરીમાં કાંઈએ ખડગ ન ધરવા તે જુલો ગયા શું ? (રાજકુમાર સામું જોઈ) અને તેમાંય ખાસ કરીને આ રાજકુમાર ? (પ્રીન્સ પોલને) તમે શુસ્તે તો નથી થયા ને ? તમે મને છોડીને તો નહીં જાવ ને ? કહો, કહો, મને નહીં છોડો...નહીં છોડો. તમારે શું જોઈએ છે ? જો જોઈએ તે આપવા તત્પર છું...કહો શું માગો છો ?...

પ્રીન્સ પોલ (યુદ્ધનીચા નમી) : પ્રજાજી ! આપનો મહારા પ્રત્યેનો વીશ્વાસ સત્તાકાળ રહો, એ જ એક મહારી નમ્ર માગણી છે. (સ્વગત) મને લાગે છે કદાચ ખીલે કાંક વધારાનો ચંદ્રક મને આપે છે શું ?...

ઝાર : હીક, મંત્રીઓ...શું કહો છો ?

માકેપીસ : રાજાજી ! મહારા ઇલાકાની પ્રજા તરફથી આપની જીંદગી પરનો છેલ્લો હુમલો નીચ્છળ ગયો તે માટે એક રાજનીષ્ઠ માનવત્વ સ્વીકારવા આપને અરજ કરું છું...

પ્રીન્સ પોલ : અરે, કહોને છેલ્લા ત્રણ એવા પ્રયત્નો...ખબર નથી તમને કે તમે જે કહો છો તે હુમલાને તો આજ ત્રણ અઠવાડીયાં થઈ ગયાં ને તે દરમ્યાન એવા ખીજા બે નીચ્છળ પ્રયત્નોય થઈ ચુક્યા ?...

ઝાર : ખરેખર, તમારા ઇલાકાના હોલ ખડુ જ ભોળા, સાદા ને રાજલક્ષ્મીવાળા છે. મહારા પ્રત્યે તેમનો પ્રેમ અથાગ છે; ભણે ત્યારે, મોકલાવો તેમને ત્યાં એક નવો પદરી...કશી જ તેની કીમત નથી બેસવાની. (રાજકુમાર તરફ વળીને) કેમ, આજ દેટલાક રાજદ્રોહીઓને શીક્ષા થઈ, ખબર છે ?

રાજકુમાર : ત્રણને, પીતાજી !

ઝાર : ત્રણ હજાર કાં નહીં મને તો થાય છે એ સૌને એક જ ગરદન કાં નથી, જ્યાં એક સપાટે જ તેઓ સર્વ હણાઈ રહે ? કશું ખખડયા હતા કે તેઓ ? કોને તેમણે વીનવેલ ? શી કશુલાત તેમણે આપેલ ?

રાજકુમાર : કશી જ નહીં પીતાજી !

ઝાર : ત્યારે તો તેમને છુંદો છુંદોને હણવા હતા. શા માટે તેમ ન ક્યું વાર ? મહારે શું હમેશા અંધારમાં જ યુદ્ધ કરવું રહ્યું ? કાંઈ જ દીવસ હું નહીં જાણી શકું કે આ રાજદ્રોહીઓ સા પાકે છે ક્યાંથી ?

રાજકુમાર : રાજદ્રોહીઓને પાકવાનું ખીજું શું મૂળ હોય સીવાય કે તેમના ઉપરી અધીકારીઓના જીલમ ને અત્યાચાર ?

આર : શું કહ્યું...હું શું કહ્યું તે ? અત્યાચાર ? ભુલમ ? હું ભુલમી આર છું ? હું નથી. હું પ્રભુગણને મ્હાનારો છું. હું તેમનો પીતા છું...પ્રત્યેક દેશમાં મ્હને એ જ રીતે પુકારવામાં આવે છે. સંભાળીને બોલજે, બેટા, વીચારીને...હજી ત્હારી હબ દેકાણે આવી નથી લાગતી, કેમ ? (પ્રીન્સ પોતની નજદીક જઈ તેને ખભે હાથ મુકે છે) કહે પ્રીન્સ પોલ, આજ સહવારના ત્યાં ઘણા લોક ભેગા થયા હતા કે, ત્યાં વીંધવવાદીઓને ફાંસીને લાકડે લટકાવ્યા ત્યારે ?

પ્રીન્સ પોલ : ત્રણચાર વર્ષ પર ફાંસીની સભા રશીયામાં અશ્વ્ય ઉપજાવતી, પણ હવે તેમ નથી રહ્યું, રાત્નધીરાજ ! ઉપરાંત ઉંચામાં ઉંચી જાતના રસાનદોષી ય લોક લાખે કાજે કંટાળી જાય અને છતાંય ઘરઘર લોકનાં ટોળાં તો ફતાં જ; કેમ ખરું ને, રાજકુમાર ? (રાજકુમાર બેઠકાર રહે છે)

આર : ખરું છે સૌ રાજનીષ્ઠ નાગરીકો ત્યાં હોવા જ નોંધ્યો. ભવીષ્યને ધડવા ઇચ્છનાર સૌ કોઈએ એ તરફ દૃષ્ટી ફેરવવી ઘટે છે. એ ટોળામાંથી કોઈ ગીરફતાર થયું ખરું કે ?

પ્રીન્સ પોલ : હા, પ્રભુશ ! એક બાઈ જે આપના નામ પર શાપ દેળતી હતી તેને ગીરફતાર કરી. (રાજકુમાર સ્મીત થોકે છે) એ શુન્દેગારોની તે માના હતી.

આર (રાજકુમાર તરફ નોંધ) : તેનાં બાળકાથી તેને વીખુટી પાડી તે માટે તેણે જરૂર મ્હારો આભાર માનવો ઘટતો હતો, ને મ્હારા પર આશીર્વાદના કળથ દેળવા હતા...મોકલી આપો તેને જલમાં...

રાજકુમાર : મશીયાની જેલો તો સૌ બરાબ ગઈ છે, પીતાશ ! હવે કોઈ નવા શુન્દેગારને માટે ત્યાં જગ્યા નથી રહી.

આર : ત્યારે તેઓ એટલાં જલદી મરતાં નથી શું ? દશ દશ બાર બારને એક ઓરડીમાં પુરા ત્યારે. અને મને લાગે છે બાણોમાં પણ આઝી વખત તમે તેમને નથી રાખતા; નહીં તો જરૂર થોડા કાળમાં તેઓ મર્યા વીના ન રહે. હાં...હાં...હું સમજ્યા, માયાળુ તમે જરા વીશેષ છે ને સૌ; તેથી. હું ય અત્યંત દયાળુ છું. મોકલાવો તેને સંમીરીયા. રસ્તામાં જ તે મરણશય થઈ જશે. (અંગરક્ષક આવે છે) કોણ છે ? કોણ છે એ ?

અંગરક્ષક : રાત્ન ધારાજને માટે એક પત્ર છે આર (પ્રીન્સ પોલને) : હું તે નહીં બોલું કદાચ કાંઈક તેમાં હોય.

પ્રીન્સ પોલ : ખરેખર, પ્રભુશ, એવું કંઈક ન હોય તો લેખયું કે પત્ર ઘણું જ નાખુશી ઉપજાવનારો છે. (પત્ર પોતે લે છે, ને વાંચે છે)

પ્રીન્સ પેટ્રોવીચ (કૌન્ટ રવાલોસ્કને) : માંદા કાંઈ દીકરીની બધાં સમાચાર હોવાં નોંધ્યો છે. એવું એ સ્મીત મને પરીચીત છે.

પ્રીન્સ પોલ : એ તો આકેન્જલના પોલીસ અમલદારનો પત્ર છે; તે લખે છે કે આજ સહવારના એક બાઈએ ઇલાકાના ગવર્નરને ગોળાથી વીંધી નાખ્યો. એ આઈને પકડવામાં આવી છે.

આર : એ ઇલાકાના લોક પર મને ખેલથી જ વીશ્વાસ નહતો. વીંધવવાદીઓનો તે તો અખાડો છે...

પ્રીન્સ પોલ : બખ્ખે માસમાં ત્રણ ત્રણ ગવર્નરો હણાયા ! (પોતે ચમકે છે)

રાજાધીરાજ મને રાજ આપે તો હું
માકવી'સજીવું નામ નવા ગવનર
તરીકે સુચવું.

માકવી'સ (ઉતાવળે) : રાજાધીરાજ, હું
તદન એ જગા માટે નાલાયક છું.
પ્રીન્સ પોલ : માકવી'સજી, તમે અત્યંત વીવેકી
છો. મને તો આખા રશીયામાં
આપના જેવા એ જગાને માટે લાયક
આદમી શોધ્યોય જડે તેમ નથી...

(ઝારના કાનમાં કંઈક કહે છે)

ઝાર : ખરાખર છે, પ્રીન્સ પોલ : હમેશ તમારું
કહેવું સાચું જ હોય છે. ત્યારે
માકવી'સ જલદી ત્યાં જઈ શકે તેવા
હુકમ તેમને દઈ રહો.

પ્રીન્સ પોલ : આજ રાતે જ તેઓ ત્યાં જશે,
મહારાજ ! ખરેખર, તમારી મને
બધુ જ ખોટ પડશે હોં, માકવી'સજી.
મહારા તેમ માનીતી સંજ્ઞા ધીના તમારા
રસાસ્વાદ મને હરનીશ રચતા...

માકવી'સ (ઝારને) : રાજા ધીરાજ ! આજ
રાતે જ મ્હારે જવું શું ?

(પ્રીન્સ પોલ ઝારના કાનમાં કંઈક
કહે છે)

ઝાર : હા, માકવી'સ આજ રાતે જ. તત્કાળ
ત્યાં જવું જ જરૂરનું છે.

પ્રીન્સ પોલ : તમારા ગયાર્થ માદામ લા માક-
વીસ એકાન્ત નહીં સેવી રહે એ
માટે હું જરૂર કાળજી રાખીશ...
માટે નયીંત રહેજે, હા.

કૉન્ટ રે (પ્રીન્સ પેટ્રોવીચને) : મને તો મ્હારે
માટે બહુ લય લાગે છે...

ઝાર : એક જીંદગી ત્યારે આજે જલનો ગવ-
નર હણ્યો, કેમ ? અને હું ય અહીં
આ રાજમહેલમાં ક્યાં સહીસકામત
છું ? અરે, અહીં શું ? ક્યાં યે હું
સકામત નથી-જ્યાં સુધી પેલી વી-

પલ-કાઠીથી વીરા-સાથે મોરકો
માં હયાતી ભોગવે છે ત્યાં સુધી.
પ્રીન્સ પોલ, હજી તે જી અહીં
છે શું ?

પ્રીન્સ પોલ : ગઈ રાતે તે ગ્રાન્ડ ડ્યુકે આપેલ
નાચ-પાટીમાં હાજર હતી એમ કોકે
મને કહ્યું. અલગત, હું તે લગીરે
માની શકતો નથી. હું તો ખડકે એમ
ધારું છું કે આજ તે નોવગોરોડ
ગયેલી હોવી જોઈએ. ઉપરાંત પોલીસ
બંધી જ ટૂંનો તપાસી રહ્યા છે. વળી
એવા સમાચાર મળ્યા કે કશાક કારણે
તે નોવગોરોડ ન જઈ શકી. કદાચ
કોકે રાજદ્રોહીએ તેને ચેતાવી હોય.
પણ હું તેને જરૂર પકડીશ. મૃગયા.
વીકારની જમ સુન્દરીવીહાર પણ
એટલો જ રસપ્રદ ને ઉત્તેજક છે.

ઝાર : ત્યારે જરૂર તેના પર શીકારી કુત-
રાઓ દોડાવી મુકો, અને તે હાથમાં
આવે કે તરત મને સોંપી દો. અંગે
અંગ તેનાં હું ઉતરડાવી નાખીશ...
કડકડતી તેલની કદામાં તેને જકાવી
રહીશ.

પ્રીન્સ પોલ : કદાચ એમાં રાજકુમાર અલેક
સીસે આપણને મદદ કરી શકે.

રાજકુમાર : એક જીનો વીનાશ કરવ માં
તમારે દોષની ય મદદની જરૂર નથી
રહેતી, પ્રીન્સ પોલ.

ઝાર : વીરા, વીધવવાદીની વીરા, મોરકોમાં
વીરા ! હાથ ! આના કરતાં તો એકા-
એક મરણ શરણુ થઈ જવું સારું
નથી ? આ લયતું રાજ્ય શું ? કણુકે
જપીને આરામ ન લેવાય, કણુકે
પગવાળીને ન ખેસાય, ન સુવાય ન
શાન્તીમાં ચીન્તી શકાય. અને કદાચ
ઉંઘ આવે તો સ્વપ્નો ય કેવાં ? અથોર,

અથેર, અથેર જ સૌ વાતાવરણ મ્હારી આત્મપાસ વીંટગાઇ વગ્નુ' છે! પ્રત્યેક સ્ત્રીનમાં મને રાજકોટના પુત્કાર ઘુણુ ય છે, પ્રત્યેક પીણામાં મને ઝંઘે-રનાં લાન યઇ રહે છે, પ્રત્યેક હાથમાં મને રાક્ષસી તત્ત્વવાર ઉગામાયથી નગરે તરે છે! આખી ય રાત ચત્રાપાટ જનમ દશામાં પડ્યો રહું છું-રખેને કાક ખુની આવી મ્હારો તોટ પકડી લે...અરે, અરે, તમે સૌજ છુપા જનસુસો છો. અને તું હા, તું, જો રાજકુમાર, ત્હારા જેવા દુષ્ટ તો કાઇ જ નથી. તું તો બીજો કાછરતને વધરત'ભે મ્હડાવનારો વીશ્વાસવાતી વ્યુગ્રાસ જ! અરે, એક કાળે હું કેવો નીર્ભય હતો! ઇંગ્રાંડ સામેનો તે યુદ્ધકાળ હતો-અને એકદે હાથે મેં એ જંગલી દ્વીપવાસીઓ કનેથી તેમની યુદ્ધ સામગ્રીઓ સૌ ઝડપી લીધેલી લોક કહેતા કે હું તે કાળે બહુદુર હતો. મ્હારા પીતાએ મને શૈયચંદ્રક આપેલા પણુ આજ, આજ, હવે, તેને ચીત્ત હું કેવો લાગી રહું, જરૂર? આ જાપાન-પણુ ડરપોકપણુ, ક્યાંથી આવ્યું મ્હારામાં? ખરેખર, નાનપણમાં મને કાઇએ બોલ્યો તો દાખવ્યો જ નહોતો. સર્વત્ર લયનું જ સામ્રાજ્ય હતું-તો હવે કેવી રીતે હું રાજ્ય કરી શકું? પણ જરૂર હું વૈર લઇશ...લયે સૌજ એ વીશ્વવવાદીઓ સૌથીરીઓમાં સડ્યાં કરો...યુગો સુધી ત્યાં સજડ્યાં કરો...જરૂર હું વૈર લઇશ...વૈર લઇશ...

રાજકુમાર : પીતાશ હયા રાખો લોકગણ પ્રત્યે પ્રેમ દાખવો...તેઓ જ માથે છે તે છ રહો.

મીન્સ પોલ : અને તેમ કરતાં પ્રથમ તો તમારું જ શીર કાપી આપો તેમને... કારણ તે તેમને સ્વીકૃત ગમે છે....

જાર : લોક! લોકગણ! અરે, લોકો તો હાંકી મુકેલા સાંઠ જેવા છે-મેંજ, હા, મેંજ તેમને વ્યાધની જેમ મ્હારી ઉપર તરાપ મારતાં શીખવ્યું છે-મેંજ, મ્હારી પોતાની દયાનતદારી વડે જ. પરંતુ, કંઈ દરકત નહીં, મરણાંત સુધી મેં તેમની સામે લડવાનો નીશ્ચય કર્યો છે. મ્હારે અર્ધા-પર્ધા નીચમો ને કાનુનો ન નેઇએ. મ્હારે તો સારા ય એ વીશ્વવવાદી-ઓની ઓલાદ નાશુદ કરવી છે-અને તે પણ એક જ મ્હારે. એક પણ તેમાંના પુરૂષ વા સ્ત્રી સારા ય રશીયામાં ન રહેવા નેઇએ. એક સ્ત્રી મને આ પ્રમાણે ચોકતો રખે ત્યારે તો પછી યઇ જ રહું ને? જાર તો હું નામનો જ શું? એક અંકવાડી-આની અંદર વીરા સાશુરોદ મ્હારે તાળે થવી જ નેઇએ છે-પછી લલેને તેને પકડ્યા ખાતર સારું ય આ મોસ્કો નગર બજાને લશ્મ યઇ જાય. મહોલ્લે મહોલ્લે ને ચકલે ચકલે તેને ફટકાવરાવીશ, અંધારી જલમાં તેને ઝોંધી રખાવીશ, ખુલ્લા મેદાનમાં તેની ચામડી ઉતરડાવી રહીશ.

રાજકુમાર : ઓ પ્રભુ!

જાર : છેલ્લાં બે વર્ષથી તેના હાથ મ્હારી ડાકને ચડસી રહ્યા છે. છેલ્લાં બે વર્ષથી સારી ય મ્હારી જીંદગી તેણે નરક યાતના સમી બનાવી મુકી છે. પણ હવે હું વૈર લઇશ. કદા દુસ્મનને જાને તેવી રીતે તેનાં લોહીનું આચમન કરી રહીશ. બસ, ત્યારે,

આખ્યાય રાજ્યમાં “માર્ગલ-લો”
જાહેર કરાવી લે, પ્રીત્સ પોલ તે વીના
હવે સીદ્ધી નથી—તે જ મ્હારું સાચું
વેર છે. લોકગણ પ્રત્યેનું તે જ મ્હારું
કુશળનાવટથી લયુ“પુયુ” જેર છે.
કેમ ખરું ને?

પ્રીત્સ પોલ: હા, મહારાજ. ઉપરાંત બહુ જ
લુજ ખર્ચે તે અમલમાં મુકી શકાય
તેમ છે. જ એક મહીનામાં તો વધેલી
સૌ વસ્તી પણ ઠેકણે અવી જશે.
ઉપરાંત ન્યાય ખાતાનાં ઓરેરાં ખર્ચો
ય અટકશે. વસ્તુતઃ એ ન્યાયની
અદાલતોની હવે જરૂર જ નહીં રહે.

ઝાર: ખરાખર છે—ખરાખર છે. એક તો રશી-
યામાં લોક સંખ્યા વધી ગઇ છે—
જોઇએ તે કરતાં, વધારે વધી ગઇ
છે, ખીલું તેમના પર પૈસા પણ
જાસ્તી ખરચાય છે, અને ન્યાયખાતું
તેમાં મુખ્ય છે. બસ, મ્હારે હવે તે
ન જોઇએ... ન જોઇએ. હું તેમને
બંધ કરાવું છું.

રાજકુમાર: પીતાજી, જરાક ધીરજ ધરો—
વીચારો...

ઝાર: એ જાહેરાત ક્યારે તૈયાર કરશો,
પ્રીત્સ?

પ્રીત્સ પોલ: તે તો જ મહીનાથી તૈયાર થઇ
ગઇ છે. મેં ધાયું જ હતું કે રાજ
ધીરાજને તેની જરૂર પડશે જ.

ઝાર: ફીક કયું! ફીક કયું! ચાલો ત્યારે,
તત્કાળ જ તેનો આરંભ કરી દઇએ.
હા, હા, પ્રીત્સ, યુરપના દરેક નૃપ-
તીને ત્હારા જેવા પ્રધાન હોય તે—

રાજપુત્ર: તો તો અત્યારે છે તેના કરતાં
બહુ જ ઓછી સંખ્યા તે નૃપતીઓની
હોત...

ઝાર (ખીધેલે સ્વરે પ્રીત્સ પોલના કાનમાં
કાંઈક કહે છે): એ શું બોલે છે,
વાર? તને એના પર વીશ્વાસ છે.
આટલા દીવસની કેદે તેને સુધાર્યો
નથી? દેસપાર કડું તેને? હું—હું?
મહારાજન પોલે તેમ જ કયું હતું
ને? મહારાણી કેથેરાઇને પણ? તો
પછી હું કેમ ન કરું?

પ્રીત્સ પોલ: રાજધીરાજ, કશા જ લયનું
કારણ નથી, રાજકુમાર જેવા કોઇ
ચપળ ને ભુધ્ધીકુશળ સુવાન શાધ્યો
ય જડે તેમ નથી. કહે છે કે પોતે
લોકગણને મ્હાય છે, ને રહે છે તો
રાજમહેલમાં: જાહેરમાં સમાજવાદ-
સામ્યવાદનો બોધ દે છે, જ્યારે
રાજ્યના ખજાનામાંથી પોતે એટલા
પૈસા પડાવે છે કે તે દ્વારા એક મોટું
ઇલાકે પોષી શકાય. એક દીવસ
એમને સમજ પડશે કે પ્રજાસત્તા-
વાદની સાચી ઉત્તમતા તો મહારાજ
પદને રાજની મુકુટમાં જ વસી છે,
અને તે જ દીવસે તે લોક-શાહીની
“રતી ટોપી”માંથી વડા પ્રધાનને સાફ
જોઇતાં જયચીહનો કરાવી રહેશે.

ઝાર: ખરાખર છે. સાચે જ સાચું તે લોકને
ચાહતો હોય તો તે મ્હારો પુત્ર જ
ન હોય.

પ્રીત્સ પોલ: એક પખવાડીયું જ લે તે લોક
સમુદ્ધ બેગો રહે તો તરત તેની
ખાતી યાય કે લોકશાહી એ તેનો
મીઠ્યા ભ્રમ છે....ત્યારે આજના
કામની શરૂઆત કરશું?—

આ પ્રેરણાત્મક નાટકનો વધુ રસીક
ભાગ આવતા અંકમાં જરૂર વાંચજો.

યુરપનો હિંસાવાદ

: પ્રયોગક :

પરશુરામ મુલક

હીંસા એ પ્રત્યેક જીવંત પ્રાણીનો સકલ સ્વભાવ છે. પછી તે પ્રાણી જંગલી પશુ હો, પંખી હો કે મનુષ્ય હો. પ્રાણી માત્ર સંકેતપૂર્ણ ચુસ્તે થઈ જાય છે, અને હુમલો કરતાં કે બળતી બચાવ માટે લડે છે, કેટલાંક શીકારી પશુ પંખીઓ ખીજાંઓની હીંસા કરી તેને ખાઈને જ જીવનારાં હોય છે, ખીજાં કેટલાંક હરીફાઈ માટે લડે છે તો કેટલાંક વળી પોતાની જ જાતનાં ખીજાં પ્રાણીને ભેટાં જ કોષી ભરાઈ લડ્યા તૈયાર થઈ જાય છે.

એક કુતરો ખીજા કુતરાને ભેટાં જ, તેને ઉશ્કેરણીયું ક્યું જ કારણ પેલાં આપું ન હોય છતાં તેની ઉપર હુમલો કરે છે. જેમ પશુ જંગલમાં તેમ જ માનવ જંગલમાં છે. આદી યુગથી જ તેઓ અંદર અંદર લડ્યા છે અને વલ્લઈ મુજા છે.

મનુષ્ય કરતાં ઉતરતા પ્રકારનાં પ્રાણીઓ કુદરતે તેમને આપેલાં હથીયાર-જેવાં કે દાંત, પંખ, પુછડી, પગ વગેરે-થી લડે છે, ત્યારે માણસોએ પોતાની ચતુરાઈથી લડ્યા માટેનાં હથીયાર શોધી કાઢ્યાં અને છુદ્દોતો વીકસ તેમજ વીજાનની પ્રગતી થતાં તેણે સંકારનાં લયાનક શસ્ત્રો અને સાધનો શોધી કાઢ્યાં છે.

ખ્રીસ્તીઓના 'જુના કરાર' નામામાં હીંસાનો જ પહેલો પ્રસંગ મોંઘવામાં આવ્યો છે તે એક ભાઈએ ખીજા ભાઈનું ખુન ક્યું તેનો છે. વાત આમ છે: કેઈન અને એબેલ નામના બે ભાઈઓ હતા. બન્ને

ભાઈઓએ ભગવાનને બલીદાન ધરાવ્યાં, તેમાં એબેલનું બલીદાન પ્રભુએ સ્વીકાયું અને કેઈનનું ન સ્વીકાયું એથી ક્રોધે ભરાયેલા કેઈને એબેલનો સંહાર કર્યો. કેઈને એબેલને કેવી રીતે મારી નાખ્યા તે 'જુના કરાર'માં લખ્યું નથી; પણ કાં તો એ ખુન તેણે પત્થરથી ક્યું હોય કે પછી તેમના યુગમાં પ્રાથમિક સ્થિતીનાં ખેતીનાં જ હથીયાર શોધાયાં હોય તેનાથી પણ તે ખુન ક્યું હોય.* પરંતુ મનુષ્યલયાનો આ પ્રથમ પ્રસંગ જેમાં ભાઈ ભાઈનું ગળું વાટે છે તે પ્રસંગ તે પછી થતી તમામ હત્યાઓમાં લાક્ષણિક રીતે ચાલુ જ રહ્યો છે. આ પહેલ પહેલી હત્યામાં પ્રત્યક્ષ થયો, તે જ રીતે તે પછી આજુ રહેલી તમામ હત્યાઓમાં પણ પ્રત્યક્ષ થયો છે. કેમકે ગમે તે રંગનાં કે જાતીનાં મનુષ્યો હોવા છતાં તેઓ મુજા તો એક જ માનવ-પંશમાંથી ઉતરી આવેલાં છે, એ વાતનો કોઈ ધન-કાર કરી શકે તેમ નથી. એટલે ભલેને રંગભેદને લીધે અથવા તો ખીજા કારણે ધોળા, કાળા, ઘડુંવણી, પીળા અને રાતી માનવ જાતી અંદર અંદર પરસ્પરને ધીક્કારતી હોય કે એક ખીજાને હિંસા કરતી

* કૃષ્ણના ભાઈ બલદેવ લગથી લડતા હતા એ પૌરાણિક કથા સુચીખ્યાત છે.

× ખ્રીસ્તીઓની નજરે. કેમકે તેમની દ્રષ્ટિના કરતાં જંગલ વધારે જીવંત છે.

ત્યારે તેને ફાંસી ચડાવવામાં આવે કે ગાળી દેવાય છે, ત્યારે એક નેપોલીઅન ત્યારે હારે ત્યારે તેને પકડીને 'કેડી ભરીકે' પાકીતું આયુધ્ય ગાળવા એકાદ સેન્ટ હેલીનામાં ધડેલી દેવામાં આવે છે.

નૈતીક દ્રષ્ટીએ તો કોઈ પણ જાતની લી'સાનો કે ખીમ માણસની મીલકત બજા જખરીથી પડાવી લેવાના કાયનો બચાવ થઈ શકે તેમ છે જ નહીં. એ જ શસ્ત્રોની આગ્રહો હોવા છતાં, હવે કોઈ ડાકણેને જીવતી સંગ્રામી મુકતું નથી; એટલું જ નહીં પણ હવે તો એ પણ પુરવાર થયું છે કે કોઈ પણ સ્ત્રી ડાકીણી હોતી જ નથી. જે દેશ ખીમ દેશની પ્રબળ પાસેથી તેના દેશની જમીનનો કાચુ પડારી લે તે દેશ, કોઈની થોડી થણી માસ મતા હુંડી લેનારા ચોર કે હુંડારા કરતાં ભારે યુનેગાર છે. પ્રત્યેક દેશનો જુમી તેની ઉપર જન્મેલા તેમજ નેમાંથી જીવન-ગાળા મેળવનાર મનુષ્યાની માલીકીની છે. જુમીનાં મુળ સંતાનો જ તે જુમીનાં ખરા વારસ છે, તેમનો એ હક્ક અખંડ તેમજ વંશ પરંપરાનો છે. એક યુગ એવા એ હતો કે જ્યારે માનવ સંતાનો મેટા પ્રમાણમાં ન હોતાં, જમીન ઉપર માનુષોની વસ્તી આછી આછી હતી, એક જ ફેંકણે સ્થાયી નહીં રહેનારી જાતોએ ટોળા-બંધ પોતાતું થોડુંક રાય સ્વીકું અને ઢેર દાંખરને લઈને અમ તેમ ક્યાં કરતી, કેટલી યે જમીન ઉજ્જડ પડી હતી એટલે તેવાં ફરતાં ટોળાઓને ખેતરો તેમજ ગોચર માટેની જમીનની તંગી પડતી નહીં. જમીન ઉપરના માલીકી હક્કના કોઈ દાવાદાર ન હોવાથી જેઓ ત્યાં જન્મે તેમની કે જેઓ શાંતીથી આવી તેને ખેડી ખાય તેની માલીકીની જમીન ગણાતી. પરંતુ તે માલીકી હક્ક ક્યાં તો પશુબળથી કે પછી ખટખ-

ટોથી પડાવી લેવામાં આવ્યા છે. આમાં નબળા અને બસા લોકો પાસેથી સશક્ત તેમજ મુક્તીખાજ માણસોએ તેમની જમીન પડાવી લીધી છે. આવી રીતે ખીમની જમીન પચાવી પાડનારો એક ત્રીજો વર્ગ છે. તે ગંદી ખટપટોથી પારકી જમીન બચાવી પાડે છે અને પાછળથી એવા દાવો કરે છે કે આ જમીન તો અમે છતી લીધી છે.

નીતીના તમામ પ્રાથમિક સીદ્ધાંતોનો તેમજ માનવ નીતીના પ્રાથમિક હકકોનો અજાજબારાઈથી ભંગ કરીને ઉભાં થયેલાં રાજ્યો અને મહારાજ્યોએ દાંબીક તેમજ માયકાંગલા દેવો અને મનુષ્યાની દૈવીલાવના ખડી કરી, અને ન્યાયદાનના ધંધાને બગાડીને જેવા પધ્ધત મનાવવાની ખટપટ સાથે કાયદની પધ્ધતતાની, તેમજ પોતાની સત્તાની એ મુકાવસી જનતાના કલ્યાણ માટે પોતાને ભારે ચીંતાભરી લાગણી હોવાની વાતો ભેડી દાઢી. જે રીત ખીમું કંઈ નહીં પણ ઘા ઉપર મીકું ભભરાવવા જેવી જ છે. જે સંસ્થાનો પાથો જ આવા હડ-હડના અન્યાય ઉપર ઉભો થયા હોય, તેની પાસેથી દૈવી ન્યાયની આશા જ કેવી રીતે રાખી શકાય? અંધાધુંધીના પાયા ઉપર કાયદની સ્થાપના કરી જ શી રીતે શકાય? પ્રત્યેક પ્રબળ અને પ્રત્યેક રાષ્ટ્ર માત્ર પોતાના હિત માટે પોતે ધડેલા કાયદાને માન આપવા બંધાયેલા છે. જે ખીમ પ્રબળે તેમની ઉપર રબળ ચલાવવાનો હક્ક બજા જખરીથી બચાવી પાડેલા હોય, તેણે લાદેલા કાયદાને માન આપવા કોઈ પણ પ્રબળ કે કોઈ પણ રાષ્ટ્ર બંધાયેલા નથી. એ સ્વેચ્છાએ સ્વીકારેલું આતંકીતપણું નથી, પરંતુ ફરજિયાત દબાઈ જવાની દશા છે. એવા કાયદાને નીતીનો કશોએ આધાર છે એમ

કહેવું તે નર્મો દંભ છે. કાંઈ પણ એક દેશ ખીજા દેશ ઉપર બળ અને હીંસાના પીકબળ પીના સંબંધસત્તા ચલાવી જ શકે નહીં. એ હીંસા હમેશાં સ્પષ્ટ સ્વરૂપમાં દેખાતી હોવી જોઈએ એવું પણ કંઈ નથી; બ્યારે તેની જરૂર ન હોય તે વખતે એ હીંસાવાદની ઉપર રૂપાળા ધુરખા ઓરાદી રાખવામાં આવે છે, પરંતુ તાબામાં રાખેલી જનતા જરા પણ અસાંતી બતાવે કે તુરંત જ પેલા ધુરખા હેઠા પડી જાય છે. પ્રાચીન અને અર્વાચીન યુરપના ધારાવીધાનો રોમન સમ્રાજ્યના ધારાવીધાનોને લગભગ સંપૂર્ણ રીતે મળતા છે. આને પણ જે રોમન તેમજ મુઝી કાયદાના શાસ્ત્રમાં પારંગત બનેલા હોય તેને જ ધારાશાસ્ત્રી કહેવામાં આવે છે. પ્રાચીન રોમમાં એક્કસ વર્ગના કેદીઓને-પછી ભલે તે કેદીઓ યુદ્ધમાં પકડાયા હોય કે ગંજીર ગુન્દા માટે સજા પામેલા હોય-લગાઈની નૌકાઓમાં હલેસાં મારવાના કામમાં રોકીને મારી નાખવામાં આવતા હતા. રોમના નૌકા કક્ષામાં હલેસાં મારવા માટે રોકવામાં આવના એ માનવ યુદ્ધાગોની ખેડકા ઉપર નંબર લખવામાં આવતા હતા. અત્યારે પણ કેદીઓની જાતીએ નંબર લટકાવી, તે નંબરથી કેદીઓને ઓળખવાની જે રીત ચાલે છે, તેવું મુળ રોમન રીતમાં રહેલું છે. પેલા હલેસાં મારનારાએ કામ કરતા હોય ત્યારે તેમનાથી ખેડી શકાવું નહીં કે ગાંધ શકાવું નહીં, અંદર અંદર વાનચીત કરવાની પણ તેમને માટે મનાઈ હતી. હલેસાંનાં બાકારાને એવી રીતે દાંકી દેવામાં આવતાં કે, હલેસાં મારતી વખતે તેઓ એક બીજાનાં મોંમાં પણ જોઈ શકે નહીં. તેમની ઉપર દેખરેખ રાખનાર, બધાઓને જોઈ શકે તેવા મધ્યાસને ખેસતો,

અને પોતાની સામેના લાકડા ઉપર તેના હાથમાનો હથોડો દોકે તે રીતે પેલા માનવ યુદ્ધાગોને હલેસાં મારવાં પડતાં. જે કાંઈ પોતાના કામમાં જરા પણ લીલાપણું બતાવે તેને તુરંત જ ચાલુકથી દટકાવવાની ફર સજા કરવામાં આવતી. બ્યારે વહાણ લગાઈના કામમાં રોકાયેલું હોય ત્યારે પેલા કેદીઓના પગમાં બારે સાંકળો દોડવામાં આવતી, અને એ જંજીરો તેમની ખેડકા સાથે જકડી લેવાતી. જે નૌકા સહીસત્તામતીથી પાછી આવે તો તેમની જંજીરો લીલી કરવામાં આવતી, પરંતુ જે લગાઈમાં તે નૌકા કુળી જાય, તો તેમાંના માનવ યુદ્ધાગોને તેની સાથે જ કુળી મરવું પડતું, કેમકે તેમને માટે નાશીને બચવા માટેની એક પણ બારી ન હતી, શાહી રોમનો એ કાવુન હતો. જેઓ ઉંડા મહાસાગરમાં કેદ થયેલા ઉંદરડાઓની માફક નૌકા સાથે કુળી મરવાના ભયમાંથી બચી જાય તેવા કેદીઓનું જીવન પણ એક વર્ષથી વધુ લંબાવું નહીં, કેમકે હલેસાં મારવાનું કામ એટલું ફેર હતું કે તે કામમાં રોકેલા માણસોને ધીરી મૃત્યુવેદનાથી એ કામ જ મારી નાખતું.

વર્તમાન યુરપ હીંસાની દેવીની એટલી બધી ભક્તી કરે છે, કે જેથી એ દેવી પોતાના ભાવી ભક્તોને યુદ્ધમાં મોકલાવે છે અને જેમ સાપણ પોતાનાં બચ્ચાને ખાઈ જાય છે તેમ એ દેવીનું ખડગ પોતાનાં જ સંતાનોનો ભક્ષ કરી જાય છે. જે યુદ્ધનું વીર્યાન ખીસ્કું ન હોત તો યુદ્ધનો છતી-હાસ રોમન, ગોથ અને હુણ જાતીના જેવા જ રહ્યો હોત. તે યુગમાં દશ હમ્બર કે દશ લાખ માણસો યુદ્ધમાં ઉતરે એટલે યુદ્ધનો એક કે બીજી રીતે નીકાસ આવી જતો. પરંતુ વીરોને હવે તો નવો જ માર્ગ ઉઘા-

એ: છે. તેણે મનુષ્યો માટે નવીન ચમત્કારી દુનીયા સરજી છે તે જ રીતે મનુષ્યોને સંહારવાનાં એ સહસ્ત્રમુખી સાધનો પુરાં પાડ્યાં છે. અને જે યુરપ પેતાને વર્તમાન સંસ્કૃતીને શીખરે પહોંચવાનો ઘણો કરી રહ્યું છે, તે જ યુરપમાં વીજાનની મદદથી ભયંકર માનવ સંહાર કરવાનો ધાતપ્રી અખતરો થઈ ચુક્યો છે. પરસ્પરના વીશ્વાસ ઉપર શાંતી સ્થાપી શકાય એ વાનને જ યુરપ જાણતું નથી. એ ખંડના ૫૮ ઉપર પચાસલા પ્રત્યેક દેશ હીંસાવાદનો પરમ ઉપાસક છે. તેમાંના ઘણાઓ તેમને ભાગે આવેલા પ્રદેશો ઉપરની હકુમતથી સંતોષ પામ્યા નથી. તેઓમાંના ઘણાઓ ખીજા દેશોના પ્રદેશો હસ્તગત કરવામાં ફાવ્યા છે, અને તે કાર્યમાંથી હીંસાને જીવી પાડી શકાય તેમ છે જ નહીં. પેલું નાનકડું ખેડઝામ જે ગઈ મકાન યાદથીમાં ખુબ બીંસાઈ ગયું હતું, તેના તાબામાં પણ સંસ્થાનો છે અને ખેડઝામ તાબાના દેગો સંસ્થાનનો છતીદાસ તે હીંસાનો જ છતીદાસ છે. યુરપના રાષ્ટ્રો પરસ્પર તરફ અવીશ્વાસ અને શંકા રાખે છે તેમાં જરા એ નવાઈ પામવા જેવું નથી. જે દેશો પરદેશોમાં વારંવાર લડાઈઓ કરી રહ્યા હોય તેઓ સ્વદેશમાં ભાગ્યે જ લડ્યા વીના રહી શકે. તેમનો સ્વભાવ પેલાં શીશરી પણ પંખીઓ જેવો છે, કે જેઓ, એ પણ પંખી પોતાનાથી નજીગાં જંતુઓ ઉપર હુમલા કરે છે તેમ અંદર અંદર હુમલા કરી રહ્યા છે. આ જ દારણને લીધે યુરપના છતીદાસમાં કદી પણ લાખો વખત અખંડ શાંતી સચવાઈ રહી જ નથી.

હીંસાના આ ગતના વચણને લીધે જ યુરપના વધુ સત્તાવાન દેશો વીજાનનાં અક્ષર સાધનોનો ઉપયોગ સંહારક સાધનો સર્જ-

વામાં કરી રહ્યા છે. અને તે ધુનમાં તેઓ એ અગત્યનો મુદ્દો જ વીસરી ગયા છે કે ખરખર કૃત્ય પોતાની જ ઉપર પ્રત્યાઘાતી અસર કરે છે, તે જ રીતે હીંસા પોતાના જ નાશમાં પરીણમે છે. હીંસાની રીતોનો ધર્મરો કોઈનો હોઈ શકે નહીં, કેમકે બાયબલનું મુત્ર છે કે: “જેઓ તકવાર ખેંચે છે તેમનો નાશ તકવારથી જ થાય છે.” ૧૯૧૪ માં જ્યારે યુરપ યુદ્ધમાં ઉતર્યું અને તેમાં પૃથ્વીના પાંચે ખંડોને સડોળા, ત્યારે યુદ્ધની તૈયારી એટલા વીશાળ પાયા ઉપર થઈ હતી, તેમજ તેમાં વપરાયલાં અસ્ત્રશસ્ત્રો એવાં નાશકરક હતાં કે જ્યાં છેવટે સારા થે યુરપનો નાશ થઈ જવાનો ભય ઉભો થયો હતો. જ્યારે એક માણસ પોતાના પડોશીના મકાનમાં આગ સળગાવે ત્યારે તેની સર્વનાશી ભલુકતી જીલ્ડા સમી જવાનાઓના સપાટામાંથી તેનું મકાન કેમ જ બચી શકે? હાલનો પ્રજાસંઘ તે યુદ્ધનાં કંપાની નાખનારાં ચાર વર્ષોમાં જે ખેલન મેલન થઈ ગયું, તેના ભયનું જ બાળક છે. કુખતાં યુરોપીય રાષ્ટ્રો રૂપી સ્ત્રીમર ઉપરથી બચાવ માટેની મદદ મોકલવામાં આવેલા એ તાત્કાલીક સંદેશો [S. O. S.] છે. એ પણ જાણવા જેવું છે કે પ્રજાસંઘની સંસ્થાપના મધ્ય યુરપનાં પરાજયી રાષ્ટ્રો તરફથી નહીં, પણ વીજાની રાષ્ટ્રો તરફથી થઈ છે. વીજાની રાજ્યો જીત્યાં હતાં પણ તે માટે તેમને ભારમાં ભારે ભોગ આપવો પડ્યો હતો, અને સર્વનાશમાંથી માત્ર સહજમાં જ તેઓ છટપટી શક્યાં હતાં. પરંતુ એ પ્રજાસંઘ શું કાયમી અને સાચું પરીવર્તન બતાવે છે ખરો? શું એ પ્રજાસંઘ હીંસાની મુત્તીને તોડી ફોડી છુટા કરી, તે છુટાને ઉંડા દરીયામાં ફેંકાડી દઈ શકે તેમ છે? જો કોઈ પણ એમ કહેવા તૈયાર

તેથી કે સુરપ ૧૯૧૪-૧૮ માં મળેલા પાઠ
 હી પણ નહીં હોય તો તેમ કહેનાર ખોટો
 હવાનો. હવે તો સુદમાંથી જન્મેલા ભય
 મંદસ્થ થતા જાય છે અને પેલા જુનો
 નિશ્વાસ પ્રુનઃ સ્થપાંતો જાય છે. વળી પાછી
 મુદ્દની તલવારો પોત પોતાનાં મ્યાનમાં
 મગ્મડી રહી છે. માદટામાં બનેલા એક જ
 મનાવ પવન કંઈ દીશાએ વાય છે તે બતાવી
 બાંપવા માટે પુરતો છે. હાલ તુરન હીંસાની
 દેવી વાદળ પાછળ છુપાયેલી છે, છતાં તેના
 મક્કો શક્તી પ્રુજમાં જ સ્વસ્ત્ર સમાયજી
 છે અને હીંસાની દેવીતું જ જગતભરમાં
 સાત્રાજ્ય પ્રવર્તે છે એવી પોતાની ૬૬
 માન્યતામાં અશ્રદ્ધા બતાવતા હોય તેવું કશું
 પણ જણાતું નથી.

જે સુરપનાં રટ્ટો હીંસાના પ્રદર્શન
 તેમજ ઉપયોગથી ખરેખરાં ત્રાસી ગયાં હોય,
 જે તેમના હૈયામાં એવી પુરેપુરી ખાત્રી
 વસી સુધી હોય કે હીંસા એવું હમીયાર
 છે કે જે તે વાપરનારનો જ નાશ કરે છે,
 એટલા માટે તેમની પોતાની સલામતીની
 ખાતર જ તે છોડી દેવી નેહએ, તો એકલા
 પ્રજાસંઘ જ સુરપની તેમજ સમસ્ત વીશ્વની
 શાંતીની ખાત્રી આપી શકે તેમ છે. જે
 સુદમાં ઉત્તરમાં વીના શાંતીમય લવહીથી કામ
 લેવાની નીતી ધારણ કરવામાં આવે તો
 સુદની જરૂરીયાત અને સુદને વાજખી દશ-
 વવાની તમામ માયાકુટ એકદમ અઘોષ થઈ
 જાય. એવો એક પણ આંતરરાષ્ટ્રીય વાંધો
 નથી કે જે વાંધાની પતાવટ પ્રજા સંઘની
 લગાદ કાટ જેવી સંસ્થા વાંધાવાળા દેશોના
 સુદમાં ઉત્તરમાં વીના કરી શકે તેમ ન હોય.
 પરંતુ તેટલું કરવા માટે વાંધાવાળા પે કે
 વીશેષ પરોઝ વાજખી દક્ષીણને માન આપે
 અને પ્રજાસંઘના સુકાકાતું વફાદારીથી પુરે-
 પુરું પાલન કરે તેમ હોવું નેહએ.

જ્યારે પણ સુદ સમગ્રે છે ત્યારે
 તેવું કારણ કાં તો છેક જ નજીવું
 હોય છે અથવા તો વીના કારણે એક
 ખીજા ઉપર હુમલો કરેલા હોય છે; છતાં
 લડાઈના ભયંકર ત્રાસ અને તેથી આવતાં
 અનેક સંકટોને અંજળમાં રાખવા માટે રાષ્ટ્રની
 પ્રતિજ્ઞાને ખીજી રીતે ઘણી જ ખુશીથી
 સાચવી લઈને જનતાને સંતોષ આપી શકાય.
 પરંતુ જ્યાં સુધી રાષ્ટ્રોના હૃદયમાંથી હીંસાનો
 સીદાંત અળગો થાય નહીં અને તેમની
 પ્રદેશો વધારવાની કાલસા રાખે
 નહીં, ત્યાં સુધી પ્રજાસંઘની કશું ધંધ શકે
 તેમ નથી. વીજ્ય મેળવવાની મદત્તાકાંક્ષા
 અને ખીજા દેશોને પોતાના મહારાજ્યમાં
 ભેડી દેવાની લાલચનો સવેળા અત્યંત ઘેરો
 નેહએ. લશ્કરો ઘટાડવાં હોય તો તે ઘટાડો
 સાચો તેમજ સંગીન થવો નેહએ. અત્યારે
 નૌકા તેમજ તરીનાં લશ્કરના ઘટાડા માટે
 જે ચાલુ ખેંચાખેંચી ધંધ રહી છે તે ખીજું
 કશું જ નહીં પણ સુરપના રાષ્ટ્રોના દીલમાં
 પરસ્પર માટે ઉંડા વસી ગયેલા અવીશ્વાસ-
 તું જ પરિણામ છે. કાંઈ પણ દેશને પોતાના
 પડોશીની અલંગ નિખાલસતામાં શ્રદ્ધા જ
 નથી. સેંકડો વર્ષોથી જે આવી મનસિક
 વલણ ધડાઈને કંઈક બની ગઈ હોય તેમાં
 ફેરફાર કરવો તે સડજ કામ નથી-ઘણું જ
 સુરકેલ કામ છે.

મોટાં લશ્કરો તેમજ કાલસાઓ રાખવ
 એ જ શાંતિને માટે ભય સમાન અને સુદની
 સત્રત ઉચ્ચેરણી સમાન છે. મોટી સંખ્યાના
 સશસ્ત્ર સૈનિકોના ટોળાને રોકનારાં રાષ્ટ્રોમાં
 ખીજાને દમ્બાવવાની ટેવ દાખલ થાય છે;
 તેને લીધે પોતાનાં કાંડાં બાવડાં બહુ જ
 સજીત છે એવી લાવના ખડી થાય છે અને
 એ બળને વાપરવાની વૃત્તિ તેમાંથી જન્મો
 છે. જે રાજ્ય કે મદરાજ્ય વારંવાર પોતાના

લશ્કરની સમીક્ષા કર્યા કરતો હોય અને તેની સંગીન કાર્ય કુશળતા સાચવવા માટે ભારે આગ્રહી હોય, તે એ સૈન્યને યુદ્ધમાં ઉતરેલી જેવા માગે છે, એટલે જરાક જેટલું બહાતુ મળનાં તે તુરતજ યુદ્ધનું રણરીંગ પુકવા તત્પર બની જાય છે, બનાવટી લડાઈઓના દેખાવો અને સંતોષ આપી શકતા નથી; ખુદ લશ્કર જ, ખીજા લશ્કર ઉપર પોતાની સર્વોપરીતા સીદ્ધ કરવા યુદ્ધની શોધમાં રહે છે. તે રાષ્ટ્રના હિતને નુકશાન કરનાર ધખારો છે, સંસ્થાનનાં સાધનોનો મોટામાં મોટો લાગ ઓહીયો કરી જનારો એ લખંદર રાક્ષસ છે. એ યુરપ દીર્ઘકાળ ટકે તેવી શાંતિને ખરેખર ઇચ્છતો હોય તો હિંસા અને યુદ્ધની ઉપર તેણે અસરકારક અંકુશો મુકવા જોઈશે. ઇતીહાસ તે માટે બધા વાંચી શકે તેવા અંશરે બોધપાટની કથા કહી રહ્યા છે. જે દેશે ખીજાના પ્રદેશને પોતાના તાબામાં ઉમેરવાની રીત બીકારી છે તે ભાગ્યે જ વધુ વખત ટકી શક્યા છે. નાશ એ એવા દૈત્ય છે કે જેની પછી દુનિયાનાં પ્રત્યેક મહારાજ્યનો પોતાનો નાશ તોતરી લાગ્યો છે. આપણી નજર સમગ્ર અનેક મહારાજ્યોની પડતી અને વીનાશ આપણે જોયાં છે, પ્રજાની ઇચ્છા અને સત્તા સમગ્રતઃ વીજ્યમાં સ્થાપિત થતાં જણાયાં છે. એ જ મોટાં મોટાં લશ્કરો તેમજ કાંડાઓના ઘટાડા માટે તેમજ દુનિયાને લડછતી વાતોથી નહીં બનાવવા માટેનું સંગીનમાં સંગીન કારણ છે. વિજ્ઞાનને વિનાશ અને સંહારની શોધો કરવાની મનાઈ ફરમાવવી જોઈએ અને અત્યારે તેવાં જે સધનો વપરાશમાં છે તેના પર અંકુશ મુકી તેના અસ્તિત્વનો નાશ કરવો જોઈએ. ટેરરેડો, રાજમરીન, સરંગ અને હવામાંથી ફેંકતા બોમ્બ જેવાં આકુરી

સાધનોનો કદી પણ ઉપયોગ ન થાય તેમ કરવા સાથે તેવાં સાધન ત્યાં ત્યાં હોય, ત્યાં ત્યાં તેને તોંડી ફેડીને એનો છુટ્ટા કરી નાખવો જોઈએ. અત્યારે પણ એક તરફ પ્રજાસંઘ કામ કરી રહેલો હોવા છતાં જે જાતિઓ અને વાદ્યવાળાઓ પાસે યોગ્ય તેમજ વિમાનો નથી તેમની સામે અકાશમાંથી યોગ્ય ફેંકનારાં વિમાનોનો ઉપયોગ થઈ રહ્યો છે, તો પણ એ કાર્ય તરફ વિરોધનો એક શબ્દ પણ કાઢતી તરફથી સાંભળવામાં આવતો નથી. તો પછી એવા દેશો પ્રજાસંઘના સમ્ય હોય તેથી શું લાભ? જે પોતાને અસર થતી હોય તો યુદ્ધની રીતીઓના દુરુપયોગની સામે તેઓ સહુથી પહેલા પોદ્ધરો પાડવા લાગે છે, પરંતુ જ્યારે તેઓ એ જ રીતો, તેમના જેવાં હથિયારોથી જેઓ વળતો બદલો લઈ શકે તેવા ન હોય તેમની સામે અજમાવે છે, ત્યારે તે માટે એમને જરા પણ કચવાટની લાગણી થતી નથી! એ જ પુરવાર કરે છે કે યુરપ હિંસાનું જ ભક્ત રહેવા ઇચ્છે છે. અને પ્રજાસંઘ તેણે ભપકાખંધ જાહેર કરેલા પથને ખાસ કરીને રંગીન પ્રજાઓના સંબંધમાં વગગી રહેવા માગતો નથી. આથી જગતમાંથી હિંસાવાદ અગ્રજો થઈ શકે તેમ નથી, એટલું જ નહિ પણ તેવા સક્રિય અને સ્વાધીન હિંસાવાદ સામે અહિંસાવાદ હાથ તુરત તો ફાવી શકે તેમ દેખાતો નથી. *

* ‘મોર્નિંગ્યુ’ ના માર્ચના અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા શ્રી નાગેન્દ્રનાથ ગુપ્તાના ‘હિંસાની વેદી’ નામના લેખ ઉપરથી. આ મુજબ લેખમાં માત્ર પગનોધો અને છેલ્લા જ વાક્ય જેટલું ઉમેરણુ પ્રયોગકર્તા છે.

જગતના અર્થશાસ્ત્રમાં

દેખક :
ધીમાન એસ. મહેતા

સોનાનું સ્થાન

હીંદુસ્થાનમાં સોનાનું ચલણ નથી, છતાં હીંદી પ્રજા જગતના સોનાના ઉત્પન્નમાંથી મોટી ખપત કરે છે. તેટલા મુદ્દા ઉપરથી તથા સોનાનું ધોરણ સ્થાયી કેવી રીતે બની શકે તે ઉદ્દેશથી સોનાના ચલણ સંબંધી વાવેચન આવશ્યક છે. હીંદમાં ચલણ સીનાય સોનાનો ઉપયોગ મોટા જથ્થામાં થાય છે એટલે સોનું તથા ચલણ બન્નેમાં કેવી રીતે વધઘટ થાય છે, હીંદમાં ચલણ બનાવવું કેમ આવશ્યક છે? વગેરે બાબત ઉપર ચર્ચા જરૂરી છે. તેથી જ સોના ઉપર અવલોકન આંતર દેશીય દૃષ્ટીએ અને હીંદના દૃષ્ટીબિંદુથી આંતર દેશીય વ્યાપારની ચર્ચા એમ બે વીભાગમાં આ ચર્ચા ઉપયોગી થાય છે. હીંદમાં સોનાનું ચલણ નથી પણ નાણાંની ધીરધાર તથા પતી જ માટે મુરંદપ ધાતુ છે. છતાં તેની લે વેચ બીજી વસ્તુઓની માફક થતી હોવાથી હીંદી વેપારમાં સોનું અગત્યનો ફાળો આપે છે. પુરાતન તથા મુગલ શહે-નવાદતના વખતમાં પણ સોનાનું ચલણ હીંદમાં અસ્તિત્વ ધરાવતું હતું અને નાના સીંકાઓ બીજી ધાતુના વપરાતા હતા. આંદુનીક કાળમાં ચેકની પદ્ધતી દાખલ થવાથી સોનાનો બહુધા ઉપયોગ ઘટ્યો છે કે બંધ થયો છે. સર્વ જન દુનીયામાં ચેકની આપ લે કરવાથી સોનાની નાણામાં ઉપયોગીતા રહી નથી અને છેવટે આંતર દેશીય

કે પરદેશી રણની સમાધાની માટે હીસાબનાં ખાતાં તપાસતી વેળા ખતવણીમાં નાણાંની આપ લે થાય ત્યારે જ તેનો ઉપયોગ થાય છે. આથી બધા દેશમાં સોનાનું ધોરણ સ્થાપીત થયું છે. જો કે સોનાના સીંકા ફરતા નથી છતાં તેથી દેશની આંટ અને અબર સત્તામત ધોરણથી ટકી શકે છે.

હુન્ડીરૂપી વ્યાપાર પદ્ધતીથી દરેક દેશની સોના સંબંધી મુશ્કેલી દૂર થાય છે. આથી સોનાના ધોરણમાં સોનું નેટલા વાલ ચલણના સીંકામાં હોય તે પ્રમાણે કીંમત આંકી ધોરણ બંધિવામાં આવે છે, અને દુનીયામાં તેથી સોનાની ખરીદી અને વેચાણ છુટથી થાય છે, ચલણી નોટોની ફેર બદલી કરી શકાય છે અને ચલણી સીંકારૂપે વ્યવહારમાં મુશ્કેલી શકાય છે. સોનાનું ધોરણ દાખલ કરવાથી આંતરદેશીય વ્યાપારનું સમતોલ-પણું મેળવી શકાય છે અને જો તે સમતોલ-પણું દેશની વીરુદ્ધ હોય તો સોનાની ખરીદી કરી પાસું સરખું બનાવી શકાય છે.

સોનાનું ધોરણ ટકાવી રાખવા માટે અસંકયામત નેટલું સોનું સંચયમાં રાખવું પડે છે, કેમકે દરેક દેશમાં નેટલું નાણું સીંકા રૂપે ફરતું હોય તે ઉપરાંત નેટલી ચલણી નોટો બેંક કાઢી હોય તેટલા પુરતો સોનાનો જથ્થો પુરાંતમાં રાખવો પડે છે. આ પ્રમાણે સોનું સંગ્રહવાની શક્તિ દરેક દેશની હોવી અસંભવીત છે, તેથી ચલણના

૪૦ ટકા સંઘર્ષ રાખવો એવી છુટછાટ યુરોપમાં મુકી છે.

સોનાના ઉત્પન્ન અને સંઘર્ષ ઉપર કાંઈ પણ વ્યક્તી કે દેશનો કાણ હોવો તે અસંભવીત છે, છતાં સોનું દૈનિક ઉપયોગમાં આવતું હોઈને તેના સીકકાની કાંમત ઉપર દરેક વસ્તુના ભાવનો આધાર રહે છે. એટલે દેવું અને લેવું એ બે વસ્તુઓ સોનાના ચક્ષુ અને હુડીના ફેરફાર ઉપર અગત્યનો ભાગ ભજવે છે.

દેશની આર્થિક સ્થિતી ટકાવી રાખવા માટે ચક્ષુના સ્થાયીપણાની પ્રાધાન્યતા અગત્યની રહે છે, જેથી લાંબા સમય સુધી વ્યાપારમાં સમતોલપણું જાળવાઈ રહે અને વ્યાપારી નીતી સમજવામાં, વ્યવહારમાં કે પ્રચારમાં તે ઉપયોગી ભાગ ભજવે. વેચાણની વસ્તુઓના ભાવ ટકાવી રાખવા માટે નાણાંનું જથ્થાસંપત્તિમાં સમતોલપણું જોઈએ. તે માટે ચક્ષુ અને ચક્ષુથી ખરીદાતી હુડીના ફેરફારમાં, વાણિજ્યની વસ્તુઓનો વ્યવહાર તેમજ તેની આપ લે ટકાવવાં જોઈએ. આથી ચક્ષુ ઉપર હુડીમાં વેપારના વધારા કે ઘટાડાથી કેવા ફેરફાર થાય છે તે તપાસવા પડે છે અને તે જાનની સમાનતા જાળવવામાં બહુ મુશ્કેલીઓ ઉત્પન્ન થાય છે.

ચક્ષુ માટે સોનાનો જથ્થો કેટલો સંઘર્ષમાં છે, તેમજ તે વધારવા કે ઘટાડવા તે ઉપર ધ્યાન રાખવું પડે છે અને ખીટ બાલુ આયાત નીકાસના વેપારમાં વધારા, ઉદ્યોગમાં પ્રગતી કે પાલખાડી, પર-દેશના વ્યાપારથી સોનાના સંઘર્ષમાં વધારો કે ઘટાડો અને સોનાના ભાવ ઉપર અસર વગેરે અનેક પરીણામો તપાસવાં પડે છે, એટલે સોનાનો પ્રશ્ન દેશની દૈનિકીએ તેમજ આંતરદેશીય દૈનિકીએ પણ ચર્ચા શક્ય. હીંદ અને ચીન જગતમાં માત્ર બે જ

દેશ એવા છે કે જ્યાં ચાંદીનું ચક્ષુ છે. એટલે તે દેશોમાં સોનાના ધોરણ પ્રમાણે ચક્ષુ ફેરવી આર્થિક પરીવર્તન શી રીતે કરી શકવું શક્ય છે તે અવલોકન સ્થાને હોઈને થોડું વીવચન આવશ્યક છે. પ્રજા-સંઘની દ્રષ્ટીએ આર્થિક સ્થિતિમાં ચાલુ ધોરણે ફેરફાર જરૂરનો નથી તેથી તેને સ્થાયી રૂપ આપીને તે જગતની આર્થિક સ્થિતિ સુધારવા મથે છે અને તે પ્રમાણે પ્રયાસો થાય છે.

સોનાના સંઘર્ષ સાથે ઉત્પન્ન અને આયાત તથા વ્યાપારવૃદ્ધિ સંકળાયેલાં છે, કેમકે ઉત્પન્ન કે આયાતમાં વધારો થાય નહીં અને ચક્ષુમાં ઘટાડો રહે, તો સોનાના ભાવ ઉપર તેથી સારી કે માડી અસર થાય છે. સોનાનું ધોરણ ચાલુ રાખવાના કૃત્રિમ ઉપાયો ચક્ષુની નોંધના વધારાથી લેવામાં આવે છે. ખીટનમાં અસહ્યામત સામેને, જથ્થો જોઈએ તેવો સમતોલપણું સાચવી શકતો નથી. તે આર્થિક પરીવર્તનના સપાટામાં આવે છે. તેથી સોનાનો સંઘર્ષ ઘટી જાય છે અને આયાત નીકાસ ઝરખાં કરવા માટે અનેક ઉપાયો દરતંગત કાર્ય પછી પણ તે માત્ર ૨૯ થી ૩૦ ટકા સુધી જ પહોંચી શકે છે. જર્મની વગેરે દેશોમાં સોનાનો સંઘર્ષ પાછો ભરી દેવા નવી નોંધો અમુક પ્રમાણમાં કાંદે છે એટલે મોસમ ખલાસ થયા પછી સંઘર્ષ સમતોલપણું મેળવે છે, અમેરીકામાં નાણાંની બીડ વધે છે ત્યારે નોંધો શીઝવ રીઝવે બેંક કાંદે છે તેથી નાણાંબીડ જણાતી નથી. કેમકે ચાર ડોલરને બદલે દસ ડોલરની નવી નોંધ કાઢી તે બેંક સોનાના સંઘર્ષને અનામત રાખે છે અને બ્યારે નાણાં વધી જાય છે ત્યારે તે નોંધો પાછી બેંચી લે છે અને સોનાના ૧૦૦ ટકાનાં પ્રમાણ-પત્ર આપે છે. તેથી પરીણામ એ આવ્યું કે

૧૯૨૧ થી ૨૮ સુધીમાં ત્યાં સેનાની આવાસ વધતી ગઇ અને હજી પણ એ નીતીથી વધે છે. એ નોટ કાઢવાનો ઉદ્દેશ એટલો જ કે ચલણમાં સોનું વધારે વપરાય નહીં તેમજ સેનાનો જથ્થો ઘટ નહીં. આ બધી જવાબદારી મધ્યસ્થએ'કની છે. એનો કાણ ચલણ અને હુડી ઉપર હોય છે તેથી જ્યારે જ્યારે દેશની વીરુદ્ધમાં વ્યાપારનું પાતું માણુમ પડે ત્યારે ત્યારે સેનાની આવાસ ઘટે, તેને દુર કરવા માટે તે નોટ વધારે પ્રમાણમાં કાઢે, અને તેથી સેનાનો જથ્થો અચીરકાલીનપણે અનામત સાચવી શકાય, તેમજ હુડીની અપ લે કરીને વેપારનું પાતું સ્વરુપે બનાવી શકાય તેથી સોનું ચડગત કરવાની કે તેવા ખીજી જાતનાં ખર્ચ રૂપી મુશ્કેલી અંતરાયબુત બને નહીં. આ પ્રમાણે વેપારની સમાનતા જાળવવા માટે આંતરરાષ્ટ્રીય એ'કની સ્થાપના થઇ છે.

હીંદુસ્થાનમાં સેનાના ચલણનો વિષયોગ ઠેક વેળા સમયથી અસ્તીત્વ ધરાવે છે. અને ૧૮૫૦ માં કેવીકેનીઆમાં, ઓસ્ટ્રેલીઆમાં અને આફ્રીકામાં સેનાની ખાણો માલમ પછી તે પછીથી તેનો ઉપયોગ બંહેજા પ્રમાણમાં જોડ શકાય છે. કેમકે ૧૮૮૦-૯૦ માં માત્ર દશ કરોડ ડોલરનું સોનું ઉત્પન્ન થતું તેને બદલે ૧૯૦૦ માં ૨૫ કરોડ ૪૦ લાખ ડોલરનું અને ૧૯૧૫ માં ૪૬ કરોડ ૯૦ લાખ ડોલરનું સોનું ઉત્પન્ન થવા લાગ્યું છે. ખીજી બાજુ જનતાની સંખ્યામાં વૃદ્ધિ થઇ તેથી સેનાની ખર્ચતનું પ્રમાણ સરેરાસ ૧૮૮૯ માં ૨.૫ ડોલર જેટલું હતું તે વધીને ૧૯૧૪ માં ૪.૫૬ ડોલર જેટલું બન્યું છે. સેનાનો આટલો મોટો જથ્થો વ્યાપારમાં વધવાથી, સંગ્રહમાં, ચલણમાં તેમજ એ'કની આંદ

તથા શાખ વધારવામાં સેનાનો મોટો અંશ વપરાય છે તેથી સેનાના લાભ ખીજી વસ્તુના લાભની સાથે સમતોલપણ મેળવી શકે છે.

ઓસ્ટ્રેલીઆ તેમજ અમેરીકામાં ઉત્પન્ન ખર્ચ વધવાથી, ઉત્તમ સેનાની પેદાશ ઘટવાથી તેના જથ્થાનું પ્રમાણ પણ ઘટ્યું છે. તેથી ૧૯૨૦ માં ૩૩ કરોડ ૪૦ લાખ ડોલરની જ પેદાશ જણાય છે. મહાન વીરુદ્ધ પછી ૧૯૨૦ સુધીમાં યુરોપમાં આર્થિક પાતમાલીને કારણે સેનાના ધોરણનો નીચમ જાળવી શકાયો નહીં અને દરેક દેશે મંજૂમાં આવે તેમ મોટો કાઢવા માંડી, તેથી હુડીના લાભમાં મહાન પરીવર્તન થયું, અનેક દેશોની આંદમાં ફેરફાર થયો અને સેનાની લાભ તથા ધોરણમાં પણ ઢંગધડા જોઇ શકાયો નહીં. પરંતુ ૧૯૨૦ પછી બધા દેશોએ નોટ ઉપરના કાણથી તેમજ એ'કની આંદ ધરાડીને પાછું સેનાનું ધોરણ દાખલ થયું હતું.

મહાન વીરુદ્ધ પછી દુનીયાના સેનાના ઉત્પન્નમાં ધીમે ધીમે સંગીન ધરાડો કેમ ચાલુ રહ્યો છે તે નીચેના ક્રમાં ઉપરથી જણાશે:

કેટલી કીમતનું સોનું ઉત્પન્ન થયું ?

વર્ષ			
૧૯૧૦	૪૫૫૦	લાખ	ડોલર
૧૯૧૧	૪૬૧૦	"	"
૧૯૧૨	૪૬૫૦	"	"
૧૯૧૩	૪૫૯૦	"	"
૧૯૧૪	૪૩૮૦	"	"
૧૯૧૫	૪૬૯૦	"	"
૧૯૧૬	૪૫૩૦	"	"
૧૯૧૭	૪૧૯૦	"	"
૧૯૧૮	૩૮૩૦	"	"

૪૦ ટકા સંગ્રહ રાખવો એવી છુટછાટ યુરોપમાં સુધી છે.

સોનાના ઉત્પન્ન અને સંગ્રહ ઉપર કાંઈ પણ વ્યક્તી કે દેશનો કાણ હોવો તે અસંભવીત છે, હતાં સોનું દૈનિક ઉપયોગમાં આવતું હોઈને તેના સીકકાની કીમત ઉપર દરેક વસ્તુના ભાવનો આધાર રહે છે. એટલે દેવું અને લેવું એ બે વસ્તુઓ સોનાના ચક્ષુ અને હુંડીના ફેરફાર ઉપર અગત્યનો ભાગ ભજવે છે.

દેશની આર્થિક સ્થિતિ દરમિયાન રાખવા માટે ચક્ષુના સ્થાપિતતાની પ્રાધાન્યતા અગત્યની રહે છે, જેથી કાંઈ સમય સુધી વ્યાપારમાં સમતોલપણું જળવાઈ રહે અને વ્યાપારી નીતી સમજવામાં, વ્યવહારમાં કે પ્રચારમાં તે ઉપયોગી ભાગ ભજવે. વેચાણની વસ્તુઓના ભાવ દરમિયાન રાખવા માટે નાણાંનું જથ્થાસરમાં સમતોલપણું જોઈએ. તે માટે ચક્ષુ અને ચક્ષુથી ખરીદાતી હુંડીના રૂપમાં, વાણીજ્યની વસ્તુઓનો વ્યવહાર તેમજ તેની આપ લે દરમિયાન જોઈએ. આથી ચક્ષુ ઉપર હુંડીમાં વેપારના વધારા કે ઘટાડાથી કેવા ફેરફાર થાય છે તે તપાસવા પડે છે અને તે બંનેની સમાનતા જળવવામાં બહુ મુશ્કેલીઓ ઉત્પન્ન થાય છે.

ચક્ષુ માટે સોનાનો જથ્થો કેટલો સંગ્રહમાં છે, તેમજ તે વધારવા કે ઘટાડવા તે ઉપર ધ્યાન રાખવું પડે છે અને ખીટ બાજુ આયાત નીકળના વેપારમાં વધારા, ઉદ્યોગમાં પ્રગતી કે પાવમાહી, પરદેશના વ્યાપારથી સોનાના સંગ્રહમાં વધારા કે ઘટાડો અને સોનાના ભાવ ઉપર અસર વગેરે અનેક પરિણામો તપાસવાં પડે છે, એટલે સોનાનો પ્રશ્ન દેશની દૈનિક સેમજ આંતરદેશીય દ્રષ્ટિએ પણ ચર્ચા શક્ય. હિંદ અને ચીન જગતમાં માત્ર બે જ

દેશ એવા છે કે જ્યાં ચાંદીનું ચક્ષુ છે. એટલે તે દેશોમાં સોનાના ધોરણ પ્રમાણે ચક્ષુ ફેરવી આર્થિક પરિવર્તન શી રીતે કરી શકવું શક્ય છે તે અવલોકન સ્થાને હોઈને થોડું વીવેચન આવશ્યક છે. પ્રગતિસંધની દ્રષ્ટિએ આર્થિક સ્થિતિમાં ચાલુ ધોરણે ફેરફાર જરૂરનો નથી તેથી તેને સ્થાયી રૂપ આપીને તે જગતની આર્થિક સ્થિતિ સુધારવા મથે છે અને તે પ્રમાણે પ્રયાસો થાય છે.

સોનાના સંગ્રહ સાથે ઉત્પન્ન અને આયાત તથા વ્યાપારદ્રવી સંકળાયેલાં છે, કેમકે ઉત્પન્ન કે આયાતમાં વધારો થાય નહીં અને ચક્ષુમાં ઘટાડો રહે, તો સોનાના ભાવ ઉપર તેથી સારી કે માઠી અસર થાય છે. સોનાનું ધોરણ ચાલુ રાખવાના કૃત્રીમ ઉપાયો ચક્ષુની નોંધના વધારાથી લેવામાં આવે છે. ક્ષીટનમાં અસકયામત સામેને, જથ્થો જોઈએ તેવા સમતોલપણું સાચવી શકતો નથી. તે આર્થિક પરિવર્તનના સપાટામાં આવે છે, તેથી સોનાનો સંગ્રહ ધટી જાય છે અને આયાત નીકાસ સરખાં કરવા માટે અનેક ઉપાયો હસ્તગત કર્યા પછી પણ તે માત્ર ૨૬ થી ૩૦ ટકા સુધી જ પહોંચી શકે છે. જર્મની વગેરે દેશોમાં સોનાનો સંગ્રહ પાછો ભરી કેવા નવી નોંધો અમુક પ્રમાણમાં કાઢે છે એટલે મોસમ ખલાસ થયા પછી સંગ્રહ સમતોલપણું જોળવે છે, અમેરીકામાં નાણાંની બીડ વધે છે ત્યારે નોંધો ફીડરલ રીઝર્વ બેંક કાઢે છે તેથી નાણાંબીડ જણાતી નથી. કેમકે ચાર ડોલરને બદલે દસ ડોલરની નવી નોંધ કાઢી તે બેંક સોનાના સંગ્રહને અનામત રાખે છે અને બ્યારે નાણાં વધી જાય છે ત્યારે તે નોંધો પાછી બેંચી લે છે અને સોનાના ૧૦૦ ટકાનાં પ્રમાણ પત્ર આપે છે. તેથી પરિણામ એ આવ્યું કે

૧૯૨૧ થી ૨૮ સુધીમાં ત્યાં સોનાની આયાત વધતી ગઇ અને હજી પણ એ નીતીથી વધે છે. એ નોટ કાઢવાનો ઉદ્દેશ એટલો જ કે ચલણમાં સોનું વધારે વપરાય નહીં તેમજ સોનાનો જથ્થો ઘટે નહીં, આ બધી જવાબદારી મધ્યસ્થએ કંતી છે. એનો કાજુ ચલણ અને હુડી ઉપર લોય છે તેથી બ્યારે બ્યારે દેશની વીરક્ષમાં બાપા-રતું પાસું માણુમ પડે ત્યારે ત્યારે સોનાની આયાત ઘટે, તેને દુર કરવા માટે તે નોટ વધારે પ્રમાણમાં કાઢે, અને તેથી સોનાનો જથ્થો અવીચ્છીનપણે અનામત સાચવી શકાય, તેમજ હુડીની અપ લે કરીને વેપરતું પાસું સરખું બનાવી શકાય તેથી સોનું ચડગત કરવાની કે તેવા ખીજી જાતનાં ખર્ચ રૂપી મુશ્કેલી અંતરયલુત બને નહીં. આ પ્રમાણે વૈપારની સમ્પત્તિ જાળવવા માટે આંતરરાષ્ટ્રીય બેંકની સ્થાપના થઇ છે.

હીંદુસ્થાનમાં સોનાના ચલણનો ઉપયોગ ઠેક વેદના સમયથી અસ્તીત્વ ધરાવે છે. અને ૧૮૫૦ માં કેલીફોર્નીઆમાં, ઓસ્ટ્રેલીઆમાં અને આફ્રિકામાં સોનાની ખાણો માલમ પડી તે પછીથી તેનો ઉપયોગ બહોળા પ્રમાણમાં લેવા શકાય છે. કેમકે ૧૮૮૦-૯૦ માં માત્ર ૬૨ કરોડ ડોલરનું સોનું ઉત્પન્ન થતું તેને બદલે ૧૯૦૦ માં ૨૫ કરોડ ૪૦ લાખ ડોલરનું અને ૧૯૧૫ માં ૪૬ કરોડ ૯૦ લાખ ડોલરનું સોનું ઉત્પન્ન થવા લાગ્યું છે. ખીજી બાજુ જનતાની સંખ્યામાં વૃદ્ધિ થઇ તેથી સોનાની ખપતનું પ્રમાણ સરેરાસ ૧૮૮૯ માં ૨.૫ ડોલર જેટલું હતું તે વધીને ૧૯૧૪ માં ૪.૫૬ ડોલર જેટલું બન્યું છે. સોનાનો આટલો મોટો જથ્થો બાપારમાં વધવાથી, સંગ્રહમાં, ચલણમાં તેમજ બેંકોની આંતર-

તથા શાખ વધારવામાં સોનાનો મોટો જથ્થો વપરાય છે તેથી સોનાના લોભ ખીજી વસ્તુના લાવની સાથે સમતોલનપણું મેળવી શકે છે.

ઑસ્ટ્રેલીઆ તેમજ અમેરીકામાં ઉત્પન્ન ખર્ચ વધવાથી, ઉત્તમ સોનાની પેદાશ ઘટવાથી તેના જથ્થાનું પ્રમાણ પણ ઘટ્યું છે. તેથી ૧૯૨૦ માં ૩૩ કરોડ ૪૦ લાખ ડોલરની જ પેદાશ જણાય છે. મહાન વીચર પછી ૧૯૨૦ સુધીમાં યુરોપમાં આર્થિક પાપમાં લીને કારણે સોનાના ધોરણનો નીચમ જાળવી શકાયો નહીં અને દરેક દેશે મંદજમાં આવે તેમ નોટ કાઢવા માંડી, તેથી હુડીના લાવમાં મહાન પરીવર્તન થયું, અનેક દેશોની આંટમાં દરેકાર થયો અને સોનાના લાવ તથા ધોરણમાં પણ ઢંગધડો લેઇ શકાયો નહીં. પરંતુ ૧૯૨૦ પછી બધા દેશોએ નોટ ઉપરના કાજુથી તેમજ બેંકની આંટ ધટાડીને પાણું સોનાનું ધોરણ દાખલ થયું હતું.

મહાન વીચર પછી દુનિયાના સોનાના ઉત્પન્નમાં ધીમે ધીમે સંગીન ધટાડો કેમ ચાલુ રહ્યો છે તે નીચેના કોષ ઉપરથી જણાશે:

કેટલી કીમતનું સોનું ઉત્પન્ન થયું?

વર્ષ		
૧૯૧૦	૪૫૫૦	લાખ ડોલર
૧૯૧૧	૪૬૧૦	" "
૧૯૧૨	૪૬૫૦	" "
૧૯૧૩	૪૫૯૦	" "
૧૯૧૪	૪૩૮૦	" "
૧૯૧૫	૪૬૯૦	" "
૧૯૧૬	૪૫૩૦	" "
૧૯૧૭	૪૧૯૦	" "
૧૯૧૮	૩૮૩૦	" "

૧૯૧૯	૩૬૫૦	„	„
૧૯૨૦	૩૩૪૦	„	„
૧૯૨૧	૩૨૨૦	„	„
૧૯૨૨	૩૧૮૦	„	„
૧૯૨૩	૩૬૭૦	„	„
૧૯૨૪	૩૯૪૦	„	„
૧૯૨૫	૩૯૪૦	„	„
૧૯૨૬	૪૦૦૦	„	„
૧૯૨૭	૪૦૨૦	„	„
૧૯૨૮	૪૦૭૦	„	„

આમ છતાં સોનાની ખપત અને ખેંકા પાસેના પુરાંત સંગ્રહ વધે છે, તેથી ૧૯૪૦ માં સોનાનો દુકાળ પડશે એ પ્રમાણે અર્થ-શાસ્ત્રીઓ ઘોષાર કરે છે અને તે માટે પ્રગ્નસંધે એવી સુચના કરી છે કે :

(૧) સોનાનો સંગ્રહ જુદી જુદી ખેંકા-માંથી કાઢી લઈ મધ્યસ્થ ખેંકામાં રાખવો અને ચક્રણમાં નોટનો ઉપયોગ વધારવો;

(૨) સોનાનો સંગ્રહ (ચક્રણની સમતુલા નળવવાનો) ૪૦ ટકાથી ઘટાડી ૩૩ ટકા કરવો;

(૩) જે દેશ પાસે વધુ જટિલ હોય તે દેશોએ સોનું છુટું કરવું;

(૪) સોનાની જરૂર ન હોય ત્યાં નાની નોટો પણ ચક્રણમાં દાખલ કરવી અને

(૫) સોનાના સંગ્રહના નીક્ષીત ધોરણનું દરેક દેશે આગ્રહપૂર્વક પાલન કરવું.

જો આ સુચનાઓનો અમલ થાય તો હીંદુ જ્વા દેશને તેથી ફાયદો થવાનો સંભવ છે. કેમકે સોનાના ધોરણને હુંડીના ભાવની સાથે વધુ સંગઘ છે અને સોનાનું ધોરણ સ્થિર થાય તેમ જ તેનો સંગ્રહ

સ્થાપી બને તો, હુંડીના ભાવ દેશનું વ્યાપાર ઉદ્યોગની અનુકુળતા પ્રમાણે ફેરવી શકાય, દેશના ઉત્પન્નના તેમજ આયાત નીકાશ વ્યાપારના પ્રમાણમાં ચક્રણમાં ફેરફાર થાય અને તેથી હુંડીના ભાવ વધે કે ઘટે તો પણ કુદરતી ઉપાયો ને ખ્યાનમાં લીધા સીવાય હાલના હીંદી ખજાનચી સર જ્યોર્જ ડુસ્તર કે તે પહેલાંના સર ખેસીબજેકેટ ૧૮ પેનીનો દર ટાકી ખેસાડે તેથી તદ્દન કૃત્રીમભાષી વ્યાપાર પાથમાલીને પથે વળ્યો તેમ ન થાય. હુંડીના દર ઉંચા હોય તેથી આયાત વધે પણ તેથી નીકાસને સજ્જટ ફટકો પડે છે, તેથી સોનાનું ધોરણ મજબુત કરવા તેમજ ચક્રણમાં અને વ્યાપારમાં સમતોલપણ જળવવા માટે દરેક દેશે હુંડીની વધઘટ નીચી સપાટીએ કરવી જોઈએ. હીંદુસ્થાનનો ૧૯૨૭ ની સાલ પછીનો આયાત નીકાશનો વ્યાપર તપાસીએ તો નીકાશનું પાસું ધીમે ધીમે નીચું જાય છે અને આયાત વધતી જાય છે. હીંદુસ્થાન દેશ કાચી વસ્તુ ઉત્પન્ન કરનારો તેમજ કાચી વસ્તુ નીકાસ કરનારો છે, તેને હુંડીયા-મણમાં ખે પેનીના વધારાથી જ સીધી રીતે ૧૨૫ ટકાનો ફટકો પડે છે, તે ઉપરાંત નાણાં બીડ, બ્યાજના ઉંચા દર અને વચલા માણસો ના નફા આપવા પડે ત્યારે ખેડુતોને કાળે ફેટલી ઓછી આવક રહે તે રહેજે સમજી શકાય તેવું છે. એટલે જ્યાં સુધી ૧૬ પેનીની હુંડી થાય નહીં; જ્યાં સુધી સરકારી હુંડીઓ [ટ્રેઝરી બીલ્સ] વેચીને કૃત્રીમ દર ટકાવવાના પ્રયાસો બંધ થાય નહીં, ત્યાં સુધી નાણા બીડ ચાલુ રહેવાની અને ધીમે ધીમે હીંદુમાંથી સોનાનો નીકાસ વધુ થવાનો ભય રહે છે.

પ્રોફેસરનું

પરિવર્તન

:- નવલિકા :-

: અધ્યોક્ક :
પી. જે. ખી.

પાટનગર પર અધિકારના આપરણો ખમ્મે થોડીજ દાણ વીતી હતી. અરુણના ઉદય સાથે શહેરનો ખળભળાટ પાછો ચર થયો હતો. પ્રકાશના પગરવ સાથે શહેર પાછું ઉઠતું હતું. ત્રામનો ટંકારવ, ટેફીઓનો નાદ અને માનવસમુદ્ધની વડે થતા અવાજો નીશબ્દતાના સાગરમાંથી જાણે પાછા ઉપર ન આવતા હોય તેમ લીસતું હતું.

પ્રકાશના ફેશાપા સાથે પાટનગરના એક પરામાં આવેલા સુંદર બલનમાંથી પ્રોફેસર સાહેબ આળસ મરડતા હતાં. તેમણે જીમ મારી કે : 'રામા' પણ અવાજનો અત્યુત્તર ડોહાએ આપ્યો નહીં. માત્ર તેનો પડઘો આખા બંગલામાં છવાઈ રહ્યો.

અધ્યાત્મવાદના સુંદર પુસ્તકો લખનાર પ્રોફેસર સાહેબને જરા નવાઈ લાગી. ફરીથી જોરથી જીમ મારી. એથી પણ જોરથી જીમ મારી 'રામા', 'રામા'. એવી જીમોથી આખો બંગલો ગાજી રહ્યો. પ્રોફેસર સાહેબ તો એકદમ ગુસ્સામાં આવી જઈને રામા પર ગાલીપ્રદાન વર્ષાવતા વર્ષાવતા ઉભા થયા : ઉપર જઈ આવ્યા; નીચે જઈ આવ્યા, આગળ ગયા, પાછળ ગયા, પણ નોકરનું ન હતું કે નામ કે નીશાન. તે બહાર ગયો હશે એમ કલ્પના કરી પ્રોફેસર સાહેબ આરામ ખુરશી ઉપર બેઠા પણ

એક કલાક થયો, બે કલાક થયાં, ત્રણ કલાક થયાં પણ પ્રોફેસર સાહેબનો નોકર જરાયે દેખાયો નહીં.

'સાલો, -હાસી ગયો' એમ કહી તેઓ ડાટ પહેરીને બંગલામાંથી બહાર આવ્યા.

૨ સ્ટેશન તરફ

અધ્યાત્મવાદના ચીંતનમાં મરણુલ રહેનાં પ્રોફેસરને દુનીયાની જરાયે પરવા પડી ન હતી. જગનમાં શું ચાલી રહ્યું છે તે જાણવાની તેમને જરાયે જીજ્ઞાસા ન હતી. તે અને તેમનું પુસ્તકાલય. નવેમ્બર માસ હોવાથી વીંદ્યાવથો લગભગ અંધ હતાં. એટલે અવારનવાર શહેરમાં જવાનો પ્રસંગ પડતો તે પણ હેજલા માસથી ન હતો. પ્રોફેસર તો તેમના ચીંતનમાં મગ્ન હતાં.

હવામાં લાકડી વીંઝતા પ્રોફેસર પરાંની શેરીઓમાં ફરવા લાગ્યા. રસ્તામાં તેમને જરાયે નવીનતા જણાઈ નહીં. સવળું સ્વાભાવીક લાગ્યું. પણે લોકલ ગાડીઓ ચાલતી હતી. પણે ટેફીઓ ફરતી હતી. પણે શાળામાં છોકરાં શીખવા જતાં હતાં. બધું એમને સ્વાભાવીકજ લાગતું હતું વીજામગરૂહો અને આરામગરૂહો હમેશની માફક આજે પણ ઉઘાડાં હતાં.

સ્વાભાવીકતાના વાતાવરણમાં સુર પુરાવતાં ન હોય તેમ પ્રોફેસર સાહેબ પાછા

આત્મા અને પરમેશ્વરના અનૈય સંબંધ સંબંધી વીચાર વમળમાં લપસી પડ્યાં.

પણ આર વાંગતાં કુધાએ પ્રોફેસરને સંતાપ આપવો શરૂ કર્યો. પાસેના વીંચાંતી ગરૂદમાં જઈને જરા ખાધુ પાછા પ્રોફેસર ચીંતનમાં પડી ગયા. કુધ્ધી મન, અને આત્માના અરસપરસ સંબંધની અકળા મણુને ઉઠેલવા માટે પ્રોફેસરે તેમની તીક્ષ્ણ કુધ્ધીનો ઉપયોગ કરવા માંડ્યો.

હમેશની ટેવ પ્રમાણે પાછા પ્રોફેસરે શેરીઓનું પર્વટણુ આરંભ્યું. હમેશની મુજબ તેઓ આજે પણ સ્ટેશન પર આવવા હમેશની માફક આજ પણ ત્રીજા વર્ગની 'વેધટી'ગરૂમના દર્શન કરવા ન પડે તે દરખીએ સીધા ખીજા ક્લાસના વેધટી'ગ રૂમ તરફ વળ્યાં.

હમેશની માફક તેમણે આજે પણ ત્યાં આ જગ્યાનું આપમેળે ઉધડતું આરણું ઉઘાડ્યું. હમેશની માફક આજ પણ તેમણે આશા રાખી હતી કે ત્યાં સ્વચ્છ કપડાં પહેરેલા શીષ્ઠ સમુદાયના શહેરીઓ બેઠા હશે.

આરણું ઉઘાડ્યું, પણ તેમાંનું દરશ્ય બેઠેને પ્રોફેસર તરતજ ચોંકાને પાછા પડી ગયા. કારણ કે આ ઓરડામાં આજનો દેખાવ કંઈક નવીનજ હતો.

૩ વેધટી'ગરૂમમાં

સેકન્ડ ક્લાસની વેધટી'ગ રૂમમાં ફટલીક વ્યક્તીઓ વીચારણા કરી રહી હતી. તેમનો પોશાક જરાયે સારો ન હતો, અને સઉથી વધુ અજબખીની વસ્તુ તો એ હતી કે પ્રોફેસરનો નોકર ત્યાં પ્રમુખ જોવા પડેને બેઠો હતો.

પોતાના નોકરને નેતાજી પ્રોફેસર હમેશ મુજબ અકળા થઈ ગયાં. 'તું ક્યાં મરી ગયો હતો?' પ્રોફેસરે તરાડ નાંખી.

નોકર બેકદમ આગળ આવ્યો—'પ્રોફેસર સાહેબ હવે હું ત્હમારો નોકર નથી. હવે હું શહેર પંચાયતનો પ્રમુખ છું' જ્યારે ત્હમો ત્હમારા બંગલામાં અધ્યાત્મવાદના અક્ષરો ઉઠેલવામાં પડ્યા હતા ત્યારે શહેરમાં વર્ગોની તક્યારી પછી કામદારોએ માલે-તુગર સરકારતંત્રને ઉચકાવી પાડવા માટે પ્રયત્ન મોરચા માંડ્યા હતા. આ રાજ્યવીર્યવમાં બેહુતો અને લશ્કરની મદદ વડે અમોએ સરકારતંત્રને ઉચકાવી પાડ્યું અને આજે આમવર્ગનો વીજવી વાવડો શહેરના રાજગઢ પર ફરકે છે.

૪ પ્રોફેસર સામે પ્રહાર

પછી લોકસમુહને ઉદ્દેશીને તેમણે કહ્યું કે બંધુઓ આ તે જ પ્રોફેસર છે કે જેઓ હમેશા આપણા બાલકોને એમ શીખવતાં હાઇ પ્રભુ કરે તે ખરું! તેઓ અધ્યાત્મવાદનો આશરો લઈને કામદાર સમુહના બાલકોને શીખવતા કે ત્હમારી ગરીબી તો તો ત્હમારા પુર્વ જન્મના પાપને આધારે છે આ પ્રોફેસર આજીવને એમના પુરતકોદવારા શીખવતાં કે કુદરતના કાયદાઓ એટલા સુંદર અને અનુપમ છે કે જે વ્યક્તી યતન કરે, તે વ્યક્તી જરૂર પદસાદાર બની શકે.

કમદાર બંધુઓ—આનંદો કારણ કે આપણે એ બધું આજે જમીનદોસ્ત કયું છે આપણે તેમણે શીખવેલા તત્વજ્ઞાનના દુકેડા કરી નાંખ્યા છે. આપણને ભણાવેલાં અવળા પાઠને આપણે અળગા કર્યા છે.

પ્રોફેસર તો બાળે સ્વપ્ન ન નીહાળતા હોય તેમ સ્તબ્ધ બનીને ઉભા રહ્યા. નીરક્ષર ગણાતા નોકરે તેમના મગજ પર સખત ફટકો ન લગાવ્યો હોય તેવી દબધી તે દીગમુદ બનીને ઉભા રહ્યા.

જગન તેમને ભમતું લાગ્યું નીરક્ષર ને.કર માત્ર તેમની આંખો આગળ રહ્યો.

૫. ઇસ્પીતાલમાં

પ્રોફેસર જ્યારે જગ્યા ત્યારે કાંઈ જુદું જ વાત વરણ હતું. સ્ટેશનની વેઇટીંગ રૂમ દીસતી ન હતી. ત્યાં બેઠેલા શહેર પંચાયતના સભ્યો દીસતા ન હતાં. તેમજ તેમનો નીરક્ષર નોકર પણ દેખાતો નહીં.

અહીં તો વાતાવરણ જુદું જ હતું. પણ સ્વચ્છ કપડાં પહેરેલી નર્સ ફરતી હતી. પછે ડોક્ટરો ફરતા હતાં. પાસેના ખાટલા પર એક બીજો દર્દી આરામ લેતો હતો. આ દર્દીને દવા આપવામાં નર્સ રોકાઈ ગઈ હતી.

પ્રોફેસરે આંખ ઉઘાડી અને કંઈક શબ્દ બોલવા યત્ન કર્યો. નર્સનું ધ્યાન જતાં નર્સ ત્યાં આવી. પ્રોફેસરને ચેતનાત્મક દેવા પાછ. પ્રોફેસરે પડખું ફેરવ્યું.

હીવમો જતાં પ્રોફેસર સાગ થઈ ગયા. અને પછી પ્રોફેસર પોતાના ઘર પર જવાની તક્યારી કરી. વડા ઠાકતર પાસે રજા માગી અને રજા પણ મળી.

૬. પંચાયતની આજ્ઞા

પણ એકાએક શહેર પંચાયતના પ્રમુખનો પત્ર ત્યાં આવ્યો. પત્ર વાંચીને પ્રોફેસર ફરી વીચારેમાં પડી ગયા. પ્રોફેસરને મજેજા પત્રમાં લખવામાં આવ્યું હતું કે-

શહેરી પ્રોફેસર તહો શહેરના નીવાસી હોવાથી, તેમજ તહો શીક્ષીત હોવાથી તમારી સમાજ પ્રત્યેની જવાબદારી અતી મોટી છે. આ જવાબદારી હજુ સુધી તહોએ જરાયે અદા નથી

કરી. તહોમારો પુર્વ જીવનમાં તહોએ સંપત્તીવાનોની સંસ્કૃતીને ટકાવવામાં સહાય આપી છે. છેક કાંતી સુધી તહોએ ઇસ્વરના ગીત ગાયા છે, અને અધ્યાત્મવાદના મોયા ઉકેલ્યાં છે.

તેથી શહેરની પંચાયત એવી અભીમાયતી છે કે તહોને પાછા ફળવણી મંડળમાં સ્થાપના કરી શકાય તેમ છે જ નહીં. હમારી નવી સંસ્કૃતી અને નવા આદર્શોને અનુરૂપ શીક્ષણ આપવાની તહોમારી શક્તી નથી. તેથી શહેર પંચાયતની સમીતી તહોને ફળવણીની દીશામાં કોઈ પણ પ્રકારની જવાબદારી આપવા ઇચ્છા નથી ધરાવતી.

તેમજ તહોમારું મકાન જે પહેલાં પણ સરકારતંત્રનું હતું તે મકાન ઇસ્પીતાલના ઉપયોગને માટે વાપરવાની શહેર પંચાયતની ઇચ્છા છે. તેથી તહોને આજ્ઞા કરવામા આવે છે કે તહોમારે કોઈ પણ પ્રકારનો વીરોધ કર્યા સીવાય આ મકાન તહોમારે શહેર પંચાયતની ઇસ્પીતાલ કમીટીને સોંપી દેવાનું છે.

તેમજ તહોમારું પુસ્તકાલય પણ સુખત્વ પ્રબંધીય ઉપયોગનું હોવાથી તે પુરાતત્વ મંદીરને સોંપાય એમ શહેર પંચાયત સમીતીની ઇચ્છા છે. માટે શહેર પંચાયતની પુરાતત્વ કમીટીને તહોમારે આ પુસ્તકાલયના સમગ્રાં પુસ્તકો સોંપી દેવા. આ કામ પદલ શહેર પંચાયત તહોમારે આ પુરાતત્વ મંદીરના પુસ્તકાલયના ઉપયોગ કરવાને માટે પરવાનગી આપે છે.

તેમજ તહોમારો ખંડોલામાં જે કંઈ ફરનીચર હોય તે ફરનીચર પણ સરકારી હોવાથી શહેર પંચાયતની એવી ઇચ્છા છે કે આ ફરનીચર પણ ઇસ્પીતાલના ઉપયોગ માટે લેવું. આથી તહોમારે ફરનીચર

શહેર પંચાયતની ઇસ્પીતાલ કમીટીને સોંપી દેવાનું છે.

તેમજ તદ્દમારા માટે શહેર પંચાયતની એવી સુચના છે કે તદ્દમોને હાલ કામ આપવાનું-શક્ય નહીં હોવાથી તદ્દમોને 'એક બેકાર' તરીકે ગણવામાં આવશે. અને તદ્દમારા ભોજન અને રહેઠાણ માટે 'બેકારગૃહ'ની મદદ તદ્દમારે લેવી વ્તેષ્ટએ અહીં તદ્દમને દરેક પ્રકારની સગવડ મળે તેટલા માટે પુરતું ધ્યાન આપવામાં આવશે.

તેમજ શહેર પંચાયતની સંમીતી તદ્દમોને સુચવે છે કે બેકાર તરીકે મદદ મેળવવા તદ્દમો ના પાડશે તો પછી તદ્દમારો કામ મેળવવાનો હકક આપ મેળે આવી જશે.

પ્રમુખ,

શહેર પંચાયત.

શહેર પંચાયતના પ્રમુખનો પત્ર વાંચી પ્રોફેસર તો ઉંડા વીચારમાં એકદમ ઉતરી ગયા. તેમની સ્વાભાવીક માનસીક શાંતી તુટી ગઇ. સદાવૃત્તખાનાની કલ્પનાથી તેઓ કલ્પા ઉડ્યાં. તેમણે તેમના આખા જીવનભરમાં સદાવૃત્તખાનું નેયું પણ ન હતું કદી કલ્પના પણ ઉદભવી ન હતી.

પણ તેમણે સદાવૃત્તનું નામ માત્ર સાંભળ્યું હતું. તેમણે આવા કોઇક ક્ષેત્રમાં પૈસા ભર્યા હતાં. તેઓ માત્ર એટલું જ સમજતા કે કામ વગરનાને સરકારતંત્ર કંઈક સહાય આપે છે.

નવી સરકારના પરીવર્તનનો આ પહેલો અનુભવ હતો. નવી સરકારે તેમનું મકાન જપ્ત કર્યું હતું. નવી સરકારે તેમનું પુસ્તકાલય લઇ લીધું. નવી સરકારે આ શ્રીમંતોની સંકૃતિના ગુણગાનાર પાસેથી તેમની આવકનું સાધન લઇ લીધું,

તેમના સામાજિક સ્થાનનો નાશ કર્યો. પૃથ્વી પર વસતા માનવસમુદાયમાં તેમને સરખું સ્થાન મળ્યું.

સમાજપરીવર્તન સત્તાપરીવર્તન આપ્યું હતું. અને હવે સત્તાના સુત્રે આ પરીવર્તનના આદર્શને પહોંચવા માટે વપરાતાં હતાં.

શહેર પંચાયતના પ્રમુખનો પત્ર પ્રોફેસરને પરીવર્તન પામવાનું એક આમંત્રણ હતું.

૭ સદાવૃત્તમા

નૌશીબવાદ અને અધ્યાત્મવાદમાં માનતાં આ પ્રોફેસરે પહેલાં તો સદાવૃત્તખાનાનો આશ્રય લેવા ના પાડી. એક દીવસ શેરીઓના સ્વાભાવીક પર્વટણમાં પુરો થયો પણ આ બાલુ કુંધાનું નેર વધવા લાગ્યું ખીજે દીવસ તો તેમને કકડતી ભુખ લાગી, આખરે પેટની આગે પ્રોફેસરને તે તરફ વળવાની ફરજ પાડી.

એ દીવસની કકડતી ભુખને લીધે લચકાના લચકાતા પ્રોફેસર આખરે સદાવૃત્તની સમીપ પહોંચ્યાં. તેમને ત્યારેજ જ્ઞાન થયું કે 'અજ એ શી વસ્તુ છે.' અજ ઉત્પાદનને પ્રભુની લીલા સમજનાર આ વ્યક્તિને ત્યારે જ ખબર પડી કે સામાજિક રચના પ્રમાણે અજ દરેકને માટે સહજ નથી. સુંદર મકાનોમાં વસનાર આ પ્રોફેસરને ત્યારેજ ખબર પડી કે 'સદાવૃત્ત' એ શબ્દ જ જગતના અનેક ભુખ્યાંઓ માટે કેટલો આનંદનક છે! કકડો રોટલે; અને મુઠીભર ચોખાનું મહત્વ તેમને તે ક્ષણે સમજાયું.

પણ પૃથ્વી પર આવડી વીશાળ સંખ્યા ભુખમરો કેમ ભોગવે છે તેના મુળ કારણોની ચર્ચા કરવાને બદલે પ્રોફેસરને

લાગુ' કે જે સદાવૃત્તિઓની સંખ્યા વધારવામાં આવે તો પૃથ્વીના જીવમરણો ભયંકર પ્રશ્ન ઉદ્ભવે જાય. ટોલસ્ટોયની માફક તેમને પણ કલ્પના થઈ કે જે જગતમાં ગરીબોને દરરોજ થોડા પૈસા આપવામાં આવે તો ગરીબોના નાશ પામે.

પણ પ્રોફેસરની કલ્પના તરતજ છુટી પડી કારણકે સરકારે રથાપેલા સદાવૃત્તિની બહારજ લખેલું હતું કે :

શહેરીઓને !

આપણું શહેરના આશ્રય તળે વસનાર દરેક વ્યક્તિ પાસેથી આશા રાખવામાં આવે છે કે તે ઉત્પાદનના કાર્યમાં (Productive work) પોતાનો ફાળો આપશે. આ ક્ષેત્રે દરેક શહેરીએ પોતાને સ્થાને ઉભા રહેવાનું છે એ ન વીસરીયે.

જતાં જે શહેરીઓને કામ આપવા માટે શહેર પંચાયત નીમ્ણજ નીવડયું હોય, તેઓને પણ કામ કરતાં શહેરી જેટલીજ સગવડ, સુખ અને હકક હોવા જોઈએ. કારણકે કામ કરવાની ઇચ્છા જતાં કામ ન મળી શકે તેવી વ્યક્તિઓને સર-ક્ષવાની જવાબદારી સમાજની છે.

ભુતકાળમાં બેકારોને જુએ મારવામાં આવતાં, આજે તેમને માટે કામ શોધવાની જવાબદારી સમાજ સ્વીકારી લે છે.

દરેક બેકારને કામ માટે સગવડ થતાં તરતજ કામ આપવામાં આવશે ત્યાં સુધી તેમને માટે અહીં સર્વ પ્રકારની સગવડ થશે.

પ્રમુખ,

શહેર પંચાયત.

આ નવા પ્રકારની નોટીસ વાંચીને પ્રોફેસર પાછા અજ્ઞયખીમાં ઉંડા ઉતરી ગયા. તેઓ શીખ્યાં હતાં કે બેકારી એ

દરેક વ્યક્તિના આગસતું પરીણામ છે. પણ નવી સંસ્કૃતિ તેમને શીખવાડતી હતી કે બેકારી એ મુડીવાદી સમાજરચનાનું એક સીધું પરીણામ છે અને સમાજવાદી સંસ્કૃતિ સ્થપાતાં તે આપમેળે અદ્રશ્ય થાય છે.

સદાવૃત્તિમાં પ્રોફેસરને નીવૃત્તિની જરૂર જોઈને તેમને એક એરડો બહાર કાઢી આપવામાં આવ્યો. બધાની માફક તેમની પણ કાળજી લેવાતી પ્રોફેસર આખરે સદાવૃત્તિમાં રહેવા લાગ્યા.

દીવસો અહીં વીતવા લાગ્યા. કામ વગરના જીવનથી પ્રોફેસરમાં અકળામણ ઉપજવા લાગી.

આખરે પ્રોફેસરે કંઈક નીણુંય કય્યું. અને શહેર પંચાયતના પ્રમુખની ઓફીસ તરફ પગલા વાળ્યાં.

૮ 'કામ આપો'

શહેર પંચાયતના પ્રમુખની ઓફીસ માનવોથી ઉભરાઈ જતી હતી. કામદારો ની આવજનવ અતીશય હતી. કારણ કે શહેરની પુનર્રચના ચાલતી હતી. ક્ષણે ક્ષણે નવી આદાઓ બહાર પડતી હતી. જુની સમાજરચનાને સ્થાને નવી સંસ્કૃતિની સ્થાપના કરવા માટે પુરવ્વેગથી કામ થઈ રહ્યું હતું. નવા આદર્શોને મુતી-મન્ન કરવાને માટે, અને નવું જીવન સ્થાપવા માટે મહાન યત્નો થતાં હતાં. આજે ઉદ્યોગોપર સમુહ માલીકી સ્થાપવામાં આવી હતી. શેઠ સમુદાયનો નાશ કરવામાં આવ્યો હતો, એટલું જ નહીં પણ તેમની પાસેથી દરેક પ્રકારના હકક લઈ લેવામાં આવ્યા હતા.

સમાજવાદી શાસન એક હાથે શ્રમ-જીવીઓના શત્રુઓને સંહારતું અને બીજી બાજુ સખજવાદના સીંધાંતો ઉપર નવું

આલીશાન મકાન ઉભું થતું હતું. આ સમાજપરીવર્તનમાં રાજ્યવીચલ તે એક પ્રધાન ભાગ હતો. પ્રોફેસર આ ઉજળતા તરંગોની નીચે જોઇ શકતા નહતાં. મહાસાગરના તોફાન જેમ ફાણુજીવી હોય છે તેમજ તેઓ માનતાં કે આ તોફાનો પણ ફાણુજીવી છે. આથી એ નવીનતા આતર, અને કામ વગરના જીવની અકળામણને નીવારવા આતરજ પ્રોફેસર આજે આ બાબુ વળ્યા હતા.

તે સીધા શહેર પંચાયતના અમુખ પાસે ગયા અને તદન ચોખ્ખા શબ્દોમાં જણાવી દીધું કે 'મહેને કામ આપો !'

પ્રોફેસરની આ અચાનક માંગણી સાંભળી અમુખ મહાશય ફાણુવાર વીચારમાં પડી ગયાં. પોતાના પુવ પરીચયને પ્રતાપે તેઓ જાણતાં હતાં કે પ્રોફેસર એ વીચારક છે. પણ પ્રોફેસર તો જુની મુઠીવાદી સંસ્કૃતીના પુજક હોવાથી તેમને કેળવણીનું કામ આપી શકાય તેમ હતુંજ નહી. પણ પ્રોફેસરની આ માંગણી જોતા તેમણે આખરે કામ સોંપનાર કમીટીના સરનશીન પર એક પત્ર લખી આપ્યો.

પ્રોફેસર આ પત્ર લખેને સીધા તે સરનશીન પાસે પહોંચ્યા. પ્રોફેસરનું સશક્ત શરીર જોઈને આ સરનશીને કહ્યું કે હાલમાં હમો તમને બુદ્ધીક (Intellectual) કામ તો આપી શકીય એજ છીએજ નહીં. જતાં જો ત્હમોને શારીરીક કામ કરવાની આકાંક્ષા હોય તો હમો ત્હમોને નવા સ્ટેશન પર હેલકરીનું સ્થાન આપવા તત્પર છીએ.

પ્રોફેસર તો મક્કમ નીચુંચ કરીનેજ આવ્યા હતા એટલે તેમણે હા પાડી.

‘પગાર કેટલો મળશે ?’ પ્રોફેસરે પુછ્યું.

‘દરેક કામદારને જેટલો મળે છે તેટલો.’

‘ત્હમોને કેટલો પગાર મળે છે ?’ કંઈક કુતુહલાવથી પ્રોફેસરે પુછ્યું.

‘ત્હમો જેટલું મેળવશો તેટલોજ પગાર મહેને અને અહીંયા દરેકને મળે છે ?’

સરખા પગારના નવાં સુત્ર સાંભળી પ્રોફેસર સાહેબે કંઈક ચમકીને પુછ્યું કે ‘આમ કેમ ?’

સવાલનો વીગતવાર જવાબ આપવાને બદલે પેલા સરનશીને ‘સમાજવાદ’નું એક પુસ્તક પ્રોફેસર તરફ ફેંક્યું.

પ્રોફેસરે પુસ્તક ઉપાડીને સ્ટેશન તરફ વાદાય લીધી.

૯ સ્ટેશન પર

સમાજવાદી સરકાર નવું સ્ટેશન બાંધી રહી હતી. પહોંલાં લશ્કરી ટ્રબ્કીબીંદુએ સ્ટેશનો બાંધવામાં આવતાં. આજે લોક-સમુદાયના હીતની દ્રષ્ટીએ નવાં સ્ટેશનો બાંધવાની શરૂઆત થઈ હતી.

આવા એક નવા સ્ટેશન પર હેલકરીનો પાસ લખપોપાક બંધી પ્રોફેસર ઉભા રહ્યાં. સ્ટેશન પર તેમને પણ બીજાની માફક કામ સોંપવામાં આવ્યું. પ્રોફેસર પણ શારીરીક શક્તી સારી હોવાથી કામ કપા-કપાઈ કરવા લાગ્યા.

કામદાર વર્ગના જીવને તેમના ઉપર નવી અસર ઉપજાવતા માંડી. શારીરીક કામે તેમના ટ્રબ્કીજીભાં દીશાપક્ષે કર્યો, કામદાર વર્ગના સહવાસે તેમનામા નવા જીવનની સ્થાપના કરી.

કંઈક કુતુહલતાથી પ્રોફેસરને તેમના બન્ધુ કામદારોના પુવ જીવનને જાણવાની જાણસા ઉપજી. તેથી તેમણે સ્વાભાવીકજ રીતે તેમના સાથીદારને પુછ્યું કે ‘સમાજ વીચલ પહેલાં ત્હમોની શી સ્થિતિ હતી ?’

પેલાએ કહ્યું કે 'લાઇ હું' તો સેન્ટ્રલ પર એક હેલકરી હતો. ભાગ્યે એક રૂપીઆ મંદુને મળતો. તે વખતે ગંદી ચાલીમાં મ્હારે રહેવું પડતું. આજે સમાજ પરીવર્તન પછી મ્હારી સ્થિતી એકદમ બદલાઇ ગઇ છે. હવે આપણા બધાનું એક મંડળ છે. એહી આપણને સ્ટેસન માસ્ટર જેટલોજ પગાર મળે છે. કારણકે આપણે અને તે બન્ને સરખાં ઉપયોગી છીએ. ત્હમો તો કંઈક ભણેલા લાગે છે. એટલે ત્હમોને મ્હારા કરતાં વધુ ખર્ચ. મ્હને તો એટલીજ ખર્ચ છે કે સમાજવાદની સ્થાપના પછી આપણા જીવનને વીકાસવાની તક મળી છે.'

પેલા કામદારે તો પછી ક્લાક સુધી સમાજવાદનાં સીધાંતો ઉપર પ્રવચન કર્યું, પણ ગ્રોફેસરને તેમાં કંઈ રસ પડ્યો નહી. ગ્રોફેસર તો સાંભળીજ રહ્યા. સ્ટેશન પર તેઓ હેલકરીનાં ધંધાને સારો અનુભવ લઇ રહ્યા હતા એટલે પેલા કામદારે સ્વાભાવીક રીતે સામોજ પ્રશ્ન કર્યો કે "લાઇ સમાજ પરીવર્તન પહેલાં ત્હમો શું હતા ?

'હું?' ગ્રોફેસર સાહેબને આ સવાલ પ્રજ્ઞતાં તેમને એકાએક પોતાનું પાછડું જીવન યાદ આવ્યું.

ગ્રોફેસર તરતજ હમી પડ્યાં. પોતાના પાછડા જીવન પરનો પડદો ન ખસેડવાના નીજીયને વળગી રહીને તેમણે જવાબ આપ્યો :

'લાઇ હું' પણ ત્હારા જેવોજ કામદાર હતો. માત્ર મ્હારી દીશા લુહી હતી. કામ જુડું હતું.'

૧૦ નવાં યત્રના શોધક

ગ્રોફેસર આમ દીવસ વીતાવવા લાગ્યાં. એક ક્ષણે તેમને વીચાર ઉત્પન્ન થયો કે આ મહેનત ઓછી કેમ કરવી? ઉતાડિઓના પ્રચલ સામાનને સ્ટેશનની બહાર મુકવામાં લગભગ સો જેટલી વ્યક્તિઓ આજે રોકાઇ ગઇ હતી. ગ્રોફેસરને વીચાર થયો કે એવું કંઈ યત્ર શોધાય કે જેથી આ સામાન ખસેડવામાં સરળતા પડે તો કેવું સારું?

ફીઝીકલ્સનું એક પુસ્તક લઇને તેઓએ રાત્રે વાંચવા માંડ્યું.

મહીનાઓ સુધીની સતત મહેનત પછી ગ્રોફેસર નવા મશીનને શોધવામાં સફળ થયાં.

મશીનની શોધ સાથે શહેર પંચાયતે તેના પર અખતરા કરવાનું શરૂ કર્યું. વૈજ્ઞાનીકોએ આ મશીનની કુશળતાના વખાણ કર્યાં. નવા સ્ટેશન પર આ નવાં મશીનને મુકવાતો નીજીય કરવામાં આવ્યો.

ગ્રોફેસર હવે ખરેખરા કામદાર જેવા બની ગયા હતા. નવાં મશીનની શોધે તેઓ જોઇ શકતા હતા કે આ કામ એકદમ સરળ અને સફળ થઇ પડશે. માત્ર પાંચજ કામદારોથી ચાલતાં આ મશીન વડે તેઓ જોઇ શકતા હતા કે હવે લગભગ ૮૦ જેટલા કામદારોને નીરૂતી મળશે.

નવાં મશીનની શોધે શહેર પંચાયત સમીતી માટે નવો પ્રશ્ન ઉભો કર્યો. જો અત્યારનીજ સ્થિતિ ચાલુ રાખવામાં આવે તો ૮૦ જેટલા કામદારો માટે કંઈજ કામ ન હેતું.

કુટલાય દીવસો સુધી વીચારણા કરી શહેર પંચાયત સમીતીએ પણ નીજીય કરી નાંખ્યો. અને નવા મશીનને સામુદાયિક પ્રમાણ ઉપર ગોઠવવાની આજ્ઞા

અપાઇ. સ્ટેશન પર નવા મશીનને બાંધતા યંત્રો ગોઠવાયા હાજ્યા. યંત્ર ઉપનિવનાર ફેક્ટરીને નવું કામ મળ્યું. નવું મશીન ખુલ્લું મુકવાનો દીવસ નક્કી કરવામાં આવ્યો.

૧૧ પરીવર્તન

આજે સ્ટેશન પર ધ્વજો બાંધવામાં આવી હતી. આજે વાવટાઓ ફરકનાં કરવામાં આવ્યા હતા. આજે પુણે વડે આખા સ્ટેશનને શણગારવામાં આવ્યું હતું. કારણ કે આજે નવા યંત્રનો ઉપયોગ ખુલ્લો મુકનાર હતો.

સમય થતા બધાજ ખરાબર આવી ગયા. હેલકરી સમુદાય પણ આવીને ઉભો હતો અને તેમના મંડળના અમલદારોએ લાંબી મસજન કરી હતી. અને કંઈ સારા સમાચાર પ્રસરી જવાથી ખુબ આનંદમાં તેઓ આવી ગયાં હતાં.

નવું યંત્ર પછી ખુલ્લું મુકાયું. ખુલ્લું મુકતાં શહેર પંચાયતના પ્રમુખે કહ્યું કે 'કામદાર બંધુઓ, આનંદો કે આજે એક કામદાર આ યંત્રનો ઉપયોગ આપણને શીખવાડે છે. આનંદો કે આજે આપણી કામ કરવાની પધ્ધતી સરળ બનતી જાય છે, આનંદો કે આજે આ નવા યંત્રની મદદથી ત્હમને સર સામાન ખસેડવામાં ખુબ સહાય મળશે. કામદારો આનંદો કે આ શોધ સમાજ-

વાદી શાશનમાં થઇ છે. જો આજથી પચાસ વર્ષ પહેલાં થઇ હોત તો, આજે હેલકરીઓ હોત નહી. સંપત્તિવાનો આ શોધનો ઉપયોગ કરી ઓછા હેલકરી રાખત. આજે આપણે નવી સંસ્કૃતી સ્થાપીએ છીએ આ આખીયે શોધ હવે આપણે આપણા જીવનને સારું કરવા માટે ખર્ચવાની છે આથી અમે તહેર કરીએ છીએ કે કામદારોના કામ કરવાના કઢાકો ઘટાડીને આ શોધનો ઉપયોગ કરવાની હેલકરી કામદારોની સુચના સ્વીકારતાં અમેને ખુબ આનંદ ઉપજે છે અને આજથી દરેક હેલકરીને માત્ર એજ કલાક કામ કરવું પડશે. કામદારો, આનંદો કારણ કે આ યંત્રના શોધક આજે સંપુર્ણ પત્રો પામવા શક્તીમંત બન્યા છે. અહીં અનેકને ખબર નહીં હોય કે ત્હમારી સાથે હેલકરીનું કામ કરતાં આ કામદાર બંધુ (પ્રોફેસર તરફ અંશુલીનીદેશ કરીને) સમાજ પરીવર્તન પહેલાં એક પ્રોફેસર હતા તેઓ પેલા આલીશાન મકાનમાં સંપત્તિવાનોની સંતતીને શીખવાડતા. આવા એક પ્રોફેસર આપણા નવા આદર્શો ઝીલી શકે એ જાનની તેમની શક્તી જોઇને આંખે તેમને વંદન કરીએ છીએ.'

'હે પ્રોફેસર હોતો?' એક કામદારે ખીજને પુછ્યું.

'કેટલું પરીવર્તન!' ખીજે આનંદ સાથે ઉમેર્યું.

મુસાફરીમાં 'નવયુગ'

જે સ્ટેશને વીકરનો સ્ટોલ હતો ત્યાંથી આખે જરૂર મળશે. મુસાફરીમાં 'નવયુગ' જેવો ખીજે કાષ્ટ મિત્ર નથી.

વિજ્ઞાનનો

પૃથ્વીના
પ્રસયની
કલ્પના

ટે લી સ્કો પે—

વિકાસ

ઘડીયમ
ધાતુની
નવી શોધ

—તારવેલાં સત્યો—

અમેરીકામાં વીજાનનો વીકસ કરવાને માટે તો સંસ્થાઓ સ્થપાઈ છે. આવી એક સંસ્થા એટલે 'અમેરીકન એસોસીએશન ફોર એડવાન્સમેન્ટ ઓફ સાયન્સ'. ૧૯૩૦ ના વર્ષની આખરી બેઠકમાં આ સંસ્થાના પ્રમુખ ડૉ. રોબર્ટ. એ. મીલીકને 'પરમાણુ'ના ધીમા નાશ' ઉપર વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. તેમણે કહ્યું હતું કે, પરમાણુઓ ધીમે ધીમે નાશ પામે છે એ ખરી વાત છે. તેમ જ ને આમ આપ્યાં જ કરે તો સંભવ છે કે એક વખત એવો આવી પડેગ્યશે કે ત્યારે પૃથ્વીની શક્તી તદ્દન તુટી જશે અને જગતમાં પ્રસય પ્રગટશે. પણ તેથી ગભરાવાનું જરા પણ પ્રયોજન નથી. કારણ કે પ્રોફેસર મીલકાન આગળ વધતાં આગેએ છે કે 'ને કે પરમાણુ' (atoms) ધીમે ધીમે તુટના જાય છે એ ચોક્કસ છે. પણ સાથે સાથે નવાં પરમાણુઓ જન્મતાં જાય છે. હાયડ્રોજન ગેસના મીશ્રણ વડે

ઉત્પન્ન થતી શક્તી (energy)ને સતત રીતે ચાલુ રાખવા હાયડ્રોજનના પરમાણુઓ પણ બની રહ્યાં છે."

ત્યારે સર આરથર એડીંગ્ટન નામના બ્રીટીશ વૈજ્ઞાનીકે લંડનમાં મળેલી મેથેમેટીકલ સોસાયટી સંમુખ ભાષણ આપતાં જણાવ્યું કે વીનાશનાં ધીમાં બળો આજે આગળ આવતાં જાય છે. આ બળો એક કાળે આખી ઉત્ક્રાંતીને ગળી જવાને શક્તીમાન થશે. અત્યારનો આપણો અનુભવ આપણને સીખવે છે કે સૃષ્ટીમાં પ્રગતી થતી આવી છે છતાં એકંદરે આપણે વધુ ખોયું છે. અતે સંભવ છે કે આ વીનાશનાં ધીમાં પણ મક્કમપણે આગળ વધતાં આ બળો આ પૃથ્વી ઉપર પ્રસય પ્રગટાવશે.

સમગ્ર હવન ત્યારે નાશ પામશે. કલ્પના કરો કે ત્યારે પૃથ્વીનું સ્વરૂપ કેવું હશે? આ પ્રખર વૈજ્ઞાનીક કહે છે કે ત્યારે પૃથ્વી એક તેલેમય વસ્તુ બની

જશે કારણ કે દરેક તત્વ ધીમે ધીમે પ્રકાશમાં પરીવર્તન પામે છે. આમ આર્પણી પૃથ્વી એક પ્રકાશનો મ્હોટો દડો બની જશે. તેમાંથી ૧૫૦૦૦૦૦૦૦૦ વર્ષો સાથે તેના પ્રકાશના કોરણોના વર્તુલ મ્હોટા થશે. અને આમ કરતાં કરતાં પૃથ્વીના કોરણો આગળ ને આગળ વધે જ જશે.

પૃથ્વીના અંત વીશે આમ અમેરીકન અને આંગ્લ વૈજ્ઞાનીકોમાં દીસતા બેઃ વીરં ચર્ચામાં ઉતરવું અસ્થાને છે. કારણ કે બંને વૈજ્ઞાનીકો આજે એક વીધાન પર તો સંમત છે કે જગત હજુ લગભગ લાખ વર્ષ સુધી તો એમને એમ રહેશે.

ટેલીસ્કોપે તારવેલાં સ્તરો

અત્યારે તમારો ટેલીસ્કોપ આકાશની વીજ્ઞાનતામાં યોગરદમ પોતાની આંખ નાંખી રહ્યો છે. દરરોજ તે નવી વાતો ખગોળ વીજ્ઞાનદોને સંભળાવે છે. દરરોજ તે નવી શોધો સૃષ્ટી સન્મુખ ધરે છે. ટેલીસ્કોપ પોતાનું પ્રભુત્વ બહુ જ વેગથી જમાવે છે.

હમણાં જ એડવીન પી. હબલ નામના ખગોળ વીજ્ઞાનદે વર્ષોની સતત મહેનત પછી શોધી કહાડ્યું છે કે આકાશની વીજ્ઞાનતામાં ૩૦,૦૦૦,૦૦૦ જેટલા તારક પૃથ્વ રમે છે. આ તારક સમુહ આકાશગંગા જેવાં દીમે છે. તારાઓના આ હુમખાઓ આકાશમાં પ્રકાશ ધધરી રહ્યાં છે. તારક સમુહના આ મ્હોટાં હુમખાંઓનો આગળ અભ્યાસ અત્યારે ચાલી રહ્યો છે.

અત્યાર સુધીની શોધખોળોએ ચીઢ ક્યું છે કે આ તારક સમુહ એક સરખી રીતે આકાશ પટમાં પથરાયા છે અને તેમનો પ્રકાશ પૃથ્વી અને તારક સમુહ વચ્ચે રહેલા અંતર પર અવસરે છે.

આ અંતર જેમ લાંબુ હોય છે તેમ પ્રકાશ બહુ ઝાંખો દેખાય છે.

આ ઝાંખા દીસતા તારક સમુહના લેવાયેલા ફોટોગ્રાફે એ વસ્તુ સીદ કરી છે કે ઝાંખા દીસતા તારક સમુહ પણ એક સરખી રીતે જ પથરાયેલા છે.

કૃત્રીમ હવા

આપણે બધા જ જાણીએ છીએ હવા એ અમુક વાયુઓનું મીશ્રણ છે. જો આપણે આ મીશ્રણને પ્રયોગશાળામાં સજી દાકીએ તો પછી સખમરીન સખધી એક મહાન પ્રશ્ન ઉઠેલાઈ શકે. કારણ કે સખમરીનને હવા માટે છેક ઉપર રહેવું પડે છે.

આ દુઃીએ કાનસાસના પ્રોફેસર ડૉ. વીલાડ હરશેએની કૃત્રીમ હવાની શોધે આ દુઃીએ અનુપમ સહાય કરી છે. તેમણે ઓક્સીજન અને હીલીયમ ગેસમાંથી કૃત્રીમ હવાને ઉપજાવી છે અને આ કૃત્રીમ હવાને લીધે હવે સખમરીનના માથુસો સમુદ્રની સપાટી નીચે કેટલાય ઉંડા પાણીમાં ઉતરી શકશે.

આ વૈજ્ઞાનીક શોધનો ઉપયોગ હાલ તો 'ઇછેપ્ત' નામની કુખી ગયેલી સ્ટીમર-માંથી સોનું કહાડવાના કામ માટે કરવામાં આવશે. કાંસના કીનરા નજીક પડેલા આ સોનાને સપાટીની ઉપર લાવવાને માટે કમાન્ડર સ્લેન ડોનેનરોવરે ઉત્સુક બન્યા છે. તેઓ 'ડીરેન્ડર' નામની સખમરીન દ્વારા નીચે ઉતરશે. અને કૃત્રીમ હવાનો ઉપયોગ કરી સ્ટીમરના તળીયા સુધી પહોંચી સોનાને બહાર લાવનાર છે.

કૃત્રીમ હવાના શોધકને કદાચ કદપના પણ નહીં હોય કે તેમની શોધથી એક બીજા સાહસીકને સોનું સાંપડશે ! હાલના યુગમાં વૈજ્ઞાનીક શોધખોળનો લાભ આવાજ માગોએ થયો છે.

‘ટેંક’ની પ્રગતી

ટેંક એટલે ‘સંહારનું’ એક બ્યંકર શસ્ત્ર. તે લંબગોળ આકારનું હોય છે. તેનું કદ કંઈક અંશે નહાનું હોય તેની ઝડપ બહુ જ સારી હોય છે.

આ ટેંક કલાકના ૪૫ માઈલ ચાલી શકે છે. આ ટેંક તદ્દન લોખંડનું બનાવેલું હોય છે. તેના શરીરને ગોળી વીંધી શકતી નથી. અને ગોળી તે તુટતું નથી.

જ્યારે યુરોપીઅનો શાંતીની વાતો કર્યા કરે છે ત્યારે અમેરીકામાં સંહારના આવાં નવાં શસ્ત્રો શોધાયા કરે છે.

આ ટેંકનો શોધક જે વાલ્ટર ક્રીસ્ટી છે અને જ્યારે અમેરીકન લશ્કર સંમુદાય આ ટેંકનો અખતરો કરવામાં આવ્યો ત્યારે આ લશ્કરી સંસ્થાનો એટલા તો ઉત્સાહમાં આવી ગયા કે એકદમ અમેરીકન લશ્કરમાં આ નવાં ટેંક દાખલ કરવાની સંમતી આપી.

એટલું જ નહીં પણ જાપાનીસ સરકારે આવા સો ટેંકો બનાવવાનો હક્ક લેવાનો લીધો છે. આમ અમેરીકન અને જાપાનીસ લશ્કરમાં ટેંકની સંખ્યા હવે વધશે.

ઈડીયમ

રેડીયમનું નામ તો અનેકોએ સાંભળ્યું હશે. ‘કેન્સર’ પર આ અતી ક્રીંમતી ધાતુ દ્વારા થતી સારવારે દાકનરી વીજાનમાં પરીવર્તન આવ્યું છે. આ સ્વપ્રકાશીત ધાતુના જેવી જ એક ખીચ ધાતુ છે. આ ધાતુનું નામ તે ઈડીયમ.

થોડાક મહીના પહેલાં કલિવર્લેન્ડની કેમીકલ ફોર્મ જગતને જાહેર કર્યું કે એક પાઉન્ડ જેટલું ઈડીયમ બનાવા તેઓ શક્તિમાન થયા છે.

આ ધાતુ સફેદ અને સ્વપ્રકાશીત છે. અત્યાર સુધી તો આ ધાતુ એટલી અલ્પ છે કે તેની ક્રીંમત પણ બહુ જ આકરી છે. અને લગભગ ૫૦૦ રૂપીએ આપણને એક તોલા જેટલી આ ધાતુ મળે.

હવે સુધી તો ડોઢ વૈજાંતીકો ઈડીયમનો ઉપયોગ શોધી શક્યા નથી. આ પ્રચર

અને પ્રકાશીત ધાતુનો શો ઉપયોગ કરવો તે આજે એક મહાન પ્રશ્ન થઈ પડ્યો છે. કારણ કે તેની ‘મોટી ક્રીંમતનાં પ્રમાણમાં તેના વડે અખતરો કરવાનું કામ અતીશય મુશ્કેલ છે.

હતાં બહુ જ ઉંચી ગરમીવાળા થરમા મીટરો બનાવવામાં આ ધાતુનો ઉપયોગ થશે એમ માનવામાં આવે છે. કારણ કે આ ધાતુ ઘણી જ મોટી ગરમીમાં ટકી શકે છે.

નવી જાતના કાયર એંજન

જંગલનો દાવાનલ હોલવવા માટે ગોળાયેલાં અનેક યંત્રોમાં હાલ એક નવું યંત્ર યોજાયું છે. એસોસીન ટેંક કાર તો અહીં અનેકોએ જોઈ હશે. આવી પેટ્રોલ કારમાં તેઓએ એવી રીતે સુધારા કર્યા છે કે એક સાથે જ જગ્યાએથી તેઓ પાણી છાંટી શકે. આ પાણી ખામું સો કીટ જેટલું ઉંચે ઉડાડી શકાય છે.

આમ એંગરદમ પાણીનો છંટકાવ થતે હોવાથી આગ પર સારો કાબુ મેળવી શકાય છે અને સામાન્ય પેટ્રોલકારને આગ હોલવવાના યંત્રમાં ફેરવી નાંખી શકાય તેવી સરળતા હોવાથી જંગલમાં ઉત્પન્ન થતી આગ ઉપર જલદીથી કાબુ મળે છે. આ શોધનો ઉપયોગ એઅરડીનની વોશમાં જંગલના લોકોનો વહેપાર કરતી કેપનીઓ કરે છે. અને આ રીતે અમને ઉત્પન્ન થતી અટકાવે છે.

કોફીનું કેફીન

કોફીમાં એક કેફીન તત્વ છે. આ તત્વ અનેકને નથી ગમતું. આને માટે જર્મન શોધકોએ એક કીટલી ક્રીટર બનાવી છે. આ કીટલી એવી રીતે બનાવવામાં આવી છે કે જેથી કોફી ગાળવામાં આવે ત્યારે આ કેફીન તત્વ ક્રીટર ધામ જ નહીં. આમ જે વ્યક્તિઓને કેફીન તત્વની જરૂર ન હોય તેઓ આવી કીટલી વસવી કોફી પીતા હતાં પણ કેફીન તત્વની અસર ઉત્પન્ન થતી અટકાવી શકે છે.

વર્તમાન વિશ્વનો મહાપ્રશ્ન

:લેખક:

સીતારામ શર્મા

ગોરી અને રંગીન પ્રજાઓ વચ્ચેનું ધર્ષણ એ વર્તમાન વિશ્વનો વીરટ પ્રશ્ન છે. ગોરી પ્રજાના જુદીમાનો આ ધર્ષણમાં ગોરાઓ માટે આવતા લયને ઝોળખી, તેના ઉપાયોના અખતર યોજવા મથે છે. પરંતુ તેમાંય એક રીતે નહીં તો બીજી રીતે ગોરાઓનું પ્રભુત્વ કાયમ રાખવાની આજી છે. એ ગૌરવાદમાંથી છુટવા માટે રંગીન જાતીઓએ જાગૃત થઈ યોગ્ય રાહ શોધી તેને કર્તવ્યમાં મુકવાની જરૂર છે.

ગુજરાતની પાટનગરીને નામે પંદરાવું અહમદાબાદ ઇ. સ. ૧૪૧૨ માં વસ્યું. નવી દુનીઆને નામે પંદરાતા અમેરીકાની યુરપવાસીઓને તે પછી બરાબર ૮૦ વર્ષે [૧૪૯૨ માં] ખબર પડી. અહમદાબાદની ઉપર ૮૦ યોગાસાં વર્ષો ગયાં તે પછી કોલંબસની સાહસીક ટોળાએ અમેરીકાની જુમી ઉપર પગલાં પાડ્યાં.

અમદાવાદ વસ્યા પછી તેની ઉપર ૫૧૮ ઉનાળા તપી ગયા છે, અમેરીકા યુરપવાસીઓને જડ્યા પછી તેની ઉપરથી ૪૩૮ ઉનાળા ઉગીને આયમી ગયા છે. નવી દુનીઆ કરતાં ગુજરાતનું અમદાવાદ ૮૦ વર્ષે વધારે ઘરકું છે.

અમદાવાદ અને અમેરીકા પ્રગતીની શરૂતમાં દોડે છે એમ માનીએ તો ૮૦ વર્ષ પહેલાં જેણે કુચ ચડેલી તે અમદાવાદ કેટલી પ્રગતી કરી શક્યું અને અમેરીકા કેટલું આગળ વધી શક્યું? શું એ બેની સરખામણી શક્ય છે?

નીત્ય વીકાસ સાધતા વીજાનનાં પશ્ચીમ શાખાં સંધોને અમદાવાદમાંથી કલ્પનાની

સમગ્ર ખાતર ઘડીભર દુર લઈ લઈએ અને પછી લેઈએ કે ૧૪૧૨ માં વસેલા અમદાવાદે ૧૯૩૦ સુધીનાં ૫૧૮ વર્ષોમાં કેટલી પ્રગતી કરી? એની યોજો, એના રસ્તા, એનાં મકાનો, એનો કીશ્વો, દરવાજો, મસ્જીદો અને મકબ્બરો એની વાવો અને તળાવો બધામાં સવાપાંચ સદીમાં શું નવીનતા ઉમેરાઈ?

એ એક જ દ્રષ્ટીથી અમદાવાદને અમેરીકા સાથે સરખાવી ન શકાય. ગુજરાતના કેન્દ્રસ્થળ એ અમદાવાદની જનતાના માનસમાં, દ્રષ્ટીબીંદુમાં, રહેણી કરણીમાં ઇ. સ. ૧૮૫૯ સુધીમાં કેટલું પરીવર્તન થયું હતું અને ૧૮૫૯ [જે વર્ષમાં અમદાવાદમાં મહારાણી વીક્ટોરીઆનું રાજ્ય સ્થાપાનું દલપતરામે ગાયું છે*] પછીનાં ૭૧ વર્ષમાં કેટલું પરીવર્તન થયું તે દ્રષ્ટીએ પણ

* શુભે સંવતે ઝોગણી પંદરામાં, વળી બેસતે વર્ષે સારા સમામાં; જહાં ગુજરી ગજાવાની ખીરાજો, રહું રણીજીનું થયું રાજ આજો.

અમદાવાદનો વીકાસ અને તેની પ્રગતી તપસનાં ઘટે.

શાહીઆગના બાદશાહી મહેલ ઉપરના ચાગડ થીગડ સુધારા જેવા સુધારા કેટલા થયા છે અને મીઠા, રેલ્વે, મોટર, કોલેજ વગેરે હુન્નર ઉદ્યોગ, વેપાર ધંધા તેમજ ફેબ્રિકાના ક્ષેત્રમાં સાથે સાથે ટકા કાંતી કેટલી થઈ છે, તે જોવાની સાથે સાથે જુદા હુન્નર ઉદ્યોગ જુની ટંકશાળા, જુનો વૈભવ વીલાસ, જુનો રાજકારભાર વગેરેનો કેટલો અને કેવા નાશ થયો છે, તે જાણી સમીક્ષા કરી જોઈએ અને માત્ર ૪૩૮ વર્ષમાં અમેરીકાએ સાધેલા વીકાસની સાથે સાથે તેને સરખાવી જોઈએ, તેમાં વીજાને કરેલી મદદને જુદી તારવી જોઈએ, તો પુર્વ અને પશ્ચીમની વચ્ચેનો તફાવત આપણને ઘરાખર સમજાઈ જાય. તેના સાથે સાથે ગોરી તેમજ રંગીન પ્રજા વચ્ચેના ધર્મજુતું મુળ પણ આપણને ઘરાખર જડી જાય.

જે નીમળ અને તટસ્થ દ્રષ્ટીએ આપણે એ સરખામણી કરીએ કે આપણને ઘરાખર સમજાઈ જાય કે, અમદાવાદની લાક્ષણિક જીજ્ઞાસા હજી સવાપાંચ સદી પછી પણ જેવી ને તેવી કાયમ છે, તેનામાં જે કંઈ નુતનતા છે તે પશ્ચીમના સંસર્ગનું

પરીણામ છે. તેમ જતાં એ નુતનતાએ અમદાવાદનો સ્વાંગ પલટો કર્યો છે, માનસ પલટો કર્યો નથી.

અમદાવાદની ઉત્કૃષ્ટતા હીંદને પણ લાક્ષણિક રીતે લાગુ પડી શકે છે. તેથી જ અમેરીકાએ ૧૮૭૫ માં સ્વાતંત્ર્યનો પહેલા પડકાર કર્યો અને જે સમયે અદાદ વસતીવાળા હીંદમાં મુઠીભર અંગ્રેજ વ્યાપારીઓએ ખીટીશ સામ્રાજ્યનો પાયો રોપ્યો, તે જ સમયે અમેરીકાએ ખીટીશ ધુસરી પોતાની કાંધેથી ફગાવી દીધી, એવા સામસામી દીશામાં જતાં જે ઐતિહાસીક પ્રસંગો ઇતીહાસને પાને નોંધાયા.

ક્યાં ૧૯૩૦ નું અમદાવાદ અને ક્યાં ૧૯૩૦ નું અમેરીકા! સત્તા, સ્વતંત્રતા, સંપત્તિ એકેકે બાબતમાં તેમની સરખામણી જ થઈ શકે તેમ નથી.

અને અમેરીકાનો તેમજ યુરોપનો એ વીકાસતો એટલો યે જુનો નથી. સોળમી સદી પછીનો જ એ વીકાસ છે. ગોરી પ્રજાઓએ વીજાનની મદદથી જગતની તમામ રંગીન પ્રજાઓને ઘેરી લઈ તેમને તાબેદાર બનાવી, એ શરમકથાનું બધું રહસ્ય અમદાવાદ અને અમેરીકા વચ્ચેની સરખામણીમાં સમાઈ જાય છે.

[૨]

ગોરી પ્રજા યુરોપનો સાગર કીનારો જોળી રંગીન પ્રજાઓના પ્રદેશમાં પ્રવેશી તે નફા માટે. આજે ગોરી પ્રજા રંગીન પ્રજાઓના પ્રદેશમાં પોતાનો પંજો પ્રસારી રહી છે. તે પણ નફા માટે. કેટલાક ગોરા લેખકો કહે છે કે, ગોરી પ્રજા માત્ર આર્થિક કારણને અંગે જ સાહસ ખેડવા નીકળી હતી, પરંતુ તે ખરું નથી. ગોરી પ્રજાને યુરોપના દરીઆની ખીણ તરફના દેશોમાં 'સુવર્ણ' લંકાઓ દેખાતી હતી.

એ સુવર્ણ લંકામાંથી જેટલું સાતું લઈ જઈ શકાય તેટલું લઈ આવવાની લાલસાએ જ એમની નાવડીઓને સાગર તરંગો ઉપર તરતી કરી હતી.

જાણીતા લેખક જેક લંડને પોતાની વાર્તાના* પાત્રોને મુખે કહેવાડ્યું છે કે: "ગોરા માણસનું કર્તવ્ય તો દુનીઆભરનાં

* જુઓ: South Sea Tales.
By: Jack London.

ખેતરો ખેડવાં તે છે.” તેમ કરતાં તે પોતાની સ્વાધીન મુખાધી કરેડો રંગીન પ્રજાને નીર્ધન, નીરાધાર, અસહાય, નીરક્ષર, નીમર્સ્ય અને દુઃખી બનાવી દેહ, જગતભરના રંગીન ક્ષુધાતોમાં અસંતોષની આગ સળગાવે છે તેની એને કશી જ પરવા નથી. રંગીન પ્રજા તેને મન ‘નીગર’ [Nigger] છે. તેના દીલની વાત સાંભળવાની કે તેને સમજવાની એને કશી પરવા પડી નથી. જેક લંડનના પાત્રની માફક તે કહે છે: “મારે આખી દુનિયા ખેડવી છે, તે કામમાંથી મને જરાયે કુરસઃ મળતી નથી કે જેથી હું પેલા નીગરની લાગણીઓ સમજવા ખેડું. માત્ર એક જ વાત સાચી છે કે ગોરો માણસ ‘નીગર’ [રંગીન ચામડીવાળો પ્રજા] ને સપજી શકે કે નહીં, પણ તેને તો પોતાના માગમાંથી એને દુર હસેલી કાઢવો છે. એ અનીવાર્ય છે. એ તો રંગીનોને નશીબ પડેલા વીધીના લેખ જેવી હકીકત છે.”

ગોરાઓ જેને અનીવાર્ય માને છે તેને માટે કાળાઓ શું ધારતા હશે? એનો જેક લંડનને વીચાર પડી જાય છે. તેનો જવાબ આપતાં બેસીસ મેથ્યુસ “ત્વંચાના રંગો વચ્ચે ધર્મલુ” ૧ નામનું નાનકડું પુસ્તક લખે છે, તેમાં ગોરી પ્રજાને શીખામણ આપવામાં આવી છે કે, તમારી સંખ્યા રંગીનોના પ્રમાણમાં અલ્પ છે. તમે તમારા શીશુલુધી અને છેડેલી યાદની વખતે ‘આત્મનીલુધ’ની કરેલી વાતોનાં ભુતથી રંગીનોને જાગ્રત કર્યા છે, તેમનામાં સ્વતંત્રતાની અને સ્વમાનની ભાવના જાગી છે, માટે હવે તેમને કચડવાની, જેમના માલીક બની બેસવાની વાત છેડી

દો અને તેમની સાથે સહકારથી કામ લેવા માંડો. એ પ્રધાગમાં મી. મેથ્યુસ સમસ્ત વીશ્વમાં ખ્રીસ્તી ધર્મનો પ્રચાર કરવાનાં સ્વપ્નાં ભુવે છે. જે સ્વપ્નાં ઉપર વેલીન્ટાઇન શીરાલ જેવાઓએ આશીર્વાદની અંબલીઓ અપી છે અને, જે પુસ્તકને ખ્રીસ્તી પ્રજા હોંશે હોંશે વાંચે છે. ૨ એટલે ત્વંચા-બેદની લડતને દુર કરવા માટે ધર્મબેદની લડત ઉભી કરવાનો અળખામણો અખતરો અજમાવી, ગોરી સર્વોપરીતાને અલંગ રાખવાના પંથનો આ નવો પ્રચાર છે. સામાન્ય નજરે વાંચી જતાં, “ત્વંચાના રંગો વચ્ચે ધર્મલુ” ધણાઓને ગમે તેમ છે, લેખકે પોતાના તુલન પંથના પ્રચાર-અર્થે ધણે સ્થળે ગોરી પ્રજાના ધર્મને શબ્દોનાં આખકા ચમચમાળ્યા છે. પરંતુ વીંછીનાં ડંખની માફક એનાં છેદલા પ્રકરણમાં દુનિયાને ખ્રીસ્તી મનાવીને ઝંખડા શમાવવાની દીશાનું સુચન કરીને લેખકે ગંભીર ગોથું ખાધું છે.

કદાચ શ્રદ્ધાળુ ખ્રીસ્તીઓ ભલે એમ માનતા હોય કે ધર્મના એકચક્રી સામાન્ય નીચે વીશ્વશાન્તિનો પ્રશ્ન સહેલાઈથી ઉકેલી જશે, પરંતુ અતુભવ તેથી અવગી જ વાણી હિચ્ચારે છે. જસસ કે.ઈસ્ટ જે જાતીમાં [જ્યુ] જન્મ્યા હતા તેજ જાતીને ખ્રીસ્તીઓએ અત્યાર સુધી કેટલા બધાં કપટ આપ્યાં છે તે જાગ્રહર વાત છે. ૩ તેમ જ ખ્રીસ્તી ધર્મે ત્વંચાબેદના પ્રશ્નને ઘડાડ્યો

૨ ૧૯૨૪ ના માસમાં તે પહેલું પ્રસિધ્ધ રચુ. ત્યારથી ૧૯૩૦ ના ઓગસ્ટ સુધીમાં તેની ૨૨ આવૃત્તીઓ પ્રસિધ્ધ થઈ ચુકી છે.

૩ ભુવે “Jews without Money”
By Michael Gold.

નથી પણ વધાર્યો છે. એ તો ખ્રીસ્તી સીધીઓ તેમજ બીજી ખ્રીસ્તી રંગીન પ્રજાઓ સાથેના ગોરાઓના વર્તવિધી જણાઇ ગયું છે. જગતને તે એવો અનુભવ છે કે, ખ્રીસ્તી ધર્મને નામે પાદરીઓએ અનેક રંગીન પ્રજાઓનાં લપંકર અપમાન કરે તેવાં પુસ્તકો લખી, ગોરી પ્રજાને 'કુસ'ની પાછળ પાછળ સાત્રાત્મ્ય વદ અને 'મુડીવાદને' લઇ જવાની તક તેમજ લાભય પુરાં પાડ્યાં છે. શિક્ષણ અને દાકતરી સેવા એ બે ખ્રીસ્તી ધર્મવલંબીઓનાં રદવતન ગણાવી શકાય તેમ હોવા છતાં, અને અક્ષયન તેથી મળતા લાભ થણી જ્ઞાતીઓએ થોડા કે થણા અંશે

મેળવ્યા હોવા છતાં, તે બંધાની પાછળ જે લપંકર હેતુ રહ્યો છે, તેમ જ દેથી રંગીન પ્રજાઓને સંપત્તી, સ્વતંત્રતા, શાંતી, સ્વાસ્થ્ય અને બીજી અનેક માનવજીવનને માટે અમુલ્ય મનાતી વસ્તુઓ ગુમાવવી પડી છે તે જોતાં ખેસીક મેથ્યુસનો એ આશવાદ તો મુજબથી જ જીવ લઈ લઈ છે કે, ખ્રીસ્તી સંપ્રદાયના સાવર્ત્રીક પ્રચારથી, અથવા તો સફળ વીરોના મુખ્ય ધર્મ ખ્રીસ્તી થઇ જવાથી જ જગતની વચ્ચેથી ત્વચાભેદની અજખામણી અથડામણો ઓછી થશે. તે દ્રષ્ટીએ જોતાં તો સૌથીપટ રશીઆનો નીરીશ્વરવાદી પ્રયોગ સફળ થવાનાં વીરોપ કારણો કદાપી શકાય તેમ છે.

[૩]

રૂડીવાડ' ક્રીપસ્ટીંગ જેવા સાંકડી દેશલક્ષીવાળા સાત્રાત્મ્ય પુજકે, ત્વચાભેદની અથડામણોને આકર્ષ સ્વરૂપ આપવાના ગોતાના પ્રયોગને પરીપુર્ણ બનાવવા ક્રીડીશ પ્રજાના મનમાં દસાવ્યું છે કે:

પુર્વ તે તો પુર્વને પશ્ચીમ તે પશ્ચીમ છે; બંને કદી સાથે મળે તે માનવું મુશ્કેલ છે.

તેથી જ રીતે જોકે લાંડને પોતાના એક અનુદાર વીચારના પાત્ર કેપ્ટન વુડવડને મુખે કહાવ્યું છે કે:

“ત્યાં સુધી કાળો આદર્શ કાળો છે અને ધોળો તે ધોળો છે ત્યાં સુધી તેઓ કદી પણ એક બીજાને સમજી શકવાના નથી.”

એ મુત્ર સીધ્ધાંત તરીકે અચુક નથી, પરંતુ આમાન્ય અર્થમાં સાચું છે. કેમકે ગોરો માણસ પોતાને રંગીન પ્રજાના જનમાલને અનીવાર્ય માલિક માને, અને તેને રંગીનોના લાવીના લેખ તરીકે મનાવવા મથે, ત્યાં સુધી સ્વાશ્રયી તેમજ સ્વમંત્રવાળા સ્વતંત્રતા પ્રીય રંગીનો તેમને સમજી ન જ શકે.

પંદરમી સદીની દુનીઆ સમક્ષ આવજના જેવી રીતે આ પ્રશ્ન ખડો થયો નહોતો ત્યારે સુરપને સાગર કીનારેથી સાહસીક ઓરાઓએ પોતાનાં સદરી ઝડાજ હંકાર્યા હતાં, પરંતુ ત્યારે તો ગ્રીસ અને રોમનાં પારણાં ઝુલવનાર ભારતના સંજ્ઞે દુદા હતા, ઇંગ્લેન્ડ, આસ્ટ્રીકા, ચીનની સ્થિતિ જુદી હતી. સમૃદ્ધી અને સંસ્કૃતીના અખુટ ખજાના પોતાને આંગણે નાંગરેલાં માનનારી એ ગ્રાચીન રંગીન પ્રજાઓએ, પોતાને આંગણે આવેલા એ મુડીભર વ્યાપારીઓને આશરો આપ્યો, ત્યારે રંગીન જ્ઞાતીઓને ચારસે વર્ષમાં કેવો ચમત્કાર બનશે તેની કલ્પના નહોતી. ત્યારે ગોરી પ્રજા મદાંધ બનીને રંગીનોને એવા પડકાર આપી શકે તેમ નહોતું. કે: “The white Man's mission is to farm the world” પરંતુ વીસમી સદીની દુનીઆ સમક્ષ નવા જ પ્રશ્ન ખડો થયો છે. તે એ કે: “રંગીનોએ ગોરાઓના શુભામ બનીને તેમને હાથે કાયમના હુંટાઈ મરવું અથવા તો મનુષ્ય

તરીકે મદ્ બનીને પોતાની સ્વતંત્રતા યુનઃ પ્રાપ્ત કરી, પોતાના પ્રાચીન ગૌરવને નવીન દુનીઆને યોગ્ય બનાવી, દીપાવધુ.” કુશ-માં “રંગીનોએ ગોરાઓના યુક્તિ સ્વભુ” કે સ્વતંત્ર મનુષ્ય બનવું” એ જ વત્માન જગતના માનવ માનસોને મંથન કરનારો મહા પ્રશ્ન છે.

છેક પંદરમી સદીના પાછલા દસકા સુધી જગતભરમાં રંગીન પ્રજા સ્વતંત્ર, માતૃજર, ક્ષીક્રોતો વ્યાપાર કરનારી હતી. એશીઆ ઉપર ત્યારે મધ્યાન્દ તપતો હતો. યુરપના ધનસ્રોતી વ્યાપારીઓને ત્યારે રંગીન જાતીઓને નફો આપી ને તેમને માલ ખરીદવો પડતો હતો. યુરોપના ગોરાઓ ત્યારે સાચી રીતે કહીયે તો રંગીન જાતીઓના પ્રબળતા ઘેરાની અંદર ઘેરાયલા હતા. એ ઘેરો ખરેખરો તો કોલમ્બસ હીંદ આવતાં અમેરીકા તરફ ધસાડાઈ ગયે, તે પછી આઠ વર્ષે (ઈ. સ. ૧૪૯૮) વાસ્કો ડી ગામ, કેપ એફ મુડ ડોપને પંથે યહને કક્ષીક્રોતે કાનારે આવી હીંદમાં ઉતર્યા ત્યારે જ ખરેખરો તુટયો. ત્યારથી જ “પરદેશી ભુખ્યાં ટોપીવાળાનાં ટોળાં” આટલાંટીક, પેસીફીક અને હીંદી મહાસાગરનાં પાણી ખુંદતાં દરેક દીશાએ ઉતરી પડ્યા લાગ્યાં. એ બધાની આજેવાની તો સ્પેન, પોર્ચુગાલ, ફ્રાન્સ અને ડોલેંડ-વાસીઓએ લીધી, છતાં ઈવટને પરીણામે યુરોપના નફામાં વાયવ્ય દીશામાં આવેલાં બ્રિટનના નાનકડાં ટાપુવાસીઓએ જ, તેને પુરેપુરો લાલ લીધો. થોડાક સાહસીક પુર-ગોએ સાહસ ખેડ્યાં. યુરોપના ગોરાઓ સમક્ષ નવું જ સ્વર્ગ ખડું થયું. અમેરીકા, આફ્રીકા, ઓસ્ટ્રેલિઆ, ન્યુઝીલેન્ડનાં જંગલો, નદીઓ, સરોવરો, ખનીજ દ્રવ્યોથી ભરપુર ખાણો એ તમામ એમના દ્રવ્યસ્રોતો હયામાં તનમનાટ મચાવવા પુરતાં હતાં. તુરત જ

ગોરાઓનાં ધોડેધોડાં ‘જગતનાં ખેતરો ખેડવાં’ પોતાનાં થોડા ઘણાં નાણાં સાથે નીકળી પડ્યાં. તેમની પાસે સહુ કરતાં વીશેષ અમુલ્ય એવી બે વસ્તુઓ હતી: (૧) ઉત્સાહ અને (૨) વ્યસ્થાશક્તી. ગોરી પ્રજાની ચક્રતી કળાની ખરેખરી ચાવી એમાં જ રહેલી છે.

માત્ર ચીન, જપાન અને દક્ષીણ આફ્રી-કાના થોડાક પ્રદેશો સીવાય ગોરી પ્રજા બધે ફરી વળી. સાહસ, ધીટતા, મુત્સદી-ગીરી, વાકુળજી, યુક્તી, ખટપટ, પોતાના લાલમાં નીતી અનીતી નહીં જોવાની ટેલ અને એક જ પ્રજામાં ભાગલા પડાવીને પોતાનું કામ કાઢી લેવાની કળાથી તેઓ ફાળ્યા. હીંદમાં બ્રિટીશ સામ્રાજ્ય કેવી રીતે સ્થાપી શકાયું તેની આજે પણ અનેક અંગ્રેજ લેખકો પુરેપુરી કંપના કરી શકતા નથી. પ્રપંચ, યુક્તીપ્રયુક્તી, સખળા આગળ ડરવું, નીબંજને ધમકાવવા એ જ રીતે કમાઈવે હીંદમાં બ્રિટીશ સામ્રાજ્યનું ખાત-મહુતું કયું હતું. હસ્ટ હન્ડીયા કંપની

(અ) ૧ “Where we could not find a danger we were deter-
mined to find a quarrel”

[Philip Francis]

(બ) “India was never conqu-
ered by the English sword not-
by military valour, but by a
subtle and cunning diplomacy. .
the English policy was simple
and consistent to create schisms
in the camps of the Nabobs
and Rajahs, using one side ag-
ainst the other, for the further
once of their own interest”

[Lala Lajpatrai]

હીંદને પોતાની તીજરીમાં માનતી અને તે તીજરીમાંથી પૈસા એવી રીતે તેમજ એવી સંખ્યામાં ચુસી જતી કે એવામ જેવા અંગ્રેજને પણ તેમને માટે "The lofty Asiatic plunderers of Leadon hall Street" [હિડનહોલ્સ શેરીના ઉધ્ધત આ એશીઆઇ હુટાસઓ] એવું સંબોધન કરવું પડેલું.

જેવો છતીદાસ હીંદો છે તેવો જ છતી-દાસ ગોરાઓના પંખમાં સપડાયલા ખીજ દેશોનો પણ છે. તેમનો પંજો દરેક ખંડમાં એક જ સરખી રીતે પડ્યો હતો. રંગીન પ્રજાની સ્વતંત્રતાની આસપાસ ગોરા પંખની ચુડ નાગપાશ જેવી પડી હતી. તે ચુડ વીરાતની મદદથી સજ્જડ બની. અરાડમી સદીના અંતમાં યંત્રો જન્મ થયા, તે પછી યંત્રવાદ અને મુડીવાદ ગમ્મર બનતાં ગયાં, તેની સાથે સાથે વીકાસ પામતા જતા ગોરા સામ્રાજ્યવાદે જગતની તમામ રંગીન પ્રજાઓની સામે ઘેરો ઘાલી દીધો. પંદરમી સદીનાં આખરી વર્ષો સુધી ગોરી પ્રજા રંગીન પ્રજાના ઘેરાથી ઘેરાયલી હતી, તે પછીની ત્રણ સદી પછી ગોરી પ્રજાએ રંગીન પ્રજાને ઘેરી લીધી. પરંતુ બન્ને ઘેરાઓની રીતો તેમજ તેની અસરોમાં ફેર હતો. રંગીન પ્રજાનો ઘેરો મુડીવાદ કે સામ્રાજ્યવાદની સુવ્યવસ્થીત વીકાસ નીતીની સંપુર્ણ રીતે યોગ્યતાથી મુક્તિઓને આધારે રચાયેલ નહોતો, પરંતુ અઢારમી સદીનો ગોરી પ્રજાનો રંગીનો ઉપરનો ઘેરો તેવો હતો. તેથી એ ઘેરાની અસર નીચે રંગીન જાતીઓને ચારીરીક, માનસીક તેમજ રાજકારણી અને આર્થિક : ચારે પ્રકારનો વીકાસ અટકી ગયો. ગોરાઓએ કેળવણીની સંસ્થાઓ હાથ કરીને રંગીન જાતીઓને સ્વમાન અને

સ્વસંસ્કૃતી બુદ્ધાવવાનો પ્રયત્ન કરી, સાંસ્કૃતીક દૃષ્ટીએ ગોરાઓ જ સર્વોપરી છે એમ મનાવવાનો સફળ પ્રયોગ સાધ્યો, તેમનાં દંથીવારો પડાવી લઇ ચારીરીક શક્તી ખીજવવાની રંગીન પ્રજાની તમામ તકના માર્ગ બંધ કરી, તેમજ શીક્ષણ સંસ્થાઓમાં ઉત્તરી હકીકતો બર્ષો છતીદાસો શીખવી, ગોરી પ્રજા જ સમર્થ અને શક્તિમાન છે એવી બાવનાનો પ્રચાર કરવામાં તેઓ કાબા. પોતાના દેશને જ અતુકુળ હોય તેવી રીતે વ્યાપાર ઉદ્યોગની આર્થિક સગવડતાઓનાં સદર સાધન ઉભાં કરનારી રીતો તેમણે ઉભી કરી અને રાજતંત્રમાં રંગીન જાતીઓનો અવાજ તેમના જ સ્વદેશમાં ન સંભળાય તેવી ગોઠવણ કરી, તેમની પ્રજાની નાનાં-મોટા તમામ માર્ગોને શુભગામી નાખનારી રીતે રંધી નાખ્યા ! રેલ્વે, તાર, ટપાલ, સ્ટીમર, વાયરલેસ, વીજળી, મોટર, વગેરે સાધનોથી તેમણે ગોરી અને રંગીન જાતીઓના દેશો વચ્ચેના વીશાળ અંતરને છેક જ ટુંકાવી નાખ્યું. અને જગતભ્રમને ખેડવાના પોતાના એ વ્યવસ્થીત કાયદામાં પેલાં તમામ સાધનોનો છુટથી ઉપયોગ કરી, ગોરાઓએ રંગીન પ્રજાના એકેકે એક પ્રદેશના ખુણે ખુણા સુધી પોતાનો અધીકાર જમાવ્યો. આ સંબંધમાં લખતાં બ્રેક્સીલ મેથ્યુસ જણાવે છે કે : "આફ્રીકા, એશીઆ અને ખીજ દાપુવાસીઓના હાથોએ પ્રત્યેક જુમીમાં સોતું", અને રબર, રૂ અને ખનીજ દ્રવ્યો, ખોરાક અને પોશાક ઉત્પન્ન કરી કરીને તે દ્વારા એકત્રીત કરાયેલો ધનભંડાર પશ્ચીમના ખોળામાં દાકવવા માંડ્યો."*

છેલ્લા ચારસો વર્ષનો જગતનો છતીદાસ આ જ વાતો ભાખી રહ્યો છે.

* જુઓ 'The clash of Colour'

પૃષ્ઠ : ૧૬

[૪]

ગોરી પ્રજાએ એ ચાર સદીઓમાં કરી બનાવેલા ચમત્કાર સમા પરાક્રમથી (!) શું સીધી મેળવી અને રંગીન જાતીઓએ શું ગુમાવ્યું તે આંકડાઓના આધારે જોવાથી વાચકને વીશેષ સરળતા થઈ પડે તેમ છે. ત્યારે જુઓ :

અત્યારે મનુષ્યો જેટલી જેટલી પૃથ્વીને જાણી શક્યા છે, તેની સપાટી ઉપર મનુષ્યોને વસવા લાયક જુમી ૫૩૦,૦૦૦,૦૦૦ ચોરસ માઇલ જેટલી છે. તેમાંથી ગોરી પ્રજાઓની સત્તા નીચે ૪૭૦,૦૦૦,૦૦૦ ચોરસ માઇલ છે. એટલે દુનિયાના વસાહતને યોગ્ય પ્રદેશના નવ દશાંશ ભાગ ઉપર ગોરી પ્રજાનો કાબુ છે. બાકી વધી ૬૦,૦૦,૦૦૦ ચોરસ માઇલ જમીન. તેમાં ૪૦,૦૦,૦૦૦ ચોરસ માઇલ જુમી ઉપર પીળી પ્રજા [ચીન-જપાન] નું આધીપત્ય છે

જે ૪૭૦,૦૦૦,૦૦૦ ચોરસ માઇલ જમીન ગોરી પ્રજાના આધીપત્ય નીચે છે, તેમાં વળી સહુથી વીશેષ ભાગ અંગ્રેજી ભાષા બોલનારી પ્રજાને ફાળે જાય છે, અને તેમાં વીશેષ ફાળો બ્રિટીશોને હિસ્સે આવે છે. બ્રિટીશ સામ્રાજ્યની જ વાત કરીએ તો તેના પ્રત્યેક સાત માણસમાં ૭ માણસ રંગીન ત્વચાના અને માત્ર એક માણસ જ ગોરો આવે છે. અર્થાત્ ૭ રંગીન માણસોને એક ગોરો માણસ દળાવી રાખે છે! બ્રિટીશ સામ્રાજ્યની કુલ વસતી ૪૬૦,૦૦૦,૦૦૦ માણસોની છે તેમાં ગોરાઓ માત્ર સાડા ૭ કરોડ જેટલા જ છે. અને સામ્રાજ્યની ૪૬ કરોડની વસતીમાં ૩૪ કરોડ જેટલી જનતા એશીઆવાસી છે, તેમાં હીંદની જ વસતી ૩૨ કરોડ જેટલી છે :^૧ એટલે કે બ્રિટીશ

સામ્રાજ્યની કુલ વસતીમાં એકસોમાં સી-તેર હીંદીઓ છે. એટલે જગતના રાજ-કારણી આકાશમાં અત્યારે બ્રિટીશ સામ્રાજ્ય મહાન ગ્રહને સ્થાને છે. પરંતુ જો તેમાંથી માત્ર એકસો હીંદ જ છુટા પડે તો તેની ૪૬ કરોડની માનવપ્રજા એકદમ ૧૪ કરોડ ઉપર આવીને ઊભી રહે, જો તેના તાબામાંથી એશીઆની જ રંગીન જાતીઓ જુદી પડે તો તેમાંથી બીજા એ કરોડ જેટલા મનુષ્યો ધટી જાય, અને એકલા બ્રિટીશ સામ્રાજ્યની જ નહીં પણ ગોરી પ્રજાના આધીપત્યની મહત્તા ટુટી પડે! આ જ નજરે બ્રિટીશ મુત્સદ્દીઓ અમેરીકોનો આગળ સફેદ સંસ્કૃતિના બચાવનાં બજારોં પુકે છે, દક્ષીણ આફ્રીકાવાળો સેનાપતી સ્મટસ એ જ બચથી ગોરી સંસ્કારી-તાને સાચવવાની દલીલોની જુતાવળ પાછળ રંગીન જાતીઓની સ્વતંત્રતાના તેમ જ સ્વયંનીર્ણયના પ્રશ્નને ગુંચવી નાખવા માગે છે; આ જ દારૂથી પ્રજાસંઘની સંસ્થા ઊભી થઈ છે અને ફ્રેન્ચોની 'સંયુક્ત યુરોપ'ની ચાળના વીચારાઇ છે. ગોરી જાતીનું રંગીન પ્રજા ઉપરનું પ્રભુત્વ ચાલ્યું જાય નહીં તેટલા માટે તો તમામ સામ્રાજ્યવાદી અને મુરીવાદી ગોરી પ્રજાઓ, મનુષ્ય માત્રની સમાનતાના હિમાયતી સોશીયેટ સામે સંગ્રામ ખેડવાની લડાયક મનો-દશા સર્જી રહી છે, તેટલા માટે જ 'ક્રિસ્ટિયોફ કોલમ્બસ'ના લેખક ખેસીસ મેથ્યુસ જવા ખ્રીસ્તી સંપ્રદાયને વીશ્વધર્મ બનાવવાની અને ગોરાઓની વીશ્વની સરદારી એ રીતે અબાધીત રાખવાની નવીન યોજના, ગોરા સામ્રાજ્યવાદીઓ સમક્ષ મોઢક રીતે રજુ કરે છે!

૧ હવે તો હિંદની વસતી વધીને ૩૫ કરોડની થઈ છે.

પરંતુ એ પ્રશ્નનો વીચાર કરવા પડેલાં આપણે માટે (૧) ગોરાઓના આ પ્રભુત્વવાદ-

જગતની શી સ્થિતિ કરી; (૨) એ પ્રભુત્વ કાયમ રહી શકશે ખરું; અને (૩) જો તે કાયમ રહે તો રંગીન જાતીની શું દશા થાય એ તથા મહત્વના પ્રશ્નો વીચારવાના રહે છે.

ગોરી જાતીએ વીજ્ઞાનની શોધ કરી, સ્વતંત્રતાની ભાવના જન્યુત કરે તેણે સાહીત્ય સરળું, પરંતુ એ વીજ્ઞાનનો સમસ્ત માનવ જાતીની પ્રગતિ કરવાના કામમાં ઉપયોગ કરવાને બદલે, પોતપોતાનો સ્વાર્થ સાધવા માટે તેને શુભામ બનાવી મનુષ્ય જાતીના સંહારનાં સાધનો સર્જવામાં તેનો દુરુપયોગ કર્યો, પોતાના જ મહિવાદ અને સામ્રાજ્યવાદને સંગઠીત કરવામાં ભલભલા શુદ્ધીમાનોની શુદ્ધીને દારૂ બનાવી ખ્રીસ્તી મતના પ્રચારની ઢાલ નીચે સામ્રાજ્યવાદને વીસ્તારી બનાવવાના પ્રયોગ કરવાના પ્રયત્ન બેસ્યા, તેમજ રંગીન પ્રજામાં પોતાની ભાષાના શીક્ષણથી તેમણે સ્વત્વ વીસરાવવાની શુદ્ધી રાખી, તેમ છતાં, તેથી રાજવાદનો જુગાળ થયો, એ તો અતીશયમાંથી છુટ થવા જેવું બનવાનો અકસ્માત જ છે, તે માટે અનેક સામ્રાજ્યવાદીઓએ પોષારો ઉછાડ્યા છે, તેમજ કઝન જેવાઓએ પ્રાણુવાન પુસ્તકો વીધાપીધોમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે પ્રવેશી નાં જાય તેની કાળજી રાખી છે!

ગેરાઓએ પોતાના જીવનના ધોરણને વધુ ખર્ચાળ અને વધુ સગવડવાળું બનાવ્યું છે. તે માટે તેઓ મગર છે. પરંતુ પોતાની મેજગોખની લાલસાને પોષવા માટે તેમણે એશીઆ અને આફ્રીકામાંથી જે ધન શોધ્યું

શરૂ કર્યું, તેથી રંગીન પ્રજાઓમાં ભય-કર નીર્ધનતા અને ભુખમરો દાખલ થયાં તે વાત વીસરીને, રંગીન પ્રજાનું જીવન સાદું તેમજ ભુખડુ બની ગયું તે જાણે રંગીનોનો અપરાધ હોય તેમ મનાવો, રંગીન જાતીઓના મુળ દેશોમાં રંગીન પ્રજાની સામે વાક્યુદ્ધ શરૂ કરી, તેમની દશા અત્યંત કરતાં યે હલકી કરી નાખી છે. ખુદ બ્રિટીશ સંસ્થાનોમાં હીંદીઓની યદ્ય રહેલી દુર્દશા એનો પ્રબળ પુરાવો છે.

હીંદુસ્થાન અત્યારે દુનિયાના ઉદ્યોગવાદી દેશોમાં આઠમા નંબરે આવે છે, છતાં ગોરાઓ માત્ર પોતાના જ દેશને જગતના દુનિવર ઉદ્યોગનાં કેન્દ્ર બનાવવા મથી, રંગીન પ્રજાઓના દેશને કાચો માત્ર બનાવનારા તેમજ ગોરાઓના કડીઆરા તેમજ જલધરીઆ તરીકે રાખવા મથે છે. અને સમસ્ત વીશ્વમાં ગોરાઓ કરતાં રંગીન જાતીની સંખ્યા વીશેષ છે, તે જતાં ગોરાઓ પોતાના સ્વાર્થની ખાતર માનવ જાતીના મોટામાં મોટા સમુદાય વીકાસ અટકાવી, દુનિયાને ઉલટી દીશમાં લઇ જવાનું મહા પાપ કરી રહ્યા છે. એટલે જો ગોરી પ્રજાનું રંગીન જાતી ઉપરનું આધીપત્ય વધુ વખત ટકી રહે તો જગતની માનવજાતીના મોટામાં મોટા સમુદાય અધોગતિ થાય. તે અટકાવવા માટે ગોરી પ્રજાના ધમઠી મુડીવાદનો અને સામ્રાજ્યવાદનો જ નહીં પણ અભીમાનવાદ અને સત્તાવાદનો યે અંત લાવવાની જરૂર છે.

[૫]

તે માટે જોમ બેક્સીલ મેથુસ કહે છે તેમ સમસ્ત વીશ્વમાં ખ્રીસ્તમતનો પ્રચાર કરવાની જરૂર નથી, તેમ ગોરાઓએ રંગીન જાતીઓને દબાવવા અને તેમની ઉપર પોતાનું આધીપત્ય જમાવવા જે

ભયાનક કૃત્યો કર્યાં છે તેનો વળતે

૧. જેવાં કે કાંગોની પ્રજા ઉપર બેલ્જિઅઓનો લુદ્ધ, અમેરીકા અને ઓસ્ટ્રેલીઆના મુજવતનીઓની કતલ, આફ્રીકાવાસીઓ ઉપ-

અદ્વેષ લેવા માટે તત્પર થવાની પણ રંગીન જાતીઓ માટે જરૂર નથી. પરંતુ જે રી પ્રજા જે આલાપીઓ અને યુક્તીઓથી પોતાનો પંજે પ્રસારી શકી તે બરાબર સમજી, એવી યુક્તીઓમાં ફરીથી નહીં ફક્ત જવાબ તેવી સાવધાની સચે, જે વીજાનની મદદથી તેમણે વીપુલ સત્તા જમાવી છે અને જે વીજાનનો માનવજાતીના દુશ્મન તરીકે ઉપયોગ કરી તેનો દુરુપયોગ કર્યો છે, તે વીજાનનો અભ્યાસ કરી તેનો ઉપયોગ માનવ જાતીના દુશ્મણ માટે કરવા માટે તત્પર બનવાની જરૂર છે. જપાનના સામ્રાજ્યવાદને બાદ કરી તેણે ફરેલી પ્રગતીનું અનુકરણ પ્રત્યેક રંગીન જાતીએ કરવાની જરૂર છે. કેમકે રંગીન જાતીઓને ઓહીઆં કરી જવાની ગોરી પ્રજાની સ્વાહાનીતીને એકદમ અટકાવવામાં જપાને જ મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો છે. પરંતુ જપાને ગોરાઓનું અનુકરણ મુડીવાદ અને સામ્રાજ્યવાદને સંગીન બનાવવામાં ક્યુ" અને તે ગોરાઓની જ નાનકડી આજ્ઞાની બની બેઠું, તેને બદલે વીશ્વની રંગીન પ્રજાઓએ સમાજવાદને ધોરણે સમાનતા અને સામુદાયિક સહકારની રીતનું અનુકરણ કરવા તત્પર બનવાની જરૂર છે.

ત્યારે હવે આપણે ગોરી પ્રજાએ વીજાનની મદદથી કેવા વીકાસ સાધ્યા તે બરાબર જોઈએ:

ઇસ્ટ ઇન્ડીઆ કંપનીના વખતમાં લંડનથી કલકત્તા તેમજ મદ્રાસ કાગળ પહોંચતાં લગભગ ત્રણ મહીના તો ઓછામાં ઓછા થતા હતા, આફ્રીકાના બીતરી ભાગમાં રખડવાનું સાદમ ઉડાવનાર લીવીંગ સ્ટેનને

રના અત્યાચાર અને હીંદ, ઇજીપ્ત તેમજ ચીનમાં અસાધ્ય કુટીલ નીતી.

ટાંગાનિકા સરોવરને કાંઈ પહોંચ વહોલી ટપાલ પહોંચાડવામાં આવી ત્યારે તે પત્રો ઉપર બપોળે વર્ષની ધુળ ચડી ગઈ હતી. આને લંડનની ટપાલ હીંદમાં સ્ટીમર દ્વારા પખવાડીએ અને વીમાન મારફત આંવાડીએ આવી શકે છે, તારથી લંડનની પાલ્કા મેન્ટમાં થયેલાં ભાષણોના આવેશ સંદેશ હીંદુસ્થાનનાં વર્તમાન પત્રોમાં તે જ દીવસે છપાઈને વાચકોના હાથમાં જાય છે, વાયર લેસના તારની ઝડપ તો એક સેકંડના પચાસમા ભાગ જેટલી હદે જઈને ઉભી છે, અને રેડીઓના ધંત્રથી ગોળમેથમાં થતાં ભાષણ દીલ્હી કલકત્તા અને મુંબાઈમાં સાંભળી શકાય છે; ટાંગાનિકા સરોવરને કીનારે લંડનથી ગંગેશા વાયરલેસ તારનો સંદેશ એક સેકંડના ૪૦ મા ભાગમાં તો પહોંચી જાય છે, લંડનથી નીકળેલા લીવીંગ સ્ટોન અનેક હાડમારીઓ અને બપોરે ભય વેળેને કેટલાંય વરસે ટાંગાનિકા સરોવર આગળ જઈ શક્યો હતો, પણ આને લંડનથી નીકળેલા મુસાફર ઉંઘતો ઉંઘતો યુરોપ ઓળંગી ભુમધ્ય સમુદ્રના કીનારેથી અનેક જાતના વૈભવ વીલાસથી ભરેલી સ્ટીમરમાં મગ્ન કરતો કરતો દારેસાગમ ઉતરી ત્યાંથી વળી રેલ્વેમાં બેસી ટાંગાનિકા સરોવરને કીનારે માત્ર એક જ મહીનામાં પહોંચી જઈ શકે છે.

ફુનીયાના લુદા લુદા પ્રદેશો વચ્ચેનાં અંતર આમ મુસાફરી તેમજ સંદેશ વ્યવહારનાં ઝડપી સાધનો શોધીને ઓછાં કરી નાખ્યાં છે. છતાં હજી એટલી ઝડપથી તેમને સંતોષ થયો નથી; એટલે વીમાન તેમજ મોટરની વીશેષમાં વીશેષ ઝડપના અખતર કીમતી પ્રાણને ભોગે તેઓ કરી રહ્યા છે. ગગનમંડળ તે વીમાનીઓ માટે કીનારા વીણેલો મદાસાગર થઈ પડ્યો છે, તેણે

માનવ જાતીના માર્ગમાં અડચણોરૂપ પરંતુ માળાઓને પાંગળી બનાવી મુકી છે. એક સમાખંડમાં ભાષણ કરનારા માણસનો અવાજ સામે છેડે છેડેલી પાટલી ઉપર ખેંટલા માણસને કાને પહોંચી શકે, તેથી પણ ઓછા સમયમાં ન્યુયોર્કની વાત લંડનમાં સાંભળી વળી પાછી તે વાતને દક્ષિણ આફ્રીકાને સંભળાવી શકાય છે. ફુનીઆના પ્રત્યેક મહત્વના સ્થાનને સ્ટીમર અને રેલ્વેના માર્ગની જાળાથી મુંઘી લેવામાં આવ્યા છે અને બાકીના વીલાગમાં મોટરબસોની વ્યવસ્થા થવા માંડી છે. આમ જગત ગતીની જીતી ઝડપમાંથી નીકળી ગયું, તેની ઝડપની મર્યાદાઓ નીકળી ગઈ, એથી મનુષ્યોના માનસમાં નવી જ ક્રાંતી થઈ ગઈ છે. રશીયામાં ગાડાના યુગની રેલ્વેઓ અને વીયારો વીમાનોના યુગમાં ન જ ચાલી શકે એવી કંપનાઓની અસરના રંગથી પ્રત્યેક માથું રંગાવા માંડ્યું છે.

રંગીન જાતીઓ એ કે એ અસરમાંથી મુક્ત રહી શકી નથી, પરંતુ ગોરી પ્રજાઓ વચ્ચે ચાલી રહેલી આ બધી દોડદોડીની શરત હજી તે જોઈ રહ્યા છે. એ શરતમાં પોતાની જાતને હોમાવવા માટે હજી તેણે પોતાનાં સાધનો યોગ્યતાં નથી. અને એ શરતમાં દોડ્યા વીના ગોરી પ્રજા પાસેથી પોતાના સ્વાધીકાર પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ નથી, પરંતુ તે શરતમાં જોડાવા માટે ગોરી પ્રજાનાં જ વૈજ્ઞાનિક સાધનોને જાપાનની માફક અપનાવી લીધા સીવાય રંગીન જાતીઓનો છુટકો થવાનો નથી, તેમ કરતાં રંગીન જાતીઓ જોડાવી પાછળ રહેશે, પોતાના જીવનના પ્રાચીન માર્ગો છોડી નવા અદ્યક્ષ કરવામાં જોડાવી આનાકાની કરશે તેટલી તે પેલી ઝડપમાં પાછી પડી જવાની છે. રંગીન પ્રજાઓએ

એ વાત જીતવાની નથી કે, જ્યારે પણ તેમને પેલી શરતમાં ઉતરવું હશે ત્યારે એ જ સાધનોનો ઉપયોગ કર્યા વીના એમનો આરો આવે તેમ નથી, તો પછી તેમાં વીલંબ કરવામાં જાતને જ નુકશાન કર્યા વીના ખીન્ને શું અર્થ સરવાનો છે?

વર્તમાન વીશ્વની સાંકડી મર્યાદાઓ તુટી ગઈ છે. આજનું જગત પુર્વ પશ્ચિમ ગોળાર્ધના ઉત્તર દક્ષિણ દ્રુવ મુધી વીરતારી બન્યું છે. મુંબઈ જેવા શહેરમાં ડોહાઉ કરનાર જગતની તમામ પ્રજાઓના પ્રતીનિધીઓને જોઈ શકે છે, પરંતુ અમદાવાદ જેવા શહેરમાં એ પ્રસીદ્ધ થતા વર્તમાનપત્રનું કોઈ પણ પાનું ઉઘાડીને જોનારને સુદાં તેમાં સમસ્ત વીશ્વનાં સમાચારોની નોંધ લેવાયલી જણાયા સીવાય રહેતી નથી, એટલે જેમ જીતી ફુનીયાની રીતો અને તે સમયને યોગ્ય અનુકૂળ વીચારવાળાઓનું આ નવીન જગતમાં સ્થાન નથી, તેમ માત્ર અધિક જ રંગવાળા પ્રજા પોતાને જ સર્વ રાક્ષસીમાન સમજી, જાતની બીન્ન બીન્ન રંગવાળા પ્રજા ઉપર પોતાનો જ સત્તાવાદ ગળવી, તેની પાસેથી પોતાના હિત અર્થે દ્રવ્ય અને સસ્તી મજુરીનું શોષણ જારી રાખીને છૂંટી શકે તેમ પણ નથી. તે માટે ખાસ કરીને રંગીન પ્રજા-જે અત્યારે ગોરી પ્રજાના પંજમાં સપડાઈ છે-એ અધઃપતનમાંથી ઊગરી જવા માટે વીજાનનો પુરેપુરો લાભ લેવાની ખાસ અગત્ય છે. તેનાથી દુર જવાનો-માત્ર હાથમજુરીથી ઉદ્ધાર થઈ જશે એવા સંતોષ માનવાનો-માર્ગ આમલત્યારો છે, તે માર્ગ લેનાર ગોરી જાતીની ઝડપી શરતમાં પાછળ પડી જશે એટલું જ નહીં પણ તેમાં તેનો કદી જ જથ્થાનો થશે નહીં.

સમાજવાદમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન

: પ્રયોગક :

રમણીક વી. મહેતા

બી. એસ સી., એલ. એલ. બી.

સમાજમાં હમેશાં પરીવર્તન થાય છે. કાંઈ પણ સમાજ વીકાસની અમુક કક્ષાએ પહોંચ્યા પછી તે નવીન સમાજનાં સર્ગક બળો સર્જે છે. તે જ પ્રમાણે અર્વાચીન મુડીવાદી સમાજે આજે જનસમાજના વીકાસને અવરોધતાં, સમાજની શાંતી સમૃદ્ધી અને પ્રગતિની આડે આવતા, સમાજવાદનાં સર્ગક બળો સર્જ્યાં છે. સમાજવાદ ઉપર રચાયેલા એ નવા સમાજમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન અને તેમનો દરજ્જો કેવા હશે તે ઉપર લીલીએન્થલ નામના એક સમાજવાદીએ “વીમેન ઓફ ધી ફ્યુચર” નામની એક નાની પુસ્તીકા લખી છે. એ પુસ્તીકાના આધારે પ્રયોગક પ્રસ્તુત લેખમાં નીચેના વીચારો નવધુગના વાચક સમક્ષ રજુ કરે છે.

લેખાંક : બાળે

પહેલા લેખમાં આપણે સમાજવાદી સમાજમાં સ્ત્રીગતી, સામાજિક જરૂરીયાતો માટે જોઈતી માનવ મજુરીના સંબંધમાં કયું સ્થાન ભોગવશે તે જોઈ ગયા. અહીં આપણે તેઓના માનસ વીકસાવવા માટે સમાજવાદી સંસ્થાનો કેવાં અને કયાં મુધીનાં પગલાં ભરશે તેની સમીક્ષા કરીએ. તે પહેલાં ગતિંગના અનુસંધાનમાં પૃથ્વીના પટ ઉપર પ્રસીદ્ધો પામેલા સૌવીયેટ રશીઆમાં આજે સ્ત્રીઓ અમજવી તરીકે કેવું સ્થાન ભોગવે છે તે ઉપર સ્વેચ્છા પૃષ્ઠીપાન

કરી લઈએ તો અસ્થાને નહીં ગણાય. (સૌવીયેટ રશીયાનો સ્ત્રી સમાજ જુદાં જુદાં ક્ષેત્રોમાં આજે કયું સ્થાન ભોગવે છે તેની સંક્ષીપ્ત સમીક્ષા યોગ્ય સ્થાને કરવાનો લેખકનો હેતુ છે. પૃથ્વીના પટ ઉપર સૌવીયેટ રશીયા જ આજે એકલો દેશ છે કે જ્યાં ઉદ્યોગવાદના પાયા ઉપર સમાજવાદનું ચણતર ચણાઈ રહ્યું છે. અને તેથી સમાજવાદ તરફ કુચકદમ કરતા એ પ્રદેશની પ્રમદાઓ સમાજમાં કયો દરજ્જો ભોગવે છે તેનો સંક્ષીપ્તમાં આ લેખો સાથે ઉલ્લેખ

કરવો અથોગ્ય નહીં ગણાય.) વર્ગોના સતત પ્રયત્નોએ, રૂશીયાના કામદાર અને ખેડૂત મંડળે એ અંરશાહીને જમીનદોરત કરી અને શ્રમજીવીઓની સરમુખત્યારી સ્થાપી. આ શ્રમજીવીઓની સરમુખત્યારી હેઠળ રૂશીયાની રમણીઓ અખળા મટીને સખળા બની છે. સત્ત્રકા થયાં દયાયશો અને શોષીત થયેલો સ્ત્રીસમાજ આજે પુરૂષોની વાસનાની પુતળી અને શૂઢરખુ શૂઢીણી મટીને જાહેર જીવનમાં આગળ પડતો ભાગ લે છે. પુરૂષોની હાજરીમાં હવે તેમના ઝહેરા ઉપર શરમના શેરડા પડતા નથી કે નૈતીક હીંમતના અભાવે ફોલ થતો નથી. મરદો સાથે હાય મીઠાચી તેઓ કાંઈ પણ ક્ષેત્રમાં ઝંખલાવતાં પાછી પડતી નથી, લસ્કરી ખાતા જેવા લગપક ક્ષેત્રમાં પણ તેઓ આજે રૂશીયાને રાજ્યોના આકંભણમાંથી બચાવવા માટે મોખરે ઉભા રહેવાની હીંમત કરે છે, તેમ જ અખળાઓ ધારીને મરદો તેમને જે મદદ કરવા તૈયાર થાય તેને તેઓ તુચ્છકારી કાઢે છે.

કરખાનાંમાં કામ કરતી કામદાર સ્ત્રીઓ હવે ઉપરી અમલદારનો હુકમ “હ હલુર” કહીને માથે ચઢાવવા તૈયાર નથી. તેને નીચત કરેલા કામ સીવાય તે ખીલું કામ કદી પણ કરશે નહીં અને નીચત કરેલા કામના ક્વાકો ઉપરાંત તે કામ કરવા પણ તૈયાર થશે નહીં. હાજમાં રૂશીયામાં સ્ત્રી કામદારો માટે કામન, વધારેમાં વધારે છ કલાકો હરેલા છે. માતા થયેલી મહીલાઓનાં બાળકોની સુખ સમવડ સાર દરેક જાતની સુવ્યવસ્થા રખાય છે. ગર્ભવતી સ્ત્રીઓને સાત માસ થયે ચડતા પછારે રજા આપવામાં આવે છે અને સુવવડ પછી પણ દોઢ માસ સુધી ચડતા પછારે રજા મળે છે. તેથી તેમને ગર્ભવસ્થાને

લઇને કામ કરવા અસક્તા બનનાં આથી ક પરતંત્રતાની પીડા સહન કરવી પડતી નથી.

સોવીયટ રૂશીયામાં સ્ત્રીઓ સમાજમાં ખરેખરો સમાન હક્ક ધરાવે છે અને તેના પ્રત્યેક રચનાત્મક ક્ષેત્રમાં ખુબ આગળ પડતો - ભાગ લે છે. - આજે પણ જ્યારે ખીજા દેશો રાજકીય કારોબારમાં સ્ત્રીઓના અગ્રભાગ લેવાના હક્કને સ્વીકારતા નથી, જ્યારે રૂશીયામાં તો કેટલીયે સ્ત્રીઓ રાજ્યમાં ઉંચા દરજ્જા ભોગવે છે. લેખપદારી વાળી જગ્યાઓ ઉપર પણ સ્ત્રીઓ કામ કરતી માલમ પડે છે. એ કાલોમ ટેઇનામની એક રશીયન રમણી રૂશીયાના નોવેના એલ્સી તરીકેનું કામ કરે છે. રૂશીયાના નવીન સમાજ પ્રોદેસરો, ઇજનેરો અને એવી ખીજા કળાની અદ્ભુત ભેદ સ્ત્રીઓને આપી છે. બીજગીતા એક કારખાનામાં વડા ઇજનેર તરીકે રૂશીયાની સ્ત્રી કામ કરે છે અને તેના કાર્યે રશીયન નીબજીતોડું તો શું પણ પરદેશી નીબજીતોડું જે ધ્યાન ખેંચ્યું છે. રૂઢી અને રીસ-રીવાજ દ્વારા શુકામી ભોગવતી સ્ત્રીઓની સુકામીને આ ઇતીહાસ છે અને હજુ એવી જ સ્થીતીમાં સખજતી સ્ત્રીઓને એ ઇતીહાસ ધ્રુવતારક છે.

સમાજવાદી સમાજમાં દરેક શ્રમજીવીને (પછી સ્ત્રી હો કે પુરૂષ) ગમે તે પ્રકારનું કામ કરવાનું હોય, છતાં તેમને જે કામ કરવાનું હોય છે તે વીધે સાર જ્ઞાન આપવામાં આવશે. આજના મુઢીવાદી સમાજની ઔદ્યોગીક સ્થીતી જ એવી છે કે જ્યે એક કામદારને એક દીવસ અમુક કામ ઉપર અને બીજા દીવસે ખીજા કામ ઉપર ચડવું પડે છે ! આ કારણોને લઇને તેમનાથી એક જ કામમાં નીપુણતા કેળવી શકતી નથી. આ પ્રથા સ્ત્રી કામદારોને

પણ લાગુ પડે છે. ભાવી સમાજવાદી સમાજમાં દરેક સ્ત્રી કે પુરુષને સારું કામ કરવાનું શીખવવામાં આવશે, એટલું જ નહીં પણ તેમને વીજાન, કલા, સાહિત્ય, અને મનુષ્ય જીવન સાથે સંબંધ રાખતા કોઈ પણ શાસ્ત્રના વધુ નહીં તો પ્રાથમિક સીદ્ધાંતો તો સારી રીતે શીખવાડવામાં આવશે જ. ઉપરાંત તેમને સંસ્કૃતિના સામાન્ય પાઠ પઢાવવામાં આવશે, જે આજે મોત્ર સમાજન ન ધણા જ નાના ભાગને મળી શકે છે અને જે કેટલાકને તે મળી શકે તેમ હોય તો પણ તેમની આર્થિક પરતંત્રતા તેમની એ તક પડાવી લે છે. સારી થે જનતાને સામાન્ય કેળવણી અપાવી જો-એ તે સંસ્કૃત તેમજ વ્યવસ્થિત સમાજની એ એક અતી અગત્યની ફરજ છે એવું કાંઈ સમાજવાદીઓ જ પ્રથમ કહે છે એમ નથી.

આ સીદ્ધાંત તો આજનો મુડીવાદી સમાજ પણ સ્વીકારે છે અને એ સીદ્ધાંતને પાર પાડ્યા માટે અનેક ઉપાયો પણ ચોજે છે. સીદ્ધાંતની આ દૃષ્ટિએ તો તવંગરની કે ગરીબની, મીઠા કે કારખાનાના માલિકની કે કામદારની નાની બાળકી સુદાં પ્રાથમિક કેળવણીથી તે ઉંચા ધોરણનું શિક્ષણ મેળવી શકે તેમ કહેવાતું હોય છતાં પણ જનતાનો જંગી સમુદાય આજે અલણ છે! કદાચ કોઈક સાનુકુળતાને લઇને કોઈ કામદારનું કે ખેડૂતનું બાળક નીશાળમાં પંગ મુકે, પણ ભાગ્યે જ તેણે પ્રાથમિક કેળવણીનો અર્ધ ભાગે પુરો કર્યો હોય તેટલામાં તો જીવનની જરૂરીયાતો તેને ખેતરમાં કે કારખાનામાં મજૂરી કરવા જવાની ફરજ પાડે છે. આનું કારણ એ છે કે તેના માબાપની આવક કુટુંબનો નિર્વાહ કરવા માટે પુરતી હોતી નથી અને તેથી તેમને તેમના કુમળા બાળકને પણ તેમના જ પંથે

પળાવવાની ફરજ પડે છે. તવંગર વર્ગનાં સંતાનોમાંનાં કેટલાંક તો ઘણી વખત બાળસુ, એદી અને મહત્વાકાંક્ષા વીનાનાં હોય છે. છતાં તેઓને બળજબરીથી પણ કોલેજમાં ધકેલવામાં આવે છે! કારણ કે તેમનું કુટુંબ શ્રીમંત છે અને કોલેજની કેળવણી ગમે તે ખર્ચના ભોગે પણ તેમને આપી શકે તેમ છે. બ્યારે ધનવીન વર્ગનાં સંતાને ગમે તેટલાં છુદ્દીશાળાં હોય, માનસ સુધા રવાની તેમને ગમે તેટલી અભીલાષા હોય, છતાં તેમને નીશાળે મુક્યાં હોય તો પ્રાથમિક કેળવણી પણ પુરી ન થઇ હોય તેટલામાં તો તેમને ઉઠાડી દેવાં પડે છે અને હાંદગીની વૈતર કરવાની હુંસરી અકાળે તેમના ખભે નાખવામાં આવે છે. આવી સંજોગોમાં તેમનાં માનસ ક્યાંથી વીક્સે, તેમની પાસેથી સારી છુદ્દીની ક્યાંથી આશા રાખી શકાય ?

વર્તમાન સમાજમાં કેળવણીનાં સાધન છે પણ કેળવણી દેવાની તકનો તેમાં અભાવ છે. પુરતાં કપડાંના અભાવે થર-થરનાં, પુરતાં ખોરાકના અભાવે અર્ધ-ભુખ્યાં નીશાળે જતાં બાળકોને આવવામાં આવતી કેળવણી એ કેવળ કારસ સમાન છે! ઉંચા અને ઉમદા માનસની વૃદ્ધિ આવા સંજોગોમાં ભાગ્યે જ થાય છે. ત્યારે સમાજવાદ કેટલો બન્ને જાતીઓના માનસ વીકાસ માટે સરખી અને સમાન તકો પ્રાપ્ત થશે, કારણ કે જાતી વચ્ચેનો ભેદ સમાજવાદના સીદ્ધાંતોથી વીરદ હોવાથી દરેક વ્યક્તિની આર્થિક પરતંત્રતા દુર થતાં તેને તેનું માનસ વીકસાવવાની સંપૂર્ણ તક સાંપડશે.

આગામી યુગનાં કેળવણીશૃંગારમાં બાળકોને આજના કરતાં વધુ વખત ફરજિયાત રહેવું પડશે. સાધારણ રીતે ૧૪ વર્ષની વયે કોઈ પણ બાળક કે બાળિકાને નીશા-

જેથી ઉઠાડી મુકી જીવન વ્યવસ્થાની ધુંસરી આજે સોંપવામાં આવે છે, પણ સમાજવાદ હેઠળ કેળવણીનો સમય ઓછામાં ઓછ ૧૮ થી ૨૦ વર્ષ પર્વત રહેશે. ભુત અને વર્તમાનકાળનો વીકાસક્રમ ભેતાં અધારણીને સત્ય માનવાને કારણ મળે છે. જેમ જેમ સમાજ વધુ અને વધુ વીકાસ પામતો જાય છે, તેમ તેમ કેળવણી પાછળ જીવનનાં વધુ વર્ષો વ્યતીત કરવાં પડે છે. જે સમાજ, તેના યુવાન વર્ગની શારીરિક, માનસિક અને નૈતિક કેળવણીની જવાબદારી સ્વીકારે છે, જે સમાજ યુવાન જનતાને સાઈ કામ કરવાનું શીખવવા સાથે સામાન્ય જ્ઞાન અને સંસ્કાર આપવાને બંધાય છે, તે સમાજ કેળવણી માટે વધુ સમય રોકતાં પાછો પડશે નહીં. જેમ કૃષીશાવસ્થામાં બાળક અને બાળકીઓ સાથે જ રમતાં અને ખેલતાં હોય છે તેવી જ રીતે તેમનો શારીરિક તેમજ માનસિક દૃઢીએ બરાબર વીકાસ થયા પછી તેઓ સમાજનું કામ કરવા પાછાં સાથે અંપદાવશે.

આજે સમાજવાદનું સ્થાપન કરતા સે.વી.એટ રશીયા તરફ દ્રષ્ટી કરીએ તો જણાય છે કે ત્યાં દરેક વર્ષે કેળવણીના ક્ષેત્રમાં સ્ત્રીઓ ઘણીજ આગળ વધતી જાય છે. જે ક્ષેત્રોમાં તેને અત્યાર સુધી સ્થાન ન હતું ત્યાં હવે વસ્તુસ્થિતી બદલાતાં તે આગળ જણાયા વીના રહેતી નથી. પણ આ કેળવણી તે આજે નીશાળોમાં અને કોલેજોમાં અપાતી કેળવણી જેવી નથી. રશીયન નીશાળો અને કોલેજોમાંથી તો અખ્યાસ પુરો કરતા વીદ્યાર્થીઓ અને વીદ્યાર્થીનીઓ તરત જ જે વીવચનું જ્ઞાન લીધું હોય તે વીવચના ક્ષેત્રમાં કામ કરવાની લાયકાત ધરાવનારાઓ હોય છે. રશીયાના હુન્નર ઉદ્યોગોના નવીન બંધારણથી કામદાર

વર્ગમાં બહોળા સમુદાયને રશીયણ આપવા માટે જે અગત્યના દરારો થાય છે તે દરારો સોવીયેટ રશીયાના સ્ત્રીસમાજ માટે એક નવું ચીત્ર દેરે છે. સ્ત્રીઓ નવીન ઉદ્યોગોમાં સારો ભાગ લેતી થઈ છે. ધાતુના ઉદ્યોગોમાં અને ખીજા કામકાજમાં સ્ત્રી કામદારોનો વધતો જતો સમુહ આજે અગત્યનું સ્થાન ધરાવે છે. “સેન્ટ્રલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ ઓફ લેબર” સંસ્થા તરફથી સ્ત્રીઓને મીલનાં યંત્રોને અને ધાતુ ઉદ્યોગોને લગતું રશીયણ આપવામાં આવે છે. ત્યાંની સ્ત્રીઓ ફક્ત સાંચાકામ કરી જાય છે. એટલું જ નહીં પણ મોટા ખાતાના મેનેજર તરીકેની લાયકાત પણ ધરાવે છે. કારણ કે સ્ત્રીઓ તેમના ખાતામાં અમુક વરસો મુધી અનુભવ લઈ તેમાં નીપુણ બને તે તેનો ઉદ્દેશ છે. એ ઉપરાંત ચાતુ જમાનાને લગતી બાબતોની ચર્ચા કરવા માટે સ્ત્રીઓનાં પોતાનાં સંખ્યાબંધ ચોપાનીયાં રશીયામાં નીકળે છે. આ ચોપાનીયામાં રશીયન રાજકારણની ચર્ચા સાથે આંતર-રાષ્ટ્રીય રાજકારણની ચર્ચા પણ થાય છે. આંતરરાષ્ટ્રીય કુત્રીયામાં બનતા સામાજિક અને રાજકીય બનાવોનું પરીણામ શું આવશે, એ બનાવો પાછળ જેની બાહ્ય ખેલાતી હશે વીગેરે પ્રશ્નોની એ ચોપાનીયામાં સ્ત્રીઓ ચર્ચા કરે છે.

ઝરશાહીને જમીનદોસ્ત કરી, રશીયન સમાજવાદીઓએ થમજીવીઓની સરમુખત્યારી સ્થાપી કે તરત જ સારી થે રશીયન જનતાને અક્ષરજ્ઞાન આપવા માટે રાજ્ય તરફથી પગલાં લેવામાં આવ્યાં. કેળવણીના શુભો જનતાને સમજાવી તેને કેળવણી લેતી કરી, તેથી આજે તમામ રશીયન પ્રજા લખની વાંચતી થઈ ગઈ છે. કૃષ્ણ પણ નીશાળે જતાં શરમાતા

નથી. અલણ રહેવામાં રીશીયન પ્રગતી કોઇ પણ વ્યક્તિને શરમ લાગે છે. રીશીયામાં અપાતી કેળવણી જોઇને ક્ષીવર રીન્નાથ ટાગોરને જે જે ઉદ્ગારો કાઢવ પડ્યા છે એ જ રીશીયન પ્રગતીની શાક્ષી પુરે છે. ક્ષીવર ટાગોર કહે છે: “મેં રીશીયામાં એક ચમત્કાર જોયો. મારું સ્વપ્ન આજે સાચું થયું.”

રીશીયાનાં નાનાં નાનાં ખાલ ખાલીકાઓએ આપેલા તેમના ક્ષીન પ્રશ્નોના ઉત્તરે સાંભળી ક્ષી ટાગોર દીગ્મુદ ખન્યા હતા. અને હોંદમો પણ એવી જ કેળવણી જનતાને અપાય એવી તેમણે હાદીકે અભીલાષ દર્શાવી હતી. પ્રત્ય પ્રબમાં પણ કેળવણીનો પ્રચાર થણી ઝડપથી થાય છે. ૧૯૩૩ સુધીમાં સમસ્ત સૌવીયેટની પ્રબમાં ફરજિયાત પ્રાથમીક કેળવણી હાખલ કરવામાં આવે એવી યોજના ૧૯૨૮ માં કરવામાં આવી છે. એ યોજના અનુસાર શહેરની તેમજ ગ્રામ્ય પ્રદેશના કેટલાક ભાગોની પ્રબમાં આ પ્રાથમીક કેળવણી ફરજિયાત હાખલ કરી દીધી પણ છે.

પણ સમાજવાદી સમાજમાં સ્ત્રીઓ માટે કેળવણી લેવાની પુરતી તકો અને સાધનો સાંપડશે, ત્યાંથી જ રાજ્યની ફરજ પુરી થઇ છે એમ નથી. ભાવીસમાજનો સવજો વહીવટ અને કારોબાર પણ પુરોગતી માફક સ્ત્રીઓને સોંપવામાં આવશે. સમાજવાદી સંસ્થાનમાં જાતીભેદને સ્થાન નથી. રાજ્યકરણી ક્ષેત્રમાં સરખા હકકો સ્ત્રીઓને પણ મળવા જોઇએ એવી જાતની માગણી આજે પણ સમાજવાદીપક્ષે તરફથી વર્તમાન પંચો અને વ્યાખ્યાન પાંકો મારફતે થાય છે. તેથી નવી સમાજ રચનાનો એક પાથો તો આ સરખા હકકની સ્થાપના ઉપર નંખાશે. સમાજવાદી સમાજમાં દરેક સ્ત્રીને - મત

આપવાનો અને ચુંટણીમાં ઉભા રહેવાનો હક મળશે અને જે તે લાયક હશે તો કોઇ પણ હોદ્દો તે મેળવી શકશે. ટુંકમાં નાગરીક તરીકેના દરેક હક તેઓ ભોગવશે અને નાગરીક તરીકેની ફરજો ખમવશે.

પણ અમજવી તરીકે અને નાગરીક તરીકે સમાજવાદ હેઠળ સ્ત્રી જાતી કયું સ્થાન ભોગવશે? એ પ્રશ્ન કરતાં ભાવી સમાજમાં સ્ત્રી જાતી, ગૃહણી તરીકે, અને માતા તરીકે કયું સ્થાન ભોગવશે તે પ્રશ્ન જોડેલા વધારે અટપટો છે તેટલો જ તે વધુ રસદાયી છે.

સામાજિક અને નાગરીક તરીકેની સ્ત્રી જાતીની જવાબદારી અને તેની શૃદ્ધિ અને માતા તરીકેની જવાબદારી વચ્ચે કવી રીતે મેળ ખેંચશે તેની સમીક્ષા હવે આપણે કરીએ:

કેટલાકો સમાજવાદ ઉપર દોષારોપણ કરતાં કહે છે કે, સમાજવાદ, શુક અને કુટુંબનો નાશ કરશે; ગૃહજીવન અને કૌટુંબીક જીવનનાં સુખ અને સગવડો ઉપર પુજો મુકશે; પીતા અને પુત્ર કે પત્ની અને પત્ની વચ્ચેના પ્રેમનો અંત આણશે. આ કથન અર્ધસત્ય છે અને તેથી વાયક સંપુર્ણ સત્ય સાંભળ્યા સીવાય, આવા અર્ધસત્ય ઉપર સમાજવાદ પીયે કોઇ પણ જાતની મત ખાંધવો જોઇએ નહીં. ખરું છે કે સમાજવાદ આજે શૃદ્ધ અને કુટુંબ જે સ્થિતિમાં આવે છે તેમાં મુલગત પરીવર્તન કરશે, પણ સાથે સાથે તે ગૃહજીવન અને કૌટુંબીક જીવનનાં મધુર તત્ત્વો કાયમ રાખશે અથવા મુડીવાદી સમાજે મારી નાખેલાં એ તત્ત્વોને ફરી સજીવન કરશે. પત્ની અને પત્ની અગર માતા અને બાળક વચ્ચેના પ્રણયની ગાંઠ મજબુત કરશે. સ્ત્રી છે કે પુરુષ હો, પણ સંપત્તિ, અર્થીક

પરતંત્રતામાંથી મુક્તી આપવાના મનોરથ સેવતા સમાજવાદ આ આદેશોને પરીપુષ્ટ કરવામાં સહાય કરશે. સ્ત્રીઓને આર્થિક પરતંત્રતામાં રાખનાર કૌટુંબીક રચનાનો સમાજવાદ જરૂરથી ખસ કરશે ખરો, પણ તે પછી તે કુટુંબોમાં આર્થિક સ્વતંત્ર સ્ત્રી વીહાર કરશે.

કૌટુંબીક રચનાનો આ નતનો ખસ, એક સૈકાથી આજના મુડીવાદે શરૂ કર્યો છે અને હજુ પણ તે અપીરત કર્યો જ નથી છે. ન્યારથી ગૃહઉદ્યોગો, ગૃહ છોડીને યંત્રાલયોમાં જઈ વરયા, ન્યારથી કાંતવાનું અને વણવાનું કામ રેડીયા અને શાળોને બદલે યંત્રો ઉપર આધવા માંડ્યું ત્યારથી જ મુડીવાદે ગૃહ અને કૌટુંબીક જીવનમાં ભાગલા પાડવાનું શરૂ કર્યું હતું. વગર વેતને ગૃહકાર્ય સાથે કાંતવાનું અને વણવાનું કામ કરતી સ્ત્રીને ન્યારથી ગૃહ ત્યજીને યંત્રાલયોમાં કામદાર તરીકે જવું પડ્યું ત્યારથી જ, સહીઓથી એક ટપે ચાલતા આવેલા એ કૌટુંબીક જીવનમાં પરીવર્તનની શરૂઆત થઈ. પણ એ પરીવર્તન હજુ અપૂર્ણ છે. ને કે ઘણા ખરા ઉદ્યોગો હવે ગૃહઉદ્યોગો મટી ગયા છે, છતાં પણ હજુ ગૃહઉદ્યોગોના ઘોડાકે અવરોધો બાકી રહ્યા છે. પણ એ અવરોધો મુડીવાદના વીકાસ સાથે નાશુત થતા નથી છે. આમ મુડીવાદે સમાજના મોટા ભાગના શ્રમજીવી સ્પુદાયના કૌટુંબીક જીવનનો અંત જ આપ્યો છે. કેટલાકો એવી દલીલ કરે છે કે આથી તો સ્ત્રીઓને આર્થિક સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરવાની તક સાંપડી છે. આ મંતવ્ય કેટલેક દરજ્જે ખરું છે. પણ એ મંતવ્ય ધરાવનારાઓએ તે સાથે એટલું ધ્યાન જવું, નેહવું નથી કે કુટુંબની આર્થિક અવદશા જ શ્રમજીવી વર્ગની

સ્ત્રીઓને નીવાંહ પુરવું મેળવવા માટે આ રસ્તો લેવાની ફરજ પાડે છે. એ ઉપરાંત, સમાજથી સાંજ સુધી ગુફની બહાર મજૂરી કરતી શ્રમજીવી સ્ત્રીઓના માથા ઉપરથી, એથી ગૃહકામનો બોલો બોલો થતો નથી. ઉલ્ટો એમના બોલમાં તો એથી વધારો થાય છે. પણ સમાજવાદ ઉઠળ પરીવર્તન પામેલાં ગૃહ અને કુટુંબો તમને એથી જુદો જ સ્થિતિમાં જણાશે.

ગૃહ એ શાંતી અને આરામનું સ્થાન છે. અને તેથી બહારથી કામ કરી આવેલા સ્ત્રી કે પુરુષને ફરી પાછું ને ધરતી ચાર દીવાલોની અંદર કંઈ કામ કરવું પડે તો સ્વભાવીક રીતે જ તેને તે કંટાળા ભરેલું લાગે. પણ વશે કે કવશે આજના મુડીવાદી સમાજમાં તો તે પ્રમાણે ક્યાં રીવાય છુટકા જ હોતો નથી. ને અમુક કેસકે કામ ક્યાં પછી, માનસના વીકાસ અથવા અગર મનપસંદ કોઈ પણ વ્યવસાય હાથ ધરવામાં આવે તો જ ખરી શાંતી અને સમ્યો વીશ્રામ વ્યક્તી ભોગવી શકે છે અને ત્યારે જ ગ્રહ એ સાચું વીશ્રામસ્થાન ગણાય. અવધીન મુડીવાદે ગૃહઉદ્યોગો તો નાશુત કર્યા અને હવે ફક્ત રાંધવાનું, ઘોવાનું વીગેરે કામો જ વ્યક્તીગત રીતે ગૃહમાં કરવાનાં બાકી રહ્યાં છે. ને સમાજવાદ ઉઠળ હરકાંઈ સ્ત્રી અગર પુરુષને સમાજની જરૂરીયાતો પુરી પાડતા માટે એક અથવા બીજી નતની માનવ મજૂરીનો ફાળો આપવો પડશે, તો પછી સ્ત્રીઓના માથા ઉપરથી આ ગૃહકામનો બોલો તદ્દન કાઢી નાખવાની અગર ઘટાડવાની ફરજ પણ સમાજવાદી સમાજના માથે આવી પડે છે. સુલા વીનાનું ગૃહ અથવા ગૃહકામ સીવાય બીજું કામ કરતી માતા કે પત્નીનો ખ્યાલ જ સમાજના મધ્યમ વર્ગના ઘણા માણસોને લડ-

કાવે છે. પણ હુતકાળમાં જેમ લગભગ દરેક ગૃહમાં રેંટીયા કે શાળ અથવા બીજા કોઈ ગૃહઉદ્યોગનાં સાધનો ઉપર કામ કરતી માતા કે પત્ની પાસેથી અર્વાચીન મુડીવાદી ઉદ્યોગવાદે એ સાધનો છોડાવવાની અને સંખ્યાબંધ કુટુંબોને ગૃહ બહાર કામ કરવાની ફરજ પાડી, એથી કોઈ માતા અગર પત્ની ઉપરથી પ્રેમ કોઈ ઓછો થયો નથી કે થતો નથી. તેવી જ રીતે ચુલો અથવા ગૃહકામનાં એવાં બીજાં કામો સીવાયના ધરથી પણ માતા કે પત્ની ઉપરથી પ્રેમ અને અનુરાગની લાવનાઓ કંઈ ઓછી થવાની નથી. આજે પણ ઘણા ધનાઢયોના ધરની સ્ત્રીઓ આવી જાતના ગૃહકામથી તદ્દન મુક્ત છે અને છતાં પણ એવા ગૃહમાં પ્રેમ કે અનુરાગને સ્થાન નથી અગર તો એવી જાતનાં ગૃહોમાં કૌટુંબીક આનંદ અને સુખ મળતું નથી એવું ભાગ્યે જ કોઈ કહી શકશે. વીરાને આજે આપણને અદ્ભુત યાંત્રીક યોજના ઘડતાં શીખવાડ્યું છે અને જેમ બીજા ઉદ્યોગોમાં વ્યવસ્થીત રીતે કામના પ્રકાર ગોઠવી,

યંત્રખજાની મદદથી અને માનવ મજુરીના ઘણા ઓછા ખર્ચે સમાજ ઉપયોગી જરૂરી-યાતો ઉત્પન્ન કરાય છે, તેવી જ રીતે જીવનની આ જરૂરીયાત પણ બીજી જરૂરીયાતોની માફક મળે એવી ગોઠવણ થઈ શકે તેમ છે અને તેથી ગૃહ મુક્તિ અને ઘંટી વીનાનાં બનાવી શકાય છે. પણ મુડીવાદી સમાજમાં યંત્ર અને વીરાનનો ઉપયોગ સમાજના સુખ, અને સગવડ માટે નહીં પણ વ્યક્તીગત નફો કરવા માટે થાય છે. વર્તમાન સમાજમાં જનસંખ્યામાં ૯૮ ટકા જેટલા લાગ તેમના સુખ અને સગવડ માટે આ અર્વાચીન યંત્રો અને યોજનાઓ તેમનાં ગૃહોમાં દાખલ કરી શકે એવી સ્થિતિમાં નથી. પણ દરેક સભ્યના સામુદાયીક લક્ષ્ય માટે વ્યવસ્થીત બનેલા સમાજ, આ અર્વાચીન યોજનાઓ અને યંત્રોનો ઉપયોગ, દરેક જાતીની માનવમજુરી સાથે દાખલ કરશે અને યંત્રથી તેમજ સમુદાયશક્તિથી થઈ શકે એવું કોઈ પણ કાર્ય અને વ્યવસાય જુની પદ્ધતિ પ્રમાણે-વ્યક્તીગત રીતે કરવામાં આવશે નહીં.

નવયુગ

આપને માટે થોડા ખર્ચે દુનિયાભરની મુજરાતી આલમમાં 'સેસ્મેન' થઈ શકે છે.

ગ્રામ્યજનો અને સ્વરાજ

: મુળ લેખક :
એચ. એન. ટ્રેવિસેડ

સ્વાધીનતાના રંગે રંગાયલા નવ ભારતનાં શહેરા અને ગામડાં એનું આરિક નીરીક્ષણ કરી ગયા પછી મી. એચ. એસ. ટ્રેવિસેડે યુરોપીય અખબારોમાં હીંદી પ્રશ્નોની અભ્યાસ ભરી સમાલોચના કરતા લેખો લખવા માંડ્યા છે, 'ન્યુ રીપબ્લીક'માં તે પ્રકારનાં એક લેખ પ્રગટ થયા છે. તેમાં મી. ટ્રેવિસેડે લખે છે કે, ગોળમેળના ટેબલ પર ભારતના ભાવીની રૂપરેખા ઘસાઇ છે. અત્યારે ભારતીયોની સ્વશાસનની માગણી શુદ્ધ ખાદીમાં સજ્જ થએલા રાષ્ટ્રસેવકોને બંદીવાન કરી જેલ તરફ લઇ જતા પોલીસોના લુથ નજીક રાષ્ટ્રગીતોના પાકારોમાં સમગ્નય છે. પ્રાંતીક ધારાસભાઓની લોખીઓમાં નોકરી માટે આતુરતાપુર્વક રાહ જોનારાઓ પ્રધાનોની ખુશીઓમાં ગોઠવાયા છે. અનેક પ્રકારની મુશ્કેલીઓ અને કંગાલીયત નીચે કચડાયેલા અસ્પૃશ્ય વર્ગસમુહ સમાજને છેવાડે ઉઠ્યો છે. હીંદી જનવર્ગના વીવીધ વીલાગોનાં આ દ્રશ્ય : હીંદની રાજકીય પરીસ્થિતિ પર દ્રષ્ટી ફેંકતાં હીંદીઓને રાજ્યવ્યવસ્થાનાં કાર્યોમાં નહીં જેવું સ્થાન છે એમ જણાય છે.

મોન્ટેક્સ સુધારાનાં ચોક્કસ

દશક પહેલાંના મોન્ટેક્સ સુધારાઓથી હીંદને પ્રાંતીક ધારાસભાઓમાં ચર્ચા કરવાનાજ હકકો પ્રાપ્ત થયા છે, તેથી કોઇ પણ પ્રકારની સન્તા મળી નથી. અને આ રીતે હીંદની આત્મશાસન તરફ કઇ રીતે પ્રગતી થશે તે હું સમજી શકતો નથી.

હીંદની આર્થિક વ્યવસ્થા તો પ્રીટનના હાથમાં સલામત છે. ખેતીવાડી, અને ફળવણી, અને ખીન્ન પરાયત ખાતાના પ્રધાનોને ચુંટણી માટે ધારાસભાના સભ્યોનો મત તેમને કદાચ નુકશાન કરી શકે, પરંતુ તેમને પોતાની ઉમેદવારીની મંજુરી માટે તો જવનરની મહેસૂલીની આજ્ઞા રાખવી પડે છે. આમ હોવાથી પ્રાંતીક ધારાસભાઓમાં નીમાતા પ્રધાનો સરકારી તંત્રના પ્રતીનિધીઓ ખતી ખેસીને સરકારની ધ્વજા પ્રમાણે તેમને હસ્તક સોંપાયેલ ખાતાઓનો વહીવટ કરે છે ! આમ ચુંટાઇ આવેલા સભાસદોમાંથી પણ સરકાર પક્ષના ખાંધીયાઓ ઉત્પન્ન કરવાની બાજી ગોઠવાયેલ છે.

કોમીવાદનાં અનીબટો

ધારાસભાઓની ચુંટણી માટે કોમી વીલાગો પ્રમાણે મતદારોની વહેંચણી થવાના સમયે આર્થિક અને રાજકીય હેતુઓ સર ધારાસભાઓમાં પક્ષો બંધાઇ ન શક્યા. પરીણામે કોમી ભેદોએ તીવ્ર સ્વરૂપ પકડ્યું. આથી આગળ યોગ્યેલા રાજપ્રકરણી સુધારા નીબૂળ નીવડવા પામ્યા. કોમી ભાવ વધતાં દરેક કોમના સભ્ય કે પ્રધાન, પોતાની કોમના ઇસમને ઉંચી જગા મળે અને સારા પગારની નોકરીમાં તે ગોઠવાય તેમ કરવા પ્થાન આપવા માંડ્યો. મોટા પગારની જવાબદાર નોકરીની જગ્યાઓ કોમકોમો વચ્ચે વહેંચી આપવાનું પગલું બાજબી નથી. શીક્ષણ અને લાયકાતના પ્રમાણમાં જ જવાબદાર

જગાઓ પર નીમણુંકા થવી ભેદભેદ. મુસ્લીમોની મોટી સંખ્યા અશીક્ષીત અને પછાત હોય તેઓ તે કારણ આગળ કરી દરેક સરકારી કોલેજમાં મુસ્લીમ વીછા-થીઓ માટે અમુક જગાઓ અનામત રાખવાની માગણી કરે છે. બીજા બાલુ અન્ય કોમની શીક્ષીત સંખ્યા ખેડારી અનુભવે છે, તે વખતે મુસ્લીમોની ઉપરોક્ત પ્રકારની માગણી સહેજે ધર્ષા ઉપજાવે તેવી છે. ઓછા શીક્ષીત સમુદાયને તોફારીઓમાં પહેલી પસંદગી આપવાનું સરકાર ધોરણ સ્વીકારે તો ગામડાઓની પ્રજાઓ કે જે બહુ શીક્ષીત નથી તેને માટે પણ તોફારીઓમાં પ્રથમ પસંદગીનું ધોરણ સરકારે સ્વીકારવું ભેદભેદ. પંજાબના ફજદરૂ પ્રદેશમાં મેં સારી રીતે ખેતીવાડી થતી ભેદ છે. કેટલાંક રથજોએ જંગલ જેવા પ્રદેશને એન્જનીયરોએ ઉઘાડ્યાના રૂપમાં ફેરવી નાખ્યો છે, અને કેટલાંક ગામડાંઓમાં નહેરોની આલુબાલુનાં ખેતરોમાં બળદોની મદદ વડે ખેડેલો સારો પાક પકવે છે. આ પ્રદેશ ઉપર સરકારની મીઠી નજર છે. કારણ કે ત્યાંથી લશકર માટે માણસો અને યોડાઓ સારા પ્રમાણમાં મળી આવે છે.

આમ્ય જીવન પર દ્રષ્ટી

લગભગ બધાં ગામડાંઓમાંથી સરકારને જમીન મહેસુલ અને બીજા કરોની આવક હોય છે. એક ગામથી બીજે જવાના રસ્તા સામાન્ય રીતે આમ્યજનોની સગવડો સચવાય તેવા હોય છે. ગામની અંદરના રસ્તાઓ ધુળથી ઢંકાયેલા, ખાડાટેકરાવાળા, અને વરસાદમાં કાદવ કીચડથી ભરપૂર હોય છે. ગામમાં નાનકડી નીચાળ હોય છે, જેમાં સરી સ્થિતિનાં માખાપોનાં છોકરાંજ ભણવા જઈ શકે

છે. કારણ કે ગરીબ કુટુંબનાં છોકરાંને પેટ વહીતર કરવું પડતું હોવાથી તેમને માટે ભણવાની તક મળતી નથી. જેને પોલીસખાતાના સાધારણ તોફર કરતાંય ઓછા પગાર મળતો હોય તેવા શીક્ષક આમ્ય પ્રજાનાં સંતાનોને શીક્ષણ આપનાર હોય છે. વૈદકીય સગવડ માટે દરેક ગામોમાં દવાખાતું નથી હોતું, પરંતુ ચાર-પાંચ-કે દસ ગામોના કુમખા વચ્ચે દવાખાનાની સગવડ હોય છે, આકસ્મિક રીતે માંદા થઈ પડનારને તો તે પ્રકારના દવાખાનાંનો લાભ મળવોજ મુશ્કેલ હોય છે. મરણકે ગામથી બેત્રણ કોસ દુર દવાખાતું હોય છે. હીંદી પ્રજાને ત્રીજો લાભ જે ગામડાંમાં રહે છે એના શીક્ષણ, આરોગ્ય, અને સંરક્ષણ માટે આ પ્રકારની વ્યવસ્થા હોય છે.

પોલીસ વતનના નમુના

હીંદી પોલીસ માટે કંઈ પણ લખવું એ સહેલું નથી. હીંદના પ્રથમ વીદેશી વીજેતાઓ જે પ્રકારની છાપ હીંદના મુળ વતનીઓ પર પાડી ગયા છે તે જુરેસી નાખવાં માટે અંગ્રેજ પોલીસ અમલદારોએ ઘણા ઓછા પ્રયત્નો કર્યા છે. હીંદના પોલીસો, અને એ ખાતાના અમલદારો, તેમજ અન્ય અંગ્રેજો તરફના નીચ વતનની હીંદીઓ જે વાતો સંભળાવે છે, તે પ્રકારની સંખ્યાબંધ વાતો મેં કાનોકાન ગામડાંઓમાં સાંભળી અને તે વાતોની સચ્ચાઈના પુરાવા મારી ટ્રી સમક્ષ એટલા સ્પષ્ટ હતા કે તે બંધી વાતો ગમે તેને પણ સાચી માનવીજ પડે. ગામડાંઓમાં કર ઉપરાવવામાં મદદ કરવા રોકાયેલ પોલીસો અને પોલીસ અમલદારોના અત્યાચારો અને અનેક ગેરવતનની લાંબી ફરીવાદો મેં દુઃખ સાથે

સાંભળી હતી, અને એ વાતો સાંભળીત કરતાં ચોકકસ પ્રમાણેથી-મેં ખુબ ઝાતની અનુભવી છે. પોલીસોના લાકી-પ્રહારોથી થંએલે, શારીરિક ઇજાઓનાં દુસ્થે પણ મેં જોયાં છે. ખ્રીડીશ અમલદારો તરફથી થતા અન્યાયોની ઉપરી સત્તાને ફરીયાદ કરવાથી કંઈ વળવાનું નથી એમ એકુતો માનતા હોય, તેઓ તે બાબતની ફરીયાદ કરતાજ નથી. કદાચ કોઈ નીચીત મનનો માણસ મોટી રકમનું ખર્ચ કરવા તૈયારી બતાવે તો ઉપરી કેરેમાં જઈ ન્યાય મેળવી શકે, પરંતુ તેમાંય યુન્હો કરનાર અમલદારને કમી કરવાનું કે શીક્ષા કરવાનું વલણ તો સરકાર ભાગ્યેજ અપાયાર કરે! હીંદમાંના ખ્રીડીશ અધીકારીઓ-કર્તવ્યપરાયણ હોય છે, એ મેં સાંભળેલું પરંતુ મેં જ્યારે એકુતો સાથેના તેમના વર્તનના નમુના જોયા ત્યારે મારે તે વીચાર ફરવો પડ્યો કે જેને લાંબા વખતથી આપખુદીલયું વર્તન ચક્રાવવાની ટેવ પડી છે. તેવી આ સરકાર તે રેવ એકાએક મુટી દે તેવું જણાવું નથી, તેમજ પોતાના અમલદારોના હાથે થએલ અત્યાચારોનો તીવ્રસ્કાર કરવાની કે તે માટે સજા કરવાની સરકારની હીંમત નથી. કારણ કે સરકાર એના અમલદારો પાસેથી વફાદારી ચાહે છે, અને તેના બદલામાં તે અમલદારોને વફાદાર રહેવા ઇચ્છે છે. એકુતોને કનડગન કરવા બાબતમાં જવાબદાર ન્યાયાધીશ પોલીસ અમલદારને યુન્હેગાર ગણે તો પણ સરકાર તે અમલદારને કમી કરવાનું પગલું નંકી ભરે. હીંદની સામાન્ય જનતા અને ખ્રીડીશ અધીકારીઓ વચ્ચે ઘણા અંતરાય છે. હીંદીઓ અને ખ્રીડીશો સામાજિક કાર્ય-ક્રમોમાં અને ધાર્મિક બાબતોમાં એક સાથે નથી હોય શકતા. હીંદી જનવર્ગ અને

ખ્રીડીશ અધીકારીઓ વચ્ચેના અંતરાયોમાં સામાજિક અને ધાર્મિક ભુલપણું મુખ્ય ભાગ ભજવે છે. એકતો ખ્રીડીશ અધીકારીઓ એમના સામાજિક જીવન અને વ્યવહારોમાં બીન અધીકારી હીંદી વર્ગના સમાગમમાં આવતા નથી, અને ઓશીસમાં મોટે ભાગે તેમના હાથ નીચે કામ કરતો વર્ગ પણ હીંદીવાતોનોજ હોય છે, એટલે આમ રોજકીય, સામાજિક અને ધાર્મિક બાબતોમાં હીંદીની સામાન્ય પ્રજાસમુદાય અને ખ્રીડીશ અધીકારીઓ વચ્ચે અંતરાયજ રહે છે.

જવાબદાર રાજતંત્ર આપો

આ વર્ષે હીંદી જનતાને જુસ્સો અને ભાવના જેણે જોઈ હોય તેવો દરેક માણસ કહેશે કે, હીંદને સવેળા જવાબદાર શાસન આપવામાં ઢીલ કરવામાં આવશે તો તેથી હીન્દ અને ઇંગ્લેન્ડ બન્નેને આર્થિક અને નૈતિક તુકશાન ભોગવવું પડશે. પરંતુ તેમાં મુશ્કેલી એ છે કે જવાબદાર રાજશાસનનો ઉપભોગ કરે તેવો વર્ગ ધાર્મિક મતભેદોના અંધ-ડામાં યુથાઇ ગયો છે, વળી એકદમ જવાબદાર શાસનનો ભાર ઉઠાવવાની તેમની તૈયારી પણ નથી. તેમજ અત્યારે ચાલતા એકદંથુ શાસનથી ગામડાંની જનતાને કોઈ પણ પ્રકારનું સુખ થનાર પણ નથી, છતાં આ સ્થળે એ જણાવવું જરૂરી છે કે શાસનવર્ગમાં પ્રગટે સ્થાન આપવામાં વીલંબ કરવામાં આવશે તો તેનું પરીણામ ઘણું ભયંકર આવવા સંભવ છે.

કોમી મતાધીકારનો અશ્વ

હીંદની નવી રાજવ્યવસ્થાની ધારાસભા ઓમાં બેસનારા સભ્યોની સુદૃષ્ટી-કરવામાં કોમી મતાધીકારના તત્વનો સ્વીકાર કરવો એ હીંદની સાવર્નિક

પ્રગતીને અટકાવી દેવા જેવું છે. કોમી તત્વોને અગત્ય આપવાની આવશ્યકતાજ નથી. કોમી મતદારોને સુટણીને અધીકાર મળતાં તેઓ રાષ્ટ્રના આર્થિક અને સામાજિક પ્રશ્નો પ્રત્યે ખેદરુદ્ધ બની માત્ર કોમ કે ધર્મના વીલાસોને મહત્વ આપશે. તેથી ધારાસભાઓમાં સુટણને જનારા સભ્યોમાં પણ આર્થિક અને સામાજિક હિતો માટે મથતા પક્ષોની સ્થાપના નહીં થઈ શકે, તેમજ આર્થિક અને સામાજિક હિતો માટે મથતા લાયક સભ્યો ધારાસભામાં નહીં જઈ શકે. હીંદુ સુસ્વીમ કોમોના મતાધીકારોના પ્રમાણનું સમાધાન કરવા દરતાં કોમી મતાધીકારની પ્રયાનોજ નાશ કરવાથી રાષ્ટ્રના સાર્વત્રીક હાતને વધુ લાભ થશે. આ એકજ ફેરફાર હીંદના પ્રજાશાસનની ઉજ્જવળ શરૂઆત કરવામાં મદદગાર થઈ પડશે. કોમોની ખેંચતાણમાં ખેંચાઈ જતું બળ રાજકીય પ્રવૃત્તિને આગળ ધપાવવામાં ઉપયોગી થઈ પડશે, જે શક્તિ અને સંગઠન આજે કોમી વીખવાદો અને ધાર્મિક ઝડપ પછળ ખર્ચાઈ જાય છે, તે કોમી મતાધીકારનું તત્વ નાણુંદ યતાં રાષ્ટ્રના સર્વત્રીક હિત પાછળ ખર્ચાશે. સીલોનમાં જેમ આપણે (અંગ્રેજોએ) ક્યું છે તેમ આપણે હીંદ માટે કરવું જોઈએ. આપણે હાંદનું રાજશાસન બહુ મતીના પ્રતીનીધીત્વવાળું બનાવાય તેવાં પગલાં ભરવાં થટે છે.

ગામડાંના મતાધીકાર

હીંદની પ્રજાને મોટે ભાગે ગામડાંઓમાં વસે છે, ત્યાંની પ્રજા મોટે ભાગે અશીક્ષીત છે. દેશના રાજ્યબંધારણમાં ગામડાઓની પ્રજાઓને એમના પ્રતીનીધીઓને સારી સંખ્યામાં ષોક્કલવાનો હક્ક હોવો જોઈએ. ગામડાંની પ્રજા ઉપર

જેઓની લાગવગ અને કંઈક સન્તા હાય છે તેવા મુડીદારો કે જમીનદારો એ પ્રજાના પ્રતીનીધીઓ તરીકે અત્યારે આગળ પડે છે, એ એકબી વસ્તુ છે કે સામાન્ય જનસમુહ અને મુડીદારો અને જમીનદારોનાં હિતો જુદાં જુદાં છે, એટલુંજ નહીં પરંતુ એકબીબી તફાવત વીરોધી છે. એટલે આમ્ય ખેડૂતોના હિતો માટે જમીનદારો લડત ચલાવી શકે એ આકારા કુસુમવત વાત છે. અત્યારે આમ્ય પ્રજા રાજશાસનમાં મતાધીકાર અને પ્રતીનીધીત્વનો હક્ક નહીં જોવાજ ભોગવે છે. જ્યાં સુધી રાજતંત્રની આખીયે વ્યવસ્થા ફેરવવામાં ન આવે, ત્યાં સુધી પોલીસોનાં અયોગ્ય વર્તન અને રાજશાસનમાં પ્રવર્તી રહેલ અધાધુધી આપણે ઓછી કરી શકીશું નહીં.

રશીયાનું પુનરાવર્તન

રાષ્ટ્રના રાજકીય સંક્રામમાં આ વર્ષે ખેડૂતોએ જે સાથ આપ્યો છે એ અપુર્વ છે, અમાપ આત્મભોગ અને કષ્ટો સહાને મહાસલાના ફરમાનને માન આપી તેઓએ રાજકારણમાં સક્રીય ભાગ લીધો છે. ખેડૂતોનાં લાભ માટે, ખેડૂતોના રાજના જીવન વ્યવહારમાં આવતી વીડંબણાઓને દુર કરનારાં અને એમના જીવનોમાં સુખશાન્તિ વધારનારાં પગલાં વહેલામાં વહેલી તકે લેવાનું નવા રાજ્ય બંધારણમાં વીસરાવું ન જોઈએ. આમ્ય પ્રજાને સતાવનાર કરવો, અતી જુખમરો, ગરીબાઈ, કરવેરા, અને સામાજિક કુરીતીઓ વગેરે બનીપડેતો સર્વ રીતે નાશ કરી ખેડૂત જનતાનું ઉજ્જવળ લાવી યાય એવા યત્નો થવા થટે છે. ખેડૂત જનતાની અવદશા માટે તે બંધારણસરના સંતોષકારક પગલાં નહીં લેવામાં આવે તો હીંદની આમ્ય જનતાને રહીશાના ઇતીહાસનું પુનરાવર્તન કરવાનો પ્રસંગ આવશે.

યુરોપનું ઉક્ષતું રાજકારણ

: લેખક :

કતીહાસની આરસી

યુરોપના રાજકારણની ઉક્ષતી ભટ્ટીમાં નવા યુદ્ધનું રસાયણ ઉકળી રહ્યું છે. એ રાજકારણની ઝેરણ ઉપર નવા યુદ્ધના થાટ ઘડવામાં ફ્રાન્સ કેટલો ફાળો આપી રહ્યું છે, એવીથેટ રશીઆ સામે તે ગંભીર ખટપટો કેમ કરે છે તે પ્રસ્તુત લેખમાં યુરોપીય રાજકારણના અભ્યાસી લેખક બતાવે છે.

યુરોપી રાજરમત

યુરોપનાં મુદીવાદી મહારાજ્યોએ જગતનાં એકજ સમાજવાદી રશીઆની જડ દાદવાની પ્રતીજ્ઞ લીધી હોય એમ લાગે છે. તેના ઇમારતી લાકડાનાં અને રસાયણીક દવાઓના વેપાર સામે જઘાતની દીવાલો ઉભી કરવામાં આવે છે. તેની સામે આર્થિક અને વ્યવહારીક અવરોધો ઉભા કરવા માટે પાંચ પાંચ મહારાજ્યો પ્રયત્નજોડે છે. આ પ્રયત્નપરંપરામાં ફ્રાન્સનો ફાળો કંઈ નાનો સુનો નથી. ૧૮૨૭ માં રાયકોવરફી વાતો બનાવ બન્યો તે પછી ફ્રાન્સને રશીઆ સાથે દર વર્ષે નવી નવી તકરારો થયાં કરે છે અને ફ્રાન્સનાં સામ્રાજ્યવાદી પત્રોએ તો ગયે વર્ષે જો ભેરહાર પ્રચારકાથે આદ્યુ' હવું તેની પછવાડે કંઈ રાજદ્વારી હેલુ સમાએલો નથી એમ સમજવવા પ્રયત્ન કરેલો એ મુખાઈભરેલું છે. હજુ ગયેજ વર્ષે, ચયેલ ધર્મના અચાવની લડત, સોવીએટના હલકા ભાવના આવના થોકમંધ મોલોસમેની લડત, ફાળા સમુદ્ધી માંડીને આલ્ડીક મુધી રશીઆની સામે અવરોધ ઉભો કરવાની લડત, આ બધાંતો એક સામરો વીચાર કરવામાં આવે તો દીવા

જેલું સ્પષ્ટ દેખાઈ આવે કે, આ બહારની સાહીત્યલીલા પછવાડે ઉંડા રાજપ્રકરણી ઢાવયેલો એલાઇ રહ્યો છે. આ બધી રાજની લડતો જ્યારે ચાલતી હતી તે બધા વખત દરમ્યાન ફ્રાન્સ અને રશીઆનો સંબંધ ઘુટવાની અણીપર આવી રહ્યો હતો.

ફ્રાન્સ અને રશીઆનો સંબંધ

પણ રાજદ્વારી સંબંધ તદ્દન તોડી નાખવાનો આશય આની પછવાડે વાસ્તવીક રીતે હતો કે કેમ એ જાણવા જેલું છે. એ રાજ્યો વચ્ચેનો સંબંધ ત્યારેજ ઘુટે કે જ્યારે તેમની વચ્ચે દુસ્મનાવટ બરાબર ધર કરી બેઠી હોય, અને રાજકીય સંબંધ ઘુટતાંજ આર્થિક સંબંધ પણ બંધ પડેજો જોઈએ, તેજ સાથે જો સત્તા આ પગલું ભરે તેજો એ પણ વીચાર કરી રાખવો જોઈએ કે હવે પછી કયું પગલું લેવાતું છે? ચાતાના દુસ્મનને નમાવવાનો રસ્તો એજો ગ્રોધી કાઢેજો જોઈએ. ૧૯૨૭ માં ઇંગ્લેન્ડની કોન્ઝરવેટીવ સરકારે કયું હવું, તેમ બીજી સત્તાઓને પણ એવી નીતી અઅત્યાર કરવાને માટે તે લલચાવી શકે તેજો તેલો કંઈ અચ્છ છે.

પણ ૧૯૨૭ માં ખ્રીટનના કોન્ફરન્સ વેટીવ પક્ષની જે સ્થિતિ હતી તે આજે ક્રાન્સની નથી. ક્રાન્સને ખચે પોતાની લડાયક શક્તિ વધારનાર તેનાં મિત્ર-રાજ્યો બધાં સોવીએટ રશિયાનાં પોડોશી છે; અને પોલાન્ડના બહુમતવાદી પક્ષના નેતા રોમન બોવસ્કીએ તો ઘણા વખતથી એમ જાહેર કરીજ દીધું છે કે આંતર-રાષ્ટ્રીય વેપારી આડતીયાઓ પોલાન્ડને સોવીએટ રશિયા સાથે લડાઈમાં ઉતારવાને કાવાનાવાઓ ચત્રાવી રહ્યા છે.

વેરનાં કારણો

આ સ્થિતિ છે ત્યારે ક્રાન્સ રશિયા તરફ આવી નીતી ધરાવે છે તેનાં શાં કારણો છે તે જાણવું અગત્યનું છે. મુખ્ય કારણો ત્રણ છે: પહેલું તો ક્રાન્સ યુરોપની અંદર સહુથી વધારે બળવાન મુડીવાદી રાજ્ય છે. ક્રાન્સની નીતિનો મુખ્ય આધાર યુરોપના માલેતુ-જર જમીનદારો અને છુટક મલુરીથી ખેડ કરાવનારા ખેડૂત-અમીરો પર છે. આ લોકોને સોવીએટ રશિયા તરફ બહુજ તીવ્રદાર છે. એ લોકો એને પોતાનું દુશ્મનજ માને છે. આમ માનવાનું કારણ એ છે કે ક્રાન્સની અંદર બાવીસ લાખ જમીનદાર ખેડૂતો પાસે ઝારના વખતનાં ઓન્ડ છે અને સોવીએટ રશિયા તેનો કંઈ પણ બદલો આપવાની ના સંભળાવી એકું છે એ બીજું કારણ છે. ત્રીજું કારણ એ છે કે ક્રાન્સે યુરોપનાં બીજાં રાજ્યો સાથે જે નીતી અપત્યાર કરેલી છે તેથી રશિયા વીરુધ્ધ છે. ક્રાન્સે વસ્ત્રેલસમાં જીત મેળવી છે પણ પરાજય પામેલું જર્મની ચુધ્ધવીરામ પછી આજ મુઢીમાં આર્યાક રીતે પગલર થઇ ગયું છે અને

લડાઈમાં કરજના ઓજા લીધે જર્મની 'ગમે તેટલું હેરાન થતું' હોય, છતાં એ વાત તો સ્પષ્ટ છે કે, જે દેશના ઉદ્યોગો સાથી સરસ દશામાં હોય, તે દેશને પોતાની લશ્કરી સન્તા જમાવવાની આડે લાંબો વખત મુઢી કોઈ આવી શકેજ નહીં. અને મુડીવાદનાં મંગાણની સામે સામ્રાજ્યવાદ તો સંકળાએલો છે જ. તે ઉપરાંત વસ્ત્રેલસની છુટના લાગલાઓથી ઘણાંય છુટારૂ રાજ્યોને અસંતોષ રહી ગયા છે, એટલે તે ફરીથી વહેંચવા માટે અને એ બધાં સામ્રાજ્યવાદી રાજ્યોની વગની મર્યાદાઓ નક્કી કરવાને માટે બીજો જગતવ્યાપી વીરુદ્ધ તાજેતરમાં ફાટી નીકળવાની પુરતી દહેશત રહે છે. એ લડાઈ પહેલી શરૂ થશે અમેરીકા અને ખ્રીટન વચ્ચે. આ બેમાંથી એકે પણ મહા-સત્તાના મદદગાર થવાની ગૌણ પદવી મેળવી લડાઈનાં પરીણામમાં ભોગ બનવાનું ક્રાન્સને પસંદ નથી.

ક્રાન્સની ચાલબાજી

આ કારણથીજ ક્રાન્સ એવો દાવો રાખે છે કે તેને એક મોટું નૌકાસૈન્ય રાખવા દેવું જોઈએ. જો તેની આ માંગણી બીજી સત્તાઓ કચુસ રાખે તો ભાવી ચુધ્ધમાં ક્રાન્સની અગત્ય બહુજ વધી જાય. અને ભાવી ચુધ્ધના આ ભયને લીધે ક્રાન્સને પોતાનાં મિત્રરાજ્યો સાથે બહુજ નીકટનો સંબંધ રાખવોજ જોઈએ. આ કારણસર જર્મની ક્રાન્સનું આસાંકીત બની રહે એમ તેણે કરવું જોઈએ. યુરોપનાં રાજ્યોને એકત્રીત કરવાની મોં. ખ્રીયાંની યોજનાની પછવાડે આ આશય હતો જર્મની કે જે આધુનીક યુરોપની સહુથી વધારે બળવાન

ઓઘોગીક સન્તા છે તે કાયમને માટે ક્રાંસનું ગુલામ બની રહે, તે માટે જન્મની ડોહ પણ રાજ્યો સાથે સંબંધ બેંડી ન શકે અને પેલાંડ પણ સરહદ સાથેનો પોતાનો હક્ક જતો કરે એવી બાજબી ક્રાંસ ખેલી રહ્યું છે. તે એ સરહદ ક્રાંસને મળે તો જન્મની પુવં મુશીઆથી છુટું પડી બચ અને તેનું લશ્કરીબળ લાંગી પડે. અને એટલે તથા રહાઈનની વચ્ચે જન્મની પોતાના લશ્કરનાં મથકો જમાવી શકે નહીં.

વર્તમાન કારોથી જે સ્થિતિ ઉભી થઈ છે તે કાયમ નહીં રહે અને જન્મની ક્રાંસનું ગુલામ બની રહે તે માટે રશીઆમાં એવી રાજસતા હાવી બેંદબંધ કે જેની સાથે ક્રાંસ સંબંધ ઇંધી શકે. આમ ન બંને તો જન્મની સ્વતંત્ર નીતી અખત્યાર કરવાની ધારણામાં કાયમને માટે નીખૂળ બચ અને પોતાને અમુક જમીન સોંપી દેવા માટે પોલાંડ પર કદી પણ દબાણ ન લાવી શકે. એ તો સ્પષ્ટ છે કે સોવીએટ સરકાર, જન્મની જેવા એક સંધર ઉદ્યોગીક દેશની અવગણના કરી શકે નહીં, અને તેનું જ્યાં સુધી ચાહે ત્યાં સુધી તેની સાથે દુશ્મનાવટ પણ નજ વહોરે. પણ ક્રાંસની નજર સામે તો કાયમને માટે જન્મની અને રશીઆની સંધીનો ભુત ભમતો રહે છે. યુરોપનાં અન્ય રાજ્યોનાં નીત્યનાં રાજકારણમાં માયું મારવાની ક્રાંસની વૃત્તિની પછવાડે આ જન્મની અને રશીઆની વચ્ચે સંધી થવાનો સંભવજ ન રહે એવી સ્થિતિ ઉભી કરવાનો હેતુ રહેલો છે.

તે સોવીએટ સરકારને ઉપલાવી પાડવામાં આવે તો પણ સરહદના એ સંવાસની બાબતમાં ક્રાંસની મુરદા જર

આવે. અથવા પોલાંડના લોકો યુકેન હતી લીએ અને પોતાની સન્તા જમાવી દીએ તો પછી સરહદના સંવાસની બાબતમાં તેમની પાસેથી માયું કોમ ક્રાંસ લઈ શકે.

ખુલ્લી દુશ્મનાવટ

ક્રાંસની કબજગીરીની રાજ્યનીતીનાં આ ગ્રેરક કારણો છે. યુરોપની રાજ્યપટમાં રસ લેનાર દરેક માણસ આ વાતથી વાકેફગાર છે. રશીઆન સરકાર સામે બળવા ઉઠાવનાર પક્ષો સાથે વાટઘાટ અથાવવાની વાત ક્રાંસ છુપી રાખી શકે, પણ આ ખુલ્લાં રાજકીય સત્થો પર તે ઠાંકપીછોડો કરી શકેજ નહીં.

જપાન અને રશીઆની ૧૯૦૫ ની લડાઈ પછી જે લોકો દુનિઆના ઇતિહાસનો બરાબર અભ્યાસ કરતા રહ્યા છે તેમને ખાતીજ હતી કે હવે પછીનાં જગતસુધની જે તૈયારીઓ ચાલી રહી છે તેમાં ખીટન ક્રાંસને પડખે ઉભું રહેશે. સોવીએટ રશીઆ એમ કહ્યા કરે છે કે અન્ય રાજ્યોની સાથેના એના સંબંધની વચ્ચે ખીજન રાજ્યો નડતર કરે છે, તે વાતને આ વાસ્તવિક સત્થોનું વલણ તપાસનાં ટેકો મળે છે.

મેસ્કોમાં હમણાં કેટલાક બળવાખોરાની જે તપાસ ચાલી હતી તેણે આખી દુનિઆને રશીઆપરના એ ભયથી વાકેફગાર કરી છે. ૧૯૧૭ માં મજુર બળવા પછીથી આજ સુધી એ ભય કાયમ રહ્યો છે. જ્યારે સોવીએટ રશીઆએ પોતાની સમાજવાદી યોજના રજુ કરી અને જ્યારે મુડીવાદી રાજ્યોને ખાતરી થઈ ગઈ કે રશીઆમાં એ યોજના પાર પાડવાની શક્તિ છે ત્યારે એ ભયે ગંભીર

સ્વરૂપ લીધું. આવાં ભગીરથ ક્રમમાં જે મુશ્કેલીઓ ઉભી થાય તેનો લાભ લઈ રશીઆ પર, તે પગભર થાય તે પહેલાં, ધા કરવાની સામ્રાજ્યવાદી સત્તાઓની નેમ કોઇથી છુપી રહે તેમ નહોતું.

પાપમય સહચાર

૧૯૨૭ સુધી રશીઆને અવરોધ કરનાર ખ્રીટનની કોન્ઝરવેટીવ સરકાર હતી. એજ અસ્સામાં એશીઆમાં મહાન વીક્ષવવાદી લડતો ફાટી નીકળી, એટલે ઇંગ્લાંડને રશીઆનો ભય વધારે લાગ્યો; તે ભયને નીવારવા ઇંગ્લાંડે તૈયારી કરી. ખ્રીટનની રશીઆ પ્રત્યેની એ અવરોધનીતીમાં ભાગ લેવાની સ્થિતિમાં ક્રાન્સ તે વખતે નહોતું, કારણ કે ત્યાંની નાણાં સંબંધી સ્થિતિ બહુજ ખરાબ હતી, વળી તેજ વખતે ક્રાન્સ અને ઇંગ્લાંડ વચ્ચે મૌકા બળતું ધોરણ નક્કી કરવાની વારાઘાટ ચાલતી હતી. જ્યારથી ખ્રીટને અમેરીકા અને ક્રાન્સ બંનેના જેટલું મૌકાસૈન્ય રાખવાનો આગ્રહ હોડી યુરોપીય સત્તા તરીકે ક્રાન્સના હક્કનો સ્વીકાર કર્યો ત્યારથી ક્રાન્સને રશીઆ સામેના ખ્રીટીશ સહકારની ખાત્રી થઇ ગઇ. એટલે એક સ્વતંત્ર અને માનવહિન્નતીના પ્રયોગ કરના દેશની સામે થવાનું સ્વાધીન જાણ્યું એમની વચ્ચે શક્ય બન્યું.

પણ ખ્રીટનમાં મલુર સરકાર સત્તામાં આવતાં કેટલીક મુશ્કેલીઓ ઉભી થઇ, ક્રાન્સને ખબર હતી કે ઇંગ્લાંડની અંદરના લશ્કરવાદીઓ સરકારના ફેરફારથી પોતાની નીતીમાં ફેરફાર નહીં થયા હે, અને ક્રાન્સના સામ્રાજ્યવાદીઓ જાણતા હતા કે મલુર સરકાર ધાંધ અમરપટો લખાવીને નથી આવી, તેથી તેના વીરોધીઓનું સંગઠન

કરી તેને સત્તા ઉપરથી હાંટી કાઢી શકાય; તેમજ એ પણ દેખીતું હતું કે રશીઆ તરફની તેની અચોક્કસ નીતીને કોઇ જરૂરીઆતને વખતે મુડીવાદીઓ સામે શીર ઝુકાવવુંજ પડશે.

સોવીએટ રશીઆ સામે અવરોધો ઉભા કરવા કોન્ઝરવેટીવ પક્ષ તો સદા તૈયારજ છે એ બાબતમાં જરાએ શંકાજ નથી.

ફરી યુધ્ધને રસ્તે

સોવીએટ રશીઆની સામે અવરોધ ઉભો કરવો એ પુર્વ યુરોપને મારેજ નેખમકારક છે એમ નથી. જો એટલુંજ હોય તો પણ તેમાં બંને બાલુનાં મળી લાખો માણસોની ખુહારી થશે; અને છતાં એ લડાઇ એટલેથી અટકશે નહીં, તે તો જગતયુધ્ધના નાટકનો પ્રથમ પ્રવેશ હશે. પોલાંડની સરહદના એક ટુકડાની બાબતમાં પણ યુરોપનાં રાજ્યો સહમત નથી થઇ શકતા, તેઓ ઇટાલીના પોતાના સંસ્થાનો સંબંધીના દાવો વીશે પણ સહમત નથી થઇ શકતા, ત્યારે પુર્વ યુરોપના જર્મીનના ભાગ પાડવાના સ્વાલ પર એ લોકો કદી પણ એકત્ર થશે એમ કોણજ માની શકે? કારણ કે એ જર્મીન ઉપર તો ફૂતી યાનાં તેલના ઇમ્પરાનો પ્રશ્ન છે. એટલે સોવીએટ રશીઆ સામેના અવરોધનું પરીણામ જગતયુધ્ધમાં આવશે.

આ કારણથી એ પ્રશ્ન, જે જે લોકો, રશીઅન જનતાના સમાજવાદી ઘડતર મારેના પ્રયત્નમાં લડાઇ પછીના ઇનીદાસનું એકજ ઉજળું પ્રકરણ નીહાળે છે, તેઓને મારેજ નહીં, પણ જે કોઇ પણ શ્રમજીવીઓની શાન્તીને મારે ઉમેદ રાખે છે તે બંધાને મારે અત્યંત અગત્યનો પ્રશ્ન છે.

નિર્ધનોને ગુંગળાવતી મુડીવાદી ચુડ

: લેખક :

નીર્ધન

મુડીવાદની ભયંકર નામચુડ નીર્ધનોનાં ગળાંની આસપાસ પીંટગાળને મજુરોનો, ખેડૂતોનો અને ગામડાંનો કેવી રીતે નાશ કરે છે, એ ભયંકર લીલા ઉપર પ્રકાશ પાડતી નક્કર દલીલો લેખક રજુ કરે છે.

પ્રભુમાં પરમ શ્રદ્ધા રાખનારાઓ હમેશાં એમ કહે છે કે, 'માનવ માત્ર પ્રભુનાં સંતાન છે.' છતાં કોઈ પણ મંદીર આગળ જઈને એ પાંચ મીનીટ ઉભા રહે- નાથી એ સુત્રની અંદર રહેલી શ્રમજુ દુર થઈ જાય તેમ છે.

બાણુલનાથ કે મહાલક્ષ્મીના મંદીર આગળ જનાર લેખ શકશે કે અનેક તંદુર- સ્ત તેમજ અવયવોની ખોડ ખાંપણવાળા, બીખારી ઉપનામથી ઝોળખાતા મનુષ્યો ત્યાં બીખ માટે ખેડા હોય છે.

થોડા જ વખતમાં મમ લમ કરતી મોટર અથવા ખમ્ખ ખમ્ખ અવાજ કરતી એ ઘોડાની ગાડી આવીને ઉભી રહે છે. અંદરથી એ વાહનનો શ્રીમંત રવામી ઉતરે છે અને મંદીરનાં પગથીયાં ચડતાં પેલા બીખારીઓને પૈ પૈસાનું 'દાન' દેતા દેતા ગલ' દ્વારમાં પ્રવેશે છે. તેને જોતાં જ પુજારીઓ દીલા વ્હીલા થઈ શેઠને 'દર્શન'ની સગવડ કરી આપે છે. તેના બદલામાં પેલા શ્રીમંત આંદોનો એકાદ સીકકો ફેંકીને ચાલતો થાય છે.

એ ધરના જનાર કયો શ્રદ્ધાળુ એ વાત સ્વીકારી શકશે કે "મનુષ્ય માત્ર પ્રભુના બાળક છે?"

પ્રભુના નામના તત્ત્વજ્ઞાન સાથે સમાન- તાની વાતો કરનારાઓ કહે છે :

"સખી ભુમી ગોપાલકી
વા મેં અટકે કહાં?"

પરંતુ ખુદ પ્રભુના જ મંદીરમાં અંત્યજ- બાલ પ્રવેશવા આવે તો તેને ધક્કા મારી કાઢી મુકવા પેલા મંદીરના શ્રીમંત માલી- કનો પગાર ખાનારા લાડીધારી ચોરીયાત ખપ્પા હોય છે ! કાને ત્યારે એ સુત્રમાં શ્રદ્ધા બેસશે કે :

"સખી ભુમી ગોપાલકી
વામે અટકે કહાં?"

એક બાલુએ શીલાલય હોય અને તેની પાડોશમાં જ વૈષ્ણવોની હવેલી હોય, તેથી થોડે છેટે રામ મંદીર હોય, એનાથી થોડે દુર જૈનોનું દેવાશ્રય હોય અને તેની સાતીધમાં મસ્જિદ હોય. ત્યાં જઈને અતુ- લવ કરો. શીલાલયમાં કૃષ્ણલીલાના ગુણ ગાઓ, હવેલીમાં શંકર પાર્વતીની ભક્તી કરવા માંડો, રામજી મંદીરમાં ચરીદંતના નામનું ઉચ્ચારણ કરો કે દેવાશ્રયમાં જઈ ચોથી નારકીમાં પડેલા કૃષ્ણચંદ્રનાં સર્વ- શક્તીમાન તરીકે વર્ણન કરો, અથવા

મસ્તક આગળથી વાગ્ન વગાડનાં પ્રભુનો વરધોડો લઈ જાઓ. લુઓ પછી ત્યાં કેવો અનુભવ થાય છે? “મનુષ્ય માત્ર એક જ પ્રભુનાં આગ્રહ છે” એમ કહેનારાઓ ખરા છે કે જુદા જુદા સ્થાનમાં જુદા જુદા પ્રભુ માની પોતપોતાના પ્રભુનો

અવાદ કરનારાઓ ખરા છે? એનો જવાબ તમને પીયાર થયા પીના નહીં જ રહે!

પરંતુ એ દરેક સ્થળે ખલખલતા નાણાંની સીકાતું પ્રભુત્વ એક સરખું સ્વીકારાય છે, એ તો સહજે સમજી શકાય તેવી સ્પષ્ટ સાદી અને સત્ય હકીકત છે.

[૨]

આવા પ્રભુત્વવાળા પૈસાના પુંજ-પત્તીઓની સત્તા રશીઆ સીવાય દુનિયાના પ્રત્યેક પ્રદેશમાં પ્રવર્તી રહેલી પેખી શક્ય છે. ગમે તો આપણું સત્તાથી ચાલતી રાજ્યસંસ્થાવાળા દેશને જુઓ, ગમે તો પ્રજાતંત્રવાળા દેશને નીકાળો કે બહુમતવાદથી ચાલતા રાજ્યતંત્રવાળા પ્રદેશને તપાસો, પ્રત્યેક સ્થળે સત્તાના સર્વાંગ સુત્રો મુડીવાદીઓના હાથમાં સંકલિત થયેલાં દેખાશે. જમીનદારો, ઉદ્યોગપતીઓ અને પુંજવાળા એ મુડીભર મનુષ્યો. શહેરના લાખો કામદારો અને ગામડાંઓના કરોડો એકુતોને ગુલામીની જાંઘરોથી જકડી લઈ તેમની પાસે મજુરી કરાવે છે અને તેમની શારીરિક શક્તિનાં સત્વ પુરેપુરાં ચુસી લીધા પછી જ્યારે તેમની પાસેથી દોઢ પ્રભુ સમા દમડા દેવને મારેથી કંઈ પણ લાભ મેળવી શકાય તેમ ન હોય ત્યારે રસ નીચોવી લીધેલા શેરડીના કુચાની માફક આધાર પીનાના જગતમાં ધકેલી દઈ બેકારો અને દરીદ્રોના દળમાં ઉમેરો કરવા મોકલાવી દે છે!

પુંજપતીઓ અને ઉદ્યોગવાદીઓને કરોડો શ્રમજીવીઓ ઉપર લયનક સત્તા ગળવવાનું સાધન તેમની પુંજમાંથી પ્રાપ્ત થાય છે. ઉપર જણાવ્યું તેમ બેકાર જનાવી મુકાયલા નીધન મનુષ્યોને નીરસધાર દશામાં શા સાફ જુએ મરી જવું પડે છે?

આનું કારણ એ જ છે કે તેમની પાસે બે હાથ સીવાય કશું જ સાધન હોતું નથી,

અને જ્યારે પુંજપતીઓને તે હાથોની જરૂર હોય ત્યારે શ્રમજીવી સમાજની વ્યક્તિ તે હાથ એને વેચી શકે છે.

ત્યારે એવું કેમ બને છે કે શ્રીમંત શરાદ કે ધનવાન ઉદ્યોગપતી કંઈ પણ શ્રમ ઉઠાવ્યા પીના, નીશ્ચીંત રીતે સંપુર્ણ રીતે વીલાસી હજન ગાળતો હતાં. દરેક દીવસે, અરે! દરેક કલાકે અને દરેક મીનીટ નફાનો સંચય કરતો જ જાય છે? તેનું કારણ એ છે કે, તેની પાસે બે હાથ તો છે જ, પરંતુ તે ઉપરાંત કારખાનાં, ખેતરો, યંત્રો, રેલ રસ્તા, ખાણો, વહાણો, સ્ટીમરો અને જાત જાતની યંત્ર સામગ્રી જેવાં ઉત્પાદનનાં સાધનો-જેના પીના વર્તમાન સમયે કોઈ પણ કાયદે અશક્ય બની રહે છે તે-છે. આથી રશીઆ સીવાયના સમસ્ત વીશ્વમાં માત્ર પુંજપતીઓ અને જમીનના માલીકો જ દોહતનો સંચય કરે છે. અને જમીનદાર વર્ગ પણ હવે તો મુડીવાદી જ બની રહેલા છે એ જુલુવું જોઈતું નથી. આવી પરીસ્થિતિમાં આવી જાતનાં સાધનોવાળો માનવ સમુદાય જેની પાસે કશી જ મુડી ન હોય તેવા અપાર જનસમુદાય ઉપર પ્રભુત્વ ગળવે તેમાં નરાઈ પણ કું છે?

ગામડેથી શહેરમાંથી મજુરી વેચવા આવેલા બે હાથના જ સાધનવાળા નીધન મનુષ્યનું જ ઉદ્ધારણુ જુઓ: તેને પોતાની મજુરી વેચવા કાની પાસે જવું પડે છે? કારખાનાના કે કામના માલીકની જ પાસે.

અને પછી તે માલીક પેલા નીર્ધન મનુષ્યના જીવનનો જ ધણી રૂપી ધંધ બેસે છે.

જે એ પુ'જપતી પ્રશુના વફાદાર સેવકો, જેવા કે: વહીવટીઆ (directors) અને નામાવટીઆ (book-keepers) ગણતરી કરીને એમ કહે કે, નવા-તાજ માણસ પાસે કામ કરાવીને તેમાંથી વીશેષ નફા ચુસી શકાય તેમ છે, તો પેલા પુ'જપતી પેલાં નીર્ધન મજૂરને કાગે રાખે છે, જે તેમ ન હોય તો તેને ચાલ્યા જવાની આજ્ઞા કરાવે છે.

પોતાના કારખાનામાં પેલા પુ'જપતી સહુનો મહારાગતધીરાજ છે. પ્રત્યેક મનુષ્ય તેની આજ્ઞાને શીરસાવંધ ગણે છે અને તેના પડતા બોલને કીધી સહુને તેને સંપૂર્ણ રીતે અમલ કરવા પડે છે. તેની

મરજી પ્રમાણે કારખાનાને મોટું અથવા નાનું બનાવી દેવામાં આવે છે. મુકાદમો અને મેનેજરો મારફતના તેના હુકમથી કામદારોને રાખવામાં કે કાઢી મુકવામાં આવે છે. કામદારોને કેટલા કલાક કામ કરવું પડશે અને મજૂરીના બદલામાં તેણે કેટલા પૈસા સ્વીકારવા પડશે તેનો આખરી નીકાલ પણ તે જ કરે છે.

આમ થાય છે તેનું કારણ એ છે કે, પેલું કારખાનું તેનું છે, પેલું કામ તેનું છે; એ બધું એની ખાનગી માલીકીનું છે. ઉત્પાદનના સાધનો ઉપરના તેના ખાનગી માલીકીના આ અધીકારમાં જ મુડીવાદીઓના હાથમાં રહેલી ભયાનક સત્તાનાં મુળ રહેલાં છે.

[૩]

જેનું કારખાનું તેનું જ જમીનનું પણ સમજવું. ઉદાહરણ તરીકે જંગલમાં સહુ કરતાં વીશેષ સ્વતંત્ર અને પ્રેમમતવાદી એવા અમેરીકાનાં સંયુક્ત સંસ્થાનોની જ વાત વીચારીએ. ત્યાં જમીન ઉપર સ્વામીત્વ ધરાવનાર થીમંતની માલીકીની જમીન ઉપર હજારો કામદારો મજૂરી કરે છે. ત્યાં બધું જ કામ કારખાનાની હાથે વ્યવસ્થીત કરી રાખેલું હોય છે. ત્યાં વીજળીથી ચાલતાં સેંકડો હજી, બીજી રાખવાનાં યંત્રો, અનાજ લણવાનાં યંત્રો, ધાસ કાપવાનાં યંત્રો હોય છે. તે યંત્રો ઉપર પગારના ભાડે રાખેલા માનવ શુદ્ધાઓ ઉપાધી સંખ્યા મુધી શ્રમ ઉકાવે છે. કારખાનાની માલિક એ શુદ્ધાઓ પણ પોતાને સાફ નહીં પણ પોતાના માલીકને માટે મજૂરી કરે છે. એટલે જ પેલા કામદારોના બખ્ખે હાથ સીંધાવનાં જમીન, બીજ અને યંત્રો તેના

મુડીવાદી માલીકની ખાનગી મતા બને છે. એ માલીક પોતાના ધંધાની ઉપર એવી હાથે દબરેખ રાખીને દોરવે છે કે જ્યાં પેલા ગરીબ ખેડૂતોના પસીના અને રક્તામાંથી તેને માટે પીત્તલજીવ પ્રકાશની ધાણના સીંકાના એની તીજરીમાં દગલા ખડકાય છે. તેની સાથે કોઈ કોઈ વખત શ્રમજીવીઓ ગણુગણુટ કરે છે, છતાં છેવટે તો તેની આજ્ઞાનું તેઓ પાલન કરે છે અને પોતાના શોકને માટે દ્રવ્ય સંપાદન કરે છે. કેમકે શોકની દરેક વસ્તુ ઉપર માર્શાકી છે ત્યારે તેમની પાસે હાથ સીંધાય ખીજી કંઈ નથી.

ખરંતુ હીંદુસ્થાનમાં અને ખાસ કરીને ગુજરાતમાં આવી રીતે કામ થતું નથી. કેમકે અહીંના જમીનદારો અમેરીકન પુ'જપતીઓની માલિક વ્યવસ્થીત હુંડ સલાવવાની કળામાં હજી પાવરધા થયા નથી. એટલે તેઓ પોતાની જમીન ખેડૂતને ખેડવા

આપે છે. ગરીબ એકુતો પાસે પોતાની એવી જમીન હોતી નથી, હોય તો ઓછામાં ઓછી હોય છે, અને આર્થિક અવસ્થાનાં વસમાં વર્ગમાં તેમને જીવવા માટે જે થોડા ઘણા પૈસા જોઈએ તે પેલા શરણને ત્યાંથી લાવે છે. અને તેનાં ચક્રવર્તી વ્યાજનો રાક્ષસ ગરીબડા એકુતોની જમીનને ધીરે ધીરે ઓહીયાં કરી જાય છે!

એકુતો આપણાની જમીન એડવાની પ્રતીષ્ઠાની ખાતર, તેમજ ખેતી ઉપર જ એમનો આધાર હોઈ, એડવા પુરતી જમીનનો અભાવ હોવાથી પેલા શરણ-જગીરદારની પાસેથી જમીન એડવા માટે લે છે.

જમીનવાળો તો તેને માત્ર અમુક અમુક ખેતર અમુક લાગથી કે અમુક રકમ ઉધડી લેવાની શરતે એડવા આપે છે. ત્યારે એકુતને બગદની જોડી, ખેતીનાં સાધન (હથીયાર), ખી-એવડ વગેરે પોતાનાં વસાવરાં પડે છે.

આમાં પણ આંધુની કમાણી જાંજીમાં સમાણી જેવું થાય છે. કેટલાકને બગદ લેવાના પૈસા ન હોય, તો કાઠની પાસે ખી-જ તેમજ નવો પાક થાય ત્યાં સુધી ખાવા અનાજ ન હોય, એટલે વળી તેઓ પેલા શરણ-જમીનદાર પાસે જાય છે. તેમને

જોઈતા રૂપિયા ખાતે માંડી લારે વ્યાજ અને ખીજ કેટલાક ફરજિયાત વેરાની વસુલાત પછી તે પૈસા આપે છે, તેમાં એકુતના નશીબે તો લેવાના સોના સાક ને આપવાના સાકના સો થાય છે. તેમજ અનાજ પણ ચાર છ મહીના પછી તે સવાગણું, દોઢગણું અથવા અઢીગણું લેવાની શરતે આપે છે.

આ અનાજ ઘણી વખત તો સળી મથકું પણ હોય છતાં જીખમાંથી ખચવા માટે એકુતને તે કરગરીને સ્વીકારવું પડે છે! ત્યારે આપતી વખતે તાણું આપવું પડે છે! આમાં પણ જો લાવની વધઘટ હોય તો પેલા ધીરો રોકડા પૈસા કઢાવી પ્રમાણમાં વીશેષ માલ લઈ જાય છે!

આમ જમીનવાળાઓ એકુતને લયંકર સુક્ષ્મીનાં બંધનમાં જકડે છે. આમ કેમ થાય છે? એ પ્રશ્નનો જવાબ અહીં પણ એટલો જ છે કે જમીન પેલા માણસની પોતાની છે. એકુત કામદારની પાસે મજૂરીનાં સાધન છે; પણ જોની ઉપર મજૂરી કરવાની તે મુખ્ય સાધન જમીન ઉપર તો પેલા જમીનદારનો જ ખાનગી હક છે.

[૪]

આમ વર્તમાન સમાજવ્યવસ્થા તે મુડીવાદીનંત્ર નીચે બીંસાતી જનતાનો સમાજ છે. એમાં દેખીતા બે વર્ગો જણાય છે : (૧) જેઓ વધારેમાં વધારે શ્રમ ઉઠાવે છે છતાં ઓછામાં ઓછું ખાવાનું મેળવી શકે છે તે અને (૨) જેઓ ઓછામાં ઓછું કામ કરે છે કે લગાર પણ કામ કરતા નથી છતાં અપમે થાય તેટલું ખાવાનું મેળવી શકે છે તે.

ગીતાની ધરની આસપાસ આ વ્યવસ્થા છેક જ અવળી છે. ગીતાની વ્યખ્યા પ્રમાણે

પેલા ખીજ વગેરે ચોરી કરનાર-ચોરનો જ ગણાય. આમ છતાં આચાર્યો પણ આ જનતાની ગેરવ્યવસ્થાની સામે વીરોધનો એક શબ્દ મુઠ્ઠાં ઉચ્ચારતા નથી, ઉલટા તેઓ તો એ વર્ગની જ પ્રશંસા કરે છે, તેમની જ મહત્તાનાં ગીત ગાય છે અને શ્રીમંતને જ જોઈ પુરપ મનાવવા મથે છે! કેમકે છેવટે તો એ વર્ગનો આધાર એમની પેડીઓ અને તેમની શાખાઓ સમાં મંદીરોમાંથી થતી ઉપજ ઉપર જ રહેલો છે, અને તે ઉત્પન્નનો ઝરો મુડીવાદમાં છુપાયેલો છે.

અહીં એક બીજા પ્રશ્ન ઉભો થાય છે.

આ બેકાબાઉ ટોળકીના હાથમાં મનુ-
રીનાં સાધનો ઉપરનો માલિકી હક્ક અની-
વાર્ય અને તે રીતે ટકાવી રાખવાની શક્તી
ક્યાંથી આવી? એ આળસુ લોકોએ ખાનગી
માલિકી હક્કની વ્યવસ્થા આજની ધડી સુધી
ટકાવી કેવી રીતે રાખી? એનાં મુળગત
કારણો શું છે?

એનાં કારણ નીચેના શ્રમજીવીવર્ગના
શત્રુઓની સંપુર્ણ વ્યવસ્થાશક્તિમાં રહેલાં
છે. આજે એક પણ દેશમાં એવા એક
પણ મુડીવાદી વસતો નથી કે જે એકલા
રહેતો વ્યક્તિગત કામ કરી શકતો હોય.
પણ હીંદમાં જ્યારે વીજાનની ખીલવણી
થઈ ન હતી, તે વખતે પણ પ્રત્યેક શ્રીમંત
હુડીપત્રી અને વ્યાપાર વાણીજ્યની બાબતમાં
જુદા જુદા દેશ અને ગામના શ્રીમંત સાથે
વ્યવસ્થીત સંકલનાથી કામ કરી રહ્યા હતા.
અત્યારે તો પ્રત્યેક મુડીવાદી માણસ એક
અથવા તો બીજી આર્થીક સંસ્થાનો સભ્ય
હશે જ. અને એ આર્થીક સંસ્થાના સંઘો
જ પોતાના હાથમાં તમામ સત્તાનાં સુત્રો
લઈને ઉભા છે. તેમની સેવામાં સેંકડો
નહીં, હજારો જ નહીં પણ લાખો અડ-
તીયા ખડા છે, તે બધા કાંઈ જાનની

ખીકથી એ સેવા બજાવતા નથી પણ
દીકથી જ તે સેવા આપે છે. પ્રત્યેક મુડી-
વાદી દેશનું આર્થીક જીવન ખાસ આર્થીક
સંસ્થાઓ [ગિની કે: સીન્ડિકેટો, ટ્રસ્ટો
અને બેન્કોના સંઘો] ને જ ચરણે સમર્પા-
વ્યું હોય છે.

હીંદ જેવા દેશમાં નીમોજ હીંદી મુડીવાદ
વીકાસની પરાકાષ્ઠાએ જો કે હજી પહોંચ્યો નથી,
પરંતુ પરદેશી મુડીવાદના શંભુમેળામાં તેણે
પોતાના ચરતીત્વને ઓતપ્રોત બનાવી મુક્યું
છે; એટલે હીંદના આર્થીક જીવનનાં અનેક
અંગો ઉપર તેનો સદર પાંજો પડેલા
છે જ. આવી સંસ્થાઓ અંદર અંદર
એકત્રીત બને છે અને તમામ વસ્તુઓ
ઉપર સત્તા ચલાવે છે. બેન્કો અને વ્યાપા-
રની વચ્ચેના સંબંધ જે જાણતા હોય,
વીમા કંપનીઓ અને બેન્કો વચ્ચેના
સંબંધની જેમને ખબર હોય, દેશ પરદેશો
ના આર્થીક વ્યવહારમાં બેન્કોનાં સ્થાન
અને તેની સત્તાની જેમને જાણ હોય અને
બેન્કોનો સરકાર સાથેનો સંબંધ કેવો અને
કેટલો છે એ વસ્તુસ્થીતીનો જેમને કંઈકે
અનુભવ હોય, તે જ કહી શકે કે અજગરની
ચુડમાં બીંસાતા મનુષ્યની માફક આ
સંસ્થાઓ આપણા જીવનની આસપાસ
ભયંકર ચુડ ભરાવી રહેલી છે.

[૫]

ઔ ધોગીક અને નાણાં વીષયક બાબ-
તોમાં વજ જેવી સંગીન સંસ્થા
તે મુડીવાદી-સામ્રાજ્યવાદી રાજ્યસંસ્થા છે.
આ સંગીત મંસ્થા પોતાના હાથમાં સરકાર
તેમ જ સત્તાનાં સુત્રોની લગામ મજબુતીથી
પકડી રાખે છે. ત્યાં પ્રત્યેક વસ્તુનું વજન
અને માપ કાદવામાં આવેલું હોય છે. તેની
પ્રત્યેક ચાનના એવી વીચાર પુર્વક ગોઠવા-

યત્રી હોય છે કે મુડીના કારમા પ્રભુત્વની
સામે બગેલા કરનારા વર્ગના નજ-
વામાં નહવા પ્રયાસને ભેતભેતામાં કચડી
જ નાખે. રાજ્યસંસ્થાના તાબામાં તમામ
જાતનાં બળ [ગિની કે: જસુસ, પોલીસ,
ન્યાયાધીશ, જસ્ટાદ અને કેળવણી લગ-
વૈયા જે બધાં એક તંત્રની ઢાળકીમાં પ્રાણ-
વીહીન યંત્રો સમા બની ગયા હોય છે,]

તેમ જ કામદારોને અને નીધન જનતાને
 પોતાના જ અહીંતના માર્ગોમાં શ્રદ્ધા રાખનાર
 ખનાની મુકે તેવી માનસીક અસરો ઉપજાવ-
 નાનાં સાધેનો હોય છે. એ માટે મુડીવાદી
 સામ્રાજ્યવાદની સંસ્થા કેળવણીનાં મંદી-
 રોનો તેમ જ ધર્મમંદીરોનો આશરો લે છે.
 અને તેમની મદદે મુડીવાદીઓની માલીકીનાં
 પ્રચારક પત્રો ઉભાં કરવામાં આવ્યાં હોય છે.

જ્યારે જ્યારે ધાર્મિક સંસ્થા પોતાના
 અનુયાયીઓને સ્વતંત્ર મનુષ્ય તરીકે જીવ-
 વાનો તારીક બોધ આપવાનો પ્રયાસ કરે,
 ત્યારે તેની એ અવૃત્તિઓમાં સત્તાવાદનો
 પંજો પ્રવેશ કરે છે. આપસમાં તેમ જ
 અકાલી શીષ્યોનો છતીહાસ આ હકીકતને
 પુરવાર કરનારા જોઈએ તેટલા પુરાવા આપે છે.

યુરોપમાં હુકમના માંસનો વ્યાપાર
 કરનારાઓ હુકમને એવો કૃત્રીમ ખોરાક
 ખવડાવે છે કે જેથી તેનામાં ખુબ જ ચરબી
 ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ તે હુકમના હિત
 માટે નહીં, પણ તેના માલીકના નફા
 માટે જ હોય છે.

મુડીવાદી મૂલીકા પોતાના કામદારો
 સાથે ખરાબર એ જ રીતે વર્તે છે. એ
 વાત ખરી છે કે તેઓ પેલા હુકમના
 માલીકની માફક કામદારોની ચરબી વધે
 તેટલા ખોરાક તેને ન મળે તેની ખરાબર
 કાળજી રાખે છે, કેમકે કામદારોમાં ચરબી
 વધે તો તેમાં દેખાડી ઉપર તેના માલીકને
 નફો થાય તે વધારેમાં મૂક કરી શકે નહીં
 એવો તેમાં ભયોક્ષુ ખ પરંતુ દરરોજ
 તે એને એવો જોઈએ માનસીક ખોરાક
 આપતા રહે છે પણ કામ તેમાં ઉત્પન્ન
 થયેલી ચરબી એના પાવાતુ વીચાર કરવા
 જેટલી શક્તિની જગા દેતી નથી !

મુડીવાદીઓ હમેશાં આ બાબે છે કે
 તેમના કામદારો પેટાંના રૂપમાં, સુઝમાં

ક્યાં વીનાં માલીકના નફાના કલ્પનામાં
 જઈ માથું નેમાવવા પુરતા અધીન બની
 રહે. એથી જ શાળા અને મંદીરની મદદ
 મારફત તેઓ ઉગતી જનતાના માથામાં એવા
 વીચાર ભરવા મથે છે કે રાજા મહારાજાઓ
 તો ધર્મશરના અવતારોના સીધા વારસ છે,
 એટલે એમની તમામ આપબુદીઓનો શીર-
 સાવંધ સ્વીકાર કરવો તે અશુભકર્મ મનુ-
 ષ્યોની પવીત્ર કૃત્તિ છે; જેઓ શ્રીમંત છે
 તેમણે ગયા જન્મમાં ધણાં જ દાનપુણ્ય
 કરેલાં તેને લીધે ભગવાને તેમને એ વીશીષ્ટ
 સ્થાનમાં જન્માવ્યા છે, મજુરો અને ગરીબો
 તેઓ પોતાના ગત જન્મનાં પાપને બેગે
 વતમાન જીવનમાં નીધન બન્યા છે, તેમણે
 હવે પછીના જન્મમાં સુખી અને શ્રીમંત
 તેમ જ સત્તાવાળા બનવું હોય તો, વતમાન
 જીવનમાં તેમને સોંપાયેલું કામ જરા પણ
 સુઝા ક્યાં વીના, માલીકને નફો મળે તેવી
 વ્યવસ્થાને સંપુર્ણપણે વફાદાર રહીને કરવું.
 તેને જ મળે તેમાં સંતોષ માનવો કેમકે
 વીધીએ એના નશીબમાં છઠ્ઠીની રાત્રે એ જ
 લેખ લખેલા છે, તેમાં કોઈ જરા પણ ક્ષર-
 ફેર કરી શકે તેમ નથી. વીધી સામે જો
 તે પુરુષ પ્રવલ્ન કરશે તો તેના તે તમામ
 પ્રયાસો વ્યર્થ જશે, એટલું જ નહીં પણ
 માલીક તરફ માથું ઉંચકવાના ભયંકર
 સુન્દા માટે ભગવાન તેમને મરણ પછી
 નર્કમાં નાખશે !

આવા કામ માટે પેલી રાજ્યસંસ્થા
 શાળાઓ તેમ જ મંદીરોને આર્થિક મદદ
 કરે છે. પરંતુ શાળાઓ જરા જેટલી સ્વતં-
 ત્રતા જતાવે તો તેમની મદદ બંધ કરવામાં
 આવે છે. પોતાને મજબૂત મદદના બદલામાં
 શાળામાં ક્યાં પાઠ્ય પુસ્તકો ચલાવવાં અને
 વીદ્યાથીઓના માથામાં કષ્ટ જનતા વીચારો
 ભરવા તેના નીચમનની અને પરીક્ષણની

સત્તા રાજ્યસંસ્થા વીઘાપીકની 'સીનેટ' એ બાલકથામાંના છેલ્લા ઘોડાવાળાને મારફત પોતાના હાથમાં રાખે છે.

આ જાતની અપાર શક્તિવાળી વ્યવસ્થા મુડીવાદીઓને પોતાની ખાનગી માલીકીના હક્ક જાળવી રાખવાના કામમાં મુરેપુરી મદદ કરે છે.

શ્રીમંતો અને ઉચોગપતીઓ તો સંખ્યામાં મુડીલાર જ હોય છે, પરંતુ તેમની આસપાસ વફાદાર ભક્તમંડળ જેવા ભારે પગારના સેવકોનું મોટું ટેળું હોય છે. તેઓ ડીરેક્ટર, મેનેજર અને એવાં બીજાં એકસો ને એક રૂપાળાં નામ નીચે પોતાને ઓળખાવવામાં ગૌરવ ગણે છે. તેમની આસપાસ વળી બહુ જ મોટી સંખ્યાના ખીજમતદારો વીંટળાઈ વળેલા હોય છે. તેમને પ્રમાણમાં ઓછો પગાર મળતો હોવા છતાં, તેમનો તમામ આધાર એ પગાર ઉપર જ હોય છે. તેમને એવી દશામાં જીવવા માટે જ કેળવવામાં આવેલા હોય છે, અને પેત્રી કેળવણીની સંસ્થામાંથી પરીક્ષાની દારકાંજાપ ખાઈને નીકળ્યા પછી, તેઓ આડા અવળા ન જતાં આવી નોકરીઓની શોધની જ તળવીજમાં પડે છે! અને એવી એકાદ જગા તેમને જડી જાય તેમાં તેઓ પોતાને પુરા ભાગ્યવાન માને છે! એ માણસોની આસપાસ વળી તેમનાથી થે'વીશેષ સંખ્યાનું માનવ ટેળું ફરી વળેલું હોય છે. તેઓ મુડીવાદીના અડતીઆ, નાનકડી જગાના હોદ્દદાર વગેરે નામના નીશાનથી ઓળખાય છે. આમ પેંણ કલેસ વાણીઓ મફતનું નાણાંચેર લેતા નાણાચેરીના ઝડે ચડી નજીયેર પકડીને લટકેતો હતા, એ બાલકથાની માફક એક ખીજ પરસ્પરના આધારે પેંણ મુડીવાદી રૂપી નાણાચેરને વગગી રલા હોય છે,

એ બાલકથામાંના છેલ્લા ઘોડાવાળાને ઘોડો નીચેથી નીકળી જતાં બધા પડી મરવાની દશામાં મુકાયા હતા તેમ, મુડીવાદી નાણાચેરને વળગેલા આ માનવ સમુહ ઉપાદનનાં સાધનની માલીકી રૂપી ઘોડો પોતાના પગ નીચેથી સરકી ગયેલા હોવાથી, ખેંદારી અને ભુંખમરા રૂપી ખાડામાં પડી મરવાનાં ભયથી સદાય ભંયભીત જ રહેતો હોય છે.

આવી રીતે મુડીવાદીઓની સાંકળની છુટી છુટી છતાં મુડીવાદના હીત અર્થે એકનીત યથેચ્છી કડીઓ જેવા બધાં માણસો મુડીવાદીનાં પંજમાં સપડાઈને, વીશાળ વીસ્તારની જાળીમાં જકડાઈ ગયા હોય છે. એ કડીની અગત્યની ચાંપ પેંણ મુડીવાદીના હાથમાં હોય છે. અને એ પેત્રી કડીમાંના કાંઈ ચુંચાં કરે તો તુરત જ પોતાની ચાપ દાખી તે બધાને વેર વીખેર કરી નાખે છે. એટલે એની શુલાખી જંજીરમાંથી પેંણાં શ્રમજીવી મુકત થયા માગે તો પણ થઈ શકે તેમ હોતું નથી.

આ તો મુડીવાદી સંસ્થાની વાત થઈ. પણ મુડીવાદી સાંઝાજીવવાદી રાજ્યસંસ્થાએ ખીજું કશું જ નહીં પરંતુ વીશાળ પાયા ઉપરનો આથીકે સંધ જ છે. તેમાં થે' શ્રમજીવીઓ મહેનત કરી કરીને છુંદાઈ મરે અને માલીકો ખેંણ ખેંણ આનંદથી તેમના શ્રમના ફળનો ઉપભોગ કરે. કામદારો તેમની આજ્ઞાઓનો અમલ કરે, અને તેમના બની ખેંદેલા માલીકો માત્ર તેમની ઉપર હકુમત ગળવતા હુકમો છોડે જ જાય. કામદારો એની રચનામાં છેતરાય છે એનો માલીક પોતાની છેતરાવાની કલા નીત્ય નવે નવે સ્વરૂપે અજમાવતો જ જાય છે. મુડીવાદની સત્તા નીચેની વ્યવસ્થામાં આ જ દશા પ્રવર્તી રહે છે.

આ તમે હ ત્યા

: લેખક :

આમવગીથ

“જગદીશ આજતું હાપું નેયું કે?”

મારા પાડોશી અને મીત્ર વીજયરાયે સ્વાસ્થ્યના વર્તમાનપત્રની ગદી જેમ તેમ હાથમાં વાળતાં વાળતાં મારા દીવાનખાનામાં આવતાં જ છુમ મારીને કહ્યું.

હું તે વખતે જસુદીઅન હૃદયીનું “વીજાન ધર્મ” અને માનવ સ્વભાવ” નામનું તાલુ પુસ્તક વાંચી રહ્યો હતો અને મૃણાલીની મારી ખાલુમાં ખેસીને એ ગંભીર વીજયને ધ્યાનપુર્વક સાંભળી રહ્યો હતો.

“જગદીશ તેં સ્વાસ્થ્ય” હાપું વાંચ્યું?”

વીજયરાયે છેક મારા ખલા પાસે આવીને તેને હથમ્યાવી નાખીને પુછ્યું.

વીજયે લાગણીવાળો જવાબીઆ હતો. નહીં જોવી ખાખતમાં તે ઉચ્છેરાઈ જતો કે નીરાશ થઈ જતો. એટલે મેં એની વાત ઉપર બરાબર ધ્યાન આપું નહીં, પરંતુ તે તો યોત્તાની વાત સંભળાવ્યા વીના છોડે તેમ ન હોતો.

“વાંચ્યું.”

મેં પુસ્તકમાં દષ્ટી રાખીને જ કહ્યું.

“આ નેયું?”

“મારી આંખ સામે તેના હાથમાંના હાખાને ધરી મોટા અક્ષરે હાખેલા મથાળા તરફ તેણે આંગળી લખાવીને ફરી પુછ્યું.

“શું છે તે? કંઈ સનસનાટી મુલાવે તેવું ગરમાગરમ હશે, શું કાંઈએ પ્રોત્ત્ત ફાટ્યો કે કાંઈ ટેકાણે બળેલો થયો?”

“તમે તો લાગણીશુન્ય જ રહ્યા, આજના હાખામાં તો આ મહત્વનો ખનાવ છે, પણ તમારી રીત પ્રમાણે તમે ઉપર ઉપર નજર નાખીને હાપું મુકી દીધું લાગે છે.”

“ખરું છે.” મેં ટુરત જ મારો શુન્દો સ્વીકારી લીધો. “મને વર્તમાનપત્ર કરતાં આ પુસ્તકના વીજયમાં વીશેષ રસ પડે છે. અને વળી મુલ્યને પણ તે સાંભળવું હતું.”

“મૃણાલીની બહેન, તમે જે જગદીશની સાથે વેદીયાં ન ખની જાઓ. જવતુમાં એકલી ગંભીરતા કામળી નથી.”

“એ તો એમનો સહવાસ થયો. એટલે એમના મુલ્યનો પડ તો ચડ્યા વીના કેમ રહે?” મુલ્યએ સ્મીત કરીને વીજયને જવાબ આપ્યો.

“નહી, નહી, પણ આ તો પ્રસંગ બહુ ભજાને રોમાંચ કરી નાખે તેવો છે.”

હું તો વીજય ખાલુમાં પડેલી પુસ્તકી ખેંચીને ખેડા.

[૨]

“આ માલુસ યોત્તાની વાત સંભળાવ્યા વીના છોડવાનો નંધો જ” એવી મારી ખાખી થઈ એટલે મેં પણ હાથમાંનું પુસ્તક ખાલુમાંની દીપોઈ ઉપર મુકીને તેની સામે નેયું. ખરેખર

વીજય ઉચ્છેરાઈ ગયેલા લાગતો હતો. મેં કહ્યું. “એવું તે શું છે આજે?”

“હુઓ હુઓ આ..., ના, ના, લાવો હું જ તમને એ વાંચી સંભળાવું.”

કહીને તે વાંચવા લાગ્યા :

સ્વાતંત્ર્ય યુદ્ધનું બહીદાન

હતાશ બનેલા યુવકે કરેલું

પ્રાણપાલું

મૈત્રેયસીંગ : તા. ૧૫

આજે અહીં હૃદય વીહારક બનાવ બન્યા. નહીનીકુમાર ધોષ નામના સીનીઅર ખી. એ. ના વીદ્યાર્થીએ રેલ્વે ટ્રેકન નીચે કચ્છાઈને આત્મહત્યા કરી.

નહીની કુમાર એક આદર્શ યુવક હતો. વીદ્યાપીઠની પરીક્ષામાં તે પ્રથમ પંક્તીએ આવશે એવું તેના તમામ અધ્યાપકો દ્વારા હતા. સ્વદેશી પ્રચાર અને સુક્તી-સંગ્રામમાં તે તન, મનથી કાપ કરતો હતો. આવતી કાલે તે આશા હતો, આગનો તે ઉત્સાહ હતો, નવજવાનોનો તે પ્રાણ હતો.

એના ખીસામાંથી એક પત્ર નીકળ્યો છે. તેમાં તેણે લખ્યું છે કે : “માતૃભુમીની સુક્તી વેગળા અને વેગળા જતી દેખાય છે. મારે માટે એ ધરના અસહ્ય છે. મારા હૃદયમાં માઠીની શુંદરતાની શૃંગારો નહીં તુરે એ વીચાર જ મને મુઝવી નાખે છે. એ મુઝવણ અસહ્ય લાગવાથી હું મૈયાના નામ પર પ્રાણપાલું કરું છું.”

નહીની ધોષના આવા અકાળ મૃત્યુથી અત્રેની યુવક ચળવળને બારે ખોટ પડશે.”

ગંભીર ભાવે એ ફકરો પુરો વાંચી રહ્યા પછી વીજળી છાપાને જમીન પર નોખીને મારી તરફ ભેડ્યું.

એ વખતે એના ગળામાં શુંગળામણ હતી, આંખમાં એક પ્રકારનું તેજ ચમકારા મારતું હતું, હૈયું લાગણીના આવેશથી ધબકી રહ્યું હતું.

“ભેડું? આતું નામ તે નૌજવાન.” અને પછી ઉઠા નીશ્વાસ મુકીને તે ખોલ્યો : “શુદ્ધામી કેવા ભોંગ થે છે? નહીની જવી ખીલતી કળાઓ એની સુંગતી ધોળામાં ભડકડી જાય, દેશનાં આશાપુષ્પો જેને હાથે આમ અકાળે ખરી પડે એ શુદ્ધામી...” તેણે દાંત કચકચાવ્યા, ના, તેનાથી એમ સ્વાભાવીકે જ થઈ ગયું “એનો જ નારા થવા જોઈએ. શું જગદીશ તને નહીની ધોષ જવાનો ભવ્ય બંદીદાનમાં દોષધર્શકતી રહેતી નથી દેખાતી?”

“કાંઈ પણ દેશનો નૌજવાન આ દશામાં પ્રાણપાલું કરે તો યે મારું હૈયું ત્રોફાઈ જાય, તો આ તો મારો જ દેશપ્રધુ; મારી જ માતૃભુમીને ખાતર જીવન વીસાઈ ન કરવાની ભાવનાથી જ હાથે કરીને પોતાનો જીવનદીપ છુટાવી નાખે તેને માટે મને કેમ ન લાગે? એવા કાણ પત્યર હૃદયી હશે કે જેને આ દશામાં થતાં મૌનવશ્ય માટે દુઃખ ન થાય?”

“જ ભુમીમાં આવા નૌજવાનો પડ્યા હોય તેની સુક્તીને, તેની સ્વતંત્રતાને આં ફનીઆની તો શું પણ સ્વર્ગે, મૃત્યુ ને પાતાળમાંની પણ કંઈ સખળ શક્તી રોકી રાખી શકે તેમ છે?”

એનો જવાબ મેં આપ્યો નહીં :

વીજળીના મતથી જ્યારે જુદા પડવાનું હોય ત્યારે અને ત્યાં સુધી હું મૌન સેવતો. કેમકે તે એનાથી જુદો વીચાર ધરાવનારને શાંતિથી સહન કરી શકતો નહોતો. એટલે મારો અખીપ્રાય બતાવી વીના કારણની કસાક બે કલાકની ગરમોગરમ ચર્ચા નોતં રવાનું સાહસ ઉમેવતાં હું ડરતો.

પરંતુ આજે તો વીજળી ખરેખર ઉત્કેશાઈ ગયો હતો. તે આજે મારું મૌન પણ સહન કરી શક્યો નહીં.

[૩]

“હું કહું છું તે શું ખરાખર નથી ?”

“તારે મતે જરૂર એમ હશે જ.”

“અને તારે ?...”

“મેં તને હમણાં જ કહ્યું તો-ખર.”

“તે તો પ્રસંગ પરત્વે, પરંતુ આંત્રાં બલીદાનથી શુદ્ધ દેશની સ્વતંત્રતા નજીક આવે એમ શું તું નથી માનતો ?”

“વીજળ, દરેક વીષયમાં માણસ પોતા-પોતાના અભિપ્રાય ધરાવવા છુટા હોવા જોઈએ.”

“પણ આવી બાબતમાં તો બે મત હોઈ જ શકે નહીં.”

“તને તેમ લાગે છે...”

“અને તને ?”

“મને એવું લાગતું નથી.”

“ત્યારે શું લાગે છે ?”

“એ જાણીને તને લાલ નહીં થાય !”

“કેમ નહીં, આ દેશમાં વસનારો કોઈ પણ મનુષ્યનામધારી પ્રાણી આવી બાબતમાં જુદો મત ધરાવી જ ન શકે.”

“બની ગયેલી ધટના માટે કદાચ તેમ માની શકાય, પરંતુ તેના પરીણામ માટે સહુ એકમત ન પણ થઈ શકે.”

“એમ કેમ ?”

“મૃત્યુ એ તો જાતે જ કરણ પ્રસંગ છે. તેમાં આત્મહત્યા તો તેથી વધીય છે. પરંતુ તેથી થનારાં પરીણામ એ જુદા જ વીધય છે એ લાગણીનો નહીં પણ બુદ્ધીનો વીધય છે.”

“પણ મારે તારો મત જાણવો છે.”

“તો તે જાણવામાં મને કોઈ વાંધો નથી પણ એક શરતે ?”

“કયી ?”

“જો-પ્રસંગ ગંભીર છે, તેવી ચર્ચા પણ ગંભીર રીતે થવી જોઈએ.”

“કથુવ. ખરેસ.”

“તો મને મારો મત જાણાવવામાં કંઈ જ વાંધો નથી.” અને પછી મેં વીજળને કહ્યું :

“નહીની વાંધો. હેતુ વીશુદ્ધ છે એને માટે તો બે મત હોઈ જ શકે નહીં, પણ જે મારો મત નહીંની જેવી લાગણીવાળો કોઈ નોજવાન પુછે તો હું તેને આત્મ-હત્યા કરતાં તો જરૂર રોકું.”

“પણ મણસ ગલરાઈ જાય, શુંગણાઈ જાય અને એકેકે ઉપાય સુઝે નહીં ત્યારે શું કરે ?”

“લાગણીનો ચડેલો ઉભરો શમે ત્યાં સુધી થોભે અને વીચાર કરે તો, તેને પણ શું કરવું તે આપોઆપ સમજાય.”

“એ વાત ખરી છે, વીજળ ભાઈ.” અત્યાર સુધી અમારી વાતો મૈત્રાવે સાંભળી રહેલી મૃત્યુએ કહ્યું. “લાગણીનો એકાએક આવેશ તે કુધના ઉભરો જેવો છે. એ ઉભરો ચડેલો હોય ત્યાં સુધી કોઈ પણ મનુષ્ય ચાંત ચી-તે સાફ સાફ વીચાર કરી શકે નહીં.”

“મને એ વાત સમજાતી નથી. મને તો લાગે છે કે માણસ એવે વખતે જીવવા કરતાં મરીને જ વધારે સારું કામ કરી જાય છે.”

“વીજળ, તારો સ્વભાવ લાગણીપ્રધાન છે એટલે તને એમ લાગે છે. પરંતુ આપણે એકલા તરંગવાદી ન બનીએ ને પરીણામનો વીચાર કરીએ, તો જ સમજાઈ શકીએ કે જે કાંઈ માટે આત્મહત્યા કરીએ તે

કામને આપણે છવતા રહીને વીશેષ લાભ કરી શકીએ છીએ. આત્મહત્યા કરનાર તો ખીજે કશો વીચાર કરતો નથી, છતાં આપણે એમ માની લઇએ કે, તેના બહીષ્કારને ધકકો ખીજ સેંકડો કે હજારો મોજવાનોને લાગવાથી તેમનામાં રાષ્ટ્રભક્તીની લાવના જાગે છે, અથવા જાગત રાષ્ટ્રભક્તી વીશેષ વેગવતી તેમ જ સક્રીય બને છે. પરંતુ એ માન્યતામાં તેમ જ પેલી આત્મહત્યાથી થનારી અસરમાં લાગણીનું તત્વ વીશેષ છે, એ તત્વને જો લેખાએ મારતાં ઓછા વીલંબ થાય કે તેમ એને શમી જતાં પણ વધુ વખત લાગતો નથી. એટલે થોડા દીવસ નહીની ઘોષના પ્રાણપ્રાણી કયા પ્રતીમુખે રહેશે, પણ ધીરે ધીરે તેમનું ખ્યાન એવા જ કોષ્ઠક ખીજ શેમાંયકારી પ્રસંગ તરફ દોરાશે અને, છેવટે નહીની

ઘોષનું નામ રાષ્ટ્રીય યુદ્ધના ઇતીહાસ લેખના જ સ્મરણમાં રહેશે. તેના કરતાં એ ગુંગળામણી ધડી પુરતો સંયમ રાખી નહીની ઘોષ છવતો રહ્યો હોત તો એના જેવા યુવાન રાષ્ટ્રસેવામાં કેટલા બધા ઉપયોગી થઇ પડત, કેટલા બધા મોજવાનોને તે ગ્રેસ આપનારો નીવડત અને મૃત્યુને ય હાથમાં રાખીને કરનારો એ મૃત્યુજંપી માત્રુભીની પરાધીનતાની ખેડીઓ તોડવાના ગંભીરમાં ગંભીર અને જોખમભર્યા કામમાં એ શત્રુથી જરા પણ ગભરાવા વીના કેટલાં બધાં સાદસ ખેડી શક્યો હોત? નહીની મરી પરવાર્યાં તે કરતાં તો જીવંત મરણીયો રહ્યો હોત તો કેટલું સારું તે હવે તને સમજાય છે?”

અને મને લાગ્યું કે વીજ્ય ઉપર મારા કથનની કંઈક અસર થતી હતી,

[૪]

“આત્મહત્યા એ સાવ સાદી કે સડજમાં વતનમાં મુકી શકાય તેવી વાધી નથી.”

વીચાર કરવા જરા થોભીને મેં કહ્યું.

“એ બાબતમાં તારાં વીચારો શું છે?”

વીજ્યે ધીરે સ્વરે પુછ્યું.

“લાગે છે કે વીજ્યલાઇને આજે તમારી ગંભીર વાત સાંભળવી ગમે છે.”

મૃણુએ ખેવડા અર્થમાં કહ્યું.

“મૃણુ બહેન, તમે મને અન્યાય કરો છો. હું કંઈ છેક જ અધીરીયો નથી.”

“તેવા આક્ષેપ હું તમારી ઉપર મુકતી નથી.”

મેં કહ્યું. “આત્મહત્યા એ લાગણીનો અતીરેક છે. માણસના હૃદય પર કોષ્ઠક કસરણસર એકાએક ધકકો લાગે ત્યારે તેમાં લાગણીનાં પુર ચડવા મંડે છે. તે વખતે

તે શુધ્ધી શુધ્ધી શુધ્ધી જાય છે, એના શેમેરામમાં પેમાં પુર લેખાના મારવા લાગે છે, એનું રક્ત ગરમ બની જાય છે, એની અંખો આગળ નીરાશાનાં સ્થામ પડ જમવા લાગે છે. તે વખતે આત્મહત્યા એ જ માત્ર તેને એકલા અસરકારક ઉપાય લાગે છે.”

“એવે વખતે એવા માણસે ત્યારે શું કરવું?”

“એને જનામાં વીશ્વાસ હોય તેવા માણસની પાસે જાં પોતાની મુંઝવણ દુર કરવાનો ઉપાય શોધવો.”

“એ જ ખરો રસ્તો છે.” મૃણુએ પોતાનો મત વ્યક્ત કર્યો.

વીજ્ય માત્ર અમારા બન્નેની વાત જ સાંભળી રહ્યો. મને લાગ્યું કે કદાચ એના

સ્વભાવને મારી એ લોકોમાંથી ખરાબર રૂચી નહીં હોય.

“આત્મહત્યા એ વીર્ય ઉપર વીર્ય કરવા ખેંચીએ તો આપણે જેઈ શકીએ કે તેના બુદ્ધિ બુદ્ધિ પ્રકાર છે.” જે મારી દેશીલ આગળ ચલાવી. “કાષ્ટક માણસ કહ્યું બ કમલથી કંટાળીને આત્મહત્યા કરે છે; કાષ્ટક માણસ ગળે ઉપરાંત દેવામાં કુખી ગયો હોય, કે આવેશની એકાદ નખળી ધરીએ તેનાથી એવું ખરાબ કામ થઈ ગયું હોય કે જ્યાં તેની પ્રતિષ્ઠા જાય એવા લાય હોય ત્યારે તે આત્મ હત્યા કરે છે, તો કાષ્ટ નહીની ઘોષની માંકે આદેશ સીદ્ધિમાં નીષ્ઠા નીવડવાથી મળેલી નીરો-શાનો વેગ વધી પડવાથી પ્રાણપાણ કરે છે. એ પ્રત્યેક પ્રકારમાં મરુખને પોતાનું જીવન અકાર થઈ પડે છે, તેને જીવન લખાવવા કરતાં હાલવાનું જ પ્રીય થઈ પડે છે. પરંતુ વીચાર કરીએ તો સમજાય કે ગમે તે કારણને અંગે માણસ આત્મ-હત્યા કરવા પ્રેરાય તેથી એનામાં હિંમતની પુરેપુરી ખામી પુરવાર થાય છે...”

“શું તમે એમ માને છો?” વીજ્ય એકાએક વચ્ચે ખાલી ઉઠ્યો.

“હા, પણ તેનાં કારણ છે. તું એ જાણીશ ત્યારે તારી ખાત્રી થશે કે હું કહું છું તે ખોટું નથી.”

“શું તમે નહીની ઘોષિ જવા મંદ જવાનના આપભોગને પણ એ જ કક્ષામાં મુકો?”

“જરૂર. નહીનીને કાષ્ટ પણ રીત અપમાન કરવાની ભાવના વીના હું એને પંચુ એ જ કક્ષામાં મુકું. કેમકે નહીનીને ને નખળાઈની એક જ વીર્ય ઉપર આત્મ-સંયમ રાખી શક્યો હોત, તો તેને આત્મ-હત્યા કરવાનો વીચાર સુઝ્યો ન હોત. અને

જે તે જીવતા રહ્યા હોત છતાં માનુષ્યની મુક્તિ નજીક આવતી તેને ન દેખાત, તો તેણે તે માટે પોતાનીથી અને તેમનું બધું સંમર્થ એ જ નય પાછળ ખચ્યું હોત, એમ કરીને આ દેશની પરાધીનતાની ઘોરી ઘેણી બેઠીએ તોડવામાં વધારે સફળ થઈ શક્યો હોત. નહીનીને જવા નોજવાનો એ જાણ્યું નહોતું કે જે માનુષ્યની મુક્તિ માટે તેમને પ્રાણ તોડવાવેલી લાગી હોય તો, તેમનું શરીર, તેમનો પ્રાણ, તેમની માલ-મીલત; તેમની છાંદી, તેમની શારીરિક શક્તિ બધું એમનું નહીં પણ માનુષ્યનું છે. તેમણે એ બધાં સાધનાને માનુષ્યની જ કામમાં ખર્ચીને પુરાડવાં નહોતે, પણ તેને પોતાની અંગત મતા માનીને તેનો નાશ કરી નાખવાં ન હોઈએ.”

“મારાથી તમારે આ તત્વજ્ઞાન સમજાવું નથી.” વીજ્ય કંટાળતા હોય તેમ બોલ્યો.

“કેમકે તું એ સમજવા માગતો નથી. અગાઉથી જ તે નહીં સમજવાનો તું નીચું પડેલી બેઠો હોયો છે.”

“ના.”

“તો પછી ઘોરી વંધુ ધીર જ ધર. એમ માને કે માનુષ્યની પરાધીનતાથી તેને નુકશાન થાય છે, તો નહીનીએ આત્મહત્યા કરી તેથી માનુષ્યની નુકશાન કરનાર ઉપર તેની શું અસર થઈ? માનુષ્યની થતું નુકશાન અટકાવવા કાં તો પેલાને તેમ કરતાં અટકાવવાં નહોતે અને જો તેનું વર લેવું હોય તો તેને વળતું નુકશાન કરવું નહોતે. પણ નહીનીએ તો આત્મ-હત્યા કરીને પેલા રાષ્ટ્રજનને રાહત આપી, તેને ન તો તે નુકશાન કરી શક્યો, ન તો તેને નુકશાન કરતાં અટકાવી શક્યો, પણ તેના માગમાંથી ખેંચી જઈને ઉઠ્યો તેણે તો દેશજનના માગને વીર્ય સ્વર્ગ

કરી આપ્યો. કેમ એ વાત તો તારાથી સ્ખમગય છે ને ?”

“હા, એ મને માન્ય છે.”

“એટલે માત્ર કહેવું એ છે કે મનુષ્યની અરેખરી કસોટી આવી મુન્નવણની વીધમ વેળાએ થાય છે, એ વખતે તે હીંમતવાન બને તેમાં જ એની મદદ છે; પરંતુ જો તે એવે અવસરે ટીકો થઈ લાગણીના પ્રવાહમાં તંણાવા લાગે તો તે જોને માટે પ્રાણ ત્યાગે છે તે પ્રશ્નની મુન્ન ઉકેલવામાં જરાપણ મદદગાર થઈ શકતો નથી, પરંતુ પોતે જીવ્યો હોત તો તે કામમાં મદદગાર થઈ પડત તે તક ખેંચી લઈ ઉત્તરો મુખ્ય કાચને તુકેશાન કરે છે. એટલા પુરતી તેનામાં હીંમતની ખામી છે.”

“પણ એમ માનો કે એકાદ મણસને કુંડુબની પ્રતીકુળ દશામાં કંટાળો આવે તો શું કરે ? તેને માટે શું ઉપાય આપી શકે ?”

“પ્રાણ ત્યાગ કરવા સીવાયના તમામ.”

“એટલે ?”

“એટલે કે તેવે વખતે તે માણસે પોતાના પ્રાણને બચાવી લઈ બીજા સારા વખત મુધીની શલ જોવી જોઈએ. દરમીયાન

તેને એ સ્થાન કે સ્થિતિમાં રહેવાનો કંટાળો આવે તો તેણે પ્રાણનો ત્યાગ કરવા તત્પર થવાને બદલે તે સ્થાન તેમ જ સ્થિતિનો એકદમ ત્યાગ કરવો,”

“ધારો કે માતૃભૂમિની મુક્તિને માટે પ્રાણ જોખમમાં મુકાય કે જાય તેવું કામ ઉપાડવું પડે, તો શું તેમાં ય તમે આત્મહત્યા માનો અને તે કામ ઉપાડવાની ના પાડો ?”

વીજળ જાણે અમને બંનેને સંબોધતો હોય તેમ બંનેની સામે જોઈને બોલ્યા.

“એ તો તદ્દન જુદી જ બાબત છે. તેને અને આત્મહત્યાને સંબંધ નથી.” મેં કહ્યું,

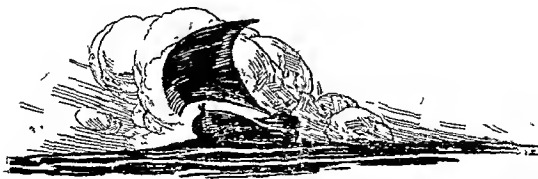
“તમે આત્મ હત્યાના સંબંધમાં જગીને મળતા થયા ખરા ?”

મારી મૃત્યુએ માતા જોવા કામગીરી લાવે વીજળને પુછ્યું.

“મને જગદીશની વાત ખરી છે એવું હવે લાગે છે.”

“હવે તો મારી ઉપર ગંભીરતાનો દોષ નહીં મુકે ને ?”

વીજળે માથું હલાવીને નકાર વાળ્યો અને ધીમે પગલે પોતાના ઘર તરફ આંધ્યો ગયો.

આમવર્ગ અને સ્વરાજ

: લેખક :

રમુનંદન દેસાઈ

જો ગ્રામીણ પરીષદનું જે કામ અત્યાર મુધી થયું છે તેમાં રાજા મહારાજાઓ, શ્રીમંતો, બ્રીટીશ મુડી, બ્રીટીશ વ્યાપારકોષાગ અને નોકરશાહીના હિતનો જ વીચાર થયો છે.

તે પરીષદમાં જે સ્વરાજની રૂપરેખા દોરાઈ છે, તેમાં હિંદના કરોડો ખેડૂતોનું કે મજૂરોનું અને આમવર્ગના સામાન્ય હિતનું જગા નોંટવું પણ સ્થાન નથી.

લાઠ શીવારાય અને લાઠ એન. એમ. ભેટી જેવા મવાળ વીચારના દર્ષવાતા મજૂર નેતાઓને પણ નીરાશ બનીને છોડેક એ વાતનો સ્વીકાર કરવો પડ્યો છે કે, ગ્રામીણોએ ઘોડા નવા બંધારણમાં કામદારોનું હિત જળવાય તેવું કશું પણ નથી.

લાઠ શાંતરાયે લાઠ ભેટીની સલાહ અને સંમતીથી ગ્રામીણોની આખરી સલામત સાફ કહી નાખ્યું હતું કે : “જે બંધારણ હિંદની રાજધાની સત્તાનાં મુખે બ્રીટીશ નોકરશાહીના હાથમાંથી લઈને, હિંદી રાજાઓ, હિંદી પુંડપતીઓ, હિંદી જાગીરદારો અને હિંદના ધંધાદારી વર્ગ [Professional classes] ના સંયુક્ત સંઘના

હાથમાં મુકવાનો પ્રયાસ કરે છે, તેવા બંધારણથી અમને જરા નોંટકો થે સંતોષ થવાનો નથી. હિંદને સ્વરાજ મળે, તેથી અમને શાંતી વળવાની નથી; અમે જે માગીએ છીએ તે એ છે કે કામદાર વર્ગને તેમ જ આમવર્ગને તેમના સ્વાધીકારની ખાત્રી આપો.”

નવા જર્મન બંધારણમાં શ્રમજીવી વર્ગને સ્વાધીકારની એવી ખાત્રી આપવાની કક્ષમ મુકવામાં આવી છે. તે જાતની ખાત્રી આપવા હિંદના શ્રમજીવીઓને કે આમવર્ગને ગ્રામીણોમાં જેમનું ભરજક ભરણું હતું તેવો વર્ગ કદી પણ તૈયાર થાય તેમ હતું જ નહીં. એ વર્ગ તો માત્ર ચોતાના વર્ગીય સ્વાર્થ માટે જ માથાફાડ કરે છે અને સાથે સાથે શ્રમજીવીઓને તેમ જ આમવર્ગને સત્તાનો અંશ પણ ન લાધે તેની અત્યંત કાળજી રખે છે.

આ સર્વસામાન્ય જનતાને મતાધીકાર મળતા અટકાવવામાં આવનાર શ્રીમંત સમુદાયે હિંદમાં અત્યંત પ્રયત્ન કર્યા છે. મુંબાઈના શ્રમજીવીઓને સ્થાનિક સ્વરાજના વડીલમાં મતાધીકાર મળતા આ જ વર્ગે અગાઉ અટકાવ્યા હતા.

એવા વર્ગે લ'ડનની ગોળમેળમાં ઉમ્મર લાયક તમામ સ્ત્રીપુરુષોને મતાધીકાર મળતા અટકાવવાની લક્ષ્ત કરી અને કામદારોના કહેવાતા નેતાઓની તેમ જ દલીલ વર્ગના પ્રતિનીધીઓની એ માગણી ઉઠાવી દીધી. અને છેવટે માત્ર વસતીના ૧૦ થી ૨૫ ટકા સુધીન હીંદીઓને મતાધીકાર મળે તેવી લઘુમત્ત ઉપર પેટા કમીટીની મહોર છાપ મુકાઈ! આથી જ્યારે શ્રીમંતોના અને ધંધાદારી વર્ગોના તમામ માણસોને મતાધીકાર મળવા ઉપરાંત પુલ્લપતીઓને, ઉઘોગપતીઓને, જગીરપતીઓને તેમ જ ખીજા ખાસ વર્ગોને એવડા મતાધીકારની તજવીજ થઈ છે, ત્યારે સામાન્ય મનુષ્યોમાંના એકસોમાંથી ૯૦ થી ૭૫ માણસો સુધીનાને નવા બંધારણમાં કશો જ અધીકાર મળવાનો નથી!

આવું નામ જો રવરાજ હોય તો તે સેંકડે ૯૦ ટકા માણસોની ગુલામી ઉપર ઉજું થયું જવરાજ હશે.

આ તો માત્ર એ બંધારણનું જાણસ્વરૂપ છે. પરંતુ તેની આંતરીક યોજનાઓની વીગતોના ઉઠાણમાં ઉતરીએ તો સમજી શકાય છે કે નવા બંધારણની ધારાસભાઓમાં એકલ, કામદાર અને સામાન્ય પ્રજાસમુદાય માગમાં ખીજા અનેક પ્રકારના રૂંધનો મુકામાં આવશે.

હીંદની સાત કરોડથી યે વીશીય જનતા તરફથી તુતન હીંદના બહુમુખી બંધારણમાં [Federal Constitution] એક પણ માણસને મતાધીકાર મળવાનો નથી, ને કે એ બંધારણમાં ત્રીજા ભાગ જેટલી જગાઓ સ્વલગ ૧૨૫ થી ૧૫૦-રાજ મહારાજાઓ પટકાવે એવી તેમને ખાત્રી અપાઈ છે, પરંતુ બીકાનેરના માંધાતાના શ્રીમુખે રાજાઓએ હીંદી જનતાને જે પડકાર અપાવ્યો

છે તે જોતાં, તે સ્થાન દેશી રાજાઓની જનતાને કાળે જવાનાં નથી, પણ રાજાઓ જ પટકાવી પાડવાના છે. એટલું જ નહીં પણ તેમના તંત્રનીએ સાત કરોડ જેટલા હીંદીઓના મનુષ્ય તરીકે પ્રાયશીક હંકકાતો સ્વીકાર પણ એ રાજાઓ દરવા તૈયાર નથી!

આવી પરીસ્થિતીમાં શ્રમજીવીઓની દશા તો અત્યારના દરતાં યે વસમી થશે. કેમકે શ્રમજીવીઓના પ્રશ્નો સમાવેશ બહુમુખી બંધારણમાં કરવાની લોડ સેન્કા પાસેની લાઠીએ શીવાશવ એને જોશીની તમામ માગણીઓ વ્યથ ગંધ છે, તેમનો સંબંધ પ્રાંતીક તંત્રમાં જ જોડવામાં આવ્યો છે, એટલે ખુદ ધોટીય હીંદમાં પણ પુલ્લપતીઓના પ્રતિનીધીઓ હીંદી કામદારોની દશા ગુલામ જેવી જ રાખવા માટે મથવાના એ નીરાંક. ને એમને બહુમુખી તંત્રમાં મુકવામાં આવ્યા હોત તો, કામદારોને ગાટે થયેલા દરાવ દેશી હીંદને પણ લાચ પડી શકત, પરંતુ પ્રાંતીક તંત્રમાં તેમનો સમાવેશ થાય એટલે ત્યાં થયેલા ધારા કે સુધારાની ગસર દેશી હીંદમાં તો થવાની જ નહીં, એટલું જ નહીં પણ જીતીવાંતી આંતરરાષ્ટ્રીય કામદાર પરીષદ જવાનું નૈતીક દબાણ સુદાં બહુમુખી તંત્રના બંધારણવાળા હીંદમાં થતું અટકશે, એવો ભય પણ હવે તો ખડે થયો છે.

અને વળી અત્યારે જ્યાં સરકારે નીમેલા સલાસદો ધારાસભાઓમાં ખેસે છે, ત્યાં ચેલા દેશી રાજાઓના નીમેલા ૧૨૫-૧૫૦ માણસોનું ભરાણું ભરાશે. તો પછી વજી થીએ સખ્ત એવા કારોબારીઓના પોલાંદી એકકની સામે આમવગ માથાં પટકી મરે તો પણ તેમને ઉઠાવી શકશે નહીં. કેમકે જ્યારે એ કારોબારીઓની સામે અવીઆસની દરખાસ્ત આવશે, ત્યારે બહુમુખી તંત્રની

અને સંસાઓની સંયુક્ત બેઠકમાં જે વૃત્તિયાંશ નેટલી બહુમતી પ્રજા પક્ષને મળી શકશે જ નહીં, કેમકે રાજ્યોના નીમેલા માણસો તો સરકારી તંત્રને જ પક્ષે પોતતું તમામ વર્ગનું સુકશે. [અહીં એ વીસરવું ન જોઈએ કે તેમ કરવામાં જ રાજ્યો પોતોતું હીત જોશે. કેમકે હીંદીઓ તરફ તો એમની રસરંગમાં અ-વીશ્વાસ ભર્યો છે, તેથી તો તેઓ તાંત્રના સંબંધ ઉપર આંટયું બંધું આંત્રહંભયું વર્ગનું મુદ્દા રહ્યો છે, અને કરોબારીઓની મોટી નગરથી જ તેમની આપખુદ તંત્રને અમરપટો મળે તેમ છે]. એટલે હીંદી જનતાનો વીશ્વાસ કુમાવી બેઠલા કરોબારીઓ રાજ્યોના માણસોની મદદથી પોતાના હાથમાં સત્તાનાં મુત્રો ટકાવી રાખશે જ. એ દશામાં તેમની આપખુદી અપરંપાર વધી પડશે અને તેનો તમામ છુટ્ટો આમવર્ગના જ માણસો ઉપર ખાલી થશે.

ગ્રાજમેશમાં કામી બેઠાની જ મારા-મારીઓ થઈ તેના મુજબમાં સમાવડાં તત્ત્વો દોષજે તો તેથી મુસલમાન, શીખ કે હીંદુ જનતાના કામદારોને, ખેડૂતોને અને નીધન આમવર્ગીયોને તલપુર પંથું લાલ થવાનો નથી. એ બધી મારામારીઓ તો સરકારી હોદ્દાઓ અને સારા પગારની નોકરીઓ

માટે વગળાં વીણનારા કામીવાદીઓની છે. અને એ વર્ગ ખીજે એકે નહીં પણ નોકરીશોધુ ભણેલા ધંધાદારીઓનો છે. બાકી પ્રત્યેક ન્યાત કે જનતા સામાન્ય માણસને માટે તો ખોરાક-પોશાક, કેળવણી અને સુખાકારીભર્યા વાતાવરણવાળાં રહે-ણંબું એ જ જીવનના મહાપ્રશ્નો છે. એ પ્રશ્ન નેટલો ગરીબ હીંદુને નડે છે તેટલો જ ગરીબ મુસલમાનને પણ નડે જ છે.

નવા હીંદની આગળ નવા મુસ્લિમ પ્રશ્નો ખડા છે. તેનું નીવારણ કરી, હીંદમાં જો નવીન રાજ્યતંત્ર ખડું કરવું હોય તો તે જુના જમાનાના વહેમી વાતાવરણના પાયા ઉપર ઉભું કરી નહીં જ શકાય. પણ કામીવાદીઓની હોદ્દાઓની બીખની મારામારી જતાં તો ચોક્કસ જણાય છે કે, જો નવા તંત્રમાં કામી બેઠાનો ભાવના મુખ્યત્વે રહી તો તેથી દેશને માથે ખચકો બોલે વધવાનો. અને તેમ યતાં કામદારો, ખેડૂતો તેમ જ આમવર્ગને માટે ગરીબોષ વધતાં તેમના જીવનગાળાનું ધોરણ હંહો યે વીશેષ નીચું જ નવાનું. જે સ્ત્રીતી સંકેત કરવા હીંદનો કામદારવર્ગ કે આમ-વર્ગ તૈયાર નહીં જ થાય. પંજી ભલેને એ નવા તંત્રની ઉપર 'બ્રીટીશ તંત્ર'ને બદલે 'રાષ્ટ્રીય તંત્ર'નું નામ બંતાવવું પાટીયું લટકાવવામાં આવ્યું હોય.

નવયુગ

આપના ગામની લાયબ્રેરીમાં આવે છે? ન આવતું હોય તો શા માટે તેને મંગાવવાની તંત્રની જ કરતા નથી?

વિનાશને પંથે વળેલો બ્રહ્મદેશ

: લેખક :

સ્વીશંકર વી. મહેતા

બી. એ.

બ્રહ્મદેશનો પ્રશ્ન ગોળમેળ પછી ખુબ ઉછાળે ચડ્યો છે. ગોરા મુત્સદીઓ અને હીંદી છુટો પગવા લુકતીઓ અજમાવે છે. રાષ્ટ્રમતવાદી બ્રહ્મીઓ હીંદ સાથે રહેવા તૈયાર છે પરંતુ એમના એ પોક્કરને 'કાયદો અને વ્યવસ્થા' ના નામે વ્યવસ્થીત રીતે બંધ પાડી દેવામાં આવ્યો છે.

બ્રહ્મદેશનાં એ રહસ્યકથા ઉપર પ્રેરિત લેખ પ્રખળ પ્રકાશ ફેંકે છે.

સુહીવાદના મંદરાદિસના રસ્તાઓ બહુ જ ગઢન છે. સદા જગત રહેનાર તે ભયાનક પ્રાણી પોતાના શીકારની શોધમાં સર્વ સ્થળો પર પોતાની નજર ફેરવ્યા કરે છે, અને જ્યારે કોઈ શીકાર નજરે પડે છે ત્યારે પોતાનો અક્ષર પંખે તેના પર છુપી રીતે પ્રસારી તેને હજમ કરી જાય છે. અમીની માફક જેમ વધુ ખાંચ તેમ તેની ખુબ વધુ ઉધડે છે. તેની આંતર્યાળ એટલી તો વીનાશક છે કે માણસને એમ જ લાગી આવે છે કે તે આખા જગતને કલધરના રૂપમાં ફેરવી નાખશે. શીકારની શોધમાં જગતના ખુણે ખુણા તે ફરી વલેલ છે. અને ખરેખર તે ખવંત પ્રાણી જ છે. રેલ્વે અને સ્ટીમરો તેના હાથ છે. આડતોની જાળ એની નસો છે. કેબલો (તાર) અને વાયરલેસો તેનાં ચાનતંતુઓ છે. ધરણી ધ્રુવવર્તી કારખાનાંઓ તેનું હૃદય છે અને બેંકો તેનું લોહી છે; વીનાશકારી અર્થવ્યવસ્થા એ એનું મગજ છે. આ બધાં અગોવાળો આ રાક્ષસ પોતાનું સદા ભુખ્યું પેટ ભર-

વાને માટે આંટા પાડી જગતો રહે છે. 'શાહુકારોનાં સ્વર્ગ'ની ભાવનાવાળો તે શંપતાન પૃથ્વીનાં રસ કસ ચુંમી લે છે.

પૃથ્વીના પ્રત્યેક ભાગમાં તેણે પોતાની જાળ પ્રસારી છે. કેનેડાના અંબુખંડયા ભાગો પર એણે સ્વામીવ સ્થાપ્યું છે; જેમાં મુયનાં કારણો પણ ભાગ્યે જ પ્રવેશ પામી શકતાં એવાં આફ્રીકાનાં નીખીડ જંગલો એણે વીંધ્યાં છે; ઓસ્ટ્રેલીઆની અણુઅણુ ભૂમીનું માપ એણે કાઢી લીધું છે; સડવાંસ સાંધી હીન્દની હસતી ભુમીને એણે બદમુરત બનાવી દીધી છે; હમણાં હમણાં એણે રણોની સાથે પણ સંકચાર સાધવા માંડ્યો છે; અને આજે છેવટે તેની લાંઝસુ નજર બ્રહ્મદેશનાં શરમાળ સૌ દય ઉપર ફરી છે.

કુદરતની લાડકી પુત્રી

બ્રહ્મદેશ કુદરતના સૌંદર્ય લગ્નરનો સીધો વારસ છે. એનાં આઠાં સરોવરો અને નીર્મળ નદીઓ પર સુર્યનાં કારણો સદાય હસ્યા કરે છે. કુદરતે પોતાની સર્વ બક્ષીસો

એના પર મોકળે હાથે વેરી છે. ઋતુઓ એની ભૌગોલીક વીશેષતાઓને તંદન અનુકૂળ છે. વીશાળ સરોવરો; વંદાણા ફરી થકે એવી મહાન નદીઓ, ઇમારતી લાકડાં ઉત્પન્ન કરતાં ગંગાવર જંગલો; હરીઆણા, વનસ્પતી અને માછલાનાં માછલ પર વીરતાર પામેલાં કમોદનાં ખેતરો : આ બધી બ્રહ્મદેશની સૌન્દર્ય સામગ્રી છે. ખોરાક, પાણી અને હવા અપ્રુટ અને આરોગ્યમય છે અને આમોહવા રમતીઆળ રમણીની માફક ઘડીએ ઘડીએ રીસાઇ જાય એવી છતાં ત્યાંનાં વતનીઓને અત્યંત અનુકૂળ છે.

બ્રહ્મીઓની ચારીત્ર ભાવના

આ બધી કુદરતની નવાજીશોનો મન-માન્યો ઉપભોગ કરનાર સામાન્ય બ્રહ્મી મોટાઓ અને ઓપરવાહ આદમી છે. આવતી કાલની પરવા કર્યા વીના તે હન્દગી હૈયે જાય છે અને કાંઈ દીવસ એને ઉણપ રહી નથી તેથી સંચય કરવાની વૃત્તિથી તે સદાય અજાણ્ય છે, નીત્યનું જીવન જીવવાની જ એને આદત છે અને હન્દગીમાં આવતી અનીવાય આદતો તે હસતે ચહેરે સ્વીકારી લે છે.

જમાનાઓ થયાં બ્રહ્મદેશ જાતીય સ્વાતંત્ર્યની ભુમી છે. ત્યાં ઐઓનો દરજ્જો કંઈક અંશે ઉંચો ગણાય છે. પરીણામે ત્યાંની ઐઓએ પુરૂષોત્ત્વ દાસત્વ શું છે તે કદી અનુભવ્યું નથી. જાતમહેનત અને સ્નેહના જગત જુના સીદ્ધાંત અનુસાર તે હૈયે જાય છે. આ બધી સંયોગ સ્પીતીને લીધે રાજપ્રકરણ તરફ તંદન ખેંદરકરી એ બ્રહ્મી લોકોની પ્રબળકીય ખાસીયત થઇ ગઇ છે. આવી ખાસીયત વેપારી સામાન્યવાદના આ જમાનામાં કાંઈ પણ પ્રબળને માટે વીનાશક છે. આ ખાસીયતને કારણે

જ કાઝી મુસ્લેલી વીના ત્યાં ખ્રીડીશ સત્તાની સ્થાપના થઇ ગઇ. અને આ જ કારણસર આજે મુડીવાંદીઓની શોષણ નીતીનો તે શીકાર બન્યું છે.

શોષણની પદ્ધતી

છેલ્લાં મહામુદ્દ દરમ્યાન અને ખાસ કરીને તેના અંતમાં બ્રહ્મદેશની ઐઓની મીલોએ ગંગાવર નદી ક્યો. ઐઓનાં ઉંચા ભાવ અને મલના નદીમાં લાગ જોળવવાની લાલસાથી પશ્ચીમના મુડીદારોની દાંડ સળકી જગતના ઉત્પાદનના આંકડાઓ સાથે નીત્ય રમત રમતા આ મુડીદારોને ખચર લે દત્તી જ કે આખા જગતમાં વપરાતા ઐઓના ૬૩ ટકા લાગ એકો બ્રહ્મદેશ જ પુરો પાડે છે અને ત્યાંથી દર વર્ષે ૩,૩૦,૦૦૦ ટન ઐઓ પરદેશ ચડે છે. તેઓને એ પણ ખચર દત્તી કે ઐઓની બધી મીલો થોડા મીનાઓ બાદ કરતાં ચેટીઓ અને હીન્દીઓના હાથમાં છે. એ સફેદ મુડીવાંદીઓને એ પણ ખચર જ દત્તી કે આ એશીઆઇ વેપારીએ કલદારની નવી કરામતોથી અણુમણ છે. એ સફેદ સુસણીઆઓને માખીઓ વીનાતું આ મધનું પોકું છોડવાને કંઈ કારણ ને નહેતું; એમણે નીશ્ચય કરી લીધો અને પરીણામે ૧૯૨૦-૨૧ ના એક વર્ષના દુંકા અરસામાં ૬૦૦ થી ૭૦૦ નવી મીલો ત્યાં સ્થપાઇ ગઇ. નદી અને વધારે માંત્રીક સુધારવાળી મીલોની આ જખચર ભરતી એ જુની મીલોનો મૃત્યુ ઘન્ટ દત્તો, ખરે જ તે એક પછી એક બંધ થવા લાગી.

પણ આ પૈસાપુજક નવા મહેમાનોને ખાલી મીલના ધંધામાંથી થતા નફાથી સંતોષ વળે એમ નહોતું. એમને તો જગતના ધણી થવું હતું. એટલે આથી કે સત્તાનાં સર્વ સાધનોનો સંચય શરૂ થયો અને તે માટેની ચાલચાલ ચાલુ થઇ.

પુલીનર ચોકકું

જગતની આંખમાં ધુળ નાખવાની એક નવી મુકતી થોડા વખતથી પાશ્વીમાત્મ મુડીદારોએ શોધી કાઢી છે. તેઓ કહે છે કે પ્રભને સોયે ભાવે માલ મેળી શકે તે માટે એક જ ધંધાનું કામ કરનાર સંસ્થાઓએ સાથે નેડાઈ, હરીફાઈ, માલનો બગાડ વગેરે દુર કરવાં જોઈએ. વાસ્તવિક રીતે અમુક અમુક વસ્તુઓની બજારો ઉપર પોતાની સંપૂર્ણ માલિકી જાળવી રાખવાનો આ નવો પ્રયાગ છે. નાના વેપારીઓના નાશનો આ ઉત્તમ રસ્તો છે. અને માલખાતાર જનતાને મરજી પ્રમાણે છુટવાનો એ આખા ઉપાય છે. આ અખતરો સફેદ મુડીદારોએ-જેમાંનો મોટો ભાગ ખીંટીયા છે-અજમાવ્યો. અને આ રીતે થોડાં વર્ષો પર 'શુલી'નજસ' પુલ'ના નામે જગબચીરીએ જડેકું ગોરા મીઠામાલેકાનું ચોકકું અસ્તીત્વમાં આવ્યું! આ ચતાની સાથે જ હડચોદા એમ કહેવામાં આવતું કે જે જુની મીઠા નવી મીઠાની જેટલી કરકસરથી કામ નહીં કરી શકે તે બંધ પડી જતી જ જોઈએ. જુની મીઠાના માલિકોને આધુનિક ઉદ્યોગવાદનાં આ સંઘ સ્વરૂપની ખજર નહોતી એથી પરીણામે એ લોકોને ખુબ જ સડન કરવું પડ્યું.

સરકારનાં આંખમીચામણાં

પંજુ ન્યારે આ નવી મીઠા ઉભી થઈ ત્યારે કોઈને ભાગ્યે જ ખ્યાલ હતો કે આ ચોકકંની અસર નીચે બ્રહ્મદેશનો ચોખાનો આખો યે વેપાર છુટાઈ જશે; અને જો કંઈ નફો થકનો હશે તો તે આ મીઠાવાળાઓને જ થશે, ત્યારે ખુદ ખેડૂત ચોતે બીખારી બની જશે. પંજુ પરીણામ તે એ જ આવ્યું.

થોડા જ વખતમાં દેશના ખેડૂતોને આ ચોકકંની સંહારક શક્તિનો પરચો મળી ગયો. જ્યારે મી. જોનસન વાળો કેસ કોર્ટો સમક્ષ આવ્યો ત્યારે મી. જોનસને આ ટોળીની બધી ચાલખાઈ પર પ્રકાશ પાડ્યો. પરીણામે આ હકીકત બ્રહ્મદેશની સરકારના ધ્યાન પર નાખવામાં આવી. પણ તેણે તો એટલો જ જવાબ આપ્યો કે સરકાર તે બાબતમાં કંઈ પગલાં લેવા તૈયાર નથી. સરકારની આ વસણનો હેતુ સમજવો મુશ્કેલ નથી.

નવું ચોકકું

આવી વધુ પડતી મહેસાત પછી 'શુલી'નરનો પુલ' વીખેરી નાખવામાં આવ્યો. પણ તેની જગ્યાએ એથીએ વધારે ખગળ ચોકકું અસ્તીત્વમાં આવ્યું. થોડા જ વખતમાં સ્થાનિક વતમાનપત્રોને ખજર પડી ગઈ કે દેશની મુખ્ય મુખ્ય પેઢીઓ કમોદ ખરીદવાના ધરાદાયી એ ટોળાઓમાં વહેંચાઈ ગઈ હતી. ખરીદ કરવાને માટે તેઓએ પોતાના આડતીઆઓ નીમી દીધા અને એ રીતે વચમાં નફો ખાતાર નાના વેપારીઓનું સત્તાનાય - નીકળી ગયું. જુના 'મીઠારો' તો ખસાસ થઈ ગયા જ હતા; આ નાના વેપારીઓ તે પછી મુડીદારોની મહત્વાકાંક્ષાના ભોગ બન્યા. હવે જે જ બાજતોનો ધીચાર કરવાનું એ ગોરા વેપારીઓ માટે બાકી હતું: ભાત પેદા કરનાર ખેડૂત અને જુનીઆની ચોખાની બજાર. તેમાં ભોળા ખેડૂતને હાથ કરવાનું કામ આ નાણાં અને સત્તાના અદુરો માટે અધરું નહોતું.

ખેડૂતની પાપમાલો

ખેડૂતને ઉત્પાદક મંત્ર માત્ર બનાવી દેવો એ જ તેમની નેમ હતી. તે રીવાજ

મરણ પડે તે ભાવે માલ ખરીદી શકાય એમ હતું જ નહીં. પણ આ નેમ થોડા જ વખતમાં ટ્રાળીઓની અને ટ્રાળી ખડારની સત્તાનો ઉપયોગ કરી સાધી શકાઇ. અહીં લોકોની વીશીષ્ટ ખાસીઅત કઇ જાતની છે તે આપણે આગળ જોઇ ગયા છીએ. આ ટ્રાળીએ એ ખાસીઅતનો લાલ લીધો. ખરીદદાર તરીકે તેઓ એકલા જ હતા તેથી ખેડુતોને પૈસાની તાણ પડે ત્યાં સુધી ખરીદી કરવાનું બંધ રાખવું એમને માટે સંકેત હતું. અને તે પછી તો પૈસાની જરૂર પડે આ લોકો કહે તે ભાવે તેને પોતાનો માલ વહેંચી નાખવો પડતો!

તે આ પ્રમાણે બનતું: અભદેશમાં ધીર-ધાર કરનારા મોટે ભાગે એવી લોકો છે. તેઓ જીન માસમાં ખેડુતોને પૈસા ધીરે અને ભાતના વેપારીઓને ધીરવા માટે ડીસિન્ગ્ગર માસમાં ખાજા લઇ લે કારણ કે ત્યારે ભાન તૈયાર થવા આગ્યા હોય. હવે માય માસમાં સરકારને નાણાં ખાતાનો વાર્ષિક અહેવાલ તૈયાર કરવાનો હોય એટલે ડીસિન્ગ્ગર-મન્યુઆરીમાં સરકારી મહેસુલ ઉપસવવામાં આવે. એક તરફથી નાણાં ખેંચાઇ જાય, બીજી તરફથી કર ભરવાના આવે. સાથે સાથે લણણીનો વખત હોય એટલે મુલ મજૂરીના પૈસા આપવાના હોય. વળી બંધા ભાત પણ એક સાથે તૈયાર થાય એટલે સડુ વેચવાની ગરજમાં હોય. આ મોકલો લાલ લઇ એ વીલાયતી કંપનીના આહ્વાનથી મરણ પડે તે ભાવે ખેડુત પાસેથી માત્ર ઝુટ્ટી શકે.

ખંઝાર હાથ ઠરી

આ રીતે ખેડુતને પેટ પુરતું પણ મળવાનું બંધ કર્યા પછી, દુનીઆની ખંઝાર હાથ કરવાના પાસા આ જરૂરના જાદુગરોએ

ફેંકવા માંડ્યા. અને, જ્યારે એ રમત શરૂ થઇ ત્યારે જ એ ચોકકાતુ ભય કર સ્વરૂપ લોકોની જાણમાં આવ્યું.

પહેલાં તો તૈયાર માલ નીચા ભાવથી ખરીદી વાવવાના ઉંચા ભાવે વેચી ૧૦ થી ૧૫ ટકાનો જંગી નફો એ લોકો ખાઇ જવા લાગ્યા, વેચનારાના આ દાવની સલામતી ખાતર, લંડનમાં 'લંડન રાઇસ ટ્રોક્સ એસોસીએશન', નામની સંસ્થાએ તે લોકોમાં સંકેત સમ્પ્રેયો! વાસ્તવીક રીતે તો અભદેશની આખાની વેપારી પેઢીઓના ધણા માલીકો એ સંસ્થાના સમ્પ્રેય જ છે.

સ્ત્રીમર ભાડાંની બાબતમાં પણ પોતાના જ ભાવે પ્રમાણે કામ થાય એવી યુક્તિ તે લોકોએ શોધી કાઢી. અભદેશ સાથે ધંધો કરતી ઘણી સ્ત્રીમર કંપનીઓના આહ્વાન તરીકે પેલી આખા કંપનીઓના સમ્પ્રેય જ શેઠવાઇ ગયા અને પરીણામે વીલાયતી પેઢીઓને જોડેએ તે પ્રમાણે જગ્યા અને ભાડાંની સગવડો મળવા માંડી; તેથી નાના વેપારીઓ તેમ જ માલ ચડાવનારાઓને અસહ્ય હાડમારી અને તુકશાન વેઠવાં પડતાં, તે ઉપરાંત હિન્દી માલ ચડાવનારાઓ અને વીલાયતી વેપારીઓ વચ્ચેની આ જીવલેણ હરીફાઇને પરીણામે હિન્દી સ્ત્રીમર કંપનીઓની સ્થિતિ બહુ જ દયાજનક થઇ પડી. મોટા મીલમાલિકો પોતાના મનઃકાંક્ષાઓ જ આપે અને હિન્દી માલ ચડાવનારાઓને નફો મળતો ન હોવાથી તેમને આજમાં આજે ભાવ બતાવનાર ગમે તે અદકાઉ વહાલુમાં પોતાનો માલ ચડાવવો પડે! આ રીતે એક કાંકરે બે પખીઓ પડ્યાં! સ્ત્રીમર કંપનીઓ શુદ્ધાત બની અને હિન્દી માલ ચડાવનારા દોષમાંથી ખસી ગયા.

બેંકોની કુરામત

આ વીશાલ સાહસની નાણાંની વ્યવસ્થા મોટે ભાગે એક્સચેન્જ બેંકો કરે છે; પણ આ એક્સચેન્જ બેંકો ઇમ્પીરીઅલ બેંક પાસેથી નાણાં ઉપાડે છે; અને ઇમ્પીરીઅલ બેંકને નાણાં દેશની મહેસુલમાંથી મળે છે. જમીન મહેસુલ સરકારી તીજરીમાં જરાય છે. તેમાંથી પૈસા લઈ એક્સચેન્જ બેંકો આ મોટા મીઠામોઢકોને જરૂરીઆતને વખતે નાણાં ધીરે છે. આ બધી આંદીલુંડીઓનું સંચુકત પરીણામ એ આવ્યું કે બ્રહ્મદેશનાં બાળકોની હુંટ તેનાં જ પૈસે ચાલી રહી!

હીંદી વેપારીઓ હાથ ધસે છે

હીન્દુસ્તાનના બીજા અંદરે પર ચોખ્ખાને વર્ષાર કરતા દેશી વેપારીઓને પણ દર ગુણીએ ૪ થી ૮ આંતો ખોટ જવા માંડી, કારણ કે એ બીલાપતી 'મીલરો'એ પોતાને ખર્ચે અને ભખમે પોતાના જ આડતીયાઓને માલ મોકલવા માંડ્યો એથી એ આડતીયાઓ બીજા વેપારીઓ કરતાં ઓછે ભાવે માલ વેચી શકે, આમ કરીને હીન્દુસ્તાનનાં બીજા અંદરે એમ જાતાની હલકે ભાવે તેઓ ભાત ખરીદી શકે અને બીજા બાલુ હીન્દી વેપારીઓ ધીમે ધીમે આ ધંધામાંથી હાથ ડહાળી લે.

છુટે હાથે હુંટ

આમ બેંકોના ઉજળાં નામ, નીચે અને વેપારી સંઘોનાં કાપદેસર કામ નીચે એક દેશનાં આવીક સાધનોની અપ્રતીહત હુંટ ચાલી રહી છે. કાપદા અને વ્યવસ્થાનાં આ જમાનામાં આની સામે કોઈ યથ શકે એ બનવા નેમ જ નથી. આ શોષણક્રીયા

કેટલા વીશાળ પાયા પર ચાલી રહી છે તે નીચેના ૧૯૨૧ ના આંકડાઓ પરથી માલુમ પડશે. તેમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે: બ્રહ્મદેશમાં ૪,૦૬૪,૦૦૦ માલેદી ધરાવતા ખેડૂતો છે; ૧,૮૧૪,૧૧૪ ભાગામી કામ કરનારા ખેડૂતો છે અને ૨,૦૮૫,૮૦૬ ખેતી કરનારા મજૂરો છે. આ ઉપરાંત ભાત અને ચોખ્ખાને ધંધો કરનારો નાના વેપારીઓ તો ભુંદા. આથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવશે કે ભાતનો ધંધો તે બ્રહ્મદેશનો મુખ્ય ધંધો છે; બીજા ધંધાઓ આ ધંધાને આશરે જ ચાલે છે. તેથી ચોખ્ખાના ધંધાની પાપમાલીની અંદર બ્રહ્મદેશની પાપમાલી સમાવેલી છે એમ કહેવું જરાએ ખોટું નથી.

પાપમાલીની ખુણાંહુતી

આ હુંટની અસર બ્રહ્મદેશના વતનીઓ પર થવા લાગી છે, પણ તેને એમ સમજવવામાં આવે છે કે તેના કારણભુત હીન્દીઓ છે; એટલે જ બ્રહ્મદેશ હીન્દી છુટ પડે તો તેની બધી મુશ્કેલીઓ દુર થઈ જાય. વળી જો તે હીન્દી છુટ પડે તો તેને વહેલી તકે સાંસ્થાનીક સ્વરાજ્ય પણ મળી જાય! બ્રહ્મદેશના અભણ લોકો અને કેટલાક દેશદ્રોહી સ્વાયંસાધુઓ આ વાત માનવા મનાવવા લાગ્યા છે. હમણાં હમણાં બ્રહ્મદેશના છુટાપણાને પ્રત્ય પ્રત્ય ચર્ચાવા લાગ્યા છે, પણ હીન્દીઓ અને ખાસ કરીને બ્રહ્મી લોકો એ છુટાપણાનું રહસ્ય વેળાસર સમજી જાય તો સારું નહીં તો પચાસ વર્ષની અંદર બ્રહ્મદેશમાં એક પણ બ્રહ્મી ખેડૂત જમીનની માલિકી ધરાવતો નહીં હોય એ એતીકમીક સત્ય છે.

સામ્રાજ્યવાદ અને પ્રભુદેશ

: લેખક :

ગુજરાતી

પ્રભુદેશનો પ્રશ્ન તે મુજબ બહીષ્કારનો છે. પરંતુ લાંબા કાળના હિંદ સાથેના સંકટાસથી તેમજ હિંદીઓ વ્યાપાર તેમજ મજુરી માટે લાખોની સંખ્યામાં પ્રભુદેશમાં વસે છે તેથી એ પ્રશ્નની સાથે હિંદનો સંબંધ રહેલો છે.

તેજ રીતે પ્રભુદેશમાં સંખ્યાબંધ ગુજરાતીઓ વ્યાપારબંધા માટે અનેક વર્ષોથી વસવા ગયેલા હોવાથી અને બહીષ્કારમાં કરોડો રૂપિયા વ્યયાર ઉદ્યોગમાં તેમજ રોડો હોવાથી તે સવાલ સાથે ગુજરાતને પણ નીકટનો સંબંધ છે.

મુખ્ય સવાલ એ છે કે હિંદુસ્થાનની સાથે પ્રભુદેશ રહેવું કે હવે તેણે છુટા પડવું? હિંદની સાથે રહે તો પ્રભુદેશનો રાજદારણી વીકસ હિંદની સાથે સાથે થાય. હિંદ પુણ્યસ્વાજ પ્રાપ્ત કરે તો બહીષ્કારને પણ પુણ્યસ્વાજ મળે, હિંદને સાંસ્થાનિક સ્વાજ રહે તો પ્રભુદેશને પણ તે સ્વાજ મળે, હિંદ સંપુર્ણ રીતે સ્વતંત્ર બની જાય તો બહીષ્કાર પણ સામ્રાજ્યન. સંબંધથી સ્વતંત્ર બની જાય. હિંદની સાથે રહેવામાં પ્રભુદેશનો વીકસ તે હિંદનો

જ વીકસ ગણાય, તેની પ્રગતિના પ્રયેક ક્ષેત્રમાં હિંદને તેની પીઠપાળ મળે, આર્થિક દબીએ તેને કેટલીક જવાબદારીઓ ઉભાવવી પડે તેમ કેટલાક લાભ પણ મળે.

અને હિંદથી જ પ્રભુદેશ જુદો પડે તો તેને માટે માત્ર તાજના તાખાના સંસ્થાન થવાનું રહે, તેથી તેની પાછળનું હિંદનું પીઠપાળ ચાલ્યું જાય; અને ગેરા મુડીવાદીઓનો તેમજ ખ્રીડીશ સામ્રાજ્યવાદનો પાંજ તેની ઉપર ખરાબર પડી શકે.

તેથી હિંદને આ સંબંધમાં ખાસ આગ્રહ કરવાનું નથી. જો બહીષ્કારને હિંદથી છુટા જ થવું હોય તો ભલે તેઓ છુટા થાય, સ્વાજ ભોગવવું હિંદ પોતાનાં સંતાનોનું, તેમના વ્યાપારનું અને તેમની મુડીનું સંરક્ષણ આંતરરાષ્ટ્રીય સંબંધ અને બંધારણને ધોરણે કરી શકશે. પરંતુ પ્રભુદેશને હિંદને છુટા થવું ન જ હોય તો પણ હિંદુસ્થાનને કશો વાંધો નથી. વરસોનો સંબંધ એથી વધુ મજબુત બનશે. આર્થિક વર્ત એક અને અખંડ છે તેમ એક અને અખંડ રહી શકશે.

[૨]

પરંતુ પ્રભુદેશને હિંદથી છુટા થવાનો પ્રશ્ન ઉભો થયો શી રીતે? આટલાં વર્ષ સુધી એ પ્રશ્ન ઉભો ન થયે અને અત્યારે જ તે ઉભો થયો?

એનો હુક ઉત્તર આપવો હોય તો તે આટલો જ આપી શકાય: રોકાવ મુડીવાદી-

ઓના નફા માટે અને ખ્રીડીશ સામ્રાજ્યવાદના સરકારીબળને સંગીન બનાવવા માટે એ ચળવળ ખ્રીડીશ મુડીવાદીઓ અને સામ્રાજ્યવાદીઓએ જ ઉભી કરી છે. તે માટે તેમણે કેટલાક બહીષ્કારને હિંદીઓ વીરુદ્ધ ઉદ્દેશ્ય છે અને બહીષ્કારની મદદ

સમા જેવી 'નગરજ કાઉન્સિલ એન્ડ ગર્મીઝ એસોસીએશન' [અહીં સંસ્થાઓનો મહા-સંઘ]ના મુખમાં કુચ્છે મારી હીંદવી કદીએ છુટા નહીં પડવાનો તેનો અવાજ કાપદા અને વ્યવસ્થાના નામે વ્યવસ્થાપુરક અટ-કાવી દેવામાં આવ્યો છે.

અહરદેશના સુવીખ્યાત નેતા સાધુ ઓત્તામા આ સંબંધમાં કહે છે કે:

“છેક ઇશુના વર્ષ ૧૮૮૫ થી અહરદેશનો વર્તમાન સંબંધ હીંદ સાથે સંકળાયે છે. તે જ વર્ષમાં મજેલી રાષ્ટ્રીય મહાસભાની પહેલી જ એકઠમાં ખ્રીષ્ટીય સરકારે અહરદેશ સામે કરેલી લડાઇ સામે વીરોધ જતાવવામાં આવ્યો હતો. પરંતુ ત્યારથી અહરદેશ હીંદની સાથે જોડાયે છે અને હવે તો જ્યારે હીંદ ઉત્કાંતીને પંથે પળે છે ત્યારે હીંદની સાથે જ રહેવામાં અહરદેશનું અને અહીં પ્રજાનું હિત રહેતું છે. અહરદેશ ભાષા, રૂઢી, ધર્મ અને પોશાક એ બધાનું જાન હીંદ પાસેથી મેળવતું છે. હીંદ એ અહરદેશનો રાષ્ટ્રીય ગુરૂ છે. અને અહરદેશ ઉપરનો વીજળ તો ઉત્કાંતીનું નેસગીંક પરીણામ છે. પરંતુ અહરદેશ અને હીંદનો પરંપરાગત સંબંધ તો તેથી યે પ્રાચીન છે. પાંડુપુત્ર અર્જુન પ્રમીલા નામની અહીં યુવતી સાથે સ્વયંવરની વીધીથી પરણ્યા હતા. ૧૩૦૦ વર્ષ પહેલાં કાંટવ-રમના મહારાજાએ અહરદેશ પર ચડાઇ કરી ત્યારે અહરદેશમાં જોદ્ધ ધર્મનો પ્રસાર કર્યો હતો.

પરંતુ એ બધી યુનિ વાતોને જવા દઇએ તો પણ અત્યારે તો અહીંનાનું હિત હીંદની સાથે રહેવામાં જ રહેતું છે. હીંદ અને અહરદેશ બન્નેને એ સંબંધથી લાલ થાય તેમ છે. ને અહરદેશ હીંદથી છુટા થયો તો અહીંનો કચડાઇ જ મરવાના

છે. એટલું જ નહીં પણ અહીંઓના રાષ્ટ્રીય જીવનનો પણ તેથી નાશ થઇ જવાનો છે.

રાંગાપોરમાં ખ્રીષ્ટીય નૌકા કાફલાનો અખાડો અને મીંગલડમ તેમ જ રંગુન-માંના લરકરી અખાડાનું અસ્તિત્વ જ એ મુચ્ચે છે કે, ને અહરદેશ હીંદથી છુટું પડતું તો તેના કુદરતી વીકસમાં શાહીવાદના એ અખાડા જ અંતરંગ નાખશે. પુરમાં ખ્રીષ્ટીયહિતને સંગઠિત કરવા માટે ખ્રીષ્ટીય મુલ્સદીગીરીની આ બાજુ છે. અત્યારે ને અહરદેશને હીંદથી છુટા પાડવામાં આવે તો તે કેવળ ખ્રીષ્ટીય મુડીવાદી-ઓને એકઠે હાથે છુટું ચક્રાવવાનો ઇનકાર મળી જાય તે માટે જ. એ લોકો બરાબર જાણે છે કે કેટલાય સમય સુધી અહીંઓ તેમને એ છુટાણુ કળાની હરીફાઇમાં હંકારી શકે તેમ નથી, અને હીંદીઓ તો ખ્રીષ્ટીય શાની આર્થિક પરધીનતામાંથી છુટી જવાનું માગે પડેલા હોઇ તેમનો એમને ભારે લાયક છે. અહરદેશને હીંદથી છુટા પાડવાની વાતો માત્ર આ જ કારણને લીધે કરવામાં આવે છે.

અહરદેશમાં આર્થિક છુટું ચલાવી રહેલી મંડળીઓમાં મોટે ભાગે તો રોકાય કંપનીઓ જ છે. તેઓ બધો લાડવો હોઇએ કરવા માગે છે એટલે હીંદીઓને એક હજાર ને એક રીતે તેઓ નીંદી રચ્યા છે. ને કે તેમની તમામ લગ્નયક દલીલોને અનેક વખત ખોટી પાડવામાં આવી છે.

સર યેસીસ પ્લેકેટે અહરદેશની વ્યપારી મંડળીની મુશ્કાત લીધી તે વખતે સાફ સાફ વાણીમાં તેણે સંભળાવી દીધું હતું કે, અહરદેશનું હિત હીંદની સાથે રહેવામાં જ છે.

આ રોકાય વ્યાપારીઓ પોતાના સ્વાર્થ માટે છેક ૧૯૦૪ થી આવી ચળવળ

ચલાવી રહ્યા છે. ત્યારે તો અહીંઓનો પ્રભુમત બતાવવા માટે અલ્લદેશમાં કોઈ પણ સંસ્થાઓ નહોતી. સર હાવે એફમ્સને 'રંડુન ગેઝેટ'માં આ સંબંધમાં પુનઃ જણાવ્યા હતા, અને ધારાસભામાં પણ વારં વાર આને માટે પ્રયાસો થયા હતા. તે સમયના મહેસુલી ખાતના સભ્ય મી. આર્નોલ્ડે એક અહીં માફીના મુખમાં એનાં શબ્દો મુકીને તેની સાફી અપાવી હતી કે, અહીંઓ હીંદીઓને ધીકારે છે અને હીંદીથી છુટા પડવા આતુર છે. પરંતુ એ જ અહીંઓએ તે પછી થોડા જ મહીના બાદ ના. આગાખાનને રંડુનમાં મનપત્ર આપતાં કહ્યું કે: "હીંદીઓ અને અહીંઓ સહીઓથી સંપુર્ણ સુલેહ શાંતીથી સાથે વસે છે અને તેમની વચ્ચે આ પ્રાપ્તિના દુરના પ્રણામમાં મુદ્દાં જરા થે સરખા વીખવાદ નથી." જો કે આમ કહેવા માટે પેલા ભાષને પાછળથી સર હાવેએ ઉધડા લીધા હતા. વર્ષ ૧૯૧૭ માં મોન્ડેયુ સુધારા કમીટી સમક્ષ અલ્લદેશને જુદો પાડવાની નીજ્જળ ખટપટ જુઆની અપાવતી વખતે થયેલી. ત્યારે અહીંઓને સુધારામાંથી બાકાત રાખવામાં આવ્યા હતા. તે સામે ચળવળની એવી આંધી ચડી હતી કે જ્યાં સર રેન્ડનાડ કોલેક્ટને તેમ જ ઇન્ડિયન સરકારને અહીંઓ આગળ નમવું મુકી, તેમને હીંદના જેવા મુખરા અલ્લદેશને ફરજિયાત અપવા પડ્યા હતા. ત્યાર પછી હાંદમાં જે રાજ્યદારી ચળવળ શરૂ થઈ તેથી નોંદરશાહી અને ગોરા વ્યાપારીઓ લયબીત બની ગયા. તેમને ભય લાગ્યો કે હીંદને વધુ ને વધુ રાજ્યદારી હક્ક મળ્યા જશે અને તેથી અલ્લદેશમાંની તેમની હુંદણનીતીના ઇન્નરો દેવટનો લાયમાંથી જશે નહીં તો પણ દીકા તો પડશે જ. એટલે તેમણે અલ્લદેશને હીંદથી છુટા પાડવાની દોડાંડ કરી મુકી!

ખીટીશ વ્યાપાર ખીટીનની રાજદારી વલણ ઉપર કેટલી અસર કરી શકે છે તે તો નાતું બળક પણ હવે તો બાણે છે. વર્ષ ૧૯૧૭ મહામંત્રી મેકડોનાલ્ડ સ્ટોચમેન છે અને અલ્લદેશનો વર્તમાન ગવર્નર સર ચાર્લ્સ ઇન્સ સ્વભાવતઃ સ્ટોચ છે. એટલે તેણે એ ચળવળને ઉપાડી લઈ હીંદીઓની વીરહમાં ખટપટ શરૂ કરી, તેણે તે માટે કેટલાક જગત અહીંઓને ઉત્કેચાં અને તેમણે દેશના નહીં પણ પોતાના જ સ્વાર્થ માટે એનાં શીખવેલાં વચનો પાપટની માફક ઉચ્ચારવા માંડ્યાં. આ રીતે 'જેઓ ગોળ-મેણ પરીવહની થે પહેલાં આ લડતમાં ફસી પડ્યા હતા, તેમની આંખ હવે તો ઉધડી છે અને તેઓ સમજી શક્યા છે કે તેઓ ખીટીશ ચાલ્યાહમાં ફસીને પોતાના જ પગ પર કુહાડા મારી રહ્યા છે!

સર ચાર્લ્સ ઇન્સે ૧૯૨૮ ના જુલાઈની ૨૬ મીએ ગવર્નર તરીકે રંડુનમાં પહેલ વહેલા પગ મુક્યો ત્યાર પછી વીઘાપીંના પદવીદાન સમાધાન વખતે જ જવાન અહીંઓને હીંદીઓ વીરહ ઉત્કેચણી કરનારાં વચનોથી ઉત્કેચાં અને તેમની સંરક્ષીના સંરક્ષણને નામે તેમને પડકાર કર્યો કે, એને જવાબી લેવાનું કામ જવાન અહીંઓનું તેમ જ અહીં મહીલાઓનું છે.

સાયમન કમીશન રંડુન ગયું તે પહેલાં તેને માટે સર ચાર્લ્સે એક યાદી તૈયાર કરી રાખી હતી, અને સાયમને પોતાના વૃત્તાંતમાં અક્ષરસઃ એનો જ ઉત્તરો કર્યો છે!

ગોળમેણ મળે તે પહેલાં અલ્લદેશને હીંદથી છુટું પાડવાના કાર્યને નક્કી થઈ ગયેલી ઘટના તરીકે જ તેણે ગણી લીધી હતી અને તે કામ માટે સેક્રેટરીયટમાં ખાસ ખાતું ઉઘાડ્યું હતું! પછી ગોળ-

મેજમાં મોકલવાના માણસોની પસંદગીની વાત આવી ત્યારે સરકારની મરેજાની યાએ તેવા માણસોને એણે મોકલાવ્યા, છતાં પણ તેને પુરતો વીશ્વાસ નહીં એસવાથી, માંદગીની રજા લઈને આગળથી જ તે લંડન ગયા. જો કે એ બધી ગુપ્ત વાત ઉપરનો પંડો જાળમેજમાં શ્રી. ચીંતામણી વગેરેએ ખેંચી લીધો ત્યારે તો પછી એકા બહી પ્રતીનીધીઓની આંખ પણ ઉઘડી, એટલે તેમણે બહદેશને સાંસ્થાનીક સ્વરાજ મળે તો જ હીંદી છુટા પડવું છે એવી દલીલ તેમણે કરી. અને બહારેશથી પણ તેમની ઉપર એવી જ માગણીઓ કરનારા અનેક સંદેશાઓ ગયા. છતાં મેકડોનાડે યુક્તી પ્રયુક્તીથી બહદેશને હીંદી છુટું પાડવાનું

નક્કી કંડુ" અને હવે તો તેને નક્કી થઈ ગયેલી બાબત લેખવામાં આવે છે!

આમ છતાં સર આર્લ્સ ઇન્સની મોઠપણી સામે આ બધી જ આંધી ચડી, તેથી એ ગભરાયો અને લંડનથી આવી બહદેશને કીનારે પણ મુકતાં જ તેણે ખીજ દીવસે જ 'જનરલ કોલિન્સીલ ઓફ બમી'સ એસોસીએશન'ની ૧૫૦ મંડળાઓ, જેમણે લંડનમાં વીરોધના સંદેશ મોકલાવવાની ધીટતા કરેલી તેમની જડતીઓ લેવાની આજ્ઞા ફરમાવી. તે પછી થોડાં જ અઠવાડિયામાં તેણે વોઈસરોય મારફત 'અર્માઓડી'નસ' કઠારી ૧૩૬ મંડળોને ગેરકાયદેસર ઠરાવ્યાં. તે પછી તો હવે ત્યાં આપણુડીથી જ રાજ ચલાવવામાં આવે છે."

[૩]

જો જ દીવસો પહેલાં હીંદી ધારાસભામાં બહદેશને હીંદી છુટા પાડવાની ખટપટ સામ્રાજ્યવાદી ગયનરે કેમ શરૂ કરી અને તેની સામે પોકાર કરનારા બહદેશના વીશાળ જનસમુદાયની સંસ્થાઓને મોઢે કેમ કૂચ દેવામાં આવ્યો તે સાધુ વીધેની ઓત્તામ્મની ફરી હને પુરેપુરે સાથ આપનારી હકીકતો બહી પ્રતીનીધીઓ ખુલ્લી કરી છે.

આ ઉપરથી બહદેશના પ્રકરણ ઉપરનો નોકરશાહીએ ગ્રાંપેક્ષા પરદો ઉચ્ચાઈ ગયા છે. અને તેથી ખ્રીટીશ સામ્રાજ્યવાદ તે પ્રદેશને કંથે કારણે ગળી જવા તૈયાર થયો છે, તે બાબત વધુ સ્પષ્ટ રીતે ફરીથી એક વધુ વખત ખુલ્લી થઈ છે.

હીંદીઓની નીતી આ સંબંધમાં તટસ્થતા સચવી રાખનારી છે: જો બહદેશ વાસીઓને એમ લાગે કે હીંદી છુટા થઈ જવામાં તેમનું હિત રુચપાય છે તો તેઓ

તેમ કહે, જો તેમને એમ લાગે કે હીંદી સાથે જોડાયેલા રહેવામાં તેમને હિત છે તો તેઓ તેમ જણાવે. તે બાબતમાં બહીઓ જ આત્મનીશુષ્કને ધોરણે અશીપ્રાય આપી શકે તેમ છે.

અને તે માટે હીંદી ધારાસભામાંના જવાન બહી સભ્યે લોકમતની ગણતરી કરવાના બંધારણ પુરવકના મગની વાસ્તવીક માગણી કરી છે.

બહદેશની ઉપર જ્યારે ખ્રીટીશ હીંદીના અંગ્રેજ તંત્રે ચડાઈ કરી અને હીંદીને નાણું તેની ઉપર ખ્રીટીશ હકુમત સ્થાપી ત્યારથી જ હીંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભા તેની એ રીતની સામે હતી, પરંતુ હીંદીમાંનું આપણું ખ્રીટીશ તંત્ર પ્રબળીય લાગણી કે માગણીની ગણના કર્યા વીના જ પોતાનું ધાયું કરવા ટેવાયતું, તે એ માગણી ઉપર ધ્યાન કેમ આવે?

પરંતુ સ્કોટલેન્ડના મુડીવાદીઓના તેમ જ બ્રિટીશ સામ્રાજ્યવાદના હિત માટે હવે ખટ-પટી સાધનો દ્વારા અહિંસાને તાળવું સંસ્થાન બનાવવાની ચુકતી આરંભાઈ છે, ત્યારે પણ બ્રિટીશ હિંદની જનતા અહિંસાને સાંસ્થાનીક સ્વરાજ મળે અને પ્રજાસંઘમાં સમાન દરજ્જાથી તેને સમ્ય બનાવવામાં આવે તે માટે ખાસ આગ્રહ કરે છે. જો કે અંગ્રેજ વ્યાપારીઓની માફક હિંદો વ્યાપારીઓએ પણ ત્યાં નાણું રોક્યું છે અને અહિંસાના વ્યાપારની ખીલવણીમાં મહત્વનો ફાળો આપ્યો છે. પણ ન્યાં કેળા સ્વાર્થને જ પ્રાધાન્ય આપવામાં આવે ત્યાં એવી નીસ્વાર્થી વાતોને સાંભળવા સુધીસરનો સામ્રાજ્યવાદ કદી થે તત્પર બનતો નથી.

અને હવે તો વીશ્વાયતમાં અઝવાયલા ગોળમેળ નાટકના પહિલા અંકનો પરદો પડ્યો, તે વખતે અહિંસાને હિંદથી છુટો પાડી નાખવાના એકાંકી નાટક ઉપર તો છેલ્લો પરદો પાડવાની વાતો થઈ ગઈ છે. સામ્રાજ્યવાદ તેને આખરી ફેંસલા તરીકે

એળખાવે છે, તેથી હિંદી ધારાસભામાંના સરકારી સભાસદોએ પ્રમુખીય સમ્યોના સીધા પ્રશ્નો સામે પોતાના હોઠ સીવાયલા જ રાખી મુક્યા છે !

પણ સમુદતંત્રની યોજનાના અખતરામાં અહિંસાવારીઓનો મોટો ભાગ હિંદની સાથે સંકળાયલા રહેવામાં પોતાનું હિત જોઈ રહ્યો છે, તો ગોળમેળના ખીલ બે અંકો વખતે હિંદી સભ્યોએ આપણા બહી મીત્રા અને પાડોશી સાથીઓની એ માગણીને અનુમોદન આપવાની જરૂર છે.

આજ સુધી અહિંસા હિંદ સાથે છે, તેથી જ ત્યાંની મોટામાં મોટી પ્રમુખીય સંસ્થાએ સાયમન સાતડીનો અને ગોળમેળનો બહીબકર કર્યો હતો, હવે જો હિંદની રાષ્ટ્રીય મહાસભા ગોળમેળ નવા કામમાં સહકાર કરવા તત્પર બની છે, તો હિંદની માફક અહિંસાના પણ આજીના પક્ષના સભ્યો ગોળમેળમાં આવી શકે તેવી ગોઠવણ થવી જ જોઈએ. એ માગણી જેટલી વ્યવહાર છે તેટલી જ ન્યાયી છે.

સરદાર ભગતસીંહ

[સંકલિત]

સરદાર ભગતસીંહનું નામ આજે સમસ્ત ભારતની ૩૫ કરોડ હજારો ઉપર રમી રહ્યું છે. પ્રતી હૃદયમાંથી ઉદતા પ્રતી-શ્વાસના ધમકારમાં અજે ભગતસીંહ અને તેના બે શુરા સાથીઓનાં નામ ધબકી રહ્યાં છે.

ઈ. સ. ૧૯૦૭ માં લાલા લજપતરાયની સાથે દેશનીશ્વર કરવામાં આવેલા સરદાર અંબાસીંહનો ભત્રીજો તે જ સરદાર ભગતસીંહ. એ ભગતસીંહનો જન્મ થયો ત્યારે એના પિતા સરદાર કીસનસીંહ કારાગર સેવી રહ્યા હતા.

પંજાબની ભુમીમાં ઉછરેલો ભગતસીંહ લાહોરની ધ્યાનંદ એન્ગ્લો વેદિક હાઈસ્કૂલમાં અભ્યાસ કરીને, ૧૯૨૧ ના અસહકારી યુગમાં બાલાજીએ સ્થાપેલી લાહોરની રાષ્ટ્રીય કોલેજમાં ભણ્યો હતો. એ કોલેજમાંથી તેણે પોતાની 'ડીગ્રી' મેળવી હતી.

* * *

હાલકાપુરના એક મોટા જમીનદારે ભગતસીંહની સાથે પોતાની પુત્રીનાં લગ્ન કરવાની ઇચ્છા પ્રદર્શીત કરી હતી, પરંતુ પરાધીન માતૃભુમિની સત્ત્વ સેવાની જાંખના કરતો એ નૌજવાન લગ્નના બંધનમાં જક-

ડવા દેવાર નહોતો. એનાં લગ્ન તો સ્વદેશ સેવા સાથે થઈ ગયાં હતાં. તે સત્સારી લગ્નમાં પડતા દંપ્તિ નહોતો. લાહોરના વંદાથી સંઘમાં તેણે કાપ શરૂ કરી દીધું હતું. અલાહવાદમાં પોલીસ સાથેની અપા-જબીમાં ગયા ફેબ્રુઆરીની તા. ૨૭ મીએ માર્યા ગયેલા ચંદ્રશેખર આઝાદ સાથે મળીને ભગતસીંહ એ સંઘના બંધારણનો ખરડો પડ્યો હતો.

૧૯૨૬ માં ભગતસીંહ નૌજવાન ભારત સમાજની સ્થાપના કરી હતી. તે પછી લગભગ બે વરસ સુધી તેણે દેશભરમાં સફર કરી.

* *

સામન કમીશનનો સમસ્ત દેશ બહીષ્કાર કર્યો હતો. લાહોરમાં તે જ રીતે તેનો બહીષ્કાર થયો. એ અળખા-મણા કમીશનના લાહોરના આગમન પ્રસંગે સ્ટેશન આગળ લાલાજી ઉપર

લાડી પ્રહાર થયા. અને લાલાજીનું તા. ૧૭ : ૧૧ : ૨૮ ના રોજ અવસાન થયું.

તે પછી બરાબર એક મહીને સોનડર્ અને ચનાનસીંહને ગાળાથી મારી નાંખવામાં આવ્યા. સરદાર ભગતસીંહનો તે યુગમાં હાથ હતો એવી સત્તાવાળાઓને શંકા હતી. ભગતસીંહના પિતા કહે છે :

શહીદ ભગતસીંહ

“તે દીવસે ભગતસીંહ કંઠકેતામાં હતો.”
પણ ભગતસીંહનો પત્તા ત્યારે મળ્યો નહીં.

પંચી તા. ૧૮ : ૪ : ૧૯૨૯ ના દીવસે
એકએક ભગતસીંહ દીંદીની ધારાસભાના
મકાનમાં ગયા અને ત્યાં બોમ્બ ફેંકવા
ઉપરાંત પીરતોલમાંથી ગોળીઓ છોડી.

બુદ્ધકેશર દત્તની સાથે તે પકડાવા માટે
જતે તૈયાર થયા. હીંદમાં પકેલી વખત
તેણે “બંધીનાથ શ્રીદાસ”ની ગળનમેદી
ગાઈ ત્યારે ગળવી.

ધારાસભામાં બોમ્બ ફેંકવાના યુદ્ધ માટે
ભગતસીંહને બુદ્ધકેશર દત્ત સાથે જીવનભર
દેશવટાની સજા થઈ. તે વખતે અદાલતના
સમક્ષ કરેલા એકરારનામાં ભગતસીંહે
કહ્યું: “બહેરા કાનોને સાંભળતા કરવા”
માટે મેં બોમ્બ ફેંક્યો હતો.

* * *

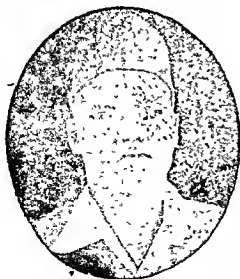
લાહોરમાં તા. ૧૫ : ૪ : ૨૬ ના દીવસે
બોમ્બવું કારખાનું પેન્સિ સેફ્ટી કાટયું,
તે વખતે ભગતસીંહના સથી મુખદેવની
ધરપકડ થઈ. એ વખતે એક કહેવાતા

કાવતરાની ભાગ પોલીસને લાગી, તે કાવતરા
સાથે ભગતસીંહનો સંબંધ જોડાયો હતો.

કાવતરાની તપાસ શરૂ થઈ, તેમાં
ભગતસીંહની સાથે રાગડુર અને મુખદેવ
મી. સોન્ડસની તેમજ ચનાનસીંહના
ખુંડના કામમાં જોડાયલા હતા એમ કહેવાયું.
ખાસ મેજસ્ટ્રેટ સમક્ષ ચાલતો એ કેસ
જોઈએ તેટલી તરાથી ચાલતો નહોતો,
એટલે ખાસ ત્રીબ્યુનલ સમક્ષ એ મુકદ્દમાં
ઝડપથી ચલાવી શકાય તે માટે ના. ગવ-
ર્નર જનરલે ઓર્ડીનન્સ કહ્યો. તે પંચી
એક્સ કારણોસર આરોપીઓએ અદાલતના
કામમાં ભાગ લેવાનો ઇનકાર કર્યો. પંચીથી
એમની ગેરહાજરીમાં જ અદાલતે ફેસલો
આપ્યા. ત્રણે જણને તકસીરવાર ફરારી તા.
૭ : ૧૦ : ૩૦ ના દીવસે ફાંસીની સજા કરી.

ફાંસીની તારીખ પણ નક્કી થઈ અને
આરોપીઓને મૃત્યુ નીમંત્રણ અપાયાં.

લાહોરમાં અપીલ થઈ શકે તેમ
નહોતું, છતાં ત્રીબ્યુનલના બંધારણની
સામે વીરોધ બતાવનારી અપીલ લાહોરને

મુખદેવ

શહીદના સાધીયા

રાગડુર

કરવામાં આવી. તે અપીલ ૨૬ ગઇ. પ્રીવી-
કાઉન્સિલની તે માટે દાદ માગવામાં આવી.
તે પણ નીષ્ફળ.

ફરી હાઇકોર્ટને હેબીઅસ કોરપસની
અરજીઓ કરવામાં આવી. તેમાં એવી
દલીલ કરવામાં આવી કે મૃત્યુનાં વારંટ
ગયા એક્ટિયરમાં કાદવામાં આવ્યાં હતાં.
તે તો ઝોડી-સથી ઉભી થયેલી ખાસ
અદાલત તરફનાં હતાં. પણ તે અદાલતનું
જ હવે અસ્તિત્વ નથી માટે તેના હુક-
મનો અમલ થઇ શકે નહીં. પરંતુ
તે અરજીનો અસ્વીકાર થયો.

તે પછી વાઇસરોય પાસે દયા લીધાની
અરજી થઇ, પણ સરદાર ભગતસીંહ અને
તેના સાથીઓએ તેની ઉપર સહી કરવાની
ના પડી.

* * *

દયા માગવાની અરજી ઉપર સહી કરવાનો
નકાર વાળતાં સરદાર ભગતસીંહ
અને તેના સાથીઓએ પંજાબના ગવર્નર ઉપર
પત્ર લખીને, પોતા ગોળાથી દાર કરવાની
માગણી કરતાં લખ્યું: “અમે ગાત્ર એ
એક જ બાબત ઉપર આપનું ધ્યાન
ખેંચીએ છીએ કે, તમારી અદાલતના
સુકાદા પ્રમાણે અમે લગાઇ ચલાવતા હતા એમ
કહેવાયું છે એટલે અમે સુદના કેદીઓ છીએ.
તેથી અમે માગીએ છીએ કે અમારી સાથે
સુદના કેદીઓ જેવું વર્તન ચલાવવું,
અને અમને ફાંસીએ લટકાવવાને જાહેર

ગોળાથી લીધી નાખવા. તમારી અદાલતે જે
કહ્યું છે તે તમે ગંભીર ભાવે સ્વીકારો છો કે
નહીં તે તમારે સ્વીકારી રીતે પુરવાર કરવું
રહ્યું છે. અમે આપની પાસે આમલ
પુવંદ માગીએ છીએ અને આશા રાખીએ
છીએ કે, તમે કૃપા કરીને લશ્કરી ખાતાની
એક ટુકડી કે ગોળા છોડનારી ટુકડી
અમારા નાશને માટે મોકલવાની આજ્ઞા
કરશો.”

* * *

પછી તો ગાંધી-અરવીન સમાધાની
તા. ૪ : ૩ : ૨૧ ના રોજ થઇ અને

ગાંધીજીએ અસહકારી યુદ્ધ મુક્તથી શરૂ
તે વખતે તેમણે ક્રાંતીકારીઓને આમલભરી
ભક્ષામણ કરી કે તમે સમાધાનીના તરફના-
માને ટેકા આપો અને બનશે તો હું
ફાંસીની સજા પામેલાઓને પણ છોડાવી
લાવવા પ્રયત્ન કરીશ. પરંતુ ગાંધીજીના
પ્રયત્નોનેય નીષ્ફળતા મળી, ભગતસીંહ
અને તેના સાથીઓ માટેની દયાની અરજીનો
અસ્વીકાર થયો અને તા. ૨૩ : ૩ : ૩૧ ની
રાત્રીના આરંભ કાળે સરદાર ભગતસીંહ
શીવરામ રાજગુરુ અને સુખદેવને સેન્ડલ
જેવમાં ફાંસી દેવાઇ.

‘ઇન્ડિયાન ઝીન્ડાબાદ’ના પોકાર સાથે તે
ત્રીપુટી એ રીતે મૃત્યુના ખોળે ખેરી ગઇ.
તેમનાં શબ એમનાં સ્વજનોને ન મળ્યાં.
પોલીસ ખાતાએ એમની લલનકીયા કરી
એમના છેલ્લાં અસ્થીઓને સત્તલજના જળમાં
પથરાવ્યાં.

નવયુગ આપને ગમે છે?

તો આપની મિત્રે મંડળીને તે વાંચવા ભક્ષામણ કેમ કરતા નથી?

ખેડૂત અને સામાજિકવાદ

: લેખક :

ખેડૂતના સાથી

ખ્રીડીશ મુત્સદીઓ, ખ્રીડીશ પત્ર-કારો, ખ્રીડીશ વક્તાઓ, ખ્રીડીશ લેખકો અને ખ્રીડીશ હડવૈયાઓ, ટાણે અને કટાણે હનુરો વખત ખોલ્યા કરે છે કે, હીંદી આમવર્ગના અમે સાચા હિતૈષી છીએ, હીંદી અત્યંતને અમે જ ઉદ્ધાર કર્યો છે, હીંદી ખેડૂતો માટે ખ્રીડીશ તંત્ર જ દુનીયા ઉપર સ્વર્ગ ઉત્તાયુ છે. હીંદીઓ તો તેમના શત્રુઓ જ છે.^૧

પરંતુ તેમનાં એ સ્વાર્થી વચનોમાં કેટલા દલ અને કેટલું અસત્ય રહેલું છે તે સામાન્ય માણસો સડળે સમજી શકે તેમ નથી. આવાં ફંલી અને સત્યથી વેગળાં વચનોમાં થઈ શકનારો એક વર્ગ હજીયે હીંદુસ્થાનમાં છે.

ખરી રીતે તે ખ્રીડીશતંત્રની પછી જ હીંદની સામાન્ય ગરીબાઈ વધી છે, હીંદી

૧ સર વીક્ષીઅમ બર્ડવુડે છેકે હમણાં જ 'લંડન ડેવોનીઅન એસોશીએશન' ના બોજનના મેળાવડામાં આવાં જ વચનો ઉચ્ચારીને કહ્યું છે કે: હીંદુ ખેડૂતો ઉપર જેવા પ્રેમ અંગ્રેજ પ્રજા હમેશાં રાખતી આવી છે તેવા પ્રેમ "હીંદનો લણેલો વર્ગ" તેમની ઉપર રાખતો નથી, માટે નવા બંધારણમાં એ અબલુ હીંદી ખેડૂતોના હિત સંરક્ષણ માટે સલામતીઓ રાખવાની જરૂર છે." [રિપોર્ટ તા. ૨૧ : ૩ : ૩૧ નો સારનો સંદર્શો.]

ખેડૂતો ઉપર કચડી નાખનારા સીધા તેમજ આડકતરા કરના યોગ્ય વખ્યા છે. આ સંબંધમાં નેહરુએ તેટલા પુરાવા ખુદ અંગ્રેજ લેખકો તરફથી જ મળી શકે છે.^૨ પરંતુ

૨. જુલો :

"આપણી વધારે સંપુર્ણ ગણ્યાતી સરકારમાં જે ખામીઓ છે તેવી મરાઠા કારખારમાં નહોતી."

[માઉન્ટ રુટવર્ટ એક્ઝીક્યુટીવનો જમીન મહેસુલનો ખરીતો]

"કરના હાલના ધોરણવાળી પદ્ધતીમાં દેશી કે યુરોપીયન ખેડૂત વૈસાખાત ધણ શકે તેમ હું માનતો નથી."

[બીરાપ ઉબર]

"ખેડૂતોમાંની અરધી વસતીને વરસ કરમીયાન પેટ લરીને ખોરાક મળતો નથી."

[સર ચાર્લ્સ ઇન્ડીયટ]

"આપણા રાજ્યતંત્રમાં તેમનાં [દક્ષીણ મહારાષ્ટ્ર] વ્યાપારી કે ખેતીવાડીનાં હિત સુધરે તેવું મને લાગતું નથી."

[જોહન માસ્કમ]

"આપણા જેવી જમીન મહેસુલની નીતી યુરોપ કે એશીઆની કોઈ પણ સરકારના સમયમાં નહોતી. આપણે મહેસુલ વધારી જનતાની દશા મજુર જેવી બનાવી દીધી છે."

[વિ. ઇર્નલ ખ્રીસ્ટ]

એ જુના પુરાવાઓને જવા દઇએ તો પણ બ્રીટીશ મુસદ્દાઓ વીધની પ્રગ્લઓને ઠગવા જે પ્રયાસો કરે છે તે કેટલા નીરાધાર છે એ બતાવવા માટે પુષ્કળ પ્રમાણો અને પ્રત્યક્ષ ઉદાહરણો મળી શકે તેમ છે.

અરી વાત એ છે કે, સામ્રાજ્યવાદીઓની બધી આડઅરી વાતોની પાછળ ખાસ કરીને ખેડૂત જનતાને જ ચુસવાની તેમની પ્રખર નીતી છુપાયેલી છે. પછાત પ્રગ્લઓને સંસ્કૃતિવાળી બનાવવાની કામગીરી દુનીયાભરના સામ્રાજ્યવાદીઓને જ માથે આવી પડી હોય તેવી વાતો તેઓ ખુબ ઉત્સાહથી કરે છે, તે કેવળ પોતાનાં લયાનક પાપોને ઢાંકવા પુરતી જ, એ પાપ ઉપર પ્રકાશ પાડવા માટે તેઓ ખેડૂતોને તેમ જ પછાત જનતાને જે લાલ કરવાની વાતો કરે છે, તેની શાસ્ત્રીય રીતે મીમાંસા કરવાની જરૂર છે. એ મામાંસામાં જો ફાલેતો છાંયે નહીં હોય તો જેઓ એ રંકજનોના લગ્નની વાતો કરે છે, તેઓ જ તેમને પાછળ પાડી રાખવામાં કેવા કારણુભુત છે તે બરાબર સમજાઈ શકાશે.

આપણે આ મીમાંસા કરતી વખતે પેલા ખુબ મશહુર બનેલા સર જોહન સાયમનની સરદારી નીચે તૈયાર કરવામાં આવેલા વૃતાં-

“નાપુલુ પુરથો કહે છે કે બ્રીટીશ તંત્રમાં પછાત વર્ગના માણસોની દયા છેક જ બગાડી ગઇ છે.”

[જે. એસ. કોટન]

“સાર” ઓમાસુ ન હોય તો વર્ષમાં મહીનાઓ મુધી અનેક માણસોને પોતાને તેમ જ કુટુંબને માટે પુરતો ખોરાક મળતો નથી.”

[એ. એ. હયુમ]

તને લક્ષમાં રાખવું પડશે. હીંદી સામ્રાજ્ય જેવી સદર અને મોટામાં મોટી પેઢીના એક જુદીમન લાગીદાર તરફથી જેવી આશા રાખી શકાય તેવી રીતે જ તેણે એ પુસ્તકમાં, હીંદની પછાત પ્રગ્લને આગળ વધારવાનું માથે આવી પડેલું પવીત્ર કાર્ય બ્રીટીશોએ કેવી વફાદારીથી બળવ્યું તે બતાવે છે. કેમકે તેમ કરવામાં હીંદી પેઢી તરફથી તેના બ્રીટીશ ‘શરહોદ્દસ’ (લાગીદારો) ને મળતો ૧૬૦,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડનો વાપીક નફો વાજબી દરાવી શકાય તેમ હતું !

સર વીલીઅમ બર્ડવુડ અને તેના જેવી મનોદશાવાળા બીજા સામ્રાજ્યવાદીઓ જે ખેડૂતોના હિતના વાતો કરે છે, તે ખેડૂતોનો જ હીંદ દેશ છે, એટલે બ્રીટીશ જનતાને હીંદમાંથી મળતો નફો ગરીબા ખેડૂતોના નીર્ધન શુંજામાંથી જ જાય છે. એ નફો એકઠા કરનારી મંડળીના લાગીદારોમાં ખીટનના છણું મતવાળા સામ્રાજ્યવાદીઓ, ઉદાર મતવાદીઓ અને કામદારો એ ત્રણે પક્ષનો સરખો સમાવેશ થાય છે, અને તેઓ બધા વીધવીધ રસ્તે પોતાનો ફાળો પ્રાપ્ત કરે છે.

જે હીંદી ખેડૂતોનું હિત હમેશાં બ્રીટીશ પ્રગ્લને દૈય હોવાની વાતો અંગ્રેજો કરે છે, તેમની અગતી [backwardness] થવાનાં ત્રણ કારણો મુખ્યત્વે બતાવવામાં આવે છે: ૧ [૧] ખેતીવાડીની વંશપરંપરાગતની રીતો; [૨] બહારની દુનીયા સાથે સંદેશા વ્યવહારની તેમ જ વ્યાપારી સંબંધોની ખામી; અને [૩] બ્રીટીશ હત પહેલાં ખેડૂતોને મળતી ઓછામાં ઓછી સજામતી

લારી શાંતીની ખાત્રી. અને પછી એવું કહેવામાં આવે છે કે, ખેડુતોની પ્રગતીના માગને અવરોધનારાં એ ત્રણે કારણોનો સામનો ક્ષીટીશ સામ્રાજ્યવાદે કર્યો છે, તેની પરગળુ ભલમનશાહીનો વર્ષાદ હીંદી ખેડુત-જનતા ઉપર વર્ષાને તેમનું કથ્યાણુ કરી રહ્યો છે!

આમ છતાં ખુદ સાયમન કમીશનના જ એકારનામા ઉપરથી તારવણી કાઢીએ તો આપોઆપ સમન્નધ જાય છે કે, છેલ્લાં ૧૬૦ વર્ષના એ વર્ષાદ દ્વારા ભુમી ઉપર જ પડ્યો હોય તેમ એ બધા પ્રયત્નો વાંઝીયા નીવડ્યા છે. કેમકે તે વૃત્તાંતની ઉપર સહીએ મુકનારાઓએ જ સ્વીકાયું છે કે:

“ખેડુતોનો ધણે જ મોટો સમુદાય શરદિનાં દેવામાં કુષેશ છે.” એમને એ વાત પણ સ્વીકારવી પડી છે કે, બહારના જગત સાથેના સંદેશા વ્યવહારના અને વ્યાપારી સંબંધો વધારવાના છેલ્લી અધી સદીના પ્રયાસે હીંદી ખેડુતના જીવન વીકાસ ઉપર ગંભીર અસર કરવા છતાં “સામાન્ય હીંદી ગામડાંઓની તપાસ કરતાં તેનું કશું જ પરીણામ જણાતું નથી.” અને દેશની આર્થિક દશા સુધરવાનાં મનોદર ચીત્રો દોરવાનો જણી જોઇને એ પ્રયાસ કરનારાઓને પણ કચુલતું પડ્યું છે કે: “સામાન્ય ખેડુત પોતાના નાનકડા ખેતરના ટુકડા ઉપર, પોતાનાં નજીવાં સાધનો સાથે, પોતાની મર્યાદીત જરૂરીયાતને પહોંચી વળવા સદાય તરફડીયાં મારે છે.”

આમ છતાં ભુતકાળમાં સામ્રાજ્યવાદ ‘માટી અને વાંસડાઓનાં ઝુપડાંમાં જમાનાઓથી ગૂંટેલી હીંદની અદ્યત આત્મ જનતાને’ ઓછે લાભ કરી શક્યો હોય, તો પણ ભવિષ્યમાં તે હીંદના કચેરો ખેડુતોનું વીશેષ કથ્યાણુ કરી નાખશે, એવી મંથસાળ સામ્રાજ્યવા-

દીઓ બતાવ્યા કરે છે. તેનું કારણ ‘હજી અનેક વર્ષો સુધી એ સામ્રાજ્યવાદીઓને પોતાની નફાકારક હીંદી પેઢી પાસેથી બહોળો નફો મેળવવાની દાનત છે. એટલે તેઓ હીંદવાસીઓની પ્રગતી ધણી જ ધીરી થાય છે તેનાં કારણ તરીકે હીંદીઓ પરીવર્તન શીલ નથી એવું જગતની મહાપ્રમ્લઓને જણાવવા મથે છે. પરંતુ સામ્રાજ્યવાદની મુસલનીતી નીચે નીધન જનતા હીંદીઓનું પછાતપણું તેમને જ આભારી છે એ વાત તેઓ જણી જોઇને મુક્તીપુર્વક છુપાવે છે.

ક્ષીટીશ સંબંધથી હીંદી ખેડુતોને થતા કહેવાતા લાભોની વીગતોમાં જરા ઉંડા ઉત્તરોને હવે જોઇએ:

પહેલાં તો કહેવાતી ક્ષીટીશ ‘હત’ પછી ક્ષીટીશ સામ્રાજ્યવાદે હીંદી ખેડુતોને જ ‘શર્કી અને સત્તામતી’ બન્યાં છે એ દર્શાવે તપાસીએ.

ખુદ સાયમન વૃત્તાંતના લેખકો જ એ વાત તો સ્વીકારે છે કે, ક્ષીટીશ સત્તા હીંદમાં પગભર થતાં સહુથી પહેલાં જમીન મહેસુલની વ્યવસ્થિત નોંધણી, તપાસણી વગેરેનું કામ થયું. આ સંબંધમાં રોમશચંદ્ર દત્તે “વીક્ટોરીઅન યુગમાં હીંદ” નામના પોતાના પુસ્તકમાં જણાવ્યું છે કે:

“પંજાબની જમીન મહેસુલ ૧૮૪૬-૪૮ માં ૮૨૦,૦૦૦ પાઉન્ડ હતી. પરંતુ ક્ષીટી-ઓએ પંજાબને પોતાના તાબાના હીંદ સાથે જોડી દીધો તે પછીનાં ત્રણ જ વર્ષમાં તે પ્રાંતની જમીન મહેસુલ વધીને ૧૦,૦૦૦,૦૦ પાઉન્ડ થઇ ગઇ.*

* ઇ. સ. ૧૮૮૧ માં કુલ જમીન મહેસુલ રૂ. ૧૯ કરોડ ૯૩ લાખ ૫ લાખ હતી તે વધીને ૧૯૧૦-૧૧ માં રૂ. ૩૨ કરોડ

આમ બ્રીટીશ તંત્રે હીંદને જે શાંતી અને સત્તામતી આપ્યાં, તેના બદલામાં એકલી જમીન મહેસુલમાં જ આમ વધારો ન થયો પણ ખેડૂતોને ઉપયોગની ખીજ વસ્તુઓ ઉપર પણ કરતાં ભારણુ વધારવામાં આવ્યાં! એના ખાવાના મીઠા ઉપર, પહેરવાના હીંદી મીઠાના વસ્ત્ર ઉપર, ઘરમાં જાળવાના ધાસતેજ ઉપર પણ આડકતરા કર પડ્યા. એ વાતનો સ્વીકાર સાયમન વૃત્તાંત લખનારાઓને પણ કરવો પડ્યો છે કે, સરકારની તીક્ષ્ણતામાં જતાં નાણાંમાં ગરીબ ખેડૂતો પાસેથી આ રીતે લેવાતો કર ઓછો કાળો પુરાવતો નથી. અને ૧૬૦ વર્ષથી બ્રીટીશ જનતા હીંદી ખેડૂતોનું કલ્યાણ જ વાંચી રહેલી હોવા છતાં, હીંદી જનતા આજે પણ ‘લય’કર ગરીબાઈમાં કુબી છે અને તેના જીવનગાળાનું ધોરણ ધણું નીચું છે” એ વાતનો સ્વીકાર સાયમન જેવા સામ્રાજ્યવાદીને ય કરવો પડ્યો છે. એટલે હુકામાં કહીએ તો, બ્રીટીશ સામ્રાજ્યે હીંદને આપેલાં કહેવાતાં શાંતી અને

સત્તામતી લય’કર રીતે કચડી નાખનારા કરના ખોળ નીચે હીંદી ખેડૂતોને ઈળી નાખવામાં જ કારણભૂત બન્યાં છે.

હવે બીજાં કારણોને તપાસીએ: બહારની દુનીઆ સાથે સંદેશા તેમજ વ્યાપાર વ્યવહારના સંધનના અભાવે હીંદી ખેડૂતો પછાત રહ્યા હતા, એવું એક કારણ બ્રીટીશ સામ્રાજ્યવાદીઓ રજુ કરીને, તે બંને સાધનો તેમણે હીંદી ખેડૂતોને આપ્યાં છે એવો જવાબ વાળે છે. તો એ સાધનોથી હીંદી ખેડૂતોને ક્યા ખાસ ફાલ થયા તે જોવાની જરૂર છે.

બ્રીટીશ સામ્રાજ્યવાદની પરમાર્થવૃત્તિએ આ દીશામાં કેવું કાય’કયું છે તેની ખરેખરી હકીકતો જગજાહેર છે. યાંત્રીક બળની મદદથી લાવેલા માલથી હીંદી ગામડાંઓના આર્થિક જીવનનો કેવો નાશ કરી નાખ્યો અને ઢાઢા જેવાં આખાં શહેરો વસતી વીનાનાં કેમ ઘડ્યાં તે બતાવનારાં અનેક પુસ્તકો આજે બ્રીટીશ વાંચનાલયોમાં ખડકાયલાં પડ્યાં છે. હીંદી ગામડાંઓમાં વસતા ખેડૂતો ખેતીવાડી અને હાથ ઉદ્યોગ એ એ ધંધામાંથી પોતાનું જીવન ગાળવાનાં સાધનો મેળવતા હતા, તેમાંથી હાથ ઉદ્યોગોનો નાશ કરી બ્રીટીશ સામ્રાજ્યવાદે ખેડૂતોની અર્ધી’કમાણી ઉપર કાપ મુક્યો, અને ખેડૂતોને માત્ર ખેતી ઉપર આધાર રાખતા બનાવી દીધાં. એટલું જ નહીં પણ વારંવાર પડતા હુકાઓ તેમજ લય’કર રોગચાળાઓની સામે તેમને નીરાધાર જેવી દશામાં મુકી દીધાં! એકલા ૧૯૫૬ના હુકામમાં બ્રીટીશ હીંદમાં જ દશ લાખ કરતાં વીશેષ હીંદીઓ અન્ન વીના ભુખે મરી ગયા હતા, દોરોની મૃત્યુ સંખ્યાનો તો હીસાબ જ કાઢી શકાયો નથી. જોગથી માત્ર ૧૯૦૧ અને ૧૯૦૪નાં

૮ લાખ ૮૦ હજાર થઇ. આંકડા શાસ્ત્રીઓએ ગણતરી કરીને બતાવ્યું છે કે પચાસ વર્ષમાં બ્રીટીશ તંત્ર નીચે જમીન મહેસુલમાં ૬૦ ટકાનો વધારો થયો હતો!

જેમ્સ મીલે પોતાના બ્રીટીશ હીંદના ઇતિહાસમાં લખ્યું છે અને તે વખતના બ્રીટીશ હીંદના ગવર્નર જનરલના ભાષ હેનરી વોલેસ્લીનો તેને ટેકા છે કે, અયોધ્યાના નવાબ પાસેથી અંગ્રેજોએ અયોધ્યા પ્રાંત પડાવી લીધો ત્યારે ત્યાંની જમીન મહેસુલ ૧૧,૫૨૩,૪૭૪ પાઉન્ડની હતી, પણ તે પછીના ત્રણ જ વર્ષમાં બ્રીટીશોએ તે મહેસુલ વધારી ૧૬,૮૨૩,૦૬૩ પાઉન્ડ બેઠકી કરી મુકી હતી.

હોય, તો તે પોતાના દેશવાસીઓ અગળ સંખ્ય હરીફત રુલુ કરી શકે ને ?

ખેડુતોની દશા આમ એકે રીતે સુધરી નથી, તેમ ખીટીશ મુસ્લિમો આપવડાઈનાં જે બહુમાં પુકે છે તેમાં જરા પણ તથ્ય નથી, એ બતાવવા માટે ૧૯૨૬ માં નીમાયલા કરંસી કમીશન સમક્ષ પડેલી જુબાનીઓ પણ લેવા જેવી છે. ખેડુતો ધીરે ધીરે પોતાની જમીન ગીરો મુકતા જાને જમીન માલીક મટી શ્રીમંતના મલુર કેમ બનતા જાય છે તે હરીફત એ કમીશન સમક્ષ પડેલી જુબાનીઓમાં સ્પષ્ટ બતાવવામાં આવી છે. અને આમ જનતાની વૃત્તિ અર્ધા ખેડુત તેમ જ અર્ધા મલુર બનવા તરફ તે કારણને અંગે દળતી જાય છે.^૧ આંકડાઓ બતાવે છે કે ૧૮૮૨ માં ખેતીવાડીના કામમાં રોકાયેલાઓમાંના ૭૫ લાખ માણસો જમીન પીનાના ખેતર ઉપર કામ કરનારા હાંડીઆ મલુરો હતા, ૧૯૨૧ માં એમાંની સંખ્યા વધીને ૩ કરોડ ૮૦ લાખ જેટલી થઈ હતી એમ વસ્તીપત્રક કહે છે. પરંતુ વસ્તીપત્રકોમાં આવા અશીક્ષિત આમ્ય જનેના સંબંધમાં પુરેપુરી નોંધ થતી નથી, તે ધોરણે લેતાં એ સંખ્યા હજી પણ વીશેષ હોય એમ માનવાને કારણ મળે છે. ખેડુત જનતાની પડતીનું પ્રમાણ છેલ્લા દશકામાં વળી તેથી થ અની થલું વધી ગયું હશે. કેમ કે મી. એન. એમ. જેવીએ ૧૯૦૭ માં મળેલી અખીલ ભારત ટ્રેડ યુનિયન કોન્ગ્રેસ સમક્ષ કહ્યું હતું કે ખેતીવાડીના કામમાં મલુરી કરનારાઓની સંખ્યા આજમાં આઠી અઠી કરોડ જેટલી છે અને ખેતીવાડી-

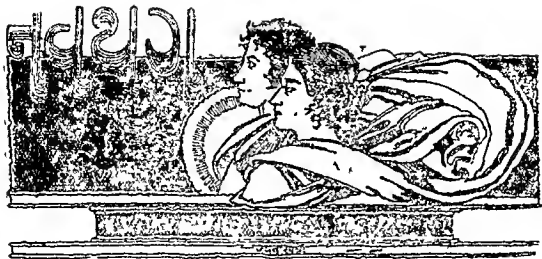
ની સાથે ખીટી મલુરી કરનારાઓની સંખ્યા પાંચ કરોડ જેટલી છે.

એટલું ખીટીશ સામ્રાજ્યવાદથી હીંદી ખેડુતોને યથેચ્છાને લાલેનું સર થીટીઅમ બડંબુડ અને તેમના જેવા ખીજાઓ વણુન કરે છે, તે લાલ બુકમાં ગણાવવા હોય તો આ રીતે ગણાવી શકાય: સરકાર તંરફથી કચડી નાખે તેટલો જમીન મહેસુલ નો ખોલે, જ્યાં જમીનદારી પ્રથા છે ત્યાં જમીનદારી છુંટણનીતીનો લુલ્લમ; નીત્ય વધતા જતા કાયમી દેવામાં કુખી જનારી દશા; ગીરો, ફરજિયાત વેચાણ અને યંત્રોની બનાવટના માલની હરીફાઈને ક્ષીધે ખેડુતોમાં વધતી ગરીબાઈને લીધે તેમના હાથમાંથી સરી જતી જમીન; શ્રીમંત ખેડુતોને હીત કરનારી નહેરોના લાભ માટે ખેડુતો પાસેથી સરકાર દ્વારા વસુલ થતો વેરો; આ બધાથી તેમને માથે પડતી સ્વતંત્ર ખેડુત મટી ગુલામ જેવાં કારખાનાના મલુર બનવાની ફરજ; એ બધા જમીન પીનાના ખેડુતોને કામ આપે તેટલા ઉદ્યોગના અભાવે ગરીબાઈમાં સડી મરવા જેવી સ્થિતિમાં થોડાંક વીધાં જમીનમાં ખેતી કરી જેમ તેમ ગુજરો કરવાની ફરજિયાત સ્થિતિ.

આ સ્થિતિમાયી છુટવા માટે કાંઈ પણ જાતની સજામતીઓથી નીરાણું એવું સંપુર્ણ સ્વરાજ હીંદને મળવાની ખાસ જરૂર છે, એ વાત તેથી જ હવે હીંદી ખેડુતોને સમન્વરવાની ખીટીશ મુસ્લિમો એ કશી ગાથાકુટ કરવાની જરૂર નથી.

પોતાનું હીત કયે માગે છે તે વાત હીંદી ખેડુત બરોબર સમજે છે, માત્ર તેમને ધોગ્ય રીતે લડતમાં રોડવનારા સુયોગ્ય નેતાઓની જ અભાવની દશામ હીંદમાં મોટામાં મોટી ખામી છે.

^૧ જુબા: કરંસી કમીટીનો વૃત્તાંત પુસ્તક ૮ મું, લાગ ખીજે, પૃષ્ઠ ૫૪ મું તેમ જ પુસ્તક ૪, પૃષ્ઠ ૨૦૨.

વર્ષ : ૩ જુન]

મે : ૧૯૩૧

[અંક ૨ નો

દેશનું રાજકીય
વાતાવરણ અ-
ત્યારે બહારથી શાંત
જાણતા હતાં અંદરથી
ભયુક્તા લાવાથી છલો-
છલ ભરેલા જવાલામુખી

શાંત જવાલામુખી

: લેખક :

તંત્રી

દેશા ઉભી કરી, 'મહા-
ત્મા' મહાપુરુષ છે, એ
જે કરશે તે સાફ જ
જાણે. કરશે મારે મીઠી અક્ષ"નથી

૥ અપવાદ કરતા એકે હક કે સીદાન
આપીત થયેલા હું નેહ શક્તો નથી.
ત' સુદવીરામથી સુદ પહેલાંની સ્થિતિ પણ
આવતી નથી. હવે દરમ્યાન પડાયેલી
કેટલીક વસ્તુઓનો અમુક ભાગ મહેરબની
તરીકે સરકારે પાછો આપ્યો છે, પણ જે
હુકેને મારે હવે હવે લડવામાં આવી
તેમથી તે એક પણ હક આપ્યો નથી."

લાહોરના સ્વતંત્રતાનો દંડાવ સુદવીરા-
મના તકનામાંથી દીધો પડી ગયો છે એ
આ દેશના અનેક નૌજવાનોની માફક રેઝ-
નશ રૈનવડક પણ સ્વીકારે છે. પરંતુ
ગાંધીજી તો કહે છે. મારા વર્તનમાં
"મીત્રોને અસંગતી દેખાય છે કેમકે હું
સંજોગોમાં પરીવર્તનને અનુકૂળ થાઉં છું."

આમ એ તરફથી ગાંધીજી અને તેમના
સાથીઓ સુદવીરામની શરતો મારે જુદા
જુદા મત ઉચ્ચારવા હતા પણ બપુલએ
એ શરતો કરી છે એટલે કંઈ નહીં તે

જેવું છે. દેશનો નૌજવાન વર્ગ આ જાતની
અકાળે લાહવામાં આવેલી સુદવીરામની
એકપક્ષી શરતો સામે સમસમી રહ્યો છે. ।
જે શરતોમાં સરકારની પ્રતીજ્ઞનો અને મને
તેની જ સગવડનો સ્વતંત્રતામુખી સ્વીકારીને
દરવાની જ માત્ર ચીંતા બતાવવામાં આ
હોય, જેમાં જીવિકાનીની ધનજાતની, । શકીએ,
અહમુન ભોગોની જરા પણ ગણન થી માને?"
વામાં આવી ન હોય, તેવા તા' પરદેશમાં
તકનામાંથી સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાનું કલ દોસ્તોની
સુદ હજવા નીકળનાર એને ન છે.
થાય? પરંતુ દાઝ્યા ઉપર હકાફ સફ રાખેમાં
કરાવીની મહ સલાએ કેવળ ની દારીએ જોનાં
મુખત્યારીનું વર્તમાન જા' મને સમજાવું
ની દવા જેવું શરતું સ્વીકારીને સતીનય ભંગ
તમાજ તરફની એકલી અ"તું કારણ એ હતું
તથા, સુદીતું જાહેર ગાહે નામું સ્વીકારવા

તેમના માનાથે પશુ તેનું પુરેપુરું ખાલન કરવું જ જોઈએ, એ જ મુદ્દા ઉપર મહાસલાના મહારથીઓએ પ્રતિ પ્રાંતમાં પ્રચાર કાર્ય શરૂ કરી દીધું છે. તેથી સામાન્ય રીતે આમરંગ કરતાં મધ્યમ વર્ગમાં એવી એક મનોદશા ઉભી થઈ છે કે, તદ્દનામાની ચર્ચા કરવી અને જીવ્હીમાં ન ઉતરી શકે તેવી દલીલોનો વીરોધ કરવો તેને ગાંધીજીને માટે અપમાન તુલ્ય માનવામાં આવે છે, એટલે નૌજવાનોને હૈયું દાલવવાનો એ માર્ગ રહ્યો નથી. તેમ છતાં મહાત્માજીને તેમ જ સરદારને પોતાના જ અનુયાયી મંડળને સમજવવા લેખન અને વાણીના સાધનથી જે જોડેમત ઉઠાવવી પડે છે તે જ પુરવાર કરે છે કે, ખેડા, સુરત અને ભરૂચ જિલ્લાના સત્યાગ્રહી ખેડુતોને ય જુદવીરામના અકાળે થયેલા સમાધાનથી જરા જોડેલા થે સંતોષ થયા નથી.

...

તેમ છતાં કરાંચી કોન્ગ્રેસે ગોળમેજીમાં મહાસલાવાદીઓ તરફથી ભાગ લેવાની તમામ સત્તા, સરમુખત્યાર ગાંધીજીના ચરણે ધરી દીધી છે. બાપુજી ન જ સંખેડા પ્રમાણે: “નરમપણુના કે જદાલપણુના કે અસંગતીના આરોપોને કશા લેખામાં ન લેવા જોઈએ પ્રજા સેવકે જેની કાળજી રાખવી જોઈએ તેતો તેના પોતાના અંતરાત્માની મંજુરી. પોતાના અંતરાત્માના અચુક આજ્ઞાસનને છોડી જે પ્રજાનું રંજન કરવા અને તેની મંજુરી મેળવવા હંમેશાં મથે છે તેની દશા સુધન બીનાના વહાણ જેવી છે.” એનો અર્થ એટલો જ થયો કે, ગોળમેજીમાં ગયા પછી બાપુજીના અંતરાત્માને જો એમ જ લાગી જાય કે, હીંદને સ્વરાજ મળે તો લેન્કેસ્ટાયરના બીચારા

મજુરો ભુખે મરી જશે એટલા માટે સ્વરાજની જરૂર નથી, તો બાપુજી તે રીતે પોતાને મત પ્રકટ કરે અને તેમાં પ્રજામતની મંજુરીની જરૂર પશુ ન ભુલે. તેમ છતાં જો હીંદીઓ તેમના એ કાર્ય સામે વીરોધ ઉઠાવે તો તેઓ એમ જ જણાવે કે એ જાતનું સમાધાન કરવામાં અને તેનો સ્વીકાર કરવાની સલાહ આપવામાં મેં મારા અભીપ્રાય પ્રમાણે જે વાજબી જ નહીં પશુ ફરજરૂપ હતું તે ક્યું છે, એટલું જણવું તમારે માટે પુરતું છે; તો મહાસલાવાદીઓથી તેમની સામે એક અક્ષર પશુ ઉચ્ચારી શકાય તેમ હવે રહ્યું નથી.

જે મહાસલા સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા માટે લડત કરતી હોય, તે મહાસલા એક જ મનુષ્યને સરમુખત્યારીનાં તમામ સુત્રો સોંપવાની મનોદશા બતાવે, તે જ સ્વતંત્રતાના મુળમાં જ સુરંગ મુકવા જેવું છે. આ સંબંધમાં બાપુજીએ મહાસલાનો બચાવ કરતાં નાણુંખચની અને સ્થાનપર કામ કરનારાઓની તેથી ખોટ પડવાની જે દલીલો ‘નવજીવન’ માં કરી છે, તે દલીલોનો જો નીમળ નજરે વીચાર કરવામાં આવે તો તેમના પરમભક્તનેય તેથી સંતોષ થાય તેમ નથી. ખરેખર મહાત્માજી તરફની અંગત ભક્તી કરાંચીમાં પરાક્રાન્તરે પહોંચી હતી, ભલે આજે તેથી ઘણા ધુરુથાય અને મલકાય, પરંતુ સરમુખત્યારને ચરણે સત્તાનાં તમામ સુત્રો નીરંકુશ રીતે મુકી દેવામાં દેશે જીલ કરી હતી, તેનું એક વખત હીંદીઓને જ સ્વીકારવું પડે. એવા પ્રસંગ આવ્યા વીના નહીં જ રહે. પરંતુ તેવે વખતે ટોળાપટ્ટા દુધ પાછળ રહ્યા બેસવું એ તો બગદની આગળ ગાડું ભેડવા જેવું જ થશે.

...

૭૫) વર્ષની લડતમાં ભારેમાં ભારે ભોગ ખેડુતોએ અને નૌજવાનોએ [સ્ત્રી-પુરુષ] આપી હતો, તેમ છતાં એ લડત પછી સમાધાન કરવા માટેનાં સત્તાનાં તમામ સુત્રો ઘોળા તેમ જ ભુખરા વાળવાળા મુકીભર વૃધ્ધોના હાથમાં જ રહ્યાં છે, અને એ વૃધ્ધોએ લાહોરના ઠરાવ પછી પોતાનું વલણ ધીરે ધીરે મવાળપણા તરફ જ વીશેષ વાળવા માંડ્યું છે. તેમની સામે નૌજવાનો સંગઠીત બનીને મોરચા માંડી શકે અને તેમના આપખુદ સરમુખત્યારીવાદને પડકાર દઇ શકે તેવી બારી એમને માટે લગભગ એકે રહી નથી.

અને જાણે તેમના મોગને વીશેષ રૂઢવા માટે જ કેમ નહોય તેમ, ગયા વરસની આખી લડત દરમિયાન સંગીન અહીં સા જંગવાયદી છતાં, અને બ્રીટીશ તેમ જ અમેરીકન પત્રકારોએ સુધ્ધાં તે માટે પ્રશંસાનાં પુરતાં વચનો અત્યાર પહેલાં ઉચ્ચા રેલાં હોવા છતાં, મહાત્માજી હજી દરરોજ અહીં સાવાદનાં નવાં નવાં પારાયણ રચે જ જાય છે. એનો અર્થ તો એટલો જ થયો કે મહાત્માજીને નૌજવાનોના આવા અદ્દલત સંપ્રદાયમાં શ્રદ્ધા નથી અને તેમના આટલા અનુષ્ઠાન આપમેળેની થે કદર નથી. મહાત્માજીના પોતાના જ અંગત અનુયાયીઓમાંના કેટલાયને અહીં સામાં જરાપણ અધશ્રદ્ધા નથી, એક વખતના એમના નીકટના સાથીઓ મૌલાના શવકતઅલી અને મૌલાના મહમદઅલી છડે એક કહોતાં કે અમને અહીં સામાં વીશ્વાસ નથી છતાં, લડતની એક નીત તરીકે અમે તેનું પાલન કરીએ છીએ. આવું પાલન ગયા વરસની લડત દરમિયાન, સામા પક્ષે હીં સાનાં લાકીમાર જેવાં હયાયારો સતત વાપર્યાં છતાં, સ્ત્રીઓનાં બચકર અપમાનો થવા છતાં પણ લખકર

ઉત્કરણીના પ્રસંગોમાં થે અપુર્વ સંયમ સાચવીને કરેલું હોવા છતાં, મહાત્માજીને માત્ર હીં દીઓને જ પક્ષે હીં સાવાદ ઉભારાઇ જતો લાસે એ ખરેખર અફસોસકારક છે.

મહાત્માજી 'હીં સાવાદ' વીધેના પોતાના લેખમાં [બુલો: નવજીવન: તા. ૧૯: ૪: ૩૧] કહે છે કે: "હું-હીં મત ભેર કહું છું" કે જે રાજદવારી ખુનો, અને વીચારની હીં સા તથા એથી ઓછી વાણીની અને એથી થે ઓછી વર્તનની હીં સા એ પ્રયોગની આડે ન આવ્યાં હોત તો હીં દુસ્તાન અત્યાર સુધીમાં સ્વતંત્ર થઇ ગયું હોત." અમે પહેલાં કહ્યું છે અને ફરીથી કહીએ છીએ કે મહાત્માજી અહીં સાની ચર્ચા ઉપર વધારે પડતો ભાર મુકીને, સીદ્ધાંત તરીકે નહીં પણ અસહકારની લડતની એક નીતી તરીકે પોતાની સાથે જોડાયલા તેમના અનેક સાથીઓની સ્થિતિને માત્ર પોતાની લકરને ખાતર મુશ્કેલ કરી મુકે છે. 'રાજદવારી ખુનો' કરવામાં અમે પોતે તેમજ હીં દનો ધણો જ મોટામાં મોટો વર્ગ માનતા નથી, ધણો જોએ મહાત્માજીના કડક ટીકાકાર છે તેવા સમાજવાદી કે સામ્યવાદી વીચાર ધરાવનારાઓ તો સામાજિક, આર્થિક, રાજકીય અને ધાર્મિક તંત્રમાં રહેલી અન્યાયી સ્થિતિઓને દુર કરવા માટે તે સારા થે તંત્રને પલટાવી નાખવા માગે છે. તેમને વ્યક્તીગત વીરોધ કાઢની સાથે હોતો નથી, એટલું જ નહીં પણ એકાદ એ વ્યક્તીઓનાં કે તેથી વીશેષ વ્યક્તીઓનાં છુટાં છવાયાં ખુનથી તો એ તંત્રને વીશેષ જીવંતદાન મળે છે તેમ તેઓ માને છે. એટલે જો કે મુકીભર બળવાખોર આ દેશમાં હોય અને ૩૫ કરોડના મોટા દેશમાં એવું ન હોય તે કેમ કહી

શકાય ?] તો તેમના કૃત્ય માટે મહાત્માજી એ વારંવાર સારા યે દેશને અને દેશના યુવક સમુદાયને આમ ઉતારી પાડ્યા તે- ભલે મહાત્માજી સંત પુરુષ અને ધણા મોટા માણસ છે તો પણ-એમને માટે હીક નથી. બાકી મન, વાણી અને કર્મના અહીં સા- વાદ માટે મહાત્માજી આટલી આકરી કસોટી મુકે છે, તે પ્રમાણે જો તેઓ ચોતાના અગ્રગણ્ય સાથીઓની જ કસોટી કરે તો અમારી ખાત્રી છે કે, તેમને કદાચ એકલા જ પડી જવાનો વખત આવે. હીંદુસ્થાનની સ્વતંત્રતાની લડત અત્યારે અહીં સદૃશી રીતે જ લડાવી નેત્રીએ એમ અને અને સર્વ કાંઈ માને છે, હાલના સંજોગોમાં એ જ ઉચિત માર્ગ છે, પરંતુ મહાત્માજી જો એકલા અહીં સાવાદના જ પાલનથી હીંદને સ્વતંત્રતા મળે તેમ માનતા હોય તો, હીંદુ ઓછામાં ઓછાં છેલ્લાં સી-તેર વર્ષ સુધી એવા અહીં સાવાદનું જ ચુસ્ત રીતે પાલન કર્યું છતાં હીંદને ગળેથી પરાધીનતાની તોક ઉતરી નથી! એ જાણવું જરૂરી છે.

મહાત્માજીના જ ઉપદેશની મીમાંસા કરવા બેસીએ તો “અહીં સા એ નીજાંજનું નહીં પણ બળવાનનું શસ્ત્ર છે.” એ ધોરણે હીંદની ૩૫ કેટી જનતાને પહેલાં બળ- વાન બનાવવાનું જ કાર્ય એમણે ઉપાડી લેવું નેત્રીએ. છતાં ‘દામા એ વીર પુરુષનું ભુયણ છે’ તેવું પ્રાચીન વચન ઉતારીને એનો આધાર લેઓ દાકે છે, ત્યારે તે વાક્ય જ પુરવાર કરે છે કે, દામા વીરનો ફરજિયાત ધર્મ નહીં પણ ભુયણ છે. મનુષ્યમાં જો ‘પશુ’ અને ‘મનુષ્ય’ એ બન્ને તત્ત્વો રહેલાં જ છે તો ‘પશુ’ને ઉત્કેરણથી પશુ જ જાન્યૂત થાય અને મનુ- વ્યત્વ ભર્યાં વર્તનથી મનુષ્ય જાન્યૂત થાય છે; એ પરમ સુંદર તત્ત્વનો ઉપદેશ તેમણે

આસકરીને જેમની સાથે તેઓ યુદ્ધમાં ઉતર્યા છે-અથવા કહોકે જેમની સાથે તેમને યુદ્ધમાં ઉતરવાની ફર્ક પડી છે-તેમના મન પર સર્વશેષ આગ્રહ યુવક દસાવવાની જરૂર છે. મહાત્માજીએ એ જાણવું નેત્રીએ કે જગ- તમાં અને પ્રકૃતીમાં અહીં સા એ અપવાદ છે, અને એ અપવાદની આશા હંમેશાં સંત મહંતોમાં જ રાખી શકાય છે. ત્યારે તેમને તો સામાન્યમાં સામાન્ય માનવીઓ સાથે કામ લેવાનું છે, અને જેની સામે તેમણે યુદ્ધ આદ્યું છે એ પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતીમાં તો હીં સા જ હલોહલ ભરેલી છે. તેમ છતાં છેલ્લા વરસમાં હીંદીઓએ અજબ રીતે હીં સા ઉપર કાણ મેળવી બતાવ્યો છે જ, અને હજી પણ દેશમાં ચારે તરફ પ્રતીપક્ષીઓ તરફથી ઉત્કેરણીનાં કારણો મળતાં હોવાની ફરીયાદો જ્યારે મહાસભાના પ્રમુખ જેવા સત્તાધારી પુરુષ કામ કામ કરી રહ્યા છે, તેવે સમયે મુદ્દા, જનતા સંપુર્ણ શાંતી અને અહીં સાનું સુંદર પાલન કરી રહી છે. આમ છતાં થોડાંક એન્ગ્લો ઇન્ડીયન પત્રોના મીથ્યા કાલાહલથી મહાત્માજી જેવા પુરુષ હીંદી જનતાને ઉતારી પાડવા એકદમ તૈયાર થાય તે જનતાની નીરાશામાં વધારો કરી તેમને હતાશ બનાવવા જેવું થાય તેમ છે.

...

હીંદુ-મુસ્લીમ એકતાનો પ્રશ્ન સાવ સાદો અને સરળ નથી તેમ છતાં જો એન્ગ્લો ઇન્ડીયન પત્રો અને પડા પાછળથી દોરી બેંચનારો એક સળંગ વર્ગ ઉત્કેરણી તેમ જ અટપટ કરતાં અટકી જાય તો એ સમાધાન થવું સહેલું છે. મહાત્માજીના જુના સાથી મૌ. શવકતઅલી અત્યારે એ વર્ગના માનીતા યદ્ય પડ્યા છે, કે જે વર્ગે તેમને ખીસાદતની લડતમાં ભયંકર માણસ

માનીને ધીક્ષરતો હતો, અને એવા માણસોને તેમ જ એવી સંસ્થાઓને નીંદો રજા છે, કે જે એમની મુક્તિ માટે, ખીલાફતની લડત માટે નાણાંની, પ્રજામતની તેમ જ પ્રજાગળની તેમને પુરતી મદદ કરી છેવટ સુધી સાથ આપી હતો. સહુ કોઈ સમજે છે કે કોમી મતાધીકાર સ્વતંત્રતાનો શત્રુ છે, તેથી કોઈ પણ કોમને અથવા દેશને લાલ થવાનો નથી. સુભાગ્યે હીંદના મુસલમાનોનો ઘણો નાનો ભાગ અત્યારે કોમી-મતાધીકાર માગે છે, પણ ખુદ મુસલમાનોનો ઘણો જ મોટો ભાગ અને ભુતકળમાં જેમણે ઈસ્લામ તેમ જ ઈસ્લામીઓની ભારેમાં ભારે સેવા કરી છે તેવા ઈસ્લામી નેતાઓ અને હીંદની જમીન-ઉત્તર-ઉત્તરમાં ઓક્સ શરતોએ સંયુક્ત મતાધીકારની માગણી કરી રહ્યા છે, એટલું જ નહીં પણ કોમી મતાધીકાર ઈસ્લામીઓને હાની કર્તા હોવાથી, હીંદુઓ મૌ. શવકતઅલી અને તેમના થોડાક સાથીઓ આગળ નમતું મુકવા તૈયાર થાય તો પણ, તેઓ અલગ મતાધીકાર સ્વીકારવા કશુંક થવાના નથી.

આ સંબંધમાં એવે સ્થળેથી મુસલમાનોને ઉરકેરણીની પેરવીઓ થાય છે, કે જેઓ હીંદુ કે મુસલમાનોના દોરત નથી અથવા હીંદને સ્વતંત્રતા મળે તેમાં રાજી નથી. તેવાઓની ઉરકેરણીથી દોરવાઈ જઈ સમજી મુસલમાનો પોતાનું અને રાષ્ટ્રનું અહીત કરવા તૈયાર ન થાય અને હીંદુઓમાં જેઓ હજી કોમીવાદી રહ્યા હોય તેઓ રાષ્ટ્રના આખરી હિતની કલ્પના કરીને, ઈસ્લામીઓનો ભય તેમ જ તેમની તરફનો અવીશ્વાસ દોડવા તૈયાર થાય એવું વાતાવરણ ખડું કરવાની જરૂર છે. લખનૌમાં મળેલા રાષ્ટ્રમતવાદી ઈસ્લામીઓની પરીષદે આ દિશામાં સંગીન કામ શરૂ કર્યું છે, છતાં

હજી હીંદુ મુસલમાનોની વચ્ચે એકતા થતી અટકાવવાના કેટલાક પુષ્કોળા છુપા ચાળા ચાલુ છે. એ જોતાં એતો સ્પષ્ટ પુરવાર થાય છે કે, હીંદુ મુસલમાનો એક થાય તો હીંદને સામુદાયીક તંત્રને ધોરણે સ્વરાજ આપવાની એક તરફથી જોઓ વાતો કરે છે, તેઓમાંના જ ખીજા હીંદુ મુસલમાનોના સમાધાનને અટકાવવા રાત્રી-દીવસ મુક્તિઓ રચ્યા કરે છે. દુર્ભાગ્યે હજી હીંદી જનતા એ ગુપ્ત રમતોને બરાબર પારખી શકી નથી.

...

કેટલાંક એન્ડો ઇન્ડીઅન પત્રો ખનને કોમ વચ્ચે ઉરકેરણીની આગ ચાલુ રાખવા મીત્રવીત્રીત દલીલા કરે છે! ખુખી તો એ છે કે એવી દલીલા તેઓ પોતાના દેશમાં થાય તે જોતા કદી પણ તૈયાર થાય તેમ નથી. છતાં આ દેશમાં જો કોમી આગ ચાલુ રહે તો ત્રીજા પક્ષનો લાભ વધુ વખત સચવાતો રહે એ ભાવનાથી પ્રેર.ધને તેઓ જુદા મતાધીકારની માગણી-વાળાઓનો પક્ષ લેતાં કહે છે: બાઈ, જુદા મતાધીકાર એ પ્રજામતવાદના ધોરણનો દુસ્મન છે એ ખરું, છતાં હવે જો લઘુમતી પક્ષનો મોટો ભાગ [આ વાત શંકાસ્પદ છે] એ માગણીની જીદને જ વળગી રહ્યા છે તો પછી બહુમતીવાળાઓએ તેમને માટે નમતું મુકવું જોઈએ.

અને કહીએ છીએ કે જો તેથી રાષ્ટ્રનું અહીત થતું ન હોય, તો હીંદુઓએ તેમની એ માગણી સ્વીકારવી જોઈએ જ. પરંતુ સાથે સાથે આવી સુશીલાણી દલીલા ડોળનારાં એન્ડો ઇન્ડીઅન પત્રોને અમે એ પ્રશ્ન પુછીએ છીએ કે, શ્રી વીટલબાઈ પટેલે કહ્યું હતું તેમ: આ દેશની જનતાનો મત માગવામાં આવે તો તેનો વધુ મત હીંદુ ક્ષીટ્રીશ

સાત્રાજ્યમાંથી છુટા થઇ જવું જોઈએ જ એ નીલુ'ય તરફ દળશે; જો તેમ થાય તો એ પત્રો ખીટીશ સાત્રાજ્યવાદીઓને તેમ જ ખીટીશ જનતાને તે નીલુ'ય સ્વીકારી હીંદને તેનું ફાટી લેવાની તક આપવાની હીમાયત કરવા તૈયાર થશે ખરાં? અમારી તો પુરે-પુરી ખાત્રી છે કે, કદી જ નહીં.

...

તે વખતે તો તેઓ રૈથરમીઅરના મોત્રો બનીને ખીટનના હીત માટે હીંદને કાયમને માટે સાત્રાજ્યના કબજામાં રાખી મુકવાની જ વાતો કરશે. જે સાત્રાજ્ય સ્થાપના બંડોચરોનો થોડા જ સમયમાં સ્વીકાર કરી લઇને, આપખુદ રાજને ગાદી ઉપરથી ઉઠાડી મુકવાનો પ્રયત્નો હાલ સ્વીકારે છે, તે સાત્રાજ્યના સુત્રધારો હીંદીઓ સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાનો દરિય કરે, પોતાના હુન્નર ઉદ્યોગને સદર બનાવવાનો નીશ્ચય કરે તેટલા ગુન્હા માટે મહાસભાને ગેરકાયદેસર ગણી તેની માલમીલકત જપ્ત કરવા, જનતા ઉપર લાહી ચલાવવા. ૬૦ હજાર સ્ત્રી પુરુષોને તુરંગોમાં ધકેલવા અને ઓડીન-સ્થી રાજ્ય ચલાવવાનો અખતરે, અજમાવવાની અવગચ્છી જ નહીં, યજુ યુગબળની લીરેથી રીતો અખત્યાર કરતાં જરા પણ પાછી પાની કરે નહીં, તે સાત્રાજ્યના શાગીર્દ એન્ડો ઇન્ડીયન પત્રો આ દેશમાં લાગતા પડાવીને પ્રગળાજ નજરું પાડી નાખવાના સાત્રાજ્યના સંરક્ષણના પ્રયાસ કરે, તેવાં પત્રોને હીંદને માટે શું પડ્યું હોય? પરંતુ હુબાંગે હાલ આ દેશમાં એવાં અસંખ્ય સ્ત્રી પુરુષો છે, કે જેઓ માત્ર એવાં દેશનાં દુસ્મન પત્રોની દરંદીકાઓમાંથી પ્રેરણા પીને જીવે છે, ત્યાં સુધી એવાં પત્રોને આ જ દેશને નાણે તીઝેરીઓ તરફ ફરી, તાગડખીન્ના

કરી, દેશનું અહીત કરવા રાક્ષસી તાંડવનૃત્ય કરવાની પુરેપુરી તક મળે તેમાં શું નવાઈ?

...

કુરાંચીની મહાસભાએ પસાર કરેલા ઠરાવોમાં 'સ્વરાજના મુળ હકો'ને લગતો જ ઠરાવ કર્યો છે, તેને ઘણો જ મહત્વનો મનાવવામાં આવે છે. એ ઠરાવ આમચર્ગના હીત માટે શ્રમજીવીઓ અને ખેડુતોના લાભ માટે કરવામાં આવ્યાનું કહેવાય છે. જેમ લગતસીંહ અને તેના બે સાથીઓ માટે નૌજવાનોના બળને શાંત કરવા, અને એ ત્રણ દેશલકતોને અપાયેલી ફાંસીથી ચારે દીશાએ ફાટી નીકળેલા ક્રોધાગ્નીના જ્વાલા-મુખોને ઠંડો પાડવા માટે ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો, તે જ રીતે દેશમાં ચારે દીશાએથી શ્રમજીવીઓમાં તેમ જ ખેડુતોમાં જજાતાં જજીતીનાં ચીન્હોને પારખી લઇ 'તમને અમે ભુલ્યા નથી' એમ બતાવવા માટે જ એ ઠરાવ પણ કરવામાં આવ્યો હોય તેમ લાગે છે. તે ઠરાવ આ પ્રમાણે છે:

“આ મહાસભાનો એવો અભિપ્રાય છે કે મહાસભાની કલ્પના પ્રમાણેના સ્વરાજનો આમચર્ગને માટે શો અર્થ થશે એનો તેમને ખ્યાલ જાવી શકે એટલા માટે તેઓ સહેલાઈથી સમજી શકે એવી રીતે મહાસભાની સ્વીતીતું બયાન કરવું જરૂરું છે. આમચર્ગની કુટંગો અંત આણવા માટે રાજકીય સ્વાતંત્ર્યમાં ભુખે મરતાં કરોડોના સાચા આર્થીક સ્વાતંત્ર્યનો સમાવેશ થવો જ જોઈએ. તેથી મહાસભા બહાર કરે છે કે તેના તરફથી જે કોઇ બંધારણ કબજા કરવામાં આવે તેમાં આટલી બાબતોનો સમાવેશ થવો જોઈએ અથવા સ્વરાજ સંસ્કારને તેના અમલ કરવાની શક્તી મળવી જોઈએ:

૧. પ્રજ્ઞના મુળ હકો, જેમાં નીચેના તો હોવા જ જોઈએ: (ક) સમા અને સંગ-કનની સ્વતંત્રતા, (ખ) વાણીની અને હાપાની સ્વતંત્રતા, (ગ) અંતરાત્માને અનુસરવાની, અને પ્રવૃત્તિય સુલેક્ષાંતી અને સદાચારના આડે ન આવે એવી રીતે ધાર્મિક માન્યતાની અને આચરણની સ્વતંત્રતા, (ઘ) નાની કોમોની સંરક્ષી, ભાષા અને લીપીઓની રક્ષા, (ઙ) સ્ત્રી પુરુષના બેદક્ષાવ વીના તમામ શહેરીઓને સમાન હકો અને ફરજો, (ચ) કોઈ પણ શહેરીને તેના ધર્મ, ન્યાતમત કે માન્યતા અથવા લીંગબેદને કારણે જાહેર જોડરીમાં, સત્તા કે માનના હોદ્દામાં, અને કોઈ પણ વેપાર કે ધંધો કરવામાં કશી અડચણનો અભાવ, (છ) જાહેર રસ્તા, કુવા, નીશાળે અને જાહેર વેપારની ખીણ તમામ જગાઓની બાબતમાં સૌ શહેરીઓના સમાન-હકો, (જ) હથીયાર રાખવાની અને વાપરવાની બાબતમાં જે નીયમો અને પ્રતિબંધો કરવામાં આવેલા હોય તે અનુસાર હથીયાર રાખવાનો અને ધારણ કરવાનો હક, (ઝ) કાયદાની કક્ષા સીવાય ખીણ રીતે કોઈ પણ માણસની સ્વતંત્રતા છીનવી લેવામાં નહીં આવે, તેમ જ તેના ઘર કે માલમીલકતમાં પ્રવેશ નહીં કરવામાં આવે કે તે જપ્ત કે ખાલસા નહીં કરવામાં આવે.

માંદગી અને બેકારીનાં આથી કે પરીણામે સામે રક્ષણ.

૬. દાસત્વમાંથી અથવા લગભગ દાસત્વ જેવી સ્થિતિમાંથી મજૂરોની મુક્તિ.

૭. મજૂર સ્ત્રીઓનું રક્ષણ અને મુવાવડના સમય દરમિયાન રમ્મનો પુરતો બંદોબસ્ત.

૮. નીશાળે જવા યોગ્ય ઉંમરનાં બાળકોને કારખાનાંમાં રોકવાની બંધી.

૯. લવાદો મારફતે ઝઘડા પતાવવા માટેનું યોગ્ય તંત્ર દ્વારા ચોતાના હિતની રક્ષા માટે મદદજનો બાંધવાનો મજૂરોનો હક.

૧૦. ખેડૂતોએ આપવાના ખેતીના ગણોતમાં અને મહેમુલમાં ઠીકઠીક ધટાડો, અને આર્થિક દૃષ્ટીએ તુલસાનકારક એવી જમીનોની બાબતમાં જરૂરી જણાય એટલી મુદત માટે ગણોતમાંથી મુક્તિ; અને જ્યાં એવા ધટાડાને કારણે જરૂરી જણાય ત્યાં નાના જમીનદારોને જરૂરી સદત આપવી.

૧૧. ઓછામાં ઓછી અમુક હરાવેલી રકમ ઉપરાંતની ખેતીની આવકો પર આવકના પ્રમાણમાં આવકવેરા.

૧૨. પ્રમાણસર વારસાવેરા.

૧૩. લરકરી ખરચના આજના પ્રમાણમ ઓછામાં ઓછા અર્ધા ભાગનો ધટાડો.

૧૪. મુલકી ખાતામાં ખરચ અને પગારોમાં મોટો ધટાડો. ખાસ નીમેલા શાસ્ત્રો તથા એવા હોદ્દો સીવાયના કોઈ પણ સરકારી નોકરને અમુક ચોક્કસ રકમ, જે સામાન્ય રીતે રૂ. ૫૦૦ થી વધારે ન હોય તે કરતાં વધારે પગાર ન અપાય.

૨. ધર્મની બાબતમાં સરકારની નીબંધતા.

૩. પુખ્ત વયનાં તમામ માણસોનો અતાધીકાર.

૪. મક્ત પ્રાથમિક કેળવણી.

૫. કારખાનાંના મજૂરોને માટે જવાબદારી દરમિયાન, મજૂરોના કલાકની મર્યાદા, સમ માટે આરોગ્યદાયી પરીસ્થિતિ, ધડપણ,

૧૫. પરદેશી કાપડ અને પરદેશી સુતરને દેશમાંથી કાઢીને દેશી કાપડનું રક્ષણ.

૧૬. કેરી પીણું અને પદાર્થોની સદંતર બંધી.

૧૭. હીંદમાં પેદા થતા મીઠા પર વસતે અભાવ.

૧૮. હીંદી ઉદ્યોગોને મદદ મળે અને આમવર્ગને રાહત મળે એ જાતનો સરકારનો હુકમીયમણના દર પર અંકુશ.

૧૯. આવીરૂપ ઉદ્યોગો અને ખતીજ દ્રવ્યોની માલીકી પર સરકારનો કાબુ.

૨૦. સીધી કે આડકતરી રીતના ભારે દરના બ્યાજ પર અંકુશ.

ઉપરની વસ્તુઓની નીતી અને સીદ્ધાંતોને વીરોધી ન થાય એવી રીતે તેમાં ફેરફાર કે સુધારાવધારા કરવાની મહાસમીતીને હુકમ રહેશે "

કમવના આરંભમાં જ કહેવામાં આવ્યું છે કે: "આમવર્ગની હુકમો અંત આવ્યું માટે રાજકીય સ્વાતંત્ર્યમાં ભુખે મરતાં કરોડોના સાચા આર્થીક સ્વાતંત્ર્યનો સમાવેશ થયો જ નેહ્યો." અને તેટલા માટે કરાવની ૫-૬-૭-૮ અને ૯ તેમ જ ૧૦-૧૧ અને ૧૨ એ કલમો શ્રમજીવો માટે તેમ જ ખેડૂતોને માટે ખાસ મુકામાં આવી છે. પણ કરાવ રજુ કરતાં તે કલમોની સમજ પાડતાં ગાંધીજીએ શ્રમજીવો માટે કહ્યું હતું કે:

"મજુરોના દરમાયાની વાત હો. એને એની હાજત પ્રમાણે દરમાયો મળશે એ વાત છે. આજે તો સ્વતંત્રતામાં સ્વતંત્ર મજુરો દરેક દરમાયાવાળો શોધે છે. પણ

આપણે જાહેર કરીએ છીએ કે સ્વરાજમાં મજુરો પાસે માણસાધથી કામ લેવું પડશે, સવારથી રાત સુધી કામની પાસે કામ ન લઈએ. એમને માટે મહેલ ન હોય, પણ સાફ હવાવાળી ઝૂંપડી હોય અટલું તો મારે જોવું જ નેહ્યો. મજુર ખીમાર હોય તો તેને માટે દવા, ધરપીતાલની વ્યવસ્થા વગેરે હોવી જ નેહ્યો. જો સ્વરાજ આ હકુમતમાં થવાનું હોય તો આજથી જ શા સાર શરૂ ન કરી દઈએ?" પરંતુ કામદારોનું એટલાથી કલ્યાણ થઈ જઈ શકે તેમ નથી. આજનો મહાપ્રશ્ન તો મુડીવાદીઓના ખીસામાં જતા નફાની વ્યવસ્થામાં મુળગત ફેરફાર કરી, મુડી મજુરોની માલીકી હક દરેક ઉદ્યોગ ઉપર સ્થપાય તે છે. તે હક ન મળે ત્યાં સુધી મજુરોનું દરિદ્ર્ય રીટવાતું નથી અને તેમની ઉપર થતા અન્યાય અટકવાના નથી. કેમકે સદર મુડીવાદીઓ સંગીન સંગઠન સાધીને તેમ જ યંત્રોની મદદથી માણસો ઓછાં કરીને જમ્મર નફા હાથ કરવાની વેતરણમાં પડ્યા છે, એથી દીવસે દીવસે બેકારી અને ભુખમરો વધવાનાં જ છે, તે પહેલાં તેથી જ નફા ઉપરના મુડીવાદીઓના એકલા માલીકી હક ઉપર અંકુશ મુકવાની પુરેપુરી જરૂર છે અને તે માટે ચેતાને થતા અન્યાય અટકાવવા હડતાળ એ મજુરો માટે વાજખી અને ન્યાયી હથીયાર છે, તે હથીયારને પણ કરાવની ૯ મી કલમ પ્રમાણે પગલી લેવામાં આવે છે. 'લવાદ મારફત ઝ ઝ પત્તવવા, માટે જો મજુર મહાજનો બાંધવાનાં હોય તો તેથી માલીકાના જ હાથ મજબુત બનશે અને મજુરોને દાદ નહીં' આપનારા મુડીવાદીઓને પાંચરા કરવા માટે કામદારોના હાથમાં કશું સાધન નહીં રહે. એટલે આ કહેવાતા 'સ્વરાજના મુળ હકો'

માં જ મળુરોના ખરેખરા હક્ક વીસારી દેવામાં આવ્યા છે.

...

તે જ રીતે ખેડૂતોને લગતી કલમ સમજવતાં મહાત્માજીએ કહ્યું છે કે: “મહેસુલ વધે—જમીનદારોનું” ઘરોબર સ્પષ્ટ નથી કયું”. નાના જમીનદારોને આપવાનું જેમ ઓછું કરીએ તેમ મોટા જમીનદારોને વધે ન થઈ શકે. જેને દર વર્ષે લાખોની આવક હોય તેને શી રીતે બચાવી લેવાં? જમીનદારો બીખારી બને એમ આપણે નથી માગતા પણ આજે તેઓ જે માગે છે તેટલું ન માગી દઈએ.

આપણું કોઈ વર્ગને મીટાવવાનું કામ નથી, આપણે તો જીલમ, અત્યાચાર, નીર્દયતા મીટાવવાનું કામ છે. ખેડૂતો ઉપર થતાં દુઃખ મટાડવાનું કામ છે. એટલે મહેસુલ બધાં પછી જમીનદારો પાસે જે બચે છે તેમાંથી તો તેમણે રાજ્યને કંઈક આપવું જ જોઈએ. જમીનદારો આ વસ્તુનું તત્ત્વ સમજી લેશે એવી આશા રાખું છું.

આજે કેટલાક જમીનદારોનો અને ધનીકોનો આપણને સાથ છે. આજે જમનાલાલજી તો આપણી સાથે છે જ, પણ એધરી રયુવીરનારાયણ કે રાજા કાલાહાંકર જેવા પણ છે, અને એવા એવા જલમાં પણ જઈ આવ્યા છે. આ લોકોને સમજાવીને બહું કામ લેશું, એમનાં ગળાં કાપીને કાંઈ કરવા જશું” તો આવા જલસા પણ બંધ થશે.”

અહીં પણ મહાત્માજી ‘જમીનદારો બીખારી બને એમ’ નથી માગતા, અને ‘કોઈ વર્ગને મીટાવવાનું કામ નથી’ એમ કહે છે. કેમ કે ‘આજે કેટલાક જમીનદારોનો અને ધનીકોનો આપણને [ગાંધીજીને] સાથ છે.’

એથી ખેડૂતનું ગમે તે થાય તેનું કશું નહીં. ગાંધીજીને જમીનદારો ઉપર વીશ્વાસ છે. પરંતુ એમની જ દલીલ પ્રમાણે ને કોઈ બીટીશ મુત્સદ્દી કહે કે: “જે તમે જમીનદારોને બીખારી બનાવવા ઇચ્છતા નથી તો પછી તમારા જેવા મહાત્મા, વીલાપતી મુડીવાદીઓને શું કામ બીખારી બનાવવા તૈયાર થયા છો? એમની પાસેથી મંગાવેલા માલમાંથી તમારા દેશના સેંકડાં મુડીવાદી વ્યાપારીઓએ અઢીગક નાણું એકદુ” કર્યાં કયું” નથી? અમારો રોધર-મીચર કહે છે તેમ ને “હીંદ સાથેનો ઇગ્ગરડનો સંબંધ તુટે તો થોડા જ વર્ષમાં ઇગ્ગરડનાં આહીશાન મહાલયોની જગ્યાએ ઉજ્જડાં છું” પડીઓ ખડી થાય અને તેમાં માત્ર ગરીબો જ વસના હશે,” શું એનો અર્થ એ ન થયો કે, તમે સાધુ પુરુષ થઈને અમારા મુડીવાદીવર્ગને મીટાવવાનું કામ અત્યારે કરી રહ્યા છો?” તો મહાત્માજી તેનો શું જવાબ આપશે?

શું પેલા જગીરદારો અને ઉદ્યોગપતીઓ હીંદી એટલા માટે તેમના નશાની અને તેમની લાખોની આવકના સંરક્ષણની મહાસભાએ ‘સ્વરાજના મુળ હકો’માં હામી આપવી અને પેલા ગોરા માટે તેનો વીરોધ કરવો? હીંદના નીધન શ્રમજીવીઓ અને ખેડૂતોને તો મુડીવાદી કે જગીરદાર ગોરો હો કે કાળો તેની વચ્ચે કશો જ ભેદ નથી. બન્ને એક જ મનોદશા સેવે છે, એક જ માગના પ્રવાસી બે અને ગરીબોનાં ગળાં રહેંસવાનો એક જ ધંધો બન્ને કરે છે. અરે ખુદ મુડીવાદીઓમાં અને જગીરદારોમાં પણ એ ગોરા કાળોનો ભેદ મનાતો નથી. દુનીયાના મુડીવાદીઓ અને જગીરદારો એક છે, ગરીબ કામદારો અને ખેડૂતોને છુંદીને તેઓ વીલાસ વૈભવ માણે છે અને

દેશની જનતાની સ્વતંત્રતાનો હક્કોમાં વીરોધ કરવાનું મહાન કૃત્ય કરે છે. તો પછી તેમની વચ્ચે મહાસભાએ શું કામ ભેદ રાખવો જોઈએ? બન્ને વર્ગની માલીફી હકનાં મુળ તપાસીએ તો તે અન્યાયી અને સ્વાર્થી જ જણાશે, તો પછી ગોરા કાળાના ભેદ ન્યાયની આખતમાં શા સાર કરવા જોઈએ? ગાંધીજી કહે છે તેમ “આજે કેટલાક જમીનદારોનો અને ધનીકોનો આપણને સાથ છે” તેટલા માટે જ ને તેમની આપણે હુકમ ચાલુ રાખવાનો પરવાનો આપવાનો હોય, તો અનેક જમીનદારો અને ધનીકો આપણો વીરોધ કરે છે તેનું શું? છતાં એ પ્રશ્નને જવા દેઈએ અને ગોરા જમીનદારો તેમ જ ગોરા ધનીકો થોડીક આર્થીક મદદ મહાસભાને કરે તો? એ પ્રશ્ન વીચારીએ, તો પછી શું એવા નીચાં ઉપર આવી ન શકાય કે, જેટલું દેશી

જમીનદારો અને ધનીકોના હિતનું સંરક્ષણ આપણે કરીએ છીએ, તેટલું જ સંરક્ષણ આપણે બ્રીટનના શ્રીમંતોનું અને સામ્રાજ્યવાદીઓનું કરવું જોઈએ.

આમ દરેક દૃષ્ટીબીંદુથી જોતાં ‘સ્વરાજના મુળ હકો’ વાળો દરાવ અંધારો, અસંતોષકારક અને પુંજપતીઓના હિતનું જ સંરક્ષણ કરનારો વીરોધ છે એમ કહેવામાં કશું જ ખોટું નથી. એટલે જ એ દરાવથી મહાસભાએ મળુરોને તેમ જ ખેડુતોને શાંત કરવા ધાર્યા હશે તો તેમાં મહાસભા સફળ નહીં જ થાય. ભલે થોડીક વખત મહાસભા તરફની અંગતમક્તીને લીધે આમવર્ગના અને યુવક સમુહના હૈયામાં ભલુકતા જ્વાલામુખીને ઠંડો રાખી શકાય, પરંતુ તેથી એ જ્વાલામુખીને છેવટનો શાંત પાટી શકવાનો નથી જ એવી અમારી નક્કર માન્યતા છે.

ન વ યુ ગ

નવયુગના પ્રકાશનને બે વર્ષ થઈ ગયાં. ગાયઃ મરીનાથી તેણે ત્રીજા વર્ષમાં પ્રવેશ પાલુ કરી દીધો છે. નવયુગના સંચાલકોએ પૈસા કમાવા માટે આ માસીક શરૂ કર્યું નથી. તેમ સહીત્વની વાંઝીયા ચર્ચા માટે અથવા વાચક વર્ગને ગર્વીષ્ય થાય તેવા સાહિત્યના પ્રચાર માટે પણ નવયુગ નથી. એનું ધ્યેય જુના પરધીન માનસમાં

પત્રો કરાવવો તે છે. તે માટે રાજકારણીક આર્થીક, સામાજિક તેમ જ ધાર્મિક પ્રશ્નોની ચર્ચા કરનારા અભ્યાસપુર્ણ અને સંગીન લેખો ‘નવયુગ’ પોતાના વાચકો સમક્ષ રજૂ કરે છે. તેમ કરતાં નવયુગને અપાર આર્થીક તુકશાની વેંકવી પડી છે, [દર વર્ષે ‘નવયુગ’ ની પાછળ તેના સંચાલક મગભગ ચારેક હજાર જેટલી સંગીન ખોટ ખર્ચે છે] છતાં

ગુજરાતનાં કોઇપણ માસીકા કરતાં તે વીશેષ વાચન પ્રતીભાસે પોતાના વાચકો સમક્ષ રજુ કરે છે.

અને હજી તેમાં નવાં નવાં આકર્ષણો ઉમેરવા 'નવયુગ'ના સંચાલકો તત્પર બન્યા છે. 'નવયુગ' ને જ્ઞાતવું વાચન આપે છે, તેવા વાચનના રસીયા સચીત્રતાથી મોઢ પામવાના નથી એવી અમારી માન્યતા હોવાથી, પાછલા થોડાક અંકોમાં ચીત્રો આપવાં બંધ કર્યાં હતાં, તેમ જ સ્ત્રીશક્તિએ રાષ્ટ્રીય યુદ્ધમાં પોતાનું ખમીર બતાવી પુરેપુરું વ્યક્તિત્વ બતાવી આપ્યું, જેથી સ્ત્રીઓ માટે માસીકમાં જુદો 'નારી વીલાગ' રાખવો બીન જરૂરી છે એમ માનીને અમે પાછલા થોડાક મહીનાઓથી તે જુદો વીલાગ બંધ કર્યો હતો, તેમ છતાં કેટલાક વાચકોના આગ્રહથી જુલાઈ મહીનાથી અમે

ચીત્ર વીલાગ શરૂ કરવાનો નીર્ણય કર્યો છે. ઉપરાંત 'નારી વીલાગ' ખાસ બહેનોના તંત્ર નીચે જ ચાલે તે યોગ્ય હોઇ, જુલાઈથી એ વીલાગ કુમારી અયુષકેન લોટવાળાના તંત્રીપણા નીચે મુકવામાં આવ્યો છે; આથી સ્ત્રી વાચકોના મનોભાવ સમજીને એ જાહેન સ્ત્રી વાચકોને પુરેપુરો સંતોષ આપવા બનતો પ્રયાસ કરશે.

આમ 'નવયુગ' ત્રીજા વર્ષમાં નવીનતાએ ઉમેરવા ઉપરાંત લેખોની સંગીનતા તરફ હંજી ચે સર્વશોષ લક્ષ આપશે, અને અત્યારે ને ૧૨૮ પાનાનું વાચન આપે છે તેમાં બીજા ઉમેરો કરી વીશેષ વાચન આપશે. આશા છે કે અમારા વાચકોને આ આવકારદાયક સુધારા રસશે જ, અને તેઓ 'નવયુગ'ના પ્રચાર કાર્યમાં અમને મદદ કરી આભારી કરશે.

નવયુગ આપને ગમે છો.

તો આપની મિત્ર મંડળીને તે વાંચવા ભલામણ કેમ કરતા નથી?

હિંદુ કાયદા સામે “કાવત્રું”

એક પ્રગતીકારક લગ્ન

“હિંદુસ્તાન અને પ્રગતીકાર”ના તંત્રીશ્રી શ્રી૦ હેલથકેર વ્યાસનાં બહેન શ્રીમતી પ્રભાવતી અને તેજ પત્નના ઉપતંત્રી શ્રી. અમૃતલાલ જોશી એમ. એ. નાં લગ્ન તાં ૨૪ મી માએ” સ્પેશ્યલ મેરેજ એક્ટ મુજબ મુંબઈના રજીસ્ટ્રારની કોર્ટમાં રજીસ્ટર કરવામાં આવ્યાં હતાં. લગ્ન વખતે કોઈપણ પ્રકારની ધાર્મિક વીધીને વચ્ચે માથું મારવા દેવામાં આવ્યું ન હતું તે લગ્નનું ખાસ લક્ષણ હતું. સ્ત્રીઓને ગુલામીનાં બંધનોમાં જકડી રાખનાર અને મધ્ય-યુગી માનસની સજાક શક્તીના મૃતઃ પ્રાય જેવા છતાંયે સજીવ પુરાવારૂપ અન્યાયી હિંદુ કાયદાને દફનાવવા મારેતું તેમ જ સડેલી સામાજિક રૂઢીઓ સામે સીધા બગવો જગાડવા મારેતું તે એક “કાવત્રું” કહેવાય.

વીશીષ્ટ લક્ષણો

આ લગ્નના ઉપર જણાવેલ એક ખાસ લક્ષણ સીધા જ ખીલ્લું લક્ષણો પણ હિંદુ સંમાજનું, ઇચ્છાએ કે અનીચ્છાએ, ધ્યાન ખેંચનાર હતા. શ્રીમતી પ્રભાવતી કે શ્રી. અમૃતલાલ જોશી-બંનેમાંથી એક પણ જણ નાતજનનાં સંકુચીત બંધનોમાં માનતાં નથી, પરંતુ તેમના આ ખુદ્દા બગવાથી સામાજિક પ્રગતીને નકાર કરનારા સ્ત્રીવી-યુક્તોને તો સખ્ત આંચકો લાગે તેવાં ત્રણ લક્ષણો તે લગ્નમાં હતાં. હિંદુના ઉચ્ચશીખરોની જગ્યામાં પેતાને શરેષ્ઠ ગણનાર, અને સ્ત્રીઓના સદગ દહકો આડે

ધર્મીક વહેમોથી દીવાસા ઉભી કરનાર નાગર અને બ્રાહ્મણ રાત્રીમાં વીધવા વીવાહ તે તેનું પ્રથમ લક્ષણ. શ્રીમતી પ્રભાવતી પ્રસ્નોરા નાગરરાત્રીમાં છે, જ્યારે શ્રી. અમૃતલાલ જોશી સોરઠી સારસ્વત છે. તેમનાં લગ્ન એટલે આંતરજાતીય લગ્ન, આ બીજું લક્ષણ. હેલ્થકેર લક્ષણ તે ઉચ્ચવાયલાં લગ્નનો વીધી. લગ્ન રજીસ્ટ્રારની કોર્ટમાં સ્પેશ્યલ મેરેજ એક્ટ પ્રમાણે રજીસ્ટર કરવામાં આવ્યું હતું, અને ધાર્મિક વીધીને તીવ્રાંજની આપવામાં આવી હતી.

ઉપરનાં ત્રણે લક્ષણો હિંદુ સમાજના કટલાક સગવળતા પ્રસ્નોની સમાલોચના અને હજીવટની આવશ્યકતા ઉભી કરે છે. હિંદુ કાયદામાં પરીણીત સ્ત્રીને સ્થાન શું છે અને ધાર્મિક વીધી પ્રમાણે લગ્ન થવા કરતાં સ્પેશ્યલ મેરેજ એક્ટ નીચે લગ્ન થવાથી સ્ત્રીના આર્થીક અને સામાજિક દરજ્જામાં શું ફેર પડે છે તે પહેલું બેધનું.

એકપક્ષી હિંદુ કાયદો

હિંદુ, જમન, અને સ્ત્રીઓને વારસા-દહક, સ્ત્રીધન વગેરે કૌટુંબીક દહકોને લગના વીધોમાં સામાન્ય રીતે ‘હિંદુ કાયદો’ લાગુ પડે છે. હિંદુઓની મધ્ય-યુગની સામાજિક વ્યવસ્થાની સદૈવ યાદી આપનાર, અને પુરાતનવાદીઓના પ્રાણ-રૂપ હિંદુ કાયદાના એક તીરથી અન્યાયી દોરથી પ્રગતીમાન માનસના સુવક પ્રવર્તીએ તો સગવળી ઉડે

જ. મનુસ્મૃતી, નારદસ્મૃતી યાજ્ઞવલ્ક્ય સ્મૃતી કે દેવલસ્મૃતીના કાનુનો અમ્યયુગમાં કદાચ સમાજવ્યવસ્થાને જાળવવા જરૂર પુરતાં જણાયાં હોય, પરંતુ આધુનીક શુદ્ધીવાદનાં આંદોલનો તે અન્યાયને સહન કરી શકે જ નહીં. પુરાતનવાદના પુઝરીઓ માટે સ્ત્રીઓને સામાજિક સ્વાતંત્ર્યની ઝાંખી પણ ન કરવા દેવાની ચેતરણ ‘હીંદુ કાયદા’એ કરી રાખી છે. કૌટુંબીક દકકોનો કાયદો સ્ત્રીઓને કેટલો અન્યાયકરતા છે તેની સમજણ બાબતમાં કેળવાયેલી જનતામાં બે મત છે જ નહીં; છતાં જે તે સામાજિક બેડીઓથી જટકાયેલાં ‘હીંદુ કાયદા’નાં બંધનોમાંથી છુટવા કે પોતાનાંને છોડવવાનાં આવશ્યક પગલાં ભરતાં અચકાય છે તેનાં કારણોમાં ફેદીરક્ષકોની સતાવણીનો ભય કે કૌટુંબીક અંતરાયોને તરી જવાની લીંમતની ખામી જ મુખ્ય ગણી શકાય.

રાષ્ટ્રીય આઝાદીનાં આંદોલનોએ કચડા-ચણા સ્ત્રીસમાજને નૃચૂત કર્યો છે. સ્ત્રી વધુ વખત પુરૂષની “માલિકીની ચીજ” કોઈ પુરૂષોની સ્વાયંભોક્ષુપ મનોદશા સામે અંડ કરવાને સ્ત્રીઓનું માનસ સજાવળી ઉઠ્યું છે; પરંતુ શોષીતોને ન્યુસાતા બચવામાં સ્ત્રીજગતના પ્રયત્નોના પડકારી પાછળ કૌટુંબીક દકકોનાં કાંસલામાં સ્ત્રીઓ સજ્જડ સપકાઈ રહેલી છે. આઝાદીની તમત્રાવાળી બાળા, યુવતી કે પ્રઉદાએ ‘હીંદુ કાયદા’ની શવલેણુ જાળમાંથી છુટવાની જરૂર છે.

કાયદેસરની ગુલામી

સ્ત્રીઓને આથી કે અવદશામાં રાખવાનો ‘હીંદુ કાયદા’નો ઉદ્દેશ પહેલી દ્રષ્ટીએ જ તરી આવે છે. “સ્ત્રીધન” પર

સ્ત્રીને જ ભોગવટાનો પુરો દકક નથી. ‘સૌદાયીક સ્ત્રીધન’ (લગ્ન વખતે સગાં-ઓ તરફથી કન્યાને મળેલ ધન) સીવાયની દરેક પાછ પર સ્ત્રીનો જરા જે અધીકાર નથી. ગમે તે વખતે પતીદેવ તે ગાંધાં પર ત્રાપ મારી શકે છે. ‘સૌદાયીક સ્ત્રીધન’ની બાબતમાં પણ મુસ્કેલીના વખતમાં સ્ત્રીની રમ્મ વીના ‘સ્ત્રીધન’ને વેડફી નાખવાનો પુરૂષને અધીકાર છે. વીધવાને સ્ત્રીધન પર સંપુર્ણ અધીકાર હોય છે, પરંતુ પતીએ મુકેલી મીલકત પર તો અંકુશીત અધીકાર જ હોય છે. વીધવાને તેના મૃત્યુ પામેલા ધણીની, અને માતાને તેના દીકરાની મીલકત પર અંકુશીત અધીકાર છે. દુર દુરનાં સગાં-ઓને જ વારસો મળે તો તેનો તેઓ સંપુર્ણ ઉપભોગ કરી શકે, ત્યારે વીધવા અને માતાની કુદંશા છે. ‘હીંદુ કાયદા’ની આ અન્યાયી પ્રથા સામે કાણ વીચારશીલ બળવો કરવા તત્પર ન અને ?

આ ઉપરાંત ‘હીંદુ કાયદા’ પ્રમાણે લગ્ન એ ‘સંસ્કાર’ હોવાથી તેનું બંધન ભવોભવનું છે... કાયદાની દ્રષ્ટીએ ફક્ત જીવનભરનું છે. એટલે ગમે તેવા સંયોગોમાં સ્ત્રીને છુટાછેડા મળી શકે જ નહી. જ્યારે પુરૂષ અનેક સ્ત્રીઓ કરી શકે, ત્યારે પત્ની ગરમીના રોગથી પીડાતો હોય, ઘરમાં રખાતોનાં રમખાણુ મચાવતો હોય, કે સ્ત્રીઓ પર શોકયોની સાલો બેસાડતો હોય તો પણ સ્ત્રીને તો પતીદેવના ગુલામજ રહેવાનું રહ્યું. ઉપલા સંજોગોમાં છુટાછેડા ફક્ત સંપુર્ણ ન્યાયી છે તેટલું જ નહીં, પરંતુ આવશ્યક પણ છે. સ્થિતિચુંસ્તો તો છુટાછેડાનું નામ સાંભળીને ભડકી ઉઠે છે, કારણ કે પુરૂષોની જમાતનો મોટો

ભાગ સ્ત્રીઓને સદૈવ ગુલામીની જાજીરોમાં જડાયેલી જ ભેદા ધરે છે. તેઓને પોતાના બોગનીલાંસનું ફક્ત જીવંત સાધન જ રા નવા માગે છે.

આ ઉપરાંત 'હીંદુ કાયદો' 'અનુલોભ' અને 'પ્રતીલોભ' એમ લગ્નના બે વીલાગ પાડે છે. તે વીલાગોનો અર્થ સમજવાને માટે હીંદુ સમાજ કેટલા વર્ગમાં વહેંચાયેલો (કાયદાની દ્રષ્ટિએ) છે તે જાણવું જરૂરનું છે. તે વર્ગો અનુક્રમે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રીય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર છે. દરેક સ્ત્રી કે પુરુષ પોતાની જાતીમાંથી કે વર્ગના અંદર અંદરના પેદા વીલાગમાંથી લગ્ન-કાયદેસરનું લગ્ન કરી શકે છે; પરંતુ ઉજળીઆતોના હકકોના સર્વ રક્ષણનો ભાર વહોરતા ધર્મશાસ્ત્રોએ, પુરુષોની લગ્નરક્ષાને વીરતાર ક્યોઈ અને અનુલોભ' લગ્નને કાયદેસરનાં ગણ્યાં. 'અનુલોભ' લગ્ન એટલે ઉપરના ચારે વર્ગમાંના કોઈ પુરુષનું પોતાથી ઉતરતા વર્ગની કન્યા સાથેનું લગ્ન. આ રીતે બ્રાહ્મણ પુરુષ બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રીય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર સ્ત્રી સાથે પરણે તો પણ તે લગ્ન કાયદેસરનું ગણાય અને તે લગ્નનાં બાળકો કાયદેસરના વારસ બની શકે છે. જ્યારે કોઈ સ્ત્રી નીચલા વર્ગના પુરુષ સાથે હીંદુ ધર્મની વીધી મુજબ લગ્ન કરે તો તે લગ્ન ગેરકાયદે ગણાય છે. આ જાતના લગ્નને 'પ્રતીલોભ' લગ્ન તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે. આ લગ્નનાં બાળકો હરામના હમેલના પરીણામરૂપ ગણાઈ તેના પીતાની મીલકત પર તેમને જરા પણ હક્ક રહેતો નથી. ૧૯૨૩ માં બેરડીસ શાહના ચુકાદાથી 'અનુલોભ' લગ્ન મુબાઈની હાઈકોર્ટે પણ કાયદેસરના લગ્ન તરીકે માન્ય કયું છે. જ્યારે

'અનુલોભ' લગ્ન તો હંજુ યે ગેરકાયદેસર જ ગણાય છે, અને તે લગ્નનાં ફરજીયાત પણ હરામના ગણાય' એ કેટલો ભયંકર કાનુન !

'અનુલોભ' અને 'પ્રતીલોભ' લગ્નની ઉપર કરેલી સમીક્ષાં પરથી લગ્ન માટે જીવનસાથી ગોતવાની સ્ત્રીઓની કક્ષાં કહેવાતાં 'ધર્મશાસ્ત્રો'એ કેટલી દુઃખી કરી નાખી છે ?

આ ઉપરાંત લગ્નમાં છેતરપીંડી ન થઈ હોય તો એક વખત 'હીંદુ ધર્મવીધી' પ્રમાણે લગ્ન થઈ ગયાં તો પછી તે ગાંઠ કરી પણ ન છુટે તેવી બને છે. (પુરુષોને માટે નહીં, કારણ કે તેઓ તો અનેક સ્ત્રીઓ કરી શકે છે, અને સહેલાઈથી સ્ત્રીનો ત્યાગ પણ કરી શકે છે-અને ભરણપોષણનો કેસ કોર્ટમાં જતાં ભરણ પોષણ આપવાનું કસુલ કરી છુટી જાય છે. જ્યારે સ્ત્રીની હીંદુ લગ્નની ગુલામીની જાજીરો જ નવુંડે તેવી છે). હીંદુ સમાજમાં બાળલગ્નની ઘેર પ્રથા કેટલી પ્રચલીત છે તેથી ભાગ્યે જ કોઈ અગવડનું હશે. તાજેતરમાં થયેલા 'શારદા કાયદા'નો છઠ્ઠો ચોક્કસ ભાગ કરીને પણ બાળલગ્નો યાય છે. તે કાયદા પ્રમાણે ગુન્હેગાર પક્ષોના યોગદોષોને યોડી સજા કે દંડ થાય, પરંતુ તેથી નાદાન બાળીકાને વગર ધરજાએ પરણાવી દીધી હોય તે બીનાને તો જરાયે આંચ આવતી નથી. કારણ કે લગ્ન તો 'સંસ્કાર' છે ને ! 'બાળલગ્ન'ની સામે ક્રુર બેશ ઉઠાવનાર સ્ત્રી-સમાજને પણ આવી કાયદાની આંડીધુ-દીની ખબર હોતી નથી. પરીણામે તેઓના પ્રયત્નો આકેતરી રીતે અફળ જ જાય છે. 'શારદા કાયદો' બાળલગ્નને અટ-

ઝારશાહીનો અંત કેમ આવ્યો?

: લેખક :

પતીલાસને અભ્યાસી

આરશાહી રશીઆમાંથી જડમુળમાંથી ઉખડી ગઇ, તે પહેલાં રશીઆમાં તેણે
ચલાવેલી દમનનીટીથી બળવાખોરીને નાશ ન થયો, પરંતુ તેના નાશ માટે
કડીબદ્ધ થયેલી આરશાહીનાં જ નામ નીશાન ઉખડી ગયાં, તેમાં ખુદ આર જ
પોતાનો શત્રુ કેમ બન્યો તે ખીના જાણુલી અગત્યની છે

રશીયાના ક્રાંતીવાદીઓના મંથનનો
 ઇતીહાસ ધણો જ વીસ્તૃત છે. આરશાહીના
 અન્યાય અને અત્યાચારો જેમ જેમ વધતા
 ગયા તેમ તેમ તેનો સ્પર્શનો કરવા માટે
 રશીયામાં અનેક સંઘો સ્થપાતા ગયા.
 અત્યેક સંઘ પોત પોતાને થોડા લાગે તે
 માગે અળવળ ચલાવતો હતો. આ રીતે
 અળવળ કરનારાં અનેક મંડળોએ અનેક
 બળતના ઉપાયો અજમાવ્યા, પ્રાર્થના પત્રો
 અને પ્રતિષ્ઠાની લડીમાર ચાલી, છતાં
 નીદંય આરશાહી ઉપર તેની જરા યે અસર
 થઈ નહીં, તેની કઠોર નીતીમાં પ્રજાની
 એટલેટલી ચીસો સાંભળવા છતાં કશો યે
 ફેરફાર થયો નહીં.

એની દમનનીતીનો રથ પોતાનાં નીર્દય
અકો નીચે જનતાને કચડતો, છુંદતો,
આકતો જ રહ્યો, પ્રજાની પાનતીઓ જેમ
જેમ વધવા લાગી તેમ તેમ એના શાસનની
કોરતાએ વિશેષ ઉચ્ચ સ્વરૂપ ધારણ કર્યું.

આમ રૂઝિઆવાસીઓની તમામ ચળવળો
નીબદ્ધ ધૃ. શાસન મુધરાની અંતે રાજ્ય
કારભારમાં પ્રવળને ભાગ લેતી કરવાની
તમામ માગણીઓ વ્યથિ ગઈ.

नाना के मोटा तमाक अफराध (?) भाटे
आरशाही नौजवान रशीअनो की पुरखाने
क्षणपाणी [सैमीरीया] मोक्षता अटकी
नहीं अटके छेवटे अनीवाय ते अन्ध.

જનતાની ધીરજ ખુટી, કાનુનસર ચળ.
વળ ચલાવવાનું કશુંજ ફળ નહીં મળ-
વાથી નીરાશ બનેલી જનતાએ ધોરખ,
પીસ્તોલ, મારફાડ, છાની હત્યાઓ વગેરેનો
માર્ગ અજમાવી જોવાનો આરંભ કર્યો.

ધીરે ધીરે રશીયાના ક્રાંતીવાદીઓનું નામ
આલમ મરાહુર બની ગયું, અને તેમની
સામે સહુ આશ્ચર્ય, હલ અને પીરમયની
નજરે જોવા લાગ્યા.

આરંભમાં તો કાંતીવાદીઓએ નાના નાનું પોલીસ અધીકારીઓ અને દમનનીતીનું ચક્ર રાજકચેરીઓમાં રહે રહે ચલાવે રાખનારા સરકારી અમલદારોનો ભોગ લેવા માંડ્યો, અને પછી તો તેમણે ખુદ ઝરને જ પોતાનું નીશાન બનાવ્યો. એક વખત ઝારતી ખાસ ગાડીનો સુદંગથી નાશ કરવામાં આવ્યો અને બીજી વખત તેના મહેલને ‘અધના માપટ’થી હણવી દેવામાં આવ્યો. પરંતુ તે બન્ને પ્રસંગે ઝાર વગર ઇજ્જત બચી ગયો. છતાં જુવુ પર આવી ગયેલા

કાંતીવાદીઓ તેથી હતાશ યથા નહીં. તેમણે ભગવાન ઇશુના વર્ષ ૧૮૮૧ ના માર્ચ મહીનાની ૧૩ મી તારીખે ઝારને ભર્યા રસ્તાની વચ્ચે મારી નાખ્યો.

એ બનાવ પછી દશમે દીવસે કાંતીવાદીઓની કાયવાદક સમીતીએ નવીન ઝારને નામે એક ઢંદેરો પ્રસીદ્ધ કર્યો. એ ઢંદેરામાં જનતાને માટે કેટલાક અધીકારની માગણી કરવામાં આવી હતી અને એવું પણ જણાવવામાં આવ્યું હતું કે, અમે માગેલા આ સામાન્ય અધીકાર જે જનતાને અપવામાં આવે તો અમે મારફાડના માગ છેડી બંધારણસર લગત ચલાવવા તૈયાર છીએ.

રશીઅન કાંતીવાદીઓનો એ ઢંદેરો પશ્ચીમવાસીઓમાં અતી મહત્વનો મનાય છે. અને રશીઆ તેમ જ ઝારશાહીના પ્રત્યેક દ્વંદ્વિદાસ લેખકે તે ઢંદેરાનો ઉલ્લેખ કર્યો જ છે.

...

એ ઢંદેરો રશીઆના દેશના ઝારને સંબોધીને લખવામાં આવ્યો હતો. અમે તે નીચે આપીએ છીએ :

બાદશાહ સલામત,

આપને અત્યારે જે માનસીક વેદના યષ્ટ રહી હશે તે કાયવાદક સમીતી સારી રીતે સમજે છે. તેમ છતાં માત્ર શીષ્ટાચારની ખાતર આ ઢંદેરો પ્રસીદ્ધ કરવાનું મુલતવી રાખવાનું અમને ઉચીત લાગતું નથી. કેમકે મનુષ્યની નેસગીંક લાગણ્યો કરતાં પણ પોતાના દેશ તરફનું મનુષ્યનું કર્તવ્ય એ મહત્વની વસ્તુ છે. એ કર્તવ્યના પ્રાપ્તિ માટે પ્રત્યેક નાગરિકને પોતાનું, પોતાની ભાવનાઓનું અને ખીમ્મોની ભાવનાઓનું સુદ્ધ બહીદાન અપવાનો હક્ક છે.

એ દેશર કર્તવ્યથી વીવશ યદને તેથી જ અમે જરા પણ વીલંબ કર્યા વીના

આપની સમક્ષ અમારું કથન રજુ કરવા છુટ્ટીએ છીએ, કેમકે વર્તમાન ઘટનાઓ નેચા પછી અમને એવો ભય રહે છે કે ભવીષ્યમાં ભયંકર હિંસાચાલ થાય અને રક્તની નદીઓ તેથી વહેવા માડે. એટલા માટે જ આ ઢંદેરો પ્રસીદ્ધ કરવામાં વીલંબ કરવાનું અમે ઉચીત માન્યું નથી.

કેથેરાઇન નહેર પર જે લોહી વહેવડાવનારો બનાવ, [ઝારનું ખુન] બન્યો છે તે કેવળ સંયોગવશાત કે આકસ્મીક નથી અથવા તો તેથી કાઢને નવાઇ પણ લાગી નથી. છેલ્લા દશકાનો ઇતીહાસ જોતાં એ બનવ બનવો અનીવાર્ય હતો અને એ જ તેનું વાસ્તવિક મહત્ત્વ છે. તે મહત્ત્વને બરાબર સમજવું તે આકસ્મીક સંજોગોથી રાજ્યાસન પર વીરાજવાનું જેને પ્રાપ્ત થયું છે એ વ્યક્તીનું પરમ કર્તવ્ય છે.

આવા કામને અમુક વ્યક્તીઓની ટોળાની અપરાધ તરીકે તો જોએ સાર્વજનિક જીવનનું રક્તય ખીલકુલ સમગ્ર શકેતા ન હોય તેઓ જ ગણાવી શકે. છેલ્લાં દશ વર્ષોમાં સખ્તમાં સખ્ત ઉપાયો કાંતીવાદીઓના હમન માટે અજમાવવામાં આવ્યા છે. તે માટે માછ ઝારની સરકારે સ્વાધીનતા, સમસ્ત જનતાનું હિત, વ્યાપાર, વ્યવસાયને જ નહીં પણ ખુદ આઝમગીરવ સુદ્ધને તીલકાં જલી આપી દીધી હતી. હું કામાં દેહીએ તો કાંતીકારી ચળવળને જરા મુળથી ઉખેડી નાખવા માટે સરકારે પોતાની તમામ શક્તીઓ ખચી ને તમામ ઉપાયો અજમાવ્યા, પરંતુ તેથી તો કાંતીવાદ નાશ પામવાને કે દબાવાને બદલે ઉલ્ટો વધતો ગયો. રશીઆની સર્વોચ્ચ શક્તીમાન અને કર્તવ્ય પ્રાપ્તમાં તેમ જ બહીદાન અપવામાં સર્વોચ્ચ એવી વ્યક્તીઓ આજે અવીને કાંતીવાદીઓના દળમાં જોડાઇ ગઇ. છેલ્લાં વર્ષ

વધથી આ રીતે કાંતીવાદીઓનું દળ સર-
કારની સાથે કંટાળીના યુદ્ધમાં પ્રાણુની યે
પરવા વીના ઉત્પન્ન છે.

બાદશાહ સત્તામત, આપ એ વાત તો
જરૂર સ્વીકારશે કે મહુમ ઝારની સરકાર-
માં કામ કરવાના શક્તીનો અભાવ નહોતો.
તેમના સમયમાં નીર્દોષી તેમ જ દોષીતેને
એક જ સરખી રીતે ફાંસીને માંચડે લટ-
કાવવામાં આવ્યા હતા, તેમ જ કેદખાનાં
અને કાળાપાણી પણ કેદીઓથી ઉભરાઇ
જતાં હતાં. જેમને નેતા તરીકે ઓળખ-
વામાં આવતા હતા તેવા સંખ્યાબંધ માણુ-
સોને પકડીને મૃત્યુની સજા કરવામાં આવી
હતી. તેમણે તો સાચા શહીદોની માફક
હસતાં હસતાં ફાંસીના દોરકાને મુમતાં
શાંતીથી પોતાના પ્રાણુ ન્યોછાવર કર્યા,
છતાં તેથી લગ્ન અટકી નથી પરંતુ ઉત્તરી
તે તો વધતી જ ગઇ છે અને તેથી જ
કાંતીકારીઓની શક્તી પણ વધી છે.

બાદશાહ સત્તામત, નક્કી સમજશે કે
કાંતીકારી અસિદ્ધનોનો આધાર વ્યક્તીઓ
ઉપર અવલંબેલા હોતા નથી. એ તો
સમાજરૂપી ચરીરની એક સ્વાભાવીક ક્રીયા
છે, અને એ ક્રીયા કરનારાઓના મુખ્ય પ્રતી-
નીધીઓને ક્રીયાના અટકાવ માટે જે મૃત્યુ
સ્થંભ પર ચઢાવવામાં આવે છે, તે સ્થંભો
જેમ કાંતીકારી ક્રીયાને રોકવામાં સફળ થતા
નથી, તે જ રીતે તે વર્તમાન શાસન
પ્રણાલીકાનું સંરક્ષણ કરવામાં પણ સર્વથા
અસમર્થ નીવડે છે.

છજી હોય ત્યાં મુઘી સરકાર ભલે લોકોને
પકડ્યાં કરે અને ફાંસીના સ્થંભે ચઢાવ્યાં
કરે. તેમ કરવાથી સંભવ છે કે તે કેઇ
એકાદ કાંતીકારી દળને દાખવામાં સફળ પણ
થઇ શકે. અમે તો ત્યાં મુઘી પણ સ્વીકાર
કરવાને તૈયાર છીએ કે સરકાર કદાચ

કાંતીકારી દળના મુળ સંગઠનનો નાશ પણ
કરી શકવામાં સફળતા મેળવે, તેમ છતાં
પણ તેથી કરીને પરિસ્થિતીમાં તે પંચકો
કસવી, શકવાની નથી. જે બનાવો બને છે
તેના પરિણામ તરીકે, સમસ્ત જનતામાં
વ્યાપેલા ધોર અસંતોષને લીધે અને રશીઆ-
વાસીઓના દોલતું જે આકર્ષણ વર્તમાન
સામાજિક આદર્શો તરફ યથા રહેતું છે તેથી
એ કાંતીકારીઓના વીનાશમાંથી પણ નવીન
કાંતીકારીઓનો અવસ્થ જન્મ થશે જ.

સમસ્ત દેશને કડક ઉપાયો વડે દબાવેલો
અથવા તો દેશમાં વ્યાપેલા અસંતોષ ઉપર
કુઓ દેવો તે તો સર્વ કરતાં ય વધારે
અશક્ય છે. ઉત્કટું તેથી તો એ ફળ આવે
કે સરકાર જે કઠોર ઉપાયો અજમાવે તેથી
જનતામાં કંટાળા વધે, વીરોધ કામ કર-
વાની ધમશ વધે અને જનતાની શક્તી
પણ અપરંપાર વધી પડે. દમનનીતીથી
તો કુસરતી રીતે જ જનતાનું સંગઠન
મજબુત બની જાય છે અને તેઓ પોતાના
અનુચારીઓના અનુભવનો લાભ મેળવે છે.
અમ જેમ જેમ સમય જતો જાય છે તેમ
તેમ કાંતીકારી દળની સંખ્યા તેમ જ કાય-
શક્તી વ્યાપક સ્વરૂપ લેતાં જાય છે. અમારા
પક્ષને માટે અત્યારે આમ જ બનતું રહ્યું છે.

સરકારે ૧૮૭૪ માં 'ડાલસીઝી' અને
'ક્રીકોવલ્ડ'ની ચળવળ કરનારાઓને દબાવીને
શું ફળ કાઢ્યું? તેમના કરતાં પણ જ્વેઓ
વીરોધ દદ હતા તેવા નેતાઓ એ મંડળોની
અંદરથી જ ઉત્પન્ન થયા અને તેમને બદલે
તેઓ કામ કરવા લાગ્યા. તે જ રીતે સર-
કારે ૧૮૭૮-૭૯ માં જે દમનનીતી શરૂ
કરી તેથી ઉગ્ર કાંતીકારી દળનો જન્મ
થશે. સરકારે કોવાલસ્કી, કુઓવીન, ઓસી-
નીસ્કી, લીસચુખ વગેરેની હત્યા કરી,
કાંતીવાદીઓના કેદખાંએ મંડળોનો નાશ

કરી નાખ્યો, પરંતુ તેથી શું થયું? વીકા-
સવાદ અને નૈસર્ગીક કાનુન પ્રમાણે જ્યાં
કાયાં પોયાં સંગઠનવાળાં મંડળ હતાં ત્યાં
પક્ષા સંગઠનવાળાં મંડળો જન્મ્યાં અને
છેવટે તેમાંથી જ આ કાયવાહક સમીતી
ઉત્પન્ન થઈ. જે સમીતીની સભે સરકાર
હજુ પણ નીબંધ અપાત્ન કરી રહેલી છે.

દુઃખલર્થાં છેલ્લાં દશ વર્ષના ઇતીહાસ
ઉપર તટસ્થ ભાવે દૃષ્ટી નાખીએ તો સર-
કાર જે પોતાની હાલની નીતી બદલે નહીં
તો કાંતીકારી ચળવળનું ભાવી કેવું બનશે
તે સ્પષ્ટ રીતે જણાઈ આવે છે. તે ભવીષ્ય
આવું હશે : કાંતીકારી ચળવળની વૃદ્ધિ થશે,
તેનો વીરતાર વધશે, જનતાનું ધ્યાન તેની
તરફ અધીકારીક આકર્ષણે અને કાંતીકારી-
ઓનું સંગઠન સર્વાંશે વીશેષ સંપુર્ણ
તેમજ શક્તીવાળું બનતું જશે. દરમિયાન
જનતાના અસંતોષમાં વૃદ્ધિ કરવા માટે નવાં
નવાં કારણ ઉત્પન્ન થતાં રહેશે, તેમ તેમ
જનતાનો સરકાર તરફનો વીશ્વાસ હમેશાં
ઘટતો ને ઘટતો જ રહેશે. ત્યારે વીધવના
વીચાર, તેની સંભાવના અને તેની અની-
વાયતાનાં મુળ ઉંડાં ને ઉંડાં ઉતરતાં જશે.

અંતમાં એક બીયણ ધડાકા, પુનઃપ્રાર
વીધવ અને દેશવ્યાપી ઉચ્ચપાયકરને પરી-
ણામે પ્રાચીન પ્રણાલીકાનો રૂશીઆમાંથી
હમેશને માટે ધીનાશ થઈ જશે.

બાદશાહ સત્તામત, આ દુઃખપ્રદ અને
ભયંકર કથા છે. નીરસ દેહ એ દુઃખથી
ખરપુર અને ભયાનક છે. રખે એમ સમ-
જતા કે આ બધી પોકળ વાતો જ છે. બીજા
કોઈના કરતાં પણ વીશેષ અનુભવથી અને
એ એક રહ્યા છીએ કે એ નાશ અને એ
ખાનાખરાખીમાં જ્ઞાન, સામર્થ્ય તેમજ
કાયશક્તીનો વીશેષમાં વીશેષ સંદાર થશે,
ખરેખર એ ઘણું જ આદતકારક થઈ પડશે.

એ જ્ઞાન, સામર્થ્ય અને કાયશક્તીનો
ઉપયોગ અન્ય પ્રકારની પરીસ્થિતીમાં ફળ-
દાયી કામે પાછળ કરવામાં આવ્યો હોય
તો તેથી જનતાના જ્ઞાનમાં વૃદ્ધિ કરાવી
શકાય એટલું જ નહીં પણ સામાન્ય રીતે
જનતાનું ઘણું ભણું કરી શકાય.

કદાચ કોઈ એવો પ્રશ્ન કરશે કે આ
ખાનાખરાખીની જરૂર શું છે?

બાદશાહ સત્તામત, એતું એ જ કારણ
છે કે રશીઆમાં ખરેખરા અર્થમાં ન્યાય-
શીલ એવી સરકારને અંભાવ છે. જે મુળ
સીદ્ધાંતો ઉપર સરકાર આધાર રાખે છે, તે
પ્રમાણે ભેદ એ તો સરકારની એ ફર્જ છે
કે તે જનતાની આકાંક્ષાઓના પ્રતીબીંબ
સ્વરૂપ બને અને જનતાની ઇચ્છાઓ પુર્ણ
કરવાનું ધ્યેય તે સ્વીકારે. પરંતુ આપ
જોઈ ન લગાડો તો કહેવા દો કે, આપણા
દેશની સરકાર તે બીજું કશું જ નહીં
પણ જાની ખટપટો બિંદી રહેલા દરખાસ્તી-
ઓનું એક ટોળું જ માન છે. તેને લુટારા-
ઓનું ટોળું કહેવામાં આવે તો પણ તેમાં
કશીયે અતીશયોક્તી નથી.

ઝારના અંગત વીચાર ગમે તેવા હો,
પરંતુ સરકારી અધીકારીઓનાં કામ જોતાં
તેમાં જનતાની આકાંક્ષાઓ પુર્ણ થતી
દેખાતી નથી કે તેમના કામમાંથી જન-
તાના હિતનો આભાસ માત્ર પણ જોવા
મળતો નથી.

રશીઆની સરકારે ઘણા વખતથી જન-
તાની વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા પ્રુત્તવી લીધી
છે અને તેમને પોતાના સરદારોની તેમ જ
જમીનદારોની મુશ્કામ બનાવી મુકી છે.
દરે તો તે સદાબાજ અને ગરીબોને
લુટકારાઓની ટોળી થઈ પડી છે. નેટલા
મુશ્કારા કરવામાં આવે છે તેને પરીણામે
જનતાની દશા પહેલા કરતાં વીશેષ બગડતી

જન્ય છે. રશીયન સરકારે આમવર્ગને એવા નીધન તેમ જ દુર્દશામ્ભવ બનાવી મુક્યો છે કે તેઓ કોઈ પણ સાવજનીક હિત માટે સ્વતંત્ર રીતે કશું કામ કરી શકતો નથી, તેમ ખુદ પોતાનાં મકાનોમાં થતા કલંક પુણ્ય અન્યાયોમાંથી પોતાનું સંરક્ષણ પણ કરી શકતો નથી.

ત્યારે જનતાનું કેવળ રક્ત ચુસનારા સરકારી અધીકારીઓ-જેમને પોતાનાં પાપ-કર્મો માટે કશીએ શીક્ષા થતી નથી તેઓ સરકાર અને કાયદાની મારફત સુરક્ષિત રહીને વીલાસ વૈભવ ભોગવે છે !

ત્યારે સાવજનીક હિતને માટે પરીશ્રમ કરનારા ધર્માનુદાર આદમીઓને શું શું પાતનાઓ ભોગવવી પડતી નથી ?

બાદશાહ સલામત, આપ સારી રીતે જાણો છો કે, જેમની ઉપર અત્યાચાર શુન્યરવામાં આવે છે અને જેમને દેશનીબ્રહ્મ કરવામાં આવે છે તે બધા કંઈ બળવાખોર હોતા નથી.

આ તે કેવી જાતની સરકાર છે કે જે આ રીતે દેશમાં 'શાંતી' સાચવી રાખે છે ? સીધી સાદી ભાષામાં કહીએ તો શું એ હુંડારાઓની યેજાકી નથી ?

આથી જ રશીયાની જનતા ઉપર સરકારનો કોઈ પણ જાતનો નૈતિક પ્રભાવ પડી શકતો નથી. એ જ કારણે રશીયામાં આટલા બધા બળવાખોરો જન્મ્યા છે. એને જ લીધે ઝારના ખુન જેવા બનાવોને જોઈને પણ જનતા માત્ર સહાનુભૂતી બતાવીને શાંત થઈ જાય છે. બાદશાહ સલામત, આપ ખુશામદીઆઓની વાતોથી જુલાવામાં ના પડતા. માછ ઝારની હત્યા લોકોને ખુબ જ પસંદ પડી છે.

આ રીતીતીમાંથી નીકળવાના માત્ર બે જ માર્ગ છે : કાં તો ગુલ્યકાંતી થાય, જે

લોકોને ફાંસીએ ચઢાવવાથી દબાવી કે રોકી શકવાની નથી; અથવા તો વીના વીલંબે દેશની ઉંચામાં ઉંચી સત્તા જનતાને સાંપવામાં આવે જેથી કરીને જનતા પોતાના દેશના કારંભારમાં ભાગ લઈ શકે.

દેશહિતની નજરે જોતાં, અથવા દેશની જ્ઞાનશક્તિ તેમજ કાર્યશક્તિના નીરથક નશને તેમજ રાજકાંતીની સાથે હંમેશાં બનનારી ભયંકર ઘટનાઓને રોકવા માટે કાયદાહક સમીતી આપ ન.મવરની સમક્ષ આ વક્તવ્ય રજુ કરે છે અને આપને સલાહ આપે છે કે આપ બીજા માર્ગનું અવગ્રહન કરો. આપ એટલી ખાત્રી રાખજો કે જે દીવસથી સાચેસાચ દેશની ઉંચામાં ઉંચી સત્તા (મગશાહી) ની આપખુદીને અંત આવી જશે અને તે ખરેખરી રીતે એવું બતાવી આપશે કે તેણે હવે માત્ર જનતાની ધ્વજા અને મહેજા પ્રમાણે જ કામ કરવાનો સંકલ્પ કર્યો છે, તે દીવસથી જ આપ સરકારની બદનામીના કારણરૂપ આપની છુપી પોલીસના હાથમાંથી છુટા થઈ જશે, આપ આપના અંગરક્ષકોને છાવણીઓમાં પાછા મોકલાવી દઈ શકશો અને જનાથી જનતાનું નૈતિક પતન થઈ રહ્યું છે તે ફાંસીના સ્થંભોની આપ બેલાશક હોળી કરી શકશો.

અને ત્યારે આ મર્યાદાહક સમીતી પણ એક પળનો યે વીલંબ કર્યા વીના પોતાનું તમામ કામ બંધ કરી દેશે અને તેણે જ શક્તી તેમજ સાધનનો સંગ્રહ કર્યો છે તેને સમ્યક્તા તેમજ સંસ્કૃતીના પ્રચાર અર્થે અને જનતાના કલ્યાણને માટે બીજા ઉપયોગી તેવાં કાર્યો કરવા માટે ખર્ચશે. ત્યારે રશીયામાં શાંતીમય વીચાર સંપ્રાપ્તો પ્રારંભ થશે અને લોકોનીની ચળવળ, જે અમને આપના નોકરો કરતાં યે વીશેષ નાપસંદ હોવા છતાં, માત્ર આવશ્યકતાથી

સ્નેહ લ અ

: : નવલીકા : :

: લેખક :

સીતારામ જે. શર્મા

“વીચીત્ર વીશ્વ” નો સહતંત્રી ઉત્સાસ તંત્રીના ખંડમાંથી ચોતાના ટેબલ પર આવીને બેઠો અને ઘૂરત જ ઓશીસના સીપાહીએ આવીને તેના હાથમાં તારવું પીથું પરખીડીઉં મુક્યું.

ગામડાના માણસને માટે તાર એ લખ અને આશ્ચર્ય તું કારણ થઈ પડે છે, પરંતુ ફેનીક પત્રના સહતંત્રીને માટે તાર એ તો નીત્યની અનીવાર્ય વસ્તુ હોય છે. એટલે ઉત્સાસે નીત્યની બે તમાથી તારવું પરખીડીઉં શક્યું. પરંતુ અંદરના યુગાળી કાગળ ઉપરનો ટુંકો સંદેશો વાંચતાં જ તેના હાથ ધ્રુગવા લાગ્યા, હૈયું ફડફડવા લાગ્યું.

ઘૂરત જ તે ઉઠ્યો અને બાળુના આરણ્ય-માંથી તંત્રીના ઓરડામાં જઈ તારનો સંદેશો તંત્રીના હાથમાં મુક્યો.

તારમાં લખ્યું હતું:

“કેદી નંબર રપપર ની તખીયત સારી નથી. તમને મળવા માંગે છે.”

નાશીકના જેલર તરફથી એ તાર આવ્યો હતો. ‘કેદી નંબર રપપર’ તે ઉત્સાસની પત્ની પ્રતીભા. જેલર ખાસ કરીને એક ફેનીક પત્રના તંત્રી મંડળના સભ્યને તેની માંદી પત્ની માટે તાર મોકલાવે, ત્યારે જ્યારે પથ સનસનાટી ન ફેલાય તેવા ડરથી અને ત્યાં મુખી બરફ જેવા ઠંડા શબ્દોનો જ પ્રયોગ અજમાવે.

પરંતુ ઉત્સાસ સમજી ગયો કે પ્રતીભાની માંદગી ગંભીર હોય તો જ જેલર તાર મોકલવા તૈયાર થાય.

એના મુખ્ય તંત્રીએ તાર વાંચીને ગંભીર ભાવે ઉત્સાસ તરફ બેઠું:

“તમારે જવું પડશે?”

“હા, મામસો ગંભીર લાગે છે.” કંડા ઉપરના ધડીઆળમાં ભેળને સેલું કહ્યું: “સાડ અગીઆરમાં પાંચ ઓછી છે. બાર વાગે બોરીખંદરથી ગાડી ઉપડે છે.”

“ઠીક ત્યારે તમે જાઓ, તમારા ટેબલ પર ટપાલ હોય તો મને મોકલાવી દ્યો. જરૂર પડે તો કાલે આવવાની ચીંતામાં પડતો નહીં. અમે ચલાવી લઇશું.”

ઉત્સાસે ચોતાના ખંડમાં જઈને ઉતાવળે ઉતાવળે બધા કાગળો એકઠા કર્યા, ધંટડી વગાડી ને ડગલો ટોપી પહેરી, હાજર થયલા સીપાહીને તંત્રીને પહોંચાડવાના તમામ કાગળો સોંપી, એકદમ બોરીખંદર જવા રેલ પકડી.

તે જ સાંજના સાડા ચારે ‘વીચીત્ર વીશ્વ’ ના તંત્રીને ઉત્સાસે નાશીકથી ટેલીફોન કર્યો.

“પ્રતીભાની તખીયત બહુ જ બગડી ગઈ છે. જેલ ખાતું ગંભીર છે—પ્રતીભાને છોડવા તૈયાર છે. મેં હમણાં જ મુખ્ય ધની... બેરખીટકના હાઉસ સમીપે નેલીફોનથી જાણ્યું છે—પ્રતીભાને એમ્બ્યુલન્સની

ગાડીમાં લઇને પાંચ વાગે મુંબાઇ તરફ રવાના થાઉં છું—કાલે ઓપીસમાં વખતે મોડો આવીશ.”

તંત્રીએ કહ્યું: “કંઈ નહીં—રસ્તામાં સાયંનીને આવજો—હું સવારે ઓપીસમાં આવતી વખતે તેમને ઇસ્પીનાળમાં મળીશ.”

[૨]

રૂઢવજ ને વંદન કરવાની ક્રિયા વખતે આઝદ મયદાનમાં લાડીમાર શરૂ થયો ત્યારે પ્રતીભા કેસરીઆ સાડીની ખીજ સ્વયંસેવીકાઓ સાથે પકડાઇ.

ન્યાયની સાથે રમત રમતો હોય તેમ મેજીસ્ટ્રેટ પોલીસ ખાતાના સાજન્ટ અને સીપાહીની જુબાની ઉપરથી સ્વયંસેવીકાઓની આખી ટુકડીને ચાર ચાર મહીનાની સજા ફાંકી દીધી.

આથરેરાડની જેલમાં બે દિવસ રાખી પ્રતીભા વાળી ટુકડીને નાશીક મોકલવામાં આવી, ત્યારે તો ‘વંદેમાતરમ્’ ‘ઇન્દ્રીલાલ છીન્દ્યાબાદ’ ના ન્યૂનાદ સાથે ‘જંડા ઉંચા રહે હમારા’ અને ‘હથો હથો જવાનો જેલ-ડાંનાં ગીતો લલકારતી એ ટોળા સ્વજનના લગ્નનો દહાલો લેવા જાનડીઓ બનીને જતી હોય તેટલા ઉલ્લાસથી ગઇ હતી.

પ્રતીભા એકવડીઆ બાંધાની હતી. જેલનાં કષ્ટમય જીવનનો તેને કદીયે અનુભવ નહોતો. મુંબાઇના વસવાટે એને કામળ બનાવી હતી, તેની સાથે સાથે મંદાગની તેમજ કચ્છાયાત તેનાં કાયમનંદ સાથી બની બેઠાં હતાં.

તેમ છતાં પ્રતીભા દંદનાથી નાશીકની જેલમાં રહેતી અને ત્યાંનાં કષ્ટ સહેતી હતી.

મહાત્માજીનો સખરસ સંગ્રામ શરૂ થયો ત્યારે અનેક યુગ્મોની સ્વપ્ન રહીત નીંદ્રામાંથી વીભીધણુની માફક ભારતની સ્ત્રી શક્તી ઝલુઝણુડી સાથે જાગૃત થઇ ગઇ, અને અત્યાર સુધી જેણે ધરને જ પોતાનું જગત માન્યું હતું, ન્યાતની વાતો સીવાય જેને ખીજ કરી વાતો આવડતી નહોતી કે

જલજુવાની પરવા નહોતી, રૂઢીના કીડલામાં પુરાઇ જે સદા બાલુના બાપાની તમામ આરાઓ ઉઘાવવામાં, બે વખત તેને ગરમ ગરમ રસોઇ કરીને જમાડવામાં, તેનાં બાળ-ફાને ઉઘેરવામાં, ધૂંધળર જીવન જીવવામાં સદા સંતોષ માનતી હતી, તેથી સ્ત્રીઓ પણ પીકેટીંગ, સરધસ, પ્વજવંદન વગેરે કાર્યોમાં રસપુવંક બાગ લેતી બની હતી.

એ કામમાં તે આજ સુધી ન અનુભવેલા આનંદ અનુભવતી, પોતે રાષ્ટ્રને અર્થે સ્વ-તંત્રતા જીતવામાં પુરોના જેવા અને તેમના જેટલા જ ફાળો પુરાવી રહેલી હોવાથી નવ-જીવનની સ્વતંત્રતાની મીઠાશ ચાખતી, રૂઢીને રાષ્ટ્રધાય આગળ તીલાંગલી આપવામાં ગૌરવ મેળવતી, કદાચ સ્ત્રી જમતના ઇતી-હાસમાં પહેલી જ વાર પુરોથી સારકારાતી અને જીવંત વ્યક્તી તરીકે સ્વીકારાતી થવનની માફક ઇચ્છા આવે ત્યાં ફરી ફરી શક્તી હતી.

પરંતુ પ્રતીભા સામાન્ય સ્ત્રી સમુહ કરતાં જુદી તરી આવતી હતી. જે યૌડીક સુભાગી સ્ત્રીઓ શીક્ષણ અને સુધારાના વીકાસથી રાષ્ટ્રીય જંગ પહેલાં પણ મર્યાદીત સ્વતંત્રતા ભોગવી શકતી હતી તેમાં પ્રતીભાનો એ સમાવેશ થતો હતો. ઉલ્લાસ પ્રતીભાની એટલી સ્વતંત્રતાને પોષતા અને તેનું વ્યક્તીત્વ ખીલવવામાં સુધારક પુરોથીત કાયં ક્યનિ-સંતોષ માનતો. તેથી પ્રતીભા સામાન્ય સ્ત્રી સમુહમાં પ્રતીભાશીલ લાગતી. ઉલ્લા મહીનામાં તુરંગની કંજીયોએ એની મૃદુતા ઉપર વીજ્ય મેળવ્યો, એની જઠરે માણસ કરતાં પણ ને યોગ્ય (જલનો)

ખોરાક પચાવવાની નાં પાડી અને પ્રતીભાએ જ્યારે તેને તેમ કરવાની ફરજ પાડી ત્યારે તેણે એની સામે અસહકાર આદર્યો. આંતરંગની ધીણ તેથી શરૂ થઈ, છતાં સ્વમાની પ્રતીભાએ તેની સામે ફરીયાદ ન કરી.

પરંતુ કુદરતી યંત્ર ઉપર ધીજન્ય મેળવવાના એના પ્રયાસ નીષ્ફળ ગયા, એને મરડો થયો. અને ન છુટકે તેને તુરંગની ઇસ્પીતાળમાં જવું પડ્યું.

તુરંગની ઇસ્પીતાળને એ નાનકડી દુનીઆની બહારનો કોઈ પણ માણસ ઇસ્પીતાળ તરીકે સ્વીકારવા તૈયાર થાય તેમ નહોતું. છતાં કાયદાની પરીભાષાએ તેને ઇસ્પીતાળનું નામ આપ્યું હતું, અને જેલની અંદરની દુનીઆમાં પરાધીન જીવન ગાળનારાંઓને એ નામનો ફરજિયાત સ્વીકાર કરવો પડતો હતો.

ત્યાં પ્રતીભાનું કંઈ ઘટનાને બદલે વધતું આપ્યું. પરંતુ પત્ર લખવાની કાયદેસરની મુદત પાકે નહીં ત્યાં મુઠ્ઠી તેનાથી ઉલ્લાસને પત્ર લખી શકાય નહીં. જેલ એટલે કાયદા પાલનની સાળા. કાયદાની જ પ્રતીભા એટલે જેલ એવું માનીને જ આગળ ગયું.

દેનારા અમલદારો પ્રતીભાને એક પત્ર લખવાની થે છુટ આપે તેમ નહોતા, અને સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામની શુરી સૈનીકનું સ્વમાન દુરસ્તન પાસે એટલી છુટની મહેરબાનીની યાચના કરવા દે તેમ પણ નહોતું.

છતાં કુદરત આગળ તુરંગની સત્તા હારી, પ્રતીભાનો રોગ વધી ગયા, તેને દરરોજ બપોળે વખત એવા આવવા લાગ્યા અને પડખું બદલવા જેટલીએ તેની શક્તિ હરાઇ ગઇ ત્યારે તુરંગના અધીકારીએ ઉલ્લાસને પત્ર લખ્યો.

પરંતુ ત્યારે પ્રતીભાની સજાના ચાર દીવસ બાકી હતા. એટલે ઉલ્લાસે જ્યારે પોતાની પત્નીને બહાર લઇ જવાની માંગણી કરી, ત્યારે તુરંગના સત્તાવાળાઓ વીચારમાં પડ્યા.

તેમણે ગ્રાળમેષ પરીપદ ભરી જેલનું નીચમોનાં પુસ્તકે ઉપસાવવા માંડ્યાં. પ્રતીભા જેવા કેદીને તેની આની દયામાં પણ ચાર દીવસ પહેલાં તુરંગમાથી મુક્ત કરી શકાય કે કેમ તે ઉપર કલાકેક વાટાઘાટ ચાલી. છેવટે એક અપવાદ જાડી ગયો અને પ્રતીભાને લઇ જવા દેવાની છુટ મળી !

[૩]

પ્રતીભાની માંદગી ગંભીર હતી.

નાશીક્યા આગ્યા પછી તેને ચાર મહીના ઇસ્પીનાલમાં રહેવું પડ્યું. પરંતુ એ માંદગી પ્રતીભાને આટલાકે લાગી. કેમકે એ માંદગી જ એમના કુટુંબમાં નવું જ પરીવર્તન કથાવવામાં કારણબુત બની.

પ્રતીભાના પોડમાં નાથી નામની એક દલીલ બાલા કામ કરતી હતી.

નાથી પોતાના કામઠામાં બહુ જ ચાલાક હતી. તેથી તે ઇસ્પીનાલમાં માનીતી હતી.

નાથી જેટલી ચાલાક હતી તેટલી જ સુધડ હતી. વ્યવસ્થાપુરક તે દહીંનું કામ

કરતી. એના એ કામમાં માતાના જેવી મીઠાશ બતાવીને તે દહીંઓનાં દીકા હરી લેતી.

એથી પ્રતીભાની તે બહુ જ પ્રીય થઇ પડી હતી. અંત્યજ બાલીકા હોવા છતાં તે ગારવણી હતી. મુબ્બમાં ઉછેરેલી હોવાથી કંઈક સંસ્કારી હતી. એની એ સંસ્કારતા ઇસ્પીનાલના સડવાસે વીકાસ પામી હતી.

મનુષ્યને લાગુ પડતાં અનેક પ્રકારનાં દર્દોના નમુના તેને ત્યાં જેવા મળતા. ધનવાન, મધ્યમ અને નીચા વર્ગના એ દહીંઓના ધીવીષ જાલના સ્વભાવનો એને ત્યાં અનુભવ થતો. નસીજ અને દાકનનોનાં કામ નવરાસમાં તે જેતી.

અંત્યજ બાલીકા નાથી એ વાતાવરણમાં પોતાનામાં રહેલી સંસ્કારીતાને દીનપ્રતીદીન ખીલવતી જતી.

નાથીનો બાપ મુ'બાઇની મ્યુનીસીપાલીટીમાં નોકરી કરતો એટલે વાલંખંબાડી ઉપરની લાલ ઇંટની ચાલીમાં રહેતો હતો. ત્યાંની શાળામાં નાથીએ ચાર ચોપડીનો અભ્યાસ કર્યો હતો. એટલે તેને વાચનનો શોખ હતો. ઇસ્પીતાલની નોકરીમાં એને પુસ્તકો વાંચવા બેટલો અવકાશ પણ મળી રહેતો.

પ્રતીભાની સાથે નાથીનો સંબંધ વધારવામાં એનો વાંચનનો શોખ ખાસ ફારજુલુત બન્યો.

હોસ્પિટાલમાં પ્રતીભાને જોવા એનો દીયર વરણ દરરોજ આવતો. પ્રતીભાને વાંચવા

માટે તે પુસ્તકો લાવતો અને વંચાઇ રહેલાં પુસ્તકો પાછાં લઇ જતો.

નાથીએ પ્રતીભા પાસે પુસ્તકો જ્યાં અને એક દીવસ શરમાતાં શરમાતાં તેણે એ પુસ્તકની માગણી કરી.

એક અંત્યજ બાલા પુસ્તકો. વાંચવાનો આટલો શોખ ધરાવે તે પ્રતીભાને ખુબ જ ગમ્યું, તેણે એને ખુશીથી એને મનગમતી ચોપડી વાંચવા આપી અને જ્યારે જોઇએ ત્યારે તેને ખીજી ચોપડીઓ લઇ જવા નોંતરે પણ આપ્યું.

આથી હીંદુ સમાજની વ્યવસ્થા પ્રમાણે નાગર કામની પ્રતીભા અને જેનો સ્પર્શ કરતાં પણ હીંદુઓ અભાગઇ જાય તેવી દલીલ કામની નાથી વચ્ચે સખીલાવ ઉત્પન્ન થયો.

[૪]

એક દીવસ વરણ પ્રતીભા પાસે બેઠો હતો, તે જ વખતે નાથી ધીરે પગથે આવી અને પુરું કરેલું પુસ્તક પ્રતીભાને આપી બીજું પુસ્તક તેની પાસેથી લઇને ગઇ. એના ગયા પછી પ્રતીભાને 'દીયરે પુછ્યું' :

“એ કોણ ?”

ભાભીએ ક્રીંતિત વેરતાં કહ્યું: “તમે કદપના કરી શકો છો?”

“કાઇ દલીલું સચું હશે.”

“ના.”

“ત્યારે?”

“એ અંત્યજ બાલા છે. અહીં નોકરી કરે છે. એને વાંચવાનો ખુબ શોખ છે.”

“અંત્યજ છોકરીને વાંચવાનો શોખ?”

“કેમ? એ કંઈ માણસ નથી? વરણ ભાઇ, આપણી સમાજવ્યવસ્થા એવી છે કે અંત્યજ બાલા વાંચતી ચાલે તેમાં પણ આપણને નવાઇ લાગે છે. આપણે આપણા

દેશના માણસોથી પણ એટલા દુર રહીએ છીએ કે તેમને પુરેપુરા ઝોળખી પેણુ શક્તા નથી. વરણભાઇ, આપણી પરાધીનતાનું આ જ મુળ કારણ છે. આપણી આ દેવધી જ અંગ્રેજો વીના લડકરે અને વીના રૂબે અહીં સામ્રાજ્ય સ્થાપી શક્યા છે.”

મુ'બાઇ યુનીવર્સિટીનો ગ્રેજુએટ, આવતી કાલનો ધારાસભી વરણ, ભાભીની વાત સાંભળીને લજવાયો.

“ભાભી, તમારી વાત ખરી છે.” તે વીશેવ બોલી શક્યો નહીં. હીંદુ સમાજની દલીલો સાથેની અન્યાયી વર્તણૂક માટે તે એકલો જ ચુન્દેગાર હોય તેવું તેને લાગ્યું. તે નીચું જોઇ રહ્યો. વીચારમાં પડી ગયો.

ચોડીક પગે સુધી બન્નેમાંથી કોઇ ન બોલ્યું. પ્રતીભા દીયરની સામે જોઇ રહી, એના મોંઢા ઉપરના બદલાતા ભાવો વાંચવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગી.

“ભાભી, એને ખીચારીને તમે મદદ કરજો, એને જોઈએ-તેટલાં પુસ્તકો વાંચવા આપજો.”

તે દીવસથી વરુણને નાથી તરફ માન ઉત્પન્ન થયું. દરરોજ તે આવે ત્યારે ભાભીને નાથીની ખખર પુછવા લાગ્યો. એને નાથીના જીવનમાં રસ પડવા લાગ્યો.

અડવાડીઆ સુધી ખાસ કંઈ નવીન ન બન્યું, પણ એક દીવસ વરુણ આવ્યો ત્યારે નાથી પ્રતીભાના પલંગ પાસે ઉભી ઉભી રડતી હતી, પ્રતીભાની બન્ને આંખોમાંથી નીતરતાં આંસુ એના શ્રીકાસથી સફેદ થઈ ગયેલા ગાંઠો ઉપર વહી વહીને ગાંઠલાને ભીંજી રહ્યાં હતાં.

વરુણને જોતાં જ નાથીએ આંખો ઢોહી નાખી અને પારકા જીવાને યોતાને એ સ્વીતીમાં જોઈ તેથી કન્યાસુલભ લજ્જા-જીતા અનુભવતી તે ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

વરુણ એ રીતે જતી નાથી સામે જોઈ રહ્યો.

તેણે પહેલી જ વખત આજે નાંધીને આંખ લરીલરીને જોઈ. એની શાલીનતા, સુધડતા, સંસ્કારીતાને તે પહેલાં વખત જોઈ શક્યો.

“ઓહો ! હીંદુ સમાજે તીરસ્કારી કાઢેલા વર્ગમાં આત્મ રત્નો પડ્યાં છે ?”

તેણે મનમાં મનમાં કહ્યું.

નાથીનું સપ્રેમાણુ ધારીનું ગૌરવરણુ શરીર, એનાં સાદાં છતાં સ્વચ્છ વસ્ત્રો,

અલંકાર વીણાણું સર્વાંગસુંદર શરીર, એની છટાલરી ચાલ એ બધાએ વરુણના દીલને આકર્ષણ કર્યું.

પ્રતીભા સ્વયં થઈ દીવરની એ દશા જોઈ રહી હતી,

નાથી નજર બહાર નીકળી ગઈ તે છતાં તે વરુણની માનસીક દૃષ્ટી આગળથી ખસી નહીં.

પણ પ્રતીભાના યોગ થવાનાં ખડખડાટથી તે જાગૃત બન્યો.

“ભાભી, શું હતું ?” તેણે પુછ્યું.

“ભાઈ, હીંદુ સમાજ અત્યંતને અપનાવતો નથી, પણ એ સમાજની દુષ્ટ રીતો અત્યંતને પણ અભણતાં અટકી નથી.”

“કેમ એ ખીચારીને એના વર તરફનું દુઃખ છે ?”

“ના. નાથી હજી કુંવારી છે. પણ એને લક્ષ્મીનું દુઃખ છે.”

“એટલે ?”

“એનેય પરણ્યું” તો પડશે જ ને ? હવે થોડા દીવસમાં એનો બાપ એનું સગપણ કરશે, ખીચારી નાથી તેથી મુંઝાય છે. કાણ જાણે કેવા યે પુરુષ એને માથે લાંગશે ? એની એને ચીંતા છે. ખીચારી આજીવન કુંવારી રહેવા ઇચ્છે છે, પણ હીંદુ સમાજમાં જી જતીને કદી કુંવારી રાખી શકાય નહીં—પાપ લાગે ! એટલે એનો બાપ એને પરણાવી દેશે. એનું એને દુઃખ થાય છે. એ વાત કરતાં તે રડતી હતી અને મને પણ તેથી રડવું આવ્યું. ખીચારી—?”

[૫]

વરુણ ઇસ્પીતાજમાંથી નીકળ્યો પણ નાથી તેના દીલમાંથી ન ખસી.

“એની ખીચારીની ચીંતા ખરી છે, અપ્પી છેકરી કોઈક અણધર, વ્યસની માણસને પસંદ પડશે, એની તમામ મહેન્ટાઓ તે છુંદી નાખશે, એની તમામ સંસ્કારી.

તાને કચડી નાખશે. ખીચારી ! એને કદાચ વાંચવા પણ નહીં દે.”

ખીચાર માળા ફેરવતો વરુણ ચાલતો હતો.

“એને મદદ કરવી જોઈએ.” એનું નૌજવાન, લાગણીવશ હૃદય પીગાળ્યું.

“પણ મદદ કરવી કેવી રીતે ?” વ્યવહાર વાત આવતાં તેનું મગજ થંભી ગયું.

વરણ એલ્ એલ. ખી. ના વર્ગમાં જતો હતો. પાસ થઇને તે ખેરીસ્ટર થવા જવાનો વીચાર રાખતો હતો. ઉદ્ધાસ પાસે એને વીલાપત મોકલવા બેઠલા પૈસા નહોતા. પત્રકાર બાપડે એટલા પૈસા ક્યાંથી ખચાવી શકે? યુગસતના પત્રકારો મારે એ દશા આવવાની વાર છે! પણ વરણને તે માટે પૈસા આપવાનું વચન એક ખીજ માણસે આપ્યું હતું.

તે માણસ એક દેશી રાત્રીનો દીવાન હતો. તેને એક છોકરી હતી. તેનામાં રૂપ અને બુદ્ધિની ખામી સીવાય બીજું બધું હતું. તેથી એને પોતાના પૈસાના બદલામાં તે વરણને વળગાડવા માગતો હતો.

વરણને એવી છોકરી સાથે પરણવું પસંદ નહોતું. તે એને પહેલી વખત જોઇ

ત્યારથી જ ધીક્કારતો હતો, પણ તેને ખેરીસ્ટર થવું હતું, નામના મેળવવી હતી, દીવાનના જમાઇ બની એ 'જમાઇપદ' ના ભેરે આથી કંઈ લાભ મેળવવો હતો.

એના મગજમાં વીજળીના ચમકારાની માફક એક વીચાર ઊભીને તુરત આથમી ગયો:

“એમાં કાણ ચડે? નાથી કે પ્રખોધા?”

પ્રખોધા તે જ દીવાન પુત્રી.

પરંતુ એ વીચાર થવાનું એને લાન આવતાં જ એનું હૈયું કંપી ઉઠ્યું.

“હું નાગર, એ અત્યજ. નીર્ધન ગરીબડી! મારે તો ખેરીસ્ટર થવું છે, નામના મેળવવી છે, ન્યાયાધીશ કે દીવાન થવું છે. છદ્, છદ્, નાથી છે ને એનું નશીબ છે. એનું કાલે તે થાય!”

[૬]

છતાં નાથી વરણના હૈયામાંથી ખસી નહીં.

દરરોજ તે લાભીને એની ખજર પુછતો. એને ન સમજાય તે રીતે તેના ખજર જાણવાની ઇચ્છા થતી. નાથીની વાત સાંભળી તેને ન સમજી શકાય તે રીતે કંઈક સંતોષ થતો.

એક દીવસ ઇન્ફીતાલના મકાનની અગાશી ઉપર તે આંગ મારતો હતો. અકસ્માત ત્યાં નાથી કંઈ કામે આવી ચડી.

વરણે તેને જોઇ, આસપાસ કોઇ નહોતું. કેવડી મોટી અગાશી? ઉપર આકાશ, પગ નીચે અગાશી. માત્ર એ જ જગત મનુષ્યો ત્યાં હતાં: નાથી ને વરણ.

વરણના દીક્રમાં ઝલુઝલાટી ચંદ્ર આવી. એનું હૈયું આતુરતાથી ઊઝાળા મારી રહ્યું. નાથી સાથે વાત કરવા તે તૈયાર થયા. તે પહેલાં એણે કહ્યું તેની સાથે વાત કરી નહોતી.

“નાથી?”

નાથી એ અવાજ સાંભળીને ચમકી. વરણ ત્યાં હશે એવી તેને ખજર નહોતી.

વરણ ખુબસુરત નોજવાન, લાભીની સાથે વાત કરતો હોય ત્યારે નાથી તેને ભેતી. ઘણી વખત તે અત્યજ કુળમાં જન્મવા માટે નશીબને એકાંતમાં દોષ દેતી.

“આવા જવાન અમારે નશીબે તો નહીં જ ને?” એકલી એકલી તે નિઃશ્વાસ નાખતી.

પરંતુ વીરાળા અગાશી ઉપર એકલા વરણે તેને બોલાવી એટલે તે ગભરાઇ, ચીતતી ચંચળતા વધતાં તેના હૈયાએ કંઈ અવલોક્યો. ત્યાંથી ચાલી જવાનો એને વીચાર થયો. પણ પગે ઉપડવાની ના પાડી, દરરોજ તે પુરણોની સાથે વીના સંકોચે વાત કરતી, પણ અત્યારે તેની હીંમત ઓસરી ગઇ.

તે હતી ત્યાંની ત્યાં સ્થીર થઇ ગઇ.

“નાથી?”

એણે સાંભળ્યું નહીં હોય એમ માનીને
વરણે ફરીથી તેને ખોલાવી.

પણ નાથી તે સાંભળતી ન હોય તેમ
જડવત ઉભી રહી.

વરણુ તેની પાસે આવ્યો.

“નાથી,” તેની છેક નજીક આવીને
વરણે કહ્યું.

“કેમ.....” શરમ ભારે લચી પડતી
નાથીની ઊંચ ન જણાઈ ગઈ.

“હમણાં તું શું વાંચે છે?”

“કાનો વાંક.”

“તને એ વાર્તા ગમી?”

“સારી છે.”

“તને એમાં કયું પાત્ર વીરોધ ગમ્યું?”

“મણીતું.”

નાથી શરમાતી શરમાતી બોલતી હતી.

વરણે નાથીના મુખેથી ઉચ્ચારણ્યું વચન
સાંભળ્યું કે એનાથી સ્વગત બોલાઈ જવાયું:
“એ પણ ખીચારી સમાજના સીતમનો ભોગ
હતી, અને તું પણ...”

પણ પછી નાથીની ત્યાં વીરોધ ઉભા
રહેવાની હીંમત ન આવી.

તે દાદર તરફ જવા લાગી.

“નાથી ઉભી રહે, મારે તારી સાથે વાત
કરવી છે.”

જાદુ મંત્રથી વશ થયેલી હોય તેમ વર-
ણનાં વચન સાંભળતાં તે થંભી ગઈ.

“મારે માટે નીચે કંઈ કામ હશે...”

વરણુની સામે નહીં જતાં, નીચી દૃષ્ટી
લાળી ગમ્મી, અંશુથી ભોંય ખેતરતી તે
થંભી ગઈ. એનું મોંદું આરક્ત બની ગયું
હતું, ન સમજી શકાય તેવા ભયથી એનું
દેહુ તરફડતું હતું. તેને ખબર નહોતી પણ
ત્યારે એના સૈંદ્યમાં નવી જ છતા તરવરી
રહી હતી.

વરણે એ સૈંદ્ય જોયું. તે મુગ્ધ બની
ગયો. એ એજ્યુએટ નાગર જવાન પોતાનું
જાતીય અભીમાન વીસરી ગયો. યંત્રની
માફક. તે આગળ વધ્યો, તેને આગળ
આવતો જોઈ નાથી ખસી ગઈ, તેટલામાં
તે વરણુનો હાથ એના હાથ પર અથડાયો.
તેના કાંડાની આસપાસ વરણુનો પંજો
વીંટાયો.

“મારે નીચે જવું.....”

એ સ્થીતી ગમતી હોય છતાં સહી શકાતી
ન હોય તેમ તે દાદર તરફ આલવાનો દેખીતો
પ્રયાસ કરવા લાગી, તેણે વરણુના પંજ-
માં હાથથી છોડાવવાનો સહજ પ્રયાસ કર્યો.
એનાથી બોલી શકાતું નહોતું.

વરણુ યંત્રવત તેની તરફ ખેંચાયો.
એનામાં જંગલી ઝડુન-લગાઈ આવ્યું.
તેણે એ હાથ પહોળા કર્યા, કાંઈના પણ
પ્રયાસ વીના તેનો ભુજપાશ નાથીની આસ-
પાસ વીંટાઈ વળ્યો. ધ્રુજતી, કપની નાથી-
ના મુખમાંથી નકારનો શબ્દ નીકળે તે
પહેલાં તો વરણુના આરક્ત એ.ઈ નાથાના
ધ્રુજતા હોઠ ઉપર દબાયા, ચંપાયા.
નાથીના શબ્દો એના મુખમાં જ રહી ગયા.
ભાન ભુલેલાં જેવાં બન્ને પરસ્પરનું અવશ-
્યત પીવા લાગ્યાં.

અહો હો! કેટલા યુગો પછી બ્રાહ્મણ અને
અત્યંત એ આવો સમાગમ થશે? પણ
હતભાગી હોંદુ સમાજનો એક પણ પ્રતી-
નીધી એ મીલન જોવા ત્યાં દાદર નહોતો.
માત્ર આયમતા સુધની સાથે સાથે ગગનમાં
દેખાતા થોડાક તરલાઓ એ પ્રણયી મીલન
જોતા પૃથ્વી ઉપરથી દુર દુર રહે રહે હસી
રહ્યા હતા,
—અપુષ્પ

આ બંડખોર દુંદી વાતના ખાકીનો રસીક ભાગ

‘નવયુગ’ના આવતા અંકમાં જરૂર વાંચજો.

ભાવી સમાજ વ્યવસ્થા

: લેખક :

નીધન

મુડીવાદી નાગપાશમાંથી છુટવા મથતો માનવ સમુદાય
લવીધ્યમાં ફેવી જાતની સમાજ વ્યવસ્થા કરશે તેનું ચિત્ર
લેખક પ્રસ્તુત લેખમાં દોરી ખતાવે છે.

પ્રત્યેક મુડીવાદી દેશમાં નાના નાના
મુડીવાળાઓ લગભગ અડસ્ય થઇ ગયા છે;
મોટા મુડીવાદી રાક્ષસો એ નાનકડા વામન-
જીઓને હનન કરી ગયા છે.

શરૂઆતમાં પ્રત્યેક મુડીવાદી પોતાને માટે
ગ્રાહકની શોધમાં રહેતો હતો, પરંતુ હવે
તો એવા નાનકડા મુડીવાદીઓ લાગ્યે જ
ખચવા પામ્યા છે, બાકીનાઓ વ્યવસ્થીત
સંઘખળમાં ભેગાઇ ગયા છે. એમનો એ
સંઘ એટલો સંગઠીત અને માતબર છે કે,
આખરુદ રાજ્યોની માફક તેઓ પોત
પોતાના દેશમાં સત્તા ગળાવી શકે છે.

અગાઉ જેમ એક માણસ પોતાના
નાનકડા કારખાના ઉપર પોતાના પ્રભુત્વનો
પાંતે રાખી શકતો હતો, તેમ આજે
મુડીભર શરૂદો (બેંકસ) આખા દેશ ઉપર
સત્તા ચલાવી શકે છે.

એટલે હાલનાં મુડીવાદી સંસ્થાનો
(સ્ટેટસ) જેને માતૃભૂમી અને પીતૃભૂમીના
સુંદર નામે સંબોધવામાં આવે છે તે
ખીલું કંઈ જ નહીં પણ ઉદ્યોગપતીઓના
સંઘની માલિકીનાં મહાન કારખાનાં જ છે.

અને જુના જમાનામાં જેમ પ્રત્યેક
વ્યાપારી પોતપોતાના સ્વાર્થ સારૂ ગ્રાહક
મેળવવાની હરીફાઇ કરતા હતા, તે જ રીતે

વર્તમાન યુગનાં એ મુડીવાદી કારખાનાંને
પોતાને માટે ગ્રાહકો મેળવવા અને તેમને
ટકાવી રાખવા માટે હવે હરીફાઇ ચાલુ
રાખવી પડે છે. મુડીવાદી સંસ્થાન પેલાં
કારખાનાંઓ કરતાં હજારોગણું મોટું
હોય છે, એટલે નફાની વૃદ્ધિ માટેના તેમના
એ ધર્પણ માનવજીવન અને માનવરક્તાના
સાધનથી ચલાવવામાં આવે છે. લામાન્ય
માનવીની લાપામાં એને પુલકું નામ
અપાય છે.

આ લીલા (Struggle) જે સમસ્ત
વીશ્વમાં વ્યાપી રહેલી છે, તેમાં સદુથી
પહેલાં નાનાં અને નીચળ રહેલો કચ્ચક-
ધાણ નીકળી જાય છે. જેમ ઉદ્યોગમાં
નાની મુડીવાળાઓને મોટી મુડીવાળાઓને
હાથે નાશ થાય છે, તેમ આ સંગ્રામમાં
સદુથી પહેલાં પીનાશ નાનકડા સંસ્થાનોનો
થઇ જાય છે, નીર્માલ્ય અને અસંસ્કૃત
જાતીઓની જમીન મોટાં સંસ્થાનો હુંદી
લે છે. તે પછી બાકી રહેલી જમીન જે
પોતાને 'સત્ય' મનાવતાં મોટાં રાજ્યોએ
હુંદી લીધી નથી હોતી, તેના લાગણ
પાડીને પોત પોતાની માલિકી નીચે ખેંચી
લેવાની હુંદાહુંદની લડત સળંગે છે. અને
તે પછી તે પહેલાં હુંદી લેવામાં આવેલી

જમીનના નવેસરથી ભાગલા પાડવાના યુદ્ધની હોળીઓ સળગે છે. આ જાતની લડાઈ સદુ કરતાં વીશેષ લપાનક અને માનવ-જાતીનો લયંદર સંહાર કરનારી નીવડે છે. કેમકે એ લડાઈ નખળા અને સખળા વચ્ચેની નહીં, પણ માનવ જાતીને વીશેષ સરળતાપુર્વક સંહારવાનાં છેલ્લામાં છેલ્લાં સાધનોથી સુસજ્જ એવાં જગતનાં મહા-નમાં મહાન અને સખળમાં સખળ રાષ્ટ્રો વચ્ચેની એ લડાઈ છે. એ વર્ષેલીઓ અને રાક્ષસ વચ્ચેનું અસમાન યુદ્ધ નથી, પણ સમાન બળીઆ રાક્ષસો વચ્ચેનો મહા સંગ્રામ છે. એ સંગ્રામમાં સ્વાભાવીક રીતે જ માનવરક્તની નદીઓ રેલાપા વીના ન જ રહે.

જર્મની સાથેની છેલ્લી લડાઈ આ જ પ્રકારની હતી. દુનીઆભરમાંની નીચ્છલ જાતીઓની જર્મીન ઉપર એક વખત ચલાવવામાં આવેલી છુટ પછી ની, તે છુટના નવેસરથી ભાગલા પાડવાની, પોતાને 'સભ્ય' મનાવનારા જગતના વીરાટ દેશોની એ સંક્રાંધખંધ છુટની લડાઈ હતી. એ સંગ્રા-મના વખતમાં જગતના ચાર મહા વીરાટ-કાય દેશો યુગ્મવાદ ગયા હતા. તેમાં છેવ-ટનો નીચ્છલ એ દરવાનો હતો કે હુદાઈ સંઘમાંનો કયો સંઘ જગતને પોતાની રક્તમીની વજ્ર એડી નીચે કાયમને સારૂ કચડી રાખવાની સમવડ મેળવી શકે તેમ છે?

એ સંહારક સંગ્રામે વીચ્છમરના આમ વર્ગના-અમજીવીઓ તેમ જ કૃષીધરના-જીવ-નની ગડી ઉખેડી નાખી. તેમની ઉપર તેથી સંકટનું લપાનક વાદળ તુટી પડ્યું, દરેડો સંકટ અને સુદઢ માણસોને અતી-અઠાએ પગુ રણજુમીમાં ધસડી જવામાં આવ્યા; બાકી વધેલા બીજા દરેડો નીર્ધન

મનુષ્યોના નસીબે છુખમરો અને રોગચાળો આવ્યાં. એ દેશોની સાંમે જેમણે વીરોધનો એક શબ્દ સુદ્ધાં ઉચ્ચારવાની હીંમત કરી, તેમને સખતમાં સખત સજાઓ થઈ. કેદી-ઓથી તુરંગો ઉભરાઈ જવા લાગી. અમ-જીવીઓની સામે પીરતોચો અને પાંચીક તોપો સથે અધઃલસકરી સીપાહીઓની ફોજ તૈયાર રાખવામાં આવી. જગતભરનાં 'સ્વતંત્ર' મનાતા દેશોમાંથી કામદારોને નેસગીંક હકકો ઉપર છીણી મુકવામાં આવી; કામદારોનો અન્યાયની સામે થવા માટે હડતાળ પાડવાનો જે કાયદેસર હક્ક તે છીનવી લેવાયો, એટલું જ નહીં પણ હડતાળ પાડવી તે દેશદોહ મનાવા લાગ્યો! કામ-દારોનાં તેમ જ સમાજવાદીઓનાં વતમાન-પત્રોને મુખે કૂચા દેવાયા, કાંતી માટે લડત ચલાવનારા સારામાં સારા માણસોને છુપા રહેવાની તેમ જ યુગ્મ રીતે પોતાની લડત ચાલુ રાખવાની હજુ પડી, પોલીસ અને જનસુસાનાં લસકરની નજર સુકાવતા માટે તેમને અચાક પરીચરો ઉઠાવવા પડ્યા. પરંતુ એ ઘોર દમનનીતીનું પરીણામ સારું જ આવ્યું. જગતભરના છુધાર્તો તેથી જાગ્રત થઈ ગયા; અને પોતાને દરાડનારા-ઓની સામે તેમણે વીખલવ પોડાયો.

પરંતુ એ લયંદર માનવસંહારનું કલ્લ-ખાતું ખડું કરનારાં થીમંત સામ્રાજ્યોને માટે પોતે ખોદેલા ખાડમાં પડવાનું ત્યારથી તરૂ થયું. એમના અમર મનાતા કીસ્લા-ઓનાં મુળમાં સુરંગો ફુટી અને તેથી તે જ વીતશને પંથે પ્રયણ કરવા લાગ્યાં. વધવાદની ધુનમાં તેમણે જે પોતાની પાછળ રક્તપયો કંપ સરગત્યો લેતા, તેમાં તેમ-ને જ કળી જવાનો વખત આવ્યો. તેમને માટે એમાંથી નીકળવાનો એકે રસ્તો બાકી ન રહ્યો.

ધન, માલ અને રક્તનો આવડો ગળ-
વર અંબાર ખેટ ખાતે ઉધાર્યા પછી તેમ
નાથી ખાલી હાથે પ્રાણ વળાય તેમ રહ્યું
નહોતું. તે તો અશક્ય જ હતું. લગાઈને
ચાલે ચડી એમણે જે માગ પકડ્યો હતો
તે જે માગ એમને એવી સાંકડી મૂંચુ-
નાળમાં દોરી ગયો કે જ્યાં બહાર નીકળ-
વાની એકેકે આરી જ નહોતી. એટલે બાર
બાર વર્ષો વહી જવા છતાં યુદ્ધનો અંત હજી
આવ્યા નથી કે નથી આવ્યું તેનું કંઈ પંજુ
નીચીત પરીણામ! યુદ્ધની હોળી તો હજીય
કામ ચલાઉ ભરમ ઢાંકી બાવાની ધખ-

ધખતી ધુણીના માફક સદાય સળગ્યાં જ
કરે છે! એને જ લીધે વીનાશને માગે
વીચરેલા સંપત્તિવાદી સમાજના કાંગરા
ધીરે ધીરે ખરવા લાગ્યા છે, તેના પાયામાં
લુણ્ણલાગવાથી એ આંખી થે પ્રચલિત ઇમારત
પકું પકું થઈ રહી છે. મોડે કે વહેલે એ
ઇમારતને પડીને તેને સ્થાને ઉભી થનારી નવીન
સમાજ રચનાની ઇમારતને માટે માગે
કર્યે જ તેમો હવે તો છુટકો છે.

એ નવીન સમાજ રચના એવી થશે કે
જેમાં નફા માટે વીંધસુદ્ધ સળગાવવાં કાર્ય-
મને માટે અશક્ય વસ્તુ બની ગઈ હશે.

[૨]

શ્રીમંતવાદના સીધા લાભ માટેના સંગ્રામ
જેટલા વીરોધ લંબાય, તેટલા રહે
એકા દેશના નીર્ધન મનુષ્યોના વીરોધ
મરો થાય છે. આમ જનતાના નવનીત
સમા માનવ સમુદાયનો તેથી કાં તો નાશ
નીર્માય છે અથવા તો વીનાશના એ કૃત્યમાં
નીર્માણ થયેલાં ખાઉં ખાઉં કરતાં સમ-
રાંગણનાં નાશકારક તરણો તેમને જીવતા
ભરખી લે છે. જેઓ જીવતા રહીને પાછા
વળે છે તેઓમાં ગયા હતા તેવા તંદુરસ્ત
અને તમામ અવયવો સાથે ધણા જ ઓછા
હોય છે. અનેકના હાથ, પગ, આંખ અને
બીજા અવયવોને યુદ્ધભૂમિમાં ભોગ લેવાયા
હોય છે, કાઢની છુદ્ધી તોપોના ધડાકા અને
ઝેરી ગેસના વર્ષાદની અસરને લીધે બહાર
મારી ગઈ હોય છે, તો કાંઈ કાયમના
અશક્ત અને જર્જરીત બની ગયા હોય છે.
પણ રાક્ષસી યુદ્ધનું પેટ માત્ર એકલા
માનવ સંહારથી જ ભરાતું નથી. તેના પખાલ
પેટમાં અનેક વસ્તુઓ હોમાઈ જાય છે.
ધરનાં પીત્તળનાં કડાં અને સાંકળો સુઢાં
સુઢાં જર્જરીયાતને માટે કરવામાં આવેલા

કહેવાતા કાનુનોના નામ નીચે શ્રીમંતવાદીના
સાગરીતો પડાવી જાય છે. ભુખ્યાં તીડની
માફક માનવજીવનને માટે જરૂરી એવી
તમામ વસ્તુઓ યુદ્ધના રાક્ષસના પેટમાં
હોમાઈ જાય છે.

બધાં કારખાનાં અને તમામ કારીગરો
એક જ કામમાં રોકાઈ જાય છે. તે કામ
માનવસંહારની સામગ્રીઓ બનાવવાનું
અને એ સંહારનાં સાધન બનેલાઓને પોષ-
વાનું હોય છે. માનવજીવનનાં રચનાત્મક
કાર્ય માટે જરૂરી વસ્તુઓ બનવી તેથી
અટકી પડે છે, એટલે જ્યાં સુધી સંગ્રા-
મની હોળી સળગતી રહે ત્યાં સુધી જન-
તાને જરૂરી બીજાની સંકડામણ ભોગવવી
પડે છે, અથવા તો તેના વીના લઈ ચલા-
વવું પડે છે.

યુરોપીય યાદવી વખતે આમ જ બન્યું
હતું. જે કારખાનાં જીવન લંબાવવામાં
જરૂરી વસ્તુઓ બનાવતાં હતાં તે કારખાનાં
માનવજીવન સંહારવા માટેના ગોળા, ઝેરી
ગેસ અને બંદુકો, તોપો, વીમાનો વગેરે
બનાવવામાં રોકાઈ ગયાં હતાં. યુદ્ધમાં ઉત-

રેલા દેશોમાં તો આમ બનતું હતું જ પરંતુ તટસ્થ દેશોનાં કારખાનાં પણ મુડીવાદીઓના ખાનગી ખીસામાં જનારા નફામાં જખ્ખર ભરતી આવે તે માટે એ જ ધંધો કરતાં હતાં. મુંબાઈ, અમદાવાદ અને નાગપુરની મીંચામાં પણ આવી યુદ્ધ સામગ્રીઓ બનતી હતી. તેથી તટસ્થ પ્રજાઓના નીધને લપંદર મેંધવારીના ભોગ બનવું પડ્યું હતું.

ત્યાં કામ કરવા માણસો ન હોય, ત્યાં જીવનેપયોગી સામગ્રી બનાવવા કારખાનાં ખુલ્લાં ન હોય, ત્યાં પંડી બીજું શું બને? ભુખમરો, ઠંડી, અને નીધન-તાથી પીડાતાં, કચડાતાં, જગતનાં કરોડો નીધન મનુષ્યો અંદર અંદર વફોની માફક દાંત કચકચાવવા લાગ્યાં અને પ્રત્યેક રાષ્ટ્ર પતનને ધંધે પરવરવા લાગ્યા.

જર્મનીમાં પહેલાં જે ગામડાં રસોઈ પણ વીજળીની ગરમીથી કરતાં તેમની દશા યુદ્ધમાં એવી થઈ ગઈ હતી કે તેમને બાળવા માટે કોલસા સુદાં મળતા નહીં, અને લોકડાંની ચીચો વગેરે મેળવી તેમને કામ ચક્ષાવી હેવું પડતું હતું. જનતામાં નીધનતા એટલી વધી પડી હતી કે માનવ જીવનનો તમામ વ્યવહાર લગભગ અટકી પડ્યો હતો. બક્ષીબ અને વીએના જેવાં મુખ્ય શહેરોમાં રાત્રે તો રસ્તામાં એકલા ફરવા પણ ન જઈ શકાય તેવી દશા થઈ ગઈ હતી, કેમકે ભુખમરોને લીધે ચોરીઓ વધી પડી હતી. છતાં મુડીવાદી માફકીકાનાં વનમાનપાત્રોમાં કેવળ પોલીસની કાય-કુચગામાં ખામીઓ હોવાનું જીમરાણ મચાવવામાં આવતું હતું. પરંતુ ગુન્હા વધવાનું મુજ કારણ જે ગરીબાઈ, નીરાશા, યુદ્ધનો થક એની તરફ તો તેઓ સફાઈમરી રીતે આંખ ધીંચામણાં જ કરતા હતા!

રણજીમીમાં અવધવો યુમાવીને સ્વદેશમાં આવતા આંધળા, લુલા, લંગડાઓની કોઈ સંભાળ પણ હેવું નહીં, તેમને ઘેર ભુખે મરવું પડતું હતું. ધનાઢ્યો યુદ્ધમાંથી લપંદર નફો ખાઈ ખાઈને ખુબ તાજમાન થઈ રહ્યા હતા, તેઓ સ્વદેશને એક તરફથી છુટતા છતાં બીજી તરફથી સ્વદેશભક્ત ગણાવા માટે યુદ્ધનાં સંકટ નીવારણ સંસ્થાઓ કદતા, પરંતુ જે સંખ્યામાં ભુખમરો વધતો જતો હતો તેને એ સંકટ નીવારણ સંસ્થાઓ પુરી પડી શકતી નહોતી. ભુખ્યા અને ધરખાર વીનાના થઈ પડેલા માણસો કીડીઆરાની માફક ઉભરાતા હોવા છતાં, બીજી બાજુ દરેકજ નવા નવા ભોગ માગતું લપંદર યુદ્ધ તો ચાલુ જ હતું. અને તે કેવળ જગતના શ્રીમંત ઉદ્યોગ-પતીઓને નફાની સગવડ મળે તે માટે જ!

યુદ્ધમાં ઉતરેલાં રાજ્યોની સ્થિતિ જેમ વધુ માઠી તેમ તેમની અંદર અંદરનાં કલક, કંકાસ અને ગેરસમભુતીઓ વધુ ચવાનો સંભવ. કેમકે પોતાને માટે અર્થ-લાભ ખાટવાની લાલચવાળા મુડીભર માણસો એ સંસ્થાનોના મુનધારો હોય છે. તેઓ પોતાની ખાનગી લાલચોને માટે જ હાયમર્મ હાય મીલાવીને યુધ્ધો ચલાવવાની બાજીઓ ખેલે છે, પરંતુ રણજીમીમાં તમામ પાસા જ્યારે ઉલટા પડતા દેખાય, ત્યારે તેઓ પરસ્પરમાં ઝઘડા શરૂ કરે છે.

આની અવ્યવસ્થિત દશામાં પુંછપતીઓનાં કાવતરાંમાં કચ્છાઈ મરદો અમજવી વગે જાગૃત થઈ જાય છે. તેઓ એવી રીતે છુંદછ મરવાને બદલે વચ્ચેથી જ યુદ્ધ આટલાવી દબને મુડીવાદની ધુસરીમાંથી છુટી જતા તૈયાર થાય છે. આ રીતે મુડીવાદનો નાશ નાજતો ગડગડાવી પડેલો છે; અને આમવગે વીં નો પંથ ચીકારે છે.

રશીઆમાં આમ જ બન્યું હતું, તેથી જગતભરનો મુડીવાદ નાશ પામે તે પહેલાં રશીઆમાં મુડીવાદના નાશની નોખતો વાગી ગઈ. કેમકે રશીયાનો મુડીવાદ બીજા દેશોના અખર મુડીવાદના પ્રમાણમાં ઉગતો હતો. તે યુદ્ધનો કચડી નાખનારો લય'કર બોલે ઉપાડી શક્યો નહીં. ઇંગ્લંડ, જર્મની અને અમેરીકાના મુડીવાદની સંગીન, સુવ્યવસ્થીત અને રાક્ષસી કદની રચના સાથે રશીયાનો મુડીવાદ રાક્ષસની સામે વહેંતીયા જેવો હતો, એટલે રશીયન મુડીવાદીઓ પેલા વીશાળ તંત્રને પગલે પગલે ચાલી શક્યા નહીં, તેમ બીજી તરફથી જુએ મરતા અમજવી-ઓના અને આમવગનાં ટાળાંના મહાસાગરના ઉજળતા મોજાઓ જેવા ધસારાને અટકાવી

પણ શક્યા નહીં. પરીણામે ત્યાં 'એક્ટો-બર વીધવ'ને નામે ઓળખાતો બળવે થયો. તેમણે પુ'છપતીઓના હાથમાંથી સત્તાનાં સુત્રો પડાવી લીધાં અને અમજવી-ઓએ કારભારની લગામો પોતાના હાથમાં લીધી-કાગ્યુનીસ્ટ ઓદશીવીકા આ રીતે સત્તામાં આવ્યા. એટલે મુડીવાદે જ મુડીવાદનો નાશ કર્યો અને તેનું કારણ નફા ઉપરની ખાનગી માલીકી માટે શરૂ થયેલા વીત્ત જ બન્યો.

આ પછી યુરોપના ફેટલાય દેશોમાં સત્તાનાં સુત્રો સામ્રાજ્યવાદી 'સરમુખત્યારોના હાથમાંથી, જનતાના સંઘોના હાથમાં ગયાં છે. મુડીવાદી સામ્રાજ્યવાદના નાશનું ચક્ર આમ ફરવું ચાલુ જ રહ્યું છે.

[૩]

મુનવજનનીના મોટા સમુદના નેસગી'ક હકકોને કુટુંબારાં મુધોના અનીષ્ટનું મુળ, જનતાની નીધનતા, પરતંત્રતા અને બીજાં અનેક પ્રકારનાં કષ્ટોનું અસલી કારણ, મુડીવાદના રક્તસુસ્રીઆ સંચાને ચાલુ રાખવાની તમામ શક્તી, એ બધું મુડીવાદીઓની એક ટોળાકા [જિને સંસ્થાનો દ્વારા સુવ્યવસ્થીત રાખવામાં આવી છે તે]ના હાથમાં જગતની તમામ મીલકત ઉપર અખનગી માલીકી હક્ક ધરાવવાની કુલ સત્તા છે તે જ છે. તે સત્તા દ્વારા એ ટોળાંએ જગતભરની પ્રજાઓને શુદ્ધામ બનાવી દીધી છે.

પતંગાન સમાજ વ્યવસ્થામાં જે જંગલી-પણું વસેલું છે, જે જંગલીપણને જગત-ભરનાં અજાણે મનુષ્યોના જુખમરા અને પતનની પણ દયા આવી શકતી નથી, તે જંગલીપણું ઉત્પાદનનાં સંધન ઉપરના મુડીવાદીઓના માલીકી હક્કમાંથી જન્મ્યું છે. એટલે જ જગતનાં કુષાતોને કુષા

મુક્ત કરવાં હોય, તો પેલા મુડીવાદીઓન ઉત્પાદન ઉપરના ખાનગી માલીકી હક્કને સમાજની માલીકી નીચે લઇ જવો જોઈએ. તે કામ પુ'છપતી સત્તાવાદીઓથી કદી પણ થઈ શકે નહીં. તે તો જે કુષાતોના મહાસમુદને તેમણે આજ મુધી કચડી રાખ્યો છે તેનાથી જ કરી શકાય.

આ ઉત્પાદન શક્તી ઉપરના શ્રીમંતોના ખાનગી માલીકી હક્કને પડાવી લેવો, તેને અનેક માણસો જીવથી ઉલટા જ અર્થમાં સમજે છે. અસખત પુ'છપતીઓએ જનતાને જ કળીને પોતાનાં નાણાં એકઠાં કરેલાં હોવાથી, જનતાના હોતને અર્થે મુડીભર મુડીવાદીઓનાં નાણાં જનતા પડાવી લે તેમાં ખોટું કશું જ નથી. એ તો વ્યવહારની વાત છે. યુદ્ધમાં પણ હમેશાં એમ જ બને છે. પુ'છપતીઓ જે પ્રજા સામે યુદ્ધમાં ઉતરે છે, તેના જે નાણાં પોતાની સત્તા પહોંચે તે ને સ્થાનમાં હોય, ત્યાં ત્યાંથી જગત

કરી લે છે. તે જ રીતે પુંછપતીઓ અને નીધીનો વચ્ચેના સનાતન યુદ્ધમાં બ્યારે મનવ સમુદાયના મોટા ભાગની છૂત થાય, ત્યારે તે માનવ સમાજના હિત માટે એ નાંણુનો કંપલો લે તેમાં જોડું કંચુ નથી. અહીં એ યાદ રાખવાનું છે કે આ કંપલો કોઇના ખાનગી નફા માટે લેવામાં આવવાનો નથી, બ્યારે અત્યારે પુંછપતીઓ પોતાના ખાનગી નફા માટે જગતની સંપત્તી ઉપર માલીકી દબાવે છે. અને યુદ્ધ વખતે તેઓ પોતાના જ સ્વાર્થ માટે ખીજતોની મીઠકતો પચાવી પાડે છે.

હવે જનતામાં આ સંબંધમાં કેવા બ્રામક વીચારો પ્રવર્તે છે તે જોઇએ :

ધણા માણસો માની બેઠા છે કે શ્રીમં-
તોની પાસેથી પડવી લીધેલી પુંછ દેશના પ્રત્યેક માણસોની વચ્ચે બરાબર સરખે હીસ્સે વહેંચી આપવામાં આવશે, એટલે બધી સમાજ વ્યવસ્થા હીક્કાક યઇ ગેરેશે. એવી કલ્પના કરનારાઓ માને છે કે તેમ કરવાથી સડુ સરખા સંપત્તીવાળા યઇ જશે, તેથી બધા સમાન બની જશે, ગરીબ-તવંગરના બેદબેદ એથી ટળી જશે અને તેની સાથે સાથે જ દમન તેમ જ હુંટ આપોઆપ અટકી પડશે! તેમની એ માન્યતામાં તેઓ એવા સંતોષ પણ માને છે કે, તમામ શ્રીમંતોની પાસેથી સંપત્તી પડવી લઇને જનતાના તમામ વર્ગમાં તેની સપ્રમાણ વહેંચણી કરી નાખવામાં આવે, એટલે પ્રત્યેક મનુષ્ય પોતાપોતાની કાગલ રાખતો યઇ જશે, પોતાના વપરાશ માટે તેને અનુકૂળ લાગે તેવી તમામ વસ્તુઓનો તે માલીક બની શકશે અને તેથી કરીને એક મનુષ્યનું બીજા મનુષ્ય ઉપરનું પ્રભુત્વ પરવારી જશે.

પરંતુ તેવી માન્યતા લુલ્લ ભરેલી છે. સમાજની નવીન વ્યવસ્થા કરવા ઇચ્છનારાઓ એવું માનતા નથી. તેઓ તો એમ માને છે કે પુંછપતીઓની પુંછ આમ સરખે હીસ્સે વહેંચી આપવામાં આવે તેથી જનતાનું કંચું જ કલ્યાણ થવાનું નથી, કે તેમનું દારીદ્ર્ય કાયમતે માટે જવાનું નથી. તેનું પરીણામ તો અંધાધુંધી અને લુની વ્યવસ્થાના પુનરાવર્તનમાં જ આવવાનું.

વળી પુંછપતીઓની મતાની સપ્રમાણ વહેંચણીની કલ્પના પણ અવ્યવહાર છે. એની કેટલીયે વસ્તુઓ છે કે જેની તમે કદી વહેંચણી જ કરી શકો નહીં. દાખલા તરીકે : રેલ્વે. જો એક માણસના ભાગમાં પાટા આવે, બીજાના ભાગમાં સહેપાટ બપ, ત્રીજાના હીસ્સામાં બધા રકુ જ આવે, ચોથા વળી પોતાના ભાગમાં આવેલાં રેલગાડીનાં પાટીયાં ચીરીને બજારણ કરવા માંડે, પાંચમો વળી સ્ટેશનમાંના મોટા આરસાનો નાનો કંકડો કરી હળમત માટે તેનો ઉપયોગ કરવા લાગે, આમ બનતું જ ચાલે. તો-? એ તો સાવ સાદી વાત છે કે આ જાતની વીસાગણી વાજખી ગણી શકાય જ નહીં તેમ તેથી કોઇનું જરા પણ ભણું યઇયે શકે નહીં. તેમ કરવા જતાં તો અગત્યની ચીજોનો નાશ યઇ જાય અને હુંટાહુંટનું જ સામાજ્ય પ્રવર્તી રહે. એ જાતની વહેંચણી તો ઉપર જેમ રેલ્વેને માટે કંચું તેમ લુદ્ધીમાં ન ઉતરે તેવી સુખાંઇ જ યઇ પડે. દાખલા તરીકે એક યંત્ર હોય તેની વીસાગણી કેવી રીતે યઇ શકે? એક માણસ તેનો એક ભાગ લે ને બીજો બીજો કોઇ વીસાગ લે, તો તેથી યંત્ર તે યંત્ર જ મટી જાય એટલું જ નહીં પણ તે કોઇને પણ કશા ય ઉપયોગમાં આવી શકે નહીં; તેમ યવાથી યંત્રના :

તમામ ભાગ નાખી જે દેવા પડે. પરંતુ એ જ ચંત્રને જે ચંત્ર તરીકે રાખવામાં આવે તો તે નખીન વસ્તુઓ ઉત્પન્ન કરવાનું સાધન થઈ પડે.

આધું જ તારનાં કે ટેલીફોનનાં ચંત્રો વગેરે માટે પણ કહી શકાય, રસાયણને લગતાં ચંત્રો પણ એક સાથે આખાં રહે તો જ તે ઉપયોગી અને કામનાં થઈ શકે,

[૪]

અ. જાતની ભાગીદારી ઉપર નિશ્ચયનાં તેટલાં જ કારણથી અયોગ્ય દરે છે એટલું જ નહીં પણ તેનાં ખીન્ન પણ ખાસ કારણો છે.

ધારો કે કોઈક અમલકાર થાય અને શ્રીમં-તોની પાસેથી લઈ લેવામાં આવેલી તમામ સંપત્તિના સરખા ભાગ પાડી દઈ શકાય; તેમ છતાં પરીણામે તો કશો જ લાભ થઈ શકે નહીં.

એવા ભાગનો અર્થ શું? એટલો જ કે સંપત્તિ ઉપરના થોડાક મોટા માલીકાને બદલે મોટી સંખ્યામાં નાના નાના માલીકા બની જાય. એનો અર્થ ખાનગી માલીકાનો વીનાશ નહીં, પરંતુ ધણુ જ મોટા સમુદ્ધમાં ખાનગી માલીકાના હક્કને વેરી નાખવા જેવું થાય. અને એવી વ્યવસ્થાનો અનુલભ આપણને ક્યાં નથી? ચંત્રયુગની પહેલાં તેવી વ્યવસ્થા તો જગતભરમાં ચાલુ જ હતી. એ સ્થિતિમાંથી જ નાનકડા મુડીવાળા માલીકા અને મોટી મુડીવાળાઓની વચ્ચે હરીફાઈ શરૂ થઈ તે મુડીવાદ અને મોટા મુડીવાદીઓનાં તેમાંથી સર્જન થયાં છે.

એવી વીભાગશીથી થોડી થોડી સંપત્તિના અસંખ્ય માલીકા ઉત્પન્ન થાય. તેનું પરીણામ આધું આવે? એ જાતની વહેંચણી

પરંતુ તેનાં ભાગલા પાડવાથી તે છેલ્લે નીરૂપયોગી થઈ પડે, અને તેટલે અંશે ઉત્પાદન ઉપર અંકુશ પડે.

એટલે એ વાત તો ખુદશી છે કે કાં તો આવી કલ્પના કોઈક છુદ્દીનો ઉપયોગ નહીં કરનાર દરે, અથવા તો શ્રમજીવીઓનો કોઈક રીધો દુરમન હોય તે જ આ જાતની ભાગીદારીની વાત કરે.

થાય તેને ખીજે જ દીવસે એ નાનકડા સંપત્તિપત્તીઓમાંના કેટલાક (અને એમાં ઘણુ જ મોટા ભાગનો સમાવેશ જરૂર કરી શકાય) એક અથવા ખીજ બજારમાં જઈને પોતાના હિસ્સામાં આવેલી સંપત્તિને વેચી નાંખે, અને તેમનો ભાગ ખીજ કોઈ ખરીદી લે, એટલે જેમની પાસે તે મીલકત જાય તેવાઓની વચ્ચે પાછી હરીફાઈ શરૂ થાય. તેમ થતાં એક વર્ગ વધુ શ્રીમંત અને ખીજે ઓછો શ્રીમંત બને, કે તુરત જ વીશેષ સંપત્તિવાળાઓ ઓછી પુંજવાળાઓને દબાવવા લાગે. એમ થતાં નાની પુંજવાળા થોડા જ વખતમાં હાલદવાલ થઈ જાય અને તેમની દશા સામાન્ય નીધન માણસ જેવી બની જાય, ત્યારે તેમનો પોતો પુંજપત્તી હરીફ ઢગલાબધ દ્રવ્ય એકઠું કરી શકે, પોતાને માટે નફો ઉત્પન્ન કરવા મજુરો રોકી શકે અને વળી ધીરે ધીરે તે પ્રથમ પંક્તિનો મુડીવાદી થઈ જઈ શકે.

આમ થોડાં જ વર્ષોમાં તો આપણે જે પ્રયાનો નાશ કરી ગયા હોઈએ તે પ્રથા પાછી સજીવન થઈ જાય અને વળી પાંખા મુડીવાદીઓની હુંટના જુના જ સવાલો તેના તે જ સ્વરૂપે આપણી સમક્ષ આવીને ખડા થાય!

પુછપતીઓની પુછને નાના નાના સમાન ભાગનામાં વહેચી લેવાની કલ્પના તેથી શ્રમજીવીઓ કે ખેતીની મલુરી કરનારાઓનો આદર્શ હોઈ ન શકે. તે તો નાના નાના જે દુકાનદારો મોટી પેઢીઓના માલીકા થવાની આશા રાખી બેઠા હોય છે, તેઓનું કેવળ શમણું જ છે. એ દુકાનદારોની સ્વપ્નસાદીમાં એજ કલ્પના રમ્યા કરતી હોય છે કે, પોતે મોટા શેરીઓ ધધન, પોતાની ધનસોબી લોકપ્રપતને તૃપ્ત કરનારી 'ભજકલદાર'ની થેલીઓ તીજેરીમાં ફેવી રીતે ખડકી શકે? એના ખીસામાં પાવલી, આઠ આના કે રૂપીઓ પણ પડતો હોય તો તેને ખીજાઓની શું દશા થશે તેની જરા પણ પરવા હોતી નથી. તેવાઓને મુડીવાદના પુનર્જન્મનો જરા યે ભય હોતો નથી, કેમકે તે તો તે દરમીયાન જાતેજ મુડીવાદી થઈ જવાની રમતો રમવાની યોજના ધરી રહેલા હોય છે. એટલે મુડીવાદ ફરીથી જીવતા થાય તો તેમાં એને પોતાનું કશું જ અહીત દેખાતું નથી.

પરંતુ શ્રમજીવીઓના રાહ તો એવા દુકાનદારો કરતાં ન્યારા જ છે અને ન્યારા જ રહેશે. તેઓ તો એવા સમાજનું પુનર્વીધાન કરવામાં રસ લઈ રહ્યા હોય છે કે, જે સમાજમાં મુડીવાદને માટે ફરીથી માથું ઉંચું કરવા આવવાનું અશક્ય જ થઈ પડે. તેમને તો મુડીવાદને હમિયને માટે દફનાવી દેવો હોય છે. પણ શ્રીમંતેની પુછની સમાન વહેંચણી, એટલે તો મુડીવાદને આગરે બારણેથી હાંકી કાઢીને પાછળે બારણેથી પ્રવેશવાની તક આપવા જેવું છે. આ બધી શુચ્ચવસ્તુમાંથી મુક્ત થવાનો તેમને માટે માત્ર એક જ માર્ગ છે અને તે કામદારોની સહકારી પ્રથા જ છે.

એ પ્રથામાં તમામ સંપત્તી સારા યે સમાજની ગણાય છે, અમુક માણસોનો કે અમુક વર્ગનો તેની ઉપર અધીકાર રહેતો નથી અને તે સમાજ કામદારોનો એક જ મહાન સંઘ બની રહે છે. કેમકે તે સમાજમાં કોઈ શેડ નથી હોતો, કોઈ નોકર નથી રહેતો. બધા સરખા ટોસ્તો હોય છે. તે સમાજમાં વર્ગનાં વીલાગો નહીં હોય, ત્યારે મુડીવાદીઓ કોઈને નોકરો રાખતા નહીં હોય અને શ્રમજીવીઓ કોઈને મલુરી વેચવા નહીં જાય. ત્યારે તો અગાઉથી નક્કી કરેલી યોજના પ્રમાણે બધા સાથે મળીને કામ કર્યાં કરતા હશે.

એક કેન્દ્રીય સંસ્થામાં સમાજની જરૂરીયાતોના આંકડા તારવવામાં આવશે, તે સંસ્થામાં વરસ દરમીયાન શું શું કામ કરવાનું છે તે નક્કી કરવામાં આવશે. જેમ કે, અનાજ, કપડાં, ભુટ, યંત્રો વગેરે. તે ઉપરાંત પેટી સંસ્થામાં એ યોજના પણ નક્કી થશે કે ખેતરોમાં કેટલાં માણસો કામ કરવા જાય, રસોડામાં કેટલાં કામ કરે? વગેરે.

એ સમાજમાં સમાજની માલીકીનાં મોટાં મોટાં કાર્યાલયો રહેશે. જેમ કે આખા સમાજ માટે વસ્ત્રો શીવવાનું દરજખાતાનું કારખાનું, આખા સમાજ માટે ભુટ સીવવાનું મેચીખાનું, સારા યે સમાજ માટે શાય રચીનું તૈયાર કરવાનું સુતાર-ભુટાર કામનું કારખાનું વગેરે.

આ બધાં ઉત્પન્ન માટેનું કામ પણ શુચ્ચવસ્ત્રીત ગણતરી પુર્વક કરવામાં આવશે. કેટલાં યંત્રો જોઈશે, કેટલાં કયાં કયાં સધન અને કેટલી સામગ્રી જોઈશે તેની એક વરફી જેમ ગણતરી થશે, તેમ સમાજ કાંચો માલ કેટલા ઉત્પન્ન કરી શકશે, સમાજમાં કામ કરનારાઓની શક્તી કેટલી છે, તેની પણ ગણતરી થશે, અને પછી તે

બધાનો અનુકરણીય રીતે ઉપયોગ કેમ કેમ કરવો તેની રૂપરેખા તૈયાર થશે.

આંકડા તૈયાર કરનારી એ કેન્દ્રસ્થ સંસ્થા સમાજની મનુષ્ય સંખ્યા અને તેમની જરૂરીયાતોની વસ્તુઓની પણ ગણતરી રાખશે. દાખલા તરીકે હજાર માણસની વસતીવાળા એક ગામની એવી સંસ્થા ગણતરી કરે કે પોતાના ગામ માટે તેને નીચેની ચીજો જોઈશે:

ઢાળી	૨૦૦૦
ખમીસ	૪૦૦૦
પહેરણુ	૪૦૦૦
ડગલા	૨૦૦૦
પાટલુન } અથવા } ઘોતીયાં }	૪૦૦૦
છુટ	૨૦૦૦
ચંપત્ર	૨૦૦૦
દુવાલ	૩૦૦૦
રમાત્ર	૨૪,૦૦૦
ચાદર	૩૦૦૦
ઓશીકાના ગલેફ	૬૦૦૦
ચારસા	૨૦૦૦

૧. સમાજની માલીફીનાં જુદાં જુદાં કારખાનાંમાં એ બધી સામગ્રી તૈયાર કરીને, સમાજની વ્યવસ્થાની મોટી મોટી વખારોમાં તે બધો સામાન સાચવી રાખે, ત્યાંથી તેની ઓછસ દરાવેલે સમયે કામદાર લાઇએમાં વહેંચણી કરવામાં આવે. આવાં સામુદાયીક કારખાનાં જેમ પ્રમાણમાં મોટાં હશે તે જ રીતે તેમાં વપરાનારી ચંત્ર સામગ્રી છેલ્લામાં છેલ્લી ઢાળની અને સર્વોત્તમ હશે. એ ઉત્પાદન કાર્યની વ્યવસ્થા બારે કરકસરથી ચલાવવામાં આવશે, અને અત્યારે ઉત્પાદન પાછળ ચડતાં તમામ નકામાં ખર્ચ એમાં ચડશે

નહીં. અત્યારે તો એક કારખાનામાં અમુક જાતની વ્યવસ્થા ચાલે તો બીજામાં બીજી તેથી જુદી જ જાતની વ્યવસ્થા ચાલતી હોય છે, નવીન સમાજ રચનામાં તેવું નહીં બને, તેમ જ વર્તમાન સમયે પ્રત્યેક કારખાનું તે જ માલ બનાવનારા બીજા કારખાનાવાળાથી પોતાનું કામ ગુપ્ત રાખે છે તેમ નહીં બનતાં નવીન સમાજ વ્યવસ્થામાં તો બધું બરાબર તોલ અને હીસાબ પુવક કામ થશે.

તે વખતે જ્યાં રૂને માટે અનુકૂળ જમીન હશે ત્યાં જ રૂ ઉગાડવામાં આવશે, સારામાં સારો કાલસો જે ખાણોમાંથી નીકળતો હશે તે જ ખાણોમાંથી કાલસો કાઢવામાં આવશે, કાલસાની અને લોખંડની ખાણોની ખાણમાં જ પોલાદ અને લોખંડનાં કારખાનાં સ્થાપવામાં આવશે, જે જમીન ખેતીવાડીને લાપકની હશે તેની ઉપર મોટાં મોટાં શહેરો વગર વીચારે નહીં બંધાય, પણ ત્યાં તો ખેતી જ કરવામાં આવશે. દુકામાં કઢીએ તો બધી વ્યવસ્થા એ ધોરણસર થશે કે પ્રત્યેક જાતના ઉત્પાદનનાં કારખાનાં તેને માટેના થોડા સ્થાનમાં જ ખર્ચ કરવામાં આવે. બીજા હાલ મુડીવાદીઓના નફા, દલાલોની દલાલી, નાણાંનાં વ્યાજ વગેરેનો ખોલો જે ઉત્પાદન ઉપર નાખવામાં આવે છે તે ખોલો પણ એ વખતે નહીં પડે, એટલે તૈયાર માલ-સારો છતાં સસ્તો પરવડશે.

નવીન સમાજ વ્યવસ્થામાં એક માણસ બીજા માણસને ભોગે લાલ મેળવવા નહીં માગે. કેમકે તેમાં કોઇ તવંગર કે કોઇ ગરીબ નહીં રહે, કોઇ શેઠને કોઇ વાણીતર નહીં બને, સમજમાં એવા વર્ગ નહીં હોય કે જ્યાં એક વર્ગના થોડાક માણસો

ખીજ વર્ગના અનર્ગળ માણસો ઉપર સત્તા ગળવતા હોય. તે વખતે કાંઈ કુટુંબનાર નહીં હોય તેમ કાંઈ કુટુંબનાર નહીં હોય, એટલે કુદરતી રીતે જ એક વર્ગ ખીજ વર્ગ તરફ હંમેશાં દાંત કચકચાવતો, ગુસ્સાથી ભડભડતો રહે તે દશા નહીં હોય.

આ નવીન વ્યવસ્થામાં સંસ્થાન (State) જેની વ્યવસ્થા નહીં રહે, કેમકે ત્યારે સત્તા ગળવનારા એક વર્ગને શાસીત વર્ગ ઉપર જાપતો રાખવાપણું રહેશે નહીં, કે પોતાના હરીફને સત્તાની લોખંડી એડી નીચે ધુંદાતો રાખવાપણું ચે રહેશે નહીં. ખીજનો ઉપર રાજ ચલાવવા સરકારની ત્યારે જરૂર નહીં રહે, કે એક માણસની પાસે ખીજ ઉપર ચલાવવાની સત્તા નહીં હોય. ત્યારે તો માત્ર વસ્તુઓની વ્યવસ્થા કરવાની રહેશે, યંત્રો ઉપર દેખરેખ રાખવાપણું રહેશે. તે વખતે માત્ર એક જ સત્તા

દેખાશે અને તે કુદરત ઉપર માનવ સંમુદાયની સત્તા હશે.

નવીન સમાજ વ્યવસ્થામાં માનવજાતી પરસ્પરના શત્રુની હાવણીમાં વહેંચાઈ ગઈ નહીં હોય, પરંતુ કુદરતી તત્ત્વોને લેઈ કરવા માટે એક સાથે મળીને લડત કરતી હશે. રાષ્ટ્ર રાષ્ટ્રને જુદા પાડનારી રાજકારણી આડખીલીઓની વાડો તે વખતે અસ્તીત્વમાં નહીં હોય. જુદી જુદી માતૃભૂમીઓની લાવનાતો ત્યારે વીનાશ થયો હશે, ત્યારે તો રાષ્ટ્રવાદના રંગે રંગાઈને માનવોના જુદા જુદા સમુહ એક ખીજથી જુદા પડવાને બદલે, રાષ્ટ્રવાદને જુલો એક જ ઘટકની માફક સારો ધે માનવ સમુદાય એક બન્યો હશે. આજે જેમ જુદા જુદા ક્ષેત્રોમાં કામ કરનારા શ્રમજીવીઓનો સંઘ સ્થપાય છે, તેમ ત્યારે તમામ માનવ સમુદાય એક જ મહાન સંઘટીત શ્રમજીવીનો સંઘ બની જશે.

માનવતાના નેતીક સીદ્ધાન્ત: જુદી-માન મનુષ્યોએ નીતીના એવા સીદ્ધાન્તો સ્વીકારવા જોઈએ કે જે નીતીમાં ઉચ્ચતર સમાજક લાગણીઓ સમાવેલી હોય અને રીનજાત તેમજ શોખના વીચયમાં પરસ્પરથી જુદા પડવાના વ્યક્તીગત હક્કોને તેમાં સ્વીકાર હોય અને ઉદારતા પુર્વક તેને એક ખીજની લાવી લેતા હોય. જીવનમાં સામાજિક સંવાદીતા હોવા ઉપરાંત તેની સાથે સાથે જ સામાજિક જરૂરીયાતોને માટે તેમાં વીચાળ ધોરણવાળી સ્વતંત્રતાનો યે સમાવેશ થયેલો હોવો જોઈએ.

ધાર્મિક સત્ય: ધર્મને નામે જે સત્યની વાતો કરવામાં આવે છે તેની અને સાચા સત્યની વચ્ચે હજારો ગાઉનું અંતર છે. ધાર્મિક સત્ય ખીજું કશું જ નહીં પણ માત્ર કલ્પનાઓ, દંતકથાઓ, વદનો-વ્યાધાત અને અતીશયોક્તીથી સામાન્ય જનોનું મન રંજન કરનાર લોકકથાઓ અને કવીતાઓ જ માત્ર છે. ત્યારે ખરેખર સત્ય તો તેથી જુદી જ વસ્તુ છે. તેનો અતુટ સંબંધ જીવનનાં પરાક્રમોની સાથે જ સંકળાયેલો હોય છે.

વીરા

: અનુવાદક :

ડૉ. મંજુલાલ જમનારામ દવે એમ. એ.

મુખ્યાત ઓસ્કાર વાઈલ્ડે ૧૮૮૧ માં આ નાટક રચેલું; અને ૧૯૦૮ માં તે ખેડેલીવાર પ્રસીદ્ધ થયું. પુરાં નવ વર્ષ વીત્યે તેમાં ભાષેલી રશીયન વિશ્લવની ભવિષ્યવાણી સાચી પડી અને આરશાહીનો અંત આવ્યો.

દરય પ્રદેશ : રશિયા

સમય : ૧૭૯૫

અંક બીજો [ચાલુ]

ઝારના મહેલમંત્રી રાજસભાનો ખંડ

ઝાર : અઝાત જલદી જા, વાંચો એ જાહેરનામું. બધાઓ પાનપાતાને ક્યાને ખેસી જાવ, નેહએ, એકેકસીસ, એકેકસીસ, આવ મહારી નજદીક ને સાંભળ. ત્હારે માટે આ એક સુંદર તક છે. એક દીવસ હું પશુ આ જ રીતે વતનાર છે તેની એ આગાહી છે.

રાજકુમાર : અત્યાર આગમય મેં તેના વીગે ઘણું ઘણું વીવેચન સાંભળ્યું છે.
(મેજની બાલુમાં ખેસે છે)

(કોન્ટ રવાલોફ રાજકુમારના કાનમાં કંઈક કહે છે.)

કોન્ટ ર : રાગધીરાજ, રાજકુમારને હું કંઈક સ્પરી સલાહ દઈ રહ્યો હતો...

મીન્સ પોલ : કોન્ટ રવાલોફ જેના પોતાજ ભાગ્યે જ કોઈએ દીકા હશે, રાગધી!

જેની એમને પોતાને ઘણી અગત્ય છે તે જ હમેશ તે ખીબને દઈ રહે છે! (ઝારના આગળ કાગળો ધરે છે) આપશ્રીને જરૂર આ કચરો જા:— “લોકગણ મત્યેનો પ્રેમ” “લોકગણના પીતા,” “માર્શલ લો,” અને આ છેલ્લી લીટીમાં નીત્યની જેમ વીધીને અર્પણમાં વચનો, નહીં? હવે માત્ર આપશ્રીની સડી જ થવાની બાકી છે.

રાજકુમાર : પીતાજી !

મીન્સ પોલ (ઉતાવળે): આ ઢંદેરા પર આપ સહી કરો તો હું મનીસા લઉં છું કે જ માસમાં એક પશુ વીશ્લવવાદી રશીઆમાં હયાતી ભોંગવનો નહીં દેખી શકાય...

ઝાર : શું ? શું ? ફરી બોલો-ફરી બોલો !
એકકે એક વીક્ષવવાદી નષ્ટ થયો હશે,
ખરું ?-હાં, એકકે એક : પુરુષ, સ્ત્રી,
પેલી વીરા પણ ?-જે મ્હારી સામે
યુદ્ધ માંડી બેઠી છે, તેય ? પ્રીન્સ પોલ,
આજથી તમને હું સંભારી રહીયન
સામ્રાજ્યના વડા સેનાધીપતી નીમું
છું ; બસ, આપો મને એ ઢંઢેરો.
તત્કાળ જ મ્હારી સહી તેમાં થયેલી
તમે જોશો....

પ્રીન્સ પોલ (ઢંઢેરા પત્ર લખતી) : અહીં,
પ્રમુલ ! અહીં સહી કરો....

રાજકુમાર (ઉભો થઈ પત્ર પર પોતાના હાથ
પાથરે છે) : થોભો ! હું તમને વીનવું
છું, થોભો ! લોકગણ દેનેથી ધર્મીયો
થોભો સ્વર્ગ પુન્યની લીધાં છે, અને
તમે પૃથ્વી પણ લઈ લેવા તત્પર
થયા છો....

પ્રીન્સ પોલ : એવું તેવું બોલવાનો હવે
સમય નથી, રાજકુમાર : (સ્વગત) આ
છેકરો બધું જ ધુળધાણી કરી મુકશે.
(પ્રકાશ) આ રહી કલમ, પ્રમુલ !

રાજકુમાર : પ્રજાના પ્રાણ આમ શું ગળાવવા,
રાજ્ય સર્વસ્વનું ખુન કરવું, અને
સામ્રાજ્ય તમામ ભરખીભૂત કરવું,
રહેવું છે શું ? આપણે કોણ છીએ-
છીયા અધીકારથી ભરખીયા છીએ-
જે આ પ્રમાણેનો આસામંત્ર કાઢી
શકીએ ? સમસ્ત પ્રજાને આ પ્રમાણે
ભયમાં, ત્રાસમાં, વીનાશને મુખ દોમી
રહીએ ? તેમના કરતાં આપણામાં
આછા અવશ્ય છે કે આપણે તેમને
આપણી સન્મુખ ન્યાયાસને બોલાવી
શકીએ ને તેમના ગુણગુણ તોલી
શકીએ ?

પ્રીન્સ પોલ : કેવો-કેવો કદર આ સામ્યવાદી
છે ? માવ મીલકતની જેમ રાજકુમાર
પાપની પણ સરખી વહેંચણી જગત-
ભરમાં કરવા દે છે ?

રાજકુમાર : સામ્યવાદી તો ખરોજ ને ?
કારણ એકનો એક મુય તમને ને
તેમને ગરમી તથા પ્રકાશ બક્ષે છે,
એકની એક હવા તમને તેમ તેમને
જીવન તેમ આયુષ્ય બક્ષે છે, એકનાં
એક રક્ત તેમ માંસ થઈ તમે તેમ
તેઓ ધડાયા છો-પોષાયા છો તો
પછી લોકગણ તથા તમે સામ્રાજ્ય
શાસકોમાં ભેદ જુવું છે જ શું ?
સીવાય કે એ બીચારા આટ અટલી
કુદરતી સમાનતા છતાં અકુદરતી
તમારી સમાજ વ્યવસ્થાને લીધે ભુખ-
મરો વેઠે છે, જ્યારે તમે મીઠાન
ઉપરો છે, સ્તંભારથી સાંજ સુધી
એ લોક મજુરી કરે છે, જ્યારે
તમે આગસુ પાડા જેવા સ્વપ્ના કરો
છો, નથી એમને રહેવા ઘરખાર,
નથી એમને ત્વ સાધારણ જીવનની
અગત્યો....

ઝાર : કોણ આ બોલે છે ? કોણ આ પ્રમાણે
બોલવાની હીંમત ધરે છે ?

રાજકુમાર : હું હું બોલું છું એ...લોક
સમસ્તની તરફથી. અને તમે તો એ
સાધારણ લોકના સર્વ સાધારણ હકકો
પર પણ તરાપ મારવા તત્પર થઈ
રહ્યા છો !

ઝાર : લોકને તે હકક કેવા ? તેમને હકકો
છે જ નહીં !

રાજકુમાર : ત્યારે તેમને કુખો તો છે જ
ને ? જુલમો તો તેમના પર નીત્યના
વર્ગે જ રહ્યા છે જ ? પીતાજી, કેટ
કેટલા દુર દુરના દેશોમાં એ લોકોએ જ

આપના કાળ લઘાઈયો વ્યોરી હતી, ને તેમાં લઘી આપને જય અપાવી પોતે રણાગથમાં સદાને માટે નીળવશ થયા હતા. પુર્વ તેમ પશ્ચીમમાં આપંની ખાતર જ-પોતાના 'ઝાર પીતા'ની ખાતર જ-આ લોક પ્રાણ પાથરવા સદાને માટે તત્પર છે એ પણ ભુલી જવાશે ?

ઝાર : (જરાક પીગળી) : લઘાઈયો લઘ્યા ને મર્થાં તે તો ગયા જ ને ? મ્હારે હવે તેમનું શું કામ છે ?

રાજકુમાર : કંઈ જ નહીં ! એ મરેલાઓ તો સહીસલામત છે ; હવે તમે પણ તેમનો વાળ સુદાંતિ વઢો કરી શકો તેમ નથી. તેઓ તો તેમની લાંબી છેલ્લી નીલા ભોગવી રહ્યા છે. કોક તુફરેતાનમાં, કોક નોવે'માં, કોક ડેન્માક'માં : કોક જેલમાં, કોક પવંતમાળપર, કોક જર્મીનસરસી ખીણમાં ! પણ એ તેમના જ વંશજો ને હપાત છે આ તેમના જ પુત્રો ને આપણા, બંધુઓ ને હજી હવે છે, તેમને સાર તો કંઈ કરવું નેહ્યો ને ? તેમનું તો તમારે કામ છે જ ને ? અને જ્યારે તેઓ "રેટલી, રેટલી" પુકારી રહ્યા છે, ત્યારે શું આપણે તેમને પથ્થર માત્ર જ ખોરાક તરીકે દઈ રહીશું ? તેઓ ખીયારા સ્વાતંત્ર્યને પ્રાપ્તિ રહ્યા, જ્યારે તમે તેમના પર કાયબના વી'છેર મારા ચલાવ્યા ! તમે જ-હા, તમે જ, એ પીતાજી ! આ વીધવનાં મુળ પાથર્યાં છે-તમે જ તેના ઉત્પાદક ને પ્રવતક છે -...

પ્રાન્સ પોલ : અને એના પાકે આપણે લણી લેતા નથી શું ?

રાજકુમાર : ઓ, મ્હારા બંધુઓ ! શા માટે તમે એ મુદ્દક્ષેત્રમાં ન મરી ગયા, ન વી'ધાઈ રહ્યા ? શા માટે પુનઃ આ પાવક સમી વહતી અંગાર ભુમીમાં તમે આવી વસ્યા ? વનનાં હીંસક-અહીંસક પ્રાણીઓને ય તેમનાં નીવા-સરથાનો હોય છે, પણ જગજગેલા રશીયાના આ પ્રજાજનોને, શાંત માથું ટેકવવા નની શી ય જગા આ નરક શી ભુમીમાં શોધી નથી જડતી !

પ્રીન્સ પોલ : કાં નથી જડતી વાર ? ફાંસીતું લાંકડું તેમનાં માથાં સંધરે છે ને ?

રાજકુમાર : ફાંસીતું લાંકડું ! હાપ ! તેમના આત્માઓ તો ક્યારના ય તમે હણી દીધા છે, હવે તેમના શરીરો હણ્યા એટલે બસ...

ઝાર : ઉધ્ધત છોકરા ! ખબર નથી તને કે રશીયાનાં રાજધીરાજ કાણ છે ?

રાજકુમાર : ના. હું તો માનું છું કે ઇશ્વરી કૃપા વડે લોકો જ અત્યારે રાજ્ય કરી રહ્યા છે, તમારે તો તેમની એક ભરવાડની જેમ રખે-વાળી કરવી ધટે છે. કોક ભાકૂતીઆ સૈનીકની જેમ તમે તો તમારી જવાબદારી છોડી નહાસી ગયા, અને આ અમલદારો રૂપી 'હીંસક વરઝો તેમના પર છોડી મુક્યાં...

ઝાર : એને અહીંથી લઇ જવ ! મ્હારી આગળથી તેને ખસેડી લે !

રાજકુમાર : ઇશ્વરે તેમને ખોલવા જીભ દીધી છે-તમે ઇચ્છો છો કે ક્યારે તેને વાઢી લઇએ જ્યાં તેઓ તેમનાં દુઃખ મુ'ગે મ્હોંએ સહો જાય, તેમની કારમી વ્યથાઓ વણ ખોલ્યે ખમ્યાં કરે...પરંતુ તમે ભુલો છો

કે છલ જતાં ઇશ્વરદત્ત હાથ પાણી
તેમની કને છે, જે વડે તેઓ શું શું
કરી બેસશે... સર્વના હીંસા તથા
સંહાર પ્રવર્તાવી રહેશે! નીરવધી
કબૂત વેડતી આ દુઃખી મહારાજ્યની
પ્રજામાંથી જરૂર એક હીંસક બાળક
જન્મી રહેશે, જે જરૂર તમારા સર્વના
પ્રાણ દરશે.....

ઝાર: શું? શું?

રાજકુમાર: એ બાળકનું નામ વીક્ષવ છે,
કાન્તી છે, જવાલા છે, શકિત છે,
સંહાર છે...

ઝાર: (ઉછળીને) દાનવ! ખુની! મહારી
સમક્ષ ઉભી મહારા સામું આ બધું
બોલતાં તને લાજ નથી આવતી?

રાજકુમાર: લાજ શાને? હું જાતે જ એક
વીક્ષવવાદી છું ને (પ્રધાનમંડળ
અન્યોન્યના સામે ચક્રીત દ્રષ્ટિએ
જોઈ રહે છે)

ઝાર: વીક્ષવવાદી! વીક્ષવવાદી! દુધ પાછને
જ ત્યારે મેં આ સર્પને ઉછેર્યો, ?
બાપ બાપ કરીને જ ત્યારે મેં આ
કુળમાં રાજદ્રોહી ઉત્પન્ન કર્યો? પ્રીન્સ
ચોલ, ઓ રશીયન મહારાજ્યના મુખ્ય
સેનાધીપતી, પકડો આ રાજકુમારને
કેદ કરો એને!

પ્રધાનો: પરંદજ કરો રાજપુત્રને!

ઝાર: વીક્ષવવાદી! મહારો જ પુત્ર વીક્ષ-
વવાદી! ભલે ત્યારે તેમની જેમ તુંય
સનાતન જેલમાં સપ્ત્યા કર દવે: તેમની
જેમ તુંય કન્યાઈ કન્યાઈને મરણ
ચરણ થઈ રહે, દવે...

પ્રીન્સ ચોટ્ટોલીઆ: મરણ ચરણ!

ઝાર: સ્વદાય ચ રશીયાનાં સંતાનો પર શાપના
વર્ષાદ વર્ષાં કરો! આવા કુપુત્રની
ઉત્પત્તિ કરનાં હવે જ રશીયામાં

હવે નહીવત થઈ રહો! પકડો એને
પરંદજ કરો, કેમ સાંભળો છો ને!
પ્રીન્સ ચોલ: રાજકુમાર મહારાજ્ય ધીરાજના
હુકમને વશ થઈ તમારી તકવાર
હું પાછી માણું છું....

[રાજકુમાર તે ઘર રહે છે-પ્રીન્સ ચોલ
તેને મેજ પર મુકે છે]

મુખ્ય નાદાન છોકરા! આ રીતે
વીક્ષવવાદી ન બનાવ! છલને વજ્ર
સાખતાં ક્યારે શીખીશ? રાજમહેલ-
માં આવી મીઠ્યાબીમાની શરવીરતા
ન માંડે!

ઝાર: (રાજકુમાર સામે એક દ્રુષ્ટી રાખી
ખુરશીમાં ધમ્મ લઈ પડે છે): ઓ
ભગવાન!

રાજકુમાર: લોકગણને ખાતર મહાર મરણ
થતું હોય તો ભલે તેમ યાવ: હું
તેને માટે તૈયાર છું. એક વીક્ષવવાદી
જીવ્યો તોય શું વા મર્યો તોય શું?

પ્રીન્સ ચોલ (સ્વગત): અરે એક જ એવા
વીક્ષવવાદીને મહારે ધણું ધણું
કહેવાતું છે...

રાજકુમાર: જે મહાન ખીરાદરી સંસ્થાનો
હું સમ્ય છું તેમાં તો મહારા સમા
દબરો ને લાખો મૌલુયાનો છે-
અરે, મહારા કરતાં વધારે પાવરધા
ને શક્તીસંપન્ન! (ઝાર એકે છે-ધ્રુજે
છે) સ્વાતંત્ર્યનો સીતારો ક્યારેનો ય
અવનીતજમાં ઉગી ગયો છે-અને દુરથી
લોકશાહીનાં ઘોડાપુર ગર્જતાં હું
સુણી શકું છું—જેમાં તમારાં નંદનાં
મોટાં જીલ્લી ગાંધો, શાહીવાદના
ખડકા સમાં કુખી જશે, તથાઈ
જશે, નાટ થઈ જશે,.....

પ્રીન્સ ચોલ: (પ્રીન્સ ચોટ્ટોલીયને): ત્યારે તો
અત્યાધી આપણે ચેતીએ, ને તરતાં
શાખી લઈએ....

રાજકુમાર, પીતાજી! રાજધીરાજ! રશીયન
મહારાજાનાં પ્રજા! હું મહારી ખાતર
આ સૌ નથી કહેતા, મહારી જીંદગી
ખયાલવાની ખાતર : પરંતુ મહારા
ખધુઓની, લોકગણોની જીંદગીને માટે
હું આ દલીલ કરી રહ્યો છું.

પ્રીન્સ પોલ : (તીખાશથી) : રાજકુમાર, તમારા
ખધુઓ લોકગણોને પોતાની જીંદગીથી
સંતોષ નથી, તેમને તો પોતાના
પાડોશીઓની જીંદગી જોઈએ છે.

ઝાર : (ઉભા થઈ) : હાય ! આ ભયના રાજ્યમાં
રહેવાથી હું સાવ કંટાળી ગયો
છું... બસ, હવે મહારાથી લગીરે
ત્રાસ નહીં વેડી રાકાય. આ જ ક્ષણથી
સારીય મહારી પ્રજા સામે યુધ્ધ
જાહેર કરું છું—જે યુધ્ધ તેમને વીના-
શને મુખ હોમી રહેશે. જેમ મહારી
સામે તેમણે ક્યું છે, તે જ રીતે
હુંય તેમના વીરુદ્ધ વતીશ—તેમનો
કચ્છરધાણ કરી નાખીશ—તેમને
પીસી નાખીશ—પીસી નાખીશ—વંતા-
વરણમાં તેમનાં અસ્થીને માંસ
વેરી રહીશ. પ્રત્યેક ઘરમાં આજથી
એક એક છુપો ફુલ વસશે, એક એક
પ્રજાદ્રોહી દેખાશે; પ્રત્યેક ગામમાં
એક એક જલ્લાદ વસશે, પ્રત્યેક ઝાંટે
ને ચોર વધસ્તંભો દેખાશે. પ્લેગ,
કોલેરા, જ્વર, એ સર્વ વ્યાધીઓ
મહારા કૃતાન્ત ક્રોધ આગળ સાવ
તુચ્છ ને નીર્માલ્ય જણાશે. પ્રત્યેક
સરહદ કંઠસ્તાન બનશે, પ્રત્યેક
પ્રાન્ત જલખાનું થશે, પ્રત્યેક દેવાલય
ખડગના ખણખણાટે ગાજી રહેશે.
સમસ્ત રશીયામાં મહારે શાન્તી જોઈએ
છે—પછી ભલે તે શાન્તી મૃત્યુની
હો—મૃત્યુનોની હો. કોણે કહ્યું હું

બાયકો છું? ડ્રાણ બોલ્યું હું
ભયભીત છું? જુઓ, જુઓ, આ
પ્રમાણે સારા ય એ લોકગણોને મહારા
પગ નીચે છુંદી નાખીશ. (રાજકુમા-
રના મેજ પર પડેલ ખડગ લે છે,
ને તેના પર પગ ટેકવે છે)

રાજકુમાર : પાંતાજી, ચેતજી હો—જે ખડગ
પર પગ ટેકવો છે તે તમને ધાયલ
ન કરે. લાંબો કળ થયાં લોકગણ
સૌ સહન કરી રહ્યા છે—સર્વ પ્રકારનાં
કષ્ટ વેડી રહ્યા છે, પણ તેમનો ય
એક દીવસ આવે છે—જે કાળે વૈરના
પુકારો અવની ને આકાશ ભેદતા
સુણાઇ રહેશે, જે કાળે સર્વ ત્ર રક્ત-
બીના હાથ ને રક્તબીની નદીઓ વહેતી
પ્રત્યક્ષ થશે....

પ્રીન્સ પોલ : હા, હા, મને ખબર છે; મને
ખબર છે : લોકગણ હંમેશ લક્ષ્ય
સુધે છે—કંઈ ને કંઈ તેમાં ફાતી
ને તુડી તો રહેવા પામે છે જ.

રાજકુમાર : એવા ય પ્રસંગો આવે છે જેમાં
એ લોકગણ પરમાત્માના પોતાના
અભિપ્રાયોને જોવા વર્તે છે....

ઝાર :—અને જ્યાં રાજાઓ એ જ પરમાત્માના
પ્રેર્યા પ્રજાહન્તા સમા પ્રવર્તે છે, હાય !
હાય ! મહારો જ પુત્ર મહારી વીરુદ્ધ
પોધારી રહ્યો છે ! મહારાં જ રૂધીર
માંસનો બનેલા મહારી સામે આવી રક્ત
શોષણી વાણ ઉઘારી રહ્યો છે ! લઇ
જાવ એને—મહારી સામેથી એને ઉઠાવી
લ્યો !—ખોલાવો, મહારા રક્તકોને ખોલાવી
રહો, અને આ ચાંડાળ પુત્રને ઉડેરા એક-
અધારધેર્યા ભોંધરામાં કેદ કરી રહો...
(રાજરક્ષકો આવે છે, ને રાજપુત્રને
પરદેજ કરે છે) ના, ના, છાંડી દો
તેને...મુકી દો : રક્ષકોને મને વીશ્વાસ.

નથી. સર્વ તેઓ વીક્ષવવાદીઓ
છે! તેઓ તેને ન્હાસવા દેશે,
અને પછી તે મ્હારા પ્રાણુ હરશે...
હુંજ, હુંજ એને ભોંયરાની વાટે લઇ
જઈશ. હું, ને તું—મીન્સ પોલ. મને
ખાતી છે કે તને ય મ્હારી જેમ દયા
નથી. તું ય મ્હારી જેમ લોકગણુનો પ્રેમી
નથી. પણ, હાય...હાય! મ્હારોજ
પુત્ર મ્હારી સામે! કેવું વીચીત્ર!
કેટલું દુઃસહ! સારું ય વાતાવરણ
મને રહે છે—મુંજવે છે...જાણે
હમણાં હું મુઝીત થઈ જઈશ એમ
લાગે છે—જાણે કાંક મ્હારી કાંક મરડી
નાંખતું લાગે છે. અરે, ખોલી દો—
ખોલી દો સૌ દ્વાર. અને તું તું
જતો રહે, મ્હારી દ્રષ્ટીથી દુર થઈ
રહે. તારી હાજરી મને અસહ્ય લાગે

છે, અરે પણ થોભો-થોભો! (જાતે જ
દ્વાર ઉઘાડે છે, ને ખ્હાર અટારીમાં
ઉભે છે)

મીન્સ પોલ: (ધડીયાળ જોઈ): ખરેખર
ખાણું ખરાબ થઈ ગયું આજ!
અને ઉપરાંત આ રાજનીતી તેમ આ
વડા રાજપુત્રો કેટલા ને કેવા ત્રાસક
હોય છે વાર!

અવાજ (ખ્હાર મહોલ્લામાં):

રક્ષા દેવ તું લોકગણો!

(ઝાર વીંધાય છે, અને ખંડમાં
ખેલાનં થઈ પડે છે)

રાજકુમાર (રક્ષકો કનેથી છુટી આગળ ધસી
આવે છે): પીતાઈ!

ઝાર: ખુતી! ખુતી! તેંજ આ ક્યું? ખુતી!
(ઝાર મરણુ પામે છે)

પડદો પડે છે

અંક ત્રીજો

પહેલા અંકની જેમ કાનરીયું. વીક્ષવવાદીઓ એક પછી એક પ્રવેશે છે.
ઝાર આગળ ઉઘાડી તત્તવાર લઈ પીળા વસ્ત્રોમાં એક મનુષ્ય ઉભેલ છે.

પ્રેસીડન્ટ: સમય શો થયો વાર?

પહેલા વીક્ષવવાદી: સમય પ્રહારનો—

પ્રેસીડન્ટ: દીવસ?

બીજો વીક્ષવવાદી: ફના ચવાનો.

પ્રેસીડન્ટ: માસ?

ત્રીજો વીક્ષવવાદી: સ્વાતંત્ર્યસીધીનો.

પ્રેસીડન્ટ: કતબ?

ચોથો વીક્ષવવાદી: આગાને તોમે ચપું.

પ્રેસીડન્ટ: ધર્મ?

પાંચમો વીક્ષવવાદી: પ્રેસીડન્ટ, મને ખબર
નથી ધર્મ બર્મ તમરે છે કે નહીં
તેની.

વીક્ષવવાદીઓ: જાનસ! છુપો દુન! છુકાની
ફાડી દો! જાનસ!

પ્રેસીડન્ટ: દ્વાર સૌ બંધ કરો. નીહીતીરે
બીનના બીજાઓ અહીં હાજર છે.

વીક્ષવવાદીઓ: મારો એને! હણા! કાપી
નાખો! (છુકાની બાધેલ વીક્ષવ-
વાદી છુકાની છોડી નાખે છે.)
અરે, આ તો મીન્સ પોલ! મરનાર
ઝરનો મુખ્ય પ્રધાન!

વીરા: સેતાન! તું અહીં આ મીંદની
ચક્ષમાં ક્યાંથી આવી ચડ્યો?

વીક્ષવવાદી: મારો એને! કાપી નાખો!
વીંધી નાખો એને!

મીન્સ પોલ: મને લાગે છે આપ સૌ વધુ
પડતું સ્વાગત મને દઈ રહેલ લાગે છે!

વીરા: સ્વાગત! હાલા ને તરવાર વીના
ખીલું કયું સ્વાગત ત્યારે માટે હોઈ
શકે છે, વાર ?

પ્રીન્સ પોલ: મને ખબર નહતી કે તમે
સૌ નીહીલીરો આવા પ્રકારના હશે.
ઉંચામાં ઉંચી ને નીચામાં નીચી
એવી સમાજમાં મેં પ્રવેશ ન કર્યો
હોત તો ભાગ્યે જ હું રશીઆનો મુખ્ય
પ્રધાન બની શક્યો હોત.

વીરા: પણ વાધ પોતાનો સ્વભાવ બદલે
શું?—સપ્ત પોતાનું ઝેર ત્યાજે
શું?...પણ, કહે, કહે, તો તું લોક-
પ્રેમી થયો છે શું?

પ્રીન્સ પોલ: પ્રભુ મહારા! ના, ના, શે
જીવું બોલું? ઉપરાંત વસ્તુતઃ તો હું
લોક સમસ્તને ધીક્કાર છું.....

પ્રેસીડન્ટ: તો પછી વીધવવાદીઓ કને શા
માટે વક્ત્રાં મારતો આવેલ છે તું?

પ્રીન્સ પોલ: હું તો તેમની કને મહાન
કાન્તી કરાવવા ઇચ્છું છું.

પ્રેસીડન્ટ: પણ શા માટે?

પ્રીન્સ પોલ: મારે કશું જ નહાવા નીચોવ-
વાનું નથી માટે સ્તો. પેલા ભેજાએ
નાનકડા ઝારે મને નાળાએર આપ્યું
ને દેશનીકાલ કર્યા.....

વીરા: સૈખીરીઆ મોકલ્યો?

પ્રીન્સ પોલ: ના પારીસ. તેણે સૌ જ મહારી
માત્ર મીઠકત જોત કરી દીધી: મહારા
આણુસો, નોકરો, સોહાબીઓ સૌ જ
તેણે ઝૂંટી લીધાં—સીવાય કે મારી
પદ્મીઓ. અને હવે તે પદ્મીઓ ય શા
કામની? વીના સત્તાની પદ્મીઓની
કામ તે કાણુ કરે? મારે આ સૌનું
વેર લેવું છે. વેર...વેર.....વેરને હું
અંખી રહ્યો છું.....

પ્રેસીડન્ટ: તો તો તું અમારામાંને એક
થઈ શકે છે. અમે પણ એ વેરની
ખાતર જ હમેશ મળીએ છીએ....

પ્રીન્સ પોલ: અલબત્ત, તમારે પૈસાની જરૂર
છે, નહીં? વીધવને માટે પૈસા તો
જોઈએ જ જોઈએ. [ટાબલ પર પૈસાની
ચેલીઓ ગબડાવે છે] ઠેર ઠેર તમે
જનમુસો રાખેલ છે જ તમને જોઈતી
માહિતી પાડવી રહે—પણ મહારા
જેવો સારા ય રશીઆની બદીઓ
જાણુતો તમને કોઈ સાચો જનમુસ
નહીં મળ્યો હોય હજી—કારણુ, એ
બદીઓનો—કર્તા હું પોતે જ છું...

વીરા: પ્રેસીડન્ટ, મને આ માણસનો જરા ય
ભરોસો નથી પડતો. એના જોડલા
રશીઆને ખીજા કોઈએ ત્રાસ નથી
દીધો—એને આમ સહીસમામત જવા
દેવો દીક નથી....

પ્રીન્સ પોલ: વીરા બહેન, હું જરૂર તમને
બહુ જ ઉપયોગી થઈ પડીશ. માનો,
મને માનો એમ ન હત તો હું આ
જોખમ ખેડવા અહીં આવ્યો જ ન હત.

પ્રેસીડન્ટ: તે ખરું છે, વીરા; આપણામાં
આમ તે ભયો જ ન હત.

પ્રીન્સ પોલ (સ્વગત): ના; એ જોખમ
ખેડવા તો મેં મહારા કોઈ અંગત
મીત્રને મોકલ્યો હોત.

પ્રેસીડન્ટ: ઉપરાંત, વીરા, આ એક જ મનુષ્ય
આપણને સાચી ખબર સુણાવી
રહેશે...હા, આજ રાતે કરવા ધારેલ
આપણા કૃય સંબંધી.

વીરા: ભલે તમે ઇચ્છો તેમ...

પ્રેસીડન્ટ: બંધુઓ, તમારી ઇચ્છા છે કે પ્રીન્સ
પોલ આપણામાં સમેત થઈ રહે, ને
વીધવવાદીઓને ધાજતા રાખ્ય લાઈ
રહે?

વીરવવાદીઓ: હા. હા.

પ્રેસીડન્ટ (હાથમાં તલવાર તથા એક પત્ર લઈ): પ્રીન્સ પોલ, કાં તો આ પત્ર પર સહી કરો, કે આ તલવાર નીચે ડાકું નમાવી લો.....

પ્રીન્સ પોલ (મિતાની હાસ્ય હસતો): હમરના ડાકાં એ તલવાર નીચે નમાવું ત્યારે હું ખરો....
(પત્ર લે છે)

પ્રેસીડન્ટ: યાદ રાખજો, પ્રીન્સ પોલ, કે જરાકેક અમારી સાથે જગકપટ રમ્યો કે ગમે ત્યાં લોકાની મોડીમાં ભરાયો હજાર તો ત્યારથી ય તને ધસડી લાવી ત્હારું વૈર લીધા વીના તને સહીસલામત નહીં રહેવા દઈએ. વીરવવાદીઓ જેમ તેમના મોત્રોને બુલતા નથી, તેમ તેમના દુસ્મનોને માફ પણ નથી કરતા.....

પ્રીન્સ પોલ: ખરેખર? મને ન્હોતી ખબર કે આવડા શા તપે સૌ સુસંસ્કૃત હશે.....

વીરા (ખંડમાં આંટા મારતી): એ કાં નથી અહીં હજી? મુગટ તો તે નહીં જ ધારણ કરી રહે. મને તેની પુરી ખાતરી છે...

પ્રેસીડન્ટ: સહી કર. (પ્રીન્સ પોલ પત્ર પર સહી કરે છે) તેં જણાવ્યું અમારે કાંઈ ધમં જેવું છે જ નહીં કેમ? પણ તેમાં તું ખોટો છે. ભૂં, વાંચ આ.

વીરા: પ્રેસીડન્ટ, આ ઠીક નથી થતું—ઠીક નથી થતું આ તો બહુ જ ભયાનક થાય છે. આવા માણસને લઈને આપણે શો લાભ ખાટવાના છીએ ને?

પ્રેસીડન્ટ: આપણે તેને આપણા સ્વાધીન માટે જ ઉપયોગમાં લેવાયું....

વીરા: અને પછી?

પ્રેસીડન્ટ (ખંભા ઉંચો કરી): પછી? પછી તેને ગળે કુચો દઈ રહીશું...

પ્રીન્સ પોલ (વાંચતો): “માનવતાના હક્ક ને અધીકાર!” જુના જમાનામાં મનુષ્યો પોતાના હક્ક પોતાની મેજે જ હવતાં મેજવી રહેતા, બંધારે હવાં તો પ્રત્યેક બાળક જન્મતાં સાથ જ પોતાના હક્ક શાં છે તે સમજીને જ અવતરે છે.

“કુદરત દેવાલય નથી, પરંતુ તેં તે કાર્યાલય છે: એમાં કામ કરવાનો અધીકાર અમારો છે...” તો હું ય મહારા હક્ક એ સાવંજનીક અધીકારમાં સમીપ રહું છું...

વીરા (ખંડમાં આંટા મારતી): અરે, નહીં જ આવે તે શું? નહીં જ આવે?

પ્રીન્સ પોલ: “સામાજિક ને સામ્યવાદી એકતાની વીચાતક કુટુંબ સંસ્થાનો: ખંડ હો!” બરાબર, પ્રેસીડન્ટ, તમારા આ પાંચમા કનુનને હું સંપૂર્ણ સમ્મત છું (બહાર ત્રણ દોકા પડે છે.)

વીરા: આગ્યો, એ એવેકસીસ આગ્યો અનંતે!
(માઈકલ પ્રવેશે છે)

પ્રેસીડન્ટ: તૃપકન્તા માઈકલ! બંધુઓ, ઝારને દાર કરનાર આ માઈકલને આપણુ સૌ સ્વાગત દઈ રહીએ...

વીરા (સ્વગત): અરે આવશે હજી ય તે...

પ્રેસીડન્ટ: માઈકલ, રશીઆને તેં બચાવ્યું...

માઈકલ: જુલમી ઝાર હજારાં ક્ષણેક રશીઆ સ્વતંત્રતાના આનંદ ભોગવવા લાગ્યું, ત્યાં તો સ્વતંત્ર્યને તેનો મુખ અડત થઈ ગયો,.....

પ્રેસીડન્ટ: જુદી રાજની જડ તેની ઉખંડી નથી હજી...

માઇકલ (હાથમાં છરી ઉઘાડી): એક જ વધુ ધાની જરૂર છે હવે-અને પછી એ જુદામનો અંત.....

વીરા (સ્વગત): એક જ વધુ ધા! એનો શો અર્થ, વાર? અરે, અરે, શા માટે તે હજી આવ્યો નથી અહીં? એકેકસીસ! એકેકસીસ!...

પ્રેસીડન્ટ: પણ તું કેવી રીતે ભાગી છુટ્યો, માઇકલ? મેં તો સાંભળ્યું હતું કે તારે તેઓ પકડી ગયા...

માઇકલ: શાહી સીપાહીના પૌરાણિકમાં હું સજ્જ હતો, એટલે મને કોઈ વતી ન શક્યું. ઉપરાંત નગરદ્વાર બંધ થયાં તે પહેલાં હું ભાગી છુટ્યો.

પ્રેસીડન્ટ: કેવી સુન્દર તક તને મળી ગઈ કે આરંભતે જ ખૂબ જ જાનમાં આવી ચડ્યા?

માઇકલ: તક? તક જેવું કશું છે જ નહીં. પ્રથમે જ તેને એ બાળુએ મોકલ્યો...

પ્રેસીડન્ટ: અને આ છેલ્લા ત્રણ દિવસથી તું ક્યાં હતો, વાર?

માઇકલ: ધર્મશૂર નીકોલાસના ઘરમાં છુપાઈ રહ્યો હતો હું...

પ્રેસીડન્ટ: નીકોલાસ પ્રમાણિક નીવડ્યો ખરો...

વીરા (સ્વગત): ઓ પ્રભુ! તે નહીં જ આવે શું? એકેકસીસ! શું તું હી નીવડ્યો...?

માઇકલ (પ્રીન્સ પોલને બોલ): અરે, આ ક્યાંથી અહીં? શયતાનીયતત્ત્વ બોળાયું? વીરા, બ્હા, વીરાતું જ એ કૃત્ય હોયું નેહએ...તેણે જ આ સપાને મંજૂરી અહીં રીશમાં ઉતાર્યો હશે...

પ્રેસીડન્ટ: પ્રીન્સ પોલ હમણાં જ શપથ લીધા...

વીરા: યુવાન આ એકેકસીસે તેને દેશપાર કર્યો છે.

માઇકલ: તો હીક, આપણે તેને કોઈપણ ધાતકી કાપમાં થોડા લપસા...તેમાં તો તે પહેલેથી જ કુશળ છે ને?

પ્રીન્સ પોલ (માઇકલની કને જઈ): કામરેડ આખાદ એ ગોળી બહાર હતો ત્યારે...

માઇકલ: હા તેવું કારણ છે...પણ જ લાંબા ઠાળનો—એક ન્હાનપણનો મને તેના મહાવરો છે...

પ્રેસીડન્ટ: પ્રીન્સ પોલ, તમને આ નવીન અતુલ્ય જણાતો હશે...કારણ અમે અહીં પરસ્પર સત્ય જ યોદ્ધાએ છીએ...અને તમને કેમ લાગે છે તે?

પ્રીન્સ પોલ: મને? મારે માટે તો એ જ નિર્માણ હતાં: કાં તો મુખ્ય પ્રધાન-પદ-અથવા વીશ્વવાદીત્વ: પહેલું જ તાં આ બીજું મારે માટે રહ્યું, અને મને તે મુખ્યારક છે...

વીરા: ઓ પ્રભુ હજી ય તે નહીં આવે શું? છના ટકોરા હમણાં વાગશે... નહીં જ આવે? તે નહીં જ આવે હજી?

માઇકલ (પ્રેસીડન્ટને એકલાને): પ્રેસીડન્ટ, જાણો છો, આપણે હવાં શું કરવું નેહએ છે? એક જ વસ્તુ પ્રભસ તાક રાજ્યને સ્થાપવા માટે હવે જરૂરની છે...અને તે એ કે આવતી કાલતું સ્વંયાર પ્રક્ટે તે પહેલાં નાનકડા આરને હણવો...નહીં તો એક એ નજવાં સુધારા તે પ્રજાને આપી બેસશે, ને લોકગણ તેના તરફ આકર્ષાશે.....

પ્રીન્સ પોલ: ખરાબર છે. ત્યારે કેહેવું સાવ ખરાબર છે. હજારા રાજાઓ લોકશાહીના કદા શત્રુઓ છે, અને મને દેશપાર

આર્થિક અંધાધુંધી

: લેખક :
અર્થશાસ્ત્રી

આજની આર્થિક અંધાધુંધી અને તેના નીવારણના માર્ગની મીમાંસા

શાન્તીના આ સમયમાં ૧૯૩૦ ની આખી દુનીઆને ઘેરી રહેલી આર્થિક સંકટામણી ધટનાનો જરો જડે એમ નથી. માલના ભાવોમાં અત્યારના અસાધારણ ઘટાડામાંથી દુનીઆનો કોષ ભાગ બચ્યો નથી. ખેતીપ્રધાન દેશોમાં ધરાકીના અભાવે માલના કુંગર ખડકયા છે; અને તેથી તેમની ખરીદશક્તિ તદ્દન ઘટી ગઇ છે અને ખેડૂતો કરજના ભાર નીચે કચરાઇ રહ્યા છે. ઉદ્યોગપ્રધાન દેશોમાં બેકારોનો રાફડો ફાટ્યો છે અને તેની સંખ્યામાં રોજ ઉડીને વધારો થતો જાય છે. દુનીઆના ત્રણ મુખ ઐઘોગીક દેશોમાંજ સાથે મળીને બેકારોની સંખ્યા એક કરોડ ચાલીસ લાખથી વધારે છે. ગમે તે ધોરણે તપાસીએ તો પણ જગતમાં ઐઘોગીક ઉત્પાદનનું પ્રમાણ બેઠ્ઠ ઘટી ગયું છે તે સ્પષ્ટ દેખાઇ આવે છે. દુનીઆના મુખ્ય મુખ્ય દેશોમાં પરદેશો સાથેનો વપાર ૨૦ થી ૨૫ ટકા એક વરસની અંદર ઘટી જાય એ આટલા મોટા પ્રમાણમાં જગતમાં કદી નહીં બનેલો એવો બનાવ છે. અને જુદા જુદા દેશોનાં અર્થજગત પર તેની જે અસર થઇ છે તે ચોક્કસ નહીં.

જેમ દુનીઆના ખીજા દેશો તેમ ક્ષીટન પણ આ આર્થિક તુફાનમાંથી બચી નથી શક્યું. અને તે ઉપરાંત તેને પોતાની ખાસ કેટલીક મુશ્કેલીઓ પણ છે. ક્ષીટનના નાણાંખાતાના તખીય મી. સ્ટેન્ડનને આ ખીમારીનો ખ્યાલ છે અને તે દુર કરવાને માટે કેટલીક રામખાણ દવાઓ યોજવાની યોજનાઓ તે ધડી રહ્યો છે. પણ જો તે વહેલી તકે સમજી જાય તો સારું કે આ આંતરરાષ્ટ્રીય દરદ ઈંગ્લેન્ડને આકરી દવા આપીને પણ તે મટાડી શકશે નહીં. અથવા કૃત્રીમ રીતે ઉભા કરેલા જગતી કીલ્લામાં ભરાઇ બેસી, જ્યારે દુનીઆ આખીનાં બજારો નીચે ગગડતાં જાય છે ત્યારે પોતાના માલના ઉંચા ભાવો ટમવી રાખવામાં તે કદી સફળ થઇ શકશે નહીં. તેથી આવા કોષ અકુદરતી માર્ગનો આશરો લેવા કરતાં, આપણી આસપાસની સ્થિતિનો ખ્યાલ કરી, આર્થિક અવનીતિના ખાડામાં દુનીઆ આખી શાથી હસેલાઇ રહી છે તેનો વીચાર કરી, તેમાંથી બહાર નીકળવાની કોષ આશ છે કે કેમ એવો સવાલ આપણી જાતને પુછવો ધરે છે.

આના અગત્યના સવાલોમાંનો મુખ્ય સવાલ એ છે કે, માલના ભાવ આટલા બધા 'કેમ' ઉતરતા જાય છે? આનાં કારણો ત્રણ હોઈ શકે: કાં તો દુનીઆની જરૂરીઆતના કરતાં માલ વધારે ઉત્પન્ન થતો હોય; અથવા, ઉત્પાદનના ક્ષેત્રમાં અવ્યવસ્થા અને અસજ્જતા ધર કની થઈ હોય; અથવા તો, જાતની નાણાંની વહેવારપદ્ધતી ભાંગી પડી હોય. આ ત્રણમાંથી કયું અથવા કયાં કારણોને લઈને આ વસમી દશા દુનીઆ વેંદારી રહી છે તે જાણવું ધણું જ જરૂરનું છે.

જે પ્રમાણુ વીનાનું ઉત્પાદન, સ્વચ્છંદી જગત ધોરણે અને કૃત્રીમ રીતે ભાવે ઉંચા ઠાપવાની એવી બીજી યોજનાઓ કારણરૂપ હોય તો તેમાંથી છુટા થતાં બહુ વાર લાગશે. કારણકે બહુજ પ્રગતી-શાળી દેશોમાં પણ મણસોને એક ધંધો છોડાવી બીજા ધંધામાં વાળતાં બહુ વાર લાગે છે; અને જેદેશ કે જીલ્લામાં માત્ર એક કે એ ધંધાઓ સારા ચાલતા હોય ત્યાં તે ધંધો અટકાવી નવો ધંધો ઉભો કરવામાં તેના વતનીઓને અપાર હાડમારી વેંચી પડે. જે એવી સ્થિતિમાં જેટલા પ્રમાણમાં નાણાંનીજ ઉચલપાચલ કરવાથી ફેરફાર થઈ શકે તેમ હોય તેટલા પ્રમાણમાં આ સ્થિતિ વધારે સહેલાઈથી સુધારી શકાય.

આ સ્થિતિને માટે અત્યારની નાણાં પદ્ધતીજ જવાબદાર છે એમ માનવું ભુલભરેલું છે; પણ સોનું અને નાણાં પદ્ધતી એ સ્થિતિ માટે જરા પણ જવાબદાર નથી એમ કહેવું પણ નીરર્થક છે. એ વાત ખરી છે કે પ્રાથમિક અને ઐથોગીક એમ બંને ક્ષેત્રોમાં લગાડની પહેલાના વખત કરતાં

પણ ઉત્પાદન અત્યારે વધારે થાય છે, પણ તેથી લગાડ પહેલાં જે ભાવે હતા તેવા થઈ જવા ભેદ્ય એવી સીધી લીલિં કરવી અસંધાને છે. ગયા સીકા દરમ્યાન એવી પણ થઈનાઓ એ વખત બની ગઈ હતી કે ખેતીનું તેમજ ઐથોગીક ઉત્પાદન કુચકદમ આગળ વધતું હતું અને તે સાથે ભાવો પણ ચડ્યે જતા હતા અને આમ લાંબા વખત સુધી બન્યું હતું. કીમતના પ્રમાણ પર ભાવોનો યજ્ઞો આધાર છે અને છેલ્લાં મહાયુધ્ધ પછી એકાંગ અને હુંડીઆમણની પ્રથાઓમાં જે ફેરફાર કરવામાં આવ્યો છે તે એમજ ખતાવી આપે છે કે ભાવો નાકી કરવાનું ધોરણ અત્યારે સમુજગુ બદલાઈ ગયું છે. જ્યાં આર્થિક અને નાણાંવીયક નીતીનું એક ધોરણ નથી એવી આ દુનીઆમાં સોનાની કીમત પર અંકુશ મુકી શકાય નહીં એમ હસીલ કરવાથી કંઈ એ નક્કી નથી થતું કે માલના ભાવ તો "કુદરતી" રીતે બંધાય છે. ૧૯૩૧ માં ભાવોનું જે ધોરણ છે તેમાં ફેરફાર ન થઈ શકે એવું કંઈજ નથી.

આ રીતે વીચાર કરી જોતાં આપણી સામે બીજા અગત્યનો સવાલ ઉભો થાય છે. લગાડ પહેલાંનો વેપારનો છતીહાસ આપણે તપાસી જોઈએ તો આપણને મા લુભ પકડે કે અમુક અમુક વખતને અંત રે વેપારની દુનીઆમાં આવી ઓટ આ બાજ કરે છે અને તેમાંથી મુરકેલીઓ ભોંગબાછતાં પણનીકળી શકાય છે. એમ જણાય છે કે આવી ઓટમાં અમુક જાતની નીયમીતતા રહેલી છે. ત્યારે સવાલ એ થાય છે કે અત્યારની આર્થિક ઓટ એવી જાતની ઐતીહાસીક ઓટનું પુનરાવર્તન છે કે કેમ?

અથવા તો જગતનાં આથી'કે જીવન અને વ્યાપારી પધ્ધતીઓમાં વીરલવકારી ફેરફાર કરવોજ પડે એવી ઇતીહાસ સન્ધી આપણી સામે આવી લાગી છે? માત્ર.

જ્યાં સુધી 'દરેકે પ્રગ્ન એમ માન્યા કરશે' કે 'જીવનનું ઉચું' ધોરણ જાળવવામાં મોભો છે અને તે જાળવવા પાતપાતાનાથી બનતા દરેક પ્રયત્નો કર્યા કરવા, જ્યાં સુધી રશીયાની મહત્વાકાંક્ષા જીવતી છે અને તેનાં પાડોં ફીએા હીંદ અને ચીનની આથી'કે દશ તદ્દન અચોક્કસ છે; ત્યાંસુધી દુનીઆના વેપારનું ભાવી કેવું થશે એ કહેવું તદ્દન અશક્ય છે. પણ જેમ આથી'કે ભરતીના વખતમાં માણસો એમ માન્યા 'દરે છે કે તે માયમ ટપી રહેશે તેમ મુશ્કેલીના વખતમાં આવી સ્થિતીમાંથી છુટાશે નહીં એમ પણ લોકો માને એ સ્વાભાવીક છે. અને વાસ્તવીક રીતે અત્યારની આ સ્થિતી પહેલાંની તેવી સંકટામણ્થી તદ્દન અજાગી નથી, વળી લડાઇની પહેલાં જે આથી'કે ભરતીઓટ થતી તે ઘડીઆળનાં લોકકની માફક કંઈ ફેરફારો કર્યા વીના આવજા કર્યા કરતી એમ માનવું પણ નીરથ'ક છે.

ઝોગણીસમી સદીમાં આવી જાતની નાણાંબીડ જ્યારે આવતી ત્યારે તેને પહેાંચી વળવા મહાન ફેરફારો જરૂર કરવા પડના. વસ્તીનાં મધ્યકોમાં, વેપાર પ્રયામાં, ખેતી અને ઉદ્યોગ એ ત્રણમાં ખુબ ફેરફાર થતા. અત્યારે પણ આ નાણાંબીડને પરીણમે જગતના આથી'કે, ઝોગણીક અને ખેતીના પ્રદેશમાં પણજ ફેરફારો થશે એમાં જરા પણ શક નથી. અત્યાર સુધીમાંજ આ લોકલક તદ્દન નીચે પડેાંચી હવે ઉપર

ચડવાનું, ધુધું, હેય એવાં ચીન્હો દેખાવા લાગ્યાં છે.

જ્યારે આમ છે ત્યારે આ આથી'કે સંકટામણ્ કષ્ટ રીતે દુર થશે અને ક્યારે થશે તેનાં વીચાર ખાસ કરવો જોઈએ. આ પ્રશ્નો એવા છે કે જેના ઉત્તરની આપણે માત્ર કલ્પના કરી શકીએ. પણ ભવીષ્યમાં ભાવનું ધોરણ કેવી રીતે નક્કી થશે તે વીશે આપણે કંઈક ખાત્રીપુવક વીચાર કરી શકીએ. માલના ભાવમાં એકદમ ૨૦, ૩૦ કે ૪૦ ટકા સુધારો થશે કે સુધારો બહુજ ધીમે ધીમે થશે, એ પહેલાંથી વીચારીએ. હવે ધીમે ધીમે સુધારો થશે એમ ધારીએ તો તેની અસર એ થશે કે ખેડુતો, મજૂરો અને છુટું કામ કરનારા નોકરીઆતો એ સહુના વેતનમાં ઘટાડો કરવોજ પડશે અને પ્રગ્નઓ પરના કરવેરાઓ અને પ્રગ્ન કામ દેવાંઓ અને વ્યાજો તો જેમનાં તેમ ઉભાંજ રહેશે; અને હલકા પડેલા ભાવોના પ્રમાણમાં એ સ્થાપી રકમોની કીમત ઘણીજ વધી જશે. હવે એ જાનનાં 'કરજોમાંથી મુક્ત થવાનો રસ્તો તો એકજ રહેજો અને તે એજ કે કાં તો દેવું આપવાની સાદ્દ ના પાડવી અથવા તો આડકતરી રીતે તે ઘટાડી નાખવાં. જે દેશોએ હુંડીઆમણના ભાવો ઘટાડી નાખીને પોતાનાં કરજો એ રીતે હળવાં કર્યાં છે તેઓની સ્થિતી ખીજ દેશો કરતાં ઠીક રહી છે. બ્રીટનની અત્યારની મુશ્કેલી એજ છે. બ્રીટીશ પ્રગ્ન દુનીવામાં સૌથી વધારે કરજદાર છે. પણ જો ભાવો પાછા સુધરશે નહીં તો બધી કરજદાર પ્રગ્નઓ મુશ્કેલીમાં આવી પડશે. દક્ષીણ અમેરીકા જેવા દેશોમાં વેપારી કરજો જો કે આટલેડીઆ કરતાં ઓછાં છે, છતાં તે ઘણાં ભારે છે.

પણ હિન્દી રાંતી તો સહુથી ખરાબ છે અને તે ઉપરાંત હિન્દી સરકારનું બજેટ ભાવેના પ્રમાણમાં સુધારા ધીમે ધીમે કરે છે. તેથી જ થોડા વખતમાં વેપાર સુધરશે નહીં તો તેના સામાજિક અને આર્થિક વીકાસને માટે અનીવાર્ય એવાં કોઇ સાધનો મળવાં લગભગ અસંભવીત ગઇ પડશે.

જગતનો સૌથી માલેતુખર દેશ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ કે જેણે રાજ્યના પૈસે ત્યાંના ઉદ્યોગોને મદદ કરી છે તેની પણ ઘણી-જાહેર સંસ્થાઓએ અત્યારે કરન્ટ વહોરું છે.

હુંકમાં, જે સમાન્ય જરૂરીઆતની સર્વ ઓળખાં જથ્થાખંધ અને છુટકના ભાવો એક સરખા નહીં થઇ જાય તો દુનીઆને મહાન મુશ્કેલીઓમાંથી પસાર થવું પડશે અને તદ્દન નવી પ્રકારની એવી સામાજિક આર્થિક અને નાણાંપ્રકરણી પુનઃક્રિયા કરતાં પહેલાં દસેક વર્ગો સુધી સામાજિક અવવ્યવસ્થા, બજાવાઓ વગેરે માંથી દુનીઆ આખીને પસાર થવું પડશે.

પણ નજીકના ભવિષ્યમાં ભાવો કંઈક ઠંડાણે પડશે એમ આશા રાખવાને કારણે

છે. આમ માનવાને એક સમજાં કારણ એ છે કે જે દેશોમાં મંજુરીના ભાવોનું કોઇ ચોક્કસ ધોરણ નથી ત્યાં પણ અત્યારે ગગડી ગએલા બજાર ભાવોની સંધિ મેળવી શકાય એટલી હદે ઉત્પાદનનું ખર્ચ ઓછું કરવાની કોઇ શક્યતા નથી. એટલે કે મંજુરીના ભાવો અત્યારે એટલા હલકાં છે કે તેને ઓછાં કરવાનું હવે ભાગ્યેજ બની શકે, અને અત્યારે ઘણા ખરો માલ ખોટામાં તૈયાર થાય છે તેથી નફાથીજ કામ કરનારા માણસો વંધામાંથી હાથ ઉઠાવી શેશે, અને એ રીતે ભાવો પાછા ઠંડાણે આવી જશે. એટલે કે ઓછાં થતાં મુલ અને વધતા જતા ભાવો અર્થે રસ્તે મળશે અને એ રીતે સમાનતા પાછી રચાઇ જશે.

એટલે જો અત્યારની નાણાંપ્રથામાં થોડા ફેરફાર કરવામાં આવે અને એક ખીજ દેશની સરકારો પરસ્પર સંબંધોમાં ડહાપણ બતાવે (જે હુડીયામણ, એકો જકાત વગેરેમાં દેશના સ્વાર્થને મુકી જગતના સ્વાર્થની નીતી અપનાવવામાં આવે) તો અત્યારની સ્થિતિ એવી કદાચે આવી પહોંચી છે કે ભાવી છેક નીરાશાજનક નથી.

નવયુગ

આપના ગામની હાથગેરીમાં આવે છે? ન આવતું હોય તો શા માટે તેને મંગાવવાની તજવીજ કરતા નથી?

બહિષ્કાર અને જનતાની જાગૃતિ

: લેખક :

ભાણેકલાલ એચ. વડીલ

એમ. એ., એલ્. એલ્. બી.

શ્રી ડી. શ્રી માલના બહિષ્કારથી જનતામાં જાગૃતી આવવા ઉપરાંત એ માર્ગે પરદેશ તરફ વહી જતું અનર્ગળ નાણું અટકી પડ્યું હતું. તેના આંકડા અને હકીકતો લેખક અહીં રજૂ કરે છે.

વીદેશી માલના બહિષ્કારની ઇ. સ. ૧૯૩૦ ની ચળવળે એ તો સફળતાપુર્વક સાબીત કરી આપ્યું છે કે તે ચળવળથી મળતું માનસ સામાજિક બહિષ્કાર કે અસહકારને મારે તૈયાર થાય છે, અને નાકરની લડન કે રાજકીય સ્વાતંત્ર્યની આડે આવતા અને જનતાના સામાન્ય હકો પર તરાપ મારવાના કાયદાકાનુનોના સવીનયલગમાં તે અસહકાર પરીણમે છે. મહાસભાએ વીદેશી કાપડના બહિષ્કારની બાંગ તો વર્ગોથી પુકારી હતી; પરંતુ સંયુક્ત સ્વયામ્સના આંદોલનોએ અને પીકેટીંગ સામેના ક્રિયાએ તે જીએસને વીરાટ રૂપ આપ્યું. પરીણમે બધાં વીદેશી કાપડનો નકર બહિષ્કાર થયો. બહિષ્કારની ખાસ અસર તો શ્રી ડી. શ્રી કાપડ પર સખ્ત થઈ હતી. ૧૯૩૦ ના છેલ્લા છ મહીનાઓમાં આયાત કાપડની લંબાઈની ગણતરીને હિસાબે હીદમાં કાપડની આયાતમાં ૭૦ ટકાનો ઘટાડો જણાયો હતો.

૧ હી જુલાઈ ૧૯૩૦ થી ૩૦ મી નવેંબર ૧૯૩૦ સુધીમાં હીદના જુદા જુદા બંદરોમાં કેટલું વીદેશી કાપડ આયાત

થયું હતું તે નીચેના આંકડાઓ પરથી ખબર પડે છે.

૧૯૩૦ ના જુલાઈથી નવેમ્બર સુધીમાં શ્રી ડી. શ્રી હીદમાં વીદેશી કાપડની આયાત.

(લાખ વારમાં)

બંદર	ઇ. સ. ૧૯૩૦	ઇ. સ. ૧૯૨૯	ઇ. સ. ૧૯૨૮
કલકત્તા	૧૧૦૦	૩૩૭૦	૩૩૬૦
મુંબઈ	૪૭૦	૨૨૪૦	૨૨૧૦
કરાંચી	૪૫૦	૧૦૫૦	૧૭૦૦
મદાસ	૨૭૦	૪૬૦	૪૧૦
રંચુન	૪૧૦	૫૫૦	૪૨૦
કુલ	૨૭૩૦	૭૬૮૦	૮૧૦૦

વીદેશી કાપડના આયાત કે પર પડેલા સખ્ત કાપડનાં, મુખ્ય ત્રણ કારણો છે.

૧ આખી આલમમાં અસરેલી વેપાર મંદી, ૨ વીદેશી કાપડની આયાત પર વધારેલી નકાત અને ૩ મહાસભાએ જાહેર કરેલા વીદેશી કાપડનો બહિષ્કાર.

ઉપરનાં ત્રણ કારણોથી ઉભી થયેલી પરીસ્થિતીનો વીચાર કરતાં ખરેખર ૩૦ મી

જુન અને ૩૦ મી નવેંબર સુધીની આયાતના આંકડાઓની તપાસ જરૂરી છે. તેથી ખીટન અને જપાન પર બહીષ્કારથી થયેલ અસરનો અંદાજ નીચળી શકશે.

ખીટીશ હિંદમાં વીદેશી કાપડની આયાત.

(લાખ વારમાં)

૬ માસ. જુનની આખર સુધી.	૧૨ માસ. નવેંબરની આખર સુધી.	૧૨ માસ. ડિસેમ્બરની આખર સુધીના.
૧૯૩૦	૧૯૩૦	૧૯૨૬
૬૧૨૦	૧૭૧૦	૧૬૬૩૦
૩૦૦૦	૯૧૦	૫૩૭૦
૯૭૪૦	૨૮૧૦	૧૯૫૮૦
ખીટન	જપાન	બંધા દેશોનું કુલ

૧૯૩૦ ના પહેલા પહેલા ૭ મહીનામાં ખીટન અને જપાનનાં માલની આયાત ૧૯૨૯ ના આખા વર્ષની આયાત કરતાં લગભગ અડધી હતી. એટલે કે જાન્યુઆરીથી ફેબ્રુઆરી સુધીમાં માલના લાવમાં ૧૨ ટકાનો ઘટાડો થવા છતાં વેપાર મંદી કે વધારાની જગતની આયાત માલના પ્રમાણ પર બહુ અસર થઈ ન હતી. એપ્રિલથી નવેંબર સુધીમાં માલના લાવમાં ૧૯ ટકાનો ઘટાડો જણાયો

હતો. ૧૯૩૦ માં આયાન કરેલ માલની કીંમતમાં ૩૦ ટકા ઘટાડો થયો હતો. જ્યારે કાપડની લંબાઈની ગણતરીના દરે તેમાં ૩૫ ટકાનો ઘટાડો જણાયો હતો. ૧૯૩૦ ના જુનમાં વાઇસરોયે પીટ્ટીંગ સામેના ફતવા કાઢ્યા પછીજ એ પ્રવૃત્તિનાં પુર ચડ્યાં હતાં તેમ કહી શકાય. તે પછીના ૭ મહીનામાં કુલ વીદેશી કાપડની આયાતમાં ૫૦ ટકા અને ખીટીશ કાપડની આયાતમાં ૭૦ ટકા ઘટાડો થયો હતો. તૈયાર માલના લાવ ગગડવાથી અને કાપડની જગતનો દર વધારવાથી કાપડના જથ્થાની આયાતમાં ૨૦ ટકાનો ઘટાડો અને મહાસભાની બહીષ્કાર પ્રવૃત્તિથી જે ઘટાડો થયાની ગણતરી થઈ છે.

વીદેશી કાપડ સામેના મહાસભાના પ્રતીબંધથી દેશી મીલો પર કેવી અસર થઈ છે તે ૧૯૩૦ ના ઉત્પાદનના આંકડાઓ ૧૯૨૭ ના ઉત્પાદનના આંકડાઓ સાથે સરખાવવાથી સહેલાઈથી થઈ શકે તેમ છે. (કારણ કે ૧૯૨૮ અને ૧૯૨૯ માં મહીનાઓ સુધીની હડતાલો પડવાથી ઉત્પાદન ઓછું થયું હતું.)

૩૦ મી સપ્ટેમ્બર સુધીના છેલ્લા ૭ માસમાં હિંદી મીલોનું ઉત્પાદન,
(લાખવારમાં)

૩૦ સપ્ટેમ્બરે પુરા આખા હિંદનું મુખ્ય યતા ૭ માસમાં.	ઉત્પાદન	સહેરનું
૧૯૩૦	૧૨૩૩૦	૪૬૬૦
૧૯૨૭	૧૨૦૩૦	૩૯૯૦

ઉપરના આંકડાઓ પરથી ખબર પડે છે કે જ્યારે મુખ્યનું ઉત્પાદન ૨૨ ટકા ઘટ્યું હતું ત્યારે આખા હિંદનું ઉત્પાદન ૨૭.૫ ટકા વધ્યું હતું. દેશાવરની મીલો રાત્રી અને દીવસ (બેવડી રીતે),

ચાલતી હતી ત્યારે મુંબઈની ૨૫ ટકા ત્રાકા પર વગર વપરાયે કટ ચડતો હતો અને સ્થાનિક મીણોને તો તાળાં લાગવાથી ૮૦૦૦ શાળ અને ૩,૫૦૦,૦૦ ત્રાકા આખું વર્ષ વપરાશ સીવાય રહી હતી. દેશાવરની મીણો સંપત્તિનો સમુદ્ધ એકઠો કર્યો જાય છે ત્યારે મુંબઈની કુટલીક મીણો તે વધારાનો ખર્ચ ઘટાડી કે બગાડ ને ઓછો કરી શકી નથી. ૧૯૩૧ માં નવી નખાએલ ૫ ટકા જકાત દેશી કાપડના ઉદ્યોગને વધુ સહત આપનાર યથાં પડશે. અમુક પ્રકારના વીદેશી કાપડ પરના દર શેરે ૩૫ આનાની ૧૯૩૦ ના એપ્રિલમાં નખાવેલી જકાતથી માલની કીમતમાં ૨૨ ટકાનો ફાયદો કે રૂની કીમત ખાદ્ય દ્રવ્યો ઉત્પાદનનું ખર્ચ ગણનાં ૪૫ ટકાનો ફાયદો થયો હતો.

બ્રિટીશ કાપડ પર ૨૦ ટકા અને બીજા વીદેશી કાપડ પરના ૨૫ ટકાની જકાત જે હમણાં નાખવામાં આવી છે તેથી મુંબઈના કાપડના ઉદ્યોગને સહન મળશે; પરંતુ ઉપર કહેલ ૩૫ આનાની અને વીદેશી તેમજ બ્રિટીશ કાપડ વચ્ચેના તફાવતની ૫ ટકાની જકાત ફક્ત ૩ વર્ષને માટે જ દરાવવામાં આવેલ છે, અને એ વખત દરમિયાનજ મુંબઈની મીણોએ હીંદી બજારમાં પોતાનું ગુમાવેલું સ્થાન પાછું પ્રાપ્ત કરવાનું રહ્યું છે. મીણોએ કમદારોના પગારના ઘટાડાથી કરકસર કરવા કરતાં ટેરીફ ઓડે, અને શેરહોલ્ડરોનાં મંડળે કરેલી ભલામણો પ્રમાણે કરાસર કરી ઉત્પાદનનું ખર્ચ ઘટાડવું યાગ્ય છે.

વીદેશી કાપડના બહીષ્કારથી બ્રિટનના કાપડના ઉદ્યોગ પર સખત ફટકો પડ્યો છે એ બીજા સત્ય છે પરંતુ તે અર્થ સત્ય છે.

છેલ્લા ત્રણ વર્ષથી બ્રિટીશ કાપડની હિંદમાં આયાત ઓછી થતી જતી હતી, બ્રિટને ૧૯૨૭ માં ૧૬૫૨૦ ૧૯૨૮ માં ૧૫૪૩૦, અને ૧૯૨૯ માં ૧૩૭૪૦ લાખ વાર કાપડ હિંદમાં નીકાસ કર્યું હતું. બ્રિટને બીજા દેશોનાં જે બજારો ગુમાવ્યાં છે તે ફરીને તેનાથી સર યથા શકે તેમ નથી. કારણ કે દરેક દેશ પોતાને જોઈતું કાપડ તૈયાર કરવાની નીતી અખ ત્યાર કરતો જાય છે, અને અમેરીકા તેમજ જાપાન બ્રિટન સાથે હરીફાઈ કરવા તૈયાર છે. ૧૯૦૫ થી ૧૯૧૩ સુધીમાં બ્રિટને ૬૦૦૦૦ થી ૭૦૦૦૦ લાખ વાર કાપડ વીદેશોમાં વળાવ્યું હતું ત્યારે ૧૯૧૮ પછીથી ૩૫૦૦૦ થી ૪૦૦૦૦ લાખ વાર કાપડ જ વીદેશો ચડે છે. આ આંકડાઓજ કહી આપે છે કે બ્રિટન બહીષ્કારની ચળવળ વીરૂધ્ધ ખોટી યુગ્મો મારે છે. તેમ કરવાને બદલે કુનીયાની આર્થિક પરીસ્થિતિ પ્થાનમાં લઈને બ્રિટને ઉત્પાદનના ખર્ચમાં ઘટાડો કરવાની અને હિંદ સાથે સારા-સારી રાખવાની અને હિંદી ઉદ્યોગના વીકાસ માટે આર્થિક અને રાજકીય સ્વતંત્રતા આપવાની આવશ્યકતા છે. બહીષ્કારને લઈને કાપડ ઉપરાંત બીજા માલના આયાતના આંકડાઓ પણ નીચે ઉતર્યા છે. બીજા દેશોમાંથી ૧૯૩૦ ના છેલ્લા ત્રણ માસમાં આયાન થયેલા માલની કીમતમાં ૨૦ ટકાનો ઘટાડો થયો હતો. ત્યારે બ્રિટનના માલમાં ૩૮ ટકાનો ખાડો પડ્યો હતો. તેનો મોટો હિસ્સો તો બ્રિટીશ સીગારેટના ૫૦ ટકાના ઘટાડાને આભારી છે.

૧૯૨૯ માં કલકત્તામાં મળેલી મદાસ-લાએ વીદેશી કાપડ અને બ્રિટીશ માલ સામેના બહીષ્કારનો સંખ ફરીને

કુટુંબો હતા. આધુનિક બહીષ્કારની ચળવળથી સ્વદેશીવાદનો બહુજન-ફેલાવો થયો છે, અને તેથી દેશી કાપડના માગણી ખુબ વધી પડી છે. ખાદીમાં અત્યંત શ્રદ્ધાવાળા શ્રી. ગાંધીજી અને અખીલ ભારત સર્વા સંધના સંચાલકો સીવાયના બધા માને છે કે ખાદીનાં વેચાણમાં વંધારો થવાને બદલે હીંદની કાપડની મીલોના મૌલેકોને વધુ નફો મળ્યો છે. ખાદીનું ઉત્પાદન અમલું ચલુ. એમ કહેવાય છે. પહેલાં ૧ કરોડ વાર ખાદી ઉત્પન્ન થતી હતી હવે ૨ કરોડ થાય છે, પરંતુ તે બે કરોડ વાર ખાદી વીદેશી મૌલની ૧૦૦ કરોડ વારની ધટને પુરી નજ પડી શકે એ સહેલાઈથી સમજાય તેમ છે. મહાસત્તાના સરમુખત્યાર અને મહાસત્તાના સામાન્ય સભ્યો વચ્ચે ફક્ત સવીનયભંગ અને ખીટનનો આધીક બહીષ્કારજ સાંકળ રૂપ છે. ગાંધીજી સીધાંત તરીકે અહીં સકે સવીનય ભંગમાં માને છે જ્યારે ઘણાખરા મહાસત્તાવાદીઓ તેને પરીસ્થિતીને અનુલક્ષી તે આવશ્યક છે એમ માને છે. ખાદીના પ્રદાપાતને અંગે ગાંધીજી વીદેશી કાપડનો બહીષ્કાર પુકારે છે ત્યારે જનતા દેશી મીલમાં બનેલા એવા પણ દેશી કાપડને અપનાવવા બહીષ્કાર આદરે છે. આ બીનાથી ગાંધીજી માહીતગાર છે છતાં ખાદીમાં તેની શ્રદ્ધા

અજબ જેવી રહી દેખાય છે. બહીષ્કારની ચળવળની મહાન અસર તો જનતાની જાગૃતીમાં જણાય છે. વીદેશી સરમુખત્યારી સામે સામાન્ય પ્રજાનો વીરોધ ભુલુકી ઉઠ્યો છે, અને ખીટીશરો આ જાગૃતીની અવગણના કરી શકે એમ રહ્યું જ નથી. આગામી વર્ષ પરીપદની મંત્રણાઓથી હીંદને ગમે તેવા બહારણીય સુધારાઓ મળે પરંતુ હીંદની સામાન્ય જનતા તો જાણે છે કે સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય મેળવવાને માટે ભવીષ્યમાં બીજું સુધ્ધ ઉભું જ છે. સવીનયભંગની લડત અને બહીષ્કારની છુંબેશથી જે થોડું ઘણું મળવાનું હતું તે મળ્યું, પરંતુ તેથી જાત્રત થયેલી જનશક્તીના ઉત્સાહમાં ઓટ આવશે, છતાં વીદેશી સરમુખત્યારીની એડી નીચે છુંદાતી જનતાની મનેદશા તો તેની પરીસ્થિતી સામે બળવા કરવાની હાવાથી જ્યારે ફરીને સવીનયભંગની લડત ઉપડશે ત્યારે તેનું સ્વરૂપ વધુ ઉમ્મદશે અને તે લડત વખતે જે અસહકારી જનતા પર દમનનીતીનાં શસ્ત્રો રાજસત્તા ઉગામશે અને હીંસાત્મક બળનો પ્રતાપ દાખવવા પ્રયત્ન કરશે તો અહીં સાતમકે લડતને બદલે તે હીંસાત્મક રૂપ પકડશે. દમનનીતીનાં શસ્ત્રોનો પરચો દેખાડવાની તે વખતની સરકારને ઇચ્છા નહીં થાય તો તે આગામી સુધ્ધ પણ અહીં સકળ હશે.

મધ્ય એશીઆમાં સામ્યવાદે કરેલો

: લેખક :

આંતર રાષ્ટ્રીય ઇતિહાસનો અભ્યાસુ

અદ્ભૂત પલટો

મધ્ય એશીઆ જેવા પછાત દેશમાં રશીઆના સોવીયટ તંત્રે થોડા જ વર્ષમાં અજબ પરીવર્તન કરી નાખ્યું છે. તેવું વીગતવાર વર્ણન વાંચવા માટે ઘણાં પુસ્તકો મળે છે. 'રેડરટાર ઇન સમરકંદ' માંથી પણ વાચકને પુષ્કળ હકીકતો જાણવાની મળે છે. એ બધી હકીકતોનો ટુંકમાં ટુંકો પરીચય પ્રસ્તુત લેખના લેખક કરાવે છે.

સોવીયટ તંત્રની વ્યવસ્થા આજે સંસારભરની દ્રષ્ટી એકલા રશીઆ તરફ જ નહીં, પરંતુ તેનાં અંતર્ગત રાષ્ટ્રોમાં સોવીયેટ તંત્ર તરફથી થઈ રહેલા પ્રયોગ તરફ પણ ખેંચાઈ રહેલી છે. એ દ્રષ્ટી ત્રણ પ્રકારની છે, મીત્રતાભરી, તટસ્થ અને શત્રુવદ વાળી તે દ્રષ્ટીવાળા ચોત ચોતાની રીતે એ પ્રયોગ જુએ છે, સમજે છે અને તેવું વર્ણન કરે છે.

સોવીયટ રશીઆએ સામ્યવાદી સીદ્ધાંતોનો પ્રચાર તેમજ વ્યવહાર મધ્ય એશીઆમાં પણ કરવા માંડ્યો છે. ત્યાં તેનો પ્રભાવ ઘણો જ સરસ પડ્યો છે. આ સંબંધમાં થી અપ્રદુલ્લ મદીરખાં નામના અદસ્થે 'સેન્ત્રલ એશીઆ સોસાયટી' સમક્ષ સ્વાતુલવ ઉપરથી આપેલા વ્યાખ્યાનમાં એ પ્રભાવનું સુંદર તેમજ સમતાલપુર્ણ વર્ણન કર્યું હતું. તે ઉપરથી સાર ભાગ અહીં આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

...

જ્યાં રશી રશીઆમાં ઝારશાહીનો અંત આવ્યો અને બોદ્ધે-વીક્રાંતની સ્થાપના થઈ, ત્યારથી મધ્ય

એશીઆના પ્રસંગોને વીશેષ મહત્ત્વ અપવામાં આવ્યું છે. ટુકેસ્થાનની જુની જુમીયા અને જે અસાધારણ પ્રયોગ થઈ રહ્યા છે તે જુની-આબરના રાજકારણી ઇતિહાસમાં અદ્વિતીય છે. તે જ રીતે રશીઆના સામ્યવાદીઓ ચોતાનાં અંતર્ગત રાષ્ટ્રોની અંદર એવા જ અદ્વિતીય પ્રયોગ અજમાવી રહ્યા છે.

પુર્વના આ અતી પ્રાચીન દેશોમાં જે નવીન પરીવર્તન થઈ રહ્યાં છે, તે જેં મુસાફરી દંડમીયાન નગરો નગર નીહાળ્યાં છે અને તે વીધે અતુલવ પણ જોવાયો છે.

સં ૧૯૨૦ માં ટુકેસ્થાનની મુસાફરીને આરંભ કર્યો હતો. બેખરબાટ વટાવીને હું કેટલાક દિવસો કાબુલમાં રહ્યો, ત્યાંથી અફઘાનિસ્થાનના પહોડોની ખરબચડાદીત રીખચવલીઓ ઝોગંગતો અને હીંદુકુશ પર્વતના ઉંચા નીચા ભયાનક માર્ગો અને ઘાટ વટાવતો તખ્ત બજારની પાસે હું રશીઆન હદમાં દાખલ થયો.

કાબુલથી રશીઆની એ સરહદ ઉપર પહોંચતાં મારે અગર દીવસ યોગની પીઠ પર ગાળવા પડ્યા હતા. પરંતુ ન્યારથી રશીઆ અને કાબુલની વચ્ચે વીમાની

વ્યવહાર શરૂ થયો છે ત્યારથી એક જગ્યાથી બીજી જગ્યાએ પહોંચવા માટે એક દીવસ પણ વધારે યથા પડે છે. મુસાફરી માટેની આ વ્યવસ્થા શરૂ થયા પછી ટર્મેન્સથી કાલુલ દરેક પખવાડીએ એક વખત થીમાન આવ જાવ કરતાં હતાં, હવે તો એનો સંબંધ ઇરાનમાં જરૂર સાથે તેમજ મધ્ય એશીઆના ખીજ વાયુ માર્ગો સાથે ભેડી દેવામાં આવ્યો છે એટલે મોસ્કો અને પંથીમના ખીજ દેશો તથા કાલુલ વચ્ચેની મુસાફરી માત્ર બે ત્રણ દીવસમાં જ પુરી કરી શકાય છે.

ઓગણીસમી સદીના પાછલા દશકામાં રશીઆએ મધ્ય એશીઆના મોટા ભાગને પોતાના સામ્રાજ્ય સાથે ભેડી દીધો હતો અને તાસકંદને રશીઆઇ ટુકેરયાનની રાજધાનીનું શહેર બનાવી દીધું હતું. રાજધાનીના આ નવા શહેરને નવી જ ઢાંચે પુરાણ શહેરની બાજુમાં બાંધવામાં આવ્યું હતું. તેમાં વર્તમાન ઢાંચની સરસ સડકો, બગીચાઓ વગેરે તૈયાર કરવામાં આવ્યાં હતાં. તેની સાથે સથે જારની સરકારે સરહદ ઉપર પોતાના લશ્કરની જગરદસ્ત હાલણી સ્થાપવામાં તેમજ ત્યાં સુધી રેલ તથા આવાગમનનાં ખીજ આધુનીક સાધનો તૈયાર કરવામાં અનગણ નાણું ખર્ચ્યું હતું.

તે વખતે રશીઆન સામ્રાજ્ય તે દેશના અંતરંગ મામલામાં હાથ નાખતું હતું અને દેશનું સંરક્ષણ કરવાની તેમજ ત્યાં શાંતી સ્થાપવાની મુખ્યત્વે જવાબદારી તેની હતી, છતાં પણ થોડાની સામાજિક રહેણી કંરણીમાં તેણે મુદ્દે માથું માલું નહોતું. એટલે રશીઆના સામ્રાજ્યને પંજે ત્યાં પડ્યો તે પ્રદેશો જે રીતે ત્યાં ઇસ્લામી કાબુન પ્રચલીત હતા, તે જ કાબુન રશીઆના

કળમમાં એ પ્રદેશ ગયા પછી પણ ચાલુ જ રહ્યા હતા. એટલું જ નહીં પણ રશીઆનો સરસુબો [ગવર્નર જનરલ] મધ્ય એશીઆના મુસલમાન અમીરો તેમજ ખાનો [સરદારો અને રાજાઓ] ના આંતરીક વહીવટમાં કદી પણ હાથ નાખતો નહીં.

પોતાના સ્વાયં અને સત્તાના સંરક્ષણ મટે સામ્રાજ્યવાદ હેતુપૂર્વક જ તાખાના દેશના પ્રાચીન રીત રીવાજમાં માથું મારતો નથી, તેમજ તે પ્રદેશના નાનકડા રજવાડાઓના કામમાં વચ્ચે પડતો નથી. કેમકે તેમ કરવાથી તેને ચુસણનીતીના કામમાં અનેક જાતનાં વીધો નડે છે. સામ્રાજ્યવાદ કંઈ પરમાર્થી નજરે પોતાના તાખાની રંખીન પ્રજાઓના દેશમાં માનવ સુધારણા અર્થે કે સંસ્કૃતીના વીકાસ માટે જતો નથી, તે જાણે છે કે સંસ્કૃતી અને શીક્ષણના પ્રચાર તેમજ વીકાસમાં તો તેનો મુલ્ય ઘટ રહેલો છે, એટલે જ્યાં જગીરદારો કે શ્રીમંતો ન હોય ત્યાં તે પોતાના હિત માટે તેનાં નવસજન કરે છે. કેમકે તેમની મારફત તે તાબેદાર પ્રજા ઉપર સખ્તાઈનો પુરેપુરો પંજે રાખી શકે છે. પેલા થોડાકે સ્વાયંઓ એ કામમાં સામ્રાજ્યવાદના સાગરીતો બને છે!

...

પુ ખારાઇ તીય ત્યાંના અમીરોની રાજધાની હતું, ઉપરાંત તે વ્યાપારનું પણ કેન્દ્રસ્થળ હતું. તે શહેરની પવીત્રતાના ચીન્હ ૩૫ સેકંડો મસ્જીદે ત્યાં કામ કામ શોભી રહી હતી.

વ્યાપારી માફક પુખારા કેળવણીનું પણ કેન્દ્ર હતું. ત્યાંના વીદ્વાનેના કીર્તી પગથી આકર્ષાઈને મધ્ય એશીઆની ચારે દીશાઓથી માનાથી જનોનાં ટોળાં ત્યાં આકર્ષાઈ આવતાં.

શુષ્કારનો વ્યાપારી સંબંધ હીંદુસ્થાનનો સથે પણ સારી રીતે સંકળાયેલો હતો. ત્યાંના શ્રીમંત વ્યાપારીઓ શુષ્કારની ચેતરણો, રેશમ અને પીઠાં હીંદુસ્થાનમાં વેચવા માટે લાવતા હતા અને બદલામાં અહીંથી મેન્ચેસ્ટરનું કાપડ અહિંધાનીસ્થાનને રસ્તે પોતાના દેશમાં લઈ જતાં હતા.

પરંતુ ત્યારથી ત્યાં બોલેશ્વેષીક શાસનનો આરંભ થયો છે, ત્યારથી ત્યાંની વીલીયતી વ્યાપારનો તો સદંતર નાશ જ થઈ ગયો છે. કરાચીના બંદરમાં લેન્ડેશપરના કાપડનો વ્યાપાર ઘટી ગયો તેનું એક કારણ આ પણ છે.

ઝારના આપણુક તંત્રની સામે સળગળગણ થઈ ગયો છે, તે તંત્રને ઉચલાવી પાડી, ત્યારથી રશીયામાં બોલ્શેવિક શાસનની સ્થપના થઈ, ત્યારથી મોસ્કો એ સામ્યવાદીઓનું તીર્થ સ્થાન થઈ પડ્યું છે, ત્યારથી સોવીયટ સરકારની દેખરેખ નીચે સારા થે રશીયાઈ વૃક્ષસ્થાનમાં લેનીનના તેમજ કાલ્કાસના સીદ્ધાંતોનો પ્રચાર થવા માંડ્યો છે.

લાલ પદ્મનો એ મધ્ય એશીયામાં ચારે તરફ પોતાને અધીકાર જમાવીને ઝારશાહીમાં જેમને પંપાળવામાં આવતા હતા અને ત્યારે જેઓ સામ્યવાદના પ્રચારમાં બાધક હતા તેવા મધ્ય એશીયાના તમામ મુસ્લિમોને, મોટા મોટા શ્રીમંત વ્યાપારીઓને તેમજ જમીનદારોને વીણી વીણીને સાફ કરી નાખ્યા છે. તેમની જમીન અને બીજી મીઠકતો જપ્ત કરી લેવામાં આવી; તેમજ સામ્યવાદના માર્ગમાં નડતર રૂપ આપીને કાગળનાં તમામ ચીન્હોનો નાશ કરી નાખવામાં આવ્યો. સોવીયટ શાસનની ધમ્મજર શાહીની માફક જનતાને વડેમ્, અઠાન, દરીઝતા અને કુચપના કીચમાં રોગાતી

રાખી પોતાને માટે સ્વાથી લુંટ ચાલું રાખવાની નહોતી, તેને તો મધ્ય એશીયાની પુરાણી જનતામાં નવજીવનનો સંચાર કરવો હતો, અને તે માટે પુલની તમામ પ્રબળોમાં મધ્ય એશીયાને આદેશ તરીકે રજુ કરવું હતું.

સોવીયટ શાસન તે માટે કાલ્કાસના સીદ્ધાંતો પ્રમાણે જનતાને નશામાં રાખી તેમને શાસકો તેમજ શ્રીમંતો લુંટનાં તેમાંથી બચાવવા માટે ખીન્ને હુમલો ધમની ઉપર શરૂ કર્યો. તેના પરીણને શુષ્કારા વીચાર સ્વાતંત્ર્યના શીર્ષાલુંટ મુખ્ય ધામ બની ગયું. જે મૌલવીઓ અને મુસ્લિમો સામ્યવાદના કદા દુસ્મન બન્યા તેમને તે કારણે કલક કરી નાખવામાં આવ્યા અને મજલિસમાં તેમજ મૌલવીઓની મદ્રેસાઓમાં છોકરા છોકરીઓ માટે સંયુક્તકક્ષો ઉઘાડવામાં આવી, જે સ્ત્રીઓ સદીઓથી રૂઢીવાદના ચક્રમાં ફસી પડેલી રહેલી હતી, તેમણે પરદા દુગાવી દીધા અને સોવીયટ તંત્રની સ્વતંત્ર નાગરીકો બની ગઈ.

પરંતુ ધર્મચુરત મુસલમાનોને દબાવવાનું કામ બોલ્શેવિકો જેટલું સહેલું માનતા હતા તેટલું સહેલું નહોતું. તેમણે બોલ્શેવિકોની આ જાનતના મુદ્દાઓની રીતોની સામે ધર્મચુરત પોઝાધુ અને બાસમચીનો બંધોવો થયો. આ બંધોવો સમાવવા માટે રશીયના ચુદ્ધ મંત્રી કોમીનોફને ફરગાના પદાડના બંધોવોનો સામે થવા આવવું પડ્યું હતું. એણે તે બંધોવો આખરે નણદમાં શમ્યો. તે પહેલાં ૧૯૨૨ માં બાકુ પરીષદ યજી અનવરપાશા આ બંધોવોનો સામે મંચી બધા અને બાસમચી બંધોવો ના નેત્રા બન્યા હતા, પરંતુ તે વખતે એમનું મૃત્યુ થયું.

હતાં સોવીયટ શાસન તેથી ઇસ્લામીઓની સ્વતંત્રતા ઉપર અંધર કરવા માગતું નહોતું.

એટલે સામ્યવાદીઓ બળવો કરનાર, દેશ ઉપર જેમ વેર છે, તેમ નહીં કરતાં બ્રાહ્મણીકાએ મધ્ય એશીઆવાસીઓને એવી રીતની સ્વતંત્રતા આપી કે જે એશીઆની બીજા કોઈ પણ પ્રજા બોગવતી યદ્ય નથી. તેમણે મધ્ય એશીઆના ત્રણ વીભાગ પાડ્યા: કિર્ગીઝીસ્તાન, તુર્કમાનીસ્તાન અને તાજિકીસ્તાન તે દરેક વીભાગને સોવીયટ પ્રજાકીય તંત્ર સોંપવામાં આવ્યું. એ પ્રત્યેક વીભાગને મોસ્કોની મધ્યમ્ય વ્યવસ્થાપક સભામાં [સિન્ડ્રલ એકઝીક્યુટીવ કમીટી] અકેક પ્રતીતીધી મોકલવાનો અધીકાર આપવામાં આવ્યો. આ રીતે એશીઆમાં સામ્યવાદી નીતીના પ્રચારનો પ્રારંભ થયો.

...

આ જાતની પ્રજાકીય શાસન પ્રણાલીનો મધ્ય એશીઆની પ્રજાને પહેલાં કદી અનુભવ નહોતો, તેમજ તેને ગાટે એમને કદી પણ કોઈ પણ જાતનું શીક્ષણ આપવામાં આવ્યું નહોતું. આથી આરંભમાં તેમને પુરેપુરી સંજ્ઞતા મળી નહીં, હજી પણ એ પ્રયોગ સંપૂર્ણ સીદ્ધિએ પહોંચ્યો છે એમ તો કહી ન જ શકાય. કેટલાક વીભાગમાં સોવીયટ તંત્રને નામે મજલા અધીકારનો લોકોએ જુના વીચારોનો પ્રચાર કરવામાં ઉપયોગ કર્યો, કેટલાકોએ જુરખા ફગાવી નાખનારી રીતોનાં ખુંન કર્યાં, તો કોઈએ જુની દુશ્મનાવટનાં વેર વાળવામાં મજલા અધીકારનો દુરુપયોગ કર્યો, જે લોકોમાં ધાર્મિક ભાવના તીવ્ર ન હોય, અને જેમની પસંદગીની ભુમી સીવલ બીજા જમીન ન હોય તેવા માણસોમાં આ સીદ્ધાંતનો પ્રચાર સફળાઈથી યદ્ય શકે, બાકી તો મતાધીકાર અને સુટલીના હક્કનોદ બરાબર ઉપયોગ કરી શકાય નહીં. અલજુ તેમજ અજાન માણસો પોતાને મજલા મતાધીકાર

રોનો બરાબર ઉપયોગ કરી શકે નહીં તે દશમાં મધ્ય એશીઆમાં લેનીનના સીદ્ધાંતોનું સંપૂર્ણ રીતે પાલન યદ્ય શકે નહીં તે સ્વાભાવીક છે. સોવીયટ રશીઆનાં સુત્રધારો આ વાત બરાબર સમજતા હોવાથી તેમણે ત્યાં કંઈક દીલી દોરીથી નકામ લેવા માંડ્યું છે.

સોવીયટ તંત્રે જ્યાં જ્યાં સામ્યવાદી સીદ્ધાંતોનાં પ્રચાર માટે એશીઆના યુવકોને કળવણી આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, ત્યાં ત્યાં તેણે અદ્ભુત નીપુણતા બતાવી છે; એટલું જ નહીં પણ પોતાના એ પ્રપત્નને સફળ કરવામાં તેમણે કોઈ પણ જાતની ખામી રાખી નથી. તે દેશમાં કળવણીનો પ્રચાર ઝારના જમાનામાં જણી જોઈને બોજામાં બોલો થવા દેવામાં આવતો હતો, અને જે કંઈ પણ શીક્ષણ અપાતું તે માત્ર મૌલવીયોના મદરેસાઓમાં જ, ત્યાં આજે તાસકંદ, જુખારા અને સમરકંદની યુનીવર્સીટીઓમાં હજારો વીદ્યાર્થીઓ છેલામાં છેલ્લી ટખતું શીક્ષણ મેળવી રહ્યા છે. તેઓ એચીક વીધય તરીકે મોટે ભાગે સામ્યવાદ જ લે છે. ત્યાં પ્રત્યેક રથજે માતૃભાષામાં જ શીક્ષણ આપવામાં આવે છે, પરંતુ તેની સાથે સાથે બીજા ભાષા તરીકે રશીયન ભાષા શીખવવામાં આવે છે.

વળી જે ગામડાંઓમાં નીરક્ષરવાદનો સજ્જડ અધકાર જાય છે, તેમાં મોટી વયનાં સ્ત્રી પુરોષોને માટે થે શીક્ષણની વ્યવસ્થા તો કરવામાં આવી જ છે, પરંતુ ત્યાંથી અજાનના તીચીરને હકાવી જનતાના હૃદયમાં રાનનો જોવાતી પ્રકટવા માટે રેડીઓ અને સીનેમાને ખાસ સાધન બનાવવામાં આવ્યાં છે. એ બંને સાધનો દ્વારા સામાન્ય જનવર્ગમાં સામ્યવાદના રાનનો ફેલાવો કરવામાં આવે છે. આ

રીતે છેક પામીરના પહાડોમાં વસનારા લોકોને ય અક્ષરજ્ઞાનની માથાકુટમાં ઉતર્યા વીના ઉંચી જાંતવું જ્ઞાન આપવામાં સોવીયટ તંત્રે સફળતા સીધી કરી છે.

વીજાનનાં સાધનોએ આ રીતે મધ્ય એશીયાની જનતાને જટિલ લાલ કપડો છે, તેટલો લાલ ફુનીઆના બીજા કોઈ પણ ભાગને ભાગ્યે જ થયો હશે. જુના જમાનામાં જાડુનો જટિલો પ્રભાવ અજ્ઞાન માનવ સમુદાય ઉપર પડતો હતો, તેટલો જ પ્રભાવ મધ્યએશીયાના દુર દુરના વીલાગેમાં રેડીઓ અને સિનેમાનો પડયો છે. પહાડોમાં વસતી ઉજલક, તુકમાન અને કુશી નામથી ઝાળખાતી જાતીઓના લાખોએ મનુષ્યોના હૃદયમાં કાન અને આંખો મારફત સામ્યવાદી તંત્રે અદ્ભુત જ્ઞાન દાખલ કરી દીધું છે. રેડીઓના સાધનથી તેમણે સમાજ સુધારાનાં કામ પથ ક્યાં છે, ગામેગામે જાહેર દલખોનાં મકાનો છે, ત્યાં બધા રેડીઓ સાંભળવા બેસે છે, તે વખતે એક સ્ત્રી જોતો વર એને ભુરખો કાઢવા દેતો ન હોય તે રેડીઓ મારફત પોતાની ફરીયાદ જાહેર કરે છે એટલે પોતા માથુસ ખુબ શરમાઈ જાય છે. આમ રેડીઓએ વર્તમાનપત્રો કરતાં પણ જનતાની વીશેષ સેવા કરવા માંડી છે. એટલે રેડીઓના મુખ્ય મથકે આવી અનેક જાતની ફરીયાદો નીત્ય ચાલી જ આવે છે. હીંદુસ્થાનમાં જે આ બન્ને સાધનોનો જનતાની ઉત્તી અર્થે સદુપયોગ કરવામાં આવે તો થોડે પૈસે ધણું કામ કરી શકાય તેમ છે. પરંતુ હાલ તુરત તો તેની આરામજીવી તે અશક્ય અદ્યક્ષ સેવના બરોબર છે. એ કામ તો હીંદીઓના હાથ માટે હીંદીઓ દ્વારા ચાલતી સ્વરાજ સરકાર જ સાધી શકે.

...

આમ હતાં એ વાતનો તો સ્વીકાર કર્યા વીનાં નહીં જ આવે કે, સોવીયટ તંત્રના આટલોટલા પ્રયાસોં પણ હજી મધ્ય એશીયામાં પુરેપુરા સફળ થયા નથી. તેનું કારણ સોવીયટ તંત્રનો દોષ નથી, પણ જુની ઝારશાહીનો દોષ છે. જુના ધાર્મિક તેમજ રૂઢીના જડ વીચારો હજી જનતાના મગજમાં સજ્જડ થઈ રહેલા છે, એટલે કેટલાક ધર્માધ લોકો સોવીયટ શાસનથી લયભીત થઈને શહેરો છોડી, મધ્ય એશીયાના અંદરના ભાગમાં ફેલાઈ ગયા છે અને હજી પણ લોકોને સોવીયટની સામે બળવો જગાડવા ઉત્કર્ષી રહ્યા છે. ખાસ કરીને સોવીયટ તંત્રે સ્ત્રી જાતને પરદાની શુભામીમાંથી મુક્ત કરી તે એમને રચ્યું નથી. કેમકે તેથી પુરુષોની સ્ત્રીઓ ઉપરની આપખુદ ભુદ્ભજાંગીરીનો અંત આવે છે. પુરુષોથી એક સ્ત્રી હોય તેની હયાતીમાં કે તેને છુટાછેડા આપ્યા વીના બીજી સ્ત્રી પરણી શકતી નથી, તેમજ અત્યાર સુધી જે સ્ત્રીઓ બીચારી થઈ કુદડી જેવી ધરમાં ભરાઈ રહેતી, તે હવે મોટી સંખ્યામાં બહાર પડી દેશની બ્યવસ્થામાં ભાગ લેવા ઉપરાંત, પુરુષોની સાથે રમતગમતમાં અને નાચ વગેરેમાં છુટથી ભગતી થઈ છે તે એમનાથી સદન થઈ શક્યું નથી. એથી પરદાની પ્રથાનો વીરોધ કરવા માટે હજારો સ્ત્રી પુરુષોના નીદ્ય રીતે ભોગ લેવાયા છે, અને તે માટે હજારો દંડાયા પણ છે. આવાં પ્રગતીનાં કામની સામે થનારાઓને બળવાના દુસ્મનો ગણી સોવીયટ તંત્ર સખ્ત હાથે શીખા કરે છે, પરંતુ તેમ કરવામાં તેમનો ઉત્તર પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાનો હેતો નથી, તેમનો ઉત્તર તો મધ્ય એશીયાની જનતાના જ દુસ્ખાલુનો હોય છે, એટલે નવજવાન સ્ત્રી પુરુષો

સોવીયટ તંત્રના પ્રત્યેક કાર્યને આનંદપુર્વક, સ્વેચ્છાથી અપનાવી લે છે.

સોવીયટ તંત્રે પોતાની શક્તિથી તેમજ ઉપર બતાવ્યાં તેવાં અચારકાર્ય દ્વારા મધ્ય એશીઆમાં પોતાનો પ્રભાવ પાડ્યા પછી, પોતાનું ધ્યાન તે દેશમાં ઉદ્યોગધંધાની તેમજ ખેતીવાડીની ખીતવણી કરવા પાછળ રોક્યું છે. જમીનદારોની જમીનો જપ્ત કરીને તેણે પ્રાંત પ્રજા વચ્ચે ઝારશાહીએ મળ્યું હતી રીતે ખેત કરેલા તેમજ પોષણ બેદોને દુર કરી, જપ્ત થયેલી જમીન ખેતી માટે સામાન્ય ખેડુતોને આપીને, સોવીયટ તંત્રની વ્યવસ્થા પ્રમાણે તેનો ઉપયોગ કરવા માંડ્યો છે. આ માટે મધ્ય એશીઆમાં ખેતીના વીજ્ઞાનશાસ્ત્રના પ્રવીણ પંડીતોનો કાફલો તેણે રોક્યો છે અને મોસ્કોથી તેમના કામ માટે ભેઠાં તેટલા દ્રવ્યની મદદ મોકલવામાં આવે છે. એથી પેલા પ્રવીણ પુરોષ ખાસ કરીને કપાસની ખેતીના વીકાસ માટે સતત પ્રયોગ કરી રહ્યા છે અને તેમાં તેમણે ભારે સફળતા મેળવી છે. ત્યાંની ભુમીમાં નદીઓ મારફત ખતીજ પદાર્થો મોટા પ્રમાણમાં મળે છે. ફરગાનાની જમીનમાં વળા કપાસની ખેતી સારામાં સારી થાય છે. સોવીયટ તંત્ર તે તમામ કુદરતી સાધનોનો લાભ લે છે. કાસની જટલી વીશેષ ખેતી થાય તેટલો સોવીયટ તંત્રને લાભ છે એ વાત સોવીયટ તંત્રના અધીકારીઓ બરાબર સમજે છે, એટલે કપાસની ખેતી ઉપર તેણે ખાસ લક્ષ આપવા માંડ્યું છે. તે માટે જ્યાં કપાસનું ઉત્પન્ન થાય છે તે વીલાગને સતત પ્રાંત બનાવી ત્યાંની જનતાને પોતાના પ્રાંતનું પ્રજ્ઞતંત્ર બનાવી આપ્યું છે.

ગામમાં આવી જમ ખેતીનો વીકાસ સાધવા માટે છે; તેમ શહેરોના

કારખાનાંની ખીતવણી કરી, પુર્વના પ્રદેશોમાં કામદારોના શાસનની સ્થાપના માટે તેમણે એ કારખાનાંઓની વ્યવસ્થા કામદાર સંઘોના હાથમાં સોંપી દીધી છે. અને મધ્ય એશીઆની આર્થિકનીતીનો સંબંધ મોસ્કોની સાથે સંકળાયેલો રહે તે માટે, મોસ્કોની 'મધ્યસ્થ આર્થિક સમીતી' [Central Economic Committee] સાથે કામદાર તંત્રનો સંબંધ સાંધ્યો છે. 'મધ્યસ્થ આર્થિક સમીતી' સમસ્ત સોવીયટ તંત્રની ખેતીવાડીની તેમજ ત્યાંના ઉદ્યોગધંધાની નીતી ઘડે છે અને તેને અમલમાં મુકે છે. તેથી મધ્ય એશીઆના ખેડુતોના ઉત્પન્ન અને તેના વીક્રયની બાબતમાં છેવટે મોસ્કોની 'મધ્યસ્થ આર્થિક સમીતી' ની દબરેખ રહે છે. એ સમીતીએ ખેડુત જનતા માટે અનેક પ્રકારની સગવડો ઉભી કરી છે.

આમ મધ્ય એશીઆમાં સામ્યવાદનો પ્રચાર કરવામાં પુર્વના ખીજ દેશો સમક્ષ એક આદર્શ ઉદાહરણ ખડું કરવાની સોવીયટ તંત્રની ઉમેદ છે. તે ઉમેદને પાર પાડવા માટે એ તંત્રે ત્યાંના યુવક સમુદાયને યુદ્ધકાળમાં તેમજ યુદ્ધમાં વપરાતાં છેલ્લામાં છેલ્લી શોધ પ્રમાણેનાં સાધનો વાપરવાની કાળમાં પણ પારંગત કરવા માંડ્યો છે. આથી ત્યાંની સેનાની પ્રત્યેક ટુકડી તમામ જાતની રણસામગ્રી સંપન્ન બનેલી છે. અને જ્યાં પડેલાં આવાગમનનાં સાધનમાં માત્ર ઉંટો જ વપરાતાં, ત્યાં અત્યારે વીમાઓની ગળી પથરાઈ ગઈ છે.

સોવીયટ તંત્ર આમ જનતાના કલ્યાણ માટે વગધી પ્રદમાં અપ્રુત શ્રદ્ધા રાખે છે, એટલે મધ્ય એશીઆમાં પણ એ જાતનો વીકાસ શરૂ કરી દેવાયો છે જ.

સોવીયટ શાસનના સંરક્ષણની વ્યત્યારે તો ખાસ જરૂર છે. કેમકે જંગતભરનાં મુઝીવાદી સામ્રાજ્યો એ શાસનનો નાશ કરવા જન્યર લડાયક તૈયારીઓ અને ભય-કર ખટપટો કરી રહ્યાં છે. એટલે એ તંત્રના રક્ષણ માટે જન-નહીં કે ખીલ પ્રગળોના દેશ ઉપર હુમલો કરી તેમના પ્રદેશોમાં આવીને લુટ કરવાની સ્વાધીનીતી માટે-દરેક સ્ત્રી પુરુષને લડાયક રીતીઓમાં પ્રવીણ બનાવવામાં આવે છે. મધ્ય-એશીયાના નવજવાનો આ વાત બરાબર સમજે છે, એટલે જરૂરને પ્રયત્ને સોવીયટ તંત્રની આ લડાયક શક્તિનો ઉપયોગ 'સંસાર ભરની કાંતી' ના પીળા માટે સુદ કરનારા દેશોની મદદમાં કરવામાં આવશે.

સોવીયટ તંત્ર સામ્યવાદના પ્રચાર માટે શીક્ષણની સંસ્થાઓનો પુરેપુરો ઉપયોગ કરે છે, તેમાં લેનીનના શીક્ષિતા જ માનવ જાતીનો ઉદ્ધાર કરશે એમ સમજાવવામાં આવે છે. તેઓ એ જ શીક્ષિતાનો યુગધર્મ

બનાવવા મથે છે, તે 'સોવાય' ઇશ્વરના અસ્તીત્વનો કે બીજાં કોઈ પણ ધર્મનો અને નસીબવાદનો તેઓ ઇનકાર કરે છે.

સોવીયટ તંત્રમાં યુવકે સમાજ ઉપર ભારે આશા રાખવામાં આવે છે, તેઓ માને છે કે જંગતનાં ભયોબેનો નીણું યુવકો જ કરી શકશે, એટલે યુવકોને સોવીયટ તંત્રમાં જરૂરના અધીકાર પ્રાપ્ત થયા છે તેટલા અધીકાર જગભરના કોઈ પણ બીજા દેશમાં કે કોઈ પણ તંત્રમાં યુવકોને મળ્યા નથી. અને નવીન યુગધર્મને માટે ઝુઝવું પડે તો ઝુઝવું અને માણ ન્યાંબર કરવો એ તેથી જ તેમના જીવનનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે.

આ મધ્ય એશીયાની સરહદ અફઘાનીસ્થાન સાથે જોડાયેલી છે, તેથી જ એ વીચારના સંપર્કમાંથી હીંદને દુર રાખવા માટે જ, હીંદની વાયવ્ય સરહદના પ્રતિ આગળ ખીટીશ સામ્રાજ્યવાદીઓ ભયંકર લશ્કરી તૈયારીઓ અનેક વરસોથી કરી રહેલા છે.

જીવનનો ઉદ્દારના મનુષ્યસ્વતંત્ર ઉચ્ચ માંડેલું રક્ષ્ય જીવનનો ઉદ્દાર માણવો તે છે પ્રગતીની, કેળવણીની, અવનવી ઓધ ઓળોની, ઉચ્ચતર સમાજ વ્યવસ્થાની કોમત, તે માનવજીવનને ઉદ્દાર માણવા માટે કેટલી શક્તિઓ અપી શકે છે તે ઉપરથી જ અંકાય છે. જીવનમાં સંપત્તી અને સંપુર્ણ વૈભવ માણવાની તકો માત્ર મુઝીબર બેદખાઉઓને કે રાજકુલોને માટે જ નહીં

જ તમામ માનવ જાતીને માટે હોવાં એકલે. તમામ પ્રકારના વહેમો, દમનો અને લુટખાઇઓ એ મુદ્દા ઉપર જ નીંદાવાને પાત્ર દરે છે કે તેઓ માનવજાતીને દગીને તેમને સુખી થવા દેતા નથી.

લગવાનનો ૩૨ : લગવાનથી ડરવા માટે માણસે પહેલ વહેલી તો લગવાનની કલ્પના કરવી પડે છે. આ ખાખતમાં નીરીશ્વરવાદીઓને સગવડ છે. એમને માટે ઇશ્વરનું અસ્તીત્વ જ કલ્પનીક હોઈ, ઇશ્વરની કોઈ પણ જાતની કલ્પના તેમને અસ્વીકાર્ય છે. એટલે એ ભયની ભુતાવળોની સાથે સાથે જ વહેમનાં વાદળો મગજને ઘેરી વેળે છે તેમાંથી નીરીશ્વરવાદીઓ સદૈવ મુક્ત જ રહે છે. એટલે જીવનને કલ્પનીક ભયથી ડરાવ્યા પીના ખરેખરી જ વસ્તુચીની સામે આવીને ખડી થાય તેની સ્થિતિ તેઓ મદની માફક જુએ છે.

વિજ્ઞાનનો વિકાસ

: પ્રયોગક :

વિજ્ઞાનનો રસીયો

પ્રાણીઓનો પ્રકાશ

કુટલાંકે પ્રાણીઓ અને કેટલાંક ફળોમાં પ્રકાશ આપવાની કુદરતી શક્તી રહેલી હોય છે. કેટલાંક સમયથી વ-સ્પતી-વીશારદો પ્રાણીઓની પ્રકાશ આપવાની શક્તી સંબંધમાં શોધખોળ ચલાવી રહ્યાં હતા. અત્યાર સુધી આપણે જાણીએ છીએ કે પ્રકાશ આપવાની શક્તી કેટલીક તેલભય વસ્તુઓમાં રહેલી છે. આવી વસ્તુઓમાં કેટલીક ધાતુઓ છે, પણ જ્યારે એમ કહેવામાં આવે કે ફળોમાં પણ તેજ આપવાની શક્તી છે, ત્યારે અનેકને અચ્છો જ લાગે. પણ દેશીયન વીજાનવીશરદ કામરેડ ગુરવીશે સાબીત કરી આપ્યું છે કે આવાં ફીરજો ખરેખર હસ્તી ધરાવે છે. અને આવા ફીરજોને 'મ-ફીરજો' એવું નામ વૈજ્ઞાનીકોએ આપ્યું છે.

અદ્દ-વાયોલેટ ફીરજો જેવાં આ પ્રકાશ ફીરજો ઉપર હવે તો ખુબ શોધખોળ થઈ છે. તેની સંબાધ જરા ન્હાની હશે. પણ આ પ્રકાશ ફીરજોનું અસ્તીત્વ સીદ્ધ કરવા

માટે એટલી તો કુશળ અને અટપટી પદ્ધતી અખત્યાર કરવી પડે છે કે હજુ પણ આવી લાંબી અને અઘોઘસ પદ્ધતીના પરીણામે વૈજ્ઞાનીકો આ ફીરજોનું અસ્તીત્વ સ્વીકારવા આનાકાની કરે છે. તેઓ માને છે કે જે પરીણામ આ પ્રયોગોને અંતે આવ્યાં છે તે પરીણામ બરાબર ન પણ હોય. પણ હવે આ સંબંધમાં થયેલી શોધખોળ અને પ્રયોગોએ મ-ફીરજોનું અસ્તીત્વ ક્યારનું'ય સીદ્ધ કરી આપ્યું છે.

અત્યાર સુધીમાં થયેલા અખતરાઓ બતાવી આપે છે કે પ્રકાશ આપતા પ્રાણી અને ફળોમાં સામાન્ય રીતે બેક્ટેરીયા, પીસ્ટ, કંદ, ઇંડા, અને કેટલાંક પ્રાણીઓના ગભ ગણી શકાય. આ સર્વ ફળોમાં ખાસ કરીને કંદમાં પ્રકાશ આપવાની પારાવાર શક્તી છે. જે કે આ ફીરજો એટલાં તો નાનુક અને ન્હાનાં હોય છે કે સામાન્ય દૃષ્ટીથી જેવું લગભગ અશક્ય છે. મોસ્કોની પ્રયોગશાળામાં નવી નવના સાધનો વડે આ સાબીત કરવામાં પ્રોફેસર ગારવીશ સફળ નીવડ્યા છે.

પેન સીક્ષવીયાના વીજ્ઞવીદ્યાલયના વીજ્ઞાન
ખાતાના વડા પ્રોફેસર સીફ્રીજ કહે છે કે
૩૨૫૫૫ વીજ્ઞાનવીજ્ઞારદ ક્રોમરેડ ગરવીરો
શોધમાં કારણો માટે જરાયે શંકા લાવવાની
જરૂર નથી. આ પ્રોફેસર કહે છે કે કેટલીક
જળથર વનસ્પતીમાં રેડીયમ તત્વ રહેલું
છે. તે તો હવે સાબીત થઈ ચુક્યું છે તો
પછી શા માટે ન્દાના પ્રમાણમાં આ તેજોમય
વસ્તુઓ આ વનસ્પતીઓમાં નહીં હોય!

આ સંબંધમાં કુંગળીના કંદ પર કેટ-
લાક અખતરા કરવામાં આવ્યા છે. ને
એક કુંગળીનો કંદ ખીજી કુંગળી સાથે
રાખવામાં આવે તો આ કંદો બહુ જ
જલ્દીથી વધે છે. પણ ને આ કંદો જુદા
જુદા સ્થળે રાખવામાં આવે તો આ ઇજ-
વાઓ જલ્દીથી નથી ઉગતા.

આ અખતરાઓ પરથી પહેલાં એમ કલ્પના
કરવામાં આવી હતી કે આવાં કારણો કદાચ
અસીત્વમાં હોય. પણ પ્રોફેસર ગુરવીશની
સત્તત મહેનત અને અખતરા પરથી એમ
સાબીત થઈ ગયું છે કે હવે આ ફળો અને
પ્રાણીઓમાં પણ પ્રકાશ આપવાની શક્તી છે.

અવાજ આંખને બગાડે છે

એક વસ્તુનો તો આપણને બધાને અનુ-
ભવ છે કે ચરમાધારી વ્યક્તિઓ ગામડા
કરતાં શહેરમાં વધુ સંખ્યામાં વસ્તી જણાય
છે. અહીં શહેરમાં દશ પગલાં મુકો, કે
કોઈ ચરમાવાળી વ્યક્તિ લંબારી નજરે
જરૂર પડવાની ત્યારે શહેરમાં વસનાર વગર
આ ચરમા વાપરવાની કેમ ફરજ પડે છે તે
વીજ્ઞાન તંત્રોએ કદી કલ્પના કરી છે ?

અહીં તો આવી બાબતો વીચારવને
માટે આપણને દુરસદ નથી. મુડીવાદી સંસ્કૃ-
તીને માનવીના શરીરની શી પરવા પડી
હોય પણ રૂશીયા ત્યાં કામદાર સમુદાય

હાથમાં રાજ્યાધીકાર છે, તે પ્રદેશમાં આ
આંખના દરદોને નાણું કરવાને માટે ખાસ
કમીટીઓ નીમાયેલી છે.

આ વીષયમાં તપાસ કરતાં પ્રોફેસર લાઝ-
રેવ, અને ડોક્ટર એલ. કુપર જણાવે છે
કે અવાજથી આંખ ઉપર અસર થાય છે.
આમ ને વ્યક્તિઓ મંત્રાલયોના અવાજો
વચ્ચે કામ કરે છે તે વ્યક્તિઓ આંખની
વેદનાથી ખુબ પીડાય છે.

તેઓ જણાવે છે કે જ્યારે આપણા શહે-
રોના રસ્તાઓ અગગાડી, ટ્રામ, અને મોટરના
અવાજોથી ગાજતા હોય, ત્યારે શહેરીઓની
આંખો બગડે એ શું અસ્વાભાવીક છે ?

ખીલાડી અને ઉંદર

ખીલાડીના બચ્ચા ઉંદર પકડતાં કે
મારતા શીખે છે તેવું કારણ એ હોય છે
કે તેઓ આ જાન તેમના વડીલા પાસેથી
જેળવે છે. ચીનના પ્રખર માનસવીજ્ઞારદ
ડો. છીંગ્યાંગકુ જણાવે છે કે ખીલાડી અને
ઉંદરમાં ખાસ વેર જેવું કંઈ નથી. પણ
જેમ આપણને ટેવ પડી ગઈ હોય, તેમ
ખીલાડીઓ પણ પહેલી ટેવના પ્રત્યે જ
ઉંદર મારવા ઉત્સુક રહે છે.

ને ખીલાડીનાં ન્દાનાં બચ્ચાં અને ઉંદ-
રને સાથે ઉછેર્યા હોય તો તેઓ પરસ્પર
ગાઠ મીત્રો ન હોય તેમજ રહે છે.

તેમજ ખીલાડીને એકલા શાકાહાર પર
ઉછેરી હોય તો આ ખીલાડીઓમાં માંસ
પ્રત્યે જરા યત્નાવ નથી થતો. આ ખીલા-
ડીઓ ઉંદરને પકડવા માટે કે ખાવા માટે
જરાય યત્ન નથી કરતી.

ઉપરાંત અખતરાઓ બતાવી આપે છે કે
ખીલાડી અને ઉંદર વચ્ચે ખાસ વંશ પર-
પરાથી આવના વેરભાવ જેવું કંઈ જ નથી.

બાળકોનો “ત્રાસ”

૩૨ માતાપીતાઓને ધુજવામાં આવ્યું હતું ત્હમણા બાલકો શી રીતે ત્હમોને કાષ્ટ વખત ત્રાસ આપે છે? આ માતાપીતાઓએ આના જવાબમાં કેટલાય પ્રકાર વર્ણવ્યા હતા. કેટલાય માતાપીતાઓએ તો નોટણુક ભરીને જવાબ મોકલ્યા હતા.

આ જવાબોની સમીક્ષા કરતાં એમ માલમ પડ્યું હતું કે લગભગ ૨૧૨૪ રીતે બાલકો ત્રાસ આપતાં હતાં.

રેડીયોવાળાં ઉશીકાં

અમેરીકામાં હવે લાહિડ સ્પીકરો કાને લગાડના કરતાં એક નવી શોધ પ્રમાણે ઉશીકામાં મુકવામાં આવે છે. આ શોધ પ્રમાણે ઓશીકામાં લાહિડ સ્પીકર મુકનાથી સુતા સુતા પણ હવે સંગીત સાંભળી શકાય છે. આ શોધનો ઉપયોગ હવે સ્ટીમર પર તેમજ પુલમાન કાર પર પણ થઈ રહ્યો છે. આવો ઉપયોગ કરનારાઓ અત્યારે વીરાળ પ્રમાણમાં છે.

પૃથ્વીનું વજન કેટલું?

પૃથ્વી ૬૦૦ નીઅર્વ ટન છે. આનો અર્થ એ નથી કે પૃથ્વીનું વજન ઘટી ગયું છે. ડા. પાઉલ આર. હેયલ જમીનની અંદર ખોદેલી પ્રયોગશાળામાં પ્રયોગ કરતાં હવે પૃથ્વીનું વજન માપવાને શક્તીમાન થયા છે. અત્યાર મુધી પૃથ્વીના વજન વીશે થયેલી શોધખોળો માં ડા. પાઉલ શોધેલું વજન વધુ સરસ અને વધુ ખરું છે તેમાં જરા શંકા નથી.

જગતની સૌથી ઝડપી ટ્રેન

રેલ્વે કંપનીઓ હવે ચીતાની આગગાડીઓમાંની ઝડપ વધારવા માટે હરીકાષ્ટ કરે છે.

હાલમાં કેનેડીયન નેશનલ રેલ્વે તેમજ ગ્રેટ વેસ્ટર્ન રેલ્વે વચ્ચે હરીકાષ્ટ ચાલે છે. ગ્રેટ વેસ્ટર્ન રેલ્વેની એક ગાડી સ્પીડનથી લંડન સીધી ઉપડે છે. આ ૭૭ માઇલના અંતરને ૭૦ મીનીટમાં કાપે છે. આ પ્રમાણે આ ગાડી ૬૬ ઠ માઇલના વેગથી ચાલે છે પણ કેનેડીયન રેલ્વેની એક ગાડી એસ્કોટ અને કોટ્યુ વચ્ચેનું ૭૬ માઇલનું અંતર ૬૬ મીનીટમાં કાપે છે. આ પ્રમાણે આ ગાડી લગભગ ૬૯ માઇલની ઝડપે જાય છે.

નહાનાં ઘર કેમ ખસે છે ?

કારમીંગડેલ એન. વાય ફર્મની યોજના પ્રમાણે નહાનાં ઘરો આખાં આખાં ખસેડી શકાય છે. એટલું જ નહીં પણ આ કંપનીએ તો યોજના કરી છે કે નહાનાં ૬ એરકાવાળાં ઘરો ખસેડી શકાય એટલું જ નહીં પણ બધું ફરનીયર પણ કેવી રીતે ફેરવવું તે કામ પણ હવે સરળ બની ગયું છે. આ યોજના પ્રમાણે એક મોટરગાડી પર આખું ઘર અકબંધ ગોઠવાઈ શકે એટલું જ નહીં પણ જ્યાં મુકવું હોય ત્યાં મુકાઈ શકે.

આ યોજના પ્રમાણે હવે ઘરો તૈયાર મળશે. જેને જેવા ઘરો જોઈએ તેવો વરદી આપે. પછી અમુક સમયમાં આ ઘરો તૈયાર થઈ જાય એટલે ત્હમો જ્યાં કહો ત્યાં ઘર મુકી આપશે.

એક્સ ૨

આ કારણો તો હવે સામાન્ય થઈ પડ્યાં છે. હીંદમાં હવે આ કારણો સારી રીતે પ્રખ્યાત થઈ ગયાં છે. આ કારણો દ્વારા સારવાર હવે સામાન્ય થઈ પડી છે. પણ હજુ યે આ કારણો વીશે સામાન્ય માહિતી બંદુ ઓછી વ્યક્તીઓને હોય છે.

આ કીરણો બહુ જ ઉંચા પ્રમાણના વીજળીક મોજાના સંઘર્ષણમાંથી થાય છે. એટલું જ નહીં પણ આ કીરણો એટલાં તો શક્તિવંત હોય છે કે તેઓ ગમે તેવી સ્થુળ વસ્તુને બેદીને આરપાર નીકળી શકે છે. માત્ર તેઓ કેટલીક નરુર વસ્તુઓની આરપાર જાણ શકતાં નથી. અવી એક વસ્તુ હાડકાં છે. તેથી જ્યારે એક્ષ-રે વડે શરીરના કોઈ ભાગનો ફોટો પાડવામાં આવે છે ત્યારે હાડકાંની પડછાયા ફોટા પર પડે છે. આ પ્રમાણે જોવાથી હવે હાડકાંની વીજ્ઞાનમાં ખુબ મહદકર્તા થઈ પડ્યું છે.

ખાસ કરીને શસ્ત્ર ક્રીયામાં અને અસ્થીના રોગો પર તો એક્ષ-રેની શોધ એક આશીર્વાદ સમાન થઈ પડી છે અને હીંદમાં પણ દવાખાનાઓમાં આ શોધનો સારો ઉપયોગ થઈ રહ્યો છે.

શુટની દોઢી.

કેટલાય લોકો ફરીયાદ કરે છે કે શુટની દોરી બાંધવી એ મહા કંટાળાભરેલું કામ છે. અનેક લોકો આ જાતનું કંટાળાભરેલું કામ ન કરવું પડે તે દ્રષ્ટીએ અન્ય જાતના

શુટ પહેરે છે. આથી હવે અમેરિકામાં એવા પ્રકારના શુટની દોરીની શોધ થઈ છે કે જે આપમેળે બાંધ થઈ જાય, અને આપમેળે ઉઘડી જાય.

આ દોરી રજમરના પદાર્થની બનાવેલી હોય છે. અને તે ટુંકી અને લાંબી આપમેળે થઈ શકે છે.

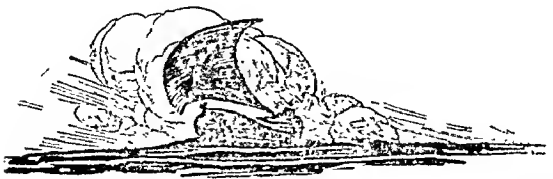
દેખાવમાં આ દોરીઓ સામાન્ય દોરીઓની જેવી જ દેખાય છે. અને પણ સહેલાઈથી શુટમાં રહી શકે છે.

તારાઓના ચમકારા

કેટલાક કવીઓને તારાઓના ચમકારાઓએ કાવ્યોની ગ્રેરણા આપી છે. કેટલાય જણે તારાઓ ઉપર સુંદર કવીનાઓ લખી છે.

પણ કેલીફોર્નિયાની પ્રયોગશાળાના ખગોળવેત્તા ડૉ. જેમ. એ. એન્ડરસન જાહેર કરે છે કે આ તારકવૃંદ જરા યે ચમકતો નથી. તેના તેજનો પ્રવાહ સતત અને એકસરખો છે.

તેઓ કહે છે કે હવાનાં મોજાં આ પ્રકાર કીરણોના માર્ગમાં આડે આવે છે. આ મોજાં આડે આવતાં હોવાથી જ તારાઓ ચમકતા દેખાય છે.

ચાંદી

: લેખક :

ધીમાન એસ. મહેતા

હીંદની આર્થિક દુર્દશામાં હુડીયામણે ભગવેલા ભયંકર ભાગથી ગરીબોની એકલી મુડી ચાંદીના ભાવો કેમ અગડી ગયા તે બાબતુ આમજનતા માટે પણ હવે તો જરૂરી થઇ પડ્યું છે, પ્રસ્તુત લેખ તેની દુંદી છતાં સારી સમજ આપે છે.

હિંદુસ્થાનમાં કે ૧૮૫૩ ની સાલમાં ત્યારે લોડ ડાઉન સીએ સોનાની મહોરોને બદલે ચાંદીના સીકાનો આરંભ કર્યો ત્યારથી નીચ્છળ ચલણ રૂપી શાપથી હીંદી વેપારને હાની પહોંચે છે, એટલે તે સમય પછી અનેક પંચો અને સમીતીઓ તપાસ માટે નીમાયાં છતાં સાક્ષીઓ અને જુખાનીમાં મુખ્ય મુદ્દો ચર્ચા સીવાયનાં ઉપક્રમણા અવગણનોથી હીંદમાં બાજ મુધી સંગીન ચલણ બની રાક્યું નથી.

૧૮૫૩ માં ચાંદીના સીકાનો આરંભ થયો ત્યારે ચાંદીનો સખ્ધ હીંદી જનતાને પુરતો થશે નહીં એવો વીરોધ હતો પરંતુ હીંદીસરકારે એ તરફ મુલ્ક લક્ષ આપ્યું નહીં. ૧૮૬૪ માં લેડીન યુનીયને યુરોપમાં ચાંદીનો ઉપયોગ ગોણુ સીકામાં શરૂ કર્યો ત્યારે ચાંદીની સોનામાં ક્રોમન ૧૫૫ ટકા દરાવી, દુનીયામાં આ સમય પછી ચાંદીની પેદાશ વધી અને અમેરીકાની ખાણોમાંથી દર વરસે ચાંદી વધુ

ઉત્પન્ન થતાં માં અને લેડીન યુનીયનમાં ભંગાણુ પડ્યું. એક પછી એક દેશે ચાંદીના સીકાનો બહીષ્કાર કરી સોનાનું ધોરણ રાખ્યું એટલે ચાંદીના ભાવ ગગડવા લાગ્યા. યુરોપના દેશોએ ચાંદી ખાતલ કરી એટલે એ ગંગવર જરૂરો હીંદમાં આયાત થવા લાગ્યા, પરીણામે ચાંદી વાપરનારા અને સોનું વાપરનારા દેશોની, હુડીમાં ફેરફાર થવા માંડ્યો અને હીંદનાં વેપાર ઉપર તેની ખાલી અસર થઇ. ૧૮૭૩ માં ક્રાંસિ ચાંદીનું ચલણ બંધ કર્યું તેથી મહાન પરિવર્તન થયું. એ સમય સુધી દુનીયામાં ચાંદીના મધ્યસ્થ મંડળ તરીકે ક્રાંસ કામ કરતું હતું. દાખલા તરીકે બે હીંદને વેપારની સમાધાની અગર ખાતાં સરખાં કરવાં હોય તો ક્રાંસ ફડવો કરી આપતું પણ ચાંદીનું ચલણ ક્રાંસિ બંધ કર્યું તે પછી યુરોપમાં આંતરદેશીય વ્યવહારની સરલતા માટે અમુક સલામતીઓ દરેવી અને ચાંદી તથા સોનાની પ્રમાણમાં ક્રોમંત દરાવી, વેપારને ફટકો પડે નહીં તેથી તાલ્લાલીક સમજાતી કરી,

હીંદુસ્થાનને પણ એવા લેટીન યુનીયનના પગલાંથી ભારે તુકસાન થયું અને તેની સાથે જે જે દેશોમાં ચાંદીનું ચલણ ચાલી રહ્યું હતું તે પણ વરણીમાં હોમાયા ! હીંદી સરકાર આ બનાવથી ગભરાઇ અને અમેરિકા કે જે દર વરસે ૬૦ થી ૭૦ લાખ પૌંડની ચાંદી હીંદમાં મોકલતું હતું. તેને પણ ભપનો આવ્યો લાગ્યો ; તેથી તેણે બ્રીટીશ સરકાર મારફત આંતરદેશીય ચાંદીની કીંમત ઠરાવવા સુચના કરી. પણ બ્રીટીશ સરકારને તો હીંદની મુદ્દલ પરવાદ નહોતી. તેથી હીંદી ખજાનચીઓ સર જેન રેફરી અને સર એવેલીન યેરીંગથી માંડી સર માઇક્લીટ વુડ વીલસન સુધી દરેકે ચાંદીના દર સોનાના પ્રમાણમાં ઠરાવવા મહેનત કરી જેઠ પણ બ્રીટીશ સરકારે મુદ્દલ દાદ આપી નહીં ! પરદેશો સાથેનું રણ નક્કી કરવામાં ચાંદીના ભાવ ઠરાવવા પડે છે તે મુરજી હીંદી ખજાનચીને નડતી હતી, તે ઉપરાંત અંદાજપત્ર પણ સરખું કરવામાં ભારે ઝડમવ અને મુસીબતો નડતી હતી. ટુંડીના નીચા ભાવ સાથે સને ૧૯૦૦ પહેલાં સરકારને અંદાજપત્રમાં સગવડ ઠરવી પડતી હતી તે ઉપરાંત દુકાળ માટે કે અશીશુની આયાત સાર અગર સરહદ ઉપરનાં રમખાણોમાં નાણાનો અપ્રાસંગીક વ્યય કરવો પડતો હતો.

હીંદી વ્યાપારી જનતાએ અનેક વેળા હીંદીસરકારને વીનંતીપત્રો મોકલ્યાં હતાં કે હીંદુસ્થાનનો વીસાળ અને ગંભીર પ્રમાણમાં આયાત નીકાસ વ્યાપાર રોકાવે ચાંદીનું ચલણ ચાલી શકે નહીં. ચલણરૂપે ચાંદી રાજ્યની કે ગેરરાજ્યની માનદામાં આવતી નહોતી, પરંતુ પરદેશોમાં તો એ મોકાણે સીધામાં જોવા પાત્ર યુરોપવાસીઓ રાજ નહોતા, તેથી વ્યાપારનાં પદ્ધતિ સરખાં

કરવામાં ટુંડીમાં દરરોજ મોટા તફાવત મળેતો હતો. યુરોપમાં સુવર્ણયુગ શરૂ થયા હતા અને દરેક દેશે સોનાનું ચલણ માન્ય રાખ્યું હતું. સને ૧૮૫૦ પહેલાં ટુનીયાના તમમ દેશોમાં ચાંદીનું ચલણ હતું. ખુદ ઇંગ્લાંડમાં વોલ્ટર કુના વીઝલ પહેલાં ચાંદીના સીધા હતા, કાલેષુ કે સોનું બહુ મોયું વેચતું એટલે ચલણમાં વપરાતું નહીં. પરંતુ ૧૮૫૭ પછી જ્યારે એસ્ટ્રેલીઆ અને કેનીદાની આમાં સોનાની ખાણો માલુમ પડી તે પછીથી ઇંગ્લાંડમાં સંગીન પ્રમાણમાં સોનાના સીધા પડવા લાગ્યા. ટાંસ-વાલમાં સોનાની ખાણો શોધાઇ પછીથી તો દરેક દેશને સોનાનું ચલણ ચાલુ કરવાની આકાંક્ષા ઉત્પન્ન થઇ. આ પ્રમાણેનું પાગલપણું સોના માટે શા માટે યુરોપવાસીઓમાં આવ્યું તે સમજાતું નથી.

હીંદના તથા મુખ્ય ઇત્રાકાની ચળવળથી લેડ' સેંડસ્ટ'ના નેતૃત્વ નીચે કમીશન નીમાયું જેના નીચુંપ સોનાનું ચલણ હીંદમાં ફરી ચાલુ કરવા માટેનો આગ્યો, પણ ૧૮૯૩ સુધી તે માટે હીંદી સરકારે મુદ્દલ પગલાં લીધાં નહીં. ૧૮૭૩ પછી ચાંદીના ભાવ એકએક ગણડ્યા અને અર્થ-શાસ્ત્રીઓએ અનેક જાતની સુચનાઓ રજૂ કરી. અમેરિકા તેમજ ક્રાંસને પણ તુકસાન થવાથી ૧૮૯૨ માં આંતરદેશીય પરીષદ બ્રસેલ્સ ખાતે મળી અને તેના પરીણામે ચાંદીના વ્યાપારનો મૃત્યુવંટ સંભળાવ્યો કે ચાંદીનો ઉપયોગ સીધા સીવાય બીજા કોઇ પણ ઉદ્યોગ કે વ્યવસ્થામાં થઇ શકશે નહીં. ૧૮૭૮ થી ૧૮૯૨ સુધીમાં ચાંદીના ભાવ નરમ જતા ગયા અને તે સાથે સોનાની કીંમત વધી તેમજ ચાંદીની સોનામાં કીંમત ઘટી.

૧૮૮૧ ની સાલથી હીંદી સરકાર સોનાના ભાવમાં ચાંદોની કીંમત ઠરાવવા આંતર-દેશીય સમજુતી દ્વારા મથતી હતી, એટલે હીંદી સરકારને ટંકશાળામાં પુરેપુરી છુટ્ટી રૂપિયા હાવવાનું કામ બંધ કરવું પડ્યું અને ૧૮ ચેનીના દરે સોનું લેવાનું થયું, પરંતુ તે પછી પ્રખ્યાતી પામેલું દરજ્જા કમીશન આવ્યું તેણે ૧૬ ચેનીને દર ઠરાવ્યો. હીંદી વજરે ટંકશાળા બંધ કરવાની પરવાનગી આપવાથી, હીંદી વેપારીઓના વીરોધ છતાં સરકારે તુર્તજ ટંકશાળા ખાનગી સીકા પાડવા માટે બંધ કરી. પુરાતમાં રૂપિયાને મોટા જથ્થો બાકી હતો એટલે ટંકશાળા બંધ થવાથી ચાંદોની કીંમત ૩૮ ચેની થશે એમ ધારવામાં આવતું હતું પરંતુ તેમ ન થતાં ચાંદોનો ભાવ ૩૮ ચેની હતો ત્યાંથી ધટીને ૩૦ ચેની થયો અને સોનાના ભાવ દુંડીમાં ધટીને ૧૫૪ ચેની થયા. દુંડીની ફેરફારી એટલી બધી વધી કે માત્ર ચોક્કસ મહીનામાં દુંડી ધટીને ૧૨૪ ચેનીને તળાથે પહોંતી તેથી હીંદીસરકારે ચલણને સંકોચવા માટે નાણાં વીશાયતની તીવ્રરીમાં જમા કરવાને બદલે ઉચાપત કરવાની નીતી અપત્તાર કરવા માંડી!

આ વખતે ક્રાંતિ અને અમેરીકાએ એવી સુચના કરી કે ક્રાંતિમાં ચાંદોનું ચલણ ચાલુ થાય, ટંકશાળા ખુલે અને ચાંદોના ભાવ ચોનાના ધોરણે ૧૫૫ ટકા રહે. પરંતુ હાંદીસરકારના તે વખતના વાપસરોય લોડ કમીશનની ધુન ઓર હતી. સ્વતંત્ર આપખુદીથી દુંડી ટકશે એવું મંતવ્ય રહ્યું હતી એ આપખુદ માણસે આવો સોનેરી અવસર નાકસુલ કર્યો.

ટંકશાળા બંધ પડવાથી રૂપિયાના સીકા ધટ્યા, એવે પડવા લાગી અને માત્ર એક

અજન્ પીસ-દરેડ સીકા દર વરસે નીપમીત નીકળવા લાગ્યા. પછી વળી ૧૮૯૮ માં ફાઉન્ડર કમીટી દુંડીના દર નક્કી કરવા નીમણ બેજે એવી બકામણ કરી કે સોનનું ચલણ હીંદુસ્થાનમાં ચાલુ કરવું, ટંકશાળા પાછી કાઢ પણ જનના પ્રત્યય સીવંધ ખુલ્લી મુકી અને પ્રજાને બેઠાએ તેટલા ચોના કે ચાંદોના સીકા પસંદગની સ્વતંત્રતા આપવી. તેથી ૧૮૯૯ ના સપ્ટેમ્બરમાં ગીની અને અધી ગીનીનું ચલણ ચાલુ થયું તેમાં સરકારે રૂપિયાને બદલે સોનું આપવું જ બેઠાએ એ જાતની ભુમ્બેદારી લીધી નહી પણ સીકા હાવવાથી ૫૦ ટકાનો નફો મેળોતો હતો તે જમા કરી બચતકંડાપાતે નાણાં એકઠું કરવું એ પ્રમાણે ઠરાવ્યું. ૧૮૯૯ થી ચોનાનું ચલણ હાબલ થયું તેમ રૂપિયા અને અર્ધા રૂપિયા પણ હપાવા લાગ્યા. તે ઉપરાંત ઉપર જણાવેલા નફો એકઠો કરવા સોનાનું રીઝર્વફંડ ચરૂ કર્યું કે જેથી સોનાના ચલણનાં ભાવ ટકી રહે.

સોનાના ધોરણની ખાસ આવશ્યકતા છે અને તે માટે હીંદી સરકાર ખનતી ત્વરાએ પગમાં લેશે એવી ધ્વજા ફાઉન્ડર કમીટીએ રાખી હતી. વીશાયતમાં પાઉંડના સીકામાં ચોનો લેવા સાથે એ કમીટી સમક્ષ વીરોધ પણ થયો હતો, કેમકે તેથી દુંડીમાં મોટી ઉંરફેર થવાનો ભાવ હતો, પરીણામે હીંદી વજરે હીંદી સરકારને જણાવ્યું કે, સરકારની સોના માટેની ભેખમદારીઓ અને તેટલી ઓછી રાખવી. આ જાતની બકામણ હોવા છતાં હીંદી સરકારના તુમારે ઉપરજ તેનો અમલ થાય છે કેમકે જ્યારે જ્યારે સરકારના પ્રબળીયખાતાને નાણાંની જરૂર પડે છે ત્યારે હીંદમાં ચાંદોનું ચલણ છતાં હીંદુસ્થાનમાંથી એ નાણાં

અને તે ઉપર ગણાવેલાં કમીશનોની લક્ષમ-
છોતું પરીણામ છે! ૧૯૧૩ માં એંગ્લેન્ડ
કમીશને હીંદમાં સોનાની ખીનજરૂરીયાત
લેઈ, ચકલ સ્વીકારવા નાકશુલ થયું.
લંડનમાં સરકારી બમીનગીરી રાખી
ચાંદીનો સીકકા 'ટાકન કાઇન' દરાબ્યો.
ખેખીગટન. કમીટીએ એક રૂપીઆના ખે
શીલીંગ દરાવી. ગીનીનો ભાવ ૧૦ રૂપીઆ
ધર્થે તેથી પરદેશના વેપારને હાની પહોંચી
અને હીસ્ટન યંગ કમીશન નીમાયું. આ
કમીશને પણ 'ચાંદીના સીકકા ચાલુ રાખ્યા
અને સોનાનું ચકલ ચાલુ નહીં કરવું' એવી
લક્ષમણ કરી અને ચકલ ઉપર કાણુ રાખવા
તથા સોનાનું ધોરણ ટકાવવા સરકારને
મરજીમાં આવે ત્યારે સોનું ચાંદી વેચવાની
સત્તા આપી અને હુંડીનો ભાવ ૧૮ પેતી
દરાબ્યો.

ચાંદીનું સોનામાં પરીવર્તન ન કરવા માટે
ચાંદીનો પૌં. ૬૦,૦૦૦,૦૦૦ નો જથ્થો
વેચવો અને તે નાણું સોનાના રીઝર્વમાં
લઈ જવું એ પ્રમાણે હીંદીસરકારને તેણે
લક્ષમણ કરી. આથી ચાંદીના ભાવ ગગ-
ડવા લાગ્યા છે.

સરકારે આજ સુધીમાં ૨૫ કરોડ તોલા
ચાંદી વેચી છે અને હજી ૭૫ કરોડ તોલા
વેચવી બાકી છે. હીંદીસરકારને સોનાનું
ધોરણ સ્થાયી રૂપમાં લાવવા માટે ચાંદીનો
આટલો ગંભીર જથ્થો વેચવો પડે છે
પરંતુ તેથી હીંદીજનતાની પામમાલી જ

થશે. જે રકમે રકમે બજારનું ધોરણ
તપારીને ચાંદી વેચે તો ખાનાખરાખીની
અસર કંઈક ઓછી થાય કારણ કે
ચાંદીનો આવડો ગંભીર જથ્થો સરકાર
વેચે ત્યારે ચાંદીના ભાવ ચોકસ ધરે જ
અને તેમ બને તો હીંદની ગરીબ પ્રજાનો
ખજાનો જે ચાંદી છે તેના ભાવ ગગડી
જતાં તેમની કેટલી બધી કંડોડી રથીતી
થાય તે રહેજે. સમજી શકાય તેવું છે.
સરકાર ગમે તેટલી આયાત જકાત વધારે
છતાં ચાંદીના ભાવ ધટશે અને તેથી ધીમે
ધીમે હીંદુસ્થાનમાં ચાંદીનો ખપત તથા
આયાત પણ ઓછી થશે. સરકારને સ્થાયી
સોનાનું ધોરણ બનાવવું છે તે માટે ચાંદીનો
વીપુલ જથ્થો વેચવો છે. અત્યારે દુનીયાના
દરેક દેશ સોનાનું ધોરણ સ્વીકારે છે.
સીધામની સરકાર પણ ચાંદીની ૧૬,૫૦૦
પાટ વેચવાની છે. એટલે ચાંદીના ભાવ
ધીમે ધીમે બહુ નીચી સપાટીએ પહોંચશે.
આથી ગરીબ હીંદીઓની જરૂર દુર્દશા જ
થશે. પરંતુ પરદેશી મુડીવાદી સામ્રાજ્યવા-
દીઓને હીંદની ગરીબ જનતાની ચીંતા
નથી, તેમને તો પોતાનું જ હિત લેવું છે.
જ્યાં સુધી હીંદ પુરેપુરી આર્થિક સ્વતંત્રતા
ન મેળવે ત્યાં સુધી હીંદની આ સુનામી
અને આર્થિક નજરે તેનો થતો જતો આ
નાશ કદી પણ અટકવાનાં નથી, તેથી જ
રાજકારણી અને આર્થિક સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા-
ની હીંદને માટે અત્યારે પુરેપુરી જરૂર છે.

મુસાફરીમાં 'નવયુગ'

જે સ્ટેશને વાહરનો સ્ટોલ હશે ત્યાંથી આપને જરૂર મળશે. મુસાફરી-
માં 'નવયુગ' જેવો ખીલ કાઈ મિત્ર નથી.

ગાણું રડતાં ચોધારે !

: લેખક :

ચીત્રભાઈ ડાક્ટર

(૧)

અમીત ભાસતી છત્રું અંગુલી,
આંખ લાલ ભારે,
નારી એક, કાટ્યાં વસોમાં,
રમતી સુતર તારે,
કંગાલ, ભુખી ને ધુળ ઉપર,
સ્વર રદન-મુગ્ધ ઉચ્ચારે,
ચાલી સુતરને તારે
મીઠા કંઠે જતાં ભારે !

(૨)

કુકડો કુક કુક કરતો,
તારા જાપરીએ ડાકાયે,
કામ કામ ને કામ મરું ત્યાં સુધી;
ગુલામી આ ! રે !
નારીની વ્હારે ધસનારો
એકે નહીં દેખાયે,
ધન્ય આ દેશ દયાળુ રે !
દયા તુજ ખુશ નીલાળુ રે !

(૩)

આંખો ભારે અને પંજીથી
આંખ અરેરે ! હો !
મગજ ભમે મારું તો થે ના
કામ દહીં આ દો !
તાર ત્રાક ને ચરખો મારે,
એમ જ નીકા હો
કાંતુ ઉંધ-મહીંય ખરે !
કામ આ દગરો કેવે ભરે ?

(૪)

વ્હાલી પડેની, માતા
વનીતાવાળા આ માનવ !
કાંડે ના રેશમ તું નીદાંય
ચીરે અમારા ભવ !
કંગાલ ભુખી ધુળ ઉપર રે !
ભડ ભડ બગતો દર !
કાંતુ-રાત દીવસ માનવ
જતાં ના મળે પેટભર જવ !

(૫)

શા માટે કરતી હું કથની
જોત તણી શાને ?
અસ્થી-ભુત ના પુરતું છે
એ મને ડરાવાને,
અમે બે લુદાં નહીં રે ! એક;
મહીંયણુ માટે લાંબલુને !
રોટીના કુકડા શે મીંધા ?
રૂધીર ને માંસ ઘણું સોંધા !

(૬)

કામ કામ ને કામ અરે રે !
ગાત્ર ગળે મારાં,
વેનનમાં ? તૃણ-રૈયા,
રોટી કુકડા ને ચીંથરાં,
ભાંચું જાપરું,
તુટી ભોંય ને પુરેકાં દીંકરાં,
ધન્ય ધડીએ પડે દીવાલે
પુરંપુરા પડખા !

(૭)

કામ કામ ને કામ હો મારે
થાય સ્થવારની સહાંજ,
જેલ નીવાસી મુનેગાર સમ
કામ કામ ને કામ,
તાર, ત્રાક ને ચરખે મારે
હૃદય રહે ખેદામ !

માથુ' ખેર મારી રે ! જાણ
કર ના થાકે યકી ઉંચકાય !

(૮)

શીયાળે આજ અજવાળે,
ઉનાળે હુ વાપ,
અજધુ' છુ'કુ' આ કામ ન / નીકે,
મારે કામ સદાય,
આડ પરે ત્યાં ચકલાં ખેલાં,
મુખમાં ગાણું ગાય,
એને મન ફાવે ત્યાં જાય
મારે કામની લ્હાય સદાય !

(૯)

ઉપર આલ ને નીચે લીધું
પથુ' કુણું કચરાય,
મીઠી પુષ્પોની પરીમલમાં
મારો દેહ વીંટાય,
જરૂરીયાતની જાળ પડી શીર,
—પહેલાનાં ઉભરાય
હરખ; ઘડી એક ફરે ત્યાં, હાય !
ત્યારે મારે લાંબણુ થાય !

(૧૦)

કલાક એકનો ટુકો ગાળો
ફરવા માટે ખટકે,
પ્રેમઆશને આરે ના તન
કુખમાં ભટકે,
હૈયું રાયે હલકું થાય અરે !
પણ આંસુ ના ટપકે !
કારણ તાર ત્રાકે અટકે
આંસુ શી રીતે ટપકે ? !

(૧૧)

તાર ત્રાક ને ચરખો મારે
પળનો નહીં આરામ,
વરણ-ચંત્ર સમ દીન હાર મારે કામ,
કામ ને કામ
નહીં ચંત્રને હૈયું ફાટવા,
મગજ ચીંતવા આમ,
છતાં લોહના ચંત્ર સરીખાં
મારે કામ ને કામ !

(૧૨)

અમીત લાસતી છલુ' અંચુલી,
આંખ લાલ ભારે,
નારી એક, ફાટયાં વસ્ત્રોમાં,
રમતી સુતર તારે,
કંગાલ લુખી ને પુળ ઉપર,
સ્વર રૂદન—મુગ્ધ ઉચ્ચારે,
પોએ શ્રીમંતને ફારે ?
ગાણું રડતાં ચોધારે ! *

ખુલાવે છે. રૂસોની અને એના લખાણોની સામે, હવે ગમે તેટલું કહેવામાં આવે, પણ આખી દુનીયાને જગવવા પુરતાં તત્ત્વો તેમાંથી મળી આવે છે એ તો નક્કી જ છે.

તેના પ્રથમ વીરોધ સામાજિક પ્રજાલી-કાઓ અને સમાજ સ્થાપીત વર્ણો સામે હતો. અઢારમી સદીના દાપડીપીઆ બાજુ પાઉડર અને રંગને ભેડી તેની નીચે છુપા-એક લપંકરતાને તેમ જ જુખમરને તેને ધ-શકતો, ત્યારનાં વીલાસગૃહોનાં અને દીવા-નખાનાનાં રાયરસ્તીલાં અને તેના માલીકાને ચોપતા મજુરોની શુદ્ધામી તેમ જ દુઃખો અવલોકતાં એ બાજુ બપડે તેને અટકાવી શકતો નહોતો. સામાજિક વ્યવહારનાં જુદાં જુદાં ક્ષેત્રોની અસમાનતા, અઢારમી સદી જેટલી ખીજ કાંઈ સમયે નહીં હોય.

આ અસમાનતાને રૂસો સડા તરીકે જોતો અને ખીજાઓને પણ તેને સડા તરીકે મનાવવાની તેનામાં શક્તી હતી.

સર્વ કાંઈ કષ્ટમ કરતું કે મનુષ્યો અખરે સુધારાની એક એક એવી ક્ષણે આખ્યાં હતાં કે જે સુધારાનો લાભ થેડાં જ લઈ શકતાં, છતાં એ તેનાં યુજુ ગાવાની અને તેમાં મગરૂરી લેવાની બધાંને ફરજ પડતી. પીત્ત-ઓના રણ અદા કરવાની ફરજ ન પડતી હોવાથી, એ જમાનામાં અવતરવા મારે લોકો, પોતાને નસીબદાર માનના. અઢારમી સદીનાં એ સુચેષ્ટ દીવાનખાનાઓમાંથી જુના જમાનાનું અવ્યવસ્થીત જંગલીપણું ઘણું દેર ભાસતું : પણ માનવજીવન જ જુદામંત્રે આપું અખત તેને માતાં ન દેખી- (૧) સત્તાનું દુરપયોગ અને પ્રેમ હતું અકારણ યુદ્ધ. તેની સામે તેણે દૂર બધું જુએય ઉઠાવી હતી. છનીવા તરફનસમા-જુમી પ્રત્યેના સ્વાભાવીક પ્રેમ કહેવું હતું. વીરય અને

લગ્ન સામ્રોતા આડખર નીચે આપણામાં કેપટ, હાલકાંપણું, ચોંચતા વીનાની મહત્તા, જીન તેમ જ હાપણું વીનાની છુધી, અને સુખ તેમ જ આનંદ વીનાના ઉપભોગે તરવરે છે. આ તો ફક્ત તે વખતના ઉચ્ચ વર્ગના માનસનું પ્રયક્ષરણ થયું. આ રીવાય પ્રજાનો મોટો ભાગ ગરીબાઈ અને શુદ્ધામી ભોગવતો હતો. તેથી કહેવાતા સુધારાની એ અમાફ વસ્તુસ્થીતીનાં કારણો શોધવાનું ખીજું રૂસોએ ઝડપું. માલીકોના અંગત હક્કની સ્થાપનામાં તેને તે સ્થીતીના મુળ દેખાયાં. “જમીનના એક ટુકડાને જુદો પાડી ‘આ જમીન મારી છે’ એમ કહેનાર વ્યક્તિને સાચી માનવામાં આવી ત્યારથી આ સુધારાનાં ખીજ રે:પાયાં. આ વખતે તે જમીનના ટુકડા આસપાસની વાડ તોડી પાડી ‘આવા મનુષ્યોથી ચેતતાં રહેજે; ધરતી પર કાંઈનો વ્યક્તીગત હક્ક ન હોવા છતાં, તેનાં ફળ બધાં મારે છે’ એ સુત્ર સમજાવનાર દુનીઆ ઉપર કેટલા ઉપકાર કરી જતે. કેટલીય ખુનામરકી, કેટલાય શુનાહો, કેટલાંય યુધ્ધો, કેટલાંય દુઃખ, કેટલીય અધમતાઓ તે અટકાવી શકતે.”^૧ પણ પ્રથમના એ સ્વાધી એકલપેટાપણુંમાંથી આજના સમાજનું ઘડતર થયું છે. તેમાંથી લાજ મેજવનર વ્યક્તીઓના બજ ઉપર, અને એ બજને ચોપતાં તેમ જ એનાથી સુક્ષ્મતા બેચુનાદ ગરીબવર્ગ ઉપર આજના સમાજનો ખરો આધાર છે. મુખ્યતઃ અસા-વતું આ મુખ્ય કારણ.

આ યુગ્યમર્ષા કાવચનો એક જ ઉકેલ હેંછ શકે. સામાજિક વર્ગીકરણ અને મદ-

૧ Discours, પાનું ૧૯૬. (Van-ghan's Edition.)

૨ Discours પાનું ૧૧૯.

તાની આંકણી અંગત મીઠકતના પોચા પોચા ઉપરથી નહીં પણ સફળ કાર્યશક્તીની નક્કરતા ઉપરથી થવાં જોઈએ. “સમાજના અધારણમાં ગમે તે વખતે મહત્વના ફેરફારો થાય, તમારા પછીના જમાનાને અસર કરનાર આ ફેરફારોની-આ ક્રાંતીની-આગાહી કરવાની, તેને અટકાવવાની અથવા તેનાથી બચવાની તમારામાં શક્તી ન હોવા છતાં, તેના સંભવની અવગણના કરી, આજના સમાજના ધોરણોમાં અધ્યક્ષ રાખી, તે અનુસાર તમે વર્તન રાખો છો. મોટાંતી મહત્તા જાય, પૈસાદાર ગરીબ બને-રાજાઓને રાજ્યપાટ છેડવાં પડે, વીધાતાના કુર ફટકાઓ શું તમોએ જોયા જોયા છે કે તેને ન ગણકારતાં તમે ઇચ્છાનુસાર વર્તન રાખી શકો? કોયકડીનો સમય પાસે આવતો જાય છે: ક્રાંતીની ભેખડને નાકે આપણે આવી ચુક્યા છીએ. તમારી સક્ષમતાની ભેખડ-દારી હોવા કોણ તૈયાર છે? મનુષ્યે જેનું સર્જન ક્યું છે તેનો નારા પણ તે કરી શકે. ફક્ત કુદરતનાં જ અંગે ભુસી ચક્રાતાં નથી. અને રાજાઓને, પદ્મધરોને કે પૈસાદારોને કે કુદરતે બનાવ્યા નથી. જેઓને મહત્તા ભોગવવા તમે કેળવ્યાં છે, તે તેઓની દીન દશામાં શું કરશે? લોકોના કરોનો આ ઉપભોગી, જે ફક્ત સોના ઉપર જ છવી શકે છે. તે તેની ગરીબ-વસ્થામાં શું કરશે? આ મદલર્થો મુખ કે જે પોતાના હાથનો ઉપયોગ કરી બજારોમાં નથી, અને જે વાસ્તવિક રીતે પોતાનું નથી, તેમાં મગફળી લે છે, તે જ્યારે બધું તેની પાસેથી લઈ લેવામાં આવશે ત્યારે શું કરશે? વીધાતાના એ વૈચીત્ર્યમાં, પોતાની મહત્તાના ખેટા ખ્યાલ ત્યજી દઈને માત્ર સાદાં મનુષ્યત્વમાં રહેનાર સુખી થશે હાર પામ્યા પછી ગાંડા મનુષ્યની માફક પોતાના

સુદેશ તાજના ટુકડાઓ નીચે દટાઈ મરનાર પેલા સામ્રાટના વખાણ જનતા ભલે કરે: હું તો તેને ધૂણાની જ નજરે જોઉં છું. તેનું વ્યક્તિત્વ ફક્ત તાજમાં જ સમાજેનું છે; અને તે જતાં તે બીજાનાનું અસ્તિત્વ રહેતું જ નથી. પણ જે તાજ ગુમાવ્યા છતાં પણ છવી શકે છે, તે સામ્રાટ કરતાં પણ વધુ શક્તીશાળી છે; બાયલો, ધુતારો, ગાંડા, કોઈ પણ ધારી શકે એવી સમ્રાટની સંરા છોડી સાચાં મનુષ્યત્વની દુધદ પહી, તે પ્રાપ્ત કરે છે. વીધાતાને તે એ રીતે જીતે છે-સામી જાતીએ તેને પકાર કરી શકે છે. સ્વયંજ ઉપર આધાર રાખતા યવાંથી જ્યારે પોતાના વ્યક્તિત્વ શીવાય દુનીઆને બતાવવા તેની પાસે બીજું કશું ન હોય, ત્યારે તે એક નનામું પુતળું મટીને સમાજની એક સ્વતંત્ર વ્યક્તિ તરીકે ઉભો રહી શકે છે.”

કોઈ પણ વ્યક્તિ, ભલે તે ગમે તે હોય તે પણ, શહેરી તરીકે સમાજમાં શકવા માટે, તે સ્વમહેનત શીવાય બીજી કોઈ મુડી ધરાવતી નથી; એની ઇચ્છા અતીચ્છાએ, એની બીજી બધી મીઠકત સમાજની જ છે. એક માણસ ક્યાં તો પોતાની સંપત્તિનું સુખ ભોજ્યની શકરો મેળવી અથવા તે સમાજને પણ તેના ઉપભોગમાં લાગ આપે છે. પ્રથમની રીત જ એ અખત્યાર કરે તો એ પોતાને અને બીજાઓને પણ છેતરે છે; બીજી રીતથી તે તેઓને કંઈ જ આપતો નથી. અને તે સમાજને પોતાની સંપત્તિ દ્વારા સદાય કૈં નહીંને કૈં આપતો રહે છે, છતાંએ તેનું સમાજ તરફનું દેવું હંમેશાં ભરપાઈ થયા વીનાનું રહે છે ‘પણ મારા બાપા આ સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરતી વખતે, સમાજ સેવા પણ સાથે સાથે કરતા હતા’ વાક, પણ તેમણે તો તેમનું જ દેવું વળ્યું, તમારું નહીં. તમે સારા સંજોગોમાં જ મા

છે, એટલે ખરાબ સંજોગોમાં જન્મ્યા હોત તેના કરતાં તમારી ઉપર વધારે દેવું બાકી રહે છે. દરેક માણસની સ્થિતિ સમાજને અભારી હોવાથી; દરેક સમાજ પ્રત્યેનું ચોતપોતાનું દેવું સ્વમર્દનતથી જ વાળવું ધટે. એક માણસની મહેનત, બીજાનું દેવું વાળે એ વાળખી ન જ કહેવાય; અને તેથી કોઈ પણ પીતા, પોતાના પુત્રને સમાજને ઉપચોગી ન રહેવાનો હક્ક ન આપી શકે. 'પણ' કોઈ કહેશે, 'મારા પીતા જ્યારે મને પોતાની મીઠકત સોંપી જાય છે ત્યારે તેમની મહેનતનાં ફળો જ મને મળે છે,' જે માણસ, આગમુ પડી રહી, બીજાએ આપેલી મીઠકત ઉપર એકઆરામ બોગવે છે તે મારી નગરે ચોર સમાન છે; તેની જ રીતે સરકાર તરફથી બાંધી આવક મળતી હોય એવી કોઈ બાકી, જે કોઈ પણ પ્રકારનું ઉપયોગી કામ ન કરતી હોય તે તે બાકી, રહેતે જનારને છુંડનાર છુંડારા જેટલી જ બપુંકર યુનેહગર છે. સમાજની સીમાથી અલગ રહેનાર બાકી, તેની ઉપર કોઈ પણ પ્રકારનું સામાજિક ફળ ન હોય, તે તે હથે આડે તેમ રહે; પણ સમાજની પરીસીમામાં રહેનાર બાકી આપું વર્તન રાખે, તે ક્યાં તે તે બીજાને આશરે રહે છે, અથવા તે તેના નીવાંક અર્થે સમાજે કરેલી મહેનત પુરતો તે સમાજનો દેવાદાર બને છે. આ સામાજિક બંધનો વીનાનો કોઈ હોઈ શકે જ નહીં. સમાજ ઉપર આધાર રાખનાર બાકી, સમાજના લાભાર્થે કોઈ પણ પ્રકારનું કાર્ય કરવા બંધાવેલી છે. નગરો વા સમજો, ગરીબ વા તવંગર, દરેક આગમુ માણસ એક પ્રકારનો ચોર છે."

ઉપર ટોકેલ અને બીજા એવા જ ફેર-રાઓ, તે લખાયા પછીની આખી સદીમાં અજબ અસર ઉપજાવી શક્યા છે. આપણે તેનું છેલ્લું યુગવર્તન રશીયાના સોવીએટ પ્રજાસત્તાકનું બંધારણ, કે જે ફક્ત મહેનત કરનારાઓના જ શહેરી તરીકેના હક્ક સ્વીકારે છે તેમાં જોઈએ છીએ. રૂસો બધાં જ કાર્યોને, [સમાજને તેની જરૂર હોય અને તેને માટે માંગણી હોય તે છતાં], સારાં ગણતો નહોતો. કારણ કે તેમની ગણના તે પ્રણાલીકાંદી અર્થવા સમાજના હિતની આડે આવનાર કાર્યો તરીકે કરતો હતો. દાખલા તરીકે વેશ્યાગ્રહો અથવા પીકાં. કોઈ પણ કાર્યની અગત્યતાની કીંમત આંકવા માટે, તે કાર્ય છુંડગીની સાદી જરૂરીઆતોનું પોષક છે કે નહીં તેની ચોક્કસી એ કરતો. રૂસો અને તેના અનુયાયીઓ સાદા કુદરતી જીવનની હીમાયત કરતા અશદમી સદીમાં ગ્રામ્યજીવનની શ્રેષ્ઠતા પ્રણાલીકા તરીકે સ્વીકારતી. પણ સંસ્કૃત જનતાનો મોટો ભાગ તો, ફક્ત શાળાગર અર્થે ચોરડામાં બરવાડની માટીનીં-સુતીનું રથાપન કરી સંતોષ મનતો "કુદરત તરફના યુનગમન"ની હીમાયત કરતાં રૂસો એવાં કૃત્રિમ જીવનના મુદ્દોને ઉચ્છેદ ઇચ્છતો. અશદમી સદીમાં ગ્રજ્યા-છનાંકદાણુ તરીકે ગણાતી કૃત્રિમ જરૂરી-આતો અને વાંઝીઆ કાર્ય પ્રવૃત્તિઓને બદલે છુંડગીની આવશ્યકતાઓ પુરી પાડનાર મહેનત તેમ જ જીવનની સાદાઈ માટે તે હરદમેશ મથતો પરંતુ સંસ્કૃતીનું અમીમાન ધરાવનાર જનતા એવા સમાજના યુનઃસર્જનમાં પોતાનો ફાળ આપવા અશક્તિમાન હતી.

સમાજને ઉચ્ચતમ કદાચે લાવવા માટે

રૂસો કેળવણીની જે પ્રથા દાખલ કરવા

માંગતો હતો તેવું- વીવેચન અહીં કરવાની જરૂર નથી. પણ જુના સંસ્કૃતિ જમાનાની પ્રણાલીકાઓને તોડી નાખી નવસમાજનું પુનર્વીધાન કરવાનું મુખ્ય સાધન કેળવણી જ હોઈ શકે એ ચોક્કસ છે. માનવજીવનનું નવું અને સારું સ્વરૂપ ધરાવતી રીતીઓનું દીગ્દર્શન કરાવવાની ઇચ્છાથી તેણે Emile લખ્યું છે પણ પ્રણાલીકા પ્રત્યેના રસોના વર્તનમાં સુધારણાના કાર્યક્રમના ધારક કરતાં એ કેટલે વધુ છે, સમાજ અને જીવન તરફ તે નવા દૃષ્ટીબિંદુથી જોતો. એના એ દૃષ્ટીબિંદુમાં જીવનના જીવાણ છે, તેમ જ અરાદમી સદીના તત્વજ્ઞાનીઓના લુખ્યા શુદ્ધિવાદનો તેમાં એકસમયે પ્રતીકર. પણ છે. રસાત્મક સાહિત્ય [Romanticism] ના મુખ્ય પ્રયોજક અને શુદ્ધિવાદના પ્રથમ વીરોધક તરીકે રસોને માનવામાં આવે છે. ઇશ્વરના અસ્તિત્વમાં પણ ન્યાયબદ્ધ સમર્થન હોય તો જ માનનાર, અરાદમી સદીના ઇશ્વરવાદીઓ [Deists] ના જે શુદ્ધિવાદને તેણે તોડી પાડ્યો છે. અને તેના લખાણો ન્યાય સંકળીત કરતાં લાગણી પ્રધાન વધુ હોય એવાં જણાય છે. પણ અદ્ભુત રસાત્મક સાહિત્ય [Romanticism] ની દૃષ્ટીએ જોતાં, એના સાગા-જીક સીદ્ધાંતોમાં એ બક કરતાં તદ્દન નીરાળો જ પડે છે. રોમેન્સ [Romance] એક બાહ્ય-અર્થવાળો શબ્દ છે; એમાં “કુદરત પ્રત્યેના પ્રેમ” અથવા “ચીરકાળના પરીચયને અંગે ઉત્પન્ન થયેલી આજીવન સમભાવની લાગણી” બન્ને સમાવી શકાય. બક ખંડી-એરોના સૈદ્ધાંતથી દોરવાય છે; રસો ને સંગીત સૈદ્ધાંતથી દોરવાય છે. બક પ્રાચીનતાનો પક્ષપાતી છે. કોઈ પણ વસ્તુ, ભલે તે દેખીતી ખરાબ હોય તો પણ તે જીવી હોવાને લીધે સારી જ હોવી એકદમ એમ

બક માને છે જો રોમેન્ટીક એટલે પ્રણાલીકાવાદી એવો જ અર્થ થતો હોય, તો પણ બકની ગણના રોમેન્ટીક તરીકે ન કરી શકાય કારણ કે પ્રણાલીકા નૈતીક લાગણી-ઓમાં અને નૈતીક ધર્મશાસ્ત્રમાં પ્રગતીના અભાવને તે વખોડતો હતો. આપણામાં આપણા પુર્વજો કરતાં નીતીની ધર્મશાસ્ત્રી છે એવું નહીં પણ તેના પ્રકાર એટલા જ દુર્બળ અને એટલા જ અસહી છે. જ્યારે રસો એના લાગણી પ્રાધાન્યમાં રોમેન્ટીક છે. કુદરતના અને માનવજીવનના આગમ્ય જ્ઞાનમાં, આપણા ભાષા વીજ્ઞાનમાં, ભલે આપણે ગમે તેટલા પ્રગતીમાન હોઈએ પણ સારાપણા અને મહેતાની આપણી ભાવનાઓમાં તો આપણે આગળ વધતા નથી જ; અને આપણા નૈતીક બંધારણો તો પરાપુર્વની સૃજનજીવી ટેરોને આધારે જ રચાયેલાં છે. શુદ્ધિની પ્રગતી પણ નૈતીક આદર્શોને વધુ ઉચ્ચ બનાવવા સમર્થ નીવડી નહોતી; અને તેથી રસોએ નવસમાજના ચલુતરનો પાયો સત્યના પૃથકરણ કરતાં શ્રદ્ધાના પોષણથી ચલુવો વધુ ઉચીત ગણ્યો. પોતાના કરતાં વધુ શુદ્ધિશાળી મનુષ્યો સાથે, રસો શુદ્ધિ ઉપર હૃદયનું શ્રદ્ધાન્ય સીદ્ધ કરવા વાદમાં ઉતર્યો હતો. રસોના સીદ્ધાંતોમાં અનેક ત્રુટીઓ હતી; લાગણીઓ કરતાં શુદ્ધિ ઓછી કીંમતી છે એમ કહેવું એ નરી મુખ્યતા જ ગણાય. એ આંખ અને હાથની ઉપયોગીતાની તુલના કરવા ખરાબર છે. અન્યોન્યાશ્રયી હોવાથી દરેકનું સ્થાન નીચત કરેલું છે. પોતા-પોતાના સ્થાનમાં બન્ને જરૂરી છે; અને તેથી લાગણીઓને બદલે શુદ્ધિ કામ આપી શકતી નથી એમ કહી ખોટી તકરારમાં ઉતરી શકાય નહીં, તેમ જ માનસીક શક્તિઓની ખોટી સીમા પણ બાંધી શકાય નહીં.

અને તે છતાં રૂસો જે આરોપ મુકે છે તે સહેલાઈથી પુરવાર કરી શકાય એમ છે. કહેવાતી ખુદીશાળી પ્રવૃત્તીઓને આદરનારાઓ અમુક સંજોગોમાં સામાજિક નુકી-ઓને પોષે છે. તે લોકો ખુબી અમીર અને માતબરવર્ગના આશ્રીતો હોય છે. એ આશ્રયદાતાઓના હથીઆર બનતાં તેઓને વાર લાગતી નથી. અને એમનાં જ્ઞાન અને શક્તીઓનો ઉપયોગ પોતાના બંધુઓને અધમતામાં લાવનાર પ્રવૃત્તીઓને પોષવામાં થાય છે. ગરીબોની અધમતા ઉપર રચા-એલાં અરાધ્યો સદીનાં વીશાસપ્રકોમાં ઠેર ઠેર વીજાનશાસ્ત્રીઓ, કપીઓ અને સાક્ષરો નગરે પડતા હતા. તેમાંના ધણીખરાનો જન્મ ગરીબ પ્રકોમાં થયો હોવા છતાં, ગરીબોને માટે માનવતા રહીત સ્થિતિ ઉત્પન્ન કરતાં માતબરોના બચાવ માટે તેઓ પોતાની શક્તીઓનો ઉપયોગ કરતા હતા. તેઓ એમ માનતા તો હશે, અને તેઓના આશ્રયદાતાઓને એમ મનાવવામાં સફળ નીવડ્યા હતા, કે એ હુદ્દા શ્રમજીવીઓનું તેમના વીશાસપ્રકો ઉપર આક્રમણ થતાં તેઓના કાન્યો, તેઓની ચીનકળા અને તેઓનું સંગીત જરૂર નાશ પામશે. પણ એ થોડી સારી વસ્તુઓનો નાશ થતાં પણ જુની નુકીઓને સાંધ્યા પડી, લાભનું પડ્યું કપી તરફ નમતે તે દેખીતું હતું.

ખુદીવારીઓ પણ સુધારકો બની શકે છે. અને તેઓની વીચારણાઓ અમુક અંશે ફ્રેંચ બળવા માટે જવાબદાર હતી. તેમના આમાંકે કદાચો હૃદય સોંસરવા પેશી અદ્-ભુત અસર કરતાં વોલ્ટર જેવા માણસોએ પણ દયા અને બહુદુરીનાં હાથ દર્શાવનાં પગ એ જુના સમાજોને ઉચકી ફેંકી દેવામાં જે અવેશની જરૂર હતી તે તેઓમાં નહોતી. વીચારીકના કાગરનાં છવનથી

વીરોધ દાખવવાની હીંમત ઓછી થતી જાય છે. લાવનાભરી એ જાંદગી અને માનસીક સહવાસનું વાતાવરણ, બીજાના શારીરિક દુઃખો તરફ દુર્લક્ષ કરવાની ટેવ પાડે છે. પણ રૂસોના કહેરા પ્રમાણે તો આ ખુદી-વાદ સામાન્ય જનતા પ્રત્યેના પ્રેમમાંથી જન્મતાં કાંતીનાં પ્રયત્ન વાવાઝડોમાં વીખેરી નાખવાની માત્ર ધુળ અને રાખ છે.

રૂસો માટે આટલેથી જ અટકવું શક્ય નહોતું. સંહારક લાગણીના આવેશમાં ખુદી-વાદીઓને પદબદ્ધ કરી શકાય પણ તેથી જનતાની ગુલામીના બંધનો એટલાં જ મજબુત રહે. આરામનુહોના વીલાસ સાધ-નોને વખોડવાથી જનતાના મોટા લાગની ગરીબાઈ અને દુઃખો દુર કરી શકાય નહીં. આ દુઃખદાયક સ્થિતિનાં મુળ કારણો તો અસમાનતાના ધોરણ ઉપર રચાએલા સમા-જના બંધારણમાં હતાં એ સ્પષ્ટ હતું. છતાંએ નુકી ક્યાં હતી અને એને કપી રીતીએ સુધારી શકાય એ પ્રશ્નનું નીરાકરણ કરવું સહેલું નહોતું.

જનતા ગુલામી ભોગવતી હતી; અને જેઓ સત્તા ભોગવતાં જણાતાં હતાં તેઓ પોતે તે સત્તા ભોગવવાના પ્રયત્નોની રૂબ-લાઈથી હરદ્રમેશ જરૂરએલાં રહેતાં સમ્રાટ-પદના સર્વાધીકારત્વને અંગે નહીં પણ જે બળ ઉપર કાયદા અને બ્યવસ્થા માટે તેને આધાર રાખવો પડતો હતો તેને હારવવામાં તેનો હાથ નહોતો એટલા ખાતર સમાજ એકચત્રસત્તા તીએ હતો. એમ માનવામાં આવતું હતું કે સમાજનો બ્યવહાર આપ-લેના સામાન્ય ધોરણ ઉપર ચાલતો હતો; એક ચીન લેવાને માટે બીજી ચીન આપવી પડતી. રૂસોના કહેવા પ્રમાણે સમાજમાં સામાન્યવર્ગ પણ માનવતાબધુ છવન ગુન્નરવાને યક્ષીમન દેવાને જેમએ એ

ની:સંદેહ હતું. રાજ્યકારભારમાં સ્વાતંત્ર્ય શોધતાં તેઓ કુદરતી છુટાપછુટા ગુમાવી બેઠાં હતાં. સ્વયં અને સ્વેચ્છાનો તેઓને ભાગ આપવો પડ્યો હતો. આનો એક માત્ર ઉપાય જે સત્તાના બળ નીચે જનતા રહેતી હતી તેની ઉપરનો અંકુશ તેને પાછો સોંપવાનો હતો. રસો એવી દલીલ કરતો કે લોકોએ પોતાની સર્વસત્તા થોડાક ચુંટી કાઢેલા રાજ્યાધીકારીઓને સોંપી દીધી છે એમ માનવું એ નરી મુખર્તા છે. જનતા જ સર્વસત્તાધીશ છે અને તેથી રાજ્યકારભારનો કોઈ પણ પ્રકાર, પ્રજા શીવાયની ખીજ કોઈ પણ સત્તા નીચે હોઈ શકે જ નહીં. જનતાની સામાન્ય ઇચ્છા એ જ રાજ્યનો આત્મા; અને સંસ્થાઓમાં બંધીત યંત્રોએ એ સામાન્ય ઇચ્છાના હાથમાં જ બધો વહીવટ હોવા જોઈએ. એ જ સર્વેષ્ઠ પરી સત્તાધીશ હોઈ શકે.

“પણ સર્વાધીકારીત્વ આપતાંની સાથે જ સ્વપ્રીયતાનો નાશ થાય છે. એટલા ખાતર જ સર્વાધીકારમાં પ્રતીનીધીત્વ હોઈ શકે જ નહીં. એવું સત્ત્વ લોકોમાં રહ્યું છે અને ઇચ્છામાં પ્રતીનીધીત્વ ન જ હોય; ક્યાં તો એ એના મુળસ્વરૂપમાં જ રહે છે અથવા એવું તદ્દન રૂપાંતર થઈ જાય છે; એને માટે કોઈ મધ્યસ્થ સ્થિતી શક્ય નથી. અને તેથી પ્રજાએ નીમેલા જનો એ તેના પ્રતીનીધીઓ નથી અને હોઈ શકે પણ નહીં. તેઓ તો ફક્ત પ્રજાએ વહીવટ કરવા રોકેલા નોકરો છે અને તેથી તેઓથી કોઈ પણ સ્વતંત્ર કામ ન જ થઈ શકે. જે કાયદાને પ્રજાએ અંગત અનુમતી ન આપી હોય એ કાયદો બંધારણ પુરંકનો ન કહી શકાય-તે કાયદો જ ન ગણાય. ઇંગ્લંડની પ્રજા પોતાને સ્વતંત્ર માને છે; પણ એ માન્યતા શુદ્ધ ભરેલી છે; એ પાલખિટના સભ્યોની ચુંટણી

વખતે જ સ્વતંત્ર છે. એ સભ્યોની ચુંટણી થઈ ગયા બાદ, તેની ઉપર ગુલામીનાં મોજાં ફરી વળે છે, અને તેવું વ્યક્તીત્વ નજર થાય છે. ટુંક વખતના સ્વાતંત્ર્યનો તે જે દુરપયોગ કરે છે તે જોતાં, એટલી સ્વતંત્રતા માટે પણ એ લાયક નથી એમ લાગે છે.”

“પ્રતીનીધીત્વની ભાવના અર્વાચીન છે: એ પ્રથા માનવતાનું અધઃપતન કરતી અને મનુષ્યના નામને કલંક લગાડતી રીસાયતો [Feudal Government] ની અન્યાયી અને અભુગતી પ્રથાઓ આપને મળી છે. અસલના પ્રજાસત્તાકા અને સામ્રાજ્યોમાં પ્રતીનીધીઓ નહોતા; એ શબ્દ પણ કોઈ બાલુનું નહોતું.”^૧

પ્રતીનીધીત્વ તરફનો અભુગમો, ઘણીવાર રસોની મોટી ભુલામાંની એક તરીકે લેખાય છે. પણ ઓગણીસમી સદીના કડવા અનુભવો પછી રસોના આ કથનમાં કંઈક સત્ય જણાય છે. પ્રતીનીધીઓનો રાજ્ય કારોબાર અજબામણો થઈ પડ્યો છે. આમાં પ્રતીનીધીત્વની રીત ખોટી હોય અથવા બંધ બેસતી ન હોય; વખતે પ્રતીનીધીત્વનો આખો સીદાંત પણ ખોટા હોય. પણ તેથી બંકે કરેલા સંપુર્ણાધીકારનો બચાવ. એક રાજકીય સીદાંત તરીકે લેખી નહીં શકાય.

પ્રતીનીધી એટલે લોકોની એક સંસ્થા કે સમુહ તરફથી ચુંટાએલ અથવા તેને કબ્જે રાખેલ એક વ્યક્તી. ચુંટણી પછી, ચુંટનારાઓના હિત માટે શું કરવું તેના તે સ્વચ્છેદ અનુસાર નીર્ણય કરવાને સ્વતંત્ર છે. આ રીતે બીજાને માટે શું સારું છે તેના નીર્ણય કરવામાં તેનો મત આવશ્યક છે. તેના

સુ'ટનારાઓ શું માને છે તે નહીં, પણ તેઓનું હીનાહીત તે શામાં સમાજોનું માને છે તે જણાવવા માટે તેને ધારાસભામાં મોકલવામાં આવે છે. અલગત, એ જે કહે તે લોકોને સ્વીકાર ન હોય તો વખત જતાં તેઓ તેને બદલી શકે છે; પણ પ્રતીનીધીત્વની પ્રથાનું કુદરતી પરીણામ એ આવે છે કે સુ'ટનારાઓ તેઓના હિતની સંપૂર્ણ જવાબદારી અને વીચારણાની તેમના પ્રતીનીધીને સોંપી દે છે. જે કાય' પોતે ઉપાડવું જોઈએ તે પ્રતીનીધીને શીરે નંખાય છે. અને તેથી પ્રજાસત્તાકના ઉચ્ચ આદર્શો તુટી પડે છે. રૂસો કહે છે કે પ્રતીનીધીઓથી આવતાં રાજ્યાધીકારની અસર તપાસીએ તો પ્રજાની સત્તા નાશુદ્ધ થતી જોઈએ છીએ. આનું માહું પરીણામ ફક્ત પ્રજાની ગેર-સમજ થાય છે અથવા તેને સડન કરવું પડે છે એટલું જ આવડું નથી, પણ પોતાની જોખમદારી પણ પોતે વણેરી લેતાં શીખતી નથી. રૂસોને મન પ્રજાસત્તાક એ હક્કની આબીની કરતાં કલંબપરાયણતા વધુ હતી. સંસ્કૃત સમાજનો કોષ પણ માણસ પોતાને માટે વીચાર કરવાની ફરજ ખીજીને સોંપે એ તેને પસંદ નહોતું. અને મુખ્યત્વે આ કારણને અંગે જન સ્વીકાર વહીવટની અને રાજ્યકારભારના નાના વીભાગો પાડવાની જરૂર છે.

રૂસો સમાજના એક ખીજા દુપણ તરીકે યુદ્ધને ગણતો. એની અમળના ખીજા બંધ વીચારકો યુદ્ધને કુદરતની એક આવશ્યક વસ્તુસ્થાની તરીકે સ્વીકારતાં પણ રૂસો તેને સદનમાં દુર કરી શકાય એવી કુટ્ટેય માનતો. કુદરતી રીતે મનુષ્ય એના બાંધે જોડે પીમકમાં ઉતર્યાં કરે છે એટલે 'દરેકના ખીજા' બંધાં સાથેના વીરોધને હોયસ [Hobbes] સામાજિક જીવનનો મુખ્ય પાથ,

માનતો. એ જુની પ્રતીસ્પર્ધાની વીગતોમાં ઉતરવું અહીં જરૂરી નથી. પણ રૂસો માનવ જાતીના સર્જનજુનાં સામાજ્યમાં ખાતીપુર્વક માનતો. યુદ્ધ તરફ દોરતી પાશવ લાગણીઓને વખોડી. કાલતાં રૂસોને મનુષ્યની સ્વભાવજન્ય શાંતી પ્રીયતામાં વીશ્વાસ હોય એમ જણાય છે; પણ યુદ્ધની તેની ભાવના અને પુરાણ સમાજની તેની કલ્પના વીધે વીવેચન કરવાની જરૂર નથી. કારણ કે તે યુદ્ધની, જોડુશી અને સામાજિક જીવનની એવી જ ખીજા અનાવશ્યક અધમ-તાઓ જોડે ગણના કરે છે. યુદ્ધને પ્રેરતી પ્રવૃત્તિઓ અથવા તેના પરીણામોનું પૃથકરણ કરવાનો પ્રયાસ તે કરતો નથી એ શ્રાવ્યનીય છે, કારણ કે આનું પૃથકરણ જો આજે પણ કરવામાં આવે તો તે સમાજને અતી ઉપયોગી નીવડે આ ખામી છતાં પણ તેનાં લખાણો પુરાતાં કટાક્ષ લખ્યાં છે.

“નીતી અને કાયદાના પુસ્તકો હું ઉધાકું છું; વીરોનો અને ધારાશાસ્ત્રીઓના આવેશ-લખ્યાં ભાષણોમાં કુદરતનાં દુઃખો સાંત્રણી મને કંપારી છુટે છે, અને સામાજિક બંધારણની વ્યવસ્થાથી મુલમ ન્યાય અને શાંતીને હું સદય વધાવી લઉં છું. રાજકીય સંસ્થાઓના ડહાપણને હું વખાણું છું. અને ચહેરી હોવાને લીધે મારા માનવજીવનમાં સંપૂર્ણ સંતોષ પામું છું, મારી ફરજ અને મારાં સાચાં મુખોની આ રીતે કેળવણી લઈ, મારું પુસ્તક બંધ કરી, હું મારા વગ' છેડી આજુબાજુ દ્રષ્ટી કરું છું. હું કમનસીબ મનુષ્યોને ઘોડશંખકાના ભાર નીચે ચગલતાં જોઉં છું, આખી માનવ જાતીને મુદીભર આપણુડીઓના પગ નીચે ચંપાતી જોઉં છું, જુખ અને દુઃખથી પીગતો એક દુકાળીઓ જનસમુદ જોઉં છું કે જેના અગ્ર અને ઘોડીનું પાન મુદીઘડીએ

સ્વાભાવીક શાંતીથી કરી રહ્યા છે—દરેક ઠેકાણે કાયદાના અન્ય બળથી સમજ થયેલા સમજાને, દુઃખજાને પીડિતો નેહું છું. જરા પણ વીરોધ વગર આ સ્થિતિ સાંખી લેવાય છે. દરેક ઠેકાણે બળીદાન દેવાતાં બકરાં જેવી નીજાળતા અને નીરવ શાંતી નેહું છું. ખે ચાર અશુ સારી આ બધું આપણે સકેન કરવું જ રહ્યું. આ ભયભરેલા દેખાવ આડે પડે તો સતત રહેવો જ નેહુંએ. પણ હું મારી આંખો તેથી પણ ઉંચી કરી દુર દુર નેહું છું. આગ અને ભડકા, ત્યજીએલાં ખેતરો અને શહેરો હું નેહું છું. જંગલી મનુષ્યો! આ કમનસીબોને ખેંચી તમે ક્યાં લઇ જવો છો? હું એક ભયગ્રસ્ત ચીચીપારી સાંભળું છું. આહ, કેવી દયા! કેવું આકંદ! હું પાસે નહું છું અને ખુનામરકાની રંગભૂમી નેહું છું. ચીરી કાઢેલાં દશ હજાર માનવજીવો, દગલે લાદેલાં શબો, ધોડાના પગોથી રગદોલાતાં મૃતપ્રાય જખમીઓ, બધે જ ભય, બધે જ દુઃખ, શાંતી સ્થાપવાનો ડોળ ફેરતી તમારી સંસ્થાઓનું આ પરીણામ ? ૧ અને—

“યુરોપ એ એશીઆ અને આફ્રીકા જેવો સમાનના વીનાની પ્રજાઓનો બનેલા એક નાંમમાત્રનો દેશ નથી; પણ એક જ પ્રકારનું વર્તન એક સરખા રીત રીવાજ અને વધુમાં એક સરખા કાયદાઓ [કે જેના ઉલ્લંઘનથી ગંભીર ગેરબવસ્થા ઉભી થયા વગર રહે નહીં] અને એવાં જ બીજાં સમાન તલોવાળી પ્રજાઓનો બનેલા એક જ સમાજ છે. જ્યારે બીજી બાજુ તપાસતાં, વીરનશાસ્ત્રીઓનું, કલાકારોનું, સાક્ષરોનું આ ભવ્ય મંદીર, રોજની તકરારો,

હુંદકારો, છાં કપડો, બગવા, બએકાઓ અને યુધ્ધોથી છલ્લું થતું જાય છે. આપણા મોટા મોટા ભાષણો અને આપણા ધર્મો, આપણો શાંતીપ્રીય ધર્મ અને આપણા લગાડળ વીરોધો, પુસ્તકોમાં હાડપણભરી, પણ અસ્તિત્વમાં કુર આપણી રાજ્યનીતીઓ, આપણા શુભચીંતક ઉદાર નેતાઓ અને અધમતામાં સાડતી આપણી જનતા, આપણા મુલ્યવસ્તીત રાજ્યકારભારો અને આપણા લોહીનીતગતાં યુધ્ધો—આ બધી અસંબદ્ધતાઓને એકસુર ન જ બનાવી શકાય. યુરોપની પ્રજાઓમાં બંધુત્વ હોવાની વાતો થાય છે. બંગમાં કરેલા એ કાઢનો મામીકે દટાક્ષ જ હશે.” ૨

આ સ્થિતિની સુધારણાના ઉપાય તરીકે તેની પાસે એક સમીતી સ્થાપવાની એથી ડ સેઇન્ટ પીરે [Abbe' de st. P ore] ની યોજના હતી. આનાથી “સન” કાળની સુલેહ શાંતી” સ્થાપવાની આશા હતી ને કે લીબનીઝ [Leibniz] તો કહેતા હતા કે આવી સુલેહશાંતી તો ફક્ત કપરોમાં જ મળી શકે. આવી સમીતીની સંસ્થાપના આજે ઘણી જાણીતી થયેલી હોવાથી તે લોકપ્રીય બની છે. અને સમીતીની (પ્રજાસંધની) સ્થાપના પણ આજે થઇ ગઇ હોવાથી સેઇન્ટ પીરેની યોજનાનો ઉલ્લેખ કરવો એ જુનાં છતીકાસના પાનાં ઉચ્છાવવા જેવું લાગે છે. પણ રસોની દીકાઓ આજે પણ ઉપયોગી નીકડે તેવી છે. આવી સમીતી એ છેવટે તો અસ્તિત્વ ધરાવતાં રાજ્યોના પાયા ઉપર જ ચણાએલું ચણતર છે. પણ રસો રાજ્યોની પ્રથાનો એટલો વીરોધી હતો કે જગતભરની સુલેહ સ્થાપવા માટે આ પાયો

મજબુત હોઈ શકે એમ તે માનવજ નહીં. હયાત રાજ્યો ઉપર ચોતાનો 'સોશીયલ કોન્ટ્રાક્ટ' [Social Contract] માં આટલું વીનાશાત્મક વીચેયન કર્યાં બાદ, તેમની એક સમીતીનું તે અસંબંધ નીર્દેશન કરે એ સંભવતું નથી. તેથી ૩સો સેઈન્ટ-પીરેનો અનુયાયી કે લોડ રોબર્ટ સેઈન્ટ-પીરેનો [Lord Robert Cecil] સાથે સંમત ન જ ગણાય. યુદ્ધના હથીઆર જેવાં આ નાનાં રાજ્યોને એકતાં કરી તેઓને સુલેહના સ્થાનો બનાવવા એ સકાલ સંપ્રદાય સ્થાપવા માટે સર્વ આયુધો સગવડો કાઢી સાવા-દીની આજ્ઞા બેટલું જ વીચીત્ર લાગે છે! તે વખતનું કે આજનું બંધારણયુક્ત કોઈ પણ રાજ્ય શાંતિનો આધાર ન જ બની શકે.

સાચું જોતાં તો ૩સોએ સોશીયલ કોન્ટ્રાક્ટ [Social contract] માં સ્થાનીક અથવા વીલાશ્વત રાજ્યાધીકાર વીચેની મુચનાઓ, સંયુક્તતંત્ર [Federation] ઉપર પરીક્ષીત ઉમેરીને પુરી કરી. આ પરીક્ષીત નબટ થયું છે પણ અંદરના વીચારો હલુ પણ હલ્ય છે. એમાં દલીલ આ પ્રમાણે કરી છે: ધારો કે રાજ્યાધીકારના નવા ધોરણ પ્રમાણે, નાના નાના વીલાશ્વોને સીધાં સત્તાધીસ બનાવવામાં આવ્યાં; તો એ વીલાશ્વો વચ્ચેના સંબંધ જુદા જુદા દશાઓના ચડઉતર ધોરણ પ્રમાણે જ ગોઠવવા જોઈએ. કુદરતી રીતે દરેક વીલાશ્વનું બંધારણ બીજ બીજ બધવાનું. આવો દરેક વીલાશ્વ આંતરીક વીવધોમાં સંપુર્ણતઃ સ્વતંત્ર હોવા છતાં એક મધ્યસ્થ સત્તા નીચે રહેશે; અને બધા સુધરેલા દેશો એના જુદા જુદા રાજ્યાધીકારો અને રાજ્ય વહીવટના વીલાશ્વથી

સંકળાઓના રહેશે. એ મધ્યસ્થ સત્તા, આ જુદા જુદા વીલાશ્વોની બનેલી મહાસમીતી હશે. એટલે આ મહાસમીતી ચાકેસ સામાન્ય ઉદ્દેશો માટે, ખુદ જનતાએ સર્જેલી, એક સંસ્થાનોની બનેલી મહાસંસ્થા થશે.

૩સો મોટા સંસ્થાન કરતાં નાનાં સંસ્થાનો પસંદ કરેલો; કારણ કે નાનાં સંસ્થાનો મુખ્યત્વે જનતાબળ ઉપર આધાર રાખે છે. આદર્શ સંસ્થાનનું આવશ્યક લક્ષણ, એની લઘુતા નહીં પણ રાજ્યાધીકાર ઉપરની લોકસત્તા હોવું જોઈએ. આ બંધારણ ઉપર રચાએલાં સંસ્થાનો વીશ્વશાંતિની ચાગનાનાં મુળ બની શકે; આવી રીતે ધણીએલી ચાગના એ સંસ્થાનોનું જોડણું કે સંસ્થાઓનું બનેલું એક વીશ્વરાજ્ય નહીં પણ સંસ્થાનોના મહાસમુદાય બને. આ મહાસમુદાયનું બંધારણ આપખુદ સત્તા આપતાં છતાં ય એક મધ્યસ્થ સત્તાધીકારી બળની સ્થાપના કરશે. વીશ્વરાજ્યને મ.ટ હમણાં કોઈ જંબતું નથી. સંસ્થાનીક પ્રયાનો ગમે તેવા અનુયાયી પણ વીશ્વઆપી નોકર-ચાહીની ચાગનાથી અચંબો પામશે; એમ પણ માનવામાં આવે છે કે હાલનાં સંસ્થાનીક રાજ્યો જોઈએ તેના દરતાં ધણાં મોટાં છે. હવે મહાસમીતી અને મહાસમુદાય વચ્ચે નીચુંપ દરવા રહ્યા.

મહાસમીતી એ મીત્ર દરાર (alliance) ના જ સ્વરૂપની હોઈ શાંતિ અને સલામતીની ખાતરી રૂપ તે ન હોઈ શકે તેના જુદા જુદા સમયોને, સ્વસ્થાનકમાં બંધ બેસતી સમા-માન બાધિત્રી એવી સ્વતંત્ર આપખુદ સત્તા હોય છે: અને પ્રતીનીધીત્વના ધોરણ અનુ-સાર સ્થાપેલાં છતાં એ રાજસત્તાના ઉપરી-પણા નીચેનાં આજના રાજ્યો મીત્રકરારથી અધીક કે પછી કરવાને ચકતીમાન નથી. આજે અતીત્ય ધરાવતાં આવાં રાજ્યોની

લાક્ષણિક અપભ્રંશ સત્તા, ઉપર દર્શાવેલા અંધારણ્યુક્ત મહાસમુહ શીવાય. બીજા કશાથી દુર ન કરી શકાય. જ્યારે રાજ્ય વહીવટ ઉપર પ્રબળતા સીધા અંકુશ ધરાવનારા લોક સત્તાક રાજ્યોની કુદરતી વશણુ તો આવા સમુહની સ્થાપનાની તરફેણમાં જ રહેવાની. રસોના આદર્શ સંસ્થાનની સલામતી માટે, આદર્શ મહાસમુહ આવશ્યક છે; આતું કરેણુ સંસ્થાનની લઘુતા નહીં પણ યુદ્ધનો સંભવ હોય ત્યારે સીધા લોકપ્રીય રાજ્યધીકારની અશક્યતા છે. મહાસમીતી અથવા મીત્રકરારની યોજનાનો મુખ્ય સીદ્ધાંત અમુક કારણો શીવાય સંસ્થાનોતું એકમેકથી છુટાપણું છે; મહાસમુહની યોજનાનો મુખ્ય સીદ્ધાંત અમુક કારણો શીવાય દરેક સંસ્થાનોની એકતા છે. દુનીઆને આવી એકતાની જ જરૂર છે.

આ આદર્શ ભાવના છે; પણ એ આદર્શની સીદ્ધી માટે આશા રાખી શકાય ખરી? સૈમન્ટ પીરની યોજના માટે રસો કહે છે કે, “યોજના સારી હોવા છતાં તેની સીદ્ધી માટે ખતાવેલા ઉપાયો યોજકતું અસાતપણું ખતાવે છે. અનુભવ રહીત હોવાથી તે એમ માનતો કે એક સલા યોલાવી, સંધીના કરાર ઉપર સહી કરાવવાથી યોજનાનો ઉત્તુ પરીપુણું થશે.”^૧ પણ રસો સ્પષ્ટ સમજતો કે આવી મહાસમીતીને અસરકારક ન ખતાવવાનાં, રાજ્યોને અને તેઓના પ્રધાનોને માટે અનેક કારણો હતાં. તેથી અંતમાં તે નીરાશાવાદી બનતો જાય છે: “મહાસમુહો વીષ્ણવો શીવાય સ્થપાતા નથી: અને વીષ્ણવો તેમનાં આવશ્યક અંગો છે એમ જાણીને તેની સ્થાપનાને આવકારદાયક લેખવી કે તેનાથી ભય પામવો તે કાણુ કહી શકશે?”

સદીઓ સુધી તે અટકાવી શકે તેનાથી વંદાની તે વખતે એક જ આંચકે કરશે.”

રસોએ વહેતા મુકેલા વીચારોમાંના આ વીચારો આધુનીક છે; કાંઈ નવસર્જના સામાજિક સંસ્થા અથવા નવીન રાજ્યનીતીમાં તેના વીચારોની વ્યવહારીક અસરને આવકાર આપવા અથવા તેને સહન કરવા આપણામાંના કાંઈક જ જીવશે. પણ આ આખા વીષય ઉપર ગંભીર વીચાર કરવો જરૂરી છે. રસોની કાંઈ સુચના વખતે યોદી પણ હોય. છતાં મનુષ્યજાતી વીષે કહેનાર કાંઈ પણ જટિલો સાચો હોઈ શકે તેટલો તે સાચો છે. મનુષ્ય સ્વભાવ બહુ વીચીત્ર છે; વળી રાજકીય સીદ્ધાંતોના ધડતરમાં અને તેના અમલમાં સૌથી મોટી નડતર એ છે કે કલાકાર પાસે ધડવાની ધાતુ અને ધડવાના હથીઆર બંને તરીકે દ્વિત મનુષ્ય જ છે. પણ રસોના જેવી પ્રેરણાત્મક આગાહી મનુષ્યને વીચારસરાણે ચઢવે છે એ તેની મુખ્ય ઉપયોગીતા છે. તે ધાતુ અને હથીઆર બંનેમાં ફેરફાર કરે છે; ઉત્સાહના અગ્નીમાં ધાતુને તપાવી તેને નરમ બનાવે છે અને તેથી હથીઆર તેના ઉપર વધુ અસર કરી શકે છે. રસોએ પોતાની ફરજ અદા કરી છે અને જેટલાંય સામાજિક દુષણોને તેના વીરોધની જવાલાઓએ ભસ્મીભુત કર્યાં છે.

આજના સમાજનાં દુષણો કેં એવાં ખરાબ નથી. અરાધ્ય સદીની ફકકડતા (elegancies) ની જગ્યા વીસમીસદીની સામાન્યતા (Vulgarities) એ લીધી છે. હજુ પણ આપણે પ્રણાલીકાના અંકુશ તળેઈએ. રસોના જમાનાની માફક આજે પણ મનુષ્ય “પોતાના પાકોશીનાં મંત્રો” ઉપર જીવે

છે. જે સાંદી નૈસર્ગીક રહેણીકરણને રસો “કુદરતી જીવન” કહેતા તેનાથી આપણે હજી ઘણાં જ દુર છીએ; કારણ કે જીવન જીવવાનાં સાધનો આવૃદ્ધીય થવા છતાં જીવન તો એટલું જ સમત્વથી ભરપુર અને માનવતામાં અપૂર્ણ છે.

થોડા વખત થયાં સાદા જીવનના હીમાયતીઓ ઘણા નીકળી પડ્યા છે: શહેરનં પરંથી વધારે દુર ન ગએલા “કુદરત તરફ પુનર્ગમન” દર્પાની બહાર હોંકે છે. એક એવા ઇતીહાસકાર પણ છે કે જે પોતે જમીન ખેડે છે અને પોતાની પત્ની પાસે વાળ કપાવે છે, આ તેની જમીન અને તેના વાળ બન્નેને તુલ્યાનકર્તા છે. પ્રજ્ઞાવીક્ષા ભંગ તો અમુક વર્ગમાં એક નવીન અને ફળદ્રુપ પ્રજ્ઞાવીક્ષા થઈ પડી છે. પણ વાળ લાંબા રાખનાર પુરો કો વાળ કપાવી દુઃખ કરાવનાર સ્ત્રીઓ, અથવા તો સીદ્ધાંતને ખાતર પરપુર્ય કે પરસ્ત્રી સાથે રહેનાર વ્યક્તિઓથી કે મુદ્દાગ્રે વહેલા આવનાર નથી. પ્રજ્ઞાવીક્ષાની ચુકામી, થોડાંઓ કે ઘણાંઓ માટે, આમ સરેલાઈથી તોડી શકાય એવી નથી. કપડાં, ખોરાક કે રીતભાવમાં, તેઓની સામે બહુ ઉચ્ચવા જોઈએ લાગત નથી.

દરમિયાન મોટા શહેરોમાં આપણે ધનનો સંચય થતો જોઈએ છીએ. પૈસાના અભાવ વાળાઓને વૈભવના ખેટાં પ્રદર્શનનાં વખાણ કરતાં સંભળીએ છીએ. પોતાનાથી ઉંચા મનાતા વર્ગની વાનર નકલ દરેક વર્ગ કરે છે. જ્યારે ચારીબંધ કે જીવનના જીવંત આદર્શો સમાજ સંમુખ હોતા નથી ત્યારે બાદ આડંબરની નકલ કરવામાં આવે છે. મનુષ્યોની ન મુદ્દારી શક્ય એવી આદર્શ પુનરુત્થાપનની ટેવ, સર્વ દેખાતું હોય તેન ઉત્તમ મૂલ્યને પ્રેરે છે. ધન પ્રાપ્તિમાં કે

પણ દુષણ સમજ્યા - વગર, તેના પ્રત્યક્ષ ગુણો અને લોકમાન્ય ઉપયોગીતાથી દોરવાઈ, લોકો તેને માટે પ્રયત્ન કરે છે. જગતના રૂઢનું આ જ કારણ; એ જ કારણસર સમાજના અલ્પ આનંદોના સાંકડા ક્ષેત્રો, પેટપુર અને જોગવાવાના તન તોડતા પ્રયત્નોમાંથી મક્કમહેનતે જોગવાતો ઘણો થોડો આનંદ અને ઉદ્ધાસ એનો એક માત્ર ઉપાય મુજબ માંથી જ નવસર્જન છે. આશાનું એક માત્ર કીરણ સમાજને દોરવતા આદર્શો અને દક્ષાઓનું રૂપાંતર છે; પણ આજે વ્યાજબી મનાતા બદલા માટે કામ કરવાનો જ્યારે લોકો ઇન્કાર કરશે ત્યારે જ આ સ્થિતિ શક્ય બનશે.

આક્રીકાના વતનીઓ આપણા ધોરણ પ્રમાણેની લક્ષ્મી વીના જીવન ચુમ્બરે છે, અને તે છતાં તેનો અભાવ તેઓને કદી સાહતો નથી; તેઓનાં સમાગમમાં આવતાં યુરોપીઓ આ સંતોષકારી પરીસ્થિતિને ધીકારે છે. અને તેઓની ગણના આગસ્ટ અથવા નીચ કોટીના પ્રાણીઓ તરીકે કરે છે. અને તેથી નોકરશાહીની સત્તા નીચેના સામાજ્યમાં તેના આરામનો હક્ક છીનવી લેવાય છે, અથવા મલુરી કરવા માટે તેને તેની માર્ગશુભીની બહાર લઈ જવામાં આવે છે. એ આક્રીકાવાસીનું ધ્યેય આપણા જોટલું નીચ હોઈ શકવાનો સંભવ હોવાથી તે આપણા કરતાં ઉચ્ચ નથી. પણ આપણા પોતાના જ ધ્યેય ઉપરનો આપણો વીશ્વાસ તે ઓછો કરે છે. આપણે તો આપણી કાયદાકીર્તિનું બીજું ધ્યેય શોધવું રહ્યું. અમુક રકમને ધ્યેય તરીકે સ્વીકારી, અને એ જોગવા પછી, વધારે જોગવાની ઇચ્છા આપણે ન રાખીએ તો વખતે આ કોપડાનો સંતોષકારક ઉકેલ આવે. પણ એનો ઉકેલ એમ સરેલાઈથી લગાય તેમ નથી. માણસને

માટે કોઇ પણ એક-રકમ પુરતી નથી કારણ કે પ્રાપ્તિ સારી માણસની આકાંક્ષા વધતી જ નથી છે. પણ એવું કોઇ કાર્ય શોધી શકાય કે જે કરવામાં આપણને આનંદ અને સંતોષ થતો હોય, અને એ કાર્ય કરવામાં આપણે આપણું જીવન વ્યતીત કરી શકીએ. આ તો જનતાપ્રીય-માગણી અનુસાર સદી નેમભરી પ્રવૃત્તિઓ અને આપણોગ તરફ પુનઃગમન થયું. પણ સામાન્ય જીવનનું રૂપાંતર કરવાનો આ પણ એક રસ્તો છે. “કુદરત તરફના પુનઃગમન”નો વીગતવાર અર્થનો નીચુંથી તો દરેક વ્યક્તિ-ગત કરવો જ ધટે.

આધુનીક દુષણમાં એકલી પ્રજાવીક જ અગત્ય ધરાવતી નથી. સમાજનું આપું ધડતર અને ટેના નૈતીક આદર્શો દોષ ભરેલા છે. ઉદ્યોગ અને રાજ્યાધીકારના વીલાગોની વીલાગતામાંથી અનેક સમસ્યાઓ જન્મ લે છે. આ વીલાગતાનાં બે માદાં પરીણામ આવે છે. સામાન્ય જનતાના હાથમાં અંકુશ રહેતો નથી. ઔદ્યોગીક અને રાજકીય કાર્યાધીકારીઓના નૈતીક વર્તનમાં ખગાડ થાય છે. રૂસોએ આપણુદી અને અતીતીની જે બદીઓ સામે જંગ માંડ્યો હતો તે જ પ્રકારની આ બદીઓ છે. ઔદ્યોગીક અને રાજકીય વીલાગો વીલાગ છે, એમ કહેવામાં પુરાવાની જરૂર નથી. ઉદ્યોગો તરફ જોતાં હજારો લાગીદારો, શેર હોલ્ડરોવાળા ફેટલી થે કંપનીઓ હશે કે જેના લાગીદારો કપી જાતની મજુરી તેમને વ્યાજ આપે છે તે પણ જાણ્યતા નહીં હોય! આવી કંપનીઓ હજારો કામદારો રોકે છે, કે જેઓ તેઓની ઉપર અંકુશ ધરાવનારા ડાયરેક્ટરોના સમાગમમાં કદી આવતા નથી. અને ડાયરેક્ટરો, ઉદારતા કે હડાપણના અભાવ વીનાના હોતા હતાં,

મજુરો કે લાગીદારો-કોઈના અંગત સમાગમમાં કદી આવતા નથી. એકની ઉપર શોષણ કરીને અને બીજાના નોકર તરીકે પોતાને માની લઈને તેઓ સંતોષ પામે છે. પણ રૂસો જેને આપણુદી કહેતો હતો તેનાં બધાં લક્ષણો એમાં સ્પષ્ટ જણાય છે. રાજકીય બાબતો ઉપર પબ્લીપાત કરતાં ૧૧૫૦૦૦૦૦ ચોરસ માઇલના વીસ્તાર વાળા, જુદા જુદા ધર્મ પાળતાં જુદા ભાષાઓ બોલતાં, જુદા જુદા જાતીઓ અને અનેક રંગોના, ૪૧૦,૦૦૦,૦૦૦ પ્રજાજનો પર રાજ્ય કરતું ખ્રીષ્ટીય સામ્રાજ્ય, સર્વોંશે નહીં તો પણ બહુ અંશે, દક્ષિણ લેડનમાં રહેલા રાજ્યતંત્ર નીચે આવેલું છે, વીબ્ડીના કરોડોમાં આ સામ્રાજ્યમાં ૮૦૦,૦૦૦ ચોરસ માઇલની ઉમેરણી થઇ છે. આ મોટા રાજ્યના અધીકાર ઉપરનો ખ્રીષ્ટીય અંકુશ, ખ્રેષ્ટીયતામાં રહેતા આશરે ૧૨,૦૦૦,૦૦૦ મતદારોના હાથમાં છે. આપણે આને સ્વતંત્ર રાજ્ય કહીએ છીએ, અને એટીકા [Attica] માં આવેલાં દક્ષિણ ૧૦૦,૦૦૦ પ્રજાજનોની વસ્તીવાળા એથેન્સની પણ સ્વતંત્ર રાજ્ય તરીકે ગણના કરીએ છીએ, ખ્રીષ્ટીય સામ્રાજ્યના ૪૧૦,૦૦૦,૦૦૦ શહેરીઓ કે પ્રજાજનો એકમેકને શ્રી રીતે ઓળખી શકે કે તેઓના રાજ્યતંત્રને અસર કરતી બાબતોની વીચારણામાં સમાગમ શી રીતે સાધી શકે? આ સામ્રાજ્યના કરોડો કે જેઓનું કર્તવ્ય દક્ષિણ હકારવાચક તાબેદારીમાં સમાઇ જાય છે તેઓને માટે આપણે શું કહીશું? ઉત્તર અમેરીકાનાં સંયુક્ત સંસ્થાનો [યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ નોર્થ અમેરીકા]ના ૩,૫૭૪,૦૦૦ ચોરસ માઇલના

સંસ્કાર, રાજ્યાધીકાર, ઉદ્યોગ અને મુદી માટે વીલાણત ક્ષેત્રો તરફ પાછા વળવાની મુચ્ચનાઓ હવે થવા માંડી છે; અને આજના મધ્યસ્થ રાજ્યાધીકાર અને ઉદ્યોગોને બદલે આવા ક્ષેત્રવીલાગોના સંગઠીત મહાસમુદ્ધની સ્થાપના થવી નેહએ એમ પણ મુચ્ચાય છે.

અને છેવટે, સફળતા માટેની શરતમાં, અથવા પેટપોષણની મુશ્કેલીઓમાં, પોતાના બંધુઓને ચઢી નાખતા માનવોથી પુખ્તતા દાનવ “હરીશ્ચંદ્ર” પ્રણુ; નવસમાજમાં સ્થાનપ્રાપ્ત થશે. પોતાના કરતાં સારો માલ વેચીને, પોતાનો ધંધો તોડી પાડવાનો પ્રયત્ન કરનાર કોઈ ખીલે વેપારી ન તીકળે, ત્યાં મુધી સારો મલ વેચવાની જરૂર નથી, એમ માનવ નો હક કોઈ વેપારીને રહેશે નહીં. કોઈ પણ માણસ પોતે કરેલાં કાર્યની કીર્તિ, ખીલના કાર્યથી તેની અધિકતા માપીને આંકશે નહીં. બાળકોમાં વધુ હોશીઆર કોણ છે તેનો નીચું કરવાને માટે પરીક્ષાની જરૂર રહેશે નહીં; કારણ કે દરેકને પુછવામાં આવતા સ્વાલોના જવાબ આપવામાં ખીલનું બધાંએ તેને મદદ કરવી પડશે.

આના સમર્થન માટેની દલીલો આમ મુખી શકાય: આજે પણ અસ્તીત્વ ધરાવનાર કેટલાક સગ્રાઓને રૂસો સ્પષ્ટતાથી નેહ

શકતો હતો; અને વંધારે સારું શું હોઈ શકે, તે માટેની, તેની વીલાળ દ્રષ્ટીની સહાયતાથી કરેલી વીચારણાઓ, આજે પણ ઉપયોગી થઈ પડે એવી છે. પણ આપણે માટે તો વંધારે ઉપયોગી કાર્ય, સગ્રાઓને સ્પષ્ટતાથી નેહ, આપણા સંજોગોની સરખામણી કરી, જેની વ્યવહારીક આશા રાખી શકાય એવા વધુ સારા બંધારણનું ધડતર કરવાનું છે. એ નવા બંધારણને મેળવવાના માર્ગે વીધે કાઢ્યે હજી મુધી કંઈ કંઈ નથી; પણ આપણી આકાંક્ષાઓ કપી તરફ દોળે છે તેનો ચોક્કસ નીચું કરીએ તો તે પણ ઓછો લાભદાયી નથી.

આ નવસમાજ પણ પ્રગતીની શક્યતા વીનાને નહીં જ હોય. તેમ જ અમુક પ્રકારની રાજકીય અને ઔદ્યોગીક સંસ્થાઓના સ્થાપન મતમાં જ તે સમાઈ નહીં જાય. તેનો આધાર, જુદા જુદા કાર્યપ્રયોગો ઉપર આપણા આદર્શોના ઉપયોગથી કરવામાં રહેશે. વર્તમાન સમાજ અને તેની વચ્ચેનો ભેદભાવ મુખ્યત્વે, મનુષ્યોના બદલાએલાં વર્તનમાં રહેશે કારણ કે કરવા લાયકના બધા મુદ્દાઓ આખરે તો તેના ઉપર જ આધાર રાખે છે. ૧

૧ C. delisle Burns ના Principles of Revolution ઉપરથી.

વાલુમી માણસ: વહેમથી ઘેરાયેલા માણસ પોતાના માનવ બંધુઓની શુભામી માટે શુભ ખટપટનો ભોગ બને છે—આ રીતે તે જાતે જ શુભામ બને છે. જે મનુષ્ય વહેમની જાણથી જાગ્રત્વે હોય, તેનું માનસ સ્વચ્છ હોય નથી એટલે પગધીન દશામાં તે તટસ્થ રીતે પોતાનું કાર્ય કરી શકતું નથી. જીવનને સંસ્કારી દષ્ટીએ તે નેહ શકતો નથી કેમકે તે વહેમી દેવધી

તેની એ દષ્ટી જ બંધ થઈ ગઈ હોય છે. જુદીમાનની હીંમતથી તે પોતાના માનસનો સદુપયોગ કરી, સત્ય વસ્તુના સંશોધન માટે જે પરીક્ષક શક્તી અને સત્યા શુભની દરેક કરવાની તટસ્થ ઉદારતા નેહએ, તે જ તેવા માણસમાં કદી હોઈ શકતાં નથી, એટલે જ ખીલને. શુભાગ બનાવવા જતી પહેલાં તે જાતે જ પહેલાં શુભાગ બની બેસે છે.

મજુરોનું મહાપર્વ: મે દિન

:: મુળ લેખક ::

વીલફ્રેડ-વેલોક્ઝ; એમ્. પી.

અનુવાદક :

લાનુપ્રસાદ સી. શાસ્ત્રી.

સાધારણ રીતે જે સાર્વજનિક ચળવળનો ઉદ્દેશ જનતાનો ઉદ્ધાર કરવાનો છે, તે પોતાના કાયદા દરેકની આગળ ખડું કરવા માટે વર્ષનો એક દીવસ પસંદ કરે છે. અને દરેક વર્ષે એ દીવસ એક જ થઈ ખુબ ઉત્સાહ સાથે એક ઉત્સવ તરીકે ઉજવે છે.

પૃથ્વીમાં 'મે દિન' (1૫મી મે) નાં ઉત્સવની પ્રથા આ કારણને લઈને જ પડી છે. ૫૫મી મે ને દીવસે પાશ્ચાત્ય દેશોનાં કામદારો હજારો ટેકાણે એકઠાં થઈને પોતાના ઉદ્દેશોને દ્રઢતાપૂર્વક પ્રકટ કરે છે અને દુનીયાની આગળ પોતાની એકતાની જાહેરાત કરે છે.

મે દિનનો ઉત્સવ બહુ જુનો છે. એ રોમન-કાળથી ચલ્યા આવે છે. ખ્રીસ્તી, ક્રાન્સ, જર્મની વગેરે દેશોમાં આ ઉત્સવ કેટલીય સદીઓ થયાં પળાતો આવ્યો છે. વચમાં જરૂર એનો પ્રચાર જોઈએ થઈ ગયો હતો, પણ હવે ફરીથી એ વધારે પ્રચારમાં આવવા માંડ્યો છે.

પહેલાના વખતમાં આ ઉત્સવ દરમિયાન ખુબ નાચ-ગાન થતું હતું. ધણું આદર્શી ખેતશિમાંથી જાતજાતનાં પુષ્પો લાવતાં હતાં અને ખુબ બની-દનીને અહીંથી તહીં ફરતાં હતાં. પછી બધાં એકઠાં થઈ ગામની સૌથી સુંદર બાલીકાને સુદીને "મહારાણી" બનાવતાં હતાં અને એને "મે મહીનાની મહારાણી"ના નામથી બોલાવતાં હતાં. અને વધારામાં એને એ દીવસની પ્રમુખ ગણતાં

હતાં. ઘોડા, ગોડીઓ ખુબ ઝુલ અને રંગ-બેરંગી કપડાંથી શણગારવામાં આવતી હતી. જે જગ્યાએ એસીને લોકો ગામનો વહીવટ કરતા હોય, રમતા હોય, નાચતા હોય ત્યાં આગળ એક મોટો મજબુત વાંસ દાટવામાં આવતો હતો. એ વાંસને છેડે બાંધેલી રંગ-બેરંગી પચાસેક ધન્યો જમીન પર લટકતી રહેતી હતી. એમાંથી એક એક ધન્યને પકડીને બધાં મે-પોલ-સોન્ગ (મધુ-દંડ-ગીત) ગાળ ગાળ ધ્રુમતાં ગાતાં હતાં. કાંઈ આમ જાય તો કાંઈ તેમ જાય. કપડાંની ધન્યમાં ઉપર ગાંઠ પડી જતાં એ લોક એને છુટી કરતાં હતાં. આખો દીવસ એ રીતે આનંદ અને ઉત્સાહમાં વીતતો હતો. જે કે ઉત્સવનું રંગ રૂપ હવે તો ધણું બદલાઈ ગયું છે તો પણ ગાંધીમાં જુની વાતોની થોડી ઝાંખી હતી પણ દેખા દે છે. જે-વાંસની આજુબાજુ ચક્ર મારતા છેકરા હતી પણ કાંઈ કાંઈ ટેકાણે માત્રમ પડે છે. ઘોડા પણ કાંઈ કાંઈ ટેકાણે રંગ બેરંગી કપડાંથી શણગારાયલા નજરે ચડે છે અને 'મેની મહારાણી'ની સુંદર પેલું થાય છે. એવા અવસરો પર શહેરના રહેવાળા હાથમાં પુલોની ડાળી લઈને પોતાને ગામ જતા માત્રમ પડે છે.

સુરોપના મજુરોએ પોતાને માટે મે દિનને મહાપર્વના દીવસ તરીકે નક્કી કર્યો છે તેમાં પણ કંઈ કુદરતી-પ્રેરણા સમાવડી છે. પાશ્ચાત્ય દેશોમાં પસંત, ઉનાળો, શરદ અને શીયાળો એવી ચાર ઋતુ હોય છે.

ઉનાળો ત્યાંના સર્વ લોકો વધારે પસંદ કરે છે. કારણ કે એમને એ દોર ઠંડીથી સુકતી આપે છે. પણ સર્વથી અધીક ઉત્સાહપદ ઋતુ તો વસંતની જ ગણે છે. સર્વમાં વસંત ગણે નવજ્યનનો સંચાર કરે છે. યુરોપમાં જાડો બહુ જ લાંબો થાય છે. વરસાદ, ઠંડા અને ઠંડી હવાથી બહુ ઠંડી બન્ય છે. જાડો પર પાંદડાં નથી રહેતાં અને બગીચાના ફુલ મરી જાય છે. આ નીરસ દસ્થથી કંઠાળી ગયેલાં યુરોપવર્સીઓ ત્યારે મરેલા જેવાં જાડોમાંથી ઋતુરાજના આવવાની સુચના આપતી તાજ નીકળતી નવી કુંપળી જુવે છે ત્યારે તેઓ મોટી ઉત્સુકતાથી વસંતની વાટ જુએ છે.

ઋતુરાજ વસંત વીશાળ પાયા ઉપરની નનગૃતીની સુચક છે. તે વખતે પ્રકૃતિમાં નવીન જ્યનનો સંચાર થાય છે, ચારે બાલુ સૈન્દ્યનો છંદકાવ થાય છે, અને દરેકને અસંખ્ય મનોહર સુંદરતાના સ્વનાં આવવા મળે છે. બસ મહુર લોક પણ પોતાના આદિજનને માટે આવા જ સુંદર ભવીષ્યની કલ્પના કરી રહ્યા છે. અને એને લીધે જ મહુરોએ વસંતના પ્રારંભમાં જ પોતાનો મહોત્સવ રખે છે. યમહથીએનાં મન અને આત્માને ઐવોગીક શુક્રાભીથી સુકત કરવામાં આવે, અને સ્વતંત્ર વાયુ-મણમાં ફરી પોતાના જ્યનને આનંદમય બનાવી શકે એ મહુરદળનો ઉદ્દેશ છે. મે મહીનામાં યુરોપમાં જાડ, ફળ, ફુલ, અને ખેતરો પર વસંતવૃં સામ્રાજ્ય ઝગે છે અને જો આ ખેતરોની ઉપજની બેંચડી ન્યાયપુર્વક કરવામાં આવે તો એ સુધળી માનવ-સમાજની તંદુરસ્તી અને આનંદને માટે નેહુએ તેટલી છે, અને શુક્રાભીમાં વંધાવવાં મનુષ્યોને ખુટાં કરી શકે એમ છે.

વસંતના આવવાથી સર્વ મનુષ્યોનાં હૃદય પ્રજ્વલીત થઈ જાય છે. ત્યારે ઉત્સાહદીન

અને અત્યાચાર-ખીડીત-આદમી ભયંકર ઠંડીથી નીજીવ બની ગયેલી જાળીઓમાં મહુરકુંપળો નીકળતી જુવે છે ત્યારે એના દીલમાં પણ આશાનો સંચાર થાય છે. આથી મહુરોએ પહેલી : મેએ પોતાનો ઉત્સવ રાખ્યો : છે : એ બધી રીતે યોગ્ય છે. ગણે મહુર-દેલ સંસારની સમક્ષ એ ઘોષણા કરે છે કે, 'ભય, લોભ, અને સ્વાધથી ભરેલા શીયાળો હવે ચાલ્યો ગયો છે અને આશા અને ભ્રાતૃભાવથી પરીપુષ્ટ નવીન સમાજ-સંગઠનરૂપી વસંત હવે આવી લાગ્યો છે, જેની શારણ પુરંપરાજ સુવાબની માફક ચારે દોરે ફેલાઈ જશે.' પાશ્ચાત્ય દેશોના મહુર-લલાળાઓની એ ખાતરી છે કે ચીજોની ઉત્પત્તિ અને એના નીર્માણનો સવાલ થોડે ઘણે અંશે સર થઈ ગયો છે, અને જો સંયોગ અને ન્યાયથી ધમ લેવામાં આવે તો સંસારમાં ઘેલ થતી વસ્તુ દરેકની શારીરિક જરૂરીયાતો માટે પુરતી છે. એ ખરેખર ધોર અન્યાય અને ભયંકર અપરાધ છે કે જ્યાં નવાં નવાં વંત્રોની મદદથી મોટી સંખ્યામાં ચીજો બનાવવામાં આવે છે, એવા દેશોમાં પણ ચારે બાલુ સમૃદ્ધીમાં સમાન હોવા છતાં લાખો ગરીબ મહુરોને કામ અથવા જ્યન-નીર્જાદ માટે આવસ્થક વસ્તુઓ મળતી નથી.

આ સ્થિતિ દુર કરવા આવશ્યકતા છે દર ઇચ્છાશક્તી અને સંગઠનની. વંત્રો પીના આપણું ધમ નહીં ચાલે. વંત્રોને આપણા કાપથી દુર નહીં કરી રાકાય એ બાળત ઉપર મોઢે ભાગ સદમત છે. એવું કરણ એ છે કે સ્વભાવનઃ મનુષ્યને અમુક કામો કરનાં અમુક કામો વધારે પસંદ પડે છે અને જો એ શીડીન લાય તો માનવીય, સાહીબ, નાટક, હાથની કારીગરી વગેરેમાં એકાંતો ગમ્ય આપીને જ્યનમાં એ કંઈ રસીકા અને શીન્દ્ય લાવવા

માટે ઇન્ટેન્ડર હોય છે. એ કારણે એ મહે-
નત-મજુરીના નીરસ કામને બનતી રીતે
ઓછું કરવા માગે છે. યંત્રાથી એને એમાં
મોટી મદદ મળે છે. અને એથી યંત્રાનું
અસ્તીત્વ અત્યારે અનીવાર્ય છે. યદ્યપિ
ગણું છે.

હવે સવાલ એ છે કે સમસ્ત માનવ-
સમાજને લાલ યદ્યપિ શકે તે માટે યંત્રાનો
ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો જોઈએ? અત્યારે
તો પુછપતી જે રીતે એને કામમાં લે છે,
એથી તો ગરીબોના પ્રાણ અને શરીર પર
ધનવાનોનું આધીપત્ય આવી જાય છે.
અને ગરીબો સદીને માટે ગુલામીની જાંજી-
રોમાં જકડાઈ જાય છે. ન્યાં ન્યાં પુછ-
પતી નથી નવી તરફથીથી ગરીબો પર
પોતાનું આધીપત્ય જમાવી રહ્યા છે ત્યાં
પુછવાનો આ અન્યાય કુર કરવા માટે
મજુર ચળવળ ખડી થઈ ગઈ છે. ચીજોનું
ઉત્પાદન અને વેંચણી એવી રીતે કરવમાં
આવવાં જોઈએ કે જેથી મજુરોને અન્યાય
ન થાય, એ સામ્યવાદનો હિદેશ છે.

જે આપણે દુનીયાના જુદા જુદા દેશોની
તરફ ધ્યાનપુર્વક જોઈએ તો દરેક દેશના
જીવન-નીર્વાહના ધોરણમાં કેટલા ફેરફાર છે
એ વાતનો ખતો લાગશે. એનું કારણ એ
હોય છે કે જુદી જુદી આર્થિક પદ્ધતી
એ દેશમાં ચાલુ હોય છે. દાખલા તરીકે
હીન્દુસ્થાન અને ચીન લઈએ: આ દેશોમાં
મજુરોના જીવન-નીર્વાહનું ધોરણ ખુબ જ
નીચા દરજ્જાનું છે, મધ્ય-યુરોપ અને
પુર્વ-યુરોપના ખેડૂત અને મજુરો વિષય
એ દેશ કરતાં વધારે સારી રીતે રહે છે.
અને બ્રિટન-નીવાસીઓના જીવન-નીર્વાહનું
ધોરણ એનાથી પણ ઉંચું છે. પણ
અમેરિકાનાં સંયુક્ત સંસ્થાનેના કેટલાક
ભાગમાં તો દુનીયાના અન્ય ભાગોના કરતાં
સારથી ઉંચી બનતાં જીવન-નીર્વાહનું

ધોરણ છે. એ દેશમાં જે કે જીવન-નીર્વાહનું
ધોરણ ઉંચી બનતું છે છતાં પણ ખુબ
માણસને, ત્યાં બેકાર બેસી રહેવું પડે છે.
શ્રમજીવીને એ વાતની ખાતરી નથી હોતી
કે તેને કામ મળી જ જશે અને એથી
એને પોતાના બીવીબચના વીધયમાં બરાબર
ચીંતાગ્રસ્ત રહેવું પડે છે.

ન્યાં યંત્રની સરથી વધારે મદદ લેવામાં
આવે છે એ અમેરિકામાં પણ આ વખતે
૪૦ લાખ જેટલા મજુરો બેકાર છે.
આથી ખુસ્તું જણાય છે કે આ પદ્ધતીમાં
કહો ન કહો તો પણ કંઈક બગાડ છે જ.

ઈંગ્લેન્ડમાં પણ એ જ હાલત છે.
૧૯૨૬ ની હાતાળના અંતમાં ખાણોમાં
કામ કરતાં મજુરોના વીધયમાં જે ફેસલો
થયો હતો તેને આથી કે બેવકુફી જ ગણી
શકાય. એમાં પગાર ઘટાડવામાં આવ્યો
હતો અને કામના કલાક વધારવામાં આવ્યા
હતા. પરીણામ એ આવ્યું કે જેટલા
કામના કાંડવા માટે ૧૧,૦૦,૦૦૦ આદમી
જોઈએ કામ કરતાં હતા, એટલા જ કામના
કાંડવા માટે ૯,૫૦,૦૦૦ આદમી ૮ કલાક
કામ કરીને કાંડવા લાગ્યાં. પરીણામે,
૧,૫૦,૦૦૦ મજુર બેકાર બની બેઠાં અને
સરકારને અનેક ઉપાયોથી એમના તથા
એમનાં કુટુંબના પાલન-પોષણ માટે મદદ
આપવાનું માથે પડ્યું. પણ સરકાર
આથી કે અડચણોને લઈને જોઈએ તેવી મદદ
કરી શકતી નથી. અને એથી સાધારણ
રીતે ધર્મદા ફોડોમાંથી સહાયતા કરવાની
જરૂર પડે છે. આનાથી વધારે બેવકુફી
ક્યાં હોઈ શકે?

સર્વ સમજુ માણસ આ વાત પર
એકમત યશે કે આ પ્રકારનાં મુર્ખતા-
પુણ્ય કામોને રોકવાની જરૂર છે. પણ
સમાજો કરવાથી, એકલા વીરોધ જાહેર
કરતા કરાવો પસાર કરવાથી કામ નથી

ચાલી શકતું. જેઓ ખરેખર આ કુચ્છવસ્થાને દુર કરવાને ચાહતા હોય તેમણે પોતાના સમાજ તથા ઉદ્યોગ-ધંધાને ઉંચામાં ઉંચી રીતે સંગઠીત કરવા જોઈએ. સામ્યવાદનો એજ ઉદ્દેશ છે. લોકોની આંખો ખુલી જાય અને એ પોતાના સામાજિક તથા આર્થિક અત્યાચારોને જુએ, પોતે પુછવાદના હાથમાં રખી રહ્યા છે એ નીહાળે; અને દરેક એકલાં ધણ વધારે માનુષી અને ન્યાયયુક્ત સામાજિક તેમજ આર્થિક પદ્ધતી નીર્માણ કરે. આ માટે જ 'એ-ડે' નો મહોત્સવ ઉજવવામાં આવ્યો જોઈએ.

નીઃસંદ્ધ ચાલુ પદ્ધતીથી વધારે સારી પદ્ધતી થોડી શકાય એમ છે. થોડા માણસે પોતાના સ્વર્થ, લોભ અને તૃષ્ણા માટે હનુરો અને લાખો મજુરોના પરીશ્રમથી લક્ષાધીપતી અને કરોડપતી બની જાય છે અને એ હનુરો અને લાખો મજુરો ભુખે મરે છે અને જે ચીજ પોતાને હાથે બનાવી હોય તે ખરીદી પણ શક્યા નથી. શું ઉદ્યોગ અને ધંધા આનાથી વધારે સારી રીતે ન ચલાવી શકાય?

અત્યાદના સમયે સમાજમાં બે વીક્ષાગ દેખાય છે. એક તો ધન ચુસવાવાળા પુછપતી અને એમને માટે કામ કરતાં કરતાં ભુખે મરનાર એમનો શીકાર યજ પડેલા મજુર-વર્ગ. શું આ અન્યાયપુર્ણ પદ્ધતીને જેમાં સર્વ લોક ભાવુભાવ અને સદકારથી કામ કરી શકે એવા સમાજના સંગઠનની વાત અસાધ્ય છે?

સમય શું કહી રહ્યો છે? શું આખી દુનીયા આ વાતને માટે નથી પોકારી રહી કે આ પુછવાદની ગુમામીમાંથી દમારો ઉદ્ધાર કરે? સદકાર સમીતીયો આ ગુલામીને દુર કરવાના પ્રયત્ન કરી રહી છે. અનં છઃએકની ગુમામીઓમાં સમાજના એકા ઉદ્યોગથી જે નવાં નવાં કામ હાથમાં ધરવામાં આવે છે એ પણ આ સમ્યવાદની તરફેણમાં જઈ રહ્યું છે તેવું સુચક છે. ખ્રીસ્તમાં પહેલાં સહો અમુક માનુષીની માલીકીની ગજાતી

હતી! અને જે લોકો એના પર ચાલતા હતા તેમને માથા દીક થોડા પૈસા આપવા પડતા હતા. શું કોઈ સારો માણસ હવે આ પદ્ધતીને પાછી લાવવાનું પસંદ કરશે? પહેલાં સદેશ અને કાગળો લઈ જવાનું કામ પણ થોડાક લોકોની માલીકીનું ગણાતું હતું હવે એ કામ ટપાલખાતા માનકેત સરસ યોગ્યતાથી અને સસ્તી રીતે થાય છે. શું કોઈ હવે આ ટપાલખાતાં બંધ કરીને જુની પદ્ધતીના પ્રચારનું સમર્થન કરશે? જ્યારે આપણે આવી બાબતોમાં પણ ખાનગી રીતે નફો મેળવનારને બહાર કાઢ્યા છે તો ખીજા બાબતોમાં પણ અપણે એમ કામ ન કરી શકીએ?

દુનીયાના દરેક દેશમાં પુછપતીઓ પોતાનું સંગઠન કરી રહ્યા છે. થોડા દીવસમાં એ સમય આવી જાશે તો નવાઈ નહીં. કે જ્યારે દસ વીસ ગણા-ગાંધ્યા પુછપતી દુનીયાનાં સર્વ મનુષ્યોના આર્થિકલાભના કર્તા-કારવતા અને ધારણ કરનારા બની પેસે... એ મજુરો અત્યારથી પોતાનું સંગઠન નહીં કરે તો થોડા દીવસમાં એ લોક પોતાની ધમ્મજા મુજબ મજુરોને ખેંચાર કરી દે અથવા ભુખે મારે તો નવાઈ નહીં.

મજુરોને માટે આ મોટો સંકટનો સમય છે. હવે એક વાતનો નીશ્ચય કરવાનો છે કે તેમણે ક્યાં તો પુછપતીઓની વધતી જતી રાકતી આગળ માથું નમાવી દેવું જોઈએ અને પોતાની જોડલી એના હાથમાં સોંપી દેવી જોઈએ અથવા તો એ વાતની દડ પ્રતીતા કરવી જોઈએ કે “હવે અમારા લાભની વ્યેચણી જાતે જ કરીશું” અને રાષ્ટ્રીય સંપત્તી દરેક જણ માટે ઉપયોગી થાય એવો પ્રયત્ન કરશું.”

આ જાતના વીચારોના પ્રચારથી આ મહીનાના પ્રારંભમાં પાશ્ચાત્ય દેશમાં જે દીનનો મહોત્સવ ઉજવવામાં આવે છે. દરેક જગ્યાએ લોકોનાં જીશનાં લુથ નીકળી પડે છે. જાડા દરકાર છે, છોકરાંઓ ગાય છે, સ્ત્રી અને પુરુષો કાપડો આપે છે, અને એ વાતનો નીશ્ચય જાહેર કરે છે કે “અમે અમદારી મજુર-લોક એકત્ર છીએ અને એ દીવસ જાતે આવી રહ્યા છે કે જ્યારે ગુમામીમાંથી અમારી મુક્તી થશે.”

મુત્સદીગીરીના દાવપેચ

સો વીયટ રશીયા સાથે સર ઓસ્ટીન એમ્બરેને ચલાવેલા કાવા-
દાવાના જુના ઇતીહાસ ઉપર લેખક નવું અજવાળું પાડે છે.
જે પરદેશખાતાની કચેરીઓના દાવપેચ જાણવામાં મદદગાર થશે.

: મુળ લેખક :

લુઇ ફીશર

૧૯૨૬ ની એ સાલ હતી, રશીયા અને ઇંગ્લાંડ વચ્ચે રાજકીય સંબંધ તુટવાની અણી પર હતો. ચીનમાં શરૂ થયેલા વીષ્ણવે ડાઉનીંગ સ્ટ્રીટની આંખોમાં ઝેર આણ્યું હતું. બ્રિટીશ મુત્સદીઓ આ વીષ્ણવ મારે મોવીયેટના પ્રચારને જવાબ દાર ગણતા, અને તેથી તેઓએ મોસ્કો સાથે રાજકીય સંબંધ તોડવાનો નીચું ચ કર્યું.

પણ તે 'વખતે લોડ' બાદરનું વ્યક્તિત્વ અને પ્રભુત્વ વીશાળ હતું. ડાઉનીંગ સ્ટ્રીટમાં બેસતાં મુત્સદી વર્ગ પર તેમનો દમામ સારો પડતો. બ્રિટીશ રાજરમતમાં પીઠ બનેલા આ પુરૂષે આ રાજકીય સંબંધ તોડવા ના પાડી. પોતાની લાગવગ અને વીચાર બળ તેમણે આ સંબંધ રાખવામાં વાપર્યાં. પરીણામે ૧૯૨૬ ની સાલ આખીયે સારા સંબંધમાં પસાર થઇ ગઇ.

લેડ બાદર ઉપરાંત એક બીજું પણ અતી મહત્વનું કારણ તો. એ હતું કે રાજકીય સંબંધ તોડી નાંખવાથી બ્રિટન ને ખાસ લાભ ન હતો. રાજકીય સંબંધ

તોડી નાંખવાની વાતો કરનારાઓ આવા રાજકીય સંબંધ તોડવાથી એક પણ હિતકર પરીણામ બતાવી શકતા નહતાં.

પણ રશીયા સાથે રાજકીય સંબંધ જરાય નહીં હોવો જોઇએ એ પ્રકારની અંતીમ નીતી અખત્યાર કરનાર તો અર ઓક્લીવર લોકર લોમ્પસન હતો.

બ્રિટીશ રાયલ ડય કંપનીના સર્વ-સત્તાધીશ સર હેનરી ડીટરીંગ સાથે આ મહાશયને નીકટનો સંબંધ હતો. આ કમાન્ડર બહુજ ચકોર તેમજ લડાયક હતો. તેણે તો સોવીયેટ રશીયા સાથે કેમ આક્રમણ કરવું તે વીશે પુરતી તૈયારી અને ચો જનાઓ રચી હતી. સર લોકર લોમ્પસન અને જર્મન સેનાપતી જનરલ હોમ્માન એ યોજનાના પ્રણેતા હતા આ બન્ને જણાં રશીયા સાથે રાજકીય સંબંધ નજ હોવો જોઇએ એ જાતનું મંતવ્ય ધરાવતા. રાજકીય દ્રષ્ટીએ તેઓ મુડીવાદી તત્વ-જ્ઞાનમાં માનતા હોવાથી સોવીયેટ શાસનથી તેમના અંતરમાં આગ ઉઠતી, તેઓ ખુબ રોષ બજતા. મોસ્કોની પ્રગતીથી તેઓ ખુબ શેઠાઇ જતા. આવી અંતીમ શત્રુ

વટનું કારણ તેમણે મુડીવાદી માનસ હતું. આ માલેતુઝરોના તત્વજ્ઞાનના પ્રતીનીધીઓએ સીધી રીતે અને પરોક્ષ રીતે સોવિયેટ શાસનને ઉપલાવી પાડવામાં કેટલોય ભાગ લીધો હતો.

૧૯૨૭ ની શરૂઆત થતાંજ સર લોકર લેમ્પસન-હોફમાન અને ડીટરડી ગનાં કાવતરાં પાછા શરૂ થયાં. લંડન તેણે મુખ્ય ધામ હતું. કંઠિનીંગ સ્ટ્રીટમાં મી. બાલ્ડવીન અને ચેમ્બરલેનના શાસન હતાં. આ બ્યક્તીઓમાં સોવિયેટ સામે મુળથી જ દ્વેષભાવ તો હતો જ. એટલે પછી તો કાવતરાંની મર્યાદા વધતી જ આવી. લગભગ કોન્ઝરવેટીવ પક્ષના દરેક સભ્યની ખાત્રી થઈ જ ગઈ હતી કે રાજકીય સંબંધ તો તુટવાનો જ. માત્ર તેની યોગ્ય દાણ માટે રાક લેવાતી હતી.

એક બાલુ ચીનમાં રાષ્ટ્રીય વીપ્લવી દળો આગળ વધતાં હતાં. તેમજ બ્રિટીશ વેપારને પારાવાર હાની થઈ હતી. એટલામાં ૧૯૨૭ ની જાન્યુઆરીએ હેંગકો અને કુઇપીંગમાં ઇંગ્લીશના ખાસ હડકોવાળું સંસ્થાન ચીનાઓએ લઈ લીધું. આટલું જ નહીં પણ ચીનાઓ વેગથી આગળ વધતા હતા. ઉત્તર તરફ આગળ વધતાં આ વીપ્લવી દળને રોકવાની જરૂર હતી. 'બ્રિટીશ રાજપુરુષાને' તે ક્ષણે લાગ્યું કે હવે કંઈક પગલું ભરવું જ લેઈએ, નહીંતર લાગ્યું કે ચીનમાં તેમની સત્તા ઓસરી જશે.

પણ પ્રશ્નના હા ભાગ પર ચાસન કરનાર સોવિયેટ સાથેના રાજકીય સંબંધ આંધણ કે તોડી નાંખવા એ કાંઈ બાલકની રમત નહતી. સર ઓસ્ટ્રીન ચેમ્બરલેનને આ માટે તો કેટલાય ઉત્તરો કરવા પડ્યા હતા. આણે ગંભીર પગલું

લેતાં પહેલાં સર ઓસ્ટ્રીને બ્રિટીશ પગલું બાજબી કરી શકે તે માટે તૈયારીઓ કરવા માંડી.

આવી તૈયારીઓનું પ્રથમ પગલું તે બ્રિટીશ પરદેશખાતાંની ઓફીસ તરફથી એક સત્તાવાર યાદી હતી. ૧૯૨૦ ની ફેબ્રુઆરીની ૨૩ મી તારીખે સોવિયેટ એલચીને એક લંબાણ થીવી આપવામાં આવી. આમાં લખ્યું હતું કે 'સોવિયેટ વચન આપ્યાં છતાં સોવિયેટ નેતાઓએ બ્રિટીશ સાધાન્ય પર હુમલો કરવાનું તેમજ વગોવવાનું આણે રાખ્યું છે.'

આ આક્ષેપના સમર્થનમાં સર ઓસ્ટ્રીને સોવિયેટ શાસનના મુખ્યખાતાંના પ્રધાન વોરોશીલોવ તેમજ કોમરેક જુખારીનના લાખણોના લંબાણ ઉતારા આપ્યા હતા તેમજ મોસ્કોના એક આગેવાન પત્રમાંથી સર ઓસ્ટ્રીન ચેમ્બરલેનનું રમુજ કારકુન પણ ટાંકવામાં આવ્યું હતું.

આ યાદીને અંતે લખવામાં આવ્યું હતું કે 'જો આવી પ્રવૃત્તિ આણે રાખવામાં આવશે તો વેપારી સંધી તેમજ રાજકીય સંબંધ તોડી નાંખવામાં આવશે.' આવી ગંભીર ચેતવણી સાથે અધાવેલી ચાંદીનો સચોટ જવાબ ધાર્યો કરતાં બહુ જલદી મળ્યો.

હાલના પરદેશ ખાતાના મંત્રી મી. મેક્સીમ લીટવીનોવ તે વખતે મદદનીશ મંત્રી હતા. તેમણે જવાબ આપ્યો કે 'બ્રિટીશ નીતીની સમાધાનના કરવી, કે તેની પરદેશ નીતીની સમીક્ષા કરવી એ બ્રિટીશો સામે પ્રચાર કાવ' તરીકે ગણવું અશક્ય છે. સમ્યવાદી પક્ષના સમયે વીમચીપ્લવના સંભવ ઉપર જે કાંઈ કહે તે બ્રિટીશ વીરુધ્ધ પ્રચાર કાય' તરીકે ગણી શકાય નહીં. આ સંજોગો

શરૂઆત સાથે અપાયેલો જવાબ પછી
શ્રીદીશ પરદેશ મંત્રીએ ઉભા કરેગ વાંધાઓ
અને આક્ષેપોના કડક કરી નાંખતો હતો.
આવા કડક અને સચેત જવાબની અસર
અભિનિગ સ્ટ્રીટ પર જરાયે થઇ નહીં.
આ આખી યાદીનો મુદ્દો એ હતો કે
સોવીયેટ સરકાર વીધવવી ચળવળમાં
લાલ લઇ રહી છે એમ જગતને જાહેર
કરવું. સર ઓસ્ટ્રીને આજ આશયથી
પોતાની યાદી મોકલી હતી. અને તેથી
મેક્સીમ લીટવીનોવના જવાબથી સર
ઓસ્ટ્રીનને ઉલટું સાડું થઇ પડ્યું.

જવાબને અંતે લખવામાં આવ્યું હતું
કે 'રાજકીય સંબંધને તોડી નાંખવાની
ધમકીથી સોવીયેટમાં કોઇ પણ ડરી જ
નાર નથી; પણ જો શ્રીદીશ સરકારને લ-
ગતું હોય કે રાજકીય સંબંધ તોડી નાં
ખવાથી શ્રીટનને લાલ થશે તો તે પોતાની
પુણ જવાબદારી સથે તેમ કરી શકે છે.'

જવાબને એક માત્ર આક્ષેપ એ હતો
કે જો હવે રાજકીય સંબંધ રાખવા છ
ચ્છતા હોય તો રાખો, બકી હમોને કંઈ
એટલી બધી પરવા પણ નથી. એક રીતે
કહીએ તો પોતાની ધમકીને અમલમાં મુક
વાનું સર ઓસ્ટ્રીનને, આવાહન હતું.
મેક્સીમ રાજપુરેષો માનતા કે રાજકીય
સંબંધ તોડી નાંખવા જોઈલી હિંમત
સર ઓસ્ટ્રીનમાં ન હતી !

જવાબ મળ્યા પછી સર ઓસ્ટ્રીનને
લાગ્યું કે હવે કામ લેવાની પળ આવી
પહોંચી છે. આથી તેણે જીનીવા મુખી
પ્રવાસ આરંભ્યો. તેની મુરાદ એ હતી કે
રશીયાની ચારે બાજુએ વીરોધી વર્તુલ
ઉભું કરવું. પણ તેની એ યેજના સફળ
ન નીવડી. જર્મનીએ રશીયા સાથે રાજ
કીય સંબંધ તોડવાની ચોખ્ખી ના પાડી.

ક્રમ-સે જરા આનાકાની કરી. આમ છ
જ્વાંક છેક અનોખું અને એકલું પડી
ગયું. માત્ર અમેરીકાએ રાજકીય સંબંધ
તોડી નાંખવા પર પરેશ રીતે સંમતી
આપી હતી.

હી એપ્રિલનો સુયં ઉઝ્યો કે ચીન
ના પાટનગર પેકીંગમાં આવેલ
સોવીયેટ એલચી ખાતા ઉપર દરોડો
પાડવામાં આવ્યો. કહે છે કે શ્રીદીશરોની
ગ્રેરજાથી આ દરોડો પાડવામાં આવ્યો
હતો. એમ માનવાને માટે અત્યારે આપણી
પસે પુરતાં કારણો છે કે પોતાનાં પગલા
ને વ્યાજબી ઠાવવાને માટે આ પગલાં
લેવામાં હતાં. પેકીંગના પાડેલા દરોડાના
પરીણામે કેટલાક અતી ઉપયોગી કાગળો
મળ્યા હતા. સર ઓસ્ટ્રીને જાહેર કયું
'કે સોવીયેટ સરકારની વીધવવી નીતીના
વધુ પુરાવા તેમને મળ્યા છે' આ દીવસો
માલંડન સોવીયેટ એલચી ખાતા ઉપર પણ
દરોડો પાડે એવી અફવાઓ જ્વરશોરથી
ઉડી રહી હતી. કેટલાક આગેવાન વેપારી
ઓએ મેક્સીમ એલચીને ખાનગી ચેત
વણી પણ આપી હતી.

પણ આથી યે વધુ ચાગત્યતું કારણ તો
તેમને જીનીવામાં મળી ગયું. જીનીવામાં
આંતરરાષ્ટ્રીય આથીકે પરોષદમાં હાંજરી
આપવા માટે કામરેડ સોડોલનીકોવની સર
દારી નીચે પ્રતિનીધીમંડળ આવ્યું હતું. આ
પ્રતિનીધીમંડળે અમેરીકન પ્રતિનીધીમંડળની
વારંવાર મુલાકાત લેવા માંડી હતી.
એ મુલાકાતોના પરીણામે હવામાં એવી
અફવાઓ ઉડી હતી કે અમેરીકાનો તરફ
થી આથીકે મદદ સોવીયેટ રશીયાને
મળનાર છે. મેક્સીમ એલચી રાજપુર
ધાની એ યોજના હતી કે અમેરીકન સ
હકાર સાધીને શ્રીટનનો રાજકીય સંબંધ

વુટતો અટકાવવો. પણ આ ચોજના પાર ઉતરે ત્યાર પહેલાં સરં ઓસ્ટ્રીને રાજકીય સંજ્ઞા તોડવાનું નાટક લજવી નાંખવાનો નીજીય ક્યો.

રૂશીયાની સરકારી વેપારી પેદી આરકોસ લીમીટેડના લંડનમાંના મકાન પર ૧૨ મી મેએ સવાસના ૪-૨૦ મી નીચે પોલીસ બળતું એક મ્હોડું ધાડું આવી પહોંચ્યું. સાદા કપડામાં તેમજ યુનીફોર્મમાં સજ્જ થયેલી આ વ્યક્તીઓએ દરેક રૂમ તેમજ દરેક જાણની ખુબ ઝીણવટથી ઝડતી લીધી. આ ઝડતી માટે દીવાલો તોડી પાડવામાં આવી, કેટલાક આરકોસ તોડી પાડવામાં આવ્યા, ખાનગી દસ્તાવેજોની શોધ કરનાં તીલેરીઓના ઢુકડા કરી નાંખવામાં આવ્યા. મશીન વડે દીવાલો તોડી પાડવામાં આવી. આરકોસ કંપની ઉપર આ ઝડતી લગભગ ચાર દીવસ ચાલી. આ ચાર દીવસમાં અતી ઝીણવટથી લીધેલી ઝડતીમાં તેમને કંઈજ ન મળ્યું. જે અતી ઉપયોગી લશ્કરી દસ્તાવેજના બહાના નીચે આ ઝડતી કરવાનું વોરંટ આપવામાં આવ્યું હતું તે દસ્તાવેજ તો ત્યાં હતોજ નહીં. આ દસ્તાવેજો વીરે હજુ સુધી માઢીતી મળી નથી.

આરકોસ કંપની એટલે સોવીયેટની વેપારી પેદી. આ પેદી તે સોવીયેટ સાથે ના વેપારનું મુખ્ય મથક. આ મથક પર ચાલતી ઝીણવટથી તપાસ કરવાનો એકજ આશય અને ઉદ્દેશ હતો કે ગમે તે રીતે સોવીયેટ સાથેનો સંજ્ઞા તોડી નાંખવો.

૧૯૨૧ ની સુધી પ્રમાણે આ વેપારી મથકના વડાને ખાસ ટક આપવામાં આવ્યા હતા. તેની ગીન્તેને કે તેના

શરીરને કોઈથી અડકાય નહીં તેવી એક કલમ હતી, છતાં આ વડાની દરેક વસ્તુઓ, તેમજ તેની ખાનગી ટપાલ, અને તેની ખાનગી કાચરી વાગેરે તપાસવામાં આવ્યાં હતાં પણ બ્રીટીશ સરકારને આવા કાયદા કે કાનૂનની ઓછી પડી હતી. બરાબર ચાર દીવસ સુધી આ ધમસાણ મચી રહ્યું દરેક દરેક દસ્તાવેજ વાંચવામાં આવ્યો. એટલુંજ નહીં પણ કેટલાંય અગત્યનાં કાગળીઓએ તેઓ લઇ ગયા.

એક વસ્તુ વાદ રાખવી જોઈએ કે આ કાગળીઓની નથી નામાવલી કરવામાં આવી કે નથી તે વખતે પંચનામું કરાવું! સોવીયેટ અમલદારોની ગેરહાજરીમાં આ કાગળીયાંઓ લઇ જવામાં આવ્યાં હતાં.

ચાર દીવસની ઝીણી તપાસ પછી પણ જ્યારે તેમના હાથમાં કંઈજ ન આવ્યું ત્યારે ચિંતાનો પાંગળો બચાવ કરવા માટે સરકારે એક ખુલાસા પત્ર અથવા છંડકીશમાં તેને વાહટ પેપર કહે છે તે બહાર પાડ્યું. આ પત્રમાં આરકોસ ટ્રેડ ડેલીગેશનમાં મળી આવેલા દસ્તાવેજોની નામાવલી હતી, તેની ઉપર ટીકા કરતાં માનચેસ્ટર ગાડીયને લખ્યું હતું. 'આ આખાં ખુલાસામાં એવું કંઈ પણ નથી કે જે બ્રીટીશ સામ્રાજ્યોના કાયદા પ્રમાણે ન કરી શકે,' (તા. ૨૫ : ૫ : ૨૭.)

૨૪ મી મેએ બાહડવીને જાહેર કયું કે 'આજથી ચોરકો સાથેનો આપણો રાજકીય સંજ્ઞા તુટે છે.' આ શબ્દો બોલાયા પછી જો દીવસ આખાની સભામાં એ પત્રન પર ચર્ચા થઇ ત્યારે લીબરલ નેતા લોહડ જ્યેન્જે જાહેર કયું કે 'જો સોવીયેટ સાથે એવો આશય મુકતો હોય કે તેઓ તો લશ્કર અને કારકા માટે ખાનગી ખબરો મેળવતા હતા તો શું આપણે એમ નથી

કરતા? માછ વડા પ્રધાને પછી ગજના કરતાં કહ્યું કે ને આપણા એલચીઓ તેમ નહીં કરે તો તેઓ પોતાની ફરજ સુકયા ગણાય.

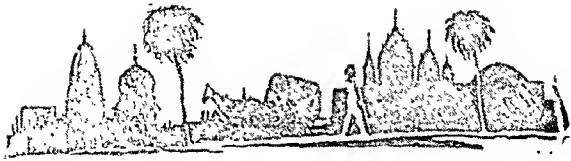
સર આચાર પોન્સનખીએ પણ કહ્યું કે 'આજે દરેક પગદેશ ખાતાની ઓશી સમાં ચેરી, લાંચ, ખોટા દસ્તાવેજ લેવા કરવા એ તો સામાન્ય ક્રમ થઇપડ્યો છે.

પણ એક વખત નીહુચ થયો એટલે પછી, લોહડ જ્યોજી ટીકા કરે કે ન કરે પણ કામ તો લેવાવાનું જ. એરકો સાથે રાજકીય સંબંધ તોડી નાંખ્યા પછી તરતજ એલચી રેકવરકીએ લંડનથી વીદાય લીધી. એરકો ગયેલો ખીટીશ એલચી પાછો ફર્યો. પણ આ પગલાંએ રૂશીયન વેપારનાં વહેણ અમેરીકા તરફ વળ્યાં. ખીટીશ મુડીવાદીઓમાં કંઈક અંશે કચવાટ શરૂ થયો. અને આ કચવાટના પરીણામે કે પછી

કોઈ ખીજા કારણે સ્વદેશ મંત્રી સર જોનસર-હીકેસે ખહેર કયું હતું કે ને કે રૂશીયા સાથે સત્તાવાર રાજકીય સંબંધ તોડી નાંખવામા આવ્યો છે છતાં ખીનસ-તાવાર સંબંધ તો રહે છે.

આમ રાજકીય સંબંધ તોડી નાંખવા થી ખીટનનો જરાયે અર્થ સર્જો નથી. ચીનનો વીધવે ખીજ દીશાએ વળ્યો. સામ્યવાદી સત્તાનો લય ઓસરી ગયો હતો. રૂશીયન સરકારનો રાજકીય સંબંધ તુટી જતાં સામ્યવાદી પક્ષ પર જે કંઈ અંકુશ હતો તે અંકુશ પણ દુર થયો. આમ કેટલાંક અવળાંજ પરીણામે આવ્યાં અને આખરે ચારેક વખત પછી આજે રૂશીયા સાથે સામ્રાજ્યવાદી ખીટને રાજકીય સંબંધ પાછો સ્થાપ્યો છે. અને અત્યારે છતીવામાં [કીતી] પામી સુકલા કોમરેડ સોકોલીનીકોને લંડનનું એલચી પદ મળ્યું છે.

વિશ્વશાંતિને રૂંધતો બ્રિટિશ સામ્રાજ્યવાદ

: લેખક :

રેશનાદસ રેનોદસ

સ્વંમસ્ત વિશ્વની વ્યશાંતિમાં બ્રિટનનો હોંદ ઉપરનો દાણ જ મુખ્યત્વે જવાબદાર છે. બ્રિટીશ સામ્રાજ્યવાદ હોંદ ઉપર પંજે માંડી રાખીને વિશ્વયુદ્ધનો દાવાનળ ચાલુ રાખે કે હોંદને સ્વતંત્રતા આપીને વિશ્વશાંતિનાં મંદીરના આત્મહુતમાં કારણભુત બને.

મી. રેશનાદસ રેનોદસ સામ્રાજ્યવાદને એ સીધો પગાર ફેંકે છે.

બ્રિટનના નેજાની નીચે મળતી શાંતી
[Pax Britannica] ના
સંબંધમાં એટલી બધી વાતો આપણાં
કળપકો ઉપર વારંવાર નાખવામાં આવે
છે, બ્રિટીશ ઇમ્પીરિયલ હોંદનું કલ્યાણ
યહ જવાનાં એટલાં જ્યાં વણતો આપણને
નીરંતર સંભાળવવામાં આવે છે કે, હોંદ
ઉપરના બ્રિટનના દાણએ દંતકથાનું રૂપ
પકડ્યું છે અને એ દંતકથા ઉપર ઉગળા
પુણ્યતાની મોરોડાપ પડી ચુકી છે. એક
જનની ખુમારી અને ખીછ જાતીની ગ્રાસ-
મીની હાવનામાં બાલમાનસોને પગાડી
નાખવા માટે ખાસ રચાવવામાં આવેલાં
શાળામાં રચાવવાના દલીલાસનાં પાકવ
પુસ્તકોની હાપ પ્રત્યેક અંગ્રેજ તેમ જ
હીંદી બાળકના મગજમાં છપાવતી લેખ છે.

સુસણીએ સામ્રાજ્યવાદ

મને હમેશાં એક નવાઈ એ લાગ્યા કરે
છે કે ધીરે ધીરે ધુંધી ધુંધીને સુસનાર
સામ્રાજ્યવાદ [Imperialism] ને
માટે કાઢ્યે. સત્તા અને શાંત દેખાવ
આપનાર ગરુ-કણ્ઠરના જેવું બે મોઢાનાં
પંખીનું ચીત્ર કેમ શોધી કાઢ્યું નહીં.
એવું ચીત્ર એટલી સપાટે સામ્રાજ્યનાં
હીવીંધ કાર્યો અને સામ્રાજ્યવાદની બેધારી
રીતોની આખાદ સમગ્રણ આપી ચકન.

પરંતુ એવી શોધ કરવાનું કામ મારું
નહીં, એ તો કાઢ ખરેખર ખ્રીસ્તી પ્રચારકની
જુદીમત્તાનું છે, એટલે તે કામ એવા કાઢ
ખ્રીસ્તી ઉપર છેડું ધું મારે તો દીઝાદની
કાળી ફાં જાળવવાની છે. બ્રિટીશ સામ્રા-

જ્ય એ તો નાનકડું સ્વર્ગ છે એવો જે દાવો કરવામાં આવે છે, તેની મીમાંસા કરવાનું કામ દુઃખદાયક હોવા છતાં તેથી જ મારે તે બજાવવું પડે છે.

અંગ્રેજો હીંદમાં આબ્યા ન હોત તો ?

ઈતીહાસમાં અમરાકારે મોઘાયલું છે કે ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીની સ્થાપના થઈ તે વખતે મોગલસત્તા વીનાશને આરે આવીને ઉભી હતી. એ એવો સમય હતો કે જે સમયમાં રાષ્ટ્રોનું નવીન સ્વરૂપે ધડતર થાય છે. એવા અણીના અવસરો જ્યોતે ઘણા જોયા - જાણ્યા છે. જે અંધાધુંધીએ રોમન મહાસામ્રાજ્યને વીનાશ કર્યો તેમાંથી, એક નવીન અને ચેતનવંતી સંસ્કૃતિનો ઉદ્ભવ થયો તે પછી સ્પેન તુરી પડ્યું તેથી જે માનવજાતીને તો લાભ જ થયો. પરંતુ હીંદમાં તો રાજકીય ઉત્ક્રાંતિના કુદરતી વીકાસક્રમને, તેના ઇતીહાસના બારે કંચકડીના પ્રસંગે જ ઈન્લિન્ડીશની કરી નાખવામાં આવ્યો, અને મોગલ બાદશાહોની થોડા સમયની આપખુદીને સ્થાને એવી રીતી યોજવામાં આવી કે જે પ્રત્યેક શક્ય સાધનો વડે ચારે દીશમાં ત્વરિત ગતિએ ફાલતી પુલતી તેમ જ ઉંડી ઉતરતી ગઈ. હીંદની એ પરાધીનતા માત્ર એકલી રાજકારણી જ નહોતી પરંતુ આપારના ક્ષેત્રમાં પણ ઘુસી હતી, એ શુલામીની જાંજીરો માત્ર હીંદીઓના બાહ્યશરીર ઉપર જ ઠેકાઈ નહોતી, તે જાંજીરો તો એમનાં દેહ અને માનસ ઉપર પણ ઠેકાવામાં આવી હતી.

જે અંગ્રેજો હીંદમાં આબ્યા ન હોત, હીંદને પોતાનો પથ પોતાની જાતે જ કાપવાનો હોત તો શું થયું હોત એ કહેવું અશક્ય છે. માનવજાતીનો ઇતીહાસ એટલી બધી અગા-

ધખીઓથી ભરપુર છે કે, હીંદનો વીકાસ પશ્ચીમ કરતાં ધીમો થયો હોત કે ત્વરિત બન્યો હોત તે કાંઈનાથી કહી શકાય નહીં. એમ કહેવાની કાંઈ બાગ્યે જ હીંમત કરી શકત કે ફારાઓનું મહાન રાજ્ય એક દીવસે હરકુલસના પીલસની જે પેલી પારના એક અસાત ટાપુના તાબામાં જશે. આપણા જ જમાનામાં એકાએક જ જપાન ડુનીઆમાં ચોથે નંબરે આવીને પશ્ચીમનાં રાજ્યોના સમાન અને હરીફ તરીકે ખડું થઈ ગયું. એટલે હીંદની સન્નિપ રહેલા માર્ગો એ તો હમેશાં જ ચોકખી કલ્પનાની જ બાબત રહેવાની છે. આપણે તો જે બનાવો બની ગયા છે તેને માટે હીંદ તેમ જ ડુનીઆએ જે મુલ્ય આપ્યાં છે તે જાણીએ છીએ અને જે રાજકારણી ડુનીઆમાં કારણ અને અસરો હજીય કંઈક છીંમતનાં ગણાતાં હોય તો આપણે તેને અસંદો કાઢી શકીએ ખરા.

સામાજ્યવાદ અને જગતની અશાંતી

હીંદમાંનો ખ્રીડીશોનો આરંભનો ઇતીહાસ, અંગ્રેજો અને ફ્રેન્ચોના

સંબંધની અંદર સંકળાયેલો છે. અથવા કદાચ એમ કહેવું તે વધુ સાચું છે કે, તે સમયે હીંદ માટેની ખ્રીડીશોની અને ફ્રેન્ચોની આકાંક્ષાઓ સાથે અંગ્રેજોની અને ફ્રેન્ચોની વચ્ચેના સંબંધ સંકળાયેલો હતો. એ વાત તો નક્કી જ છે કે પરદેશોમાં ઇંગ્લેન્ડ અને ફ્રાન્સ વચ્ચેની હરીફાઈ સંગીન પાયા ઉપર સ્થપાયેલી નહોતી જ. એસ્ટ્રીઆ અને પ્રશીયાની આગેવાની મારેક્કી ૧૭૪૧-૪૮માં એસ્ટ્રીઆન સંકેસેશન દ્વારા વંચતે, ઇંગ્લેન્ડ અને ફ્રાન્સ એક ખીજની સામે પડ્યાં હતાં. સાત વર્ષ પછી એ બંને દેશો સામ-

સામે ખડા યથા ગયા, પરંતુ તે સીંચરતી આનો કથજી લેવાની તકરારને માટે જ, છતાં હરીશાહનો મુખ્ય મુદ્દો ખીલ જ દેશના સંબંધમાં હતો. આ ઉપરથી તેમ જ ૧૭૫૭ થી ૬૧ મુધી સર્વ સત્તાધીશ મનાતા ઘરડા પીટની જગજગર નીતી ઉપરથી એ પુરવાર થાય છે કે ક્રાન્સ અને ઇંગ્લંડની વચ્ચેનું ખડાનું ખાસ કરીને હીંદ અને કેનેડાને અંગે જ ઉભું થયું હતું. પીટ નારે દુનીઆના દુરના ભાગમાં પોતાની યોજનાને પાર પાડતો હતો તે વખતે ફ્રેન્ચ લશ્કરને યુરોપમાં રોકી રાખવા મારે તેણે પ્રશીઆના ફ્રેંચીકને લાંચ આપીને સ્પર્ધા રાખ્યો હતો. લગભગ વીસ વર્ષ કરતાં યે વધુ વખત [૧૭૪૧-૬૩] ઇંગ્લંડ અને ક્રાન્સ વચ્ચે જળમાં અને સ્થળ ઉપર કલહ ચાલ્યો. એ કલહ જગતનું પર્વતું યુદ્ધ ગણાય. કેનેડામાં રાત્રા હીંદીઓને કલ્પનામાં ધસવામાં આવ્યા હતા. મધ્ય યુરોપને રક્તરંજિત યુદ્ધક્ષેત્ર બનાવવામાં આવ્યું હતું, ત્યારે હીંદમાં નવાબો વચ્ચે કુસંપનો લાલ લેવાનો ચર્ચ થયો હતો, અને મલાસાગરમાં કાનેજના સ્થાગરમાં બ્રીટનના આદી સામ્રાજ્યવાદીઓએ સામ્રાજ્યનું ખાતમુદ્દત ચર્ચ કર્યું હતું.

તે વખતથી હીંદમાં બ્રીટનની સર્વોપરીતા સ્થપાઈ, છતાં હીંદ તેથી રણસુમી બનતું બની ગયું હતું. એમાં તો જરાયે શંકા નથી કે પુર્વમાં બ્રીટીશની સત્તા સ્થપાઈ તેથી જ નેપોલીઅનના દીવમાં પુર્વમાં મહાન સામ્રાજ્ય સ્થાપવાની લાલસા સ્થગી અને તેણે ઇંગ્લંડ ઉપરની ફુલંગી ચડાઈની આસા આપી. નેપોલીઅને ફ્રેન્ચ હીરકટરો સમય પોતાની મહત્વાકાંક્ષા સીદ કરવા જે યોજના રજૂ કરી હતી તે એ હતી કે, ઇંગ્લંડ ઉપર દુમચો કરવો તે

પહેલું પગલું હતું, તે પછી તે દીપુ સુલતાને ફ્રેન્ચોને મદદ કરવા માટે આપેલા વચન ઉપર આધાર રાખીને દક્ષીણહીંદમાં જંગ જમાવવા માગતો હતો.

ઈંગ્લંડની આંદી ધુટી

નીંદલના યુદ્ધ પછી ચોથે વરસે એમેસના તહનામાંથી દુનીયાને થોડાક મુધ્ધવીશમ મળ્યો, તે પછી ખીજ વરસે વળા લડાઈનો દાવાનગ લાલુડી ઉઠ્યો ત્યારે તેનું કારણ ધણું જ અર્થ-મુચક હતું. મિનાપાટે ઇંગ્લંડ ઉપર ચડાઈ લઈ જતી વખતે માર્ગમાં સેન્ટ જોહનના નાઇટ પાસેથી માસ્કાનો ટાપુ પડાવી લીધો હતો, અને તેમની પાસેથી એ બેટ અંગ્રેજીએ પડાવી લીધો હતો. હીંદ તરફના માર્ગમાં માસ્કા એ કેટલું બધું અગત્યનું સ્થાન છે તે વાત બ્રીટીશો બરાબર જાણતા હતા, અને નેપોલીયનને હીંદ જતાં અટકાવવા હેતુ તે માસ્કાનો કબજે લેવો જોઈએ એ બરાબર સમજતા હતા. એટલે તેમણે એ કામમાં વીલંબ કર્યો નહીં. એ ટાપુ ઉપર કથજી રાખવાને લીધે ઇંગ્લંડને રશીઆની સાથે અગડતું કારણ ઉભું થયું હતું [જુઓ : જ. આર. ગ્રીનક્રૂટ 'ઇંગ્લીશ પ્રગ્નનો દુકા ઇન્ડિયસ' પૃષ્ઠ : ૮૧૮-૧૯] એમેસના તહનામાં એ પાપુ એક શરત હતી કે માસ્કાનો કબજે તેના મુળ માલિક કેને સોંપવો, પણ પાછળથી એ શરત બ્રીટીશોએ પાળી નહીં, તે જ ફરીથી ૧૮૦૩ માં બ્રીટન અને ક્રાન્સ વચ્ચેના અગડતું મુળ યથા પડ્યું. સામ્રાજ્યવાદના અતી ઘેરા રંગે રંગાયેલા મી. પ્રોથેરો "બ્રીટીશ સામ્રાજ્યનો વીશસ" [પૃષ્ઠ ૮૦] માં લખે છે કે : "માસ્કાનો કબજે યુરોપના રાજકારણમાં હીંદનો પ્રથમ દાખલ થવાના પાટ્યીન્દ ૩૫

છે, કેમકે માલ્યા ઇજ્જતના માર્ગમાં તેમ જ રાતા સમુદ્રને રસ્તે હીંદ જવાના માર્ગમાં અગત્યનો કોણો છે.” આપણે જોયું છે કે, આ મંતવ્ય અક્ષરસઃ સાચું નથી; છતાં એ તો ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે કે, સામ્રાજ્યના કાંધીઆઓને મુઠ્ઠાં એટલું તો સ્વીકારવું જ પડ્યું છે કે, સામ્રાજ્યવાદની દુરોગમી નીતીની અસરો જગતની શાંતિનો ભંગ કરવામાં કારણભૂત બની છે જ. “અંગ્રેજોના તાજના એ દેહીધમાન જવાહીર” (હીંદ) તરફ દબી નાખનાર નેપોલીયન છેલ્લામાં છેલ્લો જ ફ્રેન્ચ હતો એટલે તે પછી [ખાસ એની અગત્ય લક્ષમાં લેવા જેવી છે] જ એ ખટરાગનો અંત આવ્યો, તે સીવાય અંગ્રેજો અને ફ્રેન્ચો વચ્ચે દુસ્મનાવટ રહી હતી પરંતુ તે તો વચ્ચે વચ્ચે થતાં ઇમકનાં જેવી જ.

“રશીઆનો બાઉ”

તે વખત પછી આગળ ચાલતાં, જે હવે ‘રશીયન બાઉ’ના નામે આક્ષમ મશહૂર થયેલ છે તે બાઉથી જ બ્રિટીશ સુલ્સદીઓનાં મન ઘેરાઈ ગયાં હતાં. જો કે રશીઆએ હીંદ ઉપર સ્વારી કરવાનો ખરેખરો ધીર્યાર કર્યો હતો કે નહીં, તે તો કદાચ કદી એ સાબીત કરવામાં નહીં આવે, છતાં એ તો એતીહાસીક હકાકત છે કે ઇંગ્લંડ, ફ્રાન્સ અને રશીઆ વચ્ચે દોસ્તી થઈ ત્યાં સુધી અને પછી પણ આપણી (બ્રિટનની) પરરાષ્ટ્રીય નીતી રશીઆનો પુર્વના પ્રદેશો ઉપર ચઢાઈ કરશે એ ભયને અનુસરીને જ ધડવામાં આવતી હતી.

જે ઇંગ્લંડે એક વખત ખ્રીસ્તી ધર્મ-યુધ્ધો (Crusades) માં આગેવાની ભર્યો ભાગ ભજવ્યો હતો, તે જ ઇંગ્લંડે બાઉ અને ધર્મનાં જે સાપેક્ષમુલ્ય આંકીને

તુર્કિસ્થાનના સામ્રાજ્યના સંરક્ષણ અર્થે ચોતાનો તમામ શક્તિઓ ખર્ચવા તૈયાર થાય, તે ખરેખર ઇંગ્લંડને માટે નામોશીભર્યું છે. રાતાસમુદ્રના માર્ગ ઉપર ધુરંદ્રીયાં કરતા રશીઆનો કાણુ રહે તે કરતાં ઇંગ્લંડ કહિ તેમ કરવા તૈયાર થનારા હોવા ચોચા તુર્કિસ્થાનનો કાણુ રહે તે બ્રિટનને માટે ઠીક હતું; એટલે તે પછીનાં એક સો વર્ષના ગાળામાં નજીકના પુર્વને લગતી ખટપટો અને લડાઇઓમાં બ્રિટીશ સરકાર દટાઈ ગઈ હતી.

મહમદઅલી અને સુલતાન વચ્ચેના કામમાં આપણે (અંગ્રેજો) માથાં માથાં તેવું આ જ કારણ હતું. ગ્રીનના પતીલના સના ઉપસંહારમાં લખ્યું છે તેમ “પામસ્ટ્રાન્ટ” એક જ ધ્યેય એ હતું કે હીંદુસ્થાનના તાબામાં રહે તે માટે તેને તે સોંપાવવી.” તે વખતે મહમદઅલીને એશીઆમાંથી હાંકી કઢાડવાના ઇંગ્લંડના કાયદી તેની અને ફ્રાન્સની વચ્ચે યુદ્ધની ચક્રમંદ કરતાં કરતાં જ માત્ર રહી ગઈ હતી. સુએજ અને યુમેટીસના માર્ગ તટસ્થ રાખવાની ફ્રાન્સની જુદીગમ્ય યોજનાનો અસ્વીકાર કરીને હીંદના માર્ગનું આપણે આપણી મનગમતી રીતે રક્ષણ કર્યું. ૧૮૪૧ ના લંડનના કરાર પ્રમાણે બ્રિટીશ સામ્રાજ્યે સીરીયના ખ્રીસ્તીઓ [જિમનો પક્ષ ફ્રેન્ચો લઈ રહ્યા હતા] ને તુર્કિસ્થાનના સુલતાનની પતીથી બાંહેધરી આપીને તે માર્ગ ઉપરનો કાણુ તુર્ક સામ્રાજ્યને અપાવ્યો હતો.

વાયવ્ય સરહદની રાજનીતી

દુરમીયાન હીંદની વાયવ્ય સરહદ ઉપર સામ્રાજ્યની મુલસદીબરી ‘જર્ઝીયાતો’ માટે માનવરક્ત અને નાણાં વેચી નાખવામાં

આવતાં હતાં. પરંતુ અવીગ્રહ થનાર તે સામ્રાજ્યવાદી સાહસોના છતીહાસમાં જેનો જોડો ન જડે તેવા પીના કારણનો દુમ્મસો હતો. જરૂરીન મેક કાર્થીએ દોસ્ત મદમદને “માતૃભૂમી તરફ નીખાવસ લક્ષ્મીભાવ રાખનાર તેમ જ એકંદરે શાણા અને ગણા રાજની” તરીકે ઓગખાવ્યો છે. તેનો મુખ્ય માત્ર એટલો જ હતો કે હીંદના સત્તાવાળાઓએ તેને દાદ નહીં આપવાથી તેણે રશીઆ સાથે દોસ્તી બાંધી! માત્ર એટલા જ કારણ માટે આપણે [અંગ્રેજોએ] તેની સામે લડાઈ જાહેર કરી. જે લડાઈ ચાર વર્ષ ચાલી, છતાં બન્નેમાંથી એકપણ પક્ષને ન તો કંઈ લાભ થયો કે ન તો તેમને કંઈ પ્રતીક્ષા મળી. અને બ્યારે તેનો અંત આવ્યો ત્યારે બન્ને પક્ષની સ્થિતિ હતી તેમની તેમ (Status Quo) જ રહી.

વચનભંગી સુત્રસદીગીરી

ક્રી મીઅન યુદ્ધમાં જે બીપણ માનવ સંહાર થયા તેને લીધે તે ખ્રીટનના સામ્રાજ્યવાદી છતીહાસમાં બીજા પાદચીન્દ તરીકે પંકાઈ ગયું છે. અહીં પણ આપણે આપણી હીંદને લગતી રાજનીતીને અંગે, વૃક્ષ સામ્રાજ્યની ખટપટોને સાર જ રહે ચડ્યા હતા. અગીઆર વર્ષ પછી વળી યુરોપ બીજા યુદ્ધ તરફ ધસવાઈ રહ્યું હતું, તે વખતે રીઝરાયલીના આંખરી સાહીવાદે એ જ પ્રશ્નના સંબંધમાં ખ્રીટનને રશીઆની સાથે મુન્સદીગીરીના અખાડામાં ઉતાર્યું હતું. ૧૮૭૬ માં વૃક્ષ સરકારે ચત્તાવેલા દત્તાકાંડ, વૃક્ષ સામ્રાજ્યના આરાયે છતી-ત્વસમાં અહીંતીય હતો, તે દત્તાકાંડને ઓસ્ટ્રીને રાજકારણની ઝંઝાવાતભરી ચળવળનો વીધય બનાવ્યો હતો. જરૂરીન મેક્કાર્થીના ચંચોમાં કહીએ તો: “એવી જુમરાણુ યદ રહી હતી કે, જે પહે વૃક્ષો

ઈસ્તખોલ (કોન્સ્ટેન્ટીનોપલ)માંથી બહાર નીકળે તે જ વખતે રશીઆનોએ ત્યાં દાખલ થવું. પ્રત્યઘાત અને લયનાં વાદળોથી ગગનમંડળને ઘેર” બનાવવા માટે આથી બીછ કોઈ રીતે લોકાની લાગણીને વીશેષ ઉત્કેરે ચકાત નહીં.” [જુલો: “આપણા યુગનો સંક્ષીપ્ત છતીહાસ.” પુષ્ક ૪૧૪] લોડ” બેકન્સશીલ્ડ ‘કોઈ પણ ભોગે’ ટકાને રશીઆ સામેની આડખીલી તરીકે સાચી રાખવા માગતો હતો ત્યારે ઓસ્ટ્રીન ૧૮૬૯ માટેની તમામ જવાબદારીઓ ફગાવી દઈ આવી પડે તે ઉપાડી લેવાની તરફેણમાં હતો. અલગત એ જોખમ સામાન્ય રીતે આખી દુનીઆને અને ખાસ કરીને બલ્ગેરીઆમાંની સુલ્તાનની પ્રગતે સાલવું હતું.

આમ છતાં રીઝરાયલી જેને “માનભરી સંધી” કહેતા હતા તે જ માર્ગ સ્વીકારવામાં આવ્યો હતો એ “માનભરી સંધી” બીજી. નની કોન્સેસનું કામ હતું, બંધાં ખ્રીડીશ વડા વઝીરે બીજા પ્રતીધીનીઓની સાથે પરીત્ર ભાવે જાહેર ક્યું હતું કે, ચચ વાળા બાબતમાં તે કોઈ પણ જાતના સુખ્ત કરારથી બંધાયેલો નથી. પરંતુ ખરી હકીકત એ છે કે, એ વખતે તે એવા બે કરારોથી બંધાઈ ચુકેલો જ હતો. તેમાં એક કરાર એ હતો કે, વૃક્ષેચ્ચને ઔરખીટનને સાધપ્રસનો દખ્ખને લેવા દેવા અને બદલામાં ઔરખીટને વૃક્ષેચ્ચના તાબાના ઔરશીઆઈ પ્રદેશ ઉપર કોઈ પણ બદાગનો દુમ્મસો આવે તો તેમાં તેને મદદ કરવી. આ જાતની ‘માનભરી રીતે એક વધુ વખત હીંદનો માર્ગ સત્તામન બનાવવામાં આવ્યો હતો.

સામ્રાજ્ય માટે હીંદી નાણાંનો ધુમાડો

૧૮૬૯ માં સુએઝની નહેર ઉપરી ત્યારથી તો હીંદના માર્ગવું સરેરાજ કર-

વાની અગત્ય વીશેષ વધી. ઇજમના રાજ-
કારણમાં ખ્રીડીશ મુત્સદ્દીઓ વારંવાર ડાકાં
માર્ગ પછી મુએઝવાળો પ્રસંગ બન્યો, તે
પણ એ જ પુરવાર કરે છે કે હીંદી સામ્રા-
જ્યને અંગે માનવામાં આવેલી લશ્કરી
જરૂરીયાતોને લીધે જ તે બન્યું હતું.
એ જ કારણે ડીઝરાયલીએ મુએઝની નહેરના
ખેદીવના તમામ શેસ ખરીદી લીધા અને
ફ્રાન્સે ઇજમ ઉપરનો દ્વીમુખી કાણુ ત્યજ
દીધો તે પછી ઇંગ્લેન્ડે તે જ કારણને અંગે
નજીકના પુર્વ ઉપર હુમલાઓ ચાલુ રાખ્યા.
એલેક્ઝાન્ડ્રીઆ ઉપર ચલાવવામાં આવેલા
ઝાળાઓના મારા સંબંધમાં “ખ્રીડીશ
સામ્રાજ્યના વીકાસ” નો ઇતીહાસ લેખક
લખે છે કે: “ફ્રાન્સ વચ્ચે પડ્યા નારાજ
હતું... પરંતુ ઇંગ્લેન્ડ મુએઝની નહેરને
અરબસ્તાનીઓના મનપસંદ ઉપયોગ માટે
છોડી શકે તેમ નહોતું.” તેને લીધે જ
ઇજમમાં તેમ જ મુદાનમાં ખુનખાર જંગો
કરવા પડ્યાં.

બલીનની ક્રાન્સે મળ્યાને બીજે જ
વરસે અફઘાનીસ્થાન ઉપર બીજો હુમલો
કરવામાં આવ્યો. તે પણ પહેલા હુમલાની
માફક છેક જ અન્યાયી હતો. જરૂરીન
મેક્કાસ કહે છે: “અફઘાનીસ્થાનમાં
નીરાણી અને સર્ગોપરી લાગણ્ય સ્થાપીને
રશીઅન કાવાદાવાની સામે ચેપી મુકવા
માટે સરકારે કાણુજના અમીર શેરઅલી
પાસે એક પ્રતીનીધી મંડળ (Mission)
“મોકલવાનો નીશ્ચય કર્યો... તે (પ્રતીનીધી
મંડળ) એવકું મોકલું હતું કે એલચી
મંડળને બદલે તે લશ્કર જેવું લાગતું
હતું.” તે મંડળને સરહદ આંગળ અટકા-
વવામાં આવ્યું. આ બનાવને ખ્રીડીશ
સત્તાવાળાઓએ યુદ્ધ જાહેર કરવા માટેના
કારણ તરીકે જાણાવ્યું. એમાંથી જે યુદ્ધ

સળગ્યું તે પણ પહેલા યુદ્ધના જેવું જ
ગેરલાભવાળું તેમ જ પ્રતીષ્ઠાનો ભંગ
કરનાર નીવડ્યું, તેમ છતાં તેની પાછળ
દેહ કરોડ પાઉંડ (સાડી બાવીસ કરોડ
રૂપીઆ)નો ધુમાડો થયો જે હીંદના કર-
ભરનારાઓને શીરે પડ્યો.

‘સશસ્ત્ર પ્રતીનીધી મંડળ’

ઇંગ્લેન્ડ અને રશીઆ વચ્ચેના સંબં-
ધો ઇકે જ નજીકના કાળનો
ઇતીહાસ તો સર્વ સાધારણને ય વીદીત
છે. એ ઇતીહાસ હીંદની સાથે થયેા
નીકટનો સંબંધ ધરાવે છે. ૧૮૮૫માં
સરહદ ઉપરનો જે બનાવ પેન્ડ્જે
ખાતે બન્યો તેથી બન્ને દેશો વચ્ચે લગ-
ભગ યુદ્ધની ઊંળી સળગતાં સળગતાં જ
અટકી. ૧૯૦૫ માં ટીમેટ અને રશીઆ
વચ્ચે શરૂ થયેલા સંદેશા બ્યવહાર તે પણ
હોડ કંઠને લ્હાસાખાતે ‘હથીયાર બંધ
પ્રતીનીધી મંડળ’ મોકલાવ્યું તેવું જ
પરીણામ હતું. [જુલો: ગુચનો ‘આપણા
યુગનો ઇતીહાસ” ૫૭૬ ૧૭૩], અમલદાર
ચાહીની ભાષા વાપરીએ તો તે ભાષાના
ઇતીહાસમાં ‘હથીયારબંધ પ્રતીનીધી મંડળ’
એ ખરેખરો વીજ્ય છે. પણ ૧૯૧૪ માં
જે જર્મનીએ બેલ્જીઅમમાં એવું ‘હથીયાર
બંધ પ્રતીનીધી મંડળ’ મોકલાવ્યું હોત તો
તેથી કેવી અસર થઇ હોત, તેની કલ્પન
મને નવાઇ પમાડે છે.

જર્મન ભયનો ખાઉ !

ખ્રી ટન, ફ્રાન્સ અને રશીઆ વચ્ચે
મેત્રી થઇ તે પછી અંગ્રેજોના
મનમાંથી રશીઅનભયનો ભુત નીકળી
ગયો પણ તેવું સ્થાન જર્મનભયના ભુતે
લીધું. પરંતુ આ બાબતમાં પણ એ તો

ની:સંક છે કે, એ ભયમાં જર્મનીની પુર્વના પ્રદેશમાંની ચળવળો તરફની બ્રીટીશ પ્રગતી અદેખાઈ જ કારણ બુત હતી. છેક ૧૮૯૫ માં વોન મોલ્ટકે તેમ જ બીજા પ્રશીયન અફસરોએ તુર્ક લસ્કરનું પુનર્વીધાન કરવાનું કામ ઉપાડી લીધું હતું અને ઓગણીસીસદીના અંત સુધીમાં તે તુર્કસ્થાનના સક્ષતતાન ઉપર જર્મનીની ભારે લાગવગ જામી રહી હતી. ઇ. સ. ૧૮૯૮ માં વીજલેમ બીજાએ [ફર્સરે] રીચીયાની મુલાકાત લીધી અને સમગ્ર વીશ્વના મુસલમાનોના રક્ષક તરીકે તેણે પોતાને ઓળખાવ્યાં આથી બ્રીટનને પોતાના પુર્વના સામ્રાજ્યના સંબંધમાં ભય લાગ્યો, અને એ ભય તેણે જર્મનીની બચાવ સુધીની રેલ્વે બાંધવાની યોજનામાં મદદ કરવાની ના પાડી ને જર્મની તરફના અતીશ્વાસથી તેણે બતાવી પણ આપ્યા. તેમ છતાં જર્મનીએ તો પોતાની યોજના તુર્કસ્થાનના સદાકારથી ચાલુ જ રાખી. પરંતુ ત્યાં વળી ઇંગ્લંડના નેટલી જ રશીયાની મહેનદારને પણ જર્મનીનો ભય લાગ્યો, એટલે નજરના પુર્વના જુના હરીફ [ઇંગ્લંડ અને રશીયા] ત્રીજાને વચ્ચે ડાકું મારતો અટકાવવા માટે એક યથ ગયા. આમ ૧૯૧૪ ની વીશ્વવાદની સળગાવવામાં હીંદી સામ્રાજ્યને સચવવાની બ્રીટનની મહત્વાકાંક્ષાએ અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો.

ચીનનાં નામોશીલયાં યુદ્ધ

આ બધા સમય દરમિયાન યુરોપના દરખાસોને હીંદી સરહદના તેમજ હીંદીના માર્ગના પ્રશ્નો સુંઝી રહ્યા હતા, ત્યારે નજરના પુર્વમાં સામ્રાજ્યવાદી અદેખાઈની ઝેરી આગ તો સળગી જ રહી હતી. ચીન સાથેનાં ત્રણ નામોશીલયાં યુદ્ધોની નોંધ

હતીઘસને પાને ચડી ચુકી છે. ‘જંગલ્ફી ચીનાઓ’એ ૧૮૩૭ માં પોતાના દેશમાં બહારથી આગળું અરીણ અટકાવવાનો કસાવ કર્યો, અને [પ્રાથેરોના રાખ્દો પ્રમાણે] “હીંદમાંના અંગ્રેજ વ્યાપારીઓ”ને ચીનમાં છુપી રીતે અરીણ ધુસાડી મેળવેલા ભારે નફાનો નરો ચડ્યો. દરમિયાન ચીનમાં યગલા એ મુધારથી પોતાને મહેસુલમાં જતી ખોટ માટે હીંદી સરકારે તીવ્ર વીરોધ શરૂ કર્યો. તેવામાં ચીનમાં જે અરીણ ‘હીંદમાંના અંગ્રેજ વ્યાપારીઓ’ ચોરી છુપીથી ધુસાડતા હતા તેનો જઘ્થો પંકડીને ચીનાઈ સરકારે તેનો નાશ કરી નાખ્યો, એટલે ‘હીંદમાંના અંગ્રેજ વ્યાપારીઓ’ની ખાતર, આપણે [અંગ્રેજોએ] ચીન સામે યુદ્ધ જાહેર કર્યું. છેવટે ચીનની પાસેથી યુદ્ધના ખર્ચના રૂ. ૬૭,૫૦૦,૦૦૦ અને દાણચોરીના જે અરીણોને તેણે નાશ કર્યો હતો, તેના રૂ. ૧૮,૭૫૦,૦૦૦ ફરજિયાત પડ્યા. ઉપરાંત ચીનનાં પાંચ બંદરો બ્રીટીશોને માટે ‘મુક્ત’ રાખવાની તેને ફર્જ પાડી. આ પાંચ બંદર ‘મુક્ત’ રાખવાં તેનો અર્થ એટલો જ કે, અરીણ અને બીજા માલ સામેનો ચીનાઈ પ્રતીબંધ ઉઠાવી દેવો. આ પહેલું ચીનાઈ યુદ્ધ હીંદમાંના બ્રીટનના આર્થિક સામ્રાજ્યવાદનું સીધું પરીણામ હતું.

અરીણના સંરક્ષણ માટે ચીન સાથેનું બીજું યુદ્ધ પણ કંઈ ઓછું નામોશીલ લયું નહોતું. તેની સામે તો તે વખતે બ્રીટીશ પાસમિન્દમાં રેડીકલ અને ટોરી એ બન્ને પક્ષવાળાઓએ તે યુદ્ધની સખંત ઝડપથી કાઢી નાખી હતી. ચીન સાથેના બીજા અને ત્રીજા યુદ્ધના ખાસ કારણો હીંદીના સામ્રાજ્યવાદી સાહસને આભારી નહોતાં, પરંતુ ‘સ્થાન પરના માણસો’ની

દાદાગીરીને જ આભારી હતાં. પરંતુ પહેલા વીરૂદ વખતે થયેલી 'સંધી' ને લીધે જ એ બન્ને યુધ્ધો અનીવાર્ય બન્યાં હતાં તેથી તે તમામ યુધ્ધોની જવાબદારી હીંદી સામ્રાજ્યને ધારણે જ થયેલી માનવી ભ્રષ્ટાચ્છ. હીંદ અને ચીનના સંબંધની આ વાત ૧૯૨૭ માં ઝારંગાન્યાએ તેની ભુમીમાં લશ્કર અને લડાયક શરૂ કરી મોકલાવ્યા તેના ઉલ્લેખ વીના અધૂરી જ ગણાય. તે વખતે હીંદુસ્થાનની ધારસલાના તમામ પક્ષના હીંદી સભ્યોએ વીરોધ કરવા છતાં, તેમના વીરોધની અવગણના કરીને હીંદી લશ્કરનો એ મામલામાં ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. હીંદી લડવૈયા અને હીંદી નાણાંનો ઇચ્છાના કલહ કંઠસમાં ઉપયોગ કરવા માટેનો આરોપ તે તો અનેક આરોપોમાંનો માત્ર એક જ છે. ખ્રીટીશસભ્યની સામે હીંદ તરફથી મુકવામાં આવતાં બીજાં તકો-મતોમાં, મહાન યુદ્ધમાં થયેલા ખર્ચનીમીતે હીંદ પાસેથી 'બક્ષીસ' ને નામે ઇચ્છા લીધેલા રૂ. ૧,૫૦૦,૦૦૦,૦૦૦, ઉપરાંત ૧૯૧૪ થી ૧૯૧૮ સુધીમાં હીંદનાં અંદાજ પત્રોમાં દુદને લીધે લશ્કરી ખર્ચમાં થયેલા વધારાના ખર્ચના રૂ. ૧,૫૦૦,૦૦૦,૦૦૦ ઉપરાંત ફેલ્ડ-સર્જ, ગેલ્લીપોલી, ઇરાક અને પુર્વ આફ્રિકામાં અનેક હીંદી લડવૈયાઓનાં રક્ત ઇચ્છાનાં કલહને લીધે રેડયાં તે ગણાવી શકાય તેમ છે.

કેવળ સામ્રાજ્યને જ અર્થે

છેલ્લાં ૨૦૦ વર્ષમાં ખ્રીટન ક્યાં ક્યાં બુધ્ધોમાં ઉતર્યું એ બધું જો આ લેખમાં બતાવવાનું હોત તો તે પ્રત્યેક યુદ્ધ કેવળ પોતાના સામ્રાજ્યના વીકાસ અને સંરક્ષણને જ અર્થે લડાયું હતું એવું ઘણી જ સહેલાઈથી સીદ્ધ કરી શકાય છે.

બીજા અર્થમાં કહેવું હોય તો એમ કહી શકાય કે જે જે ખુનખાર જંગોમાં ખ્રીટને ભાગ લીધો છે તે માત્ર ખ્રીટીશ સર્વોપરીતા [Pax Brittannica] ટકાવી રાખવા માટે જ છે. અમેરીકાનું સ્વાતંત્ર્ય યુદ્ધ તે 'શાંતી' સાચવી રાખવાનો ખ્રીટનનો નીબંધ પ્રયાસ હતો, બોઅર વીરૂદ તે સફળ પ્રયાસ જિ હુનિઆ કંઈ ફરક નોંધ શકે તો] હતો. પરંતુ પ્રસ્તુત લેખ તો હીંદમાં ખ્રીટીશ સર્વોપરીતા ટકાવી રાખવા માટે કેટકેટલાં 'મુલ્ય' અપાયાં છે તેટલું જ બતાવવા પુરતો છે. આ 'મુલ્ય' માં હું હીંદ ઉપર પડેલા માત્ર આર્થિક બોજને જ ગણતો નથી, પરંતુ હીંદના ઉપર રચાયેલી 'શાંતી'માં માનવ રક્તનો સારી થે આલમમાં અપાયેલો ભોગ પણ ગણું છું. એટલે આપણા એ ઉદ્દેશને લઈને એબીસીનીયા સાથેના યુદ્ધ [જિમાં હીંદને માટે કશો જ મધડો ન હોવા છતાં પણ હીંદને માણસ અને દ્રવ્ય આપવાની ફરજ પાડવામાં આવી હતી] જેવાં યુદ્ધને ય ભાગ્યે જ પ્રસ્તુત ગણાવી શકાય. ત્યારે બ્રહ્મદેશમાં ઇચ્છાને જો અનેક વખત કચ્છા શોધનારાં આક્રમણ કરીને હીંદને નાણે એ પ્રદેશ હાથ કર્યો છે, તે બધા હુમલા સામ્રાજ્યવાદના સંરક્ષણને નામે કરવામાં આવ્યા હતા, એટલે જો કે તેમાં ક્રેન્યનાં હિત તરફની અદેખાઈએ કેટલાક ભાગ લઈએ છે તો પણ તેને હીંદમાં ખ્રીટનની સર્વોપરીતા સીદ્ધ કરવાનાં સીધાં પરીણામ તરીકે જ લેખવાં જોઈએ. યુધ્ધોની આ લાંબી ઇતિહાસમાં જ અનેક યુધ્ધો કરીને હીંદને હસ્તગત કરવામાં આવ્યું છે તે તમામ યુદ્ધ, તેમ જ તેની સરહદ ઉપરના હુમલા અને ત્યાં મેકનવામાં આવેલાં પ્રતીનીધી મંડળો [જે બધાંની સંખ્યા ગઈ સદીમાં જ લગભગ એક સો.

જેટલી થવા જાય છે] વગેરેના ઉમેરો કરવા જોઈએ. આમ કરવાથી આપણી આ કથા —અત્યારને માટે—પુરી થાય છે.

સાવી યુદ્ધના ભણકાર

શાહીવાદના છેલ્લા બસો વર્ષના ઇતીહાસના વાચનથી જે આ બધા સંગીન પુરાવા મળ્યા રહે છે તે ઉપરથી ન્યાય-શાસ્ત્રીની રીતે કયો નીર્ણય તારવી દાદયો ? હીંદમાંના શ્રીદીશ સામ્રાજ્યવાદને લીધે ચલ્યાં યુધ્ધોનાં કેટલાંય ઉદાહરણ અહીં આપણે આપ્યાં છે, અને તે ઉપરથી આપણે જોયું છે કે તેના ચાલુ અસ્તીત્વમાં નવાં યુદ્ધની શક્યતાઓના બીજાં રહેલાં છે—કેટલાક એ શક્યતાને બદલે એમાં નવાં યુદ્ધનું નીશ્ચીતપણું રહેલું છે એમ પણ માને છે. પરંતુ હાલતુરત આપણે એ બધી શક્યતાઓને આંખ આગળથી અગળી કરીએ અને એવું માનીએ કે શ્રીદીશ શાંતિની સાથે કચ્ચાતું બહાતું શોધી આક્રમણ નહીં કરતાં (થોડાં વર્ષથી સાધારણ રીતે તેની વચ્ચે દેખાય છે તેમ) હાલ છે તે દશા કાયમ રહીને શાંતિ જગવાય તે ધોરણે સમતાને માગે અંગીકાર કરશે તેમ છતાં આપણે વાળખી રીતે શું એવી આશા રાખી શકીએ ખરા કે, આખી દુનિયાના ઉત્પાદન તેમજ બજારોનો સફાઈ મોટામાં મોટા હિસ્સો ગ્રેટબ્રિટન બચાવીને બેઠું હોય તેવે પ્રસંગે બીજાં રાજ્યો છે ‘ જે તેની તે સ્થિતી ’ (Status Quo) અચોક્કસ સમય સુધીને માટે સ્વીકારી લેશે ? દુનિયાના દેશો શાંત રહી શકશે નહીં.

સુધીખ્યાત ફ્રેન્ચ અર્થશાસ્ત્રી મોસ્કો અન્ડ્રે મેગક્રેટિ “યુદ્ધનાં કારણો” ઉપરના પોતાના તાજેતરના પુસ્તકમાં,

વર્તમાન યુધ્ધોના પ્રાયમીક કારણ તરીકે સામ્રાજ્યોની દરીદ્રાઈને ગણાવી છે. અને તે દરીદ્રાઈનાં ત્રણ મુખ્ય કારણોમાં આ ગણાવ્યાં છે:

(૧) ગીરમીટીયા પ્રથા;

(૨) કીંમતી ખનીજ સંપદ ઉપરનો કબજો; અને

(૩) બજારો ઉપરનો અંકુશ.

હીંદુસ્થાનના સંબંધમાં જોઈએ તો એ ત્રણમાંનું પહેલું કારણ અત્યંત જ છે, પરંતુ પાછલાં બે કારણોની અવગણના થઈ શકે તેમ નથી. અને ત્રીજા કારણના સંબંધમાં જોઈએ તો સામ્રાજ્યના માલને પહેલી પસંદગી (Imperial Preference) આપવાનો પ્રથમ હીંદને માથે નજરના ભવીષ્યમાં યોજાવેલો ભય હીંદ ઉપર ઝખી રહ્યો છે. જે હીંદ સરકારે અત્યાર પહેલાં શ્રીદીશ પોસાદને પસંદગી આપી ચુક્યા છે, તે હીંદના દેશી ઉદ્યોગને ઉત્તેજન આપવાની કીંમત તરીકે શ્રીદીશ કાપડના વ્યાપારને પરાણે પસંદગી આપવામાં જે કાવી ગઈ છે. અને આ જાતની અર્થીક કુંટને બાકીની દુનિયા લાંબો વખત સુધી તટસ્થતાથી જોતી બેસી રહે તેવું લાગ્યે જ માની શકાય તેમ છે. સામ્રાજ્યના માલને પહેલી પસંદગી આપવાનું સંપૂર્ણ આક્રમમાં દરે કે નહીં, તો પણ, જે બીજા દેશો હીંદ સાથેના વ્યાપારને ધંધાંડના જેટલું જ મદદ આપે છે, તેઓ પોતાના એ હક્કનો તે દબીએ વીચાર કરી જ રહેલા છે.

હીંદમાં અંગ્રેજો સારી રીતે વહીવટ ચલાવી શકે કે નહીં તે અહીં મુદ્દાનો સવાલ નથી. જો કે તે પ્રશ્નના સંબંધમાં બધા જ તેમની

તરફેણનાં પ્રમાણપત્ર આપે છે, અને ધણુ-
ખરા અંગ્રેજો માને છે કે, ખીજાં સામ્રા-
જ્યવાદી રાજ્યો સાથે સરખાવતાં વીજેતા
તરીકેનો તેમનો કારભાર વધારે હીક છે.
એવી માન્યતામાં તેઓ ખરા પણ હોય
છતાં, તેમનો મત સદંતર અપ્રસ્તુત છે.
કેમકે ખીજાં રાજ્યો તેમના કારભાર માટે
એમના જ જેવા મત ધરાવે એમ તો તેઓ
વાળખી રીતે આશા રાખી ન જ શકે.
જેઓ પોતાની જાતે જ સત્તાનાં મુત્રે લઈને
બેસી ગયા છે, તેવાઓના કારભારનું પરી-
ણામ લાભદાયક હોય તો પણ [આ ઘટના-
માં તો] તેઓ તો માત્ર બળના આધારે જ
ઝંઝુમી શકે. પરંતુ સમાન બળવાળા કે
તેથી વીશેષ બળવાળાઓ તે જ ધોરણે તેને
સ્થામનો કરી શકે છે. ખીજી રીતે કહીએ
તો સ્વરાજનાં સીદાંતોનો નૈતિક નજરે
ઇનકાર કરી શકાય તેમ નથી જ, પરંતુ
અનુભવની નજરે પણ સ્વરાજ અનીવાર્ય
છે. કેમકે “ન્યાં સુધી દેશનો કારભાર
પોતે હંદવાનો દેશનો અધીકાર સ્વીકારવામાં
આવે ત્યાં સુધી તે દેશની ઉપર
રાજ્ય ચલાવવાનો ખાસ હક્ક તે હમેશાં
એના દાવાદાર હરીફો વચ્ચેનો અંધારો
વીધય છે.”

એ જ રીતે હીંદની આખતમાં, એના
કહેવાતા ‘દુસ્તી’ઓ જાતે જ ખતી બેઠેલા
હોવાથી તેઓ નીતીની નજરે દુનીઆ
આગળ પોતાનો દાવો રજુ કરી શકે તેમ
નથી, અને પાસડી ચીજ પડાંની પોતે વાપ-
રવા માંગતા હોય તેમની સહીઓ સુધીની
બોગવટાની જે રીત અન્યાયી છે તે કહી
પણ ન્યાયી હરી ન જ શકે. જ્યાં સુધી
હીંદ સ્થિતનના લયમાં રહેશે ત્યાં સુધી
સામ્રાજ્યોની શસ્ત્રમાં જેઓ પાછળથી
ઊતર્યા છે તેઓ તેને માટેનો લાલ-છોડો

નહી, ત્યારે હીંદના માર્ગમાંનાં અપણું
સ્થાપિત હોતો આપણને ખીજાઓના હક્ક
તેમ જ હોતાની વચ્ચે અનીવાર્ય રીતે વાર-
વાર અથગમણીમાં મુકશે.

શાંતીના મંદીરનો પાયો

જ્યાં મોટા ભાગ તાણા નીચે લઇને
બેસી ગયા હોય ત્યારે શાંતીની
વાતો કરવી એ સહેલું કામ થઇ પડે છે
હકીકત એ છે કે જે સ્થિતિ છે તે જ
ચાલુ રાખવું તે હમેશાં વીજેતાઓનાં
લાભનું જ થઇ પડે છે. આ દ્રષ્ટીએ જોઇએ
તો વીજેતાનાં મુત્સદ્દીઓ બહુ જ શાંતીવાળા
હતા, કેમકે તેમણે આપણને રાજ્યોને
કાયમ રાખવા માટે મુરોપના, આપણે દેશની
સાથે તેમણે સહકાર સાધ્યો હતો. પરંતુ
એ શાંતી તો પગ નીચે કચડાતા માણસને
તેની ઉપર ઉભો રહેલા માણસ તરફથી
મારવાનું માંડી વાળવાનો ઉપદેશ આપે
તેના જેવી શાંતી કહી શકાય !

શાંતીના સીદાંતો પ્રજામતવાદના સીદાંતો
સાથે નીતી તેમ જ વ્યવહારની નજરે
સંકળાયેલા છે. પુનઃ અને પશ્ચિમ વચ્ચેન
ધણ્યુમાં એ વાત જોટલી સ્પષ્ટ જણાય
છે તેથી વીશેષ સ્પષ્ટ ખીજે કાષ્ઠ
પણ દેકાણે દેખાતી નથી. એ નીતીનો
સ્વીકાર હીંદ માટે જોટલો અગત્યનો છે
તેટલો ખીજે ક્યાંય નથી. સ્વતંત્ર હીંદ
આપોઆપ શાંતીનો યુગ ફેલાવી શકશે
એવું ભયીષ્ય ભાખી દેવા જોટલો હું
ઉતાવળીએ નથી. સ્વરાજના નીખાલસ
દીલના હીમાયતીઓ પણ એમ તો માને
છે કે, અશીશી કે દારૂડીઓ એ રસ્તો છોડી
દઈને સીધે માર્ગે વળે, ત્યારે જોમ થોડાક
વખત તેની સ્થિતિ ઉંધી ચતી થઇ જતી
લાગે છે તેમ સ્વરાજ મળ્યા પછી વહેલી

કે મોડી પણ વયગાળામાં આંતરીક અધા-
ધુ'ધી થોડા વખત જણાશે.

કદાચ કોઈ સદજ્ઞ ભાવે એવી દીકા
કરશે કે યુવાગીની શાંતી કરતાં આ જાતની
અધાધુ'ધીને પ્રસંદ કરવી એ તો વીશ્વમાન્ય
વસ્તુ છે. આ પ્રમાણે યુરોપનાં જે સંસ્થાનો,
એશીયા અથવા આફ્રીકામાં ચોતાની
આપણુદીના લાભ વધુ થતાં યાકતા ન રાંથી,
તેઓ જગતના દલીલાસમાં અદ્વીતીય એવી
અધાધુ'ધી ભરેલાં દશામાં રહે છે. અંગ્રેજો
હીંદના વીરોધને ઇંગ્લેંડ અથવા આયર્લેન્ડની
સાથે સરખાવવાનો હુદ્દી આમલ કરે છે,
છતાં ખરી રીતે તો હીંદને સારા ય યુરોપની
સાથે સરખાવવાની જરૂર છે. ત્યારે જ સમજ
શકાશે કે ૧૯૧૪ માં આપણે સમસ્ત
જગતને જે દીવાનાશાળાનો અનુભવ દેશવ્યો
હતો, તેની સાથે સરખાવતાં હીંદ શાંતી
અને એકતાની સ્વર્ગભુમી સમી છે. દુની-
આના દરેક ખંડમાં આપણે ભારે સંપત્તી
આકાંક્ષા રાખીએ છીએ, પરંતુ, અમે
પશ્ચીમવાસીઓ ભાગ્યે જ મુસોલીની કે

પીલસુક્કીના જેવી સર્વવ્યાપી યુરોપની
આપણુદ સરમુખત્યારીને માગે એ સંપત્તિ
અંખી રાખીએ છીએ. તેમ છતાં અમે
હીંદની આગળ જે 'ઉકેલ' ધર્યો તે લગ-
ભગ આ જ પ્રકારનો છે.

દેશમાં અધાધુ'ધી વ્યાપી જવાના સંભ-
વની પણ વીચારણા કરી લેવી ધરે છે.
દેશનો મુખ્યત્વે કરીને શાંતીનો માગ મહા-
સભાની ચળવળને લીધે દલીલુત થયો છે-
અને પરીણામે સુવ્યવસ્થાની ખાતરી રહે છે.
પરંતુ આ પ્રશ્નનાં ઉપર વલુવેલાં બંને
સ્વરૂપો દાણુલ્લવી, સ્થાનીક અને કાલ્પનીક
છે. પરંતુ સુદદ પાયા ઉપર વીશ્વશાંતીની
સ્થાપના કરવી હોય તો સદુચી પદ્ધતિ હીંદને
સ્વરાજ આપવાની જરૂર છે. આ ઉપાયનાં
તાત્કાલીક પરીણામ કદાચ ન પણ જણાય
છતાં જગતમાં કાયમને માટે શાંતી સ્થાપવાને
માટે તો એ એકલો અને એક જ ઉપાય
વાજખી ગણી શકાશે. વીશ્વશાંતીના મંદીરને
ધાધો એ જ રીતે નાખી શકાય તેમ છે.

સમાજવાદમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન

: પ્રયોજક :

રમણીક વી. મહેતા

બી. એસ સી., એલ. એલ. બી.

સમાજમાં હમેશાં પરિવર્તન થાય છે. કોઈ પણ સમાજ વીકાસની અમુક કક્ષાએ પહોંચ્યા પછી તે નવીન સમાજનાં સર્જક બનેા સર્જ છે. તે જ પ્રમાણે અર્વાચીન મુડીવાદી સમાજે આજે જનસમાજના વીકાસને અવરોધતાં, સમાજની શાંતી સમૃદ્ધી અને પ્રગતીની આડે આવતાં, સમાજવાદનાં સર્જક બનેા સર્જ બ્યાં છે. સમાજવાદ ઉપર રચાયલા એ નવા સમાજમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન અને તેમનો દરજ્જો કેવો હશે તે ઉપર લીલીએન્થલ નામના એક સમાજવાદીએ “વીમેન ઓફ ધી ફ્યુચર” નામની એક નાની પુસ્તીકા લખી છે. એ પુસ્તીકાના આધારે પ્રયોજક પ્રસ્તુત લેખમાં નીચેના વીચારો નવયુગના વાચક સમક્ષ રજુ કરે છે.

લેખાંક : નીચે

ગયા અંકમાં આપણે શુદ્ધ અને કૌટુંબીક જીવનની સમીક્ષા થઈ હતી છે; મુડીવાદી સમાજરચનાએ આજની કૌટુંબીક રચનામાં જે ભાગલા પાડ્યા છે અને સમાજવાદ કૌટુંબીક જીવનમાં કેમ અને કેવી રીતે પુનરચના કરશે તેની આછી રૂપરેખા પણ દોરી છે. આપણે જોયું છે કે કાળના વહેવા સાથે ગૃહ અને કૌટુંબીક રચનામાં પરિવર્તન થયાં છે અને થાય છે. સૈકાએ સુધી ધરની ચાર દીવાલોની અંદર ચાલેલા રેંટીઆ, શાળા અને એવાં બીજાં ગૃહઉદ્યોગનાં સાધનો આજે ઉદ્યોગવાદના વીકાસ સાથે ધરની દીવાલો ઓળંગી વીજાનની મદદથી વધુ વીકસીત થઈને જંગી કારખાનાં અને યંત્રાલયોમાં જઈ વસ્યાં છે. પણ તેથી કરીને કરોડો કામદાર સ્ત્રીઓના માથા ઉપરથી કામનો બોલો ઓછો થવાને બદલે

વધ્યો છે. મુડીવાદી સમાજરચનામાં આ સ્થીતી અનીવાર્ય છે.

શુદ્ધકામમાં ઘટાડો

પણ શુદ્ધને જે સાચી શાંતી અને આરામનું સ્થાન બનાવવું હોય અને સમાજવાદનો ઉદ્દેશ પણ તેવો જ છે તો પછી સ્ત્રીઓના માથા ઉપરથી આ શુદ્ધકામનો બોલો તદ્દન કાઢી નાખવાની અગર ઘણું ઓછું કરવાની સમાજવાદી સમાજને ફરજ આવી પડે છે. અને જમ બીજા ઉદ્યોગોમાં વીજાનની અદ્ભુત શોધ અને યાંત્રીક ચુકતીઓ અજમાવાય છે અને વ્યવસ્થીત રીતે કામના પ્રકાર ગોઠવી, માનવ મેળુ-રીના ઘણા ઓછા ખર્ચે સમાજ ઉપયોગી જરૂરીયાતો ઉત્પન્ન કરી શકાય છે તેવી જ રીતે જીવનની આ જરૂરીયાતો પણ ખીજ જરૂરીયાતોની માફક મળે એવી ગોઠવણ સમા-

જવાદ હેઠળ કરી શકાય છે અને તેમ કરીને આજનાં શુદ્ધિને સુધા અને ધંટી, ખાણીયા વીનાનાં બનાવી શકાય. સમાજવાદ હેઠળ આ કામ ક્યા પ્રકારથી કરવામાં આવશે તેની હવે સમાજોચના કરીએ.

માનવ મજૂરીની ખચત

લીલીએન્યથ જણાવે છે કે “ધેર ધેર જુદા સુલા રાખવાને બદલે ને ઓછો વખત લે અને થોડી મજૂરીએ સરસ કામ આપે તેવાં વીરાને આને જનસમાજને આજેલાં સાધને દ્વારા અમુક સંખ્યા હેઠલાં કુટુંબોની રસોઈ માટે તથા ચાર સ્ત્રીઓને રોકવામાં આવે તો વર્તમાનકાળમાં પ્રાચીન અને અત્યવસ્યીત પદ્ધતિએ ચાકતાં ગૃહોમાં જે અમાપ માનવશક્તિ વેડફાઈ રહી છે તેમાંથી મોટા ભાગની શક્તિનો ખચાવ થાય.” ને એક મધ્યસ્થ રસોઈગૃહમાં વીસ કુટુંબોની જમવાની સગવડ, તથા કે ચાર નીપજાત સ્ત્રીઓ, વીસ વ્યક્તિગત સુલા પાછળ થતા ખચ કરતાં ઘણા ઓછા ખચમાં અને વધારે સારી પદ્ધતિએ કરે તો બાકીની સોળ સ્ત્રીઓની રાક્તી સમાજ ઉપયોગી કામમાં સારી રીતે લઈ શકાય. આપણા અત્યારના મુડીવાદી સમાજમાં, નવી શોધખોળો અને કામ કરવાની સુધરેલી રીતોના પરીણામે માનવમજૂરીનો ખચાવ થાય છે તેનો ઉપયોગ સમાજના લોકોને બદલે વ્યક્તિગત લોકો માટે થાય છે. નફા માટે ચાલતા હરેક ઉદ્યોગોમાં માનવ મજૂરીની ખચત એટલે ઉદ્યોગપતિઓ માટે વધુ નફો અને એ ઉદ્યોગો ઉપર કામ કરતાં શ્રમજીવીઓ માટે આપસઆપસમાં મોઢરી મેળવવાની હરીફાઈ, વધુ બેકારી અને વધુ સંખ્યત કામ. પેણુ સમસ્ત જન-સમાજના લોકો અને કંસ્યાણુ માટે રચાયલા

સમાજવાદી સમાજમાં, માનવ મજૂરીની ખચત એટલે માનવ સમુદાય માટે ઓછી મજૂરી અને વ્યક્તિગત વીકાસ માટે વધુ વખત. વ્યક્તિગત શુદ્ધકામમાંથી મુક્ત થયેલી આશક્તિ, સારા સમાજ માટે ઉપયોગી થઈ પડતાં, દીવસના નીચત કરેલા કામના કલાકો ઓછા કરવામાં ધણી સકાયબુત બનશે.

સામાજિક દરજ્જાને વધશે

સમાજની આરોગ્યતા તેના દાકતરો ઉપર નેટલી અવલંબે છે તેટલી જ તે રસોઈ તેવાર કરનારાઓ ઉપર પણ આધાર રાખે છે, અને તેથી કરીને સમાજવાદી સમાજમાં રસોઈ કરનારાઓને પણ તે બાબતનું શાસ્ત્રીય શિક્ષણ આપવામાં આવશે. આગામી યુગનાં એ કામદારો સામાજિક દરજ્જામાં અને શાસ્ત્રીય જ્ઞાનમાં, આજના રસોઈ કરનારાઓ (સ્ત્રીઓ કે પુરુષો) કરતાં વધુ ઉચ્ચસ્થાન ભોગવશે કેમકે સમાજનાના સીદાંત ઉપર રચાયલા સમાજવાદી સંસ્થાનમાં કોઈ પણ કામ નીચું કે હલકું ગણવામાં આવશે જ નહીં. દરેક જાતનું કામ સમાજને એક સરખું ઉપયોગી છે, ભલે પછી અર્વાચીન સમાજમાં તે ઉંચું કે નીચું ગણાતું હોય. એક જ દાખલો લઈએ. આજે ભંગીનું કામ હલકામાં હલકું ગણવામાં આવે છે અને તેથી કરીને એ કામ કરનારને સમાજમાં હલકામાં હલકા દરજ્જાને માનવી ગણીએ છીએ. હવે ને માનવસમાજનું આ મહત્વનું પણ આજે હલકું ગણાતું અંગ તેમનું એ કામ કરવાનું બંધ જ કરે અરે! કાપડ માટે શું પણ થોડા દીવસ માટે જ ને બંધ કરે તો સમાજની શી સ્થિતિ થાય વાર? કેટલાકે મરકી, કાલેરા, પેગ વીગેરે જીવંતે

રોગચાળો ફાટી નીકળે; દુર્ગંધ મારતા રસ્તાઓ અને ગૃહોમાં ચાલવું અને વસવું પણ વસતું થઇ પડે; સાક્ષાત્ નર્ક અહીં જ આવની ઉપર ઉતરે અને એ સીવાયની ખીણ સ્થિતિની તો કલ્પના પણ કરી શકાય તેમ નથી. તેથી જ રીતે સમાજ ઉપયોગી ખીજાં કામો પણ તેટલાં જ ઉપયોગી છે. એકના અભાવે જ સમાજનો સામાન્ય વહેવાર થોડા વખતમાં બંધ પડી જાય. આથી કરીને સમાજવાદમાં કાંઈ પણ કામને હલકું ગણવામાં આવે નહીં એ સ્વાભાવીક છે.

ભવિષ્યના ગૃહો

રસોઇની માફક ખીજાં ગૃહકામો પણ સહકારનાં ધોરણે ચલાવવામાં આવશે. દરેક કામ અર્વાચીન યંત્રોની મદદ વડે કરવામાં આવશે અને નવાં યંત્રો જેમ શોધાશે તેમ તેના પણ ઉપયોગ કરવામાં આવશે. આમ વ્યક્તીગત ગૃહમાંથી લગભગ દરેક જાતનો ગૃહઉદ્યોગ નીકળી જાય અને ગૃહકામ વ્યક્તીગત રીતે કરવાને બદલે સહકારના ધોરણ ઉપર કરવામાં આવે તો ભવિષ્યનાં ગૃહો, ખચીત, શબ્દાથ' પ્રમાણે સાચી સાંતી અને અનંત આનંદનાં જ પીથામસ્થાનો બને. આ ગૃહો, તઝગી બક્ષનારાં આનંદ આપનારાં, શારીરિક તેમ જ માનસિક શાંતી દેનારાં, આરામ અને આરોગ્યતા આપનારાં બનશે એ નીવીવાદ છે.

લગ્નસંબંધ

હવે નવયુગની દરેક નારી જો વગર ચેતને કામ કરતી ગૃહરખુ ગૃહીણી મટીને સારો બહોલો લેતી સમાજની શ્રમજીવીણી બને તો પછી સમસ્ત સ્ત્રીજગત આપ

મેળે જ આથીકે સ્વતંત્રતા સંપાદન કરે જ. પણ આવી રીતની આથીકે સ્વતંત્રતાથી આજના વરવધુના લગ્ન સંબંધમાં પણ સાથે પરીવર્તન થશે. અને તેથી હવે આપણે “લગ્ન” વીધે અને કેટલુંક “વીવચન” કરીએ તો અસ્થાને નથી.

લગ્ન ક્યારે સુખકર બને ?

સમસ્ત સમાજના ઉત્કર્ષ માટે અને વ્યક્તીઓના પણ હિતને માટે લગ્નસંબંધની બંધાયેલાં વરવધુનાં જોડાં વચ્ચે સાચો પ્રેમ અને સુખી લગ્નસંબંધ એ વસ્તુઓ સૌથી વધારે ઇષ્ટ છે. પણ મુશ્કેલ પણ તેટલી જ છે. ઇષ્ટ છે, કારણ કે સુખી સંસાર માટે એ વસ્તુઓ અનીવાર્ય જરૂરની છે, સુખ અને આનંદની એ પ્રાથમિક શરતો છે. પણ એ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવી મુશ્કેલ છે કારણ કે સમાજમાં પ્રવર્તતા રીત રીવાજો અને વર્તમાન સામાજિક રચના તેની આડે અવરોધો ઉભા કરે છે. વર્તમાન સમાજમાં લગ્ન પાછળનો હેતુ આથીકે દ્રષ્ટીએ લક્ષ્યાયો છે. એક પુરૂષને એક સ્ત્રીની જરૂર છે કારણ કે તેના ઘરની સ્ત્રી રખેવાળ બને અને એક સ્ત્રીને એક પુરૂષની જરૂર છે કારણ કે તેના ભરણપોષણ માટે તે જરૂરનો છે. પણ લગ્ન પાછળની આ ભાવના અને હેતુએ લગ્નને વધુ સુખી અને સારું બનાવ્યું હોય એમ જણાતું નથી. અને તેથી જ આપણે આજે લગ્નની પ્રથામાં અને તેની પાછળ રહેલા હેતુમાં પરીવર્તન કરવાના પ્રયાસો નીહાળીએ છીએ; “સ્ત્રીઓને આથીકે સ્વતંત્રતા મળે ત્યારે જ લગ્ન સુખકર બનશે” એવી સમાજ સુધારકો તરફથી ભરોશારથી શ્રુતો પડતી સાંભળીએ છીએ.

મુડીવાદ છે ત્યાં સુધી

પણ આજના મુડીવાદી સમાજમાં સ્ત્રીઓ માટે આર્થીક સ્વતંત્રતા ભારે ભોગ સાટે સંપાદન કઠણ છે. પ્રખર ઉદ્યોગવાદના આ યુગમાં શુદ્ધઉદ્યોગને સ્થાન નથી, અને તેથી આર્થીક સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરવા માટે સ્ત્રીઓને શુદ્ધ ત્યજીને બદલ એક અથવા બીજા કામે જવાની જરૂર પડે આર્થી કરીને તેમનાં ઉપર શુદ્ધકામ સાથે બદલ કામ કરવાને બોલે પણ પડે એટલું જ નહીં પણ કલાકોના કલાકો સુધી કુટુંબમાં વેગળા રહેવાથી અને બાળબચ્ચાં માટે પુરતી કાળજી નહીં રાખી રાકવાથી તેમ જ સ્ત્રી જનતાને ચોખ્ખો ડોલ કે નડોલ તેવું ભારે કામ કરવાથી તેઓની સ્થિતિ દરેક રીતે વધુ દયાજનક અને છે. અર્વાચીન મુડીવાદી સમાજમાં સ્ત્રીકામદારોની આર્થી સ્થિતિ આપણે ખુદલી આંખે જોઈએ છીએ. આવી વસ્તુસ્થિતિ ડોલ તેવા સંજોગમાં આર્થીકસ્વતંત્રતા સંપાદન કરવાનું સ્ત્રીજનતાને ભાગ્યે જ ગમે. જો કે આજની સમાજરચનાએ ઉભા કરેલા સંજોગને વશ થઈને આજે કરોડો કૃષીકારો અને કામદારોની સ્ત્રીઓને આટલો ભોગ આપવો પડતો છતાં એ કર્મ સ્થિતિના ભોગ થઈ પડવાની ફરજ પડેલી જ છે. મુડીવાદી સમાજમાં પરાધીનતા અને વૈતરફ સમાજના મોટા સમુદાયની સ્ત્રીજનતાના નસીબમાં લખાયેલું જ છે; મુડીવાદી સમાજરચનામાં જ્યાં સુધી મુલગત પરીવર્તન નહીં થશે ત્યાં સુધી તે એ પરાધીનતા અને વૈતરફ જેવી દશામાંથી મુક્ત થવાને તેમને માટે માર્ગ મોકળો નથી; તેમના નશીબમાં એક અથવા બીજી રીતની શુદ્ધામી નીમણેલી જ છે... કેટલાકનાં જીવન નોકરી કરતાં, પણ લગભગ શુદ્ધામી જેવી દશા

ભોગવતા પુરોગ-ઉપર આવડાંબે છે અથવા તે તેઓ જનતા જ પગારદાર શુદ્ધામી છે. બંને સ્થિતિમાં, સવારથી સાંજ સુધી અતીરત સખત મજુરી કરતાં છતાં પણ તેઓને અને તેમનાં બાળકોને જીવનની પ્રાથમીક જરૂરીયાતો પણ પુરી સાંપડતી નથી.

જોખનનાં જોમ

પણ સમાજવાદ ઉદ્ધ, નવયુગની એ નારીને પગારદાર શુદ્ધામી અને પોષણની સીંતાએ સ્ત્રીકારવાં પડતાં લગ્નબંધન, એ બંને સ્થિતિમાંથી એક પણ સ્થિતિ, આજની માફક, પસંદ કરવાની ફરજ પડશે નહીં. પગારદાર શુદ્ધામીને સમાજવાદમાં સ્થાન નથી. કાપમાં આર્થીક સ્વતંત્રતા અને જીવનની પ્રાથમીક જરૂરીયાતોની ગેરંટી લઈને તેઓ દીવસના નીપટ કરેલા કામના કલાકો સુધી કામ કરીને સમાજની જરૂરીયાતોના ઉત્પાદનમાં ચોખ્ખો ફાળો આપશે. લગ્ન તે તેમને મનપસંદ કરેલા પુરુષ સાથેની શારીરિક અને માનસીક એકતા સાધવાનું સાધન ગણાશે. આવતી કાલની એ માનસીક અને શારીરિક તંદુરસ્તીવાળા કામગાંગી કુમારીકાએ તેમની કેલવણી પુરી કરીને તેમના પસંદ કરેલા ધંધારોજગારમાં કામે ચડશે; જીવનનૈકાની સર્વેલગાદ ચક્ર કરશે. ગમે તે ધંધો અને કામ તેમણે હાથ ધર્યાં હશે પણ સારા ચ સમાજની સેવા કરવાના બદલામાં તેમને જીવનની પ્રાથમીક જરૂરીયાતો અને ચોખ્ખો ઉપભોગોની ખાતરી મળશે. આજની માફક સ્ત્રી શ્રમીત અને શુખમરાને આરે ઉમેલી કામદાર સ્ત્રીઓને બદલ સમાજવાદમાં આપણે જોમ અને ઉત્સાહનાં પુર પ્રસારતી પ્રમદાઓ જોઈશું; કંટુપ અને શીકા પડી ગયેલા ચંચરાની જગ્યાએ આંખને આકર્ષક લાગે તેવા અને

સુન્દી ખરે તો લોહી નીકળે તેવા ચ્દેશઓ નગરે નીવળીયું; આજનાં ઉંડાણમાં પેસી ગયેલાં ચક્ષુઓ, માંપકેંગણાં શરીરો, ખેડેળ બદો અને ખેસી ગયેલા ગાલોને બદલે આવતીકાલના પૌવનમાં ચક્રમકતી ચક્ષુઓ, શુક્રાખી ગાલો અને સુદૃઢ બાંધવાળાં બદો લાળીયું. તંદુરસ્તી, બળ અને જેમ એ પૌવનની ખાસ ખાસીયતો છે. આધુનીક સંસ્કૃતીની બદીઓથી અડીપત રહેતી જંગલી જાતીઓની લુપ્તતા જોઈએ અને એ બદીઓથી દુર રખાયેલી આજનાં સંપત્તિવાનવર્ગની બાળાઓ પૌવનની ખાસીયતોનાં ઇવતાં જાગતાં દ્રષ્ટિ છે.

લગ્ન પાછળનો હેતુ

આવતીકાલની આવી કુમારીકાઓ-આજે તો સોમાંથી પણ આવી એકે જાણે જડે-શારીરીક અને માનસીક દ્રષ્ટીએ, તે પછી પરણવાને અને માતા થવાને તદ્દન લાયક બનશે. પણ એ લક્ષ સંબંધ પાછળ પસંદગી અને પ્રેમની અનુભવી રહેશે. ગમે તેમ લોકો માંકેડે વળગાડવાની આજની રીતને સમાજવાદમાં સ્થાન રહેશે નહીં. તેમજ શુદ્ધ સાચવવા કે રાંધી ખવડાવવા માટે જ પુરૂષને સ્ત્રીની જરૂર છે અને પોતાતું પોષણ થાય તે માટે સ્ત્રીને પુરૂષની જરૂર છે એવા હેતુથી જ કાંઈ લગ્નની આવશ્યકતા રહેશે નહીં સમાજવાદ હેઠળ લગ્નસંસ્થાનો હેતુ બન્ને જાતીઓ વચ્ચે સુસંધાગ સાધવાનો અને એકમેકના માનસીક વીકાસને મદદગાર થઈ પડે એવા સંજોગો ઉપસ્થિત કરવાનો છે. અને તેથી જ પ્રેમ અને પસંદગી એ લગ્નની પ્રાથમીક શરતો રહેશે. જ્યાં સાચા પ્રેમને સ્થાન નથી પણ ફક્ત પ્રેમવીહાણા જાતી-સંજોગની તૃપ્તિ હોય એવા સમાજમાં

લગ્ન એ બે હૃદયોમાં આનંદ અને અનુરાગ પ્રગટાવવાને બદલે હુતાશની જ પ્રગટાવે.

વીધીથી પર એવાં લગ્નો

આવતી કાલનાં એ લગ્નો માટે કેવા કાયદાઓ ઘડાશે અને કઈ રીતે એ લગ્ન સમારંભો ઉજવાશે તે ચોક્કસ રીતે આજે કહી શકાય નહીં. તેમ જ એ સવાસો પણ કાંઈ ખાસ મહત્વના નથી. આધુનીક જમાનામાં સામાન્ય મતોદરા, જેમ બને તેમ સામાન્ય કાયદા કાનુનો સરળ કરવા તરફ અને સામાજિક પ્રસંગોમાં જેમ બને તેમ વીધીઓ ઓછી કરવા તરફ વળે છે. અને લાવીબમાં તો આવી જાતનું વક્ષણ વળી વધુ આગળ વધશે. મોટે ભાગે તો સમાજવાદમાં આજે થતી લગ્ન પાછળની વીધીઓ હાસ્યાસ્પદ અને નીરર્થક તરીકે ગણાઈને નાબુત કરવામાં આવશે. લગ્ન બંધનથી સ્વેચ્છાએ બંધાતા બને પક્ષકારો તેમની રાજ્યપુર્ણતા અને એકમેક તરફની અને તેમનાં સંતાનો તરફની જવાબદારીઓની કબજાત આપણે એક નિવેદન કરે એટલું જ ફક્ત કાયદાની દ્રષ્ટીએ જરૂર રહેશે. કારણ કે વરવધુ વચ્ચેની વફાદારી અને તેમનાં લગ્ન સંબંધનાં સુખ કાંઈ કાયદાથી કે વીધીઓ કરવાથી સાંપડતાં નથી. બાહ્ય-ઉંબર પુરેપુરો જાજવાથી કાંઈ લગ્નનો હેતુ સફળ થતો નથી. સામાજિક સુગોના પરિવર્તન સાથે, લગ્નની રીતોમાં ગરીવતન થવાતું જ પણ સ્ત્રી અને પુરૂષ બન્નેને એક બીજાની જરૂર રહે છે અને તેથી લગ્નનાં ગમે તેવાં રૂપો બદલાય પણ સ્ત્રી પુરૂષનો કુદરતી જાતીય સંબંધ અસ્ત થવાનો નથી. સંસ્કૃતીના વીકાસ સાથે એ સંબંધ વધુ આદર્સવાદ તરફ ઢળતો જાય છે અને હવે પછી પણ જશે.

વિચાર મંથન

: લેખક :

વી ચા ર ક

સ્વતંત્રતા દામદાર અને ખેડૂતો ઉપર રાજ્ય ચલાવવાની સત્તા, તેમને કચડી નાખીને જ કચાણી કરનારા અને એ કચાણી ઉપર જીવનારા મુકીબર માણસોના હાથમાં મુકે, તે સ્વતંત્રતાથી દેશના એકસોમાં નેત્રુ માણસોનું દુઃખ જરા પણ જતું નથી. માત્ર સત્તાનાં મોટાં મોટાં સ્થાન ઉપરના માણસો બદલાય અને તેથી દેશના શ્રીમંતોને, જાગીરદારોને અને ઉદ્યોગપતીઓને તે સ્થાન મેળવવાની તક મળે તેટલું જ.

...

શ્રી દન સ્વતંત્ર છે. પોતાના જીવન-માં જ સમાજવાદને વ્યવહારમાં મુકવાની વાતો કરનારા દામદાર પક્ષના હાથમાં પાલ્લભિન્દની સત્તાનાં મુત્રો છે. પરંતુ તેથી ત્યાંની નીર્ધન જનતાને શું લાભ થયો છે? જોખમાં જોખ ૨૭ થી ૨૮ લાખ માણસો ખેડાર છે, ખીજી તરફથી શ્રીમંત ઉદ્યોગપતીઓ નવાં યંત્રોની મદદથી દામદારોને ધરાડતા જઈ ખેડારી વધારે છે. એક જ દાખલો બસ થયો, ખેડારો ઉપર જ્યાં પહેલા ૧૮૦ માણસો કામ કરતા ત્યાં આજે યંત્રોની મદદથી ૧૪ માણસો મારફત તેટલું કામ કરાવી શકાય છે.

ખીજી તરફથી ખુદ હાલમાં લક્ષાધી-પતીઓની સંખ્યા વધતી જાય છે. આંકડા-શાસ્ત્રીઓ કહે છે કે દરેક દશ વર્ષે શ્રીદનના લક્ષાધીપતીઓની દોલતમાં અત્યંત

મીઠકત [Estimated] પાછળ ૨૦ લાખ પાઉંડનો વધારો થયો છે.

...

દુનકુજેરોની કચાણી કેમ વધે છે તે જોવું હોય તો થોડીક કંપનીઓએ પોતાના ભાગીદારોને આપેલાં વ્યાજ ઉપર ઉડતી નજર નાખવાની જરૂર છે.

નેશનલ ટીસ્ટકોર્પોરેશન : ગયા વર્સે ૬,૮૧,૫૩૮ પાઉંડનો નફો. બરાબસી મુકી ૧૦,૦૦,૦૦૦ પાઉંડની રીઝર્વ ફંડ પણ આજુ વર્સે તેટલું થયું. ભાગીદારોને ૬ મહીનાનું વ્યાજ આપપત વેરાથી મોટા ૧૫ ટકા લેખે અને રોર દીઠ આપપત વેરાથી મુકત અડી શીલીંગ આપ્યા!

લોહાઈઝ બેન્ક : ગયા વર્સે નફો ૨૧,૦૦,૦૦૦ પાઉંડનો થયો. ૧૫ ટકાનું વ્યાજ ભાગીદારોને આપ્યું.

નર્ડેન બાકરે ૨૦ ટકાનું વ્યાજ આપ્યું, લેવીસ લીમીટેડ ૨૦ ટકાનું, ઇમ્પીરીઅલ ટાબેકો લીમીટેડ (જિનો વાપીક નફો માત્ર ૧૦,૦૦,૦૦૦ પાઉંડથી કંઈક વીશેષ છે તેણે) ૨૩૨ ટકાનું ઉપરાંત બોનસ, ફ્રેઝ લીમીટેડ ૨૫ ટકાનું (આપપત વેરાથી મુકત), મીનેસ લીમીટેડ ૩૦, ૫૫ એસ્ટુ-રન્સ કંપનીએ ૫૦ ટકાનું વ્યાજ આપ્યું. ત્યારે અશાંતી ગ્રાહકશીલ ડોરથોરેશને ગયે વર્સે ૧૦૦ ટકા નેટલું વ્યાજ વહેંચ્યું.

અને મુકીબર માણસોને કેવા કેવા પગારો મળે છે તે પણ સાથે સાથે જોઈ લઈએ :

ખાણોની પુનરચના માટે એક પંચ નીમવામાં આવ્યું છે. એ પંચના પ્રમુખને કામદાર સરકારે વર્ષ દીવસે માત્ર ૭૦૦૦ પાઉન્ડ આપવાની પાલિમેન્ટ પાસે માગવા છતાં અઠવાડિયામાં જ માગણી કરી. એ ભાષા જે ખાણો માટે રેખલ આગળ પુરશી પર બેસીને કામ કરશે તેમને અને ખુદ ખાણોની અંદર કામ કરનારાઓને મળતા પગાર સાથે સરખામણી કરીએ તો તારતમ્ય આ પ્રમાણે નીકળે છે.

પ્રમુખ	ખાણોનો મજૂર
પા. ૭૦૦૦	પા. ૬૧
એક વરસે	એક વરસે
૧૩૪	૩૫
" અઠવાડિયા	" અઠવાડિયા
૨૭	૭
" દીવસે	" દીવસે
૫૧	૧
પા. ૫૧	પા. ૫૧

દુ'કામાં : ખાણોના કામદાર ૬૦ વરસ સુધી સવત કામ કરીને જે કમાણી કરે, તેટલી કમાણી પોણા પ્રમુખ એક વરસમાં કરશે!

...

શ્રી મંત્રોના રાજ્યમાં ધર્મની વાતો બહુ થાય છે. કહે છે કે જસસ કાષ્ટ ગરીબો માટે ખુબ પ્રેમ રાખતા હતા. એમના ઉપદેશનો પ્રચાર કરનારા ઇંગ્લેન્ડના ધર્મચાર્યોની પગાર મળે છે. પણ દેશમાં મંદી આવવાથી તેમના પગારમાં દશ ટકાનો ઘટાડો થવાનો છે. એ

ઘટાડા પછી ખ્રીસ્ત પ્રભુના ઉપદેશનો પ્રચાર કરનારા એ સંતોને હવે નીચે પ્રમાણે પગાર મળશે:

કેન્ટબરીના ધર્મચાર્ય	એક અઠવાડિયા	પા. ૨૬૦
લંડનના ધર્મચાર્ય	"	પા. ૧૫૬
ડરહામના ધર્મચાર્ય	"	પા. ૧૨૧
ગ્લોસ્ટરના ધર્મચાર્ય	"	પા. ૭૪

પણ કેટલાક ધર્મચાર્યોની ખીયારા જોઈને ઓછા પગાર પડે છે. તે આંકડો અઠવાડિયાના માત્ર ૩૫ પાઉન્ડ નેટલોજ થાય છે!

ઇંગ્લેન્ડમાં બધા મળીને આવા ૪૭ ધર્મચાર્યો છે, તેમને બધા મળીને વરસે ૬૯૩ ૧૬૨,૪૦૭ પાઉન્ડ પગાર તરીકે મળે છે. હવે આ પગાર અઠવાડિયા ૩ પાઉન્ડ કમાનારા કામદારની સરેરાશ કમાણી સાથે સરખાવીએ તો તે પગાર ૧૨૩૩ કામદારોની કમાણી નેટલો થાય! પણ ખ્રીસ્તમાં બધા કામદારોને અઠવાડિયા ૩ પાઉન્ડનો પગાર મળતો નથી એ જુલુજ નેહલુ નથી. જસસ કાષ્ટરોનો આત્મા ને ક્યાંય જાય તો તે આ સરખામણી કરીને શું કહે?

...

હું મળ્યાં વીલાવતા માંડોમાં કામદારો [વજુકરો] અઠવાડિયા ૪૮ કલાક કામ કરે છે, તેમના એ કામમાં અઠવાડિયા પાંચ કલાકનો વધારો કરી પગારમાં ૧૨૧ ટકાનો ઘટાડો કરવાની તેમજ ઉપરાંત નીશાળો સંખ્યામાં વધારો કરવાની મીલમલોટોએ માગણી કરી છે. આવા વજુકરોને અઠવાડિયા ૩૬ શીલીંગનો પગાર અપાય છે એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે.

...

સ્વતંત્ર ક્ષીટનના ખીજા પણ કેટલાક આંકડા જાણવા જેવા છે :

પ્રજાના ૧૭ ટકા જેટલા માણસોના ખીસામાં કુલ રાષ્ટ્રીય આવકના ૫૦ ટકા જેટલા હિસ્સો જાય છે.

પ્રજાના ૨ ટકા જેટલા માણસો રાષ્ટ્રીય પુંજના હે કરતાં વીશેષ હિસ્સાના માલિક છે,

છેલ્લી લગાઇ વખતે ક્ષીટનના ૨૮૦ માણસોની પુંજમાં ૭૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડનો વધારો થયો હતો.

ક્ષીટનની પ્રજાના માત્ર બે જ ટકા જેટલા માણસો લાખખોથી માંડીને ૫૦૦૦ પાઉન્ડ જેટલી મીઠકત ધરાવે છે.

૧૯૨૬-૨૭ માં ક્ષીટનના ૧૩૫ માણસોને એકંદર ૨૭,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડથી પણ વીશેષ નફો મળ્યો. જે સરેરાશ ૨૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડ જેટલા થાય છે.

ઇંગ્લંડ અને વેલ્સની અડધોઅડધ મીઠકતની માલિકી ૪૫૦૦ માણસના જ કબજામાં છે.

ક્ષીટનનો એક જ ડયુક ૧,૦૦૦,૦૦૦ એકર કરતાં વધારે જમીનનો માલિક છે. પાર્લામેન્ટની ઉમરાવોની સમાના ૧૧ જમીનદાર સભાસદોની પાસે બધી જમીને ૪,૦૦૦,૦૦૦ એકર જમીન છે.

...

લગાઇ પહેલાં ક્ષીટનના દરેક કુટુંબ દીઠ ભુતકળની તેમ જ ભવિષ્યની લગાઇ માટેનું સરેરાશ વાળીક ખર્ચ ૨૦ પાઉન્ડ થતું હતું. છેલ્લી લગાઇ પછી એ આંકડો વધીને ૫૭૫ પાઉન્ડ જેટલો પહોંચ્યો છે. પરંતુ સામાન્ય જનતાની આવકમાં તેવો વધારો થયો નથી. આમ છતાં લગાઇની મનોદશા ચાલુ છે કેમકે તેથી ક્ષીટનના મુડીલર ધનકુખેરોને લાલ થવાનો છે.

...

પુનઃજન્મની આત્માના હૃદયમાં સત્તા હોય ત્યારે, કેવું પરીણામ આવે તે ઇંગ્લંડની અંદરઆઉન્ડ રેલ્વેઝ પ્રમુખના પ્રમુખ યોર્ક એશરીલે જ પોતાના બહાલીદારોની સમા સમક્ષ રજુ કરેલા આંકડાઓ ઉપરથી જાણાય છે.

૧૯૨૧ થી ૧૯૩૦ સુધીમાં યાંત્રિક સાધનોની મદદથી જીવતાં માણસ કામદારોમાં ૩૯ ટકાનો વધારો થયો ત્યારે કામમાં ૬૮ ટકા જેટલો વધારો થયો. કામદારોનો પગાર સરેરાશ અડવાડીઆના ૪ પા. ૧૦ રી ૩ ચે. હતો તે ધરીને પા. ૪-૩ રી ૮ ચે. જેટલો થયો. ૧૯૨૧ માં ઇંગ્લંડની મુડી ૪૯,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડની હતી, તે ૧૯૩૦ માં વધીને ૭૭,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડ જેટલી થઈ. એટલે મુડીમાં ૫૭ ટકાનો વધારો થયો. ૧૯૨૧ માં ૪ ટકાનું સરેરાશ વળતર મળતું હતું, તે ૧૯૩૦ માં ૧૫ ટકા જેટલું મળે છે.

એનો અર્થ એટલો જ કે મુડીવાળાઓની મુડીમાં ૫૭ ટકાનો વધારો થયો, બાકીમાં અડધા ટકાનો વધારો થયો, કામમાં ૬૮ ટકાનો વધારો થયો, ત્યારે માત્ર નીર્ધન કામદારોના પગારમાં આઠેક ટકા જેટલો વધારો થયો !

...

અંગ્રેજો આર્જેન્ટાઇનમાં અમેરીકનોની સામે હરીફાઇમાં ઉતરેલા છે. એ હરીફાઇમાંથી કદાચેં યુદ્ધની હેઠળી પણ સળગે તો ગરીબ કામદારોનો મરો થાય છતાં આર્જેન્ટાઇનમાં ડબલગીરી કરવાનું કારણ નેહએ તો પચાસ વર્ષ પહેલાં એટલે ક્ષીટનના થોડાક હજાર પાઉન્ડ આર્જેન્ટાઇનમાં રોકાયેલા હતા, અત્યારે ત્યાં ક્ષીટીય પુનઃજન્મની આત્મા પા. ૩૦૦,૦૦૦,૦૦૦ રોકાયેલા છે, તેમાંથી તેમને વરસે દહાડે પા.

૨૫,૦૦૦,૦૦૦ નેટલા વ્યાજના મળે છે. જે વળતર આઠ ટકા નેટલું થવા જાય છે. આજેન્ટાઇનમાં કુલ ૩૦,૦૦૦ માઇલ નેટલી રહેલ છે તેમાં ૧૬૦૦૦ થી વીશેષ માઇલ રહેલ ઉપર ખીટીશ પુનઃપતીઓના કાણુ છે. એમના હીતનું સંરક્ષણ કરવા માટે જે સેઓ આજેન્ટાઇનમાં યુદ્ધ જગાડે, તે પણ હીંદ. જે સંસ્થાનીક સ્વરાજ ભોગવતો હોય અને પુનઃપતીઓ, જમીનદારે તેમજ રાજાઓની જ તેની ઉપર સત્તા ચાલતી હોય. તે ગરીબડા હીંદીઓને ખીટનની વહાર કરવા ત્યાં પણ લઈવા જવું પડે!

...

જગતભરના મુડીવાદીઓના દેશોમાં કંઈ નહીં તે ૧૯,૦૦૦,૦૦૦ માણસો ખેકાર છે. ઓછામાં ઓછા દશ કરોડ લોકો ખાનગી કે જાહેર ધર્મદા સંસ્થાઓ ઉપર નમે છે, ત્યારે ખીજ કરોડો માણસો ભુખે મરવા જોવી રોજ મંજૂરીને હવે છે. હીંદુસ્થાનના ખેકારોના ખરેખરા આંકડા પણ અત્યારે તો મળી શકતા નથી, છતાં શ્રી જમનાદાસ મહેતા એ આંકડો ઓછામાં ઓછો ચાર કરોડ નેટલો ધારે છે.

...

અમેરીકા સ્વતંત્ર દેશ ગણાય છે. પરંતુ ત્યાં પણ ૭૦ લાખ ગરીબ માણસો ખેકાર છે. એ તો ઠીક પણ એ સ્વતંત્રતા કાળા ગોરા વચ્ચે ગોઝારો રંગબેદ હજી ભુલાવી શકતી નથી. ભુલો: ૧૯૩૦ માં અમેરીકાનાં સંયુક્ત સંસ્થાનોમાં ૨૧ માણસોને જીવતા સજાગાવી મુકવામાં આવ્યા. આગલા વરસે ન્યારે ૧૧ માણસોને સજાગાવી મુકવામાં આવ્યા હતા, ત્યારે ૧૯૩૦ માં ૧૦ નો વધારો થયો! આ સજાગાવી મુકવામાં આવેલા ૨૧ માણસોમાંથી ૨૦ માણસો કાળા સીધી

હતા. આમ છતાં અમેરીકા સામ્યવાદની સાથે ખરાડા પાડે છે.

રોલેન્ડ હેઇસ નામનો એક સુવીખ્યાતસીધી ગવૈયો અમેરીકાથી ગાવા માટે લંડન આવ્યો છે, તેને માટે લંડનના ગોરા હોટલમાં ઉતરવાની જગા જ મળી નહીં, દશ વર્ષ પહેલાં એ ભાઇ લંડન આવ્યા ત્યારે બકા-ગહામ રાજમહેલમાં એનું ગાણું સાંભળી રાજા-રાણી પ્રુથ થયાં હતાં અને રોલેન્ડને હીરાની પીન બેટ આપી હતી, જે સીધીભાઇને ખીટીશ સામ્રાજ્યના રાજમહેલમાં માન મળે તેને સ્વતંત્ર ખીટનનાં હોટલમાં પૈસા આપતાં પણ રહેવાનું સ્થાન ન મળે એ લક્ષમાં લેવા જવું છે. આખરે રોલેન્ડને ખાનગી મકાન ભાડે લઇને રહેવું પડ્યું છે!

આ રોલેન્ડ ધર્મે ખીરતી છે એ ભુલવું નેહવું નથી

...

જે સ્વતંત્ર અમેરીકામાં આવે ૭૦ લાખ માણસો ખેકાર છે, ત્યાં મુડીભર માણસો ક્રાંત્યાધીપતી અને લક્ષ્યાધીપતી છે. તેમની મોટરોમાં અને એમની માલીકનાં કારખાનામાં દર વર્ષે લાખો ગરીબોનાં અને પગે ચાલનારાઓનાં બક્ષીદાન લેવાય છે. આથી ફુનીયામાં સહુ કરતાં લુલા, લંગડા, ખીજઓ ઉપર આધાર રાખનારા માણસોની સંખ્યા અમેરીકાનાં સંયુક્ત સંસ્થાનોમાં જણાય છે. ત્યાંની સરકારના આંકડાખાતાના આધારે જ જોઇએ તો ગયે વરસે ત્યાં ૯૭,૦૦૦ માણસોને પ્રાણઘાતક અકસ્માતો થયા. અને ૧૦,૦૦૦,૦૦૦ માણસોને થયેલા અકસ્માત પ્રાણઘાતક ન થયા. માર્યા ગયેલાઓમાં ૧૬૦૦૦ તો બાળકો હતાં! મનુષ્યોનાં લેવાયલાં આ લપંકર જલીદાનોમાં તણુ ભાગ મોટરોને

ફાળે નોંધાયા છે અને ચોથો ભાગ કારખાનાને ફાળે ગયો છે.

...

ખોલ્શેવીક રશીઆની પાંચ વર્ષની યોજના જેમ જેમ સફળ થતી જાય છે, તેમ તેમ મુદીવાદી સામ્રાજ્યવાદીઓને તેની સામેનો વીરોધ બળવર થતો જાય છે. હાલમાં રશીયાના હિમારતી લોકોની સામે કોટન અને અમેરીકામાં ખુબજ પ્રચાર શરૂ થયો છે. કોટનની સરકારે તો તેની ચળવળ માટે ૨૦૦ પાનાંની એક ચોપડી પ્રસીદ્ધ કરી છે. કહે છે કે ખોલ્શેવીકા કેદીઓ પાસે 'વેડ' કરાવે છે માટે રશીયન લોકો 'ખરીદવું' નહીં.

રોમન લેસ્લી બુલ નામનો અમેરીકન કહે છે કે, એમ તો આખા જગતમાં અત્યારે કેંઈ નહીં તો ૩,૦૦૦,૦૦૦ ગુલામો હજી પણ છે. એટલું જ નહીં પણ એશીયનીઓ, અફઘાનીઓ, ચીન, ઇજિપ્ત ઇરીટ્રીયા, સદમ અને મુઘલમાં ગુલામોનો વ્યાપાર તકમાર ચાલે છે. ઉપરાંત હીંદમાં દેશીરાજ્યોમાં તેમ જ બ્રીટીશ હીંદમાં ગામડામાં વેઠ હજી નાશ પામી નથી. વળી અધઃગુલામી જેવા ધંધાઓની તો વાત જ નથી કરવાની, કેમકે રશીઆ સીવાયના દુનિઆના તમામ દેશોમાં ઉદ્યોગપતીઓના પગારદાર ગુલામોની દશા એ ઉજળા નામથી જરાયે મુઘરી ગઈ નથી.

પરંતુ હીંદમાં ચાના અને ગળીના બજારોમાં જે મોટે ભાગે ગેરકાયદેની માલમીટીના છે, તેમાં ચાલતી ગુલામી પ્રથાઓ, શીલ અને આફ્રીકાના ગીરમીટીઓ અને મીધીઓની ગુલામીદશા એ બધું બ્રીટીશ મુલસદીઓની આંખ આગળ આવતું નથી. અમેરીકા પણ લીબેરીયા અને વેરતું રખર, દર્શીબુ આફ્રીકાની ખાણોનાં હીરા, બેસ્થન તાંબાના કંગાલું તાંબુ અને મધ્ય અમેરીકાનાં ફોફા ઉપર ગુલામી વેઠને દારણે અંકુશ મુકવા તૈયાર નથી.

બ્રીટીશ મુલસદીઓ ખોલ્શેવીક રશીઆની ઉપર એવો આરોપ મુકે છે કે એ વેઠ કેદીઓ પાસે લેવાય છે. પણ હીંદનાં કેદખાનાની અંદર લેવાતી વેઠની વાતો ઉપર હવે તો જોઈએ તેટલું અગમવાળું પડ્યું છે, અને સરકારી નેત્રપાત્ર દર વર્ષે લખાઈને નફા એ કમોમાંથી જ કહે છે. કાળાપાણીની આંદામાનની વેઠની કથાઓ હતું હીંદીઓના કાંનમાં તો જ લણકાર જેવી છે. મુદીવાદી સામ્રાજ્યવાદીઓ કહી ચકતા નથી. પણ એમને 'વેડ'ની સામે વાંધો નથી. સામ્યવાદની સફળતા સામે વાંધો છે. પરંતુ જે વાત સામ્રાજ્યવાદીઓ છુપાવે છે તેનીયં જનતા બરાબર સમજી શકે છે, એ સમયની બલીદારી છે.

નવયુગ

આપને માટે થોડાં ખર્ચે દુનિયાભરની ગુજરાતી આલમમાં 'સેલ્સમેન' થઈ શકે છે.

હીંદુ કાયદા સામે “કાવત્રુ” (૧૪૨ મા પાનાનું ચાલુ)

કાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે, તેને ગેરકાયદે ગણી તેવાં લગ્ન ને ‘નદ’ ગણતો નથી તે જ તેની મોટી ખામી છે.

આ રીતે હીંદુ સ્ત્રીઓનો જીવનસાથી જાતવાનો હકક હીંદુ કાયદા અને સામાજિક રીતોના કાવત્રાંથી ખુચવી લેવામાં આવેલો છે.

ઉપર પ્રમાણે હીંદુ સ્ત્રીસમાજ પર અકળ અન્યાયો અને સીતમો નીઅદીક ઝડી વસી રહી છે, છતાંયે રીટરક્ષકોએ ગળથુથીમાં પાયેલ “સંસ્કાર”ના ઝેરથી સ્ત્રીસમાજ તે અન્યાયો સામે અંધાપો વેડી રહ્યો છે. આ ઝેરના ઉતારના ઉપાયો તો અન્યાયો લક્ષમાં આવે ત્યારે જ લેવાયને?

હીંદુ કાયદા સામે “કાવત્રુ”

પુરૂષ વર્ગની સરમુખત્યારીની આપખુદ એડી નીચે કચરાતા સ્ત્રીવર્ગે તો તે હત્યારા હીંદુ કાયદાને દફનાવવા માટેનું પ્રયત્ન કાવત્રું કરવું ફક્ત યોગ્ય જ નહીં પરંતુ અતીશય આવશ્યક છે. પુરૂષોના ભોગવીલાસની ‘સજીવ ચીજ’ બનવા કરતાં સમાન હકક મેળવવા માટે તેઓ સદાયે સ્વપ્નાં સેવે છે; પરંતુ પુરૂષોના ધીમા, મીઠા અને ઘણી વેળા ભુલ્યા શબ્દે તે બધું ભુલી જાય છે. ધર્મશાસ્ત્રો (!) સ્ત્રીને સહધર્મચારીણી કહે છે, પરંતુ તેનો વ્યવહારીક અર્થ તો ગુલામડી જ થાય છે. ધર્મશાસ્ત્રોના આવા ભમાવનારા શબ્દોથી, અને પતીદેવનાં મીઠાં પરંતુ કાયદેસરની જવાબદારી (Legal obligation) વીનાનાં વચનોથી સ્ત્રીસમાજે ફક્ત સાવધાન રહેવાનું કહેવાની

મારી મતલબ નથી; પરંતુ તેવા સમાનહકકનાં વચનોની પોકળતા ખુલ્લી પાડવાની મારી ઇચ્છા છે. પુરાતનવાદીઓ અને ધર્મશાસ્ત્રોએ સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યની આડે ઉભી કરેલી ધમારતો પગલેડી. સ્ત્રીઓ માટે દુર થવી મુશ્કેલ છે. પરંતુ બાળાઓ કે વીધવાઓ માટે તો તે તેટલું દુસ્કર નથી. હીંદુ કાયદાની સખ્તા-ધર્માંથી પોતાની પુત્રીઓને છોડવાની દરેક માતાની ફરજ છે. એ અન્યાયોની ઝડી સામે સક્રીય બંધનાં બુધગણો કુટુંબની દરેક પુખ્ત ઉપરની બાળાની ફરજ છે. સામાજિક પ્રગતીનો નકાર કરતા એ કડર. કાનુનોને દફનાવવાનો કાયદેસરનો એક જ સ્ત્રોત છે. તે સ્ત્રોત ધાર્મિક વીધીથી લગ્ન કરાવતાં પહેલાં રજીસ્ટરની કોર્ટમાં લગ્ન રજીસ્ટર કરાવવું તે છે. ખ્રીષ્ટીય હકુમતમાં રહેનાર ૨૧ વર્ષ કે તેથી ઉપરનાં સ્ત્રી પુરૂષોમાંથી એકજણ ખ્રીષ્ટીય હકુમતમાં પંદર દીવસના વસવાટને અંતે રજીસ્ટરની કોર્ટમાં લગ્નની નોટીસ આપે છે. તે નોટીસની શી ફક્ત ૦-૮-૦ હોય છે. ત્યાર બાદ પંદર દીવસે વર કે કન્યા જેની ઉંમર ૧૪ થી ૨૧ વર્ષની વચ્ચેની હોય તો તેનાં વાલીઓની સંમતીથી અને ૨૧ વર્ષ થઈ ગયાં હોય તો કોઈ પણ જણની સંમતી સીવાય રજીસ્ટરની કોર્ટમાં ત્રણ પુખ્ત ઉંમરના સાક્ષીઓની હાજરીમાં લગ્ન રજીસ્ટર કરાવી શકે છે. તેનું ખર્ચ ફક્ત ૫-૦-૦ રૂ. જ આવે છે. જો રજીસ્ટરને ઓફીસ સીવાય બીજા જગ્યાએ લગ્ન માટે રજીસ્ટર કરવા બોલાવવામાં આવે તો તેના રૂ. ૧૦ વધુ આપવા પડે છે. આ પ્રમાણે તે લગ્ન વીધીથી દેમાર પ્રતીતિના વખતમાં વખતનો અનહદ બચાવ થાય છે, અને આથી કસ્ટોમરોના આ યુગમાં ખર્ચ થતું નથી.

તે ઉપરાંત પ્રગતીમાન માનસના બુદ્ધિ-
વાદીઓ ધર્મ વીધીને તીલાંજલી આપી
ધાર્મિક રૂઢીઓ અને વહેંચેને મળતો
રોકો સદંતર બંધ કરે છે.

ધાર્મિક વીધીને ન ઠોડી ચકનારાઓ
પણ તે કાયદાનો ઉપયોગ કરી શકે છે.
પરંતુ તેઓએ પહેલાં લગ્ન રજીસ્ટર કરા-
વવાં જોઈએ, નહીંતર તો સ્ત્રીઓ સદાયની
ગુલામીની જાંજીરમાં જકડાઈ જાય છે.

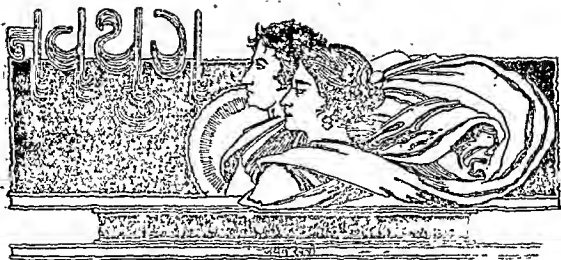
આ રીતનું લગ્ન હીંદુ કાયદાને કે
સામાજિક રૂઢીઓના અનુચિત દંતવાપવાનું
કાયદાનું મુળથી જ બાળ લગ્નનો ઉચ્છેદ
કરે છે. કારણ કે ૧૪ વર્ષથી નાની
ઉંમરની બાળાના લગ્ન જ યજ્ઞ શકતાં
નથી. વળી આ જાતનાં લગ્નથી
સ્ત્રીઓને પોતાની મીલકત પર સંપૂર્ણ હક્ક
રહે છે. અને તે ઉપરાંત તેના ધણીની
મીલકતની તે વારસદાર બને છે. સ્વેચ્છલ
મેરેજ એક્ટ પ્રમાણે ગમે તે જન કે
ધર્મમાં માનનારાં સ્ત્રીપુરુષો કાયદેસર રીતે
લગ્ન કરી શકે છે. લગ્નથી તેઓના
ધાર્મિક મત પર કાંઈ પણ મુકાતો નથી
અને તેમનાં ફરજીયાત 'હગમનાં' ગણ્યાંતાં
નથી. આ કાયદાથી સ્ત્રીઓને પોતાનો
'સાથી' મેળવવાના ક્ષેત્રમાં અત્યંત વીકાસ
થયો છે. પુખ્ત ઉંમરની બાળાને 'મનના
માન્ય' સાથે, પરણતાં, દોષ, અટકાવી
શકતું નથી. વળી આ કાયદા નીચે લગ્ન
થયા પછી પુરુષ, એક સ્ત્રી જીવતી
હોય તો તે ઉપરાંત બીજી સ્ત્રી પણ
કરી શકે તો નથી. છુટાછેડા થયા પછી,
બંને ફરી લગ્ન કરી શકે છે.
છુટાછેડાના પ્રશ્નને રૂઢીચઢાઓ પોતાના
સ્વાધીન મારે : એટલે લગ્ન કર : ચીતરે
છે કે સ્ત્રીઓ તેથી સદંતરમાં પુરુષ
ઉટે છે; પરંતુ પુરુષ નામદ હોય, ગરબીના
જીવલેણ લગ્ન કરે દોષથી પીડાતો હોય કે
રખાતોની જમાતમાં રખડતો હોય તે
કરતાં સ્ત્રી તેનાથી છુટી થાય તે શું
ખોદું? આવા ધણીથી છુટી થયાની દૃષ્ટા

કઈ સ્ત્રી ન કરે? સ્વેચ્છલ મેરેજ એક્ટ
પ્રમાણે સ્ત્રીને છુટાછેડાનો હક્ક મળે છે.
જે સ્ત્રી કે પુરુષ દુરાચારી હોય તો જ
છુટાછેડાનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે.
એટલે છુટાછેડાનો કાયદો જરાયે લયંકર
નથી, ઉલટો સ્ત્રીઓને મદદરૂપ છે.

જતાં આ કાયદો પ્રથમ પુરુષો અને
સ્ત્રીઓના હક્કો સંપૂર્ણપણે સરખા
છે એમ તો આશ્ચર્ય રીતે પણ કહેતો
નથી. તે કાયદાના અમલથી લગભગ
સરખા હક્ક બંનેને હોય છે, પરંતુ
છુટાછેડાની બાબતમાં પુરુષને સ્ત્રીનો
દુરાચાર સાબીત કરવો પડે છે. ત્યારે
સ્ત્રીને છુટાછેડા મેળવવા હોય
તો પુરુષનો સીતમ બંને દુરાચાર
સાબીત કરવો પડે છે. આધુનિક પ્રગ-
તીના જમાનામાં પણ મુઠીવાળે દેશમાં
સ્ત્રી-પુરુષોના હક્કમાં આટલો ફેરફાર રહ્યો
છે. લગ્નની ખૂબી આદર્શ પ્રથા તો
અત્યારે રશીઆની લગ્નસ્થાંની પ્રથા
છે. ત્યાં બંને પક્ષના સખત મનદુઃખા-
વાથી સાથે રહેવાનું અશક્ય બને તો
બંને સંદેહાસ્પદી છુટાં થઈ શકે છે.

ઉપર પ્રમાણેનાં લગ્ન પુખ્ત ઉંમરની
બાળા કે વીધવા કરી શકે છે. ૧૪ વર્ષથી
૨૧ વર્ષ સુધીની બાળાને તેના વાલીની
સંમતીની જરૂર છે. માતાઓ પોતાની
પુત્રીઓના હિતની ખાતર આ પ્રશ્નમાં
ગંભીરપણે વીચાર કરે તો તેઓ તો દીકરી-
ઓને સ્વેચ્છલ મેરેજ એક્ટ પ્રમાણે જ પર-
ણાવે. પરંતુ સ્ત્રીઓને છુટાછેડાનાં હક્ક
મળે, તેઓનો વારસાને લગતો અન્યાય દુર
થાય અને 'અનુલોભ' અને 'પ્રતીલોભ'ના
બેદો નાશ થાય એવી સખત ચળવળ
પોતાના જ હિતની ખાતર સ્ત્રીઓએ
અણુઅણુ રીતે ઉઠાવવી ઘટે છે.

સેક્ટરી, હીંદુ સીવીલ મેરેજ એસો-
સીએશન, ૫૫, ગીરગામ રોડ મુંબઈ.
એ સરનામે પત્રવ્યવહાર કરવાથી સીવીલ
મેરેજ મારે વધુ ખબર મળી શકે છે.

વર્ષ: ૩ જુન]

જુન. ૧૯૩૧

[અંક '૩ ને

રાજકારણ

: લેખક :

તંત્રી

આપણા દેશના
રાજકારણમાં અત્યારે
દરેક નવાં નવાં
પરીવર્તનો થતાં દેખાય
છે. એ નીત્ય પદ્ધતિ
રાજકારણમાં હીંદવાસી-

ઓએ પંજાબની પાટનગરીમાં કરેલા સંપુર્ણ
સ્વતંત્રતાનો નીણું અદ્વિત્ય થતો જાય છે,
એટલું જ નહીં પણ કરાંચી કેબ્રિસનો
મહાત્માજીને પુણ્ય સ્વરાજનો નીચપ પણ
રક્તે રક્તે ઓગળી જતો જણાય છે.

...

આખા ગયા મહીનામાં ખાસ કરીને
અરવીન-ગાંધી કરારનામાના જ પડથી
વાતાવરણ ગાંધી રહ્યું છે. ચારે તરફથી
મહાસભાના કાર્યકરો પોકાર પાડી રહ્યા છે
કે, નોકરશાહીનાં નાનાં મોટાં તમામ માણસો
તદનામાની શરતોને છોડ્યાક તોડી રહ્યા છે,
એટલું જ નહીં પણ જે નીમક ઉપર
મહાત્માજીએ પોતાના મહાયુદ્ધનો મહાર
ળાંખ્યા હતા, તે નીમકની મળેલી છુટના
સંબંધમાં પણ નોકરશાહીની હક અને દુરાચ-

દથી મહાત્માજીને નમતું
મુઠ્ઠું પડ્યું છે, અને
સરકાર તરફથી પ્રસીદ્ધ
થયેલી નવી યાદીમાં
મીઠાની છુટના સંબંધમાં
વળી વીશેષ સંકુચીત

બ્યાખ્યાઓ કરવામાં આવી છે, અને મહા-
ત્માજીએ તેની ઉપર પોતાની સંમતીની
મહેરજાપ મારી છે.

આખો મે મહીનો અરવીન-ગાંધી કરાર-
નામાનું પ્રજાવર્ગ પાસન કરે તે માટે
મહાત્માજીએ દોડાદોડ કરી છે. એ કરારના-
માના થતાં નોકરશાહી તરફના લંગની કટલીક
ફરીય દો કરવા અને સરકારી ખુલાસા સાંભ-
ળવા ગાંધીજી રમીયાની શીતળ ટેકરીઓ
ઉપર લોડ વીલીંગ્ડન અને તેના કારોબારી
મંડળની મુલાકાતે ગયા હતા. ત્યાંથી
પછી વળતી વખતે મહાત્માજીએ સાધુ-
વરની સરળતાથી જનતાને જણાવી દીધું
છે કે, તદનામાનું પાસન કરવા માટે
મધ્યસ્થ સરકાર પોતાનાથી બનતું તમામ
કરી રહી છે, એટલે જ્યાં તેનું પાસન
થતું ન-હોય, ત્યાં રચાનીક નોકરશાહીનો

જ દોષ સમજવાનો છે. છતાં સરકાર પક્ષ તદનામાનું પાલન કરે કે ન કરે, તે જનતાએ જોવાનું નથી; જનતાએ તો પ્રતીપક્ષનો સહેજ પણ વીચાર લાખ્યા વીના પોતાને પક્ષે તદનામાનો જ રાજ જેટલોયે ભંગ ન થાય તે જ જોવાનું છે.

...

આ વી જ સલાહ ગાંધીજીએ સીમ-લેથી પાછા વળતાં સંયુક્ત પ્રાંતના ભુખે મરી રહેલા અને કરભાર-જીના ના ઉપાડી શકાય તેવા ભારે ભોગ નીચે કચકાઈ રહેલા કીસાનોને પણ આપી છે. આ કીસાનો જમીનદારોના બંધન ભોગ નીચે કચકાય છે, છુંદાય છે અને ભુખે મરી જાય છે, છતાં તેમની દાદ લેવાતી નથી, પરંતુ ખેડુતો જે માલ ઉત્પન્ન કરે છે તેના ભાવ એકદમ એસી જવાથી ચાલુ વરસે મહેસુલ ભરવાની તેમની સ્થિતિ નથી, તેથી ભુખે મરતા માણસોમાં જે સ્વાભાવીક છે તેવો કારભો અસંતોષ તેમનામાં પ્રકટી નીકળ્યો છે. ભુખમરાની તેમની આ જવાલોએ ચાંત કરવાને બદલે હમેશાં સામ્યવાદના બાઉધી જનતાને ગભરાવવાની રમત રમતી નોકરશાહીએ તેમાં બજવાની ગંધ જોવા માંડી અને હમેશાં એવી બાબતમાં નાની વાતને મોટું સ્વરૂપ આપવા તૈયાર એવાં એન્ડ્રો-મન્ડીઅન પત્રોએ કાલાહલ મચાવી મુક્યો. છતાં ખેડુતોની આર્થીક અવદશા અને કરના ભારજીના અસહ્ય ભોગ સામેનો તેમનો ચોકાર ખોટો નથી એ વાતની સંયુક્ત પ્રાંતની સરકારને પુરેપુરી ખાતરી હોવાથી, તેણે ચોટીક રકમની છુટછાટ મુકી, તે છુટછાટમાં વધારો કરાવવા તેમ જ સંયુક્ત પ્રાંતની સરકાર તરફથી ખેડુતોના સંબંધમાં

હકીકત જાણવા ગાંધીજી નૈનીતાલ ગયા હતા, પરંતુ સંયુક્ત પ્રાંતની સરકારે તે સંબંધમાં મહાભાજીની સલાહની પુરેપુરી અવગણના કરી, છતાં સંત પુરુષ ગાંધીજીએ ભુખે મરતા કીસાનોને બની સહે તેટલું મહેસુલ ગમે તેમ કરીને પણ સરકારી તીબેરીમાં મોકલવાની સલાહ આપી પોતાનો સાંકુ ધમ બમળ્યો.

આ સંબંધમાં ઠાંક પણ જાનનો ખેડુ-તોને આમલ કરવા પહેલાં મહાભાજીએ સરકારને ખેડુતોને સર્વસામાન્ય હરીદતા, તેમની ઉપરના નિઃચકી શકાય તેવા કરતું ભારજી, સીમંત અને ખેડુત વગેરે વચ્ચેની કર પદ્ધતિમાં સ્થાયીત્વ બેઠ અને મહેસુલની મુળમાંથી જ ઉધી રીત વીરે સ્પષ્ટ બાબતમાં વાત કરી, આખી મહેસુલનીતીમાં ધરમુળથી જ મુપારા કરવાનો આમલ કરવો જોઈતો હતો. સમસ્ત દુનીઆમાં જે આર્થીક અભ્યર્થા યદ રહી છે, અને મુડીવાદ તેમ જ ઉદ્ધિ-ગવાદની ઉલટી નીતીથી તેમ જ વીંદી સરકારના કૃત્રિમ હુડીયામણ ટકાવી રાખવાના દુરમુદ્દથી ખેડુતના કાચા માલના ભાવ જે રીતે ગગડતા જાય છે, તેથી સમસ્ત હિંદના ખેડુતોને આર્થીક અવદશાના કારણે ચક્રવર્તી સંપડાવું પડ્યું છે. એથી તો પંજાબની સરકારને પણ ખેડુતોને ન છુટકે છુટ આપવી પડી છે. તેમ છતાં સરકારી રસ્તા હમેશાં સામાન્ય માણસ ન સમજી શકે તેવા અટપટા અને ન્યારા હોય છે. સીમલાના દેવો એમ જ માની બેઠા લાગે છે કે જગત આખું પ્રગતી આધિ, છતાં હિંદુસ્થાનના ખેડુત સમુદાયે તો કાયમને માટે આદીપુત્રની મનોદશામાં જીવવું જ જોઈએ, એટલું જ નહીં પણ તેમને ગમે

તેવી આર્થિક વેદનાઓ વેદવી પડે, છતાં યે તે વેદનાની પીઠા મુગે મ્હોંઠે વેડી લેવી, તેની સામે એક સુંકાર મુખ્યાં તેમણે કાઢવો નહીં, નહીં તો તેમને રશીયાના કામ્યુનીસ્ટોના હીંદમાંના એજંટો ઉસ્કેરી રહ્યા છે એવું માનવામાં આવશે! અને દુર્ભાગ્યે હજી યે આ દેશમાં એવા મવાળ, ભોળા, અજ્ઞાન અને ખુશામદીઆ માણસોનો શબ્દમેળો છે કે જે સીમલાના શીખર ઉપરથી સંભળાતા શ્વેતસુરને સોએ સો ટકા સાચો માનીને આ દેશમાં રશીઆના દલાલો ઉસ્કેરણી કરી રહ્યા છે એવું માનીને ચાલે છે! પરંતુ તેમની એ માન્યતાથી સામાન્ય હીંદ ભોળવાણ કે અંબાજી જય તેમ નથી. આજે એકેકે એક વીચારશીલ હીંદીને એ વાતની જાણ છે કે, રાજકારણી પરાધીનતાને લીધે, આજે હીંદ આર્થિક દુર્દશા ભોગવી રહ્યા છે, અને હીંદનો મુખ્ય આધાર આજે જમ ખેતી છે, તેમ હીંદની મુખ્ય વસ્તી આજે ખેડૂતોની છે, એટલે સાવત્રીક મંદીમાં ખેતીની પાયમાલી અને ખેડૂતનો નાશ જ છે. એ નશમાંથી હીંદી એકતને ઉગારી લેવો હોય તો, રાજ્યકારભારના ખર્ચમાં આજામાં આજા પચાસ ટકા જેટલો ઘટાડો વીના વીલંબે કરી, ખેડૂતને જમીન-મહેસુલમાં તેટલી છુટ આપવી જ જોઈએ. પરંતુ સ્વતંત્ર હીંદ જ એ ખર્ચમાં ઘટાડો કરી શકશે, ત્યાંમુધી પરદેશી નોકરશાહી પોતાના માનખર પગારને જરા પણ આંચ ન આવે તે રીતે રશીયન બાઉની જુમો બલે પાડ્યા કરે, એ જુમો હવે હીંદ માટે ધણી જ જુની ચંપ ગયેલી હોવાથી તેમાં કાંઈને રસ રહ્યા નથી. પરંતુ મહાત્મા જેવા પુરૂષ નૈતીતાલથી પાછા વળતી વખતે, નોકરશાહીને મના-

વવામાં પોતાને મળેલી નીબળતા છતાં, ભુખે મરતા કીસાનોને જે સંદેશો આપે તેમાં પણ નોકરશાહીના મત-બ્યને અને તેણે ઉભા કરેલા બાઉને ટેકો આપવા તત્પર બને, ત્યારે કોઈ પણ માણસ ખુશીથી કહી શકે કે, મહાત્માજી નોકરશાહીના અને એન્ડોષ-હીંદીઅન પત્રોના હાથમાં રમે છે!

...

લોડ વીલીંગ્ડન વાઇસરોય તરીકે નવા આવ્યા છે, પરંતુ મુખ્ય-

કાળમાં મુખ્યના ગવર્નર તરીકેના સામાન્ય જનતાને અને ખાસ કરીને આ ઇલાકાની જનતાને તેમનો પુરેપુરો અનુભવ છે. મીંડ્રો ગ્રોન્ડ્યુના એ પરમ મીત્ર હતા. તે વખતે તેમને મીંડ્રો ગ્રોન્ડ્યુને કહેલું [અને તે ગ્રોન્ડ્યુએ પોતાની નોંધપાથીમાં ટપકાવ્યું પણ છે] કે. આ દેશના લોકો તો હુકમને જ માનનારા છે. એમની એ મનોદશાને લીધે જ મુખ્યવાસીઓએ તેમને માનપત્ર નહીં આપવાની કદર લડત મીંડ્રો ગ્રીજીની આગેવાની નીચે ચલાવી હતી. તે પછી લોડ વીલીંગ્ડન મદ્રાસના ગવર્નર બન્યા. ત્યાં તેમણે ખાલજી અને ખાલજીતરના પ્રશ્નને ઉગ્ર રૂપ આપ્યું હતું અને હોમરૂલની હીલચાલમાં અગ્ર ભાગ લેનાર ખાલજીને જાણે હંડ દેવા માગતાં ન હોય તેમ, ખાલજીતરોને કામકાજમાં છુટથી ભાગ આપીને, કોમી વર્ગવીચ-હની હોળી પ્રકટવી હતી, જે હજી એક અંચવા તો બીજે સ્વરૂપે ચાલુ જ છે.

એ લોડ વીલીંગ્ડનને હીંદની સ્વતંત્રતાની લડતની કટોકટીની વેળાએ વાઇસરોય અને ગવર્નર જનરલ તરીકે પસંદ કરીને મોકલવામાં આવ્યા છે. એથી બીટનમાંની કામદાર સરકાર પોતાના એ

પ્રતીપક્ષી વર્ગોની સાથે કુટલી એતપ્રોત થયેલી છે તે પુરવાર થાય છે. અને ખીટનના મુત્સદ્દીઓ હીંદીઓને દિલ્લ-શામ, દામ, બેદ અને દંડની કુટનીતી અજમાવીને-કચ્છપલા પરાધીન રાખવા માગે છે તે સ્પષ્ટ થાય છે. સીમલા ઉપર ંદાંદટહોલતું અને ખાસ કરીને ટોરી-પદાતું ચલણ છે તે તો ગાંધી-જીને એક વખત મોટરમાં બેસવા દેવાથી પાશ્વિનિ-ટમાં તેમ જ વીલાયતમાં થયેલા કોલાહલથી, અને સીમલાના સ-તા-ધારીઓએ વીના વીલ્ડે એ જુલ મુધારી લઈ ગાંધીજીને સીમલાના રાજમાર્ગોમાં પગપાળા ચાલવાની પાડેલી દંડ ઉપરથી જ સાબીત થાય છે. એટલે સેડી વીલીંગ્ડન કરનુરખા ગાંધી સાથે બે મીડી વાતો કરે, અથવા ગાંધીજી જોને માટે બધી લડત ચલાવી રહ્યા છે, તે એમની શ્રીય ખાદીના ચોગાક તાદા પેલાના મહેલમાં સંધરવાની મહેરબાની બતાવે, અથવા ઘોડા વીલીંગ્ડન મહાત્માજી સાથે મોંઠાના વીવેકમાં બાલ મીદાર બતાવે, તેથી હીંદીઓએ જરા પણ મોદ પામવાની જરૂર નથી. ગાંધીજી સીમલા સુધી જવાની દાંડ વેડ ઉઠાવીને શું લઈ આવ્યા તે ઉપરથી એ કસોટીતું માપ નીકળે શકે, અને એ કસોટી તો ખારડોલી અને બોરસદમાંથી સુધના પ્રકાશ જેવી મળી જ રહેલી છે.

ગાંધીજી ગુજરાતના ગરીબ યદ્ય ગયેલા ખેડૂતો પાસે અરવીન-ગાંધી કરારના પાલન માટે તનતોડ પ્રયાસ કરી રહ્યા છે. ત્યારે સામે પક્ષે નોકરસાહી તરફથી તેમ જ એન્ડ્રો ઇન્ડીઅન પત્રો તરફથી ગરીબ, પ્રામાણીક અને સીધા, સદા તેમ જ જોળા ખેડૂત જનતાની સામે ગદું પ્રચાર-ચલ છે, એ તમામ અપમાન

પરંપરાઓને ગળી જઈ ગાંધીજી કલેક્ટરો અને દમીસ્તરો એવા નાના અમલદારો આગળ પણ ભારે વીનય અને નમ્રતાથી ખેડૂતોની વાતો રજુ કરે છે. ગાંધીજીના રહસ્યમંત્રી મહાદેવભાઈ મહાત્માજીના આ માર્ગને સત્યાગ્રહીના એક લક્ષણ તરીકે જણાવે છે, પરંતુ એવી માધકાંગલી રીતોથી નોકરસાહીની ખારકણી મનોદશા ઉપર જરા જેટલીયે અસર થતી નથી. અધ્યત્મ, મહાત્માજીના માર્ગ નીરાળા છે, એમના પંથ અગમ્ય છે, એટલે એમનાથી કુત્રીઆના પ્રાકૃત માનવીઓની મનોદશા, સમજનની મુરકેલ દશે, છતાં કુદરતનો કાપદો મહાત્માજીના માધકાંગલા માર્ગને સમજી આવતો નથી, એ કાતુન તો સાફ છે: જેવાની સાથે તેવાનો, વર્તમાન વીચમાં મદોં માટે, ઉદામો માટે સ્થાન છે. વીનીતો, મવાળો, માધકાંગલાઓ માટે સ્થાન નથી. કુદરતમાં બળાખાના બે ભાગની નીતી પ્રવર્તે છે, સામાન્ય રીતે પક્ષીમના રાજકારણમાં અને ખાસ કરીને ખીટી મુત્સદ્દીગીરીમાં માધકાંગલાઓને માટે જરા પણ માન કે સ્થાન નથી. કમાલ પાશાએ ટુકડાંસ્થાનને ઝીડોને હાથે છુંદાઈ મરતું મચાવ્યું તેમાં પશ્ચીમના રાજકારણતું રહસ્ય રહેલું છે. એ રહસ્ય મહાત્માજી જે મનોદશા સંરખવવા મથે છે, તેથી સાચી દીશાએ જાય છે. મહાત્માજીનો માર્ગ જીસસ ખ્રીસ્તનો છે, જે માર્ગતું-જે બોધતું અનુકરણ કરવા કરતાં ખુદ ખ્રીસ્તી સમાજે તેનો લંગ કરીન જ વધુ લાલ અને સત્તા તેમ જ સ્વતંત્રતા મેળવ્યા છે. મહાત્માજીનો માર્ગ તે કાઉન્ટ રાહરો-યનો માર્ગ છે, જે માર્ગતું, જેના ઉપદેશતું અનુસરણ કરવા કરતાં તેને

જુલો જવામાં જ જગત પોતાની વીશેષ સલામતી સમજે છે. એટલે અમે મુક્તિ સામે જે હાથ નમાવી સાષ્ટાંગ કરવાની મહાત્માજીની અવળી નીતીને અનુસરવાની રીતમાં જનતાનો નાશ જ લેખ રહ્યો છે. અને આજે નહીં તો આવતી કાલે ગાંધી-ચેલાં મનુષ્યોનાં પડળ ઉપરથી એ વાદના નશાતું થેત ઉતરતું જશે, તો તેમની આંખો ઉઘડ્યા વીના નથી જ રહેવાની એવી અમરી ખાત્રી છે.

...

મહાત્માજીના અમલદારોને સમજવીને, વીનવીને તેમનાં મન મીઠાં કરવાના પ્રયત્નો એક ખાલુ ચાલતા હોવા છતાં, ક્ષીટીશ વ્યાપારીઓ અને ક્ષીટીશ મુત્સદ્દીઓ ઉપર તેની રજાત્રિ અસર કેમ થતી નથી, તેનાં લેખએ તેટલાં દ્રષ્ટાંત લંડન-મેન્ચેસ્ટર અને ક્ષીટનના ખીજ ભાગોમાં થઈ રહેલા પ્રચારકાયમાંથી મળી રહે છે. ગોળમે-જામાં વાઇસરોયના તોતરેલા માથુસોતું ભરણું ભરીને, તેમ જ દેશી રાજાઓને પૈસે એક અથવા બીજી રીતે ખરીદાયલા ધારાશાસ્ત્રીઓની મદદથી ગયે વરમે લંડનના સેન્ટ જેમ્સ પેલેસમાં હીંદને માટે જે પોલાદી પાંજરું તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે, તે જ પાંજરું છે તેવું તેવું કાયમ રાખવાની શરત ગાંધી મંજુર રાખે તો જ તેની સાથે વીલાયતમાં વાતચીત કરવી એવી સ્વાધીન અને વીચીત્ર વાતોને વીલાયતી મુત્સદ્દીઓએ નર આપ્યું, તેની સાથે સાથે વીલાયતી વ્યાપારીઓની હીંદમાંની હુંદણનીતીને અમરપટા આપવા માટે પણ અનેક પ્રકારની ગંદી, અપમાનકારક તેમ જ ઉકેરણીભરી ધમકીઓ. ક્ષીટીશ સામ્રા-

જ્યતી પાટનગરીમાંથી, હીંદમાં વ્યાપાર કરવા આવેલા અંગ્રેજોની ટોળકીના પ્રમુખ વીલસે' આપવા માંડી. એ વ્યાપારીએ વ્યાપારીને જાજતા તમામ વીલસે-વીનયને જાણે મુકીને, સાફ સંદેહથી દીધું કે, એ તમે અમારો માલ નહીં ખરીદો તો અમે લલુમતી ડામવાળાઓ સાથે ભળી જઈને તમારી (હીંદીઓ) સામે શારીરિક બળ અજમાવતાં પણ પાછા નહીં પડીએ. આ ધમકીમાં વીલસે' એવા મુખાંધ-ભર્વા શબ્દો ઉચ્ચારી દીધા છે કે, જેથી જીતકાળમાં હીંદમાં થયેલાં કામી રમખાણોમાં વીલસે' જેવાઓની સીધી કે આડકતરી ઉકેરણી જ કારણજીત હતી, એવું પુરવાર થયું છે. આવા પ્રજાપો આપણે-ડના સ્વાતંત્ર્યસંગ્રામ વખતે અલસ્ટરવાળાઓએ ખુબ જ કાઢ્યા હતા, પરંતુ તેવું. ફળ ફીનફેનની શાંત ચળવળને લડાયક સ્વરૂપ આપવા સીવાય ખીજ કશામાં અવ્યુ' નહોતું. પરંતુ વીલસે' જેવા વલવલાટીઓએ તે વીશ્વાસ છે કે, હીંદી પ્રજાની અરદારી મહાત્માજી જેવા અહીંઆના મુરખપુજક સાધુના હાથમાં હોવાથી, તેની ધમકીનો જવાબ સાષ્ટાંગ દંડમત પ્રણામમાં મળશે, અથવા તે રખેને વીલસે' જેવાઓ પોતાના પ્રજાપોને વ્યવહારમાં મુકે, તેથી હીંસાનો ભય ઉભો થશે એમ માનીને ગાંધીજી પોતાના જ પક્ષે મુધ્ધનીતીને વીશેષ દીલી અને અખળઅખળ બનાવી દેશે. આથી જ વીલસે' જેવા ધમકી આપનારાઓ વીલાયતી વાતાવરણમાં હીંદીઓની વીરુધ્ધમાં સ્વચ્છંદે ઉકેરણી ચલાવી શકે છે, એટલું જ નહીં પણ મેન્ચેસ્ટર રોયલ એક્સચેન્જના સભ્યોએ જકજકારો આપી રાખવા ઉપરાંત, લેન્ડ-

શામરનાં માલને હીંદમાં ખડકરા માટે હીંદુ-મુસલમાન અને ખ્રીષ્ટીય હીંદ તેમ જ દેશી હીંદની વચ્ચે રમખાણોની હોળી સળગે તેવા માર્ગે અનુસરણ કરવાનું પ્રચારકામ “એન્ગેલસ્ટ ગાડીઅન” જેવાં પત્રોમાં પણ યથા રહ્યું છે.

રોધરમીઅર, બેવર કુકર, ચર્ચીલ, હોર, એલ્બાપેર અને વીન્ટરનની જમાતમાં દરરોજ વધારો થતો જ રહે છે, અને મહાસભાવાદીઓને કાળામાં કાળા તેમની બચાવકમાં બચાવક રીતે ખ્રીષ્ટીય પ્રજા સમક્ષ ચીતરી, હીંદીઓ સામે તેમનાં મન ક્ષુધીત કરવામાં આવે છે. આવા વાતાવરણમાં ગાંધીજી મહાસભાના એકલા પ્રતીનિધી તરીકે ગોળમેજીમાં ભાગ લેવા ગય તેથી હીંદને કંઈ પણ લાભ થાય તેવું માની લેવું મુશ્કેલ છે.

પરંતુ મહાસભાજીના માર્ગ નીગળા-ચુક છે. તેમનું જીવન સંવાદી નહીં-વીસંવાદી છે. અલમ-ત, રાજકારી મુત્સદીઓ અને કારરચાન ઓનાં જીવન સંવાદી ન હોઈ શકે, તેઓ એક વખત એલેલા શખ્સોને તેમ જ કરેલા વીચારને કદી પણ વળગી ન રહે, એવી વ્યાખ્યા તેમના વર્તનથી બંધાઈ ગઈ છે. પરંતુ ગાંધીજી તો સંત છે, સત્યાગ્રહી છે. તે તો જેમ રેડીઆ અને તકલીના વીચારને વળગી રહે છે, તેમ જ એક વખત પોતે કરેલા નિર્ણયને વળગી રહેવા માટે જાણીતા છે-નીલન તેમના ભક્તમંડળની એ દ્વંદ્વ માન્યતા છે, પરંતુ તેમનું જીવન વીસંવાદીથી જ ભરપૂર છે. ગોળમેજી પરીષદની આગામી બેઠક વખતે ગાંધીજી વીલાયત જશે કે કેમ, તે પ્રશ્ન તેથી જ ઓખા મેં મહીના દરમિયાન ખાસ કરીને હીંદની

અને સામાન્ય રીતે જગતની જનતાને માટે ધ્યાન ખેંચનારો મહત્વનો વીષય યથા પડ્યો હતો. પરદેશી હાખાંએ તે સંબંધમાં ગાંધીજીના વીચાર ગ્રંથિવા ખાસ તાર કરીને એમની સાથે પડપુછ કરવી શરૂ કરી હતી.

મે મહીનાના ત્રીજા અઠવાડીયામાં એ સંબંધમાં એક વીલાયતી હાખાને નેમળે આપેલા જવાબ વીગે શ્રી. મહાદેવ દેશાઈએ ‘નવજીવન’ [તા. ૨૪: ૫: ૩૧] માં આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ કર્યો હતો:

“એટલે જ ગાંધીજીએ એક વીનાયતનાં હાખાને જવાબ આપ્યો કે વીલાયત તો હું ત્યારે આવું કે ત્યારે સંધીની બધી શરતોનો અમલ થાય-લેઈ પણ તરફથી અને સરકાર પણ તરફથી-અને હીંદુ-મુસલમાન અને બીજા કોમોનું એકમ સ્થાપિત થાય તો.”

હતાં તા. ૨૭ મી મેના દીવસે એમણે પોતાનો મુળ મત દેરવીને વળી જગતની જનતાને નવો સુર સંભળાવ્યો કે: “કોમી સમાધાન ન થાય તો પણ હું કે વખત પહેલાં ખજર મળતાં હું લંકન જઈશ. ત્યાં જઈને ગોળમેજીમાં હું ભાગ નહીં લઉં, પણ તેની સમક્ષ મહાસભાનાં મતગ્યો જ માત્ર રહી કઠીશ. પરંતુ તે માટે અરવીન-ગાંધી તબનામાનું જરાજર પાલન થવું જોઈએ.” અને એવું પાલન થવું ન હેવાની ફરીવાર મહાદેવ દેશાઈએ તા. ૨૪ મી મેના ‘નવજીવન’માં કરી હતી, તેમને તે વીષયમાં વીશેષ ચર્ચા માટે ગાંધીજીને એક વખત ફરીથી કહાય સીમલે જવાનું યશ, એમ જણાવીને તેમણે છેવટે કહ્યું હતું કે: “પણ પછી આ પાર કે પેલે પાર એમાંથી એક

ચાત સીધ્ધ થઇ જશે.” એ સીધ્ધીની વાતમાં ગાંધીજીના વીસંવાદી વતન-આમ એકાએક પરીવર્તન કરી નાંખ્યું છે.

છતાં વીસામતી કોન્ઝરેટીવાલું વક્ત્રુ જોતાં તો ગાંધીજીએ ગોળમેજીના આમંત્રણનો છેક જ અસ્વીકાર કરવો જોઇએ, અથવા તો પહેલાં તેમણે એ જાણવું જોઇએ કે કોન્ઝરેટીવા શંત સમાધાન માટે પુરેપુરા તૈયાર છે કે નહીં, એવું શ્રી. વીક્ટરભાઈ પટેલ, રથાનપરના પોતાના અનુભવ ઉપરથી કહે છે. વીક્ટરભાઈની તો ખાતરી છે કે ખ્રીટન હજી હીંદની માગણી સંતોષવા તૈયાર છે જ નહીં, કેમકે હીંદને શું આપવું તે બબ્બતમાં લલે કદાચ ખ્રીટનના ત્રણ રાજદ્વારી પક્ષે વચ્ચે થોડાકણો શાબ્દિક મતભેદ હોય, પરંતુ હીંદને શું નહીં આપવું તે બબ્બતમાં તો ત્રણે પક્ષ વચ્ચે સંગીન એકતા છે. પરંતુ દુનીઆની તેમજ હીંદની જોણી જનતાની આંખમાં ધુળ નાખવા માટે, ત્યાં વચ્ચે વચ્ચે પાર્લામેન્ટની આમની સભામાં વીરોધાભાસનાં નાટકો જાણીજોઇને લજવામાં આવે છે. હીંદને ‘સંસ્થાનીક સ્વરાજ’ જેવા મવાળ સુધારા આપવાની સુધ્ધાં ત્યાંનો એક પક્ષ વત કરતો નથી, એટલું જ નહીં પણ ભુલેચુકે પણ એ શબ્દ કોઈ પણ પક્ષનો મુત્સદ્દી કદીયે વપરતો નથી. તા. ૨૯ મી મેની વીસામતી સરકારની યાદી [જેમાં ગોળમેજીની ‘ફીડરલ કમીટી’ સપ્ટેમ્બરની તા. ૫ નીએ ભરવાની જાહેરાત છે] માં ખાસ કાળજીપુર્વક “with the object of granting India an advance in Constitutional government” [હીંદને બંધારણ પુર્વકની સરકારમાં

પ્રગતી બક્ષવાના ઉદ્દેશથી] એ શબ્દો વપરાયા છે. આ ઉપરથી સદજે જોઇ શકાય છે કે, અરવીન ગાંધી તદ્દનામાની યુક્તીથી હીંદની સ્વતંત્રતાની લક્ષતનું પીકમગ તોડી નાખવામાં લોડ અન્વીન ખરેખરી રીતે સફળ થયો છે, એટલે ખ્રીટનમાં કોલોકટીને સમયે સંત્રાજ્યને બચાવી લેનાર તરીકે તેનું જેટલું સ્વાગત તેટલું ઓછું જ છે. એ સ્વાગત જ થાય અરવીને ગાંધીજીને તદ્દનામામાં કેટલા મહાત કયાં છે તેની ખાતરી કરાવી આપે છે.

...

રે. ધર્મીઅર પોતાના દેશવાસીઓને સંતાહ આપે છે કે, હીંદુસ્થાન જેવી દુઝણી ગાયને કુટવા મળી તેથી પોદુગાનને દહાડો ફરી ગયા હતા, એની ભુમીમાં તેટલા વખત લક્ષ્મીની રેલમછેલ મચી ગઇ હતી, અને પશ્ચીમમાં એની પ્રતીષ્ઠા વધી પડી હતી. પરંતુ તેના ક્ષયમાંથી હીંદ ગયું એટલે તે નીધન બની ગયું, તેની પ્રતીષ્ઠા પણ ધરી ગઇ અને તે ત્રીજ પંક્તીએ ઉતરી પડ્યું; તેમાંથી જોધ લેજે, અને જાણુજે કે હીંદ છે તો ખ્રીટીશ સામ્રાજ્યની પ્રતીષ્ઠા છે, હીંદ છે તો ખ્રીટનવાસીઓના ખીસાંમાં અને તીજે-રીઓમાં નાણાંની રેલમછેલ મચી રહી છે અને હીંદ છે તો જગતનાં મહારાજ્યોમાં ખ્રીટન પ્રથમ પંક્તીની વરણીમાં બેસી શકે છે; પણ જો હીંદને હાથમાંથી જવા દીધું તો ખ્રીટીશ પ્રજા રાંકડી, નીધન અને નીમલિય બની જશે, જગતનાં મહારાજ્યોમાં તેનો કોઈ ભાવ પણ નહીં પુછે.

આનો જવાબ હીંદીઓ આ રીતે વાળે છે: “હીંદના તેત્રીસ કોટી માણસો ઉપર રાજ ચલાવવા અહીં કેટલા અંગ્રેજો છે? હીંદુસ્થાનમાં આજે જે રાજદારભાર

ચલાવે છે તે કાણ છે? વીદેશમાંથી તે માટે કેટલા આવે છે અને કેટલા હીંદીઓ સરકારની ગુલામી કરે છે? આ વીચારણા તો બચુશો કે હીંદીઓ જ અંગ્રેજોને મદદ કરે છે, એમને બધી જાતની મદદ આપી તેમની ગુલામી સ્વીકારે છે તેથી જ તેમનું રાજ્ય આ દેશમાં સ્થપાયું છે અને ટક્યું છે. જો હીંદીઓની તેમને મદદ ન હોય તો મુઠીભર અંગ્રેજો તે શું કરી રાક્ષવાના હતા? જો હીંદીઓ એકમત થઈ પ્રતીત્તા કરે કે અમે આ દેશમાં અંગ્રેજોનાં પાંચાઈને નહીં આપીએ, તેમની ગુલામી પ્રતીત્તિનીથી તરીકે ગોઠીએ—ગોરાઓ કંઈ હીંદીમાં જાય તેથી હીંદીને કંઈ પણ લાભ નથી... તેનું માની લેવું મુશ્કેલ છે. ૧ અખજન દરિને

નતા બોગવવાં પડે છે, તેથી જ હવે તેણે એ અવદશામાંથી છુટવાનો નીરધાર કર્યો છે. એકેનો માર્ગ અન્યાયી છે બીજાનો ન્યાયી છે, એકને વ્યાપાર, મદદતા, વીલાસ વૈભવ અને હુંડણીઆ મુડીવાદી-સામ્રાજ્યવાદની ચીંતા પડી છે, બીજાને નીમનતા, નીર્માણ્યતા, નીરક્ષરતા અને પરાધીનતામાંથી જન્મેલી મૃત્યુસખી સ્થિતિમાંથી છુટી રવતંત્ર મનુષ્ય તરીકે જીવવાની કાળજી છે. કુદરતનો કાપડો છે કે શુભમરા અને મૃત્યુની ભેટ કરવાનો પ્રસંગ આવીને ઉભો રહે ત્યારે માણસ મરણીઓ બને છે, હીંદીની ૩૫ ધોરી જનતાની આજે આ દશા છે અને તેથી જ તેને અનેક રોધરમીઓના બચાવ કે સંકેતો વીલસીતી ધમધી પ્રગતીને પચે કુચ કરતી અટકાવી શકે તેમ નથી.

પરંતુ મહાત્માજીના માર્ગ નીગળા-ગુદ છે. તેમનું જીવન સંવાદી નહીં—વીસંવાદી છે. અલજન, રાજકારી સુસદ્દાઓ અને શરસ્થાન ઓનાં જીવન સંવાદી ન હોઈ શકે, તેઓ એક વખત બોલેલા શબ્દોને તે જ કરેલા વીચારને કદી પણ વળગી ન રહે, એવી વ્યાખ્યા તેમના વર્તનથી અંધાધ ગઈ છે. પરંતુ ગાંધીજી તો સંત છે, સત્યાગ્રહી છે. તે તો જેમ રેડીઆ અને તકલીની વીચારને વળગી રહે છે, તેમ જ એક વખત પોતે કરેલા નિર્ણયને જગી રહેવા માટે જાણીતા છે—નીલાન તેમના લક્ષ્ય મંડળની એ દૃઢ માન્યતા છે, પરંતુ તેમનું જીવન વીસંવાદીથી જ ભરપુર છે. ગોળમેજી પરીષદની આગામી એક વખતે ગાંધીજી વીલાયત જશે કે કેમ, તે પ્રશ્ન તેથી જ આખા મે, સહીના દરમિયાન ખાસ કરીને હીંદીની

પો. ધરમીઅર અને તેના જેવા સહર ધીમંત સામ્રાજ્યવાદીઓની દૃઢ જન સજા છે તેનું કારણ, બ્રિટનની હીંદ પાસેથી જ વરસે તેની મુડી ઉપરનાં ઓજામાં દુક ઓજા દરે ગણીએ તો પણ રાધા પી ૪ દુક લગેડ પાઉંડ આગતા મજે છે, લગભગ ગોળમેજીમાં દુક રાગ નહીં પાઉંડ ભેટલા હીંદમાં તેની સમક્ષ મહાસમાનાં મતગ્રી પ્રીમત તરીકે દર રજી કરીશ. પરંતુ તે માટે એ લક્ષ્મી તેમ જ ગાંધી તહનામાનું જરાબર પાલન થવું નહીંએ.” અને એવું પાલન થવું ન હેવાની ફરીયાદ મહાદેવ દેશાઈએ તા. ૨૪ મી મેના ‘નવજીવન’માં કરી હતી, તેમને તે વીષયમાં વીશેષ ચર્ચા માટે ગાંધીજીને એક વખત ફરીથી કલાચ સીમલે જવાનું થશે, એમ જણાવીને તેમણે છેવટે કહ્યું હતું કે: “પણ થઈ આ પાર કે પહે પાર બેમાંથી એક

વધારવાની રાજનીતીનો ધમધોકાર અમલ થઈ રહ્યા છે. અત્યાર પહેલાં હીંદમાં લોન, ટ્રેવાં અને ક્ષીટનમાં નોંધાયેલી વ્યાપારી કંપનીઓની થાપણુ ૭૦ કરોડ પાઉન્ડ જેટલી છે. એ સીતેર કરોડના સંરક્ષણ મારેની સંધર ગતમીનગીરી પેટે સ્વાધીન ક્ષીટીય કારસ્થાનીઓ, હીંદની કાયમી પરાધીનતાનો પટો લખાવી લેવા આકાશ પાતાળ એક કરી રહ્યા છે, પરંતુ લાલ્ચ લગ્નપરાયે અનેક વરસો પહેલાં [ચિતે અમે-રીકામાં દેશવટો ભોગવતા હતા ત્યારે] કહું હવું તેમ, હીંદને ધીરાવવાં નાણાં હીંદમાંથી ને આર્થિક હુટ યજ્ઞવવામાં આવી છે તે જ છે, રૌધરમીઅરના ચોતાના શખ્દોએ હુંટને ટેકો આપે છે, ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીથી માંડીને આ જ મુધી એ આર્થિક સુસજ્જનીતી એક અથવા તો બીજી રીતે આનાહત ચાલુ જ રહેલી છે; એટલે ક્ષીટન ને લહેલુ હીંદને ખાતે કાઢે છે, તે વ્યાજ-ખોરીઆ શરારના ખેડુત પરના નામા જેવું ઊંઘ, તટસ્થ દુનીઆના તપાસનારાઓ પાસે એનો હીસામ નક્કી કરવાની અને હવે પછી બનતી ઝડપે હીંદમાંથી નીક પરદેશ તરફ વહેતી અટકે તે માટે હીંદીઓએ રાજકીય આર્થિક સ્વતંત્રતા મેળવવાનો નીરધાર કર્યો છે.

અને જાણે હીંદના એ નીરધારને પ્રાણવાતક ફટકે. મારવાની હોડ ક્ષીટનના અર્થશાસ્ત્રીઓએ તેમ જ મુત્સદ્દાઓએ હીંદના ખજાનચીઓ મારફત માંડી ઊંચ, તેમ જ ૧૮ પેનીના હુન્ડીઆમણને હડીલાઇ પુત્રક વળગી રહી, તેમણે હીંદને માથે દેવાતું ભારણ વધારવાનો જ આખરી નીશ્રય કરી નાખ્યો છે. તે નીશ્રયમાંથી પાછા હડવા માટે હીંદીઓએ અનેક વખત ગોશ ખજાન-ચીઓને સમગળ્યા, વીન્યા, પણ તેમણે

ચોતાનો જ કકકો ખરો છે એમ મનાવવાનો દુરાગ્રહ પકડી રાખ્યો છે, પરીણામે હીંદમાં તૈયાર થતા કાચા માલના લાવ ગગડતા જાય છે, એકે તરફ દુનીઆભરમાં મંદોતું 'મોલુ' ફરી વળ્યું છે, તેમાં વળી હીંદી ખેડુતને ૧૮ આનાનો માત્ર આપે ત્યારે ૧૬ આના જ મળે તેવી ગોઠવણ કૃત્રીમ હુન્ડી-યામણે કરી છે, પરીણામ એ આવ્યું છે કે હીંદમાંથી નીકાસ થતા કાચા માલની અને ક્ષીટનથી આયાત થતા તૈયાર માલની વચ્ચે પહેલાં ને ગાળો રહેતો તે ગાળાની રકમ સામાન્ય રીતે છેલ્લા દશકામાં ઘટતી રહી છે અને ખાસ કરીને ગયા વરસે એટલી ઘટી છે, કે જમાંથી ક્ષીટનની પાટનગરી મારફત હીંદને નામે અર્થાત્તાં નાણાંની સગવડ થઇ શકે તેમ નથી; એટલે હવે નવા મહેમુલી વપના આરંભને પુરો દોઢ મહીનો થયો નહોતો ત્યાં તો હીંદી ખજાનચીએ લંડનમાં છ ટકાના મોંઘા વ્યાજના દરે એક કરોડ પાઉન્ડની લોન હીંદને નામે કાઢી. જે વખતે અમેરીકાની બેંકોમાંથી ૧૫ ટકાના વ્યાજ અને લંડનની બેંકોમાંથી ૨૫ ટકાના દરે જોઇએ તેટલું નાણું મળી શકે છે, તે વખતે હીંદને માટે જોઇતી લોનનું વ્યાજ ૬ ટકા રાખવામાં આવે એ જ ખતાવે છે કે, હીંદ માટે અર્થશાસ્ત્રની અવળી રીતે કામ લેવાય છે. આમ છતાં પણ માત્ર ૩૨ ટકા જેટલી જ લોનમાં લોકોએ નાણાં લખાં અને થોડા જ વખતમાં તેના ભાવ ગગડવા માંડ્યાં, એ ઘટના ખરેખર અર્થસૂચક છે. આમ હીંદી લોનને વીલાયતમાં મજેલી નીખજતાનો લાભ લઇ ત્યાંનાં મુડીવાદો પત્રો મહાસભાવાદીઓને શીરે દેવાના ઇનકારની વાતો કરવા માટે દોષનો કોપણો ઢોળે છે, અને હીંદની આંટ ગગડવા માટે પોકારો કરે છે. પરંતુ હીંદીઓ તથી

જરે હાથ તેમ નથી. જે દેશના વતનીઓ રાજકીય તેમ જ આર્થિક દૃષ્ટીએ પરાધીન છે, જે દેશના ખેડૂતોને ચોતાનો માત્ર સારમાં સારા અનુકુળ જમરમાં વેચવાની સગવડ તેમ જ તક મુધ્યાં મળતી નથી, તે દેશને વળી ચોતાની આંટ ફેવી? વીલાયતી પત્રો કહે છે તેમ અમે આમાં હીંદની નદી પહોં હીંદને કારભાર ચક્રાવળાઓની ઉગડિ નીતીની આંટ ધટતી લેઈએ છીએ. રાજાજને પંથે પળેલા હીંદના હાથમાં સ્વરાજના છેડા હીત સાથે દેવાળાઉં હીંદ મુક્તવાની બાજુ ને જીડીશ બાજુએ ખેલતા ન હોય તો, તેમણે આ એક જ પ્રસંગથી ખેતી જઈને હીંદમાં તેમ જ ખ્રીસ્તમાં હીંદને નામે થતા ખચમાં ખુણ જ દરકાર [શક્યતામાં ઓછામાં ઓછી પચાસ ટકા] કરવાની જરૂર છે. સ્વતંત્ર જપાનમાં સનદી તેમજ લશ્કરી અમલદારોને ઓછામાં ઓછા પગાર મળે છે છતાં સાવંત્રીક મંદીના હાલના સમયને ધ્યાનમાં લઈને તેમણે તેમાં દસ ટકાનો ઘટાડો કરી નાખ્યો છે, પરંતુ હીંદમાં આ રીથો રસ્તો લેવાની વાત ખંધેરા કાને ઉપર જ પડે છે, તે ઉપરથી સ્પષ્ટ પુરવાર થાય છે કે, હીંદને પરદેશી મુડીના દેવાના ભાર નીચે દબાવેલા રાખી, તે મુડીના સંરક્ષણના બહાને, તેની સ્વતંત્રતામાં વીધ નાખવાની શુભ છતાં નરી આંખે દેખી શકાય તેવી બાજુ ખેત્રાઇ રહી છે.

...

હીંદીઓની ખરીદ કરવાની શક્તિ ઘટી ગઈ છે, તેમ છતાં તેમની એ શક્તિ ખીલવવા માટે સત્તાવાળાઓ તરફથી કંઈ પણ રચનાત્મક પગલાં લેવામાં આવતાં નથી. ખેડૂતો કરના ભારણથી કચડાવતા રહે છે, તેથી દહાડે દહાડે તેઓ

વીશેષ ને વીશેષ દેવાદાર થતા જાય છે, પશ્ચીમના દેશોમાં ખેડૂતોને મંદ દરના માટે બેન્કો, ખીજ સગવડ અને અનુકુળ જમરમાં માત્ર વેચવાની જે અનુકુળતાઓ સગમ તરફથી આપવામાં આવે છે તે હીંદમાં નથી. તેમાં વળી એક નવો જ ભય હીંદ માટે ઉભો થયો છે. અત્યારે હીંદનું મોટામાં મોટી પેદાશનું સાધન ખેતી છે. એ ખેતીમાં તૈયાર થતા કાચ માલમાં ધડું, ર અને ચોખ્ખા મુખ્ય વસ્તુઓ છે. પરંતુ રશીય એ પાંચ વર્ષની યેજનાથી ૧૯૩૦ માં ૩ કરોડ ટન ધડું તૈયાર કરી જમના ધડુંના જમરને તોડી નાખ્યું છે. હીંદ ખેતી પ્રધાન દેશ હોવા છતાં એરટેક્સીઆનો ધડું હીંદનાં જમરોમાં હરીફાઈ કરી, હીંદો ખેડૂતોનાં ખીસાં ઉપર કાપ મુકતો હતો, તેમાં રશીઆની હરીફાઈ ધડુંમાં વધી, અમેરીકા ર ની ખેતીમાં હરીફાઈ કરે છે અને હવે થોડા વખતમાં મધ્ય એશીઆમાં સોવીયટ તંત્ર ર નો સફળ પાક મંજલવર જગ્યામાં પકવશે, એટલે ર ના વ્યાપારમાં પણ સગ્ગર હરીફાઈ થશે; અને ચોખ્ખાના પાકમાં જપાને કોરીઆમાં કરેલી ખેતાથી સગ્ગર હરીફાઈ શરૂ કરી છે. આમ હીંદો ખેડૂતોની ઉપરથી ત્રણે દીશાથી આક્રમણ શરૂ થયાં છે. આ આક્રમણને મારી દહાવવા માટે મહેમુજ ઘટવાની અને હીંદો ખેડૂતોએ ખેતીવાડીની જુની રીતો છોડી નવી રીતો ધારણ કરવાની જરૂર છે. રેંટીઓ અને ખાદી જેમ ખેડૂતોનું તારણ કરવાનાં નથી, તેમ જુનાં હળ અને ખેતીની જુની રીતો પણ હવે ત્રણે દીશાથી શરૂ થયેલી ભયંકર હરીફાઈમાંથી ખેડૂતોને બચાવી શકે તેમ નથી. આ વાત હીંદો નેતાઓએ તેમ જ સરકારે ધરા-

અર સમજી લેવાની જરૂર છે. હીંદમાં મહાત્મા ગાંધીજી રેંટીઆ અને ખાદી પ્રચાર ઉપર જ્યારે ખુબ હાર મુકે છે અને ચરખા સંઘ મારફત દર વર્ષે લાખો રૂપીઆ તેમજ દેશની, સારામાં સારી માનવશક્તી વેચી મારવાનો પ્રયોગ હડીલાઈ પુવંકેન્નરી રાખે છે, ત્યારે બહેરા માણસોના કાન ઉધાડનાર અને આંધળાઓની આંખો ખોલી નાખનાર, વીજાનની મદદના સફળ પ્રયોગો બહારનાં જન-

તામાં થઈ રહ્યા છે, તેમજ હીંદને દરેક ક્ષેત્રમાંથી મારી હકાવવાના હોડ ચાલી રહ્યા છે એને પારખી લઈ ને આપણે પાણી પહેલાં પાળ બાંધવા તૈયાર નહી થઈએ તો, જેમ ખીજાં ક્ષેત્રોમાં થયું તેમ એતીના ક્ષેત્રમાં પણ હીંદને હાર ખાવી પડશે, અને એ હાર એવી સજ્જાડ હશે કે તેમાંથી હીંદ ફરીથી એકું પણ થઈ શકશે કે કેમ તે પણ શંકાસ્પદ થઈ પડશે.

સોવીયટ રશીઆમાં સામુદાયિક ખેતીનો પ્રયોગ ખુબ જ વીકાસ પામ્યો છે. ૧૯૨૮ માં એ પ્રયોગમાં ૪૦૦,૦૦૦ કુટુંબ ૫,૦૦૦,૦૦૦ એકર જમીન સાથે ભજ્યાં હતાં, ૧૯૨૯ માં ૧૫,૦૦૦,૦૦૦ એકર જમીન સાથે ૧,૫૦૦,૦૦૦ કુટુંબ થયાં, ૧૯૩૦ ની આખર સુધી ૭,૫૦૦,૦૦૦ કુટુંબ ભજ્યાં ને તેથી કુલ જમીન ૧૦૬,૦૦૦,૦૦૦ એકર થઈ. ૧૯૩૧ ની ફેબ્રુઆરીની ૨૦ મીએ એ પ્રયોગમાં ભજેલાં કુટુંબની સંખ્યા ૮,૨૫૦,૦૦૦ જેટલી, એટલે રશીયાની તમામ એકુલ જનતાના

ત્રાજ ભાગની હતી, તેમણે સામુદાયિક રીતે ૧૬૨,૦૦૦,૦૦૦ એકર જમીન પર ખેતી કરી. તેની સાથે સાથે સંસ્થાન (State) તરફથી થતી ખેતી અત્યાર ૬૨,૫૦૦,૦૦૦ એકર પર થાય છે. આથી પહેલાં ખેડવા વીનાની પડી રહેતી જમીનનો ખેતીમાં ઉપયોગ થઈ રહ્યો છે અને તે જમીન ખુબ રસાળ થઈ છે. આ ઉપરથી જાણીતા અમેરીકનો એવો અંદાજ કાઢે છે કે એક વખતે જગત ભરના અનાજનો વ્યાપાર સોવીયેટો ખુંટવી લશે.

ભીષણ કોમીવાદ

: લેખક :

‘જ ન ય’ હુ

કોમીવાદ એ અસાધ્ય એપી રોગ છે. એક વખત એ રોગને પ્રગ્ન સરી-રમાં દાખલ થવા દીધો, એટલે એના જંતુઓ વંશપરંપરાગત ઉત્તરમાં વીના ન જ રહે.

કોમીવાદ આવો ભીષણ એપી રોગ છે, એટલું જ નહીં પણ તે અસાધ્ય એપી રોગ છે. એ રોગને તેથી જ ઉગતો ડામવાની જરૂર છે.

એ રોગ દહીંને તેમ જ તેની સારવાર કરનાર ખન્નેને માટે લયંકર છે. જેમના સંરક્ષણ માટે એ રોગને ઉભો કરવામાં આવે છે તેમનો યે પરીણામે તે નાશ કરે છે, અને જેમની સાથે એ રોગના દેશને ઉભો કરવામાં આવે છે, તેમની પ્રગતિની વચ્ચે તે મોટું વીધન ઉછું કરે છે.

કોઈ પણ રાષ્ટ્રને માટે તો એ લયંકર અતીષ્ઠ છે. કોમીવાદ એ રાષ્ટ્રીયતાનો દુશ્મન છે એટલું જ નહીં પણ માનવતાનો તે ભીષણ શત્રુ છે. જ્યાં આંતરરાષ્ટ્રીય દૃષ્ટી ખીલવાની જરૂર છે, ત્યાં કોમીવાદ એટલી સંકુચિત લાગણીના વાડા ખડા કરે છે કે જેથી તે માનવતાના વીકાસને રૂંધનારો રાક્ષસ થઈ પડે છે.

આ કોમીવાદ કોઈ પણ જાતી કે કોમના ધર્મનું કે તેની સંસ્કૃતિનું સંરક્ષણ કરતો નથી અથવા તો તેના વીકાસના માર્ગ મોકળા કરતો નથી. કોમીવાદ એક પ્રકારની ખુત પરસ્તી [મિતીપુન] છે, તે ધર્મનો તેમ જ સંસ્કૃતિનો આઘાતનું છે.

યુરોપમાં કોઈ પણ માણસને ઉતારી પાડવા માટે તેને તક, મીના કે જ્યુની સાથે સરખાવવાની જુની પ્રણાલી છે. આ પ્રગ્ન સરીરની રંગરંગમાં ઉતરી ગયેલા હડ-હડતા કોમીવાદના લયાનક ઝહેરનું ભીષણ પરીણામ છે.

અમેરિકાની શરીરોમાં જ્યુના એકલોકીત બાળકને ભેતાં જ ખ્રીસ્તી છોકરાં ‘જસસનો ખુની’ દહીંને તેને મારવા મંચી પડે એ કોમીવાદની પરાકાષ્ઠા.

ખ્રીસ્તની જુમીમાં અમેરિકાનો પ્રતીષ્ઠિત સીધી ગાયક આવે તેને રહેવાને છોટલ પણ ન મળે તે કોમીવાદની પરાકાષ્ઠા.

ગોળમેજી પરીષદમાં નોંતરેલા હીંદના કહેવાતા પ્રતીનીધીઓને વીમાની પ્રયોગ જોવા બેઠાથી તેમના નાસ્તા પાણીની યે પુરી સગવડ ન થાય અને રાત્રે મેકડોનાઈડ પણ તેમની આગળથી અપમાનકારક છટાથી આલ્થો જાય, અને બીજાં સંસ્થાનોના ગોરા પ્રતીનીધીઓની સરભરામાં ખ્રીસ્તના મુલ્સ-દીઓ ત્રીસા બ્હીસા થઈ જાય, તેવું નામ કોમીવાદની પરાકાષ્ઠા.

અંગ્રેજી જગતમાં પોતાને જ સર્વશ્રેષ્ઠ, બહુરાની અને બહુકૂર માને, ફ્રેન્ચો પોતાની જાત માટે તેવું માનીને વતે, જર્મનો તેમ જ અમેરિકનો એ રીતે જીવે તેવું નામ કોમીવાદની પરાકાષ્ઠા.

દક્ષીણ આફ્રિકામાં અને પૂર્વ આફ્રિકામાં ગોરાઓના લતાઓમાં હીંદીઓ જઈ ન શકે,

તેમની સાથે મૂમમાં કે ટૂંકનમાં જેસી ન શકે તેવું નામ કોમીવાદની પરાકાષ્ઠા.

આમ કદર કોમીવાદની જનની પશ્ચીમની જ ભુમી છે. એ કોમીવાદનું સ્વરૂપ જુદું ભલે હોય, તેને રાષ્ટ્રવાદ (Nationalism) નું જુદું નામ ભલે અપાતું હોય, પણ તે એક પ્રકારનો કોમીવાદ જ છે. “એ કોમીવાદ યુરોપમાં અનેક મુદ્દેયે” અને મહાન વેદનાઓનું કારણ થઇ પડ્યો છે, એ દુર્ભાગી હકીકત છે.”^૧ અને રાજદમતને કારણે અત્યારે હીંદને એ જ મહાલીયણ કોમીવાદની રમતોનો અખાડો બનાવવામાં આવે, ત્યારે કોમીવાદીઓ તો ફીક પરંતુ બીજા શાણા મુત્સદ્દીઓ! પણ તે બાજુ બરાબર ન સમજે એ કમનસીબી છે.

હીંદુસ્થાનમાં પહેલ વહેણ કોમીવાદનાં ખીજરોપણ અંગ્રેજે એ જ કર્યાં છે. ‘અંગ્રેજો આ દેશમાં કંઈ હીંદનું હિત કરવા આવ્યા નહોતા. પરંતુ હીંદની સધનતાથી આકર્ષાઈ વ્યાપાર કરવા આવ્યા હતા.’^૨ પરંતુ ખટખટ, કવાદાવા અને હીંદવાસીઓનાં કુસંપ તેમ જ અવ્યવસ્થાનો લાભ લઈ, જ્યારે અંગ્રેજો હીંદમાં રાજ્યસત્તા જમાવવામાં કાવ્યા, ત્યારે તેમણે સમસ્ત હીંદમાં કોમીવાદનાં ખીજ વાવ્યાં. તેમણે પોતાની કલ્પિત સ્થાપી અને હીંદીઓને માટે તેનાં બારણાં બંધ કર્યાં. મુખાબની જુતામાં જુની લાચખલા કલખ અને યાદ કલખમાં ગમે તેવા ગેરાઓ સભાસદ બની શકે પરંતુ ઉંચામાં ઉંચા હીંદીને માટે તેનાં દાર કદી પણ ઉઘડી

શકે નહીં!^૩ અત્યારે પણ હીંદીઓ તરફ મોટામાં મોટા ખીટીશ અમલદારો પણ ભાગ્યે જ વીશ્વાસ રાખે છે.^૪

હીંદમાં મુસલમાનેનું રાજ્ય હતું ત્યારે આ જાતનો કોમીવાદ કે હીંદુસ્થાનવાસીઓ સામે આટલો અવીશ્વાસ રાખવામાં આવતો નહોતો. બાબરે મરતી વખતે હુમાયુને જે સલાહ આપી હતી તેમાં મુખ્ય એ હતી કે, મુસલમાન, હીંદુ કે ખીજ કોઈ પણ કોમ વચ્ચે ભેદ રાખવો નહીં. મુગલ રાજાઓના વખતમાં મુખા, સરસુખા અને સેનાપતી તરીકે વધુમાં વધુ સફળ ધર્મેશાઓમાં મોટે ભાગે હીંદુઓ જ હતા. મુગલાધમાં ખજાનચી પદ પણ હીંદુઓને મળતું.^૫ પણ તેને બદલે આજે તો હીંદીઓને ઉંચા હોદ્દાઓ માટે નાણાયક માનવામાં આવે છે, તેમને લશ્કરી હોદ્દા, ગવર્નર કે વાઇસરોય પદ અને ખીજ કેટલીએ ખાસ જગ્યાઓનો સ્પર્શ પણ કરવા દેવામાં આવતો નથી. હીંદીઓના હથીવારો પણ એ જ કોમીવાદના અવીશ્વાસે લઈ લેવાયાં છે. ત્યારે અંગ્રેજો માટે અંગ્રેજ દાકતરો, તેમનાં બાળકો માટે મોંઘા ભાવની કેળવણીની ખાસ સગવડો, ન્યાયની બાબતમાં જે કેટલીય સ્વતંત્ર સરજતા, જેલોમાં સુદાં ગોરા-કાળા વચ્ચેનો ભેદ! આ બધું ભયંકર કોમીવાદ નહીં તો ખીજું શું કયવે છે?

૩. જુલો : મી० મોન્ટેગ્યુની “એન ઇન્ડિયન ડાયરી” પાનું : ૩, ૧૪૮, ૧૫૫

૪. જુલો : મોન્ટેગ્યુ ડાયરીનું પાનું : ૩૪૫-૪૬, અને કમાન્ડર કેનવર્ધીના પુસ્તકનું પાનું : ૧૭.

૧ જુલો : કમાન્ડર કેનવર્ધીનું “હીંદ : એક ચેતવણી” [India: A warning]

૨. ઉપલા જ પુસ્તકનું પાનું : ૯૦

૫ ‘ઇન્ડિયા : એ વોર્નિંગ’, પાનું ૧૬.

[૨]

સ્ત્રીગણ પાડીને રાજ્ય ચલાવવાની ધીરીશ મુસદ્દીઓની રાજ્યનીતીને લીધે, હીંદમાં હીંદુ મુસલમાનોની વચ્ચેના વીખવાદનાં જોમ ખીજનરોપણ થયાં, તેમ બ્રાહ્મણ બ્રાહ્મણોત્તર વીખવાદનાં મુગ એ જ રીતે રોપાયો.

મી. મોન્ટેગ્યુ જ્યારે હીંદમાં આવ્યા અને રાજકીય સુધારાના સંજ્ઞાધર્મમાં તપાસ કરતાં નોકરશાહીએ તેમને પદ્મશ્રીભીની માફક હીંદમાં ફેરવ્યા, ત્યારે આ કોમીવાદના જીતને નવું જોમ અપાયું હતું.

તે વખતે મી. મોન્ટેગ્યુની સમજ જ કેટલાંક માનપત્રો અને માગણી પત્રો રજુ થયાં હતાં, તેની પાછળ રહેલા ખટપટાનો કેટલોક ઇતીહાસ તો મી. મોન્ટેગ્યુની ડાયરી પછી ઉઘાડો પાડે છે. કોમીવાદના રાક્ષસને સજીવન કરવા કેટલીયે સંસ્થાઓ નવી સ્થાપાઈ હતી. અને મી. મોન્ટેગ્યુ સમક્ષ માગણી રજુ કરીને તેમાંની કેટલીએ અદ્યક્ષ પછી થઈ ગઈ છે!

આ રીતે સુધારાના મુગમાં જ કોમીવાદનું 'ખાતર પુરાયું' અને તેથી મોન્ટ-ફૉ' સુધારાને લીધે સ્વાભાવીક રીતે જ તેને ઉત્તેજન અપાયું છે; એટલે ગોળમેજી પરીષદ પહેલાં સાયમન સાતડીની સફર સમયે પણ કોમીવાદના જીતને નવું ઝડપન ચડેલું હીંદનો પ્રત્યેક જીવંતમાન રાજદ્વારી જોઈ શક્યો હતો, અને લાગતા વળગતાઓની એ કારરયાની રમતોથી દેશને થતું નુકશાન તે અંતુભવતો હતો, વર્તમાન પરાધીન દશામાં તેની ઉપર અંકુશ મુકવાની તાકાત તેનામાં ન હોવાથી નીરાશ થતો હતો. કોમી-મતાધીકારને હીંદી રાજદ્વારજીમાં કાયમી સ્વરૂપ આપવાના તે વખતે જ ખાસ પ્રયાસ થયા હતા. ૧

અને ગોળમેજી પરીષદની પહેલી બેઠક વખતે મોકલવામાં આવેલા ૧૬ મુસ્લીમ પ્રતીનિધીઓને વીલાયતમાં એક બેઠી અંગ્રેજ મળ્યા હતા, તેણે એમને એવી સલાહ આપી હતી કે: "જ્યાં સુધી તમારું અલગ મતદાર મંડળ સ્વીકારવામાં આવે નહીં ત્યાં સુધી હીંદને માટેના સંસ્થાનીક સ્વરાજનો સ્વીકાર તમે કરશો નહીં. એવું ગોળમેજીમાં ગણેલા મી. એ. કે. ફ્રાન્કલ હકકે ગઈ તા. ૨૩ મીએ નોઆખલી [અંગાળ] માં તેમને અપાપલા મ્યુનીસીપલ માનપત્રના જવાબ વખતે ખુલ્લી રીતે જણાવ્યું હતું.*

પરંતુ આ કોમીવાદ જોમ કોઈ ધર્મનું કે કોઈ સંસ્કૃતીનું સંસ્થાજી કરી શકે તેમ નથી, એ જ રીતે કોઈ પણ કોમ અથવા તો સમાજનું પણ તે સંસ્થાજી કરી શકે તેમ નથી. અત્યંત તેથી થોડાક આગળ પડતા કોમીવાદીઓને અંગત લાલ થશે. તેમને મોટા મોટા મળશે, તેમને મોટા મોટા અમલદારો માનપત્ર આપશે, તેઓ પોતાના થોડાક સગાઓને નાની મોટી નોકરીઓ અપાવી શકશે; પરંતુ તેથી કોઈ પણ કોમીવાદી પોતાની કોમ કે સમાજની અર્થીક અવદશા દુર કરી શકે તેમ નથી. એ અવદશા દુર થાય તેમાં જ દરેક કોમનું અને સમસ્ત દેશનું હિત રહેલું છે. પરંતુ કોમીવાદ તો એ અવદશાના પાયા મક્કમ કરશે, કેમકે કોમીવાદનો રાક્ષસ જ્યારે છુટો અને સ્વચ્છંદ મહાલવા સ્વતંત્ર હોય, ત્યારે તો પરાધીન દેશની પરાધીનતાનો પટો આપો-આપ લંબાય છે, તેથી આપજીવીના ઇન્ન-રઘરોને વળુમાઝા અમરપટા લાધી જાય છે.

* જુલો: 'લીબર્ટી' [ડાક એડીશન] તા. ૩૨ ડિસે ૩૧ નો અંક પાનું. ૭.

૧ જુલો: મોન્ટેગ્યુની 'ડાયરી: પાનું: ૬૩

હીંદુ જેવા દેશના વતનીઓ ધર્મપાલનની અગત્યને લીધે અથવા સંસ્કૃતીનો વીકાસ કુંદીત થઇ જવાથી દુઃખી નથી થતા. તેમનું 'ખર' દુઃખ રાજકારણી અને આર્થિક પરાધીનતા છે. એ પરાધીનતા નિવારવા માટે સાદુથી પહેલાં કામીવાદને દરનાવવાની જરૂર છે. તેથી જ્યાં જ્યાં કામીવાદનો વીરોધ કરી શકાતો હોય ત્યાં ત્યાં તેમ કરવું અને તેમ કરીને હીંદુ સમસ્તને માટે સાચી સ્વતંત્રતા નજીક લાવવી તે પ્રત્યેક સાચા હીંદીની ફરજ છે.

કારખાનાંઓમાં કે મીંચામાં જ્યાં હીંદુ, મુસલમાન, ખ્રીસ્તી, શીખ તમામ જાતીના કામદારો કામ કરે છે, અને જ્યાં સંબુનું આર્થિક હિત સાથે સંકળાયેલું છે, ત્યાં કામીવાદનો ખાઉ કદી પણ ડોકાડો કરતો નથી. ત્યાં તો તમામ કામદારો સગા ભાઇની માફક પોતાના આર્થિક લાભ માટે, પોતાના એક જ હુશ્મન મુડીવાદની સાથે ઝૂકે છે.

તે જ રીતે આવતી કાલે જેઓ દેશના કારભારનાં સુત્રે સાચવનારા છે, તેવા નૌજવાનોમાંયે કામીવાદનો ભુત આટલા ઝડપથી તાંડવનૃત્ય કરી શકતો નથી.

અમામ હોવાથી કોઇ પણ સુદ હીંદી કામીવાદનો કંદર વીરોધી હોય તેમાં નવાઇ જ નથી.

એટલે એજો ઇન્ડિયન પત્રો હીંદુ હિંદી હોવાનો ડોળ કરી ને ડા. મુંજેના કે મીયાં શવકતઅલીના કામીવાદની કડક ટીકા કરે તો તેથી દરેક જુદીમાન હીંદીને તો આનંદ થાય. ને કે અત્યારે તો એ પત્રોએ માત્ર એક જ પક્ષી વચ્ચે લીધી છે, તો પણ 'ઉઘલી મેઇલ'ના તંત્રીએ પોતાની 'સ્ક્રેટર'ની કટારોમાં ડા. મુંજેના કામીવા-

ધરંદુ જ્યાં સત્તાવાળાઓ પાસેથી નોકરીના અને હોદ્દાના દુકડા મળવાના છે, ત્યાં જ માત્ર કામીવાદની ખરેખરી ઉશ્કેરણી થયેલી છે. એ ઉશ્કેરણીમાં આ દેશમાંનાં અનેક એજો ઇન્ડિયન પત્રો નીરંતર પેટ્રોલ છાંટતા જ રહે છે. એવાં કેટલાંક પત્રોએ અમુક પક્ષની મીત્રતાનો ડોળ કરીને ખાસ કામીવાદનો રાક્ષસ જીવંત રહે તે માટે ખાસ જગ્યાઓ ફાંજલ રાખી હતી, અને દરેક અઠવાડીએ તેમાંથી લગાઇન અખબારો તાજે રાખવાના મસાલા પુરા પાડવામાં આવતા હતા!

સામાન્ય મનુષ્યોનો તો કશો જ વાંક કાઢી શકાય તેમ નથી. એ તો ખીચારા નેતાઓ દ્વારા તેમ દોરાય છે, પરંતુ જેઓ રાજકારણી અભ્યાસનો દાવો કરે છે, હીંદી સ્વતંત્રતાની તરફ મમતા બતાવે છે, અને વહેલામાં વહેલી તકે હીંદુ સ્વતંત્ર બને તે માટે કાપ કરવાની તત્પરતા બતાવે છે, છતાં એ બધા આડંબર પાછળ હડહડતા કામીવાદી રહી જેઓ કામીવાદને ઉત્તેજન આપે છે, તેવા હીંદીઓ આ દેશમાંથી નીકળે એ જ ખરેખર દુર્ભાગ્યની નીશાની છે.

[૩]

દની સખ્ત ટીકા કરી છે* તેમાં સત્યાસત્ય તારવવાની મી. વીલ્સનની ઓછામાં ઓછી કાળજી, સર્વ જ્ઞાનનો ઇન્જરો પોતે જ લીધેલો હોવાની એમની અતુટ માન્યતા અને સોયના ચોરને શુળીની સગા ફરમાવવા જેવી એમની ઉતાવળી મનોદશા સ્પષ્ટ તરવરી આવે છે. તો પણ, કામીવાદના રાક્ષસને [ભણે પછી તે હીંદુ હોય, મુસલમાન હોય, શીખ

* જુઓ : 'ઉઘલી મેઇલ' મુંજેના આગ્રહી તા. ૨૬ : ૫ : ૩૧ નો અંક.

હોય કે અંગ્રેજ હોય ઉગતો કામવાની જરૂરમાં માનવાશાસ્ત્રોમાંના દરેકને તે ગમ્યા પીના નહીં જ રહે.

પરંતુ મી. એફ. ડબ્લ્યુ. વીલ્સન જે અરેબર કામીવાદના દુરમન જ હોય, તે તેમણે પોતાના દેશ તેમ જ વતનીશાહઓના આ દેશમાંના તેમજ વીલાયતમાંના અને સામ્રાજ્યમાંના બીપણ કામીવાદની સામે સદુધી પડેલાં લડવા તૈયાર થવું જ એકએ.

રોધરમીઅર અને ચચીસ જેવાઓને જવા દઈએ તો પણ અત્યારે જે ખ્રીસ્તીય વ્યવસાયીઓ 'સમાનવક'ને નામે હીંદને વ્યાપાર દ્વારા સુચવાની વાતો કરે છે, અને તે માટે જોએ લડવા સુદ્ધાની વાતો દરવાથી યે ડરના નથી, તેઓ ભયંદરમાં ભયંદર કામીવાદીઓ છે એ વાત મી. વીલ્સન અને તેના જીવન મીત્રા યુક્તી પુરઃસર ન લુણે તેમાં જ તેમની શોભા છે.

સામ્રાજ્યવાદ એ પણ એક જાનના કામીવાદ છે, કેમકે તેને સામ્રાજ્યવતું જીવનજોને ભોગે લખું કરવું હોય છે, સામ્રાજ્યવાદના વ્યાપારને ખીજવવા તેને સામ્રાજ્યવાદ માનવે પુર્વ પક્ષદગી આપવાની હોય છે, અને સામ્રાજ્યવાદ હીત માટે તેને જાદુમનીને સુસવાની અને પરદીન દશામાં દબાવી રાખવાની હોય છે.

સામ્રાજ્યવાદી મુદીવાદ તો તેથી યે ભુરો કામીવાદ છે. હીંદમાં આત્મતા અંગ્રેજ વ્યાપારની અને તેના આપખુદ ઇગ્તરાની જુની વાતોનાં મુજ ઉમેરીએ. તો તેની બીપણતા આપોઆપ પુરવાર કરે તેટલા પુરાવા પુસ્તકોમાં આપવા પડ્યા છે. પણ હીંદના કામીવાદીઓ અને ભયાંકરતામાં સ્ત્રીમરો ફેરવવાનો અંગ્રેજોનો ઇગ્તરા, જોએ જમણ

ટૂટીંગ કંપનીને મજાસો લાકડાનો ઇગ્તરા, વીમા કંપનીઓ, બેંકો, વીજળીના ઉદ્યોગના પરવાના, એ બધાની, તેમ જ ખ્રીસ્તીય વ્યાપારના સ્થાપીત હોતાને આધીત રીતે સાચવી રાખવા માટેની અંગ્રેજ મુદીવાદીઓની ચળવળોની પાછળ કામીવાદની બીપણ મનોદશા જ રહેલી છે. એવી જ મનોદશા હીંદમાં જ હીંદીઓને મોટી લશ્કરી તેમ જ સનદી નોકરીઓમાંથી દુર રાખવામાં, હીંદીમય લશ્કર અને હીંદીમય નોકરીઓ નહીં કરવામાં રહેલી છે.

આ દેશમાં અંગ્રેજો નાનામાં નાની લઘુમતીમાં છે, તેમ છતાં મોટામાં મોટી બહુમતીને ભોગે, તે લઘુમતી વધુમાં વધુ ધનનો, સત્તાનો અને તર્કન્ય બીજા લાભ ઉભાવે છે.

એ કામીવાદની સામે કદમ ચલાવવું એન્ગ્લો-ઇન્ડીયન પત્રકારો દહીં યે તૈયાર નહીં થાય એ દરેક હીંદી સારી રીતે સમજે છે, તેથી જ એ બીપણ કામીવાદમાંથી આ દેશને કાયમને માટે મુક્ત અને સુખી કરવા માટે, હીંદુ, મુસલમાન, શીખ, ખ્રીસ્તી, પારસી, યહુદી, તમામ હીંદીઓએ સંગઠિત થવાની જરૂર છે. કેમકે હીંદને અત્યારે લાગુ પડેલા રોગ તે આથીંક છે કામીવાદ નથી. અને આથીંક તેમ જ રાજકારણી પરાધીનતા કંઈ કામીવાદને ધોરણે અસર કરતી નથી. ઉપર બનાવ્યું તેમ આ દેશને નાનામાં નાની અંગ્રેજ લઘુમતીનો બીપણમાં બીપણ કામીવાદ જકડી, સુરી રહે છે, તેમાંથી મુક્ત થવા માટે 'કામીવાદ' અનુસરણ તે ઉપાય નથી પણ કામીવાદનો ત્યાગ એ જ અરેબરો અને એકઝો જ અસરદારક ઉપાય છે.

કોલેજના કંપાઉંડમાંથી—

: લેખક :

P. J. B.

કોલેજના કંપાઉંડમાં કોલેજીયનો અનેકવાર એકત્ર મળે છે. તેઓ અનેકવાર સામાન્ય ચર્ચામાંથી અસામાન્ય ચર્ચામાં ઉતરી પડે છે. આથી અસામાન્ય ચર્ચાઓ અનેકવાર રમૂતી પર જળવાઈ રહે છે. આજે કોલેજ ઇવન પર પાછી દબી કરતાં એ સંભારણા તાજાં થાય છે. તેમને શબ્દદેહ આપવાનો આ યત્ન, આશા છે કે અસ્થાને નહીં ગણાય.—લેખક

: લેખાંક બીજો :

ચોર વૃત્તી

કુમાર: આજનું 'ટાઇમ્સ' વાંચ્યું કે ?

ઇન્ડ: ના, કેમ વાર ! કંઈ ખાસ હતું કે ?

કુમાર: ખાસ તો કંઈ નહીં પણ આપણા શહેરના પોલીસ કમીશનરે જાહેરાત બદલ પાડીને જાણાવ્યું છે કે ધોન્ડ પાન્ડ નામનો નામીયો ખીસા કાતર આજે આઠમી વાર જેલમાંથી બહાર આવ્યો છે. આથી આ ભના સાહેબ શહેરીજનોને તેનાથી સાવચેત રહેવાનું સૂચવે છે.

ઇન્ડ: આ જાહેરાતનો સીધો અર્થ એ થયો કે આ ધોન્ડ પાન્ડને ક્યાંય નોકરી મળશે નહીં,

કુમાર: એટલું જ નહીં પણ તેની યજ્ઞવાડે પોલીસની ચાંપની નજર હોવાથી તેને ફરીકામ બેસવાની તક પણ નહીં મળે.

ઇન્ડ: આ આજની સંસ્કૃતી છે !

(વીનય બાણ વચ્ચે જોય છે.)

વીનય: કેમ ખીસાદરે, આજે ક્યા વીધમ ઉપર ઉતરી પડ્યા છો ?

ઇન્ડ: આ તો 'ટાઇમ્સ'માં આવેલી પોલીસ કમીશનરની જાહેરાત ઉપરથી આજે ચર્ચા ઉભી થઇ છે. ખીસા કાતરવાની કળામાં પાવરધા અનેકા ધોન્ડ પાન્ડ નામના પુરૂષથી સાવચેત રહેવાની પોલીસ કમીશનરે સલાહ આપી છે, તેની યુન્ડાણરી મનોવૃત્તી માટે આ મહાશયને એટલી તો ખાતરી છે કે તેઓને આથી જાહેર સલાહ આપવાની ફરજ પડી છે.

વીનય: બે'કાના ગોટાળા કરનાર શરાદા વપારે જેલમાંથી બહાર આવે છે ત્યારે આવી સલાહ આપવાની કુ-સદ પોલીસ કમીશનરને કેમ નથી મળતી ?

કુમાર: બે'કાના ગોટાળા કરનારા તો મોટા માણસો હોય છે. તેઓના માનસમાં આ અર્થખામણું તત્વ ઉંડું ઉતરેલું નથી હોતું. તેઓ કંઈ ખીસા કાતરવાના કળા નથી અજમાવતા. સંભવ છે કે જેલમાંથી મુક્ત થયેલા આ ધોન્ડ એ જ માર્ગે આજ

વીક્ષા મેળવવા માટે યત્ન કરશે. સંભવ છે કે ધોળુ કાષ્ઠના ખીસા કાતરીને પોતાનું પોષણ કરવા પ્રયત્ન કરશે. સંભવ છે કે જે માગે તેણે આત્માર સુધીના ઇયનપંથમાં લીધે છે, તેજ માગે જીવ પોતાના શરીરને જોડતી કાતરી દીવાલો પાછળ પાછા ફરેલી રહે!

ધન્વઃ કુમાર, એ બધું તો હીક પણ કાષ્ઠનું ખીસા કાતરવું એમાં શું યુન્મો છે?

કુમારઃ યુન્મો! એમાં યુન્મ જેવું નથી? (જરા નખી જઈને) પાદપી વસ્તુ પચાવી પાડવાની રીતો એ શું નીતી છે! પૈસા આમ લઈ લેવા, તે શું નીરોપના છે? (એકદમ આગેશમાં આવી જઈને) ચેર, ધક્કા, છુટકા એ જ ને લદમારે આદર્શ દેવ તે લદમારે માટે શું ધારવું તે જ મને સમજ પડતી નથી!

પીનઃ કુમાર, એ લદમારે શોડ્યપણ રહેવા દો. લદમારે વીરો લદમારે જે ધારવું દેવ તે ધારો. પણ અગો તો માની ચે છીવે કે ખીસા કાતરવામાં પણ કળા, કાશ્ય, અને હીમત જોઈએ છીએ. ચાર આંખ રાખીને તેને આલવું પડે છે. પછી જે વ્યક્તીમાં પોતની વસ્તુઓની કાળજી રાખવા જેટલી પણ સક્તી ન હોય તે વ્યક્તીઓના ખીસા કાતરવામાં ક્યાં અન્યાય રહેલો છે!

ધન્વઃ અને રસ્તામાં જેમ સાવચેતીથી લદ્દો ચાલે, તો લદ્દોને કદી અકસ્માત થવાનો સંભવ નથી, તેમ જો લદ્દો સાવચેતી રાખે તો લદ્દમારે ખીસા કાતરવામાં આવે એવો સંભવ બહુ જ ઓછો છે.

પીનઃ (અધીરોઈથી) કુમાર, ખરી વસ્તુ તો એ છે કે જેને હાલના સમજાણી ખજાર નથી. ચેત્રા, પૈસાદારને પ્રુછી આવે, અને તે જો તેના કાળાં ધોળાંની કપીકત કહેશે. ચેત્રા કહેને જઈને સવાલ કરે કે 'લદ્દો જવારે

આવ્યા ત્યારે તો કોરી લોટો લઈને આવ્યા હતા અને આજે આવડી ગોડી મોટાતરી રીતે બાંધી? અરે એટલે બધે ક્યાં જઈએ. આજનું ટાઈમ્સ વાંચ. ચેત્રા ઓરેલીયાના ખજનનગી થીયેટ્રિક ઉપર ખાણીની બાજતમાં મુકાવલા આરોપોની નામાવલી જરા વાંચી જા.

કુમાર કંઈક જવાબ આપવા જતો હતો ત્યાં તો ધન્વે પોતાનો લુભકો પાછો ચર ક્યો.

ધન્વઃ કુમાર, ખરેખર હજી તો તું વેદીયો જ રહે. આજ ૨૪ ટકા જેટલું બાજ જઈને ચાલુકારો પ્રમુખ રીતે એકતોનું રક્ત સુસી રહ્યાં છે. આજે કંગાલમાં કંગાલ મલુરી આપીને મહેતુજરે પ્રમુખ રીતે કામદારોનું રક્ત સુસી રહ્યાં છે. એટલું જ નહીં પણ પોતાના નફા મળવાને માટે શેકેલા કારકુનોની પણ શી દયા છે! આજે સમગ્ર સુધીમાં ધાન્ય કાણ ઉત્પન્ન કરે છે, - એકતો, અને વાપરે છે કાણ જમીનદારો! છતાં અત્યાર સુધી એકતોની આ દીસતી છુટ સામે એક પણ પગલાં લેવાયાનો દાખલો છે!

પીનઃ (જરા મગ્નકમાં) કેમ જુલો ગયો? કાન્સ અને રૂશીયાના વીપ્લવે આ વર્ગો જુના જુલમ સામે કડક પગલાં લીધા હતાં.

ધન્વઃ પણ કાન્સમાં પણ આજે કામદારોનું રક્તશોષણ એટલા જ વેગથી ચાલી રહ્યું છે!

* થીયેટ્રિક આવારે ઓરેલીયાની સરકારના ખજનનગી છે. ઓરેલીયાન ખાણોના સંબંધમાં તેમણે પુષ્કળ પૈસા ઉઘાડવા ક્યાં છે એમ તેમની ઉપર અલોપ છે. આ આલેખને લીધે તેમને રાજીનામું આપવાની ફરજ પડી હતી.

કુમાર: પણ ખીરાદરો, આટલા ઉકળા જવાની ખાસ જરૂર જરાયે ન હતી. મુળ વસ્તુ એ છે કે ધોન્ડુ પાન્ડુ સંખ્યાની આવી જાહેરાત બહાર-પાડવામાં પોલીસ કમીશનરે સારું ક્યું છે એમ હજુ હું માનું છું. હું કશું કરી દઉં છું કે આપણા સમાજમાં સંપત્તિવાનો છલોડ છુંટ ચલાવી રહ્યા છે, હું કશું કરી દઉં છું કે પેલા ઉમરાવો ખેડુ-તોની આર્થિક અવસ્થાના મુળ કારણો છે છતાં ચારવૃત્તિ એ નીતી બનતી નથી. છતાં ત્હમો એમ તો ન જ કહી શકો કે ચોરી કરવી એ સહાયણની પ્રતીમા છે!

વીનય: પણ એમ કહે છે જ કાણુ! અમો તો એટલું જ કહેવા માગીએ છીએ કે ધોન્ડુ પાન્ડુ માટે પોલીસ કમીશનરે આવી જાહેરાત બહાર પાડી છે, પણ ખરા ચોરો તો આજે મોટરોમાં અને મહેરીકામાં મગ્ગલ કરે છે હું તો એટલું જ કહું છું કે આ યુગનો પ્રધાનમુર એ - ક.કે.કંઈ પણ નહાન પ્રમાણ ઉપર કરવું એ ગુન્હો ગણાય છે. જ્યારે ચોરી કે છુંટ મોટા પ્રમાણ ઉપર કરવામાં આવે છે ત્યારે તે એકદમ નીતી-મય બની જાય છે!

લેકચરનો સમય ચતાં આ મીત્રમંડળ પાછું વીખરાઇ જાય છે.

[૨]

ડોક્ટર

કેલેજના ન્હાના ઉપવનમાં આ ન્હાનકંડુ મીનમંડળ પાછું મળ્યું છે. ખુરસીઓ ઉપર રોજે મળી આજ કંઈક ખીન વીષય ઉપર ચર્ચા કરે છે;

વીનય: કુમાર તો હવે ડોક્ટર બની જતાનો,

ધન્દ: હા આ માથામાં પાસ થઇ જશે તો પંજી પહી મળી જશે.

સુરેશ: કુમાર પંજી શું કરનાર છે? જે સાંમળ્યું છે કે તે અમદાવાદ જઈ દુકાન વહાડનાર છે!

ધન્દ: મ્હને ખબર નથી, પણ હું ધારું છું કે દુકાન તો નહીં સ્થાપે. કારણ કે તેમાં લગભગ એ એક હજારનું 'ઇન્વેસ્ટમેન્ટ' કરવું જોઈએ.

વીનય: તેમ જ કુમારમાં એ જાતની શક્તિ પણ નથી.

સુરેશ: હો, આ કુમાર આવી પહોંચ્યો!

(કુમાર પ્રવેશવામાંથી આવે છે.)

ધન્દ: હીક કુમાર હમે ત્હમારી જ વાત કરતાં હતા.

કુમાર: મ્હારા શીવાય ખીલું ત્હમને સુજે છે પણ શું?

વીનય: એમ નહીં, પણ આવતે વર્ષે ત્હમો પસાર જઈ જશે પંજી આપણી કંઈ પ્રવૃત્તિમાં (લગાર આળા પાડીને) નીમજ થઇ જશે તે વીષે દસ્પતા કરતા હતા.

સુરેશ: (મગ્ગકમાં) જાણે પહેલી પ્રવૃત્તિ પરજવાની!—અરે જુડી ગયો, કુમારની લાપામાં દહીંયે તો છવનની સહયરીલુ શોધી કઢાડતની.

કુમાર: એ બધી પ્રવૃત્તિઓ કરતાં અત્યારે પહેલી પ્રવૃત્તિ તો વાંચવાની છે!

વીનય: તેની કાણુ ના પાડે છે!

ધન્દ: પણ ત્હમો કેટલે થયા પંજી શું કરશે તે તો ત્હમોએ જણાવ્યું જ નહીં?

કુમાર: એમાં જણાવવાનું શું છે? પેલું 'મેક્સીમ' (Maxim) વાંચ-ડાક્ટર-વું તો માનવજાતનો સેવક-છે!

સુરેશ: વાહ! વાહ! પણ પરમપુણ્ય પીતાશ્રીએ કુમારભાઈને કંઈ જગ-ના સેવક થવા સારું કેલેજમાં નથી મોકલ્યા!

કુમાર: એમ ત્હમો કેમ કહી શકો?

વીનય: ત્યારે માટે તો કહાય તેમ હોય,
પણ જ્યાં સુધી મને લાગેવળગે છે ત્યાં
સુધી તો હું કદી દઉં છું કે મહેં આજી-
વીકાના સાધન તરીકે આ લાઇન લીધી છે.

સુરેશ: મહાર, પણ તેમ જ Ditto
...Ditto.

કુમાર: પણ ખીરાદાર, આપણા વાંચન, અને
કેળવણીના પ્રતાપે આપણામાં માનવના
સંનામનો સંહાર કરવાની શક્તી આવી છે.
એ તો ત્હમરે કબુલ કરવું જ પડશે કે
દાકતરી વીકાન એ દુઃખીતો માટે કેટલા
આર્થિક છે. જ્યારે ઇસ્પીતાલોમાં આપણે
અનેક દુઃખી લાઇએ અને પ્રેતોને નીલા-
ળાએ છીએ, ત્યારે શું અતુકંપા નથી
હિલવતી? ત્યારે શું દહીંના દુઃખનો નાશ
કરવા માટે આખી રાત્રી અપણે નથી
જાગતા? એટલું જ નહીં પણ ઇસ્પી-
તાલમાં જ્યારે આટલી સંભાળ અને
આટલી કાળજી આપણે લઇએ છીએ ત્યારે
શું આપણે ડોક્ટર થયા પછી આપણી
કેળવણી, આપણું શિક્ષણ એ સર્વને
વીસરી જઇશું?

ધન્દ્ર: ખચીત જ નહીં! પણ કુમાર
ત્હને નથી લાગતું કે હવેના સમાજમાં
આપણે ધારીએ તો પણ કંઈ કરી શકીએ
તેમ નથી. જો! સામે પરેલ દેખાય છે!
આ પરેલમાં લગભગ દેડ લાખ કામદારો
હવા ઉગસ વગરના ઓરડામાં રહે છે
તેઓ અસ્વચ્છ પાણી પીએ છે તેઓ
અસ્વચ્છ ઓરડાં ખાય છે. મશીન ઉપર

તેઓ લગભગ ૧૨ કલાક કામ કર છે.
આ પરીસ્થિતીમાં તેમની કેટલાની સારવાર
ત્હમો કરી શકવાના હતા!

સુરેશ: ધન્દ્ર કહે છે એ વસ્તુ ખરી છે!
સમાજસેવા, કે દરિદ્રનાશયોગીની સેવા એ
ખાલી દંભ છે. જ્યાં સુધી દેહને સજાતી
પરીસ્થિતીઓ કાયમ રાખવામાં આવે અને
ખીજ બાલુ આવી નહાનકડી ઇસ્પીતાલો
સ્થાપવામાં આવે એ સંપત્તિવાળાનો ખાલી
દંભ છે. એક બાલુ કાયરોગના જંતુને
ઉત્પન્ન કરનારા આવાસો પડ્યા છે, અને
ખીજ બાલુ કાયરોગનું નીવારણ કરવા એક
'એન્ટી-ટ્યુબર ક્યુલેરીસ ડીસપેન્સરી' કલા-
ડવામાં આવી છે. આ એક દંભ નહીં તો
ખીજુ શું છે?

કુમાર: એ ખરું, પણ આપણે બધા
પાસ થઇ શું કરીશું તે વીચે અત્યારે
વીચાર કરવાનો છે.

વીનય: એમાં વીચાર શાનો! નેજી
મળી જાય તો 'સામ નાહ્યાં.' ન મળી
જાય તો પછી વધે એ વધે રાહ જોવાની
પછી પણ ન મળે તો પછી એક ખાનગી
દવાખાનું ખોલીને બેસી જવાનું! ત્યાં પણ
જે ન ચાલે તો...

સુરેશ: (વચ્ચે પડીને) માની લેવાનું કે
દાકતરી લાઇન સાથે આપણે સારો સંબંધ
જ નથી!

એટલામાં થંટ વાગતાં મીનમંડળ પાછું
વીખરાઇ જાય છે.

[૩]

સુરેશ: હ્યો. ખુશખબર આપું! કુમાર
લાઇ પાસ થઇ ગયાં!

ધન્દ્ર: (આનંદમાં આવી જઇ) સારું
ચલું! સારું થયું!

વીનય: ચાલો પાર્ટી તો લઇએ!
(અથા કુમારના ઘર તરફ જાય છે.)

કુમારને જોતાં—

વીનય: Congratulations! (અખી-
નંદન)

સુરેશ: Congratulations! (અભી-
નંદન)

ધન્ધ: Congratulations! (અભી-
નંદન)

વીનય: ચાલો બહુ જ ઠીક થયું!

કુમાર: ત્વમેએ અભીનંદન આપ્યાં તેનો
તો હું અભાર માનું છું. પણ ખોલો હવે
ત્વમારો શું વીચાર છે!

વીનય: વીચાર તો શું પણ હવે મીઝ-
લાસ ગોઠવીયે.

કુમાર: એ તો જાણે ઠીક. પણ હવે
આપણે બધા વીખુટા પડીશું, એ કલ્પનાથી
મને બહુ દુઃખ થાય છે.

સુરેશ: (જરા સામર્થ્યમય) હવે પાચ
વર્ષની મીઝના વીસરાઈ જશે.

કુમાર: એમ તે બને?

સુરેશ: બાઈ, એમ ને તેમ. આપણે
આપણા સ્વપ્ન જીવનના પેટલા દોસ્તોને
યાદ કરીયે છીએ?

કુમાર: પણ આપણું મીઝમંડળ તે.
સાંભળે માટે રહેશે!

ધન્ધ: (જરા સામર્થ્યી સુવંક) એમ કેમ
કહોવાય! પાંચ વર્ષથી સ્વપ્ન કરના દોસ્તો
પાસ થયા પછી એક પત્ર પણ લખના
નથી, એવો કેટલાકનો અનુભવ છે!

વીનય: પાસ થયા પછી વીસરી જવાની
વૃત્તિ તો બહુ જ સાદ જ છે. (જરા મન-
કમાં) જીવેને બહાં દન્ધ, પાસ થયા પછી
કંઈ ધોધમ ચોટી છે! પછી પનીના
મીઝ સંસ્કારમાં મીઝમંડળને યાદ કરવાની
ક્યાંથી ડરસદ મો!

સુરેશ: અને નવી લાઇનમાં નવા દોસ્તો
મળે! અને નવો સંબંધ બંધાય એટલે
પછી આ દોસ્તો વીસારે જ પડે છે.

ધન્ધ: ખરું છે! ત્યારે આપણા મીઝ
મંડળની મૈત્રી...

વીનય: (મનકમાં) સીમેન્ટ જેવી મન-
જીત બનાવવાની યોજના સાંભળો!

ધન્ધ: મ્હારું કહેવું એમ છે કે આપણે
કંઈક કરવું જોઈએ કે જેથી આ મૈત્રી
જળિયાઈ રહે.

કુમાર: મને પણ ત્વમારી વાત ખરી
લાગે છે. પાસ થયા પછી નવા જીવનમાં
પગલાં મુકનાં જીવન દોસ્તો ભાગ્યે જ યાદ
આવે. છતાં હું ઇચ્છુ કરું છું કે આપણે
કંઈક કરવું જોઈએ કે જેથી મીઝનાના
બંધના...

વીનય (મનકમાં) ઉત્તરોત્તર વધુ મનજીત
બને.

સુરેશ: આ વીનયને તો મનક જ
રહે છે!

વીનય: ત્યારે ત્વમારા હૃદયમાં શું શોકની
નૌઓ વહે છે! બાઈ કુમારના પાસ
થવાથી મ્હારું હૃદય તો હર્ષથી 'મોર જેમ
વરસાદ વરસનાં નાચી ઉઠે' તેમ નાચી
રું છે! પણ એ બધું તો ઠીક પણ હવે
મીઝવસાની વાત કરોને.

સુરેશ: હાં હાં એ વાત બરાબર છે.

કુમાર: પણ પેલી યોજના તો રદી જ મંઈ!

ધન્ધ: 'ટાંચા' પર એ વીન આમળા વીચાર
કરીશું.

વીરા

: અનુવાદક :

ડૉ. મંજુલાલ જમનારામ દવે એમ. એ.

પ્રખ્યાત ઓસ્કાર વાઈલ્ડે ૧૮૮૧ માં આ નાટક રચેલું; અને ૧૯૦૮ માં તે પહેલીવાર પ્રસીદ્ધ થયું. પુરાં નવ વર્ષ ચીત્રે તેમાં લાખેલી રશીયન વિશ્લવની લવિધ્યવાણી સારી પડી અને આશ્ચર્યની અંત આબેશ.

દરય પ્રદેશ : રશિયા

સમય : ૧૭૬૫

અંક ત્રીજો [ચાલુ]

પહેલા અંકની જમ કાતરીયું. વીશ્લવવાદીઓ એક પછી એક પ્રવેશ છે.

ઝાર આગળ ઉઘાડી તસવાર લઈ પીળા વસ્ત્રોમાં એક મનુષ્ય ઉભેલ છે.

માઈકેલ : પણ, વીરા, તું કંઈ જુલો છે કે સી કોઈ જુદામી રાત્રીઓને હણવા એ આપણો ધર્મ—ઉદ્દેશ છે!

વીરા : પણ એલેક્સીસ કાંઈ જુદામગાર રાત્રી ન હોય. હું તેને પુરેપુરો પીછાતું છું ને લોકગણને સ્વયં છે.

પ્રેસીડન્ટ : અમે પણ તેને ઝાળખીએ છીએ...તે દ્રોહી છે—ગ્રાહકોદ્રોહી છે.

વીરા : દ્રોહી? એલેક્સીસ દ્રોહી? કેવી રીતે? જો એમ જ હોત તો ત્રણ દીવસ પુર્વે તો આપણાં ડોહાં શ્રુણીએ સ્વડયાં ટોત...એકદા તો તમને તેણે જીવન આપ્યાં છે...તમે તેને થોડોક તો સમય આપશો ને?—એક અડવાડીયું, પખવાડીયું, માસ, કંઈક તો..... એ લગવાન?

વીશ્લવવાદીઓ (તસવાર આનમાંથી કાઢતા):
ના, ના, આજ રાત્રે જ! આજ રાત્રે જ! આજ રાત્રે જ!

વીરા : સુખ ઝો ઝેરી સર્પો, સુખ રહો! માઈકેલ ત્યારે સી કોઈને પીનારા કરવા અમે ઉલુકત નથી શું? અમારે અમારા શપથ ન પાળવા શું?

વીરા : તમારા શપથ! તમારા શપથ! હું જાણું છું તમે શું માગો છો તે—લોભીઓ તમારા પાડોશીનાં ધન તમારે તો એકઠાં છે—જુદાં ને ખુન તમારે હૈથ રમી રહ્યાં છે. અને ક્યોને તમારામાંથી કોણ છે એવો જે માથે આવેલો મુગટ પાછો વાળી દે. લોક-લોક, લોકગણની બી બી વાતો કરનારા તમે—હું જાણું છું રશીયાન

લોક હજી પ્રજાસત્તાક રાજ્ય માટે
લાયક નથી થયા.....
પ્રેસીડન્ટ: પ્રત્યેક પ્રજા આજ પ્રજાસત્તાક
લોકશાહી સ્થાપના પુરતી યોગ્ય છે.
માધકેસ: અને અલેક્સીસ તો જુલમી ઝાર છે.
વીરા: જુલમી ઝાર! કેવી રીતે? તેણે
પોતાના જુલમગાર સલાહકારોને
દેશપાર નથી કર્યા? આ રહ્યો તેના
પીતાનો દુષ્ટ પ્રધાન, જેણે સારી ય
રશીયાની પ્રજાને રંજડેલી.....
અરે, અરે, તેના પર દયા લાવો...
એક અંવાડીયું તો જરૂર તેને દઈ
રહે!...

પ્રેસીડન્ટ: જુઓ, જુઓ, વીરા-! રાજાનો
પક્ષ લઈ રહી છે!

વીરા:(દમ્પથી): રાજાનો નહીં, પણ એક
આપણા બંધુનો પક્ષ હું લઈ રહી છું

માધકેસ: ના, ના, તું તો એક લોકદ્રોહીનો
પક્ષ લઈ રહી છે. પણ એકસ માન્ય
કે પરશુરામનો વંશ જ હજી માનવ-
કુલમાં હયાત છે ત્યાં સુધી રશીયામાં
કોઈ મુગટધારી નૃપતી ધર્મથી વાતા-
વરણને કલુષીત નહીં કરી રહે...
પૃથ્વીને નક્ષત્રી કરવી, નૃપતીહીન
કરવી તે તેનો ધર્મ છે...

પ્રેસીડન્ટ: તેં અમને કહેલ કે મને નાણી
જો જો: અમે તને નાણી જોઈ...અને
જોઈ લીધું કે તું સાવ પોકળ છે...

માધકેસ: વીરા, હું કાંઈ આંખો નથી; હું
ત્વારા મનની સાં વાત જાણું છું તું
એને સ્થાય છે તેની મને ખબર છે-
એ સુંદર સુખદ સંસ્કારવાળા. નરમ
સુચ્છાના વાળવાળા રાજકુમારને,
પણ એ વીરા તું બુદ્ધ છે એની
જુદી જાણ વડે તું લગભગ છે.
એ તો તને એક કુટુંબી તરીકે સખશે,

ને મોહની પણ વીર્ય રાજમહેલ-
માંથી તને કાઢી કાઢશે...વીરા,
સ્વાતંત્ર્યની દેવી વીરા-વીક્લવની
જીભુકતી જવાળા. વીરા, લોક સત્તાની
પ્રચંડ શક્તી વીરા.....

વીરા: મને મ્હારી કશી જ દરકાર નથી-હું
તો લોકને માટે કહું છું. લોકગણને
એ દુશ્મન નહીં જ નીવડે. તે તેમને
સ્થાય છે-તે તેમના સ્વાતંત્ર્યને ય
સ્થાય છે...

પ્રેસીડન્ટ: ત્યારે તે નાગરીક-નૃપતી થઈ
રહેશે, કેમ? અને આપણે સાં જુએ
મરતા રવડી રહેશું; એ જ ને? અને
તે પણ કેવી રીતે? આપણને સદૈવ
છેતરીને, આપણી સન્મુખ સદૈવ જુહું
ખોલીને, ખોડાં વચ્ચે ને મતીલાઓ
લઈને ને આ રીતે નીરંતર યેવચની
બનીને?...

માધકેસ: અને તું-વીરા, ત્વારા નામ માન
જુલમગારો થરથરે છે, મૃત્યુપ્રાપ્ત
જાંઘળી જીવી રહે છે, તે તું એક
પ્રેમની ખાતર સ્વાતંત્ર્યને જીતી રહેશે?
એક આશકની ખાતર લોકગણને હેઠ
દેશે?

વીક્લવવાદીઓ: દ્રોહીણી! ચીઠીઓ નાંખો!
ચીઠીઓ નાંખો!

વીરા: માધકેસ, તું જુહું ખોલે છે હોં? હું
તને નથી સ્થાતી! તે મને નથી
સ્થાતો!

માધકેસ: તું નેને નથી સ્થાતી, કેમ? ત્યારે
તે શેં ન મરશે જોઈએ?

વીરા: અજ્ઞાત, મરશે જોઈએ. હું તેની ક્યાં
ના પાહું છું? તેણે તેના શપથ
નોડ્યા. અને આપણું તો એ ધર્મવ્રત
છે કે યુરપ આખામાં એક પણ
મુગટધારી રાજા ન વર્તે જોઈએ.

મેં પણ એ પ્રતીક્ષા નથી કરી શું ?
તો ભણે આપની માફક દીકરો પણ
મરણ શરણ થઈ રહે. પણ હું તો
કહું છું આજ રાતે નહીં...આજની
રાત વીતાડીએ આપણે. જે રશીયા
યુગ યુગ થયાં જીવોને સડી રહેલ છે
તેને માટે એક અંદાડીયું વધુ નહીં
ગણાય. એક અંદાડીઆની મુદત
તેને આપી રહો...

પ્રેમીડન્ટ: અમારે ત્હારી જરૂર નથી.
તું જીવે ચલાય છે તે એ જીવાન
જારની કને જોડે રહે...

માઈકલ: ત્હારા આશ્રયભાં વીટળાયેલ હશે
તો ત્યાંથી પણ હું એને હણીશ,
વીરા, જરૂર માની લેજો...

વીધવવાદીઓ: બસ, આજે જ-આજ રાતે
જ આજ રાતે જ...

માઈકલ: થોભો, એક દાણ સૌ થોભો !
મરે કંઈક કહેવું છે. (વીરાની
નજીક જાય છે ધીમેથી તેને કહે છે)
વીરા, લાંબને ત્હારાને જીવી ગઈ શું ?
(શી અસર થઈ તે જોવા થોભે છે-
વીરા ચોંકે છે) તે જીવાન, દુકાળ
પીડીત મહેરા તું જીવી ગઈ શું ?
ધરપકડ ને લાડીમારથી કળી જતાં
તેનાં ગાત્રો જીવી ગઈ શું ? અને
પેલી લોકની બેડીઓ અને તેની
નીચે લોહીથી ખરડાયેલું તેનું અંગ
સૌ જ સૌ વીસરી ગઈ શું ? એને
કાણે એક અંદાડીયું વધારે
આપ્યું હતું વાર ? એના પ્રત્યે
કાણે નાની શી પણ દયા
દાખી હતી વાર ? (વીરા ખુરશી પર
પડે છે) ત્યારે તો તું વૈર ને સ્વાતંત્ર્ય
વીરે કેટકેટલાય પ્રકાપ કરતી હતી
એકલા આવવાની ત્હારી એક વાતે જ

ત્હારા પીતાને કેટલા હોરાન કરેલ-
કેટલા ગળગળા બનાવેલ: હજીય
મને તેમની એ કરણ મુશ અને
કળપાંતભર્યા શબ્દો સ્પષ્ટ અનુભવાઈ
રહે છે, વીરા અને તેં શું કહેલું તે
કાંઈ તું તો તે વચોવચે, બાળક
વીણાણ પીતાને એકલા રાખી આ
તરફ આવી પહોંચી. અને ત્રણ
અંદાડીયા પછી તો તે મરણ શરણ
થઈ ગયા. તેં મને લખ્યું મારે
પણ તને અનુસરવું, મેં તે પ્રભાણે
ક્યું. કારણ હું તને ચલાતો હતો:
પણ તેમાંથી તો સ્વસ્થ તેં મને
મુક્ત કયો. સરકોઈ નમ લાગણી,
દયાના, પ્રીતીની, રસની, માનવતાની
મીઠી ઝરણી-મ્હારામાંથી મુકાઈ ગઈ
અને તેં કહ્યું સ્નેહની મ્હારી વ્યાખ્યા
ઉચ્ચારે તો ત્હારે હૃદય ધવાઈ રહેશે-
આથી સ્નેહ મેં તરછાડ્યો. હાથ મેં
સત્તાએ રસ્યા, ને હૈયું પાપાણવત
બનાવ્યું. તેં મને જાણવ્યું જીવનનો
એક જ ઉત્તર છે-વૈર ને સ્વાતંત્ર્ય
મેં તે પ્રભાણે ક્યું; પણ તું, તું
આ શું કરવા બેસી છે ?

વીરા: ચીઠ્ઠીઓ બેઠા ! ચીઠ્ઠીઓ ઉપાડો !
(વીધવવાદીઓ સૌ હપ્માં આવી
જાય છે.)

પ્રીન્સ પોલ (સ્વગત): હાં, હવે તો ગ્રાંડ ડ્યુક
રાજ્યાસને આવી જશે-ધાર્યા કરતાં
જલ્દી જ સ્તો. અને મને પાછો મુખ્ય
પ્રધાન બનવાનો વારો આવશે. પ્રાણી-
હીંસક છે એ તો-અને વચન પાળવે
થલો જ થલો બેદરકાર...

માઈકલ: હવે તું બરાબર ખીલી, વીરા,
પુરેપુરું ત્હારા પોતાના સ્વરૂપમાં-
પ્રકાશી રહી...

વીરા (સૌની વચમાં ઉભી) : આજે ચીટીઓ ઉપાડે...હું હવાં ઓ નથી, મ્હારં સારં ય લેહીં જહર નરુર ખની રહું છે. મ્હારં સારં ય હૈયું વજીથી ય કંઠે ખની રહું છે. મ્હારા હાથ મૃત્યુથી ય વધુ લયંકર ખની રહેશે. કૂરતમ તો કણમાંથી મ્હારા ભાઈના સાદ મને સંભળાય છે, દમીત્રીના કંઠભાગ અવાજ મ્હારે કાને અથડાય છે, અને મને કહી રહે છે-“વીરા, ત્વાતંત્ર્યને કાળ નં. છેલ્લે થા કરી રૂં?”...આજે, ચીટીઓ ઉપાડે...

પ્રેસીડન્ટ : કાં કૌ તૈયાર છો ? માછકલ, તું ખંડો ઉપાડ-તપદન્તાને તે ઉપાડવાનો પ્રથમ અધીકાર છે.

વીરા : ભણા ભગવાન ! મ્હારે હાથ ! મ્હારે હાથ ! (સૌ ચીટીઓ ઉપાડે છે)

પ્રેસીડન્ટ : ખુશી કરો કૌ ચીટીઓ ને !

વીરા (પોતાની ચીટી ખુશી કરતી) : ખસ મ્હારે હાથ-મ્હારે હાથ... ! જુવો, આ રહી લોહીની નીચીની માંલ ! દમીત્રી, હવાં ત્હારં ધૈર લઉં છું, જો ને, હોં.

પ્રેસીડન્ટ : વીરા જાતની હથુનારી નરીકે તું ચુંટાઈ રહી...છથર ત્હાર પર શીદા છે. તત્તવાર કે જહર, બોલ ! (તત્તવાર તથા જોરું ખાતું વીરા સન્મુખ ધરે છે)

વીરા : તત્તવાર ન મ્હારે પુરતી છે, મ્હારા કાંઠામાં જોર જાહેર છે. (તત્તવાર લે છે) ખરાબર તેના હૈયામાં આરખાર આ તત્તવાર હું ઘેંચી રહીશ. દ્રોહી એક નાનકડા મુકટ કાળે અમને સોને વીસરી ગયો ! ખરેખર, માછકલ તું

“ કહેવું સાચું છે-તે મને નહોતો મ્હાતો ના; લોકને ય તે નહોતો ચાહતો... ! (પ્રીન્સ પોત પ્રેસીડન્ટના કાનમાં ટાંકી કહે છે)

પ્રેસીડન્ટ : હા. હા. પ્રીન્સ પોત, તે ખરાબર છે. વીરા, રાજમહેલના ઉત્તર દીશા-એ ના ખંડમાં જાર આજ સુનાર છે. આ રહી તેના ખાનગી ખંડની કુંચી, તેમ આ રહ્યા ત્યાં જતી વખત ઉચારવાના શબ્દો. તેના પોતાના સેવકા કૌ નીશામા ચક્રચુર હશે. તું તેને એકાન્ત ન જોઈ રહેશે...

વીરા : લાવો, કીક છે ને હું નર્મી ચુકું હવાં હું નહીં ચુકું.....

પ્રેસીડન્ટ : અમે માર્ગમાં ખારી હેડળ ઉભા રહીશું ખરાબર ખારને ટોકારે તું અમને જણાવી રહેજે કે કુતરો લથુથો.

વીરા : શા વડે જણાવી રહું ?

પ્રેસીડન્ટ : ત્હારે એ લોહી લુદાણ તત્તવાર અમારા તરફ ફેંક્યા ખન...

માછકલ : એ દ્રોહીનાં લોહીએ ટપકતી.

પ્રેસીડન્ટ : નર્મીતર અમે જણાવું કે તું પકડાણી, અને અમે માંલ પ્રવેશી તને તેના રક્ષકાથી મુક્ત કરી રહીશું.

માછકલ : અંતે તેમની વચમાં તેને હણીશું.

પ્રેસીડન્ટ : માછકલ, તું અમારું નેતૃત્વ લેશે ?

માછકલ : હા, હું તમારો નેતા થઈશ જો ને હોં, વીરા, હાથ ત્હારા હેલા ન પડી જાય...

વીરા : મુખ, પોતાના શત્રુને લાથલો એ કાંઈ કહીશુ પાત છે શું ?

પ્રીન્સ પોલ (સ્વચત) : આ નવમી વેળનો વીપ્લવ. સૈખીરીયા કૌ જ સીપાવાના અને મને મળવાના શીરપાવ...

માધકિત : આ ત્હારી છેલ્લી વીધવ-ચોળના નહીં, પ્રીત્સ ?

પ્રેસીડન્ટ : બરાબર બારને ટકોરે...હા !
વીરા, ભૂલતી નહીં...લાહીભીની તે તલવાર...

વીરા : હા, હા, તે બેવકા દીલના ખુનથી ખરડાયતી તલવાર...હું તેને નહીં છુડું. (રેન્જની બરાબર મધ્યમાં ઉભીને) માનુષી સારા ય મ્હારો સ્વભાવ નષ્ટ કરી રહું, ન ત્હાઉં કોઈને-ન કોઈથી સ્વવાંઉં, ન દયા ખાઉં કોઈની, ન કોઈની દયા ગ્રીહી રહું. બસ એ જ એક પ્રતીક્ષા. મને લાગે છે કેન્દ્ર વીધવવાદીની શાલેતી કોદેનો આત્મા મ્હારામાં વીણત વેગે પ્રસરી રહ્યો છે. જગતમાં મ્હારું નામ અને કાનેક વીરાંગનાઓસહ અમર થઈ રહેશે. હવાં, હા, હા, નાની મોટી મ્હારી સૌ જ રક્તની શીશઓમાં શાલેતી કોદેનો આત્મા વહી રહ્યો છે. અનુભવાય છે...બસ, તે જ મને આ છેલ્લો પ્રહાર કરવા તત્પર કરી રહે છે. ધીધાર તે મેં ક્યારનો ય મ્હારે સ્ત્રીને હૈયે પથરાવ્યો છે-આજ હવે આ નવીન બજે કરીને મ્હારે સ્ત્રીને હાથ ખુન પથ પામી રહીશ...ભલે પછી તે સ્વપ્નમાં હસતો હો. હું તેથી નહીં ચશું...ભલે તે શાન્તીમાં નીંદરેતો હો,...હું મ્હારો પ્રહાર નહીં ચુકું. ભાઈ, દર્ગાત્રી મ્હારા, શાન્તીથી ત્હારા કેદખાનાની નાનકડી અધારથેરી કોટડીમાં મુખે હવે નીંદરે-ત્હારી બેઠન સગર થઈ છે-વરને તે વરી રહી છે, ખુનને તે નીમત્રી રહી છે. આજ રાતે જરૂર તું આનંદે

જરૂર, જરૂર તું હસજે-જરૂર આજ રાતે આ નવજીવાન આર તેના પીતાને મળવા નરક દ્વાર અખગ્રવી રહેશે...હા, આ આર ! હાહી, છુટો, બેવકા, વચનભંગી, મ્હારો વીશ્વાસ-લાતક ! અમારી સાથે દેશભક્તીનો દાવો કરતો હતો, અને આજે માથે મુગટ પહેરી રહ્યા છે ! જ્યુદ્ધની જેમ ત્રીસ રૂપીયાને કાગળ અમને વેચી દીધા સૌને. એક સુખખ વડે અમને છેલ્લે દીધો...(તીવ્ર પ્રકાપથી) ઓ સ્વતંત્રતા, ઓ અનંતકાળની પ્રચંડ જનની, ત્હારે કાળે શહીદ થયેલાઓના રક્તથી ત્હારાં વસ્ત્ર નીલશાહીત બન્યાં છે ! લોકના મુઠ્ઠાનાં ઢગ પર ત્હારું તખ્ત છે, ને માથે ત્હારે કાંડાળો ઢુગટ છે. ઓ વધસ્તમે સ્હોડેલ જનની જાલીમ જુલમગારે ત્હારે બંને હાથે ખીસા ઠોક્યા છે ! ને ત્હારે બંને પગે લોખંડી બેડીઓ જડી દીધી છે, તને તૃષા લાગે ને પાણી તું માગે ત્યારે તેઓ તને કોક ખાદું ને કડવું એવું પીણું પાછ રહ્યા છે. ત્હારા પાસામાં તે તલવાર બોંધી રહ્યા છે. ધ્રુગે ધ્રુગે ને વધે વધે ત્હારી કારમી વ્યથા પર તેઓ તાંડવ-નૃત્ય આદરી રહ્યા છે-અટકાવ્ય હસી રહ્યા છે અહીં-હા, અહીં, ઓ શુચી સ્વતંત્રતા, હું મ્હારી જાતને સમર્પી રહું છું, તું જ છંદે તેમ મ્હારું થઈ રહ્યો : (તલવાર આનમાંથી કાઢી) બસ, અવધી થઈ રહી હવાં : ને ઓ વધ્યજનની, ઓ સ્વતંત્રતા, પપીત્ર ત્હારા ઉંડેલાં બેઠના શપથ લઈ કદું છું કે રશીઆ આજથી ઉગરે છે-ઉધરે છે.....

અંક ચોથો

૧૨૫ : જારનો ખાનગી ખંડ.

પ્રધાન મંડળના સભ્યો, પ્રીન્સ પેટ્રોવીચ, બેરન રાફ, માકવીંસ દે વ્યાન્નાદ ને કૌન્ટ રૂવાલોફ પરસ્પર વાતચીત કરતા જણાય છે.

પ્રીન્સ પેટ્રો : આરંભ તો શુભ આદર્યો છે, નહીં ? ગાદીનશીન થયાને હજી એ દિવસ પણ પૂરા નથી થયા ત્યાં તો આ લુવાન જાર આપ્પાદ આગાહી દાખવી રહ્યો છે.

બેરન રાફ : હા, એ તો બધા જ જારો આરંભ શુરા ક્યાં નથી જણાયા ?

કૌન્ટ રૂવાલોફ : અને એ આરંભશુરવનો અંત આપણને ક્યાં અગવડો છે ને ?

માકવીંસ : પણ મ્હારે તો કશી ક્યાં કરવા જેવું નથી રહ્યું ગમે તેમ પણ મને તો તેણે કાયદો કરી આપ્યો....

પ્રીન્સ પેટ્રો : પેલી ઓકેન્જની તમારી નિમણુંક રૂઢ કરી તે જ ન ?

માકવીંસ : હારતો. એક ઘડિ સુધાતે મ્હારં ઓકેન્જ ત્યાં સત્રામત ન રહ્યું હોત.

(જનરલ કેટમ્પીન પ્રવેશે છે)

બેરન રાફ : અતરંગી આપણું નજા મધ્યસળાધિરાજ સંજોધી કંઈ વધુ સમાચાર છે ?

જનરલ : ખરેખર, અતરંગી એ ઉપનામને તે બરાબર લાયક છે. ગયે અડવાડીએ તો મેં તેને એક નાટકના ખેત્રાડીઓ સંગે એક કાતરીઆમાં વિનોદ કરતો જોયો, અને આ જ તે ફરમાવે છે કે સૌ જ સેખીરીઆના કેદીઓને પાછા બોલાવી લા, અને સૌ જ રાજદારી નેત્રવાસીઓને છુટા કરે.

પ્રીન્સ પેટ્રો : રાજદારી નેત્રવાસીઓને ? બહુ અડધોઅડધ તો તેમની સંખ્યા ખુની બદમાશોથી ભરેલી છે.

કૌન્ટ રૂવાલોફ : અને ખીન અડધા તેથી પણ ન પાટ છે.

બેરન રાફ : કૌન્ટ, તેમને તમે અન્યાય કરી રહો છો. બધા જ એક જ કાટસે તોલાવા ધરે છે....

કૌન્ટ રૂવાલોફ : પણ મને તો તે અન્યાય અન્યાય અતરંગી લાગે છે. ગજા કાલે તેણે જણાવ્યું કે મ્હારે નિમક પરને એકદરથી ક્યાં ઉઠાવી લેવા. તેણે જણાવ્યું એ કરજ પાંતકી છે—ને તે નાથક થવો ભોલ્યો : ઉપરાંત પ્રત્યેક લોકને તે પોતે પકડવાને ને તદ્દન સોંપી લાવે ખરીદવાનો જનમસિક્ક હોય છે.

માકવીંસ : અરે, તેનું કંઈ નથી : પણ આ તો લુભો, તેણે જણાવ્યું કે દરબારી મિત્રાનયુક્ત જમણો પણ બંધ કરવાની જરૂર છે—કારણ દલિયોના આંતોમાં દુકાળ આવે છે.

(લુવાનજાર અદીઃ પ્રવેશે છે, ને સોને છુપી રીતે સાંસળી રહે છે)

પ્રીન્સ પેટ્રો : કેવી વિચિત્રતા ! જેમ લોકમાં વધારે લુભમયો તેમ તો વધારે સારું. કારણ તેનાથી તો લોક આત્મનિશ્ચય શીખે છે—આત્મત્યાગ, નહીં બેરન ?

બેરન રાફ : મેં પણ તે વારંવાર સાંભળ્યું છે—વારંવાર સાંભળ્યું છે.

જનરલ : અરે, એણે તો પાલામેન્ટ રશિયામાં સ્થાપવાનો વિચાર આદર્યો છે.

માષ્ટકલ : આ ત્હારી છેલ્લી વીખવ-ચોળના નહીં, પ્રીત્સ ?

પ્રેસીડન્ટ : બરાબર બારને ટકોરે...હો !
વીરા, ભૂલતી નહીં...લાલીભીની તે તલવાર...

વીરા : હા, હા, તે ખેવકા દીલના ખુનથી ખરડાયતી તલવાર...હું તેને નહીં છુટું. (રેગની બરાબર મધ્યમાં ઉભીને) માનુષી સારો ય મ્હારો સ્વભાવ તપ્પ કરી રહું, ન મ્હારું કોષ્ટનિ-ન કોષ્ટથી મ્દવંઠિ, ન દયા ખાંડિ કોષ્ટની, ન કોષ્ટની દયા ઝીલી રહું. બસ એ જ એક પ્રતીતિ. મને લાગે છે કે-અ વીખવવાદીની શાલેતી કાદેનો આત્મા મ્હારામાં વીણત વેગે પ્રસરી રહ્યો છે. જગનમાં મ્હારું નામ અને કાનેક વીરાંગનાઓસહ અમર યજ રહેશે. હવાં, હા, હા, નાની મોટી મ્હારી સૌ જ રક્તની શીશઓમાં શાલેતી કાદેનો આત્મા વહી રહ્યો છે. અનુભવાય છે...બસ, તે જ મને આ છેલ્લા પ્રહાર કરવા તત્પર કરી રહે છે. ધીક્ષાર તે મેં ક્યારનો ય મ્હારે જીને હેથે પધરાવ્યો છે-આજ હવે આ નવીન બળે કરીને મ્હારે જીને હાય ખુન પશુ પામી રહીશ...ભલે પટ્ટી તે સ્વપ્નમાં હસતો હો. હું તેથી નહીં ચાલું...ભલે તે શાન્તીમાં નીંદરતો હો,...હું મ્હારો પ્રહાર નહીં ચુકું. ભાઈ, દમોની મ્હારા, શાન્તીથી ત્હારા કેદખાનાની નાનકડી અધારથેરી કોટડીમાં મુખે હવે નીંદરજે-ત્હારી ખેન સન્ન યજ છે-વૈરને તે વરી રહી છે, ખુનને તે નીમત્રી રહી છે. આજ રાતે જરૂર તું આનંદજે

જરૂર, જરૂર તું હસજે-જરૂર આજ રાતે આ નવજીવાન આર તેના પીતાને મળવા નરક દ્વાર ખખડાવી રહેશે...હા, આ આર ! હોહી, જુદો, ખેવકા, વચનભંગી, મ્હારો વીધાસ-ધાતક ! અમારી સાથે દેશભક્તીનો દાવો કરતો હતો, અને આજે માથે મુગટ પ્હરી રહ્યા છે ! જ્યુદાની જેમ ત્રીસ રૂપિયાને કાજ અમને વેચી દીધા સીને. એક સુખ્યન વડે અમને છેલ્લે દીધો...(તીવ પ્રકાપથી) ઓ સ્વતંત્રતા, ઓ અનંતકાળની પ્રચંડ જનની, ત્હારે કાજે શહીદ થયેલાંઓના રક્તથી ત્હારાં વસ્ત્ર નીલશોહીત બન્યાં છે ! લોકના મુઝકાનાં ઢગ પર ત્હારું તપ્પ છે, ને માથે ત્હારે કાંટાળો ડુગટ છે. ઓ વધસ્તંભે મ્હોડેલ જનની જાલીમ જુલમમારે ત્હારે બંને હાથે ખીસા ટોક્યા છે ! ને ત્હારે બંને પગે લાંબાંડી ખેડીઓ જડી દીધી છે, તને તૃષા લાગે ને પાણી તું માગે ત્યારે તેઓ તને કોક ખાડું ને કડવું એવું પીણું પાછ રહ્યા છે. ત્હારા પાસમાં તે તલવાર બોંડી રહ્યા છે. ધગે ધગે ને વર્ષે વર્ષે ત્હારી કારમી વ્યથા પર તેઓ તાંડવ-નૃત્ય આદરી રહ્યા છે-અટ્ટહાસ્ય હસી રહ્યા છે અહીં-હા, અહીં, ઓ શુચી સ્વતંત્રતે, હું મ્હારી જાતને સમર્પી રહું છું, તું જે ધમ્મે તેમ મ્હારું યજ રહો : (તલવાર આનમાંથી કાઢી) બસ, અવધી થમ રહી હવાં : ને ઓ વધ્યજનની, ઓ સ્વતંત્રતા, પવીત્ર ત્હારા ઉડેરા વેદના સપથ લખ કહું છું કે રશીઆ આનથી ઉગરે છે-ઉધરે છે.....

અંક ચોથો

દ્રવ્ય : ઝારનો ખાનગી ખંડ.

પ્રધાન મંડળના સભ્યો, પ્રીન્સ પેટ્રોવીત્સ, બેરન રાફ, માકવી'સ દ ખ્વાલાદ ને કૌન્ટ રવાલોફ પરસ્પર વાતચીત કરતા જણાય છે.

પ્રીન્સ પેટ્રો : આરંભ તો શુભ આદર્શો છે, નહીં ? ગાદીનશીન થવાને હજી બે દિવસ પણ પૂરા નથી થયા ત્યાં તો આ જુવાન ઝાર આપ્પાદ આગાહી દાખવી રહેતો છે.

બેરન રાફ : હા, એ તો બધા જ ઝારે આરંભ-શુભ ક્યાં નથી જણાયા ?

કૌન્ટ રવાલોફ : અને એ આરંભશુભનો અંત આપણને ક્યાં અગાધરો છે ને ? માકવી'સ : પણ મ્હારે તો ઠશી ફર્મા કરવા જેવું નથી રહ્યું ગમે તેમ પણ મને તો તેણે કાપદો કરી આપ્યો....

પ્રીન્સ પેટ્રો : પેલી એક્ટ્રીસની તમારી નિમણુંક રદ કરી તે જ ને ?

માકવી'સ : હાર્તો. એક ધડિ મુધ્ધાતે મ્હારે ડેક' ત્યાં સલામત ન રહ્યું હોત.

(જનરલ કેટમ્પીન પ્રવેશે છે)

બેરન રાફ : અંતરંગી આપણા નવા મહારાજા-ધિરાજ સંમધી કંઈ વધુ સમાચાર છે ?

જનરલ : ખરેખર, અંતરંગી એ ઉપનામને તે બરાબર લાયક છે. ગયે અઠવાડિયે તો મેં તેને એક નાટકના ખેલાડીઓ સંગે એક કાતરીઆમાં વિનોદ કરતો જોયેલ. અને આ જ તે ફરમાવે છે કે સૌ જ સૈન્યીઆના કેદીઓને પાછા ખેલાવી લા, અને સૌ જ રાજદ્વારી જેલવાસીઓને છુટા કરે.

પ્રીન્સ પેટ્રો : રાજદ્વારી જેલવાસીઓને ? વ્હા, અડધોઅડધ તો તેમની સંખ્યા ખુની બદમાશોથી ભરેલી છે.

કૌન્ટ રવાલોફ : અને બીજા અડધા તેથી પણ ન પાટ છે.

બેરન રાફ : કૌન્ટ, તેમને તમે અન્યાય કરી રહો છો. બધા જ એક જ કાનસે તોલાવા ધટે છે....

કૌન્ટ રવાલોફ : પણ મને તો તે અગળ અગળ અંતરંગી લાગે છે. મારું કાલે તેણે જણાવ્યું કે મ્હારે નિમંત્ર પરને એકદુરથો કબજે હિંમતી થવા. તેણે જણાવ્યું એ કર જ પાંતકી છે-ને તે નાશુક થવા જોઈએ : ઉપરાંત પ્રત્યેક લોકને તે પોતે પકડવાનો ને તદ્દન સોંપે લાવે ખરીદવાનો જનમમિક્ક હક છે.

માકવી'સ : અરે, તેવું કંઈ નથી : પણ આ તો જુવો, તેણે જણાવ્યું કે દરબારી મિષ્ટાન્નયુક્ત જમણો પણ બંધ કરવાની જરૂર છે-કારણ દક્ષિણના પ્રાન્તોમાં હુકાળ ચાલે છે.

(જુવાનઝાર અદીદ પ્રવેશ છે, ને સૌને છુપી રીતે સાંભળી રહે છે)

પ્રીન્સ પેટ્રો : કેવી વિચિત્રતા ! જેમ લોકમાં વધારે જુબમરો તેમ તો વધારે સાફ. કારણ તેનાથી તો લોક આત્મનિશ્ચય શીખે છે-આત્મત્યાગ, નહીં બેરન ?

બેરન રાફ : મેં પણ તે વારંવાર સાંભળ્યું છે-વારંવાર સાંભળ્યું છે.

જનરલ : અરે, એણે તો પાલામેન્ટ રશિયામાં સ્થાપનાનો વિચાર આદર્શો છે.

કહે છે કે લોક-નિયુક્ત સભ્યો જ રાજતંત્ર ખરાખર ચલાવી શકે....
 બેરન રાફ: હા, સ્તો. મહોદ્વામાં એકા કલ્યા
 થાય છે ખરાને. પણ આપણે તેમને
 અહીં એક ખંડ ઇલાયદો કરી
 આપણે પડશે તેનું કેમ? અરે;
 પણ સૈથી ખરાખર તો હવે આવે છે,
 તે કહે છે, કરો કાપી નાંખો-ઓછા
 કરી નાંખો, અને રાજમય તદ્દન
 ઘટાડી દો. લશ્કરી ખર્ચ પર
 તેની તરાપ દીસે છે-તે જણાવે છે કે
 તે તદ્દન ખીનજરૂરીઆત છે. પ્રજા
 જનોનો આટઆટલો અણવિશ્વાસ શો?
 લશ્કર એમની સહીસલામતી માટે છે
 કે તેમને ત્રાસતપ્ત કરવા માટે? તે
 તો કહે છે ભવિષ્યનો યુગ નિઃશસ્ત્ર
 છે-શાન્તિયુગ છે, લશ્કરની તેમાં
 અગત્ય નથી. ભવિષ્યનાં યુદ્ધ તે
 બ્યાસિઓને ડારવામાં છે-ગરી, નદી
 કે માનવીઓને સંહારવામાં.

માકવીસ: મને લાગે છે કે કરની વાત સાવ
 ગંભીર છે. લોકોને એ વિના ખીજ
 ઉપયોગ જ શો છે? ભારે કરો તેઓ
 ન ભરે તો પછી રાજતંત્ર ચાલશે
 ક્યાંથી? અંત બધું જ ખર્ચ કમી
 કરવું હોય તો આ ગજગણેલું શું?

કૉન્ટ રવાલોફ: કેમ, તે તો હું કહેવાનું જ
 ભૂલી ગયો. તે ખર્ચ તદ્દન કમી કરી
 નાખવું એવો તેનો આદેશ છે. તે
 જણાવે છે કે રાજ્યોએ પણ સામા-
 ન્ય લોકની માફક જ કંઈક ઉપયોગી
 કામ કરી તેના ખર્ચા રૂપે કમાણી
 આદરવી, ને તેમાંથી પોતાનું શુભ-
 રત્ન ચલાવવું. સૌ જ રાજ્યને તાબેની
 વસ્તુઓ જાહેર પ્રજાને હસ્તક
 સુપરન કરવી.

પ્રીન્સ પેટ્રો: હલ થઇ ગઇ! હલ થઇ ગઇ!
 અતંત્રગીપણની હલ આવી ગઇ!
 બેરન રાફ: અરે, એક ખીલું વિશેષ વિચિત્ર તો
 સાંભળો: તે કહે છે હું રાજ્ય શેનો?
 હું ય પ્રજામાંનો જ એક છું ને?
 પ્રજા મને કહે ત્યાં સુધી તેના
 સેવક રૂપે હું કામ કરી શકું-સ્વામી
 રૂપે નહીં જ.

બેરન રાફ: પ્રજા કલ્યાણની ભાવનાં તેની કાક
 અજબ દીસે છે.

કૉન્ટ રવાલોફ: એની તો હમણા “ઝાર”
 શબ્દ જ દુનિયાના શબ્દકોષમાંથી.
 નીચું કરવાની છે, કારણ તે માને છે
 કે એ શબ્દથી લક્ષિત સૌ શાસનભાવ
 જુલમ, કુઝ, ત્રાસ, કલ્યાણ ખડા
 કરે છે, જેમાં રક્ષણ, પ્રાણ, કે
 કલ્યાણનો અંશ સુધ્ધાંતે નથી...

બેરન રાફ: અશક્ય: અશક્ય: પુરાણી રશીયન
 ઝાર-શાહી એમ થોડાકમાં નબ્ત થાય
 એ સાવ અસંભવિત છે. એના જેવા
 તો ધણાય એકકાએ નિષા છે-
 આદર્શવાદનાં પુતળાંઓ.

પ્રીન્સ પેટ્રો: પણ એટલું તો તમારે કશું
 કરવું પડશે કે પુરાણી રશીયન રાજ્ય-
 તંત્ર હવે મરણ શરૂ થયું-આજ જ
 તેની દફનક્રિયા થઇ રહી છે.

કૉન્ટ રવાલોફ: ત્યારે હું તેમાંથી કાઢના સજીવ
 વનની વાટ જોઇ રહ્યો છું.

પ્રીન્સ પેટ્રો: પણ તે ખેડમાં આપણે શું
 કરવું, વાર?

બેરન રાફ: શું કરવું?—પાછલા રેકૉર્ડ છે કે
 નહીં—તેની કાલેજા ઉચ્ચાવવી. અને
 તેનું કે ત્યારે ત્યારે ઝાર સુધારણા
 સંબંધી દુકમો કરેલા છે ત્યારે ત્યારે
 આપણે તેનો કેવો ઉત્તર દીધો છે.

પ્રીન્સ પેટ્રો: એટલે?

ખેરનરાધ: એટલે કે આપણે કેશું જ કહ્યું નથી-તેમ કરવાનું પણ નથી. 'એક નન્નો સો કુખને દણે.' ઉપરાંત તમે એ પણ ભુકી જશો કે આપણે સૌ રાજદારીઓ પ્રપંચવીરો છીએ? ચિન્તનશાસ્ત્રી મનુષ્યોને માટે ક્રિયા છે જ નહીં. 'રશીયામાં સુધારણા' એ શબ્દો જ વદતોવ્યાધાત સમા છે. જ્યારે જ્યારે એ સુધારણાની ઉમિ જામે છે ત્યારે ત્યારે તેમાંથી કેવળ હાસ્યાસ્પદ ઘોષણા જ સાચાઈ રહેતી અનુભવાઈ છે....

કોન્ટ રવાણાધ: આ સમયે પ્રીન્સ પોલ અહીં હોત તો કેલું સારું. મને લાગે છે કે આ ભુવાનીઆએ તેને અન્યાય કર્યો છે. પ્રીન્સ પોલે એને તરફથી જ રાજ્યાસને ન બેસાડી દીધો હ'ત, તો રાજ્ય સુકુટની શી વથે થાત તે તમે જાણો છો? આ એવકુદ તો ગમે તે રત્તાના જનરાને માથે ને પડેરાવી દેત....

પ્રીન્સ પોલ: પણ તમને ખાત્રી છે કે રશીઆ છોડી પ્રીન્સ પોલ જશે ખરો?

ખેરન રાધ: અત્યંત, તેને દેશપાર કંયામાં આવ્યો છે.

પ્રીન્સ પોલ: ખરું છે. પણ તે તેમ કંયે ખરો?

ખેરન રાધ: મને તો ખાત્રી છે-કરણ પાર્ગતમાં તેણે બે તારો પાડ્યા છે. સાચા ખાણને માટે ર્નો.

કોન્ટ રવાણાધ: બસ, ત્યારે તે નો. એક પત્યું.

ઝાર (છેતો થઈ): હું & મહુ હું કે પ્રીન્સ પોલ હવે ત્રીજા તાર મુકે તે બે ખાણને બદલે હ ખાણને હુકમ આપી રહે.

ખેરન રાધ: સેતાન!

ઝાર: સેતાન નહિ, ખેરન, એ તે ઝાર. રાજદારીઓ! તમારા જેવા નફારા રાજદારીઓ ન હોય તો કુનિયામાં લાગ્યે જ નફારા નૃપતિઓ સંભવી શકે. તમે જ મોટમોટાં રાજ્ય-તંત્રને વિનાશને મુખ હોમાવ્યાં છે. તમારા જેવા કુલાંગાર સંતાનોની રશીઆ-માતાને જરી ય જરૂર નથી. અને હવે તમે પશ્ચાતાપ કરી શકા તેવી સ્થિતિમાં ય નથી રહ્યા. એ વેળ તમારી વીતી ગઈ-સાવ મોકું થઈ ગયું હવે. હું તમને ફરમાવું છું કે ચોવીસ કલાકમાં દેશ છોડી તમારે આવ્યા જવું-નહીં તર ધડ પર ડોકું નહિ રહે એ ચોક્કસ જાણવો. બસ તમ સમા નાપાકોને માટે ખીજી શી શિક્ષા ઘટે?

ખેરન રાધ: ખરેખરે, અતિ અજબ રીતે આપ આપના પિતાજીનું સ્મરણ કરાવી રહો છો, મદારાજાધિરાજ.

ઝાર: તમને સૌને હું દેશપાર કરું છું. લોક સમસ્તમાં તમારી માલમિલકત બેંચાઈ જશે. તમારા પદકાળો તમારી સાથે ભડે રહ્યા. ખરું ને ખેરન, કે 'રશીયામાં સુધારણા' એ વદતોવ્યાધાત જ છે? અને તમે પોટોહ, તમે હવે પ્રતી રીતે નિઘડની ભાવના કેળવી શકશો; અને તમે હાં, તમે જોશો કે પાલમિન્ટ અહીં આસે છે કે નહીં-હું જરૂર તમારા પર દર માસે તેના રિપોર્ટ મોકલાવવા ચુકાશ નહીં. એટલું તો તમને સારું વાચન વચવા મળી શકશે. ઉપરાંત ખીજું જે જે તમે અશક્ય ને 'હાસ્યાસ્પદ' લેખો છો તે થે થોડાકમાં

-શક્ય થયું સાંભળજો- સિધ્ધ થયું
અનુભવશે.

પ્રેરના રાજ: રાજધિરાજ, આ તો બળતામાં
ધી ઊઝા સમું થઈ રહે છે....

ઝાર: પણ તમે જ કહ્યુંને કે તમારે
પ્રધાનવીરોને રાજ્ય સુધારણા સાથે
કરી લેવા દેવા નથી. કારણ ચિન્તન-
વાદીઓ કિયાની ઝોલી પરવા ધરે
છે, નહીં?

પ્રીન્સ પેટો: જી, અમે તો માત્ર મજાક
કરતા હતા.

ઝાર: ભલે, ત્યારે તમારી એવી બેહુદી
મજાકને માટે તમને દેશવટો. શુભ
પ્રયાણ ધન્યુ ધુ તમને સૈને.
જીંદગીની પરવા હોય તો પહેલી જ
ટૂન પકડી લ્યો, ને પારીગ જી
પોચો. (પ્રધાનો જતા રહે છે) સારું
થયું આવા નિમકહરામ પ્રધાનો
રશીઆનું રક્ત સુસતા હવે અટકી
ગયા તે. ખરેખર, આમનાથી જ-અને
ખાસ કરીને વડા પ્રધાન પ્રીન્સ પોલ
થકી જ-મહારા પિતાએક ભલા રાજેન્
યતો અટક્યા, અને અવા કૂરતમ અંતને
પામી રહ્યા. એમ હાં હશે ભલા, કે
માનવહવિત કેવળ એક સ્વપ્ન સમુંજ
દીસે છે? રાજસભાની બેઠક શી,
માલકલોની ત્યાં ચર્ચા શી થવી, મહારું
પકડવું શું, રાજવાડામાં શુભ શી,
બંદુકનો ઝોળી ક્યાં હોવી, મહારું
પિતાના રક્તભીના હાથ ક્યાં થયા,
અને તેમનું હણાવું, મહારું ગાદી
નશીન થવું-એક સ્વપ્નવત જ આ
સૌ હવિત પ્રસંગ દેખાય છે, નહીં!
વર્ષો મુધી મનુષ્ય સર્વ હવનહીન
હવન પીતાડી રહે, ને એકદિક
ધડિમાં અનંત હવન હવી રહ્યા

દીસે! વિચાર કરવાની તો મને પણ
પણ ન મળી. પિતાની કારમી ચીસ
સુણાઈ-ન સુણાઈ ત્યાં તો આ રાજ-
મુકુટ મહારે મરતકે વિરાજી રહ્યા
અને હું રાજને નામે સંબોધાઈ
રહ્યા. તે જ ક્ષણે મેં તે વેગળા કરી
દીધો હોત. તે કાળે તો તેની કશી જ
કિંમત મને નહોતી જણાઈ. પણ
હવાં?—હવાં તેને બળગા થઈ શકશે?

કનલ! (કનલ પ્રવેશે છે)

કનલ: મહારાજાધિરાજ આજ રાતને માટે
કિયો છુપો શબ્દ આપવા ધન્ય છે.

ઝાર: શબ્દ? મહારા અંગરક્ષકોને માટે?

કનલ: રાજવરના રક્ષકોને માટે, રાજધિરાજ.

ઝાર: મહારે તેમની જરૂર નથી. તમે તેમને
અતરફ કરી શકો છો. (કનલ બપ
છે) (મિજ પર મુકુટ છે તે તરફ વળે
છે) આમાં તે એવું શું છે જે તેને
ધારણ કરવે કાણ જાણે કેમ જાણ
અજ્ઞ્ય દેવી શક્તિનો સંચાર થતો
અનુભવાય છે? જળ, સ્થળ, નભના
શાસનનું જ્ઞાન તે વડે જાગી રહેતું
અનુભવાય છે. ઓ મુકુટ! રાજમુકુટ!
મને તો લાગે છે કે ગરીબાનો એક
નીચમાં નીચ મનુષ્ય જેને કોકે મ્હાય
છે, તે મહારા કરતાં સવિશેષ મુકુટધારી
વર્તે છે. પ્રેમના આગળ આ મુકુટની
કશી જ કિંમત નથી. અરે, પ્રેમના
આગળ આ મહારાજ્યનીય શી
ગણતાર છે, વાર? રાજમહેલને એક
ખંડ પુરાઈ રહી, એ ખાસ છુપા
જામુસો થકી ઘેરાઈ રહી, મને
તેના સમાચારે આજ ત્રણ ત્રણ
દિવસથી નથી સાંપડી શક્યા! તે
દિવસ પડી તો મેં તેને જીવ પણ
નથી-ને એકાએક હું આ વિશાળ

વગડા સમા મહારાજ્ય રશીઆનો
ધણીરણી યહ ખેટા! એક દાણે
મને તે દશન દઈ રહે: હા, તો તો
હું તેને મહારા અંતરતમ અંતરની
હકીકત જણાવી રહું અત્યાર સુધી
ન જાણેલ-ન સુણેલ એવી વાત
તેને જ્ઞાન ભણી રહું-સુણાવી રહું.
દુનિયાના સૌ મુકુટધારીઓ સામે
નિરંત લુહ માંડવા ધમ્મનારો હું
તેણે જાતે આ મુકુટ હાં ધારણ કર્યો
તે પણ હું તેને જણાવી રહું.
આજ રાતે સમિતિ છે ને તેની
ખબર મળી ગઈ છે. પણ મહારાથી
કેવા રીતે જઈ ચકાશે. મેં તે
મહારી પ્રતીક્ષા તોડી છે, મેં તે
મહારા વચનનો ભંગ કર્યો છે.

(ચોખ્ખોદાર પ્રવેશ છે)

ચોખ્ખોદાર: અગીઆર વાગી ગયા રાજધિ-
શન! આપનાં ખંડમાં પ્રથમ ખેરો
હું ભરું, છ?

જાર: શું કામ, બન્ધ્યા! તારે મહારી શું
કામ ચોખ્ખો કરવા પડે? અસંખ્ય
આકાશી તારાઓ નથી ગ્રાપી રહ્યા
શું? સાચા તો મહારે તે જ ચોખ્ખો-
દાર છે.

ચોખ્ખોદાર: આપના પિતાશ્રીનો એવો લુકમ
હતો કે ચોખ્ખો વિના એકલું કદી ન
ન સુવું.

જાર: મહાગ પિતાને તો ખરાબ રસનાં
સત્તાવતાં હતાં માટે. જા, તું તારી
મેજે સુધ જા. મહારાં ચિંતા ન
કરેતે. કંડીથી, તારા કામળ ગાલ
કાઢી જશે....અરે, અરે, જે હવા
તે પ્રાણી રહી છે તે જ હવા મહારે
પ્રાણથી પણ તેને નારખવી નહીં!
જાણે જીવનમાંથી સામેય પ્રકાશ

સંરી જાય છે-દિનનો મહારો દિનેશ-
અસ્ત થતો લાગે છે!

ચોખ્ખોદાર: રાજધિશન મને દેવતા દેલ-
આજની રાત ભયંકર છે-મને તેવું
કંઈક લાગે છે....

જાર: મહારે શું ખ્હીવાતું છે જ? મહારા
સૌ જ શત્રુઓને જે રશીઆમાંથી-
દેશપાર ક્યાં છે. સગડી લાવી મહારી
કને મુકે કંડી ધણી છે-હું ધડીક
તાપીશ. જા હવે તું જઈ શકે છે.
મહારે તો ઘણું ઘણું આજની રાત્રિમાં
વિચારવાનું છે. (સ્ટેજની પાછલી
બાલુએ જાય છે-પડદો જરાક ખસેડે.
છે ને દુર ચંદ્ર પ્રકાશમાં નહાતા
મોરકોને નીરખે છે) સંધ્યાકાળ પછી
પુષ્કળ ખરફ પડ્યા લાગે છે-ને ઝાડ
પાન સૌ જ સદેવ પુણી જેવા દીસે
છે! અને છતાંય માંભ વસ્તા.
મનુષ્યો કેટલાં હુંકારાં છે! અરે,
એક દાણનાં મ જો દશન સાંપડી
રહે-એક જ દાણનાં તો તો હું તેને
જણાવી રહું કે શા માટે આ
મુકુટ મેં ધારણ કર્યો. શા માટે હું
રાજા બન્યો! પણ તેને મહારે વિષે
શંકા છે જ નહીં. તેણે કહ્યું છે કે
મહારામાં તેને સંપુર્ણ વિશ્વાસ છે.
પ્રતીક્ષાનો લે કે મેં ભંગ કર્યો છે
છતાં તેનો મહારા પ્રત્યેનો વિશ્વાસ
જેવા ને તેવો જ રહેશે. અરે, પુષ્કળ
કંડી છે. લાવ મહારો ડગલો ક્યાં
ગયા? વીંટાળી લઉં, ને ધડિભર
નીંદરી રહું. પછી મેં ગાડીવાનને
કહાવ્યું કે; કારણ ગમે તે યાવ તો પણ
આજના મહારે તેને મળવું જ મળવું
એવો મેં નિશ્ચય કર્યો છે. થોડીક
વારમાં તો ઇંકીલા ઘોડાઓ ચનગનતા

ઉભી રહેશે. ખસ એક થડિ છે.
મ્હારી ને પ્રેમની વચમાં એક જ
થડિ!

(સગડીની આસપાસના એક કાંચ
પર લોરી નખ છે)

(શ્યામળ ચોશાકમાં વીરા પ્રવેશે છે)

વીરા: આ તો ઉંઘે છે! લગ્ન લગાવત!
હવે તને કોણ મ્હારા હાથમાંથી મુકત
કરી રહેનાર છે? એ જ એ તો!—
લોકશાહીને પુકારનારો રાજવી, પ્રજા-
સત્તાનો પ્રશંસક મુકુટધારી, જુકડો-
જુકડો-ટોલી: માછકસતું કહેવું
સાચું હતું. તે લોકને નહોતો મ્હાતો.
ઝરે, શા માટે આવા મધુરતમ મુખ-
માં મૃત્યુમય હસાદન ભયું? કશું? શું
એના પાળમાં મુવણું આણું હતું કે
સેનાના મુકુટ વડે તેને શણગારવા
પડ્યા? પણ મ્હારો દી 'હવાં ઉગ્યો!
ગરિબોનો દી'—સ્વાતંત્ર્યનો દી,
લોકશાહીનો, પ્રજા સમસ્તનો દી'
ઉગ્યો હવાં! અને એ કમીત્રી ત્હારો
પણ. સારોય મારો કુદરતી સ્વભાવ મેં
વણસાડ્યો છે, છતાં આ હનનક્રિયા
સ્ફેલી તો નથી જ લાગતી. અને
છતાં એક જ ધા; અને તે વડે સમસ્ત
રક્ષીઆની રક્ષા. ખસ મેં તેવું
વચન લીધું છે.

(તરવાર ઉગામે છે)

ઝર: (જાગી ઉઠે છે ને વીરાને બે હાથમાં
ઝીલી રહે છે): વીરા, વીરા, તું જ
તું અહીં! ત્યારે મ્હારું સ્વપ્ન, સ્વપ્ન
શું મિથ્યા ન નીવડ્યું! આજ ત્રણ
ત્રણ દિવસ થયાં તું દયાં હતી—
જ્યારે પગપગ ત્હારા નામની માળા
હું જાપી રહ્યો હતો? એ પ્રશ્ન,

તને એમ લાગે છે કે હું જુદો
હું, દોહો હું, રાત્રી થઈ બેસો હું?
પણ બંદા વિચાર તો ખરી, વીરા!
શા કારણે હું તે સૌ છું. ત્હારા
પ્રેમની ખાતર-વીરા, ત્હારી ચોતાની
ખાતર મેં પ્રતીજ્ઞ લાંબી ને પિતાનો
મુકુટ પહેર્યો. ત્હારે પદે સમસ્ત રક્ષી-
આને મુકવા હા, જે ભૂમિ તને ને
મને પ્રાણ થઈ ય વિશેષ ખારી છે.
સારી ય પૃથ્વી ત્હારો ચરણપાટ ખની
રહે, વીરા; લે આ મુકુટ ધારણ કર.
જગજીના તને ને મને મ્હાત્ર રહેશે.
ગાતાપિતા બાળકા પર જેમ પ્રેમ
તથા વાત્સલ્ય વડે શાસન કરે છે તેમ
તું ને હું સારી ય રક્ષીત્ર પ્રજા પર
રાજ્ય કરી રહીશું. વિચારની, વાણીની,
ક્રિયાભાવની સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા
આપણે સર્વ લોકશાહીને બક્ષી રહીશું.
દેસદોહી શત્રુઓને તો ક્યારના ય
મેં દેશપાર કરી દીધા, ભયી શાસ-
આપણું નિષ્કંટક થઈ રહે. ત્હારા
ભાઈને ય મેં ક્ષેત્રીઆથી પાછો
બોલાવી મંગાવ્યો. એકાદિક અઠવાડી-
આમાં તું તેને બેઠો—તમે બન્ને પર-
સ્પરને બેટશો, આનંદશો. લોક સહુ
જ સ્વતંત્ર છે—અને પ્રેમ થઈ વરા-
યેત્ર તું ને હું તેમની મધ્ય હવા
કરશું, સારોય આ મહારાજાની
પ્રદક્ષિણા આપશું. એમણે જ્યારે
મુકુટ મ્હને ધરાવ્યો ત્યારે મેં ક્યારનો
ય તે દુર ફેંકી દીધો હોત, પણ
પણ, વીરા, ત્હારે કાજ મેં તે ધારણ
કર્યો. અને તું નથી જાણતી આ
રક્ષીઆમાં તો પુરો ચોતાનાં બંધન
પ્રીયજનોને પદે કાંઈ ને કાંઈ ઉપકાર
સદૈવ પાલ્યાં જ નાખ છે. અને તે

અનુસાર એ મુકુટને ધરતી. વેળા સંક-
લ્પ થયો કે જે સન્નારીને હું ચાહું
છું તેને પદે સમસ્ત લોકગણ, સમસ્ત
મહારાજ્ય, સમસ્ત જગત, સમષી
રહીશ. વીરા, ત્હારી ખાતર, ત્હારી
એકલીની ખાતર, મેં એ મુકુટ
રાખ્યો: ત્હારી એકલીની ખાતર હું
રાજા બન્યો. અરે, ત્હારી પ્રતીયાના
કરતાં તને હું સર્વિશેષ સ્થાપ રહ્યો.
તું કાં કશું નથી બોલતી? તું મને
નથી સ્થાપતી? નથી સ્થાપતી, હે? તું
શું કાંઈ છુપા કાવતરા વીધે મને
ચેતાવવા આવી છે? ત્હારી જાંઘી
જેખમમાં છે? વાર, તો તેમાં શું?
તું વીનાની જાંઘીની કીમત પથ
શું છે. વીરા?

(ખંડાર વીખવવાદીઓ ગણગણે છે)

વીરા: અરે, મયાં! મયાં! મયાં!

ઝર: ના, ના, અહીં તું સંપુણ સલામત
છે. પ્રભાતને તો હજી પુરા પાંચ કલા-
કની વાર છે. કાલે, હા આવતી કાલ
સ્થનારમાં તો હું તને સારા પ લોક-
ગણની મધ્ય દોરી રહીશ—

વીરા: કાલે-આવતી કાલે?—

ઝર: હા, આવતી કાલે ત્હારા પુર્વજોએ
બાંધેલ તે વીશાળ દેવાલયની મધ્ય
તને રાજરાણી સ્થાપી રહીશ.

વીરા (તેના હાથમાંથી છુટી જઈ): પણ હું
તો નીલીલીરુ છું! ત્હારે એ મુકુટ
ન જોઈએ!

ઝર (તેને પગે પડે છે): હું હવાં રાજા
નથી. હું તો એક નૌલુવાન છેકરો
છું, જે ચોતાના વચન કરતાં, ચોતાની
પ્રતીયા કરતાં, તને-વીરાને-સર્વિશેષ
સ્થાપ રહ્યો છું. લોકના પ્રેમની
ખાતર તો હું રાષ્ટ્રપ્રેમી બન્યો હોત.

ત્હારા પ્રેમની ખાતર તો હું દ્રોહી
બન્યો છું. ચાલો, ચાલો, અહીંથી
ચાલ્યા જઈએ, ને સામાન્ય મનુષ્યોની
જેમ મજુરી કરી જીવન ગુજારી રહીએ.
હું હવાં રાજા નથી. વીરા, જરાકેક
મને સ્થાપ રહે-અમીઝરતી આંખ
ત્હારી પર ઢાળી રહે-જરાકેક...

(ખંડાર વીખવવાદીઓ ગણગણે છે)

વીરા: (તત્કાલ પકડી): કુદરતી સ્વભાવને
પણસાકલો, ન કદી સ્થાપું તેમ ન
કાંઈથી સ્થાપું, ન કાંઈની દયા
ખાવી, તેમ ઝીલવી-હાપ, હું એક
ત્રી છું! હરી મને સ્થાપ થા; હું
એક ત્રી છું! આ એકેક્ષીસ!
મેં ય ત્હારી પ્રતીયા તોડી છે. હું ય
દ્રોહી છું. હું ચાહું છું. અરે,
મા બોલ-મા બોલ, (તેને સભર મુઠે
છે) પોલી-છેલ્લી આ મુખ્યનમાળ
ઝીલી લે. (તે તેને હાથે લે છે, ને
એક કાચ પર બંને બેસે છે)

ઝર: બસ, હવાં હું સુખે મરી શકીશ.

વીરા: અત્યારે આ મરણનો બોલ શો! સભર
જીવનમાં, સભર પ્રેમપાતાવારમાં,
મૃત્યુનો સ્પર્શ સંભવે ખરો? મા
બોલ, એ અન્તકને ના સ્મર, હજી
વાર છે-હજી વાર છે.

ઝર: મને ખબર નથી ક્યાંથી એ રાજ
ત્હારે અંતર ઉપડી આવ્યો. કદાચ
જીવનખાલું, હજોહજો ભરાઈ ગયું
હશે-પ્રહર્ષના પુર હજકાઈ જતાં
હશે. આ તો આપણી લગ્નરજની
વીરા.

વીરા: આપણી લગ્નરજની!

ઝર: અને મૃત્યુ આવે તો જરૂર તેને ય
હું અહીં વધાવી લઉં, તેના ય

મુખતું હલાહલ હું સુસી સહી-
સુમી સહી.

વીરા: આપણી લગ્નરજની! ના, ના, આવે
પ્રસંગે મૃત્યુ અહીં ન આવે તો.
અને મૃત્યુ સમુદ્ર છે જ ક્યાં કશું?
ઝર: અલખત, આપણે મારે તે નથી જ
નથી જ.

(બહાર વીંધવવાદીઓ ગણગણે છે)

વીરા: શું છે એ? કશુંક તેં ન સાંભળ્યું?
ઝર: મને તો કેવળ ત્હારો જ સ્વર સંભ-
ળાય છે-બુદ્ધિભરી ત્હારી રસમાધુરી જ
એક મને અજબ અજબ આકર્ષી
રહી છે, જેમાં અન્ય કો સ્વરો ને
જોશો આશી નાથ છે-નહત્રાય યદ
રહે છે.

વીરા: મને લાગ્યું કોઈક હસ્યું.

ઝર: એ તો પવન પુંકાશી-ને વર્ષાદ વર્ષી
રસો; કોક અજબ વૃદ્ધાનભરી આ
રાત્રી છે.

(બહાર વીંધવવાદીઓ ગણગણે છે)

વીરા: ખરેખર, તેમ જ તે યોવી ન્હાવે.
અરે, ક્યાં છે ત્હારા રક્ષકો? ક્યાં છે

ઝર: તેમને પોતીકે ધર સીવાય ક્યાં
હોય તેઓ ખીજે વાર? એ અભ-
જ્ઞની લોખંડી વાડમાં મ્હારાથી ન
જીવી શકાય. પ્રજાપ્રેમ એ જ એક
રાજાનો સાથો અંગરક્ષક છે.

વીરા: પ્રજાપ્રેમ!

ઝર: મીઠી! તું અહીં સલામત છે!
એક વાળ પથુ ત્હારો વોકો મનાર
નથી બ્રહ્મી! મને ખાત્રી હતી કે
ત્હારો મ્હારા પર સંપુર્ણ વીશ્વાસ છે.
તેં તેમ કહેલ, નહીં?

વીરા: હા, મ્હારો પ્રથમથી જ ત્હારા પર
વીશ્વાસ યોરેલ બ્રહ્મકો મ્હારા, શુભ-
કાળના સ્વપ્નમાંથી હમણું જ જાગે

જાગીએ છીએ:-જવન અનુભવીએ
છીએ. આ જ-આ જ જવન છે;
ખરં ને?

ઝર: હા, આ જ-આ જ જવન છે; સાચે
જવન છે.

વીરા: આપણી લગ્નરજની! બ્રહ્મકો
લગ્નરજની! પ્રેમ પાત્રને હસકાવા
હશે. ભરી ભરી નીતરીર કું! જાણે.
સર્વત્ર કોક અનાહત સંગીત
નાદ પયરી રજા છે: જાણે સર્વત્ર
લગ્નગીતા ગવાઈ રહી છે! બરાબર
છે, બુદ્ધિભર આજ આ ઉત્તરાખંડમાં
તું-કું સમાં પ્રેમીઓને કાળ અજબ
ઝલુલું ગાઈ રહ્યું છે. પ્રેમતું ત્હા-
રં મ્હારં એ પંખીકું મીઠું ને મન-
હરણું, સુરીકું ને વીરકું, ગાઈ રહ્યું
છે. સુશાય છે તને તે?

ઝર: એ મીઠી. જેમ ત્હારા દાન વીના
અન્યત્ર ક્યાંય મને સુખી-સૌંદર્ય
નથી સાંપડતાં, તેમ ત્હારા સ્વર વીના
ખીજે ક્યાંય મને અમૃતપ્રસાદ અને
ઓજસ નથી લાગતાં; નહીંતર
જરૂર મેં એ બુદ્ધિભર સુપ્રયુક્તો
વીરા: છતાંય હું ઇચ્છું છું કે તું એ
બુદ્ધિભર સુખી રહે. મને લાગે છે
કદાચ એ પંખીકું પુનઃ આવું
રસગાન નહીં છેડી રહે.

ઝર: નહાય એ બુદ્ધિભર, વીરા. એ તો પ્રેમ
પોતે જ પોતાનો આનંદ પ્રદય વતી
રહેલ છે-કારણ કારણ, તું તેની
ઉપારીકા બની છે. (ધડીઆળમાં
બારના ટકોરા વાગે છે). મૃગ, બ્રહ્મી,
બ્રહ્મકોની ધડી વાગી-પ્રેમીઓની
પળ જાગી. આસ, આસ, બારણે
અગાશીમાં ઉમાં નહીંએ જે પુરજ
પુરજ રેખાતી એ મખરાત્રીની રતી-

ધંડા સુધી રહીએ. આપણી લગ્ન
રજની! શું છે એ! શું છે એ?

(ખંદાર વીખવવાદીઓ ભેસથી પુકારે છે)

વીરા: (તેના હાથમાંથી ઊઠકી રંગજીભીની
ખંદાર આવે છે) આ રહ્યા-પેલા
ઉભા, આપણા લગ્ન સમારંજના અતી-
થીગણો, અરે, અરે, મળશે તમને
ત્હમારી નીચાની! (તલવાર ચોતાની
છાતીમાં બોકે છે) હ્યો, હ્યો, આ
એંધાણ!

(બારી આગળ ધમે છે)

ઝાર: (તલવાર તેના હાથમાંથી ઝુટવી લઇ)
વીરા! વીરા!

વીરા: (તેને સજ્જત રૂપથી): તલવાર મને
પાછી દે! પાછી આપ મને તલવાર!
ખંદાર ઉભેલ લોક ત્હારી જાંગી
શોધી રહ્યા છે! ત્હારા રક્ષકોએ તને
છેતર્યો, બહાલકા! આ લોહીભીની તલ-
વાર ત્હારા મૃત્યુના એંધાણ રૂપે
સેખાશે. (ખંદાર મરોહ્સામાં વીખવ-
વાદીઓ ભેસથી પુકારી રહે છે) અરે,
એક દાણુ પણ નીરચક ગુમાવવી
ઘટતી નથી. નાખી દે! નાખી દે
એને! અને હું કાંઈ હવે બચનાર
નથી. તલવાર તો એર પાલકી છે,
ને મૃત્યુ તો કેયારનું ય દેયું અનુભવી
રહ્યું છે.

ઝાર (તેનાથી દુર તલવાર પકડી રાખી):
ત્હારા ય હેવામાં મૃત્યુ છે: આપણ
અને સંજે મરીશું.

વીરા: ઓ, પ્રેમ! પ્રેમ! પ્રેમ! આવડો
નીદંય ન યા! ત્હારી તો જરા દયા
રાખ! રશીઆની ખાતર, સ્વાતંત્ર્યની
ખાતર, ત્હારી ખાતર, ત્હારે જીવવું
ભેધએ છે! તું શું મને નથી
ચહાતો? ત્હારે એરણે તો એકદા 'તે'
મહારાજ્ય મુક્યું હતું! આ તલવાર
મને પાછી આપ! બહાલકા, આવો
ઘાતકી તને ન્હોતો જાણે! ત્હારી
જાંગી સાટે ત્હારી જાંગી! એમં
શું થઇ ગયું? (ખંદાર પુકારો
થઇ રહ્યા છે-"વીરા! વીરા!")

ઝાર: મૃત્યુની ખાશા મને જરી ય હવોં
નથી લાગતી.

વીરા: અરે, તેઓ મહેલમાં ચઢી આવે છે.
એ, આ રહ્યું પાછળ કાક લોહી તર-
સ્યું! (ઝાર આસપાસ જીવે છે.) હા!
(તેના હાથમાંથી વીરા તલવાર ઝુટવી
સે છે, ને બારી-ખંદાર તેને ફેંકે છે)

વીખવવાદીઓ (નીચે): અમર રહો લોક-
ગણો! આખાદ રહો પ્રજાગણો!

ઝાર: આ તેં શું ક્યું, વીરા!

વીરા: રશીઆની મેં રક્ષા કરી, બહાલકા!
(મરે છે.) સંપૂર્ણ.

નવયુગ

આપના ગામની લાયબ્રેરીમાં આવે છે? ન આવતું હોય
તો શા માટે તેને મંગાવવાની તજવીજ કરતા નથી?

વિજ્ઞાનનો વિકાસ

: પ્રયોગક :

વિજ્ઞાનનો અભ્યાસી

‘રેડીયો’નો અવળો ઉપયોગ

‘રેડીયો’ એ શબ્દ હજુ હીંદમાં પ્રચલિત નથી થયો. અનેકવાર જાહેર સભામાં મુકાયેલા લાઉડસ્પીકરને રેડીયો તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. ઇંગ્લેંડ અને અમેરિકામાં રેડીયો તો હવે દરેક ઘરમાં હોય છે એટલું જ નહીં પણ હવે એ સેડના અવળો ઉપયોગ પણ થવા લાગ્યા છે. આનંદનાં આ સુંદર સાધનને જાહેરખબરના સાધનમાં ફેરવી નાંખવામાં આવતાં ઉપજેલાં અનીષ્ટ પરિણામો ઉપર લખતાં પાંચુબર સાયન્સના વીદ્વાન તંત્રી લખે છે કે—

“હવે આખી રેડીયાના રજુકારાથી ગાંજ રહી છે. સુંદર રેડીયો હવે જાહેરખબરનાં સાધન તરીકે વપરાતાં આનંદને બદલે કંટાળો ઉપજાવે છે. આજે દરેક ‘રીસીવીંગ સેટ’ (‘સાંભળવાનું યંત્ર’) એ ધૂતારા માટે એક સુંદર સાધન થઈ પડ્યું છે.

‘રેડીયો’ ઉપાડો કે તરવ જ પેલા ધૂતારો એથી લક્ષ્મને સજ્જાદ આપશે કે ચંદ્ર આજે અમુક કક્ષામાં હોવાથી લગ્ન કરવું જરાય શ્રેયસ્કર નથી.’

કંટાળાને રેડીયો મુખી દુષ્ટિએ અને અડધા કલાક પછી ફરીથી સાંભળાએ તો વળી પેલા માનસનીશારદ કંઈ જુઠી જ વજુ-આગી સજ્જાદ આપેલા હોય.

આજે રેડીયો ઉપર તંદુરસ્તી ઉપર લાપથુ કરવામાં આવે છે. ન્યુયાર્કના પ્રખર રેડિયન ઉપરથી થતાં આ લાપથુમાં દવાઓની માત્ર જાહેરાત હોય છે.

આ જાતના વધતા જતા ઉપદ્રવ સાથે ખાથ ભીડવાની જરૂર જણાવે છે હીંદમાં પણ રેડીયોના વધતા વીકાસ સાથે આ જાતનું અનીષ્ટ અહીં પણ ન પ્રવેશે એ દ્રષ્ટીએ આત્યારથી ચેતવાની જરૂર છે સીનેમા તો જાહેરખબરનું સાધન થઈ પડ્યું છે. જો રેડીયો પણ આ જ પ્રકારનું સાધન થઈ પડે તો એક આક્રમ્ જ ગણાશે.

એક એંજનું એંજન

આ શબ્દથી અનેકને અજાણખી લાગશે. પણ ‘એંજન’ના વીજ્ઞાનપીશારદો સમક્ષ જ્યારે પોતાના હાથમાં વિ ઇન્જ લાવે એંજન લઈને શોધક હાજર થયા ત્યારે વૈજ્ઞાનીક સમુદ જરા અચંબા પામ્યા હતા. આ રમવાનું રમકકું ન હતું. બાળકનાં આનંદનું એ સાધન ન હતું. તે એક ખરેખર એંજન હતું. વીજ્ઞાનીક બળ ઉપર ચાલતું આ એંજન દરેક મીનીટે ૮૦૦૦ જેટલી વર્તુલાકારે ગતી કરી શકે છે. એંજનને લગતી છેલ્લામાં છેલ્લી યાંત્રીક પદ્ધતીનું આમાં અનુકરણ કરવામાં આવ્યું છે. એંજનના બદર તરીકે પીતના મયાળાનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે.

જંગલી જાતની તંદુરસ્તી

અનેકો કદાચ કલ્પના કરતા હશે કે આફ્રિકા કે એસ્ટ્રેલીયામાં વસતી જંગલી જનતાની તંદુરસ્તી આટલી સુંદર કેમ હશે! કાચું ધાન ખાનારા આ લોકોની

અદ્ભુત શક્તી ભેષને કેટલાંક આપણી આધુ-
નીક સંસ્કૃતીએ ઉપજાવેલી દુબળા શરીરોની
હારમાળા ઉપર તીરસ્કાર ખતાવે છે. આ
સંબંધમાં શોધખોળ કરતાં વીએનીઝ ડોક-
ટર કાલ્વાન નુરડન જણાવે છે કે આ
જંગલી જાતીઓનાં સુંદર અને સખળ
શરીરનો સંકેત તેમના મીઠાના ત્યાગમાં
રહેલો છે. આ જંગલી જાતીઓ મીઠું
ખડુ ઓછા પ્રમાણમાં ખાય છે. આ ડોક-
ટર માને છે કે મીઠું ખાવાથી માણસની
દૃઢ સામે ઝુઝવાની શક્તી ઘટે છે. આપણી
સંસ્કૃતિમાં મીઠું ખાવાની વૃત્તિ વધારે છે.
આપણા લોકો ભોજનમાં તેમ જ ખોરાકમાં
મીઠાનો ઉપયોગ અતી મોટાં પ્રમાણમાં કરે
છે. એટલે આ સમુદાની શક્તી ઘટે અને
શરીર સુંદર ન હોય તો નવાઇ નથી!

આ સંબંધમાં દાકતરી વીસાને શીખવેલા
સીદ્ધાંતો વીચારી જવા અતી રસીક થઇ
પડશે. એ તો બધા જ જાણે છે કે આપણા
શરીરમાં રક્ત રહેલું છે. રક્ત એ સમગ્ર
શરીરનું પોષક છે. હવે આ રક્તમાં મીઠા
વીચારેનું પ્રમાણ પણ ઠીક પ્રમાણમાં છે.
હવે જ્યારે આ તત્વનું પ્રમાણ ઘટે છે
ત્યારે તરત જ હૃદય ઉપર તેની અસર થાય
છે. હાલના સીદ્ધાંત પ્રમાણે તો સારી યે
આસોશ્યસની ક્રીયા, તેમ જ રક્તશુદ્ધીની
ક્રીયા પણ આ પ્રમાણ ઉપર અવલંબે છે.
એટલે જ્યારે ડોકટર કાલ્વાન નુરડન આ
જાતના સીદ્ધાંત સમજાવવા માટે ચલ કરે
ત્યારે તે એકદમ માની શકાય તેમ નથી.
ખોરાકમાં મીઠાની કેટલી અગત્ય છે તે વીગે
તો પુષ્કળ સાહીત્ય લખાઈું છે. પણ આ
બધું જોતાં દૈનિક સામે ઝુઝવાની શક્તી મીઠાના
વધુ વપરાશથી ઘટે છે એ જાતના સીદ્ધાંત
સાથે સંમત થવાનું શક્ય નથી.

પ્રવાસીઓને માટે નવી શ્રીલંકા

સ્વચ્છ પાણી પુરું પાડવાને માટે અત્યાર
સુધી અનેક પ્રકારની યોજનાઓ કરવામાં
આવી છે. હીંદના રોશનો પર ત્રણ ધડા-
વાળી શ્રીલંકા તો અનેકાં જોઈ હશે. એક
ટપ ઉપર ત્રણ ધડા ફેંકી દે અને ઉપલા
પે ધડામાં કાલસો અને રેતી પુરીને પાણીને
સ્વચ્છ કરવાની પદ્ધતી હીંદમાં ઠીક ઠીક
પ્રમાણમાં પ્રચલીત છે. પાણીને સ્વચ્છ કર-
વાની આ પદ્ધતી બહુ જ પ્રાથમિક (primi-
tive) કદી શકાય. હાલના વીસાને આપ-
ણને હવે નવી શ્રીલંકા આપી છે. આવી
શ્રીલંકા હવે હીંદમાં સારા પ્રમાણમાં બના-
વવામાં આવે છે. ખાસ કરીને સોડા વોટર
ફેક્ટરીઓમાં વપરાય છે. આ શ્રીલંકાનો
મુખ્ય સીદ્ધાંત એ હોય છે કે પોરસીલેન
નામના પદાર્થમાંથી પાણીને ગળાવામાં આવે
છે. દબાણથી આ પાણી ગળાય છે. પોર-
સીલેન પદાર્થમાંથી પાણી ગળાઈને આવતા
બધા સુશ્લેષતમ કીટાણું નાશ પામે છે. અને
કેટલાંક ત્યાં જ અટકી જાય છે. જ્યારે
બીજા એક શ્રીલંકામાં એક પ્રકારની માટી
વાપરવામાં આવે છે.

હવે પ્રવાસીઓ માટે એક નવા પ્રકારની
શ્રીલંકાની શોધ થઈ છે. આ શ્રીલંકામાં એક
ગેઝન કે જે ગેઝનની બાટલીની ઉપર ખેસી
શકે તેટલા પ્રમાણની રબ્બર ટ્યુબીંગ લગા-
ડવામાં આવે છે. આમાં એવી યોજના હોય
છે કે જ્યાં પાણી ગળાઈને સફ થઈને
આવે. પણ આ શ્રીલંકામાં સુશ્લેષતમ કીટા-
ણું નાશ કરવાની શક્તી નથી. માત્ર
કચરો કે એવા પદાર્થો જ આ શ્રીલંકા ગળા
શકે છે.

હીંદમાં શ્રીલંકા કરીને પાણી લેવાનું
જોઈએ. ખાસ કરીને જ્યાં કુવા બહુ છીછરા
હોય, તેમ જ પાણી બગડવાનો સંભવ હોય

તેવી જગ્યાઓમાં પાણી શીટર કરીને જ સેવાની પદ્ધતી પાડવી જોઈએ. જ્યાં શીટર શંકપ ન હોય ત્યાં પાણીને ઉકાળીને પીવું જોઈએ.

ઉંદરોનો સંહાર

અનેકોને કલ્પના નહીં હોય કે પ્લેગ નામના ઉપદ્રવને અટકાવવા માટે મોટા પ્રમાણમાં ઉંદરોનો નાશ કરવામાં આવે છે. એટલા મુંબાઈમાં લગભગ ૫ લાખ જેટલાં મુષકોનો દર વર્ષે સંહાર કરવામાં આવે છે. એટલું જ નહીં પણ દરરોજ મુષકોને પકડવા માટે મ્યુનીસીપાલિટી એક ખાસ ખાતું નીભાવે છે.

આ દ્રષ્ટીએ અમેરીકન ખેતીવાડીખાતાએ મુષકોના સંહાર માટે યોગ્ય નુસાધન બહુ જ ઉપયોગી થઈ પડશે. આ ઝેર મુષક સમુદાય માટે તો ખુબ ઝેરી છે, છતાં કદાચ જીલ્લી બાળક કે માણસના ખાવામાં આવે તો તેને જરાય હુકસાન થાય તેમ નથી.

અત્યારે ઘેરીયમ કારબોનેટ વાપરવાની પદ્ધતી છે. ઘેરીયમ કારબોનેટ જાતે અતી ઝેરી હોવાથી જ બાળક કે માણસના ખાવામાં આવી જાય તો પ્રાણહાતક પરીણામ આવે છે. અત્યારે મુંબાઈમાં ઘેરીયમ કારબોનેટ વાળા ઘોટની ગોળીઓ ઉંદરના આહારને માટે મુકવામાં આવે છે. જેથી ઉંદરો આવી ગોળીઓ ખાય કે તરત જ મરણ પામે.

જમીનના ક્ષારના માપ

આવી છે. જમીનનો નમુનો લઈને પ્રયાગ-શાળામાં મોકલવામાં આવે છે. તેમજ કેટલીક વખત જમીનનો નમુનો આ રીતે આપનાં છતાં પણ જમીનના ક્ષારનું માપ સારી રીતે નીકળી શકતું નથી.

આ સવાલનું નીરાકરણ હવે વીજળીએ કરી દીધું છે. આ નવા યંત્રથી લંબારી જમીન કેવી છે અને કયો પાક તેના ઉપર ઉત્પન્ન થઈ શકશે તેની રૂપરેખા લંબોને મળી શકે છે. આ યંત્રના ઉપયોગથી જમીનના ક્ષારનું માપ સહેલાઈથી નીકળી શકે છે.

આ વીજળીક યંત્ર માત્ર નવ પાઉન્ડ જેટલા વજનનું હોય છે. આ યંત્ર અમેરીકન સરકારના ખેતીવાડીખાતાના જમીન વીભાગે ચાલુ છે. અને આ યંત્રનો ઉપયોગ હવે અમેરીકામાં સામાન્ય થઈ ગયો છે.

આ યંત્ર ન્હાની પેટી જેવી વસ્તુ હોવાથી તેને ગમે ત્યાં ફેરવી શકાય છે. અને ખેતરમાં ગમે તે વીભાગમાં સહેલાઈથી મુકી શકાય છે.

થાક માપવાનું યંત્ર

અમેરીકન વૈજ્ઞાનીકોની પ્રગતી અકલ્પનીય વેગથી થઈ રહી છે. હમણાં જ તેઓએ એક થાક માપવાનું યંત્ર શોધી કઢાડ્યું છે. આ યંત્ર ઉપર ઉભા રહીને કે આપણને થાક લાગ્યો છે કે નહીં તે મપાઈ જાય.

અકરોન ઓ નામની મોટી મોટરફોર્સ પોતના કામદારોના શરીરને થાક કેટલો લાગે છે તે માપવા માટે આ યંત્રનો ઠીક પ્રમાણમાં ઉપયોગ કરે છે.

મેલેરીયાનો ઉપદ્રવ: તેનાં કારણો અને ઉપાય

: લેખક :
કાન્તીલાલ પારેખ

મેલેરીયા નામના મહા લયંકર રોગ ઉપર મી. કાન્તીલાલ પારેખનો આ સુંદર લેખ પ્રસીદ્ધ કરતાં અમને ખાસ આનંદ થાય છે. દાકતરી વીધ્ય ઉપર અત્યારે એટલું તો અદ્ય સાહીત્ય છે કે આવા વ્યાધીઓ વીશે સામાન્ય જ્ઞાન મેળવવું લગભગ અશક્ય છે. ગુજરાતના ગામડાઓ મેલેરીયાથી ઉભરાય છે. દરેક ગામડે મેંકડો મોઢો આ લયંકર વ્યાધીના ભોગ થઇ પડ્યા છે. આ દૃષ્ટીએ આ તાવને અટકાવવાનો ઉપાયો દર્શાવતો આ લેખ આશા છે કે 'નવયુગ'ના વાંચકોને મનનીય થઇ પડશે.

અત્યારના જમાનામાં કોઇક જ એવો માણસ હશે કે જે અંમ કહી શકે કે "મચ્છરનો ડંખ શું છે. તે હું જાણતો નથી." અત્યારે મચ્છરોએ મોટાં શહેરોમાં જ નહીં પણ નાનાં નાનાં ગામડાંઓમાં પણ પોતાનો વાસ કર્યો છે. મોટાં શહેરોમાં તો તેઓ ક્રમમત્રા મહેમાન જ થઇ પડ્યા છે! મુ'ખ્યત્વે માળા, સુરતની ભાંગોળા, અમદાવાદની પોળા, કે ખીજા શહેરની શેરીઓ મચ્છરોથી ભરપૂર હોય છે. દીવસે દીવસે મચ્છરોનો ઉપદ્રવ વધતો જ જાય છે. હમણાં જ માણસોનું નવું વસ્તીપત્રક બનાવવામાં આવ્યું છે. પણ જો તેની રીતે મચ્છરનું વસ્તીપત્રક બનાવવામાં આવે તો તેની વસ્તી માણસના કરતાં સહેજે આવી-સથી પચાસગણી તો થાય જ. આ હીસાબે હિન્દુસ્તાનમાં મચ્છરની વસ્તી કેટલા ગણી થવા જાય?

આટલાં બધાં મચ્છરો દુનીયા ઉપર વધી પડ્યાં તેનું મુખ્ય કારણ જ્યાં ત્યાં ભરાઇ રહેલું પાણી છે. મચ્છરને ઇંડાં મુકવાને માટે પાણી આવશ્યક છે; તેથી જ જ્યાં

પાણીનાં તળાવડાં અને ખાખીઓમાં હોય છે, ત્યાં મચ્છરો વસે છે.

મચ્છરની ઉત્પત્તિ

મચ્છરો પોતાનાં ઇંડાં પાણીમાં મુકે છે. તે ઇંડાં જુદા જુદા સમુદ્ધમાં હોડી આકારમાં પાણી ઉપર કાદવ જેવાં તરે છે. આ ઇંડાં ત્રણેક દીવસમાં સેવાઈને તેમાંથી લાર્વા (Larva) બહાર આવે છે. લાર્વાને બે આંખ, માથું, પેટ અને સુક્ષ્મ કાંટાવાળા પુંછડી હોય છે. તેને શ્વાસ લેવાનું છીદ્ર પુંછડીને છેડે હોય છે. અને તેથી જ વારંવાર પાણીની સપાટી ઉપર હવા લેવા આવવું પડે છે. તે પાણીમાં મરોડ ખાતું રહે છે.

આ લાર્વામાંથી વીસ દીવસે તેનું ત્રીજું સ્વરૂપ 'પ્યુપા' (Pupa) બને છે. એ પાણીમાં તરે છે. ત્રણ ચાર દીવસમાં તેનું આકૃષ્ટ પુરું થઇ તે કુટે છે. અને તેમાંથી મચ્છર નીકળે છે. જે હવામાં ઉડી શકે છે. આવી રીતે લગભગ પંદરેક દીવસે એક ઇંડાંમાંથી નવો મચ્છર તૈયાર થાય છે. અને આ નવાં

મચ્છરમાં જટલી માદા હોય છે તે પાછી ત્રણ અંવાડીયાની ઉંમરે ઇંડાં મુકવાને લાયક થઇ જાય છે. આવી રીતે મચ્છરો જ્યાં પાણીનાં ખાખોચીયાં લાયાં હોય છે ત્યાં વધ્યા જ કરે છે.

અમ તૈયાર થયેલ મચ્છરમાં યુખ્યાત્વે બે જાત છે : (૧) ક્યુલેક્સ (culex) (૨) એનોફીલીસ (Anopheles) અને (૩) સ્ટેગોમીયા (Stegomyia) પણ સ્ટેગોમીયા મચ્છર માત્ર પીળા તાવના જંતુઓનો વાટક હોવાથી તે હીંદની દબ્બીએ એટલો અગત્યનો નથી તે બંનેમાં નીચે પ્રમાણે તફાવત હોય છે. પારીકાષ્ઠથી જોનાર આ તફાવતથી મચ્છરને ઓળખી શકે છે.

(૧) ક્યુલેક્સ.

- (૧) ઇંડાં હોદી આકારમાં, કાળા માટી જેવાં, મોટા જથ્થામાં તરે છે.
- (૨) લાવાં માથું નીચું રાખી તરે છે.
- (૩) લાવાં લાંબા નળાઓ વાટે શ્વાસ લે છે.
- (૪) તેને ઇજા થાય ત્યારે અનીયમીત રીતે માથું આગળ રાખી મરોડ ખાય છે.
- (૫) મસ્તક મોટું તથા શરીરનાં જવાં રંગતું હોય છે.
- (૬) મચ્છર શરીરે લરેણું જણાય છે.
- (૭) માદાની પેશ્પી સુદથી ઘણી દુઠ્ઠા હોય છે.
- (૮) બીંત ઉપર બેસે છે ત્યારે શરીર બીંતને સમાંતર (Parallel) હોય છે.
- (૯) માથું વાંકું અને શરીર ખુંધવાળું જણાય છે.
- (૧૦) સુદ વાંકી રાખે છે.
- (૧૧) પાંખ લીલા કાળા રંગની એક સરખી હોય છે.
- (૧૨) ગણુગણે છે.
- (૧૩) કરડવાથી વેદના યાય છે.

(૧૪) લાવાં ગમે તેવા ગંદા કે સ્વચ્છ પાણીમાં મળી આવે છે.

(૨) એનોફીલીસ.

- (૧) એક અથવા બે ત્રણ બેગા રહે છે.
- (૨) લાવાં સપાટ તરે છે.
- (૩) લાવાં પેટની તળેના છીદ્ર વાટે શ્વાસ લે છે.
- (૪) પાછળ હલંતું જાય છે.
- (૫) માથું ન્હાતું તથા કાળું હોય છે.
- (૬) મચ્છરતું શરીર નાતું હોય છે પણ પગ લાંબા હોય છે.
- (૭) માદાની પેશ્પી સુદ જવડી લાંબી હોય છે.
- (૮) શરીર બીંતથી વેગળે ઉભી રેખામાં (At Right angle) રહે છે.
- (૯) માથું શરીરની સીધી લીટીમાં રાખે છે.
- (૧૦) સુદ માથા સાથે સીધી લીટીમાં રાખે છે.
- (૧૧) પાંખ શીકા રંગની, અને આગલી કોરે કાળા ડાઘાવાળી હોય છે.
- (૧૨) ગણુગણાટ કરતું નથી.
- (૧૩) કરડ જણાતો નથી.
- (૧૪) લાવાં ધણું કરીને સ્વચ્છ પાણીમાં અથવા તો લીલા પીળા પાણીમાં વસે છે.

મેલેરીયાનો મચ્છર

આ બે જાતમાંથી પૂરીજ જાત એટલે કે એનોફીલીસ મચ્છર માણસમાં મેલેરીયાનો તાવ ફેલાવે છે. મચ્છરમાં પણ નર અને માદા હોય છે. માદાને હોદીનો શોખ હોય છે, અને તે જ મેલેરીયા જંતુનું વાટક છે તથા ફેલાવે છે. નર ઘણે ભાગે વનસ્પતી આધાર કરે છે. નર અને માદાની સુદમાં જ ફરક હોય છે; અને માદાની સુદ દંડ કરી

શકે તેવી તીક્ષ્ણ હોય છે. તેની સુઠના છ ભાગ જણાય છે. (૧) “લેક્ષમ” તે અંત-ર્ગળ અને છેડે લાલા જેવા હોય છે; (૨) ‘હાષ્ટપો ફેરી’કસ’ તે પોષળ સોપ જેવા હોય છે, તેના પોલાણમાં યધનિ થુંક દંશમાં ઉતરે છે. અને તે લેક્ષમ સાથે જોડાય એટલે એક નળી જેવા આકાર બને છે. તે રસ્તે દંશમાંથી લોહી મચ્છરના પેટમાં જાય છે; (૩-૪) બે ‘મેંડીયવ’ હોય છે. તેના છેડા અણીદાર હોય છે; અને (૫-૬) બે ‘મેટ્ટા-સખી’ હોય છે. તેના છેડા સુક્ષ્મ દાંતવાળા હોય છે. કરડતી વખતે એ છ ભાગની સુઠ બની જઈને સાતમા “લેખીયમ”ના અંત-ર્ગળ ભાગમાં બેસે છે. લેખીયમને ચામડી ઉપર રેખી મચ્છર પોતાની સુઠ માણ-સના કે જાનવરના શરીરમાં ભેંકે છે. ભેંકતી વેળા લોહીને ચુસે છે. તે જ સમયે થુંક રૂપી વીપ તે જખમમાં રેડે છે. એ વીપને લીધે જ જખમમાં બળતરા થાય છે તથા દંશને સ્થળે ડીમણું યધ આવે છે.

સુઠ ઉપરાંત મચ્છરના મસ્તક ઉપર બે આંખ, તથા બે ‘એન્ડીની’ અને બે “પેટપી” હોય છે. બે પેટપી અને બે એન્ડીની ઉપર થોડા ધણુ રૂવાંટા જેવા વાળ હોય છે.

આ બધા અવયવો માદામાં હોય છે અને તે નરી આંખે જોઈ શકાતા નથી. પણ સુક્ષ્મદર્શક યંત્રથી તે લાગો સ્પષ્ટપણે જોઈ શકાય છે. નરની સુઠ માદાની સુઠ જેવી ધારવાળી ને અણીદાર હોતી નથી. તે છુદી હોય છે. તે વનસ્પતીમાંથી રસ ચુસે છે. તેને “મેંડીયવ” હોતા નથી. અને તેના પેટપીના છેડા બહુ કેશમય હોય છે.

ધણુ જુના જમાનાથી એવું માનવામાં આવતું હતું કે મચ્છરના કરડવાથી મેલે-રીયા તાવ આવે છે. પણ મચ્છરના કરડ-

વાથી માણસના શરીરમાં શા શા ફેરફાર થાય છે અને શી રીતે તાવ આવે છે તે વીખે લગભગ ઓગણીસમી સદીના અંત સુધી વીજાનશાસ્ત્રીઓ એક મતે કાંઈ કહી શકતા નહોતા.

૧૮૮૦ ના નવેમ્બર માસની ૬ ફી તારીખે ડૉ. લેવન, (Laveran) જેઓ ફ્રેન્ચ લશ્કરના સર્જન તરીખે અગ્રજીયામાં કામ કરતા હતા, તેણે સુક્ષ્મદર્શક યંત્રની મદદથી શોધી કાઢ્યું કે મેલેરીયાના તાવથી પીડાતા દરદીના લોહીમાં છવતાં જંતુઓ હોય છે. પોતાની આ શોધના ખર્ચ તેણે પેરીસના શોધખોળ મંડળને મોકલ્યા; પણ ત્યાં તેનો પુરતો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો નહીં. ત્યારબાદ લગભગ પાંચ વર્ષે મેલે-રીયા તાવ માટે નામચીન થયેલ પ્રદેશ ઇટલીના એક પેથેલોહિસ્ટ ડૉ. લેવનના મતને મળતો થયો; અને તેણે તે સુક્ષ્મ જંતુઓ માણસના લોહીની અંદર શું શું કરે છે તેના અનેક પ્રયોગો કર્યા. ત્યારબાદ તો ધણુ ડોક્ટરો તે વાતને ખરી માનવા લાગ્યા અને લગભગ ૧૫ મી સદીના અંતમાં સર્વાનુમતે એવું દરાવવામાં આવ્યું કે મેલેરીયાના દરદીના લોહીમાં અસુક પ્રકારના જંતુઓ હોય છે; અને વીશેષમાં એમ પણ માનવામાં આવ્યું કે દહાડીઓ, એકાંતરીઓ, તરીયો તથા ચોથીઓ એમ દરેક તાવના જુદા જુદા જંતુઓ હોય છે.

પણ આટલી શોધથી જ માત્ર વીજાન-શાસ્ત્રીઓના, મેલેરીયા તાવ શાથી આવે છે, તે વીખેના પ્રયોગો પુરા નથી થતા. આટલું જાન તો માત્ર હજુ પાશોરામાં પહેલી પુણી જટપું કહી શકાય. એ જંતુઓ માણસના શરીરમાં ક્યાંથી આવ્યાં તેના પોષણ માટે કંઈ વસ્તુ જરૂરની છે? વગેરે વગેરે ધણી બાબ-તોની શોધખોળ કરવી હજુ બાકી હતી.

ત્યાર પછીના ડોક્ટરોએ શોધખોળ કરી એમ દર્શાવ્યું કે 'મેલેરીયાનો તાવ એક માણસથી બીજા માણસને પરત્તરો' લાગુ પડી શકતો નથી. પણ મેલેરીયાના દરદીના લોહીની અંદર મેલેરીયાના જે સુક્ષ્મ જંતુઓ છે તે એનોશીલીસ નામનો મચ્છર કરડવાથી થાય છે તે તેના શરીરમાં દાખલ થાય; અને ત્યાં કાંઈ પરીપક્વતા મેળવ્યા બાદ જ તે મચ્છર તંદુરસ્ત માણસને કરડે તો તે માણસ થોડા રોજમાં મેલેરીયા તાવનો ભોગ થઈ પડે. જ્યારે એનોશીલીસ મચ્છર મેલેરીયાના દરદીને કરડે છે ત્યારે તે લોહી સાથે મેલેરીયાના જંતુને પોતાના પેટમાં દાખલ કરે છે. ત્યાં ફેરફાર થઈને થોડા દીવસમાં તે મચ્છરની હોજરીમાંથી બહાર પડે છે. મચ્છરના શરીરના રસમાં તે ફેલાય છે ત્યારે તે સુક્ષ્મ તંતુવત્ હોય છે. આવે મચ્છર જ્યારે બીજા આદમીને કરડે છે ત્યારે મચ્છરની સુંદ માગફન તે યુકે જંતુઓ સહીત તંદુરસ્ત માણસના શરીરમાં દાખલ થાય છે. અને ઉપર કહ્યા પ્રમાણે થોડા રોજમાં તે માણસને મેલેરીયા તાવ આવે છે.

એનોશીલીસ મચ્છર તંદુરસ્ત માણસના શરીરમાં મેલેરીયાના જંતુઓ પોતાના યુકે મારફત દાખલ કરે છે તે પ્રયોગોથી પુરવાર કરવા માટે ૧૯૦૦ ની સાલમાં લંડનના બે પ્રખ્યાત ડોક્ટરો-ડો. સેમ્બોન (Sambon) અને ડો. લો (Low)-પોતાની સાથે બે ત્રણ માણસોને લઈને રોમની પાસેના એક ગામડામાં, કે જે ગામ મેલેરીયાના તાવ માટે ખુબ જ જાણીતું હતું. ત્યાં મેલેરીયાની ઝાતુની શરૂઆતથી જઈને વસ્યા. તેઓ પોતાની પહોંચના શોધખોળ કરનારાઓની પ્રયોગોથી જાણતા હતા કે એનોશીલીસ મચ્છર માણસને રાતે જ કરડે છે. દીવસના

તો તે મચ્છર અંધારાવાળી અને ઠંડી જગ્યામાં ભરાઈ બેસે છે. આથી તે બધાં મુર્ખાંસ્તથી તે મુર્ખોદય મુધી પોતે ખાસ તૈયાર કરેલ ઝુંપડીમાં રહેતા હતા. આ ઝુંપડીના બારી બારણુને મચ્છર દાખલ ન થઈ શકે તેવી જાળી જડવામાં આવી હતી. આવી રીતે તેઓ બધાં ત્યાં ચાર માસ રહ્યા; પણ તેમાંથી કોઈને તાવ આવ્યો નહીં. જ્યારે તેની પાડોશમાં રહેનારામાંથી લગભગ બધા મેલેરીયાના તાવના ભોગ થઈ પડ્યા હતા. જાળી આ બંને ડોક્ટરોએ તે જગ્યાથી એનોશીલીસ મચ્છર પકડીને લંડન મોકલ્યા, અને ત્યાં જે જે માણસોને તે મચ્છર કરડાવવામાં આવ્યા તે બધાને તાવ આવ્યો. આ અને આવા બીજા ઘણા પ્રયોગોથી સર્વાનુમતે એમ કઠાવવામાં આવ્યું કે એનોશીલીસ મચ્છર જ માણસને કરડે તો તે માણસને મેલેરીયા તાવ આવે.

એનોશીલીસ મચ્છર પોતાના દંશ વાટે માણસના શરીરમાં મેલેરીયાના જંતુઓ દાખલ કરે છે. તે જંતુઓ માણસના શરીરમાં દાખલ થયા પછી તે માણસના લોહીમાં મળે છે અને તેની અંદર ફાલે ચાલે છે. ધીમે ધીમે તે કાળો રંગ ધારણ કરે છે, અને તે રંગના બે ત્રણ જગ્યા દેખાય છે. ત્યારબાદ તે કુલની પાખડી જેવું રૂપ ધારણ કરે છે. ધીમે ધીમે તેમાંથી જીદા ગોળા દાણા થાય છે અને છેવટે તે રક્તકણ પુટીને નાશ પામે છે ત્યારે જંતુઓ લોહીમાં છુટા પડે છે. આ પ્રમાણે જ્યારે સંખ્યાબંધ રક્તકણ પુટવાનો વખત આવે છે તે સમયે દાદ વાળને તાવ ચડે છે. રક્તમાં છુટા પડેલા જંતુઓ બીજા રક્તકણને વગળી તેમાં દાખલ થઈ એકસ મુદતે પાછા પરીપક્વ થઈને રક્તકણનો નાશ કરે છે, તે વખત ફરી તાવ

આવે છે: એ પ્રમાણે આગળ કહ્યા પ્રમાણે દૈનીક, એકાંતરા અને તરીયા તાવના જુદા જુદા જગતુ હોય છે. અને જે તાવના જગતુઓ શરીરમાં હોય તે જાતનો તાવ તેટલી મુદતે આવે છે. જે શરીરમાં દૈનીક તાવના જગતુઓ હોય તો દર ચોવીસ કલાકે તાવ પાછો આવી પહેંચે છે. તેવી જ રીતે એકાંતરા અને તરીઓ તાવ આવે છે.

મેલેરીઆનાં ચીન્હ

મેલેરીઆના તાવના દરદીને ત્રણ સ્થિતિમાંથી પસાર થવું પડે છે: પહેલાં દાઢ આવે છે, પછી તાવ આવે છે અને છેવટે પરસેવા વળી તાવ ઉતરી જાય છે. તાવ આવવા પહેલાં ફેટલીકવાર તેના પુવં લક્ષણ માલમ પડે છે; જેમકે અંગ લાગે છે, બગાસાં આવે છે, બેચેનીપણું રહે છે, કમર દુ:ખે છે, બેસવું કે કામ કરવું ગમતું નથી; પથારીમાં પડ્યા રહેવાની ઇચ્છા થાય છે, ફેટલીકવાર આવાં પુવં લક્ષણ વગર પણ તાવ એકએક આવે છે, પહેલા થોડી દાઢ વાય છે, તેથી દરદી કાંઈ એકાદીને પડે છે, એટલામાં દાઢતું જસ વધે છે. દરદી દુઝીયાં વાળીને પડી રહે છે. આવે વખતે તેને એક પછી એક ગોઠાં ગોઠાં-ડવામાં આવે છે. દરદી અંદરથી કુન્ને છે. તેના શ્વાંડાં ઉભાં થાય છે. મોટેથી સુસવાટી નીકળે છે, દાંત કડકડે છે, તથા ચહેરા ઉતરી જાય છે કાંઈને આવી સખત દાઢ ન આવતાં થોડી આવે છે. દાઢ અર્ધા કલાકથી તે ત્રણ ચાર કલાક સુધી રહી શકી જાય છે અને પછી ગરમીનું જોર વધે છે. અને દરદીને ૧૦૧ થી ૧૦૫ ડીગ્રી સુધી તાવ આવે છે. તાવનું જોર વધે છે ત્યારે દરદી એકાદેલાં બધાં ગોઠાં ફેંકી દે છે. તેની સામગ્રી ઠારી તથા ગરમ લાગે છે. આંખો

બંધે છે અને માથું ફાટાફાટ દુ:ખે છે. તાવને લીધે પથારીમાં સ્થિર પડ્યા રહેવું દરદીને ગમતું નથી પણ તે આમથી તેમ તરફડીયાં મારે છે. તેની નાડ ઝડપથી ચાલે છે. શ્વાસોશ્વાસ પણ તીવ્ર બને છે. તરસ ઘણી લાગે છે. વારંવાર પાણી પીવાથી પણ તેની તૃષ્ણા શાન્ત થતી નથી. પેશાબ થોડો, લાલ, તથા બહુ ક્ષારવાળો ઉતરે છે. એકારી તથા ઉલટી થાય છે. તાવમાં ફેટલાયને શ્રમ થાય છે, અને તેથી તેઓ બકે છે. અથવા તો પથારીમાંથી ઉઠી નાસવાનો પ્રયત્ન કરે છે, ત્રણ ચારથી તે દશ બાર કલાક સુધી આવે તાવ રહી છેવટે પરસેવા વળી તાવ ઉતરી જાય છે. પહેલાં કપાળ, ચહેરા અને છાતી ઉપર પરસેવા વળે છે અને પછી આખા શરીર ઉપર જણાય છે. પરસેવા આવ્યા બાદ તાવ ઉતરી જાય છે. અને દરદીની નાડ તથા શ્વાસોશ્વાસ નીચ-મીત થઈ જાય છે. જે લાંબા વખતનો તાવ ન હોય તો દરદીને તાવ ઉતરી ગયા પછી બહુ નબળાઈ જણાતી નથી.

દૈનીક તાવ સાધારણ રીતે સવારના આવે છે. એકાંતરા તાવ મધ્યાનની આસપાસ આવે છે અને તરીઓ તાવ બપોરના આવે છે. એકાંતરા તાવના દરદીને દાઢ થોડા વખત માટે આવે છે જ્યારે તાવ વધારે વખત રહે છે. તરીઆ તાવવાળાને દાઢ જાલે વખત રહે છે અને તાવ થોડો વખત રહે છે. મેલેરીયાનો તાવ મોટે ભાગે મધરાતે ઉતરી જાય છે અને કાંઈક દાખલામાં તે પરાંડીએ ઉતરે છે.

સારવાર માટે સુચન

મેલેરીયાના તાવના દરદીએ અથવા તેની સારવાર કરનારે નીચેની બાબતો ખાસ ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ.

- (૧) તાવના દરદીએ ઉતું કરેલું પાણી પીવું.
- (૨) દરદીને માત્ર પ્રવાહી જ ખોરાક આપવો.
- (૩) ત્યારે સખત ટાઢ આવે ત્યારે ગરમ કપડાં ઓઢવાં, ગરમ આ પીવો, હાથ-પગને ગરમ પાણીથી ભરેલ શીશીઓથી અથવા તે કાથળાથી ગરમી આપવી.
- (૪) દરદીનું માથું દુઃખે તો માથા ઉપર કોલનવોટરનાં અથવા તે ગુલાબજળનાં પોતાં મુકવાં. જો માથું ખુબ જ દુઃખતું હોય તો માથા ઉપર થોડો વખત ટાઢું પાણી રેડવું.
- (૫) બરાબરનો તાવ આવે અને ટાઢ ઓછી થાય ત્યારે શરીર ઉપરનાં વસ્ત્રો કઠ્ઠી કરવાં.
- (૬) પંખાથી દરદીને થોડો થોડો પવન નાંખવો અને જો શરીરમાં ઘણી બળતરા થતી હોય તો વાદળી વતી ઠંડું પાણી શરીર ઉપર લગાડવું.
- (૭) ઉલટી થાય અથવા તૃષા લાગે તો બરફ, સોડાવાટર, તેમ જ લેમોનેડ કે લીંબુનું, ડ્રાક્ષનું અથવા તે દાડમનું સરખત પાવું.
- (૮) પરસેવો થાય તેવી દવા પાવી.
- (૯) પરસેવો વળવા લાગે એટલે પવન બંધ કરવો, અને એકાદ વસ્ત્ર ઓઢાડી પરસેવો વળવા દેવો.
- (૧૦) તાવ ઉતરી ગયા પછી અને તે પાછો ન આવે એટલા માટે દરદીને થોડા રોજ ડીનાઈન આપવું.

આપણે અગાઉ જણાવ્યું કે એનોસીલીસ મચ્છરના કચડવાથી માણસને તાવ આવે છે, ત્યારે હવે દરેક માણસની અને મ્યુનિસિપાલિટીઓની એ ફરજ થઈ પડે છે કે મચ્છરોના ઉપશાનને અટકાવવું તેમજ માણસને મચ્છર ન કરડે તે દૃષ્ટીએ પણ પગલાં લેવાની જરૂર છે.

(અ) મચ્છર ન કરડે તેવી દવાઓ:-

કેટલીએક દવાઓ એવી છે કે જો શરીરના ઉધાણ ભાગ ઉપર ચોપડવામાં આવે તો તેની ગંધથી મચ્છરો દુર રહે છે, અને માણસને કરડતા નથી. પરંતુ કમનશીએ આ બધી દવાઓની અસર લાંબો વખત (આખી રાત) સુધી રહેતી નથી. તેમ છતાં નીચેની દવાઓ ચોપડવાથી મચ્છરના કરડથી બચી શકાશે:-

- (૧) સીટ્રોનેલાનું તેલ (Oil of citre-mella) શરીરના ઉધાણ ભાગ ઉપર ચોપડવાથી મચ્છર તેની ગંધને લીધે દુર ભાગે છે.
- (૨) નીચિનું પ્રવાહી તૈયાર કરો હાથ-પગ ને મોં ઉપર સ્કેન્ચ ચોપડી, અગર તો ઓશીશ કે પથારી ઉપર નાંખી, અથવા તે એકાદ રમાલમાં છાંટી તે રમાલને પલંગ કે પથારી ઉપર ટાંગવાથી મચ્છર ઊરાન કરતા નથી:-

સીટ્રોનેલા તેલ ૧ ઓંસ
કપુરનો અક્ (Spt of Camphor) ૧ ,,
સીડરનું તેલ (Oil of Cedar) ૩ ,,

- (૩) પીપરમીન્ટનું તેલ અથવા તે લીંબુનો રસ પણ શરીરના ઉધાણ ભાગને ચોપડવાથી પણ મચ્છર દુર રહે છે.
- (૪) એસ્ટીક તેલ (castor oil) ૧ ઓંસ
સ્પીરીટ (Alcohol) ૧ ,,
લવંડરનું તેલ (oil of Lavender) ૧ ,,
સમભાગે આ ત્રણે મેળવી ઉપરની રીતો મુજબ ચોપડવાથી મચ્છર દુર રહે છે.
- (૫) કેટલાક માણસોને સીટ્રોનેલા તેલની વાસ ગમતી નથી તેણે તે વાસ ઓછી કરવા માટે નીચે પ્રમાણેકરવું:

સીટ્રીનલા તત્ત્વ ૧ ઓંસ
લીક્વીડોરેશીન બહાઈટઓઇલ ૪. „
(૬) ઘોટાશીયમ સલ્ફેઇટ ૫૦ પાંચ ટકાવું
પાણી શરીર ઉપર ચોપડવાથી પણ
મચ્છરને દુર રાખી શકાય છે.

(બ) રંગો

કેટલાક એવા રંગો છે કે જે મચ્છરોને
ઝગમે છે. જ્યારે બીજા રંગો તેને બીલકુલ
પસંદ પડતા નથી. વીરાનાશાસ્ત્રીઓએ ઘણા
અભ્યતર પછી મચ્છરને કયા રંગ ઉપર
કેટલો પ્રેમ છે તે શોધી કાઢ્યું છે. આ
રંગો તે આંકડા:

જાંબલી રંગ	૧૦૦	ટકા
લીલા	૭	„
આશમાની	૬	„
સફેદ	૫	„
આછીપીળો	૩	„
નારંગી	૧	„
પાકાપીળો	૦	„

ઉપરના આંકડા ઉપરથી જણાશે કે
મચ્છરને જાંબલી રંગ ખુબજ પસંદ છે.
જ્યારે પાકા પીળા રંગ તેને દુસ્મન છે.
મકાનના રંગ કરનારાઓ આ વાત ધ્યાનમાં
લેશે કે? બારી બારણાને પડદા રાખનારાઓ
પણ જો પડદાનો રંગ પાકા પીળો રાખશે
તો મચ્છર મકાનમાં પ્રવેશ નહીં કરી શકે.

(ક) મચ્છરદાની

મચ્છરને દુર રાખવાને માટે બીજા
સ્કંધો ઉપાય મચ્છરદાની છે. આવી મચ્છ-
રદાની જોળ દબની કરી પથારી ઉપર
ટાંગી શકાય છે, અગર પલંગ ઉપર
આંચડો ઉભો કરી ફરતી બાંધી શકાય

છે. મચ્છરદાનીનું કપડું લેવા જ્યારે
કપડાંમાં છીદ્રો જ્યાં જોઈએ, જો એક
ધંચમાં પંદરથી ઓછાં છીદ્રો હોય તો તે
કપડું પસંદ ન કરવું જોઈએ કારણ કે
તેમાં છીદ્રોમાંથી મચ્છર અંદર પ્રવેશ કરી
ઉંઘનારને શાન્તીને બદલે વધારે ઉરાન કરે
છે. બારી બારણાને ઝીણી જાળી જડવી
અને સાંજે રેજ ઝોરડો સાફ કરી બંધ
કરી દેવાથી પણ મચ્છરને દુર રાખી
શકાય છે. અલબત્ત આવી બધી તો પૈસા-
દાર માણસોને યોગ્ય. પણ મચ્છરદાની
એવો બચાવ ઉપાય નથી.

(ડ) ધુમાડી

જે સુવાનાં ઝોરડાઓ હોય તેને સાંજને
સમયે બંધ કરી તેમાં ધુમાડી કરવાથી
મચ્છરોનો નાશ થાય છે. ધુમાડી માટે
ઇનસેલ્ટ પાઉડર (Insect Powder)
ઉત્તમ ગણાય છે. તે સીવાય ગંધકની
ધુમાડી પણ ઠીક અસર કરે છે. ધંતુરાના
પાનની ધુમાડી પણ કરી જવા જોઈ છે.
ધંતુરા સાથે સુરોખાર નાંખવાથી વધારે
અસર થાય છે.

(ધ) ઘાસતેલ

જે પાણીનાં ખામોચીયાં કે કુંડમાં મચ્છ-
રનાં ઇંડાં વગેરે હોય તે પાણી ઉપર ઢલકું
ઘાસતેલ રેડવાથી તે તેલ પાણી ઉપર તરે
છે. ઇંડાંમાંથી મચ્છર યતાં તે પાણીની
બહાર તેલની તરને લીધે ઉડી શકતાં નથી.
ઘણી વખત આવા તેલને ચીકટ કરવા માટે
તેમાં સાણ મેળવવામાં આવે છે. આ પ્રયોગ
દર અઠવાડીયે કરવો જોઈએ, એટલે કે દર
અઠવાડીયે પાણીનાં ખામોચીયામાં તેલ
નાંખવું જોઈએ.

લશ્કરશાહીમાં. - તે ન્યાય માટે અણુનમાં લડે છે. પ્રજાસમુહનો નહાનકડો વર્ગ વીશાળ જનતા ઉપર રાજકીય શાસન કરે એવા સીદ્ધાંતનું તે પ્રખર વીરોધી છે. સ્વાભાવીક રીતે જ રૂશીયા એશીયા સાથે સંબંધ સ્થાપવા ઇચ્છે છે. આથી તે યુરોપના જાતીય સંબંધને તોડવા આજે આ દેશ તત્પર થયો છે. આ નવા સીદ્ધાંતમાં રૂશીયા સફળ થશે એવી શંકાથી તે યુરોપના અન્ય રાજ્યો રૂશીયા ઉપર સુધરેલી સંસ્કૃતી સામે બંડ જગાડવાનો આરોપ મુકે છે.

ડો. સુન-યાટ-સેનના આ રાખદો સુચવે છે કે ઓરેડીય રાજ્યતંત્ર ઉપર આ નેતાને સંપુર્ણ વિશ્વાસ હતો. કેટલાક એવા આક્ષેપ કરે છે કે અમેરીકા, ઇંગ્લાંડ, ઇટાલી, અને જાપાન પાસે ડો. સુન-યાટ-સેને મદદ માટે યાચના કરી હતી. પણ જ્યારે સામ્રાજ્યવાદીઓના બધીર કાનોએ ડો. સુન-યાટ-સેનની માંગણી સાંભળવાની પણ ના પાડી, ત્યારે જ ડો. સુન રૂશીયા તરફ વળ્યા હતા. પણ આ કથન સત્યથી અતી વેગળું છે. ખરી વસ્તુ તો એ હતી કે વરસેસ્તની સંધી પછી ચીનની આર્થીક ખીલવણીમાં સહાય આપવાને તથા તેને લાલ લેવાને ડો. સેને મુડીવાદની ભુમીકા ઉપર એક યોજના રચી હતી. આ યોજનામાં મદદ કરવા માટે તેમણે જુદા જુદા ચરકાર તંત્રો પર પોતાની યાદી મોકલી હતી. પણ મુડીવાદની ભુમીકા ઉપર રચાયેલી, આ આર્થીક ખીલવણીની યોજનામાં સહકાર આપવાને અમેરીકાની ચરકારે તો સ્પષ્ટ ના પાડી; ઇટાલીની ચરકારે માત્ર આ કાગળની નોંધ લીધી: જ્યારે ઇંગ્લાંડ અને ફ્રાંસે તો તદ્દન અવગણના જ કરી.

નબટ મોહ

આ પ્રસંગનું સીધું પરીણામ એ આવ્યું કે ડો. સુન-યાટ-સેનનો વીદેશી સામ્રાજ્યવાદની સહાયનો મોહ તદ્દન ઓસરી ગયો. તેમની ખાત્રી થઇ ગઇ કે આર્થીક ખીલવણીમાં સહાય આપવાના પ્રશ્ન ઉપર વીદેશીઓ પાસે આશા રાખવી એ આકાશમાં ઝુલવાવા જેવું છે. આમ સામ્રાજ્યવાદીઓની સહાયનો મોહ ઉત્તરતાં તેમણે સામ્રાજ્યવાદના દંડ વીરોધક સોવીયેટ ઉપર દ્રષ્ટી કરી. સોવીયેટ સાથે સંબંધ બાંધવાથી ઉપજતા હિત વીશે વીચાર કર્યો. ડો. સુન-યાટ-સેનની ખાત્રી થઇ ગઇ કે સામ્રાજ્યવાદ સામેના સંઘ્રામમાં રૂશીયા એકલું જ ચીનની પછવાડે છેક મુઠી ઉભું રહેશે.

સોવીયેટની સહાય સહાય મેળવવા માટે ડો. સુનના વિશ્વાસુ ચાંગ-કૈ-શૈકે મોસ્કો તરફ પ્રયાણ કર્યું. લેનીન, ટ્રોટસ્કી, સ્ટેલીન અને મીચેરીન ઉપર ઓળખાણ પત્રો લઇને આ જુવાન લશ્કરી સેનાપતી મોસ્કો આવ્યો. તેને અનેક કામે સોંપવામાં આવ્યાં હતાં. તેમાંથી એક એ હતું કે સોવીયેટ સાથે લશ્કરી સંબંધ સ્થાપવા માટે મંત્રણા કરવી.

મોસ્કોમાં ચીનની રાજકીય સ્થિતિ ઉપર અનેક મંત્રણાઓ થઇ. મોસ્કોના રાજ્યમહેલ કેમલીનમાં ચીનના વીરધવની ખુબ ચર્ચા થઇ. અને આ બધી ચર્ચાને પરીણામે ૧૯૨૩ માં કોમરેડ માયકોલ ઓરેડીનને કેન્ટન મોકલવાનો નીર્ણય કરવામાં આવ્યો. રૂશીયાના સામ્યવાદી પક્ષની આ પ્રતીભા શાહી વ્યક્તિએ કેન્ટનમાં પગ મુક્યો. તે સાથે જ ઇંગ્લાંડની પરદેશ ખાતાની ઓફીસ ખળભળી ઉઠી. અમેરીકાના પરદેશ મંત્રીના કપાળની કચડીએ ઉંચે ચઢી ગઇ.

જનપાને પણ વીરોધ જાહેર કર્યો. કેન્દનમાં ખુદશી રીતે માયકેલ બોરોડીન આવે એ ચીની જનતાનું રક્ત ચુસતા સાત્રાજ્યવાદીઓને જરા મ ગમ્યું નહીં; પણ તેમનો વીરોધ જરા થે અસરકારક ન નીવડ્યો.

સક્રીય સહાયની શરૂઆત

પછી તો ચીચીરને સુન-યાટ-સેનને એક ઇંગ્લીશ ભાષામાં પત્ર લખ્યો. આ પત્રમાં આવેખવામાં આવ્યું હતું કે—

‘અમે માનીએ છીએ કે કોમીન્ટાંગ પક્ષને પહેલા આદર્શ એ છે કે પ્રજા પક્ષની સ્થાપના કરી. આથી ખોટા પાપા ઉપર સંગઠન અને પ્રચાર કરવાની અતી અગત્ય છે. અમે સફળ થયા તેનું મુખ્ય કારણ એ છે કે અમેએ વર્ષો સુધી સામ્યવાદી પક્ષનું સંઘર્ષન કર્યું હતું. અને આ સંઘર્ષને અમારા શત્રુઓનો નાશ કરવાની શક્તિ અમાને આપી હતી. એક લશ્કરો સરખાવવાર વચ્ચે અને પ્રજામીય જનસમુહના પક્ષ કોમીન્ટાંગ વચ્ચે રહેલા બેઠ ચીની જનતાને સુખની માફક સ્પષ્ટ થશે જોઈએ.’

મોસ્કોની મનોદશા

મોસ્કોના મહારથીઓ એમ માનતા કે ચીનના વીપ્લવે બહુ જ ધીમે માગે પ્રગતી કરવી જોઈએ. આકાંગા લશ્કરવાદથી, કે ઉતાવળાં પગલાંથી આ વીપ્લવને સફળતા મળવી શક્ય નથી. મજબુત પક્ષની સ્થાપનાને તેઓ અતી ઉપયોગી માનતા. આથી તો પક્ષસંઘર્ષન માટે તેઓ વારંવાર આદર્શ મોકલતા. દરેક તકે સે વીચેટ રીયારકેએ પ્રજાપક્ષની સ્થાપના ઉપર ખુબ જાર મુક્યો છે. ૧૯૨૪ની જાનેવારીની સાતમી તારીખે કોમરેડ કારાખાને પશુ ડો. સુન-યાટ-સેનને આ જ શબ્દોમાં સલાહ આપી હતી કે

‘તમારા પક્ષનું મુખ્ય કામ તો અગણીત ચીની જનતાને તમારા વાવટા નીચે એકત્ર કરવાનું છે. લશ્કરને હાર આપી શકાય. પક્ષને નહીં.’ કારાખાનના છેલ્લા શબ્દો મોસ્કોના માનસના સારા સુચક છે.

બોરોડીનનાં પગલાં પછી—

૧૯૨૩ ના સપ્ટેમ્બરમાં માયકેલ બોરોડીને કેન્દનના શહેરમાં પ્રવેશ કર્યો. બહુ જ થોડા વખતમાં કોમીન્ટાંગ પક્ષનો તે એક અગણી જની ગયો. અને તેના નેતૃત્વ નીચે પક્ષસંઘર્ષનનું પ્રયત્ન કામ શરૂ થયું.

બોરોડીને શરૂઆતથી કોમીન્ટાંગ પક્ષમાં કંઈક નીચમનની શરૂઆત કરી દીધી; તરત જ કોમીન્ટાંગ પક્ષના આદર્શોમાં અવીશ્વાસ કે શ્રદ્ધા નહીં ધરાવતી વ્યક્તિઓને રજા આપવામાં આવી; તેમ જ કોમીન્ટાંગ પક્ષને જનતાનો પક્ષ બનાવવા માટે નવો પ્રોગ્રામ રચવામાં આવ્યો.

૧૯૨૪ માં કોમીન્ટાંગ પક્ષની પહેલી પરીષદ મળી. અને બોરોડીને લખેલા પ્રાથમીક સીદ્ધાંતોનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો. આધુનીક મુડીવાદો સામાજ્ય વીરોધક સીદ્ધાંતો ઉપર આખો યે પ્રોગ્રામ ઉભો કરવામાં આવ્યો હતો.

આ પ્રોગ્રામની મુખ્ય લુભીક એ હતી કે સરકારતંત્ર આપું યે કોમીન્ટાંગ પક્ષના હાથમાં મુકતું જોઈએ. વ્યક્તીગત મતાધીકાર વડે સુન્ટણી કરવાનો આદર્શ તેણે સ્થાપ્યો હતો, અટલું જ નહીં પણ સુન્ટણી સાથે સંકળાયેલી અપુણ્યતાઓને દુર કરવા માટે રેફરેન્ડમ, રીકાલ (પાછા ખેલાવવાની સત્તા) વીગેરે વસ્તુઓને પણ અંદર સમાવી દેવામાં અર્થા હતી. આ સાથે કમલેરા માટે એક જુદો ધારો ધડવામાં આવ્યો હતો. તેમ જ ખેડૂતોને માટે ખાસ રાહત આપવામાં

જમીની હતી. જમીનને રોતે જમીનની કીમત ઉપર કર લેવાનો સીદ્ધાંતનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો હતો.

સમાજવાદ કે સામ્યવાદના સીદ્ધાંતોને આપણા વગર માથકેસ ખોરોડીને ચીનના માટે આધુનીક મુડીવાદી લોકશાસનની તે ક્ષણે હીમાયત કરી હતી. અને ઉપલા આધીન વીધાનોને નવા સરકાર તંત્રના મુખ્ય પાયા તરીકે તેણે રચાયાં હતાં. થોડા સુધારા સાથે માથકેસ ખોરોડીને લેખિકા સીદ્ધાંતો કોમીન્ટાંગ પક્ષના આંદોલન તરીકે મુકવામાં આવ્યા. અને પછી પક્ષ-સંઘર્ષનો વેગ સપાટાબંધ વધવા લાગ્યો. કમદારોના ટોળે ટોળાં કોમીન્ટાંગનો વાવટો ફરકાવાં લાગ્યાં. ખેડુતોના ઘરો ઉપર કોમીન્ટાંગ વાવટો ઉડવા લાગ્યો. એટલું જ નહીં પણ વેપારીઓ પણ નવા પ્રોગ્રામથી આકર્ષાઈને આ વાવટા નીચે એકત્ર થવા લાગ્યા. કોમીન્ટાંગનો વીજયકાંઠો ભરશેવડી વારવા લાગ્યો. વેમ્પોદામાં કોમીન્ટાંગ લશ્કરના પડ-ધમ્મો અગાજ દરેક પક્ષે વધતો જ ગયો, હળવો યુવાનો આ આદર્શોનાં સંદેશુ માટે તરફતી તાલીમ લેવા લાગ્યા. લાખો ખેડુતો અને કમદારો ચીનના આ વીજયપક્ષના સંદેશુ માટે સૈન્યમાં ભેગાયા. વેમ્પોદામાં નવી લાવનાવાળું નવું લશ્કર ઉભું થયું. કેન્ટન પ્રાંતમાં પરીવર્તન પગલાં મુક્યાં. વીજય વીઘાથીઓ અને વીઘાથીનીઓએ ગામડે ગામડે ધુમી કોમીન્ટાંગનો સંદેશ પહોંચાડ્યો. પ્રજાસત્તાકની લક્ષના પડખા દરેક ગામડે સંભળાયા.

પક્ષસંઘર્ષ સાથે વીરોધીઓનું જગ પલ્લુ વધવા લાગ્યું. દક્ષિણ ચીનમાં પ્રસરેલી રાજકીય જાગૃતીથી કેટલાક ગભરાઈ ગયા. સંપત્તિવાન સમુદાય તેનો ખુદે પ્રતીકાર કર્યો. કેન્ટનમાં આ ધતીકાએ પ્રજાસમુદનું

શાસન સંકારવાની ના પાડી. આથી ધતી-કેને શીદ્ધા કરવા માટે ડો. સુને તથા જાણની કમીટી નીમી આ કમીટીમાં ચાંગ-કે-શેક, ખોરોડીન અને વેંગ-ચાઇ-ચાઇ સભ્ય હતા. આ કમીટીએ એકાએક હક્કો કરવાનો નીર-ધાર કર્યો, તોણ સાથે તેઓ શ્રીમતોના નીવાસ ભણી વળ્યા. શ્રીમતોએ પ્રજાસમુ-દના લશ્કરને રાયકોથી રોકવાનો પલ્ન કર્યો. તોણની ગળના શરૂ થઈ. શ્રીમતોના આવાસો કડકડા હુટવા લાગ્યા. થોડી ક્ષણમાં આગ અને અંધાધુંધી મચી રહ્યા. એક દિવસની લડાઈ પછી શ્રીમતો શરણે આવ્યા. કેન્ટન પર કોમીન્ટાંગનો વીજય વાવટો ચડ્યો. પ્રજાસમુદનાં શાસન સ્વીકારવાની તેમને ફરજ પડી. શ્રીમતોની ઉપર થયેલા આ ખુનખાર હુમલાએ તેમની રાજકીય સત્તા તોડી નાખી. ત્યાર પછી તો કોમીન્ટાંગની રાજકીય પ્રવૃત્તિનો ખરો (Tempo) અતી વેગથી ઉંચે ચડવા લાગ્યો. પાસે પડેલા વીરોધી યુનેતીસ લશ્કર ઉપર હુમલો કરવાનો નીજુથ કરી, વેમ્પોદામાં તાલીમ પામેલા વીજય લશ્કરે તે તરફ પ્રયાન કર્યું. આ સુંદર લશ્કરે યુનન સૈન્યના ખડુ જ સંઘર્ષથી કેટકા કરી નાખ્યા. એકે ક્ષણ વારમાં વીજય સૈન્યની આગળ આ ભાડૂતી સૈન્ય ન્દાસવા લાગ્યું ધડીતર ખોરોડીનને લગ્યું કે આ વેગથી ને ચળવળ આગળ ચાલશે તો બે એક વર્ષમાં પેકીંગ પહોંચી શકાશે.

મહાન હડતાલ

આ વર્ષોમાં એક ખીજ વસ્તુએ પણ વીજય ચળવળને ખુબ જોર આપ્યું. ચાંબાઇમાં વીઘાથીઓના સરવસ ઉપર ક્ષીરો સીતીકાએ ગોળાખાર કર્યો હતો. આ ગોળાખારથી સાન જાણ મરણ પામ્યા

હતા. પણ આ નીપુરુ અને કુર ગોળીઆ-
રથી ચીની જનતાનું રક્ત એકદમ ઉકળી
ગયું. આરાયે ચીનમાં સામાન્ય હડતાલો
પડી. આખાંયે પ્રદેશ પર, ખ્રીટીશ વીરોધી
દેખાવો કરવામાં આવ્યા. પ્રજાનો ક્રોધાત્મી
લઘુક્રી નીકળતાં દરેક શહેરે શહેરે, અને
ગામડે ગામડે સરથસો અને સભાઓ ગોઠ-
વાઈ. આ વખતે કેન્ટનમાં ત્રણ દીવસની
હડતાલ જાહેર કરવામાં આવી. આ હડતા-
લમાં લાખો કામદારો જોડાયા હતા. આ
ખેડુતો અને કામદારોના સરથસો ઉપર
ખ્રીટીશ મનવાદમાંથી ગોળીઓ છોડવામાં
આવી. ખ્રીટીશરો કહે છે કે સરથસમાંથી
પહેલા ક્રોધએ ગોળી છોડી હતી. આથી
લગભગ ૩૭ જેટલા જનનુકાયતી આકુતી
અપાક. વેરની આગ લઘુક્રી ઉડી. જનતાએ
હોંગકોંગના ખ્રીટીશ મથક ઉપર હડતાલ
પાડવાનો નીરધાર થયો.

ચીનમાં પડેલી આવી મહાન ગ્રાન્ટીય
હડતાલ આ પહેલી જ હતી. ખ્રીટીશોના
અવીચારી વર્તન સામે જનતાનો વીરોધ
જાહેર કરના માટે લાખ જેટલા કામદારોએ
પોતાના આશુધો નીચે મુક્યાં. કામદારોએ
હોંગકોંગ મુક્રી કેન્ટનનો માર્ગ લીધો.

આ હડતાલ એટલી તો સંપુર્ણ હતી કે
સમગ્ર હોંગકોંગ વેરાન થઈ ગયું. હોંગકોંગની
ગોદીઓ મુની પડી હતી. હોંગકોંગના ગોદાઓ
ખાલી પડ્યાં હતાં. હોંગકોંગના રસ્તાઓ
કામદારો વગર મુના થઈ ગયા. પ્રત્યેક
વીરોધનો પ્રતીકાર કરવાની નહોતી કાષ્ટનામાં
હિંમત કે શક્તી. આ સંગ્રામ ૧૬ માસ
સુધી ચાલ્યો. ખ્રીટીશ માલને બંદર ઉપર
આવતો અટકાવવા માટે તેઓએ કડક પગલાં
લીધાં હતાં. હડતાલીઆને નીલાવવા માટે
કેન્ટન તેમ જ પ્રાંતમાંથી મોટી મોટી
રકમો આવી. એટલું જ નહીં પણ ચીનના

વૈસાદારોએ પણ હડતાલીઆઓની મદદ માટે
પોતાની નાણાકાથળી સોંપી ખુલ્લી મુક્રી હતી.
હોંગકોંગની હડતાલની પછવાડે આખું દેશીય
ચીન ઉભું હતું. એક રીતે કહીએ તો
ખ્રીટીશ સામ્રાજ્યવાદને દેશીય ચીનના
વીરોધીદળનો આ પહેલો પડકાર હતો.

ઉત્તર ચીન પર આક્રમણ

કેન્ટનમાં લગભગ લાખેક જેટલા કામ-
દારો આવીને વસ્યા હતા. તેઓને દરરોજ
ખાવાનું આપવામાં તેમ જ સગવડ આપવામાં
કેન્ટનની તીજરી ઉપર ખુબ દયાણુ પડતું
આમથી અડધા જેટલા સમુદ્ધિ તો પ્રચારક
તરીકે જરૂરોરથી કામ કરવાનું આરંભી
દીધું હતું.

વીરોધી વીચારો ફેલાવવામાં કામદારો
તન્મય થઈ ગયા હતા. કેન્ટનમાં આ કામ-
દારોની હાજરીથી વાતાવરણ દરેક પળે ઉગ્ર
બનતું જતું હતું. વર્ષો જુના અન્યાયો
સામે પ્રતીરોધ વધતો જતો હતો. આ
અંગાર ક્યારેક લઘુક્રી ઉડી પોતાનો જ
સંહાર કરી નાંખશે એવી ખીક ધોરોડીનને
લાગતી.

તેમ જ ચીનના કોમીન્ટાંગ પક્ષના નેતા-
ગણમાં પણ વીખવાદ શરૂ થઈ ગયો હતો.
ઉદ્ધામ અને વીનીત એવા બે ભાગલા પડી
ગયા હતાં. ધોરોડીન ઉદ્ધામ નેતાગણનો
નાયક હતો. પણ જો લાંબો વખત ચાલે
તો તેમની વીચારોની વીભીજતા ધીમે
ધીમે પક્ષના સામાન્ય સંબોમાં ઉતરશે
એમ લાગ્યું. આમ જ થાય તો આંતર-
વીરોધ ચોક્કસ શરૂ થાય તે વરણ તો
સ્પષ્ટ હતી.

તેમ જ મોસ્કોમાં પણ ટ્રાટસ્કી વીભાગે
જાહેર કયું હતું કે 'આપણે સંપત્તીવાનને

સહકાર આપી શકીએ નહીં.’ તેઓ સામ્યવાદી પદ્ધતી પર વીશ્વરના વીકાસને વાળવાને ઇચ્છતા. આ અભીપ્રાય ચીનની સામ્યવાદી પાર્ટીમાં પણ હતો. આથી આ ત્રણે દ્રષ્ટીબીંદુઓથી જોઈને માયકેલ યોરોડીને ઉત્તર તરફ આક્રમણ કરવાનો નીજીય કથો.

અ નીજીયમાં ‘ખ્રીસ્તી જનરલ’ ફેંગ-હુ-સીઆંગની સત્તાક અને સહકાર સાધવા માટે યોરોડીને ગ્રુપ વેશે પેકીંગ તરફ પ્રયાણ કયું. માત્ર ૬ જોટલા અંગરક્ષકો લઈને શત્રુના પાટનગરમાં આ વીચક્ષણ પુરૂષ ગ્રુપ રીતે પહોંચી ગયો.

પણ ફેંગ દક્ષીણના લોકલ સાથે જોડવાને ના પાડી. કસગાન આગળ યથેલી મસક્તવડું પરીણામ આમ નીબંધ તીવડયા છતાં યોરોડીનનો વીચાર મક્કમ રહ્યો હતો.

આક્રમણની યોજના

ઉત્તર તરફ આક્રમણ કરવાનો નીજીય કરીને યોરોડીન તથા અન્ય રશીયન સહાયકોએ માર્ગ વીશે મંત્રણાએ કરવા માંડી. શરૂઆતથી જ શંકા, ટીનસ્ટીન, વીગેરે પરદેશી સામ્રાજ્યવાદીઓના મુખ્ય મથકથી દુર રહેવાનો નીજીય કરવામાં આવ્યો. યોરોડીનની એમ દરખા દત્તી કે સપ્ટવાદી લશ્કર જે સંપત્તીવાનોના મુખ્ય મથક શંકાઈ જણી વગેરે તો જરૂર જ હાર પામે. આમ વીચાર કરી તેમણે ઉંઠાનો માર્ગ લીધો.

એક જ હાકલ સાથે હજારો મણો ક્રેન્ટનમાં આવવા બેગ થયા. વામ્પાઓની લશ્કરો કોલેજના યુવાનો તેમ જ લગભગ ૮૦૦૦૦ જોટલા યુવાનો કોમીન્ટાંગના વાવડા નીચે સમક્ષેર ખખડાવતા આવી ઉઠ્યા. સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામની નંદુબી વાગી હતી. ઉત્તરની ઉ. ન. નાદીનો નામ કરવા મારે નેજા રાખના.

બુદ્ધગણે વાગતાં હતાં. કોમીન્ટાંગની પડખમ દક્ષીણના યુવાનોને આમંત્રી રહી હતી.

અને યુવાનો આવ્યા. ક્રેન્ટનમાંથી, ઉંઠા માંથી, કવાન્ડુંગમાંથી, શાંશીમાંથી, અને વાંચેઓથી યુવાનોની તુકડીઓ. રાતદીવસ ઉત્તરના લાગ્રી. આ યુવાનોને લશ્કરી શીક્ષણ આપવાનું શરૂ થયું. સારા થે ક્રેન્ટનમાં ઉત્સાહની તો હેલી મચી રહી, ઉત્તર પ્રદેશ પર સ્વાતંત્ર્યનાં આદેશનો પહોંચાડવાના અંકાર ઉંઠા ને ઉંઠા ચઢવા લાગ્યા. પેકીંગના ખેડૂતોને મુક્ત કરવાના અભીલાષો જોશથી પોકારવામાં આવ્યા. તેઓના ગગનબેદી અવાજ સાથે લાખ સૈનીકવું લશ્કર ચાંગ-કૈ-શેકની સરદારી નીચે ક્રેન્ટનમાંથી નીકળ્યું. જે કે સેનાપતી પદ ચાંગ-કૈ-શેક પાસે હતું, છતાં આ સપ્ટવાદી લશ્કરનો ખરો સેનાપતી તો રશીયન સરદાર ગેલેન્સ હતો.

પ્રચારની પડઘમ

આ મહાન લશ્કર સાથે એક મોહોડું પ્રીન્ટીંગ મશીન પણ ચાલતું હતું. રાજકીય પ્રચારને આ આક્રમણમાં મુખ્ય સ્થાન મળ્યું હતું. રાયકેલ કરતાં પોસ્ટરોથી ઉત્તરના પ્રદેશને ગુમામીમાંથી મુક્ત કરવાના યોરોડીનના મનેરય હતા. ૧૩ મી જુલાઈએ ચાંગશા પડ્યું. આ મહાન શહેર ઉપર કોમીન્ટાંગનો વીજ્ય વાવડો ફરક્યો. તરત જ ઉંઠા અને હનયાંગ પડ્યાં. બુયાંગ આગળ ચાંગ-કૈ-કૈ-કૈના સપ્ટવાદી સૈન્યે અજેડ બદાદુરી ખતાવી સ્વાધીનતાના શત્રુઓને જીતીનેદોસ્ત કર્યાં.

નવેમ્બરની પાંચમીએ કુહટીઆંગ પડ્યું. તરત જ નાનયાંગ પડ્યું. અને દક્ષીણ ચીન ઉપર કોમીન્ટાંગની સત્તા અમ મળ્યું. ૧૯૪૯.

જીવન્ય! વીજન્ય!

હું કેમાં પછી નવી સરકારની સ્થાપના કરવામાં આવી. પણ હું કેમાંની આજુબાજુ સ્થિતિશ તેમ જ પરદેશી મનવારો ફરી વળી. યાંગરટ નદીમાં અમેરીકન મનવારો આગ વર્ષાવી રહી હતી. સુંદર નદીમાં શબ તરતાં થઈ ગયાં. સંપત્તીવાનો ફેફટરીઓ બંધ કરીને નાસી ગયા. ખેંકરોએ પોતાનાં બાજુનાં બંધ કર્યાં. ખોરાક અટકી ગયો. લયંકર ભુખમરો હું કે ઉપર ઉતર્યા.

આ બધું જ સંકળ કરી શકત. ઉત્તર તરફ આગળ વધીને આથી કે મુશ્કેલીઓનો અંત આણી શકાત. પણ કેમીન્ટાંગ પક્ષમાં જ યાંગ-કૈ-શેક ટ્રેચ (Treachery) નો વાવટો ફરકાવ્યો. આ કહેવાતા રાષ્ટ્રવાદી સેનાપતીએ પોતાના પક્ષન મુખ્ય મથક ઉપર આવવાને બદલે નાનયાંગમાં થાણું નાખ્યું. અહીં તેણે શાંધાઇના સંપત્તીવાન સાથે મંત્રણાઓ ચલાવી. આ મંત્રણાઓને પરીણામે આ પુરજે ચીનના રાષ્ટ્રવાદનો દોષ કરવાનો નીજીય કર્યો. પણ અંતે આ તેણે ખુલ્લી રીતે ન કયું. પોતાની વીચક્ષણ શુદ્ધિમતાથી કેમીન્ટાંગના કંકડ કરી નાંખી, સંપત્તીવાનની સત્તા સ્થાપવાનો તેણે કારમો પ્રયત્ન કર્યો.

આ ટ્રાપીએ તેને પરદેશીઓની પણ જ એક સફાઇ મળી. શાંધાઇમાં કામદાર નેતાઓની કુર કલેઆમ કરવામાં આવી. ખેડ-તોના શરીરને ગાળીઓથી વીંધી નાંખવામાં આવ્યાં. યાંગ-કૈ-શેકની લશ્કરી ટુકડીએ ભુલ્મ અને જેર વર્ષાવવા માંડ્યો. પરદેશીઓના પૈસા વડે આ આગેવાને ટ્રોલની પરા કાબા દર્શાવી.

પક્ષમાંથી વીદાય

કેમીન્ટાંગ પક્ષે પછી યાંગ-કૈ-શેક સામે કંકડ પગલાં લીધાં. પહેલાં તેને પક્ષમાંથી વીદાય આપવામાં આવી. એટલું જ નહીં પણ જ્યારે શાંધાઇમાં કામદારોની કલેઆમ કરવામાં આવી ત્યારે કેમીન્ટાંગના પ્રમુખે જાતે જાતે યાંગ-કૈ-શેકની ધરપકડનો હુકમ આપ્યો. યાંગ-કૈ-શેક સામે પ્રયત્ન પ્રચાર શરૂ કરવામાં આવ્યો. મુડીવાદીઓના હથીયાર તરીકે તેને ઉધાડો પાડમાં આવ્યો. યાંગ-કૈ-શેકની પરીસ્થિતિ એટલી તો કંકડ બની ગઇ કે તેણે આપવાત કરવાનો પણ વીચાર કર્યો હતો.

હું કે ઉપર આક્રમણ

મધ્યચીનમાં ફેંગ-હ્યુ-શીયાંગ ડરાવતો ઉભો હતો. પુર્વ તરફથી યાંગ-કૈ-શેકનો ભત્રીજો એક વીશાળ સૈન્ય સાથે હું કે તરફ ધસી રહ્યો હતો. ઉત્તરથી આ 'લાલ મથક' ને નાજુક કરવાને માટે યાંગ-સો-લીન લશ્કર લઇને આવતો હતો.

આમ નવી સરકાર તરફ ચારે બાજુએથી આક્રમણ આવતાં હતાં. એટલું જ નહીં પણ યાંગરટ નદીમાં પણ પરદેશીઓની મનવારો દરેક પળે તૈયાર જ ઉભી હતી.

આ સમયમાં ખોરાડોને જે માર્ગે અહણ કર્યો તે માર્ગે ઉપર ખુણ ઉભાપોલ જામ્યો છે. શાંધાઇમાં કામદારોની ખુલ્લી કલેઆમ થયેલી છતાં, અને યાંગ-કૈ-શેક હવે ખુલ્લી રીતે મુડીવાદીઓનાં દળમાં ગયેલા છતાં, તેણે સામ્યવાદી પક્ષની સીધી સ્થાપના સામે વીરોધ ઉઠાવ્યો. ખોરાડોની નીતી સમજવા મટે આપણે યાદ રાખવું જોઈએ કે હું કેમાં માત્ર ૧૦ ૦૦ જેટલા જ કામદારો હતા. આ કામદારોને રાયદો આપવામાં

આવી હોત તો પણ કંઈ જ વળત નહીં. બોરોડીન ચોતાની નીતીના સમર્થનમાં કહે છે કે 'જે હે'કામાં સોવીયેટની સ્થાપના કરવામાં આવી હોત તો બધા જ એકત્ર બનીને આપણને કચરી નાંખત. સોવીયેટ સત્તા સ્થપવાની તે યોગ્ય હાથ ન હતી. રાષ્ટ્રવાદી સેનાપતીઓ પણ તરત જ હે'કાના લશ્કરને કચરી નાંખત. આ પરી-સ્થિતીમાં એક જ માર્ગ અમારી પાસે હતો. આ માર્ગ તે કોમીન્ટર્ગ પક્ષના ઉદ્દામ વીલાગને સરકાર આપવાનો.

મોસ્કોમાં પડઘા

'પણ આ નીતીમાં ગંભીર ભુલ રહેલી છે' એવો રાષ્ટ્રોચ્ચાર કરનાર વીશ્વવીખ્યાત વીશ્વતી ટ્રોટ્સ્કી હતી. મોસ્કોમાં તેણે સોવી-યેટ પક્ષની સીધી સ્થાપના કરવાનો શંખ-નાદ કર્યો. કાક્'ડેક, ઝીનોવીય વગેરે ટ્રોટ્સ્કીના મતના હતા. બોરોડીનની નીતી સામે પ્રખર વીરોધ ઉભો થવા લાગ્યો.

આ બાબતુ રાષ્ટ્રવાદી લશ્કરે ફેંગ સાથે સલાહ કરી, ચાંગ-કૈ-શેકને આગળ વધતો અટકાવ્યો. ચાંગ-કૈ-શેકને જાપાન જવાનો મનુસુઓ કરવો પડ્યો. હે'કા મક્કમ અને મજબુત બનતું હતું. પણ આ વીજ્ય અસ્પષ્ટવી હતો. બોરોડીન પાસે ત્રણ માર્ગ હતા. એક તો હે'કામાં સામ્યવાદી સત્તાની સીધી સ્થાપના કરવી, બીજો માર્ગ એ હતો કે નાનકોંગ ઉપર આક્રમણ કરી ચાંગ-કૈ-શેકને ચીનમાંથી વીધાય આપવી. ત્રીજો માર્ગ એ હતો કે કેન્ટન પાછા કરી આમરગના વીધવનો વાવરો ફરીથી ફરકાવવો. પાંચે માર્ગ સરળ હતો. પણ તે સાથે હે'કાના સેનાપતીઓની સામે થવાની જરૂર પડત. એટલું જ નહીં, પણ આ સેનાપતીઓ અને તેમના લશ્કરનો સમનો કરવો પડત.

બીજો માર્ગ લેવો પણ સરળ હતો. હે'કાને લશ્કર ચાંગ-કૈ-શેકને એક હાથવારમાં ચોળાને ફેંકી દેત. આ વસ્તુ ચાંગ-કૈ-શેકે પણ કણલ કરી હતી. પણ જે નાનકોંગ પડત તો તરત જ લશ્કરી સેનાપતીઓમાં શંકાધના સ્વામીત્વ માટે ખુબ જેર જમત. રાષ્ટ્રવાદી વીધવ ત્યાં જ સમાપ્ત બની જત. ત્રીજો માર્ગ પણ સરળ હતો. તેઓ કેન્ટન જત તો જનતાની ઓથ તો ઉભી જ હતી. આ ઓથને આશરે તેઓ સહેલાઈથી ટકી શકત.

આ ત્રણીઓમાં કેન્ટન જઈ શકાય એ પ્રમાણે કેન્ટન ઉપર આગળ વધવાનો હુકમ આપવામાં આવ્યો. ચાંગ-કૈ-શેકને ન્હ કરવાના મનસુઆથી બોરોડીને એ દીશમાં આગળ વધવા પતન કર્યો.

પલટો

પણ મોસ્કોમાં ટ્રોટ્સ્કીવાદીઓનું જોર વધતું જતું હતું. ચીનના સામ્યવાદી પક્ષમાં પણ આ નીતીના સારા અનુયાયીઓ હતા. આ વર્ગે કાક્'ડેક અને ટ્રોટ્સ્કીની પ્રેરણાથી તેમનો અમીત્રાય આગળ મુકવા લાગ્યો. ચીનના સામ્યવાદી પક્ષ પર બોરો-ડીનને ચોતાનો અધીકાર ઓસરતો લાગ્યો. આ મહાન મુસદ્દી ચીનના સામ્યવાદીઓને ચોતાના માર્ગનું ઉદાપણ ન સમજાવી શક્યો.

મોસ્કોની નીતી કંઈક અંશે પક્ષગ્રાહ્ય બોરોડીનને લાગ્યું કે મુખ્ય મથકને ત્વેની નીતી પસંદ નથી. આ જોતાં તેણે ચીન છોડી જવાનો નીર્ણય કર્યો.

ચીનમાં કોમીન્ટર્ગના આ મુખ્ય વ્યવ-સ્થાપક અને પ્રેરણા આપનાર આ અંગે બેકારીએ ૧૯૨૭ માં ચીનના વીધવનું સ્ટેજ ઉપરથી ખરી જવાનો ચોતાનો નીર્ણય બહાર પાડ્યો.

૧૯૨૭ ની શરૂઆતમાં કુલીંગના પડાક પર તે હવા ખાવા ગયો. આ વખતે શાંધાઈના વતમાનયત્રો આ પહાડી મથકની મુલાકાત માટે અનેક અટક્યો કરતાં. આ મહાન નેતા હમણાં જ વીદાય લેનાર છે એવી કાંઈની કલ્પના ન હતી. દરેક જણ તેમને નવા ઉત્થાનના પ્રાણ તરીકે ગણતું. હજુ પણ તે ચીનનો મહાન 'આઓ-ટી-સીંગ' હતો. જનતામાં તેની લોકપ્રિયતા જરા ઘટી ન હતી. અંતિમ વીજ્યમાં તેને અપુર્વ વીશ્વાસ હતો.

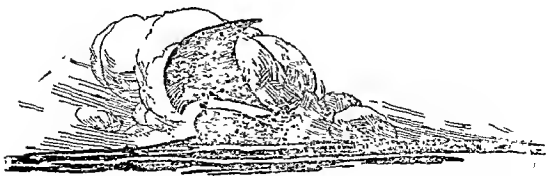
પણ જુલાઈના ત્રીજા અઠવાડિયામાં તે તરત જ ઉંડો આવ્યો. ૨૦ મી જુલાઈએ તેણે જાહેર કબુત્રે ચીનની વીજવી પત્તીઓમાંથી તે વીદાય લે છે. ત્યાર પછી ટી-વી-સુંગના ઘરમાં તે થોડા દિવસ રહ્યો.

ચીની નેતાઓ દરરોજ અહીં આવતા અને નીચું ફેરવવાને ધારવાર વીનતી કરતા.

૨૫ મી તારીખે ટી-વી-સુંગના આવાસમાં એક સભા મળી. અહીં ઉદ્દેશ નેતાગણે કલાકો સુધી ધોરોડીનને પોતાનો નીચું ફેરવવાને વીનવ્યો. પણ ધોરોડીન પોતાના નીચુંમાં મક્કમ રહ્યો.

૨૭ મી તારીખે માયકલ ધોરોડીને ઉંડોના રેશનનો રસ્તો લીધો. બધા જ નેતાઓ તેમને વળાવા ગયા. રેશન ઉપર પણ તેમને ચીનમાં જ રહેવા પ્રુથ સમજાવ્યા.

આખરે ચાર વર્ષમાં પ્રસરેલા ચેતનના પ્રાણ સમા ધોરોડીનને લઈને આગગાડી ઉપડી. પ્રગતીના બજો માત્ર ખડખડાટ હસતાં હતાં. ઉત્થાન ધીમેથી ગુંજતું હતું કે 'મહારી પ્રગતી તો ધોરોડીન રહે કે નય તો પણ અણઅટકી આસ્થા જ કરશે.'

સ્પેનના ઉછળતાં-

આલ્ફોન્સોના
પતનનો
ઇતીહાસ

— આંદોલનો

: લેખક :

ચંદ્રકાંત શાહ

સ્પેનના રાજાની સાથેની સત્તા અન્યાય અને અત્યાચારની સીમાનું ઉત્સાહન કરી, પ્રજા સમુદાય પર હાથુભર દમનનો દોર ચલાવી શકે. પરંતુ; એ વીધાતક નીતીનો પરીણામે વીનાશ થવાને જ સ્વભાવ છે. ઇતીહાસે આ સત્ય જોરશોરથી શીખવ્યું છે. આજે ઇતીહાસે એ સત્ય ફરીથી જગતને જાહેર કર્યું છે.

જગતભરના એ રહસ્યપુર્ણ ઇતીહાસમાં સને ૧૯૩૧ ના એપ્રિલ મહીનાની ૧૪ મી તારીખ કાંઈ અતેરો પ્રકાશ પાડે છે. દુનીયાના સ્વાતંત્ર્યના ઇતીહાસમાં એ દીવસ સુવર્ણદારે આલેખાયેલા અનન્ય કાળ સુધી રહેશે. આઠ આઠ વર્ષની યાતનાઓ સહન કર્યા બાદ, અત્યાચારની સામે જુઝીને સ્પેનના લોકસમુદાયે વીજ્યની પરમાળ પહેરી છે. જુઝી સત્તા જમીનદોસ્ત બની છે.

સ્પેનના આ એક જ ઉદાહરણે જગતના આશંકાને સાબીતી આપી છે કે પ્રજામતનો પરાજય કરવા માટે લયકરમાં લયકર પશુબળ પણ નહીં થઈ પડે છે. પ્રજામતની પ્રજાજાતી સત્તા આલેશનનો પોતાની સત્તાનો ત્યાગ કરી સદકુલ

દેશાવર સીધાબે. ત્હેની લુભાખી આત્મી ગણ, ભંડીમના નાટ પછ અને એક કંગાલ મનુષ્યથી પણ અધીકતર નમ્ર બની ત્હેણે સ્પેનની સીમાને અંતીમ પ્રણામ કર્યા! આ સમાણે સ્પેનની જગતનામે પ્રજાતંત્રની સ્થાપના કરી ઇતીહાસને ઉજવણ કર્યો છે. આ રાજ્યવીખસે સારા થે યુરોપને ખળ-ભળાખી દાંધું છે. એટલું જ નહીં પણ યુરોપની કચકાતી પ્રજાઓમાં તવી આશા જન્માવી છે.

આમલગની ખરી સ્વતંત્રતા તેથી હવે તજક આવી છે.

છેલ્લાં બાર વર્ષોથી આમલગના ઉપ આંદોલનો ઉત્કાંતીના બેસો સજ્જ રહ્યાં છે. કેટલાય સુકુટધારીઓના સુકુટો ઉડી ગયા છે. ઝારશાહીનો પ્રજાએ વીરોધ કર્યો! રૂઝીઓના બંધનમાં ફસાયલા ખડીકા રક્ષામે તુકોએ બળવો જગાવ્યો. ઇરાનના ઇતીહાસે પણ આ માર્ગ જ સ્વીકાર્યો છે. આ સર્વ પ્રકરણમાં સ્પેનનો ઇતીહાસ પણ પોતાની પ્રગતી આલેખે છે. ૪૪ વર્ષ સુધી અધીકાર ભોગવી સત્તાના સીંદાસને ખીરાજનાર રાજા આલ્ફોન્સોને એક જ રાત્રીમાં વીદાય લેવી પડે એ વસ્તુ જ 'વતંભાનયુગ' એ પ્રજાતંત્રનો

‘મહાન યુગ છે’ તેવા સીદ્ધાંતનો સાક્ષાત્કાર કરાવી રહ્યા છે. શમશેરોના ખણ-ખણાટ પર સત્તા ચક્રાવવાનો જમાનો ક્યારનો ય પુરો થઇ ગયો છે.

સને ૧૯૨૩ માં જનરલ પ્રાધિપતિ-રીવેરાએ સ્પેનની પાર્લામેન્ટનો અંત લાવી લશ્કરી સાશનતંત્રનો અમલ શરૂ કર્યો. જેમ જેમ આ લશ્કરી-સાશનનો દોર વધતો ચાલ્યો તેમ તેમ પ્રજાવર્ગમાં અસંતોષ પણ વધતો ચાલ્યો. સ્પેનની સરકાર આટલેથી જ અટકી નહીં. તહેજે સખ્ત સેનસરશીપ દાખલ કરી; શીલણ પર અંકુશ મુક્યો; સાહિત્ય પર પ્રતિબંધ સ્થપાયો તથા સ્વાધીનતાની પ્રાપ્તિ માટે યુગ્મક દેશજનકેતોને કારાવાસની બીપણ દીવાસા પાછળ પુરી દીધા. કેટલાક આજન્મ દેશનીકાલ થયા અને કેટલાકો પ્રમુખ વફાતે ફાંસીને માથે બેઠ્યા! સ્પેનની સરકારે ગોતાનાથી બનતા અવ પ્રયત્નો આંદો પ્રબલતે રાખી દેવના પ્રયત્ન શરૂ કર્યા પરંતુ, પરીણામ એથી ઉત્કૃષ્ટ જ આવ્યું. આઝાદીની તમન્ના પ્રજાસમુદાયમાં ઉંડી ઉતરતી ગઇ.

એક સમય એવો હતો કે જ્યારે અમલવીઓ ગોતાના હાથની લાગણી વ્યક્ત કરવા હડતાળ પર ઉતરવા હતા ત્યારે રાજ આલ્ફોન્સો મદમાં અંધ થતાં હસતો અને કહેતો કે, “આવી હઝારો હડતાળો પડે તો પણ શું ચીનતા છે! માત્ર મ્હારા લશ્કરમાં હડતાળ ન પડવી જોઈએ.” જુસ્મી રાજાઓ તરીકે કીર્તિ પામી મુકેલા જુર્મેન વંશના રાજાઓના છેલ્લા પ્રતીનિધીએ ઉપલા શંખે ઉચ્ચાર્યા હતા. આજે સ્પેનની જનતાએ જુર્મેન વંશના છેલ્લા પ્રતીનિધીને સારી રીતે વીદાય આપી છે.

જ્યારે રાજનૈતિક અને આર્થિક મુશ્કેલીઓએ સ્પેનમાં ખળભળાટ મચાવી મુક્યો ત્યારે સને ૧૯૩૦ માં સ્પેનની સૈનિક સરકારે જાહેર કયું કે નવેમ્બરમાં પાર્લામેન્ટનું નવીન બંધારણ ઘડાશે. આ જ પ્રસંગે કેટલીક ત્રાસનીતી પણ સહજ નરમ બનાવવામાં આવી. સ્વતંત્રતાની પ્રળ પીપાસા આવાં બીન્દુ માત્રથી કંઈ શાન્ત પડતી નથી, પ્રજાનો અસંતોષ દીનપ્રતીદીન વધતો ચાલ્યો. કામદારો અને વીઘાથીઓની હડતાળો પણ દીવસે દીવસે વધતી ચાલી. સાશનનીતીના વીરોધમાં ઉપરા ઉપરી જાહેર સભાઓ મળવા લાગી તથા સમાલોચનાથી વર્તમાનપત્રોની કટારો ભરાવા લાગી. સાવજનીક સલાઓમાં દરેક વખતે લશ્કરી પહેરો ગોઠવવામાં આવતો હતો પરંતુ હજી મુદ્દી તહેનો ઉપયોગ કરવામાં નહોતો આવ્યો. આ રીતથી પરીણામ એ આવ્યું કે સૈનીકોને પણ ધીમે ધીમે સત્ત પરથી વીશ્વાસ ઉડી જવા લાગ્યો અને એ રાજભંગ સૈનીકોમાં અસંતોષની જવાબ પ્રગટવા લાગી.

આવી પરીસ્થિતિ ચાલી રહી હતી તે સમયમાં ડીસેમ્બરની ૧૨ મી અને ૧૩ મી તારીખે ‘જકા’ નામના કીડાના સૈનીકોએ બળવો જગાવ્યો, અને ગોતાના અમલદારોને બંદીબાન બનાવ્યા. આ બળવો દબાવવા માટે સ્પેનથી સેના મોકલવામાં આવી અને તહેના નેતા કેપ્ટન ગઝન અને ગશીઆ હરમોજને દેહાંતની શીક્ષા મલી તેઓને ખુલ્લામાં ગોળાથી દાર કરવામાં આવ્યા. આ બનાવ પહેલાં દેશભરમાં હડતાળોએ એટલું તો સ્વરૂપે ગંભીર કરી મુક્યું હતું કે જેમાં કેટલાંય માણસોના જન મુવાર થવા પામ્યા હતા મેડ્રીડ અને બારસેલોના શહેરોમાં તો

સ્વીતી એકદમ લયકરે બની ગઇ હતી, દીવમોના દીવમો સુધી બગર બંધ રહેતાં, અને આશનત્રની આજ્ઞાને ઊડેએક લગ યઇ રહેતો હતો. આ સંઘળા બનાવોને પ્રજામાં અને દેશપરદેશમાં અસત્ય મનાવવા માટે સરકારી પ્રકાશનખાતાં કમર કસી કામ કરવા લાગ્યાં પરંતુ તહેની અસર શુન્યમાં જ આવી.

હુબ્બો માણસ તરણાને વળંગી રહે તહેવી સ્વીતી સ્વેનના સરકારની હતી. જન્યુઆરી માસમાં તહેણે દેશને શાન્ત કરવા માટે મજબુત હાથે કામ લેવાની નીતી એક વખત ફરીથી અપત્યાર કરી. ઊપખાતા પર પ્રતીજ્ઞ મુકાયો, સમાબંધીનો કાયદો જાહેર કરાયો અને દેશના કેટલાંય મુખ્ય શહેરોમાં લશ્કરી અમલની જાહેરાત કરવામાં આવી. આ ઉપાયો વ્યવહારમાં ચોક્કસ હતાં પ્રજામત શાન્ત ન થયો. એક પછી એક વીરલ બલીદાન એ સ્વાધીનતાના યજ્ઞમાં હોમાવા લાગ્યાં અને આશરે ૧૦,૦૦૦ જેટલા સ્વતંત્રતાના યુજ્ઞકો કારાવાસમાં ધકેલાયા. જેટલાક હાથાર થયા અને કેટલાકને ફાંસીની સજા મળી. આ દમનનીતીને પ્રતીધ્વની દરેક દીશમાંથી જાણ્યો, મેજર ફ્રેન્કો નામના એક નેતાએ ઊમાન દ્વારા મેડ્રીડમાં ક્રાંતીકારી પુસ્તકો અને હસ્તપત્રો વહેંચ્યાં ! અને ત્યારપછી પોતે આ સહસીક કાય સમાપ્ત કરી પોર્ટુગાલ આદ્યે ગયો.

જ્યારે પ્રજાસમુદાય આ પ્રકારની પ્રજાની કરી રહ્યો હતો ત્યારે સ્વેનનો પ્રધાન જનરલ બેરીન્ડર એવી જાહેરાત કરી રહ્યો હતો કે “મારે શાન્તી સ્થાપવી છે પણ જ્યાંસુધી દેશમાં વીધ્વની વાતાવરણ ચાલુ રાખે ત્યાં સુધી દીક્ષગીરીની સાથે લશ્કરી અમલ રાખવાની જરૂર છે. મને

આશ છે કે આ સ્વીતી તત્કાલ સુધરી જશે, જ્યાં સૈનીકોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે ત્યાં માત્ર નીરપાયે જ દીક્ષગીરી સાથે એ માર્ગ ગ્રહણ કરવો પડ્યો છે. હું સારી રીતે જાણું છું કે સ્વેનની પ્રજા સ્વાધીનતાને પ્રેમથી પુછ રહી છે; અને એ સ્વાધીનતા પ્રાપ્ત કરવા તે અતી આતુર બની રહી છે, પરંતુ જ્યારે અમને ખાતરી થશે કે તે પોતાનો અમલ ચલાવવા સર્વ પ્રકારે ચોક્કસ થઇ છે ત્યારે સાશનનાં સર્વ સુત્રો તહેના સ્વાધીન કરવામાં આવશે.” આવાં લુપ્ખાં આશ્વાસનો સાંભળી, હવે તો સ્વેનની પ્રજાના કાન ખહેરા થઇ ગયા હતા; જેથી રાજસચીવના શબ્દોએ તહેમના પર કાંઇ અસર નીપજાવી નહી, તથા તહેમના કાયદેમમાં પણ કોઇ પ્રકારની શીથીલતા આવવા પોમી નહીં.

આઠ વર્ષો સુધીનો જ્યારે દમનનીતીનો પ્રયોગ નીધ્વજતામાં નીવડ્યો. પ્રજામતને દાખી દેવા માટે અત્યાચારોના સર્વ પ્રયત્નો નીધ્વજ નીવડ્યા ત્યારે રાજ આદેશ-ઓએ કુટનીતીનો અપતરો શરૂ કર્યો. તા. ૨૪ જન્યુઆરીએ સમસ્ત દેશમાંથી લશ્કરી અમલ પાછો ખેંચી લેવાયો અને પ્રજાહંકતા સર્વ પ્રતીજ્ઞો દુર કરવામાં આવ્યા.

આ રાજનીતીના પરીણામે રાજ્યમાં એ વર્ગ પડી ગયા. એક સ્વાધીનતાના યુજ્ઞકો અને બીજા રાજસેવકોનો. રાજસેવકોની સંખ્યામાં ધીમે ધીમે વધારો થવા લાગ્યો. આ સમય અનુકૂલ સાધી પ્રધાન બરેન્ડરે ૮ મી ફેબ્રુઆરીએ જાહેરાત જાહેર પાડી કે ૧ લી અને ૧૫ મી માર્ચે સીનેટરોની નીમણૂક-પત્રકો કરવામાં

આવશે અને રૂપ મી વાચે પાલમિન્ટુ પ્રથમ અધીવેશન મળશે.

પરંતુ આપ્યકનીતીવીશારદાનું ધ્યય સ્ફર્ણ ન નીવડ્યું. આદ્ય આદ્ય વપ્ સુધી ઘોર અત્યાચારો સાથે જુગતી પ્રગ્નને આ જાહેરાતથી સ્ફેજ પશુ આનંદ કે સતોષ ન થયો. તેઓ તો રાજ્ય આદેશ-ઓના સ્વેચ્છાચારી સશતતંત્રનો નાશ કરવાના નીશ્ચય પર જ આવેલાં હતાં. જેથી એ જાહેરાતની કાંઈ અસર ન થતાં સ્થિતિ પ્રથમના જેવી જ ચાલુ રહી. પ્રગ્નની આ અડગતાથી વળી પાછો દમનનો કોરડો પ્રગ્ન પર એક વખત ફરી વળ્યો અને સમાજમાંથી તથા સાહિત્ય પરના અંકુશના કાયદા અમલમાં મુકવામાં આવ્યા.

સ્વતંત્રતાના પુર આટલા જોશથી સ્પેનમાં ફેલાઈ રહ્યાં હતાં છતાં પણ ત્યાં રાજ-ભકતોની કાંઈ કમીના નહતી. આ પક્ષને સખળ બનાવવા માટે રાજ્ય આદેશ-ઓએ સુકતી આદરી આ પક્ષમાં વધારો કરી એપ્રિલના પ્રથમ સપ્તાહમાં પાલમિન્ટની પહેલી બેઠક બોલાવવાની રાજ્ય આદેશ-ઓએ જાહેરાત કરી અને તહેને માટે તકમાર તૈયારીઓ શરૂ લાગી. જરૂર રાજ્ય આદેશ-ઓના આ મનોરથો મળમાં જ સમાવાતા હોય તહેવો તહેને સાદાત્કાર થવા લાગ્યો. તહેને ખખર મળી કે એ આનંદ માત્ર અમુક કલાકોને માટે જ રહેવાનો છે; પ્રજાવગ તહેને પદ્મ્યુત કરવાની તૈયારી કરી રહ્યો છે. અલીશાન મહેલો, વૈભવ, વીલાસ અને સપ્તાનાં સુત્રો અત્ય સમયમાં જ તહેના હાથમાંથી સરી જવાનો સમય તદન નજીકના જ લવીધ્યમાં આવી રહ્યો છે.

તા ૧૩ મી એપ્રિલે તહેને સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવ્યા કે પ્રગ્નતંત્રવાદીઓની સખ્યા

અધીક પ્રમાણમાં છે અને એ પક્ષ સખળ બન્યો છે. પોતાના અનેક વીશ્વાસુ રાજ-ભકતો પણ એ પંથના આશ્રયે જઈ રહ્યા છે. ગોડલજર પ્રાન્ત કે જે માત્ર રાજભકતોથી જ ભરપૂર હતો તે એકાએક અકસ્માત રીતે પ્રગ્નતંત્રમાં ફેરવાઈ ગયો. આ સમાચાર જ્યારે રાજ્ય આદેશ-ઓ અને તહેના પ્રધાન મંડળને મળ્યા ત્યારે તેઓને મહાન આઘાત થયો.

રાજકીય સાશનનો અંત અને પ્રગ્ન-કીય સાશનનો પ્રારંભ આ બંનેની સધીનો આ દીવસ સ્પેનના ઇતિહાસમાં કાંઈ અનેરી જ પ્રભા વીસ્તારી રહ્યો હતો. રાજ્ય આદેશ-ઓ અને તેનું વશદાર મંડળ જ્યારે સીંહાસન જવાની ચીંતામાં બ્યથ બની તહેનો ખ્યાલ કરવાના ઉપાયો યોજી રહ્યું હતું ત્યારે આ તરફ પ્રગ્ન સમુદાય ભાવી સ્વાધીનતાના સેવનમાં આનંદનાં સ્વપ્નાં વીક્ષિપ્ત બીન્ન બીન્ન પ્રકારના અભેદ પ્રભેદમાં મગ્ન બેની રહ્યા હતા; આનંદ દર્શાવવા એક શાન્ત સરથસ પણ કહાડવામાં આવ્યું. તા. ૧૪ એપ્રિલે જનતાને સંપુર્ણ વીશ્વાસ આવ્યો કે પ્રગ્ન-તંત્રવાદીઓનું સૈન્ય કેટલું વીરજૂત છે, કે જહેની કલ્પના પણ ઘષ્ટ શકી ન હતી. આ જ સમયે મેડરીડમાં એવા સમાચાર ફેલાઈ ગયા કે રાજ્ય આદેશ-ઓએ પોતાનો પરાજય સ્વીકારી રાજપદનો ત્યાગ કર્યો છે. આ સમાચાર સ્વદન સમયમાં તો નગરના ખુણેખુણામાં ફેલાઈ ગયા. પ્રગ્નતા ઉત્સાહ, હર્ષ અને આનંદને સીમા ન રહી. આ સમાચાર સાંભળી સૈનીકો તથા પોલીસો પણ પ્રગ્નતંત્રવાદીઓને અભીનંદન આપવા લાગ્યા. તે જ દીવસે સાંજે નીશ્ચીત સ્વરૂપે જાહેર કરવામાં આવ્યું કે રાજ્ય આદેશ-ઓએ સીંહાસનનો ત્યાગ

કર્થો છે. શહેરનો દેખાવ તત્કાલ ફરી ગયેલો લાગ્યો : રાજકર્મચારીઓ જે એક પળ પહેલાં જ રાજની પડતી આરા ઝીલવા અને 'હહહુરે' કરવા તત્પરતા દર્શાવતા હતા તે જ અધીકારીઓ પ્રજાતંત્રના લાલ જંડાને પોતાની મોટર પર ફરકાવતા શહેરમાં ફરવા લાગ્યા.

રાજ આલ્ફાન્ઝોની અંતીમ ઇચ્છા એ હતી કે પોતાની પાછળ પુત્રને સીંદાસન મળે; પરંતુ પ્રજાવર્ગના નેતાઓએ એવી ડોહ પથ્થુ શન ત્યાગ-પત્રમાં લખવા માટે આજ્ઞા ના સંભળાવી. અને ભારે હૃદયે પોતાના આત્મવર્ગ સાથે તા. ૧૪ મીની રાત્રે જ તહેને રાજમહેલનો ત્યાગ કરવાની જરૂર પડી-ફરજ પડી. આ સમયે તહેના મીત્રોમાંથી ત્રણ જણે જ માત્ર સાથ આપ્યો.

૧૪ મી એપ્રિલની સાંજના જ સર્વત્ર પ્રજાતંત્રનો અમમ્મ જાહેર કરવામાં આવ્યો.

[૨]

સ્પેનના પ્રજાસત્તાકવાદીઓના અધિ-કારી 'પીડિયળ સમજવા માટે, તેમ જ જે રાજકીય બળોએ રાજ આલ્ફાન્ઝોને પાટનગરમાંથી ન્હાસી જવાની ફરજ પાડી, તે બળોને સમજવા માટે ન્યુથેક' શહેરના મહાવિદ્યાલયમાં ઇતિહાસના અધ્યાપક બેઇઝી. ડબ્લ્યુ. ડીરિંનો નીચેના લેખ અતી મનનીય યથા પદશે. સ્પેનના રાજ્યચરીવર્તન પહેલાં લખાયેલા આ અક્ષરો તે સદ્ભાગી દેશના ઇતિહાસ ઉપર સુદર પ્રકાશ પાડે છે. તેથી તેના સરળ અનુવાદ આપવાના આ યત્ન, આશા છે કે અસ્થાને નહીં મનાય.

“હાલના આપખુદ શાશન સમયે પદ્ધતિ કરનારા મુખ્ય ચાર બળો છે. શુદ્ધી-

અને રાજ આલ્ફાન્ઝોના પ્રતીનીધી એક-મીરલ અઝનારે પ્રજાતંત્રના પ્રતીનીધી સીતાર ઝમોરાને સર્વ રાજકારભાર સોંપી દીધો. નવા પ્રધાન મંડળમાં ઝમોરા મુખ્ય પ્રધાન નીમાયા અને બાકીના નવ તહેમના મદદનીશ નીમાયા-આ નવા મંત્રી-મંડળમાંથી જ જણા તો જ માસના કાસ-વાસની ચંચળા પથ્થુ બોગવી આવેલ છે.

આ રાજકાનીના કારણે સ્પેનમાં ઘણા ફેરફારો થવા લાગ્યા છે. મોટા મોટા અમીરો સ્પેનની હદને ત્યાગ કરી ચાલતા થયા છે. તા. ૧૫ મીનો દિવસ પથ્થુ ડોહ વીચીત્ર રંગોથી રંગાયેલો જણાતો હતો એક નરક સ્પેનના સીંદાસનના આશ્રીનો લયમત્ત બની વીવાદમય ચહેરાથી સ્પેનનો ત્યાગ કરી ચાલ્યા જતા હતા ત્યારે ખીજ બહુ દેશભક્તો કે જેમનો દેશમાંથી બહીષ્કાર કરવામાં આવ્યો હતો તેઓ જય જયના પોકારો સાથે આનંદભર્યા ચહેરે સ્વદેશમાં પાછા ફરી રહ્યા હતા!

વીઓ (Intellectuals), સમાજવાદીઓ, નવા ઉદ્યોગપતીઓ, અને પ્રજાસત્તાકવાદીઓ સ્પેનના ઇતિહાસમાં આ બળો નવા સમય છે તેમણે નૃપતીશાહી સામેનો યુગજીનો વીરોધ વધુ મજબૂત અને બળવાન બનાવ્યો છે.

શુદ્ધીમાનો માને છે કે રાજ તો જુની પામીકતાનો પ્રતીનીધી છે. સમાજવાદીઓ રાજમાં ઉમશવશાહી અનુભવે છે. નવા ઉદ્યોગપતીઓ માન છે કે ઉદ્યોગના ઉત્કર્ષમાં નૃપતીશાહી તો એક મહાકંટક છે. અને છેક છેલ્લા પ્રજાસત્તાકવાદીઓ માને છે કે રાજ તો ખુદશાસકશાહી 'ઓખુ' સ્વરૂપ છે. તેઓ કહે છે કે આ ગંધાતી

રાજસત્તાનો ફ્રેંચ વીરુદ્ધ વખતે જ વીનાશ થયો જોઈતો હતો, આમ રાજાનો નાશ કરવા માટે આજે લુધ્ધીલવીઓ, સમાજવાદીઓ, ઉદ્યોગપતીઓ, અને પ્રજાવાદીઓ એક થયા છે. 'રાજા તો જવો જ જોઈએ' એ તેમનું સામાન્ય સુત્ર છે. 'રાજાઓનો નાશ થઈ જવ' એવી ગર્જનાઓ રૂપેનમાં સામાન્ય છે.

આ ઉપરાંત રૂપેન દેશના વીરુદ્ધ વખતે પોષતાં ખાંડા બ્રાહ્મણો તેની ભૌતિક પરીસ્થિતિમાં મળી આવે છે રૂપેન એક દિંદ જોવા એક દેશ. બીજા બીજા ભાષા અને સંસ્કૃતી ધરાવના પ્રાંતોનો રાજ્યમેળો એટલે રૂપેન. કેરોલીયા, એરે-ગોળ, કસ્ટીક, એ સર્વે પ્રાંતો પરસ્પર જુદા છે. માત્ર તત્ત્વવારના બળથી તેઓને એકત્ર રાખવામાં આવ્યા છે. ખાસ કરીને કેરોલીયાના પ્રાંતના વતનીઓમાં આજાદીની તમન્ના એટલી તો ઉગ્ર હતી કે તેમને રૂપેનની સત્તા નીચે રાખવા માટે દરેક રાજાની મશીનગતો મોકલવી પડતી.

રૂપેનના આવા પ્રાંતો સ્વાભાવીક રીતે જ મધ્યસ્થ સરકારનું જોડાણ વીરુદ્ધ કરે. મેડ્રીડમાંથી આજાદ કરતા મહારાજાઓને પદબ્રજ કરવા માટે કેરોલીયાના, આરગોન, અને કેસ્ટીક પ્રાંતોના વતનીઓ ગમે ત્યારે તત્પર હોય જ. છતાં સંક્રાંતિ કેરોલીયાએ સ્વતંત્ર બનવાનો કેટલીયવાર યત્ન કર્યો છે. પણ મેડ્રીડની મશીનગતો આગળ કેરોલીયાના સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામને વીજળી ન મળી શક્યો.*

* વીરુદ્ધ પડી કેરોલીયાની આંતરિક સ્વતંત્રતા મેડ્રીડની કામચલાઉ પ્રજાસત્તાક સરકારે સ્વીકારી છે.

રૂપેનના એકતોને ખુવાર કરતી જાત્રીમાં ઉમરાવશાહીને જગતમાં સારી પ્રસીદ્ધી નથી મળી. પણ જર્મનીના જરૂરસના જેવી જ ઓલાદના આ ઉમરાવો રૂપેનમાં વસે છે. ફ્રાંસ જેવી બીધણ અને જર્મની ઉમરાવશાહીનો દોર રૂપેનમાં સારી પેઢે દબીએ પડતો હતો. રૂપેનની સઘળી હરીઆળી જમીન આ નહાનકડા ઉમરાવોના સમુહના હાથમાં છે. ખેડુતો આ જમીન ઉપર ખુબ જ ચુસાય છે. આવાં રકત ચુસતા ઉમરાવોની સંખ્યા ૩૪૦૦૦૦ ની છે, આ ઉપરાંત મોટા જમીનદારો તો જુદા જ. તેઓની સંખ્યા લગભગ ૨૭૭૦૦૦ જેટલી થવા જાય, રાજા પોતે એક મોટો ઉમરાવ છે. તેની જાગીર અતી વીરાળ છે. આ બંધાએ ઉમરાવો એકતોના પરસેવા ઉપર આનંદ વીલાસ માણે છે. રાજાને સલામ આપવામાં ઉમરાવવર્ગ એક બન્યા છે. દાખલા તરીકે ડ્યુક ઓફ આરબા અને કાઉન્ટ રોમાનોન રૂપેનના મોટા ઉમરાવો છે અને સમાજ બચવાને દકાવી રાખવા માટે તેઓ પારાવાર પ્રયત્ન કરે છે

જર્મની ઉમરાવશાહી અને જાગીરદારશાહી સામે જર્મની એકતોએ ખુબ પોકાર ઉઠાવ્યો છે. તેમની જરૂરિયાત ઉપર જીવતાં આ લોકોતરસ્યા પ્રાણીઓનો નાશ કરવા તેઓ આજે તત્પર બન્યા છે. પ્રજાસત્તાવાદી આદિલનોબુ આ એક મુખ્ય પીડબળ છે.

રૂપેનનો ધર્મ એટલે કેથોલીક સંપ્રદાય. આ ટુપતીપુજક ધર્મમાં રૂપેનની સઘળી પ્રજા સામાન્ય રીતે માને છે. આથી તો દર વર્ષે લગભગ ૫૦૦૦૦૦૦૦ પેરતાની લાંચ આપી, રાજા આદર્શોએ પાદરીવર્ગને પોતાનો કરી દીધો છે. રાજા અને ધર્મીક મંડળો એ અરસપરસ એટલાં તો એકરાર

અતી ગયા છે કે આ પ્રશ્નલક્ષ્ય પાદરીઓ પ્રેરના કરવાને બદલે રાજ સામે ચળવળ કરનારોઓ ઉપર જનસુખી કરતો પણ શરમાતા નથી. આ અધઃપતનનો વેગ એટલો તો વીશાળ છે કે ઇસુખીરતને નામે આ પાદરીસમુદાયે લોકલાવનાની ચળવળને, દાખી દેવા માટે કેટલાંય કારમા કવતરમાં લાગ લીધો છે. આથી જ ધાર્મિક સત્તા સામે નવી લાવનાવાળા યુવાનો તેમજ પ્રજાજનો પાદરી સામે અંગાર વર્ષાવતા ઉછળા ઉઠ્યા છે. બુદ્ધીજીવીઓ કહે છે કે આ પાપમય પ્રવૃત્તિનો રાજ આશ્ચર્યો એ એક મુખ્ય પાથો છે. અને તેથી આ બુદ્ધીમાનો પ્રજાને હાકલ કરે છે કે તૃપ્તિનો નાશ કર્યા વગર ધાર્મિક સુધારણા ત્યાં શક્ય નથી.

આ શતકની શરૂઆત સાથે રપેનમાં ઉદ્યોગવાદનો ઉદય થયો છે. રપેનમાં કામ કામ યંત્રાલયો સ્થપાતાં જાય છે. ખારસી-લોના આજે યંત્રાલયોનું મુખ્ય મથક થઈ પડ્યું છે. મેટ્રીમાં અતી વેગથી ફેક્ટરીઓ બંધાતી જાય છે. પણ આ સંપત્તિવાન સમુદાયે તેમની ફેક્ટરીઓમાં કામ કરવા માટે સરેતા કામદારો જોઈએ છીએ. સંપત્તિવાનો પોતાની નફાના કાચળી તર કરવા માટે ઇચ્છે છે જમીન ઉપરથી ખેડુતોની શુભાગી નાશ થાય તો જ સરેતા કામદારો મળી શકે. આ ઉદ્દેશથી જ જમીન ઉપર જકડી રાખનારી શુભાગી પ્રથા (Serf-dam) તો સંહાર કરવા તેઓ તત્પર થયા છે. આ ઉદ્દેશથી તેઓ આજે નાસીમ ઉમશવશાહીનો નાશ કરવાની જરૂર જુએ છે. આ વીચારથી પ્રેરાઈને ઉદ્યોગપતીઓ આજે રપેનના જંગીરદારોના પ્રતી-નીધી રાજ આશ્ચર્યોને પદચ્છેદ કરવા તત્પર બન્યા છે. આથી તો પ્રજાસત્તાક-

વાદીઓના ખજાનામાં આ સમુદાય ખુલ્લે હાથે પૈસા આપતા જાય છે.

ચંત્રલયે ની સ્થાપનાએ કામદાર સમુદાયે જન્મ આપ્યો છે. તેથી નવું રાજકીય બજા ઉભું થયું છે. ઇતીહાસના વીકાસનો આ એક સંકેત છે. ખારસીલોનાની કામદાર ચળવળ ખુબ ઉચ છે. આ સમાજવાદીઓ આજે પ્રજાસત્તાકવાદીઓને સારી સડાય આપી રહ્યા છે રાજ આશ્ચર્યોનો નાશ કરવા માટે તેઓ એકત્ર બન્યા છે. કારણ કે સંપત્તિવાનનો નાશ કરવા માટે પણ પ્રજાસત્તાકતંત્રની પ્રથમ જરૂર છે સમાજવાદના સંક્રામની સફળતા માટે તેઓ પ્રજાસત્તાક ચળવળની પડખે ઉભા રહ્યા છે. સામાન્ય હડતાલો અને પ્રચંડ દેખાવો તે સ્વાતંત્ર્ય સંક્રામમાં સદજ થઈ પડ્યા છે. આજે કામદારો સમાજવાદી મુત્રો સાથે પ્રજાસત્તાકવાદીઓને સક્રીય સડાય આપી રહ્યા છે. રાજ આશ્ચર્યોનો નાશ કરવા માટે તેઓ સામાન્ય હડતાલથી આજે પ્રજાસત્તાકતંત્રના આદ્યજનોની પડખે ઉભા છે.

૧૮૭૬ માં રપેને પોતાની ગાંધાંગલી પણ મનસ્વી રાણીને દેશમાંથી દુર કરી, લોકશાસનની સ્થાપના કરી હતી. આ વખતે આ પ્રજાસત્તાક સ્થપાવે પુર એક વર્ષ પણ નહોતું થયું, ત્યાર પહેલાં સેનાપતી માર્કીન્જે પ્રજાસત્તાકનો દોહ કરી, લશ્કરી બજા વડે પ્રજાસત્તાકને ઉથલાવી પાડી ઇસાએકના બીજા છોકરાને રાજ્યગાદી ઉપર બેસાડી દીધો. ત્યાર પછી તે અત્યાર સુધી રાજ આશ્ચર્યોએ કે રાજ આશ્ચર્યોના પીતાએ રપેનના બંધારણનો જરાય સીકાર નહોતો કર્યો. આથી જ પ્રજાસત્તાક પડાના અગ્રણી અલક્ષ્ય જ. મોરોએ મળના કરી હતી કે રપેનનો રાજ્યમુગટ ગેરકાયદેસર છે.

રાજ્ય આદર્શોનો અધીકાર તદ્દન અગ્રધ-
રણીય છે.' રેપેનનાં રાજ્યોની અપખુદી
અને લશ્કરી શાસન અને બંધારણ પ્રત્યે
બેપરવાઈએ લોકોને ખુબ હવમયાની દીવાં
છે. પ્રજાસત્તાક આંદોલનોના સુત્રોની લોક-
પ્રીયતાની આ ભુમીકા છે.

પણ રેપેનની સર્વ રાજકીય ચળવળની
નીષ્ફળતા કે સફળતા તે સૈન્ય પર જ
અવલંબે છે. રેપેનીસ સૈન્યમાં દર દશ માણસે
એક અમલદાર હોય છે. દર ત્રણસેની દુક-
ડીએ એક સરદાર હોય છે. તરવારનો આશ્રય
લેવો તે તે એક સામાન્ય વસ્તુ થઈ પડી
છે. યુદ્ધભૂમિમાં હાર થાય તે તરવારના
બળનો ઉપયોગ કરવાની પ્રથા રાજપુરોમાં
સામાન્ય છે. અત્યાર સુધીના રાજપુરોએ
સૈન્યનો આવો અવળો ઉપયોગ અનેક વખત
કર્યો છે. પોતાની સામાન્ય સત્તાને ટંકા
આપવા માટે તેમણે વારંવાર સૈનીકદળન-
સહકાર ઉપર આધાર રાખ્યો છે.

આ પરીસ્થિતિએ સૈન્ય અને રાજકા બુને
સંકલીત બનાવ્યા છે. જે રાજકીય પદના
સહકારમાં સૈનીક દળ ઉઠુ' હોય તે તે પદની
સફળતા ચોક્કસ મનાય છે. આથી રેપેનીસ
રાજપુરો હમેશાં લશ્કરની સહાય ઉપર

ખુબ આધાર રાખે છે. એટલું જ નહીં
પણ છેલ્લા દશ વર્ષોમાં લશ્કરી સેનાપતી-
ઓએ રાજકીય સત્તા પોતાના હાથમાં જ
લીધી છે. આ પદ્ધતિના અનીષ્ટ તરીકે
એક પ્રચંડ અને ભયાનક લશ્કરી પ્રથા
રેપેનમાં રથપાઈ છે. તરવારના બળની
તમજા કરવા 'જતાં, રેપેનના સામાન્ય
જનસમુદમાં કામ કરવા તરફ તીવ્રરુચિ પેદા
થયા છે. સૈનીકપદ એ સદ્ગતિસ્થાઈની ત્યાં
નીશાની ગણાય છે.

આ પ્રમાણે ટુંકામાં રેપેનની પરીસ્થિતિ
છે. બે પ્રકારના પીરોધી બળોએ ત્યાં જોએકે
અથડામણ આરંભી છે.

એક બાબુ મધ્યકાલીન ઉમરાવશાહી,
આંધળી અને રૂઢીચુસ્ત સત્તા, તેમજ લશ્ક-
રવાદના બળો બુની મધ્યકાલીન સમાજ-
બવસ્થા ટકાવવા માટે તત્પર બન્યા છે.
ત્યારે આ સમાજરચનાને પડકાર કરતાં નવા
બળો તે કામદારો, શુદ્ધીશીલો અને પ્રજા-
સત્તાકવાદીઓ છે. રાજ્ય આદર્શો તે બુની
સમાજરચનાનો પ્રતિનીધી છે. આ બંધાની
ઉપર આ અથડામણના વેગને નીમીશું કરવું
સૈન્ય ઉચું છે.

પ્રજ્ઞની સ્વ. પત્નિશ્રીના સ્મરણાર્થે

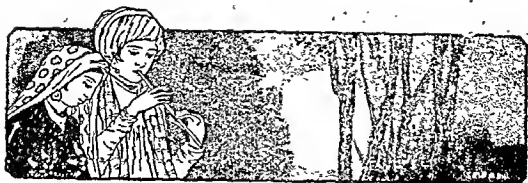
શ્રી ફાર્વસ ગુજરાતી સમાજે

શ્રીયુત શ્રાદ્ધાભાગ આણંદજી ચાવડા

તરફથી સવિનય સન્નિવેશ લેટ.

મુસાફરીમાં 'નવયુગ'

જે સ્ટેશને વીહરનો સ્ટેન્ડ હશે ત્યાંથી આપને જરૂર મળશે. મુસાફરી-
માં 'નવયુગ' જેવો ખાસ કોઈ મિત્ર નથી.

ર ક્ત થી રંગા ચે લું

—: લેખક: —
—: સુતીલ જગ: —

ધન

બીખારી—એ શબ્દ જ કેટલો ધૂણ-
જનક છે! પણ તીરસ્કાર દર્શાવવા
માટે, કે ઉપદાસ કરવા માટે વપરાતા આ
શબ્દના ઉપયોગ વીશે જરા ઉડા વીચાર કર-
વાની જરૂર છે. સામાન્ય અને સરળ વ્યાખ્યા
લઘુએ તો એમ કહી શકાય કે બીખારી એટલે
જે પોતાના હવનનીવાંદ માટે અન્યના ઉપર
આધાર રાખે તે. આ વ્યાખ્યા પ્રમાણે જરા
સમાજને વીશોકાયે તો શીક્ષક, કાંઈએ,
સ તો મદ તો, મદતમાઓ એ કાટીમાં આવી
જાય છે. એટલું જ નહીં પણ ધણું જ-
જનેની કાટી પણ બીખારના વર્ણનમાં
લાળી જાય છે. જે કોઈ વ્યક્તિ પોતાના
હવનનીવાંદ માટે અન્યના ઉપર આધાર
રાખે તે બીખારી છે. આ ક્ષેત્રે પેલો
લોહીચુસ્તો શાલુકાર, નીમુર જગીનદાર કે
દયાહીણ સંપત્તિવાન પણ આ જ કાટીમાં
સમાઈ જાય છે. કારણ કે મહુલ્ય હવ-
નની જરૂરીઆતોના ઉત્પાદનમાં તેઓ જરૂર
સહાય આપતા નથી. માત્ર અમહત્વી ખેડુતો

અને મજુરોએ ઉત્પન્ન કરેલા ધનમાં મોટો.
હીસ્સો પડાવી તેઓ આનંદ કરે છે.

આ પરિસ્થિતીનું સીધું કારણ આપણી
સમાજરચના છે. સ્પીટઝરેન્ડમાં ખેતીને
હીંદનો શેઠ મોજ અને વીત્તાસ માણી
શકે છે. યુક્ત પ્રાંતના જમીનદારો કાલંખો
જઈ તંદુરસ્તી અને તાકાત મેળવી શકે
છે આ વ્યક્તિઓની સંપત્તિ કામદારો અને
ખેડુતો ખુબ જોડમત કરી ઉભી કરી રહ્યા
છે. આ પરિસ્થિતી સામે આંખ મીચમણા
કરવાથી કંઈ જ અર્થ નહીં સરે. ઉત્પાદનની
પદ્ધતીમાં રહેલા અન્યાયને તદ્દમે અળગો
નથી કરી શકતા.

આજે આ અન્યાયનો ભોગ માત્ર
આમરગે નથી. સુંદર અને સ્વચ્છ મકા-
નોમાં રહેતા મધ્યમવર્ગ ઉપર પણ
કાળમુખી બેકારીએ સંતાપના શ્રાપ ઉતાર્યા
છે. મધ્યમવર્ગના સંતાપ પણ તેટલા જ
ઉંચ છે. તેઓ તો તેમની નહીં મીઠકન
અને મોઢમય સ્વમાન ગુમાવી બેસે છે.

એટલું જ નહીં પણ દીવે દુઃખ વેડીને પણ ખેંઠમાં નાણું જમા કરનારા આ તુલને બેઠકારીનાં દંદની તીવ્ર વેદના સકેન કરવી બહુ કંઠણ થઈ પડે છે.

બેઠકારીના સમયમાં આ કમનસીબ વ્યક્તિઓને મહાપરાણી જીવને ગુજારવું પડે છે. તેમણે બચાવેલું સર્વ ધન, સ્વાદ્યથા જાય છે. આ વર્ગને પોતાના મોઢાઓ જાળવતાં પોતાની મોલકત ગીરો મુકવી પડે છે. એટલું જ નહીં પણ કંઈ કાણે તેઓ રસ્તામાં રજાગતા થઈ જશે તેની ચીન્ટા કરતાં તેઓ બહુ દુઃખી જીવન ગાળે છે. આ સમુદાય નથી ભાગી શકતો કે નથી કાંઈની પાસે હાથ ધરી શકતો.

આમ હોવા છતાં સંતાપથી દરેકજ સુકાતા આ વર્ગના યુવાને ક્વચીત ક્વચીત માલેતુજીવર થવાના રાખા ધરાવે છે. એ અન્યથા જીવું નથી?

જ્યારે લાખખો હોકાનો સતત શુષ્કમરો એ સામાન્ય થઈ પડ્યો છે ત્યારે આપણી સમાજરચનાને બહુ સુંદર તરીકે વણવવામાં આવે છે. એટલું જ નહીં પણ સંપત્તિવીરોણા બનેલા સમુદાયને ભીખારીના નામથી સંબોધિતા આ સંપત્તિવાન સમુદાયને નામસ આનંદ થાય છે.

પણ આ સંપત્તિવાન સમુદાયની સંપત્તિ ક્યાંથી આવી? શું આ સંપત્તિ આકાશથી ઉતરી હતી? શું પરમકૃપાળુ પરમાત્મા આ હીરા માણેક અને સોનાના પહોંડ કંઈ જાતે આપવા આવ્યા? આ અજબામણા થઈ પડેલા પ્રશ્ન પર જરા હાંડી વીચારણા કરીએ તો જણાશે કે શ્રમજીવી જનતાના રક્ત પર આ દોહતના દુઃગરો ઉભા થયા છે. જમીનદારો અને માલેતુજીવોની સંપત્તિ કામદાર સમુદાય લોહી

ઉપર રચાયેલી છે. આ વસ્તુ ઉપર તહમો આપ આડા કાન કરી શકો નહીં. સમાજ-વ્યવસ્થાના, પાયા નીચે રહેલા અન્યાય અત્યારે જોરશોરથી પોકાર કરી રહ્યા છે. આ અન્યાયી સમાજરચનાના પરીણામે શ્રીમંતાના સુખ વધતાં જ જાય છે. જ્યારે અમલગ વધુ ને વધુ યુક્તો જાય છે.

પેલ દીવસે શ્રીમંતાની એક ગાડીન પાર્ટીમાં જવાનું નીમંત્રણ લેખકને મળ્યું હતું. જ્યારે એક બાળુ અમલગને અજના વાખા પડતા હતા ત્યારે અહીં રંગરાગ ઉડી રહ્યા હતા. અહીં એક રેલ્વેનો વડો અધીકારી પણ આવ્યો હતો. કેટલાય કંડુઓને રસ્તામાં રખડતા કરી આ મનુષ્યે કંપનીનો નફો કાયમ રાખ્યો હતો. નફો એ આ વ્યક્તિનું જીવનધ્યેય હતું. પછી કામદારો રસ્તામાં રજાગાને મરી જાય કે આપઘાત કરે તેની જરાયે પરવા આ મનુષ્યને ન હતી. તેણે મહેને અતી ગવંધી કહ્યું કે 'આ વખે માત્ર પાંચ લાખનો નફો ઉત્પન્ન થશે.' આ વ્યક્તિ જ્યારે આ રાખેલા ઉચ્ચારતી હતી, ત્યારે મ્હારા મગજમાં બેઠકાર કામદારોના સતત મગજમાં ઘોળાતા હતા. આ અમલદારની પ્રવૃત્તિએ અનેકાના ધરમાં હુકાં અને સંતાપ વર્ષાવ્યા હતા. આ અમલદારે અનેક રીતે કામ કરવાના કાન વધારી દીધાં હતાં આ પ્રમાણે તેણે 'નફો' ચીરજીવ રાખ્યો હતો.

આ વ્યક્તિ એક અકંગ દાનવીર ગણાતી. કેટલાય દંડમાં તેણે સારી રકમ આપી હતી. આ રકમ આપતી વખતે આ દાનવીર દાતાએ બે લખડું હોત કે 'આ રકમ કામદારોના રક્તમાંથી ઉત્પન્ન થઈ છે' તો યેગ જ ગણાત. આના કરતાં પણ વધુ સુંદર તો 'મ્હારા કામદારોને બોલો પગર

આર્ષ આ પૈસા હું ફંડમાં આપું છું” એમ લખ્યું હોત તો પણ ચાલત.

સંભવ છે કે તે ભાઈ દાનવૃત્તીમાં પ્રામણ્યિકપણે માનતા હોય. પણ મુશ્કેલી ઉદ્દેશ તે સદ્મહસ્થ(ઈ)ની દાનવૃત્તી ઉપર ટકોર કે ટીકા કરવાનો જરૂર નથી. હું જે છું છું તે એ છે કે આવી વ્યક્તિ-ઓએ પોતાના ઉત્પાદનના સાધનની હંડી સમીક્ષા કરવી જોઈએ. પૈસાદારના ખજાનામાં ખડકાયતા પૈસાઓ ક્યા માંગે આવે છે તે વીચાર કરવાની ખાસ જરૂર છે. સંભવ છે કે સંપત્તિવાનો તો આ નફાના ઉત્પાદનમાં રહેલા અન્યાય અને નીદાંધતાને નહીં સ્વીકારે પણ સમાજના શ્રમજીવી સમુદાયે તો દાન-વૃત્તીનો દંભ તરત જ પારખી લેવો જોઈએ.

પેલી શીશીયુ સંસ્થાઓ દર વર્ષે મદદ-ગારોની લાંબી નામાવડી બહાર પાડે છે. આ મદદના મુળ વીશે ઉંડા ઉતરીયે તો માલમ પડશે કે કોઈ જગ્યાએ કામ-દારોએ કે ખેડૂતોએ આ ધન ઉત્પન્ન કર્યું છે. જમીનદારો કે સંપત્તિવાનોએ આજની સમાજરચનાના અન્યાયી કાયદાઓના પ્રતિષ્ઠે આ ધન તેમની પાસેથી હુટી લીધું છે અને હવે આ હુટાયેલા ધનનો અમુક ભાગ તેઓ દાન તરીકે શીશીયુ સંસ્થાઓ, દવાખાનાઓ, તેમ જ પુસ્તકાલયો પહોંચાડે ખર્ચે છે.

એ રક્તથી રંગાયેલા પૈસાથી આજ દાનવૃત્તીનો દંભ ચાલ્યા કરે છે. આપણી

સઘળી જાહેર પવૃત્તીઓ, આપણાં સેવાશ્રમો-વનીના વીશ્રમો, અન્યાયલયો, કેળવણીમંડળો, અને સદાવૃત્તો રક્તથી રંગાયેલા ધન ઉપર નમે છે—જીવે છે—અને વીકાસ પામે છે.

અનેકને આ વસ્તુ નહીં સમજાય. રક્તથી રંગાયેલા ધન વીશેની કલ્પના કેટલાક નહીં સ્વીકારે. કેટલાક આ વસ્તુ માનવા જોખમી ના પાડે. સંભવ છે કે આવી સમાજને ઉપયોગી ગણાતી પવૃત્તીઓ વ્યક્તિના હિતની છે એમ ગણાવી આ આલેખનો જવાબ આપવાનો યત્ન કરવામાં આવે. અનેક સંતો પોકારે છે કે ઇશ્વરની પ્રાર્થના અર્થે કરતા હોવાથી બીજાની મહેનતે ઉત્પન્ન કરેલું અન્ન ખાવનો અમારો અધીકાર છે. સાધુઓ અહોલેક પુકારે છે કે સંઘીમાં કોઈ પણ પ્રકારનો શ્રમ કર્યા વીના ઉત્પાદનમાં હિસ્સો પડાવવાનો અમારો સનાતન હક્ક છે. પણ આ સાધુ સમુદાયને મળતી મદદ વીશે પણ જો આપણે દાણભર વીચાર કરીશું તો તેમને પણ આ રક્તથી રંગાયેલા પૈસાની પ્રતીતિ યશે. મઠ અને મંદીર બનાવવાના ધનવાનોનું ધન કામદારોની મહેનતમાંથી ઉત્પન્ન થયું છે કે વેપારની. છેતરપીંડીમાંથી જન્મ્યું છે. એ વાતની કોઈ ના ખાડી શકે તેમ નથી. વીચારક ઇચ્છેય પણ કહે છે કે ‘કોઈ પ્રમાણિક પુરૂષ કદી પણ પૈસાદાર થઈ શકે નહીં’, કારણ કે સંપત્તિનો પાયો જ અપ્રમાણિકતા અને રક્તશાપણ ઉપર રચાયેલો છે.

નવયુગ આપને ગમે છે?

તો આપની મિત્ર મંજીને તે વાંચવા લક્ષમણ કેમ કરતા નથી?

સ્નેહલક્ષ્મી

:: નવલીકા ::

: લેખક :

સીતારામ બે. શર્મા

[૭]

દી પરની દબીને પ્રતીભાંતી આંખો પારખી ગઈ, તેની મારફત ઉલ્લાસ પણ વરુણની ટૂટી જાણી શકયો.

પરંતુ વરુણના દીક્ષમાંથી પ્રખોધાના પીતાના પૈસાનું અને નામનાની લાલસાનું આકાંક્ષુ ઓસયું નહોતું, તેથી તેનું દીક્ષ દ્યુપયુ થયા કરતું હતું.

પ્રતીભાએ કેસરીયા સાડી પહેરી, 'હન્ડીલાખ ઝીન્દાખદ'નો પોકાર શરૂ કર્યો, ત્યારથી તેના દીક્ષમાં સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાનો, આઝાદીનો વીચાર પુરેપુરો ઉગી ચુક્યો હતો.

સ્વતંત્રતા એટલે સર્વાંગી નીર્ભેજ સ્વતંત્રતા જ. તેમાં ન્યાત જાતનાં, રૂદીનાં કે ધર્મનાં ચુલાખી બંધન હોવાં ન જ લેખએ એવું પ્રતીભા માનતી થઈ હતી.

તેથી કામીવાદ અને છ કરોડ અંત્યજાતની કરણ સ્થીતી એના હૈયામાં કાંટાની માફક ખુસતાં.

ઉલ્લાસ વરુણના માર્ગમાં વીધરખ બનવા માગતો ન હતો. વરુણ નાથી સાથે સ્નેહલક્ષ્મીને લેખએ તેમાં તેને કશો જ વાંધો ન હતો, તેમ પ્રખોધ સાથે તેના પીતાના પૈસાની લાલચે તે પરણે તો તેમાં પણ અટકાવ નાખવા તે તૈયાર નહતો.

"વરુણ ઉમ્મરલાયક છે, સ્વતંત્ર છે; પોતાનું હોત અહીંત સમજી શકે છે, એને

જેમ કીક લાગે તેમ કરે." એ વીચાર-સરણી ઉલ્લાસની હતી.

પણ પ્રતીભાને વરુણ નાથીનું યગલ લેવું હતું. ઇસ્પીતાલના પત્રગમાં પડે પડે અનેક વખત તેણે સ્વપ્નદૃષ્ટીમાં વરુણ નાથીને દીપત્યજીવન ગાળતાં જોયાં હતાં. 'ન્યાતોના અખીમાનને ખીત્રવત્રામાં નાગર ન્યાતે મોટા-માં મોટો ભાગ લઈએ છે; એ અખીમાનના મુળમાં સુરંગ મુકવા નાગરી ન્યાતે જ પ્રથમ તૈયારી કરવી લેખએ.' પ્રતીભાને એવા દૃઢ નીશ્ચય થયા હતા. અને એ પ્રયોગ પોતાને ઘેરથી જ શરૂ થાય એવું તે અંતઃ કરણપુરવક ઇચ્છતી હતી.

એટલે તેણે કેટલેક અંશે નાથીનું સખી કૃત્ય કરવા માંડ્યું.

હીંદુ સમાજના નીરાશાયેર્ષા ગાઢ અધકારલપ્ષા વાતાવરણમાં નાથી તેને પુણીમા સખી દેખાતી. એ કંઈપનાતંતુને જીવંત બનાવવા પ્રતીભાએ નાથીનું નામ બદલીને પુણીમા રાખ્યું.

નાથી એ નવા નામથી પુણ પુણ થઈ ગઈ. એ નમમાં એને નવી પ્રતીભા મળતી દેખાઈ.

વરુણને પ્રતીભા લાખીની ચતુરાઈ ગમી. પણ તેના દીક્ષમાંથી બેરીકટર થવાની લાલસા જતી નહોતી.

* ગતોંકથી ચાલુ.

“સમાજનાં યુગયુગનાં પાપ ધોવા તમારે એટલી પ્રતીક્ષાને લાત લગાવવા તૈયાર થવું જોઈએ.” પ્રતીક્ષા દીધરને એ આગ્રહ કરતી.

પણ વીસમીસદીનો ‘કરીઅર’ની મહત્વાકાંક્ષાધેષો વરણુ મામીનાં પ્રેરણાભર્યાં વચનોથી એટલી હીંમત બતાવી શકતો નહોતો.

“નૌજવાનોએ તો જેમાં ભારે સાહસ અને ભય રહેલાં હોય તેવાં કામ ઉપાડવા તત્પર બનવું જોઈએ. એ જાતની કામ તત્પરતાથી નવી નામના કમાય, અને એ નામનાના ભેરે નવી જ ‘કરીઅર’ રચે એ જ યુવાન. એવી યુવાની હીંદમાંથી આશ્ચર્ય ગઈ છે, તેને પાછી ઉગતી કરે અને વરણુભાઈ! ઇતીહાસમાં અજોડ એવું સહસ્ર યોદ્ધા હોય છે. દલીત કામ સાથે સંબંધ સાંધવાના મહાપ્રયેગના યશભાગી બનો!” એવાં આશાવાદી વચનોથી વરણુને પ્રતીક્ષા દરેકજ તૈયાર કરતી.

નાથીના જીવનમાં પણ પ્રતીક્ષાએ નવો જ પડોટો ફરવો હતો. નાથી નાથી મટી પુણીમા બની ત્યારથી તે નવીન જીવન

જીવવા માંડી હતી. વાલપખાડીની લાલ ઇંટની ચાલીની એની ઓરડીમાં પણ તેના દેશમાં યથેચ્છા પરીવર્તનના ચમકારા જણાવા લાગ્યા હતા.

કોઈને ખબર નહોતી પણ પુણીમાએ મેટ્રનની મહેરબાની મેળવી નહોતી થવા માટે શું કરવું જોઈએ તે બાણી લીધું હતું, અને દુરસદનો વખત અંગ્રેજ અભ્યાસ કરવામાં તેમ જ નર્સના કામ માટે લખાપલાં ગુજરાતી ભાષાનાં પુસ્તકો વાંચવામાં ગળવા માંડ્યો હતો.

દલીત જાતીનું દલીતપણું દુરકથવવામાં પોતે અગ્રણ્ય કારણ બનવા નીમિષ્ઠ હોય એવો જ નીણુંય પુણીમાએ કરી લીધો હતો. એ જ માનવજાતીનાં યુગ્રાથી છુટાં પડી ગયેલાં એ મહાન અંગેને ફરીથી એકાં કરવા માટે જ તેનું નીર્માણ થયું હોય એવું તે માનતાં શીખી હતી.

પ્રતીક્ષાએ તેના માનસમાંથી ગુમામી ભાવનાના નાનામાં નાના રંગકણને દુર કરી, એ નવીન રસાયણનાં તત્વો સીંચવાનું અજબ કામ કર્યું હતું.

[૮]

પ્રતીક્ષાએ એક દીવસ નાથીના બાપને ઇસ્પીતાગમાં બોલાવ્યો.

તેણે નાથી તરફની મમતા એની આગળ પ્રકટ કરી અને ધીરે ધીરે નાથીને દલીત કામની બધાર, તેની મરજી પડે ત્યાં પરણવાની પરવાનગી એની પાસે માગી.

નાથીને દલીત કામનો પીતા એ વાત સાંભળીને ડપાઈ જ ગયા.

પોતે દલીત જાતીનો છે. દલીત કામથી હીંદુ જાતીની ઉજ્જણીયાત કોમો અભગ્રહ જાય છે, ગયા જન્મનાં પાપકર્મેને લીધે જ એનો તેમ જ નાથીનો જન્મ અત્યંત જાતીમાં થયો છે, અને એ પાપનાં દુન

ભોગવલ માટે તેમણે જ દુઃખ વેઠવાં પડે તે વેઠવાં જોઈએ જ. એવી એની તેનાં મનમાં ફટલી ય માન્યતાઓ સજ્જડ થઈ ગઈ હતી.

તેથી તેણે કહ્યું :

“બહેન, બા, તમે તો મોટાં-સારાં માણસ છો એટલે એમ કહો, પણ અમારથી એવું પાપ ન થાય. આ ભલે તો આ દશ બોમલોએ છીએ, ને આવું ભયંકર પાપ કરીએ તો આવતે જન્મે કોણ બનશે શું થયું પડે!”

“ભાઈ, એ તો સ્વાર્થ” માણસોએ તમારી જાતને દયાપણી રાખવા માટે ઉભી

ઢેરી ઓટી વીચારસરણી છે.” પ્રતીભાએ સગી બહેનના ભાવથી તેને સમજાવવા માંડ્યો. “તમે ય માણસ છે અને ખીજા ઉજળાયાત ગણાતા હીંદુઓ ય માણસો છે. એક માણસને આ રીતે ઉતારી પાડીને દબાવી રાખવાનો ખીજા માણસને જરા જોડો પણ હજી નથી. પણ તમને ખીજા કોઈ તુકશાન કરે તે કરતાં તમારી ચોતાની માનસીક શુદ્ધાતી જ વીશેષ તુકશાન કરે છે. એ શુદ્ધાતીને કાગળી દો, અને અમારા બધાંના જેવા બની તમે ખરેખર મનુષ્યશ્રવણ શ્રવતા થાઓ, તે માટે જ તમારે તમારી નાથીને ઉજળાયાત વગના પુરૂષ સાથે પરણાવવી જોઈએ. લગ્ન સંબંધની આસ્પાસ જકડી લેવામાં આવેલાં ખોટાં બંધનોને તોડી નાંખવાં એ જ કોમી અને જાતી-બેદના નાશ માટે એક જ અસંકારક ઉપાય છે.”

[૯]

સુ યમકી હો, એકએક સળગેલા દાવાનળથી અરણ્યનાં પશુપંખીઓ કીકીમા-રીઓ પાડતાં, શ્રવ બચાવવા દોડદોડ ને ઉડાઉડો કાલાહલ કરી મુકે, તેમ વરુણ-પુણીમાના લગ્ન સંબંધની જાહેરાતે કહેવાતા સુદૃઢ સનાતની વૃંદમાં ખગલજાત મચાવી મુકયો !

કોઈને એ લગ્નસંબંધથી સમાજનું સત્યાનાશ નીકળી જતું લાગ્યું, તો કોઈને હીંદુધર્મ મુગમાંથી ઉખડી પડતો દેખાયો ! નાગરોની ન્યાતના જદ પુરુષોએ સભાઓ ભરી વરુણ પુણીમાનાં લગ્ન તરફ ભયંકર તીરસ્કાર બતાવ્યો અને તેના સાથે કુટુંબને સ્વયં ચંદ્ર જ્યાં સુધી અસ્તીત્વમાં હોય ત્યાં સુધીને માટે સાતીમાંથી બહીષ્કૃત કરવાનો ફરાવ કર્યો. પરંતુ હજાહજા કળીકાળ વ્યાપી

વાલપખાડીમાં રહેતા દલીલના માનસમાં પ્રતીભાએ એવી અનેક દલીલોથી, નવીન વીચારસરણીનો પ્રકાશ પાડ્યો.

પુણીમાના આનંદનો એથી પાર ન રહ્યો. એ જ રીતે પ્રતીભાએ ક્યો ક્યો વરુણના દીલને પુણીમા તરફ વીશેષ આકર્ષ્યું.

ધીરે ધીરે વરુણના મનમાંથી ખેરીસ્ટ-રીની પ્રતીભા અને નામનાનો ચેપ ઓછો થવા લાગ્યો, તેમ તેમ પ્રબોધા કરતાં પુણીમા એના દીલને વીશેષ આકર્ષણરૂપ થઈ પડી. લાબીતું કહેવું એને ખરું લાગ્યું. “આ મુઠદાલ દેશની મુઠદાલ જાતીઓથી રૂઢાયેલી માનવતાને સંપુર્ણ આઝાદી આપવા માટે લાબી કહે છે તેવી નોજવાની બતાવવાનો મહ પ્રયોગ જરૂરનો છે” એવી તેની ખાત્રી થઈ.

અને એક દિવસે વરુણ અને પુણીમાન લગ્ન થવાની વાત જાહેર થઈ.

અયેલો હોવાને લીધે કે ધર્મ ધરતીમાં ઉતરી પડેલો તેથી હુદ નાગરી ન્યાતના નોજવાનોએ કામ કામ સભાઓ ભરીને વરુણને તેણે બતાવેલા સાદસ માટે ધન્યવાદ આપનારા ફરાવો કર્યા, સુદૃઢ સનાતનીઓની સામે હીંદુ સુવકોએ તેમ જ સુધારક મંડળોએ સભાઓ ભરી વરુણના કાયંથી હીંદુ જાતી ઉજવત્ર બની અને તેણે માનવતામાં પગલાં પાડ્યાં એવા અભીપ્રાય બતાવનારા ફરાવ કર્યા.

શુણ્ય મનોદશાના તંત્રીઓએ જડતાના પુજારી અને રૂડીના શુદ્ધાભોનો સાથ શોધ્યો, ‘વાચીત્ર વાચ’ અને સ્વતંત્રતાવાદી પત્ર-કરોએ વરુણ-પુણીમાના લગ્નથી હીંદુ જાતી ઉપરનું એક મહાન કલંક છુંસા-વાનો અપરાધ થયેલો માની, ખીજા નોજ-વાનોને તેમ જ નવયુવતીઓને તેમનું અનુકરણ કરવાની સલાહ આપનારા ચેખો લખ્યા.

આમ આ નવીન પ્રયોગવાળાં સ્નેહલક્ષ્મીના સંબંધમાં વીચાર, વાણી અને લેખનની અચૂલમણીનાં આદેશન ફેટલાક દીવસ આપ્યાં. પણ વરણ-પુણીમાને તેની દરકાર નહોતી. પ્રતીભા અને ઉદ્વેગે ભુતાવળની કંપના જેવી ન્યાતનો ડર ફેટલા યે દીવસ પછેનાં છેડી દીધે હતો. એટલે તેમણે આ લખમાં ધારીકે લખનાથીને તીર્થાંગની આપી, સ્ત્રી જાતીન સ્વાભાવીક હકનો સ્વીકાર કરનારી સાત કાન નોંધણી કરવાની કાલદાની રાત્રે જ અંગીકાર કર્યો.

[૧૦]

જેમ એ લખને તીરકરનારા નીકળ્યા, તેમ તેની પ્રશંસા કરનારાઓ પણ નીકળ્યા, તે જોઇને અનેક સુદૃઢ સનાતનીઓનાં હાંબ ગમડી ગયા. જે ન્યાતોના દુગને અતુટ માનીને તેઓ આજ દીન સુધી મુલકાયા કરતા હતા અને બંડખેર સુધારેલાં, એ કોણા સ.થે માથાં પટકી પટકીને પેનાને જ ગુસ્થાન કરવાના છે એમ માન્યા કરતા હતા, તેમની આંખ આગળ ન્યાતના અતુટ દુગના કાંચરા ટપોટપ પડતા જોઈ, તેમને સકળ વીશ્વનો નાશ નજરે દેખાયે. એમના એ ભયમાં જ નોજવાનેતો આનંદ સમાયો દેખે. તેમને એ જ માગમાં માનવત્વના સ્વીકારવાળી સ્વતંત્રતા નહક આવતી દેખાતી હતી.

પુણીમાના આનંદને સીમા નહોતી રહી છતાં તેના હૃદયમાં એક ચીંતા રાખ્યની માફક ખટકી રહી હતી.

વરણે તેની ખાતર પોતાના ભાવી છત્રનનાં ગામ સમણાં જતાં કર્યાં હતાં, એ વીચાર તેને કંટાળાક ધણ પડતો હતો.

વરણના હૃદયમાં ભાભીએ-હીંદુ જાતી માટેના મહાપ્રયોગની મહાવાકાંક્ષા જાગી ત્યારથી બેરીસ્ટરીની લાલચ આશુભી ગઈ હતી, તો પણ પુણીમાને વરણ તરફનો પ્રેમ, તેના હૃદયમાંથી એ વીચારને શાંત થવા દેતો ન હતો.

તેથી તેણે લખ પડી નસ'તરીકેવું શીલ્પ લેવું આજી રાખ્યું હતું.

દુર્ભાગ્યે દેવોત કામવાળાઓ પણ પોતાના માનસીક રોગને લીધે પુણીમાનાં નાગર નામથી ઓળખાતા મળના વરણ સ.થે લખ થયાં તેવું મહત્ત્વ સમજી શક્યા નહી.

પરંતુ પરસ્પર તરફ આકર્ષણમાં વરણ અને પુણીમાને તેની કશી જ પરવા કે ચીંતા નહોતી.

પુણીમાના લખને દીવસે જ પ્રતીભા પણ સ્વજ ધણે સ્પીતાલમાંથી નીકળી ઉદ્વેગ અને તેના બંડખેર મીત્રમંડળીને તેથી બેવડા આનંદ થયા.

વકીલાત કરતા વરણને એક દીવસ પુણીમાએ હસીને કહ્યું :

“વીલાયત જવાનો પાસપોર્ટ કાઢવો.”

“હવે વીલાયત કેવું? હવે તો અહીં જ વીલાયત છે.”

“ના, તમે મારી ખાતર તમારી એ મહત્વાકાંક્ષા ઉપર સંયમ મુક્યો છે.”

“હું એવું માનતો નથી.”

“હતાં હું એ ભૂલી શકતી નથી. તમારે બેરીસ્ટર થવા ઇંગ્લેન્ડ જવું જ પડે.”

“પણ ખચનો વીચાર કેવો?”

“હા. એ વીચાર કરીને જ હું તમારી સાથે વાત કરું છું. તમે વીલાયત જાઓ તેટલા સ્થાનના પૈસા મેં નસ'તરીકે કામ કરીને એકઠા કર્યા છે, અને ત્યાં રહેશે ત્યાં સુધી તમને પૈસા મોકલી શકું તેવી ગોઠવણ મેં કરી છે.”

એ જાત વરણની મીત્રમંડળીએ જાણી ત્યારે પુણીમા તરફનાં સન્માનમાં પ્રત્યેક હૃદયમાં વધારો થયો.

અને એક સીમંત મીત્રે પુણીમાની એ રીમંતની દર કરવા માટે તેને પણ ઘડતરી શીલાણુ સાથે વીલાયત જવાનો આમદ કર્યો, અને જાનેના ખચ માટેની ગોઠવણ પોતે કરવાની આમદભરી ઇચ્છા પ્રદર્શીત કરી.

તે પછી બીજે જ પખવાડીએ વરણ અને પુણીમા યુગોપની મુસદ્દરીએ ઉપડી ગયાં.

: સંપૂર્ણ :

હિંદમાં પરદેશી બેંકો

મુળ લેખક:

મી. ડી. એલ. હુબે

એમ. એ. પી. એચ ડી.

હિંદમાં પરદેશી બેંકોએ કેવો અડો જમાવ્યો છે, હિંદનો પરદેશ સાથેનો વેપાર હાય કરીને દેશી બેંકો'ગનાં વીકાસનો માર્ગ કેવી રીતે રૂંધવામાં આવે છે, તેનો સુંદર ખ્યાલ નીચેના લેખમાં દાખલા દલીલો સાથે આપવામાં આવ્યો છે. હિંદી સરકારની બેંકો'ગ તપાસ સમીતીનો હવાલ જ્યારે ઘડાઇ રહ્યો છે ત્યારે આ લેખ ખાસ આવકારદાયક થઇ પડશે એમ માનીને અત્રે આપવામાં આવ્યો છે.

હિંદમાં શરાશી વીધે અતી મહત્વની અને પુરકળ માહિતી છેલ્લા થોડા મહિનાઓ દરમ્યાન પ્રગટ થઇ છે. હિંદી સરકારે નીચેલી મધ્યસ્થ બેંકો'ગ તપાસ સમીતીનો હવાલ હજી ઘડાઇ રહ્યો છે, છતાં પ્રાંતીક સમીતીઓના હેવાલોમાં અને લઘુ-મણોમાં હિંદના બેંકો'ગના ધંધા વીધે સુંદર પ્રકાશ નાંખવામાં આવ્યો છે, એટલું જ નહીં પણ, અસંખ્ય આંકડાઓ અને માહિતીઓનો સંભાર ભરવામાં આવ્યો છે. મધ્યસ્થ બેંકો'ગ તપાસ સમીતીની લઘુમ-જોનો પ્રશ્ન તેા અત્યારે ખાલુએ રાખવા જોવો છે. ખીનજવાબદાર એવી પરદેશી તોક-રશાહીને આ હેવાલ મુપ્રત કરવાનો છે એ વસ્તુ ખાસ ખ્યાનમાં રાખવાની છે. સ્વરાજ સરકારને તેમની યોજનાનો અમલ કરવાનો હોય, તેા કહ્યંય તેઓ લુદ્ધ જ દબ્બીખી દુધી આખો હેવાલ રચે એમ માનવું તદ્દન સ્વાભાવીક છે.

છતાં હિંદમાં શરાશીના ધંધાના વીકાસ અર્થે કશા પ્રયાસ થતા નથી એ વાત તેા જાણીતી છે. હિંદુ' નાણા બજાર વીકાસે એવા સંજોગો ઉત્પન્ન કરવાની અત્યારે ખાસ જરૂર છે. ક્રેટશીટનતા એક આગે-વાન પત્રમાં યોતાના વીચારો પ્રગટ કરતાં મી. સ્કોલ્ડી'ગ હિંદનાં નાણા બજારને સૌથી વીશેષ અસ્થીર બજાર તરીકે ઓળખાવે છે. હિંદમાં બેંકોની સંખ્યા વધવાની રૂ છે, મધ્યસ્થ રીઝર્વ બેંક-નોટ કાલવાની સત્તા સાથેની સ્થાપના અનીવાર્ય છે. એટલું જ નહીં પણ, હુનરઉદ્યોગમાં તેમ જ ખેતીવાડીના ક્ષેત્રમાં નાણાની મદદ કરી રહે એવી શરાશી ચેઢીઓ દેર દેર ઉગી નીકળે એ ખડુ જ જરૂરતું છે. આ વીધવા એક પ્રખર અભ્યાસી મી. ખેસ્ટરે થોડા જ સમય ઉપર “પ્રીનાન્સીઅલ ન્યુઝ”માં લખતાં જાહેર કયું, હતું કે—

“હિંદુસ્તાનમાં એ વીશાળ દેશની જરૂ-રીયાતના પ્રમાણમાં ખડુ જ ઓછી બેંકો

છે એ વસ્તુ એકદમ તરી આવે છે. બ્રીટીશ સામ્રાજ્યમાં વસતીના પ્રમાણમાં ખેંકની શાખાઓનો અંદાજ નીચે પ્રમાણે આંકવામાં આવ્યો છે:—

દેશ	વસતી દીઠ	શાખા
ગ્રેટબ્રિટન	૪૫૦૦	૧
સંસ્થાનો	૨૩૦૦થી૨૭૦૦	૧
હીંદુસ્તાન	૯૦૦,૦૦૦	૧

આમ આ આંકડાઓ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજ શકાય છે કે અત્યારે હીંદના આર્થિક વીકાસ અર્થે વધુ ખેંકાની અનીવાર્ય જરૂર છે. અને આ જરૂરીયાત ઇ. સ. ૧૯૨૮ ની સાલમાં લીનલીયગો કમીશને સુચવેલી લેન્ડ ડ્રોઈંગ ખેંકા [જમીન ગીરવા રાખીને નાણાં ધીરનાર ખેંકા] અને વેપારી ખેંકા આપવાની છે.

“હીંદમાં નાણાં ચલણ અને શરારીના ખંડુશ એવી બે સત્તાઓના હાથમાં છે કે જેમની નીતી સદંતર જુદી છે.” આ શબ્દોમાં ઇ. સ. ૧૯૨૬ ના કરન્સી કમીશને હીંદના આર્થિક દૃઢતું નીહન ક્યું હતું. આ સત્ય સાથે લાગ્યે જ કોઈને આજે મતભેદ હોઈ શકે.

મા. ખેસ્ટરે હીંદના નાણાં પ્રકરણ અને શરારીના ધંધા વીગે જે મત ઉચ્ચાર્યો છે તે આંકડાઓનો આધાર લેતાં વધારે સ્પષ્ટ થાય છે. ઇ. સ. ૧૯૨૭-૨૮ ના ‘બેંકસ’ એકમેન્ટ અને ‘ધરણુક’ અનુસાર એકસા યુનાઈટેડ સ્ટેટસ ઓફ અમેરીકામાં ૨૫૦૦૦ ખેંકની શાખાઓ છે; જ્યારે ગ્રેટબ્રિટન અને આયર્લેન્ડમાં ૫૭,૧૦૦, ફ્રાંસમાં ૪૪૦૦, જર્મનીમાં ૩૧૦૦, અને બેલ્જિયમમાં ૧૦૦ [આ ઉપરાંત પોસ્ટ ઓફીસ એકની પ્રથા પ્રચલીત છે તે તો જુદી] શાખાઓ ધીકતો ધંધો ચલાવે છે. ત્યારે

હીંદ જ્યાં વીરાળ દેશમાં માત્ર ૫૦૦ શાખાઓ જ્યાં કંગાળ આંકડો મહામહેનતે તૈયાર થઈ શક્યો છે, અને આમાં મોટું શહેરોમાં આવેલી એક કરતાં વધારે શાખાઓનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે. આટલી માહિતી પછી ખેંકાંગ તપાસતું પરીણામ શું આવતું જોઈએ તે આપણે સ્પષ્ટ કરી શકીએ છીએ.

હવે જવાતું છે કે સત્ય વસ્તુના પ્રકાશનમાં મધ્યસ્થ તપાસ સમીતીના સભ્યો દ્વારા હીંદ મત દાખવે છે.

ખીજા દેશોની શરારીની પ્રગતિના છત્તીસાસ અતી અર્થસુચક છે. પશ્ચિમના દેશોમાં ખેંકા દેશના આર્થિક જીવનમાં અતી મહત્વનો ભાગ ભજવે છે. લગભગ દરેક દેશમાં મધ્યસ્થ ખેંકને તોટા કાઢવાનો હક્ક આપવામાં આવ્યો હોય છે. કેટલાક દેશોમાં સરકાર પોતાની અનામત મધ્યસ્થ ખેંકમાં યુકે છે, અને જરૂર પડે ત્યારે તેનો ઉપયોગ કરવાની છુટ પણ ખેંકને આપે છે; અને કેટલાક દેશોમાં પરદેશ સાથેના વેપાર ખેંકાની ખીલવણીમાં સહાયરૂપ બને છે.

હવે આ સંબંધી હીંદની દશા કેટલી દયાજનક છે! પ્રેસીડેન્સી બેંકા-જે હવે ઇમ્પીરીઅલ બેંકને નામે ઓળખાય છે—ને ઇ. સ. ૧૮૬૧ સાલ પહેલાં તોટા કાઢવાનો હક્ક હતો. તે ઉપરાંત વખતે વખતે સરકારના નાણાં આ બેંકામાં જ અનામત રહેતાં, અને આજ પણ એ પ્રથા ચાલુ છે. પરીણામે ઇમ્પીરીઅલ બેંક આજે સૌથી સદર સંસ્થા લેખક છે, અને સૌથી વીરોધ શાખાઓ દેશભરમાં અને એ બેંકે ખોલી છે.

હવે પરદેશ સાથેના વેપાર અને હીંદી બેંકાના સંબંધનો પ્રશ્ન વીચારવા ધટે છે. મા. ખેસ્ટરના શબ્દોમાં “હીંદના પરદેશ સાથેના વેપારનાં નાણાપ્રકરણ—

જે ઓછા સાહસે વધુ નફાકારક છે-તરફ અલખત એકચેજ બેંકના જ વીશેષ લક્ષ આપે છે, અને આમાં ખીટીશ પ્રતીનીધીઓની સંખ્યા જ સૌથી વધારે છે. પણ આથીયે વધારે અર્થસુચક બીના તો એ છે કે બધીયે એકચેજ બેંકની મુડી પરદેશમાંથી આવે છે, બહારના આધીક કેન્દ્રો ઉપર સહાય માટે તેમને આધાર રાખવો પડે છે, અને પરીણામે આ સંસ્થાઓ ઉપર સ્થાનીક મધ્યસ્થ બેંકના કાણુનો વીચાર કરતાં અનેક મુશ્કેલીઓ ઉભી થાય છે.

“સંસ્થાઓની દરેક અગત્યની બેંકની લંડનમાં શાખા હોય છે, અને ખીટનની દ્રષ્ટિએ વધારે નોંધવા જેવી બીના તો એ છે કે સામાન્યતો આખો ય શરારી ધંધો લંડનની બેંકાએ સર કર્યો છે.”

આ ઇંગ્લેન્ડના અગ્રણ્ય અને અન્યાયી તત્ત્વોનો પ્રત્યાઘાત પણ થવા માંડ્યો છે. ઓરટૂલીઆમાં તો કોમનવેલ્થ બેંકના નામથી એક રાષ્ટ્રીય બેંકની સ્થાપના પણ થઈ ચુકી છે. દક્ષિણ આફ્રીકામાં પણ ઉચાટ ફેલાયો છે, અને હવે સૌને એમ ભાસવા લાગ્યું છે કે દરીયાપારની બે સંસ્થાઓ દુરદુરથી યુનીઅનના નાણાપ્રકરણ ઉપર અંકુશ ચલાવે એ તદ્દન ગેરવ્યાજબી છે. કેનેડા અને ન્યુઝીલેન્ડના બેંકોતોના દીકરામાં પણ ઉગ્રી ગયું છે. કે કોમનવેલ્થબેંક જેવી સંસ્થા પોતાના દેશમાં સ્થાપવાથી જ તેમનું ફળદર શીટી શકશે.

હીંદની પરિસ્થિતિ આ દેશો કરતાં જરા પણ સારી નથી. સામાન્યતો નાણા મત્ત-ણના આ ઇંગ્લેન્ડના વ્યાપારી પ્રભુત્વને કંઈક ખ્યાલ નીચેના વર્ણન ઉપરથી આવી શકશે.

હીંદી વેપાર અને એકચેજનો ઇંગ્લેન્ડ ઇસ્ટ ઇન્ડીઆ કંપનીના હાથમાં હતો તે વખતે દેશમાં શરારીના ધંધાની શી દશ હતી તેના ઇતિહાસમાં અત્રે ઉતરવાની જરૂરત નથી. અત્રે માત્ર એટલો જ ઉલ્લેખ જરૂરી છે કે છેલ્લા થોડા વર્ષ દરમ્યાન અનેક એકચેજ બેંકાએ હીંદ ઉપર ચઢાઈ કરી છે. લઢાઈ પહેલાં આવી પેદીઓની સંખ્યા માત્ર દશની જ હતી. અત્યારે તે સંખ્યા વધીને ૧૮ ની થઈ છે, અને હમણાં જ સ્વારી કરનાર લોખંડસ ઇંક જેણે દીલ્હીની ચંદની ચોકમાં એક આલેશન ઇમારતમાં નીવાસ કર્યો છે તે સમાવેશ કરીએ તો આ સંખ્યા ૧૯ ની થવ જાય છે. લગભગ આ દરેક બેંકની મુખ્ય કચેરી લંડનમાં આવેલી છે, જ્યારે તેમનો ઉપરથી ૮૦ ટકા જેટલો ધંધો હીંદમાં ચાલે છે. અને તેમના વીકાસકર્મની ખાસ નોંધવા જેવી બીના તો એ છે કે છેલ્લા થોડા સમય દરમ્યાન આ બેંકાની સ્થાનીક ડીપોઝીટ એટલી ત્વરથી વધી છે કે તેઓ હવે મુડીની દ્રષ્ટિએ મુખ્ય કચેરીથી તદ્દન સ્વતંત્ર બની ગયા છે. અત્યારે હીંદમાં ડીપોઝીટનું પ્રમાણ ૨૦૦ કરોડ રૂપિયા જેટલું છે, તેમાંથી ૭૨ કરોડ જેની ગંભીર રકમ આ પરદેશી બેંકાએ લઈ કરી છે.

હીંદના પરદેશ સાથેના વેપારનો વાપીક અંદાજ રૂા. ૬૦૦ કરોડનો થવા જાય છે; તેમાં કલકત્તાની હીંદી વેપારી ચેમ્બરના અંદાજ અનુસાર માત્ર ૧૫ ટકા જેટલો જ વેપાર હીંદીઓના હાથમાં રહેલો છે, જ્યારે

આપ્રતો યથા નાણાંવ્યવહાર આ પરદેશી
 પેદીઓ મારફત ચાલે છે. આ બેંકો
 હીંદમાં ડાહર, સ્ટીમર કે પરદેશી સીકા
 પ્રમાણે ખાતાં ખોલતી નથી—હું ડીઓ પર
 બંને તરફથી કમીશનો ખાય છે, અને આમ
 લખસુટ દોલત હું ટી તીલેરી તર કરે છે.
 આ ક્ષેત્રમાં પરદેશી બેંકો લગભગ ઇંગ્લેન્ડ
 ભાગવે છે, તેથી જાણે તેઓ પરદેશી વેપાર
 પર કર જેવો વસુલ કરે છે. આમ હીંદી
 ડીપોઝીટરો પાસે નહવાં વ્યાજથી વેસ
 મેળવીને પરદેશીઓના હાથમાં રહેલા હીંદનો
 પરદેશ સાથેના વેપાર ચલાવે છે. આ બંધી
 વસ્તુઓ પ્લાનમાં શ્રેતાં આ બેંકો મોટાં ડીવી-
 ડેન્ડો જાહેર કરે તેમાં કરી નવાઈ નથી. કેટ
 લીક બેંકો તે વીસ વીસ ટકા જેટલા વાપીક
 નફો જાહેર કરે છે, અને આ આખા
 પ્રકરણની વીચીતતા તો એ છે કે આ
 બેંકો ઉપર ઓડીટનો કે એવો ખીજ દેશ
 અંકુશ નથી. તેઓ વાપીક સરવૈયાં અહીં
 પ્રગટ કરતા નથી; તેમની સદરતા માટે
 કરી ખાતી મળતી નથી—સીમલાના એકા-
 યન્સ બેંક અને જાપાનીઝ બેંકના દાખલા
 હજી જનતાના દીક્ષમાંથી બુંસાયા નથી.
 અને તેમ છતાં તેમના સદર સંસ્થા સાથેના
 સંબંધના અણુજાને લીધે તેઓ હીંદી
 ડીપોઝીટરોને ખીજ બેંકો કરતાં ઓછા
 વ્યાજના દરે આકર્ષી રાકે છે. કેટલીકવાર
 હીંદમાંથી ઓછા વ્યાજના દરે નાણાં ઉભાં
 કરીને આ પરદેશી શરારો હીંદના પૈસા
 હેંગકોંગ, સીંગાપોર, સીઆમ, સીંગાપુર
 જવા. ખાતાંઓ અને ખીજ વેપારી કેન્દ્રોમાં
 મોકલે છે, અને ધનપ્રાપ્તી કરે છે.
 આવા સંજોગોમાં હીંદનો શરારી ધંધો
 ખીજ નહીં એમાં શી નવાઈ ?

હીંદમાં એક એક પણ હીંદી માલીકની
 એક્ચેન્સ બેંક નથી. એટલે આ સંસ્થાઓ

હીંદનો આંતરીક તેમ જ પરદેશ સાથેનો
 વેપાર હાથ કરીને કરોડો રૂપિયા દેશ-
 માંથી બહાર ધસી જાય છે. આ
 શરારી પેદીઓ રજિસ્ટર પણ પરદેશોમાં
 થયેલી હોય છે, એટલે હીંદનો કંપની
 હોં તેમને કશું કરી શકતો નથી.
 હીંદના હીતની પરવા તો તેમને ક્યાંથી જ
 હોય ? રંગમેદને ઉત્તેજનની, હીંદના હીત
 તરફ નીજુર બેપરવાહીની, અને કેટલાક
 સંજોગોમાં હરીફ. હીંદી સંસ્થાઓ સામે
 ખારીલી નીતીની ગંભીર ફરીયાદો આ
 સંસ્થાઓ સામે અનેકવાર થઈ છે.

ખ્રીટીશ સામ્રાજ્યના ચારે ખંડમાં લંડન
 ની બેંકોની સર્વોપરી સત્તાનો ઉલ્લેખ
 ઉપર કરવામાં આવ્યો છે. પરંતુ જ્યારે આ
 પરદેશી સંસ્થાઓની ગેરવ્યાજખી હરી-
 કાઈથી રાષ્ટ્રીય પેદીઓને, થતા પાસવાર
 તુકસાનને મીટાવવાના પ્રયાસો સ્વરાજ્ય
 ભાગવતાં સંસ્થાઓમાં થઈ રહ્યા છે,
 ત્યારે આપણે હીંદીઓ નીઃસહાય ખતી
 ખેસી રહ્યા છીએ. જ્યારે જ્યારે આ નીરં-
 કુશ સંસ્થાઓને હાથદાની મર્યાદા હેઠળ
 લાવવાની સુચના કરવામાં આવે છે, ત્યારે
 ત્યારે ‘પસંદગી’નો બાઉ ખડો કરવામાં
 આવે છે, અને ‘સમાન લક્ષ્ણો’ ચોક્કસ કર-
 વામાં આવે છે. ઉપર જણાવેલી હકીકતથી
 એટલું તો સાબીત થાય છે કે હીંદીઓને
 એક સરખી લક જોઈએ છે, તેમને કોઈ
 પણ જાતની પસંદગી જોઈતી નથી. કોઈ
 પણ પરદેશી શરાર પ્રમાણીકપણે હદી
 રાકશે કે જ્યાં સુધી આ પરદેશી બેંકો
 નીરંકુશપણે પાતાનો વ્યવહાર હીંદમાં
 ચલાવે છે ત્યાં સુધી હીંદી માલીકની
 એક્ચેન્સ બેંક માટે હીંદમાં અવકાશ છે,
 અને હીંદના બેંકોગના ધંધાના સદર અને
 નીમળ વીકાસ માટે ક્ષેત્ર છે! મેટા

આડની ઝાપા હેઠળ નાનો છોડ કદી ખીલી શકતો નથી એવી એક કહેવત છે એ અહીં સુંદર રીતે લાગુ પડી શકે એમ છે.

ઈંગ્લેન્ડ અખંતાર કરેલી “પ્રુડ્યા દ્વાર”ની રાજનીતીની દલીલનો સ્વાર્થલાલુપ મુડીવાદીઓ બહુ ઉપયોગ કરે છે. પ્રબળ અને પ્રતીભાશીલ સમજન પ્રુડ્યુ દ્વાર ગણીને ભણે ફરે, કારણકે તેને પછી કોઈના પ્રવેશનો ભય રહેતો નથી. પરંતુ એક સ્ત્રીજ માણસનો તો બારણાંને અભાવે ‘પ્રુડ્યા દ્વાર’ની નીતી અખંતાર કરવી પડે છે. હીંદનો કાસ્સો આવો જ છે, વળી ગ્રેટ બ્રીટનનું તો પ્રુડ્યા દ્વારની નીતીમાં હિત સમાયલું છે. સંસ્થાનોમાં, વસાહતોમાં, આશ્રીત રાજ્યોમાં, લાગવગના પ્રદેશોમાં તેમ જ પછાત દેશોમાં ગ્રેટબ્રીટનની પુષ્કળ મુડી શકાયેલી છે. આવો દેશ પરદેશો સામે સ્પર્દેશી સાકસોને ઉત્તેજનની નીતી અખંતાર કરે તો તેનો અત્યાધાત અને પ્રતીકાર થયા વગર રહે નહીં.

આમ બ્રીટનમાં બેંકા વધી પડી છે. બેંકાની સંપુણ અને સસ્તી પદ્ધતિનો બ્રીટીશરો લાભ લેવા સુક્તા નથી. થોડા વખત ઉપર “ટાઇમ્સ” પત્રમાં એક શબ્દરમાં બેંકાની ‘વધી ગયત્રી શાખાના અનીષ્ટ પરીણામ વીણે ફરીયાદ કરવામાં આવી હતી. આવા દેશમાં અમેરીકનો બેંકની શાખા ખોલે તો તેમને શું મળી જવાતું હતું ? છતાં બેંકા ઉપર અમેરીકનો બ્રીટીશ કંપનીના શેર ખરીદે તેની સામે સર હ્યુઝ હર્સ્ટ કેવો ફેફાટ કર્યો હતો. ઇ. સ. ૧૮૧૬ ના કરન્સીકમાંશને મુદ્દા બ્રીટીશ બેંકાને પરદેશીઓના આક્રમણ સામે રક્ષણ આપવાની જરૂરીયાત બહાર કરી હતી.

બ્રીટનને બાબુએ મુશ્કેલી હવે આપણે બીજા દેશો તરફ વળીએ દરેક જગ્યાએ પરદેશી

મુડીના પ્રવેશ અને ઉપયોગ સામે એક બા બીજી રીતે અમુક જાતનો અંકુશ તો દબી ગયોર થાય છે જ, થોડા વખત ઉપર “ઈન્ડિનોમીસ્ટ” પત્રની અંદર એક અમેરીકન ખબરપત્રીએ ફરીયાદ કરી હતી કે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની અંદર પરરાષ્ટ્રીય બેંકાની શાખાઓની સ્થાપના સામે એટલા બધા અંકુશ છે કે તેને પરીણામે સ્વતંત્ર બેંકા ઉભરાતી જાય છે, જ્યારે શાખાઓની સંખ્યા ઘટતી રહી છે. વળી આથી ચ વધારે ચોંકાવનરી બીના તો એ છે કે અમેરીકન રાષ્ટ્રીઓ પાસે ડીપોઝીટ સ્વીકારવા માટે પરદેશી બેંકાની શાખાઓ સામે પ્રતીબંધ મુકાયે છે. કાંસમાં પ્રધાનમંડળની પદ્ધતિ વગર કોઈપણ પરદેશી બેંક નામની હદની અંદર ધંધો કરી શકતી નથી; અને જ્યારે તેમને એ છુટ આપવામાં આવે છે ત્યારે પરદેશી મુડી ઉપર તેમની પાસે કર વસૂલ કરવામાં આવે છે. તેવી જ રીતે જાપાનમાં પણ સરકારી પરવાનગી અનીયામ કરવામાં આવી છે. આ ઉપરાંત બીજા અનેક દાખલાઓ આપી શકાય એમ છે. આ દેશોમાં માદરવતનમાંથી મુડી લાવી ધંધો કરવા સામે કોઈ વાંધો લેતું નથી; પણ જ્યારે અમારે પૈસે અમને જ સુસવાના પ્રયાસ થાય છે, ત્યારે જ રાષ્ટ્રીય ઉદ્યોગો સંરક્ષણ અર્થે પરદેશીઓ સામે પસંદગીના પગલાં લેવાય છે. હીંદી બેંકાંગના વીકસમાં રસ લેના સીએ આ વસ્તુ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે. બેંકાંગ તપાસ સમીતીના સભ્યો આ દબીબીંદુનો સંપુણ વીચાર કરીને પરદેશી બેંકાનો ઇર્જા નષ્ટ થાય, અને દરેકને પ્રગતિનો સમાન અને ચોખ્ખો અપકાર મળે એવી યોજના અને ધારાધોરણ ઘડી કાઢે એ આજને અવસરે ખાસ ઇચ્છ્યા જોગ છે.

આવતા યુદ્ધભય સામે-

(આલમર ઇન્ડીન) શાંતિવાદીઓને હાકલ

આવતા સંગ્રામના દંડુબી ક્ષીતીજમાં સંભળાય છે. જગતની વહેંચણી કરવા માટે ફરી સામ્રાજ્યવાદીઓ તૈયાર બન્યા છે. આર્થીક ઉદ્વેગપાત, અપુર્વ ઔદ્યોગીક મંદી, તેમજ ભયંકર બેક્રોડીના ઉદ્વેગ આ ગ્રહભ્રમણ સંપત્તીવાનો સંગ્રામમાં જ જીવે છે. એક બાજુએ શ્રમજીવીઓના સુંદર રાજ્યને કચડી નાંખવાની તેઓ કારખી વૃત્તિ બતાવે છે, બીજી તરફ પરસ્પર હરીફાઈથી બળતા સામ્રાજ્યવાદીઓ જન્મતને ફરીથી વહેંચવા માટે એકવાર ફરીથી યુદ્ધ આદરવા તૈયાર થાય છે. તેથી રીલેટીવીટીના સીદ્ધાંતના શ્રેયક વીશ્વવીખ્યાત પ્રોફેસર આલમર ઇન્ડીનની શાંતિવાદીઓને હાકલ અતી સમયોચીત જ ગણાશે.

ન્યારે શાંતિવાદીઓ એકત્ર મળે ત્યારે તેઓ એમ માને છે કે તેઓ જ શાંતિપ્રીય છે, ન્યારે બાકીના યુદ્ધપ્રીય છે. સુરક્ષેલીની વસ્તુ તો એ છે કે શાંતિવાદીઓ સામાન્ય રીતે પોતાના જ જેવી વૃત્તીવાળોના સમાગમ શોધે છે. પછી પરસ્પર શાંતિવાદના પરિચયના ગાવામાં આ વ્યક્તિઓ વખતનો વ્યય કરે છે. તેઓ આગળ જઈ બીજાને એ બાજુમાં સમજાવવાનો યત્ન કરતા નથી. અન્ય સમુદાયને શાંતિવાદના નીદાંતિ શીખવવામાં તેઓ જરાયે આગળ નથી પડતા.

શાંતિવાદની માત્ર વાતો કરવાને બદલે, કે તેનાં સ્વપ્ન સેવવાને બદલે સમજી શાંતિવા-

દીઓએ હવે કંઈક કરી બતાવવા તત્પર થવું જોઈએ. હવે કામ કરવાની ફાજી આવી પહોંચી છે.

આપણે પાદ રાખવું જોઈએ કે ન્યારે લઘાઈ આવી પહોંચી છે, ત્યારે બધા જ માને છે કે શત્રુને મ્હારી નાખવો એ તો સામાન્ય ફરજ છે. આ ભયંકર યુદ્ધો એ રાષ્ટ્રવાદની જીમીકા બની જાય છે. માનવસંહાર એ રાષ્ટ્રવાદી માટે આદર્શ બની જાય છે. વ્યક્તી-સંહારના મોર અત્યાચારને વન્દના કરવામાં આવે છે.

યુદ્ધ સાથે સંકળાયેલી આ અનીતીનો નાશ કરવાની જરૂર છે. આ અનીતી હોકને સમજાવવી જોઈએ. શુદ્ધાત્મીમાંથી સ્વતંત્ર બનવા માટે, તેમજ આ જંગલી અને ભયાનક યુદ્ધપદ્ધતીનો નાશ કરવા માટે આપણે આપણી બધી જ શક્તિઓ ભેગી કરીને ઝુંઝવાડું છે.

ત્યારે ફરીશું શું ? આના માટે મ્હારી પાસે એ સુચનાઓ છે. એક સુચના વ્યવહારીક માલમ પડી છે. આ સુચના તે એ છે કે-

લઘાઈ અંગેની નોકરી સ્વીકારવાની ના પાડવી. પછી ગમે તે સંગ્રામ હોય. ગમે તે દેશ હોય. તમારા કહેવાતા દેશ ઉપર આક્રમણ આવતાં હોય. તો પણ યુદ્ધમાં તો કોઈ પણ પ્રકારને પરોક્ષ કે સીધા ભાગ ન જ લઈ શકાય.

આ હેતુ પાર પાડવામાં પછી ગમે તે ભોગો આપવા પડે, કે જેલની જાંજીરો સ્વીકારવી પડે, છતાં જેઓ જંગત પર શાંતી સ્થાપવા માગે છે તેઓ તો કદી પણ યુદ્ધ પટ-ત્તીમાં સીધો કે પરોક્ષ ભાગ ન જ લઇ શકે.

જ્યાં લશ્કરી શીક્ષણ ફરજિયાત હોય ત્યાં દરેક શાંતીવાદીએ લશ્કરી શીક્ષણ સ્વીકારવાની ના પાડવી નેહએ. જ્યાં આ શીક્ષણ ફરજિયાત ન હોય ત્યાં આ વ્યક્તિઓએ જાહેર કરવું નેહએ કે લવીખમાં તેઓ રાષ્ટ્રલ લઇને કદીયે લડવા માટે તત્પર નહીં થાય.

આને માટે આખા જંગતભરમાં કામ કરવું નેહએ. સમગ્ર જંગતને જણાવવાની જરૂર છે કે યુદ્ધભય સામે પ્રખળતાથી ઝુંઝવાનો આ એકથો જ માગ છે.

પણ કેટલાક નીરાશાવાદીઓ કહે છે કે આમ કરવાનો શું અર્થ છે? તેઓ આપણી અંદર સંખ્યા તરફ આગળી ચીંધી જણાવે છે કે વીચાર તો કરો જંગતમાં આપણી સંખ્યા કેટલી ઓછી છે? મ્હારો જવાબ એ છે કે 'જે જંગતમાંથી બે જ ટકા માત્ર આ પ્રકારનો ઢઢ નીણું કરી આગળ પડે, તો પછી ત્હમારી આંતરરાષ્ટ્રીય સમસ્યાઓનો ઉકેલ બહુ જ સરળતાથી આવી જશે. યાદ રાખો કે આ બે ટકા જેટલા રુઝવણના સીધા વીરોધનો કોઇ પણ સત્તા વીરોધ કરી શકે નહીં. જંગતમાં આ સવન જેલમાં પુરવા જેટલી જગ્યા પણ નથી.

બીજી સુચના જે હું રજૂ કરું છું તે જરા ગેરકાયદેસર ઓછી છે! જેઓ લગ્નનો વીરોધ કરે તેઓએ માત્ર મક વીરોધ કરીને બેસવાનું નથી. તેઓએ મનવંતીના હીતકર કાયમાં એક ચી-તે કામ કરવું નેહએ. આમ કરીને જ આપણી શુભનીષ્ઠા અને યુદ્ધ સામે આપણા તીરસ્કાર નાચે

રહેલી પ્રમાણીકતાની જગતને ખાતરી કરાવી શકાયે. આ વસ્તુ કરવી જરૂરની છે. નહીં-તર કદાચ જંગત ત્હમોને બાપલા પણ કહે.

મ્હારી તો ખાતરી જ છે કે જે કોઇ આ પ્રોગ્રામને અતુસરશે તે આદર્શને સફળ થતો નેહ શકશે. આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રમાણ ઉપર ચાલતા પ્રશ્નોનો ઉકેલ કરવાનો આ જ માગ છે.

યુદ્ધનો વીરોધ કરનારાઓ! આજે ત્હમારે સંગઠિત થવાનું છે. સારીય સંખ્યાના યુદ્ધ-વીરોધકોને એક બનવાની જરૂર છે, પરસ્પર સહાય અને વીચારોની આપ લેવી ત્હમારો વર્ગ વધુ બળવાન બનશે. આ પ્રવૃત્તિને પગભર કરવા માટે એક સુંદર ફંડ કઠાડી રાખવાની જરૂર છે.

આજે જેઓ જંગતમાં શાંતીવાદને આગળ વધારવા ઇચ્છે છે, જેઓ તેનો ઝુંડો જંગત ઉપર ફરમાવવા માગે છે, તેઓમાં જે સહન કરવાની શક્તી હોય તો આ પ્રોગ્રામ ઉપાડી લો અને જંગતને જાહેર કરો કે-

'ભાવી લડાઇમાં અમે કોઇ પણ પ્રકારનો સીધો કે પરોક્ષ ભાગ નહીં જ લઇએ.'

ઉપલા શબ્દો અર્થસુચક છે. બીજણુ યુદ્ધભય અત્યારે જંગત પર ધસી આવી રહ્યા છે. કંઇ કાણે આ નાશના યત્નોમાં આપું જંગત હોમાઇ જશે તેની કલ્પના પણ યઇ શકે તેમ નથી. વીજાનવીશારદ ઇન્સ્ટીટુ જવા આલ્પટ શાંતીની લાકલ કરનારા એકલા નથી. ક્રાંસના પ્રખર વાચારક ગણાતા રોમેરોલા પણ યુદ્ધભયમાં માને છે. તેઓ આવતા દાવાનળને અત્યારથી નેહ શકે છે. તેથી તેમણે સાવધાનીનો જ સ્વર ક્રાંસમાં ઉચ્ચાર્યો છે તે અક્ષરે અક્ષર આપીયે છીએ.

'શાંતીવાદી જંગત આવતા યુદ્ધને મ.ટે સૈવારીઓ કરી રહ્યું છે. ઇન્સ્ટીટુલ પટી' (મોરકો કાવતરાં કેસ) પર

ચાલેલા કેસની સુનાવણીમાં જે વસ્તુઓ બહાર પડી છે, તેમજ ફ્રાંસ અને જર્મનીની લશ્કરી સંધી તેમજ અન્ય વસ્તુઓ બતાવે છે કે સામ્રાજ્યવાદીઓ સોવીયેટ રશીયા પર આક્રમણ કરવા ઇચ્છે છે.’

તેઓ આગળ લખનાં કહે છે કે પહેલાં જે કહેવા હું હીંમત કરતો ન હતો, તે હું આજે કહું છું. કારણ કે મહારી કેટલીક ખોટી માન્યતાઓ નાશ પામ્યા છે. તેથી હું ભરમાયો હતો. પણ હવે હું જાહેર કરું છું કે-

સોવીયેટ રશીયા ઉપર જે આક્રમણ કરવામાં આવશે, તો હુના શનુ ગમે તે હોય, ગમે તે જાતીના હોય પણ હું સોવીયેટ રશીયાની પડખે ઉભો રહીશ.

‘૧૯૧૭ ની સાલમાં જ્યારે મી. લેનીને ક્યું કે લાલની સામ્રાજ્યવાદી લશ્કરને આંતરવીયદમાં ફેરવી નાંખવી જોઈએ.

એ કથન તદ્દન સત્ય હતું. ભાવી લાલની આજ્ઞા રાખીને આજે સોવીયેટ રશીયા એક મહાપ્રયોગ કરી રહ્યું છે. આ પ્રયોગમાં અનુપમ હીંમત અને સુંદર ધ્યેય રહેલાં છે. જે આવતી કાલે સોવીયેટ સત્તાનો નાશ થાય તો સુરોપમાંથી મહારો રસ ઉતરી જાય.’

ઓગળ વધનાં એશીયા અને આફ્રીકામાં આવેલી રાષ્ટ્રજનગતી ઉપર ભાર મુકીને મો. રોલાં આગળ જણાવે છે કે ‘ચાઇના રશીયા સુધી જાય એમ આજ્ઞા રાખશે નહીં.’

હીંદે સ્વાધીનતાનો શખનાદ કર્યો છે, અને મહને આજ્ઞા છે કે એશીયાના બીજા દેશો તેવું સત્વર અનુકરણ કરશે. જ્યારે ફ્રેંચ ઇન્ડો-ચાઇનામાં જનગતીએ પગલાં મુક્યાં ત્યારે આ ફ્રેંચ પ્રજાસત્તાક તંત્રે તરત જ તેના હુકમ કરી નાંખ્યા.

હું જાહેર કરું છું કે હું સોવીયેટ રશીયાની પડખે ઉભો રહેનાર છું. શોષાતા માનવસમુદાયની પડખે હું ઉભો રહીશ મહારો આદર્શ છે કે જગતમાં જાતી, વર્ગ કે રાષ્ટ્ર વગરનાં એક જ મનુષ્યમંડળની સ્થાપના કરવામાં આવે.

સંતતીનિયમન શા માટે?

સર્વને સલાહ

આપવાની

અગત્ય

મુંળ લેખક :
હેતુક આઉન

સંતતીનિયમનના વીજ્ઞાન ઉપર અનેક વીચારદોષો પરસ્પર વીરોધી અભીપ્રાયો ઉચ્ચાર્યા છે. પણ દરેક પ્રગતીમાન લેખકોએ સમાજ અને વ્યક્તીનું હિત મનની આ ચળવળને વધાવી લીધી છે. બનાડ શો, તેમજ એચ. જી. વેલ્સ જેવા લેખક સમુદાયે પણ આ ચળવળને સારો વેગ આપ્યો છે. તેથીજ અમેરીકન વ્યાસમમાં પ્રખ્યાતી પામેલા લેખક 'હેતુક આઉન'ના સંતતીનિયમન ઉપર 'હાઈડ્રોજન જુલીયસ' માસિકમાં લખેલા અભ્યાસપુર્ણ લેખમાં તેમણે દર્શાવેલા વીચારો આજે ગુજરાતી ભાષામાં ઉતારતા અમોને અતી આનંદ થાય છે.

અમેરીકામાં અવરોધ

આ લેખની પ્રસ્તાવના રૂપે એમ કહી શકાય કે અમેરીકા અને હીંદમાં વસ્તુસ્થિતી બીજી છે. અમેરીકન સરકારની કાયદાપેથી ઉપર એક પ્રત્યાઘાતી કોમરોડક કાયદો રચાયેલો છે. આ કાયદાના આધારે સંતતી નિયમનને લગતું સાહિત્ય પોસ્ટ મારફ્ટને મોકલી ન શકાય. આપુ સાહિત્યને પોસ્ટ મારફ્ટને મોકલવામાં આવે તો તેને જપ્ત કરવાનો પોસ્ટ ઓફીસના સત્તાધીશોને અધીકાર આપવામાં આવ્યો છે. આ કોમરોડક કાયદો સંતતીનિયમનની અમેરીકન ચળવળ ઉપર ખાસ અંકુશ મુકેનો વિચાર છે.

આદર્શ ઉપોદ્યાન સાથે આશા છે કે લેખ સમજાવે સરળ થઈ પડશે.

કોમરોડક કાયદો

સંતતી નિયમનની ચળવળને હમણાં ખાસ વેગ મળ્યો છે. લેખેયમાં ભરાયેલી પરીવર્તના પડ્યા બહી પણ જરૂર પડશે અને છતાં હજુ મુશ્કેલીઓ મોટી છે. અમેરીકામાં હજુ આ ચળવળ સામે અનેક વ્યાપ્તિઓ ઉભી છે. પ્રથમ તો અહીં પોસ્ટ ઓફીસનું મેન્સર છે. એન્ધની કોમરોડકના જીવન ચરીત્ર લખવામાં મારગરેટ લીચને મેં સકાય આપી હતી એટલે મને ખબર અંધશ્રદ્ધાની અને ધર્માન્ધતાની મુતી તરીકે હજુ પણ તેનું નામ યાદ કરવામાં આવે છે. પુર્વકાલીન મનોદશા માટે કોમરોડક તો એક શબ્દ થઈ પડ્યો છે. બનાડ શોએ સાહિત્યમાં એ શબ્દને આલેખીને પુર્વકાલીન મનોદશાને માટે સ્થપાયેલા શબ્દોમાં માત્ર વધારો કર્યો છે. મી. કોમરોડક એ તો આજે મશહૂરનો વીપય છે. પણ છતાં તેના નામ સાથે સંકળાયેલા કાયદો અસ્તીત્વ ધરાવે છે. અને આજે પણ આ કાયદાએ રચેલા નિયમો સંતતીનિયમનની ચળવળની પ્રગતીમાં અંકુશ મુકે છે.

પોસ્ટ ઓફીસનો અંકુશ

આજે અમેરીકન પોસ્ટ ઓફીસ સંતતીનિયમનને લગતા સાહિત્યને અટકાવે છે એટલુંજ નહીં પણ નતીય

પીઠાન (Sex) ને લગતાં બધા પુસ્તકો ઉપર અંકુશ મુકે છે.

દાકતરી સમુદાય તરફથી આ ચળવળને મળતા ચાંન પણ ઠંડા આવકારથી મળે જરા નીરાશા ઉત્પન્ન થઈ છે. અહીં તહીં કેટલાંક ડાકતરોએ ઉદાર મનોદશા દાખવવા માટે મજશુત પગલાં અને ખુબ સંગ્રામ બેસ્યો છે.

દાકતરી સમુદાયનો ઉદાસીનતા

પણ દાકતર સમુદાયે એક અંગતરીકે આ આવકારણીય ચળવળને જરાયે વધાવી નથી લીધી એટલું જ નહીં, પણ તે તરફ ઉદાસીન વૃત્તી દર્શાવી છે. મળે લાગે છે કે દાકતરી સમુદાયે સમજવું નોંધ્યું કે તેમના સ્વાતંત્ર્યની એક અગત્યની કક્ષા ઉપર તેઓ આડી નજર રાખે છે. એક દરદીને દયા તરીકે અનંતા દારૂ ઉપર જ્યારે અંકુશ મુકાયો ત્યારે દાકતર સમુદાયે ખુબ જોરથી વીરોધ કર્યો હતો. એમ કહેવાય છે, અને હું પણ એમ માનું છું કે આ વસ્તુ દાકતરના મુખ્ય ઉપર ઊડવી નોંધ્યો. જો આખરું દાકતર ઉપર વીરવાસ મુકાયો તો ખરું તેના શીક્ષણ

દાકતરોની ફજ

આજ પ્રમાણે હું માનું છું કે સંતતીનીયમનની ખાખતમાં સલાહ આપવાનો સર્વ સત્તા દાકતર સમુદાયના હાથમાં હોવી નોંધ્યો. તેના આ હક્કની આડે અંકુશ મુકવો તે હું માનું છું કે ભયંકર અંત રાખે છે. જો ડાકતરને એમ લાગે કે આ બાબને પ્રસૂતી આવે એ તેના શરીરને અતીહાનીકારક તેમજ દુઃખદાયક છે તે પછી તે બાબને સંતતીનીયમનના સાધનોની માહિતી આપવી એ અત્યારે પણ કાયદેસર છે. અત્યારે પણ હૃદયરોગવાળી, ક્ષયરોગ, તેમજ ક્રીડનીરોગવાળી સ્ત્રીઓને આવી સલાહ આપવામાં આવે છે. પણ હજી પણ પ્રસૂતી સામે પુરતું સંરક્ષણ નથી મળ્યું. છવનના બે વીલાઓ એવા છે કે જેમાં પ્રસૂતી સામે સંરક્ષણની ખાસ જરૂર છે. ન્યુયોર્ક અને મેનીસોટીના દાકતરને દહીંની આથીંક સ્થિતી લક્ષમાં લેવાનો અંગીકાર નથી. ગરીબ માતૃપીતાને તેમની આથીંક સ્થિતીને અનુલક્ષીને સંતતી નીયમનની સલાહ જો કાંઈ ભણે દાકતર આપે તો ન્યુયોર્કની ન્યાયાધીશી તેને ગન્હેગારજ ગણે. પણ

તો રાખે આવી પરીસ્થિતીમાં બાળક ઉત્પન્ન ન જ થાય એમ કરવું જોઈએ. અત્યારે પણ ડોક્ટર ને ઇચ્છે તો કાયદાની સુગાલમાંથી હટકી શકે છે. અત્યારે પણ તે એમ કહી શકે કે, 'પ્રસુતીથી ત્હમારા જ્ઞાનતંત્રુઓને, ખુબ હાની થશે માટે ત્હમારે સંતતીનીયમનના સાધનો વાપરવા જોઈએ,' પણ આ આડો માર્ગ ગણાય. શા માટે આ સંલેગોમાં સલાહ આપવાનું આપણે ડોક્ટર ઉપર ન મુકી શકાયે. આપણે જાણીએ છીએ કે પ્રથમ પ્રકૃતિનો ડોક્ટર અત્યારે દહીંના જીવનની દરેક બાજુ જાણવા માટે યત્ન કરે છે. આપણે સમજીએ છીએ કે છાતી ઉપર 'લુગણ' મુકે કે હાથ પકડી નાડી તપાસે તેમાં સર્વ દહીંનો ઉકેલ નથી આવી જતો. દહીંઓની આથીંક સ્થિતિ જાણવાની આ સમુદાયને દરજ પડે છે. દહીંની આથીંક આવક અને આથીંક ખર્ચ વીરે ઉડે. અભ્યાસ કરવાની તેની દરજ છે. અને જ્યારે આ વસ્તુસ્થિતિની દાકતરને ખબર હોય ત્યારે તેના સલાહ આપવાના ક્ષેત્ર ઉપર કોઈ પણ પ્રકારનો અકુચ ન મુકવો જોઈએ. જ્યાં સુધી આપણને આ નહોતો અધીકાર પણ ન સાંપડે ત્યાં સુધી ખીજત માર્ગોએ યતા પ્રચારને કાયદેસર બનાવવાની ચળવળ વીશે વીચાર પણ કેમ કરી શકાય ?

અપરીણીત અખળાઓને.

સંતતીનીયમનની સંસ્થાએ સ્થાપેલી જુમીકા કરતાં આગળ વધવાની મ્હને દરજ પડે છે. તેમના મગજ ઉપર સદ્ગતિ (Respectibility) ની છાપ પડી ગઇ હોય છે. આવા પ્રચારકો એક નાદે પોકાર છે કે 'અમે માત્ર પરીણીત

-દંપતી માટે સંતતીનીયમન સંબંધી માહિતી હોવાનો હક્ક મારાંયે છીએ.' અહીં આપણે દાકતર સમુદાયની દેખીતી મુશ્કેલી નોંધ શકાયે છીએ. પોતાના દવાખાનામાં સંતતીનીયમનના સાધનો માગનાર સ્ત્રી દહીં ખરેખર પરણેલી છે કે-કે દંપતી જીવન ગાળે છે તે જાણવાને માટે તે ડીટેક્ટીવ ન રાખી શકે તેમજ મ્હને લાગે છે કે આવી માહિતી આપવાની મર્યાદામાં દંપતીઓને જ સમાવવામાં આવે એ જોડું છે. ને દંપતીના પ્રસંગમાં એમ કહી શકાય કે આથીંક સ્થિતિને ખ્યાનમાં નહીં લઇને ઉત્પન્ન કરેલું બાળક ને કુટુંબને દુઃખદાયક થઇ પડતું હોય તો પછી અપરીણીત સ્ત્રીના સંબંધમાં તો પ્રસુતી એ એથી પણ વધારે દુઃખદાયક છે.

સલાહ સર્વને મળવી જોઈએ.

અપરીણીત માતાઓ માટે સ્વધાયેલી સંસ્થામાં કામ કરનાર એક બાઇ સાથે મ્હને વાતચીત થઇ હતી. તે બાઇએ મ્હને જણાવ્યું કે અહીં લગભગ દરેક દોઢ વર્ષ કે બે વર્ષ કુમારીકાઓ પાછી ફરે છે. અમે એ તેમને પરણવાની વારંવાર સલાહ આપી છે, પણ આ સલાહ તેઓએ જરાયે માની ન હતી.

મેં કહ્યું કે આ કુમારીકાઓને સંતતીનીયમન સંબંધી સલાહ આપી હોય તો !

'અરે તે તો બનીતીમય ગણાય !' આ કંઈ જવાબ આપ્યો.

મ્હને લાગે છે કે જે વસ્તુ જાતી અને વ્યક્તિનું હિત સાધતી હોય તે નૈતિક દૃષ્ટિએ પણ હિતકર મનાવી જોઈએ. ને અત્યારે ડોક્ટર સમુદાયના હાથમાં સંતતીનીયમનની માહિતી મુકવામાં આવે તો હું પડકાર કરું છું કે આ સુચના રાષ્ટ્રને તેમજ દેશને વધુ સુખસંજ્ઞક નહીં નીવડે એમ કોઈ સાબીત કરી આવે.

સામ્યવાદ અને ભાવી સમાજ

: લેખક

નીધન

અંધાધુંધીનો પુનઃ એનાર્કીસ્ટવર્ગ પશુ નવીન સમાજવ્યવસ્થામાં શ્રદ્ધા ધરાવે છે, પરંતુ એ વર્ગની કલ્પના સમાજને ઘાતક હોઇ, ફરીથી મુડીવાદીઓના નાગપાશમાં નીધન જનતાને જકડવામાં પરીણમે તેવી છે. ત્યારે સામ્યવાદીઓના ધોરણે યનારી નુતન સમાજવ્યવસ્થામાં શ્રમજીવીઓ, ખેડુતો અને નીધનોનો ઉદ્ધાર થાય તેમ છે.

જનતામાં એક વર્ગ એવો હોય છે કે જે ચોતાને અંધાધુંધીના પુનઃ [Anarchists] મનાવે છે. તેઓ જેમાં સરકાર ન હોય તેવી વ્યવસ્થામાં માનતા હોય છે. તેઓ સામ્યવાદીઓને અવળે રસ્તે ચડી ગયેલા માની તેમની સામે એવો આક્ષેપ કરે છે કે, તેઓ તો વ્યવસ્થા જાળવવા માગે છે, દમનનીતી અને હીંસાનાં કોઇપણ જાતનાં સાધનો તેઓ સાચવી ગ્રાખવા માગે છે, તેમ જ તેઓ એક અથવા તો બીજા જાતની સત્તા કે અધીકાર ધરાવવામાં માને છે. પરંતુ સામ્યવાદના સંબંધમાં આ જાતનો મત ખરો નથી. સામ્યવાદી જીવનવ્યવસ્થામાં કોઇપણ જાતની રાજસંસ્થા (state) નું અસ્તિત્વ નથી હોતું, તેમ તેની સમાજવ્યવસ્થામાં કામદાર અને શ્રીમંતના ભેદ હોતા નથી. અંધાધુંધીમાં માનનારાઓ અને સામ્યવાદીઓની વચ્ચે દંષ્ટ એ જાતનો ભેદ નથી, કે એકમાં રાજસંસ્થા હોય છે ને બીજામાં નથી હોતી, બંનેમાંથી એકકેયમાં સંસ્થાન (state) ની ભાવના હોતી નથી. પરંતુ બંને વ્યવસ્થામાં વચ્ચેનો ભેદ નીચે પ્રમાણે હોય છે:—

અંધાધુંધીમાં માનનારા એવું માને છે કે ઉત્પાદનની તમામ વસ્તુઓની નાનાં નાનાં કામદાર મંડળોમાં વહેંચણી કરી નાખવામાં આવે તો માનવજીવન ખડેતર બની જાય. તેમની કલ્પના પ્રમાણે નાનાં નાનાં મંડળો, માની હો, કે દશ માણસો ચોતાની સ્વતંત્ર ઇચ્છાથી મંડળના રૂપમાં એકલા થાય. બહુ સારું. હવે જુઓ, તેમની કલ્પના પ્રમાણે પેલાં દશ માણસો ચોતાની જવાબદારી ઉપર અને ચોતાને હીસાપે કામ શરૂ કરે. વળી બીજા સ્થાનમાં પશુ એવી જ મંડળી સ્થપાય ને તે રીતે કામ શરૂ થાય, ત્રીજે સ્થાને પશુ એમ જ થાય. પછી વળી ચોથા વખત જુલાય ત્યારે એ તમામ નાની નાની મંડળીઓ પરસ્પર વચ્ચે વાટાઘાટ ચલાવીને જે વસ્તુની દરેક સંધમાં ખામી હોય છે તેને લગતી બાબતમાં એક બીજાની વચ્ચે કરાર કરે છે. પછી ધીરે ધીરે તેઓ સમાધાની પર આવે છે, અને તેમની વચ્ચે કરાર અથવા તો 'મુક્ત કબાલા' (Free Contracts), તૈયાર કરવામાં આવે છે. પછી પેલાં નાનાં નાનાં મંડળોમાં તમામ જાતનું ઉત્પાદન તૈયાર કરવામાં આવે છે.

એ મંડળ કે સંઘમાંથી પોતાની ઇચ્છા પરે ત્યારે નીકળી જવાને પ્રત્યેક માણસ હોય છે અને પ્રત્યેક સંઘ સ્વેચ્છાએ ઉભા કરવામાં આવેલા ક્ષમદારોના મંડળોના એ સમુદાય [Federation] માંથી નીકળી જવા માટે સ્વતંત્ર હોય છે. અંધા-ધુંધીખોરોની આ જાતની વોચારસરણી શું ખરી છે? હાલનાં કારખાનાંમાં યંત્રોથી તૈયાર થતા ઉત્પાદનની વર્તમાન વ્યવસ્થાને જાણનાર કોઈ પણ કામદાર કહી શકશે કે એ રીત ખામીભરી છે-ખરી નથી.

એમાં શું ખામી છે તે જોઈએ:

હાવી વ્યવસ્થામાં બે મહત્વના મુદ્દા ધ્યાનમાં રાખવાના છે. એક તો કામદાર-વર્ગ મનુષ્ય છે, અને એક મનુષ્ય બીજા મનુષ્યની તાબેદારીમાં રહેવા સરળપણ નથી. અને બીજા મુદ્દા એ કે એક માણસ બીજાને દબાવીને તેને સુસી લે તે પણ દોષીત વ્યવસ્થા હોઈ, કોઈ કોઈને સુસી કે લુંટી ન શકે તેવી વ્યવસ્થા થવી જોઈએ. આ મુદ્દાઓને મુતસ્વરૂપ આપવું હોય તો શ્રમ-

જીવીવર્ગના ખર્ચેથી મુડીની ધુંસરી ફગાવી દેવી-જોઈએ, અને તે અસરકારક રીતે બની શકે તે માટે મુડીવાદીઓના તાબામાંથી તમામ દોષત જવી જોઈએ. પરંતુ તેટલાથી જ ફુનીયાનો અસંખ્ય નીધન અને મજૂરી મહેનત ઉપર જીવનાર માનવસમુદાય દુઃખ-મુક્ત બની શકે તેમ નથી. તે માટે તો કુદરતની ધુંસરી માણસની ઉપરથી કાઢી નાંખી, કુદરત ઉપર મનુષ્યનું સ્વામીત્વ સ્થાપવું જોઈએ, ઉત્પાદન શ્રેષ્ઠ અને પરી-પુણું રીતે બને તેવી વ્યવસ્થા ઉભી કરવી જોઈએ. જે તેમ થાય તો જ માનવજીવન માટે જરૂરીયાતની વસ્તુઓ-જેવી કે ખોરાક, કપડાં, મંકન વગેરેના ઉત્પાદન પાછળ પ્રત્યેક માનવીને ઓછામાં ઓછા સમય ગાળવો પડે અને બાકીનો બધો વખત તે પોતાના માનસના વીકસ પાછળ, વીચારનું શીક્ષણ મેળવવા પાછળ, કલાને વીકસાવવા માટે, તેમ જ જેથી કરીને માનવજીવન અતી સુંદર, સુરખ અને સંવાદી બની શકે તે તે કરવા પાછળ ગાળી શકે.

[૨]

કુટલાક એવી દલીલ કરે છે કે, આદીયુગમાં માણસો ઠોળાંબદ રહેતા હતા, અને તેઓ બધી રીતે સમાન હતા. પરંતુ એવી દલીલ કરનારા એ વાત ભૂલી જાય છે કે, તે વખતે માણસો જંગલી જીવન [brutal existence] ગાળતા હતા, કેમકે તેમણે કુદરત ઉપર મનુષ્યની સત્તા સ્થાપી નહોતી, પણ કુદરતને તેમની ઉપર પોતાની સત્તા સ્થાપવા દીધી હતી. તે વખતે દરેકને માત્ર પેટ ભરવાની જ ચીંતા હતી, ઉત્પાદનનાં સાધનો ઉપર એક વર્ગે હાલની સત્તા જમાવી બીજા વર્ગને હુલ્લવાની રીતે અજાણ્યવી શકે કરી નહોતી, તે સમયના જીવનમાં

મનુષ્યને માટે સુખ કે સગવડની કશીય વ્યવસ્થા નહોતી.

અને અત્યારે જો કે મુડીવાદીઓ મોટા પ્રમાણમાં ઉત્પાદન કરે છે તેથી મનુષ્યોએ કુદરત ઉપર સ્વામીત્વ સ્થાપવાનું જ્ઞાન મેળવ્યું છે, પરંતુ એ મજેલા જ્ઞાન ઉપર પુનઃજાગૃતિઓએ પોતાનો રાક્ષસી ખંભે દબાવી રાખ્યો છે તેથી તેમ જ વર્તમાન સમાજવ્યવસ્થાની અંદર રહેલી અસમાન આર્થિકવ્યવસ્થાને લીધે મુડીવાદીઓએ મજૂરોને પોતાની લાયકર ભીંસમાં એવા તો લાયકરી રાખ્યા છે કે જેથી હાલના શ્રમ-જીવીઓને, પેલા આદીયુગના માનવીઓની માફક જંગલી પશુઓના જેવું જીવન ગાળવું પડે છે.

એ દશાને પલટાવી નાખવા માટે મોટા પ્રમાણમાં થતા ઉત્પન્નની સાથે આર્થિક સમાનતાની વ્યવસ્થાને શુધી લેવી જોઈએ. એકલા મુડીવાદના નાશથી જ બાહ્ય સુધરી જાય તેમ નથી. તે માટે તો ઉત્પાદન ઘણા જ મોટા પ્રમાણમાં થાય તેવી વ્યવસ્થા નવીન સમાજરચનામાં અનિવાર્ય છે. ઉપરાંત નાનકડાં નાનકડાં અને સંગીન કાર્ય કુશળતાની ખામીવાળાં તમામ સાહસો હુપ્ત થઈ જવાં જ જોઈએ, અને તમામ કાર્ય મોટાં મોટાં યંત્રાલયોમાં, કારખાનાંમાં અને ખેતરોમાં કેન્દ્રીય થવાં જોઈએ. અત્યારે તો એવી રીતે કામ ચાલે છે કે પીટીટ શુ' કામ કરે છે તે ડેવીડ જાણે નહીં અને અંબાલાલ શુ' કરે છે તે ગીરધરલાલ જાણે નહીં. આ જાતની વ્યવસ્થા ઉધે પાટે ચાલનારી ગાડી જેવી ખોટી છે. નવીન સમાજરચનામાં એવી વ્યવસ્થા નાશ કરવો જ પડશે. અત્યારે તો દરેક પુંજપતી પોતાના હરીફને અંધારામાં રાખીને એકઠે હાથે બધો નફો ખાઈ જવાની દાનત રાખે છે. નવીન વ્યવસ્થામાં એવી સ્વાધી જાણ કોઈથી ખેડી શકશે નહીં, એટલે તે વખતે કામનું સંયુક્ત ધોરણ રાખવામાં આવશે. એ ધોરણ જેમ વધુ અને વધુ પ્રદેશોમાં વ્યાપક બનશે તેમ વધારે ઠીક થઈ પડશે. નવા યુગની સમાજ-વ્યવસ્થાના સ્થાપકોનું એક જ અંતીમ ધ્યેય રહેશે. તે એ કે: પરીણામે દુનીયા તે શ્રમજીવોનું એક મહત્ત્વ સાદસરખું બની રહે, જેમાં તમામ માનવસમુદાય કળજી-

પુર્વક યોજનામાં આવેલા, હીસાબ અને માપ સર તૈયાર કરેલા ધોરણે, પોતપોતાની જરૂરીયાતો પ્રમાણે શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ યંત્રો ઉપર, મહાનમાં મહાન કારખાનાંમાં કામ કરશે. એ વ્યવસ્થામાં કોઈ માલીક કે મુડીપતી નહીં હોય, કે કોઈ તેના ખાનગી લાલ માટે તેણે તૈયાર કરેલી યોજના પ્રમાણે ચુલામી કરનાર શ્રમજીવી નહીં હોય. મુડીવાદીઓ પોતપોતાના અંગત લાલ માટે ઉત્પાદનના કાર્યના નાના નાના ભાગલા પાડી નાખે છે, ભાવી સમાજવ્યવસ્થામાં, આપણે ઉત્પાદનનાં સાધનોનો વીકાસ સધવો પડશે, એટલે હાલના પુંજપતીઓને ધોરણે આપણે ઉત્પાદનનાં કાર્યના નાના નાના ભાગલા નહીં પાડીએ, પરંતુ જેમ બને તેમ તે મોટામાં મોટા પ્રમાણવાળા રહે તેવી યોજના યોજવી પડશે. ઉત્પાદનનાં સાધનો જેમ વધારે વીશાળ અને વધુ મોટાં, તેમ અસધારણ ધોરણ ઉપર ઘણા જ વધુ પ્રમાણમાં માલ ઉત્પન્ન થાય તેવી વ્યવસ્થા થશે. અને તે વખતે મધ્યસ્થ આંકગ્રખાતાં તરફથી તેના અડસટ્ટા અને હીસાબ ઉપર વધારે સંગીન તેમ જ સારી દેખરેખ રાખી શકાશે.

વધારે સાદી ભાષામાં કહીએ તો, ઉદ્યોગ જેમ સરોશય રીતે કેન્દ્રીય બને તેમ વધારે સાફ. કેમકે તેથી દરેક માણસને ફાળે ઓછામાં ઓછી મજૂરી કરવાનું આવે, તેથી પ્રત્યેક માનવી વધુ અને વધુ સ્વતંત્રતા ભોગવી શકે અને માનવસમાજના માનસીક વીકાસ માટે સર્વોચ્ચ તક મળી શકે.

[૩]

સામ્યવાદીઓની ભાવી સમાજ-વ્યવસ્થાની કલ્પના એવી છે, ત્યારે અંધા-ધુંધીને ચક્રાવરણે [એન્ટીસ્ટસ] ની ભાવી સમાજવ્યવસ્થાની કલ્પના કેંઈ જુદી

જ છે. ક્યો કે સામ્યવાદી સમાજવ્યવસ્થા કરતાં તેમની કલ્પના છેક જ ઉત્તરી, અવગી અને ઉંધી દિશાએ જનારી છે. તેઓ તેના ઉત્પાદનનાં સાધનોને, વધારે વીશાળ,

કેન્દ્રીત અથવા તે સુવ્યવસ્થીત બનાવવાને બદલે તેઓ તેના નાના નાના ભાગલા પાડી નાખે છે, તેથી કરીને કુદરત ઉપરના મનુષ્યોના સ્વામીત્વને પણ નબળું બનાવી મુકે છે. તેમની લાપી સમાજવ્યવસ્થામાં અસાધારણ યોગનાના વીચારણું કે મોટા સંઘોનું સ્થાન નથી. તેમની વ્યવસ્થા પ્રમાણે તે મોટામાં મોટા યંત્રોને પુરેપુરી રીતે ઉપયોગ અશક્ય થઈ પડે, અસાધારણ ધોરણે નવા રેલ રસ્તા બાંધવા કે વીશાળ પાયા ઉપર નહેરો ખાદવી તે બધું એ અશક્ય થઈ પડે.

આપણે ઉદાહરણથી તેની વીગત તપાસીએ. વરાળથી ચાલતાં યંત્રોને બદલે વીજળી દાખલ કરવા માટે ઘણી ઘણી વાતો કરવામાં આવે છે, અને એ વીજળી ઉત્પન્ન કરવા માટે દેશમાંના તમામ જળધોધોને ઉપયોગ કરવાની એ વાતો થાય છે. એ રીતે ઉત્પન્ન થયેલા વીજતબળને સુચોચ પ્રમાણસર વહેંચવા માટે અને તેમાંથી વધારેમાં વધારે લાભ કેવી રીતે મેળવી શકાય તેની વ્યવસ્થા કરવા માટે તેનો અંદાજ, માપ, વજન વગેરેની પુરેપુરી ચોક્કસાઈ કરવાની જરૂર છે. એમ કરવાનું કારણ શું અને વ્યવસ્થીત રીતે તે ચોક્કસ કેવી રીતે થઈ શકે, તે આ વખતે વીચારી લેવું જરૂરનું છે.

ઉપર જણાવ્યું તે પ્રમાણે બધું સુચ્ય-સ્થીતપણે કરવું હોય તો તે શક્ય ત્યારે જ બની શકે, કે જ્યારે વીજળીકબળ ઘણા જ મોટા પ્રમાણમાં ઉત્પન્ન કરવામાં આવતું હોય, તે માત્ર એક અથવા તે બે સ્થળે જ કેન્દ્રીત કરવામાં આવ્યું હોય, અને તેવાં જ કેન્દ્રસ્થળેથી તેની વ્યવસ્થા થતી હોય તેમ જ તેના કામકાજ ઉપર કાણુ રાખવામાં આવતો હોય.

હવે એનાક્રીસ્ટોના ધોરણે જોઈએ તો એક બીજા સાથેના સમ્બંધખળ સંબંધથી જોડાયેલાં કામદારોનાં નાનકડાં મંડળો, જે સ્વતંત્ર રીતે નાના પ્રમાણમાં ઉત્પાદન કરતાં હોય છે તેમનાથી આ કામ કેવી રીતે થઈ શકે? તેમ બનવું જ અશક્ય થઈ પડે, અર્થાત

એનાક્રીસ્ટોની વ્યવસ્થામાં ઉત્પાદનની ચોચ વ્યવસ્થા જ થઈ શકે નહીં. એટલે સામ્ય-વાદીઓની રીતથી ઉલટી રીતે તેમની સમાજવ્યવસ્થામાં કામદારોને વધારેમાં વધારે કલાક સુધી મજૂરી કરવી પડે, એટલે ઘણા મોટા પ્રમાણમાં તેમને કુદરતની ઉપર આધાર રાખતા રહેવું પડે. હું કામમાં કહીએ તો એનાક્રીસ્ટોની વીચારસરણી પ્રમાણેની કાર્ય-વ્યવસ્થા એ તો બીજું કશું જ નહીં, પણ માનવતાના વીકસના માર્ગમાં આડખીટ્ટી ઊભી કરનાર ધોરણ છે. એથી જ સામ્ય-વાદીઓ અંધાધુંધીમાં માનનારા વચના શીક્ષણનો વીરોધ કરે છે.

આ ઉપરથી હવે વાચક સ્પષ્ટ સમજી શકશે કે, સામ્યવાદીઓ જ્યારે નવીન સમાજરચનામાં સમાજનું પુનર્વીધાન કરવાના મતના છે, ત્યારે અંધાધુંધીમાં માનનારા એનાક્રીસ્ટો સમાજની દોલતના ભાગલા પાડવાની ચળવળ ચલાવી રહ્યા હોય છે. તેમની નાનકડી સંઘરચનામાં વીશાળ માનવ-સમુદાય માટે સ્થાન કે વ્યવસ્થા નથી હોતાં, પણ ઘણી વખત તો બખ્ખે, ત્રણ ત્રણ કે પાંચ પાંચ જ માણસોની મંડળીઓ રચવામાં આવેલી હોય છે. હવે વીચાર કરો કે હીંદુસ્થાન જેવા પાંચીસ કરોડ મનુષ્યોનું દેશમાં, બે, ત્રણ કે પાંચ માણસ પોત-પોતાનું સ્વતંત્ર મંડળ સ્થાપે, અને દોલતવાળાઓની દોલત જપ્ત કરી લઈ, અંદર અંદર સમાન ભાગે વહેંચી લઈ પોતપોતાને હીસાબે અને જોખમે ઉત્પાદનનાં કામ શરૂ કરે તો, સારા એ દેશમાં સાત, આઠ કે દશ કરોડ જેટલાં મંડળો ઊભાં કરવાં પડે, ત્યારે દેશની શું દશા થાય? એ તમામ મંડળો પોતપોતાની રીતે, જુદાં જુદાં પરસ્પરથી સ્વતંત્ર રહીને કામ કરે તો દેશમાં કેટલી અવ્યવસ્થા અને અંધાધુંધી ફેલાય અને માનવશક્તિ તેમ જ સમયનો નાશ થાય? એ તમામ મંડળો જે દેશની દોલતનો અંદર અંદર ભાગ પાડવા ભાગે તો બધા એ જ કામમાં રોકાઈ જાય અને પરીણામે ફરીથી મુડીવાદીઓની જ સત્તા અસ્તીત્વમાં આવતાં નવીન સમાજવ્યવસ્થામાં જે વર્ગની મુક્તિ કરવાની છે, તે જ શ્રમજીવીવર્ગની ઉપર મુડીવાદીઓની હીંસક દમનનીતીનું મર્યાદા મોજું ફરી વળે.

લેકેશાયર અને હિંદ

૩૦ વર્ષના વેપારની
સમાલોચના

: લેખક :

અર્થશાસ્ત્રી

હીંદના કાપડના ઉદ્યોગને માટે તો ૧૯૩૦ નું વર્ષ ભાર્યે જ ભુલાય તેવું ગણાશે. પસંદગીના ધોરણ પરની રક્ષણનીતીનો અખતરો કાપડના ઉદ્યોગ પર પડેલી જ વખત અગમચલામાં આવ્યો. ૧૯૩૦ ના ઇંદીઅન ફાઇનેન્સ એક્ટથી બધા પ્રકારના સુતરાઉ કાપડ પરની જકાત ૧૧ ટકાને બદલે ૧૫ ટકા થઈ અને કોટન ટેક્સાઇલ ઇન્ડસ્ટ્રી (પ્રોટેક્શન) એક્ટથી રક્ષણનીતીના ધોરણ પર બીજી વધુ જકાત પડી. હીંદી માલને રક્ષણ આપવાને બદલે બ્રીટીશ પસંદગીના ધોરણનો સીદાંત નાણુંખાતાંએ જકાતમાં દેહી ખેસાડો છે. તેમ કરવાની શું જરૂરત હતી ?

૩૦ વર્ષની વપરાશ

તે પ્રશ્નનો જવાબ આપતાં પહેલાં છેલ્લાં ૩૦ વર્ષના કાપડના વેપારના આંકડા કંઈક નવું અજ્ઞાણ પાડશે. હીંદમાં કેટલું કાપડ વપરાય છે તેના આંકડાઓ નીચે પ્રમાણે એળા કરી રાખાય.

(વીદેશી કાપડની કુલ આયાત)-(હીંદમાંથી ફરીને વીદેશ ચડતું કાપડ)-(હીંદી કાપડનું ઉત્પાદન)-(વીદેશ જતું હીંદી કાપડ)-એટલે કે હીંદમાં આવતા કુલ વીદેશી કાપડમાંથી ફરીને વીદેશ ચડતું વીદેશી કાપડ બાદ કરીને તેમાં હીંદી કાપડનું ઉત્પાદન, (વીદેશ ચડેલા દેશી માલનો અર્થ બાદ કરીને),

ઉમેરવું. સામેનો કોઠો મીલના કાપડની છેલ્લાં ૩૦ વર્ષની માથાંદીક સરાસરી વપરાશ બતાવે છે.

આ કોઠો બતાવે છે ૧૯૦૦-૦૧ થી છેલ્લા મહાન વીચર શરૂ થયો ત્યાં સુધી ૧૯૧૩-૧૪ સુધી મીલમાં બનાવેલા સુતરાઉ કાપડની વપરાશના આંકડા ઉંચા જ ચડતા જતા હતા.

મીલના સુતરાઉ કાપડની વપરાશ

૧૯૦૦-૦૧ માં હીંદમાં મીલ કાપડની કુલ વપરાશ ૨૨૯ કરોડ વાર એટલે કે માથા દીઠ સરાસરી ૭.૭૬ વાર હતી. તેમાં ૧૯૪ કરોડ વાર એટલે સરાસરી માથાંદીક ૬.૬ વાર વીદેશમાંથી આયાત થયેલો માલ, અને ૩૫ કરોડ વાર (સરાસરી માથાંદીક ૧.૧૬ વાર) દેશી મીલોનો માલ હતો. ૧૯૦૭-૦૮ સુધી થોડી ઘણી વતી એટલી વપરાશ થતાં આંકડા ૩૨૧ કરોડ વાર એટલે માથા દીઠ ૧૦.૬૨ વાર સુધી ગયા. એટલે આઠ વર્ષમાં ૮૨ કરોડ વા કાપડની-૧૯૦૦-૦૧ ના આંકડા કરતાં ૪૦ ટકા કાપડની વપરાશ વધી. તેમાં વીદેશી માલની આયાતમાં ૧૯૦૦-૦૧ ના કરતાં ૫૩ કરોડ વાર ૨૭ ટકાનો વધારો થયો. જ્યારે દેશી માલમાં ૩૯ કરોડ વાર-૧૧૧ ટકાનો વધારો થયો. ત્યારબાદ બે ત્રણ વર્ષ સુધી કાપડની

મીલમાં બનેલા સુતરાઉ કાપડના હીંદમાં માથા દીડ સરાસરી વપરાશ

વર્ષ	આયાત (બીદેશીની ફરીનેનીકાસ બાદ કરતાં.)	કરોડવારમાં માથાં દીડવાર	કીંદી મીલોનું ઉત્પાદન (બીદેશ ચક્રવેલ બાદ કરતાં)	કરોડવારમાં માથાંદીડ વાર	કરોડ વારમાં માથાંદીડ વાર	કુલ વપરાશ
૧૯૦૦-૦૧	૧૯૪	૬. ૬	૩૫	૧.૧૯	૨૨૯	૭.૭૯
૧૯૦૧-૦૨	૨૧૨	૭.૨૧	૪૪	૧. ૫	૨૫૬	૮.૭૧
૧૯૦૨-૦૩	૨૦૫	૬.૯૭	૪૫	૧.૫૩	૨૫૦	૮. ૫
૧૯૦૩-૦૪	૧૯૬	૬.૬૭	૫૨	૧.૭૭	૨૪૮	૮.૪૪
૧૯૦૪-૦૫	૨૨૩	૭.૫૯	૫૯	૨.	૨૮૨	૯.૫૯
૧૯૦૫-૦૬	૨૩૯	૮.૧૩	૬૧	૨.૦૭	૩૦૦	૧૦.૨૦
૧૯૦૬-૦૭	૨૨૬	૭. ૬	૬૩	૨.૧૪	૨૮૯	૯.૮૩
૧૯૦૭-૦૮	૨૪૭	૮. ૪	૭૪	૨.૫૨	૩૨૧	૧૦.૯૨
૧૯૦૮-૦૯	૧૯૪	૬. ૬	૭૪	૨.૫૨	૨૬૮	૯.૧૨
૧૯૦૯-૧૦	૨૧૪	૭.૨૮	૮૭	૨.૯૬	૩૦૧	૧૦.૨૪
૧૯૧૦-૧૧	૨૨૪	૭.૧૧	૯૪	૨.૯૮	૩૧૮	૧૦.૦૫
૧૯૧૧-૧૨	૨૩૭	૭.૫૨	૧૦૬	૩.૩૭	૩૪૩	૧૦.૮૯
૧૯૧૨-૧૩	૨૯૫	૯.૩૭	૧૧૩	૪.૫૯	૪૦૮	૧૨.૯૬
૧૯૧૩-૧૪	૩૧૩	૯.૯૩	૧૦૭	૩. ૪	૪૨૦	૧૩.૩૩
૧૯૧૪-૧૫	૨૪૮	૭.૬૫	૧૦૭	૩. ૪	૪૮૮	૧૧. ૫
૧૯૧૫-૧૬	૨૧૧	૬. ૭	૧૩૩	૪.૨૨	૩૪૪	૧૦.૯૨
૧૯૧૬-૧૭	૧૮૩	૫.૮૬	૧૩૨	૪.૧૯	૩૧૫	૧૦.
૧૯૧૭-૧૮	૧૪૭	૪.૬૭	૧૪૨	૪.૫૧	૨૮૯	૯.૧૮
૧૯૧૮-૧૯	૧૦૧	૩. ૨	૧૩૦	૪.૧૩	૨૩૧	૭.૩૩
૧૯૧૯-૨૦	૯૦	૩.૧૪	૧૪૪	૪.૫૭	૨૪૩	૭.૭૧
૧૯૨૦-૨૧	૧૪૫	૪.૫૫	૧૪૩	૪.૪૮	૨૮૮	૯.૦૩
૧૯૨૧-૨૨	૧૦૨	૩. ૨	૧૫૭	૪.૯૨	૨૫૯	૮.૧૨
૧૯૨૨-૨૩	૧૫૨	૪.૭૬	૧૫૬	૪.૮૯	૩૦૮	૯.૬૫
૧૯૨૩-૨૪	૧૪૨	૪.૪૫	૧૫૪	૪.૮૩	૨૯૬	૯.૨૮
૧૯૨૪-૨૫	૧૭૭	૫.૫૫	૧૭૯	૫.૬૧	૩૫૬	૧૧.૧૬
૧૯૨૫-૨૬	૧૫૩	૪. ૮	૧૭૯	૫.૬૧	૩૮૨	૧૦.૪૧
૧૯૨૬-૨૭	૨૭૬	૫.૫૨	૨૦૬	૬.૪૩	૩૮૨	૧૧.૬૭
૧૯૨૭-૨૮	૧૯૪	૬.૦૮	૨૧૯	૬.૮૭	૪૧૩	૧૨.૯૫
૧૯૨૮-૨૯	૧૯૨	૬.૦૨	૧૭૪	૫.૪૫	૩૬૬	૧૧.૪૭
૧૯૨૯-૩૦	૧૯૦	૫.૯૫	૨૨૮	૭.૧૫	૪૧૮	૧૩.૫૫

વપરાશ ઓછી હતી. પરંતુ સ્વેચ્છા મહાન
વિગ્રહ પહેલાંના ૩ વર્ષોમાં સુતરાઉ કાપડની
વપરાશમાં અત્યંત વધારો થયો હતો. ૧૯૧૨-
૧૩ માં ૪૦૮ કરોડ વાર મીલનું કાપડ
આયાત હતું, જ્યારે ૧૯૧૩-૧૪ માં તે

આંકડો ૪૨૦ કરોડ વાર-માથાંદીડ સરાસરી
૧૩.૩૩ વાર-મુઠી પહેાંચ્યો. ૧૯૦૭-૦૮
ની અપત કરતાં તે વખતે હરાહમ ૧૦૦
કરોડ વાર-૩૦ ટકા વધુ વપરાયું. છેલ્લાં
૩૦ વર્ષમાં મીલના કાપડની સૌથી વધુ

વપરાશ ૧૯૧૩-૧૪માં જ થઇ હતી. તેમાં ૧૯૦૭-૦૮ કરતાં વીદેશી માલની આયાતમાં ૨૬૫ ટકાનો વધારો અને દેશી કાપડની વપરાશમાં ૪૫ ટકાનો વધારો થયો હતો. યુરોપના તે સમયને લઇને લેડશાપર ઉદ્યોગ પર સખ્ત ફટકો પડ્યો. તે વખતે હીંદી ઉદ્યોગનો પણ ખુબ ઉત્કર્ષ ન થયો તેનું કારણ નવાં કારખાનાં મારેનાં યત્રો દરીઆ રસ્તે આગે શક્યાં નહીં તે જ છે.

દેશી મીલોનું ઉત્પાદન

લગભગ પાંચ વર્ષોમાં દેશી મીલના કાપડની વાર્ષિક સરાસરી ખપત ૧૨૯ કરોડ વાર હતી. વીદેશી કાપડની આયાતમાં દર વર્ષે સખ્ત ઘટાડો થતો જતો હતો અને ૧૯૧૬-૨૦ માં તે વીદેશી મીલના માલની આયાતનો આંકડો તદ્દન તળીએ જઇ પેટા એટલે કે ફક્ત ૯૦ કરોડ વાર કાપડ જ આવ્યું હતું. ૧૯૧૮-૧૯ માં કુલ ૨૩૧ કરોડ વાર કાપડની જ વપરાશ હતી. તે આંકડા ૧૯૦૦-૦૧ આંકડા જેટલી જ લગભગ થવા જાય છે. ૧૯૨૭-૨૮ માં કાપડની કુલ ખપત ૪૧૩ કરોડ પડેલી અને તે ૧૯૧૨-૧૩ ના આંકડા જેટલી જ લગભગ થવા જાય છે. ૧૯૦૦-૧ અને ૧૯૧૮-૧૯ ની મીલના કાપડની કુલ વપરાશ લગભગ સરખી હતી પરંતુ ૧૯૦૦-૦૧ માં ફક્ત ૩૫ કરોડ વાર દેશી માલની વપરાશ હતી જ્યારે ૧૯૧૮-૧૯ માં તે ૧૩૦ કરોડ વાર થઇ હતી. એટલે લગભગ ચોથા ચારગણી વધી ગઇ હતી. ૧૯૨૮-૨૯ માં પડેલી હડતાલોને લઇને કાપડ એણું ઉત્પન્ન થયું હતું. જતાં ૧૯૨૯-૩૦ માં હીંદી મીલોએ ૨૨૮ કરોડ વાર કાપડ તૈયાર થયું હતું.

‘વીદેશી’ની આયાત

૧૯૨૭-૨૮ થી ૧૯૨૯-૩૦ સુધી એટલે છેલ્લાં ત્રણ વર્ષમાં વીદેશી કાપડની આયાત લગભગ એકધારી ટકી રહી હતી. ૧૯૨૯-૩૦ માં માથાં દીક વપરાશ ૧૩.૧૦ વાર હતી અને લગાઇ પડીના વર્ષોમાં, તે આંકડો સૌથી ઉચ્ચ ગયો છે, અને તે ૧૯૧૩-૧૪ ની વપરાશના જેટલો જ થવા જાય છે. લગાઇ પડેલાં હીંદી કાપડખર્ચમાં વીદેશી માલે સારો અંક જમાવ્યો હતો. અત્યારે તે આયાતના અને હીંદી માલના આંકડાઓ લગભગ સરખા જેવા જ થઇ ગયા છે. ૧૯૧૩-૧૪ માં માથાં દીક ૧૩.૧ વારની વપરાશમાં ૩.૪ વાર જ હીંદી મીલોના કાપડની સરેરાશ આવતી હતી, જ્યારે ૧૯૩૦-માં ૭.૧૫ વાર માથાં દીક સરાસરી હીંદી કાપડ વપરાયું હતું. આ આંકડા ખતાવી આપે છે કે છેલ્લા ૩૦ વર્ષમાં હીંદી કાપડના ઉદ્યોગે ખુબ ઝડપથી પ્રગતિ સાધી છે.

મી. હાડીની તપાસ

હીંદી મીલોનું કાપડ વીદેશી માલ સાથે ફેટલી સખ્ત દરીકાઇ કરે છે, તે કોટન ટરીફ એપ્રીસર મા. હાડીએ ચોતાના અહેવાલમાં આપેલા આંકડાઓ પરથી ખબર પડે છે.

એટધીટનમાંથી આયાત કાપડ

લગાઇ પડેલાં આયાતનો મોટો જથ્થો એટધીટનમાંથી આવતો હતો તે ઉપરન આંકડા ખતાવી આપે છે.

૧૯૧૩-૧૪ માં કુલ ૩૧,૯૭૦ લાખ વાર કાપડ આયાત થયું હતું. તેમાંથી ૩૧૦૪૦ લાખ વાર તે એટધીટનમાંથી જ

વીદેશથી હીંદમાં આવતું અને હીંદમાં ઉત્પન્ન થતું કોપડ

(લાખ વારમાં)

	ક્રીડન	જપાન	ચીન	કુલ આયાત	હીંદી મીસાત ઉત્પાદન	કુલ
૧૮૯૬-૧૯૦૦	૨૧,૬૬૦	...	...	૨૧,૬૧૦	૪૧૬૦	૨૬,૧૦૦
૧૯૦૦-૦૧	૧૯,૭૨૦	...	...	૨૦,૦૩૦	...	...
૧૯૦૧-૦૨	૨૧,૫૪૦	...	...	૨૧,૬૦૦	...	...
૧૯૦૨-૦૩	૨૦,૭૧૦	...	...	૨૧,૦૭૦	...	...
૧૯૦૩-૦૪	૧૯,૯૭૦	...	...	૨૦,૩૩૦	...	...
૧૯૦૪-૦૫	૨૨,૫૧૦	...	...	૨૨,૮૮૦	૬૭૮૦	૨૯,૬૬૦
૧૯૦૫-૦૬	૨૪,૧૫૦	...	...	૨૪,૬૩૦	...	...
૧૯૦૬-૦૭	૨૨,૭૬૦	...	...	૨૩,૧૮૦	...	...
૧૯૦૭-૦૮	૨૪,૮૭૦	...	...	૨૫,૩૨૦	૭૦૮૦	૩૩,૪૦૦
૧૯૦૮-૦૯	૧૯,૪૧૦	...	...	૧૯,૯૩૦	૮,૨૪૦	૨૮,૧૭૦
૧૯૦૯-૧૦	૨૧,૪૧૦	...	...	૨૧,૬૩૦	૯,૬૪૦	૩૧,૫૭૦
૧૯૧૦-૧૧	૨૨,૫૨૦	...	...	૨૩,૦૮૦	૧૦,૪૩૦	૩૩,૫૧૦
૧૯૧૧-૧૨	૨૨,૭૬૦	૧૦	...	૨૪,૩૮૦	૧૧,૩૬૦	૩૫,૮૨૦
૧૯૧૨-૧૩	૨૯,૪૨૦	૬૦	...	૩૦,૨૩૦	૧૨,૨૦૦	૪૨,૪૩૦
૧૯૧૩-૧૪	૩૧,૦૪૦	૮૦	...	૩૧,૬૭૦	૧૧,૬૪૦	૪૩,૬૧૦
૧૯૧૪-૧૫	૨૩,૭૮૦	૧૬૦	...	૨૪,૪૬૦	૧૧,૩૬૦	૩૫,૮૨૦
૧૯૧૫-૧૬	૨૦,૪૬૦	૩૬૦	...	૨૧,૪૮૦	૧૪,૪૨૦	૩૫,૯૦૦
૧૯૧૬-૧૭	૧૭,૮૬૦	૧,૦૦૦	૧૦	૧૯,૩૪૦	૧૫,૭૮૦	૩૫,૧૨૦
૧૯૧૭-૧૮	૧૪,૩૦૦	૮૫૦	૧૦	૧૫,૫૬૦	૧૬,૧૪૦	૩૧,૭૦૦
૧૯૧૮-૧૯	૮,૬૭૦	૨,૩૮૦	...	૧૧,૨૨૦	૧૪,૫૧૦	૨૫,૭૩૦
૧૯૧૯-૨૦	૯,૭૬૦	૭૬૦	...	૧૦,૮૬૦	૧૬,૪૦૦	૨૭,૨૬૦
૧૯૨૦-૨૧	૧૨,૯૨૦	૧,૭૦૦	૧૦	૧૫,૧૦૦	૧૫,૮૧૦	૩૦,૯૧૦
૧૯૨૧-૨૨	૯,૫૫૦	૮૦૦	૧૦	૧૦,૯૦૦	૧૭,૩૨૦	૨૮,૨૨૦
૧૯૨૨-૨૩	૧૪,૫૩૦	૧,૦૮૦	૨૦	૧૫,૬૩૦	૧૭,૨૫૦	૩૩,૧૮૦
૧૯૨૩-૨૪	૧૨,૧૯૦	૧,૨૩૦	૬૦	૧૪,૮૬૦	૧૭,૦૨૦	૩૧,૮૮૦
૧૯૨૪-૨૫	૧૬,૧૪૦	૧,૫૫૦	૫૦	૧૮,૨૩૦	૧૯,૭૦૦	૩૭,૯૩૦
૧૯૨૫-૨૬	૧૨,૮૭૦	૨,૧૭૦	૨૦	૧૫,૬૪૦	૧૮,૫૪૦	૩૫,૧૮૦
૧૯૨૬-૨૭	૧૪,૬૭૦	૨,૪૪૦	૨૦	૧૭,૮૮૦	૨૨,૫૬૦	૪૦,૪૭૦
૧૯૨૭-૨૮	૧૫,૪૩૦	૩,૨૩૦	૭૦	૧૯,૭૩૦	૨૩,૫૭૦	૪૩,૩૦૦
૧૯૨૮-૨૯	૧૪,૫૬૦	૩,૫૭૦	૧૩૦	૧૯,૩૭૦	૧૯,૮૩૦	૩૮,૩૦૦
૧૯૨૯-૩૦	૧૨,૪૮૦	૫,૬૨૦	૧૦૦	૧૮,૧૮૦	૨૪,૧૮૦	૪૩,૩૮૦

આવ્યું 'હુ'. યુરોપના છેલ્લા મહાન વીઝ-
દને લઈને હીંદના બજારમાં ખીજ દેશોએ
પગપેસારો કર્યો—તેમાં ખાસ લાલ તે જાપા-
નને થયો. ૧૯૧૮-૧૯ માં ૧૧,૨૨૦ લાખ
વારની કુલ આયાતમાંથી એટલીટનમાંથી
૮૬૭૦ લાખ વાર આવ્યું હતું અને જાપા-
માંથી ૨૩૮૦ લાખ વાર આયાત થયું હતું.
૧૯૨૩-૨૪ પછી તે જાપાને સારી હરી-
ફાઈ શરૂ કરી છે.

હરીફાઈ અને હીંદી બજાર

૧૯૨૯-૩૦ માં ૧૯,૧૯૦ લાખ વાર
કાપડ હીંદમાં આયાત થયું હતું. તેમાંથી
૧૨,૪૮૦ લાખવાર ક્ષીટનમાંથી આવ્યું
હતું, બ્યારે ૫,૬૨૦ લાખ વાર કાપડ જાપાને
હીંદમાં મોકલ્યું હતું. એટલે જાપાનની
નીકાસ ક્ષીટનની નીકાસના લગભગ ૫૦
ટકા પહોંચી ગઈ. જાળ દેશોમાંથી પણ
વધુને વધુ કાપડ આયાત થતું જાય છે.
૧૯૨૯-૩૦ માં ખીજ દેશોનું કાપડ ૧૦,૯૦
લાખ વાર થયું હતું.

એ વખતમાં હીંદી ઉદ્યોગે પણ ખુબ
આગળ પગલાં ભર્યાં હતાં. ૧૯૧૩-૧૪ માં
એટલીટનના કાપડનો વેપાર મંદો પડવાનાં
મુખ્ય એ કારણો હતાં. હીંદી માલના
ઉત્પાદનમાં થતો જતો બેહદ વધારો એ
પહેલું કારણ હતું. અને જાપાનમાંથી આવતા
કાપડના જથ્થામાં પણ ૫,૫૦૦ લાખ વારનો
વધારો થયો તે ઇંગ્લાંડના મંદ પડેલા
વેપારનું બીજું કારણ હતું. આ રીતે
ઇંગ્લાંડ હીંદના બજારમાંથી થોડું ખસી
ગયું છે. ઇંગ્લાંડના વેપારને હીંદી માલ
ઉદ્યોગ અને જાપાનીઝ મીઝ ઉદ્યોગની
પ્રગતીએ સારો ધક્કો માર્યો છે.

લે'કેશાયરનો ઉદ્યોગ

હીંદી મીઝ ઉદ્યોગની પ્રગતી અને જાપા-
નના પગપેસારા ઉપરાંત પણ ઇંગ્લાંડને ધક્કો

ખમવો પડ્યો તેનું એક બીજું કારણ છે.
લે'કેશાયરના કાપડના ઉદ્યોગની પરિસ્થિતિ
અસ્થિર હતી. ઉદ્યોગને પગભર કરવાને નામે
મીઝ માલિકો પગારમાં કાપકુપની વાતો કરતા
હતા. બીજી બાજુ ૧૯૨૯ ના મે માસથી
વજાટનું ખર્ચ ઓછું લાંબવા માટે માલિકો
વધુ શાળો પર મજુરો કામ કરી શકે કે
નહીં તેના અખતરા કરાવતા હતા. જુન
અને જુલાઈમાં પગારમાં કાપકુપની ખુબ
વાતો મંજૂર થતી. જુન માસમાં મીઝની
કાંતવાની અને વજાટવાની બન્ને શાખાઓમાં
પગારમાં ૨૫ ટકાનો ઘટાડો થયો જોઈએ
એમ મીઝ માલિકોએ દાવો કર્યો. મજુરોના
પ્રતીતીધીઓ સાથે મસજત શરૂ થઈ—તે
પડી લાંગી અને પરીણામે મીઝના કાંતવાના
અને વજાટવાના ખાતાંઓમાં હડતાલ પડી.

હડતાલ જુલાઈની ૨૬ મી તારીખથી
૩ અઠવાડીયાં ચાલુ રહી. તે વખતે માલનું
વધુ ઉત્પાદન કરવામાં આવતું નહતું, એટલે
હડતાલથી બહુ ગેરફાયદો ન થયો; પરંતુ
હડતાલ પડવાના બચથી અર્થાંત બનેલા
વાતાવરણને લઈને લે'કેશાયરના મીઝ માલિકો
અને લે'કેશાયરના માલના વેચનારાઓ પર
ખુબ અસર થઈ હતી. આખરે સરકાર
વચ્ચે પડી અને કુછો પંચ-
સન્મુખ મુકવાનું હતું. પંચે ઠરાવેલા દર
દરતાં ૧૨૧ ટકા ઘટાડો આપવાનો સુદાહો
આપ્યો. આથી મજુરોમાં તીવ્ર અસંતોષ
ફેલાયો, અને મજુરો પગારનો પ્રશ્ન કરીને
ઉપાડી લેશે એવા ચીન્દ જણાવાં શરૂ થયાં.
ઓછાં ખર્ચથી ઉત્પાદન કરી વધુ નફો
મેળવવા માટે કે બીજાં બજારોમાં પોતાનો
પગ સાબુત રાખવા માટે મીઝમાલિકોએ
પગારના ઘટાડા ઉપરાંત વધુ શાળોની રીત
તો દાખલ કરી હતી; છતાંએ ઓપીસના
ખર્ચના ઘટાડા માટે મીઝના જોડાણનાં
પગલાં તેઓએ ભર્યાં. ૧૯૨૯ માં લે'કે-
શાયર કોટન કોરપોરેશન રજીસ્ટર થઈ.
તેનો ઉદ્દેશ ફેટીક મીઝને પોતાના હાથમાં
લેવાનો હતો. ૧૯૨૯ ના જુલાઈ માસમાં

તે કારપોરેશને બાંહેડે ક્યું' કે એક કરોડ ત્રાક અને .૬,૦૦૦ શાળાવાળી ૭૧ કંપનીઓ તરફથી જોડાણની માગણીઓ તેને મળી હતી. શરૂઆતમાં કારપોરેશનને સુરક્ષાઓ ખુબ નહીં પરંતુ ૧૯૨૯ ના વર્ષની આખરે કુલ ૬,૭૫૦,૦૦૦ ત્રાક અને ૨,૦૦,૦૦૦ શાળાવાળી ૭૧ કંપનીઓએ તેમાં જોડાવાનું ક્યું. આ કારપોરેશન ઉપરાંત ૩૧ મીલોવાળી બીજી ૧૫ કંપનીઓનું પણ એક જોડાણ થયેલું છે. મલુરોની નોકરી પર, મોટા પ્રમાણમાં કાપ મુકનાર વધુ શાળાની પ્રથા, અને આ જોડાણોએ લેક્ષાયરના ઉદ્યોગને મુદ્દીલર માલેતુબરોના લાભ માટે પગલર કર્યો.

આયાત પર અંકુશ

લેક્ષાયરની સ્થિતિ કંદેડી તો હતી જ. પગારના ઘટાડાથી થયેલા અને શાળાને વધારવાની હીલચાલથી મલુરોમાં ફેલાયેલા અસંતોષની સાથે કમકાતની મારવાડી એમ્બરે અમુક પ્રકારના માસની આયાત સામે પ્રતીબંધ પોકાર્યો. ૧૯૨૯ ના એપ્રિલ અને મે અને સપ્ટેમ્બર માસમાં જુરા કાપડ પર તેવો જ પ્રતીબંધ ૧૯૩૦ માં પણ તેઓએ ફરીને મુક્યો અને ત્યારબાદ લેક્ષાયરને મેથી ડીસેમ્બર ૧૯૩૦ સુધી નવા આડરો ન આપવાનું તેઓએ ઠરાવ્યું. આવા ઠરાવની અસર ઘુરત ન થઈ પરંતુ તેથી લેક્ષાયરની કાપડ બજારનું વાતાવરણ અનીશ્ચિત બન્યું.

વધુ જકાતનો પ્રશ્ન

તે ઉપરાંત વધુ જકાત પડવાના પ્રશ્ને લેક્ષાયરના કાપડના વેપારને વધુ અનીશ્ચિત બનાવ્યો. ૧૯૨૯ ના જુલાઈ માસમાં મી. હાડી કોટન ટેરીફ ઓફીસર નીમણો. હાડીને હીંદી સરકાર તરફથી થયેલી સુચનાઓના ગ્રીન લાઈ-નકાનું બીલું ધેરણ સુચવતા બાબતના ઇંગ્લાંડમાં ખુબ ચર્ચાએ પેદા કરી. મી. હાડીએ તૈયાર કરેલા રીપોર્ટ પરથી હીંદ સાથે જપાનની હરીફાઈ કેટલી સખત હતી તે જણાઈ આવ્યું. વળી ૧૯૩૦-૩૧ માં હીંદ સરકારની આર્થિક

સ્થિતિ ખુબ સંકટામણવાળી હતી. ખર્ચને પુરા પડવા માટે ઉચ્ચ વધારવાની અત્યંત જરૂરત હતી. અને ખરો પુરવાને માટે કાપડ પરની જકાત એ સૌથી સહેલા રસ્તો હતો. આવી પરીસ્થિતિને લઇને તે બાબત જાણનાર લેક્ષાયરમાં વધુ જકાતનો લાભ પેદા અને આખરે નાણાં પ્રધાને ૧૯૩૦ ની ૨૮ મી ફેબ્રુઆરીએ રજુ કરેલા અંદાજપત્રક પરથી જકાતના વધારા માટેના ધારાવીધાનનો પ્રશ્ન ચર્ચ્યો.

નાણાંબીડ

ઉપરનાં કારણો ઉપરાંત લેક્ષાયરના વેપારને ધક્કો લગાડનાર બીજાં એ કારણો પણ છે.

(૧) રૂડ અનીશ્ચિત બજાર, અને

(૨) હીંદની રાજકીય પરીસ્થિતિ. અમેરિકાન રેનો લાવ ૧૦ પેન્સ થયા. તે એટલા નાણાં હતા કે તેથી વધુ નાણાં જશીએમ માનવું જ અશક્ય લાગતું હતું; પરંતુ અમેરિકાના ધઉંના વેપારની સખત મંદીએ બજારમાં સખત નાણાંબીડ ઉભી કરી. રેનો લાવ વધુને વધુ ગગડતો ગયો. હીંદી રેનો લાવ પણ તે સાથે જ ઘટવા શરૂ થયા.

બહીષ્કારની ચળવળ

ઉપરનાં કારણો ઉપરાંત બહીષ્કારની ચળવળે પણ લેક્ષાયરના વેપાર પર થોડી ઘણી અસર કરી. પરંતુ બહીષ્કારને જ સંતોષામુળ અને અમોઘ અલ્પ માનનાર મહાસભાના મોવડીઓએ ફક્ત ઇંગ્લાંડના કાપડના મીલમાલેકો, મુદીવાદીઓની જમાતના મુદ્દીલર માણસો-સામે ઉપાડેલી આર્થિક ઝુંબેશથી ફક્ત તેઓ જ ગભરાયા. રાજકીય ક્ષેત્રમાં તેની બહુ અસર ન થાય તે સ્વભાવીક છે; કારણકે લેક્ષાયરના વેપારને આંચ આણુનરં બીજાં આર્થિક કારણો ઉપર આધાર છે. તે કારણો ગાંધીજીના કાર્યક્રમને આભરી હતાં એમ કોઈ મનતાની મુખાઈ કરે જ નહીં. સાથે આપેલા કાણ બનાવે છે કે મુદ્દીલર મીલમાલેકોને લાભગ ધુટ-જીલર કરનાર અનેક કારણોમાં બહીષ્કારનું સ્થાન બહુ ઉંચું નથી.

કોં દ

એક જાત
ખાસીયત

:લેખક:

તનાયકની ગરુડરાજ
જેવી ચક્રાર અખિએ
પલવારમાં આખો માન-
મતો પારખી લીધો.”
પણ માનવસ્વભાવનું
ખરીકે નીરીક્ષણ કર-
નારને જણાશે કે પશુ
અને પક્ષીસંસ્કૃતિનાં ધણાં
પાત્રો સાથે સરખામણી
કરી શકાય, અથવા તો
જોમને પશુ પક્ષીની
ઉપમાઓ આપી શકાય
એવાં ધણાં માણસો
મળી આવે છે.

કેટલાંક માણસો
ખીચારી જેવાં આવે છે.
આપણી પાળેલી ખીચા-
રી આપણી પર ખુશ
ધાય અને આપણા પ્રત્યે

તમારા એપડીના કબાટ આગળ જઈ પુસ્તકો ગમે તેમ ફેંદે

ડુવીઓ, લેખકો અને નવલકથાકારો
વ્યક્તિત્વવાળાં, પ્રતીભાશાળી માન-
વાની સરખામણી પશુ કે પક્ષીસંસ્કૃતિનાં
પાત્રો સાથે કરે ત્યારે મુખ્યત્વે સીંહ કે
ગરુડરાજ સાથે તેની સરખામણી કરે છે,
લખે કે “એ વીરનર સીંહ જેવો જડાદુર
હતો,” અથવા તો લખે કે “આપણા ચારી-

રનેદભાવનું પ્રદર્શન કરવા હમ્મે ત્યારે તે
આપણા પગની આસપાસ ભટકાય છે, વચમાંથી
ઉઘી ધાય, પુંછડી ટાંછટ કરે, અને મંદ
મંદ મ્યાંડિ મ્યાંડિતો સ્વર કાઢતાં આપણા
ચરણક્રમોની આલુખાલુ બ્રમણ કરે. એ
પ્રમાણે કેટલાંક માણસો એવાં હોય છે કે
જે આપણી સાથે વાત કરતાં હોય ત્યારે

રીયાં

ના માનવપ્રાણીની
ની હુંક પીછાણુ

મસ્ત ફકીર

આપણા શરીરને સ્પર્શ કર્યા વગર એમને
એન પ્રે નહીં.

કટકા રોટલાં માટે પોતાના આત્માને વચી
પોતાના જ જાતલાઇઓ નેડે, લડનાર
શ્વાન સરીખાં માણસો પણ આવે છે; તેમ
ધોડાં જેવાં ચપળ; કોંસ જેવાં, આખલા
જેવાં, ગધેડાં જેવાં અને ખીસ્કોલી કે દેડકા
ફેશનની માનવચકતીઓ પણ જરા સંભા-
ળથી આલુખાલુ નીહાળીએ તો મળી
શકે છે.

અગાઉ 'શુજરાત' માસિકમાં શુંદરીયાં
ફેશનનાં માણસોની પીછાન હું કરાવી
ગયોલા. આજે ઉંદરીયાં માણસો પીશે બે
બોલ લખવા માણું છું.

કેટલાંક માણસો અને ખાસ કરીને કેટ-
લીક સ્ત્રીઓ પોપટ જેવી ખાસીયતની આવે
છે. એવાં કોઇ બાતુનું મોહું અને ખાસ
કરીને એમનું નાક અને એમની વાચાળતા
એતાં પોપટ કે કાકાકૌવાનો આપણને જરૂર
પડ્યાત આવે. કોઇ ધીર, ગંભીર, ભારે-
ખમ માણસ જે આખી દુનિયાની અકલ
અને ડહાપણુ પોતાની જ ખોપરીમાં સમાઇ
છે એમ માનવું હોય તે દેખાવમાં ધ્રુવક
જ્યુ લાગે છે. આ સીવાય કુતરાં જેવાં,

તમે લખતા હો ત્યારે તમારા
દેખલ પર પલાટો મારી બેસો

આ ઉંદરીયાં ફેશનનાં માનવપ્રાણીઓનાં
સુખકમળ ઉદે ગયાંઓ લોકડી ફેશનનાં

લાંબાં હોય છે. તેમની આંખો બુઝ્યામની રોશનીવાળી અને ચક્રાર હોય છે, અને તેમનું માનસ અને જીવન ઉંદર જેવું જ સાંકડું અને આપમતકથી હોય છે.

આ ઉંદરીયાં, ઉંદર જેમ દરેક દેકાણે ધુસી જાય, તેમ દરેક સમાજ અને ઘરમાં ધુસી જાય એવાં ધુસણીયાં હોય છે. ઉંદ-

તમે તમારાં પત્ની સાથે કોઈ મહત્વની ચર્ચા કરતાં હો તો ઉંદરીયાની હાજરીથી ખાસ ચેતવે

રીયાં માણસને કોઈની નેડે પીછાન કરવાની કમકસૂત જ હોતી નથી, જરાક ઓળખાણ થઈ કે એવું ઉંદરીયાં માણસ સીધું તમારે ઘેર દાખલું આવવાનું, અને જાણે કેટલાંય વરસોની ઓળખાણ હોય તેમ તમારી નેડે છુટ લેવાનું, અને તમારાં ગૃહજીવન, ઓશી-સજીવન અને તમારા ખાનગી જીવન જાણવા માયું મારવાનું.

ઉંદરને જેમ ખુલ્લું ખાંચરે છુપાઈ વસ્તુઓ કરડવામાં મજા આવે છે, તેમ ઉંદરીયાં ફેશનનાં માણસને લોકોની કાળી બાલુ જાણવામાં, તેની શોધખોળ માટે લટકવામાં અને એ જાણવા પછી તેનો પ્રચાર કરવામાં કંઈ અનેરો આનંદ આવે છે. ડાહ્યા માણસોએ આવાં ઉંદર ખાસીયતનાં માણસોને પોતાની નજીક આવવાં જ દેવાં જોઈએ નહીં. અને હા કરતાં વધુ છુટ લેવા જાય કે તુરંત જ તેમને અટકાવવાં જોઈએ.

ઉંદરીયાં ખાસ ચાપ્પટીવાળું હોતું નથી. પણ કોઈને ત્યાં જતાં તેનાથી સીધું એક દેકાણે ખેસાતું જ નથી. તમારે ઘેર એવું ઉંદરીયાં આવે તો ઘરમાં દરેક સ્થળે ખાં ખાં ખોળ ક્યાં વગર તેને ચેન જ ન પડે, તમે લક્ષા હો અને તેને તેની મરજી પ્રમાણે વર્તવા દો તો એ ઉંદરીયાં તો તમારી લખવાની ટેબલ પર પલાંડી મારી ચડી ખેસે, તમારી સારાંમાં સારી આરામ ખુરશીમાં પોતે લાંબો થઈને પડે. ગમે તેવા મેલા ઘેલા પગ હોય છતાં તમારા છત્ર પડંગ પર ચડી ખેસે, અને લાંબાં શવે તો તમારા જ દેખતાં અડધો પોણો કલાક ઉંઘ ખેંચી કહાડે.

ઉંદરીયાં પ્રાણી એપડીઓનો કાળ હોય છે. તમારે ત્યાં કોઈ ઉંદરીયાં આવે તો તમારી પરવાનગી માટે ચોખ્ખા વગર જ તમારી ચોપડીની કપાટ ઉઘાડી તેની અંદરની ચોપડીઓને ગમે તેમ ઉરફેર કરી મુકે, અને તરે અટકાવો નહીં તો કપાટમાંથી એ ચાર ચોપડીઓ નીચે પડી જાય તો તેની તેને પરવાદ ન હોય, અને તમારો સ્વભાવ સાથેસ હોય તો ઉંદરીયાં તમારી લાઇબ્રેરીની ગમે તેવી કોમટી એપડી જગાં થયું સંકોચ વગર વાંચવા ઉઘાડી જાય,

અને તમારે એ ચોપડીની હંમેશા જરૂર પડતી હોય તો ખચીત તમે રખડી રહો.

જેમ શુંદરીયામાં, તેમ ઉંદરીયામાં આ-ભારવૃત્તી, સ્વપ્નન કે સામાની લાગણી માટેની કાળજી જેવું કશું હોતું જ નથી. જગત આખાને એ પોતાનું ધર માને છે, અને જ્યાં અને ત્યાં ધુસવા, અને પોતાનો અંગત સ્વાથ સાધવાની જ તેને દરકાર હોય છે. તમારે ત્યાં એવું કેમ ઉંદરીયું બેઠું હોય અને ને જુસ્સા ચુક્યા તમે કોઈ ખીજા મીત્ર નેડે કોઈ કમાણીની નવી યોજના સંબંધી વાત કરો તો જરૂર એ તમારી ખાનગી યોજના સાંભળી લઈ તમે પગલાં લ્યો તે પહેલાં ઉંદરીયું પગલું ભરવાનું. અને તમે રખડી પડવાના.

ઉંદરીયાં પોતાને હંમેશાં બહુ હુશીઆર સમજે છે, અને ને કે એ ને હકીકતો મેળવે છે તે ચોરી છુપીથી ઉંદર ફેસનથી મેળવેલી હોય છે, છતાં કાળે કરીને ઉંદરીયાંને એવો ભ્રમ થઈ જાય છે કે પોતે મહાન મુત્સદી અને ચળરાક નર છે, અને જગત આખાની વાત પોતે જાણે છે. આ જાતનો ભ્રમ થતાં ઉંદરીયું સામાન્ય મુત્સદક વાતોમાં ધ્યાન નથી આપતું, મોટા દાવ અજમાવવા માટે છે. એ દાવ-એ પાસા સીધા પડે તો પોતે અને જગત તેને મુત્સદી માની લે છે, પણ તેની બાજુ ફાવે નહીં તો પછી ઉંદરીયું હાંદગીની છેલ્લી ધડી સુધી ઉંદર જેવું જ રહે છે, અને એક ન્યુસ-સ જેવું એક બક્ષા જેવું આપણા સમાજમાં આપણી વચ્ચે વીચારો કરે છે.

ઉંદરીયાંને સીધાં કરવાનો એક જ રસ્તો છે, અને તે એ કે તેની સાથે કડકાઈથી વનંતું. તેને ધરમાં દાખલ કરવું નહીં,

અને દાખલ થવા પછી જેમ આપણે ઉંદરને અળગો રાખીએ તેમ એવી ખાસીયતનાં માણસને પણ અળગું જ રાખવું. દીલ બોલીને કે બોળા થઈને તેની નેડે વાત કરવી નહીં અને ધરમાં તે આમ તેમ ધુમવા માટે કે વસ્તુઓ કે ચોપડીઓને હાથ અડકાડવા માટે કે તુરત જ કોળા કલાડી તેને બેસાડી દેવું, અને છતાં પણ તેની સાન દેકાણું

કેડની છુપી વાતો જાણી તેને પ્રચાર કરવાની ઉંદરીયાંની ખાસીયત હોય છે

ન આવે તો તુરત જ તેની નેડે સાહેબજી સલામ કરી તેને બીદાય કરવું, આવી રીતે કડક રહો તો જ ઉંદરીયાં માણસો તમારે ત્યાં પેંધે નહીં અને તમારી ગફલ-તથી એક વખત તમારી ઓશીસ કે ધરમાં આવાં માણસો ધુસ્યાં તો યાદ રાખશો કે તમારી કોઈ વાત કે યોજના ખાનગી રહેવાની નથી.

સમાજવાદનો અખતરો

લુઇ ખ્વે'કના રાષ્ટ્રીય
કરખાનાની મીમાંસા

:લેખક:
સમાજવાદી

આ દર્શન સમાજનાં સ્વપ્નાં જોટલાં સરળ અને સહેલાં છે, તેટલી જ તેની સીદ્ધી દુષ્ટ, અને દુઃસાધ્ય છે. જગતના અનાદીકાળથી અનેક સ્વપ્નદ્રષ્ટાઓ સુવર્ણમય સમાજની મનોહારી કલ્પનાઓ કરી છે, કેટલાકે તેની સીદ્ધી માટે જીવનની સકલ શક્તિઓનો વ્યય કર્યો છે, જ્યારે કેટલાકે સંતોગો સામે સંગ્રામ આદરીને સમાજમાં પરીવર્તનની જગ્યાત પેટાવી છે. ક્રાંસના મશહૂર સમાજવાદી રાષ્ટ્રસેવક લુઇ ખ્વે'કનું સ્થાન ત્રીજા તર્ગના વ્યવહારસીદ્ધ દીનબંધુઓની નામાવડીમાં સદાને માટે અમર થઇ ગયું છે.

લુઇ ખ્વે'કના રોમાંચક જીવન વીરે-સત્તાબંધીશોની જહાંગીરી સામે જનસંઘના સર-

લુઇ ખ્વે'કનાં સર્જન તેના પુરોગામીઓ જેવાં મૌલીક નથી-સેંટ સાઇમન અને કુરીઅરની પારદર્શક દ્રષ્ટી તેમનામાં નથી, છતાં તેમની વીવેચન શૈલી, વસ્તુ દર્શન અને નીદાન તેમજ ઉપચારની નવીનતાથી તેમણે પોતાના પુરોગામીઓ ઉપર વીજળ મેળવ્યા છે. તેથી જ ઇ. સ. ૧૮૪૧ ની સાલમાં પહેલી જ વાર તેમનું પુસ્તક [Organisation du Travail] પ્રગટ થયું ત્યારે વીચારકોની આલમમાં ઉદાપોષ થયો. દરેકે એ પુસ્તકનો અભ્યાસ કરવા માંડ્યો, એ પુસ્તકની અનેક આવૃત્તી નીકળવા માંડી, અને ઇ. સ. ૧૮૪૮ ની સાલમાં ફ્રેંચ વીપ્લવ જાગ્યો ત્યારે કુધા-તોના પરમ હિતચીતક તરીકે લુઇ ખ્વે'કને

અને આમ છતાં લુઇ બ્લેંકની સાવ-જનનીક સેવા કરતાં તેની સાહીત્ય સેવા આપણી દૃષ્ટીએ વધારે કીર્તિમતી છે. સમાજના આર્થીક જીવનમાં સહસર અને સ્પર્ધાના વીરોધી તત્વોની સુંદર મીમાંસા તેમના જેવી ભાગ્યે જ બીજા કોઇએ કરી છે. લુઇ બ્લેંકના સીધાનત અતુસાર દરેક પ્રકારના આર્થીક અનીષ્ટો સ્પર્ધામંત્રા જ જન્મે છે, જગતમાં પ્રવર્તતી ભયંકર ગરીબાઇ અને નેતીક વીનીચાત, અનીતીના પ્રચાર અને ગુનાહુત પ્રમાણ ઓછો ગીક અનવસ્થા અને આંતરરાષ્ટ્રીય અવીશ્વાસનાં મુળ આ સ્પર્ધાના મહારોગની અંદર જ રહેલાં છે. લુઇ બ્લેંક લખે છે કે “પ્રથમ તો સ્પર્ધાથી કામદારોનો હાસ થાય છે, અને તે પછી ભદ્રોક [Bourgeoisie] ની નીધનતા અને વીનાશના પગરથુ કેવી રીતે મંડાય છે તે હવે સાબીત કરીશું.” અને આ સીદ્ધાંત પ્રતીપાદન કરીને તેના સમ-યનમાં લુઇ બ્લેંક સંખ્યાબંધ આંકડાઓ, દાખલાઓ અને વીધવીધ માહિતીઓના સંભાર રજુ કરે છે. તેમના વાક્યોને અક્ષરે અક્ષરે સ્પર્ધાના અનીષ્ટોનો જ પોષક સંભગાય છે, અને અંતે આ મહાઆધીનો ઉપચાર સુચવતાં લુઇ બ્લેંક જણાવે છે કે “હરીદાઇના ભયંકર તત્વોથી તમારે છુટવું જ હોય તો તેને નીચું જ કરો, અને સહચારના પાયા ઉપર તમાના સમાજ-જીવનની નવી ઇમારત ચણો.”

આમ સહચારવાદી સમાજ સેવકોની માફક લુઇ બ્લેંક સહકારમાં સમાજનો ઉદ્ધાર જણાવે છે, પરંતુ સહકારની તેની ભાવના તેના પુરોગામીઓની ભાવનાથી છેક જ બીજ

છે. ઓવેનના ન્યુ હારમની અને કુરીઅરન ફેલેસ્ટરની તેને ઝાંખી સરખી પથ નથી. સ્વાશ્રયી અને સંકુચીત સમુહજીવનની તેને કલ્પના નથી, તેનો આદર્શ રાષ્ટ્રીય કાર-ખાનૂનો છે. એક ધંધાના માણસે સહ-ચાર સાધીને વસ્તુત્વ ઉત્પાદન કરે એ આ કારખાનાનો ઉદ્દેશ છે. સમાનતા લુઇ બ્લેંકના સમુહ જીવનનું પ્રધાન અંગ છે. પરંતુ આ યોજનાની અંદર સમાજના સમગ્ર આર્થીક જીવનની સમસ્યાઓનો ઉકેલ શોધ-વ માં આવ્યો નથી એ એની ભયંકર ત્રુટી છે. આ સહચારનો પ્રધાન ઉદ્દેશ માત્ર વસ્તુ ઉત્પાદનનો છે, અને તેના ઉપાડ માટે સમાજના અન્ય વર્ગો ઉપર તેમને ઓશી-આળા રહેવું પડે છે. આમ બ્લેંકની યોજના આધુનીક સહાયકારી સંસ્થાની આવૃત્તી માત્ર છે. ઓવેન અને કુરીઅરની મહત્ત્વાકાંક્ષા બ્લેંકથી અધીકતર છે એમ કશુંક કંરવું જ નહોત્યે.

અને આ અખતરો કંઈ નવીન જ નથી. ઇ. સ. ૧૮૩૧ની સાલમાં સેન્ટ સાઇમનના એક અનુયાયીએ એવી જ સંસ્થાની સ્થાપના કરી હતી, પણ તેને તેમાં નીરાશાં સાંપડી હતી. તેમણે એક ધંધામાં કામ કરતા કાર્યકરોને—મુચાર, લુહાર, મોચી, કડીઆ વગેરે—સેગા યદને સહકારના ધોરણ પર કામ કરવાની હાકલ કરી હતી, અને આ રીતે દલાલો વચગાળેથી જ નફો ઉપાદી નંપ છે તે નાશુદ કરવાની યોજના રચી હતી. આ રીતે વર્ષ દીવસે જોટલો નફો થાય તેનો પાંચગો ભાગ અનામત કંડ જમા કરવામાં રોકવાની આ આદર્શવાદીએ હીમાયત કરી હતી. તેમણે જણાવ્યું હતું કે “આવા અનામત કંડ વગર આ સંસ્થા એ સમાન્ય વેપારી સંસ્થા જેવી યદ જશે. એથી માત્ર એ સંસ્થાના મુળ સંસ્થાપકોને

જ લાભ થશે. કારણકે સંસ્થાની સ્થાપના વખતે જેમણે હિસ્સો આપ્યો હશે તેઓ જ ખીન્નઓના શોષણનો અધીકાર ભોગવી શકશે.” અને આવી જ રીતે દરેક સહાયકારી સંસ્થાનો મુળ ઉદ્દેશ માર્યો જાય છે, અને સમય જતાં ઉદાત્ત ભાવના સાથે જન્મેલી સંસ્થા એક નફાખોર પેઢી બની જાય છે.

લુધ પ્લેઝેંકની સંસ્થાની ઘટના તો આવા જ પ્રકારની છે, છતાં તેમના ઉદ્દેશો વચ્ચે વીશેષ અંતર છે. દેશના પ્રધાન ઉદ્યોગોના મજૂર વર્ગને રાષ્ટ્રીય કારખાનાના સમાન હિસ્સેદાર બનાવવાના મુળ પ્રાયા ઉપર લુધ પ્લેઝેંકની આખી મનોસૂઝીની રચના થઈ છે. અને પ્લેઝેંકની મહત્વાકાંક્ષા તો એવી હતી કે આ સામાજિક કારખાનાઓ [Social workshop] ના ખીન્નમાંથી સમુદ્બળવનના અંકુરો સમય જતાં ફુટશે, અને તેમાંથી સુવર્ણયુગની ભગ્ય સમાજનાં સર્જન થશે.

પરંતુ આ કારખાનાના મંડાણ કેવી રીતે કરવાં એ તેમની દૃષ્ટીએ વીશેષ મહત્વનો પ્રશ્ન હતો અને જીતકાળને જીત્યા વગર ભાવીમાં પગલાં માંડવાના તેમના મનોરથ હતા.

અને આ સાદસમાં લુધ પ્લેઝેંકને સાથ પથ જીતે મળ્યા હતા તેની યોજનાની સરળતા અને સર્ગીનતાને લીધે આદર્શધર્મ અખતરણોથી ત્રાસી ગયલી પ્રજાને ઉદ્ધારના સાચો માર્ગ જણાયો.

જેટલી સરળતાથી લુધ પ્લેઝેંકે આ સીદ્ધાંત સર્જ્યો તેટલી જ સરળતાથી તેણે આખી યોજનાની રૂપરેખા આંકી, અને તેટલા જ સાદસરી તેનો અમલ કર્યો. રાષ્ટ્રીય કારખાનાની આ યોજનામાં ઉત્પાદનના સર્વ અંગેને સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો.

આ કારખાના માટે જરૂરી મુડી સરકાર પાસે મેળવવાનો પ્રખંધ રાખવામાં આવ્યો હતો, અને જે કામદાર નૈતીક યોગાધરી આપે, તેને મુડી માટે હરીફાઈ કરવાનો હક્ક હતો. આ સમાજ રચનામાં દરેક માટે સરખી મજૂરીની ગોઠવણ કરવામાં આવી હતી. જે કે આધુનિક સંજોગોમાં આપણી કેળવણીનું પ્રત્યાઘાતી વલણ ધ્યાનમાં લેતાં આ સમાનતાની સીદ્ધી દુર્લભ ભાસે છે. પરંતુ કેળવણીના નવ સર્જન સાથે આ સ્થિતિ સઙ્ગ જની રહેશે. અને આ સીદ્ધાંતનું વીવેચન કરતાં લુધ પ્લેઝેંકે સંજોગો અને પરીસ્થિતીનો પ્રભાવ સમજાવે છે.

આ આદર્શ સંસ્થાના સંચાલન વીધે લુધ પ્લેઝેંકે સુઠણીના સીદ્ધાંતનો ઉલ્લેખ કરીને જણાવે છે કે પહેલા વર્ષ દરમ્યાન અધીકારી વર્ગની નીમણુંક સરકાર તરફથી કરવામાં આવશે અને તે પછી દર વર્ષે સંચાલકોની વરણી કરવામાં આવશે.

આ સંસ્થાની કુલ આવક ત્રણ વીભાગમાં વહેંચી નાંખવામાં આવશે. તેમાંથી પહેલા વીભાગ સંસ્થાના સભ્યો વચ્ચે વહેંચી નાંખવામાં આવશે; અને બીજી રીતે કામદારોની મજૂરીમાં એક ટુકડીએ વૃદ્ધી કરવામાં આવશે. ખીન્ને વીભાગ વૃષ્ટો, આજીવનિકા અને અશક્તોના નીલાવ પાછળ તેમજ ખીન્ન ઉદ્યોગોમાં રાહત આપવા ખંતર ખર્ચવામાં આવશે જ્યારે ત્રીજો ભાગ સંસ્થામાં જોડાવાની ઇચ્છા ધરાવતા શખ્સોને ઉત્પાદનના સાધનોની ખરીદી કરવા માટે મદદ કરવામાં વાપરવામાં આવશે, અને આ રીતે આખી સમાજ ઉપર લુધ પ્લેઝેંકની આદર્શ રચનાનો પંજો પ્રસારવામાં આવશે.

આ સંસ્થાની મુળ મુડી માટે વ્યાજ આપવાની ગોઠવણ પણ કરવામાં આવશે.

પરંતુ આ ઉપરથી કોઈ રખે એમ માની
 છે કે પ્લેક પુરીઅરની માફક 'વ્યાજ'ના
 વ્યાજનીપણામાં માને છે. સેંટ સમન
 અને તેના અનુયાયીઓની માફક હુધ પ્લેક
 પણ "વ્યાજ"નો સખ્ત વીરોધ કરે છે.
 તે જણાવે છે કે વ્યાજ ભરવાની વખત
 જતાં જરૂર નહી રહે. પરંતુ આ મુદતની
 ઓક્સ મર્યાદા તેઓ બાંધી શકતા નથી. તે
 કહે છે કે સમાજમાં પરીવર્તનનાં પગરણ
 કરવાને માટે સંકાન્તીકાળ દરમ્યાન વ્યાજ
 આપવું જ પડશે. "ભુતકાળના અવશેષો
 ઉપર નવીન સમાજની રચના કરવાને માટે
 ભુતકાળના સર્વ અંગોનો નાશ કરવામાં
 અધીરાધ દાખવવી જોઈએ નહી." મજુરે ના
 મહેનતાણા સાથે વ્યાજનો પણ ઉત્પાદન-
 ખર્ચમાં સમાવેશ કરવામાં આવશે. તેમ
 જતાં મુડીવાદીઓને સંસ્થાની ઓખ્ખી કમા-
 ણીમાં અંશ માત્રનો હિસ્સો મળશે નહી.
 આમ વ્યાજના કારખાનાઓ અને હુધ પ્લેકના
 કારખાના વચ્ચે ફેર માત્ર એટલો જ છે કે
 હુધ પ્લેકની આદર્શ રચનામાં નફાખો-
 રીનો નાશ થશે, અને તે નાણાં
 ઉત્પાદકોના ગળવામાં જશે, અને આ રીતે
 સંપત્તીના સાચા સર્જનહારને રાહત મળશે.

પરંતુ અત્રે એ યાદ રાખવાની જરૂર છે
 કે હુધ પ્લેકની દબીએ તો ભાવીની ભવ્ય
 સમાજના આ અંકુર માત્ર છે. અને
 વીચીત્ર ઘટના તે એ છે કે "સ્પર્ધા" નો
 આ કદો વેરી "સ્પર્ધા" ના જ સાધન દ્વારા
 અલબત્ત નીર્મળ અને હીતકારી સ્વરૂપમાં
 જ નવયુગનો ઉદય જોવા અંગે છે. તે કહે
 છે કે "સમાજમાંથી સ્પર્ધાનું નીકળન
 કાઢવાને માટે હરીફાઈના હાથ મજબુત
 બનાવવા જોઈએ." અને આ કાચ કંઈ
 સુસ્કેલીભયુ નથી. કારણ કે "વ્યક્તી-
 ગત માહીકીના" કારખાના કરતાં સામાજિક

માહીકીવાળાં કારખાનાઓમાં કરકસર સારા
 પ્રમાણમાં થઈ શકે છે, વ્યવસ્થા પણ ફીક
 રહી શકે છે, અને દરેક કામદાર નીજ હીતથી
 પ્રેરાઈને કામ પણ અનેરા ઉત્સાહ અને
 ભક્તીથી કરે છે." અને પરીણામે ચારે
 દીશામાં વ્યક્તીગત માહીકીના સાહસોની
 હસ્તી ભયમાં આવી પડવાની છે. મુડીદારો
 અને મજુરો-બંને આ નવા અખતર તરફ
 આકર્ષાવાના છે, અને આમ દરેક ઉદ્યોગમાં
 નવયુગનો સર્જન થશે, અને અંતે દરેક
 ઉદ્યોગ પરસ્પર સહચારની ભાવના ઉપર
 જીવશે તો આથી કે અનવસ્થાનો ભય હંમેશાને
 માટે દુર થઈ જશે અને આ રીતે
 "સ્પર્ધા" નો ઝરો સુકાતો જશે તેમ તેમ
 સહચારના અંકુરો ખીલતાં જશે, અને સમા-
 જનું સમગ્ર જીવન નીર્મળ અને નીવીકાર
 બની રહેશે. અને આ આખી યોજનાની
 ખાસ ખુબી તો એ છે કે આ નવી સમાજ
 રચના માટે નવા સાધનોની ખીલકુલ જરૂર
 નથી-માત્ર સરકરના નજીવા દબાણની, કાર-
 ખાનાની સ્થાપના માટે થોડી મુડીની, અને
 થોડા નવા નીયમોની જ જરૂર રહે છે.

હુધ પ્લેકના સીદ્ધાંતોની આ ખાસ વીશી-
 જતા છે જોવન અને પુરીઅરના તત્વ-
 યાનમાં ઉમેરો છે. આ બંને આદર્શધેલા
 અર્થશાસ્ત્રીઓ એમ માનતા હતા કે રાષ્ટ્રને
 સમાજની આથી કે રચના સાથે કરી
 નીસ્ખત નથી; વ્યક્તીના સખળ પ્રયાસો જ
 આદર્શરીહી અર્થ પુરતા છે. તેઓ એવી
 આશા સેવતા હતા કે કોઈપણ પ્રકા-
 રની સહાય વગર તેમનાં સામાજિક
 સ્વપ્નાં સીદ્ધ થશે. પરંતુ હુધ પ્લેકની
 નજર કુશળ કારીગરો ઉપર ફરી હતી.
 તેમની સમક્ષ મુડીની ઓટી સુસ્કેલી ઉભી
 હતી ને તેઓ ચોતાની કમાણી ઉપર
 આધાર રાખવા જાય તો તેમનો ભાગ્યેજ

ઉદાર થઈ શકે. આ વીધે લુછ પ્લેટ ચોતાના પુસ્તકમાં કહે છે કે “કામદારોના ઉદ્ધારનો પ્રશ્ન અતી મુશ્કેલ છે. અનેક પ્રશ્નો સાથે એને નીકુટનો પરીચય છે, અને આ સર્વ પ્રશ્નો એવી રીતે સંકુળાયેલા છે કે કોઈ પણ પ્રયાસના સાદેશ માટે આખા રાષ્ટ્રની દરમ્યાનગીરી જરૂરી થઈ પડે છે. સાધનહીન મજૂર વર્ગને મુશીની ખોટ છે; અને તે ખોટ પુરવાની રાષ્ટ્રની ફરજ છે. જે કોઈ મારી પાસે રાષ્ટ્રની વ્યાખ્યા માગે તો હું તેને ગરીબ માણસની ઓંકની ઉપમા આપવાનું પસંદ કરું.” અને માટે તો કોઈએ શરૂઆત કરવી તેમજ; અને આ શરૂઆત શક્તિ વગર ન થઈ શકે. અને આ શક્તિ ‘વ્યવસ્થિત ખર્ચ’ની જ હોઈ શકે, અને એકવાર શરૂઆત થયા પછી તો આ સંસ્થાની ગતિ થયા જ કરશે. રાષ્ટ્રને માત્ર મંજાણનું કાપ કરવાનું છે, ભૌતિકશાસ્ત્રના નીમખાનુસાર આ સંસ્થાની પૃથ્વી વીધે કોઈ જાનની ચીંતા રાખવાની જરૂર તે પછી રહેતી નથી.

લુછ પ્લેટની આ વીચારસરણી સાથે ભાગ્યે જ કોઈએ વીરોધના મુર કંઠવા હતા. સમાજના ઉત્કર્ષ માટે રાષ્ટ્રની જવાબદારીનો ઉદ્દેશ્ય દરનાર પ્રથમ સમાજવાદી તરીકે ‘લુછ પ્લેટ’નું નામ “૨૨૮ સોસીઆલીઝમ” ના પ્રવર્તકોમાં અમર થઈ ગયું છે.

પરંતુ રાષ્ટ્રના સંચાલકો આ સાદસમાં ફેરવે અંશે સત્તાપ કરશે એવો વીચાર ભાગ્યે જ લુછ પ્લેટે કર્યો છે; અને ત્યારે તેને એ પ્રશ્ન પુછવામાં આવ્યો ત્યારે તેણે તેનો સીધો ઉત્તર આપવાને બદલે વ્યક્તિ-સ્વાતંત્ર્યના સીદાંતની તાલીક સમાધાયના કરી હતી. તેણે જણાવ્યું હતું કે વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા અમુક રાજતંત્રની માનવ વ્યક્તિને બેટ છે એમ જો તમે માનતા હશે, તો તે એક પ્રકારનો જામ છે એની ખાત્રી રાખજો. માનવની સર્વે શક્તિઓના વીકાસનું

ક્ષેત્ર ખુલ્લું રાખવાની અંદર જ સાચી સ્વતંત્રતા રહેલી છે. આ જાતનો ખોટો ખ્યાલ સમુદાયના માનસમાં ઇ. સ. ૧૭૮૯ ની સાલથી લરવામાં આવ્યો છે. પરંતુ જે વર્ગને તેના અધીકારથી વીમુખ કરવામાં આવ્યો છે તેને ભાગ્યે જ આવા ક્વાઈ હકોથી સંતોષ થશે. અનેક હકુકપત્રકોની અંદરની શબ્દ શણગાર અને આલુપણોથી જાહેર કરવામાં આવેલી વ્યક્તી સ્વાતંત્ર્યની દોષણાએ તો કેવળ ગરીબોની હુંટ અને અન્યાય પરંપરાને છુપાવતા પડદાની જ ગરજ સારી છે. સ્વાતંત્ર્યના અધીકારના ઉચ્ચારણને પ્રતાપે અજ્ઞાન અને લુખના ગુલામો ખની રહેલા વર્ગને પણ સ્વતંત્ર કહેતાં કોઈ શરમાતું નથી. હવે હંમેશાને માટે કહી દા કે સાચી સ્વતંત્રતા વ્યક્તી માટે વીકાસનું ક્ષેત્ર ખુલ્લું રાખવાની અંદર જ રહેલી છે.”

આમ સ્વાતંત્ર્યના ઉપભોગના સંભોગ વગરની સ્વતંત્રતા એક પ્રકારનો વ્યક્તી ઉપર સીતમ છે. કારણ કે અજ્ઞાનને પરીણામે કે ઉત્પાદનના સાધનોને અભાવે અમુક વ્યક્તીને ખીછ વ્યક્તીનો આશ્રય શોધવાની ફરજ પડે છે. પછી તેની સ્વતંત્રતા ક્યાં રહે છે? આવા સંભોગમાં લઘુમતી કેમો માટે તેમજ સમીરો માટે રાષ્ટ્રની દરમ્યાનગીરી જરૂરી બને છે. ક્રેકોડર કહે છે કે “સખળ અને નીર્ભળ પક્ષ વચ્ચે સ્વતંત્રતા એક પ્રકારનો જીલ્મ છે, અને કાયદો તેને મુક્તી આપે છે.” સીસોન્ડીએ આ જ દલીલનો મુદ્દા રીતે ઉપયોગ કર્યો હતો.

આમ લુછ પ્લેટના લખાણોમાં ભાષીની પ્રથમ ચળવળના સ્પષ્ટ કારણો દર્શાવેલ થાય છે શાસ્ત્રીય સમાજવાદની દૃષ્ટિએ અનેક ત્રુટીઓ છતાં સમાજવાદના આદ્યપ્રવર્તકોમાં લુછ પ્લેટનું સ્થાન ઉચ્ચ રહેશે એમાં કોઈ જાનના સંદેહ નથી.

બુદ્ધિ વાદ

: લેખક :

બુદ્ધિવાદી

સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા અથવા પુણ્ય સ્વરાજ એટલે પ્રત્યેક મનુષ્યને દરેક કાયદા પોતાની બુદ્ધિની કસોટીએ ચકાવી, ચોખ્ખા લાગે તે પ્રમાણે વીચારવાની, પ્રચારવાની અને વર્તવાની પુરેપુરી છુટ.

પરંતુ દુર્ભાગ્યે અત્યારે આપણા દેશમાં વધારેમાં વધારે અભાવ બુદ્ધિવાદ તરફ છે. સ્થાપીત હિતવાળાઓ ખાસ કરીને જનસમાજમાં બુદ્ધિવાદ ન ખીંચે તેની પુરેપુરી કાળજી રાખે છે; કેમકે એમના એ હિતને માટે તો જ અમરપટો મળે કે ન્યારે જનતાનો મોટો વગ અધઃપ્રવાહથી રૂઢીચઢક બની રહે.

બુદ્ધિવાદ એવા સ્થાપીત હિતવાળાઓને શત્રુ છે. આંધળી સનાતન-ભક્તીનો એ દુસ્મન છે, તેથી આ દેશના ધ્વાજભોજોએ અને તેટલા બુદ્ધિવાદનો વીરોધ જ કર્યો છે.

અને અત્યારે મહાત્મા ગાંધીજીની તમામ ચળવળોને કોઈ પણ દૃષ્ટીએ જુલો તો જણાશે કે, તે ચળવળો એક બુદ્ધિવાદને જડમુળમાંથી ઉખેડી નાખી, તેને સ્થાને બક્તીવાદની પુળની અધઃપ્રવાહનાં મુળ નાખવા તરફ જ વળેલા છે.

વેદના યુગ પછી ન્યાં સુધી જુદેવેલું આચલ્ય સમાજ ઉપર રહ્યું ત્યાં સુધી બુદ્ધિવાદની સામે દેવતા અગ્ની ભડભડતો રહે તે માટે તેમણે પોતાનાથી બની શકે તેટલા તમામ પ્રયત્નો કર્યા છે. તેથી તે સ્વામી રૂપાનંદ સરસ્વતી જેવા નરમ મલના મુધા-

રક સન્યાસીના યુગમાં એમના મુતીપુત્ર અને શ્રાદ્ધ વગેરે રૂઢીઓ વીરદના વીચારો માટે પુષ્કળ કોલાહલ સમસ્ત હીંદના સનાતનીઓમાં મચી રહ્યા હતા.

આજે ગાંધીવાદનો ધર્મ ફેલાતો જાય છે. ગાંધીવાદ એ સામાન્ય મનુષ્યોથી ન સમજાય કાય તેવા એક ધાર્મિક વાગે છે. એ વાગતા ભડતો બુદ્ધિવાદના પરમ શત્રુ અને ભુતકાલીન સનાતન મેડાના મોટા ઉપાસક છે. જુના અને એ નવા ધર્મ-પ્રચારકોની ફેટલીક રીતોમાં જ માત્ર ફેર છે. બાકી ઉદ્દેશ બન્નેના એક જ છે. એથી જ ગાંધીવાદી ધર્મપંથના પંથીઓ બાપુજી અને તેમના પસંદ કરેલા ભક્તમંડળ તરફથી જે કંઈ કહેવામાં આવે તેને અધઃપ્રવાહી હાજી હા કહેવામાં મનુષ્ય જીવનનું તમામ કર્તવ્ય પુરું થયેલું માને છે. અને ગાંધી પંથના તમામ પ્રચારકો સમસ્ત ભારતમાં બુદ્ધિવાદની સામે ભયંકર પ્રચારકાય એ પંથના મુળ પુરંધની આગેવાની નીચે ચલાવી રહ્યા છે.

ઉપરચોટીઆ નજરે જોનારને કદાચ એ વાત નહીં સમજાય, પણ ગાંધીવાદ એ એકદરે એવી રોગ છે, અને તેથી જે શુભામી મનોદશા હઠીબુત થતી જાય છે, તે મનોદશા જ સાચી સ્વતંત્રતાના માગમાં મોટામાં મોટા વીધરૂપ બન્ય. વીના રહેવાની નથી જ.

એક તો આ દેશના શુષ્ક તત્વચાનના અધુરા અને ઉલટા શીશીઓ, માનવસમાજના

ધણા મોટા ભાગને 'કર્તવ્યમુદ્ધ' બનાવી મુકી, નશીબવાદી, પુનર્જન્મવાદી અને મરી પરવારેલાં મુદ્દાંનો પુનઃ બનાવી મુક્યો છે. વર્તમાનનો વીચાર કરનારાઓ અહીં ધણી જ લઘુમતીમાં છે, વર્તમાન સાથે લગીબગી સર્વાંગી વીચાર કરનારા તેના કરતાં પણ ઓછા છે, પણ ભૂતકાળ તરફ જ મીટ માંડીને મરી પરવારેલા બાપદાદાઓને જ ખુશ કરવા માટે, વર્તમાનને વેચી દેનારા અને લગીબગીને ભુલી જનારા તો કરોડોની સંખ્યામાં છે.

આવી મનોદશાવાળા માણસોની દશા પાંગળા અને આંધળાઓના રોળા જેવી છે.

[૨]

ખાદીનું અવળું અર્થશાસ્ત્ર જ્યારથી ગાંધીજીએ પ્રચારનું શરૂ કર્યું છે, ત્યારથી એ અર્થ શરીરશક્તિના પારાવાર વધી પડી છે. સત્યાગ્રહીની બાપ્પા કરતાં કાકા કાકેલ-કરે એક દેવણી કહ્યું છે કે :

“ધારો કે અમુક વખતે બીજાએ રજી કરેલા રૂપમાં એ સંયમે ન જોઈએ શકે તો એ નમ્રતાથી એટલું કહેશે કે હમ મારો અનુભવ સાચો છે તેમ એનો પણ સાચો હોવાનો પુરેપુરો ભાવ છે ; મારા જીવન પુરતો તો મારા અનુભવને જ હું વળગી રહીશ ; એ મારો સ્વધર્મ રહેશે ; (પણ) બીજાન વીધે હું હોપદધી કેમ રાખી” (નવજીવન તા. ૨૪.૫.૩૧)

પરંતુ અનુભવ તેથી ઉલટું જ બતાવે છે. ગાંધીવાદમાં જેને શ્રદ્ધા ન હોય તે માણસ જ ન હોય, તે પ્રમાણિક જ ન હોય, તે તો સ્વાભાવીક રીતે જ દુષ્ટ હોય, સ્વાર્થી હોય; એવું માનનારા અનેક સત્યાગ્રહીઓ આનંદકાંત દામ દામ ઉભરાઈ રહ્યા છે. આ એકને યોગ જ વખત પર ગુજ-

કે છે પણ વીચાર કે કાર્યની સ્વતંત્ર રીતે કસોટી કરીને ચોખ્ખા લાગે તો જ તેને અનુસરવું અને અચોખ્ખા લાગે તો, તે વીચાર ગમે તેવા મહાન પુરુષનો કેમ ન હોય છતાં તેનો અસ્વીકાર કરવો, એ તો માનવ સમાજના મોટા સમુદાયને મન ભયંકર ગુન્હો છે. એ ગુન્હો કરનારનો આલો અચાન જન-સમુદાય તીરસ્કાર કરે છે, ઉપહાસ કરે છે.

ગાંધીવાદીઓ આવી મનોદશાને વીશેષ મજબુત બનાવે છે. અને આશ્ચર્યની વાત તો એ કે તે કાર્ય અનેક નૌજવાન સ્ત્રી પુરુષો પણ અજાણતાં વ્યક્તીવાદની મોહક ભુરખીથી અંતનધને કરી રહ્યાં છે !

રાતના એક વીભાગના એવા આજેવાન ગાંધીભક્તે કહ્યું હતું કે : “જેઓ ગાંધીવાદના વીરોધીઓ છે, તેમને અમે ગામમાંના જાજર જેવા ગણીએ છીએ.”

કદાચ શીવ અને શક્તીના કે શીવ અને શુદ્ધતા ભક્તો વચ્ચેના મતભેદો વખતે પણ ચોતાના મતથી જુદા પડનારાઓને માટે પ્રતીપક્ષીઓએ આ ભક્તનાં વચનો નહીં ઉચ્ચાર્યાં હોય. મતભેદ સહીષ્ણુતા ગાંધીપ્રતીપક્ષીઓમાંના ધણા જ મોટા વર્ગમાં ઓછામાં ઓછી દેખાય છે, તેવું કારણ શુદ્ધીની ગોંસડી ગાંધી પેઠીમાં પુરી, ‘બાપુજી કહે તે જ ખર’ એ જ મુઠને અનુસરવાની અધ્યક્ષતાનો સતત ધક્કો રહેલો પ્રચાર જ છે.

આ અધ્યક્ષતાએ અર્થશાસ્ત્ર જેવા વીધ-માં પણ હવે તો પગપેસારો કર્યો છે. બકને આ સંબંધમાં પણ તાજેતરમાં જ ૧૮ અનુભવ મળ્યો છે.

એ પ્રસંગ આમ બન્યો :
એક તાલુકાના એકતોની મોટી સભા મળી ની. તેમાં દેવાનાં દુઃખ દુર કરવા, કરનાં

ભારણ ધટાડવા, સ્વસંરક્ષણ માટે શારીરિક બળ અને આત્મશક્તિ ખીલવવા વગેરેની ચર્ચા ચાલતી હતી, તેવામાં ખાદી અને રેંટીઓ જ ખેડૂતોનાં તમામ દુઃખ દુર કરી નાખશે એવો મંત પ્રદર્શિત કરનારો દેશવ ખેત્રી ગાંધી પંથીઓએ રજુ કર્યો; તેના સમર્થનમાં બોલનાં એક પુરૂષે ત્યાં સુધી કહ્યું કે: “મીથો છે એટલે આપણે જ રૂં પકડીએ છીએ તેનો સારો લાવ આવતો નથી, પણ જો આપણે ઘેર ઘેર રેંટીઓ ચલાવીએ અને આપણા ખપ પુરતી ખાદી ઉત્પન્ન કરીએ તો, આપણે પકવેલા રોનો આપણને બહુ જ સારો લાવ મળે. તેમ કરવાં માટે મીથોના શુદ્ધ નોકળા જાય એવું કંચુ નેહએ છે અને તે તો ઘેર ઘેર

રેંટીઆ ચાલતા થઈ જાય અને આપણે બધા ખાદી પહેરતા થઈ જઈએ તો જ બની શકે.”

વેશા ખીચારા લલા બોળા ખેડૂત સમુદાયને, એ લાઈના રૂના લાવમાં તેજ લાવવાના અવળા અંધશાસ્ત્રની તો ખબર ન પડી, પરંતુ એક ખેડૂત રૂના મોટા વેપારી અને છત્તીંગના કારખાનાના માલિક ત્યાં બેઠેલા, તેમને પુછતાં તેમણે કહ્યું: “જો એ સ્થિતિ થાય તો તો રૂના લાવ એક દમ જ ગગડી જાય!”

અંધશાસ્ત્ર આ પરીણામ. આની ઉપર જો સવેળા અંકુશ મુકવામાં નહીં આવે તો કાણ જાણે તે દેશનું કેટલું બહુ અહીંત કરી બેસશે?

[૩]

આ પહેલે અહીં રૂઢીખીયતએ સમાજનું બધું જ નુકશાન કંચું છે, અરે, સમાજદોષ ક્યાં છે. હિંદુસ્થાનની પરાધીનતા, નીચૈનતા, નીરક્ષરતા, નીર્માલ્યતા, પરસ્પરની વચ્ચેના કુસંપ એ તમામનું મુળ અંધશાસ્ત્રલરી રૂઢીખીયત છે. એમાંથી કાઢીને ધર્મનો શણગાર સજાવવામાં આવ્યો છે, કાઢીને શાસ્ત્રનાં આલુપણ આરોપવામાં આવ્યાં છે, તો કેટલાકને બાપદાદા તરફની સન્માનવૃત્તિનું સુંદર વીશેષણ લાગુ કરવામાં આવ્યું છે, તો કાઢીને કુટુંબની પ્રતિષ્ઠા વધારવાના એક્ષા અને એક જ કારણ તરીકે મનાવવામાં આવે છે!

આથી પ્રાકૃત જનસમાજની મનોદશાને વીચીત્ર વલણ મળ્યું છે. મતુશ્યેની સજ્જનતાનું, ચારીત્ર્યનું અને ભક્તમનશાઈનું માપ, તે કેટલી સનાતન રૂઢીખીયતા-ધરાવે છે તે ઉપરથી આંકવામાં આવે છે, સાધુની સાધુતા, સંતોનું સંતપણું અને સન્યાસીના

સન્યાસની કસોટી પણ તે પ્રાચીનતા તરફ જોટલી વીશેષ અંધશાસ્ત્ર ધરાવે તેટલું વીશેષ વધે! પરીણામે ચારે તરફ જીરેતા, કતવ્ય મુદતા અને નીર્માલ્યતા પ્રસરી રહ્યાં છે. સામાન્ય જનતામાં તો કીક, પણ યુવક સમુદાયમાં શુદ્ધાં જીવન જણાવું નથી. ચેતન ઓસરી ગયાં છે. કેમકે શુદ્ધીવાદનો ઉદય જ થવા પામ્યો નથી.

એટલે અત્યારે વીસમી-સદીમાં પણ હિંદનાં કુટુંબે કુટુંબે પુત્રવધુંએ ખેંચવાનો છુમટો કેટલો લાંબો હોયો જોઈએ, પતી પત્નીએ ક્યે સમયે અને કયી સ્થિતિમાં વાણીલાસ વાત કરવી અને ક્યારે નેત્રપદ્મ-વીથી નીલાવા લેવું, માતા પીતાના મરણ સમયે કરવાના ન્યાતવરામાં કંઈ રસોઈ કરી હોય તો કુટુંબની સાત પેઢીનું કુબળું નાવ તરતું થઈ શકે, કુળગુરૂ વૈષ્ણને ઘેર પાકશાસ્ત્રીનું કામ કરતો હોય, છતાં વીદ્યાન અને ચારીત્ર્યશીલ યજમાને, પોતાને ઘેર

પધારેલા એ 'ગિર મા'રજી'ને કષ્ટ જાતનું વંદન કરવું અને તેને કેટલી દક્ષીણા અપવી એવી એવી જાતની ચર્ચાઓ ચાલતી અને તેમાંજ કામરૂપ થતો જણાય છે. જે રૂઢીથી કેવળ માનવતાનો દોષ જ રૂઢ રવો હોય, છતાં બાપદાદાઓ તેને પાળતા હતા એવી જેને માટે વૃધીની માન્યતા હોય, તેની સામે ધવું એટલે મોટામાં મોટો સમાજદોષ એવું હજી સુવક નરનારીઓ પણ માને છે, અને એ રૂઢીના છાંયુ કીડાવાની સામે થવામાં માતૃદોષ, પિતૃદોષ, જાતીદોષ, સમાજદોષ, શાસ્ત્રદોષ તેમ જ પ્રજુદોષનાં મહાભયંકર પાપ જોઈને મસ્તક નમાવી આપદાદાને મીથે પેતાનું ગાકું પણ દાંડી જવામાં મનુષ્ય જીવન સારી રીતે પુરું કરવાનો સંતોષ માને છે.

આ ચક્કરમાં 'એકેકર એક આટ'સ'ની પદ્ધતિઓથી વીચુડીત એવા અનેક જૈનધુ-એટો પણ દસાપલા જણાય છે. વજીરો, દાકતરો, રસાયણશાસ્ત્રીઓ અને કંઈકંઈ વીદ્યાના વીશારદો પોતાના જ્ઞાનને શુદ્ધિવાદ ખીલવનારાં માની, તેનો તીરસ્કાર કરતા, રૂઢિવાદની ઘાણીની ધુંસરીને ખુશીથી કાંધ ઉપર મુકવા દઈ, એ અછલ શુન્ય ઘાણીના જુના મીથે ચક્કર ચક્કર ફરવા લાગે છે!

જોડો ન યોગદાસ નામનો એક જાણીતો ગુજામોનો વ્યાપારી અંગ્રેજ, કોળમી સદીમાં પોતાના એકધા માટે 'જસસ' નામના વદાણમાં ગુજામો લાવતો હતો. મધ્યકાલીન યુગની સત્પત્તકતી કરતાં અંધ ધર્મશ્રદ્ધા તરફની લાગણી આ ઉપરથી જણાય છે. આવાં અનેક વહેંચો દુનીઆમાં આજે પણ ધર્મને નામે પોષાય છે, અને એ નામને આશરે ભયંકર પાપ કર્યો થયાં કરે છે!

આ દુર્દશામાંથી છુટવાનો માત્ર એક જ માર્ગ છે: તે શુદ્ધિવાદનો પ્રચાર

માનવજીવનને આવરી રહેલાં ગુજામીનાં અનેક પ્રકારનાં બંધનોમાંથી મુક્ત શરીરને મુક્ત-સ્વતંત્ર બનાવવા માટે શુદ્ધિ-વાદીઓએ કામ કામ પોતપોતાનાં મંડળો જમાવવાની, અભ્યાસ વર્ગો, વીવાદ સભાઓ, પ્રચાર પત્રીકાઓ વગેરે દ્વારા જેમ અને તેમ શુદ્ધિવાદનો વીકાસ કરવાની જરૂર છે.

અત્યારે જનતાનો મોગે લાગ અંધશ્રદ્ધા અને અજ્ઞાનમાં ગળા-મુક કુખેચો હોવાથી આ કામ સુસ્ફેટ જનશે, તેમ છતાં મુડીભર શુદ્ધિવાદીઓ જે આત્મનીશ્ચયથી આ-કામ હાથમાં લે તો બહુ જ થોડા સમયમાં ખાસ કરીને નૌજવાન સ્ત્રી પુરોનો અંદર શુદ્ધિ-વાદનો ખુબ ફેલાવો થાય, અને તેમ થતાં એમનો મજબૂત મત એવો તૈયાર થઈ જાય કે જેની સામે રૂઢિવાદીઓ થઈ શકે નહીં. શુદ્ધિવાદ એક મહાશક્તી બની જાય અને તેના મારો સામે રૂઢિવાદના કીડાઓ ભાલે થોડા સમય ટકી પણ શકે, છતાં છેવટે તો તેના પુરવે પુરવા ઉડી જાય.

ત્યારે જ હીંદીઓને ખરેખરી સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત થાય.

વાસ્તવિકતાને ચકાનારા જેતુ અસ્તીત્વ જ નથી તેવા કાલ્પનીક સ્વર્ગનાં દંત-કથાનાં મુખો કરતાં આ દુનીયામાં જ ન્યાય અને મુખ પ્રાપ્ત થાય તે વીશેષ પસંદ કરે છે.

...

ખરેખરી અને વ્યાપક પ્રગતી એટલે સામાજિક અન્યાયોનો અટકાવ અને મનુષ્યોમાં સદાકારની ભાવવાને ઉદય

વચ્ચે ભારે અધ્યામણે થયાં કરે છે, તો આપણે માટે ખરેખરી અને વાજબી રીત એ છે કે, ધાર્મિક વીચારોને મગજમાંથી દૂર કરી જીવનની નક્કર હકીકતોને જ ઠાગજી પુવંક વગગી રહેવું.

મનુષ્યની લાગણીઓ અને જીવન ઉપર થતી તેની પ્રત્યાઘાતી અસરો એ જ વૈજ્ઞાનીક અભ્યાસનો વાસ્તવીક ઉદ્દેશ છે.

ધર્મમાં રહેલા સત્યાસત્યનો પારખાં કાઢવા વીના, ધાર્મિક માન્યતાને લગતા તકંશાસ્ત્રની કે તેના અનુભવોની કસોટી કર્યા વીના જ, મનુષ્યોના મનને ધર્મ તરફ વાળી દેનાર લાગણીખરી ઇચ્છાઓ તેમ જ નયજાણીઓને પણ આપણે વીરાણની મદદથી અરોગ સમજી શકીએ છીએ.

અને હકીકતમાં જ્યારે આપણે બરાબર એવું સમજી શકીએ કે ધર્મ લાગણી પ્રધાન હોય છે અને જીવનને લગતી જુદી દલીલો ઉપર ઉભો થયેલો છે, ત્યારે આપણે સ્પષ્ટ રીતે દલી શકીએ કે ધર્મ તે ખીલું છું જ નહીં પણ જુદાજુદાની ધોરી નય છે.

ધર્મની માફક નીતીની વાતોનોય આપણે શાસ્ત્રીય રીતે અભ્યાસ કરી શકીએ. આપણે જાણીએ છીએ કે, માનવજીવનને નીકટ રીતે સ્પર્શી રહેલાં સામાજિક બંધોના તેમ જ ખરેખરી પરીસ્થિતીના જવાબમાં નૈતીક વીચારો રચાયા છે. એ નૈતીક વીચારોને કાંઈ પણ પબીત્ર ચક્તી તરફથી સંમતીની હાથ મળી નથી, કે મનુષ્યના 'આત્મા' એ કાંઈ જાદુભરી રીતે તેવું નીરીક્ષણ પણ કયું નથી. તે તો જીવનમાંથી તારવી કાઢેલા આખરી નીણું છે અને તેનો હેતુ માત્ર માનવજીવનની સેવા માટેનો જ છે. એ નીણુંયોને દગરો જુલો સાથે મેળમેળ કરી નાખવામાં આવ્યા છે, છતાં વૈજ્ઞાનીક દંડીથી એકએ તો એ જુલોનું ઉગમ સ્થાન શોધીને સમજવું પણ જરા થ મુશ્કેલ નથી.

ધર્મનો એવો દાગ છે કે નીતીના ક્ષેત્રમાં તે ખાસ બોમીઓ અને આધારભૂત યજ

પડે છે. તેમ છતાં નીતીના જે વીચારો બહુ જ અસરકારક રીતે ધર્મની સાથે યુધ્ધ ગયા છે ત્યાં જ આખા ક્ષેત્રમાં વધુમાં વધુ જુલો જણાય છે. એવો કેવળ એવાં જ મુત્રો જ છે કે જે માત્ર બાહ્ય દેખાવ પુરતાં ઘોષ તેમને જુલોયુક્ત દલીલોના થે જરા જોડેલા આધાર નથી. તે તો માત્ર એવી આપ-ખુદ વાતો છે કે જેનો જીવનના સાચા અને સંગીન અભ્યાસ સાથે કશા માત્રે સંબંધ નથી, પરંતુ તે તો માત્ર અશાસ્ત્રીય આડંખરી વાતો અને ધર્મશાસ્ત્રના અવળા વીચારો ઉપર આધાર રાખે છે. એટલે એ બધા નીતીની વાતોને સમજવા સાર આપણે એ બધા ધર્મધારી ઉપદેશકોની વાતોને એક વખત દૂર રાખીને નૈતીક ઉદ્ધાંતિવાદની સંગીન હકીકતોના વૈજ્ઞાનીક રીતે અભ્યાસ કરવાની જરૂર છે.

ધર્મોપદેશકો જેને વીધે ધણું ધણું જણું વાતો દાવો કરે છે, અને જેમાં ખાસ પ્રકારનાં ભેદ ભર્યાં રહયો રહેતાં છે તે માન-વીઓના 'આધ્યાત્મીક' જીવનની સાથે સંબંધ ધરાવે છે, પરંતુ વીરાણની રીતે જોઈએ તે એ 'આધ્યાત્મીકતા'નો કશો અર્થ જ નથી. વીરાણ મનુષ્યના લાગણીપ્રધાન જીવનનો સ્વીકાર કરે છે, પરંતુ તે કંઈ જેલો ઉપ-દેશકો હોય છે તેવું કંઈ 'આધ્યાત્મીક' નથી. પરંતુ એ ઉપદેશકો તો ચોતાને જે વીધ-ધર્મમાં આધારભૂત જણાવે છે તેવું તો ક્યાંય અસ્તીત્વ જ નથી. એટલે મનુષ્યની લાગ-ણીઓ જે ખરેખર અસ્તીત્વ ધરાવે છે તેની તરફ વીરાણ ધ્યાન આપવાનું વાજબી માને છે, અને એ લાગણીઓનું ઉત્પત્તિ સ્થાન તેમ જ માનવજીવન ઉપરની તેની અસરોને શોધી કાઢે છે.

આમ વીરાણ વીરોધીઓ તેની ઉપર આક્ષેપો મુકે છે તે અસત્ય અને ચોલા છે. પરંતુ વીરાણ એ નક્કર અને અભ્યાસપૂર્ણ સંગીન જ્ઞાન છે. જીવનના કાંઈ પણ અંગમાં માનવીને જે અત્યાર સુધી એક પણ ખાતરી ભયું જ્ઞાન લાખ્યું હોય તો તે માત્ર વીરાણ જ છે. જ્યારે ધર્મ તો માત્ર ગપોં અને જુલોના અંચ વીનાનાં મુત્રો ઉપર રચાયેલી અશાસ્ત્રીય મીથ્યા કલ્પના માત્ર જ છે.

જર્મનીની રખડુ ટોળીઓ

: અનુવાદક :

કુદરત પ્રેમી

જર્મની ગયા યુદ્ધમાં હાલુ* તે પછી ત્યાંના યુવકોએ પોતાના સંઘો જમાવી નુતન જર્મની સરજવાના અનેક પ્રયોગ અજમાવવા માંડ્યા છે. દેશમાં રખડવાનો તેમનો પ્રયાગ તેમના એક છે. એવું અનુકરણ હીંદમાં થાય તો તેથી નોજવાનોને ખુશ લાભ થાય તેમ છે.

યુરોપની છેલ્લી લડાઇ સામાન્ય રીતે ઘણાં દેશોને અને ખાસ કરીને હારેલા દેશોને માટે અનીબટમાં છુપાયલા છાત્રો જેવી યંત્ર પડી છે.

એની અસરને હીંદે બળવા થયા, અતી સુચોખ્ખ રીતે એ યુધ્ધે બળવાઓને વેગ આપ્યો. વીધવવાદી વીચારોને વીકાસ માટે સ્વતંત્રતા મળી-અને અનુકુળ પ્રસંગો એ વીચારોને સમરાંગણોની આગલી હરોલ સુધી ધસડી લાવ્યા. તેથી રાજ્યારણમાં, વીચારોમાં અને આદર્શોમાં વીધવ અનીવાર્ય યંત્ર પડ્યો.

એ મહાયુદ્ધમાં જર્મનીની હાર યંત્ર તેના સીધા પરીણામે કેટલેક અંશે, તેમ જ જર્મનીની પુર્વ તૈયારીએ કેટલેક અંશે જર્મન માનસ અને તેમની કાયપદ્ધતીની કાંતી કરવામાં કેમ મદદ કરી તે અહીં જોઈશું.

વસેંધનના તક્ષનામાએ જર્મનીને માટે લશ્કરવાદી કે શાહીવાદી બનવું અશક્ય કરી મુક્યું છે. જર્મનીને એક લાખથી વધુ સૈનીકો રાખવાની છુટ નથી મળી. એતો

સહુ કોઇ સારી રીતે જાણે છે કે, મહાયુદ્ધ પહેલાં જર્મનીમાં તમામ નોજવાનો માટે લશ્કરી તાલીમ ફરજિયાત હતી. પરંતુ પેલી સંધી થવા પછી હવે ત્યાં એ રીતે લશ્કરી તાલીમ આપવી તે અશક્ય યંત્ર પડ્યું છે.

આથી ત્યાં ફરજિયાત લશ્કરી, તાલીમને સ્થાને મરજિયાત રખડવાની રીત સામુદાયિક પ્રમાણમાં હાખલ યંત્ર છે. અને એ રીત જર્મનીના ભલા માટે છે. જર્મની કુદરતની સાથે પ્રેમમાં પડી ગયું હોય તેવું બન્યું છે. ખાસ કરીને જર્મન જવાનોમાં રખડવાનો રોખ ખુબ વધી ગયો છે. એથી કરીને તેઓ તંદુરસ્ત, સુદૃઢ અને આનંદી રહે છે.

જર્મનીની મુસાફરીએ ગયેલા કોઇ પણ માણસની નજરે ગમે તેવાં સાદાં વસ્ત્રો પહેરેલા, પીઠ ઉપર વાંસા થેલી ઉપાડીને ફરતાં નોજવાનોનાં ટોળાં પડ્યા રીના નહીં જ રહે. તેઓ પોતાના રમણીય દેશમાં દીવસો સુધી સામગ્રી ર્યાઈ કરે છે. એ રીતે અમુક વખતમાં આજે જર્મની તેઓ જોઈ વળે છે. આથી કરીને તેઓ સ્વદેશનો તેમ જ સ્વદેશ-

વાસીઓનો બસઅર પરીચય પામે છે અને અન્નેને બસઅર સમજી શકે છે. તેથી તેમને નવા નવા દેરતો કરવાની તક મળે છે, તેમ જ લુલ્લ લુલ્લ લોકો સાથે જર્મન જીવનને સ્પર્શતા વીધવીધ પ્રશ્નોની ચર્ચા કરવાના અનેક પ્રસંગો સાંપડે છે.

[૨]

યુદ્ધ પહેલાં જર્મનીમાં નૌજવાનોને જોહામાં જોડી સ્વતંત્રતા અપાતી હતી. અને જર્મનીની એ વલણ તરફ ત્યાના નૌજવાનોને અણુગમે પણ ખુબ થયો હતો. તેઓ ઘર અને શાળાને લપાનકે કેદખાનાં માનતા અને તેમાંથી નાશી છુટવા માગતા હતા. તેથી તેઓ લાંબી રજાઓના દીવ-જોમાં મુસાફરીની જોડવણો કરતા-ઘણી વખત તો જવાન શિક્ષકો આવી જોડવણોની ચોજના કરતા હતા. તેઓ જંગલો અને કુંગરાઓમાંનાં ગામડાંઓમાં પરીબ્રમણ કરે છે. તેઓ ત્યાં ખેડુતોનાં ઢોરોની કોદોમાં કે કોષ્ટક મીંચાનાં મકાનોમાં રાતવાસો કરે છે; તો કોષ્ટક વખતે ધાસતું બીછાતું અને આકાશની ચાદર બનાવીને નીંદાધીન થઈ જાય છે. તેઓ લોકગીતો લગડારે છે. આનંદ મેળવવા માટે તેમ જ જને ત્યાં રાતવાસો ગાળવાની ધારણા હોય તેવા યજમાનને ખુશ કરવા માટે એ લોકગીતોને પુનર્જીવન આપે છે. આ રજાપાટની હીલ-ચાલ યુરોપી યાદવીના સમયે પણ ચાલુ હતી, પરંતુ ત્યારે તો એ હીલચાલ લગભગ તાજી જ રહે થયેલી હતી.

જર્મનીને માટે યુદ્ધની અસર પ્રાણુવાતક ફટકા સમાન હતી. ગાણાના હિહાગાના સમયમાં પણ જનતાને દીવસમાં એક વખત અને બહુ બહુ તો માત્ર બે જ વખત આવતું મળતું. જર્મનીને તેની ગાયો પોતાના

આમ આ રજાપાટ સાચી કેળવણીના એક જરૂરી અંગ સમો થઈ પડ્યો છે. જર્મનીમાં જેમ પ્રાથમિક કેળવણી સર્વવ્યાપી થઈ પડી છે, તે જ રીતે ખુરશી હવામાં રખડવાની હીલચાલ પણ સર્વવ્યાપી બની બેસી છે.

વીજળી શત્રુને ફરજિયાત આપી દેવાની ફર્જ પાડવામાં આવી હતી. તેને પરીણામે બાળકાના મુખ્ય જોરાક દુધ વીના જર્મનીનાં હજારો નીર્દોષ બાળકો મરી ગયાં, અને જે કંઈ બચી ગયાં તેમાંનાં ઘણાંઓને પણ ખુબ ખુબ સડન કરવું પડ્યું. છતાં એ મહાન રાફ્ત મરવા તૈયાર નહોતો. એ કટોકટીની ઘડીએ મ્યુનીસીપાલિટીઓએ તેમ જ રાજસંસ્થાએ રાફ્તને છવાડવાનો બોલ ઉઠાવી લીધો. તેમણે લોકોને રખડવાના તેમ જ તખીયતને મુધારે તેવી તરવા વગેરેની સંસ્થાઓમાં જવાના કામમાં ઉત્સાહ તેમ જ જોષતી સળવડો આપી. રખડવા નીકળનારાઓને માટે સારા ચે જર્મનીમાં કામ કામ તેમણે જુ'પરીઓ બાંધી દીધી. આ જુ'પરીઓને જર્મન ભાષામાં Jugendherbergen કહેવામાં આવે છે.

'યુ'ગનહેરબેરગન' એટલે નૌજવાનો માટેનાં જુ'પડાં. એ જુ'પડાંનો ઉપયોગ રખડુ ટોળીઓ ખાસ કરીને રાત્રીને સમયે વીસામો લેવામાં કરે છે. એવી જુ'પરીઓ સારા ચે જર્મનીમાં કામ કામ જણાય છે. કાં તો તે મ્યુનીસીપાલિટીઓએ તૈયાર કરી હોય છે અથવા તો કોષ્ટક ઉદાર માણસની મદદથી બાંધવામાં આવી હોય છે. પરંતુ એ જાણસ જુ'પરીઓ, જર્મન જવાનો માટેનાં

આ બધાં જુ'પડાં જુદી જુદી ઢબનાં હોય છે. મોટાં શહેરોમાં એ જુ'પડાં છેલ્લામાં છેલ્લી ઢબનાં મકાનો હોય છે, તો કેટલીક વખત કૃત્તિયાવાળા જુના મહેલા અને જુરુને જવાનોનાં જુ'પડાંમાં પક્કી નાખવામાં આવે છે. ત્યારે ગામડાંમાં અને નાનકડાં ગામોમાં એ જુ'પડાં શાળાઓની તેમ જ દેવળોની સાથે જોડી દેવામાં આવે છે. ત્યારે કોઈ કોઈ જગાએ અનાજના કોઠારોનો કે દોરોના તમેજાઓનો પણ એ જુ'પડાં તરીકે ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

આ જુ'પડાંઓમાં દરેક જવાનને પથારી અને ધાખળા આપવામાં આવે છે. મોટેભાગે તો દરેકને ખાટલા મળે છે જ, પણ થોડક વખત કેટલીએ પથારીઓ જમીન ઉપર જ કરવામાં આવે છે, ત્યારે કનચીત આવી પથારીઓ જમીન ઉપર ખરાબ નાખીને જ કરી આપવી પડે છે.

રાયરમીલા વગેરેની સગવડની નજરે પણ આ જુ'પડાંઓ એક ખીમતી ખુબ જ જુદાં પડી જાય છે. કેટલીક વખત આવાં જુ'પડાંમાં ૨૦૦ કે તેથી પણ વધુ જવાનોનો સમાવેશ થઈ શકે છે, તો કેટલાંકમાં માત્ર ૨૦ તો સમાવેશ પણ ભાગ્યે જ થઈ શકે છે. આવી સગવડોનો આધાર સામાન્ય રીતે તો ત્યાં રખકુ ટોળાઓની અવર જવર ઉપર રહે છે.

આવી તમામ જુ'પડીઓમાં વીજળીના દીવાઓ હોય છે. આમાં નવાઈ પામવા જેવું કશું એ નથી; કેમકે જમીનીમાં તો નાનામાં નાનાં ગામડાંના અનાજના કોઠારો તેમ જ દોરોના તમેજાઓમાં સુદાં વીજળીના દીવાઓની ગોઠવણુ હોય છે. તે ઉપરાંત આ જુ'પડાંઓમાં ગેસના સુદાં વગેરેની પણ વ્યવસ્થા હોય છે, અને જ્યારે રખકુ ટોળાંઓ આવે ત્યારે તેમને રસોઈ મારેનાં વર્કસેટ આપવામાં આવે છે.

આ જુ'પડાંઓ મનોહર વાતાવારણમાં સામાન્ય રીતે રાખવામાં આવે છે. એટલે કે નદીઓ, પહાડો અને સરોવરોની આસપાસ હોય છે; તેમ છતાં લોક વસતીથી એ જુ'પડીઓ ઘણી દુર પણ હોતી નથી. આથી નોજવાનો એકી સાથે કુદરત તેમ જ મનુષ્યોના સહવાસનાં ફળો લાભ ભોગવી શકે છે.

સામાન્ય રીતે તો જમીનો સ્નાનના ધુણુ જ રોખીન હોય છે. એટલે નોજવાનોનાં જુ'પડાંમાં સામાન્યતઃ કંડા પાણીનાં સ્નાનગૃહોની ગોઠવણુ હોય છે જ. પણ જ્યાં જ્યાં બની શકે તેમ હોય ત્યાં ત્યાં તો સ્નાન કરવાનાં સ્થાનોની નજીકમાં જ આ જુ'પડાંની ગોઠવણુ કરવામાં આવેલી હોય છે. જે રખકુઓની પાસે જમીન નોજવાનોનાં જુ'પડાં ઉપર દેખરેખ રાખનાર મધ્યસ્થ સંધની તરફની સમાસદ હોવાની ચીઠી હોય તો પછી તેઓ ગમે તે ઉમ્મરનાં, ગમે તે દેશનાં અને યુવકો કે યુવતીઓ હોય તો પણ તેમને કોઈ પણ જાતના બેઠલાવ વીના આ જુ'પડાંનો ઉપયોગ કરવા દેવામાં આવે છે.

૨૦ વર્ષની ઉપરના સલાસદને આ જુ'પડાંમાં રાતવાસો કરવાના ૬૦ ફેનીંગ [૧ માર્ક=૧૦૦ ફે.] આપવા પડે છે, અને ૨૦ વર્ષની અંદરનાઓને માટે તેથી અર્ધો દર છે. દરેક જુ'પડાંમાં આ ભાવ એક જ સરખા હોય છે, અને તેટલી રકમમાં પથારી અને રસોઈનાં વાસણોના ભાડાનો યે સમવેશ થઈ જાય છે.

આ જુ'પડાંઓની વ્યવસ્થા માટે કાયમી તોફરો હોય છે. તેમજ કાંમ રખકુ ટોળાઓના માણસોને જગાની વ્યવસ્થા કરી આપવી, ધાખળા અને રસોઈનાં વાસણો આપવાં, મુલાકાતે આવેલાઓની નામાવલી રાખવી અને જુ'પડાંઓને હમિશાં સાંકસુદ રાખવાં તે હોય છે.

[૩]

જમન નૌજવાનોનાં ઝુંપડાંના મધ્યસ્થ સંઘ [નેની કચેરી હીલચેનખેચ, વેસ્ટફેલીન, જમનીમાં છે] નો સભાસદ કોઇ પણ દેશવાસી, કોઇ પણ ઉમરનો કે કોઇ પણ જાતીનો [સ્ત્રી કે પુરુષ] માણસ થઇ શકે છે. તેના સભાસદ થવાની પ્રી ૨૦ વર્ષથી ઉપરનાઓ માટે ૫ માક્સ [૧ માક્સ=૧ શીલીંગ] અને ૨૦ થી અંદરનાઓ માટે ૩ માક્સ છે. આ રીતે થયેલા સભાસદ એક વર્ષ સુધી એ મંડળનો સભ્ય ગણાય છે.

નૌજવાનોનાં ઝુંપડાંમાં સહુથી પહેલાં નાનકડાં સભ્યોની ગોઠવણ કરવામાં આવે છે. પછી મોટાઓને માટે વ્યવસ્થા થાય છે. એના સભાસદના કાડ ઉપર સભ્યનો ફોટો-છબી હોય છે, અને નેની પાછળ કેટલાક નીપઓ છાપેલા હોય છે. જેમાંના ચોડાક આવા છે: [૧] કોઇએ ઘર કે ખીડી પીવાં નહીં; [૨] ઝુંપડાંમાં સહુએ રાતના ૧૦ વાગ્યા પહેલાં હાજર થઇ જવું; [૩] રાતના ૧૦ વાગ્યા પછી તમામ દીવાઓ છુટાવી દેવા; [૪] કોઇએ અપરાધો બોલવા નહીં કે ગંદાં ગીતો ગાવાં નહીં; [૫] જાગની સ્વચ્છતા ઉપર સહુએ ધ્યાન આપવું.

જમનીમાં નૌજવાનોના કેટલાયે સંઘો છે. તેમાં કેટલાક કેવળ રાજકીય, સામાજીક અથવા સમાજવાદી હોય છે. ત્યારે કેટલાક રાજકીય તેમજ ધાર્મિક કાર્યો માટે હોય છે. ત્યારે કેટલાક કેવળ રખડુઓ માટેના જ હોય છે. છતાં સામાન્ય રીતે તો તમામ યુવક સંઘો રખડુવાની રીતની ઉપર તો ખાસ આગ્રહ કરે છે જ.

આ સંઘો ચોતાના સભ્યોને દેશમાં રખડુવાને ઉત્તેજન આપવા માટે જુદી જુદી સગવડો આપે છે. તેઓ સારા સારા સાથી-

દારો શોધી આપે છે, ખર્ચમાં છુટછાટ કરાવી આપે છે, અને કેટલીક વખત તો નાણાંની મુદ્દા સગવડ કરી આપે છે. [આ છેલ્લી સગવડ તો ખાસ કામદાર સંઘો તરફથી જ કરવામાં આવે છે.]

રખડુવાના જ વ્યવસાય માટે બે યુવક સંઘો ખાસ છે. તેમાં એકનું નામ 'વોન્ડર વોગલ' [રખડુ પંખીઓ] અને બીજાનું નામ 'નેચર ફ્રોન્ડ' છે. પહેલું મંડળ ચોતાના સભ્યો માટે જમનીની અંદર તેમજ સ્ટીટઅર્લેન્ડ, રૂવીડન, નેલે વગેરે જમનીની બહારના દેશોમાં પણ મુસાફરીની ગોઠવણો કરે છે. એ સંઘ ચોતાના સભ્યોને રેલ્વે વાળાઓ તેમજ સ્ટીમરવાળાઓ તરફથી ખાસ સરતે દરે ટીકીટો મેળવી આપે છે. પછી મુસાફરીની યોજનાઓ નક્કી થાય છે એટલે તેના સભાસદો મહીનાઓ સુધી જુદા જુદા દેશોમાં એક સાથે રખડે છે. આ રજાપાટમાં તેઓ જુદી જુદી જાતના લોકગીતો તેમજ લોકનૃત્યો શીખી લે છે. ઘણી વખત આ રખડુઓ મુસાફરી દરમિયાન માર્ગમાં આવતાં ગામોમાં તેમજ ચોતાના દેશમાં લોકગીતો ગાવાના તેમજ લોકનૃત્યો નાચવાના જલસા કરીને તેમાંથી ચોતાની મુસાફરીનો ખર્ચ કુટી કઢાડે છે.

'નેચર ફ્રોન્ડ' સંઘનું મુખ્ય મથક ઓસ્ટ્રીઆમાં છે, છતાં એ સંઘની ઘણી ખરી પ્રજ્ઞતીઓ જમનીમાં જ રહે છે. એ સંઘના કાયદેમ મહત્વાકાંક્ષી ઘણા હોય છે. તે ચોતાના સભ્યો માટે મુસાફરીની ગોઠવણો કોલેસસ પહોડો જેવા મુશ્કેલ પ્રદેશોમાં જ ગોઠવે છે. પણ તે રખડુઓને માટે શક્તીશાળી અને પવિત્રતાવાળાઓમાં રખડુવાના અનુભવવાળા આગેવાન સાથીઓની

જોઈવળુ કરી આપે છે. આ રખડુઓ માગંમાં ફોટો છબીઓ લે છે, તેમજ મેજીક લેન્ટર્નની મદદ સાથે રખડવાના જીવસાને ઉત્તેજવાનાં ભાષણો કરતા જાય છે. એ સંધ તો વળતે એક માસીક પણ ખસીક કરે છે. તેમાં રખડુઓની યાત્રાઓનાં રસીક વળુનો અને મનોહર સ્થળોની છબીઓ પણ છાપે છે. ઉપરાંત કેટલીક ઉપયોગી ખત્રીકાઓ—જેવી કે “પવંતોમાં રહેનારાઓ માટેનું” અરોગપ્રશાસ્ત્ર—પણ પ્રકટ કરે છે. આ સંધ એક મોટી દુકાન પણ ચલાવે છે; તેમાં રખડુઓને જરૂરી વસ્તુઓ વેચવામાં આવે છે. તેમાંથી જે નફો નીકળે તેથી પોતાના સભ્યો સારૂ પવંતમાળાઓમાં સુપડાં ખાંધે છે.

રખડુઓમાં પણ લુદી લુદી વૃત્તિવાળાઓ હોય છે. કોઈ રોળાખપ રખડે છે, તો કોઈ વળી થોડાક મીત્રો થઈને જ રખડવા નીકળી પડે છે, ત્યારે કેટલાક માત્ર કુટુંબ સાથે રખડે છે અને વળી કોષ્ટક એકલા જ રખડવાના શોખીન નીકળે છે.

આ રખડુઓ પોતાની સાથે જે વસ્તુઓ રાખે છે, તે અતુકરણીય છે. તેમની વાંસા થેલી એ મુખ્ય વસ્તુ છે. એ એવી થેલી છે કે જે શરડા ઉપર રહે અને તેના પટાઓ ખમા આગળ ખાંધી શકાય. તેમાં રખડુને જરૂરી એવાં ખોરાક, વસ્ત્રો અને પુસ્તકો રહી શકે છે. આવા દરેક રખડુના વાંસા ઉપર થેલી તો ખાંધેલી હોય છે જ. જમન ભાષામાં તેને ‘રક્સેક’ [rucksack] કહે છે. તેથી આ રખડુ ટેળાઓ જમનીની ‘વાંચથેલી સંસ્થા’ પણ કહી શકાય છે.

આ રખડુઓ સામાન્ય રીતે ખમીસ, અડધું પાટલુત. હીંચણ સુધીના ઉપરથી વાળેલા લાંબા મોજા અને મોટા ખીસાવાળા મજબુત છુટ પહેરે છે. કેટલીક મખત ગેઓ

ચાખડીઓ પણ વાપરે છે. એમના પોશાકનો રંગ સામાન્ય રીતે રાતો, ભંગલી અને લીલા હોય છે. તેઓ ખીસા [badge] પહેરવાના બહુ શોખીન હોય છે, એટલે દરેક એક કે ખીસા જાતનો ખીસા તો લટકાવેલો જ હોય છે. જમનને ખમીસ ઉપર ચામડાના પટા પહેરવા ખાસ ગમે છે, એટલે આ રખડુઓ પણ એવા પટા પહેરેને જ કરતા જણાય છે. ઉપરાંત તેમની પાસે પાણીની બાટલીઓ અને નકશા રાખવાની ચામડાની થેલીઓ, તેમજ સુંદર છરી [hunting knife] હોય છે. બસ રખડુ એ સીવાય પોતાની પાસે વીશિષ્ટ કંઈ પણ રાખતો નથી.

આ રખડુઓ આનંદી જીવો હોય છે. આનંદ અને નોજવાનીની પુરેપુરી રસમસ્તી એમને ત્યાં અનુભવવા મળે છે. તે કુદરતની સાથે તદ્દાકાર બની રહે છે. વાંચીલીન જેવા વાલ્ડને જમન ભાષામાં ગીટાર [gnitar] કહેવામાં આવે છે—ના મીઠા તંતુઓ ઉપર તેઓ જંગલમાં ગાય છે અને નૃત્ય કરે છે. તેને એના જેવા જ સુખી દોસ્તોનો સાથ પણ મળ્યો હોય છે. તેઓ દહાડે-બમણુ કરે છે, અતુકુળ હોય તો રાત્રે પણ તેઓ પંચ કાંચે છે. પોતાની જાતના પોતે જ રાજ, મુસાફરીમાં જરાપણ ઉતાવળ કે ધોંધલ નહીં, ત્યાં દીલચાલ ત્યાં તેઓ વીસામે કરે, તેમને માટે સ્નેહળ વાતાવરણવાળાં નોજવાનોનાં સુપડાંનાં-ખારણાં દરેક સ્થળે સદૈવ ખુલ્લાં જ હોય છે. ત્યાં એમના જેવા જ રખડુઓ તેમનો દીક્ષાજન સહાર કરે છે, તેઓ એક ખીજને દીક લરી ભરીને બેઠે છે, અને સ્વતંત્રતા, મીત્રતા તેમજ રાત્રીની સલામ વગેરે મીઠા અને સહકારના શબ્દોની તેઓ ત્યાં હૃદયથી આપ લે કરે છે.

રાતનો વખત હોય, તોફાની વાતાવરણ હોય કે વર્ષાદિના દહાડા હોય ત્યારે નોજવા-

નોનાં ઝુપડાં રખડુઓ માટેનાં સુંદર વીંશ્રાંતી સ્થાન બની રહે છે. તેમને ત્યાં આરામ માટે પથારી અને તેમનાં કપડાં અને થેલીઓ મુકવાની જગા આપવામાં આવે છે. એક દીવસના રખડાટ પછી, રખડુ આવાં ઝુપડાં માં પુરેપુરી વીંશ્રાંતી લે છે.

ત્યાં જ્યાં કપડાં ઉતારી, હાથ મોઢું ઘોંઘાં, પછી કુવારા સ્નાન કરે છે. એ ટોળામાંથી કેટલાક મોટા સુલા આમળ ઉભા ઉભા રસોઈ કરવા લાગે છે, તો વળી કોઈ જમવાના ટેમ્બ અંગળ ખેસી કાળી રોટી, માખણ, ચીઝ અને દુધથી લુખને શાંત કરવાના કામમાં રોકાઈ જાય છે, કોઈ વળી વાઘ પર રખડુઓનાં ગીતો લલકારવા લાગે છે, ત્યારે બીજા કેટલાક દુર ખેંટે ખેંટે જીવનને સ્પર્શતા અગત્યના પ્રશ્નોની રસપુર્વક ચર્ચા કરવા લાગે છે. કોઈક વળી ત્યાં એકાદ પરદેશી મળી જાય તો તેની આસપાસ ટોળે વળી તેની ઉપર જુદા જુદા પ્રશ્નોનો મારો ચલાવે છે. જમન જવાનો જુદો જુદો વાતો જાણવા આતુર અને મમતાળુ મીત્રો જેવા હોય છે.

રાત્રે ૧૦ વાગે તેઓ સુવા જાય ત્યારે “તમને સારી વિંધ આવો” [Schlafen Sie gut] “રાતનો સલામ” [gut nacht] વગેરે લક્ષી ઇંગ્લીશોના શબ્દોની આપ લે કરીને આનંદ પુર્વક છુટા પડે છે. જો એક વાગ્યાને સુમારે તેઓ જાગી જાય છે અને વળી પાછા પોતાનું શ્રમણ ચક્ર કરે છે. એ વખતે તેઓ ‘ફરી પાછા તમને મળીશું’ [‘Wiedersehen’ અને ‘Aufwiedersehen’] એવા શબ્દો એક બીજાને કહી છુટા પડે છે.

આ રખડુ ટોળાઓનાં પ્રીય સ્થાન ખાસ કરીને જમનીમાં બે છે : એક દક્ષીણ જમનીમાંનું ‘બેક ફોરેસ્ટ’ અને બીજું રહાઈનલેન્ડનો પ્રદેશ. બેક ફોરેસ્ટમાં જુદી

સૈન્ટપૈનાં દ્રશ્યો ખુબ છે. હીમાલય જેવું સૈન્ટપૈ ત્યાં ઘણું લાગે જેવા મળે છે છતાં હીમાલયની મુસાફરી જેવી મુશ્કેલીઓ ત્યાં નથી. કેમકે જો. વર્ષાદિથી કે ત્યાંને લીધે પગે ચાલીને મુસાફરી કરી શકાય નહીં, તો ત્યાં રેલ્વેની સગવડ પણ જોઈએ. તેટલી છે. વળી એ જંગલમાં ગામડાંને નાનાં નાનાં ગામો પણ ઘણાં છે. ત્યાંનાં વતની ધાર્મિક મનસતાળાં છતાં પ્રગતીક છે. એ ગામડાંનાં મીઠાં બાળકો તંદુરસ્ત અને સુદૃઢ છે. પુરેપુરી સ્વનંતરતાથી તેઓ ખાલખેલ કરે છે. આખો વખત એ બાળકો ખુશ પડે છે. આ બાળકોને રમતાં, ખુશ પાડતાં અને આનંદ કરતાં જોતાં એ જીવનની મજા છે.

જમનીમાં તો નાનકડાં ગામડાંમાં પણ સરતાં છતાં ઉદ્યામાં ઉલ્લી ઢબનાં સાધનો વાળાં હોટલા હોય છે. તેમાં વીજળીના દીવા અને રેડીઓ હોય છે. એ હોટલામાં, ગામડાંનાં માણસો પણ મોજમજાદ માટે મોટી સંખ્યામાં જાય છે. જમનીનાં ગામડાં ખુબ જ સ્વચ્છ અને સુંદર હોય છે. ત્યાં દરેક ઘરમાં તો શું પણ ઢોરોની કાઢોમાં પણ વીજળીના દીવા જોાવેલા હોય છે. તેમનાં મકાનોના રક્ષણ માટે મજબુત કુતરા રાખવામાં આવે છે. પણ આ લોકો રખડુઓને જોઈતી મદદ કરવા હમેશાં તત્પર રહે છે.

રહાઈનલેન્ડનો પ્રદેશ પણ ઘણું જ મનોહર છે. ત્યાં ઘણા રખડુઓ નદીના કાંઠે કાંઠે ફરે છે, તો કેટલાક પોતાની ગડી કરીને રાખી શકાય તેવી હોડીઓમાં નદીની અંદર તરે છે. જમની એકંદરે હુંગરાળ અને મનોહર દેશ છે, ત્યાંની નોજવાન જનતા આમ તેનો પુરેપુરો લાલ લે છે.

આ હીંદચાલ યુરોપમાં વ્યાપક બનવા લાગી છે. ઉત્તરે તે હોલેન્ડ કેન્નાક અને સ્વીડન સુધી, દક્ષીણે એસ્ટ્રીઆ અને સ્વીડેન્ડ : સુધી અને પુર્વમાં

ઝોકેસ્ત્રોવેકીઆ અને બાલ્ટીક સંસ્થાનો સુધી પ્રસરી છે. ઇંગ્લંડ પણ તેનું અનુકરણ કરવા તત્પર બન્યું છે. આમ રાષ્ટ્રમાં નૌજવાનો પગપાળા ચાલીને તેના પુરેપુરા પરીચય પામે તે કેટલું જરૂરી છે એનું મહત્ત્વ યુરોપવાસીઓ સમજી ગયા છે.

આત્મીન કાળમાં પુર્વના પ્રદેશોમાં પણ યાત્રાનો હીક હીક શોખ હતો. તે માટે હીંદમાં પણ હામ હામ ધર્મશાળાઓની બંધારણો ધણી છે. પરંતુ તેને ધર્મભાવ સાથે ભેળી દેવામાં આવવાથી એ યાત્રાઓ તેમજ યાત્રાળુઓ માટેની સગવડો બહુ પ્રગતીના માર્ગમાં વીઘ્નકારક થઈ પડેલ છે. ધર્મશાળાઓ મશીન, ગંદી અને ખરાબ વાતાવરણવાળી થઈ ગઈ છે. તેમાં પણ ન્યાત, જાત અને ધર્મના બેદર દાખલ થઈ ગયા છે.

એ બેદર દર કરવા માટે હીંદમાં નૌજવાનો જર્મનીના નૌજવાનોનું અનુસરણ કરે, અને આદેશનાં મનોહર અને રમણીય સ્થાનો, પર્વતમાળાઓ, સરોવરો, સરીતાઓ તેમજ સાગર કીનારા ખુદી વગે તે તે દ્વારા અનેક મુશ્કેલ સવારોનાં આપોઆપ નીરાકરણ લાવી શકાય, અને માછલાંગલા, સાહસમીર નૌજવાનોમાં તેમજ નવયુવતીઓમાં તેથી સાહસ, હીંમત દઢતા અને મહત્વાકાંક્ષાની લાવના ખીત્રે.

આપણા યુવક સંઘો અને યુવતી સંઘોએ જર્મનીને પગલે ચાલવા અને તેના જેવા લાલ ઉડાવવા તત્પર થવાની પહેલ કરવાની જરૂર છે. *

* શ્રી દીનાનાથ જી. ટેન્કરકરના અંગ્રેજી લેખ ઉપરથી.

પ્રમેહ-પરમાના દરદીઓ માટે મેહમદન ચૂર્ણ

પેશાબમાં બળતરા થવી, પેશાબ અટકી અટકીને આવવો, રસીનું પગલું વીગેરે પરમા સંખંધી દરેક રોગ આ ચૂર્ણનાં સેવનથી તરતજ દુર થઈ પેશાબ સાફ આવે છે.

કી.તોલા ૧૦ ના ડબ્બા ૧ નો રૂ. ૧) એક

રાજવૈદ્ય

નારાયણજી કેશવજી,

૬૩ એ.કીસ: જામનગર (કાઠીઆવાડ).

મુખ્ય પ્રાંત :- ૩૯૩, કાલ્યાદેવી રોડ.

લોકલ એજન્ટ :- પેરી કું. ગ્રાંટરોડ.

મફત! મફત!!

રસીક તેપજ ઉપયોગી વીધોથી ભરપુર વૈદ્યવીદ્યા પુસ્તકની અગ્યારમી આવૃત્તિ!

ધણજ સુધારા વધારા સાથે બહાર પડેલ છે જે કંઈ પણ કીંમત કે દપાલ

ખર્ચ લાધા વગર

તદન મફત

મોકલવામાં આવશે.

આજેજ એક પોસ્ટ ગ્રાંડ લખી મંગાવો

રાજવૈદ્ય

નારાયણજી કેશવજી,

જામનગર કાઠીઆવાડ.

યુરોપ ઉપર લટકતી યુદ્ધની તરવાર

: લેખક :

શ્રી. ધીમાન મહેતા

છેલ્લું યુરોપી યુદ્ધ સળગ્યું તે વખતે વ્યાપારી તેમજ યુદ્ધના સરંજામના ક્ષેત્રમાં પશ્ચીમનાં રાષ્ટ્રો વચ્ચે જે તીવ્ર હરીફાઈ ઉભી થઈ હતી, તેવી આત્મારે હરીફાઈ ઉભી થઈ છે. એમાંથી નવા યુદ્ધની ડોળા સળગશે એવું લેખકનું મંતવ્ય છે.

જગતના આંતરરાષ્ટ્રીય આર્થિક પરીવર્તનમાં આધુનીક વ્યાપારી અધઃપતન અગત્યનો ભાગ ભજવે છે અને તેનાં કારણો શોધવા માટે અર્થશાસ્ત્રીઓ મથે છે. અમેરીકાના શેરના ભાવ ગગડે છે તેથી દુનીયાના વ્યાપાર ઉપર માઠી અસર થાય છે, ત્યારે ખીણ બાલુથી ખીટીશ સસ્તનતની રક્ષણ કરવારૂં નીતી સામે ખીજા અર્થશાસ્ત્રીઓ વીરોધનો પોકાર ઉઠાવે છે. સામાન્ય રીતે આર્થિક સમતોલપણું વસ્તુના ઉત્પન્ન અને ખર્ચ ઉપર આધાર રાખે છે, પરંતુ મહાન વીચર પછી દરેક દેશમાં વધુ ઉત્પન્ન અને ઓછી ખર્ચ થવાને કારણે માલનો જથ્થો એકઠો થવા માંડ્યો અને તે નહીં વેચાવાથી હાલની મંદી આવી.

મહાન વીચરથી જેટલી આર્થિક પાયમાલી થઈ તે કરતાં વધુ ઝડપથી ઉલ્લેખમાં ખીણવણી થઈ હતી. ૧૯૧૪ થી ૧૯૨૮ ના વીચરમાં લગભગ ૧ કરોડ મનુષ્યો કપાયાં હતાં છતાં યુરોપનું વસ્તીપત્રક હમણાં ૧૯૧૪ કરતાં ૧ ટકા જેટલી વસ્તીમાં વૃદ્ધિ ખતાવે છે, કામદાર જગતમાં સ્ત્રી કામદારોનો ફાળો સૌથી વીશેષ હમણાં જોઈ શકાય છે, કારણ કે તેમના દર સસ્તા હોય છે. વીચર વેળા અગણીત જગ્યામાં ખાધા ખોરાકની તથા ખીણ વસ્તુઓનો નાશ થયો હતો છતાં ૧૯૧૪ પછી જોતાં હમણાંના જગ્યાને હીસાબે

૧૮ ટકાનો વધારો થયો છે. આથી જગતમાં ઉત્પાદનની ખેંચ નથી તેમ મજૂરો પણ એના થયા નથી, આથી તો ખર્ચ ઘટી જાય છે નહીં. વળી કામદારો તથા જનસમુદાયમાં સુખશાંતિ તથા ઉપભોગની વસ્તુની અવસ્થકતા વધી છે, છતાં જે જગતની ખરીદની માગણી આવડી જાય છે તે આવડી નથી. એટલે વસ્તુનું ઉત્પન્ન વધે છે અને માલની નીકાસ થતી નથી; પરીણામે વધુ પડતો જથ્થો એકઠો થતો જાય છે અને હમણાં જે આર્થિક અધઃપતન દેખાય છે તેનું છુત ખડું થંધું છે! એ છુતનો નાશ કરવા પ્રજાસંઘની ઉત્પત્તિ થઈ છે એવું ખતાવવામાં આવે છે.

આંતરરાષ્ટ્રીય આર્થિક પરીવર્તનું એવું મંતવ્ય છે કે હાલની આર્થિક પાયમાલીનું કારણ વ્યાપારની અસમાનતા, સહકારી તત્વની ખામી અને ઉત્પાદન તથા વપરાશની તખ્તનાઈ છે. મનુષ્યની ખરીદ કરવાની શક્તિ કમતી થઈ છે એટલે જ્યારે એ શક્તિ સુધરે ત્યારે જ પછું સમતોલપણું આવે. યુરોપનો માલ વેચાતો નથી તેથી ખરીદી કરી શકાતી નથી. રાષ્ટ્રોની આયાત નીકાસ ઘટવાથી દેવું વધારવું પડે છે અને ભુતું દેવું અદા કરવા માટે નવાં નાણાં ઉધાર લેવાં પડે છે.

દાખલા તરીકે ચીનનો પ્રશ્ન રજુ કરતાં આ પરીવર્તન જણાવે છે કે ૧૯૩૦ માં ચીનમાં

દુકાળ તથા ભુખમરાથી ૨૦ લાખ મનુષ્યો મૃત્યુ પામ્યાં હતાં. તે વખતે કેનેડા તથા આરજેન્ટાઇનમાં ભેંષએ તે કરતાં ઘઉંની ખેતી નીપજ હતી. ખેડુતોને તો પોતાનો માલ ગમે તે ભાવે પુરવઠાની મુશ્કેલી હતી—તેથી તો કેટલાક વીભાગમાં તેમણે ઘઉંની લણણી પણ કરી નહીં અને તે ઘઉં પશુઓના ખોરાકમાં તથા બગતણમાં વપરાયા ને આ ઘઉં ચીન મોકલાવ્યા હોત તો ચીનમાં ભુખમરાથી ૨૦ લાખ જીવોનો બચાવ થાત, એટલું જ નહીં પણ ખેડુતોને પૈસા મળત તે વડે તેઓ કપડાં વીંઝેરમાં છુટથી નાણાંનો ઉગથોગ કરી શકત. આ દ્રષ્ટાંતથી ભેંષ શકાય છે કે વસ્તુના ઉત્પન્ન તથા ઉપયોગને ભેંષએ તેવા સફાર મળતો નથી, સમતોલપણું આવતું નથી તેથી આથી ક પાપમાસી ઉભી થાય છે. ત્યારે વળી અમેરીકા કે બીજા દેશોમાં જઠાતરૂપી દીવાલોથી પરદેશી આયાત અટકાવવામાં આવે છે અને તેથી પાપમાસીમાં ઝોર વધુ ઉમેરો થાય છે.

યુરોપમાં હાલમાં ૨૯ સરહદો છે. દરેક દેશે પોતાના માલને નીભાવવા માટે પરદેશી માલ સામે જઠાતરૂપી દીવાલો ખડી કરી છે, જેનો આશય પડારીનો વ્યાપાર બંધ કરી સ્વાર્થ સાધવાનો છે. આ જાતની રૂપર્યા, હરીફાઈ મહાન વીઘ્રક પડેલાં જોવામાં આવતી હતી, જે વેળા શસ્ત્રબંધી માટે એક બીજા દેશ તરફથી દરખાસ્તો રજુ થઈ હતી. દરેક દેશ છુપી રીતે લશ્કર, દારૂગોળો વીંઝેરે સાધનોનો જમાવ વધારતા હતા અને બીજા બાજુ આ પ્રમાણે લશ્કરો તથા દારૂગોળો વધારવાથી વીઘ્રક થશે એવી ફરીયાદ કરતા હતા; છતાં કોઈ દેશ શસ્ત્રબંધીની શરૂઆત કરવાની હિંમત બતાવતો નહીં. પરીણામ વીઘ્રકમાં આવ્યું તે ભેંષ શક્યા છીએ. તેને બદલે દરેક

ને સરહદથી શસ્ત્રબંધી કરી હોત તો વીઘમ વીઘ્રક અટકી શકત અને ખુવારી થાત નહીં.

યુદ્ધ પહેલાં શસ્ત્રબંધીની જેવી વીઘમ સ્થિતિ યુરોપમાં હતી તેવી હમણાં પેદા થઈ છે અને દરેક રાષ્ટ્ર વીઘ્રક નીવારણ કરવા સાથે આપે છે છતાં ખાનગીમાં સ્વાર્થો યોજનાઓ કરે જાય છે, તેમજ પોતાના વ્યાપાર ખીલવવા અનેક યોજનાઓ રચે છે. જેનું પરીણામ યુરોપના બીની-પાતમાં જ પરીણમવાનું ધારી શકાય છે.

યુરોપના રાજકારણનું અવલોકન કરતાં જણાય છે કે બે મહાન યોજના એક બીજાના પ્રતીરૂપી યુરોપના વાતાવરણને યુગ્મવ છે. પ્રથમ રાષ્ટ્રીય જઠાતરૂપી યોજના. દરેક દેશનો તેમાં મૃત્યુધંટ રહેલો છે. અર્થશાસ્ત્રીઓ માને છે અને વેપારની સ્વતંત્રતા માગે છે. ક્રાંસ, જરમની વેપારની છુટ માટે મજબુત હિંમત કરે છે જેને ઓસ્ટ્રીઆ, ઝેકાસ્લોવાકીઆ, હોલેંડ, બેલ્જિયમ, સ્વીટઝરલેંડ અને સ્કેન્ડીનેવીઆ સાથે આપે છે. આ યોજના જગત માન્ય થાય છે, જેને છુદીવાનો અને પડીતો પ્રમાણે છે, છતાં લઘુમતી રાષ્ટ્રપ્રધાનોની લાગણીથી દોરવાઈ વેપારીઓના કુટ સ્વાર્થ ખાતર જઠાતરૂપી ચોષવા માટે મહાન રાજ્યો હજી અડગ માલુમ પડે છે. આ જાતના રાજ્યો અણનમ રહે છે તેનું કારણ મહાન ઉદ્યોગો જે જઠાતરૂપી દીવલોથી ખીલે છે, જેના ઉપર હજારો કામદારોની રોજ ચાલે છે તે જઠાતરૂપી દીવાલો તુટે અને વેપારની સ્વતંત્રતા મળે તો એ દેશનો વ્યાપાર અસ્ત વ્યસ્ત બને, લોક લાગણી નીરૂદ્ધ જાય અને અરાજકતા ફેલાય એવો ભય રાખવામાં આવે છે.

અમેરીકા જેવા મહાન સમૃદ્ધિવાન દેશ જ્યાં લક્ષ્યાધીપતી, કરોડપતીઓ વસે છે

યુરોપ ઉપર લટકતી યુદ્ધની તરવાર

: લેખક :

શ્રી. ધીમાન મહેતા

હું યુરોપી યુદ્ધ સળગ્યું તે વખતે વ્યાપારી તેમજ યુદ્ધના સરંજામના ક્ષેત્રમાં પશ્ચીમનાં રાષ્ટ્રો વચ્ચે જે તીવ્ર હરીફાઈ ઉભી થઈ હતી, તેવી અત્યારે હરીફાઈ ઉભી થઈ છે. એમાંથી નવા યુદ્ધની ઊંળા સળગશે એવું લેખકનું મંતવ્ય છે.

જગતના આંતરરાષ્ટ્રીય આર્થિક પરિવર્તનમાં આધુનિક વ્યાપારી અધઃપતન અગત્યનો ભાગ ભજવે છે અને તેનાં કારણો શોધવા માટે અર્થશાસ્ત્રીઓ મથે છે. અમેરીકાના શેરના ભાવ ગગડે છે તેથી દુનીયાના વ્યાપાર ઉપર મારી અસર થાય છે, ત્યારે ખીણ બાજુથી ખ્રીડીશ સંસ્તનતની રક્ષણ કરવારૂપી નીતી સામે ખીણ અર્થશાસ્ત્રીઓ વીરોધનો પોકાર ઉઠાવે છે. સામાન્ય રીતે આર્થિક સમતોષપણું વસ્તુના ઉત્પન્ન અને ખર્ચ ઉપર આધાર રાખે છે, પરંતુ મહાન વીચરૂ પછી દરેક દેશમાં વધુ ઉત્પન્ન અને ઓછી ખર્ચ થવાને કારણે માલનો જથ્થો એકઠો થવા માંડ્યો અને તે નહીં વેચાવાથી હાલની મંદી આવી.

મહાન વીચરૂથી નેટલી આર્થિક પાયમાલી થઈ તે કરતાં વધુ ઝડપથી ઉદ્યોગોમાં ખીણવણી થઈ હતી. ૧૯૧૪ થી ૧૯૧૮ ના વીચરૂમાં લગભગ ૧ કરોડ મનુષ્યો કપાયાં હતાં છતાં યુરોપનું વસ્તીપત્રક હમણાં ૧૯૧૪ કરતાં ૧ ટકા નેટલી વસ્તીમાં વૃદ્ધી ખતાવે છે, કામદાર જગતમાં જો કામદારોનો ફાળો સૈધ્યી વીરોધ હમણાં નેહં શકાય છે, કારણ કે તેમના દર સસ્તા હોય છે. વીચરૂ વેળા અગણીત જગ્યામાં ખાધા ખોરાકી તથા ખીણ વસ્તુઓનો નશ થયો હતો છતાં ૧૯૧૪ પછી નેતાં હમણાંના જથ્થાને હીસાબે

૧૮ ટકાનો વધારો થયો છે. આથી જગતમાં ઉત્પાદનની ખેંચ નથી તેમ મજુરો પણ એછા થયા નથી, આથી તે ખર્ચ ઘટી નેહંએ નહીં. વળી કામદારો તથા જનકમુદમાં સુખશાંતી તથા ઉપભોગની વસ્તુની અવસ્થકતા વધી છે, છતાં જે જાતની ખરીદની માગણી આવવી નેહંએ તે આવતી નથી. એટલે વસ્તુનું ઉત્પન્ન વધે છે અને માલની નીકાસ થતી નથી; પરીણામે વધુ પડતો જથ્થો એકઠો થતો જાય છે અને હમણાં જે આર્થિક અધઃપતન દેખાય છે તેનું છુત ખડું થયું છે! એ છુતનો નાશ કરવા પ્રજાસંધનની ઉત્પત્તિ થઈ છે એવું ખતાવવામાં આવે છે.

આંતરરાષ્ટ્રીય આર્થિક પરિવર્તનું એવું મંતવ્ય છે કે હાલની આર્થિક પાયમાલીનું કારણ વ્યાપારની અસમાનતા, સંઘર્ષો, તત્વની ખામી અને ઉત્પાદન તથા વપરાશની નબળાઈ છે. મનુષ્યની ખરીદ કરવાની શક્તી કમતી થઈ છે એટલે જ્યારે એ શક્તી સુધરે ત્યારે જ પાછું સમતોષપણું આવે. યુરોપનો માલ વેચાતો નથી તેથી ખરીદી કરી શકાતી નથી. રાષ્ટ્રોની આયાત નીકાસ ઘટવાથી દેવું વધારવું પડે છે અને છુતું દેવું અદા કરવા માટે નવાં નાણાં ઉધાર લેવાં પડે છે.

દાખલા તરીકે ચીનનો પ્રશ્ન રહ્યું કરતાં આ પરિવર્તન જણાવે છે કે ૧૯૩૦ માં ચીનમાં

દુકાળ તથા હુખમરાથી ૨૦ લાખ મનુષ્યો મૃત્યુ પામ્યાં હતાં. તે વખતે કેનેડા તથા આસ્ટોરિયાનમાં નેધરલેન્ડ તે કરતાં ઘઉંની ખેતી નીપજ હતી. ખેડૂતોને તો પોતાનો માલ ગમે તે ભાવે પુરવઠાની મુશ્કેલી હતી—તેથી તો કેટલાક વીલાગમાં તેમણે ઘઉંની લણણી પણ કરી નહીં અને તે ઘઉં પશુઓના ખોરાકમાં તથા બજારમાં વપરાયા ને આ ઘઉં ચીન મોકલાવ્યા હોત તો ચીનમાં હુખમરાથી ૨૦ લાખ જીવોનો અચાવ થાત, એટલું જ નહીં પણ ખેડૂતોને પૈસા મળત તે વડે તેઓ કપડાં વીંચેરમાં છુટથી નાણાંનો ઉગથોગ કરી શકત. આ દ્રષ્ટાંતથી નેધરલેન્ડ શકાય છે કે વસ્તુના ઉત્પન્ન તથા ઉપભોગને નેધરલેન્ડે તેવો સફાર મળતો નથી, સમતોલપણું આવડું નથી તેથી આથી કં પાપમાલી ઉભી થાય છે. ત્યારે વળી અમેરીકા કે ખીજ દેશોમાં જકાતની દીવાલોથી પરદેશી આયાત અટકાવવામાં આવે છે અને તેથી પાપમાલીમાં ઝોર વધુ ઉમેરો થાય છે.

યુરોપમાં હાલમાં ૨૯ સરહદો છે. દરેક દેશ પોતાના માલને નીલાવવા માટે પરદેશી માલ સામે જકાતની દીવાલો ખડી કરી છે, જેનો આશય પડેશીનો વ્યાપાર અંધ કરી સ્વાર્થ સાધવાનો છે. આ જાનની સ્પર્ધા, હરીફાઈ મહાન વીચર પહેલાં નેવામાં આવતી હતી, જે વેળા શસ્ત્રબંધી માટે એક ખીજ દેશ તરફથી દરખાસ્તો રજુ થઈ હતી. દરેક દેશ છુપી રીતે લશ્કર, દારૂગોળો વીંચેર સાધેને જમાવ વધારતા હતા અને ખીજ બાજુ આ પ્રમાણે લશ્કરો તથા દારૂગોળો વધારવાથી વીચર યશ એવી ફરીયાદ કરતા હતા; છતાં કોઈ દેશ શસ્ત્રબંધીની શરૂઆત કરવાની હીંમત બતાવતો નહીં. પરીણામ વીચરમાં આવ્યું તે નેધરલેન્ડ શક્યા છીએ. તેને બદલે દરેક

ને સહકારથી શસ્ત્રબંધી કરી હોત તો વીચર વીચર અટકી શકત અને ખુવારી થાત નહીં.

યુદ્ધ પહેલાં શસ્ત્રબંધીની જેવી વીચર સ્થિતિ યુરોપમાં હતી તેવી હમણાં પેદા થઈ છે અને દરેક રાષ્ટ્ર વીચર નીવારણ કરવા સાથે આપે છે છતાં ખાનગીમાં સ્વાર્થ યોજનાઓ કરે જાય છે, તેમજ પોતાના વ્યાપાર ખીજવવા અનેક યોજનાઓ રચે છે. નેતુ પરીણામ યુરોપનાં ચીની-પાતમાં જ પરીણમવાનું ધારી શકાય છે.

યુરોપના રાજકારણનું અવલોકન કરતાં જણાય છે કે બે મહાન યોજના એક ખીજના પ્રતિસ્પર્ધી યુરોપના વાતાવરણને યુગ્મ્ય છે, પ્રથમ રાષ્ટ્રીય જકાતની યોજના. દરેક દેશનો તેમાં મૃત્યુધંટ રહેલા છે. અર્થશાસ્ત્રીઓ માને છે અને વેપારની સ્વતંત્રતા માગે છે. ક્રાંસ, જરમની વેપારની છુટ માટે મજબૂત હીમાયત કરે છે જેને ઓસ્ટ્રીયા, ઝેકાસ્લાવાકીયા, હોલેન્ડ, બેલજીયમ, સ્વીટઝરલેન્ડ અને સ્કેન્ડીનેવીયા સાથે આપે છે. આ યોજના જગત માન્ય થાય છે, જેને છુદ્દીવાનો અને પડીતો પ્રમાણે છે, છતાં લઘુમતી રાષ્ટ્રપ્રધાનોની લાગણીથી દોરવાઈ વેપારીઓના કુટ સ્વાર્થ ખાતર જકાતને પાપવા માટે મહાન રાજ્યો હજી અડગ માનુષ પડે છે. આ જાનના રાજ્યો અજનમ રહે છે તેવું કારણ મહાન ઉથોગો જે જકાતની દીવાલો ખડી છે, જેના ઉપર હજારો કામદારોની રોજ આલે છે તે જકાતની દીવાલો તુટે અને વેપારની સ્વતંત્રતા મળે તો એ દેશનો વ્યાપાર અસ્ત વ્યસ્ત બને, લોક લાગણી નીરુદ્ધ જાય અને અરાજકતા ફેલાય એવો ભય રાખવામાં આવે છે.

અમેરીકા જેવો મહાન સમૃદ્ધિવાન દેશ જ્યાં લક્ષાધીપતી, કરોડપતીઓ વસે છે

જ્યાં ૧૨ કરોડ મનુષ્યોની વસ્તી છે, જ્યાં ખેતીવાડી વીશાળ પ્રમાણમાં થાય છે ત્યાં પણ મંદીનો દર વાયરો ફેલાયો છે. ઉત્પન્નતા ભાવ ઘટી જવાથી દર વરસે ખેડુ-તોને હાડમારી ભોગવવી પડે છે. સંશોધન કરતાં માલમ પડ્યું કે જાતની ઉંચી દીવાલો જ આ અધઃપતનનું મુળ કારણ છે. અને તે જો દુર થાય તો ખેડુતોનો કંગાળ સ્થિતિમાંથી ઉદ્ધાર થાય. અમેરીકાની પ્રજા-કીય રાજસભામાં ખેડુતોના રક્ષણનો ખરડો રજુ થયો અને આ ખાખત સમીતીને સંધાઈ, જકાત દુર કરવા દરખાસ્તો આવી છતાં રાજસભાએ જકાત ઘટાડવાને બદલે ઉલટી વધારી અને હાલમાં જે અતી વીષમ મંદી જણાય છે તે અમેરીકાના એ આપઘાતી પગ-લાંને જ આભારી છે. હોબને ચોલ હોતો નથી એ કહેવન પ્રમાણે અમેરીકાએ સ્વાથી જની ઔર વધુ આયાત જકાત વધારી તેથી પરદેશી વસ્તુઓની આયાત અટકી તેમ નીકાસ વ્યાપાર પણ ખીળ દેશે એ જકા-તની રીતનું અવગણ્ય કંવાથી ઘટયો છે.

યુરોપ તથા પશ્ચિમના દેશો ઉપર જે મહાન આક્રમક લટકતી તરવાર માફક લટકે છે. તેથી કાંતો ફરીથી મહાન વીગ્રહ આપ્યા યુરોપમાં ફેલાશે અથવા તો એક દેશ સ્વાથી જની જકાતની ઉંચી દીવાલો ખનાવી ખીળ દેશનું કાટનું કાંદણ; એટલે પણ વીગ્રહરૂપી તણખા ફેલાવાનો ભય રહે છે.

રક્ષણ નીતી માણેમાણે શરૂઆતમાં સ્પર્ધા વચ્ચારે છે, પછી વીશાળરૂપ હેનાં દેશોની સાથે હરીફાઈમાં ઉતરે છે અને છેવટે વીગ્રહ કરાવે છે. તેલની જે મહાન પેટીઓની હરી-ફાઈથી દેશને નુકસાન થતું નથી પરંતુ રાષ્ટ્રોની લગાઈમાં તે પુરેપુરી પાપમાલી અગાની ખાત્રી મળે છે. રાષ્ટ્રોમાં આર્થિક પરીવર્તન તથા યોગ્યતા મેળવવા માટેની

હરીફાઈથી હોકલાગણી તીવ્ર બનશે, પછી તેના ઉપર પ્રજા સંધનો મુદ્દલ કાણુ રહેશે નહીં. આંતરરાષ્ટ્રીય સંધની જંગમદારી વધે છે છતાં ને કદી મહાન વીગ્રહ ફરીથી થાય તો અરાજકતા-વધે અને તેથી આખા યુરોપમાં સામ્યવાદ ફેલાયા વીના ન જ રહે.

દરેક રાષ્ટ્રમાં આર્થિક હરીફાઈ વધુ તીવ્ર અને કાંતીવ બને છે. જગતની પ્રજાનો મોરો સમુદ્ધ ભુખમરો અને અધનઅ-અસ્થા ભોગવે છે, એટલે ને ખાધા ખોરાકી તથા કાપડના ઉંચા ભાવ ઊંચે તો પરીણામ વધારે ભયંકર આવવાનો ભય રહે છે. રક્ષણ નીતીની યોજનામાં જકાતી દર વધે છે તેથી મુશ્કેલીઓની પરંપરામાં ખેડારી અને ભુખમરો વધે છે. હમણાં જેને અર્થિક હરીફાઈ કહેવામાં આવે છે તે જીવન પોષણની લડતનો મુખ્ય પ્રશ્ન છે. આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપાર વૃદ્ધિ માટે આવી નીતી વધુ અપત્યાર થાય, ખીળ દેશોમાં ખેડારી ભુખમરો વધે, જીવન પોષણના સંધનોથી વીમુખ રહે કે રાખવામાં આવે, ત્યારે છેવટે એ આવે કે જનતાની સહન શક્તી ખુટી જાય છે અને ધીમા ભુખમરો કરતાં માથું ઉંચકવું પસંદ કરે છે અને વીગ્રહ જાહેર થાય છે. કુનીયામાં હમણાં ને સ્વતંત્ર વ્યાપાર નીતીનો પ્રચાર કરવાનું કહેવામાં આવે તો સ્વાથી રાષ્ટ્રોએ મંતવ્યને મુખાંબલરી નીતી તરીકે મનાવે છે. કારણ કે તાત્કાલીક રક્ષણ નીતીથી લાલ તેઓને મળે છે એટલે તેઓ લાગણીપ્રધાન રાષ્ટ્ર હોઈને લડીબને જોઈ શકતા નથી અને શીખામણ કે ભુદીના વીચારોને સન્માનતા નથી, પરંતુ પરીણામ ભયંકર આવે છે તેની અગાહીરૂપી હાલની આધુનીક વ્યાપાર ઉદ્યોગોની પાપમાલી છે અને મહાન વીગ્રહ જ છેવટે આ પાપમા-લીનો ઉકેલ આણશે કે તેમાંથી જગતનો ઉદ્ધાર કરશે.

હિંદની પરાધીનતાની કલંકકથા

: અનુવાદક :

સી. જી. શ્રી.

હિંદુસ્થાનની પરાધીનતાનો ઇતીહાસ જોઈએ કારણે છે તેથી વીશેષ ઇચ્છા
હાંડીઆ કંપનીનો વહીવટ ઘેર અન્યાયારો અન્યાય અને હુંદથી
કલંકીત બન્યો છે. એ ઇતીહાસ જ્યારે વાંચે ત્યારે નવા જ છે, અને તેનાં
ગમે તેટલાં પાનાં છપાય છતાં પરાધીન હિંદ માટે તે અધુરો જ છે. એ
કલંક કથાનાં થોડાંક પાનાં વાચકને અહીં વાંચવા મળશે.

વર્તમાન સમ્યતા ભૌતિક સમૃદ્ધીના
આધાર પર ટકી રહી છે. હુન્નર, ઉદ્યોગ
અને વ્યાપાર એ એના સાધન છે; ધન એ
એનો ઉપાસ્યદેવ તથા સંગઠન એ એની
શક્તિ છે. આધુનિક યુગમાં સમ્યતા અને
અસહ્ય રાષ્ટ્રોના ઉપકારના નામ નીચે જે
વીચીત્ર નીતી અપાત્યાર થઈ રહી છે તે
માત્ર આધીક હુંદને માટે સામ્રાજ્યનો
વીરનાર અને વ્યાપારના નામ નીચે સાશીન
પ્રજાતું રક્ત શોષાય એ જ છે! આ જમા-
નામાં જે જાતીમાં સંગઠન નથી. તથા
પોતાની ઐહિક આવસ્યકતાઓમાં સ્વતંત્રતા
નથી તે કદાપી સ્વપ્નમાંય સુખનો ઉપભોગ
કરી શકવા શક્તિશાલી બનતી નથી. એ
જાતીના પતનનો એક જ માર્ગ છે અને તે
એ જ કે વીદેશી વ્યાપારીઓની પોતાના
વ્યાપાર પ્રત્યેની કાયદેક્ષતા આ વ્યાપાર
નીપુણતા સામાન્ય દબીએ નહીં અને
નીરૂપયોગી જણાય છે, પરંતુ તેની અસર
જે અમુક કાળ પછી જ થાય છે તેને
તપાસતાં તેની ભયંકરતા આપોઆપ કલ્પ-
નામાં આવ્યા શીવાય રહેતી નથી. આ
વ્યાપારક્ષેત્રની પાછળ ચુપભાવે એવી શક્તિ-
ઓ રહેલી છે કે જે પોતાના વીરાટ સ્વરૂપમાં

સર્વભક્ષી બની જાય છે. વીદેશી વ્યાપારી-
ઓ શરૂઆતમાં એવા પ્રકારની જાળ બીછાવે
છે કે જહોમાં સ્થાનિક પ્રજા ફસાયા
શીવાય રહે જ નહીં. તેના દેશના માલપર
તેને આધાર રાખતા થવા શીવાય સામ્રાજ્ય
નથી.

ઇતીહાસના અગ્રાસકો વીદેશી વ્યાપારી-
ઓની એ નીતીથી ભાગ્યે જ અચાત હશે.
એમની આકાંક્ષા માત્ર એકલા વ્યાપારી
ક્ષેત્રમાં જ સાહસ ખેડવા પુરતી નથી હોતી,
પરંતુ વ્યાપારી ક્ષેત્રમાં વીજ્ય મેળવી તેના
પર એકલથુ અધીકાર જમાવી, સામ્રાજ્ય
સ્થાપવાના પણ તેના કોડ હોય છે. અને
એ કેડ પુરા કરવા માટે તેઓ કયા કયા
માર્ગનું અનુસરણ કરીને છેવટે સફળતા
મેળવે છે, તે હવે પછી આપણે જોઈશું.

શરૂઆતમાં એ વીદેશની વ્યાપારી પ્રજા
મુળ દેશની પ્રજાને વ્યાપારના ક્ષેત્રમાં
પરાધીન બનાવે છે. તેના ઉદ્યોગોની હરીફાઈ
કરી અગર તે જાળ પ્રપંચથી તેના પર
વીજ્ય મેળવી પોતાની પ્રજાતીનું મેદાન સાફ
બનાવે છે. આ કાયદે સાધનામાં નીતી-
અનીતીનો જરા સરખોય ખવાલ તેઓ
લાવતા નથી. જ્યારે તે દેશનો ઉદ્યોગ નાશ

પામવાની સ્થિતિ પર આવી પડે છે ત્યારે તેઓ ખીજે હાથ લેતા ચારીશ્ય પર અજમાવે છે. તેનામાં વીલાસના વીચારો જન્મ્યાં છે. પોતાના દેશની બાંલી આકર્ષક થીજે તેનાં સમક્ષ રજી કરી લેતી એ વીલાસીતાને અધીકતર ઉત્તેજિત કરે છે. વીચરો એક એવા નીચમ છે કે જે માણસ નીચથી હોય છે તેને વીલાસની અતી પ્રવળતા હોય છે, જો તેને એ માટેની ઇચ્છાત વસ્તુઓ તત્કાલ પ્રાપ્ત થાય છે તો પંખીથી

તે સારાસારનો વીચાર ભાગ્યે જ કરવા બેસે છે. જન સ્વભાવના આ સ્વાભાવીક લક્ષણોનો વીદેશી વ્યાપારીઓ તે જ પગે ઉપયોગ કરી લે છે. જેમ જેમ વીલાસમાં વૃદ્ધિ થતી જાય છે તેમ તેમ દીન પ્રતીદીન તેની સમક્ષ મોહ પમાડનારી વસ્તુઓ વધુ અને વધુ મુકાતી જ જાય છે પરીણામ એ આવે છે કે વીદેશી પ્રજા ઉત્તેજિત થતી જાય છે અને વીલાસી રાષ્ટ્ર પરાધીનતાની શંખલાઓને સ્વીકારી નીમીલ્ય બનતો જાય છે.

[૨]

૨૧૩. આતમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે વર્તમાન યુગ એ આર્થિક ઉત્કર્ષનો યુગ છે. આ યુગમાં જીવનના પ્રત્યેક અંગ પર આર્થિક દબીથી વીચાર કરવામાં આવે છે; ધર્મની વ્યાખ્યા અર્થશાસ્ત્રના શબ્દોમાં થાય છે. સમાજ વ્યવસ્થાનો પ્રશ્ન પણ આર્થિક વીચારો પર અવલંબે છે. જે દેશ આર્થિક દબીએ પરાધીનતા સેવે છે તે દેશને માટે રાજકીય દબીએ સ્વતંત્રતા મેળવવી મુશ્કેલ થઈ પડે છે. વીદેશી વ્યાપારીઓ ધીમે ધીમે રાજકીય મામલામાં માથું મારવું શરૂ કરે છે અને સમય આવતાં તેના સ્વતંત્ર સાશનકર્તા બની જાય છે. આવા સાશન કર્તાઓની નીતી કેમી હોય તેને માટે કાંઈ વીચરન જરૂરનું હાંધ શકે જ નહીં. વીદેશી વ્યાપારીઓના સાશનતંત્રનું સુત્ર એ જ હોય છે કે તે પ્રજાને કાયમને માટે પરાધીન રાખવી અને તેના રક્ત ચુસણથી પોતાના મોબદાઓની વૃદ્ધિ કરવી.

વીદેશી સાશકો પોતાના દેશના કુત્રર ઉદ્યોગને ઉત્તેજન આપવામાં બનતા સર્વ પ્રયાસો આદરે છે અને તાબાની પ્રજાની કળાનો નાશ કરવાના ઉપાયો પ્રત્યક્ષ અગર રો પરીક્ષ રીતે અજમાવે છે. આ પ્રકારની

માટે એ લોકો બીજાબીજ પ્રકારના માર્ગોનું અનુસરણ કરે છે. પ્રથમ તો તેઓ એવા ભવાનક માર્ગ સ્વીકારે છે કે જે દારા તે પરાધીન પ્રજાના પ્રાચીન ગૌરવ અને સાહીત્યને નષ્ટપ્રાય કરી મુકે છે; અને તેના હૃદય પર વીદેશી અધિકારનું સ્થાપન કરે છે. આ તીવ્રકારયુક્ત કાયમી આદેશથી જ પુરું થતું નથી. તેના સામાજિક સંગઠનને છીનવીધીન કરવાના પ્રયત્ન પણ તેઓ કરે છે અને વીદેશી આવનાનો પ્રચાર કરી, વીદેશી શીક્ષણદાર દેશના યુવકવર્ગના મન એટલાં તો ચંચલ બનાવી દે છે કે તેઓ એ વીદેશીઓના અનુકરણમાં જ પોતાને ધન્ય માને છે ધીમે ધીમે સાશક બની જો પરાધીન પ્રજાના ધર્મ, સંસ્કૃતિ સમ્મતા અને તેના સામાજિક જીવન પર વળધાત કરે છે. તેથી એનું અધઃપતન એટલી સીમા સુધી થાય છે કે જીવનકાલની તેની કીર્તિ સદાને માટે નાશ પામવાનો સમય નજીક આવતો જંભાય છે આ હૃદયહીન નીતીનો અણેવાસ બ્યારે વાંચવામાં આવે છે ત્યારે કડીન હૃદયના માણસને પણ આઘાત થવા સીવાય ભાગ્યે જ રહે છે. આવી કઠોર નીતીથી ભયભીત થયેલ એક યુરોપીય વીલાસને એક વખત આ શબ્દો

કરવાથી કે.ઇ પણ સદાચારી મનુષ્ય કુદ્ધ ઉઠ્યા શીવાય રહે નહીં, અને કોઇ પણ સાચો પ્રાસ્તી તીરસ્કાર પુર્વક વીરોધ કર્યા શીવાય નહીં રહે...” ૧

પરમધીન જાતીનાં ધન અને ચેતન નાશ કરવાની મહત્વાકાંક્ષા ધરવતાં પણ શાસકવર્ગ પાછીપાની કરતો નથી. આ રાક્ષસી નીતીની જ્વાલામાં દુનીઆના કેટલાય દેશો ભસ્મીભૂત થઈ ગયા છે. સબ્ય સંસારના પ્રથમ માગંદશક સમો મીસર અને વીદેરની પગ નીચે કચકાઈ બેઠાલ જાતી રહ્યો છે. બૌદ્ધ ધર્મના શાંત વાતાવરણમાં નીવાસ કરનાર, મહાત્મા કેન-કુપુસીઅસની જુમી ચીન અત્યારે અસ્તવ્યસ્ત

બની રહી છે! અમેરીકા, દક્ષીણ અને મધ્ય આફ્રીકા તથા ઓસ્ટ્રેલીઆ વીએરેના મુળ વતનીઓનાં દુનીયાના પટપર નામ-નીશાન પણ રહ્યાં નથી! યુરોપીય જાતીની ધન લાલસાની નાશકરક જ્વાલામાં હોમાઈ તેઓ નાશ પામી પરવારી છે એ જ રીતે હીન્દુસ્થાનની પણ અત્યારે એ જ સ્થિતિ થઈ રહી છે. અંગ્રેજ વ્યાપારીઓ દ્વારા એનાં પ્રકુલ્ભ જીવન એની ગ્રામ્ય સંસ્થાઓ અને દુનીયાને અભયપ્ત કરતી કલાકુશળતાં અત્યંત દારૂણ બીનારા થઈ ગયો છે. આ રોમાંચક ઇતીહાસ લેખના પોતાના જ દેશ-બંધુઓના શબ્દોમાં જાણવા લેવો :

[૩]

પેરની સોનાની ખાણો મલી છતાં યુરોપની ધન લાલસા પુરી ન થઈ.

હીન્દમાં અંગ્રેજ સત્તાના વીસ્તારની પ્રત્યેક ધરના ઉપરન લખાણને અક્ષરસઃ ખરી કરાવે છે એ તો સ્પષ્ટ વાત છે કે કેવળ આર્થિક લાભને ખાતર જ હિન્દુસ્થાન પર સત્તાનો દોર ચલાવી રહ્યું છે. ભુતકાળમાં અદારમી સદીના અંત સુધી હીન્દની અપુર્વ સમૃદ્ધીના સમાચાર દુનીયાના દરેક દેશમાં પહોંચી ચુક્યા હતા. હીન્દ સાથના વ્યાપારી સંબંધને લઇને ઇટાલીના વેનીઝ, મીઝાન, તથા ફ્લોરેન્સ વગેરે નગરો બક્ષીયી રેલાઈ રહ્યાં હતાં. તેથી યુરોપની સઘળી પ્રજાઓ હીન્દની એ અપાર સંપત્તીથી આકર્ષાઈ છે, તેનો લાભ લેવા તલસી રહી હતી તેથી હીન્દ સાથેનો વેપાર હસ્તગત કરવા માટે દરીયાઈ માગં શોધવાના પ્રયાસો આદરવામાં આવ્યા હતા.

તેને તો હીન્દની અધાગ સમૃદ્ધી, ઉચ્ચ સંસ્કૃતિ અને અતુલ્ય સૌન્દર્ય આકર્ષી રહ્યું હતું.

હીન્દના વ્યાપાર પર અધીકાર સ્થાપવાના કોડ સારા ચે યુરોપને હૈયે જન-મ્યા હતા. તેથી પોર્ચુગીઝ, વલંદા, ફ્રેન્ચ અને અંગ્રેજોનાં વહાણો બીન્ન બીન્ન રંગના વાવટાઓ સાથે અરબી સમુદ્રનાં મોઝાં ઉપર ફરતાં હતાં શરૂઆતમાં તેમની વચ્ચે અંદર અંદર હરીફાઈ આવી, અને છેવટે એ હરીફાઈ ઇસ્પાં અને વેરના સ્વરૂપમાં ફેરવાતાં અંદર અંદર બહાઈઓ થઈ તેણે પરીણામ એ આવ્યું કે ભડવીર નેપોલીઅનના શબ્દોમાં વણીક પ્રજા (Nation of shop keepers) ની સત્તા સમસ્ત હીન્દમાં સ્થપાવા લાગી એ કલહમાં અંગ્રેજોને સંપુર્ણ સફળતા મળી!

સાહસની મુતી સમો કાલંબસ હીન્દને બદલે અમેરીકાની શોધ કરવામાં સફળ થયો;

[૪]

અંગ્રેજ પ્રજા પોતાનો વ્યાપાર ઇસ્ટ ઇન્ડીઆ કંપનીના નામથી ચલાવતી હતી. એ કંપની પોતાનો વ્યવહાર કેમ સ્વરૂપમાં નીલાવતી હતી તેનું વર્ણન લખતાં વીલીઅમ હોનીટ નામનો એક અંગ્રેજ પોતાના ૧ પુસ્તકમાં જણાવે છે કે : “ જે પ્રકારથી ઇસ્ટ ઇન્ડીઆ કંપનીએ હિન્દુસ્થાન પર પોતાનો અધિકાર સ્થાપ્યો છે, તેનાથી અધિક લાયકર અને ખ્રીસ્તી સીદ્ધાન્તની વીરૂદ્ધ ખીજ કાઢી પણ કંપના યદ્ય શકે તેમ નથી.”*

ઇસ્ટ ઇન્ડીઆ કંપનીની એ કુટનીતીથી તે સમયના હિન્દના રાજાઓ અગાત હતા એવું નહતું, પરંતુ તેની નીતીનો ભોગ થયેલા એ ભોળા રાજાઓ પરસ્પરના આંતર કલહમાં જ પોતાનું સર્વસ્વ યુમાવી બેઠા. બંગાલ-બીહારનો પ્રજાપ્રીય નવાબ જહોને પરદેશી ઇતીહાસકારોએ કાઢી પણ ભતની તપાસ શીવાય એક ખીજનું અનુકરણ કરી વીલાસી અને ફૂર ચીતર્યો છે; તેને કંપનીની બેઠામાંની અને છલ પ્રપંચની ખબર હતી. નવાબ સીરાજુદ્દૌલા એ સવળી ઘટના ખુલ્લી પાડવા જતો હતો એટલે તેને ગાદીનો ત્યાગ કરવાની ફરજ પડી ! એક ખીજું ઉદાહરણ પણ કંપનીની ભ્રષ્ટ નીતીનો પુરાવો આપે છે. દાલ્હીના મુગલ સમ્રાટે કંપનીના માલખરની જગાત માફ કરી હતી. નવાબ મીરકાસીએ ન્યારે જાણ્યું કે આવા પક્ષપાતથી દેશી પ્રજાનો આપાર તદ્દન નાશ પામશે એટલે

તેણે હિન્દના વ્યાપારીઓની જગાત પણ માફ કરી. આથી નવાબના ધનભંડાર ખાલી રહેવા લાગ્યા. છતાં પણ પ્રજાના સુખની ખાતર તેણે એ ખોટ સહન કરી લીધી. પરંતુ નવાબ મીરકાસીમના આ ભરેલા માથા અંગ્રેજ વ્યાપારીઓનાં ખુન ગરમ થઈ ગયા અને તેમણે જાણ્યાનું કે અમે પોતે તો કર નહીં જ આપીએ પરંતુ દેશી વ્યાપારીઓ પાસેથી તો તમારે ફરજપાત લેવો જ જોઈશે. કારણ કે એ પ્રમાણે ન કરવાથી અંગ્રેજ વ્યાપારીઓ દેશી વ્યાપારીઓની હરીફાઈમાં ટકી શકે તેમ નહતું, ઉદાર અને પ્રજાપ્રીય નવાબની આ ઉદારતાનું પરીણામ એ આવ્યું કે કાવત્રાનો ભોગ, યતાં તેને રાજગાદીનો ત્યાગ કરવાનો અવસર આવ્યો.

બકસારની સમરભૂમીમાં ન્યારે મુગલ સમ્રાટ શાહઆલમ, અયોધ્યાનો નવાબ સુબહદૌલા અને મીરકાસીમ ત્રણેય એકી સાથે પરાજિત થયા, ત્યારે કંપનીના અધિકારીઓની ધન લાલસા પ્રકાસીતકળા કંપનીના અધિકારીઓએ શાહઆલમને હાથમાં લીધો અને કશાધનની કાયનીપુણ્યથી બંગાલ, બીહાર અને ઝોરીસ્તાની મહેમુલ વસુલાતની કંપનીને માટે સનંદ લખાવી લીધો. આ પ્રમાણે દીવાની અખતાર હસ્તગત કરી; સાધન વીહીન સમ્રાટના શીરે દેશની શાન્તી અને વ્યવસ્થા સાચવવાનો જાર રાખ્યો તે સમયથી જ હિન્દુસ્થાનની કાયદેસર અને વ્યવસ્થીત છુટ Legalised loot and organised klander) ના યુગનો આરંભ થાય છે. હવે ઇસ્ટ ઇન્ડીઆ કંપની બંગાળમાં આપખુદ વર્તન ચલાવવા સ્વતંત્ર હતી. નવાબ તેના હાથમાં રમકડા જેવો થઈ પડ્યો હતો.

* The 'English in India-System of Territorial Acquisition.

વ્યાપારના માત્ર પર કર નાખવાનું પ્રમાણ નક્કી કરવાનું પણ કંપનીના અધીકારમાં હતું. કલ્કાત્તવને હીંદમાં બ્રીટીશ સલ્તનતને પાથે નાખનાર તરીકે ઇતીહાસમાં ઓળખાવવામાં આવ્યો છે તેણે જનતાના જીવનની દરરોજની જરૂરીયાત નીમક જેવી વસ્તુ ઉપર પણ કર નાખ્યો અને તેને વસુલ કરવાનો પરવાનો અંગ્રેજ નોકરોને આપ્યો. રોબર્ટ કલ્કાત્તવની સ્પષ્ટનીતી એ હતી-કે જે વસ્તુઓ જીવનમાં નીત્યના વપરાશમાં જોડાતી વીશેષ જરૂરની હોય તેના પર તેટલા વીશેષ કર નાખવે; કે જેથી કંપનીને સારા પ્રમાણમાં ફાયદો થાય. આ સમયે કંપનીના નોકરો પણ પોતાનો સ્વતંત્ર વ્યાપાર ચલાવતા હતા. એ લોકોનો ધનઘોષ એટલા બધા પ્રમાણમાં વધી ગયા હતા કે એ સંબંધમાં લખતાં કલ્કાત્તવ પોતે જણાવે છે કે : “... એ લોકો (કંપનીના નોકરો) પોતાના વ્યક્તીગત સ્વાધીની પાછળ એટલી ઉત્સુકતાથી મગ્યા રહેતા કે તેમાં તેમને ન તો પોતાની પ્રતીબ્ધાનું લાન રહેતું કે ન તો પોતાના માલીક પ્રત્યેના કતબ્યનો ખ્યાલ રહેતો.” આગળ ચાલતાં તે જણાવે છે કે : “અંગ્રેજોની વસ્તીમાં કોઇ પણ અંગ્રેજ એવા નહીં હોય કે જોણે થોડા સમયમાં અપાર ધનના ઢગ લઇને ઇંગ્લેંડમાં ચાલ્યા જવાનો વીચાર ન કર્યો હોય.”

ઇસ્ટ ઇન્ડીઆ કંપનીના હીંદપરના સારાન કાળનું વર્ણન કરતાં સુપ્રસીદ્ધ અંગ્રેજ લેખક ડોક્ટર રસલ લખે છે કે : “હીંદમાં ઇસ્ટ ઇન્ડીઆ કંપનીનું સારાન આરંભથી જ થોર પાપોથી ભરેલું હતું... કંપનીના મોટા નોકરોની માંડીને દરેક ન્હાનામાં ન્હાના નોકરનું એક જ લક્ષ્ય હતું કે જેમ અને તેમ ઉતાવળે પુણજ ધન મેળવવું અને એ ઉદ્દેશની સંજ્ઞતા થતાં અહીંથી રવાના થઇ જવું...”

કંપનીના નોકરો ધનસંચય કરવાને માટે પ્રજાપર વધારાનો કર નાખતા હતા છતાં પણ તેમના આ કાર્યપરત્વે આંખમીચામણ કરવામાં આવતાં, આ પ્રસંગને અનુસરી ઇતીહાસ લેખક ટોરેન્સ પોતાના “એમ્પાયર ઇન ઇન્ડીઆ” નામના પુસ્તકના ૮૨-૮૩ પાન પર લખે છે કે : “(કંપનીના નોકરો) બંગાલ તથા અન્ય સ્થાનોમાં વધારાનો કર લેતા હતા અને એ કાર્યને માટે તેમને સારા કરવામાં ન્હોતી આવતી... આ કરની અસહ્યતાને લઇને વેપારીઓ પોતાની દુકાને છોડીને ચાલ્યા જતા હતા... આ વખતે કંપનીના પ્રત્યેક નોકરની એક જ માત્ર અભીલાષા હતી કે હીંદમાંથી દસવીસ લાખ રૂપીયા સમેટી લઇ ઇંગ્લેંડ તરફ પ્રયાણ કરી જવું.”

વસ્તુતઃ ઉપરોક્ત લખાણો સત્ય છે છતાં પણ એ તેમાં અતીશયે કતીનો કોઇને લાસ સરખો પણ થતો હોય તો ૧૭૬૬ સાલના એ માસમાં લોડ કલ્કાત્તવ પર ડીરેક્ટર્સની કોર્ટ તરફથી લખાયેલા પત્રના નીચેના શબ્દો વાંચવાથી તેની ખાત્રી થશે. “...અમે જાણીએ છીએ કે દેશના આંતરીક વ્યાપારમાંથી જે અપાર સંપત્તી એકઠી કરવામાં આવી છે, તે એવા ભયંકર અત્યાચાર અને અન્યાય દ્વારા પ્રાપ્ત કરવામાં આવી છે કે જોનાથી વીશેષ અન્યાય અગર અત્યાચાર અન્ય કોઇ પણ દેશમાં કદાપી જાણવામાં પણ નહીં આવ્યા હોય...”

વીલીઅમ ડીગ્બીનું અનુમાન છે કે ઇ. સ. ૧૭૫૭ થી ઇ. સ. ૧૮૧૫ ના વોટલુના સુદ્ધ સુધી હીંદમાંથી લગભગ ૫૬૨ અબ્જ ૭ રૂપીયાની યોગ્યતા લુપ્ત વીરેશમાં પહોંચી હતી. ૧

૧ Prosperous British India by William Digby C. I. E. P. 33.

[૫]

કંપનીના નોકરોની ધન પ્રાપ્તિની તીવ્ર આકાંક્ષાથી પરીચીત થયા બાદ આપણે હવે એના વ્યાપારના નાદર નમુનાના અભ્યાસમાં જરા દષ્ટીપાત કરીએ. તેઓ બંગાલના કારીગરોને જખરદસ્તીથી રૂપિયા આપવામાં આવતા હતા અને માલની કીંમત કંપનીના નોકરો દ્વારા કરાવવામાં આવતી હતી. આ માલતું વેચાણ કરવાનો હક્ક ખુદ કંપનીના જ હસ્તક રાખવામાં આવતો હતો, બંગાલ સરકારે પોતાના સ્વાધીન ભાવનાના પોષણ માટે એક એવો કાયદો પ્રગટ કર્યો કે જહોને વ્યાપારી સંબંધમાં કંપની સાથે લેવા દેવા હોય તેનાથી કંપનીનો સંબંધ છોડી શકાય નહીં. અગર તો કોઇ બીજા પેઠી સાથે સંબંધ બાંધી શકાય નહીં, તેમ જ સ્વતંત્ર રીતે પણ વ્યાપાર થઇ શકે નહીં. આવું કરાવવા કરવામાં આવતું એટલે કોઇપણ વ્યાપારી બુદ્ધિએ આ જાળમાં ફસાયા તો તેના મરણકાલ સુધી તેમાંથી તે સુક્ત થઇ શકતો નહીં. કંપનીની માગણીની હરીફાઇમાં જો માલ તૈયાર કરવામાં નહીં આવતો તો તે કારીગરનો કાચો અને તૈયાર એ સઘળો માલ જપ્ત કરવામાં આવતો.

રેશમના કારીગરો પર તો આનાથી પણ વધુ સીતમો ગુજારવામાં આવતા હતા. એક સમયે આખા બંગાલમાં રેશમના ભાવમાં એકાએક વધારો થયો. આ બનાવથી અંગ્રેજ સાથેકેએક કંપનીના ગુમાસ્તાઓને એકદમ આજ્ઞા આપી દીધી કે કારીગરોને પુછ્યા શીતાય તેમ જ તેમના હીતાહીતનો પીચાર કર્યો શીતાય રેશમની કીંમતમાં એકદમ ઘટાડો કરવો. * રેશમના કીડા પાળવાવાળા તથા

રેશમને લપેટનારા એક માત્ર કંપનીના જ બંધનમાં હતા. ખીજો વધુ કીંમત મળવા છતાં એ કીડા પાળનારાઓ પોતાનો માલ ખીજા વેપારીને વેચી શકતા નહોતા. છતાં પણ કદાચ કોઇ માણસ વેચતો તો કંપનીના નોકરો ખરીદનારને ત્યાંથી જખરદસ્તીથી માલ ઉઠાવી લાવતા હતા.

બ્રોડસ નામક એક અંગ્રેજ લેખક જહોન પુસ્તક પ્લાસીના 'યુધ્ધ પછી માત્ર દશ વર્ષ પછી જ પ્રગટ થયું' તું તેમાં આ પ્રમાણે લખેલું છે.

"...દેશના ગરીબ કારીગરો અને મજૂરો પર જેટલો અત્યાચાર કરવામાં આવ્યો છે તેની કલ્પના પણ થઇ શકતી નથી. સત્ય રીતે જોતાં તેમની સાથે એવું વર્તન ચલાવવામાં આવતું કે તેઓ જાણે કંપનીના ગુલામ જ છે...ગરીબ ખીચારા વણકરોને ઘણી રીતે સતાવવામાં આવતા. દાખલા તરીકે તેમના જમીન લેવામાં આવતા તેમને કેદ કરવામાં આવતા, તેમને કારાગરો માર મારવામાં આવતા, તેમની પાસે ફરજિયાત દસ્તાવેજ લખાવી લેતા પરીણામ એ આવું કે આવા અસીમ ત્રાસથી વણકરોની સંખ્યા એકદ કમી થઇ ગઇ છે...દેશભરના જુદા જુદા કારીગરો પર આ પ્રકારના અત્યાચારો દીવસે દીવસે વધી રહ્યા છે એટલે સુધી કે વણકર કદાપિ પોતાનો માલ વેચવા માટે અગર તો કોઇ દલાલ તેમાં લેને સહાય કરે તો તે કંપનીની આંખમાં આવતાં તેને તત્કાલ ગીરફતાર કરવામાં આવે છે. હાથ પગમાં બેડીઓ નાંખવામાં આવે છે. મોટી મોટી જમીનગીરી વસુલ કરે છે કારાગરો માર મારે છે અને આટલેથી જ ન અટકતાં લગભગ દરેક રીતથી તેની કૌથી

* Mr. Saunder's evidence in March 1831, before The Parliamentary Committee.

અધીક મુલ્યવાન વસ્તુ-જાતી-તેનાથી પણ ખટ કરે છે. ૧

આ જ લેખક આગળ જતાં કંપનીના અત્યાચારોનું વર્ણન કરતાં લખે છે કે :
“...કંપનીના ગુમાસ્તા પણકરો પર જાન-રજસ્તીથી કામ કરવાનું ખતપત્ર બંધાવી લે છે, અને એ કરારનામા પ્રમાણે માત્ર તૈયાર ન થઈ શકતાં હોને સધળો માત્ર સામાન તેજ જગ્યા પર લીલામ કરવામાં આવે છે કાંચું રેશમ લપેટનારાઓ પર એટલા જુલમ અને અત્યાચાર કરવામાં આવે છે કે રેશમ એ લપેટવાને માટે હોમના પર જુલમ ગુનરવામાં ન આવે એટલા માટે તેઓએ જાતે પોતાના અંશુકા કાપી નાંખ્યા છે. આવાં કેટલાય ઉદાહરણો ભેટામાં આવે છે.

એવો કેલુ નીદંબ મનુષ્ય હશે કે આવી રોમાંચક વાતો સાંભળી હોને અચાર ક્રોધ થવા શીવાય રહે? ધન-લોભના આ બીજાણુ તાંડળને જોઈ મહામુદ અગર નાદીરખાનને અત્યાચારી કહેનાર મનુષ્ય પણ લગજીત

થાય છે, આ અત્યાચારો પર ટીકા કરતાં ઇંગ્લેંડના પ્રસીદ્ધ વકતા એડમંડબેચક પાર્લામેન્ટ સમક્ષ કહ્યું હતું કે : “આપાર કે જે દુનીયાના સર્વ દેશોને સમૃદ્ધ બનાવે છે, તે ખંગાલને સર્વનાશના માર્ગે ધકેલી રહ્યા છે.....આ વ્યાપારીઓ દરેક સ્થળે પહોંચી જાય છે અને પોતાનો માલ પોતાની કાંમતે વેચે છે અને ખીજા લોકોનો માલ પણ પોતાની કાંમતે વેચવાની ફરજ પાડે છે. એથી એવી સ્થિતિ થાય છે કે જ્યાં વ્યાપારના નામથી કેાઈ દેશ લોકોને હુલ્લા માટે કુચ કરી રહી છે. ત્યાંની પ્રજા દેશી અદાલતોમાં ન્યાયને માટે પ્રાર્થના કરી રહી છે પરંતુ તે વ્યર્થ જાય છે. કંપનીના વ્યાપારીઓની આ સેના પોતાની કુચમાં તાતારી આક્રમણ કરોથી પણ આગળ વધીને હુલ્લ અને ત્રાસ ફેલાવે છે.....આ પ્રકારે એ અભાગી દેશ જે સેનાઓની વચ્ચે લયંકર હુલ્લો શીકાર બનેતાં અસ્ત-અસ્ત થઈ રહ્યા છે.” ૧

[૬]

ખંગાલમાં વીદેશી વ્યાપારીઓ આ પ્રમાણની હુલ્લી જમારે આરામ ભોગવી રહ્યા હતા, ત્યારે યુરોપમાં ખીજે જ વીકાસ થઈ રહ્યો હતો. ઇ. સ. ૧૭૬૮ માં જેમ્સ વોટ નામના એક અંગ્રેજ સ્ટીમ એન્જીનની શોધ કરી: અને એ શોધના પ્રતાપે યુરોપના ઐઘોગીક ક્ષેત્રમાં ક્રાન્તીના પુર ફરી વળ્યા હીંદમાંની હુલ્લી જે નાણાંએ યુરોપની પ્રજાની તીબરીઓ તર થઈ હતી તેની મદદથી જ ત્યાં મોટાં મોટાં કારખાનાં ખોલવામાં આવ્યા. એથી થોડી મહેનતથી

મોટા પ્રમાણમાં માલ ઉત્પન્ન થવા લાગ્યો તે પહેલાં વીદેશીઓને સ્વાને પણ ખ્યાલ ન હતો કે કેાઈ પણ જમાનામાં તેમણે બનાવેલા માલ હીન્દમાં વેચી શકાશે. અત્યાર સુધી તે માત્ર હીન્દમાં બનેલા માલ અને હોમાં ય ખાસ કરીને કાપડ યુરોપના બજારોમાં પહોંચાડનારા તેઓ માત્ર દલાલો જ હતા. પરંતુ હવે હોમનું ધ્યેય બદલાયું. ઐઘોગીક ક્રાન્તી પછી ઇ. સ. ૧૮૧૩ ની સાલમાં એ પહેલીજવાર નક્કી કરવામાં આવ્યું કે હીન્દના ઉદ્યોગોના સદંતર વીનાશ કરવો, હીન્દથી માત્ર કાચો જ માલ ખરીદવો

અને ઇંગ્લેંડમાં અનેલો માલ ફરજિયાત હીન્દીઓને ગળે નાખવો આ સીધાંતને વ્યવહારમાં મુકવા માટે કંપનીએ સાત નીચમે બનાવ્યા હતા: (૧) ઇંગ્લેંડમાં અનેલો માલ વીના જગાતે હીન્દમાં આવવાદેવો. (૨) હીન્દમાં અનેલો માલ માટે ઇંગ્લેંડમાં ભારે કર નાખવો, કે જેથી વીલાયતી માલની હરીફાઈમાં તે મેંધો પડે એટલે તેનું વેચાણ ઠીક થાય. (૩) હીન્દના જગાતના ધોરણમાં એવો ફેરફાર કરવો કે જેથી તેનો કાચો માલ ઇંગ્લેંડના વ્યાપારીઓને સસ્તો થઈ પડે; અને હીન્દમાં બનતો માલ તેના પ્રમાણમાં મેંધો પડે; કે જેથી ખુદ હીન્દમાં પણ વીદેશી માલના વેચાણની હરીફાઈમાં તે મેંધો પડે. (૪) અંગ્રેજ વ્યાપારીઓને દરેક પ્રકારની સહાયતા આપવી. (૫) હીન્દના કારીગરો પર ભેર જુદા વર્ષાવી તેમની કારીગીરીનું રહસ્ય જાણી લેવું. અને તે રહસ્યથી ઇંગ્લેંડના કારીગરોને જાણકાર બનાવવા. પ્રદર્શનદ્વારા હીન્દની પ્રજાને ભેળતી વસ્તુઓની માહિતી મેળવવી. (૬) માલના ધોરણ માટે હીન્દમાં રહેવે નાખવી. (૭) હીન્દનાં બજારોને કાયમને માટે પોતાના અધીકારમાં રાખવા માટે સામ્રાજ્યના વીસ્તાર પર લક્ષ આપવું. અને હીન્દીઓને સહાને માટે પરાધીન રાખવા.

આ નીચમેને ચક્રબળ બનાવવા માટે કેવા કેવા ભયંકર માર્ગો સ્વીકારાયા તથા હીન્દી કારીગીરીનું કેવી રીતે સર્વ સત્યાનાસ વાળવામાં આવ્યું તેનો ઉલ્લેખ કરતાં તો મોટું પુસ્તક થઈ જાય, જેથી આપણે માત્ર તેના પરીણામનો જ અને વીચાર કરશું.

ઇ. સ. ૧૮૫૩ પછી હીન્દથી વીદેશ જનારા કાપડના પ્રમાણમાં ઘટાડો થવા લાગ્યો અને થોડા જ દીવસો બાદ હીન્દમાં વીલાયતી કાપડ આવવાની શરૂઆત પણ થઈ ચુકી. આ વખતે ઇંગ્લેંડથી હીન્દમાં સુતર, કાપડ, રેશમી કાપડ, ઉનનો ગાલ અને લોખંડની ચીજો આવતી હતી અને હીન્દથી કાચુ રૂ, ગળી, ચામડું જુદું, અને તેલીબીયાં તથા ચા બીજે કાચો માલ ઇંગ્લેંડ જતા હતા. આ વ્યાપારની સહુથી વીશેષ ધાતક અસર એ થતી કે હીન્દમાં સહુથી અધીક મુલ્યનું સુતરાઉ કાપડ આવતું, જેને વધુ લાભ હીન્દની

ગરીબ પ્રજા ખરીદતી, અને હીન્દમાંથી પુષ્કળ પ્રમાણમાં કાચો માલ તથા અનાજ ઇંગ્લેંડ તરફ ઘસડાઈ જતાં હતાં એ કહેવાની આવશ્યકતા નથી કે ગૃહ-ઉદ્યોગનો નાશ થતાં હીન્દની પ્રજા દરિદ્ર બની ગઈ હતી, પછી તો તેમની પાસે જમીનનું મહેસુલ આપવા અને કાપડ ખરીદવા માટે પણ નાણાં હતાં નહીં; એટલે પોતાની પાસે રહેલા અન્નને વેચ્યા શીવાય તેમને માટે ખીજો કોઈ પણ ઉગાય નહોતો! ઉપરાંત હીન્દુસ્થાન પેશ, મરઝી વીજેરે રોગોનું સ્થાન બની ગયું હતું. એક તરફ જ્યારે કુદરતી કોપ વરસી રહ્યા હતા ત્યારે બીજી બાજુ કાયદો અને વ્યવસ્થાને નામે પ્રજા પાસેથી કેવી રીતે હુંટ ચલાવાતી હતી તે આપણે ભેળએ. ઇ. સ. ૧૮૭૬-૭૭ માં હીન્દમાં ભયંકર દુષ્કાળ પડ્યો. અન્નના પોશાકોથી હજારો માણસો મૃત્યુમુખમાં હોમાવા લાગ્યાં! પરંતુ આવો કશું પ્રસંગ હોવા છતાંય તે વર્ષે પહેલાંના કાષ્ટપણ વર્ષ કરતાં વધારે પ્રમાણમાં હીન્દમાંથી ઇંગ્લેંડના જ મોકલવામાં આવ્યું હતું તે નીચેના આંકડાપરથી સ્પષ્ટ થશે.

સાલ વીલાયત જતા અનાજનું મુલ્ય પૌડમાં

૧૮૭૫ ૫૪,૮૮૧૬૯

૧૮૭૬ ૬૪,૨૧૧૩૭

૧૮૭૭ ૭૬,૮૮૧૮૯

ઇંગ્લેંડના વ્યાપારીઓને આટલેથી પણ સંતોષ થયો નહીં. તેઓએ વીચાર કર્યો કે હીન્દથી કાચો માલ લાવી તેને તૈયાર કરીને પાછો મોકલવામાં થલો ખર્ચ થઈ જાય છે એટલે હીન્દમાં જ કારખાના સ્થાપવા પોતાનો એ વીચાર તત્કાલ અમલમાં મુકાયો અને હીન્દમાં ગળી, મરઝીણુ, ચ્હા અને કોરી ઇત્યાદીની ખેતી શરૂ થઈ ગઈ! બંગાળના ખેડુતો પર ગુજરેલા સીતમે એટલા તો ભયંકર હતા કે હજી સુધી પણ ત્યાં ધરત ઇન્ડીઆ કંપનીના જમાનાની સ્મૃતિ યત્તાં તેમનાં ગામ કંપી જાય છે! અત્યારે સ્વીતી એ આવી રહી છે કે દેશના ધણા ખસા ઉદ્યોગો વીદેશી મુડીવાંદીઓના હાથમાં જઈ પડ્યા છે અને ભારતવાસીઓને માટે પોતાના ઘરમાં પણ શાંતી કે આશ્વાસનનું સ્થાન રહ્યું નથી.

દુકામાં ઘણું

: સંશોધક :

સામાન્ય જન

મનુભાજવાદનો અર્થ એ નથી કે તે દરેકને શ્રીમંત બનાવવા માગે છે, તે તો દરેક માણસને કામ કરતા થવાની તક આપે છે. તે મનુષ્યમાત્રને સેવા માટે સ્વર્ણ દરે છે.

...

જંગલી મનુષ્યોમાં અધીકાર અને કર્મ એ બેની વચ્ચે ભાગ્યે જ કશો ફરક રાખવામાં આવતો હોય, પણ પોતાને સમ્ય અને સંસ્કારી મનાવનારોમાં આ બે સાદા શબ્દો વચ્ચે જે ભેદ દર્શાવવામાં આવે છે તેની તો સામાન્ય મનુષ્યને પણ ખબર છે. કેમકે આપારે તો એક વર્ગની પાસે તમામ અધીકાર ભોગવવાના હોય છે અને બીજાને માત્ર કર્મ જ બજાવવાની હોય છે !

...

સુડીવાદ એ ધણાઓને ભોગે થોડાઓ માટેનો સામ્યવાદ છે. પણ આપણે તો એવો સમાજવાદ જોઈએ છે કે જે સહુને લાભ કરે અને જેમાં કોઈનો પણ ભોગ ન હોવાતો હોય.

...

ઉપાદાન માટેની મુડીવાદી રીતોથી જન સમુદ્ધર્મોથી જ્ઞાન મેળવવાની લાગણી મરવા મારે છે, જ્ઞાન મેળવવાની એમની લાગણીને સંતોષ તો એકલા સમાજવાદ જ આપી શકે.

...

સંસ્કૃતીનાં તમામ તત્ત્વો જન સમાજને મળી શકે તેવી વ્યવસ્થા થાય તો જ સમાજવાદ સફળ થઈ શકે.

...

સુડી અને સત્તાવાદી ઉમરાવશાહી હમેશાં ધન અને સત્તા માટે જુએ છે. એથી મેળવેલ ધન ને વૈભવ વીલાસ પાછળ વેડી મારે છે, અને સત્તાનો પોતાનાં જ હિતના સંરક્ષણ અર્થે દુરુપયોગ કરે છે.

...

ગરીબ, એકાર અને કમ્યુનિસ્ટા એકતો એક વાત ધ્યાનમાં રાખે તો તેમને પોતાને તેઓ મદદ કરી શકે. તે વાત એકે, ન્યારે નવી સુટ્ટણીઓનો વખત આવે, ત્યારે તેઓ પોતાના મત પોતાના દુશ્મનો જેવા વર્ગના પ્રતીનીધીઓને જરૂર ન આપે.

...

જેઓ જુદો જુદો વ્યાપાર ખોલે છે તેઓ સ્વાભાવીક રીતે જ સત્યને ઉદ્ધામ અને અપવીત્ર કહીને નીંદવા પહેલા ખદાર ખેંચે છે.

...

આ દરેક ગમે તેટલા ઉદાત્ત હોય છતાં જ્યાં સુધી તેને વ્યવહારમાં યોજવામાં આવે તેવા તે સક્રીય વીચારો [applied ideas] ન હોય ત્યાં સુધી તે નકામા જ છે.

...

જ ચળવળની પાછળ વધુમાં વધુ ખચકાસી છે અને ધાર્મિક નજરે જોને વૈશિષ્ઠ્યમાં વૈશિષ્ઠ્ય પવીત્ર માનવામાં આવે છે, તે ચળવળમાં માનવજીવનને માટે સહુ કરતા વધારે અગત્યની વસ્તુઓને છુપાવવામાં આવે છે અથવા તો તેને ઉલટા સ્વરૂપમાં રજુ કરવામાં આવે છે.

...

સા હસીક મનુષ્યોના વ્યક્તીગત પ્રયાસની ભારે પ્રશંસા કરવામાં આવે છે, પરંતુ એવા પુરૂષો સામાન્ય જનતાને સુસનારા હોય છે. જે હાથ કુશળતાથી જોમને હુટતા હોય તે કુશળતા માટે છુટાનારાઓએ તેના વખાણ કરવા એ ક્યાનો ન્યાય !

...

વ્યક્તિવાદી અર્થશાસ્ત્રવાળી વ્યવસ્થામાં સામાજિક ન્યાયની સ્થિતિ જ અશક્ય બની ખેંસે છે. કેમકે એ આખું પત્ર અને તે પ્રયાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ સમાજિક ન્યાયને ફાવવા ન દેવા ઉપર જ નીભર હોય છે.

.

જ ઉંચામાં ઉંચું તત્ત્વજ્ઞાન માત્ર પુસ્તકોનાં પાના પર રહેવા માટે જ વીચારાસુ હોય, તે માનવસમાજની જરાયે પ્રગતી કરી શકતું નથી, ઉલટું અગતી કરે છે !

...

હાલની સરકારે મોટા ભાગે પોતાના લાખ્ખો અને કરોડો નાગરીકોની આર્થિક અવદશા નિવારવાના કોઇપણ જુદીમાન પ્રયોગોની સામે જીદીની માફક ખડી રહે છે, છતાં પોતાને નીતીમાન જણાવે છે !

...

જ સરકાર જાતે જ મુકીલર માણસોના સ્થાયી હિતના સરક્ષણમાં મચી રહી અસંખ્ય મનુષ્યોના વાજખી હિતોની સમે થવાતું જ કામ કરે છે, તેવી સરકારે પોતાને નીતીમાન ગણાવવાનો આકંઠર કરે છે !

...

સામાજિક પ્રગતીની કુંકી બાંધ્યા આપવી હોય તો એટલું જ કહી શકાય કે, બેદાખાઉઓના ત્રાસમાંથી સમાજને ઉજાડી લેવો.

.....મુ'બઈ જશો તો રહેશો ક્યાં ?.....

શ્રીમંતોની સળવડ મધ્યમ દર

આર્યનિવાસ હિન્દુ લૉજ

રહેવા-જમવાની અપ-ટુ-ડેટ વ્યવસ્થાઓ.

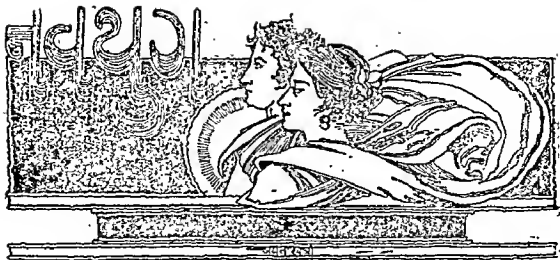
મસ્જિદ બંદર રોડ, માંડવી-મુ'બઈ.

યશવંત : “મારે તારી સ્વતંત્રતાનો ભાગ” સાફ કરી આપનો નેહમ્મિ.”

[પ્રતિજ્ઞા :

પૃષ્ઠ : ૪૦૪]

વર્ષ : ૩ જી.]

જુલાઈ : ૧૯૩૧

[અંક ૪ થી

મતસ્વાતંત્ર્ય એનું નામ સ્વતંત્રતા

જંતુશાસ્ત્રનો એક એવા નીયમ છે કે, ચોક્કસ જનતાના રોગના જંતુઓની હાઝરીમાં જ બીજા રોગી જંતુઓને વીકાસ પામવાની અને વૃદ્ધિગત શક્તિ તક સાંપડે છે. ને તે જંતુઓનો સાથ એને ન સાંપડે તો પેલા રોગી જંતુઓ મુડાક જેવા નીર્માસ્ય બની જાય છે.

તેમ આપણુદી એ એવા એવી જંતુઓમાંથી જન્મતો રોગ છે કે જે જંતુઓને ગુલામી ભાવનાના જંતુઓનો સાથ મળે તો જ હવી અને ખીલી શકે છે. અર્થાત્ ગુલામી મનોદશા હોય ત્યાં જ આપણુદ મનોદશાનો જન્મ થાય છે.

જે ગુલામી મનોદશાને સાદા અર્થમાં પોતાને ખીજના કરતાં નાનો જ માનીને ચાલવું તેમ કહી શકાય. અને જ્યાં એવી અતુકુળ તક મળી જાય, ત્યાં દુરત જ જો

સ્પષ્ટ કથન

: લેખક :

તંત્રી

પેલાઓ પોતાના કરતાં મોટા માનીને ચાલતા હોય તેનામાં આપણુદી અથવા તો ખીજનો કરતાં પોતાને શ્રેષ્ઠ માનવાની ભાવના ન હોય

ત્યાંથી ખરી થાય છે.

આમ ગુલામી મનોદશા એટલે જ પરાધીનતા અને આપણુદી એટલે પરાધીનતાથી સ્વાધીનતાના માર્ગમાં જતાં વચ્ચે પડેલી ભયંકર આડખીલી, જે સહેજે સમજી શકાય છે.

...

આખી કારમી આપણુદીના અસાધ્ય રોગથી છીટનના સામ્રાજ્યવાદીઓ પીડાઈ રહ્યા છે, તેવું કારણ એ જ કે આટલાં બધાં વર્ષો સુધી હિંદીઓએ રોયરમીયરો અને ખીવરચકરોના, ચર્ચીશો અને એડવાયરોના, સાયમનો અને સીડનહેમોના દેશવાસીઓને પોતાના કરતાં પ્રખરણુદીમાન, સખળ

શક્તીમાન, કદી પણ ડગે નહીં-તેવા માનવાની શુભ કદી, એટલું જ નહીં પણ સાથે સાથે પોતાને છેક જ નીર્માલ્ય, ઉતરતી પંક્તીના, અસભ્ય, સંસ્કૃતીહીન ગણવાની શુભાશીલાવનાને વીના આનાકાનીએ અપનાવી, તેથી જ આજે દોઢસો વર્ષના એવા શ્રેષ્ઠ પુરુષોના સમાગમે હીંદીઓ નીર્ધન, નીરક્ષર અને નીર્માલ્ય રહ્યા છે ! તેથી જ પ્રત્યેક રાષ્ટ્રને આત્મનીશુદ્ધિનો હક્ક આપવાની વાતોને બાર બાર વર્ષો વીતવા છતાં, હજી એ પાંચ કરોડ જેટલી પ્રજાના થોડાક લાખ માણસો પાંચીસ કરોડ જેટલી મહાપ્રજાની ઉપર, પાંચ હજાર માઇલથી થતા દોરીસંચાર પ્રમાણે આપખુદ સત્તા બળવતા, હીંદીઓની સ્વતંત્રતા ભોગવવાની નાલાયકાતનાં દોષ ત્રાસાં વગાડી રહ્યા છે !

આટલાં બધાં વર્ષો સુધી મુંઝે મુંઝે હીંદીઓએ બ્રીટીશ સામ્રાજ્યવાદીઓની દરેક જાતની આપખુદીઓ સહન કરી લીધી તેથી રોયરમીઅરો અને ચર્ચીલોએ એમ જ માની લીધું કે, આ માણસોમાં અન્યાયો સામે પડકાર કરવા જેટલીએ તાકાત નથી, એટલે એમને દમદારીથી દબાવી દેવાની રીત વજાબે સંબંધિત, તો તેઓ આવેઆવે ફંજ પડી જશે. એટલે પેણ બહુ શુદ્ધીમાન ખટપટીઓ અને કુશળ ધારાશાસ્ત્રી તરીકે પંકાયેલા તેમજ હીંદને લગતા ભયંદર અજ્ઞાનથી પેણ અજાણ્યામણા કમીશનનો પ્રમુખ થવાને લાયક મનાયલો સંયમન પણ, કહેવાતા ઉદાર મતવાદીઓની મવાલ ટોળાને છોડી આપખુદ સામ્રાજ્યવાદીઓના સાથમાં લગવાની તૈયારી કરી રહ્યા છે. પણ એ સામ્રાજ્યવાદીઓની જ વાતો શું કરવા કરવી ? પોતાના જીવનમાં જ સમાજવાદને અકષ્ય કરી બતાવવાની વાતો કરનારા કામ રૂપરૂપો જ દઃખેલો હશે ને ? એ

પક્ષના નેતા રુસ્સે મેકડોનાલ્ડે છેલ્લી ચુટણી વખતે હીંદને જોમ બને તેમ જલદી સ્વરાજ્ય આપવાના કામમાં મદદ કરવાનું બહાર અભીવ્યંન આપ્યું હતું,^૧ અને જુની ખરાબ પ્રજાલીકામાં સુધારાનો થીગડાં મારવામાં નહીં પણ કમદારપક્ષ તો મુદીવાદને સમાજવાદમાં પલટાવી નાખવામાં માને છે.^૨ એવું ફરી ફરીને જણાવ્યું હતું, તે જ પક્ષ સત્તામાં આવ્યા પછી હીંદમાં સામ્રાજ્યવાદીઓ કરતાં પણ જુરો વહીવટ ચલાવતાં શરમાતો નથી, એવું કારણ પણ બ્રીટનવાસીઓને [પછી ભલે તે મજૂર હોય કે બીખારી પણ હોય,

૧ "It, [Labour Party] believes in the right of the Indian people to self-government and self-determination, and the policy of a Labour Government would be one of continuous co-operation with them with the object of establishing India at the earliest possible moment, and by her consent as an equal partner with the other members of the British Commonwealth of Nation." [Labour and the nation: p. 49]

૨ "For the Labour Party, unlike the other Parties, is not concerned with patching the rents in a bad system, but with transforming Capitalism in to Socialism." [Foreword of the same: by R. Mac Donald.]

ઝોરે બીખારી પણ હીંદી બીખારી સાથે એવું જ વતન ચલાવે છે] લાગુ પડેલા અમે 'શ્રેષ્ઠ' નો એવી રોગ જ છે. ને તેમ ન હોત તો અન્યાયી સમાજરચનાને ધર-મુળથી ઉખેડી નાખી સમુદાયના સુખ-સંતોષ માટે અને સહુને સમાન ન્યાય મળે તે માટે ઝુઝવાની છવનભર વાતો કરનારા કામદારો જગતના તમામ બુધ્ધીમાનોની આંખોમાં ધુળ નાંખીને, હીંદની આંત્ર સાય-વવા માટે ખીટનને કંઈ કેટલું લાગી જવું હોય તેવી દંભી વાતો કરે ખરા? એજ ખીટીશ મુત્સદીઓને સંસ્થાનો સંખંધમાં ખેલતાં કે લખતાં-સાંભળો કે જુઓ, તે વખતે તેઓ કેવી ભાષાનો ઉપયોગ કરે છે તે તપાસો, ત્યારે જ આપણે શુદ્ધ સત્ત્વ સમજપુર્વક કેયાં અપમાનો ફેંકે છે, અને સમાન સાથે વતનમાં કેટલા વીરેકી અને દીક્ષા થઈ જાય છે તે સમજી શકાય.

* * *

ખીજી ઉદાહરણ, હીંદુસ્થાનમાં જન્મેલા અને હીંદી કહેવાતા જતાં પોતે રાજ મહારાજ કહેવાય છે અને તેથી સમુદાય કરતાં પોતે મોટા, ખાનદાન, સત્તાવાન છે, સમુદાય તેમની સેવા અને તાબેદારી ઉઠાવવા માટે છે, તેમનો શુદ્ધામ છે એવું માની ખેસનારા પાંચસે-સાતસે રજવાડાંઓનું જુઓ!

એમની મોટાઈની પુરાતન ભાવનાને માની લઈ, પોતાની જાતને તેમનાથી ઉત્તરતી માનનારા માનવ સમુદાયની ઉપર જ એમની તમામ સ્વચ્છંદતા અને આપણુદી આવે છે. કેમકે તેને પુરેપુરી ખાત્રી છે કે, અમે જેમની ઉપર અમારી વજ્ર એડી મુકીને તેમને કચડી રહ્યા છીએ, તે લોકો સંખ્યામાં અમારા કરતાં અનેક ઘણા વીરોષ

છે જતાં શુદ્ધામ માનસથી એટલા પડેલા છે કે, જેથી અમને તેઓ આ દુનિયાં ઉપર દેવતા દીકરા માનીને, પોતાને અમારા દાસ, સેવક, શુદ્ધામ માની લે છે, તેથી તેઓ અમને કંઈ જ કરી શકવાના નથી. પોતાના મગજમાં વસેલી મોટાઈની ખાત્રી વીકૃત ભાવનાને લીધે તેઓ આઠ કરોડ માનવ શુદ્ધામો ઉપર આલેશનનો અને ઝાર કરતાં પણ વીરોષ આપણુદી વપરે છે, તે એટલા માટે નહિ કે આલેશનનો અને ઝારના ઇતીહાસથી તેઓ અજાણ્યા છે, તે તો એટલા માટે જ કે, પેલા માંધાતાઓની પ્રજામાં પોતાને માટે અભીમાન હતું જ્યારે તેમના તાબાની પ્રજામાં શુદ્ધામીની ભાવના દાંતી દાંડીને ભરી છે. એમ ન હોત તો રાજસ્થાની નાગરીકાની પરી-પદ એ માંધાતાઓ માટે એકાદ સ્પષ્ટ કપન કાદતાં પણ ડરી જાય, અને એ રાજ મહારાજાઓ માત્ર પોતાના તાબાના સમુદાયને જ નહીં, પણ એમને હીસામે પોતાના પડોશમાં રહેનારા સત્તાવીસ કોટી માનવ સમુદાયને ખીટીશ સાંપ્રાન્યવાદની લોખંડી એડી નીચે ફરછાત કચડવાની દાટી આપે, નહીં તો પરુખગથી તેમ કરાવવાની તૈયારી બતાવવાની વાણી ઉચ્ચારવાની હામ બીડ! ને એમને ખાત્રી હોય કે એ વાણી ઉચ્ચ-રનાંજ તેને તીવ્ર પડકાર સક્રીય સ્વરૂપ નાંજ વીના વીર્યમે થાય તેમ છે, ખીટીશ હીંદની પ્રજા ઉપર ચડાઈના પ્રકાષો કરતાં જ વીના વીર્યમે સામેથી પણ તેણે જ પડકાર થાય

૩. રાજસ્થાની જનતા લગભગ આઠ કરોડ છે, ત્યારે તેમને કચડનારો વધુમાં વધુ છત્તે સાતસે નેટલા જ છે. ઉપરાંત નાના તાલુકદારોને ગણીએ તો પણ તે સંખ્યા ઘણી વધે તેમ નથી.

ધાંધલીઆ, ચળવળીઆ કહી, તેમની તરફ સાદા, ભોળા, માનવ સમુદાયના જુસ્સાને વ્યક્તીપુજાને નામે ઉશ્કેરી તેમનાં ગેરિલાખાં હુઆ મારવામાં આવ્યા છે, અને એવી આપ-ખુદ સરમુખત્યારી સામે અવાજ કાઢનારો વતમાનપત્રોને દયાવી દેવા તેમની સામે બહીષ્કારના આપખુદ 'ઝોડીનાન્સ'નાં હથિયારો ઉગામવામાં આવ્યાં છે.

આમ આપખુદી અને શુલામી માનસ બન્ને સાચા પ્રજ્ઞમતવાદનાં કંઠર શત્રુ છે. એ દશામાં સ્વતંત્રતા કે સ્વરાજ પ્રાપ્ત થાય તો તે સ્વરાજનું સુકાન કોઇક સરમુખત્યારના હાથમાં સરકી જશે, પ્રજ્ઞમતવાદનો અવાજ ત્યારે સંભળાશે નહીં અને સરમુખત્યારનું પુજકો છટલીમાં અને ચીનમાં બને છે તેમ પોતાનાથી જુદો મત ધરાવનારાઓને ગળતી પકડીને દયાવી દેશે. આ અતીશયોક્તીબધુ વર્ણન નથી, પરંતુ મહાસભાને નામે અત્યારે જે રીતે કામ હેવાઇ રહ્યું છે, તે ઉપરથી જ તટસ્થ દ્રષ્ટીએ તારવેલું સત્ય જ છે. સરમુખત્યારોની સત્તા આપ-ખુદીમાં કેમ પસારાઇ બળ છે, તેનું આંખો ઉઘાડે તેનું દ્રષ્ટાંત ચીનના ક્વોમીટાંગ પક્ષના પક્ષટામાંથી મળી શકે તેમ છે.

* * *

કેરાચીની મહાસભાએ 'સ્વરાજના મુળ હકકો'વાળો જે ઠરાવ પસાર કર્યો છે, અને મહાસભાવાદીઓ જે ઠરાવની ઘણી જ પ્રશંસા કરે છે, તે ઠરાવમાં આરંભમાં જ જણાવવામાં આવ્યું છે કે :

“૧. પ્રજ્ઞના મુળ હકકો, જેમાં નીચેના તો હોવા જ જોઈએ: (ક) સભા અને સંગઠનની સ્વતંત્રતા, (ખ) વાણીની અને છાપાંની સ્વતંત્રતા, (ગ) અંતરાત્માને અનુસરવાની...સ્વતંત્રતા,...(ઙ) કાયદાની

કક્ષાઓ શીવાય બીજી કોઇ રીતે કોઇ પણ માણસની સ્વતંત્રતા છીનવી લેવામાં નહીં આવે...”

તેમ છતાં અપારના મહાસભાના નેતાઓની મનોદશા વાણીની અને છાપાંની સ્વતંત્રતાનો તેમ જ અંતરાત્માને અનુસરવાની સ્વતંત્રતાનો ઉપભોગ કરવા બનારાઓની સામે પ્રજ્ઞના ગુસ્સાનો વંટોળીઓ ચડાવી તેમને કચડી નાખવા માટે નોકરશાહીના જ માર્ગ અપત્યાર કરવાની સ્પષ્ટ રીતે જણાય છે. ભોળો માનવસમુદાય આજે એ વંટોળીઓમાં સપડાઇ હૈદોસ હૈદોસ ભસે કરે, પરંતુ આવતી કાલે બ્યારે એ શસ્ત્ર તેમના સામુદાયિક હિતની સામે ઉગામવામાં આવશે ત્યારે તેમને પોતાના આગ્રહના વતન માટે જરૂર પડતાપ થયા વીના નહીં જ રહે.

મહાસભાને નામે, મહાસભાના નામે કે મહાસભાના પ્રમુખને નામે ભસે આજે સામુદાયિક ઉશ્કેરણી કરી આપખુદીથી ટેવાયલા નેતાઓ, વ્યક્તીપુજાના મોહથી તંદ્રામાં પડેલા સમુદાયને શુલામી મનોદશા તરફ દોરી જવામાં ગૌરવ માનવાનો દાવો કરે, પરંતુ મનુષ્ય માત્ર જીવને પાત્ર છે એટલે જાહેર કાયદા પડેલાઓની ટીક કરવાનો સહુને સરખો હક્ક છે અને ટીકા થવાનો સંભવ પણ એટલો જ છે. એ સત્ય અટલ છે અને અચળ રહેવાતું જ છે. મહાસભા તો એક સંસ્થા છે. તે જેના હાથમાં હોય તેમના ટીકા કરવા હાયક કામની ટીકા થાય તો તેથી કંઈ મહાસભાને ઉતારી પાડવામાં આવે છે એમ માની લેવાની જરૂર નથી. મહાસભાનું મહત્ત્વ તે જે પક્ષની સત્તામાં હોય તેના કામ ઉપરથી જ અંકાય છે. દાખલા તરીકે એજ મહાસભામાં બ્યારે મવાળમતના રાજદારીએનું વચસ્વ હતું, ત્યારે લોકમાન્યે તેને તોડી નાખવાને

જે પ્રપત્ન કર્યો, તેને ઉદ્ધામમતવાદીઓ પ્રશંસે છે, અને ત્યારથી જ મહાસભામાં નવાં પ્રાણ પુરાયા છે. છતાં એ કામ માટે મવાળો કે ગોરી નોકરશાહી સીવાય લોકમાન્ય દીળકને કોઈ ઉતારી પાડતું નથી.

ક્રીડીશ જનતા પાશ્ચિમિન્દને સંસ્થા તરીકે બહુમાન આપે છે, વરણીમાં એક પક્ષને મતંદારો મોટી બહુમતીમાં ચુંટી મોકલે છે, છતાં તેની સામે એક વીરોધી પક્ષ હોય છે જ, તે પક્ષ સરકાર પક્ષનાં દીકા કરવા જેવાં કાર્યોની કડક દીકા કરે છે, અને વખત આવે તેને ઉચલાવી પાડે છે. આથી કંઈ તે પક્ષ પાશ્ચિમિન્દને ઉતારી પાડે છે કે તોડી નાખવા માગે છે એવો આલેખ તેમની ઉપર કોઈ મુકતું નથી. અને ફરીયા ચુંટણી થાય ત્યારે પોતાનો મત કાને આપવો તેના બરાબર વીચાર કરીને રાષ્ટ્રહીતને ધોરણે જનતા મત આપે છે.

પરંતુ અત્યારે મહાસભાના કેટલાક પક્ષકારો તો એવા છે, કે તેનાં દીકા કરવા જેવાં કામની દીકા કરનારાઓને ધાકધમકીથી દબાવી દેવા તુરત તત્પર બની જાય છે. ગાંધીજી દુસ્મનને પણ પ્રેમથી વશ કરવાનું કહે છે, દીલ્હી કારાને બાંગ નોકરશાહી કરે છતાં તેની ઉપર રોષે નહીં ભરાનાં પ્રજાએ કારારોની શરતોનું પુરેપુરું પાલન કરવું એવો આગ્રહ રાખે છે, ત્યારે મહાસભાના કેટલાક અગ્રણીઓ પોતાના સંબંધમાં એટલો ઉંચો મત બાંધી બેસી હોય છે કે, પોતાની જુલ થાય એવું તેઓ માની શકતા જ નથી, એટલે તેઓ પોતાની સાચી દીકા પણ સાંખી શકતા નથી, અને નીમંજી નજરે દીકા કરનારાઓને ધાકધમકી આપવા

નીકળો, પડે છે! કાકા કુલેલકર કહે છે : “જ્યાં સુધી ધાકથી કામ લેવાની આપણને ટેવ છે ત્યાં સુધી જેમ આપણામાં સમજાવવાની શક્તિ આવતી નથી, તે જ રીતે જ્યાં સુધી ધાકનું વાતાવરણ છે ત્યાં સુધી લોકો સમજી પણ શકતા નથી.” [નવ-જીવન : તા. ૨૮ : જુન : ૩૧] પરંતુ સર-મુખત્યારીના શોખીનોને ગળે આ વાત ઉતરે તેમ નથી.

અંગ્રેજો અને અમેરીકનો કંદર શાહીવાદી હોવા છતાં મતભેદ સહીજાણતા કેટલે અંશે સાચવે છે, તે એટલા જ ઉપરથી ભેદ શકશે કે, તેમના દેશમાં સામ્યવાદીઓ અને વીરોધવાદીઓ પોતાનાં મંડળો સ્થાપીને ચલાવી શકે છે, વર્તમાનપત્રો અને માસિકા પ્રસીદ્ધ કરીને તેમ જ જાહેર સભાઓ દ્વારા હિલચાલ કરીને પોતાના મતોનો ખુશ્કી રીતે પ્રચાર કરી શકે છે. પરંતુ આપણે ત્યાં મહાસભાવાદીઓ તો એવો ફારડો ચલાવવા માગે છે કે, તેમનાથી વીરોધ વીચાર બરાવવો એટલે મહાસભાનો અને મહાભાજનો દોહ કરવો એમ તેઓ મનાવે છે. અર્થાત્ તેઓ ખીજાઓના મત સ્નાત-ત્વનો સ્વીકાર કરી શકતા જ નથી. આનું જ નામ આપણુદી : એવી આપણુદીમાંથી મત સરમુખત્યારી જ જન્મી શકે. અને જેઓ ઇત્રાલીના માંધાતા મ્યુસોલીનીની આપણુદ સરમુખત્યારીની વાતો જાણે છે તેઓ એ જાતની સરમુખત્યારી હીંદમાં પ્રવેશે એવું તે પસંદ નહીં જ કરે. એટલે જો આપણે સાચેસાચી સ્વતંત્રતા મેળવવી હોય તો આવી આપણુદીને અને ગુલામી મનોદશાને જાહેર જીવનમાંથી દૂર કરી દાંધે જ છુટકો.

સેપ્તેમ્બર ૨૦૧૬

કામદાર

રામ્મે મેકડોનાલ્ડ વેજિટરિયન

રામ્મે મેકડોનાલ્ડની જાહેરાત
ચુંટણી પહેલાં મારેલાં જરૂર
નહીં પાલન કરવામાં આવે
નીમ્બળ નીવડી છે.

પ્રી દેશમાં મી. રામ્મે મેકડોનાલ્ડની
કામદાર સરકાર નેટલી લખાંદર
નીમ્બળ નીવડી છે, તેટલી નીમ્બળતા અત્યાર
સુપ્રીની કોર્ટમાં એક પક્ષની સરકારને કાગળે
નોંધાઈ નથી. પોતાની વરણી પહેલાં જે
કામગીરી બંધનવાળાં રામ્મે મેકડોનાલ્ડ અને
તેના મીત્રોએ મતદારોને વચન આપ્યાં હતાં,
તે વચનો મોટે ભાગે તોડવામાં જ તેનું
પાલન કરવામાં આવ્યું છે!

કામદાર સરકારે સત્તા પર આવ્યા પછી
કામદાર પક્ષના ધ્યેયને જ તાતો લગાવવા
માંડી છે. અને તેણે એવું કામ કરવા માંડ્યું
છે કે જે કાયદા અનુસાર સામાન્યવાદી-
મુદીવાદી (કોન્સર્વેટીવ) પક્ષે પણ કરતાં
કદાચ વીચાર કર્યા હોત. પરિણામે ચુંટણી
પહેલાં કામદાર પક્ષમાં જે સંગીનતા હતી
તે અત્યારે સખળાપખળ અને હીનચીત્તન
માં ગઈ છે.

પોતાની એ નબળાઈ દાંડવા કામદાર પક્ષ
એક નીળાં જ બચાવ શોધે છે. તે એ કે:
"શું કહીએ? આમે જાહેરાતોમાં નથી. એટલે
માગારે ઘણી જાણત જતી કરવી પડે છે."*

* ગયા એપ્રિલની તા. ૧૫ મીએ પાર્લા-
મેન્ટના સભ્યોનાં બે આરોપો હતા: કામ-
દારો, ૨૦૧૪; સામાન્યવાદીઓ ૨૫૬; મવાળા,
૫૮; કાનૂન, ૧૬.

પરંતુ તેમની એ દલીલ બંધુક હોઈ છે.
જે કામદાર સરકારને પોતાની જુદાઈ
કારણે પાશ્વર્યમાં ફાટી જતી જ રહે
હોય, તેથી તે પોતાના શીદાંતિને કંઈ
કરીને વેલ્લના મવાળામતીના બંધુક કોઈ
જાણનાની વાંકળી પર જ નાચવા લાગે
થઈ હોય, તો બહેતર છે કે નીમ્બળથી
પોતાના સીદાંતને વળગી રહીને તેણે દલી
જરૂર, અને લતીચમાં પેટને મેડી જરૂર
મતીમાં ચુંટી મોટાવા મતદારોને આકર્ષ
કરવો. જો કામદાર પક્ષ સંગીન સીદાંતિ
પાક પર ઉભો હતો, તો તેને સમજવું
વાદીઓ અને મવાળાનાં ગમે તેવાં ઉજ્જવો
મોજાં પણ કશી હરકત કરી શકે તેમ નથી.

પરંતુ રામ્મે મેકડોનાલ્ડ અને તેના
મીત્રોનાં પક્ષી છેલ્લા બે વર્ષની તેમની
નીમ્બળ કારકીરીથી મપાઈ ગયાં છે. એણે
વર્ષની એમની નીમ્બળ કારકીરીનું વર્ણન
એક જ શબ્દમાં કર્યું હોય તો એટલું જ
હશે. સફાઈ કે, જે પ્રતીપક્ષીઓની સામે
નીરંતર ઝુલવાનો કામદાર પક્ષનો સ્વીકૃત
સીદાંત છે, તે સીદાંતને વેલા બે પક્ષને
પણ કચડવા છાં પોતે ફૂર સામાન્યવા-
દીઓ પણ ઘણી વખત ચરમાવ તેને ભાગ

સરકાર

ની

નિષ્ફળ કારકીર્દી

ભઝવવા તૈયાર થયા છે. અને 'પોતાના જ જીવનમાં સમાજવાદ'નાં ભવ્ય સ્વપ્નમંદીરને ગરમી મેકડોનાલ્ડ અને તેના સામ્રાજ્યવાદી સાગરીતોએ મુળમાંથી જ ઉથલાડી પાડ્યું છે.

[૨]

જુન મહીનાની છઠી તારીએ કામદાર સરકારને સત્તા પર આવ્યાને બરાબર બે વર્ષ પૂરાં થઈ ગયાં. પહેલ વહેલાં તેમના હાથમાં ૧૯૨૪ માં સત્તાનાં મુત્રો આવ્યાં હતાં, જે માત્ર દશ જ મહીના તેમની ખાસે રહ્યાં અને ખટખટીયા સામ્રાજ્યવાદીઓએ રશીઆના બનાવટી પત્રના બહાને બ્રીટીશ મતદારોને ચમકાવી મેકડોનાલ્ડને લાત મારી સત્તાના સીંહાસનેથી ગથાળવી મુક્યો હતો. તે વખતે કામદારોના હાથમાં દશ મહીના નેટલી ટુકડી અવધોની રાજસત્તા રહી, તેમાં પણ સામ્રાજ્યવાદીઓની બાજુ હતી. યુરોપીય રાજકરણના મુંચવાવણા કોટંગમાં એ અબીમાની બુન-બાણીઓ બળે નમીને થોડા વાતાવરણ સરજી શકે તેમ નહોતા, એટલે દરવાજો તોડવા માટે ઉભા કરવામાં આવેલા ઉંટની માફક મેકડોનાલ્ડની મવાળ ટોળકીને સત્તાનાં

આર્થર હેન્ડરસન ફીલીપ સ્પોલ્ડન

સીંહાસને બેસવાની તક મળી હતી. અને એ દશ મહીનાની અવધોમાં યે મેકડોનાલ્ડે અસ્થીર મનોદશા, 'ભયભીતપણું' અને ઝંઝૂમતા સંકેત સામે ટકી રાકવાની અશક્તી બતાવી, એકાએક સત્તાનાં મુત્રો છોડી દીધાં હતાં.

પરંતુ ૧૯૨૬ માં સત્તા હાથમાં આવી ત્યારથી મેકડોનાલ્ડે સીંહાંતરું પાલન ન થાય તો કંઈ નહીં, સ્વીકૃત સીંહાંતરો અને જીવનભર ઉપદેશોના સમાજવાદનો ભંગ કરીને પણ સત્તાનાં શીખરેગા ઉતરવું જ નહીં એવો નીશ્ચય કરી રાખ્યો છે; અને એ જ ધોરણે તે અને તેની સત્તાવાદી ટોળકી અત્યાર મુઠી વતેલી આવે છે!

અત્યારની પાર્લામેન્ટમાં કામદાર સરકારનું અસ્તીત્વ કેવળ વેક્સનો બાદુગરની સાથી-ભરી ઉપર અવલંબી રહ્યું છે. એટલે કામદાર પક્ષની દશા પાર્લામેન્ટ ચાલુ હોય ત્યારે મને તે દીવસે તેની હાર થાય અને સત્તાનાં મુત્રો હાથમાંથી મુકીને સામાજિકની પાટલીએ બેસવા નેચી જ છે.

વેક્સનો બાદુગર અને તેના સાથી સર હર્બર્ટ સ્પેન્સુગલ મેકડોનાલ્ડની ઉપર મમતા-ભરી મીત્રતા રાખે છે તેથી એના પક્ષમાં પોતાના મતનું બળ મોટે ભાગે દર વખતે ઉઘેરતા રહે છે એવું કંઈ નથી, પણ

:લેખક: ઇતીહાસની આરસી

કામદાર

રામસે મેકડોનાલ્ડ વેળવુડ ખેન

ખ્રીસ્તમાં મી. રામસે મેકડોનાલ્ડની કામદાર સરકાર જોટલી લય'કર નીબ્જળ નીવડી છે, તેટલી નીબ્જળતા અત્યાર સુધીની કામદાર એક પક્ષની સરકારને ફાળે નોંધાય નથી. પોતાની વરણી પહેલાં જે કામગીરી બજાવવાનાં રામસે મેકડોનાલ્ડ અને તેના મીત્રોએ મતદારોને વચન આપ્યાં હતાં, તે વચનો મોટે ભાગે તોડવામાં જ તેનું પાત્રન કરવામાં આવ્યું છે!

કામદાર સરકારે સત્તા પર આવ્યા પછી કામદારપક્ષના ધ્યેયને જ લાતો લગાવવા માંડી છે. અને તેણે એવું કામ કરવા માંડ્યું છે કે જે કાય' લાલચલા સાત્રાન્યવાદી-સુડીવાદી ક્રિસ્ટીયનિટી પક્ષે પણ કરતાં કદાચ વીચાર કર્યો હોત. પરીણામે ચુંટણી પહેલાં કામદાર પક્ષમાં જે સંગીનતા હતી તે અત્યારે સખળડખળ અને છીનવીછીન થઈ ગઈ છે.

પોતાની એ નખળાઈ ઢાંકવા કામદારપક્ષ એક નીબંધ બચાવ શોધે છે. તે એ કે: "શું કરીએ? અમે બહુમતીમાં નથી. એટલે અમારે ઘણી બાબત જતી કરવી પડે છે."*

* ગયા એપ્રિલની તા. ૧૫ મીએ પાર્લામેન્ટના સભ્યોનું બળ આટલું હતું: કામદારો, ૨૭૪; સાત્રાન્યવાદીઓ ૨૫૬; મવાળો, ૫૮; સ્વતંત્ર, ૧૬.

રામસે મેકડોનાલ્ડની સરકાર ચુંટણી પહેલાં આપેલાં વચનનું પાલન કરવામાં લય'કર નીબ્જળ નીવડી છે.

પરંતુ તેમની એ દલીલા બાંધકુલ છુટી છે. જે કામદાર સરકારને પોતાની લઘુમતીને કારણે પાર્લામેન્ટમાં હારી જવાનો ડર લાગતો હોય, તેથી તે પોતાના સીદ્ધાંતોનો ભંગ કરીને વેદસના મવાળમતીઆ બાહુગર લોપડ જ્યોત્સની વાંસળી પર જ નાચવા તત્પર થયાં હોય, તો બહેતર છે કે નીડરતાથી પોતાના સીદ્ધાંતને વળગી રહીને તેણે હારી જવું, અને લવીબ્જમાં પોતાને મોટી બહુમતીમાં ચુંટી મોકલવા મતદારોને આમંત્ર કરવો. જે કામદાર પક્ષ સંગીન સીદ્ધાંતોના બદલ પર ઉભો હશે, તો તેને સાત્રાન્યવાદીઓ અને મવાળોનાં ગમે તેવાં ઉછળતાં મોજાં પણ કરી હરકત કરી શકે તેમ નથી.

પરંતુ રામસે મેકડોનાલ્ડ અને તેના મીત્રોનાં પાણી છેલ્લા બે વર્ષની તેમની નીબ્જળ કારકીદીથી મપાઇ ગયાં છે. એ એ વર્ષની એમની નીબ્જળ કારકીદીનું વણું એક જ શબ્દમાં કરવું હોય તો એટલું જ કહી શકાય કે, જે પ્રતીપક્ષીઓની સામે નીરંતર ઝુઝવાતો કામદાર પક્ષનો સ્વીકૃત સીદ્ધાંત છે, તે સીદ્ધાંતને પેલા બે પક્ષને પત્રે કચડવા દઇ પોતે ફૂર સાત્રાન્યવાદીઓ પણ ઘણી વખત શરમાય તેવા ભાગ

સરકાર

ની

નિષ્ફળ કારકીર્દી

જાગવના તૈયાર થયા છે. અને 'ચોતાના જ જીવનમાં સમાજવાદ'નાં લગ્ય સ્વપ્નમંદીરને રાખી મેકડોનાલ્ડ અને તેના સામ્રાજ્યવાદી સાગરીતોએ મુળમાંથી જ ઉથલાવી પાડ્યું છે.

[૧]

જુન મહીનાની છઠી તારીખે કામદાર સરકારને સત્તા પર આવ્યાં બેઠાં બે વર્ષ પૂરાં થઈ ગયાં. પહેલ વહેલ તેમના હાથમાં ૧૯૨૪ માં સત્તાનાં સુત્રો આવ્યાં હતાં, જે માત્ર દશ જ મહીના તેમની પાસે રહ્યાં અને ખટપટીયા સામ્રાજ્યવાદીઓએ રશીઆના બનાવટી પત્તના બહાને બ્રિટીશ મતદારોને ચમકાવી મેકડોનાલ્ડને કાત મારી સત્તાના સીંદાસનેથી ગળાપાની મુકથા હતા. તે વખતે કામદારોના હાથમાં દશ મહીના બેટલી દુકાં અવધાની રાજસત્તા રહી, તેમાં પણ સામ્રાજ્યવાદીઓની બાજ હતી. યુરોપીય રાજકરણના ચુંચવાવડા કોટકમાં એ અબીમાની બુન-વાણીઓ બાતે નમીતે થાગ્ય વાતાવરણ સરજી શકે તેમ નહોતા, એટલે દરવાજો તોડવા માટે ઉભા કરવામાં આવેલા ઉંટની માફક મેકડોનાલ્ડની મવાળ ટ્રાળકીને સત્તાનાં

આર્થર હેન્ડરસન શીલીપ સ્પોડન

સીંદાસને ખેસવાની તક મળી હતી. અને એ દશ મહીનાની અવધોમાં યે મેકડોનાલ્ડે અસ્તીર મનોદશા, 'ભયભીતપણું' અને ઝડપતા સંકેત સામે ટકી રાકવાની અશક્તી બતાવી, એકાએક સત્તાનાં સુત્રો છોડી દીધાં હતાં.

પરંતુ ૧૯૨૬ માં સત્તા હાથમાં આવી ત્યારથી મેકડોનાલ્ડે સીંદાસનું પાલન ન થાય તો કંઈ નહીં, સ્વીકૃત સીંદાસને અને જીવનભર ઉપદેશો સમાજવાદનો ભંગ કરીને પણ સત્તાનાં શીખરેથી ઉતરવું જ નહીં એવો નીચય કરી રાખ્યો છે; અને એ જ ધોરણે તે અને તેની સત્તાવાદી ટ્રાળકી અત્યાર સુધી વર્તતી આવે છે!

અત્યારની પાલમિન્ટમાં કામદાર સરકારનું અસ્તીત્વ કેવળ વેક્સના બંદુગરની સાથી-દારી ઉપર આલંબી રહ્યું છે. એટલે કામદાર પક્ષની દશા 'પોર્લામેન્ટ ચાલુ હોય ત્યારે ગમે તે દીવસે તેની હારે થાય' અને સત્તાનાં સુત્રો હાથમાંથી મુકીને સામા પક્ષની પાટલીએ ખેંસવા જેવી જ છે.

વેક્સને બંદુગર અને તેનો સાથી સર હર્બર્ટ સેમ્યુઅલ મેકડોનાલ્ડની ઉપર મમતા-ભરી મીનતા રાખે છે તેથી એના પક્ષમાં ચોતાના મતનું બળ મોટે ભાગે દર વખતે ઉમેરતા રહે છે એવું કંઈ નથી. પણ

લોડ સેન્ડી

પોતાની સુડીકર
સેના સાથે લોખંડ
જ્યોજ્ય અલાક
સાન્થી અને કુશળ
નેતા તરીકે, પાર્લા
મેન્ટમાં પોતાના ન
હીં જેવા સંખ્યા
વાળા પક્ષને મહત્વ
ના અને અગત્યના
પક્ષને આસને બેસા
ડીને ટકાવી રાખ

વાની બેવડી ભાણ બેલી શકાય તેથી જ
તેમ કરે છે.

નવી સુટણી થાય તો પણ એકાએક
કંઈ ચમત્કાર ન થાય ત્યાં સુધી જાનના
મવાળ પક્ષને હવે બહુમતીમાં ત્યાંના મત-
દારો સુટી મોકલે એ તો આકાશપુષ્પ
જેવી વાર્તા છે. એટલે જ કામદારપક્ષ હારે
તો મવાળપક્ષનો કટ્ટર વીરોધી સાત્રાજ્ય-
વાદી પક્ષ સત્તા પર આવે અને લોખંડ જ્યોજ્ય
તથા તેનો પક્ષ અફકદફુડીઆ પક્ષ
કુળ ગીનતીમાં ન રહે. કેમકે હવે
પછી કામદારપક્ષ મોટી સંખ્યામાં
સુટાઈ આવે એના ઓછા સંભવો
છે. એટલે કામદારપક્ષને જીવાડવા
કરતાં સાત્રાજ્યવાદી શત્રુઓને સત્તાના
સીંહાસન નહીં આવવા નહીં દેવાની
બાળ વેંસનો બાદગર એક તરફથી
બેલી રહે છે, બીજી તરફ કામદાર
પક્ષને માથે હારની લટકતી તલવાર
રાખીને તેની પાસે મવાળ મતને
અત્યુકુળ કામ કરાવવાની અને તેમ
કરીને પોતાના બીજા પ્રતીપક્ષી કામદાર
વર્ગની બાળ ધુળમાં મેળવવાની
બાળનાં સોગંદાં તે બેલી રહ્યો છે!
એ બંને પક્ષને ત્યાં આપવા માટે

અહીં એટલું ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે
કે, મવાળ પક્ષ ફેટલીક બાબતોમાં કામદાર
પક્ષની જમણી પાંખવાળાઓની વીચારશ્રેણી
સાથે મળતો થાય છે, એટલે બાહ્યદર્શને
મેકડોનાલ્ડ અને લોખંડ જ્યોજ્ય મળતા થાય
તેની વાસ્તવિકતા મવાળો બતાવી શકે તેમ
છે. તો પણ મવાળ મતવાળાઓની ડાબી
પાંખવાળા (લોખંડ જ્યોજ્ય અને સર હબર્ટ
સેમ્યુઅલનો પક્ષ) જ્યારે કામદારને આટલો
પણ સાથ આપે છે, ત્યારે એ જ પક્ષની
જમણી પાંખવાળા (જેની નેતાગીરી સર
જોહન સાયમનના હાથમાં છે) હંમેશાં
કામદાર સરકારની સામે જ મોટે ભાગે મત
આપવામાં મહત્તા માને છે. આમ મવાળોમાં
પણ અત્યારે બે પક્ષ પડી ગયા છે, જતાં
સમયનાં આવતાં થોડાપુરને પારખી લેનારા
મવાળપક્ષના અક્ષરમંદ આદમીઓની બહુ-
મતીયું ભરણું તેમને ડાબે પક્ષે ભરાયું
છે એ જીલવું નેહવું નથી. એટલે કામ-
દાર પક્ષને મવાળોના એક જ પક્ષના મત

સાગરજળ પરની સત્તાની લાલચ!

ઉપર આધાર રાખવાનો હોવા છતાં, તેટલા ખાતર તેઓ જીવનભર સેવેલા પોતાના પ્રાપ્ત સીદ્ધિતિત્ત્વ સ્વહસ્તે જ ખુલ કરે છે! અને તેમ કરવા છતાં મેકડોનાલ્ડ અને તેના સાથીઓ કામદારોના કાપકમને વળગી નહીં રહેવાના બહાના તરીકે પોતાની લઘુમતીની નમગાઇ આગળ ધરે છે; પરંતુ વાસ્તવિક કારણ તો એ છે કે તેમના એ કાપકમને મેકડોનાલ્ડના મવાળ સાથીઓ ટેકા આપવા તૈયાર નથી. આમ અત્યારે દેખીતી રીતે ખ્રીદીશ સામ્રાજ્યનાં સુત્રો કામદાર પક્ષના હાથમાં હોવા છતાં, મેકડોનાલ્ડની મારફત સામ્રાજ્ય ઉપર તમામ સત્તા મવાળો જ પોતાના મંત્ર્ય પ્રમાણે ચલાવી રહ્યા છે!

[૩]

સૂચક મીત્રો મેકડોનાલ્ડને એકલા પડવા નથી દેન તેનાં બીજાં કારણો એ છે

હિન્દુસણ ધજાતને દસાવવા મથે છે!

કે, તેથી કામદારપક્ષ આંતરરાષ્ટ્રીય ક્ષેત્રમાં પોતાના સમાજવાદી ધોરણે કામ લઈ શકે નહીં. એટલે જ અત્યાર સુધીના આંતરરાષ્ટ્રીય રાજકારણમાં કામદારો એ સામ્રાજ્યવાદીઓને પણ બાબુએ બેસાડે જે, એચ. થોમસ તેવાં કામ કર્યાં છે. તેથી લોહડા જીઓર્જની જ રાજકી નહીં પણ સાધમન પક્ષના મવાળો સુદ્ધાં કામદાર પક્ષના પરરાષ્ટ્રીય મંત્રી આથર ઉન્ડરસનને, તેની પહેલાંના સામ્રાજ્યવાદી મંત્રી ઓસ્ટેન ચેમ્બરલેન કરતાં પણ વધુ કુશળ અને સામ્રાજ્યના હિતમાં સંગીન કાળો પુરાવન તરીકે માન આપે છે.

કામદાર સરકારના હાથમાં સત્તાનાં સુત્રો

આવ્યા પછી પરરાષ્ટ્રીય રાજકારણમાં તેણે લાઝવેલા ભાગને દરોડીએ ચડાવી બેઠાથી, એ કહેવાતી કામદાર સરકારના પ્રતિનિધીઓ કેવી ચાલબાજ ચલાવી જાણે છે તેની ખાતરી થશે. પહેલવહેલી હોજ પરંપદ માં એવેન ડી. યંગની અણુ માનીતી થોજના પ્રકાષ તેમાં તેમણે પુરેપુરો સાથ આપ્યો, પછી રામ્સે મેકડોનાલ્ડ અને રીક્ષાની મુલાકાતે જઈ અ.વ.વા. ત્યાં પ્રેસિડેન્ટ હુવર સાથે મસલત કર્યા બાદ લંડનમાં નૌકા પરીવટ મળી, તેમાં દેખીતી રીતે નૌકા કાફલા ધટાડવાની ચર્ચાના ઓઠાં નાચે ખ્રીદીશ સામ્રાજ્યને માથે

અનુમતી લેવાનાં વાદળ દુર રાખવાની—અને નહીં કે ખરેખરી રીતે કાંકલાઓ ઘટાડવાની— ચોજનાઓ વીચારણ, તે પછી ૧૯૩૦ ની સામ્રાજ્ય પરીષદ અને હીંદ માટેની ગોળ-મેજ મળ્યાં. [આ બંને ઘટનાઓ સામ્રાજ્યની અંદરની હોવા છતાં, બ્રિટનના આંતરીક પ્રશ્નોથી નીરાળી જ છે.] ઉપરાંત જીનીવામાં સંખ્યાબંધ અગત્યના પ્રશ્નો હિલા થયા, તેમજ ક્રાન્સ અને ઇટાલીની નૌકાને લગતી હરિશ્ચંદ્રી તેમજ રશીયા, જર્મની અને ઓસ્ટ્રીયાને લગતી અનેક ખટ પટી મુક્તીઓ ખડી થઈ.

પહેલાં બ્રિટનના સામ્રાજ્યવાદીઓને ભારે ભય હતો કે જે કામદારોના હાથમાં સત્તા આવી તો બ્રિટનનો પરરાષ્ટ્રીય સંબંધ તેઓ પોતાના આંતરરાષ્ટ્રીય દ્રષ્ટીબી હુ પ્રમાણે ચાલવા મચશે, પરંતુ તેની છેલ્લાં બે વર્ષની કારકીદી

સરે જાહોન સામ્રાજ્યને વર્ષની કારકીદી ને પછી એ વર્ષની પુરેપુરી ખાત્રી થઈ ચુકી છે કે, કામદાર પક્ષનો ખજાનગી, પરરાષ્ટ્રીય મંત્રી કે મુખ્ય મંત્રી એ કામમાં એમને પણ પાછા હોવા તેવા સામ્રાજ્યવાદના સમગ્ર સંરક્ષકો સ્વાંગ ભઝી રોકે છે; એટલે એમને હેથે દાશ્ય વળી છે. એથી સામ્રાજ્યવાદી સભ્યોએ પાર્લામેન્ટમાં તેમજ સામ્રાજ્યવાદી વર્તમાનપત્રોએ પોતાના અગ્રણીઓમાં જગતભરમાંનાં બ્રિટીશ સામ્રાજ્યવાદનાં હિતો

સાચવવા માટે પોતાના એ પ્રયત્ન પ્રતીપક્ષીઓને ખુલ્લા ધન્યવાદ દેઈ ચુક્યા છે! રામ્સે મેકડોનાલ્ડ [મુખ્ય મંત્રી], આર્થર હેન્ડરસન [પરરાષ્ટ્રીય મંત્રી], અને શીલીપ સ્ટેડન [ખજાનગી] ત્રણે આ કાર્યમાં અતીશય પાવરધા છે. ચુલ્હા બદલાને લગતા વીચાર માટે હેગમાં મળેલી પરીષદમાં શીલીપ સ્ટેડને બ્રિટનનો દાવો એવી અસરકારક રીતે રજૂ કર્યો હતો કે, ભલભલા સામ્રાજ્યવાદી મુત્સદ્દીઓ પણ વીચારમાં પડી ગયા હતા. રામ્સે મેકડોનાલ્ડે ગોળમેજી પરીષદમાં ભઝવેલા ભાગ અને સ્વતંત્રતાની લડતમાં હીંદી સ્ત્રી પુરુષોને લાડી મારથી કચડી નાખવામાં હીંદી વઝીર વેજવુડ જેન સાથે સહકાર કરીને લોડ અરવીનને તેણે આપેલું પીક-બળ, એ બધી એવી ઘટનાઓ છે કે જેને માટે ખુદ કામદારપક્ષના મંત્રીઓ માટે તેમના જ પક્ષનાં ઉદાર વીચારના લેખકોએ કડક ટીકાઓ કરી હતી. જે કામદાર પક્ષના માણસો ઉપર હીંદીઓને વીશ્વાસ હતો, તે જ વીશ્વાસનો આશ્રય કારણે ભંગ થતો બેઠને બ્રિટનના સામ્રાજ્યવાદી મુત્સદ્દીઓને હેથે કડક વળી હતી, કેમકે જ્યારે હીંદના એક સમયના મીત્ર મનાતા રામ્સે મેકડોનાલ્ડે “જરસ આટલે જ, તમે ત્યાંથી એક પણ ડગલું આગળ વધી નહીં શકો” એવું ગોળમેજીમાં સંભળાવી દીધું ત્યારે સામ્રાજ્યવાદી સ્ટેન્ડી બાલ્ડવીન અને નેવીલ ચેમ્બરલેન પણ તેને અભીનંદન આપવા તૈયાર થઈ ગયા હતા.

પરરાષ્ટ્રીય બાબતોમાં કામદાર પક્ષનો મંત્રી હેન્ડરસન તેની આગલી સરકારના મંત્રી ચેમ્બરલેન કરતાં જે કાંઈ પણ રીતે જુદો પડતો હોય તો માત્ર તેના સમાધાનીભર્યા મીઠા સ્વભાવથી જ, તે સીવાય સામ્રાજ્યવાદના હિંતસંરક્ષક તરીકે તે ચેમ્બરલેનથી

જરાયે ઉતરતો પુરવાર થયો નથી; અને
પ્રાયાં જોવાને પણ તેણે છક્કા ખવરાવી
જમની તરફ સમભાવ બતાવી, યુરોપમાં
મુદ્દની પરીસ્થિતી ૧૯૧૪ પહેલાં હતી તેવી
રાખવામાં અગત્યનો ભાગ ભજમ્યો છે.

રશીઆ સાથે મુલ્સદીગીરીનો સંબંધ
સાંધવાનાં તેમના પ્રયાસ છતાં અને ક્ષીટનનો
એકથી મોરકો ગયો છે તેમ મોરકોનો
એકથી લ'ડનમાં આવ્યો છે છતાં, તેથી
એ બંને દેશો વચ્ચેનો સંબંધ ઉંડરસનના
તંત્ર નીચે જરા પણ સુધર્યો નથી!

[૪]

એ જ કામદારપક્ષના મી. આયર
ઉંડરસને ઇજ્જતના પ્રશ્નને સમા-
ધાનીપુર્વક સફળ ઉત્તરવાને બદલે,
નીબ્ધતા વહોરી લીધી તે પણ કેવળ તેના
સામ્રાજ્યવાદી દ્રષ્ટીબીંદુને લાગે જ. જ્યાં
સર ઓસ્ટેન એમ્બરલેન નીબ્ધ નીવડ્યો
ત્યાં ઉંડરસન પણ એને જ પગલે ચાલવાથી
સફળ ન થઈ શક્યો. મુદ્દન ઉપરનો
સામ્રાજ્યવાદી મુદ્દીવાદીઓનો પંજો જરા
પણ હીચા ન પડે તે જોવા એણે કદર
સામ્રાજ્યવાદીપણું બતાવ્યું, તેથી જ તડબેડ
કરવા લ'ડન આવેલા નહાશ પાશા અને
તેના મીત્રે ને પાછા ઇજ્જત જલુ પડ્યું.
તે પછી સીડકી પાશાની સત્તા નીચે
ઇજ્જતની દશા તો વીશેષ ખરાબ થતી
જ'ગઈ છે.

ખીજે અગત્યનો પ્રશ્ન પેલેસ્ટાઇનમાં યાહુદી-
ઓના તેમ જ આરબોના અધિકારને લગતો હતો.
તેમાં ઉંડરસને લીધેલી આરબોની વીરુદ્ધની
વલણથી ખુદ કામદારપક્ષના અનેક સભ્યોએ
તેમ જ અનેક પગોએ તેની કડકમાં કડક
ટીકા કરી છે. પેલેસ્ટાઇનના આરબોની
દુદ'શાની ઘટનાઓ હૈયાં પીગળાવે તેવી છે

[જોને લગતા આંકડા હકીકતોથી ભરપુર
મનનીય લેખો 'નવયુગ'ના પાછલા અંકોમાં
પ્રસીદ્ધ થઈ ગયા છે જ તંત્રી], આવી જ
રીતે આફ્રિકાના મુળવતનીઓને પણ કામદાર
સરકારનો પરરાષ્ટ્રીય પ્રધાન ન્યાય અપી
શક્યો નથી.

યુરોપના આંતરીક રાજક'રણમાં અત્યારે
જનીવા મંદરવનો ભાગ ભજવે છે; ત્યાં
ઉંડરસને ક્ષીટીશ પ્રતીબ્ધાને [ગ્રેટલ સામ્રા-
જ્યવાદનાં હીત

તું સરકાર ક
સ્વામાં રહેલી
પ્રતીબ્ધા] તેના
આગલા મંત્રી
કરતાં પણ વધારે
ખંત અને કાળ
જીપુર્વક સાચવી
રાખી છે. માત્ર
ઉંડરસન એમ્બ
રલેનના માર્ગથી
ફ્રાન્સને દર વ
ખતે મળતા ન
હીં થવામાં જ
લુદ્ધ પડે છે,
છતાં તેની એ
નીતીને સામ્રા
જ્યવાદી ઓએ
સંપુર્ણ ટેકા
આપ્યો છે.

સર ઓસ્ટેન
એમ્બરલેન

૧૯૩૦ ની શાહીપરીષદમાં તેની આગલી
પરીષદમાં થયેલા ઠરાવને કડક બનાવવાની
કામદાર સરકારની શાહીવાદી નીતી પણ
હાંધી રહી નથી, અને હીંદ સામ્રાજ્યવાદના
સંકેતોમાંથી છટકી ન શકે તે માટે તેમાં
રહેલી તદ્દખીરો એથી જુદીમાનો સ્પષ્ટ
સ્વરૂપમાં જોઈ શક્યા છે જ.

[૫]

હવે કામદાર સરકારે શ્રીટનના આંતરીક પ્રતિનો ઉદ્ધ કરી રીતે કર્યા તે જાણ્યો :

એ ઘટના તપાસતાં કામદારપક્ષે ચુટણી પહેલાં મતદારોને આપેલાં વચનોનો ખુલ્લે-ખુલ્લો કરેલા ભંગ સુચના પ્રકાશ જોવા સ્પષ્ટ તરી આવે છે. પોતાના સીદાંતને સુસ્તપણે વળગી રહેવાની હીંમત મેકડોનાલ્ડ અને મંડળીમાં નહીં હોવાથી, ખુદ કામદારોનું અહીંત થાય તેવાં કામ તેમણે સત્તા પર આવ્યા પછી, મવાળોના મત મેળવવા માટે કર્યાં છે. આથી ખુદ કામદારપક્ષમાં ભયંકર ફાટ પડી ગઈ છે અને તેની ઝાખી પાંખ વળત આવે કામદાર સરકારને ઉચલાવી પાડવા માટે પોતાના મતનો ઉપયોગ કરશે જ એમ લાગે છે.

ખેડારીનો પ્રશ્ન અત્યારે શ્રીટનના આંતરીક પ્રશ્નોમાં મહત્વનો પ્રશ્ન છે. અને એ પ્રશ્નને જરા પણ વીલંબ કર્યા વીના હાથમાં લેવાનું જાહેર વચન-મેકડોનાલ્ડે પોતાના પક્ષની પતીથી આપ્યું હતું. છતાં કામદારો સત્તા પર આવ્યા ત્યારે ૧,૧,૦૦,૦૦૦ ખેડારો હતા તે હાલ વધીને લગ-લગ ૨૭ થી ૩૦ લાખ જેટલા થઈ ગયા છે, અને ખેડારોને મદદની રકમો અપવા પાછળ કામદાર સરકાર દર વર્ષે કરોડો રૂપિયા (લગભગ રૂ. ૭૫,૦૦,૦૦,૦૦૦) ખર્ચે છે. હીંદુસ્થાન સ.થે સમાધાન નહીં કરીને, તેમજ ૧૮ પેનીના હુડીયામણની જુલંદને અટકાવી હીંદના સામાન્ય માણસોની ખરીદ કરવાની શક્તિને ખીલવવામાં મદદગાર થવાને બદલે આડખીલીરૂપ બનીને, કામદારતંત્રે શ્રીટીશ

ખેડારીને વીશેષ કારમું સ્વરૂપ આપ્યું છે. ચીન અને રશીયાના સંબંધમાં પણ તેનું વલણ એટલું જ આપખુદ છે, તેથી જ શ્રીટીશ કામદારો ભુખમરો બોગવે છે. તેથી જ સર ઓસવાલ્ડ મોસ્લે અને તેના મુડીભર સાથીઓને મેકડોનાલ્ડની સરકાર સામે બળવો કરીને એના પક્ષમાંથી નીકળી જવાની ફરજ પડી છે. જે. એચ થોમસ ખેડારી અટકવવામાં નીબંધન નીવડ્યો તેથી

તેની પાસેથી એ ખાતું પડાવી લેવામાં આવ્યું. વ્યાપાર ખાતાની સંસ્થાન પ્રમુખ ગ્રેહામના પ્રવત્તે છતાં વ્યાપારની સ્થિતિ સુધારવા નાં કામદારોના ચુટણી પહેલાંનાં તમામ અબીવચનો અત્યારે નીબંધન જઈ રહ્યાં છે. અને ઓસવાલ્ડ મોસ્લેએ કામદાર પ્રધાનમંડળે ખેડારી દુર કરવા કશું જ કશું નથી એવો જે અક્ષેપ મંત્રી મંડળમાંથી, રાજનિમું આપતાં કરેલા તેનો જવાબ હજી કામદાર સરકાર વાળી શકી નથી.

બાલ્ડવીન

કાલસાની આણેના મજુરોની સ્થિતિ સુધારવાની પણ તેમની પ્રતીક્ષા નીબંધન નીવડી છે, ટ્રેડડીસ્ક્રીટ બીલ જે ૧૯૨૬

માં સાંત્રાન્યવાદીઓના હાથમાં સત્તા હતી ત્યારે શ્રીટનના કામદારોની સંઘર્ષક્તિને તેમ જ મુડીવાદીઓ સામે લડવાની શક્તિને નીમુંળ કરવાના ઇરાદે પસાર કરાવી જવામાં આવ્યું હતું, તે બીલમાં સુધારા કરાવવાનાં કામદાર મંત્રી મંડળનાં તમામ વચનો વ્યર્થ જ ગયાં છે, અને રખેને તેમ કરવા જતાં સાંત્રાન્યવાદીઓ તેમજ મવાળોની એકતા આગળ હારી જવાય એ

માં સાંત્રાન્યવાદીઓના હાથમાં સત્તા હતી ત્યારે શ્રીટનના કામદારોની સંઘર્ષક્તિને તેમ જ મુડીવાદીઓ સામે લડવાની શક્તિને નીમુંળ કરવાના ઇરાદે પસાર કરાવી જવામાં આવ્યું હતું, તે બીલમાં સુધારા કરાવવાનાં કામદાર મંત્રી મંડળનાં તમામ વચનો વ્યર્થ જ ગયાં છે, અને રખેને તેમ કરવા જતાં સાંત્રાન્યવાદીઓ તેમજ મવાળોની એકતા આગળ હારી જવાય એ

‘સયથી, રામ્સે મેકડોનાલ્ડે પોતાનો પ્રયાસ જ પડતો મુકી; વેંસના જાદુગરની તામે-દારીના તહનામા ઉપર સહી રીકા મુક્યા જેવું જ થયું’ છે! પ્રાયશીક કેળવણીના ફરજિયાતપણાની વય ૧૪ થી વધારીને ૧૫ ની પણ તેમનાથી કરી શકાઈ નહીં અને પરીણામે ‘કેળવણી ખાતાના મંત્રી સર આલ્સ’ ટ્રેવેલીઅનને રાજીનામું આપવું પડ્યું, તે જ રીતે ખેતીવાદીને મદદ કરે તેવું પણ એકેકે કાપ કામદાર સરકારથી થઈ શક્યું નથી.

* * *

આ મ સામટે સરવાળે જોતાં કામદાર સરકારની પહેલાં બે વર્ષની ‘કા-કાદી’ છેક જ નીકળ નીવડી છે. તે જ્યાં સુધી શાહીવાદી નીતીને સહર બનાવનારી રીતોને અનુસરે છે ત્યાં સુધી તેને સત્તાના સીંદાસનેથી કાઢીને હાલવવાનું હારજી નથી. કેમકે સામ્રાજ્યવાદીઓની નીતી બેકારીને ઘટાડવા કરતાં ગરીબોના રોટલાને કરના હારજીથી વધુ મોંઘી બનાવનારી હોઈ, તેમને હાલ તુરત પુરતો ટેકો મળે તેમ નથી.

છતાં હીંદની ગોળમેજીની બીજી બેઠકમાં મહાસભાના પ્રતીનિધીને મોકલવાનો કરાંચી સુકામે ઠરવ થયો ત્યારથી સામ્રાજ્યવાદી

‘મુડીવાદીઓએ “હીંદ મુખાબુ-હીંદને ફરી જીતો!” ની છુમો પાડવા માંડી છે. અને એવા છગરોએ જેમ ગાંધ વખતે જીતીવેકનો તરકટી પત્ર બનાવીને કામદારોને પરાજય આપી દુનીઆને પોતાની કાતીક સુતસદી-ગીરીની ખાત્રી આપી હતી તેમ, અણીને અવસરે કોઈક નવી જ છુમરાણ મચાવી, ખીટનની પ્રજાની લાગણીના ઉભરોને કામદારોની વીરુદ્ધ વાળી શકાય તેવી પરી-સ્થિતી તેઓ નજીકના લવીબ્યમાં ઉભી કરે તો તેમાં નવાઈ જેવું નથી. જો કે મવાળો સામ્રાજ્યવાદીઓ સત્તામાં ન આવે તે જોવા આતુર હોવાથી, થોડાક વધુ મહીનાઓમાં કંઈ ખાસ ચમત્કાર બને નહીં, અને રામ્સે મેકડોનાલ્ડ વેંસના જાદુગરની સામે માથું ઉંચકે નહીં તો મવાળોના મત તેને મળ્યા કરશે, અને તેથી કોઈ મુદ્દાના પ્રશ્ન પર તેની હાર નહીં થાય.

પણ હીંદના જ પ્રશ્ન માટે કદાચ કામદારોને સત્તાના સીંદાસનેથી મનડવું પડે, કેમકે ગોળમેજીના બધા ચેમચાળા વીમીત્ર લાગે છે, અને જ્યારે નવા સુધારાનો અમલ કરવાની તૈયારી કરવાનો સમય નજીક આવે ત્યારે સામ્રાજ્યવાદી-મુડીવાદીઓ મેકડોનાલ્ડના આ મંત્રી મંડળમાં વીશ્વાસ મુકે તેવા ઓછા સંભવ હાલ તુરત તો લાગે છે.

એક સરવૈયું

તૈયાર કરનાર :

હિસાબી

કેટલાક એમ જ માની બેઠા છે કે મહાત્મા ગાંધીજીનું કહેવું આ દેશના તમામ માણસો માની જ રહ્યા છે, અને તેથી એ માન્યતાને લીધે તેમની ભક્તીએ એવું સ્વરૂપ લીધું છે કે, મહાત્માજીના મંતવ્યથી એક અક્ષર પણ કાઢીને વીરહ બોલવું ન જોઈએ.

ગાંધીજીએ સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાનો દરજ્જો સ્વીકાર્યો ત્યાર પછી અને તે પરલાં અસહકારને માર્ગે જ હીંદનું કલ્યાણ છે એમ કહી, ધારાસભાઓ અને અદાલતોનો બહીષ્કાર પોકાર્યો. પરંતુ મહાત્માજીના ડાબા જમણા હાથ સમા દેશનેતાઓએ તેમની આજ્ઞાનો ભંગ કરીને ધારાસભાનો માર્ગ લીધો, ત્યારે તેમણે એમને આશીર્વાદ આપ્યા!

અને વળી હમણાં ગાંધી અરવીન તહનામાના પાલનની સલાહ આપતાં સરકારી તંત્ર તેમ જ તેની ચેરીઓનો સહકાર કરવાનો ઉપદેશ આપતાં ગાંધીજીએ કહ્યું છે કે : “આપણે માટે અદાલતો પણ ખુલ્લી છે. હું જાણું છું કે એમાંથી બહુ બહુ તો નજીવું આત્માસ્તન જ મળી શકે. પણ તે ગમે તેવા હોય તો પણ આપણે તેને [અદાલતોને] જતી ન કરીએ, જેમ રાહત મેળવવા માટે કારાખાંસી સરકારનાં તે તે ખાતાને પણ જતાં ન કરીએ.” [નવજીવન : તા ૨૮ : ૬ : ૩૧, પૃષ્ઠ ૧૯૧.]

આ બધી તો નાની વાતો છે, પણ બાપુજીએ તો સ્વતંત્રતાની હાડતને ચે થોડાંક વરસો છોડી દઇ, સામાજિક મુદ્દારાનાં કામ પાછળ મચી પડવાની મુદ્દાં ભલામણ કરી છે. અને તે કામ ‘પુણ્ય’ સ્વરાજને નામે નહીં ચાલે. તે કામ ગાંધીજી કહે છે તેમ : “કરોડોની સેવા કરવાનું, તેઓની આર્થિક, નૈતિક, સામાજિક સ્થિતિ મુદ્દારવાનું” છે.

છતાં આ બધા વીચારપત્રો બાપુજી કરે એટલે તેમની સામે થઇ જ ન શકાય, કે

એવું ધણાઓ કહે છે. પરંતુ એ ધણા કહેનારાઓમાંથી મહાત્માજીનું કહેવું કશુંક કેટલા કરે છે અને તેમના કહેવાનો અસ્વીકાર કેટલા કરે છે તેનું સરવૈયું કાઢી લેવા જેવું છે.

ના કંબુલ કરનાર

મહાત્માજીના કથનનો અને તેમના ઉપદેશનો અસ્વીકાર કરનારા નીચેનાઓ છે :

[૧] શ્રીટનના ત્રણે મુખ્ય પક્ષોના મુત્સદ્દીઓ : કેમકે તેથી સાત્રાન્યવાદને અને તેમના મુડીવાદને થોડુંક તુકશાન જાય છે.

[૨] એઓ ઇન્ડિઅન પત્રકારો : કેમકે તેઓ તો માત્ર પોતાના દેશનું હિત જનરાં શાહીવાદી-મુડીવાદીઓનાં પ્રમોક્ષન છે.

[૩] હીંદમાના સામ્યવાદીઓ : કેમકે તેમની વીચારસરણી એમનાથી ભુદી છે. એટલે ગાંધીજીના માર્ગે હીંદનું કદીએ ભડું નહીં થાય એમ તેઓ માને છે.

[૪] અધઃશાસ્ત્રીઓ અને વીરણશાસ્ત્રીઓ : કેમકે તેમને રેંટીઆ અને ખાદીની શક્તિના માપની બરાબર ખાતરી છે.

[૫] મક્કાળ ભુત્સદ્દીઓ : કેમકે તેઓ માને છે કે મહાત્માઓ અને મોલાનાઓ રાજકારણમાં પડે તો મુત્સદ્દીગીરીને બદલે ધામીક વાત્સવરણ જમાવે છે, અને તેથી રાષ્ટ્રને ગેરલાભ થાય છે.

આ પાંચ પ્રકારના માણસો ગાંધીજીમાં અદા રાખતા નથી. અને એ પાત્ર કાઢી પણ જાતના દંભ રીના તેઓ કશુંક કરે છે.

કંબુલ કરી તેનો ભંગ કરનાર

પરંતુ મહાત્માજીનો માર્ગ સારો છે, તેથી હીંદને સ્વરાજ મળી જવાનું છે, એમ કહેનારા અને કશુંક કરનારા કેટલા છે તે તપાસો :

(વધુ માટે જુઓ પાનું ૫૦૬.)

પ્રતિષ્ઠા

નવલિકા :

લેખક :
રઘુનંદન દેસાઈ

યુશવંત સ્વભાવથી જ સ્ત્રીઓ તરફ આતીશય સન્માનની લાગણીવાળો હતો.

સ્ત્રીઓ તરફ માનની આપના રાખતી એ ત્યારથી પશ્ચીમ તરફથી આવેલી એક 'દેશન' થઇ પડી છે, ત્યારથી પ્રત્યેક નૌજવાન અને સુરક્ષિત પુરુષો એવી લાયના દેશનવાનો પ્રયત્નપુર્વક દેખાવ તો કરે જ છે. એ કે અંદરખાનેથી હીંદુસ્તાનીઓના થઇ પડેલા સ્વભાવ પ્રમાણે તેઓ ઘરમાં પોતાની પત્ની ઉપર ગમે ત્યારે ગુસ્સો કરવા દેવા-પસા હોય છે. કેટલાક સફાઈથી કામ લેનારા ખાનગીમાં તેમ કરે છે, ત્યારે બીયારા કેટલાક ભક્ષાઓના આદમીઓ જાહેરમાં ગુસ્સો કરવાથી, પેલા સફાઈખંડ વર્તનવાળાઓની નજરે ગમર ગણાય છે.

પરંતુ યશવંત તેવાઓમાંનો એક નહોતો. તે તો નીખાલસ દીકરી જ સ્ત્રી સમાજ તરફ માનની દબી રાખતો.

યશવંતના એ સ્વભાવની પ્રદર્શ કરનારા તેના મીત્રો સમક્ષ નીમળા કાઢી ઘણી વખત ધીરવથી કહેતાં :

“મારો યશવંત નાનો કાંકો હતો ત્યારે શેરીની કાઢીઓ સાથે રમતી વખતે પણ તેમને માન આપતો. કેણુ જાણે શું છે, પણ એ તો જન્મતાં જ એવી સ્વભાવ લઇને આવ્યો છે.”

યશવંતના મીત્રો નીમળા કાઢીના દેખતાં તેમની એ વાતમાં સો એ સો ટકા સત્ય માનવાનો દેખાવ કરતા, અને એકલા પૂતાં

દીકરો કરતાં કે : “શું આ નીમળા કાઢી દુનીઆભરમાં તેમના પ્રીવાય ખીન્ન કોઈમાં અછેડ જ નથી એમ માને છે?”

નીમળાની એ વાતમાં કંઈપણના અનેક ટકા હતા તે વાત સ્વીકારવા છતાં, કહેવું પડે છે કે, યશવંત સમજાણો થયા ત્યારથી તે છોકરીઓ તરફ અને સ્ત્રીજાતી તરફ સન્માનની લાક્ષણિક નજરથી જોતો, તેમજ તે રીતે વર્તતો.

યશવંત ખુધીમાન હતો. ચાલકે પણ હતો. તે લંબેશાં ઉઘાડી આંખ અને ખુદ્દા દાન રાખીને ફરતો. જે કંઈ જુલે કે થોડું ઘણું વાંચે તેની ઉપર વીચાર કરવાની એને દેવ પડી હતી.

તે સમજતો થયા ત્યારથી પોતાની આસપાસ સ્ત્રી જાતીનું માત્ર તે સ્ત્રી છે તેને કારણે તેમનું અપમાન થાય છે એવું તેણે જોયું, અને સ્વભાવીક રીતે જ તેને સ્ત્રીઓ તરફ મમતા ઉત્પન્ન થવા લાગી.

યશવંતના અગ્રેક તોફાની મીત્રો તેના એ સ્વભાવ પર ઘણી વખત તેની મસ્કરી કરતા :

“જુસ્સા, અમે તને બરાબર ઓળખીએ છીએ, એ રૂપાળી-કામળ જાતી તરફ સંભાવ રાખવાને બદલે તું તારા મનની એક પ્રકારની અપુરી આકાંક્ષાને તૃપ્ત કરવા માગે છે.”

“છતાં સફાઈથી તું માત્ર એને સ્ત્રી સન્માનનું ઉજળું નામ મળે તેવા પ્રયાસ કરે છે.”

“બાકી તો આ જગતમાં કોઈ એવો સાધુ થયો નથી ને થવાનો પણ નથી કે, જેની વૃત્તિ સ્ત્રીજાતીને જોતાં સહેજ પણ અદલાય નહીં.”

“છેક બહાના વારાથી માંડીને આપણા યુગના વીદ્વાનો, રાજદારીઓ, સંધુઓ,

અને મહાત્માઓ સુધીનાનાં જીવન લુઓને, તેમાં તમને ખીલું શું દેખાય છે? શું યશભાષ એકલા જ એ જગમાં અપવાદરૂપ છે?”

અધા આવાં આવાં ડીખળ કરી કરીને યશવંતને પળવવાનો પ્રયાસ કરતા, છતાં યશવંત તેથી ચીડાતો નહીં, તેમ એના સ્વભાવમાં તેથી ફરક પણ પડતો નહીં.

[૨]

કે ઇ પણ પ્રકારના વાચન, મનન કે સંકલપ પછાતા પરીણામે મનુષ્યની વીચારસરણીમાં પલટો થાય છે. અને વીચારસરણી મક્કમ થતાં તે ઉપરથી મનુષ્યનો સ્વભાવ બદલાઈ જાય છે.

યશવંતના સંબંધમાં એમજ અનુભવું.

તે હાઇસ્કૂલમાં હતો ત્યારે પણ અનેક ચર્ચામંડળીઓમાં તેનું એ લક્ષણ તરી આવતું. કોષ્ટક સભામાં, કીકેટની મેચમાં અથવા તો રેલ્વે ટ્રેઇનમાં તેની હાઝરી હોય અને કોઈ પણ સ્ત્રી ત્યાં આવે તો યશવંત તેમને માટે પોતાની બેઠક હમેશાં ખાલી કરી આપતો. રસ્તે ચાલતાં, પોળમાં, ઘરમાં કે મીત્રવર્ગ અને પડોશીના ત્યાંના એવર જવર વખતે તેને એકાદ બાકીકા, યુવતી કે પ્રાણ સામી મળે તો તે એમને માટે વીનયપુર્વક રસ્તો કરી આપતો.

યશવંતે એક હસ્તકીખીત માસીક ટાઇમ્સ હતું. તેમાં હમેશાં તે સ્ત્રીજાતીની ઉત્પત્તિના સંબંધમાં, તેમને સમાજમાં થના અન્યાય અટકાવવા માટે જ લેખો લખતો.

તે ઉપરથી તેમ જ ચર્ચામંડળીમાં તે જ ભાષણો કે વીવાદ કરતો તેથી એના દીક્ષના ભાર ટકાઈ જ આવતા.

તે મોટે ભાગે આવી દલીલો કરતો:

“સ્ત્રી અને પુરૂષ એ બન્ને મનુષ્ય છે. બન્નેના સહકાર વીના જળનું અસ્તિત્વ તેમ જ તેનો વીકાસ શક્ય બનતો નથી,

તો પંડી શા માટે આપણા સમાજમાં સ્ત્રી જાતીને આટલું હીણપત્તભર્યું પદ આપવામાં આવે છે?

“જેઓ પુત્રીના પીતા થતાં માથાં કુટે છે અને પુત્રના પીતા થતાં સાકર-પેંડા વધે છે, એવા છે જ મુખ મનુષ્યોની આપણે દયા લેશે ખાઈએ, અથવા લેશે એમનો તીરસ્કાર કરી તેમને લેખામાં પણ ન લખીએ, છતાં આપણે એ વાત ભુલી જવી જોઈતી નથી કે એવા મનુષ્યોથી જ આપણા સમાજ ઉભરાઈ જાય છે. એવા મનુષ્યોના મનમાં સ્ત્રી જાતી માટે આવું અવળું ભુત ક્યાંથી લગાઈ બેઠું તેનો તો આપણે વીચાર કરવો જ પડશે, તેમ નહીં કરીએ તો આપણાથી તેવા અનેક મનુષ્યોમાં માનસપણ્ય કેમ કરાવી શકશે? અને તેજ પલટો આપણે કરાવી શકીએ નહીં ત્યાં સુધી આપણે સ્ત્રી સમાજનાં દુઃખ દુર શી રીતે કરાવી શકીશું?”

“સ્ત્રી જાતી નરકના મારા સમભાવને લીધે મારા અનેક યુવકમીત્રો મારી મરકરી કરે છે, મને હસે છે અને કવચીત માફ લાગે તેના આલેખ સુદાં કરતાં કોઈ કોઈ પાછા પડતા નથી. એ તેમનો વાંક નથી, વાંક માત્ર પુરૂષ તરીકે તેમને મળેલા શિક્ષણનો છે. તેથી જ સ્ત્રી જાતીના સ્વાભાવીક ચતુ તરીકે, બ્યારે તેઓ મને સ્ત્રીઓના હિતના જ વીચારોમાં નીરંતર મશગુલ હોવે છે,

ત્યારે હું તે વીચાર કરતો અટકી જાઉં, તેવા હેતુથી જ તેઓ મારી મરફરી કરે છે, મારી ઉપર આળ મુકે છે.

“કેટલાકો મને આવા વીચારો કરવાનું મુળ કારણ ક્યાંથી મળ્યું? તેવા પ્રશ્ન પુછે છે. પરંતુ મારો સ્વભાવ જાણીએ છીએ ખાનગીમાં આ વીષયની ચર્ચા કરવાનો નથી. કેમકે આટલા દીવસના એ વીષયના ચીંતન પછી મારી ખાતરી થઈ ચુકી છે કે, પુરૂષો સ્વભાવથી જ સ્ત્રી જાતીના કદાં શત્રુ છે. તેઓ જે વાતાવરણમાં ઉછરે છે તે વાતાવરણમાં નજીક શકાય તેવાં સ્ત્રી જાતીના વીરોધનાં રજકણો ઉડી રહેલાં હોય છે. તેની મજબુત અસર એમના મન પર થાય છે. આથી જ આત્મકાળથી તે છેક વૃદ્ધાવસ્થા સુધી સ્ત્રી અને પુરૂષની વચ્ચે આપણા સમાજમાં ભયંકર બેદર રખાતો મેં જોયો, અને મારા દીલમાં સ્ત્રી જાતી તરફ સમભાવ પેદા થયો. મારી માફક ખીજા પુરૂષો પણુ'ને એ રીતે સકાતુભુતી-પુરૂષ વીચાર કરે તો જરૂર તેમના માન-સમાં પણ પલટો થાય.

“પરંતુ આ દોષ એકલા હીંદુઓનો કે હીંદીઓનો જ નથી. જગતની તમામ જાતીના પુરૂષો સ્ત્રીઓને પોતાના કરતાં ઉતરણું પ્રાણી માનીને જ વર્તે છે. તેનું કારણ મને એમ લાગે છે કે પ્રાચીન

સમયથી સ્ત્રીઓ પુરૂષને માટે ઓળા જેવી મનાઈ છે. આદીયુગમાં પણ સ્ત્રી જાતી તરફનું પુરૂષોનું જાતીય આકર્ષણ હતું તેથી જોણે સ્ત્રી જાતી ઉપર પોતાનો દક્ષ સ્થાપ્યો હોય, તેને હમેશાં ખીજા અજાનના હાથમાં તે ન જાય તે માટે કાળજી રાખવી પડતી અને વારંવાર તેને માટે યુદ્ધમાં ઉતરવું પડતું, વળી આરંભમાં સ્ત્રી જાતીની સંખ્યા ઓછી હોવાના કારણે ટ્રાજિકલ થતાં, એટલે કે ચાર પાંચ લાઈ વચ્ચે એક સ્ત્રી પરણતી, તેથી વારંવાર તેમની વચ્ચે તકરારો થતી. આથી પુરૂષોએ અજાનતાથી પોતાની મુખાઈનો વીચાર ન કરતાં, સ્ત્રીઓને ધન અને જમીન જેવી તુચ્છ વસ્તુઓ સાથે સરખાવી, અવગણના કારણે તરીકે મનાવી છે. ..

“હતાં હવે જમાનો બદલાયો છે, એટલું યે પુરૂષો સમજવા તૈયાર થતા નથી, કેમકે તેમને સ્ત્રી જાતીને જંગમ મીઠકત માની, તેની ઉપરનો પોતાનો માનીકી દક્ષ ગુમાવે પસંદ નથી.”

યશસ્વાઈની આ દલીલોની સામે કોઈ ટકી શકતું નહીં, હતાં ગોળ પૃથ્વી ઉપર ચસનારાં ગોળમંદિળ માણસો પોતાની ટીકા ઓરી છોડી શકતાં નથી. તેનો અનુભવ યશને થયા વીના ન રહેતા.

[૩]

યુશવંત કોલિનમાં ગયો. ત્યાં તેના જાનમાં જેમ વૃદ્ધી થતી ગઈ, તેમ તેમ તે પોતાના પ્રીય વીષયના સંબંધમાં વીરોધ અભ્યાસ કરી માનવજાતીના વીરોધકમમાં સ્ત્રીઓએ આપેલો ફાગો અને પુરૂષ જાતીના માનસમાં સ્ત્રીજાતી તરફની કચ્છી લાવના વચ્ચે ખનવાનાં કારણો શોધવા લાગ્યો.

કોલિન જીવનમાં યશવંતને એક ખીજા લાગ્યો થયો. કન્યાઓને નજારે તેઓ નીરોધ

આસ્થાવસ્થામાં હોય ત્યારે છોકરાઓ સાથે સફરીકાણુ લેવા નેવામાં આવતું નથી. ઘરમાં, પ્રાથમિક કન્યાશાળામાં, માધ્યમિક શાળામાં તેમના મન ઉપર એવીજ છાપ પાડવામાં આવે છે કે, તેઓ તો છોકરાઓ કરતાં જુદું જ પ્રાણી છે. છોકરાઓ સાથે રમવું, લણવું, એસવું, કુદાકુદ કરવી કે વાતો કરવા એસવું તેમાં માપ છે. પણ સોળ, સત્તર કે અઠાર વર્ષની ઉંમરે

તેમને ઉચ્ચ શીક્ષણની સંસ્થાઓમાં યુવાનોની સાથે સહશીક્ષણ લેવાની છુટ મળે છે !

આથી જે લાભ થાય છે તે લાભ યશવંતને મળ્યો. સ્ત્રીબળતી તરફની તેની સ્વાભાવીક માનસરૂપ વલણને લીધે તેના વર્ગની જ નહીં, પણ કોલેજના બીજા બધા વર્ગની યુવતી વીદ્યાથીનીઓ તેની તરફ નીખાવસ મમતા રાખત. લાગી.

યશવંત વીદ્યાથીનીઓનો માનીતો યશ, યશુલાઈ કે થેશુ થઈ પડ્યો. આથી યશવંતને ઉછરતા સ્ત્રીજીવનનો અભ્યાસ કરવાનું, તેમના મનોભાવ બદલવાની સારી તક મળી.

પરંતુ તેથી તેને ચીડવનારાઓના યોગમાં વિશેષ થયો.

કોલેજ જીવન જ તોફાની અને ટીખળી કાળ છે. ત્યાંનું સ્વતંત્ર વાતચીતનું ખાસ રીતિ હીંદી યુવકોની દૃષ્ટિમાં ગથેલાં મસ્તી-મેર વૃત્તિના વીકાસની તક આપે છે. પશ્ચીમનું સ્વતંત્ર સાહિત્ય સાથે કોલેજ જીવનમાં

યુવક-યુવતીઓને સંબંધ સંધાય છે, તેથી તેમજ યુવાનીને ઉંબરે તેઓ તે વખતે જ પગ મુકતાં હોય નૈસર્ગિક રીતે જ તેઓ ભવિષ્યની રૂપરેખા દોરવા પ્રેરાય છે. એ રૂપરેખાઓ આદર્શવાદીઓની હોય છે, તેથી. અનેક ધરડા અને પોતાને અનુભવી તરીકે મનાવવાનો ઘવેલ કરનારા જીવ મનોદશાવાળાઓની ટીકાખોરીનાં તેઓ ભોગ પણ થઈ પડે છે. પરંતુ કોલેજના વાતાવરણમાં ખાસ યુવાનોના જ પરસ્પરના સહવાસમાં મળતા આશ્વાસનથી તેમને રૂઢી રક્ષકોની ટીકાની જરા જોટથી પણ ચીંતા રહેતી નથી.

આવા તોફાની વાતાવરણમાં યશને કોલેજીયનો તરફથી “સ્ત્રી વેલા” નું ઉપનામ મળ્યું.

કેટલીક વખત તો જીવન પ્રોફેસરો સુદાં યશવંતના એ નામનો રમુજમાં ઉલ્લેખ કરતા, અને તેમ ધવાથી, યશવંતને એ નવું નામ આપનારા મસ્તીખોશોને વીશેષ ઉત્તેજન મળતું. તેમ તેમ વીદ્યાથીનીઓના મમતા તેની તરફ વીશેષ આકર્ષાતી.

[૪]

યુશવંતના પીતા ગોપાળજી દેસાઈ અનાવીલ રાત્રીના કુલીન કુટુંબમાં જન્મેલા, એન્જીએટ, જીવાનીમાં કારકુનીમાંથી ચઢી મામલતદાર થઈ નીવૃત્ત થયેલા. જુના જમાનની મામલતદાર ગરીબ માણસોને યુસીને હીક હીક દ્રવ્ય કમાયા હતા.

ગોપાળજીના પીતા મન્યંતરાયે પુત્રને સારો વાંકડો લઈને પરજીવેલા, તેમજ તે પછી આગ્રહપુર્વક વહેવાઈ પાસેથી સુપડાં, સીમંત વીગેરે વીધીઓમાં હીક હીક નાણાં પડાવેલાં, અને દુળગાઓને દંડીને કેટલાંય વીધાં જાળીનના માલીક તો પોતે બની જ સુકેલા, તેથી નીવૃત્ત ગોપાળજીને પૈસાની

ચીંતા નહોતી. એ બધાને કારણે ન્યાતમાં. એ નામચીન મનાતા. જુના મામલતદાર તેથી અનાવીલ ન્યાતનો શણગાર ગણાયેલા અને તે ઉપરાંત કુલીન કુટુંબના સંતાન. એટલે - એમના મગજમાંથી દેસાઈપણાની ગરમી જરાએ ઓછી થઈ નહોતી.

યશવંત તેમનો એકનો એક પુત્ર. તેથી માતાપીતા બન્નેનો માનીતો હતો. ધનવાન અને કુળવાન પીતાનો કોલેજમાં અભ્યાસ કરતો પુત્ર, તેને અનાવીલ ન્યાતમાં ઉગતો કોણ ન ઝડપે ?

તે પ્રીવીઅસમાં ગયા ત્યારથી જ કેટલી. યે ક્યાના પીતાઓએ ગોપાળજી દેસાઈની

પુશામદ કરવી શરૂ કરીનું, પરંતુ દીકરો ખી. એ. થાય ને વાંકડો વધારે મળે તે લાક્ષ્યથી ગોપાળજી સહુને મધ્યમાં હાથ મુકાવીને વાત લંબાવતા હતા.

ત્યારે તેમને ખબર નહોતી કે એમનો યશ, કેલેન્ડરમાં પોતાની સહાધ્યાયીની કુમારી પુષ્પા પંડીત સાથે પરીચયમાં આવતો હતો.

પુષ્પા બેરીસ્ટર પંડીતની પુત્રી, કેલેન્ડરની વીદ્યાથીનીઓની મંડળીની પ્રમુખ અને મુખ્યાલની કેટલીએ સ્ત્રી હિદ્દારક સંસ્થાઓની સભ્ય, મંત્રી, કાર્યવાહક સમીતીની સભાસદ વગેરે વગેરે હતી. તેને લીધે જ બીજી વીદ્યાથીનીઓ કરતાં તે યશવંતના સમાગમમાં વીશેષ આવતી હતી.

સ્ત્રીઓની સભાઓમાં લાવણું કરાવવું હોય, કોઈ સ્ત્રી માસીક માટે લેખ લેખતો હોય, કોઈક સ્થળે યુવતીઓની સભાનું અધ્યુષ્પદ લેવાનું હોય, તે પુષ્પા પુરૂષ જાતીના પ્રતીનિધી તરીકે યશવંતને જ આમંત્રણ આપતી.

કેલેન્ડરજીવનનાં વર્ષો વધ્યાં, તેમ તેમ પુષ્પા અને યશવંતનો પરીચય વધતો ગયો. તેઓ સમજી ન શકે તે રીતે એ પરીચય સ્નેહનું સ્વરૂપ પકડતો જતો હતો. પુષ્પા અને યશવંત ગાઢમીત્ર બનતાં જતાં હતાં.

બન્ને બી. એ. ની પરીક્ષામાં પણ સાથે જ બેઠાં હતાં. યશવંત સીનીયર બી. એ. ની પરીક્ષામાં બેસવાનો હતો ત્યારથી ગોપાળજી દેસાઈને અંગણે ભારી વહેવાઈઓની દોડાદોડ થઈ રહી હતી.

ગોપાળજી જુના જમાનાના મામલતદાર, મામલત હાથમાં હતી ત્યારે તાલુકાનાં તમામ ગામના માણસો ઉપર એમની હાક વાગતી, જો કે એમનાથી વયમાં બેવડા નાના એવા ગોરા એસિસ્ટન્ટ કલેક્ટરથી માંડીને કલેક્ટર અને કમીશનરના દેશી ચીટનીસો આગળ

ગોપાળજી બીલાડી પાસેના ઉંદર બની જના, પરંતુ પેલા સાદા સીધા આમ્યજનોને નેની ખબર પડતી નહીં, એટલે ગોપાળજી પોતાની પ્રતીક્ષા અને કર્મ સાચવી શકતા.

એ જુનો દમામ, એ ટેવરૂપ બની ગયેલી આપણી એમણે યશની ઉપર વાપરવા ધારી હતી. એન્જુએટ થયેલા પુત્રને પુછ્યા પીના, તેને માટે વડુ લઈ આવવાના પુરવઠાળથી પીતાઓને પ્રાપ્ત થયેલા પ્રચંડ અધીકારને તેઓ પોતાના વૃદ્ધ હાથમાંથી સહેજ પણ અજાગે ધપા દેવા માગતા નહોતા. પરંતુ વીશેષ વાંકડો કોણુ આપે તેનો જ પ્રશ્ન હતો. એટલે જ એ કોકકું મુંચામું હતું.

તે મુંચ આપરે નીકળી ગઈ.

એક રૂઢીના લયંકર શુભામે દશ હજારના દામે ગોપાળજીના પુત્રને પોતાની પુત્રીના પતી તરીકે ખરીદવાના ખતપત્ર ઉપર સહી-સીકા કરવાની તૈયારી બનાવી, અને ગોપાળજીએ તે ખતપત્ર ઉપર મન્યંતરામ દેસાઈના ખાનદાન પુત્ર તરીકે મહોરહાપ મારી આપી !

ત્યાં સુધી ગોપાળજીને યશનાં સ્વતંત્ર માનસની કે પુષ્પા સાથેના, પરીચયના પાછળથી પ્રેમમાં થયેલા પલટાની હકીકતની જરા ચે બાજુ નહોતી.

તેમણે યશવંત મુખ્યાઈ હતો ત્યારે જ એને પોતે કરેલી શોધની ખબર આપતાં લખ્યું :

“બી. યશવંત

વી. હવે પરીક્ષાના હલાકા નહક આવી પહોંચ્યા છે, “એટલે અમે તને એક વાત જણાવી નહોતી; તે નહીં થવાથી જણાવું છું” જ, તારા વીવાહ...ના નીજાભાઈ બીમલાઈની પુત્રી કીકી સાથે નહીં કર્યાં છે.

કન્યા લણેલી ગણેલી ને હોશી-
આર છે તેમ જાણીને, તેમજ મને
તેમજ તારી જાને તે કુટુંબ તેમજ
કન્યા પસંદ પડવાથી તારા વીવાહતું
નક્કી કરી નાખ્યું છે.

હવે તારી પરીક્ષા પછી કરી
નાખવાતું છે, તે સહેજ તખીઅત

સાચવજે અને પરીક્ષાતું પતી
મથે બીજા કંથે ન રોકાતાં ઉતાવળો.
આ તરફ આવજે.

લી૦

શુભેચ્છક

ગોપાળજીના

આશીર્વાદ.

[૫]

પીતાનો પત્ર જતાં જ યશવંત આદર્શ-
સુધીમાંથી વ્યવહારની નક્કર ભૂમી
ઉપર આવીને પહોંચાયો.

“શું મને પુછ્યા વીના, જેને હું ઓળ-
ખતો નથી, જેને મેં કદી જોયું નથી, અરે
જેનું હું નામકામ સુધાં જાણતો નથી,
તેવી છોકરી સાથે મારા હવેનનો નીલુંથ?
ઓહ! આ શું?—આથી વીશેષ અપમાન
ખાણું શું હોઈ શકે?”

યશવંતનું સ્વમાન પડેલી જ વખત
ધ્રાપું. એનું માથું ફરવા લાગ્યું. માતા
પીતાની સામે યત્નાનો અત્યાર સુધી એને
એક પણ પ્રસંગ આવ્યો નહોતો. પડેલી જ
વખતનો આ પ્રસંગ, ગંભીર અને હયા-
નક. એના દીલ પર તેથી સજ્જડ આઘાત થયો.

યશવંત ગુસ્સામાં અપમાનીત થઈ ધાવજ
લાગણીવાળો પીતાના પત્રને હાથમાં ઓળતો,
હાથે ખુરશીમાં પડ્યો.

એની મીઠાઈની આંખ આગળ પુષ્પા
પંડીત આવીને ખડી થઈ.

હમેશની ખુશમાનજી, તોફાની, મસ્તી-
ખેર પુષ્પા એ નહોતી. એનું મોંદું શીકડું
થઈ ગયું હતું, જમીન તરફ ઢાળી
તે ઉભી હતી, એકએક તેમાંથી ટપટપ
કરતાં બે અશુ જમીન ઉપર ટપકી પડ્યાં.
અને જોત જોતામાંથી એ બે નાણુક જણાતી
આંખો ઉઘડી, તેમાં જુસ્સાનાં ઝતુન
ઝસુકતાં હતાં, તારીપુજક યશવંત તેને

દગો દેવા નીકળ્યો હોય એમ જાણીને તે
એની સામે શુસ્સે થતી હોય તેવા ભાવ
એના મુખમાંથી ઉપર રમતા હતા. પરંતુ
તેના મુખમાંથી એક શબ્દ પણ નીકળતો
નહોતો.

અને પુષ્પાતું એ કારણ મૈન યશવંતનાં
કાળજીને ફારી રહ્યું હતું.

યશવંતથી એ મૈનમાર ઝાઝીવાર સહન
ન થઈ શકે. તે એકદમ ઉભો થયો.

પણ ત્યાં તો કોઈ નહોતું. યશવંત
એકકો જ પીતાની ‘રૂમ’માં હતો.

હવે યશવંતને લાગ્યું કે પીતાના પત્રને
સ્પર્શ કરે. તે પણ પુષ્પાતું અપમાન
કરવા જેવું છે.

એણે બીજી જ ક્ષણે મન સાથે નવો જ
નીશ્ચય કરી નાખ્યો. તેથી તેના દીલને
આરામ થયો.

તેણે પીતાના પત્રનો કશો જ ઉત્તર
લખ્યો નહીં.

પરીક્ષાના દીવસોમાં તે પીતાની રૂમ
છોડી કુમારી પુષ્પા પંડીતને ઘેર રહેવા
ગયો. પુષ્પાનો પીતા યશવંતને પુષ્પાના
મીત્ર તેરીકે ઘણા વખતથી પીછાનતો હતો.
પુષ્પાની માતા પણ યશવંતને સારી રીતે
ઓળખતી અને સન્માનતી.

પુષ્પાનો ધિરીસ્તર પીતા પુત્રીની સ્વતં-
ત્રતામાં શ્રદ્ધા રાખતો અને સત્કારતો.

એટલે પરીક્ષા પછી તેણે જ્યારે યશવંત
સાથે હવન કરવાની મરજી બતાવી ત્યારે
તેનાં માતાપીતા પ્રુથ થયાં.

કશીએ ધામદમ વીના યશવંત અને
પુષ્પા ‘સીવીલ મેરેજ’થી બેઠાયાં.

[૬]

પીતાનો પત્ર આવ્યો તે દીવસે મનમાં કરેલા નીરધાર યશવંતે આ રીતે પાર પાડ્યો.

એ વાત વત્તમાનપત્રોમાં નવદંપતીની છબીઓ સાથે તેમના લગ્નના પ્રસીદ્ધ થયેલા સમાચારથી જ્યારે ગોપાળજી દેસાઈએ જાણી, ત્યારે કુલીન કુટુંબના એ દેસાઈના ગુસ્સાનો પાર ન રહ્યો.

એમના ગુસ્સાનું પહેલું કારણ તેા પોતાની કાચળીમાં આવી પડ્યા જેવા રૂપીઆ દશ હજાર હાથમાંથી ગયા તે હતું. બીજું કારણ ગોપાળજીનું કહેવું એમના દીકરાએ કહ્યું હતું નહીં, એવી દીકરા ન્યાતમાં થયાથી એમની પ્રતીજ્ઞના મુળમાં સુરંગ મુકાઈ તે હતું.

અને ત્રીજું કારણ દીકરાએ તેમની સાથે બંડ કહ્યું અને તેમને દગો દીધો એમની માન્યતા પ્રમાણે તે હતું.

ગોપાળજી દેસાઈથી રહેવાનું નહીં. પોતે જેને પાળી પોષી ઉછેરી મોટો કર્યો, જેને લણાવવા માટે પૈસા આપ્યા, તે પોતાનો દીકરો આવું પગલું ભરે? તેમના જેવાથી એ કેમ સાંખ્યું જાય? માણ મામલતદાર ગોપાળજીભાઈએ તથા ગુસ્સો ફાલવતો પત્ર યશવંતને લખી નાખ્યો, તેમાં જણાવ્યું કે એકદમ તારે ઘેર આવવું.

પરંતુ એ પત્ર યશવંતના બંધ મક્કાની રખડીને પાછો આવ્યો. ઉપર ટપાલીએ મરાઠીમાં લખ્યું હતું : ‘માલીકચ્છ પત્તા મીળત નાહી’

આથી માણ મામલતદારનો ગુસ્સો વધ્યો, પણ નીમંજાને પુત્રને માટે ચીંતા થઈ જતી, છતાં ગોપાળજીના ગુસ્સા આગળ બીચારી નીમંજા નીમંજાનું કંઈ ચાલતું નહીં.

ગોપાળજી કરતાં વીશેષ મસ્કરી એના વહેવારની થઈ, પરંતુ તેનો વીચાર તેા ત્યારે કાઢીને આવતો નહોતો.

યશવંત-પુખ્તપા લગ્ન પછી થોડાક દીવસ હીંદુસ્થાનનાં રમ્ય રમણોની મુસાફરીએ જઈ આવ્યા.

એમના લગ્ન ઉપર અનેક મીત્રોએ આશીર્વાદો પુષ્પો વર્ષાવ્યાં, અનેક પત્રોએ તેમની છબીઓ છાપી, સ્ત્રીજીવનમાં રસ લેતાં અનેક મારીકામાં નેધો લખાઈ, કોલેજજીવનમાં થતી મૈત્રી છેવટે લગ્નના રૂપમાં પરિણમી. અને એ રીતે હીંદુ લગ્ન પ્રથામાં પકટો થાય, તેમાં સદશીજીવની પ્રથા મહત્વનો ભાગ લઈને તે તરફ ધણાઓએ પસંદગી બતાવી, કેટલાક દરેક કાચમાં ધમનાશને લાય જેઠ લાડી ઉતારાઓએ તેની સમે વીરોધની પીપુડી પણ કુંકરી, છતાં સમય-બળનો પ્રવાહ એટલો પથટાચો હતો કે, આ આંતરજાતીય અને વીધીરહીત લગ્ન તરફ મોટા ભાગની પસંદગી જ ઉતરી.

પરંતુ યશવંત-પુખ્તપાને એમના લગ્ન માટે બીજાનું શું દીકરો કરે છે. કે પ્રસંસાના કેવા રાખદો ઉચ્ચારે છે તેની દરકાર જ નહોતી.

મીસ્ટર પંડીતના ખાસ આગ્રહથી લગ્ન પછી થોડાક દીવસ માટે યશવંત દેસાઈએ તેમના ચકાનમાં રહેવાનું હંસ-ચું હતું.

એ વાત ગોપાળજીએ જાણી, એટલે નીમંજાને લઈને તે બંડખોર પુત્રને મળવા મુંબાઈ આવ્યા.

યશવંત અને પુખ્તપાએ બંનેનો સત્કાર કર્યો, બંનેને નમસ્કાર કર્યા, પણ ગોપાળજીએ તેમને આશીર્વાદ આપવાની ના પાડી.

“તે મને પુછ્યા વીના આ લગ્ન કર્યા જ કેમ?” થોડો વખત રહીને, તેમના

સ્વભાવ પ્રમાણે તે ગુસ્સે થતાં ખોટ્યા.
“ન્યાતમાં મારું નાક કપાઈ ગયું, મારી
આંખરું ધુળધાણી થઈ ગઈ, અને...”

“પીતાઈ” યશ વચ્ચે જ ખોટ્યો. “એ
બધું થયું હશે તેની સાથે મારે કશી જ
લેવાદેવા નથી, હું મારું હીતાહીત સગવડ
શકું છું, લગ્ન એ એવી ઘટના છે કે જેમાં
લગ્ન કરનારની પસંદગી પહેલાં જોઈએ,
તમે તેમ ક્યું નહીં, મને કંઈ પુછ્યું
સુદ્ધાં નહીં એટલે એ બધું બન્યું. તેમાં
વાંક મારો નહીં પણ તમારો છે. તમે મને
પુછ્યા વીના જો મારા લગ્ન સંબંધનું
નક્કી કરી શકો, તો હું તમને પુછ્યા વીના
લગ્ન કરું, તેમાં ગુસ્સે થવા જેવું કે નાક
કપાવા જેવું શું છે?”

“એ બધું તારું ડહાપણ રહેવા દે, જે
તને ઇન્જ્યુએટ થવાની સગવડ અને નક
આપેમાં માટે અત્યારે ચપચપ બોલે છેને?”

“વહીવટી, અથ એમનું આ રીતે...”

“અથ કર તારી જગ્યાન” પુષ્પા ગોપા-
ળછને કંઈ કહે તે પહેલાં તેમણે એનું
અપમાન આપ તેની યુમ મારી, જે જ
માથા દીકરને મોળ...”

“આપ પુષ્પાના સંબંધમાં એ પણ
આક્ષેપકારક શબ્દ ઉચ્ચારી શકશો નહીં.”
યશવંતે પીતાને પડકાર આપ્યો.

પીતાનો દીકરો આવો ભયંકર ગુન્હો
ક્યાં પછી પણ મારી માગવાને બદલે આમ

સામે થાય, એ ગોપાળજી જેવા માણસ મામ-
લતદારથી કેમ સહન થઈ શકે?

“યશુ. આ તું બોલે છે? પણ તે આ
ગોપાળજી દેસાઈને હજી ઓળખ્યો નથી.
તારો આપ આખરે જાત પર જશે તો શું
થશે તે ખબર છે?”

“હું એની ચીંતામાં પડતો નથી.”

“આશો શું! હમણાં ખબર નથી પડતી
પણ આપની મીઠકતમાંથી એક પાઈ, પણ
નહીં મળે ત્યારે ખબર પડશે.”

“બસ, એટલું જ?” યશવંતે શાંતી
સાચીને કહ્યું: “કાયદેસર એમ કરવું તમારે
માટે ભારે પડી જાય તેમ છે, પણ મારે
કાયદાની કે તમારી કાંઈની મદદ ઉપર
જીવવું નથી. મારા હાથ, પગ ને માથું
સક્ષાત છે ત્યાં સુધી કશો વાંધો નથી.”

“એમ, એમ, તો આજથી તારો અને
મારો સંબંધ તુટ્યો એમ સમજાવે.”

કહેતા ગોપાળજી દેસાઈ ગુસ્સામાંને
ગુસ્સામાં નીમળાને ‘ચાલ હવે’ કહેતા
ચાલવા લાગ્યા.

નીમળાની ઇચ્છા પુત્રને બે વાત કહેવાની
અને પુત્રવધુ સાથે રોકવાની હતી. એણે
પુષ્પાને જોઈ ત્યારથી તેના મનમાં થયું
હતું: “અનાવજાની નીચાતમાં આવી એરી
ભાઈગીએ જ મળત” પણ પત્નીના ગુસ્સા
આગળ એનાથી બોલાયું નહીં.

[૭]

પુષ્પા અને યશવંતેનો સંસાર બહુ જ
સરળતાથી સમભાવ અને સહકારની
નીખાલસ ભાવનાથી ચાલતો હતો.

યશવંતે એડવોકેટ થયો અને સરકારની
સાથે રહીને ‘પ્રેક્ટીસ’ કરવા લાગ્યો હતો.
સમાજક સુધારાના તેમજ સાહીત્યના ક્ષેત્રમાં

પતીપત્ની બન્નેની પ્રવૃત્તિ એકધારી ચાલુ
હતી.

મીસ્ટર પંડીતની ઇચ્છા પુષ્પાને ઘેરી-
સ્ટર બનાવવાની હતી. સ્ત્રીઓને કાયદાને
નામે જ ભયંકર અન્યાય થઈ રહ્યો છે
તેની સામે યુદ્ધ ચલાવવા માટે કાયદાના

ગાનની જરૂર હતી, યશવંત પણ પુખ્ત બેરીસ્ટર થાય તેથી ખુશ હતો.

વીશેષ સવવાસથી સ્નેહીજનોમાં પણ કોઈ વખત નાની મોટી આખતોમાં મતભેદ થાય છે. એવો મતભેદ યશવંત પુખ્ત સાથે યુરોપની મુસાફરીએ ઉપડવાની તૈયારીમાં હતો તેવામાં ઉભો થયો.

પુખ્ત પોતાના સ્ત્રી કે પુરૂષ મીત્રોને સ્વતંત્ર રીતે મળે, કે તે પોતાના કાર્યોમાં સ્વતંત્ર રીતે ઇચ્છાપુર્વક હરે હરે ને-1 યશવંતને વાંધો નહોતો, પરંતુ યશવંત પોતાના ધાગશાસ્ત્રી તરીકેના ધંધામાં જેમ જેમ વધુ રોકાવા લાગ્યો, તેમ તેમ જન-હૃદયમાં પુખ્ત વીશેષ ભાગ લેતી જવા શાગી.

આથી યશવંતના દીકરાં ઉડે ઉડે ન સમજાય તે રીતે, પુખ્તના સંબંધો એવો વીચાર જન્મવા મંડ્યો કે, પુખ્ત તેના કામમાં માથું મારે છે.

આથી તેમની વચ્ચે નાની નાની માન-તમાં વીવાદ શરૂ થશે.

પુખ્ત નીખાણ લાવે પોતાના પત્ની દલીલા આગ્રહપુર્વક રજુ કરતી, આ દલીલોની સામે જ્યારે યશવંતને જવાબ ન જડતો, ત્યારે તેના મનમાં એવી માન્યતા થતી જતી કે, “પુખ્ત મારા કામમાં પોતાને વીશેષ જ્ઞાન અને શક્તિ માને છે.”

અને તેથી એનું પુરૂષ હૃદય એની સ્વતંત્રતાની સાથે થવા ઉછાળા મારવા લાગ્યું.

“પુખ્ત, તારી આ રીતસર મને કંઈ નથી.”

થાણી વખત યશ ચર્ચા કરતી અને પત્નીને જરા કડકાઈ અને આગ્રહથી કહેતો.

“તમને પસંદ પડે તે જ મને પસંદ પડતું લેઈએ એવો કંઈ નીયમ નથી.”

પુખ્ત હસતાં હસતાં પોતાની દલીલના સમર્થનમાં જણાવતી.

“એનો અર્થ તો એ જ થયો કે, તને મારી લાગણીઓની પરવા નથી.”

“એવું ખાસ નથી.”

“તેમ ન હોય તો તારે મને ન રૂચે તેવું કરવું ન લેઈએ. તું સ્ત્રીઓની છેત્રી સલામાં જે જનતા વીચારો બતાવી આવી તે મને કંઈ નથી લાગતા. સ્ત્રીઓ લગ્ન સ્વતંત્ર થાય, પણ સ્વચ્છંદી તો તેમણે ન જ જાનવું ધરે.”

“અહીં સ્વચ્છંદતાનો સાક્ષ્ય જ નથી ઉભો થતો.”

આવી આવી ચર્ચાઓ ખંડી તો તેમની વચ્ચે વધવા લાગી.

અને જ્યારે એ ચર્ચામાં પુખ્ત પોતાના મુદ્દાને વીશેષ આગ્રહપુર્વક વળગી પડે, ત્યારે તો યશવંતને પુરૂષ અને પત્ની તરીકેની પોતાની પ્રતીક્ષા ઉપર કાંપ મુકાય છે તેમ લાગતું.

એક વખત તેણે એવું પુખ્તને કહ્યું પણ ખરું. તે સંલગ્નને પુખ્ત ચમકી ગઈ.

“યશ, તું આ શું કહે છે?” તેણે નવાઈ પામતાં કહ્યું. “તને ખબર છે કે અપેક્ષા કોલેજમાં સાથે હતાં ત્યારથી મારા આ વીચારો મક્કમ છે. તું એ જ મતનો હતો.”

“પણ પુખ્ત હું તારો પત્ની છું. તું જે કંઈ કહે કે કરે તેથી મારી પ્રતીક્ષા ઉપર અસર થાય એ તારે જાણવું રહ્યું.”

“એટલે બીજા અર્થમાં કહું તો, તું જેને ‘સુઝામડી’નું ઉપનામ આપતો, તે મારે જાનવું એવી તારી મરજી છે?”

“હું તને સુઝામડી બનાવતું કહેતા નથી...”

“તું માત્ર મુંવાળા શબ્દો વાપરે છે, પરંતુ એમાં રહેલા ધનની એ જ કહે છે.”

“તને એમ લાગતું હોય તો ભણે, પણ...”

“પણ શું?”

“એ જ કે મને જે પસંદ પડે નહીં તે કરતાં તારે અટકવું જોઈએ.”

“યશ, યશ, આ શબ્દો તારા મુખમાંથી નીકળે છે? જન્મથી તે આપણા લગ્ન મુધીન. સુસ્ત નારીપુરુષ યશવંત પાસેથી તેની જુની મીઠા પુષ્પાને આરા શબ્દો સાંભળવાના મળે છે?”

“પુષ્પા હું તારો પતી છું.”

“અરાબર, એટલે યશવંત ગોપાળજી દેસાઈ એડવોકેટ, પોતાની પત્નીને, પતી તરીકે આ આરા કરે છે. એમ જ ને?”

“પુષ્પા, તું હવે કરતાં વીશેષ જુદીવાદી બનતી જાય છે.”

“અને હીંદુસ્થાનની પ્રત્યેક નારીને મારા જેવી જુદીવાદ બનાવવી તે મારા યશવંતનો એક વખતનો જીવનમંત્ર હતો.”

“મને આવી માયાકુટ બહુ પસંદ નથી, જો તને એમ લાગતું હોય કે હું તારી સ્વતંત્રતા ઉપર તરાપ મારું છું, તો...”

તે વીચાર કરવા થોભ્યો.

“તો?”

કંઈક વીચાર કરીને યશવંત મક્કમ શબ્દો બોલ્યો :

“મારે તારી સ્વતંત્રતાનો માગ સાફ કરી આપવો જોઈએ.”

“એટલે સરળ ભાષામાં એનો અર્થ એટલો જ કે, હાં તો મારે પ્રત્યેક બાબતમાં તને પૃથ્વી ઉપરનો મહાપ્રભુ સમજીને રહેવું, નહીં તો તું છુટાછેડા કરવાનો, એમ જ ને?”

“પુષ્પા, તું મને ચીડવવા માગે છે?”

“ના, તું મારું મોંદું બંધ કરવા માગે છે. તારામાં પુરુષોની નૈસર્ગીક લાગણી-પુરુષ પ્રતીક્ષાનો હવે સંચાર થયો લાગે છે.”

“તું ખરસ કર.”

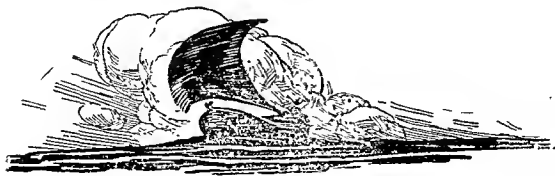
યશવંત ખુબ ચીડાઈને પગ પછાડી ઉઠ્યો.

* * *

તે વખતે યેરીસ્ટર પંડીત યશ અને પુષ્પાને મળવા આવ્યા.

પુષ્પાથી પીતાને જોઈને રડી જવાયું.

અને યશવંત વીશેષ ગુસ્સાથી ખુરશીમાં પછાડ્યો.

સામ્રાજ્ય તું લક્ષણ

આ દેશમાં હવે એવા
અતાન મેં છુસો હવે છે કે
જે સામ્રાજ્યલક્ષીમાં હવનતું
સાર્થક્ય માને છે.

લે
ખ
ક
..
સ્વ
તં
ત્ર

બ્રિટીશ સામ્રાજ્ય જગતના
વધુમાં વધુ મનુષ્યોને પરાધીન
રાખવામાં સફળી મકરવનો
ભાગ ભજવે છે.

ગોરો સામ્રાજ્યવાદ રંગીનોને કચડે છે

થોડાંક વરસોયા 'સામ્રાજ્ય દીન'ની ઉઠવણી કરવાનો એક નવો જ રીવાજ દાખલ થયો છે અને આશ્ચર્ય તેમ જ શરમની વાત એ છે કે, જે સામ્રાજ્યવાદે હીંદને પરાધીન, નીરાશ, નીર્ધન અને નીરશર બનાવ્યું છે, તેનાં ઉઠમણાં કરવા કેટલાક શુલામી મનોદશાવાળા ખુશામંદીઆ હોશિ હોશિ તત્પર બને છે, એટલું જ નહીં પણ એ સામ્રાજ્યવાદ તેમને માટે યાવશ્વંદીવાકશી તપે, તે માટે કદપનાના સ્વર્ગમાં બેઠેલા ભગવાનને પ્રાર્થના પણ કરે છે.

પશુજાતમાં સુદાં કદી બકરાનાં ટોળાં ભેગાં મળીને એમની ઉપર વાલતી છત્તાયા અમર રહે તેવી પ્રાર્થના કરે એવી કદ્યના પણ કાઢ કરી શકે તેમ નથી, પણ માનવીઓની દુનીઆમાં સામ્રાજ્યવાદ અને મુદીવાદના સંયુક્ત બળની લોખંડી એડી નીચે કચડાઈ રહેલાઓ, એ એડી ઉપર વજેલી ધુળ ખાંચેરી તેને ચુંબન

કરતા કરતા, પોતાની ઉપર તેનું અસ્તીત્વ અમર અને અખંડ રહે તેવી ઉમેદ ધરાવનારાઓ પડ્યા છે!

પશ્ચીમના જડવાદમાં આ જાતનું ભીડપણું, ગાણું શુલામીપણું ખીલી શકેનું નથી, ત્યાં એને માટે ચોખ્ખું ક્ષેત્ર જ નથી. પરંતુ પુલખી અને તેમાંથી ખાસ કરીને હીંદની આધ્યાત્મિક ભુમીમાં આવી કાયર ઉદારતા અને આવી માધકાંગલા મનોદશાને જન્મવા તેમજ હવવા માટે ફીક ફીક ક્ષેત્ર મળી જ રહે છે.

પ્રાકૃત માનવીઓના શબ્દો પ્રમાણે "ભુત મરે ને પલીત જાગે" તેમ સામ્રાજ્યદીનની વાદવાદ પોકારીને ધન્ય થનાર એકાદ માનવજાત મૃત્યુ પામે તો તેની જગા લેવા એવાં ખીજાં બે જાતુઓ તૈયાર થાય છે.

આવા માનવજાતુઓની મનોદશાનું પ્રયક્ષરણ કરવા જેવું હોય છે. તેઓ સામ્રાજ્યદીનનું લક્ષીભાવે પુજન કરે છે તે એટલા માટે નહીં કે તેમને સામ્રાજ્ય પ્રતી

મમતા હોય છે, કે તેઓ સાત્રાજ્યવાદમાં સહીયાર કરવા શક્તીમાન થવાના હોય છે. તેઓ એ વાદનું ઉઝમણું ઉઝવે છે તેમાં સૌએ સૌ ટકા માઇકાંગલા ખુશામદીઆ-પણું તરવરી રહ્યું હોય છે. સત્તાવાળા સાત્રાજ્યવાદી-મુડીવાદીઓની આગળ પુછડી પટપટાવી તેમને રીઝવવાને એવાં માનવ-જંતુઓ માટે એ એક જ માગ હોય છે.

અને તેમની એ ખુશામદીઆ ટેવની પાછળ ખાસ સીદાંત રહેલા હોય છે. ખુદી-માન મનુષ્યો કદાચ અહીં વપરાયલા 'સીદાંત' શબ્દનું અપમાન થતું દેખીને લેખક ઉપર શાબ્દિક બ્યભીચારનો આક્ષેપ મુકવા તત્પર બનશે. પરંતુ પેલાં ખુશામદીઆં માનવ જંતુઓ જે હેતુને માટે એ બધી ઠાંઠવેઠ ઉઠાવી, પોતાના એ પરાક્રમનાં મહાપ્રયત્ને સાત્રાજ્યવાદનાં શાગીદ પત્રોમાં બળુગાં કુંકાવે છે, તે હેતુ તે ડાઘ પણ જાતનો અંગત સ્વાર્થ હોય છે. અને તે સ્વાર્થની સાધના એ આ પ્રકારનાં શુદ્ધામી મનોદશાવાળા મનુષ્યે ને માટે સીદાંત'નું સ્વરૂપ ધારણ કરેલું હોય છે.

પરાધીન દેશનાં આગં માનવજંતુઓ એ જાતના 'સીદાંતો' અનેક રીતે સીદ કર્યાનો સંતોષ માને છે: એકાદ મોટા તુષ્ટો કે સરસુષ્ટો જાહેરમાં તેની સાથે વગાને હસ્તધુનન કરે અથવા સરકરી મહે-ના વગ

ખાણાં કે મેળવડામાં 'તેના નામનું' નોતર શર કરી આપવામાં આવે કે એકાદ સંસ્થામાં સનાવાળાઓ તેને પોતાની તરફથી નીમી મોકલવાની કૃપાવંત થઈને ઉદારતા બતાવે, કે પછી અંગ્રેજ કક્કામાંથી બે તણ કે ચાર અક્કરને દેશી કે વીદેશી નામનો એકાદ નાનો મોટો ખીતાબ કે ચાંદી-સોનાનો ચાંદ આપે, તો પણ તેટલા ઢૂંકડાથી પેલાઓના મનનું સમાધાન થાય છે.

એવા સમાધાનોની પાછળ પ્રત્યક્ષ તેમ જ પરોક્ષ રીતે બીજા પણ નાના મોટા સ્વાર્થ સાધવાની અનેક બાજુઓ ખેંચાય છે. અને તેથી ઘણી વખત સામાન્ય સ્થિતિનો માણસ ડાઘક મોટા ડબ્બાલા મેળવી ધનવાન પણ બની જાય છે!

પરાધીન દેશમાં, માનુષ્યમીની પરાધીનતાની જગ્યાએ મજબુત કરનારા પરદેશી મુડીવાદી-સાત્રાજ્યવાદની લક્તો કરનારાં જે માનવજંતુઓ નીકળે છે, તેમાંના મોટા ભાગના સમુદ્ધની મનોદશા પાછળ રહેલાં શુદ્ધ તત્ત્વોનાં પણ ઉખેડીએ તો કંઈક આવું આવું ધણું ધણું જાણવાનું મળી શકે છે. શુદ્ધામોમાંવા સાગરીતો મેળવવા એ તો મુડીવાદી-સાત્રાજ્યવાદની ખાસ યુક્તિ છે, કળા છે, બાજ છે. એ બાજુ-ગરો તે માટે અનેક જાતનાં છટકાં રચી રાખે છે જ.

[૨]

બાકી તો પરાધીનો માટે સાત્રાજ્યવાદ શું છે, તે તો બ્રીટીશ પાર્લામેન્ટના એક કામદારસભ્ય જે. એફ. હોરેમાનના જ શબ્દોમાં લેવા જેવું છે.

તે ભાષ લખે છે કે :

કુલ માનવજાતીનો એથો હીરસો અને પૃથ્વીની સપાટી ઉપરની કુલ ભુમીનો એથો

કે પાંચમો 'હીરસો' તે આજનું 'બ્રીટીશ સાત્રાજ્ય.

ત્રણસો વર્ષ પહેલાં એ સાત્રાજ્યનું અસ્તીત્વ જ હતું તો ભાગ્યે જ ચાર-ભાથું હતું.

અરે, એક જ સૈંદા પહેલાં તે આજે છે તેના કરતાં કદમાં ઘણી નાની અને એથી શુભવણવાળી સાદી વસ્તુ હતી.

તેનો ઇતીહાસ તે 'બ્રીટીશ મુડીવાદના જન્મ અને વિકાસનો ઇતીહાસ છે.

આજે તો એ બ્રીટીશ મુડીવાદને માથે મહાન ભય ઝાંટી રહ્યો છે. એ ભયનાં પ્રતીકાંબી અનેક સ્વરૂપે, અનેક સ્વરૂપે ઝાંટી રહ્યાં છે. પુસ્તકોમાં, પત્રિકાઓમાં, વર્તમાનપત્રોના શ્લોકોમાં આપણોમાં : એમ એક હજાર તે એક સ્વરૂપે 'સામાજ્યની આર્થિક એકતા' નો પ્રશ્ન ચર્ચાઈ રહ્યો છે.

એ બધી ધમાધમીની પાછળ એક જ મહત્વનો મુદ્દો રહેલો છે, તે બ્રીટીશ મુડીવાદની સામાજ્ય વધુ અસરકારક રીતે સેવા કેવી રીતે બજારી શકે, અને મુડીવાદની

જે અનીવાર્ય અગત્ય-નફો તે કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકાય એ છે.

એ ઉદ્દેશ પાર પાડવા માટે સમીકરણ (rationalisation) ની જગી યોજનાની જરૂર પડે છે. એ સમીકરણ સામાજ્યવાદી ધોરણે નક્કી કરવામાં આવે છે. તેમ કરવા માટે સામાજ્યનાં નફો મેળવી શકાય તે માટેનાં તમામ 'સાધનોને એક એવા અંગ (unit) માં મુખ્યવસ્તીત કરવામાં આવે છે કે જેથી મુડીવાદી અમેરીકાની સાથેના વર્ષોમાં બ્રીટીશ મુડીવાદને બચવાની માત્ર એક જ વ્યવસ્થા મુશ્કેલ શકાય.

તેના એ માર્ગમાં ઇતીહાસ તેમ જ ભુગોળ બંને વીધો નાખે છે.

[૩]

ઇતીહાસે સામાજ્યના યોગદાન પ્રદેશોને સ્વતંત્ર મુડીવાદી સંસ્થાનોમાં વર્ગીકરણ નાખ્યા છે. એને સાદી ભાષામાં બ્રીટીશ સામાજ્યનાં 'સંસ્થાનો' નામ અપાય છે. એ સંસ્થાનોએ બહુ જ થોડાં વરસોની અંદર પોતાના ધરતો કારભાર જતે નલાવવાના પોતાના સ્વાધીકારને વધુ અને વધુ નીશ્ચિત્તરૂપે રીતે સીદ કર્યો છે, તે તો આપણામાંના ઘણાઓના હૃદયની અંદર જ બનેલો બતાવે છે. છેલ્લી બે સામાજ્યપરીષદોમાં સંસ્થાનોનો એ દીશાનો વીકાસ અચુક રીતે નોંધાયેલો છે.

ગઇ કાલે જોને બ્રીટીશ સામાજ્યના નમૂનો ઓળખવામાં આવતું, તેને આજે હવે રાષ્ટ્રોનો બ્રીટીશ 'સંઘ' [British "Commonwealth" of Nations] એ નામ અપાયું છે, કેમકે સામાજ્ય શબ્દ વાપરવાથી, એક વખતનાં તેનાં ખંડીયાં રાજ્યોને પોતાની પ્રતીકા ઓછી થતી લાગે છે.

એ 'સંઘ'માં બ્રીટન અને છ ગોર સંસ્થાનોનો સમાવેશ થાય છે. એ સંસ્થાનોની આ પ્રકારની રાજકારણી સ્વતંત્રતા [ખરી રીતે તો એ ઉચ્ચારણમાં આર્થિક હિતોની વચ્ચેના સાચા ભેદનો જ ઉલ્લેખ થાય છે], સામાજ્યના આર્થિક 'એકીકરણ' [Unification] ને વીશેષ મુશ્કેલ બનાવી શકે છે.

સામાજ્યના બીજા ભાગમાં અતી અગત્યનો પ્રદેશ તે હિંદ છે. ત્યાં રાજકારણી સ્વતંત્રતાની માગણી નીત્ય વધતા જતા જોર-શોરથી ઘડી રહી છે, છતાં હજુ સુધી તેને તેની કરી જ સ્વતંત્રતા આપવામાં આવી નથી, છતાં તે પ્રદેશમાં બે બ્રીટનને હિંદના વતની મુડીવાદી વર્ગની આગળ તે દૃઢસે અંશે નમતું મુકવું જ પડ્યું છે; અને પોતાને મળેલી એ છુટછાટનો ઉપયોગ હિંદી મુડીવાદીઓએ, બ્રીટીશ મુડીવાદના પ્રભુત્વના મુળમાં સુરંગ મારી, પોતાની સીધી.

-સંધર ખનાવી, ખીટીશ મુડીવાદીઓને સ્થાને પોતાનું વચસ્વસ્થાપવાની હડતમાં, એક હથીયાર તરીકે જ કયો છે. એટલે હીંદમાં પણ ખીટીશ મુડીવાદના હિત માટે એકાકરણ કરવું તે મુશ્કેલ કાર્ય થઇ પડ્યું છે, અને રોધરમીઅર તેમજ વી-સ્ટન

ચર્ચીલ જેવા ખીટીશ મુડીવાદીઓ, હીંદને સમ્પત હાથે દાખી દેવાની જે મજબુત નીતી શરૂ કરવાની છુમે પાડી રહ્યા છે, તેને અમલ થયો તો વળી એ ગુચ્ચવણીઓ મામલો વીશેષ ગુચ્ચવાય તેવો એ પુરેપુરો સંભવ છે.

[૪]

સાત્રાજ્યવાદી-મુડીવાદીઓના હિત માટેના એકાકરણની કીયામાં લૌઓલીક દબડીએ પણ કેટલીક મુશ્કેલીઓ ઉભી થાય છે.

ખીટીશ સાત્રાજ્યના પ્રદેશો કંઈ બધા એક સાથે નથી, પરંતુ દુનીઆભરમાં બહુ દુર દુર વેરાયલા પડ્યા છે. માત્ર તેઓ દુર દુર અને એક બીજાથી છુટા છુટા છે એટલું જ નહીં, પણ તે બધા પ્રદેશો ત્યાંના વતનીઓના સામાન્ય સામાયિક વીકસન સંબંધમાં પરસ્પરથી ખુબ જ ભુદા પડે છે.

એ વાત ખરી છે કે, સંસ્થાનોથી સાવ નીરાળા એવા બધા પ્રદેશો, જેને લીધે ખીટીશ સાત્રાજ્ય ખડું રહી શકે છે, તે તમામ પ્રદેશોને ખીટીશ ઉચોગવાદની સરસ સેવા બળવવા માટે અર્થાત્ તેમને હજી વીશેષ વ્યવસ્થીત રીતે જુદી રાકાય તે માટે વ્યવસ્થીત કરી રાકાય ખરા. પરંતુ એ બધા ભુદા ભુદા પ્રદેશોમાં [રંગીનેના] ગોરા વસાહતીઓનું અસ્તીત્વ [ખાસ કરીને નગીરદરેઃ અને મુડીદારો નગીકે] એ કાય-ડાને વધુ ગુચ્ચવણીયો ખનાવી મુકે છે, અને તેમ કરવા જતાં, જે પ્રદેશમાં વતના-

વરણની તેમજ બીજી મુશ્કેલીઓને લીધે ગોરા વસાહતોને વસાવવા તે વ્યવહાર જણાયું નથી, તેવા પ્રદેશો ઉપર વળી તેની પ્રત્યાધાતી અસર થાય તેમ છે.

સાત્રાજ્યના આમ વેરવીએર પડેલા પ્રદેશો સાથેનાં સંદેશો વ્યવહારનાં સાધનોના નીલાવ તેમજ તેમના સંરક્ષણ માટે, તે તે પ્રદેશોમાં જવાના રસ્તાઓમાંના ધોરી માર્ગો ઉપર પેનાનો અંકુશ જમાવી રાખવાની પણ ખીટનને ગરર જણાઇ. તે જ રીતે અત્યારે સમસ્ત વીશ્વમાંના કાઇ પણ અગત્યના ધોરી માર્ગની ખરોબરી કરી શકે તેવા એક ધોરી માર્ગ-પનામાની નહેર-ઉપર ખીટનના મહાન પ્રતીસ્પંધી અમેરીકાનાં સંયુક્ત સંસ્થાનોએ કાબુ જમાવ્યો છે.

આ દબડીએ બેતાં સાત્રાજ્યવાદી મુડીવાદીઓના નફા માટે ખીટીશ સાત્રાજ્યના સાંડસામાં હીંદને પકડી રાખવા સાદ, હીંદન માર્ગમાં આવતા અનેક રંગીન દેશોને એ સાંડસામાં સપડાઇ પરાધીન બનવું પડ્યું છે. એટલે સાત્રાજ્યવાદ તે દરેકને માટે દુસ્મન થઇ પડ્યો છે.

[૫]

ઉપરથી સાત્રાજ્યના સંગઠિત આ એકાકરણની મુડીવાદીઓની યોજના સમજવી એ સરળ કાંઈ પડ્યું હશે જ.

આપણે તો તેમાંથી એ જ બેઘ પાકે લઇ શકીએ તેમ. છીએ કે, જ્યાં સુધી આ

મુડીવાદ પૃથ્વીના પટ ઉપર અસ્તીત્વ બોગવતો રહેશે, ત્યાં સુધી મુડીવાદીઓની યોજના પણ જીવતી જ રહેશે.

એ યોજના એટલે મુડીવાદને માતખર તેમજ દહીનુત ખતાવવાની યોજના. આવી

યોજના પોતપોતાના હિત માટે પ્રત્યેક મુદ્દી-
વાદી ટોળા ધરે છે, એટલે તેમ પરીણામ
છેવટે ભયંકર યાદવીમાં જ આવે છે.

સાદી ભાષામાં કહીએ તો ખ્રીસ્તના મુદ્દી-
વાદી સામ્રાજ્યવાદીઓ, પોતાના વધુ નફા
માટે એકીકરણની જે યોજનાને પાર ઉત્તા-
રના તરફ દોરવા માંડે છે, તેમાં જ
ભવિષ્યની લડાઈનાં રણદુર્ગુની ગડગડી રહ્યાં
છે. એવી લડાઈના પ્રચારકો અત્યારથી જ
એનાં ભયનાં રણશીર્ષાં વગાડી જ રહ્યા છે.

હોડ ખીવરજીર કરે છે :

“બ્રિટીશ સામ્રાજ્યને માટે આર્થિક
રણગણમાં નવો હુમલો કરવાની જરૂર
છે. હું તે માટે ઇંગ્લંડના કોશોરોને
અને કોશોરીકઓને, તેમજ નૌજવા-
નોને અને નવયુવતીઓને વીનંતી કરું
છું. તમારા પિતાઓ ઝુઝ્યા હતા,
તેઓ તે માટે ફેન્ડર્સનાં બરફાન્જ-
હિત મથકોમાં ગયા હતા અને
પાણીથી છલોછલ ભરેલી ખાદીઓમાં
ઉભા રહીને તેઓ લડ્યા હતા.

ત્યારે તેમણે જમનોને પાછા
હાથી કાઢ્યા હતા, પશુ દરે વળી
આપણી સામે નવું આક્રમણ ચરૂ
થયું છે. તે આર્થિક આક્રમણ છે....

નૌજવાનો, મારે તેમને એક
સંદેશો સંભળાવવો છે. ત્યારે તમારા
પિતાઓ યુધ્ધે ઝુઝ્યા ત્યારે તેઓ
સામ્રાજ્યના સૈનીકો સાથે ખંભેખભા
અડાડીને ઉભા હતા. એ યુદ્ધ માટે
કુચ કરતો દરીઆપારનાં આપણાં
સંસ્થાનોમાંથી દરેક દેશમાંથી એકેક
સૈનીક આવ્યો હતો...

દરીઆપારના એ તમારા અંધુઓ,
અત્યારે નવીન સામ્રાજ્ય સ્થાપનામાં

તમારી કુમકે આવવા તૈયાર છે....

તમે તેમની સાથે મળવા તૈયાર છો?*

સામ્રાજ્ય માટે આ ચળવળખોરી તેના
ગંદામાં ગંદા નગ્નાકારમાં દેખાય છે. પરંતુ
મહુમ હોડ મેજેસ્ટ † નાં અથવા તો
અર્થશાસ્ત્રને લગતા કેનેડાના અધ્યાપક, સ્ટીફન
લીકાકે માં એટલી બેલગામ રીતે નહીં પણ
વીશેષ સંયમી ભાષામાં લખાયલાં પુસ્તકોમાં
સુદ્ધાં ખીવરજીરની જ વાણી સ્પષ્ટ રીતે
સંભળાઈ રહેલી જોઈ શકાય છે.

સામ્રાજ્યવાદી મુદ્દીવાદના હિમાયતી એ
ચળવળીઓએ, સામ્રાજ્યની સંગીન
ખળઓને ચુસવાના પોતાના કાર્યને પરી-
પુર્ણ કરવા માટે, તેઓ કાયમ જેમના કાળ
સ્વરૂપે છવે છે, તેવા બ્રિટીશ કામદારોની
સમક્ષ પણ, તેથી છેવટના ફળ તરીકે
મળનારી ‘સમૃદ્ધી’નાં અતી મોઢક ચીત્રો
તેમની સમક્ષ રજુ કરીને એકતા માટે
સહુને આગ્રહ કરે છે. પરંતુ બ્રિટીશ
મજુરો છેક મુખાં નથી કે પોતાના મજુરના
કારણને આગળથી પરખીને એ પાપી
પ્રચારકોમથી વેરળા ન થઈ જાય. કેમકે
તેઓ બરાબર જાણે છે કે, સામ્રાજ્યનું
અર્થશાસ્ત્ર એટલે ખ્રીસ્તના મુદ્દીબર મુદ્દી-

* જુઓ : એ લેખકનો “સામ્રાજ્યના
સ્વાધીન આપાર માટે મારો મુદ્દો.” [My
Case for Empire Free Trade]

† હોડ મેજેસ્ટ કૃત ‘સામ્રાજ્યની
આર્થિક એકતા’ (Imperial Economic
Unity)

‡ અધ્યાપક એસ. લીકાકે કૃત: બ્રિટીશ
સામ્રાજ્યમાં આર્થિક વીકાસ (Economic
Prosperity in the British
Empire).

વાદીઓનું અર્થશાસ્ત્ર એ અર્થશાસ્ત્રની સફળતા એટલે પેલા મુદીવાદીઓના ખીસામાં પીના વીધને નકાતું અદ્રશ્ય થઇ જવું! એ સફળતામાં જ બ્રીટીશ મજુરોનો નાશ છે. સાત્રાજ્યવાદીઓની એ એકતાની પાછળ પ્રાથમ જ ગરીબ કામદારોની રોટી મોઢી કરનારી જઠાતી દીવાલોનો પ્રશ્ન આપીને ખડો થવાનો જ છે. એ વાતનો એક ભેખક ખુલ્લો સ્વીકાર કરતાં કહે છે કે :

“પુનર્વીધાન અને પુનર્વ્યવસ્થા... સાથે સાથે સામાજિક સેવાનાં જાહેર ખર્ચોમાં ઘટાડો અને મોજશોખની વસ્તુઓ ઉપર કાપકાપ મારે છે. આવું ઓછામાં ઓછું એક દશકો તો કાઢવું પડે રીતે થવું જ જોઈએ.”

આ ઘટાડો ગરીબ કામદારોની રહેણી-કરણી તેમ જ ખોરાકની વસ્તુઓ ઉપર જ અસર કરશે, એ વાત બ્રીટનના ચાલાક કામદારો બરાબર સમજે છે.

અધ્યાપક લીકાકે જેવાઓ માટે “૭ કરોડ પાંસડે લાખ લાગ્યવાન માણસો જેઓ

ગેરા માણસના સાત્રાજ્યના ‘માલીક’ છે” એવું લખવું બહુ સહેલું છે. [બ્રીટીશ સાત્રાજ્યમાં મુદીવાદી, શરદો, દોડીયા મજુરીના શુદ્ધામ, બીઓ, બાળકો વગેરે મળીને કુલ ૬ કરોડ ૬૫ લાખ ગેરાઓ વસે છે] પરંતુ એ ‘માલીકો’નો અર્થ જો એટલો જ થતો હોય કે, ઓછા મહેનતાણે માલીકો માટે માલતું ઉત્પન્ન વેધારી આપવું, અને એ હરીદાધને લીધે દેવટે નવા મુદને નોંતરવું, તો એકીકરણની વાતો કરનારાઓ માટે એ જાતના સાત્રાજ્યના ‘માલીક’ બનવામાં સુખ છે, એવું બ્રીટીશ મજુરોને સમજવવાતું કામ અતી મુશ્કેલ બન્યા પીના રહેવાતું નથી, અને લીકાકે સાત્રાજ્યના જે ‘માલીકો’ની વાત કરે છે, તે માલીક તો પેલા મુદીબર મુદીવાદી ઉદ્યોગપતીઓ જ છે, કે જેઓ પોતાના લાભ માટે, પોતાના જ જેવા રંગની ચામડીવાલા કામદારોનાં લોહી ચુસવામાં જરાયે પાછા પડતા નથી જ.

[૬]

અને જ્યારે એ જાતના સાત્રાજ્ય તેમ જ સાત્રાજ્યવાદનો આપણે વીચાર કરવા બેઠા હીએ, ત્યારે તેના રાજકારણી તેમજ આર્થિક પ્રશ્નોને ધ્યાનમાં લેવા જ જોઈએ.

હમણાં હમણાંના બ્રીટીશ ઇતીહાસકારો માનવસમાજની જે રીતે વહેંચણી કરે છે. * તે પ્રમાણે તો આપણે બ્રીટીશ

સાત્રાજ્યને ગેરા, ઘલુંવણી અને કાળા એમ ત્રણ વર્ગમાં વહેંચી નાંખવું જોઈએ.

એમ કરીએ તો જ સાત્રાજ્યના ‘માલીક’ બનવાના અભીમાનથી પુલાતા અધ્યાપક લીકાકે જેવી મનોદશાવાળા ગેરાઓનું પ્રમાણ અન્ય રંગનાઓની સાથે કેટલું ઓછામાં ઓછું આવે છે તે જણાઈ આવશે. તે પ્રમાણ આ પ્રમાણે આવે છે :

રંગ	જન સંખ્યા	પ્રમાણ
ગેરા	૬ કરોડ ૬૫ લાખ	૧૪.૫
ઘલુંવણી [એશી-આવાસીઓ]	૩૪ કરોડ	૭૫
શ્યામવર્ણી [આફ્રીકાવાસીઓ]	૮ કરોડ ૨૫ લાખ	૧૮

માલીક બન્યા, કેમકે તેમ કરવા માટે આપણે પુરેપુરા થોડા હતા.”

૧ જે. ઇ. રે. કૃત : “સાત્રાજ્યના વ્યાપારનું ભાવી” [The Future of Empire Trade]

* ડી. સી. સોમરવેલ કૃત : ‘ધી બ્રીટીશ એમ્પાયર’ એ પુસ્તકમાં ભેખક હીંદ વીધે એવી મુખાંધભરી દલીલ કરે છે કે : ‘આપણે એ તમામ દેશના [હીંદના]

આમ છતાં છેલ્લી સામ્રાજ્ય પરીષદ મળી ત્યારે સામ્રાજ્યમાં જેની ૧૪ ટકા જેટલી વસ્તી છે, તે ગોરી પ્રાંતએ સેંકડે હજારેકો તકડાવી હતી, ત્યારે સામ્રાજ્યની વસ્તીમાં જેનો ૭૫ ટકા જેટલો ફાળો છે તેવી ધડુંવરણી પ્રાંતને ભારે લઘુમતીમાં મુકાવું પડ્યું હતું, અને ૧૮ ટકા જેટલી વસ્તીવાળા સીધી ભાષાઓને તો સ્થાન જ આપવામાં આવ્યું નહોતું !

આ ઉપરથી બ્રિટીશ સામ્રાજ્ય કોના હિત માટે નભે છે તેનો પુરેપુરો ખ્યાલ

આવશે. ઉપર બતાવેલા આંકડા તો સ્પષ્ટ પુરવાર કરે છે કે બ્રિટીશ સામ્રાજ્યમાં જે કંઈપણ માન મરન્યો અને હક અધીકાર મળે છે તે કેવળ સામ્રાજ્યના ગોરા વતનીઓને જ. તેમાં હિંદીઓ જેવું પ્રમાણ મોટામાં મોટું છે, તેમને તો એક ટકા જેટલું જ સ્થાન નથી. એટલે પરતંત્ર હિંદીઓ એવા સામ્રાજ્યના શાગીર્દ બની તેની પ્રશંસા કરવા તત્પર બને, તે હાથે કરીને જ ચોતાની પરાધીનતાના પાયા ઉંડા ઉતારવા જેવું જ છે.

[૭]

ધડુંવણી હિંદી જનતા સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા માટે અત્યારે આખરી યુદ્ધ લડી રહી છે, પરંતુ સામ્રાજ્યની સ્થામવણી પ્રાંતમાં હજી એકએ તેટલી જાગૃતી જણાતી નથી, પરંતુ એ જાગૃતીના જીવાળ એક દશકાની અંદર ચડ્યા વીના નહીં જ રહે, એવું તેના સંજોગો ઉપરથી કહી શકાય છે.

કેનેડા અથવા ઓસ્ટ્રેલીઆમાં તો ત્યાંના મુળ વતનીઓનો એટલો નાશ કરવામાં આવેલો છે કે, હવે બાકી રહેલા મુનીબર રંગીનો ચોતાની સ્વતંત્રતા સીધું કરવા લડત ચલાવે તેવા સંભવ જ નથી. ન્યુઝીલેન્ડમાં સુદાં મુળ વતની (મ ઓરીસ) ઓની સંખ્યા એટલી ઘટાડી દેવાઈ છે કે તેઓ ૨૦ ગોરાએ માત્ર ૧ ના પ્રમાણમાં છે. પરંતુ દક્ષિણ આફ્રિકાના 'ગોરા' સંસ્થાનની સ્થિતિ જુદી છે. ત્યાં હિંદીઓનો પ્રશ્ન તો ઉભો જ છે, અને સીધીઓનું પ્રમાણ ગોરાઓથી ચારથી પાંચગણું વધારે છે, અને હજી એ પ્રમાણ ત્વરિત વેગ વધી જ રહેતું છે. તે સ્થિતિવાળા આફ્રિકાના બીજા જે જે પ્રદેશોમાં ગોરા વસાવતો દરહાસ થયેલા છે, ત્યાં સ્થામવણીના સીધીઓની સંખ્યાનું પ્રમાણ

તો દક્ષિણ આફ્રિકા કરતાં પણ કેટલાંક ગણું વીરોધ છે.

આ બધા સામ્રાજ્યના રંગીન મનુષ્યો તરફ ગોરા મુડીવાદ કપી દબીએ જીવે છે અને કંઈ નીતીથી કામ લેવા માગે છે, તે જાણતું જરૂરી છે.

બ્રિટીશ સામ્રાજ્યની રંગીન પ્રજાઓમાંથી કેટલીકે હજી વીકાસને પંથે બરાબર વળી નથી, એટલે આદિયુગ જેવી દશામાં મોટે ભાગે જીવે છે, ત્યારે હિંદીઓ જેવી ધડુંવરણી જનતા યુરોપીયન 'સામ્યતા'ના સમાન્યતામાં આવ્યાં પછેલાં તેમના કરતાં વીશેષ વીકાસ સાધી શકી હતી.

આ બેદને ધ્યાનમાં રાખીને કેમ ન હોય તેમ, દક્ષિણ આફ્રિકામાં ગોરા મુડીવાદીઓ દમનનીતીને તેના પુરેપુરા નગ્ન સ્વરૂપમાં બાજવી રહ્યા છે; ત્યારે બ્રિટીશ દેખરેખ હેઠળના કેટલાક પ્રદેશમાં દમનનીતી તો ચાલુ જ છે, પરંતુ તેને એક અથવા બીજા બહાનાનું આજીવન આરાદવામાં આવે છે. પરંતુ જ્યાં જ્યાં ગોરા વસાહતો રહે છે ત્યાં ત્યાં ગોરાઓનું પ્રજીવન કાયમ બને એવી માન્યતાથી જ કામ લેવાતું રહ્યું છે. હિંદમાં

ચલના અને ગળીના ખગીચાઓવાળા ગોરા-
ઓનો આવો અનુભવ સહુને વ્યેથા જ છે.
તેમની એ રીતને કાયમી સ્વરૂપ મળે તે
માટે રાજ્યાશ્રય અને મદદથી તેઓ દેશના
મુળવતનીઓની આર્થિક દશાને ગણતરી-
પુર્વક નબળા બનાવી મુકે છે. હીંદમાં એવું
ખસું છે, આફ્રીકામાં ખીજી રીતે-એટલે
મુળવતનીઓની જમીનો છીનવી લેખને, તેમને
આર્થિક રીતે નીર્માલ્ય બનાવી મુકવામાં
આવ્યા છે. આખો આફ્રીકા ફરી વળે અને
તમે જાહ શકશો કે હવા પાણીના કારણે
તેમજ આર્થિક નજરે એટલી અનુકુળતા-
વાળા પ્રદેશમાં ગોરાઓ માટે વસવાતું
વ્યવહાર લાગ્યું નથી, ત્યાં જ માત્ર આફ્રી-
કાવાસીઓને વીકાસ સાધવાની થોડી ઘણી
તક મળી છે; છતાં ત્યાં પણ એની ઉપર
ગોરા મુડીવાદનો પંજો તો પડ્યો જ છે,
તેના ઉત્પાદન ઉપર એ સ્વાર્થીઓ પોતાના
નફા માટે હુટ ચલાવે છે.

આ બધું છતાં જોમ ક્રીટનમાં મુડીવાદ
ક્રાંતીકારક વીચારોને કેદ કરી શક્યો નથી.

તેમ આફ્રીકામાં સુદાં એ ગોરા મુડીવાદનું
ગમે તેટલું પ્રાપ્ત્ય હોવા છતાં નવીન
વીચારોના ઘોડાપુરને તે અટકાવી શકે તેમ
નથી. અને હીંદમાં તો સામ્રાજ્યવાદના
પાન યુસણનીતી ઉપર રચાય છે, ત્યારે
આફ્રીકામાં તો યુસણનીતી ઉપરાંત, ત્યાંના
મુળ વતનીઓના રાજકારણી હકનો જ
સ્વીકાર કરવામાં આવતો નથી. તેથી જોમ.
હીંદમાં મુડીવાદી સામ્રાજ્યવાદની યુસણ-
નીતીના પાયા ડોલવા લાગ્યા છે, તેમ
આફ્રીકામાં યે થવા વીના રહેવાતું નથી.

સામ્રાજ્યવાદ એટલે ગોરા મુડીવાદ, એ
મુડીવાદના દુર્ગના પાયા હથમચી ઉડ્યા છે.
કેમકે તે ઘોડાઓના ખાનગી લાલ માટે
ઘણાઓને અન્યાય કરે છે.

તેમ છતાં શુકામી માનસવાળા અજાન-
હીંદીઓ હજી આ દેશમાં સામ્રાજ્યની સત્તા
પોતાની ઉપર અમર રહે તે માટે ધધરને
પ્રાર્થના કરવા સામ્રાજ્ય દીનને દીવસે ભેગા
થાય છે. આવા ઇતીહાસના યંત્રથી અન્યાય
લાઇઓની આંખો ઉઘાડવાની ખાસ જરૂર છે.

નવયુગ

આપેના ગામની લાયબ્રેરીમાં આવે છે? ન આવતું હોય
તો શા માટે તેને મંગાવવાની તજવીજ કરતા નથી?

ભગવાન

[સ્વર્ગસદનની અટારીએ
ભગવાન વીચારમઝ
દશામાં એક છે. નીચે
દૃષ્ટીએ પડતા અમર્યા
દ સાગર જલતરંગો
ઉપર ઉડતાં પંખીઓ
તરફ તે વચ્ચે વચ્ચે
નજર નાખતા હતા.
એકાએક તે મૈત્ર
તેડીને સ્વગત બોલે
છે.]

“મહાસાગરનાં આ મર્યા
દાવીહોણા જલતરંગો ક્યાં
અને તેની ઉપર ઉડી રહેલાં
પેલાં નાનકડાં પંખી ક્યાં ?
કેવો સુંદર દ્રશ્ય ? [વીચાર
માં હુએ છે...ફરીથી ભગૃત
ચક્રિ] એક જ વખત પાંખ
હાલતી બંધ થાય અને એ સાગરજળની આગળ
છીણામાં છીણા બીંદુસમુદાય પંખી ધમ દેવું
અંદર પડીને હુબી મરે. છતાં તે કુબતુ નથી,
એની પાંખ ચાલતાં અટકતી નથી, તેથી
એ પડતું નથી. [વળી ધ્યાનમઝ અને ફરીથી
ધ્યાનભંગ] પંખીની આત્મશ્રદ્ધા એને
બચાવે છે, એનો સ્વાશ્રય એનામાં સામર્થ્ય
પુરે છે. તેથી જ એને તોફાની અધી-
તરંગનો ડર નથી, તેથી જ એના હૃયામાં એ
સાહસ પહેલાં સહેજ પશુ કંપ નથી, એને
તેથી જ લગારે અરેરાટી વણ્ણતી નથી...”

[દારપાળ પ્રવેશ કરે છે. તેના
આગમનથી થતા ખડખડાટ ભગ-
વાન તે તરફ જુવે છે.]

શું છે? વળી કાંઈ આવ્યું લાગે છે?
અહીં પશુ શાંતી નહીં! મને લાગે છે,
મારે અહીંથી સત્તર નાશી જવું પડશે.

એકાંકી નાટક

માં ધા તા

લેખક : કીશોર

દારપાળ

[આગળ આવ્યાને]
ચીત્ર વીચીત્ર પોશાકના
માણસોતું એક ટોળું આ
વ્યું છે.

ભગવાન

એ માણસો નેવા લાગે છે?

દારપાળ

લાગે છે તો એવા જ,
પણ આવા દેખાવતું ટોળું
અહીં પહેલી જ વખત હું
તો નેવા પામ્યો છું.

ભગવાન

[બચ પામ્યાને]

તેમનો મને જ મળવાનો

અગ્રક છે ?

દારપાળ

હા, પ્રભો!

ભગવાન

તેઓ શું માગે છે?

દારપાળ

તે કહેતા નથી, કહે છે અમારે તો
ભગવાનને ચોતાને જ મળવું છે!...

ભગવાન

[વચ્ચે જ]

અને ધારો કે હું તેમને ન મળું તો?

દારપાળ

[વીરોધ નજીક આવી]

તો એ લોકો સત્યાગ્રહ કરવાતું કહે છે.

ભગવાન

તે વળી શું ચીજ છે?

દારપાળ

એ લોકોની ભાષાનો કંઈ શબ્દપ્રયોગ

હશે.

ભગવાન

વાર એમને આવવા દે,

[દ્વારપાળ જવા તૈયાર થાય છે,
તેને પ્રસારતથી ઉભો રહેવાતું કહી]

આજે હજુ નારદ આવ્યા નહીં?

દ્વારપાળ

ના, પ્રભો! રોકાયા હશે ક્યાંક.

ભગવાન

વાર તું જા, પેલાઓને મોકલ.

[દ્વારપાળ જાય છે]

મને આ બધા માણસો શું કરવા આમ
સતીવતા હશે? શું માણસનતી સાચી
વાત સમજી શકે તેટલી જુદીમાન હજુ થઈ
નહીં હોય? નારદ તો કહે છે....

[એટલામાં પ્રતીનાધીમંડળનો પ્રમુખ
છેક તેમની નજીક આવી પહોંચી બે
હાથ જોડી નમસ્કાર કરે છે, તેની
પાછળ પાછળ બીજાઓ પોતે પગલે
આવે છે. તે બધાને જોઈ રહી]

તમે બધા કોણ છે, ક્યાંથી આવો છો?

પ્રમુખ

અમે બધા હીંદીઓ છીએ....

ભગવાન

[સાશ્રય]

એ શું માણસોની કાંઈક નવીન જાતી છે?

પ્રમુખ

ના પ્રભો! અમે બધા બીજા મનુષ્યો
જેવા જ છીએ, પરંતુ હીંદુસ્થાનમાં રહે-
વાથી અમને ઝોળખવા માટે હીંદી કહેવામાં
આવે છે.

ભગવાન

એ હીંદુસ્થાન શું છે? મહાસાગરમાં
ઉપર તરી આવેલા જમીનનો એક ટુકડો
જ ને?

[એટલે અટકી નિશ્ચે જણાતા

સાગર તરંગો તરફ દબી ફેરે છે]

પ્રમુખ

હા, ભગવન્!

ભગવાન

તમે આ તરફ ફરવા નીકળ્યા હાજો છો?
કેમ, આ પ્રદેશ તમને ગમે છે?

પ્રમુખ અને બેચાર બીજા

[સામટા જ બોલે છે]

અમે આપની પાસે, વીનંતી કરવા
આવ્યા છીએ.

[પ્રમુખ બીજાઓને શાંત રહેવા
પ્રસારતથી સમજાવી, બીજાઓથી
સહજ આગળ વધી]

અમે બહુ જ દુઃખી થઈ ગયા છીએ,
એટલે આપ નીરાધારના આધાર હોઈ આપની
પાસે આવ્યા છીએ.

ભગવાન

[અન્યથા થતી]

હું સમજી શકતો નથી તમને. હું બીજા
કાંઈના આધાર છું? એ કેમ બની શકે?
મારે આધારે કાંઈ ચાલતું નથી. કાંઈને
આધારે હું ચાલતો નથી. કુદરતના ક્રમને
કાંઈના આધારની જરૂર નથી.

પ્રમુખ

પ્રભો! આપ તો નીરંગના, નીરાકાર,
ચચારાચરબ્યાપી, દુઃખીઓના બેલી, ભ-
કેતોના સહાયક છે, પ્રભો! આપ જ પરમેશ્વર
છો, આપની આરા વીના પાંદડું પણ
હાલી શકતું નથી.

ભગવાન

[અકળામણ અનુભવતી]

મારાથી તમારી આ ભાષા સમજાતી નથી.

[સાગરતરંગો ઉપર ઉડતાં
નલવીહારી-પંખીઓ તરફ દ્રષ્ટી
સ્થાપીને]

ચલાં સ્વાશ્રયી પંખીઓનાં ઉડુંનોમાં
મને વધુ રસ પડે છે.

પ્રમુખ

[આગ્રહપૂર્વક]

ભગવાન, અમે હવે છેક જ કંટાળ્યા
છીએ.

ખીજો

હવે અમને અમારી સલામતી લાગતી નથી.

ત્રીજો

અમે બધાં છેક જ હુંટાઇ ચાલ્યાં...

ચોથો

હુખમરો, અજાનતા અને નીગધારી અમારી સામે ડોળા ધૂરકાવતાં ખડાં છે.

પ્રમુખ

અમારે માત્ર આપનો જ આશરો છે.

લગવાન

એ બધું કાણે થયું? શાથી થયું?

પ્રમુખ

અમે દેશી રાજ્યોની પ્રજા છીએ...

ચોથો

અમને દેશી રાજ્યો પીડે છે.

ખીજો

મધાતા બની તેઓ અમારી ઉપર આપણુક સત્તા ચલાવે છે!

લગવાન

[સાશ્વત્]

એ બધું વળી શું છે? દેશીરાજ્યો એ શું, દેશી રાજ્ય વળી કાણ, પ્રજા એ શું ચીજ છે? આ બધા ઘોંટાળામાં મને ન નાખો, જુઓ જુઓ, પેલા મહાસાગરના અગાધ જળતરંગો ઉપર નીલચંપતી વીહરી રહેલાં નાનકડાં પંખીઓ...

પ્રમુખ

[વચ્ચે જ]

હીંદુસ્તાનના માણસો ઉપર પરદેશીઓનું રાજ્ય અમુક પ્રદેશમાં છે અને બીજા પ્રદેશમાં દેશી રાજ્યો છે.

લગવાન

તે શું એક માણસ ખીજી જાતના માણસ ઉપર અધીકાર ભોગવે છે? એ કેવું?

[વીચાર કરી] એમ હશે કદાચ કે પેલા અધીકાર ભોગવનારાઓ કરતાં ખીજા માણસો જુદી જાતનાં પ્રાણીઓ હશે?

ચોથો

ના પ્રભો! પેલા પરદેશીઓ માત્ર રંગે ગોરા છે, અમે ઘડુંવળાં છીએ, પણ દેશી રાજ્યો તો અમારા જેવા જ છે...

લગવાન

તો પછી તે તમારી ઉપર રાજ કેમ કરે છે? તેઓ સંખ્યામાં વીશેષ હશે?

પ્રમુખ

ના પ્રભો! દેશી રાજ્યો તો પાંચસો છે અને દેશી રાજ્યની જનતા સાત આઠ કરોડ જેટલી છે.

લગવાન

અને પેલા ગોગ કલાં તે?

ત્રીજો

તે તો બહુ બહુ તો બે ચાર લાખ...

લગવાન

તે કેટલાઓની ઉપર રાજ્ય ચલાવે છે?

પ્રમુખ

લગલગ પચીસથી સત્તાવીસ કરોડ ઉપર...

લગવાન

પેલાં પંખી જુઓ, કેવાં બધાં ઉડે છે. તેમની ઉપર કોઇ બીજા પંખીનું રાજ્ય નથી. તે નીચેનાં ઉદ્દીગ્ધતરંગાથી ડરતાં નથી. ખરું?

પ્રમુખ

[નીચે જુવે છે, પ્રતીનીધીમંડળ પણ નીચે જુએ છે. લગવાનનું કથન એમનાથી બરાબર સમજાતું લાગતું નથી]

ખરું, પ્રભો!

લગવાન

ત્યારે તમે કહો છો તે મનુષ્યો આ પંખીઓ કરતાં જુદી જાતનાં હશે?

પ્રમુખ

તેઓ અમને કહે છે કે તે બધા આપના પુત્રો છે.

ભગવાન

[ચમકીને પોતાના સર્વાંગને જોઈ]

મારા પુત્રો? અને તે પાંચસો! શું મારું પણુ તેઓ અપમાન કરે છે? ત્યારે તો તેઓ બહુ ભારે લડવૈયા હશે? એટલે જ તેઓ સરેરાશ ૧૪૦૦૦૦ માણસોને કાણુમાં રાખી શકતા હશે. *

ચોથો

એ બધા અમારા જેવા જ છે.

ભગવાન

ત્યારે તેઓ તમને કેમ દબાવી શકે, કેમ હુટી શકે, કેમ હેરાન કરી શકે? પેલાં પંખીઓ જુઓ, તમારામાં એમના જેટલી આત્મશક્તિ, એમના સમી સાહસીક વૃત્તિ, અને મૃત્યુના ભયનો ત્યાગ નહીં હોય....

[ત્રીતીનીધીમંડળન. સમ્યે પાંચપરની સામે જુએ છે]

તમારા પોશાક, તમારા દેખાવ, તમારી ભાષા એ બધું જોતાં લાગે છે કે તમે બધા છુટા છુટા રહેનારા હશો, પેલાં પંખીઓની માફક સાથે સાથે રહી શકતા નહીં હો...

ચોથો

[વચ્ચે જ]

ખરું છે પ્રભો! પણ શું ત્યારે એ લોકો આપના પુત્રો નથી?

* 'છેલ્લા વસતી પત્રક પ્રમાણે હીંદની વસતી ૩૫ કરોડની થઈ છે, એટલે દેશી રીયાસતોની જનસંખ્યા વધીને જોને બદલે સાત કરોડ થયેલી માનીએ તો ૫૦૦ રાજ્યોને હીસાબે સરેરાશ એક રાજ્ય ૧૪૦૦૦૦ માણસોને કબ્જી શકે છે એવી ગણતરી થાય.

ભગવાન

એમ કહેવા કરતાં મારું વીશેષ અપમાન બીજી કાંઈ રીતે થઈ શકે તેમ નથી, પણ તમને એ શું કરે છે?

પ્રમુખ

અમારી પાસેથી પૈસા લઈ અમને બુખ ભોગા કરી, તેઓ વીલાસ ભોગવે છે, પૈસા પરદેશીઓની ખુશામદ કરી એમની દોસ્તી કેળવી અમને તે ડરાવે છે.....

ભગવાન

અને તમે ડરો છો? તમે આટલા બધા એ બધું મુઝે મોઢે સાંખી લો છો? કુદરતના કાનુનથી એ ઉત્પન્ન છે. જેમને ન ડરવું હોય, ન હુટાવું હોય, તેને કાંઈ ડરાવી કે હુટી શકવું નથી. કુદરતનો એ ક્રમ જ નથી. પણ માણસ કુદરત પાસેથી કંઈ શીખતો નથી! 'બળાઆના બે ભાગ' એ કુદરતનો ક્રમ છે. જે પોતાનું બળ વીશેષ ખીલવે તે કુદરતી તત્ત્વો ઉપર વીશેષ કોણુ જમાવી શકે. પણ કુદરતમાં નીર્માલ્યતાને સ્થાન નથી સરીતાઓનાં પાણી મુદાંને સંધરતાંયે નથી, સાગરજળ પણ નીર્માલ્યતાને બહાર ખેંચી નાખે છે. હા, પણ પેલાં પંખી જુઓ, કેવાં એ સ્વતંત્ર રીતે વીશળ ગગનમંડળમાં, વીશળ સાગરની ઉપર, વીના ભય ઉડી જીવનના ઉલ્લાસ મ્હાણી શકે છે.

ચોથો

હવે સમગ્રથું, પ્રભો!

ભગવાન

કે?—

ચોથો

એક મનુષ્ય બીજા મનુષ્યની નીર્માલ્યતાને લીધે જ તેને દબાવી કે ડરાવી શકે છે. મનુષ્ય મનુષ્ય ઉપર રાજ્ય ચલાવે એ જ

કુદરતી ક્રમથી ઉત્પન્ન છે. મનુષ્ય માત્ર સમાન છે, મનુષ્ય માત્ર સ્વતંત્ર છે,.....

ભગવાન

પરાયર છે.

ત્રીજો

તેથી તેણે સ્વતંત્ર રીતે જીવન જીવવાનો જ આગ્રહ રાખવો જોઈએ.

પ્રમુખ

તે માટે તેમણે પેલાં પંખીઓ જેટલા અંદર અંદર સહકાર કેળવી, સાહસીક અને આત્મશ્રદ્ધાવાન બનવું જોઈએ.

ભગવાન

મને એકાંતમાં રહી ચીંતન કરવા વખત જોઈએ છે. તમે હવે મને એટલી છુટ થવા દેશો ?

[પ્રમુખ નમસ્કાર કરે છે, ખીજા બધા તેમ કરે છે અને જવા લાગે છે. તેમના જવા પછી]

કેવાં પેલાં પંખીઓ કલ્પના કરે છે ?

[એટલામાં કંઈ ખડખડાટ થતાં ભગવાન ચમકીને તે તરફ જીવે છે, તેમના મુખ ઉપર કંટાળાનાં સ્પષ્ટ ચીન્હો દેખાય છે, તેટલામાં નારદ આવતા દેખાય છે. તે નજીક આવતાં]

આવો, જીવો, પેલાં પંખી....

નારદ

ભગવાન, પેલું પ્રતીનીધીમંડળ આપને મળી ગયું ?

ભગવાન

નારદ, તમારી મસ્કરીની ટેવ હજી ન જ ગઈ ? તમે એ લોકોને મને કંટાળા આપવા ચોક્કસી, મારા ચીંતનકાચમાં વીધ નાખ્યું ! પણ મને ખીજી રીતે કંઈક નવું જાણવાનું મળ્યું.

નારદ

એ શું, પ્રભો !

ભગવાન

કે હજી પૃથ્વીના એક ભાગ ઉપર એવાં માનવજંતુઓ વસે છે, કે જે પોતાના જવા જ ખીજા એક માણસની સામે લાગ્યોની સંખ્યામાં હોવા છતાં ટકી શકતાં નથી. પરંપરા, તમારો હજી પૃથ્વી ઉપરના માનવસમાજનો પુરેપુરો વીકાસ થયો દેખાતો નથી.

નારદ

તેથી તો પેલા બળાઓ પૃથ્વી પરના પ્રભુત્વ સ્થાન પટકાવી બેઠા છે.

ભગવાન

નારદ, હજી પૃથ્વીપરના મનુષ્યોનો વીકાસ થયો જરૂરનો છે. તેઓ આ પંખીઓ [નીચે સાગર ઉપર ઉડતાં પંખીઓ તરફ આંગળી ચીંધી] કરતાં પણ વીશેષ પછાત છે. તેથી જ તેઓ પોતાની અંદર રહેલી શક્તિને દાખી રાખી, પરાશ્રયી બની ખીજાઓને કરગરવાની નીર્માશ્વતા સેવે છે.

નારદ

પ્રભો ! આપ તેમનો ઉદ્ધાર કરો !

ભગવાન

હજી મારું આમ જ અપમાન કરવું આજી રાખવું છે ? હું શું કરી શકું તેમ છું ? તમે નથી જાણતા કે કુદરતના ક્રમમાં કોઈની સત્તા ચાલતી નથી ? માટે જ એવાં મનુષ્યોનો ઉદ્ધાર એ રીતે કુદરત કરે છે : જે તેનામાં ચેતનનો કંઈ પણ અંશ અને છુદ્દી હોય તો તેને ખીલવીને, નહીં તો તેમનો વીનાશ કરીને.

[એકાએક તે ધ્યાનમગ્ન બને છે, નારદ આમ તેમ આંટા મારવા લાગે છે.]

સંપૂર્ણ

નિઃશ્વાસનાં પૂર

લેખક :

ચીનુભાઈ ડાક્ટર

[૧]

જાનવંતી રૂપાળી ને કામળ-અંગી રે!
નીભાંગિ નીરાશ ને નીધન! બનતું મૃત્યુ સંગી રે!
ઉંચકો કામળ કરથી
આખો જન્મારો બળતી!

[૨]

[૩]

નાણુક અંગે પીંટાએલાં વસો નીહળો;
દુઃખનાં વારી અવીરત નીતરે; હળવે પંપાળો-
ધ્રુણથી ના અડકો એને ભીની આંખે જો,
એકે નવ રયાં કલંક; એનાં રૂતાં ચક્ષુ હોળે.
પ્રેમલ કરથી ઉઠાવો,
રહેતું એતું સર્વત્વ
ધરજો કામળ ઉર-ભાવો.
માત્ર એકલકું નારીત્વ!

[૪]

ખઠાવરા હીમ્મતબળથી કીધો બેહકનો બળવો?
નવ કશો એનાં વીવેચન કે અન્વેષણ કો!
કલંકો મરતાં ભુંસાયાં
સુંદર માત્ર રહી જાયા

[૫]

[૬]

અંધોડેથી વીખરાએલા રૂપાળા કાળા
સમારજો ધીરેથી એનાં મુલ્કાં સુંવાળાં.
શાન્તી-ઝગતા એ હોઠો-
ચુંબન ધીરે ત્યાં ચોડા!
કોણ પીતા? જનની કયાં? એને ખડેની શું હોશે?
બ્રાતા કોણ? એ દુખીયારીતું કો ખડાલું રાશે?
દયા આ દેશની સૌ જાશે!
એની લાસ હવે કોશે?!

[૭]

બ્રાતા-ભગીની માત-પીતાની ઉમીંચો બદલાઈ!
પ્રેમ પડયો ઉંચા શીખરેથી! કીસ્મત ચું કચડાઈ!
ભરેલા આખા શહેર મહીં-
રહેવા એને સ્થાન નહીં!

સરીતા જળમાં આથે સુધી અજવાળાં પડતાં;
 રાતે શૂક વીનાની ઉભી; થાકે રડતાં રડતાં!
 મોટાં મોટાં ધર સધળે—
 એને સુવા ક્યાંય ન રે!

કરખીણુ દુનિયાનાં કામાં ના એને કંપાવે,
 ધુધવતી સરીતા ના એને જરીય ગભરાવે,
 વાયુ ઠંડા ધ્રુમવે!
 કુદરત થે વેરી થાયે!

[૧૦]

ગાંડાંતુર મજનતા' પાણી જોતાં નહીં ડધાઇ,
 “હાથ હવે!” કહી દોટ મુકી જઈ જળમાં પછડાઇ!
 ‘નડતાં કોને કોનાં પાપો?!’
 દેતી દારણુ એ શાપો!

[૧૧]

[૧૨]

હેયા—સુનાં માણસ એમાં ના'જો ને ધોજો!
 હોશિ કુખીયારીનાં આંસુ લોહી તણું પીજો!
 તત્સીર આ ચીતરી જોજો!
 ઉઝની ફૂરતા પર રોજો!

ઠંડાં ગાત્રો થીજે એનાં તે પહેલાં જાજો,
 વીનય અને માયાથી એને દીકાસા દેજો,
 નાણુક નાની રૂપાળી
 કામળ કરથી ઉંચકજો!

[૧૩]

શુન્યતા સહ દ્રષ્ટી સધિ એની સુતી આંખિ,
 ઘેરી મક્ષીનતની પેશી પાર ભાપીય વાંચિ?
 એને ધારેથી માંચજો!
 આંખનાં અમૃતત્યાં સીંચજો

[૧૪]

[૧૫]

દુઃખી રીતે નાશ થતી રે!
 પાશવતાથી મરતી!
 આવી ઉંઘ મહીએ પાગલ
 પણુની જ્વાળા બળતી!
 મુંગા શબ્દો ઉચરતી
 કર એ છાતી પર ધરતી.

નીબંજતા સ્વીકારે જીવન
 પાપી એ સ્મરતી,
 ચોતાનાં સૌ પાપ વીનયથી
 જગ ચરણે ધરતી!
 નારીઓ ભડકે ભડભડતી!
 જન્મ થકી રડતી રડતી!! *

અહિપ્ત હિંદીઓ: સામ્રા

બ્રિટિશ સામ્રાજ્યમાં મુસાફરી કરતાં મી. ડી. પી. દ્વારને થયેલા કડવા અનુભવ તે જાતેજ વર્ણવી ખતાવે છે.

સામ્રાજ્ય પાછ

પારસી સમાજની

[લેખક :

જે સમયે હીંદને બ્રીટીશ સામ્રાજ્યનાં બીજાં સંસ્થાનોની સમાન સ્થિતિમાં મુકવા માટેનું બંધારણ ધડવા સારૂ ઇંગ્લંડ તેમજ હીંદમાં પ્રયાસ થઈ રહેલા છે, તે જ સમયે સામ્રાજ્યના ગોરાં સંસ્થાનોમાં હીંદીઓને સામ્રાજ્યનાં અંત્યજે તરીકે માની, તેમની સાથે એ ગતવું વર્તન ચલાવવાનું હજી યાદુ જ રહ્યું છે. મારા તાજેતરના અનુભવથી એ વાત મને મુરખના પ્રકાશ જેવી સમજાઈ ગઈ છે.

ગયા ફેબ્રુઆરીમાં હું ઓસ્ટ્રેલીઆની થોડા દહાડાની મુસાફરીએ ગયો, ત્યારે ખ્રીસ્તેનના બંદરેથી હું ત્યાંની જુમીમાં દાખલ થયો હતો. એ બંદરનાં બારણામાં હું હજી તો પગ મુકું ત્યાં તો ત્યાંના વસાહતખાતાના અધિકારીઓએ મને સીધા, આડા અને અવળા એમ અનેક જાતના પ્રશ્નો પુછ્યા હતા, તેમાં કેટલાક તો તદ્દન બીનજરૂરી અને અપમાનકારક હતા. છતાં મારે તે તમામ અપમાનો ગળી જઈને, બંધાજ સવાલોના જવાબ આપવા પડ્યા હતા.

જાણે બધા જ હીંદીઓને જાતાં જ તેઓ બ્રોશીયીક હોય એમ અહીં માની જ લેવામાં આવે છે, તેથી મને એવો પ્રશ્ન પણ પુછવામાં આવ્યો હતો કે, ‘તમે બ્રોશીયીક તરફ સમભાવ ખતાવો છો ખરા કે?’

આ જ વખતે, મારી સાથે જ સ્ટીમર-માંથી ઉતરેલા બ્રીટીશ સામ્રાજ્યના બીજા પ્રદેશવાસીઓને માત્ર તેમના મુસાફરીના પરવાના [Passports] જોઈને જ એક પણ પ્રશ્ન પુછ્યા વીના જવા દેવામાં આવ્યા હતા.

મારી પાસે લંગનથી કઢાવવામાં આવેલા મુસાફરીનો પરવાનો હતો, ઉપરાંત મેં ત્યાંના સત્તાવાળાઓને એવી ખાત્રી આપી હતી કે, એશીઆવાસીઓની સામે જે પ્રતિબંધ ત્યાં છે, તેનો લંગ કરીને હું, ઓસ્ટ્રેલીઆમાં કાયમને માટે રહેવા માટે મને પૈસા મળે તો પણ રહેવાની દરકાર કરું તેમ નથી, તેમ છતાં પણ મારી ઉપર આવાં વીતક નાખવામાં આવ્યાં હતાં.

* * *

ઉદ્ધત ગોરાં સંસ્થાનો

જ્યમાં તેમનું સ્થાન નથી

૫ મરી ફીટનારાઓને અર્પણ

સામ્રાજ્યનાં સંસ્થાનાને કંઈજ પરવા નથી

દી. પી. દાવર]

ન્યૂ ઓરિયનમાં પણ હું માત્ર મુસાફર તરીકે જ ગયો હતો, ત્યાં બંધર ઉપર ઉતરતાં ભરવું પડતું નીચમ પ્રમાણેનું કારમ ભરવા છતાં, એ દેશના કાયદાઓનું પાલન કરવા માટેની સોગંદ ઉપર પ્રતીજ્ઞ લેવી પડી હતી—જાણે કે તે સમજી શકતું જ ન હોય—ઉપરાંત ૧૦૦ પાઉંડ ત્યાં અનામત મુકવા પડ્યા હતા. આ માત્ર હું એશીઆવાસી—હીંદી હોવાને લીધે જ; બાકી તો તમામ ખ્રીષ્ટીય ગોરી પ્રજા અને અમેરીકનોને માટે પણ પ્રતીજ્ઞાપત્ર ભરવું પડતું નથી કે નાણાં અનામત મુકવાં પડતાં નથી.

* * *

હું જ્યારે ન્યૂઝીલેન્ડમાં હતો ત્યારે ત્યાંથી બ્રહ્મચર સ્ટાર કંપનીની સ્ટીમર મારફત દક્ષીણ આફ્રીકા જવા માટેની ટીકીટ લેવાનો મેં પ્રયાસ કર્યો હતો, પરંતુ મને તે કંપનીના આડતીઆઓએ ખુલ્લે ખુલ્લું જણાવી દીધું કે, અમારે એ કંપનીની સ્ટીમરો ઉપર કોઈ પણ હીંદીને મુસાફરી કરવા

માટે ટીકીટો આપવી જ નહીં એવી અમને કંપની તરફથી ખાસ મુચ્ચનાઓ મળેલી છે.

તેમ છતાં ત્યાંથી સીડની આવીને મેં દક્ષીણ આફ્રીકા જવાની ટીકીટ મેળવી, એમ કરવામાં મારો આશય એ હતો કે ત્યાંથી ઇંગ્લેન્ડની મુસાફરી કરીને છેલ્લે મારે હીંદુસ્થાન જવું.

પરંતુ કેપટાઉન પહોંચ્યા ત્યાં તો, ત્યાંના વસાહતખાતાના સત્તાવાળાઓ તરફથી, મને તેમના ૧૯૧૪ ના વસાહતી કાનુનની કલમ પ્રમાણે તુરતા તુરત નોટીસ પહોંચાડવામાં આવી. એ કલમ દક્ષીણ આફ્રીકાના યુનીયનના કોઈ પણ ભાગની જમીન ઉપર એશીઆવાસીઓને પગ મુકતાં અટકાવે છે.

મારે સારૂ હીંદી સરકારના દક્ષીણ આફ્રીકામાંના એજન્ટ ભારે પ્રયાસ કર્યા, તેમ જ કેપટાઉનમાં વસતા એક જરથોસ્તી ભાઈએ માત્ર એ દેશમાં ફરીને ચાલ્યા જવાની કમચલાઉ પરવાનગી મને મળે તે માટે ઘણાં ઘણાં વાતાં કર્યાં, છતાં મને ત્યાંની જમીન ઉપર પગ મુકવાની તો પરવાનગી

ને પાંશરાં કેમ કરશો ?

ન જ અપાઇ, પણ ઉલટાં હું જે સ્ટીમરમાં ત્યાં ગયો હતો તેમાંથી ઉતરીને તે જ દીવસે દરબન જતી બીજી સ્ટીમરમાં બેસવાની મેં પરવાનગી માગી તે પણ મને આપવામાં આવી નહીં. મારો વીચાર એવો હતો કે દરબન વાળી સ્ટીમરમાં જઈ, દરબનથી પુર્વ આફ્રીકા જતી બીજી સ્ટીમર બદલીશ, છતાં તેટલી છુટ પણ મને આપવામાં ન આવી.

ટ્રેપટાન્નિના સત્તાવાળાઓની આવી મુખ'તા ભરી અને અભીમાની વલણને લીધે, મારે પુષ્કળ પ્રતીકુળતા વેડીને તેમ જ નકામા ખર્ચ'માં ઉતરીને, એની એ જ સ્ટીમરમાં ફરજિયાત લંડન જવું પડ્યું, આથી મારો તમામ કાર્યક્રમ ઉલટાઇ ગયો અને મારી બધી યે યોજનાઓ તુટી પડી.

* * *

જગતના ઘણા ભાગોમાં મેં મુસાફરીઓ કરી છે, તે ઉપરથી હું ખાતીપુર્વક કહું છું કે, બ્રીટીશ સામ્રાજ્યનાં સંસ્થાનોમાં અને વસાહતોમાં મારા દેશવાસીઓ તરફ જે ભત્તનો અવરોધ અને શરમજનક છબ્બા-ભયો બેદલાવ બતાવવામાં આવે છે, તેવું બીજા ક્યાંય થતું ભાગ્યે જ મારા જાણ્યામાં આવ્યું છે. મારે જે વેદતાભર્યા અપમાનો વેઠવાં પડ્યાં છે, તે માત્ર સંકુચીત મનોદશા, જાતીય દ્વેષ અને મીઠ્યા મોટાઇની હલકટ ભાવનામાંથી જ જન્મે છે, તેથી દેશ દેશ વચ્ચેની કડવાશની લાગણીઓને ઉત્તેજન મળે છે, આવી પરીસ્થિતી કાયમ હોય તેવે રખતે સામ્રાજ્યને “સ્વતંત્ર રાષ્ટ્રોનો સંઘ” બનાવવાની થતી બધીએ વાતો બીજી કશું જ નહીં પણ કેવળ દેશી દોંગ હોય તેવી જ થઇ પડે છે.

ગમે તેવા મોટા દરજ્જાનો કે ગમે તેટલી શીક્ષણની લાપકાતવાળો હીંદી, સામ્રાજ્યનાં

કેટલાંક સંસ્થાનોમાંથી પસાર પણ થઇ શકતો ન હોય, તો પછી ત્યાં તેના કાયમના વસવાટની તો વાંત જ શું કરવી? આમ છતાં એ સંસ્થાનોના ગમે તેવા હાલી-મવાલીઓ માત્ર ગારી ચમડીવાળા બ્રીટીશ પ્રમુખના હોવાની એકલી જ લક્ષણથી હીંદમાં કાયમનો વસવાટ કરી શકે છે, તેમ જ પોતાની મરજી માફક હીંદમાં આર્થિક લુટ ચલાવી શકે છે!

આવી પરીસ્થિતીમાં આપણા દેશવાસીઓ આ ‘યશસ્વી સામ્રાજ્ય’ની જાંજીરોમાંથી મુક્ત બનવા માટેના જીલ્લમાં ગમે તેટલા ભોગ આપવા તત્પર બને એમાં શું તવાઈ?

દરીઆપાર વસતા પોતાના ખીરદરોને યોગ્ય ન્યાય મળે તે માટે, તેમ જ આપણા રાષ્ટ્રીય સ્વમાન અને પ્રતીષ્ઠાને સાચવવા માટે, સ્વદેશમાં વસતા હીંદીઓ નીલન એટલું કરી શકે છે કે, જે જે દેશો હીંદની પ્રતીષ્ઠાનું અપમાન કરતા હોય, તેમને તેમની જ રીતે પુરેપુરો સ્વાદ ચખાડવા તેમ જ રાષ્ટ્રીય વેરનો બદલો લેવા માટેના કાયદાઓ હીંદી ધારા સભામાં પસાર કરાવવા.

ન્યાય અને નીધપક્ષપાતપણાના ભારે હેવાનીયત ભરેલો હાલો કરનારા આ બ્રીટીશ સામ્રાજ્યના સભ્ય તરીકે રહેવા માટે મારા જે દેશખંધુઓ હજી થે ધમચછાડ કરી રહેલા છે, તેને માત્ર મારે એટલું કહેવું છે કે, એ સામ્રાજ્યનાં આશીર્વાદોનો જાતી અતુલ્ય મેળવવા માટે તમે એ સંસ્થાનોમાં એક વખત સાદા સીધા હીંદી તરીકે મુસાફરી કરો. આ માટે હું તેમને માત્ર દક્ષીણ આફ્રીકાની જ મુસાફરી કરવાનું કહીશ, કે જ્યાં હજી એ આપણા દમરો દેશખંધુઓ પોતાની ઉપર લદાયલી શરમી-દગીભરી નાલાયકાતો નીચે કચડાતા, અપમાનભરી દશામાં હોય છે. તેમની અ-

પ્રતીષ્ઠા કરનારાં જે બંધનો એમની ઉપર નાખવામાં આવ્યાં છે તેથી ગાંધી-સ્મૃત કરાનામાનો તેમજ તેવાં બીજાં લખાણોનો સીધો અને તુંદમીભર્યો ભંગ કરવામાં આવે છે.

લંકન : મે : ૨૦ : ૩૧

*

*

*

[મી० દાવરને સામ્રાજ્યનાં તોછડાં ગોરાં સંસ્થાનોમાં આવ્યાં અપમાન સહન કરવાં પડે છે, એથી તે ભાષને સામ્રાજ્ય તરફ વળી તીરસ્કાર થયો છે. પરંતુ અમે તો ખુદ મુખાષના બંદરમાં યુરોપ જતા આપણા પ્રતીષ્ઠિત હીંદીઓનાં થતાં ભયંકર અપમાન નજરે નેપાં છે, તેમજ તેને લગતી અનેક શરમકયાઓ સાંભળી છે.

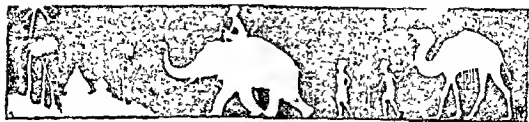
બંદર ઉપર જે ગીજી અને તોછડા સાજાં ધોળાં માટે-અથવા કહો કે પોતાના ગોરા અગ્રીમાનનું પ્રદર્શન કરવા સારું-ઉમા રહે છે, તે ગમે તે દેશના હાલી મચાલી જેવા ગોરી ચમડીવાળા મુસાફરનો પાસપોર્ટ ફરથી જોઈને જ તેમને સ્ટીમર પર જવા દે છે, ત્યારે પ્રતીષ્ઠિત, સુશીક્ષિત અને સંસ્કારીતામાં

કાંઈ પણ મોભાદાર ગોરાથી સહેજ પણ ન ઉતરે તેવા હીંદીઓના પાસપોર્ટ ચીપી ચીપીને જોતાં, તેમને અનેક સવાલો કરતાં અને તેમની સાથે અપમાનજનક રીતે વર્તતાં જોવા છે. ગયા એપ્રિલના છેલ્લા અઠવાડીયામાં ક્રાન્સ જતા અમારા એક સ્ટેડીને આવી દશામાં મુકવામાં આવ્યા, ત્યારે તેમણે અકળાઈને પેના મીજી અને તોછડા સાજાંને પુછ્યું : “તમે બધા મુસાફરોના પાસપોર્ટ આવી જ રીતે તપાસો છો ? ”

“ના.”

૨૦ દેવનું સંપુર્ણ પ્રદર્શન કરતાં, અને જાણે એ જવાબ આપવામાં પોતે બીટીશ સામ્રાજ્યની પ્રતીષ્ઠાને હીંદમાં વીળવશાળી બનાવે છે એવું સ્પષ્ટ અગ્રીમાન ભત્તાવતાં, જ્યારે એ સાજાં ‘ના’ શબ્દ ઉચ્ચાર્યાં, ત્યારે પેના હીંદી સમજન તરફ એના મોં પર અને આંખોમાં જે તોછડાઈ તરવરતી હતી, તે અમે નજરે નજર જોઈ છે.

આ જાતના અનુભવ જેમને થયા હોય, તેવાં હીંદી સ્ત્રી પુરુષોને અમે ચર્ચા ચલાવવા આમંત્રણ આપીએ છીએ. તાંત્રી]

સભ્યતાનો નાશ કરો!

જે સભ્યતાને નામે જગતના
કરોડ મનુષ્યોનો સંહાર થાય છે,
તે સભ્યતાના નાશની જરૂર છે.

: લેખક :

સામાન્યજન

ઉદ્દામ વીચારકોએ સભ્યતા [Civilisation] ના પ્રશ્ન વીધે અત્યાર સુધીમાં ઓછામાં ઓછા વીચાર કર્યો છે. તે લોકો એ વાત જ વીસરી ગયા છે કે, સભ્યતા એ પણ રાક્ષસતા અને અનાયતાની માફક એક ઐતીહાસીક ક્રમ છે.

પશ્ચીમના માણસો એ ઐતીહાસીક ક્રમને માનવ જાતીની ઉત્ક્રાંતી તરીકે ઓળખાવે છે. તેમના ક્રમ પ્રમાણે હાલના મુડીનાઠ્ઠા આશરાવાળી સભ્યતાવાળો માણસ મુળ વાંદરા જેવા જંગલી પ્રાણીમાંથી વીકાસ પામ્યો છે.

છતાં એ સભ્યતાના મુળ મુદ્દાની ચર્ચા વખતે ઉદ્દામ વીચારકો ગુન્થવાડો કરે છે, મુડીવાદી અને વર્ગોત્તુજ હીત જ્ઞેનારી સમાજરચનામાં જેનાં બહુ વખાણુ થાય છે તે સભ્યતાની બરાબર મીમાંસા કરી તેની તેઓ પુરેપુરી ઝાટકણી કાઢી શકતા નથી. તેમ કરતાં તેમને સમાજનો ડર લાગે છે, તેથી રાક્ષસતા અને અનાયતાની માફક સભ્યતા પણ એક ઐતીહાસીક ક્રમ છે એનો નીશ્ચય કરવાના કામથી પણ તેઓ દુર રહ્યા છે.

સભ્યતાના પ્રશંસકો માને છે. તેમ સભ્યતા અમર વસ્તુ નથી. પ્રત્યેક ઐતીહાસીક ક્રમની માફક એનો સમય પણ પુરે પડે, અને જેમ રાક્ષસપણા [devagery]

પછી અનાયપણું [barbarism] આવ્યું અને તે પછીના વીકાસક્રમમાં સભ્યતાએ [Civilisation] તેડું સ્થાન લીધું, તેમ હવે પછીના વીકાસમાં એ સભ્યતાનું સ્થાન સમાજવાદ (Socialism) લેશે, અને ઐતીહાસીક દૃશ્યપટ ઉપરથી સભ્યતા કાયમને માટે અદૃશ્ય થઈ જશે.

કાલે માકસના ઉદ્દામવાદી અનુયાયીઓ તરફથી તૈયાર થતા સાહિત્યમાં સુદ્ધ ઘણી વખત અવતરણમાં 'સભ્ય' [Civilised] 'સભ્યતા' વગેરે શબ્દો વપરાયલા નેપ્રએ છીએ. તેમાંથી એ ફલીતાય નીકળે છે કે, એ શબ્દોમાં રહેલા અર્થ જોતાં જો તે મનુષ્ય સાટે વપરાય તો તેનો 'ઘણા જ માનનીય' એવો અર્થ થાય છે, કાંઈ કાંઈ માટે તે વપરાય ત્યારે તે 'ઘણું જ આદર્શનીય' એવો અર્થ થાય છે, અને કાંઈ સંસ્થા માટે વપરાય ત્યારે 'કલ્પના કરી શકાય તેવી સારામાં સારી' તેવો તેનો અર્થ થતો હોય છે.

દાખલા તરીકે અમેરીકન માલીકીના રખરના ખેતરોમાં કામ કરનારા કમઘરોની દુર્દશા માટે વીવેચન કરતાં કાંઈ લેખક લખે કે : "આવી શુદ્ધામી તો માત્ર 'સભ્ય' અમેરીકાનાં સંયુક્ત સંસ્થાનોમાં જ સંભવી શકે." અહીં 'સભ્ય' શબ્દને અવતરણુ ચીનહની વચ્ચે મુકવામાં એવો પ્વની રહેલો

છે કે, આવી સ્થિતિનો સમ્યક્તામાં સમાવેશ થઈ શકે નહીં. પરંતુ તેમ કહેવું એ દોષભરી વીચારસરણી છે.

ત્રીમંથ દૃષ્ટિએ વીચાર કરનાર સમજી શકશે કે, એ સમ્યક્તાના પાયા ઉપર જ એક વર્ગ તરફથી થતી ખીજ વર્ગની હુંટની હમારત ઉભી કરવામાં આવે છે. ખીજ શબ્દમાં કહીએ તો સમ્યક્તા-પદી હવે તે ગુલામની, જમીનદારશાહીની કે મુડીવાદીની હોય-ને હુંટથી હુદી પાડી શકાતી નથી, એટલે ઉચ્છેદન વર્ગ (Class society) તરફની હુંટનો નાશ કરવો તેનો અર્થ સમ્યક્તાનો નાશ કરવા બરાબર છે.

એટલે સમ્યક્તાને અવતરણ ચીન્દમાં પણ ઉદ્દામ વીચારકો પોતાના લેખોમાં મુકે, તેથી ધણા જ ગેરકાલ થવા સંભવ છે, કેમકે તેથી સામાન્ય જનસમુદ્ધાનો મનમાં ગેરસમજ ઉભી થાય છે અને સાત્રાજ્યવાદીઓના તેમજ મુડીવાદીઓના હાથે રીઆતા શ્રમજીવીઓને અને ખેડૂત સમુદાયને છેલ્લે સરવાળે તેથી પારાવાર તુકરાન થાય છે.

આ સમ્યક્તાને ઉચ્છેદન નામ આપનાર મુડીવાદીઓની પ્રથમ સા ગાનારા વીદ્વાનો છે, પરંતુ એ સમ્યક્તાની આસપાસ ઉભા કરેલા આભાસવું ખરીદાન તો મુડીવાદના વીરોધી વીચારકો અને લેખકો થઈ પડ્યા છે, એટલે જ્યાં સુધી સમ્યક્તાને લાગેવળગે છે ત્યાં સુધી બંને સામસ્યે જતા વીચારવાળાઓ એક બની જાય છે. પહેલા વર્ગના વીદ્વાનો માને છે કે, સમ્યક્તા અમરજીવી છે, અને મુડીવાદ એ તેની ઉંચામાં ઉંચી કક્ષા છે એટલે તે પણ એની જ માફક અમર છે. આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિવાળાઓના શબ્દોમાં કહીએ તો મુડીવાદી સમ્યક્તા એ જ સ્વયંશ્રુ [absolute] છે. ત્યારે માફકના મતાનુ-

યાયીઓ મુડીવાદને એ રીતે માનવા તૈયાર નથી, છતાં સમ્યક્તાને માટે તો તેઓ એ બ્યાખ્યા સ્વીકારે છે. આ સંબંધમાં વીચાર કરીએ તો, ત્રીમંતોની વીચારસરણીએ ચાલનારાઓ, ન્યાયની નજરે તેમના વીરોધીઓ કરતાં વીરોધ ખરા છે. કેમકે સમ્યક્તાને ત્રણ ક્રમ છે: ગુલામ, જમીનદાર અને મુડીવાદી. અને તેમાંના બે તો અત્યાર પહેલાં પૃથ્વીપટ્ટી અદસ્ય થઈ પડીલાસની અગાધ ગુલામો બરાબ ગવા છે, અને માત્ર સમ્યક્તાને તેના મુડીવાદીઓની નજરે થતા અર્થમાં જ સ્થાન છે, એટલે તેનો અર્થ એટલો જ થયો કે એ જાતની સમ્યક્તાનો સ્વીકાર, તે ખીલું કંઈ જ નહીં પણ માત્ર મુડીવાદનો જ સ્વીકાર છે. તેથી જ ભવિષ્યમાં ઉદ્દામ વીચારકોએ આ ધંદળાઓમાંથી છુટી જવાની જરૂર છે. અત્યાર સુધી તેઓ એ ધંદળાઓમાં ફસાયા તેવું કારણ એ જ કે, મુડીવાદીઓએ કરેલા સમ્યક્તાનો અર્થ તેમણે સચો માનીને સ્વીકારી લીધો. એમનો એ અર્થ મનુષ્યમાં જે જે કંઈ ઉત્તમ તત્ત્વો છે તે, અને તેની ઉત્ક્રાંતિ થઈને તે જે વધુ પરીપુરુષ બન્યા છે તેને બતાવનારો લેખાય છે. આથી ખીજ ઉદ્દામ વીચારકો ફસાયા, પરંતુ એન્જલસ તેમાં ફસાયો નહીં, તેની નજરે તો સમ્યક્તા એટલે સફાઈથી જનતાને હુંટનારો સમાજ એ જ અર્થ થયો હતો.

ઉંડા વીચારકો કહે છે કે માનવ સમાજ ત્રણ વીભાગોમાંથી પસાર થયો છે. એ ત્રણ વીભાગ મનવજાતીની ઉત્ક્રાંતિનાં પગથીયાં મનાય છે-રાક્ષસ, અનાય અને સમ્યક્ માનવજાતી એ તેના ક્રમ છે. જેમ હીંદમાં તેમ પશ્ચિમમાં પણ એવા ક્રમ થાજાયલા છે. હીંદમાં પણ પહેલા બે વર્ગમાં આવનાર મનુષ્યો અત્યાર પહેલાં નાશ પામી ચુક્યા

સભ્યતાનો નાશ કરો!

જે સભ્યતાને નામે જગતના
કોરોડો મનુષ્યોનો સંહાર થાય છે,
તે સભ્યતાના નાશની જરૂર છે.

: લેખક :

સામાન્યજન

ઉદામ વીચારકોએ સભ્યતા [Civilisation] ના પ્રશ્ન વીધે અત્યાર સુધીમાં ઓછામાં ઓછો વીચાર કર્યો છે. તે લોકો એ વાત જ વીસરી ગયા છે કે, સભ્યતા એ પણ રાક્ષસતા અને અનાયત્તાની માફક એક ઐતીહાસીક ક્રમ છે.

પશ્ચીમના માણસો એ ઐતીહાસીક ક્રમને માનવ જાતીની ઉત્ક્રાંતી તરીકે ઓળખાવે છે. તેમના ક્રમ પ્રમાણે હાલના મુડીવાદના આચારવાળી સભ્યતાવાળો માણસ મુળ વાંદરા જેવા જંગલી પ્રાણીમાંથી વીકસ પામ્યો છે.

છતાં એ સભ્યતાના મુળ મુદ્દાની ચર્ચા વખતે ઉદામ વીચારકો ગુચ્ચવાડો કરે છે, મુડીવાદી અને વર્ગોત્તુ જ હીત જોનારી સમાજરચનામાં જોનાં બહુ વખાણ થાય છે તે સભ્યતાની બરાબર મીમાંસા કરી તેની તેઓ પુરેપુરી ઝાટકણી કાઢી શકતા નથી. તેમ કરતાં તેમને સમાજનો ડર લાગે છે, તેથી રાક્ષસતા અને અનાયત્તાની માફક સભ્યતા પણ એક ઐતીહાસીક ક્રમ છે એનો નીચુંપ કરવાના કામથી પણ તેઓ દુર રહ્યા છે.

સભ્યતાના પ્રશ્નકો માને છે તેમ સભ્યતા અમર વસ્તુ નથી. પ્રત્યેક ઐતીહાસીક ક્રમની માફક એનો સમય પણ પુરે થશે, અને જેમ રાક્ષસપણા [barbarism]

પછી અનાયત્તાપણું [barbarism] આવ્યું અને તે પછીના વીકસક્રમમાં સભ્યતાએ [Civilisation] તેનું સ્થાન લીધું, તેમ હવે પછીના વીકસમાં એ સભ્યતાનું સ્થાન સમાજવાદ (Socialism) લેશે, અને ઐતીહાસીક દૃશ્યપટ ઉપરથી સભ્યતા કાયમને માટે અદૃશ્ય થઈ જશે.

કાલે માકસના ઉદામવાદી અનુયાયીઓ તરફથી તૈયાર થતા સાહિત્યમાં સુદાં ધણી વખત અવતરણમાં 'સભ્ય' [Civilised] 'સભ્યતા' વગેરે શબ્દો વપરાયલા નોંધ્યે છીએ. તેમાંથી એ ફલીતાથ' નીકળે છે કે, એ શબ્દોમાં રહેલા અર્થ જોતાં જો તે મનુષ્ય માટે વપરાય તો તેનો 'ધણા જ માનનીય' એવો અર્થ થાય છે, કોઈ કાચ' માટે તે વપરાય ત્યારે તે 'ધણું જ આદર્શ'નીય' એવો અર્થ થાય છે, અને કોઈ સંસ્થા માટે વપરાય ત્યારે 'કલ્પના કરી શકાય તેવી સ્વારામાં સારી' તેવા તેનો અર્થ થતો હોય છે.

દાખલા તરીકે અમેરીકન - માલીકીના રખરના ખેતરોમાં કામ કરનારા કમલારોની કુદૃશ માટે વીવેચન કરતાં કોઈ લેખક લખે કે : "આવી ગુલામી તો માત્ર 'સભ્ય' અમેરીકાનાં સંયુક્ત સંસ્થાનેમાં જ સંભવી શકે." અહીં 'સભ્ય' શબ્દને અવતરણ ચીનહતી વચ્ચે મુકવામાં એવો ખતી રહેલા

છે કે, આવી સ્થિતિનો સમ્યક્તામાં સમાવેશ થઈ શકે નહીં. પરંતુ તેમ કહેવું એ દોષભરી વીચારસરણી છે.

નીમળ દબીએ વીચાર કરનાર સમજ શકશે કે, એ સમ્યક્તાના પાયા ઉપર જ એક વર્ગ તરફથી થતી ખીજ વર્ગની કુટંતી ઇમારત ઉભી કરવામાં આવે છે. ખીજ શબ્દોમાં કહીએ તો સમ્યક્તા-પટ્ટી ભલે તે ગુલામની, જમીનદારશાહીની કે મુડીવાદીની હોય-તે કુટંતી જુદી પાડી શકતી નથી, એટલે ઉજળીયાત વર્ગ (Class society) તરફની કુટંતી નાશ કરવો તેનો અર્થ સમ્યક્તાનો નાશ કરવા બરાબર છે.

એટલે સમ્યક્તાને અવતરણ ચીન્દમાં પણ ઉદ્દામ વીચારકો પોતાના લેખોમાં મુકે, તેથી થણા જ ગેરલાભ થવા સંભવ છે, કેમકે તેથી સામાન્ય જનસમુદાય મનમાં ગેરસમજ ઉભી થાય છે અને સાત્તાજન્યવાદીઓના તેમજ મુડીવાદીઓના હાથે રીખાતા શ્રમજીવીઓને અને ખેડૂત સમુદાયને છેલ્લે સરવાળે તેથી પારાવાર નુકશાન થાય છે.

આ સમ્યક્તાને ઉજળું નામ આપનાર મુડીવાદીઓની પ્રેરણા ગાનારા વીદ્વાનો છે, પરંતુ એ સમ્યક્તાની આસપાસ ઉભા કરેલા આભાસનું બહીષ્કાર તો મુડીવાદના વીરોધી વીચારકો અને લેખકો થઈ પડ્યા છે, એટલે જ્યાં સુધી સમ્યક્તાને લાભેરળા છે ત્યાં સુધી બનને સામસામે જતા વીચારવાળાઓ એક બની જાય છે. પહેલા વર્ગના વીદ્વાનો માને છે કે, સમ્યક્તા અમરજીવી છે, અને મુડીવાદ એ તેની ઉંચામાં ઉંચી કક્ષા છે એટલે તે પણ એની જ માફક અમર છે. આધ્યાત્મિક દબીવાળાઓના શબ્દોમાં કહીએ તો મુડીવાદી સમ્યક્તા એ જ સ્વયંશ્રુ [absolute] છે. ત્યારે માકસના મતાનુ-

યાયીઓ મુડીવાદને એ રીતે માનવા તૈયાર નથી, છતાં સમ્યક્તાને માટે તો તેઓ એ વ્યાખ્યા સ્વીકારે છે. આ સંબંધમાં વીચાર કરીએ તો, શ્રીમંતોની વીચારસરણીએ ચાલનારાઓ, આપની નજરે તેમના વીરોધીઓ કરતાં વીશેષ ખરા છે. કેમકે સમ્યક્તાને ત્રણ ક્રમ છે: ગુલામ, જમીનદાર અને મુડીવાદી, અને તેમાંના બે તો અત્યાર પહેલાં પૃથ્વીપટ્ટેથી અદૃશ્ય થઈ ઇતિહાસની અગાધ ગુફામાં લગાઈ ગયા છે, અને માત્ર સમ્યક્તાને તેના મુડીવાદીઓની નજરે થતા અર્થમાં જ સ્થાન છે, એટલે તેનો અર્થ એટલો જ થયો કે એ જાતની સમ્યક્તાનો સ્વીકાર, તે ખીજું કંઈ જ નહીં પણ માત્ર મુડીવાદનો જ સ્વીકાર છે. તેથી જ ભવિષ્યમાં ઉદ્દામ વીચારકોએ આ ઇંદ્રજાળમાંથી છુટી જવાની જરૂર છે. અત્યાર સુધી તેઓ એ ઇંદ્રજાળમાં ફસાયા તેવું કારણ એ જ કે, મુડીવાદીઓએ કરેલા સમ્યક્તાનો અર્થ તેમણે સત્યો માનીને સ્વીકારી લીધો. એમનો એ અર્થ મનુષ્યમાં જે જે કંઈ ઉત્તમ તત્ત્વો છે તે, અને તેની ઉત્ક્રાંતી થઈને તે જે વધુ પરીપુરુષ બન્યા છે તેને બતાવનારો લેખાઈ છે. આથી ખીજા ઉદ્દામ વીચારકો ફસાયા, પરંતુ એજ્ઞાનેસ તેમાં ફસાયા નહીં, તેની નજરે તો સમ્યક્તા એટલે સફાઈથી જનતાને કુટંતીનો સમાજ એ જ અર્થ થયો હતો.

ઉંડા વીચારકો કહે છે કે માનવ સમાજ ત્રણ વીભાગોમાંથી પસાર થયો છે. એ ત્રણ વીભાગ મનવજાતીની ઉત્ક્રાંતીનાં પ્રગતીયક મનાય છે-શક્ષિ, અનાય અને સમ્ય માનવજાતી એ તેના ક્રમ છે. જેમ હીંદમાં તેમ પશ્ચિમમાં પણ એવા ક્રમ યોગ્યતા છે. હીંદમાં પણ પહેલા બે વર્ગમાં આવનાર મનુષ્યો અત્યાર પહેલાં નાશ પામી ચુક્યા

છે. પશ્ચીમના વીચારકો યુક્તમ, જમીનદાર અને મુડીવાદી એવા ત્રણ વીભાગો પાડે છે. તેમાંથી પહેલા બે વર્ગના લોકોનો પશ્ચીમમાં નાશ થઈ ગયો છે; એટલે કે પ્રાચીન યુગની જુદા જુદા પ્રકારની યુક્તમી સભ્યતાનો [ગ્રીક, રોમ, ગ્રીસ, રોમ વગેરેમાં હતી] નાશ થયો છે, તે જ રીતે જમીનદારી સભ્યતાનો જે ત્યાં ભુતકાળમાં થયેલા બળવા અને યુધ્ધોથી નાશ થયો છે. તે જ રીતે અત્યારે

કાલું માદકસના વીચારાનુયાયીઓ સભ્યતાના છેલ્લા ક્રમ મુડીવાદને દના કરવા તત્પર થયા છે. આમ છતાં જ એ વીચાર-સરણીવાળાઓ વળી પેલી 'સભ્યતા (જેનો તેઓ નાશ વાંચે છે) માં શ્રદ્ધા ધરાવે અને એ સભ્યતાના ઐતીહાસીક ક્રમના સંબંધમાં ગોંટાળો કરી તેને સંસ્કૃતી [Culture] ની સાથે સેળસેળ કરી નાખવા તત્પર અને એ નવાઈ જેવું છે.

[૨]

નુમાજમાં પ્રત્યેક યુગે યુગે તેના ખાસ લાક્ષણિક સંસ્કાર હોય છે અને તે એ યુગમાં વર્તી રહેલી ભૌતિક સ્થિતિના પાયા ઉપર રચાયેલા હોય છે. કેટલું પણ સમાજના સંસ્કારનો આધાર તેનાં કક્ષા, ધર્મ, તત્વ જ્ઞાન વગેરે તેનાં જ શીશીક અંગો તે વીક-સાવે છે તેની ઉપર રહેલો છે એ બધાં તે સમાજના ઉજળીયાત વર્ગની મતા બના રહેલી હોય છે. પ્રત્યેક સમાજમાં તેનાં સંસ્કારો અથવા તો નીદાન કેટલાંક સંસ્કારી તત્ત્વો, એની સાથે ઓતપ્રોત બની ગયેલાં હોય છે.

એ સંસ્કાર (Culture) ના પણ ઐતીહાસિક ક્રમ હોય છે તે આ પ્રમાણે: શક્ષી સંસ્કાર, અનાય સંસ્કાર અને સભ્ય સંસ્કાર [Civilised Culture]. ખરી રીતે જ્યાં સભ્યતા શબ્દ વપરાય છે ત્યાં એને બદલે સંસ્કાર એ શબ્દ મુકાવો નેહ્યો. એટલે સંસ્કારનો ઐતીહાસિક ક્રમ ખરો છે, સભ્યતાનો એવો ક્રમ પેલા ભુલ-ભર્યા અર્થ ઉપરથી યોગ્યથો માનવાની ભુલ થાય છે. પરંતુ 'સભ્ય સંસ્કાર' એ શબ્દ જ્યારે સંસ્કારીતાના ઐતીહાસિક ક્રમમાં વપરાયો છે, ત્યારે સભ્યતાના ભુલ-ભર્યા ઉપયોગની વાચકને ખાતરી થશે. હું ક્રમાં

કહીએ તો જ્યાં સભ્ય સમાજ અથવા સમાજની સભ્યતા એ શબ્દો વપરાય છે, ત્યાં સંસ્કારી સમાજ અને સમાજની સંસ્કારીતા એ શબ્દો વપરાયા નેહ્યો. આ દેખીતા ગુચ-વાડાભર્યા ભાષાશાસ્ત્રના વીષયને વીશેષ સહેલી રીતે સમજવા માટે એક ખીજ દ્રષ્ટીબીંદુથી આ વીષયને નેહ્યો, તો એમ કહી શકાય કે, સભ્યતામાં જ વીશેષમાં વીશેષ સંસ્કાર ખીલી શકે છે. એ બંને શબ્દોના અર્થમાં રહેલા ભેદમાંથી ઐતીહાસિક તેમ જ સામાજિક વીજાનમાં તેના ઉંધા ઉપયોગથી થયેલ ગુચવણનો આધિઆપ ખુલાસો થઈ જાય છે. *

* સંસ્કાર [Culture] નો અંગ્રેજી શબ્દ મુળ લેટીનના 'Cultura' ઉપરથી યોગ્યથો છે, અને તેનો અર્થ ખેતી કરવી, જમીન ઉપર મજુરી કરવી, જમીનની દેખરેખ રાખવી તે થાય છે. ગ્રીક તેમ જ રોમનોએ એ શબ્દનો અર્થ ક્રમશઃ વીકાસ અને મનસ્વીક વીકાસ એ રીતે કરેલો છે.

ત્યારે સભ્યતા (Civilization) નું મુળ નગર અને નાગરીક શબ્દના મુળ લેટીન શબ્દમાં રહેલું છે, 'Civitas' શબ્દનો મુળ અર્થ તો નાગરીકોની સમૂહિતા એમ

મુડીવાદીઓ, સત્તાવાદીઓ અને ઉત્તરજાતીઓ
 'ચોતાના સ્વાર્થ'ની સીદ્ધી માટે આ જનતાના
 અનેક ભ્રમ ઉભા કરે છે. કાલ્પ માફકના
 યુગમાં અણુધડ અર્થશાસ્ત્રીઓએ, ઉત્પાદનને
 મુડીવાદીઓની ઉત્પાદનની રીતોની સાથે
 આવે જ ભ્રમ ઉભો કરનારી રીતે સેગમેન્ટ
 કરી નાખી હતી, ત્યારે માફકે જનતાને
 ચેતવ્યા હતા. ઉત્પાદનની આ રીતો સમાજની
 તે યુગની ઐતીહાસીક પરિસ્થિતિના ખાસ
 પરિણામરૂપ હોવા છતાં, ખોટી રીતે તેને
 સામાન્ય ઉત્પાદન તરીકે ઓળખાવવામાં
 આવતી હતી. કેમકે તેમાં મનુષ્ય અને
 કુદરત એ બે મુખ્ય તત્વોનો ઉપયોગ કરવાનો
 હતો. દાખલા તરીકે તે વખતે ગુલામીની
 પ્રથા બંધ પડી હતી અને સામાન્ય માણસો
 ચોતાની મજૂરી વેચવાને સ્વતંત્ર હતા, એ
 મજૂરીનો ઉપયોગ કરવામાં આવે નહીં તો
 મુડીવાદ વરાળ વીનાતા એન્જન માફક
 નકામી જડ વસ્તુ જ થઈ પડે. છતાં પેલા
 અવળમતીઆ અર્થશાસ્ત્રીઓએ મુડીવાદી
 ઉત્પાદનને મદદકર્તા તમામ ઐતીહાસીક

થતો, તે પછી તે તમામ નાગરીકો માટે
 વપરાશ અને છેલ્લે નગર માટે તે શબ્દ
 યોગ્યથો.

પ્રાચીનકાળમાં નાગરીકતાનું બંધારણ
 અમુક જાતીના ભદ્ર પુરુષોના ધોરણે ધડા-
 ચલું હતું, તે પછી તો માણસની પાસે
 જે માલમીલકત હોય તેને ધોરણે નાગરીક-
 તાનો ક્રમ યોગ્યથો.

આ ઉપરથી જણાશે કે 'શહેર' અને
 'સમૃદ્ધતા' એ બેની વચ્ચે ગાદો સંબંધ છે,
 પરંતુ 'શહેર'ને 'સંસ્કાર'ની સાથે કરી જ
 સંબંધ નથી, છતાં અત્યારે મોટે ભાગે
 સમૃદ્ધતા અને સંસ્કારીતા એ બન્ને શબ્દોને
 એકબી ન ખવામાં આવે છે!

વીગતોની અવગણના કરીને તે ઉત્પાદનને
 સામાન્ય ઉત્પાદન તરીકે ઓળખાવી, ઇતી-
 હાસના ક્રમને દુર રાખીને હમેશને સાર એ
 રીતનું ઉત્પાદન કુદરતી અને સાચું છે
 એવું સમજાવવા માંડ્યું હતું. તેવાઓની
 વ્યાખ્યા પ્રમાણે મુડીવાદી ઉત્પાદન આથી
 ક્રમ નહીં પણ કુદરતી હકીકત ગણાવી
 શકાય! એવી જ રીતે અવળમતીઆ મનુષ્ય-
 શાસ્ત્રીઓએ એક જ પતી પત્નીથી ઉત્પન્ન
 થયેલ કુટુંબોને સમાજની ઐતીહાસીક
 રીતી તરીકે નહીં પણ કુદરતી હકીકત
 તરીકે ઓળખાવવા માંડ્યાં હતાં. આથી
 અનેક છુદ્દીમાન લેખકોએ એક પતીપત્ની-
 વાળાં સમ્ય કુટુંબોની તેમ જ તેવાં જ
 કહેવાતાં અનાર્થ કુટુંબોની વચ્ચેના તફાવતનો
 સ્વીકાર કરવાની ના પાડી છે. પરંતુ કૈટલીક
 જાતીઓમાં એક પતીપત્નીવાળાં કુટુંબ
 રોળા માટે એક જીના રવાજની ઉપર
 તરાપ મારવા જેવાં ગણાતાં હતાં. અત્યારે
 પણ જગતમાં એવી જાતીઓ વસે છે કે
 જ્યાં ગોત્ર બદલ વીવાહ કરવા માટે મૃત્યુની
 સજા થાય છે, તેઓ જો જીની ઇચ્છા હોય
 તો લગ્ન કર્યા સીવાય કોઈપણ પુરુષ તેની
 સાથે શરીર સમાગમ રાખે તેની છુટ આપે
 છે, એ ખતાવી આપે છે કે એ સમાજમાં
 એક વખત અમુક સંખ્યાના પુરુષો એક જી
 સાથે લગ્ન કરતા હતા [group marriage]
 અને ઘણી વખત તો ભાઈપણેની વચ્ચે
 પણ લગ્ન સંબંધ બાંધતા હતા. એટલે
 પરગણની એક જી સાથે એક પુરુષ લગ્ન
 કરે તેથી જે પ્રજોત્પત્તિ થાય તે જ કુદરતી
 ગણાય એવો ભ્રમ ઉત્પન્ન કરાવનારાઓ
 અણુધડ સમાજશાસ્ત્રીઓનો મત ખોટો છે.
 જો એ મતને જ સર્વથા સત્ય માનીને
 ચાલીએ, અને મહાભારતમાં આર્યોની ઉત્પ-
 ત્તિનો જે ઇતીહાસ આપ્યો છે, તે ઇતીહાસ

સંગ, સાચો અને કુદરતી હકીકત જોવા ગણીએ તો હીંદમાં વસતા આર્યો તમામ સમાજ અકુદરતી ગણી શકાય !

જેમ સભ્યતા અને સંસ્કારીતાને સ્વ-લેખ કરી દેને મુડીવાદી વીચારકએ સમાજવાદીઓ માટે જમ વિત્તન કર્યો છે, તે જ રીતે તેમણે ઉદ્યોગમાં અને સમાજના લક્ષ સંબંધમાં પણ એવી અનેક જમણાઓ ઉભી કરી છે. પોતાની વ્યવસ્થાને કાયમ કરવા મુડીવાદીઓ તરફથી સમાજવાદીઓ માટે રજુ થયેલી એ છેલ્લામાં છેલ્લી મધ્યજાળ છે. એ મધ્યજાળને તેમણે ધર્મ અને નીતીનું સ્વરૂપ આપી, સભ્યતાના આવરણનો અંધાર-પછેડો તેને ચોરાવ્યો છે. આથી સભ્યતા અને સંસ્કારીતા વચ્ચેના ભેદને ખુલ્લા કરી, સભ્યતાના નામે સામાન્ય જનતા ન દેખાય તેવું કરવાની જરૂર છે.

મુડીવાદીઓ જેને સભ્યતા તરીકે ઓળખાવે છે તે તો ખીલું કંઈ નહીં પણ શહેરીઓની બાહ્ય ટાપટીપની રીતો છે. જેમકે યુરોપવાસીઓ સવારમાં એકબીજાને મળતાં ‘સવારની સલામ’ કહે તે સભ્યતા. અત્યારે હીંદમાં શહેરોમાં વસતા હીંદીઓ પરંપરને મળતાં હસ્તધુનન કરે તે સભ્યતા ગણાય અને ગામડાના માણસ તેને ‘જય જય’ કે ‘રામ રામ’ કહી જીતી હીંદી રીતે બે હાથ જોડીને નમસ્કાર કરે તે ગામડીઆ-પણું, રોંચાપણું, કે અસભ્યતા ગણાય. યુરોપીયનોને ધોરણે છરીકાંટેથી ખાવું તે સભ્યતા ને આંગળાંથી ખાવું તે અસભ્યતા. એમની નીતી પ્રમાણે તમામ વસ્ત્રો સજીને જમવા બેસવું તે સભ્યતા, આર્યોની નીતી પ્રમાણે માત્ર અબોદીઉં પહેરીને જમવા બેસવું તે અસભ્યતા.

એટલે સભ્યતા અને સંસ્કારીતાની વચ્ચે ખોટો ભેદ છે. ગામડાનો માણસ શહેરીઓ

જેવી દેહેવાતી ‘સભ્યતા’થી પરીચીત ન હોવા છતાં ‘સંસ્કારી’ હોઈ શકે છે. તેથી મુડીવાદીઓની એ પોલને ખુલ્લી કરવાની જરૂર છે. અત્યારે એ સભ્યતા [civilisation] ને નામે જનરલ સ્મટસ હીંદીઓને દક્ષીણ આફ્રીકામાંથી કેવળ પોતાના આથીકે લાલ માટે નસાડવા માગે છે અને સામાજ્યવાદી ગોરા મુડીવાદીઓનો તેમાં તેમને સાથ છે. એ સભ્યતાની આગળ ‘ગોરી’ એવું વીશિષ્ટ નામ મુકીને જગતની રંગીન પ્રજાઓને હુંદી રહેલા ગોરા ઉદ્યોગપતીઓએ સામાજ્યોનાં સંરક્ષણને માટે ગોરી સંસ્કૃતિને બચાવી લેવાની જુમરાણુ તો ક્યા-રનીયે કરી મુકેલી જ છે; પરંતુ તેમની એ મનોદશા જોતાં નજીકના લયીબમાં આથીકે અધ્યક્ષમણીને અંગે જે નવા યુદ્ધની નોબતો ગડગડવા માંડશે ત્યારે તો તેઓ “સભ્યતાનું સંરક્ષણ” કરો એ યુદ્ધસુત્ર ઉભું કરીને કે પછી “સામાજ્યવાદ વીરુદ્ધ સભ્યતા” ના સુત્ર વડે સામાન્ય ગોરી જનતાને પણ તે યુદ્ધની હોળીનાં નાળીયર બનાવવાનો પ્રયાસ કર્યા વીના નહીં જ રહે. આ માટે માત્ર એકલા મુડીવાદની ઉપર વેધક પ્રકાશ પાડી, તેની લય કરતા જનતાને ખતાવવાથી નહીં ચાલે; કેમકે આવતા યુદ્ધમાં તેઓ શ્રમજીવીઓને મુડીવદના સંરક્ષણ અર્થે યુધ્ધે ચડવાનું કહેશે નહીં, કેમકે તેથી સામાન્ય શ્રમજીવીઓને નહીં લલચાય એવી તેમને ખાત્રી થઈ છે, પણ તેઓ તો સભ્યતાના સંરક્ષણને માટે તેમને સમરાંગણમાં સીધાવવાને પાનો ચડાવશે. અને પશ્ચીમવાસીઓની વતમાન મનોદશા જોતાં, એ સભ્યતાના સંરક્ષણની ખાતર મરવા માટે જરૂર સડું તૈયાર થશે જ તેમ લાગે છે.

આમ સભ્યતા એ સમાજવાદની શત્રુ છે. સભ્યતા એટલે જ મુડીવાદ. મુડીવાદનો નાશ

એટલે મુડીવાદીઓએ કહ્યેલી સમ્યક્તાનો નાશ. એ સમ્યક્તાનું સંરક્ષણ એટલે સાત્રાજ્યવાદનો અમરપટો. સાત્રાજ્યવાદનો અમરપટો એટલે હીંદ જોની પરાધીન પ્રજાનો નાશ. જગતની તમામ રંગીન પ્રજાઓની કાયમી ગુલામી, નીર્ધનતા, નીર્માત્ર્યતા અને નીરક્ષરતાનો વજ્રલેખ. એ વાત આપણે ધરાધર સમજવી જોઈએ. સમ્યક્તા અને સંસ્કારીતા એ બંને જુદી વસ્તુઓ છે. સંસ્કારીતા સમાજવાદમાં જ વીકસી શકે ને મુડીવાદમાં કરમાઈ જાય. કેમકે સમ્યક્તા ઉજ્જણીયાત વર્ગની મતા છે, ત્યારે સંસ્કારીતા સમાજની મતા છે. તે સમાજમાં સાંસ્કૃતિક સમાનતા હોય તો જ પાકસ પામે. સમ્યક્તાના વીકસમાં શ્રમજીવીઓનો મરો છે, તેથી શ્રમજીવીઓને હમેશાં

દયાયલા, કથાયલા, માત્ર ઉદ્યોગપતીઓનાં કારખાનાંમાં તેમની જરૂર હોય ત્યાં સુધી તેઓ જીવતા રહે તેટલાં નાણાં ઉપર આધાર રાખનારા ગુલામ રાખવા તે સમ્યક્તાનું કાયદું છે, આથી જ્યારે ગોરા ઉદ્યોગપતીઓ એવી જુમ મારશે કે, રશીઆના સાત્રાજ્યવાદીઓ અને એશીઆના ચીનવાસીઓ સમ્યક્તાનો નાશ કરવા નીકળ્યા છે, ત્યારે પેલા શ્રમજીવીઓ ‘સમ્યક્તા’ને નામે ખડી કરવામાં આવેલી શ્રમજાળમાં છુલા પડીને, પોતાનો નાશ કરનાર મુડીવાદી સાત્રાજ્યવાદને અમરપટો અપાવવા યુદ્ધમાં ઉતરશે. માટે સામાન્ય માનવીઓને ચેતાવવાની જરૂર છે. એમને એ બરાબર સમાજવલ્લુ જોઈએ કે સમ્યક્તા તે સમાજવાદની ભયંકર શત્રુ છે, તેથી એ શત્રુથી ચેતતા રહેજો.

મુસાફરીમાં ‘નવયુગ’

જે સ્ટેશને વીધરનો સ્ટોલ હશે ત્યાંથી આપને જરૂર મળશે. મુસાફરીમાં ‘નવયુગ’ જેવા બીજો કોઈ મિત્ર નથી.

ભુખ નો ભોગ

[ટુંકી વાર્તા]

! લેખક :

સીતારામ શર્મા

એ ભયંકર ઘટનાની વાત જાણીને એકસી મુંબઇ નગરી જ ચમકી ગઇ નહોતી, પરંતુ જ્યાં જ્યાં વર્તમાનપત્રો એ વાતો લઇ ગયાં, ત્યાં ત્યાં જેલે જેલે એ કંઈક પ્રસંગની હકીકત વાંચી, તે દરેકના દીન પર સખ્ત આધાત થયો.

એ ઘટના જેટલી કંઈક હતી તેટલી જ ચમકાવનારી હતી.

મુંબઇમાં રામરાવ કામટ નામના ૪૦ વર્ષના એક બેકાર પીતાએ દશ દશ વર્ષની ભયાનક બેકારીથી કંટાળી, પોતાની બે પ્રીય પુત્રીઓ જેમાંની એક ચૌદ વર્ષની અને બીજી સાત વર્ષની હતી તેમને સ્વહસ્તે ઝડેર આપી, જાતે પણ ઝડેર પી આત્મહત્યા કરી હતી. મરવા અગાઉ રામરાવ કામટ એક પત્ર લખી પથારીમાં રાખ્યો હતો,

એ પત્રમાં તેણે સાફ સાફ શબ્દોમાં જણાવ્યું હતું કે, દશ દશ વર્ષની બેકારીથી

મારી જે નીર્ધન અને દુઃખદ દશા થઇ છે, તેમાંથી છુટવા માટે હું આ કૃત્ય કરું છું.

ટપાલ આવી ત્યારે મારે ઘેર આઠ દશ માત્રાની મંડળી બેઠી હતી. બધા નૌજવાન હતા, છતાં વીચારામાં લગભગ બે ત્રણ બીજા બીજા ટેળીઓ પડી જતી હતી.

રંજકારણી પરાધીનતાથી મનુષ્ય કેવો નીર્મલ્ય બની જાય છે, તેની તે વખતે ચર્ચા ચાલતી હતી. એ નીર્માલ્યતા અંતરિય ઉપર અસર કરે કે નહીં એ મહત્વનો પ્રશ્ન ચર્ચાઈ રહ્યો હતો, તેટલામાં મેં ટપાલમાં આવેલા તે દીવસના વર્તમાનપત્રનાં પાનાં ઉચ્ચાવવા માંડ્યાં.

રામરાવ અને તેમની બન્ને પુત્રીઓના અકાળ મૃત્યુના સમાચાર તેમાં મોટા કાળા અક્ષરે છાપ્યા હતા.

તે સમાચાર વાંચતાં જ મારા દીન ઉપર સંજગત ધકકો બેઠો.

એ આઘાત ત્રણ હીંદીઓના મરણનો નહોતો. એવા તો અનેક મનુષ્યો હીંદુસ્થાનમાં દરરોજ મરણને શરણ થાય છે, સ્વતંત્ર અને સંઘન ગ્રેટ બ્રીટનમાં સુદાં દરરોજના સરેરાશ પીસ મરણ યાંત્રિક અકસ્માતોથી થાય છે; એવી એવી વાતો હું જાણુ તો હતો; એટલે રામરાવ અને તેની બન્ને પુત્રીઓની આત્મહત્યાથી મને ઝાઝી અસર નહોતી થઈ, પરંતુ હીંદુસ્થાનમાં, સુબધ જેવા સહેરમાં એક બચરવાળા માણસને દશ દશ વર્ષ સુધી બેકાર દશા ભોગવવી પડે, એવી દશા હીંદની યદ્દ ગદ્દ છે તે જાણીને મને તે આઘાત થયો હતો.

મેં તુરત જ ગરમાગરમ ચર્ચામાં પડેલી મીત્રમંડળીને એ સમાચાર કહ્યા.

જે દશામાં એ ત્રણ મરણ થયાં હતાં, પીતા જેવા પીતાને હાથે કરીને પોતાની પુત્રીઓનો ભોગ લેવા પડ્યો હતો, એ કશું, દુઃખદ અને શરમજનક દશાનો વીચાર કરતાં મારા ફરેક મીત્રને દુઃખ થયું.

“પરાધીનતાના આ પ્રતાપ”

એક બોલી ઉઠ્યો.

“માનવસમાજને માટે આ ઘટના ભયંકર ક્ષતકર છે.”

બીજાએ કહ્યું.

“મા તમારા કહેવાતા સમ્ય સંસારતું બીહમભણું સ્વરૂપ જુવો. પ્રાચીન સમયમાં ભલે હાલના જેવાં સાધનો અને સગવડો નહીં હોય, પણ એક તંદુરસ્ત માણસ દશ દશ વર્ષ સુધી, ઇચ્છા છતાં કામધંધો મેળવી ન શકે, તેથી તેને ખાવાનું મળે નહીં અને આપઘાત કરવો પડે, તેવા બનાવ ભાગ્યે જ બનતા હતા.”

એક પ્રાચીનતાના પ્રશંસક ભાઈએ પોતાનો મત પ્રકટ કર્યો.

“પ્રાચીન અર્વાચીનની સરખામણી આવી બાબતમાં થઈ જ ન શકે.” નવા વીચારનો રોહીત પોકારો ઉઠ્યો. “કેમકે પ્રાચીન સમયે માણસ માત્ર જમીન ઉપર જ કામ કરતો, અને હળના સાધનથી તે ખેતી કરતો હોવા છતાં તેની જરૂરીયાત પુરતી જમીન થયું તે ખેડી શકતો નહીં.”

“જે એમ હોય તો અત્યારની પ્રાણધાતક હરીફાઈઓ તે વખતે નહોતી, તેથી લડાઈઓ ઓછી થતી હતી એ સ્વીકારવું જ પડે, અને તો તો રોહીત જે નવીનતાની હીમાયત કરે છે તેનો મુદ્દો જ તુટી પડે છે. રોહીતની જ વીચારસરણી પ્રમાણે કહીએ તો જનતાને સુખી થવું હોય તો જે જમાનામાં ધંધાની ખેડી હરીફાઈઓ નહોતી, તે જમાનામાં જવા માટે આપણે વ્યવસ્થા પુર્વક પાછા હંકવું જોઈએ.”

પ્રાચીન મતના પુંજલાલે દલીલ કરી.

“અને, જે પુંજલાલને તેથી શાંતી થતી હોય તો ભલે વ્યવસ્થાપુર્વક તે ભાઈ પાછા હાં. પણ હું તેમને પુણું છું કે માત્ર આથી કે હરીફાઈથી જ મુશ્કેલી થાય છે એમ જ ને તે માની લેતા હોય તો, પ્રાચીન હીંદમાં આટલાટલાં મુશ્કેલી કેમ થયાં તે જરા પુંજલાલ મહેરબાની કરીને જણાવશે ?”

“મુશ્કેલી તો થાય, એ તો મનુષ્ય સ્વભાવ છે.”

પુંજલાલને એ જવાબ સાંભળીને વળી રોહીત જ બોલી ઉઠ્યો : “તો પંડી નવા મુગને શું કામ નીંદો છે? આજે માણસ વ્યાપારની હરીફાઈ માટે લડે છે તો જુનું જમાનામાં મુંદર સ્ત્રીની હરીફાઈ માટે રાજાઓ પોતાની પ્રજાનો ભોગ લેતા હતા. હું આટલી લડાઈઓમાં છટ્યા છું, એવી પોલી પ્રતીધાથી મળતા આત્મસંતોષને માટે રાજાઓ હજારો અને લાખો

મનુષ્યોના ભોગ લેતા હતા. તમારા બહુ વખણાયેલા રામચંદ્ર પ્રજાનાં સુખસગવડ માટે નહીં પણ પોતાની પત્ની પાછી મેળવવા લાંકા ઉપર લઈવા ગયા હતા. અતી પુણ્યવાન અને પવિત્ર મનાતા પાંડવોએ સુદાં કૌરવો સામે કેવળ પોતાની ગાદી મેળવવા ભયંકર યુદ્ધ સળગાવ્યું હતું.”

“પરંતુ તેથી પરાધીન પ્રજાની આટલી કુદૃશ થતી નહોતી, તે તો રોહીતને સ્વીકારવું જ પડશે.”

“તેમાં મારે કશો વાંધો નથી.”

“રામરાવ કામદની વાત તો હાલે ચઢી એટલે આપણે જાણી, બાકી તો આ દેશમાં આવાં અનેક આપઘાત થાય છે; માર આપણે તે જાણતા નથી એટલું જ.”

પાંચમે દેસ્ત વળી ચર્ચાના મુળ વીષયને નજીક પેંચી લાવ્યો.

“ખરું છે. મેં કેટલાક વખત પહેલાં એવું વાંચ્યું હતું કે એક નીધન બાધ્યે પોતાની કંગાળ અવસ્થા અસહ્ય થઈ પડવાથી પોતાનાં નાનાં નાનાં બાળકોને સ્વહરતે જ મારી નાખ્યાં અને પછી પોતે આત્મહત્યા કરવા તૈયાર થઈ, તેટલામાં પોલીસે તેને પકડી.”

હાંએ કહ્યું.

“એટલે અત્યારે તો કુખી માણસને મરવાની પણ પરવાનગી નથી, એટલી પરાધીનતા આવી ગઈ છે.” પુછલાલે જણાવ્યું.

“માટે જ આપણે પરાધીનતાને જડમુળથી ઉખેડી નાખવા માટે તત્પર થવું જોઈએ.” મેં કહ્યું.

“પુછલાલ અને તેના જેવા વીચારવાળાઓએ નવા જમાનાના વીચારોની સામે થવાને બદલે તેથી તો પરાધીનતાની સામે ઝુઝવા કમ્મર કસવી જોઈએ.” રોહીતે કટાક્ષ કર્યો.

“શું બેકારી વીલાયતમાં નથી? કહે છે કે ત્યાં તો લાખો માણસો બેકાર છે, તો ત્યાં આવા બનાવો કેમ બનતા નથી?”

બીજાએ કે નવો મુદ્દો રજુ કર્યો.

“એવું કારણ ત્યાંના કામદારોની જાગૃતી” મેં કહ્યું.

“નહીં, નહીં, ઐશ્વરીયની સ્વતંત્રતા” સાતમાએ સુર પુર્યો.

“એમ માનવું એ તો તમારી ભુલ છે. જો ઐશ્વરીયની સ્વતંત્ર છે એથી તેના બેકારોને લુખથી આત્મહત્યા કરવી પડતી નથી એમ કહીએ, તો પછી સ્વતંત્ર ઐશ્વરીયનાં સંતાનો બેકાર કેમ રહે છે એ જ મુળ મુદ્દાનો પ્રશ્ન છે.” મેં કહ્યું; “ઐશ્વરીયની સ્વતંત્ર છે એમ માનવું એ એક ભ્રાંતની ભ્રમણા છે. હા, હીંદીઓ કરતાં ત્યાંના માણસોને મતાધીકારના વીરોધ હજી છે, તેના કેટલાક નૈસર્ગિક હક્કોનો કાયદાથી સ્વીકાર થયેલો છે એ ખરું, પરંતુ થોડાક શ્રીમંતો અને સત્તાવાળાઓને જ માટે ત્યાં સ્વતંત્રતા છે, બાકી તો પ્રજાનો મોટો સમુદાય પરાધીન, નીધન અને સામ્રાજ્યવાદી મુડીવાદીઓના લીધણ ચક્રમાં પીસાઈ ભીંસાઈ રહેલો છે. છતાં ત્યાંના કામદાર વર્ગ વ્યવસ્થીત હોવાથી, બેકારો છેક ભુખે મરી ન જાય, તે માટે તેમને થોડા ધણા પૈસા આપવાની તંત્રીજ સરકારને કરવી જ પડે છે કેમકે જો તેવી તંત્રીજ તે કરે નહીં તો વીલાયતી શ્રમજીવીઓ રામરાવ કામદની માફક પોતાનાં બાળકોને મારી નાખી ને મરવા તૈયાર થાય તે પહેલાં તો ભયંકર વીધવની હોળી સળગાવી, તેમને નીધન બનાવી મુકનાર મુડીવાદ અને સામ્રાજ્યવાદ બંનેનો નાશ કરી નાખે એવા તેમને ભારે ભય છે.”

“શું ત્યારે તમે એમ કહો છો કે રાજ-
કારણી સ્વતંત્રતાથી આપણી આર્થિક દશા
નહીં સુધરે?”

મને ઉદ્દેશીને પુછાયલા એ પ્રશ્નનો ઉત્તર
આપતાં મેં કહ્યું: “જરાયે નહીં. રાજ-
કારણી સ્વતંત્રતા અને આર્થિક સ્વતંત્રતા
એ બે સાવ જુદી વસ્તુઓ છે. આપણી
પરધીનતાનો લાભ લઇને ગોદવાયલાં આર્થિક
તંત્રથી એવી પરીસ્થિતી ઊભી થઇ છે કે
જ્યાં સુધી આપણને સંપુર્ણ આર્થિક-
રાજકારણી સ્વતંત્રતા મળે નહીં ત્યાં સુધી
આપણે આપણી આર્થિક દશા સુધારી
શકવાના નથી. છતાં ધારો કે આપણને
બંને પ્રકારની સ્વતંત્રતા મળે તો પણ
તેથી રામરાવ કામટ જેવા માણસોની દશા
તો સુધરવાની નહીં જ.”

“એમ કેમ?” પુછાયા પુછ્યું:
“જો એમજ હોય તો આપણે સ્વાધીનતાની
હાત મારે આટલા ભોગ આપના શા સાર
તૈયાર થયું?”

“તે મનુષ્ય માત્રનો સ્વાભાવીક હક્ક છે
માટે.” મેં કહ્યું.

“ત્યારે રામરાવ કામટ જેવાઓની દશા
સુધારવા માટે શું કરવું જોઈએ?” રાહીને
પુછ્યું.

“તે માટે આપણે વર્તમાન સમાજવ્યવ-
સ્થામાં પહોંચે કરવો પડશે. ઐત્હ્યીટન
રાજકારણી તેમજ આર્થિક બંને ક્ષેત્રમાં
સંપુર્ણ સ્વતંત્ર છે. એની પાસે અઢગક
ધનભંડાર છે, તેની સરેરાશ સંપત્તિ આપણા
દેશવાસીઓ કરતાં અતી ઘણી વીશેષ છે,
તેમ છતાં ત્યાં ત્રીસ લાખ માણસ બેકાર
રહે અને કરોડો માણસોને માનવપાંજરાં
જેવા મકાનોમાં રહેવું પડે, પાણી ગરમ
કરવા માટે જોડા ગેસ પુરતાંયે પૈસા ન
હોવાથી લાખો નીધન માણસોને માટે

સ્નાન એ પણ વીલાસની વસ્તુ મનાય તેવું
કારણ શું, એનો આપણે કદી વીચાર કર્યો
છે ખરો?”

“ઐત્થે તમારું કહેવું [એવું છે કે,
સ્વતંત્ર હીંદમાં પણ માણસો નીધન રહેશે.
તેમને જીખમરો વેચા પડશે?” રાહીને
કહ્યું.

“હા.” મેં જણાવ્યું. “જે દશા આજે
ઐત્હ્યીટન કે અમેરિકાની છે તેથી વીશેષ
સારી દશા હીંદના ગરીબોની થવાની નથી.”

“તેમ ન થાય તે માટે તમે શું ઉપાય
વાજબી માનો છો?”

“વર્તમાન સમાજવ્યવસ્થામાં કાન્તી.”

“ઐત્થે શું એક કાંતી પછી બીજી
કાંતી કરવી પડશે?”

“હા, અને તે જ કાંતી ખરેખર ઉપ-
કારક નીવડશે.”

“તમે વીગતો આપીને સમજાવી શકશો?”

“શું કામ નહીં?”

“હીક ત્યારે સમજાવો.”

મેં કહ્યું: “તે માટે મારે તમને થોડાક
સવાલો પુછવા પડશે.”

“લહે પુછો.”

“આ દેશમાં કેટલી વસતી છે?”

“હમણાં પાંત્રીસ કરોડની.”

“હીક, તમે એ કહી શકશો ખરા કે આ
દેશમાં જે અનાજ પાકે છે તે પાંત્રીસ કરો-
ડને પહોંચી શકે તેટલું હશે?”

“કેમ નહીં? હીંદમાંથી લાખો ટન
અનાજ દર વરસે પરદેશ ચડે છે, તો
પાંત્રીસ કરોડને પહોંચી ન શકે તેવું કેમ
કહેવાય?”

“તેમ છતાં લોકો જીખે મરે છે ખરાને?”

“હા.”

“હવે સાદી વાત કરીએ તો એમ કહી
શકાય કે, જ્યાં સુધી દેશના દરેકે દરેક

માણસને પુરવું અનાજ મળી ન રહે, ત્યાં સુધી તે અનાજમાંથી એક દાણો પણ પરદેશ મોકલાવો ન ભેદ્યો.”

“પરાપર, એવું જ નામ આપ.”

“ત્યારે અનાજ કેમ બચ છે? શું અત્યારે સત્તાવાળાઓ તે હુટી લે છે?”

“ના.”

ત્યારે વ્યાપારીઓ નફો મેળવવા માટે તેમ કરે છે એ ખરું ને?”

“હા.”

“તેમ ન બને એવું કરવું એને જ હું સમાજ વ્યવસ્થામાં કાંતી કરવી એમ કહું છું.”

“એ કેમ બને?”

“દેશના ધંધા દેશની માલીફીના અનાવીએ, કરોડોને ભોગે સેંકડો કે હજારોને ખાનગી નફા ખાતા અટકાવીએ, કેમકે એકના લાભ માટે અનેકનો ભોગ લેવાય તે તો ભયંકર અન્યાય છે એટલું તો તમે સ્વીકારશો ને?”

“કેમ નહીં?”

“જે એવી વ્યવસ્થા થાય તો જ પેલા રામરાવ જેવા અને પેલી દુર્ભાંગી માતા જેવા કરણ પ્રસંગ બનતા અટકે, એ પ્રસંગ માત્ર કરણ છે એટલું જ નહીં, પણ જે દેશમાં આવા બનાવ બને તેની બનતાને માટે, તેમ જ તે દેશની રાજ્ય-

વ્યવસ્થા જેના હાથમાં હોય તે સત્તાવાળાઓને માટે શરમાવનાર છે.”

“તમારું કહેવું તદ્દન ખરું છે. પણ એ દશાને દુર કેમ કરી શકાય? સરકાર કંઈક મદદ કરે તો થાય ને?”

એક જીજ્ઞાસુ મનોદશાના યુવકે કહ્યું.

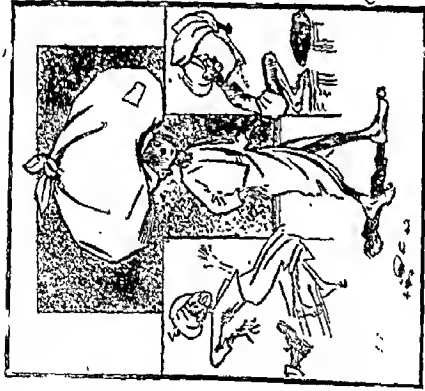
“એવી આશા રાખવી તે નીર્માલ્યો કામ છે. પરંતુ આ દેશ કે જેની ઉપર પરદેશી મુરીવાદીઓ પોતાના આર્થિક હિત માટે જ રાજ્ય ચલાવે છે એવું વીશ્વાસના શોધરમીઓ, ખીવરશુકરો, ચઘીલા, ઓડવાયરો અને વીક્સો પ્રુલ્કે પ્રુલ્કું કહે છે, તેમની પાસેથી એવી આશા રાખવી એ બીજું કંઈ નહીં પણ છતીહાસનું અત્યાચાર સુચવે છે.”

“તમારું કથન સ્વઘા સત્ય છે. અંગ્રેજો આ દેશની ગરીબાઈ ટાળવા જરા જોરોએ પ્રયત્ન કરે એવું માને તે મુખો જ હોવાં ભેદ્યો. અમે તો એમ માનતા નથી.” એ ચાર જણે બોલી ઉઠ્યા.

“માટે લાઇ રામરાવ કામટના આ કરણ અવસાનથી જો આપણને જરા જોરોએ અસર થતી હોય તો, આવા આગે આપણે બધા અહીં પ્રતીજ્ઞા લઈએ કે, અમારા દેશની રાજકીય-આર્થિક પરાધીનતાની જાણે તોડવા અમે તન, મન, ધનથી કામ કરીશું.”

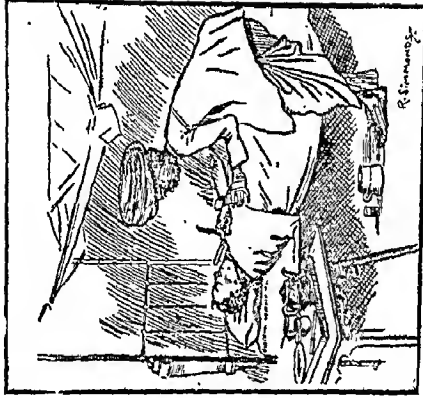
બહુ જ ટાણું ગંભીર બની ગયું, અને અમે બધા એવી પ્રતીજ્ઞા લઈને જ વીખરાયા.

‘મરીવ’ ઘેલો !

ચિત્રકાર :]

કંઠે પાછી વાગુંદ

[રે સીમિતમ.

નવચેતન : જીવનની કથા

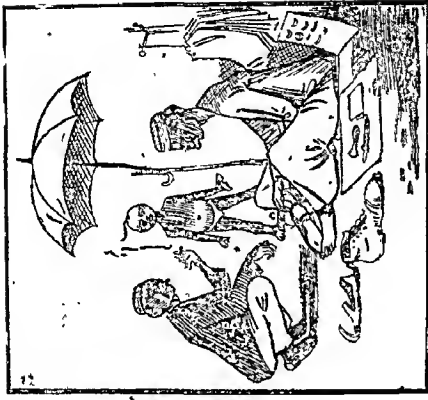
કેટલા ખર્ચા દરજ્જો ?

[આવી વફાઈતવાળાં કટાક્ષયિત્રો રે સીમોન્ડસ નામના ઓક અંગ્રેજો દ્વાર્યા છે, અને એક એન્ડો ઇન્ડીયન પત્રકારે પુસ્તકાકારે પ્રસિદ્ધ કરી તેનો પ્રચાર કર્યો છે.]

નવમ્બર : જુલાઈ ૩૧

રસ્તાનો મોટી !

રસ્તાનો મોટી ! એક એન્ડો ઇન્ડીયન પત્રકારે

અગ્નિના તણખા

: લેખક :

ચન્દ્રકાન્ત પાઠક

૫

૧

અતુલકૃપ

મધ્વરાત્રી વીતી ચાલી,
ચન્દ્રીકા વીરતરી રહી;
સુધા સ્નાને મત યાતી,
પ્રકૃતી દીવ્ય સુન્દરી.

૨

મંદાકાન્તા

ધીમે ધીમે ગગનપટમાં,
તારસા હુપ્ત થાયે,
ને પુણ્યેન્દુ રમથુ કરતો,
એમ અંકે વીરાજે;
મંદા મંદા શીતલ સરની,
શાન્તીદા હૃદયે આથે,
જ્યાં સંસારી ઘડીકલર તો,
સ્વરૂપ આનંદ પામે.

૩

બોલકતા થાતાં નીમીપલરના,
અદૃષ્ટ આનંદમાં એ,
આશાધેલાં જીવનપળને,
માનવી ધન્ય માને.
છાછ કીન્તુ જગતભરમાં,
શોકની તીવ્ર છાયા,
ને અશ્રુનાં વહન નીરમ્યાં,
કાજ સંસારીને હા!

૪

લક્ષ્મીની લાલસા રક્ત,
શોક વીરમૃત થાય છે,
પ્રમાદી ને પ્રમાદી એ,
પ્રમત્ત બની જાય છે.

આસકતીના મૃગજલ વીધે,
રાયવું આમ શાને
ને વીલાસી મનુજ ઉપરે,
દૃષ્ટ શાને ધરાવે ?
સરજાયેલાં અવની ઉપરે,
માનવી સર્વ એક,
ઉંચાં-નીચાં; ગરીબ-સુખી
ને વ્યથા એ સર્વે ટેક.

૬

શ્રીમંતોને સુરસદન, ને
રંકને ના કુટીર.
વીશ્રાન્તી ના ગરીબ ઉરને,
ભોગ માણે અમીર,
સુધીકેરા નીયમ સંધળા,
આમ છે છેક ન્યારા;
સંસારી છે સદૃશ પ્રતીમા,
હાસ્યને અશ્રુની હા!

૭

“સ્થાન વીશ્રામનું” કો ના,
શાન્તી સ્વાસ્થ્ય મહે નહીં,
રંકનું વીશ્વાસીત્ય,
એક હા! અશ્રુની ઝડી!”

૮

યુવા કેરી કંઈ તરલતા,
ના જરાયે જણાય,
ભ્રમશાના સ્વર નીકળતા,
ઘાઠ નીશ્વાસ જાય;
શબ્દોચ્ચારે પથુ શીથીલતા,
સ્વસ્થતા ના મળે છે.

કુ.ખી કોઇ યુવક દુરથી,
હૃદીએ તો પડે છે.

૯

જયે તરના શીળી મુદીન કરવા,
શન્તી સીંચી રહી છે,
થડા મોઢા મલયગીરીનો,
માતરીશ્વા વહે છે;
કીન્તુ ચીન્તા ત્વરીત વધતી,
વ્યગ્રતાને ધરે છે,
સુતાં શીશુ કુસુમ મૃદુ શાં,
હસ્ત શીરે ફરે છે.

૧૦

માતૃચાસત્ય વંચીતા,
તીવ્રાકે આક્રોકો રમે,
પીતા શુન્ય બની બેઠાં,
ઉંડા ઉદ્ધ્વાસ નીસરે !

૧૧

પ્રીયા ફેરાં મૃદુવચનનાં,
રૂપ તહેને હવે ના,
સસ્મીતાના સરસ ઉરની,
સ્નેહની જ્યોત છે ના !
સુહાસીની ચતુર ચપલા,
ચાર ચન્દ્રાનની ના !

૧૨

કો બહાવીના હૃદયસરમાં,
સ્નાન તહેને હવે ના !
૧૨
દક્ષાપત્ની, ધીરજશુહીણી,
સદ્ગુણા લંકૃતા, ને-

દૈવી મુતી પ્રભુચરસની,
ચાગીની કુળવધુ એ-
પામી પત્ની મુદીત ઉરથી,
દીન ગાળ્યા યુવાને,
કીન્તુ અ.જે અતીવ વીરડે,
આમ આ કાળ જાયે.

૧૩

સ્નેહાંશી, સ્નેહ-થેલી એ,
સ્વર્ગે તો સંચરી ગઈ,
પતીના અંકમાં સાખ્યાં,
એ બાલો સુકુમાર કેં.

૧૪

વર્ષો ચાલ્યાં ત્વરીત ગતીથી,
બાલકો બે રમે છે,
કાલી વાણી મધુર કીડનો,
શોક ને શ્રમ હરે છે,
ભુલે લેણે ઉર જડીત એ,
ના પ્રીયાને યુવાન,
ચાચે ઘેઘા શીશુ નીરખતાં,
એ જ એનો વીરામ.

૧૫

કીન્તુ તહેના દીવસ સુખના,
અસ્ત થાતા જણાયે,
અલ્લો છાયાં વીપદ-દુઃખનાં,
કુર છાયા પ્રસારે,
બેકારીના લયકર ઉભા,
સર્વ સંયોગ સ્હામે,
બહાવાં શીશુ દીવસભરની,
ભુખથી ટળવળે છે !

૧૬

પ્રયત્નો નીષ્ફળ જાતાં,
સત્કારે ના શ્રીમંત કો,
શ્રમીતોનાં દુઃખો ભેઈ,
અનુકંપા ધરે ન કો.

x

x

x

૧૭

સહી ત્રાસ ક્રુધા ફેરો,
કેં દીનો આમ ગાળીઆ,
ચાપવા બાલુડાં બંદામાં,
પ્રયત્નો લક્ષ આંધવાં

૧૮

ધૈય' કરી સીમા આવી,
નીમ્નતા સૌ દીશે મયે,
અન્ત આ દુઃખનો ધ્રુવ,
કઠોર ઉર તે કરે.

૧૯

નીડાના અંકમાં મુતાં,
આલકા ચક્ષુ ફેરવે,
અશ્રુભીના કપોષિને,
પંપાળે કૃષ હસ્ત એ.

૨૦

સુધાર્તાના ચરણ સમીપે,
એક ખાણું પડ્યું છે,
પેંખે ત્હને અનીમીય નયને,
આશકને જીવે, છે.

“વીશ્રાન્તીનું” પરમ સુખ આ,
ના ઉપાધી હવે કે.”

ઉચ્ચારીને વીકટ હસતો,
ખાણું હસ્તે ધરે એ.

૨૧

“મીઠ્યા ખેડે જગ સકળના,
ફાની છે સર્વ વાત,

આ સૃષ્ટીમાં ગરીબજનને,
શાન્તીનું કો ન સ્થાન,

ના દશવિ વીનય સરખો,
રંક પ્રત્યે ધનીક,

માને ત્હને પશુ સમ, હવે
ના સહુ એ સહીશ.”

૨૩

કીન્તુ પોતે જડવત બની,
કે' વીચારો કરે છે,

એના બાવા નીમીષભરમાં
ભીમતા રૂપ લે છે,

શોકઝળા સરી જતી અને,
હાસ્ય એને સ્ફુરે છે,
ખાલી ખીછ સળંગ નયને,
હસ્તમાં એ ગ્રહે છે :

૨૪

“સ્વાર્થી” કાધા નીયમ સઘળા,
એકપક્ષી સમાજે,

શ્રીમંતોને વીભવ સુખ, ને
રંક સૌ હ્રદ સ્થાને,

પોષે છે કે' શ્રમજીવન આ
વીશ્વના સૌ વીશ્વસો,

પામે ત્હોથ ઉદર ભરવા,
એક ના અન્નદાણો.

૨૫

ઉપાડી હસ્તમાં ખાલી,
સ્થીર નેહ રહ્યો અને,

“સાધું” અનન્ત શાન્તી હા !”
કહી ખાલી કરી ગયો !

૨૬

ન ધારા અશ્રુની ચાલી,
ન છાયા શોકની કરી,

કીન્તુ ખીન્દુ સધું એક,
ચક્ષુ ઘેનભર્યાં થકી.

૨૭

હરીગીત

રંક કરાં અશ્રુમાં,
નવાત્રા પ્રલય કરી ધસે,

સૌન્દર્ય વીશ્વતણું હરે,
વીશ્રામનું સ્થલ ના મયે,

પ્રતીનાદ થાય અશાન્તીના,
સંતપ્ત સર્વ દીશા બને.

પ્રત્યેક એ ખીન્દુ વીધે,
અગ્ની તણા તણા ઝરે.

સામાન્ય સમુદના શત્રુઓ

: લેખક :

નિધન

સામાન્ય જનસમુદના હાથમાં સર્વ મુખત્યારીનાં સર્વ સુત્રો આવે, તે જ સમસ્ત વીશ્વમાં શાંતી ફેલાય અને સહકારને ધોરણે વીશ્વનો વીકાસ સરળ બને. પરંતુ સામાન્ય સમુદના શત્રુઓ એવી વીશ્વશાંતીને ઇચ્છતા નથી, તેથી સર્વ સ્થળે સામાન્યોની જાગૃતીનો તેઓ લય'કર વીરોધ કરે છે, અને મ્યુસોલીનીની જેવા આપણુદીના ઇગ્ગરદરોને સામાન્ય સમુદને ક્યડી નાખવા સાથે આગે છે.

સામ્યવાદીઓ જે નવીન સમાજની રચના કરવા ઇચ્છે છે, તે સમાજરચના કેવી હશે, અને તે કામ કેવી રીતે પાર પાડી શકાય તે આપણે જોઈએ.

સામ્યવાદીઓ પોતાને અનુકૂળ સમાજ-વ્યવસ્થા કરવા શ્રમજીવીઓના હાથમાં સર-મુખત્યારીનાં સુત્રો સોંપવાના મતના છે.

એ સરમુખત્યારી એટલે વજ્ર જેવી કડક સત્તા. એ સત્તા પોતાના દુર્રમનો તરફ જરા જોટલી પણ દયા બતાવવામાં માનતી નથી. શ્રમજીવીઓની સરમુખત્યારી, એટલે કામદાર વર્ગના હાથમાં સરકારી સત્તાનાં તમામ સુત્રો મુકવાં જેથી શ્રીમંત અને જાગીરાવાળાઓની તમામ સત્તા પડી જાય.

એવી શ્રમજીવીઓની સત્તા રશીઆમાં સ્થપાઈ છે. તેની વ્યવસ્થા કામદારોએ કરેલી સમાજવાદની કાંતી પછી થઈ શકે છે. કેમકે કાંતીથી શ્રીમંતોને હાથે ચાલતી રાજ્યવ્યવસ્થા

અને તેમની તમામ સત્તાઓનો નાશ થાય છે અને તેના નાશ ઉપર શ્રમજીવીઓનાં નવીન સંસ્થાનની રચના થાય છે. એ રચનાથી શ્રમજીવીઓના 'હાથમાં સત્તાનાં તમામ સુત્રો આવે છે અને સમાજના નીધનમાં નીધન સમુદનો તેને ટેકા મળે છે.

આથી જ જ્યારે અ'ધાધુ'ધીમાં માનનારાઓ શ્રમજીવીઓના સંસ્થાનની સામે થાય છે, ત્યારે સામ્યવાદીઓનું એ જ માત્ર એક લક્ષ્ય રહે છે. આથી સામ્યવાદીઓએ રશીઆમાં પોતાના શ્રીમંત અને સત્તાવાદી અતીપક્ષીઓને પુરેપુરા હરાવી તેમની પાસેથી તમામ સત્તા ખુચવી લીધી છે. નવીન વ્યવસ્થા સામે તેના વીરોધીઓ બંડ કરે નહીં તે માટે તેમ કરવાની એમને જરૂર પડે છે.

ત્યારે તો સામ્યવાદીઓ બળના પુનરીએ છે? એવો સવાલ એમને પુછવામાં આવતાં, તેઓ ખુલ્લી રીતે કહે છે કે, તે ખરૂં છે; પરંતુ તે બળ મુઠ્ઠીવાદીઓ અને સામ્રાજ્યવાદીઓ જે બળની પુજા કરે છે તે નહીં, પરંતુ કાંતીકારી બળ છે.

* આ લેખની સાથે સંબંધ ધરાવતા 'નીધન'ના આગલા લેખો એપ્રિલ, મે તેમ જ જુન માસમાં પ્રસિદ્ધ થઈ ગયા છે. તંત્રી

આ સંબંધમાં ખુલાસો કરતાં સામ્યવાદીઓ કહે છે કે: શ્રમજીવીઓ જે મુડીવાદીઓને હાથે પગે લાગીને, કરારીને, આજીવ્યો કરીને અથવા તો તેમની આગળ હાથ પગ જોડી અપવાસ કરવા બેસીને કંઈપણ મેળવવાની આશા રાખે, તો તેમને કશું જ મળી શકતું નથી, એવી છંતીલાસના અનુભવથી અમારી ખાતરી થઈ છે. અને સમાજવાદીઓ તેમ જ મવાજ પીયારના માણસો જે સમાજાનુષ્ટાનો ઉપદેશ કરે છે, તે માગે તો શ્રમજીવીઓને નીરાશાના ગાદા જંગલ અને નીરૂઠતાના ઉંડા દરીયા શીવાય બીજા કયાંય પણ દોરી જતો નથી.

મુડીવાદી માણીકે પોતાના જે અસંખ્ય કામદારોને ઝાળખતો પણ નથી હોતો, તેની સાથે પુત્ર જેવી કે ભાઈ જેવી મમતા રાખવા તૈયાર થાય, અથવા તો ખેડૂતોની જ મજુરીમાંથી મળતા ઉત્પાદને આધારે આગમ્ય જીવન જીવતો નગીરદાર, એ ખેડૂતોની ઉપર પોતાના પેટના સંતાન જેવી મમતા રાખવા માટે, એ કદપના જ બીલાડીને ઉંદરની માતા બનવાની કદપના જેવી જ છે.

આથી સામ્યવાદીઓ એવું માને છે કે મુડીવાદની સત્તાને જ્યાં સુધી ઉચલાવી પાડવામાં આવે નહીં, ત્યાં સુધી શ્રમજીવીઓને કદી પણ સાચી સ્વતંત્રતા સાંપડી શકે જ નહીં.

પરંતુ જેઓ વર્તમાન સમાજવ્યવસ્થા અને રાજ્યવ્યવસ્થા વીધે કંઈ પણ જાણે છે, તેઓ સમજી શકે છે કે, મુડીવાદની તમામ સત્તા રાજ્યવ્યવસ્થા ઉપરના એમના કાબુને જ આધારી છે. એટલે કે મુડીવાદ અને સામ્યવાદ બન્ને પરસ્પરને આધારે ટકી રહેનારાં તંત્ર છે. તેથી મુડીવાદને ઉચલાવી પાડવાના શ્રમજીવીઓના પ્રયત્નમાં તેમને

આધારે ચાલતા રાજ્યતંત્રને પણ કાંતીનો અનુભવ કરવો પડે છે. અને તેથી જ શ્રીમંતોની સીધી દેખરેખ નીચે ચાલતાં રાજ્યતંત્રમાં શ્રમજીવીવર્ગ સંદેહ પણ જન્મીતી બતાવે તો તેને કચડી નાખવાનાં પગલાં સખ્ત રીતે ભરવામાં આવે છે. આથી જ પ્રત્યેક કાંતી આપણને તંત્રની સામે બળવું રૂપ પડે છે જ.

રશીઅન કાંતીનો છંતીલાસ કહે છે કે; રશીઆમાં સામ્યવાદીઓની સત્તા સ્થપાઈ તે પહેલાં ત્યાં બે વખત કાંતી થઈ હતી. પહેલી વખત માચમાં અને બીજી વખત ઓક્ટોબરમાં. તેમાં માચની કાંતી સામાન્ય માનવસમુદાયને કચડી નાખનારાઓની સામે, નગીરદારોની સામે અને ઝારની સામે થઈ હતી, ત્યારે બીજી કાંતી શ્રીમંત વર્ગની સત્તાને ઉચલાવી પાડવા માટે થઈ હતી. તેમાં તો કામદારો, ખેડૂતો અને સૈનીકો પણ ભાગલા હતા.

પશ્ચિમવાસીઓમાં એવી પ્રમથ ભાવના પ્રવર્તે છે કે, જે અત્યાચારી, જુલમીઓએ, મજુરી કરી કરીને જેમ તેમ પેટ ભરવા મથતાં લાખો અને કરોડો નીમીનો ઉપર અનેક વરસો સુધી જુલમ ગુમરોં ધોય, તેની સામે બળ વાપરવું તે જરા પણ ખોટું નથી, - પણ વાજબી છે.

ધનપતીઓની વર્તમાન સમાજ ઉપર બેવડી સત્તા આપુ છે. મુડીના માણીકો તરીકે અને મુડીવાદી રાજ્યવ્યવસ્થાના સુવસંચાલકો તરીકે. એથી શ્રમજીવીઓને સરમુખત્યારી સાંપડે તે માટે તેમને (શ્રમજીવીઓને) રશીઆની મુડીવાદી રાજ્યવ્યવસ્થાને ઉચલાવી પાડવા પડી પણ મુડીપતીઓની સામે બીજી કાંતી કરવી પડી હતી. કેમકે મુડીવાદી રાજ્યવ્યવસ્થાને ઉચલાવી પાડવા છતાં, ધનકુબેરોની મુસલુનીતીનાં

સર્વ સાધનો હયાત હોવાથી, સામાન્ય માનવ-સમુદા ઉપરનો તેમનો કાણુ જરા પણ દીલો થતો નથી. એટલે તેઓ રાજ્યવ્યવસ્થામાં પોતાનો કાણુ કાયમ રહે તે માટે નવેસરથી પ્રયાસ આદરે છે, અને તે માટે કાંતીમાં વીજ્ય પ્રાપ્ત કરનારા સામાન્ય જનોને તો તેઓ પોતાના કદર શત્રુ લેખે છે, તેથી તેમને કચડી નાખવા સારૂ સામાન્ય માણસો સીવાયના બીજા તમામ વર્ગની સાથે સહકાર સાધી પોતાની તક હાથ કરવા મથે છે.

આતું જર્વલંત ઉદાહરણુ '૧૯૧૭ માં થયેલી રશીયન કાંતીમાંથી મળી રહે છે.

સામાન્ય જનસમુદાના હાથમાં સત્તાનાં સર્વ સુત્રો રહે તે ઉદ્યોગપતીઓથી સહન થતું નથી, એટલે તેઓ કાંતીના વીજ્યને ફટકા લગાવી જમીનદોસ્ત કરવાના તમામ પ્રયાસો આદરે છે, અને તેમના એ કામમાં બીજા પ્રજાઓને પરાધીન બનાવી આથી કે હુંટ ચલાવનારાં બહારનાં સામ્રાજ્યોની પુરતી મદદ મળી રહે છે. કેમકે સામાન્ય જનસમુદા દીલમાં સ્વતંત્રતાની ભાવનાનો ઉદય થાય તેમાં તેઓ પોતાનો મૃત્યુધંટુ ભુવે છે. એથી જ ઇટાલી અને સ્પેનનાં કાંતીવાદીઓને સાથ આપનારાં સામ્રાજ્યોનો સાથ રશીયાને મળી શક્યો નથી; પરંતુ તેઓ હમેશાં રશીયાના પ્રયોગની સામે સતત ચળવળો ચલાવી રહેલાં દેખાય છે.

આમ થવામાં બંને વર્ગની મનોદશાનો વીચાર કરવાની જરૂર છે.

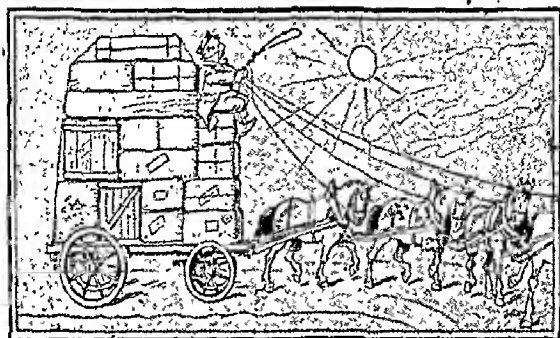
મુડીવાદીઓ અને સામ્રાજ્યવાદીઓ ન્યાત, જાત, ધર્મ કે દેશના તફાવતને માનવા નથી. તેઓ ગમે તે દેશના કે ગમે તે ખંડના હોય છતાં પોતાના લાલ માટે સંગીન સંગઠન સાધી લે છે. છેલ્લી યુરોપીય યાદવીમાં આપણે એ જોઇ શક્યા છીએ,

અને તે પછીની કહેવાતી શાંતીમાં આપણે એ સંગીન સંધને જીતીવામાં પ્રજાસંધ અથવા રાષ્ટ્રસંધને નામે સુવ્યવસ્થીત થયેલા જોઇએ છીએ. જેઓ રશીયાના ઈમારતી લોકડાની સામે રશીયન જંગલમાં કામ કરનારાઓની વેઠ જોવી દશાને લીધે પ્રચાર કરે છે, તે જ લોકો જીતીવામાં ખેતીને દક્ષીણ આફ્રીકાના ખાણના કામદારોની કે હીંદના કામદારોની ભયંકર દુર્દશાની સામે અટકાવ મુકવાના કામમાં અવરોધ કરતા જણાય છે! અરે, હીંદના ખરેખરા કામદારોના સાચા પ્રતીનિધીઓને જીતીવા મોકલવાની પણ તક આપવામાં આવતી નથી એ પણ જગમશદુર વાત છે. આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે, રાષ્ટ્રસંધની યોજના મુડીવાદી સામ્રાજ્યોને અમરપટા અપાવવા માટે જ થયેલી છે.

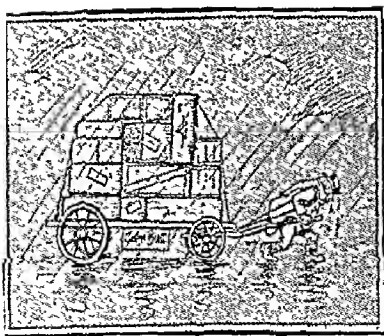
ઈંગ્લંડ, અમેરીકા, ફ્રાન્સ અને જર્મના જેવાં સ્વતંત્ર રાષ્ટ્રોમાં, તે તે દેશના જ શ્રીમંત અને નીધન મનુષ્યોની વચ્ચે વારંવાર આથી કે કારણને લીધે થતી અથડા અથડીઓના ઇતીહાસના મુળમાં ઉંડા ઉતરીએ તો ખુલ્લું થઇ જાય છે કે, એ અથડા અથડીઓ બીજા કોઇ પણ કારણને લીધે નહીં પણ શ્રીમંતો અને નીધનો વચ્ચે સત્તાનાં સુત્રો હાથ કરવા માટે જ હોય છે. કોઇ પણ 'સ્વતંત્ર' કહેવાતા દેશના ઉદ્યોગપતીઓ અને ધનકુખેરો, પોતાના જ રક્તમાંસના નીધન મનુષ્યો ઉપર હુમલા કરે, તેમની જનશૂતીના ધોગપુરને અટકાવવા મુલ્કી પોલીસની, લશ્કરની અને કાયદાની તેમને મદદ મળે, એ જ ખતાવે છે કે, કહેવાતી રાષ્ટ્રભક્તી કરંતોં શ્રીમંત સામ્રાજ્યવાદીઓના દીલમાં ધનભક્તી અને તે અર્થે સત્તાભક્તી જ ભરેલાં છે.

પહેલાં અને હમણાં :

બ્રિટિશ ઝુ'સરી

યુદ્ધ પહેલાંનું બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય

યુદ્ધ પછીનું બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય

ભૂત હર્ય અને બોલ્યું : “મુખાઓ ! જ્યાં સુધી તમે મને જવા
 દેશ ન કરો ત્યાં સુધી હું કેમ જઈ શકું ?”

આથી જ કોઈ પણ દેશમાં સામાન્ય જનસમુહ કાંતી કરીને સત્તાનાં સુત્રો હાથ કરે, તેની સામે પેલા ધનવાન અને સત્તાવાન વર્ગ થાય છે, ત્યારે તેમના જ વર્ગનો એક વીભાગ બંડ કરી ખીજ વીભાગના હાથમાંથી સત્તાના સુત્રો ખુંચવી લઈ તેની ઉપર પોતાનું વ્યસ્ત્ર સ્થાપે ત્યારે દેશદેશનાં રાજ્યતંત્રો તે 'નવી સરકાર'નો સ્વીકાર કરવાની હરીફાઈ કરતાં દેખાય છે. કેમકે તેઓ જાણે છે કે તેમ કરવાથી એમના કહેવાતા સદ્ગત હીનને જરા પણ આંચ આવવાની નથી, ત્યારે શ્રમજીવીઓ એક કે બે જ દેકાણે ફાંચે તો પણ તેથી એવી ખરીસ્થીતી ઉભી થાય છે કે, જેથી સમસ્ત વીશ્વમાં સંપત્તિવાળાઓ અને સામાન્યોની વચ્ચેનું ધર્ષણ અતીવાય યદ્યપરે છે, તેથી જ વીના કારણે ખીજ દેશોનાં મુડીવાદી તંત્રો સામાન્યોની કાંતીને નીષેધ આપવા કાવાદાવાથી માંડીને પ્રત્યક્ષ યુદ્ધ કરવા સુધીના તમામ પ્રયાસ કરતાં અચકાતાં નથી.

એટલે જુદા જુદા દેશમાંયતી કાંતીના જુદા જુદા ઇતીહાસ હોય છે. મ્યુસોલીનીની આપ-ખુદી અને પ્રતીપક્ષીઓ સામેના તેના અત્યાચાર તરફ યુરોપ અમેરીકાનાં તમામ રાષ્ટ્રો [રશીઆ બાદ] આંખો મીંચી રાખે છે, ત્યારે લેનીન જેવાને માટે બહારના અને અંદરનાં અનેક દુશ્મનો ઉભા થાય છે, તેની અપાર નીંદા થાય છે, અને તેનાં પ્રત્યેક કામને ઉત્કટ આકારમાં રજૂ કરવા માટે મુડીવાદી સામ્રાજ્યો હમેશાં તત્પર રહે છે.

કેટલાકે શ્રમજીવીઓની સરમુખત્યારીને ઘણા જ ભયંકર સ્વરૂપમાં રજૂ કરી તેને ખરાખરામાં ખરાખર વર્ગવીરોદ્ધ તરીકે વર્ણવે છે. પરંતુ તેમ કરનારાઓ એ વાત વીસરી ગય છે કે, મુડીવાદી રાજ્યતંત્ર ખીજું કશું જ નહીં પણ એક જ વર્ગની વ્યવ-

સ્થા છે. જે વર્ગ પ્રમાણમાં ઘણો નાનકો, પોતાનાથી અનેક ઘણા વીશાળ પ્રમાણની જનસંખ્યાને નીધન, નીરાધાર અને પરાધીન રાખવાના પ્રયત્ન રમે છે, અને તેમના પ્રયત્નના સંરક્ષણ માટે કરોડોને ખર્ચે ભાકુતી લડનારાઓને રોકી રાખે છે. એ વર્ગ ખીજાઓના હક્ક ઉપર તરાપ મારવાનો જ ધંધો કરે છે, કેમકે તેનું જીવન જ એની ઉપર ટકી રહે છે, ત્યારે શ્રમજીવીઓ કેવળ પોતાના હિતનું સંરક્ષણ કરવા માટે, તેમ જ પેલા મુડીબાર મારકણાઓની સત્તામાંથી સંખ્યાબંધ મનુષ્યોને મુક્ત અને મુખી કરવા સારું જ સત્તા પોતાના હાથમાં રાખે છે, અને તે સત્તાનું પોતાના ભયંકર દુશ્મનોના હાથમાંથી સંરક્ષણ કરવા માટે જ તેઓ પોતાનું બળ ખીજવે છે.

મુડીવાદી સામ્રાજ્યો લશ્કરનું જે બળ ખીજવે છે તેની અને શ્રમજીવી સરમુખત્યારીના સંરક્ષણ અર્થે જે બળનો સંચય કરવામાં આવે છે, તેની વચ્ચેનો ભેદ પણ પારખવા જેવો છે. સામ્રાજ્યવાદી સેનાઓ જગતની શાંતિનો ભંગ કરનારી અને વીશ્વનાં સ્વાથી મહાયુધો જગાડનારી હોય છે, અને એ યુધ્ધોનો આશય કેવળ મુડીવાદના હિત માટે આર્થિક લુટ ચલાવવાની સગવડ મેળવવાનો જ હોય છે. તે જ રીતે મુડીવાદીઓ પોતાના કારખાનાના મજૂરોની સામે અને શ્રીમંતો નીધનોની સામે જે બળનો સંચય રાખે છે તેનો ઉદ્દેશ પણ મુડીવાદીઓ માટે લુટનો માર્ગ સરળ બને તેટલો જ છે ત્યારે શ્રમજીવીઓનું મુડીવાદીઓ સામેનું બળ જગતનાં કરોડો મનુષ્યોને યુવામીની જંજીરોમાંથી છોડાવવા માટે એટલે કે ધનવાનોની ધુસરીમાંથી માનવ-સમાજને મુક્તી અપાવવા માટે, જગતની:

નબળા પ્રજાઓને હુટવા માટે ચાલતાં સયંકર અને ખુનખાર યુધ્ધો અટકાવવા માટે, અને જમાનાઓની અવળા, નીતીથી માનવજાતીને માથે નાશનાં જે કાતીલ અને રાક્ષસી યંત્રો ગોઠવાયાં છે તેને દફે કરવા માટે જ હોય છે. તેથી જ જગતભરના શ્રમજીવીઓની સમગ્ર સંઘર્ષકતી ખીસવવાની જરૂર છે.

સામાન્ય રીતે અત્યારે જે મુડીવાદીવર્ગનાં સત્તાનાં સુત્રો હોય છે, તે છેક જ આગસુ અને ખીજાઓના શ્રમથી ઉત્પન્ન થયેલા નફા ઉપર જીવનાર જળો જેવો વર્ગ હોય છે. તેને કામ કરવું અધરું પડે છે, અને જો સત્તાનાં સર્વ સુત્રો શ્રમજીવીઓના હાથમાં જાય તો તેમને ફરજિયાત કામ કરવું જ પડે. તેથી પણ એ વર્ગ સંગઠિત બનીને શ્રમજીવીઓની જાગૃતીને તોડી પાડવા મથે છે. પરંતુ તેથી જગતને કેટલું બધું આર્થિક તુકશાન થાય છે, જગતની કેટલી બધી માનવશક્તી નુકામી વેડાઈ જાય છે? તેનો પણ વીચાર કરવો જરૂરી છે. આ આગસુ અને પરાશ્રયી યોગખાઉ વર્ગને કામ કરે ત્યારે જ ખાવાનું પામે એવી વ્યવસ્થા થાયતો જગતને કેટલો બધો આર્થિક લાભ થાય તે મહત્ત્વનો મુદ્દો પણ વીસરવા જેવો નથી. અને તે માટે પણ શ્રમજીવીઓના હાથમાં જ સર્વ સત્તાવાળી સરમુખત્યારી આપવી જરૂરી છે.

હીંદુ જેવા દેશનો વીચાર કરીએ તો જોઈ શકાશે કે આ દેશના કરોડો નીધન મનુષ્યો જાગીરદારો, શરાફો અને થોડી ધણી મોહક-તવાળા લાખખો માણસોના હાથે ચુસાઈ રહેલા છે. તેમના તમામ વૈભવ વીલાસો ગામડાનાં ગરીબ એકત મજૂરોની ઉપર નખી રહ્યા છે, અને શહેરોમાં વસતા ધન-પતીઓની રાજમાર્ગોમાં દોડી રહેલી રોડસ-

રોડસો કામદારોની મજૂરીમાંથી કરેલી ચોરીના પૈસામાંથી ખરીદાયેલી હોય છે, તે મોટરમાં બળતું પેટ્રોલ પણ ગરીબ કામદારોના ખરા પસીનાની મજૂરીમાંથી કરેલી ફરકસરમાંથી મેળવેલું હોય છે, તેમના તમામ થંગલા, ફરનીચર અને દેશપરદેશમાં તેઓ વીલાસ વૈભવ પાછળ જે ધન વેડે છે તે વાસ્તવિક રીતે શ્રમજીવીઓના જ પસીનાનાં નાણાંમાંથી એકઠાં કરેલાં હોય છે આંખો ઉઘાડીને જોઈએ તો આ રીતે મુડીલર મુડીવાદીઓના તેમ જ થોડાક લાખ જેટલા મધ્યમ વર્ગના ધનીકો તેમ જ જાગીરવાળાઓ પોતાનાથી અનેક ગણી મોટી સંખ્યાના સામાન્ય મનુષ્યોને યુસે છે, એ દેખીતો અન્યાય છે. અને અત્યારના મુડીવાદીઓ અને સામ્રાજ્યવાદીઓની રીત પ્રમાણે જોઈએ તો, એ ક્યહોતો વર્ગ પોતાને દબાવીને હુંદતા જીભગારોની સામે પોતાના હિત-સંરક્ષણ માટે ઉઠે થાય તો તેમાં તેઓ પોતાના પ્રતીપક્ષીઓને જ પગલે ચાલે છે એમ જ કહી શકાય. દેશના કરોડો શ્રમજીવીઓ ઉત્પાદનની એવી વ્યવસ્થા કરે કે જેથી ઉદ્યોગપતીઓના હાથમાંથી ઉત્પાદનનાં સ્વધનો શ્રમજીવીઓના હાથમાં જાય, તેની સાથે સાથે ગામડાંઓની આર્થિક વ્યવસ્થા સંગીન તેમજ સદર ધોરણ પર ગોઠવવા માટે, તેઓ જમીન ઉપર મહેનત કરીને જીવતા કૃષીકારોને પણ મદદગાર થાય, જેથી ઉત્પાદનની એવી વ્યવસ્થીત વહેંચણી થાય કે, દેશના દરેક મનુષ્યને તેમાંથી સરખો હિસ્સો મળે, જેથી થોડાકોની તીજરીમાં વીના કામનાં વધારાનાં નાણાં જતાં અને ધણાઓના પેટમાં ભુખને લીધે પડેલા ખાડા કાયમ બનતા અટકે. પરંતુ તેમ ન થાય એ માટે નીધનોના રક્ત નાં નાણાં ઉપર મોજશોખ ભોગવનારો વર્ગ જોઈએ તેમજ

મર્યાદા કરવા તત્પર થાય છે, કેમકે તેમને જનતાના સર્વ સામાન્ય હાલ માટે વર્તન કરવું તે ખીલકુલ પસંદ નથી. તેઓ તો અજીમાનથી ઉઘ્યારે છે : “મારો શેઠ હું જ છું.” અને નીધન શ્રમજીવીઓએ તેમ જ ગરીબ ખેડૂતોએ તેથી તેમની આગળ જઈને ઝુકી ઝુકીને સન્નામો ભરવી જ જોઈએ.

નીધન માનવ સમાજને ક્યારેયો રાખવામાં દેશના ઉપર કહ્યા તે વર્ગો ઉપરાંત એક વીશેષ વર્ગ પણ મહત્વનો ભાગ ભજવે છે, તે વર્ગ અમલદારશાહીનો છે. પોતાની સત્તા અને વૈભવ તેમ જ પોતાની તમામ આપખુડીઓના ધનરા રકી રહે, તે માટે સામાન્ય વર્ગ દુખાયેલા રહે એ ખાસ જરૂર પડે, તેથી તેમની જાગૃતીને કચડી નાખવામાં ઉપર જણાવ્યા તે જ વર્ગોની સાથે સહકાર કરવા હમેશાં તત્પર રહે છે.

આ ઉપરાંત સામાન્ય માણસોના હાથમાં સરમુખત્યારીનાં મુઠો આવે તેની સામે

હવીબચોદીઓ, પુનર્જન્મવાદીઓ અને ધર્મધંધાઓ ઉપરાંત ખુદ શ્રમજીવીઓ અને ખેડૂતોમાંનાં દીલા, વણેમી, ગુરૂમ અને રૂઢીની ગુલામીમાં માનનારાઓ ઉભા હોય છે. “હજી આપણે તેને માટે પુરેપુરા લાયક થયા નથી, માટે મોટી મોટી વાતોનાં શમણું સેવ્યા વીના ધીરે ધીરે ડગલાં ભરા.” એવી એવી સલાહો તેથી જ તેઓ ઉદામવાદી શ્રમજીવીઓને આપે છે. એમ કરી તેઓ માત્ર જનતાની રાજકારણી ગુલામીને જ ટકાવી રાખતા નથી, પરંતુ નાણાંની થેલીઓથી મગર રહેનારા શ્રીમંતોની તેમની જ ઉપરની સત્તાને પણ સફર ખતાવી, તેમની ગુલામીમાં રહેવાની દશાને સુધાં ટકાવી રાખે છે. એવાં એને માત્ર એટલું જ કહેવું જોઈએ કે : “વાર મહાશયો, પુછપતીઓની રખેવાણીયું કામ આપને કરવું હોય તો કૃપા કરીને તેમની સતત સેવા અર્થે તેમની પાંસે જ આપ જાઓ, અને અમને એકલા રહેવા દો.”

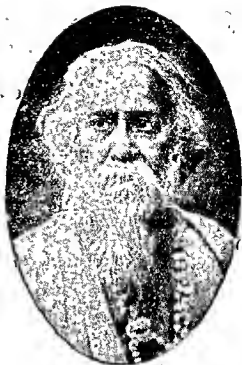

ભૂતકાળનાં ગુલામો

વૃત્તમાન તરફ આંખો મીચી ચળી
ભૂતકાળની જ ગુલામીમાં રચનારાઓ
પોતાને માટે કેવાં કારમાં કબ્જો
સરજાવે છે, તે સ્વીચાલુ આ સુંદર
રૂપકની વક્રોક્તિ દ્વારા બતાવે છે.

: લેખક :

રવીન્દ્રનાથ ટાગોર

જ્યારે તે વૃદ્ધ શરીર મરણને
કાંઈ ઉભાં હાથે, ત્યારે આખો
દેશ આકંઠ કરતો હતો. જનતાએ અતી
શોકથી કકરાણુ મચાવ્યું. દીશામાંથી
અવાજ આવ્યો કે 'સ્વામી ત્હમારા શીવાય
અમારી શી ગતી થશે ?'

આથી વૃદ્ધ શરીરના મનમાં સંતાપ
શરૂ થયો. તેને વીચાર આવ્યો કે જ્યારે
જીવનપટને મુકીને તે દુર જશે
ત્યારે લોકની કોણુ રક્ષા કરશે ?

દેવાએ પ્રાર્થના સાંભળી અને આદેશ
કર્ષો કે આ માનવી ભૂત બનીને દેશમાં
વસશે. માણસ મૃત્યુ પામે છે પણ ભૂતનાં
તો અનંત છે. આથી રાષ્ટ્રનો
સંતાપ દુર થયો.

* * *

જ્યારે ત્હમો ભારીનો વીચાર કરો ત્યારે
તો ત્હમારા સંતાપનો પાર રહેતોજ નથી.
પણ ને ત્હમો માત્ર ભુતકાળ તરફ મીડ

માંડો તો આપોઆપ ત્હમારા સંતાપ દુર
ખસી જાય છે. ત્હમો ત્હમારી સર્વ જ
વાખદારીઓ ભુતકાળ ઉપર મુકી શકો
છો. અને ભુતકાળ પાછો વતમાન તરીકે
જીવે છે.

છતાં ભુતકાળમાંથી માગસુચન લેવાને
બદલે કેટલાકો વ્યાપમેજે વીચાર કરવા
લાગ્યા. પણ તરતજ ભૂતે તેમના
કાન પકડીને પોતાની સન્તાપનું ભાન કરાવ્યું.
આ મહાશક્તિમાન ભૂતની ચોતરફ ફરતી
દ્રષ્ટીમાંથી કોઈ છટકી શકતું ન હતું.

પછી તો આંખો બંધ રાખીને અને મુદ્દીના
ખારણા ઉપર તાણું મારીને, જે માગ
ભૂત બનાવે તેજ માગે આખો દેશ
આગળ વધવા લાગ્યો.

કાંઈમા માણસોએ કહ્યું કે, ભુત
કાળમાં આખા જગતમાં માણસો આ
પ્રમણિજ આલનાં સુધીના સુજનકાળમાં
પ્રથમ ઉત્પન્ન થયેલું પ્રાણી અપીળા
પણ આંખો વીનાજ આલતું આજે

દેશ અને વેલડીઓ પણ નેત્રહીન દેશમાં જ એવું આનંદ અનુભવે છે. વડીલોના આ. . શબ્દો સાંભળી દેશને ખુબ આનંદ થયો. નેત્રહીન અખી-બાની માફક આજે પણ ભુનકાળને પગલે પગલે અંખો બંધ રાખીને, અને બુધ્ધીના ખારણા ઉપર સાંકળ ચઢાવીને ચાલવામાં એ રાષ્ટ્ર અભીમાન લેતો.

કારાચૃહની દીવાલો જેવી દીવાલો દેશમાં ઉભી થઇ. પણ કોઇ આ દીવાલને જોઇ શકતું નહીં, તેમજ આ જાલીમ કંઠમાળમાંથી છટકવાનો માર્ગ પણ કોઇને જાણતો નહીં.

ભુતના મુચના પ્રમાણે આજો રૂઢ કામ કરવા લાગ્યો. કામ કરવાથી ખુબ લોભ થયો. બીપ્લવની ભાવના કચરાઇ ગઇ; બીરતા પ્રસરી ગઇ; ભુતના રાજ્યમાં ભલે જનતા માટે આરોગ્ય, આહાર કે કપડાં ન હોય પણ શાંતી તો પારાવાર હતી.

* * *

વર્ષો વીત્યાં. ભુતના શાસનમાં પ્રજા સંતોષથી રહેવા લાગી. મર્યાદા અને રૂઢીના સ્થંભે એક બકર ન બાંધ્યું હોય એ પ્રમાણે આજો દેશ જીવવા લાગ્યો.

પછી વળી નવીજ સમસ્યાઓ ઉભી થઇ. પૃથ્વીના ખીજ કોઇ દેશમાં ભુતનું રાજ્ય પ્રસર્યું ન હતું. આથી અન્ય દેશોમાં પ્રગતીનાં વહેણ તો આગળ ને આગળ વધ્યાં. ભુતની તરફ ધીપવાને માટે અન્ય દેશોએ પોતાનું રક્ત નહોતું આપ્યું. તેમની શક્તિ કાયમ હોવાથી તેઓનું ચેતન ચમકતું હતું.

* * *

ભુતના રાજ્યમાં, તંદન શાંતી હતી. પણ પ્રશ્નો તેં એક પછી એક ઉભા થવા લાગ્યા. સંક્રામણની સમસ્યાઓ વડીલોને મુંઝાવવા લાગી.

ગાહ્ય માનવોએ ભુતકાળનાં થોથાં ઉચલાવા માંડ્યાં, મોટાં મોટાં પુસ્તકો લેયાં, પણ આ સમસ્યાઓનો ઉકેલ તેઓ ન મેળવી શક્યા. બધાએ એકે અબાજો ઉચ્ચાર કર્યો કે આ પરોસ્થિતી માટે અમારો જરોયે દોષ નથી. આપણા રાજન ભુતનો પણ દોષ નથી. દોષ બધો આ સમસ્યાઓનો છે. તેઓને ઉત્પન્ન થવાનો શો અધીકાર હતો ?

વડીલોનાં વચનો સાંભળી રાષ્ટ્રને સંતોષ થયો.

પણ સમસ્યાઓ તો વધતીજ ચાલી. 'સાથ અપો' એ સવાલ નેરથી ઉભો થયો. અને ભુત પણ આવોજ પોકાર કરતું. વર્તમાનકાળની જરૂરીયાત અને ભુતકાળની માંગણી વચ્ચે વારોધ ઉત્પન્ન થયાં. પણ પ્રશ્ન એ હતો કે દેવું આપવુંજ શી રીતે ?

પરદેશીઓ આજે તીડની માફક દેશ પર તુટી પડ્યા હતા. ઉત્પન્ન થતાં સુંદર પાક તેઓ લુંટી જતા હતા. આ પરદેશીઓ દીર્ઘદ્રોહીવાળા અને વ્યવહારિક હતા. ભુતની આજા પ્રમાણે રાષ્ટ્રે આ પરદેશીઓની પ્રવૃત્તિ તરફ ધ્યાન પણ નહોતું આપ્યું. 'અસહાય જશું' એ ખીકે તો તેઓ પરદેશીઓના સંસર્ગથી ખુબ દુર રહેતા. વડીલે એ પાછા ભુતકાળનાં થોથાં ઉચલાવ્યાં અને આદેશ આપ્યો કે 'જેઓ જગતની પરવા કરતા નથી તેમના ઉપર ઇશ્વરી આશીર્વાદ ઉતરે છે: જેઓ પ્રવૃત્તિ કરે છે તે પાપના ભોક્તા બને છે.'

પ્રજાએ આ શબ્દો સાંભળ્યા અને જનતાના હૃદયમાં ખુબ આનંદ થયો.

* * *

પણ પાક વગરના ખેતરોમાંથી સાંધની રકમ શી રીતે આપવી? આ આથી કે સમસ્યાનો ઉકેલ શબ્દથી નજર આવી શક્યો.

પ્રજાએ ચોકાર કર્યો. દરેક દીશામાંથી સુર ઉઠવા લાગ્યા. કાંઈમાંથી પણ ધ્વની સંભળાશે.

જુલે માત્ર હસીને જવાબ આપ્યો: 'તહમારા સ્વમાનથી આપો, તમારા હિંમતું લોહી વેચી આપો', તમારો આત્મા વેચીને પણ આપો.

અને સમસ્યાઓ તો ખુબ ઉભી થતી જ ગઈ. એક પછી એક નવા પ્રશ્નો ઊત્પન્ન થયા. એક ખીલે સવાલ ઉત્પન્ન થયો.

શું આ ભુતનું શાસન સર્વકાળ ચાલશે?

આ સવાલ સાંભળી વહીવે ચમક્યા. દાદાઓ અને દાદીઓને ખુબ આધાત થયે. 'આવો સવાલ અમે કદી સાંભળ્યોજ નથી. હાલના શાસનને બદલવાનો વીચાર કરવો તે પણ અસંભવીતજ મનાવું જોઈએ.

પણ આ ઉત્તર યુવાનોને સંતોષ ન આપી શક્યો. તેઓ તો હવે સ્વછંદી બનવા

લાગ્યા. તેઓએ ઘોષણા કરી કે 'ગમે તે પ્રકારે અમે આ ભુતનો નાશ કરીશું!'

પણ ભુતના અમલદારો હસવા લાગ્યા. તેઓ તીરસ્કારથી કહેવા લાગ્યા કે 'ચતન કરીને આ અદીક દીવાલોને તોડી પાડો તો ખરા!'

* * *

સત્ય એ હતું કે ભુતકાળ જીવતો પણ ન હતો, તેમ મરી ગયો પણ ન હતો. તે તો ભુત બની ગયો હતો. દેશમાં તેણે ઉલ્કાપાત નહતો મચાવ્યો. તેમજ તેમાંથી તે ક્ષણવાર દુર પણ ખસ્યો નહોતો.

રાજદ્રોહની ખીકે, દીવસે એક શબ્દ પણ નહીં બોલનાર એવી એક બે વ્યક્તી એ ભુતની રાત્રે પ્રાર્થના કરી. ભુત આઠ્ઠું. આ વ્યક્તીઓએ સવાલ કર્યો કે, 'સ્વામી, હવે આપને વીદાય લેવાની ક્ષણ નથી આવી પહોંચી?'

ભુત હસ્યું—અને જવાબ આપ્યો કે 'ઝુખાંઓ, જ્યાંસુધી તમે મને જવા દેવા ન ઇચ્છો ત્યાં સુધી હું કેમ જઈ શકું?'

તેઓએ જવાબ આપ્યો, 'પણ સ્વામી અમારામાંથી કેટલાક તહમારા જવાથી બહુ ખીએ છે!'

જુલે ફરીથી હસીને જવાબ આપ્યો કે 'તહમારી ખીક એ મહારી સહતનનનો સ્તંભ છે.'

નવયુગ આપને ગમે છે?

તો આપની મિત્ર મંડળીને તે વાંચવા ભલામણ કેમ કરતા નથી?

એવું થાયે ત્યજી જીવનની નીત્ય ડરી ઉપાધી,
જાકે પેલી કુદરત વીરે આખી જ્યાં રમ્ય શાન્તી;
ખોલાવે આ જલ સરીતનાં, વૃક્ષની જુંઝ લીલી,
ઉંચાં પેલાં શીખર ગીરીનાં આદરે ભાવવાહી.

કાનું ખોલી દીવ મહીં રહી લાગણી આ શી જીણી,
‘જાણે ક્યાં તું ફરજ તજને રાચવા સઘ દોડી ?
જે ! જે સામે જીવન કુમળાં સ્વાર્થનો ભોગ પામી,
મુગાં કેવાં પશુ સમ જુંડી નીગમિ જાંઘાની.

જેને આખો દીનભર શ્રમે અંગ ઓગાળતાં ચે,
કાંઈ દીને મનુજીવનની લ્હાણુ ના સાંપડી છે;
જેણે જેણે જીવન મહીંના શાન્તીની કાંઈ જાણા,
એને ક્યાંથી કુદરત મહીં મોજની હોય આશા ?

ઉંડી એને જીગર સળગી પેટની આગ જુરી,
કાં જીજાવે પડી ન પરવા એ સમાજે ત્યજ્યાંતી;
રાત્રે જેઓ અવરજનના લોહીથી પુષ્ટી પામી,
તેને ક્યાંથી કુરસદ કરી પેખવા દુઃખ પેલાં.

શાને એને વધુ શીખવવા, પાઠ સંતોષ કેરા,
શાને એણે સડન કરવું, ધારવી શાંતી શાને ?
શાન્તી એ તો મનશીથીલતા, કાયરો ફરી આશા,
રે ! સંતોષે પતન મનને સાનની જાગૃતીનાં.

નીત્યે નીત્યે દીનજીવનની કારમી હાથ ઉઠે,
મુંગી મુંગી હૃદય જલતી, દાહની જવાલ ઉઠે;
એ જવાલાઓ, ‘જરૂર દહશે સ્વાર્થ’ ને વગાંબેરા,
ને તેમાંથી નવી પ્રગટશે સામ્યવાદી સમાજો.”

સમાજવાદ

મુળ લેખક:

બર્નાર્ડ શો

સુડીવાદની વર્તમાન અવસ્થા આજસુ, મુખર્ષી અને પારકે પૈસે મોજ મારવાના રસીઆઓને માટે સુખદ અને સંતોષકરી યોવા છતાં, જગતનાં અન્ય સામાન્ય માણસોને માટે તે જીવંત નકર જેવી હોઇ, તેને ધરમુળથી પથટાવી નાખવાની જરૂર માટે અયરીશ જુદીમાન બર્નાર્ડ શો પોતાની લાક્ષણિક શૈલીમાં સાફ સાફ વાતો સંભળાવી દે છે.

મે કદાચ એવા ય તવંગર કુટુંબો તી વીધે જાણતા હશે કે જેઓ ખાવા પીવામાં મીતાહારી હોય છે. પોતાના શરીરને નંદુરસ્તીમાં રાખે એવી પ્રવૃત્તિઓ કરે છે. પોતાના દરજ્જાની ચીંતા કરતા નથી, પોતાના પદસા સહીસલામત લેણદેણમાં રોકે છે, વ્યાજના ઓછા દરે સંતોષ માને છે અને પોતાના જાળકો સાફુ જીવન જીવે અને કોઇ પણ પ્રકારનું ઉપયોગી કામ કરે તેવી રીતે તેમને ઉછેરે છે. પણ એ બધાનો અર્થ એટલો જ કે તેઓ તવંગર તરીકે જીવતા હોતા નથી અને તેથી સામાન્ય આવકથી પણ તેમને ચાલી શકે.

‘તવંગર’નો બીજો વર્ગ

બીજા કરતાં તવંગર હોવામાં જે લોકોને ખાસ સંતોષ મળે છે તે લોકો તો તે છે કે જેઓ આજસુ રહેવામાં મજા માને છે, અને પોતે પોતાના પાડોશી કરતાં વધારે સમૃદ્ધીવાન અને સારા છીએ એવા વીચારો કરવાનું પસંદ કરે છે. પણ કોઇ પણ દેશને આવી શેખાછટ્ટી પાવવાની પાલવી શકે નહીં. પ્રમાદ અને

પતરાજ એ ઉત્તેજન આપવા જેવા સદ્ગુણો નહીં પણ અટકાવવા જેવા દુશ્મણો છે. ઉપરાંત આવા લોકોની આજસુઓની રૂઢીપણી પડ્યા રહેવાની તેમજ બીજાઓ ઉપર હુકમ ચલાવવાની ઇચ્છા બ્યાબ્યા હોય તો પણ જ્યાં હુકમ ચલાવવાને ગરીબ લોકો જ ના હોય ત્યાં સંતોષી શકાય નહીં.

જીવનની જરૂરીઆતો કેટલી ?

એટલે આપણે જે માગીએ છીએ તે ગરીબ લોકો કે શ્રીમંત લોકો નહીં પણ ફક્ત પોતાની પાસ પુરતું કે પુરતાથી વીશેષ હોય એવા લોકો માગીએ છીએ, તે સવાલ એ થાય છે કે પુરતું કહેવું કોને ? તે કોઇ પણ કહી શકે નહીં. એક બીજારીને માટે પુરતું હોય તેટલું એક સન્નારીને માટે પુરતું હોય નહીં. એક સન્નારીને માટે પુરતું હોય તે બીજા સન્નારી માટે અસંતોષનું જ કારણ છે. દુકામાં એક વ્યક્તીની બાજતમાં જે પુરતું હોય તે બીજા વ્યક્તીની બાજતમાં પુરતું હોતું નથી અને તેથી કેટલું પુરતું છે તે પૂછવું તે એક જવાબ નહીં દઇ શકાય તેવા

સવાલ છે. સધળું તમે ક્યા પ્રકારનું જીવન
ગાળવા માગો છો તેના પર જ આધાર રાખે
છે. એક રખડપટ્ટના જીવન માટે પુરતું
હોય તે સાહિત્ય, શાંગીત, કલા, ધર્મ,
વીદ્યાન અને કીલસુકીનાં વાતાવરણવાળા
ઉંચ સંસ્કારી જીવન માટે પુરતું હોય
નહી. આવી વસ્તુઓમાં આપણે કદી
પુરતું હોઈ શકે નહી. અમુક વસ્તુ જેવા
કે ખોરાક અને પગરખાં અમુક વખતે
પુરતાં હોઈ શકે પણ પુરતી સંસ્કૃતી
જેવું કશું હોઈ શકે નહી.

જરૂરીઆત પર ત્રાપ

જો ઝરીઝ હોવાનો અર્થ આપણી
પાસે હોય તેથી કંઈક વીશેષ અને વ-
ધારે સારા માટેની ઇચ્છા રહેવી તે હોય
તો પછી આપણી પાસે ગમે તેટલા પૈસા
હોય છતાં આપણે હંમેશા ગરીબ જ
લાંબવાના કારણ કે આ કે ચેલી વસ્તુ
આપણને પુરતી હોઈ શકે પણ દરેક વસ્તુ
પુરતા પ્રમાણમાં કદી હોઈ શકે નહી.

અને તેથી જો અમુકને કેવળ પુરતું
અને ખીજાઓને પુરતા કરતાં કાંઈ વીશેષ
આપવાની યોજના હોય તો તે ભાંગી
પડ્યા વગર રહેશે નહી, કારણ કે એકાદ
જથ્થો સંતોષાય તે પહેલાં સધળું ધન
ખુટી જાય. આ મુશીબતમાંથી નીકળવાનો
માર્ગ તે દરેક વ્યક્તિને એકસરખું
આપવાનો છે. અને આ જ સમાજવાદનો
વહેંચણના પ્રશ્નનો ઉકેલ છે.

મુડીવાદ અને આવકની

અસમાનતા.

આપણે હાલ સમાજવાદના નહી પણ
મુડીવાદના શાસન તળે રહીએ છીએ, જે
હાલતની અસમાન વહેંચણીના પાયા પર

રચાયેલો છે. આ મુડીવાદ નીચે દેશની
તમામ જમીન સમાજને હસ્તક રહેવાને
બદલે જમીનદાર તરીકે ઓળખાતા
ખાનગી સમસોને હસ્તક રહે છે, જેઓ
ચોંતાની શરતો પાળવાને કબુલ ન હોય
તેવા લોકોને તે પર રહેવા દેવાને કે તેનો
ઉપયોગ કરવાને અટકાવત કરી શકે છે.
આ પદ્ધતીથી જમીનદારો મુડી ભેગી
કરવાને સમર્થ બને છે, જે મુડી પણ
તેમની ખાનગી મીલકત રહે છે. અને
પરીણામે દેશના તમામ ઉદ્યોગ જે જમીન
અને મુડી ઉપર આધાર રાખે છે
તે સર્વે પણ તેમની માલીકીના બને છે.
પણ મજુરી વીના ઉદ્યોગ ચાલી શકે નહી
અને તેથી જમીન કે મુડી ધરાવતા ન હોય
તેવા લોકોને પેટ પુરતું આપી મજુરી
કરવા રોકવા પડે છે અને આખરે એક,
ખીજાની મહેનત પર જીવનાર નીરૂઘમી
તવંગર લોકોનો અને ખીજા, મહેનત કરી
રોકેલો મેળવનાર ગરીબ લોકોનો-એવા
બે વર્ગ ઉભા થાય છે અને આવકની
અસમાનતા જન્મે છે અને આ અસમાન
વહેંચણીની અસર આપણાં નીત્ય જીવ-
નનાં વ્યવહારમાં શું થાય છે તે આપણે
પ્રત્યક્ષ અનુભવીએ છીએ. આપણી એક કે
એવી સંસ્થા નથી જેઓની અનીબટ
અસરથી મુક્ત હોય.

અસમાન વહેંચણી અને નીત્યનો વ્યવહાર.

તમે કદાચ પુછો કે રાષ્ટ્રીય આવકની
આ અસમાન વહેંચણી એ કયાં આગળ
પ્રદાર કરે છે.

જવાબ સહેલો અને સ્પષ્ટ છે. જ્યારે
જ્યારે તમે કંઈ ખરીદ કરો છો ત્યારે
ત્યારે એનો પ્રદાર તમારી પર પડે છે-

પછી તમે એક શેર ભાજી લો, એક પાઉં ખરીદો, ચાનો એક ડબ્બો લો, ખીયર દારૂની બાટલી લો, ત્રામ બસ કે ચીએટરની ટીકાટ ખરીદો, ડોક્ટરને ઘેર બોલાવો કે વકીલની સલાહ લો—તે સર્વમાં તેમની પડતર કીમત હોય તે ઉપરાંત તમે એક પ્રકારનો વીશેશ ભાવ આપો છો જે તમારે માટે કાંઈપણ ન ક્યું હોય તેવા શિખસોના ખીસ્સામાં જાય છે.

અન્યેક સમજદાર વ્યક્તી જાણે છે કે પોતે કોઈપણ પ્રકારનું કામ કરાવે તેમાં મીલ સમાન, મહેનત મજૂરી, વ્યવસ્થા બહેંચણી વીગેરેનો જે ખર્ચ થાય તેથી ઓછી કીમતે તે મેળવવાની કે કરાવવાની પોતે આશા રાખી શકે નહીં, પણ જ્યારે તે જાણે કે પોતે સખત મજૂરી ફગી મદામહેનતે પોતાનો રોટલા રજતો હોય ત્યારે આ અનીવાય ખર્ચ ઉપરાંત ખીજા લોકોના વૈભવવીલાસ પાલવાને ખાતર પણ પોતાને કંઈ આપવું પડે છે તો તે ન આપવા બની શકે એમ હોય તો કદી સંમત થશે નહીં.

આ વીશેષ ભાવથી તેને મુક્ત કરવા સમાજવાદીઓ વસ્તુઓ ઉત્પન્ન કરતા ઉદ્યોગો સમસ્ત સમાજને હસ્તકે કરી વસ્તુઓ દરેક જણને પડતર કીમતે મળે તેવી યોજના સુચવે છે.

લગ્ન પર અસર

આવકની આ અસમાન વહેંચણીની અસર આપણાં લગ્નો પર શું થાય છે તે જોઈએ.

એક યુવાન સ્ત્રીને પોતાના લગ્ન કરવા માટે દેશના મહેંચું યુવાનો મુલબ હોવા જોઈએ કે પોતાની પ્રથમ પસંદગી નીબળ

જાય તો ખીજા કંઠનખંધી યુવાનોમાંથી પોતાની પસંદગી કરી શકે, પણ તેને બદલે આજ આવકની અસમાનતાને લીધે પોતાના વર્ગના બે ત્રણ યુવાનોમાંથી તેને પસંદગી કરવી પડે છે.

કુદરત એક સ્ત્રીને પ્રથમ નજરે અમુક યુવાનના પ્રેમમાં પાડી તેને માટે સર્વથી લાયક ભરથારનું સુચન કરે, પણ જ્યાં સુધી તે યુવાનની આવક તે યુવતીના પીતાની આવક જેટલી ન હોય, તે તેના વર્ગનો ન હોય—અર્થાત એનાથી ઉંચાં કે નીચા વર્ગનો હોય તો પોતાને પસંદ પડે તે પત્ની સાથે નહીં પણ પોતાને મળી શકે તેવા પત્ની સાથે તેને પરણવું પડે છે.

પણ જો દરેક કુટુંબ એક સરખી આવકમાં ઉછરે તો આપણા સર્વેની ટેવો અને રીતભાત એકસરખી હોય અને ત્યારે જ આજ એક દલાલનો પુત્ર બેકના મેનેજરની પુત્રી સાથે જેટલી સહેલાઈથી પરણી શકે છે તેટલી જ સહેલાઈથી એક લાગીની પુત્રી એક અમીરના પુત્ર સાથે પરણી શકે. હવે આ અસમાનતાની અસર પાર્લામેન્ટ પર શું થાય છે તે જોઈએ.

પાર્લામેન્ટ તો પૈસાદારની છે

પાર્લામેન્ટ તવંગર લોકોની છે એમ કહીએ તો ચે આલે. દેખીતી રીતે બધા જ પુખ્ત વયના સ્ત્રી પુરુષો, ખીજા લોકોને તેને માટે મન આપવા સમજાવી શકે તો પાર્લામેન્ટના સભ્ય થઈ શકે છે અને દેશના કાયદા ધડવામાં સદાય આપી શકે છે. છેલ્લા થોડા વર્ષોથી એવી પણ ગોઠવણ કરવામાં આવી છે કે ગરીબ લોકો

પશુ આ હકનો લાભ લઇ શકે. હાલ પાર્લામેન્ટના સભ્યોને પગાર આપવામાં આવે છે અને સુટણીનો કેટલોક ખર્ચ સરકારી ત્રીજીમાંથી મળે છે. પશુ હજી ઉમેદવારે ઉમેદવારી નોંધાવતાની સાથે ૧૫૦ પાઉન્ડ અનામત મુકવા પડે છે અને એક પાર્લામેન્ટરી સુટણીમાં ફરીકાઇ કરવાના ૫૦૦ થી ૧૦૦૦ પાઉન્ડ સુધીનો ખર્ચ કરવો પડે છે. અને તે ઉમેદવાર સફળ થાય તોયે આજ એને જે ૪૦૦ પાઉન્ડ નો વાપીક પગાર આપવામાં આવે કે તે લંડન જેવા શહેરમાં એને જે પ્રકારનું જીવન ગાળવું પડે છે તે જોતાં ભાગ્યેજ પુરતો હોય છે, અને તેથી તવંગર લોકોને તેમની સમૃદ્ધીને લીધે એટલો ચોક્કસ લાભ મળે છે કે દેશમાં આજ ગરીબ લોકો ૯ અને ૧ ના પ્રમાણની જડમતી માં છે છતાં પાર્લામેન્ટમાં તેઓની લઘુમતી છે. આમ કાયદા તવંગર લોકોએ અનાવેલા હોઇ મુળથી જ કલંકીત થાય છે.

કાયદાની કોર્ટો

જ્યારે પાર્લામેન્ટ ધંજી કાયદાની કોર્ટોના આપણે વીચાર કરીએ છીએ ત્યારે અસમાન આવક અને ન્યાય વચ્ચેનો અમેજ ખુલ્લો થાય છે.

ન્યાયની પ્રથમ શરત એ છે કે એણે વ્યક્તીના દરજ્જા ઉપર નજર ન રાખતાં દરેક જણ પર એકસરખી નજર રાખવી જોઇએ, અને મલ્બરની પત્ની કે કરોડાધીપતીની પત્ની વચ્ચે નીચપક્ષપાત ત્રાજવું રાખવું જોઇએ, અને કોઇ પણ વ્યક્તીની જાંદગી કે છુટાપણું તેના બરોબરીઆની બનેલી જુરીથી તેની તપાસ ન થાય ત્યાં સુધી ખુશચી લેવાં જોઇએ નહીં.

પશુ આજ કેટલા મુશ્કેલી-કામદારોની તપાસ તેમના બરોબરીઆની બનેલી જુરી-રીઆથી થાય છે ? ઉલટું તેમની તપાસ કર બરતા સખ્સોની બનેલી જુરીથી થાય છે, જેઓને તેમની સામે મજબુત વગીંય વીરોધભાવના હોય છે.

આપણામાં કહેવત છે કે તવંગરો માટે એક અને ગરીબોને માટે બીજા કાયદો છે. પશુ તે અક્ષરસઃ ખરું નથી. કાયદો દરેકને માટે સરખો છે પણ ફેરફાર આવકમાં કરવાની જરૂર છે.

દીવાની ધારો જે વડે આપણી વચ્ચેના કરોરોનો અમલ થાય છે તેને અમલમાં આણવા કાયદાના જ્ઞાન અને જોડવાની કળાપુણું છટાની એટલી જરૂર પડે છે કે તે ન ધરાવનાર કોઇપણ સામાન્ય વ્યક્તી વડીલને રોક્યા વગર તેનો લાભ લઇ શકે નહીં. અને વડીલને રોકવા એણે બારે ફી ખર્ચવી પડે છે. ટુંકામાં એક તવંગર માણસને કાયદાની સહાય લેવા જવાનું પાલવી શકે, ગરીબ માણસને નહીં.

ફોજદારી ધારો દીવાની ધારા જેટલો અગત્યનો નથી, કારણ કે થોડા જ ચોક્કા મુદ્દા કરે છે, જ્યારે આપણે સર્વે પરણીએ છીએ અને કરોરો કરીએ છીએ. બીજું નુકસાન ખરેખરા સંખસ પાસેથી કોઇપણ પ્રકારનો યાજ્ઞ લીધા વગર ચોલીસ ફોજદારી કાયદો અમલમાં મુકે છે. છતાંય તવંગર કેદીઓવીખાત બેરીસ્ટરો રોકવામાં મોટી રકમો ખર્ચી શકે, દેશના ગમે તે ભાગમાંથી પુરાવા મેળવી શકે, આહેવાને લાંચ રૂપત આપી ફોડી શકે અને અપીલ વીજેરેના છેવટ સુધીના સર્વશક્ય લાભ લઇ શકે. અને આપણે લથ્થાંય કેસ બતાવી શકીએ જેમાં તવંગર લોકો જે ગરીબ હોત તો ફોંસીને માંચડે ચોક્કસ ચઢ્યા

હોત. પણ કોણ જાણે છે કે આંખણાં કેદખાનાઓમાં આજ કેટલાય ગરીબ માણસો હશે કે જેઓને પોતાનો બચાવ કરવાને થોડાજ પાઉંડ મળ્યા હોત તો કેદખાનામાં સજાવાને બદલે નીર્દોષ ઠરી છુટી ગયા હોત.

દેવળો, નીશાળો વીગેરે

પાર્લામેન્ટ અને કોર્ટ તવંગર લોકોએ જેમ કયજે ક્યાં છે તેમ તેમણે દેવળો પણ કયજે ક્યાં છે. એક સામાન્ય પાદરી પ્રમાણિકતા કે સમાનતા શીખવના નથી, પણ પૈસાદાર લોકો કેવળ પૈસાદાર કે તે માટે તેમને માન આપવાનું શીખવે છે અને તેને ધર્મ કહે છે.

અને એ જ પ્રકારનો સડો આપણી નીજાઓમાં છે.

હવે સમાજવાદ આવકની અસમાનતાને બદલે સમાનતા સ્થાપી આ સર્વ સ્થિતિ સુધારવા માંગે છે. સમાજવાદની સરખી ઠહેંચણીની આ યોજના કેવળ શક્ય છે એટલું જ નહીં પણ ચોક્કસ વતા પ્રમાણમાં આજે પણ તે અમલમાં છે, જુદાં જુદાં ધંધાના માણસોને ઓછા વધારા પગાર મળે છે, પણ એકજ ધંધાના માણસોને સામાન્યપણે એકસરખો પગાર આજે પણ મળે છે. પછી એક જણ બીજાથી વધારે ઉંચો કે નીચો હોય, ગારો કે કાળો હોય, ચપ્પા કે મંદ હોય, યુવાન કે વૃદ્ધ હોય, પ્રોટેસ્ટન્ટ કે કેથોલીક હોય. બલે એક પોલીસ, સીપાઈ ને ટપાલીનો પગાર, મજુર. કડીયા અને સુધારનો રોજ, ન્યાયાધીશ અને પાલમિન્ટના સભ્યોનો પગાર જુદો જુદો હોય, કોઈને વર્ગના સો તો બીજાને પાંચ હજાર મળતા હોય પણ બધા સીપાઈઓને

પગાર એકસરખો હોય છે, બધા ન્યાયાધીશોને એકસરખું મળે છે અને પાલમિન્ટના સર્વ સભ્યો એકસરખું જ મેળવે છે.

કામદારોને સરખો પગાર

આ એકજ ધંધાવાળાઓને જેમ એકસરખો પગાર મળે છે તેમ સમાજવાદની યોજના જુદાં જુદાં ધંધાવાળાઓને એકસરખો પગાર આપવા માંગે છે, કારણ કે સમાજવાદનો સીધ્ધાંત છે કે, દરેક વ્યક્તિ સમાજને સરખી ઉપયોગી છે. કદાચ કોઈ દલીલ કરે કે તમે ફરેકને એકસરખું આપશો તો યે વર્ષ આખરે તો લોકો પાછા ગરીબ અને તવંગર એવા બે જુદા વર્ગમાં વહેંચાઈ જશે. આપણે તેમને આસપાસ એકસરખું મેળવતા અને આખી જીંદગી કોઈપણ પ્રકારના ફેરફાર વીના રહેતા લાખો માણસો તરફ નજર કરવાને કહીએ. એકજ ધંધા અને દરજ્જાના માણસોને એકસરખું મળે છે છતાં તેઓ સામાન્ય રીતે પોતાની સ્થિતિથી ઉંચે ચઢતા કે નીચે પડતા નથી. અલગત નેપોલીયન જેવી કેટલીક વ્યક્તિઓ અપવાદરૂપ નીવડતી હશે પણ જેમ એક તપ્પાર કપડાં બનાવી વેચનાર દરજ્જા પોતાના પ્રાઇસ લીસ્ટમાં રાક્ષસો કે વંતીયાં પુરૂષોને ધ્યાનમાં લેતો નથી, એવીજ રીતે આપણે પણ આપણી સામાન્ય યોજનામાં એવા અસાધારણ પુરૂષોને ધ્યાનમાં લેવા જોઈએ નહીં.

સમાન વહેંચણીની યોજના

સમાન વહેંચણીની યોજના તદ્દન સંભવિત અને વ્યવહાર છે એટલું જ નહીં પણ તે કાયમની યોજના છે. તે એટલીજ સાદી

અને સમજી અકાય એવી જોઈ અને દરેકને શું આપવું એકઠાં તે બાબતની ચુંચવણનો ઉકેલ કરે છે. એ કપારનીય અમલમાં છે અને માનવજાતના મોટા સમુદાયમાં પરીચીત પણ છે.

એનો ખીજો મહત્ત્વ લાભ એ છે કે માણસની પ્રગતિમાં 'ધન'નું સ્થાન અદ્વિતીય થાય છે. પછી તો તેનામા રહેલી શક્તિઓ વડે જ તે આગળ વધે છે. જ્યાં આવકની અસમાનતા હોય ત્યાં પદ્ધતિની લાયકાત જે કોઈ રીતે લાયકાત નથી તો ખીજી બધી લાયકાતને ઢાંકી દે છે.

વારસાની અનીષ્ટપ્રથા

આજ ગંજવર પુણ્યો કેટલાય મુખ્ય પુરુષો વારસામાં મેળવે છે અને હુચ્ચા વેપારીઓ દલકા પ્રકારની ચોલાકી વાપરી, ખરાબ વીસ્કી વેચી કે ધઉનો સગો કરી અગર લોડોના ભોજપથુનો લાભ લઈ ઉભી કરે છે અને લોડો એવાને માન આપે છે અને સરદાર ખીનાઓથી નવાજે છે. નંચારે સાચી લાયકાત ધરાવનાર માણસો જેવા કે કોઈ મહાન શોધક કે સરદાર જેમણે પોતાની ઉમદા શક્તિઓનો ઉપયોગ કર્યો હોય છે અથવા જન જોખમમાં નાંખ્યો હોય છે છતાં પૈસા મુખ્ય પુરુષો અને પદ્ધતિ ધુતનાર વેપારીઓના પાઉન્ડોની સરખામણીમાં તેમની પાસે કેવળ પેન્સો હોવાને લીધે તેમનો ધડો પણ થતો નથી. આજ તો વધુના હજાર પાઉન્ડ કમાનાર વ્યક્તિ વધુ દહાડે ૧૦ પાઉન્ડ કમાનાર વ્યક્તિ કરતાં પ્રધાન દરજ્જે ભોગવે છે, પછી એની ખીજી લાયકાત ૧૦૦ પાઉન્ડ કમાનાર કરતાં ગમે તેટલી ઓછી હોય. પણ સમાન આવક ધરાવનાર પુરુષો વચ્ચે લાયકાતનાં તફાવત સીવાય ખીજી કશા

જીત-તફાવત હોઈ શકે નહીં. પૈસા કરતાં ચારીત્ર, શક્તિ, અને લાયકાત એ જ અમત્યની વસ્તુઓ બને અને દરેક જણ પોતાનું કુદરતી સ્થાન મેળવે. અલબત્ત, ત્યારે મહાન માણસો, સામાન્ય માણસો અને નાના માણસો રહેશે જ પણ જેમણે મહાન કાર્યો કર્યાં હશે તે જ મહાન હશે નહીં કે તે જેમના આપણા તેમને મોરે વધુ દહાડે હજારોની આવક આવે તેટલી પુણ્ય મુકી ગયા હોય. અને નાના મગજોના અને દલકા ચરીત્રના જ માણસો નાના હશે નહીં કે ગરીબ લોકો જેમને જીવનમાં એકેકે તક ન સાંપડી હોય.

સમાન હોંચણી વીરૂધ્ધના વાંધા

આપણે આવકની સમાનતા મારેના નીચું પાત્રમક કારણો જોયાં. હવે તે વીરૂધ્ધના વાંધાઓ તપાસીએ, સૌથી પહેલો વાંધો એ છે કે જો એક જણને ખીજા કરતાં વધારે પૈસા લેવા દેવામાં ન આવે તો પછી તેને વધારે કામ કરવા માટે ઉત્તેજન રહે નહીં. પ્રથમ તો આપણે કોઈ પાસે વધારે કામ કરાવવા માગતા જ નથી. ઉલટું કામનો બોલો તમામ કામ કરનારાઓ ઉપર એકસરખા વહેંચવા માગીએ છીએ. રાષ્ટ્રીય કાયદાને અંગે કોઈ પણ વ્યક્તિને ખીજા કરતાં વીશેષ કામ કરાવવાનું હોઈ શકે નહીં.

કામ ન કરે તો?

કદાચ કોઈ કહે કે એવા માણસો હોય કે જેમને એક પણ પણ કામ કરવાને અણગમો હોય પણ તેથી કોઈ તેને કામ કરવાના બોલમાંથી મુક્તી મળી શકે નહીં. કોઈ પણ વ્યક્તિ પોતાના હિસ્સે

આવતા કામથી ઓછું કામ કરે અને કમથી ઉત્પન્ન થતી દ્રવ્યતની વહેંચણીમાં પોતાનો પુરો હિસ્સો લે તો તેની અને ચોરની વચ્ચે ભાગ્યેજ ફરક છે. અને તેથી ખીજા ચોરો સાથે આપણે જે રીતે વતીએ છીએ તેવી જ રીતે તેમની સાથે વતવું લેઈએ.

પણ હજી કોઈ કહે કે કોઈ માણસ કામ કરે નહીં અથવા ઓછું કરે અને પ્રમાણ માં ઓછું લે તો તે ચાલી શકે કે નહીં? અલબત્ત, નહીં જ. મરજીયાત ગરીબાઈ એ ફરજિયાત ગરીબાઈ જેટલી જ અનીષ્ટ છે. અને સુધરેલી પ્રજાઓએ પોતાના શહેરીઓ પોતાને હિસ્સે આવતું રાષ્ટ્રીય કામ પુરે પુરું કરે અને હિસ્સે આવતી આવક પણ પુરેપુરી લે અને સંધરેલું જીવન ગુજારે એવા આગ્રહ રાખવો જોઈએ.

આસેપનો જવાબ

હવે ઉત્તેજનની વાત કરીએ. પ્રથમ પંક્તીના કામ કરનારાઓને પોતાનાથી બેની શકે એટલું ઉત્તમ કામ કરવાને બહારના ઉત્તેજનની મુદ્દલ જરૂર હોતી નથી. આ પ્રથમ પંક્તીનું કામ મોટામાં મોટા નીર-તેજન વચ્ચે ક્યાં થતું નથી. અને થતું હોય નહીં તો તેનું કારણ એટલું જ છે કે ઉંચા પ્રકારના કામ કરતાં હલકા પ્રકારના કામમાં વધારે હોય છે. અગર તો ઉંચા પ્રકારના કામ માટે ભાગ્યેજ પૈસા મળતા હોય છે જેથી 'ગુજરાન માટે સામાન્ય કામ પાછળ મહેનત કરી ઉંચા પ્રકારના કામ માટે અવકાશ શોધવાનો રહે છે, નહીં' તો પોતાનાથી ચંપ શકે એવું કોઈ પણ ઉંચા પ્રકારનું કામ કરવાને કોઈ પણ સમ્પત્તિ ના પાડી શકે નહીં. અને આજ તે ના

પાડે છે તેનું કારણ એટલું જ છે કે ઉંચા પ્રકારના કામમાં પ્રાપ્તિ ઓછી હોય છે તેથી જ સર્વને સરખો પગાર આપવામાં આવે તો દરેક જણ ખુશીથી ઉંચા પ્રકારનું કામ કરે. ત્યારે કોઈ કહે કે દરેક જણ ઉંચા પ્રકારનું કામ કરે તો પછી મેલું કામ કોણ કરશે?

ખરી વાત એ છે કે અપણે મેલું કામ મેલા અને ટુંકા પગારના માણસોથી થતું જોવાને એટલા બધા રેવાયલા છીએ કે તે કરવું આપણને શરમભરેલું લાગે છે અને માનીએ છીએ કે જ્યાં સુધી ગંદા અને અછુત લોકોનો વજન નહીં હોય ત્યાં સુધી એ કામ થઈ શકે જ નહીં. પણ ભંગીના કામ કરતાં વધારે ગંદુ અને મેલું કામ ઉચ્ચ શીક્ષણ પામેલા, મોટા પગાર મેળવતા શ્રેષ્ઠ સમાજમાં ફરતા ઇસ્કાળવાળા સરજનો અને દાકતરો તથા કેળવાયલી નર્સો કરતી નથી? ખરી વાત તો એ છે કે આપણને કામ ગંદુ છે તેનો વાંધો નહીં પણ તે કામ સાથે જોડાયેલી ગરીબાઈ અને અધઃપતનનો જ વાંધો છે. જો સઘળા અછુતો, અમીર હોત તો કોઈ પણ તેમના કામ માટે વાંધો લેત નહીં. ઉલટું તેઓ આપણી સાથે ભોળા હોવાનું તેઓ સ્વીકારત તો આપણે તેને મગરૂરીનું કારણ ગણત.

પ્રલોભન

કામ જેટલું ઓછું આકર્ષક હોય તેટલા પ્રમાણમાં તે પસંદ કરનારા વધારે. અવકાશ, કામમાંથી જલ્દી નીવૃત્તી અને વધારે રળના દીવસ આપવામાં આવે તો ઓછા અવકાશવાળા કામો કરતાં એવા કામો લોકો વધારે શોધતા રહે.

સઘળા ધંધાના કામ કરનારાઓને એક-સરખી આવક મળવી જોઈએ તે વાત સ્વીકારીએ તો એ એક પ્રશ્ન ઉભો રહે છે. અને તે એ કે દરેક કામ કરનારનો પછી તે એકત્વવેત્તા હોય કે ખેડૂત હોય પણ જીવન નીર્વાહને ખર્ચ એક સરખો હોઈ શકે પણ તેમના કામનો ઉત્પન્ન ખર્ચ જુદો જુદો હોય તેનું શું? દાખલા તરીકે શીવજીનું કામ કરનાર એક દરજી આખા દીવસ દરમિયાન સુતરની એક રીલ વાપરે તો તેને ખાટે એણે થોડા જ પેન્સ આપવા પડે છે. પણ તે જ જીનો પત્ની વીરાનશાજી હોય અને તેને રેડીયમની જરૂર હોય તો કેવળ એક આઉંસના ૧૬૦૦૦ પાઉન્ડ આપા પડે.

ખર્ચની અસમાનતાનો ઉકેલ.

આ ઉત્પન્ન ખર્ચની અસમાનતાના પ્રશ્નનો ઉકેલ અવકાશના વધારે કલાક, રજાઓના વધારે દીવસ કે ખાસ દકકડા આપી કરી શકીએ નહીં અને મજૂરીના અસમાન દરોથી તો યદ્ય શકેજ નહીં. તેનો ઉકેલ એટલો જ છે કે તેનાં સાધન અને હથેલીઓ આપણે પુરાં પાડવાં જોઈએ અગર તો તે ચોતાની પાસેના પદ્ધતીથી લે તો આપણે તેને તેનો ખર્ચ આપવો જોઈએ.

સમાન વહેંચણીની યોજના સામે ખીજા અગત્યનો વાંધો એ છે કે જો દરેક જણને એક સરખો હીસ્સો આપવામાં આવે તો જે દંપતીને વધારે છોકરાં હોય તે આ પદ્ધતી નીચે વધારે લાભ મેળવે.

બાળકના લાભ

સમાન વહેંચણીની પદ્ધતી તળે દરેક બાળકને જન્મથી જ પોતાનો હીસ્સો લેવાનો

હક પ્રાપ્ત થશે પણ તે રકમ તેમના માપાપો તેમના વસ્તી તરીકે લેશે અને જો તેમની વીરૂધ્ધ બેદરકારીના રીષાટ આવશે તો તેમણે જાહેર વસ્તુ ખાતાના અધીકારીને ખાતરી કરી આપવી પડશે કે તેમનાં બાળકોને તેમના હિસ્સાની આવકનો સંપૂર્ણ લાભ મળે છે. આપણે જોયું તેમ સમાજવાદનું ધ્યેય આવકની સમાનતા સ્થાપવાનું છે પણ જ્યાં સુધી આવક ઉત્પન્ન કરનાં સાધન જેવાં કે જમીન અને ઉદ્યોગ સરકાર પોતાને હસ્તક ન કરે ત્યાં સુધી સરકાર પાસે સરખે હિસ્સે વહેંચવાને આવક આવી શકે નહીં અને તેથી સમ જવાદ નીચે સરકાર જમીન, ઉદ્યોગ તથા બીજાં કામધંધા જે આજ ખાતગી રાખીશોના દાથમાં છે અને અને જેથી આવકની અસમાનતા ઉદ્ભવે છે તે સર્વ પોતાને હસ્તક કરશે અને તેનો વહીવટ પ્રજાના હિતમાં પ્રજાથી થશે અને તેમ કરી સરકાર દરેક જણને તમામ વસ્તુઓ પકતર કીમતે આપવાને સમર્થ થશે.

આ જમીન, ઉદ્યોગ વીગેરે સરકાર અગર સમસ્ત સમાજને હસ્તક કરવાની યોજના અંગ્રેજીમાં 'સોશીયલાઇઝેશન'ની યોજના કહેવાય છે. જેની સહાય વડે સમાજવાદ ખાતગી મીલકત અને કરારની સ્વતંત્રતાનો નાશ કરશે.

પણ આથી કોઇ જુલાવામાં ન પડે કે સમાજવાદ કોઇ પણ વ્યક્તીને ખાતગી અંગત ઉપયોગની ચીજ પણ રાખવા દેશે નહીં. કારણ કે સમાજવાદ અંગત ઉપયોગની ચીજ અનીવાર્ય માને છે. એટલું જ નહીં પણ ઉલટું તે વધે તેમ ઘટે છે.

પ્રત્યેક કારારમાં પ્રજા પોતાને પક્ષકાર ગણી એક કરાર એવા થવા દેશે નહીં કે

જેની અસર એક વ્યક્તિને અધમ દારીદ્રમાં રાખી અકળે મરણ નીપજે, એવી સખત મજુરી કરાવવાની અને ખીજી વ્યક્તિને આગસમાં પડી રહી તેની મહેનત પર મોજમજલ ઉઠાવવા દેવાની થાય.

આળસુઓ ! દુર ભાગો

આ યોજના ખીજની મહેનત પર ઊપનાર આળસુ દારીદ્ર પુરવો અને તેમના વંશજોને સ્વાભાવીકપણે સામગ્રી કરે છે તેઓ પોતાના પત્રો, લાપજો અને હેજોદારો એવું સમજવવાનો પ્રયત્ન કરે છે કે નેશનાલાઇઝેશન અથવા સામાજિક માલીની સ્થાપવાની પધ્ધતી એક કુદરત વીરૂધ્ધનો ગુનો છે અને દેશને વીનાશને પંથે પાડ્યા વાના લાગ્યે જ રહેશે, પણ તેમનું આ કહેવું સઘળું અર્થ વગરનું છે. સામાજિક માલીકી સ્થાપવાની વાત કંઈ નવી નથી. આપણે ત્યાં હાલ પણ પુષ્કળ પરણુઓ સામાજિક માલીકીની છે. એક ઉદાહરણ તરીકે લશ્કર અને નૌકા-સૈન્ય, સીવીલ સરનીસ, ટપાલ, તાર અને ટેલીફોન, રસ્તા અને પુલો, બંદરો ને દીવાદાંડીઓ વીગેરે સામાજિક માલીકીના ધોરણે ચાલે છે. અને જો તે કુદરત વીરૂધ્ધનો ગુનો છે અને દેશને વીનાશ કરે છે એમ કોઈ કહે તો ખચીત તે પોનાતું સ્થાન મંડાની ઇસ્પીતાલ ને પણ એક સામાજિક માલીકીની સંસ્થા છે તેમાં જ મેળવે.

હવે સામાજિક માલીકી સ્થાપવાની અ પધ્ધતીથી પ્રત્યેક વસ્તુ પડતર કીમતે કેવી રીતે મળે છે તે જોઈએ.

પોસ્ટખાતું જોઈએ તો—

ટપાકખાતાનો દાખલો લઈએ. કાગળો એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે લઈ જવાને ટપાલખાતાને બદલે ખાનગી કંપનીઓ હોત તો અ.પણ કાગળો હાલ જેટલા સોંધા જાય છે તેટલા સોંધા જાત નહી. પ્રથમ તો ટપાલખાતાને પોતાને જોઈતી મુડી મારે ઓછું આપવું પડે છે, વ્યવસ્થા મારે ઓછું અને

નફા-માટે તો કંઈ પણ આપવું પડતું નથી અને આ ત્રેવડો લાભ માહકને મારે છે. ખીજું કાગળો લઈ જવાનો ખર્ચ દરેક કાગળ દીક જુદો જુદો થાય છે. એક જ મેનશનના જુદાં જુદાં ધરોમાં કાગળ પહોંચાડવો હોય તો ખર્ચ એટલો બધો નજીવો થાય કે આંકડામાં લાગ્યે જ દર્શાવી શકાય. જ્યારે તે જ કાગળ વાઇટના ટાપુથી સાનક્રાન્સીસકો પહોંચાડવો હોય તો અત્યંત ખર્ચ થાય. કાગળ કે પ્રથમ તે ત્રેન મારફત લઈ જઈ, ખીજી ત્રેન મારફતે સાઉથિમપટન અગરલીવર-પુલ લાવી ખીજા વહાણમાં મુકવો પડે અને ત્યાંથી એટલાંટીક મહાસાગર ઓળંગી ઉતર અમેરીકાના ખંડમાં પસાર થઈ આખરે વાઇટ ટાપુની સામેના જગતમાં પહોંચાયા અને તેથી પોષ્ટ મારતર જનરલ આપણા એક જ મેનશનમાં પહોંચાડવાના એક ડઝન કાગળો મારે એક પૈન્સ લે અને સાનક્રાન્સીસકો પહોંચાડવાના એક જ કાગળ મારે એક પાઉન્ડ લે તો આપણને તે લાગ્યે જ અયોગ્ય લાગે.

સમુદ્ધમાલીકીના લાભ

પણ આજે તો એ ૧૩ કાગળો અડધા પૈન્સ એક કાગળના દરે પહોંચાડે છે—અર્થાત્ લાંબા અંતરના કાગળોનો ને ખર્ચ થાય તેથી તે ઓછા ખર્ચે અને ટુંકા અંતરના કાગળો મારે ને ખર્ચ થાય તેથી વધારે ખર્ચ લઈ પહોંચાડે છે. પણ એમને ટુંકા અંતરના હજારો અને લાંબા અંતરના કેવળ ડઝન-બંધી કાગળો પહોંચાડવાના હોઈ લાંબા અંતરના કાગળો પર જતી ખોટ ટુંકા અંતરના કાગળ પર થતા નફાથી સમતોલ કરે છે અને આ બધા કાગળો મારે એક-સરખો લાવ દેવાની પધ્ધતીને અર્થશાસ્ત્રીઓ 'એવરેજનિંગ' અથવા સરા રીની પધ્ધતી કહે છે.

અને એવી જ રીતે પ્રત્યેક ઉદ્યોગ પર સામાજિક માલીકી સ્થાપી સસસરીની પધ્ધતીથી તેની ઉપાજન વસ્તુઓ પડતર કીમતે આપણે આપી શકીએ.

શ્રદ્ધા વીરુદ્ધ વિજ્ઞાન

હાલના યુગમાં અનેક સંતો, મહંતો અને અધિકારીઓ અધ્યાપકો વારં-વાર પોષક કરે છે કે, અધ્યાત્મવાદના અસૌકીય દીપ આગળ વીજ્ઞાનનો પ્રકાશ તદન ઝાંખો પડી જાય છે. આ પુર્વકાલીન મનોદશાના પુનઃકો કહે છે કે અધ્યાત્મવાદના ઉજળા કીડલાની એક કાંકરી પણ એરવવામાં વીજ્ઞાન નીષ્ફળ નીવડ્યું છે. અમેરિકાના પાદરીઓ અને પુરોહિતો વીજ્ઞાન સંબંધી દીકા કરતાં ઉંચે સાદે ગળના કરે છે કે 'જ્યારે જીવનની પેલે પારની સમસ્યાઓ ઉભી થાય છે, જ્યારે મૃત્યુ પછીના જીવનની શોધીયાર ઉદભવે છે, ત્યારે આ અટપટા પ્રશ્નોનો વીજ્ઞાન જરાયે ઉકેલ લાવી શકે તેમ નથી.' આ સમુદાયનો દીકાપ્રવાહ અહીંથીજ અટકતો નથી. તેઓ તો શ્રદ્ધા માટે વડી લાત કરતાં વદે છે કે 'વીજ્ઞાને તો માત્ર જીવનની ભૌતિક જરૂરીયાતો અને સુખ માંજ ઉમેરો કર્યો છે, પણ અધ્યાત્મીક સમસ્યાઓ આગળ આજનું વીજ્ઞાન તુરંત કંકડા થઇ જાય છે.

વીજ્ઞાન ઉપર મુકાત આ આક્ષેપો કંઈ નવા નથી. કેટલાય કાળથી પાદરીઓ અને પુરોહિતોએ એસરતી ધર્મ'લેલછા ઉપર આંસુ પડ્યાં છે. કેટલાક સમયથી પરમ હંસો, આધ્યાત્મવીશારદો, અને તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ ઇશ્વરની કલ્પનાને ટકાવી લેવા માટે અયાગ પરીશ્રમ કર્યો છે. કેટલાય સમયથી અધ્યાત્મવાદની તુટ્ટી અસરને ચીરંજીવ રાખવા માટે અનેક વ્યક્તિઓએ પારાવાર યતન કર્યો છે.

શ્રદ્ધાએ માનવસમાજનું હિત સંધ્યું કે વીજ્ઞાને? તેનો સુંદર ઉકેલ આ નાનકડા લેખમાંથી મળે છે.

જગતના બુદ્ધીમાન સમુદાયની આ શંકા વૃત્તી સામે તેમણે પારાવાર વીરોધ ઉઠાવ્યો છે. પોષને ખાસ પોતાના મધક રોમમાંથી જગતને ઇશ્વરની કલ્પનામાં માનવાથી થતાં લાભ ઉપર વ્યાખ્યાન આપવાની જરૂર પડી હતી. છતાં આવેા ભરેશોરથી પ્રચાર થતો હોવા છતાં શ્રદ્ધાકીન સંપ્રદાયનાં વતુ'લ હવે મ્હોટાં ને મ્હોટાં બનતાં જાય છે.

શ્રદ્ધાના તત્ત્વજ્ઞાનના આ સંરક્ષકો કારખાનાંના વાતાવરણથી ધમધમી રહેતાં સહેરો સામે દીકા કરતાં કહે છે કે સહેર તો પાપના કુંગરા છે. કારણ કે વીજ્ઞાને સહેરોને સૂર્જવ્યાં છે. ગામડાં તરફ નજર નાખીને તેઓ જણાવે છે કે 'મજુ તો ગામડામાં વસે છે! વીજ્ઞાન સામે દૈદ એક્કતાં શ્રદ્ધાનાં બળો હવે પોતાની એસરતી સત્તાને ટકાવી રાખવા માટે ગામડાંઓ ઉપર આશા બાંધે છે.

પણ શ્રદ્ધાના સીધાંતને એક સીધા સરળ અને સ્પષ્ટ પ્રશ્ન પુછીએ તો? જગતમાં સંસ્કૃતીની સ્થાપના શી રીતે થઇ? વીજ્ઞાને આધ્યાત્મવાદના પ્રશ્નો ઉકેલવાનો કડીય શ્રમ નથી કર્યો. જો વીજ્ઞાન તેમ કરવા તત્પર થાય તો તે વીજ્ઞાન મટી જાય. વીજ્ઞાને પ્રયોગસીધ્ધ વસ્તુઓને સમજાવવા માટે અને કુદરતી શક્તીઓ તે માનવસુખ માટે વાપરવાને

માટે પ્રવૃત્તી કરી છે. વૈરાનીકા કલ્પીત દેવ અને ઇશ્વરને માટે શોધખોળ આરંભી શકે નહીં. જીવનની પેલી પારની સમસ્યાઓ સાથે વીરાણને જરા પણ સંબંધ નથી. વીરાણ પૃથ્વી પર જીવે છે અને પૃથ્વી પર જ રહેશે. અલૌકિક કલ્પનાના પ્રદેશમાં કુબકાં મારવાનું કામ વૈરા નીકોનું નથી. આ એક વસ્તુ સમજી લઈએ, તો વીરાણ ઉપર ધ્રુવીની દુએ મુકાતા અપુણ્યતાના આક્ષેપો ટકી શકતા નથી. જે વસ્તુને વીરાણની સાથે સંબંધ નથી, જે વસ્તુઓ જમીન મનોદશાએ સરળ વેલી છે, જે વસ્તુઓની માન્યતા માટે નથી કોઈ અપત્તરો કે નથી કોઈ પ્રમાણુજીત વસ્તુ, તે વસ્તુઓ માટે વીરાણ ઉપર આક્ષેપ કરવો એ શું નરી મુખ્યતાની પરીમામા નથી?

પણ શ્રદ્ધાનાં સીધાંતના માનનારાઓને એક સીધો સરળ અને સ્પષ્ટ સવાલ કરીએ તો? પુત્રકાલીન યુગથી તે અત્યાર સુધીની સુંદર સંસ્કૃતિનું કેવી રીતે સર્જન થયું? પુત્રકાળમાં માનવી જંગલમાં રખડતો, કળ ઉપર માત્ર જીવનવ્યવહાર ચલાવતો, જ્યારે પોતે ખણી કાઢેલી એક શુકામાં પડી રહેતો. વીરાણે આજે માનવીને ભાષા આપી. ચરખો અને હળ આપ્યાં. તેને માટે ઘર બાંધ્યાં, ટીમર બાંધી, દામ અને ટ્રેન આપ્યા. આજે વીરાણના પ્રતાપે માનવીએ ઉપર આકાશમાં પ્રભુત્વ પ્રાપ્ત કર્યું છે. આજે વીરાણને પ્રતાપે માનવીએ જમીન અને જળ ઉપર પોતાની સત્તા સ્થાપી છે. વીરાણે કુદરતી શક્તિઓ માનવ સુખના ઉપભોગ માટે ખુલ્લી મુકી છે.

આ નાનવલ્લભ માન પ્રગતી, આ આંખને આંજી નાખે તેવો વીરાણ, આ સુંદર ઉત્થાન, આ માનવસુખનાં ચદતાં પુર

એ સર્વ વીરાણે સુખવ્યું છે. આથીજ વીરાણ માનવમતી માટે એક અપુર્વ હીતકર સાધન છે. એક રીતે આલખીએ તો તેણે માનવસુખના સધળાં સાધનો ઉત્પન્ન કર્યાં છે.

પણ શ્રદ્ધાએ શું કર્યું? ધર્મ, ઇશ્વર, અને અધ્યાત્મવાદના આ પુરુષોને આપણે સવાલ કરીશું કે શ્રદ્ધાએ સાંસ્કારિક પ્રગતીમાં શું ફાળો આપ્યો? શ્રદ્ધાએ નથી વીરણી શોધી, શ્રદ્ધાએ નથી એરોપ્લેન આપ્યું, શ્રદ્ધાએ નથી સમુદ્રહીતને માટે કોઈ યેજના ઘડી, નથી દાકતરી વીરાણમાં કે નથી આરોગ્યવીરાણમાં શ્રદ્ધાએ કશો યેજનો આપ્યો. માનવહીનની એરથુ ઉપર કસોટીએ ચઢાવતાં શ્રદ્ધાના સીધાંતો તદ્દન નકામા, નીરૂપણી અને અવળે માર્ગે દારૂના રાજ નથી નીવડ્યા? એક વસ્તુ તો દરેક જણને કબુલ કરવીજ પડશે કે વીરાણે માનવજાતને જંગલી દશામાંથી મુક્ત કરી છે. એ મનુષ્યો શ્રદ્ધાનો આશરો લઈનેજ બેસી રહ્યા હોત, એ તેઓએ આગળ વધવાની આકાંક્ષાને કચરી નાંખી હોત એ વૈરાનીક વૃત્તિઓને આગળ વધવાની તક ન આપી અગમ્ય અધ્યાત્મવાદના ચીંતનમાં તેઓ મગ્ન રહ્યા હોત તો આજે જગત કયાં હોત?

શ્રદ્ધાનાં એ સ્વરૂપ છે. એક તો અપત્તરો અને અનુભવે આપણામાં જે શ્રદ્ધા ઉપજાવી હોય તે શ્રદ્ધા આવકારણીય છે, દાખલા તરીકે જળ એ હાથદોળન અને એકસીજન એ બે પ્રકારના વાયુઓનું મીશ્રણ છે, એ વીધનમાં શ્રદ્ધા રાખવી એ અધ્યાત્મવાદવાળાઓ જે શ્રદ્ધા સૂચવે છે તેથી ભીન છે. તેઓ તો કલ્પના કરે છે કે દેવી આદિત્યા, પરમાત્મા, અને ચમત્કારમ

અધ્યાસખવી તેજ થોય છે. આ આધ્યાસખવાદીઓ અધ્યાના આધારસ્થાન વિપરલવવા માગે છે. એ સમુદાય શીખવે છે કે 'ઇશ્વરને સમજવો એ આપણી શક્તીની પરતી વસ્તુ છે.' પ્રભુ એટલો તો મહાન છે કે આપણી સામાન્ય શુદ્ધિને તો તે સમજાઇ પણ ન શકે! અધ્યાના સુત્રો શીખવનાર આ [સમુદાય હમેશાં કહે છે કે આ વીધાનોમા લોકોએ જરાયે શંકા રાખવાની જરૂર નથી. કોઇ પણ પ્રકારની શંકાવૃત્તિનો અલાવ એ અધ્યાના તત્વજ્ઞાનનો પાયો છે. પરીણામ એ આવે છે કે સમગ્ર મનોદશા સ્થિત (Static) બની જાય છે. અને આવી વ્યક્તિઓ પૃથ્વી પર જીવવાને બદલે સુન્દર દેશનાઓના પ્રદેશમાં વીહાર કરવા તરફ વધુ વળે છે. વૈકુંઠ અને મોક્ષ લીલાની આશાઓ અને અભીલાષાઓ તેઓ ઉભી કરે છે અને આમ આખરે દેશના મધ્ય રમ્ય વસ્તુઓમાં વીહાર કરવાની ટેવ પડતાં આપણે માનસ એટલું તો રોગીબદ (Pathological) બની જાય છે કે, અમુક હદ પછી તેના માનસને પાછું આરોગ્ય મધ્ય કરવું અશક્ય બની જાય છે.

પણ અધ્યા વીરૂધ્ધ વીજ્ઞાનની ચર્ચા પર પાછા આવીએ. વીજ્ઞાને સજ્જીવી શક્તિ તો પ્રતીદાસ તો ઉઘાડો છે. માનવજીવનના વીજ્ઞાન પટ પર જરા દ્રષ્ટી કરીએ તો જણાશે કે વીજ્ઞાને માનવજીવનમાં અચુક ફાળો આપ્યો છે. અધ્યાવાદીઓ કદાચ કહે કે આ પ્રગતીથી માનવજીવને લાભ કંઈજ થયો નથી. તેઓ વીજ્ઞાને આપેલી સમુદયીતની વસ્તુઓના હિતકરપણું વીજ પણ શંકાશીલ છે. તેઓ પૃથ્વીના પહેલા શોધકસમુદય કેપ્લર ગેલિલીઓ વીગેરેને ડાંગધાણુ ગણે છે. ગણીતના સત્યો શીખવનાર યુક્તીકર્તા મુખ્ય ગણે છે. પણ જગત જોઈ શકે છે કે પોતાના લોકોનું બળીદાન આપીને પણ આ સમુદયે શીખવેલા સત્યો

ખર્યારે જગત સ્વીકારે છે. પૃથ્વી ગોળ છે એમ કહેનાર ગેલિલીયોને જગત વંદના કરે છે. ભુમીતીના પ્રાયશીક સીધાંતો શીખવનાર વ્યક્તિ યુક્તીકર્તા જગત આજે કૃતઘંતાની લાગણીથી ખુબ સંભારે છે. કોઈ પણ વીજ્ઞાન લખ્યો જગતમાં સત્ય શીખવ્યું હોય તો તે વીજ્ઞાને શીખવ્યું છે. એકલું વનસ્પતીનું વીજ્ઞાન લખ્યો તો તેમાં અધ્યાએ અથવા એક રીતે કહીએ તો આધ્યાત્મીક અધ્યાએ શું આપ્યું? ખ્રીસ્તી ધર્મનાં પુસ્તકોમાં આલેખેલું છે કે સાત દીવસમાં સર્જન સંપટી ઉત્પન્ન થયું. હીંદુ ધર્મ શીખવે છે કે બ્રહ્માએ એક પછી એક પ્રાણીઓને ઉત્પન્ન કર્યાં, આજે આ સર્વ અસત્ય હાલકોને કંઠા કરી નાંખતો ડારવીન ઉભો છે. પ્રાણી જગતની ઉત્ક્રાંતીના સીધાંતો અતી સરળતાથી આ વૈજ્ઞાનીક શીખ્યા છે. એક પીંડાળા કાઢી માંડીને અત્યાર સુધીના અનેક પીંડાળા વૃક્ષાની હારમાળા કેમ ઉત્પન્ન થયું તે આ ડારવીને સતત શ્રમ લખને સાબીત કરી આપ્યું છે. તેમજ હક્ષે, લામાકાં વીગેરેએ આ સંબંધી સતત પ્રવૃત્તિ કરી ન કરી હોત તો આ જ્ઞાન આપણને મળી શક્યું હોત કે ?

મેડીસીન, ફારમેકેલોજી, રેડીયોલોજી અને ખગોળ વીજ્ઞાનમાં પણ અધ્યાએ કંઈજ જગતને આપ્યું નથી. જ્યારે વીજ્ઞાને જાલીમ દેહનો નાશ કરવાની શક્તિઓ આપી છે. અટપટા વ્યાધીઓનો ઉકેલ કરવાને માટે રસાયણો સર્જ્યાં છે. તેમાં જ્યારે એક્ષરેની સારવારથી અસાધ્ય ગણાતા વ્યાધીઓ સારા કર્યાં છે. ખગોળ વીજ્ઞામાં વીજ્ઞાને તારાઓના તેજના પ્રમાણ આપણને આપ્યાં છે. ભૂતળ વીજ્ઞામાં વીજ્ઞાને પૃથ્વીના પર નીચે છુપાહેલા ખનીજ દ્રવ્યો માનવાને ચરણે મુક્યા છે.

માનવ-સમાજમાં આમ વંદાનનું સ્થાન અનેક છે. અધ્યાપકો લંબે 'અધ્યા' ને ચીરજીવ રાખવા માટે હુમ બરાડ પાડે પણ વીજ્ઞાનની વેગવંત પ્રવૃત્તિ ક્ષણ જરૂર અટક્યા શીરાય આગળ ચલવાન કરશે એ શંકા વગરની વસ્તુ છે.

૨૦૩૧ નું વિશ્વદર્શન

વિકાસક્રમને પંથે
પળેહું વીશ્ય એક
સૈકા પછી કેટલે
પહોંચું હશે?

: પ્રયોજક :

વીજાનભક્ત

એકસો વર્ષ પછીના
માનવીનાં નીવાસસ્થાન,
શરીર અને વસ્ત્રોમાં
કેવો પલટો થયો હશે?

પરીવર્તન એ જીવનની તાકગી જ માત્ર નથી, પરંતુ આપણી સ્થુલ ઇન્દ્રિયો સમજ શકે તેવું તે ખુદ જીવન જ છે. સામાન્ય રીતે માણસો પરિસ્થિતિને સહ્ય અને છે. થોડાંક વરસ સુધી જે મકાનનો વીચાર કરે તે પછી તે એની તરફ ધ્યાન પણ આપતો નથી. જે આંગળીઓનો મરોડ વારંવાર બદલાતો ન હોય તો તેને એકની એક રીતે અંકાડા બેરવવા પણ રચતા નથી.

આ નીચમમાંથી દુનીઆમાં કશું જ મુક્ત નથી. એટલે ભવિષ્યનાં મનુષ્યનાં નીવાસ-સ્થાનોમાં કેવી જાતનું પરીવર્તન થશે, તેનો વીચાર કરવો અસ્થાને નથી. વૈજ્ઞાનીક વીચારોમાં થયેલા પરીવર્તન એવી ખાત્રી કરાવી આપી છે કે, લગભગ દરેકે દરેક 'હકીકત' તે અભીપ્રાયનો વીષય છે. વર્તમાન યુગની મોટામાં મોટી શોધ તે આપણી પોતાની સુધ્ધી અને આપણા અભ્યાસની બાંધકર ઉણપ છે. વીમાનો, તીવ્ર ગતિવાળો મોટરો, રેડીઓ, તાર અને ટેલીવીઝનનો આ જમાનો ઝેવટની પુણીતાએ પહોંચ્યા છે એમ માનવું તે મોટામાં મોટી ભુલ છે. જેમ જુના જમાનાનાં રગરીઆં ગાડાં અને અત્યારના ક્રન્ડીઅર મેઇ-

લની વચ્ચે જરાયે સંબંધ નથી, તે જ રીતે ભવિષ્યમાં જે પરીવર્તન થવાનાં છે, તેને અત્યારનાં વીજાનની મદદથી શોધાયલાં સાધનો સાથે લવલેશ પણ સંબંધ રહેવાનો નથી.

મકાનોનો વીષય એવો છે કે જેમાં ઇજા નેરોને જ રસ પડે, પરંતુ તેની પ્રગતિના રસ્તે આવતા વલણથી છેક ખીજે જ માર્ગે વીકાસને માર્ગે કેમ દોરી જાય છે, તે તો મોટાં શહેરોમાં જુનાં અને નવાં મકાનોની વચ્ચે દેખાતાં અંતરની સરખામણી કરીએ ત્યારે જ ખબર પડે, ત્યારે આપણે સમજી શકીએ કે પ્રત્યેક મકાનની રચના એક ખીજથી છેક જુદી પડે છે અને દરેક નવા મકાનમાં કંઈ ને કંઈ નવીન સગવડો થતી જ જણાય છે.

આ બધું અભીપ્રાયમાં થતા જતા પરીવર્તનનું પરીણામ છે. આપણાં જુનાં મકાનોમાં પુરતી ખારીઓ મુકવામાં આવતી નહોતી, જુનાં માણસો 'વા તેટલા ઘા' એવું માનતાં, એટલે અને તેટલો પવન. મકાનમાં એણે પ્રવેશ તેવી યોજના રાખતાં. હજી આજે પણ બહુ ખારીઓ રાખવાથી મકાનમાં પવનનો ઝોળો ઘુસી જાય, અને તેથી મકાન ગરમ પડે એવું માનનારો યુજરાતમાંથી એણાં થતાં નથી.

- અને આલું કંઈ હીંદમાં જ છે તેમ નથી. અમેરીકાના નાણીતા પ્રોફેસર એ. એમ. હો, ડી. એસ. સી. કહે છે કે, થોડાં જ વર્ષો પહેલાં આધારભૂત માણસો અમેરીકાવાસીઓને કહેતા કે મકાનમાં પવન પ્રવેશે તે ધણું જ નુકશાનકારક છે, એટલું જ નહીં પણ સુષ્કાં કારણથી આંખની કાઠીઓને ખુબ જ નુકશાન થાય છે, માટે બ્લૂ-આર-આર-આર-ઓને પદાંઓથી ઢાંકી રાખવાની સલાહ આપવામાં આવતી હતી, સ્થાને આજે સુષ્ક સામે આંખની કસરત કરવાથી આંખનું તુર વધે છે એવા અભીપ્રાય અપાય છે, અને સુષ્ક કારણોમાં સ્નાન કરવા માટે, ખાનગી મકાનોમાં પણ વીજળીનાં કારણોથી સગવડ કરવામાં આવે છે. તેમ જ પ્રત્યેક મકાનમાં પુરતો પવન ને પ્રકાશ સતત આવ્યા કરે માટે 'બ્લૂ-આર-ઓ' ઉધાડી રાખે'ની શુભ વર્તમાનપત્રો અને વક્તાઓ મારફત મારવામાં આવે છે.

અમેરીકામાં માત્ર ૮૦ વર્ષ પહેલાં જ એવા હંભરે દાકતરો મળતા હતા કે, જેઓ એવી સલાહ આપતા હતા કે કસાકેના ૬૦ માઇલની ગતિએ મુસાફરી કરવા માટે જે ચોતાના મકાનમાંથી બહાર નીકળશે, તે માણસ એ તીવ્ર ગતિની અસરને લીધે હૃદય બંધ થવાથી મરી જશે.

અને આજે પણ અમેરીકામાં કેટલાંય એવાં ખાનગી માલીકોનાં મકાનો છે કે જે, જીઓને સુરેલા માનીને નહેરમાં બાળી નાંખવામાં આવતી હતી અને નહેરમાં લોકોને ફ્રેસીએ લટકાવવામાં આવતા હતા તે યુગના મકાનોને જ આખા મળતાં આવે છે. જે લોકો માત્ર મકાનની બાહ્ય સુંદરતા પાછળ પુષ્કળ નાણાં ખર્ચે છે, છતાં માનવજીવનને અને માનવશરીરને તંદુરસ્ત તેમ જ તાઝગીલપાં રાખે તેવાં જનસુખા-

કારીનાં સાધનો પાછળ ખર્ચ કરવાનો જરૂર નેટકો થે વીચાર કરતા નથી, એવા માણસોની મનોદશા જ એવી બની ગયેલી હોય છે કે જેઓ પરીવર્તનના નીચમને સમજી શકતા નથી, તેમ તેને અત્યુગ થવાની માનસિક હાલોડી શકતા નથી.

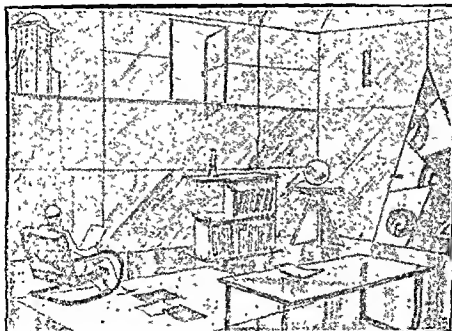
અત્યારે મકાનો બાંધવાનો ધંધો કરનારા સ્થપતીઓની કલ્પનામાં સુખ્યત્વે જે મુદ્દો ખાસ તરવરી રહેલો છે, તે માત્ર એ જ છે કે, જુદી જુદી આથી ક સ્થિતિવાળાઓને માટે તૈયાર કરવાનાં મકાનોમાં એવી સગવડ અને સેવાનાં સાધનો ગોઠવવાં કે નથી કરીને તેઓ ચોતાની આસપાસનું વાતાવરણ કેવી જાતનું છે તેને કદી નાણી પણ શકે નહીં. અને માટે માત્ર પદાર્થ વીજાનના અભ્યાસકોનો જ આભાર માનવાનો છે કેમકે સગવડ અને શાંતિ તો એવી અનેક વસ્તુઓ ઉપર આધાર રાખે છે કે જે જોવાથી કે સાંભળવાથી દુરત જ તેની નાણ માણસને થઈ શકતી નથી, એવું માત્ર વીજાન જ કુનીઆને ચોકારી પોકારીને કદી રહેવું છે.

એક મકાનમાં બીલું બધું હોવા ઉપરાંત તેમાં આરોગ્યવધક સગવડો હોવી જોઈએ અને આજે સારી રીતે નાણીએ છીએ કે આ કથનમાં એવો ભાવાર્થ પણ રહેલો છે કે, જે પ્રકાશમાંથી આ તમામ દુક પ્રકાશ તરંગોને જુદા પાડવામાં આવ્યા ન હોય તેવા પ્રકાશનો પણ તેમાં ઉપયોગ થવો જોઈએ. પ્રગતીનો માર્ગ બીજી તરફ વલણ દેવી રીતે લે છે, તે રીત આ પ્રકાશના જાનના વીકાસને લાગુ પાડીને જોઈએ તો દુરત જ સમજી શકાય કે, જે દીવસથી માણસે કુદરતનાં ઝડુની તત્વોની અસરમાંથી, તેમ જ શીકારો જનાવરોનાં દુઃખમાંથી બચવા માટે શુભો-

કરના માંડી તેમ જ માટીનાં ઝુપડાં ખનાવવા માંડ્યા, ત્યારથી તે અત્યાર સુધીમાં દરેક માણસને મકાનમાં પુરતો પ્રકાશ મળી રહે તેવી વ્યવસ્થામાં હમેશાં નીયમિત વધારો થતો જ રહ્યો છે.

અને લઘીખનાં મકાનોનો વીચાર કરીએ છીએ ત્યારે એમ લાગે છે કે, એક સૈકા પંચી જે મકાનો બંધાશે તેમાં ધણે જ મોટે ભાગે કાચનો જ ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હશે. એ કાચ નામનાં કાચ હશે

ધણું જ્ઞાન ખીલવી શક્યા હોવાથી, પ્રકાશને સ્થિર કેમ કરી શકાય તે કાચનો ઉકેલ પણ સાધી શક્યા હોયું. આપણા પડોશીઓ આપણાં વસવાટનાં મકાનોમાં ડાકાયાં કરવાની જે છતાંમુવતી રાખતા હશે, તેમની દૃષ્ટીમાંથી બચવાનાં કયાંક સાધનો શોધવાની જરૂર તો ત્યારે પડશે, છતાં ખીલ માણસોનાં જીવનની ઝીણામાં ઝીણી વીગતોથી વાકેફ રહેવાથી આપણને વીશેષ લાલ યાય છે, એમ માનીને તે સમયે માણસો

એકવીસમી સદીમાં તમામ મકાનો કાચનાં બનશે

પરંતુ તે એવી રીતે બનાવવામાં આવ્યા હશે કે જ્યાં તે કોનક્રિટની દીવાલ કરતાં પણ વીશેષ મજબુત હશે.

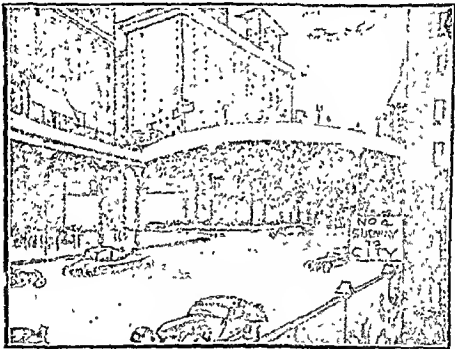
એ પણ કહેવાની ભાગ્યે જ જરૂર છે કે, આવતા એક સૈકા સુધીમાં તો કાચમાંથી સુર્યનો પ્રકાશ આવી શકે છતાં તેની આર-પાર એક શકાય નહીં, એવી જાતની બનાવટમાં આપણે પરિપુર્ણતા આણી શક્યા હોઈએ. ઉપરાંત દૃષ્ટરના આક્રિયતાને લગતું

ડાકાયાં કરનારાઓ મારે અત્યારે જ ધીકાર બતાવે છે તેવી મનોદશામાંથી માણસો મુક્ત થવા જેટલો વીકાસ સાધી શક્યા હશે જ.

આગામી વરસો દરમિયાન વીજળીવાળાઓ એટલું બરાબર સમજ ગયા હશે કે, અત્યારે બત્તીમાં જેટલી વીજળી વપરાતી જણાય છે, તેમાંથી માત્ર અડી ટકા જેટલી જ શક્તી પ્રકાશ આપવાના કામમાં વપરાય છે અને બાકીની તમામ શક્તી નકામી વેડાઈ જાય

છે. એટલે હવે પછી જે વીદ્યુતસાહકની નવી રીતો શોધાશે, તેમાં એવો સુધારો થશે કે જેટલી વીદ્યુતશક્તી વપરાય, તેટલી જ શક્તી બચશે અને બાકી અત્યારે જે નકામી બચ છે તેનો સંચય કરી શકાશે, આથી વીજળાનો ધણો જ ઓછો ખર્ચ થશે; આથી સુધારાનાં સીધાં અનુવાદોની જરૂર વીના પણ વીજળે ઓરડાઓ વધારી શકાશે, અને જરૂર પડતાં જીવનશાસ્ત્રના નીયમાનુસાર તેમાં વીદ્યુત સાધનો ગોઠવી શકાશે.

છે. એ જ ધોરણે હવે પછીના સૈદ્ધાંતો જામીનની અંદર શહેરો સ્થપાશે અને મકાનોની ઉંચાઈ પણ વધશે. માત્ર તે કાચને પરીપુર્ણતાએ પહોંચાડવા વીદ્યુતશક્તીના વપરાશમાં ઘણી જ કચકસર થાય તે જરૂરનું છે. હવે પછીની સદીમાં ગરીબમાં ગરીબ માણસ પોતાનું અર્ધ શરીર શેકાઈ બચ તે રીતે તાપણી આગળ બેસીને સંતોષ માને, અને તે જ વખતે. ખીંઘળો ખરાબ મકાનોમાંથી આવતા ઉત્તર દુવના

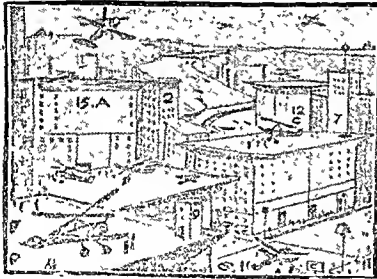
એકવીસરી સદીના શહેરને આજો ખ્યાલ આ ઉપરથી આવી શકશે

સંતતી નીયમનનો પ્રચાર હજી જોઈએ તેટલો થઈ શકતો નથી, અને જગતની વસતી વધતી જ જાય છે, એટલે એક સૈદ્ધાંતી અંદર જમીન નીચેનાં શહેરો અને જમીન ઉપરનાં નવાં મકાનો અસ્તીત્વમાં આવશે. અત્યારે પણ યુરોપનાં મોટાં શહેરોમાં જમીનોની નીચે રેલ્વે ટ્રેકનો ફાટ છે, મોટાં મોટાં આલીશાન રોડનો છે, અને અમેરીકામાં સેંકડો શીટ ઉંચાઈનાં મકાનો

કુંવાડા મારતા પવનનો મારો ઝીલ્યાં કરે તેવું બનવું મુશ્કેલ છે.

ઈંડીનાળા પ્રદેશમાં વાતાવરણને ગરમ-શબ્દના માટેની હાલની વ્યવસ્થા હજી જોઈએ તેટલી પરીપુર્ણ નથી; કેમકે એટલી વાત તો આપણે જાણીએ છીએ કે સામાન્ય કાલસાના અગ્નીમાંથી કેટલાંક એવાં અવ-જીનીય કીરણો નીકળે છે કે જે શારીરિક તેમ જ માનસિક દૃષ્ટીએ ઘણાં જ કીંમતી

ગણાય છે. જ્યારે વીજળીનાં શુભ્ય સંચય સ્થાનમાંથી નળીકાઓ વાટે મકાનોની સપાટીને ગરમ બનાવી તે મારફત ઠંડા વાતાવરણને ગરમી અને હવા અજવાળાનાં સાધનો આપવાની વ્યવસ્થા થાય, ત્યાં સુધી લાડલડતા અગ્નીથી ગરમી મેળવવાની માણસની ઇચ્છા તૃપ્ત નહીં થાય, ત્યાં સુધી દૃષ્ટીએ જોઈ શકાય તેવાં ગરમીનાં સાધનોથી મનુષ્યો દેવાઈ જાય ત્યાં સુધીના ગાળામાં કોલસાનો અગ્ની એ બન્ને સમયને સાંધનારા પુલ જેવો રહેશે.

વીમાનો ઉતારવા માટે અગાશીઓની સમગ્ર રહેશે

લાડલડતી અગ્ની, શીખાવાળો અગ્ની એ સુખદ છે એમ માનવાની આપણને જે વંશ-પરંપરાગત દેવ પડી ગઈ છે, તેને લીધે આપણે એ માન્યતાને બુદ્ધી શકીએ તેમ નથી. તે જ રીતે દેરાના નીકટ સહવાસમાં રહેવાથી મનુષ્ય છવન ઉપર તેનાં ફેટલાંક જંતુઓ ખરાબ અસર કરે છે, એ માટેના જોઈએ તેટલા પુરાવા આપણને મળી શકતા હોવા છતાં જુની દેવના સ્મરણને લીધે માનવજાતી દેરાનો સહવાસ જલદી છોડી શકે તેમ નથી. જેમ અત્યારે એ સીદ્ધ

થયેલી હકીકત છે કે, ફેટલાંક જંતુઓ એવા હોય છે કે ખીખ જંતુઓની સાની-ધ્વમાં જ વીશેષ સંખ્યામાં ઉત્પન્ન થઈ શકે અને તે માટે તેમને તેના સહવાસની જરૂર પડે નહીં; તેવી જ રીતે આ કીરણો જેવાંઓતું ઉત્પત્તી સ્થાન માનવાની અંદર અસ્તિત્વ હોવું જોઈએ. એમ કહેવું એ જરા એ અતીશયોક્તીકતીકતી નથી કે, એક દીવસ એવો પણ આવે કે જ્યારે વીચારો કરીતાના વીનોદતું સાધન મરીને વૈજ્ઞાનિક રીતે જાણવી શકાતા હશે ત્યારે તેમને વાતાવરણના અસ્થીર તરં ગોમાંથી રક્ષણ આપવાની જરૂર પડશે.

પાડોશમાં રહેનારાના મન ઉપર ખરાબ વાતાવરણની અસર થતી અટકે તે માટે આવતી સદીમાં ઓરડાઓની દીવાલો ઉપર એવી વસ્તુઓતું છાપકું ઢાંકવાની જરૂર પડશે કે જેમાં કોઈ પણ જાતનાં કીરણો પ્રવેશ કરી શકે નહીં. આ માત્ર કલ્પના જ નથી, પરંતુ હવે પછી બનનારી હકીકત જ છે.

ધણું મકાનોને લવીખમાં એવાં સાધનો-વાળાં બનાવવાં પડશે કે જેથી હવાની સાથે આવતા જંતુઓ મકાનમાં આવતા અટકી પડે. જેમ અત્યારે પાણીના સંબંધમાં થાય છે, તેવું જ તે વખતે હવામાંનાં જંતુને આળી કાઢે તેવાં સાધનો વપરાતાં થશે.

અત્યારે પણ જુવો, ગામડાંઓ કે જ્યાં જોઈએ તેટલી હવા અને સુખનાં કીરણોનો લાભ મળી શકે છે, તેના કરતાં ધણું સહેરામાં ઉપરની હવાને સ્વચ્છ રાખવા માટે

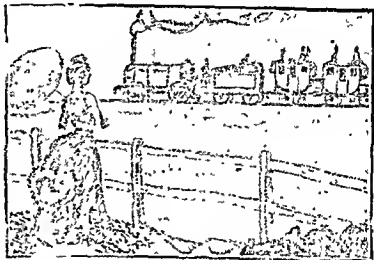
સુખના પ્રકાશ ઓછો મળી શકતો હોવા છતાં પણ, તંદુરસ્તીનું પ્રમાણ વીશેષ હોય છે.

લવીખ્યનાં નરનારીએ એ વાત બરાબર સમજતાં થશે કે, મનુષ્યાની ધટતી જતી આંખની શક્તિને લીધે સુદૃઢશક્તિ યંત્ર ધણું જ મદદગાર સાધન થઈ પડે છે, એટલે જ્યાં જંતુઓને ઉત્પન્ન થવાની તક મળે તેવા ખુણા કે કાદ અને ચીરા લવીખ્યના કોઈ પણ મકાનમાં રહેશે નહીં. એક સૈકા પછીના માણસો માણસો કે વીરાને પોતાનાથી આપી શકાય તેટલા કાયદાની વસ્તુઓ અત્યારનાં માણસોને આપેલી હોવા છતાં, તેની તરફ બેદરકારી રાખવાથી વીસમી સદીનાં માણસોના દાંત અને માથાના વાળ શુભાવી યોગ દર્શાવે છે.

લવીખ્યનાં મકાનનાં સ્નાનગૃહોની રચના બહુ જ ઝીણવટથી કરેલી રહેશે. તેમાં આસ્ત્રાવાયોસેટ રેઇઝની બત્તીઓનાં તેમ જ તંદુરસ્તીને સાચવનારાં બીજાં વીજળીનાં સાધનો

ગોઠવવામાં આવ્યાં હશે. કદાચ એક સૈકા પછી દાંત અને વાળનાં સાધન માણસો સંપૂર્ણ રીતે શુભાવી યોગ દર્શાવે તો, દરરોજ પાતળી બનતી જતી બોપરીના રક્ષણ માટે કોઈ જાતની રોપી માણસો વાપરતાં હશે કે કેમ, તે સંબંધમાં નીચીત કંઈ કહી શકાય તેમ નથી, છતાં એક સૈકા પછી સમયનો બચાવ એ સહુ કરતાં વીશેષ મહત્ત્વની વાત થઈ પડશે, એટલે ઘર સંસાની દરેક બાબતમાં તેને અનુસરતાં સાધનો

ગોઠવવામાં આવશે. એટલે લવીખ્યમાં સમય બચાવવા માટે માણસોને ઘરમાં નામને બદલે નંબરથી ઓલાવવામાં આવશે અને દરરોજ એકબીજાને મળવામાં નકામો સમય નહીં શુભાવતાં દર મુનમે બધાં મળે તેવી ગોઠવણ થશે. અત્યારે પણ મુંબાઇ જેવા શહેરમાં રહેનારા ને લોકસભા પાંચ જ મીનીટ મોડી થાય તો તુરત જ કચકચ કરે છે, રસ્તે જતાં મોટર અટકી પડે તો કંટાળે છે, અને રેઇનની લાંબી મુસાફરી કરતાં, સીઅન નહીં મળવાથી ગાડી વચ્ચે

અત્યારે નવી રેલ્વે સેવાઓ ત્યારે તેની ગતીથી જનતા ડરતી હતી

ઉભી રહી જાય તો તમામ મુસાફરો કંટાળી જાય છે. એ સહુના અનુભવનો વીધય છે એટલે લવીખ્યમાં સમયની કીંમત માણસ ધણી જ કરશે એમ કહેવું તેમાં જરા પણ અતીશયોક્તિ નથી.

આથી મકાનોમાં જેમ અને તેમ સમય બચી શકે તેવી તમામ ગોઠવણ થશે. વીજળીકે સાધનોથી સુખ સગવડનાં જેટલે સાધનો મળી શક્યાં તે સમયે શક્ય હશે એ તો મકાનોમાં રાખવામાં આવશે જ,

પણ એક સૈકા પછી તો જાહેર રસો-
ડામાં જ માત્ર રસોઈ થતી હશે અને અત્યારે
જેમ શહેરોમાં નળવઃટે ઘેર ઘેર પાણી અને
તાર દ્વારા ઘરોઘર વીજળીનું બળ પુરું
પાડવામાં આવે છે, તેમ ભવિષ્યમાં
નગરો મારફત જમવાની સામગ્રીઓ
પુરી પાડવાની ઓઠવણો થશે; અને તે સમ-
યના ખોરાકમાં પણ માનવીનું માથું એક
સૈકામાં ફરી શકે તેટલા તમામ સુધારા
થયા હશે જ.

કપડાં પણ પૈસા અને સમયનો બચાવ
થાય તે રીતે માત્ર ઓક્લસ જ ઢખનાં એક
જ વસ્ત્રમાંથી તૈયાર કરેલાં સ્ત્રી પુરુષો
બન્નેને માટે કામ આવે તેવાં થશે. માથુ-
સની મોટામાં મોટી મહત્વાકાંક્ષા તે વખતે
એ હશે કે, રેડીઓની અથવા તો તેના
બીજા કોઈ સાધનની મદદથી તે ગમે ત્યાં
રહેતો હોવા છતાં નીરંતર જગતભરની
સાથે સીધા સંબંધમાં રહે. એટલે કે પોતાના
મજનમાં બેઠાં બેઠાં માથુસ ફુનીઆના સમા-
ચાર જાણી શકે, અને અત્યારે જેમ વાય-
રલેસના યંત્ર ઉપર માત્ર એક નાનકડો
કોટા ફેરવવાથી કલકત્તા, કરાંચી, કાલંબો,
દીલ્હી, લંડન કે મોસ્કોને સાંભળી શકાય
છે, તેમ તે વખતે એવો એકાદ
કોટા ફેરવવાથી ગમે ત્યાંથી માથુસ ફુની-
આમાં મુખ્ય મુખ્ય સ્થાનોમાં બનતા બનાવો
જોઈ શકશે. ત્યારે અત્યેક મનુષ્યનું મજન
તેના ખરેખરા અર્થમાં તેનો કાલ્લો બનશે.
કેમકે દીવસ અને રાત્રીના ચોવીસે કલાક
તે મજનનો સંબંધ ફુનીઆના જુદા જુદા
દેશો સાથે સંકળાયેલા રહેશે, એટલે અંત-
રનો હાલનો બાધ ત્યારે નીકળી જશે.

એક સૈકા પછી જગત અંદર અંદરના
સંદેશા વ્યવહારના સાધનોની સંકળથી એવું
શું થાઈ ગયું હશે કે દીબકટુમાં થયેલા

ખુનને હીંદનાં છાયાં મુંબાઈ કે અમદાવા-
દમાં થયેલા ખુનના જેટલું મહત્વ આપશે.
તે વખતે મનુષ્યોના મનની અને મજનની
સંકુચીતતા સમુજાગી નીકળી ગઈ હશે!

શરીરને જે વસ્તુઓ અતીકુશળતાવાળી
જણાતી હોય તે નીકળી જાય એ કેટલું
બધું જરૂરનું છે? ગ્રોફેસર લો કલ્પના કરે
છે કે, નવી સદીમાં માથુસને જંગલીદશાનું
સ્મરણ કરાવતા દાંત અને નખ કેટલાં તીર-
સ્કારણીય લાગે છે? તે બન્ને વાનાં ત્યારે
નહીં હોય, એટલું જ નહીં પણ દાંત
દુઃખવાતું કબૂતરી દુર થશે અને સરસ
પકવાનનો મધમઘાટ નાક પારખતું પણ
અટકી જશે; કેમકે તે વખતે નાકનો લગ-
ભગ કંઈ ઉપયોગ ધાણેદ્રીય તરીકે થતો
નહીં હોય.

મનુષ્યના માનસના વીકાસની ગતીની
સાથે જ્ઞાનતંત્રોએના વીકાસ હોડ બધી શકશે
નહીં, એટલે એક વખત એવો પણ આવે
કે ન્યારે આપણે આપણા વીધવીધ વીચા-
રોની વચ્ચે થતી ડખલોને દુર કરી શકીશું;
પરંતુ આપણે એ રીતે જ શક્તી ખોઈ
બેસીશું તેની ખોટ સંપત્તીના સંચયથી
ભરપાઈ કરવી એ અગત્યનું થઈ પડશે.

ભવિષ્યનાં નીવાસ્થાનોમાં સંપુર્ણ શાંતી
અનીવાયં થઈ પડશે. એ શાંતી અત્યારની
માફક ભારે અને મોટા પદાંઓ બારણાંમાં
હટકાવીને નહીં મેળવાઈ હોય, તે તો
શાસ્ત્રીય સાધનોની મદદથી જ બનશે. ત્યારે
મજનો બાંધવામાં એવી વસ્તુઓ અને
જાજાઓનો ઉપયોગ થશે કે જેથી આપણા
પોતાના શરીરના હલન ચલનથી થતા ન
કામા અનાજ પણ થશે નહીં. ત્યારે પણ
આજની માફક મોટા મોટા હાકારો પાડવા
તે અવીનય મનાશે, તેમ જ ગંદકી કરવી તે

તો આવી ચે વારાવ હવડું મનારા. તે વખતે રહેવાની રહેણી કરણી ખુબ ફરી ગઇ હશે, કેમકે જેમ ગામડામાં પચાસ વર્ષ પહેલાં વપરાતાં કપડાં પહેરીને યુરોપના એકાદ શહેરમાં જવું એ અત્યારે જેટલું વીચીત્ર લાગે તેટલું પરીવર્તન વસ્ત્રોમાં થઇ ગયું છે, તેટલુંજ પરીવર્તન એક સૈકા પછીનાં મકાનોની રચનામાં થઇ ગયું હશે.

એક સૈકા પછી વીજળીથી વાતાવરણને તોષ્ટું ગરમ રાખવાની દલામાં માથુસો પુરતાં પાવરલાં થઇ શક્યાં નહીં હોય તો, ઉપર કહી ગયા તેમ એક જ કપડાના ટુકડામાંથી બનાવેલાં વસ્ત્રો નહીં સાથે; પણ વસ્ત્રોની બાબદમાં મકાનોની નવીન રચનાથી ખુબ જ અસર થઇ ગઇ હશે એ તો નક્કી જ. ભવીષ્યનાં મકાનો અત્યારના જેવી દબ્બીવાળાઓને છેક જ અનાકપાંક લાગશે, પરંતુ એ તો દબ્બીની ટેવને જ લીધે છે. મકાનોની આકર્ષતા કરતાં તેની ઉપયોગીતા તરફ વીશેષ લક્ષ્ય આપવાનો આરંભ તો અત્યાર પહેલાં થઇ જ ગયો છે, અને તે દીશાનો વીકાસક્રમ અબાધીત ચાલ્યા જ કરશે એમાં કશી જ શંકા નથી.

ધરખટલાની બાબદમાં તેમ જ તેને લગતા રાચરચીલા અને સાધન સામગ્રીમાં જે ધરમુળની કાંતી આવતી સદીમાં થશે, તેથી ખાસ કરી નારી જાતીને ધણું જ લાભ થશે. હજારો કે લાખો વરસોથી સ્ત્રી જાતી પોતાના શરીરની તેમ જ ધરસંસારી જીવનની ગુલામ બની રહી છે, પરંતુ બધાં જ કામ યંત્રોની મદદથી બનશે એટલે સ્ત્રી

જીવનને ખુબ જ શાંતી અને વીશ્રાંતી મળશે. અને તેથી તેનાં માનસીક વલણમાં તેમ જ શારીરીક બંધારણમાં ઘણી જ અસર કરી શકાય તેટલી તક તેને મળશે જ.

વાહનોનો પ્રશ્ન તો અત્યારે પણ મુંઝવનારો બન્યા છે મોટાં શહેરોના ગ્રન્થાગારોમાં દોડતી મોટરો, ટ્રામો, ગાડીઓ વગેરેથી રાહદારીઓને જરા ચે શાંતી મળતી નથી, અને એ બધાં વાહનોને રાખવાના તબેક્કાના પ્રશ્ન પણ ગુચવણ ભર્યા બનતા જાય છે એટલે તબેક્કાઓ જમીનની અંદર નહીં ધાપ તો તે યુગમાં ગાડીઓ રાખવાનું બીલું સાધન મળશે નહીં તે જ રીતે વાહનોમાં વીમાનોનો પારાવાર વધારો થઇ ગયેલો હશે, એટલે વીમાનો ઉતારવા માટે મકાનોની આગાશીઓનો અનીવાર્ય ઉપયોગ કરવો જ પડશે. ઉપરાંત મનુષ્યની દીલ્લ ચતી જતી શારીરીક શક્તિને ટકાવી રાખવા માટે વારંવાર ખસેડી શકાય તેવી રાહદારીઓ માટે પગથીઓ બનાવવી પડશે.

એક વાત તો તે વખતની કુનીયાને માટે નક્કી જ બનશે, તે એ કે ભવીષ્યનાં મકાનોમાં એટલી સગવડો હશે કે જેથી તેમાં રહેનારને ઓછામાં ઓછું શારીરીક કામ કરવું પડશે, તે મકાનોમાં વસનારાઓના માનસનો એટલો બધો વીકાસ થયો હશે કે, આપણા વર્તમાન યુગની વાત કરતાં તેઓ આપણી તરફ એવી દષા અને તીરસ્કાર બતાવશે, કે જેવી લાગણી અત્યારના માથુસો જીના જમાનાના જે જંગલીઓ પોતાની માટીની ઝુંપડીઓને સર્વ સુખનાં સાધન માનતા તેમને માટે રાખે છે.

વીદેશીનો ત્યાગ અને સ્વદેશીનો સ્વીકાર
એમાં દેશોદ્ધાર અને ધર્મોદ્ધાર છે.—(પી. સી. રોય.)

મુંબઈની પ્રાંતીક કોંગ્રેસ (બોયકોટ) કમીટી તથા અખીલ ભારત સ્વદેશી સભાએ
સંપુર્ણ સ્વદેશી કંપની તરીકે સ્વીકારેલી જુની અને જાણીતી સપટ કંપનીની

ચાંદ પ્રેન્ડ ચાહા

પીવાનો આજથીજ નીશ્ચય કરી લેવો.

દીન અને પેકેટમાં દરેક ટુંકાણે
કીફાયત ભાવે મળશે.

સપટ કંપની

કાલબાદેવી રોડ, મુંબઈ ૨.

સ્વીવાર પેંક, પુના.

મેકન રોડ, નાશીક.

હિન્ડોચાની વખણાયેલી શક્તિની દવા

રેતરથંભક માત્રા

(રજીસ્ટર્ડ)

ચોકળા સોનાના વરખ, અસલ નેપાળી કસ્તુરી, કેસર, ચંદ્રાદ્ય રસ અને ખીજ અનેક મુલ્યવાન વસાણાઓ મીશ્રીત આ ગોળીઓ લોહી તથા ધાતુને મુધારી શરીરમાંથી ખોટી ગરમીને દુર કરી ખરી ગરમીને તાકાત લાવ છે. શરીર તેજસ્વી લોહીયાળ અને સત્તાવાળું બનાવે છે, નસોનસમાં નવી તાકાત આપે છે. કેવળ ગુપ્ત શરીરના હાડખીન્નર જેવા મનુષ્યને પણ લોહા જેવા મજબુત બાંધા ના બનાવે છે. બળ-વીર્ય વધારી જઠરાગ્ની મુધારે છે. આ દવાના એવનથી ૨૦૦ તોલા દુધ અને ૨૦ તોલા ઘી સહેલાઈથી પચાવી શકાય છે. કોમત ગોળી ૨૪ ની ડીના ૩. ૧૦. નમુનાની ૧૦ ગોળીના ૩. ૫.

હિન્ડોચા ફાર્મસી, કાલબાદેવી રોડ, મુંબઈ ૨.
લાંચવાડી સામે,

વિચાર મંથન

: લેખક :

વી ચાર ક

સુડીવાદીઓને માટે કરકસરનો અર્થ એટલો જ થાય છે કે ચોલાના કામદારોને ઓછામાં ઓછો પગાર આપીને, વધારેમાં વધારે નફો મેળવવાની તકનીક રચવી. તેમ જ તેમના વર્ગ ઉપરના કરતું જારણ અને તેટલું દળવું કરવું, જેથી કરીને સુખી શ્રીમંતોને છુટથી વાપરવા માટે નેહએ વેટલાં નાણાં મળી રહે.

* * *

શ્રી ટનમાં ધરડા માણસોને દર અઠવાડીએ ૧૦ શીલીંગ પેન્શન તરીકે અપાય છે. તેથી સાકે વર્ષ ઉપરના માણસો ગુન્હા કરતા અટકી પડ્યા છે, એવું જાહેરના 'પોલીસ જનરલ'માં સ્વદેશ ખાતાના એક અમલદારે લખ્યું છે. આમાં પણ ખરેખરી કરકસરની લાવના રહેલી છે. કેમકે ચેટનો ખાડો પુરવા ધરડા માણસો ચોરી કરી જેલમાં જાય તો તેમની પાછળ સરકારને દર અઠવાડીએ રૂબા શીલીંગ ખર્ચવા પડે છે. હીંદી સરકાર અત્યારે બહુ નાણાં જીડમાં છે, તો હીંદમાં આ રીત અજમાવતી શું કામ નહીં હોય?

* * *

ગ્રેટબ્રીટન સ્વતંત્ર હોવા છતાં તેના લાખ્ખા માણસો બેકાર છે અને કરોડો માણસો જેમ તેમ કરીને ચેટનો ખાડો પુરા કરે છે. ત્યાંના મજૂરોને અઠવાડીએ ૩૦, ૪૦ અને ૫૦ શીલીંગમાં

કામ કરવું પડે છે, આમ થવાનું કારણ શોધી કાઢીએ તો તે નીચે જણાવ્યા પ્રમાણેનું છે:

બ્રીટનમાં ૭૦ હજાર માણસોએ ૧૯૨૯ માં વરસે દલાડે ૨૦૦૦ થી ૫૦૦૦ પાઉન્ડની આવક કરી છે, તે બધાઓની એકંદર આવક ગણીએ તો માત્ર ૧૯૨૯ ના એક જ વર્ષમાં પા. ૨૧૨,૦૦૦,૦૦૦ થાય છે, જે એ ૭૦૦૦૦ શ્રીમંતોની વચ્ચે સરેરાશ વહેંચી નાખીએ તો દર વરસે દરેકની આવક પા. ૩૦૦૦ નેટલી થાય છે.

એ જ વર્ષમાં બ્રીટનના બીજા ૧૮૬૦૦ માણસોની વાપીક આવક પા. ૫૦૦૦ થી ૧૦,૦૦૦ સુધીની થઈ છે. તે બધાઓની એકંદર આવક પા. ૧૨૭૦૦૦,૦૦૦ નેટલી થઈ, જે સરેરાશ કાઢીએ તો દર વરસે, દર માથા દીઠ પા. ૭૦૦૦ ની થાય છે.

જ્યાં મીલકત અને આવકની આટલી ભયંકર અસમાન વહેંચણી થતી હોય ત્યાં જનતાનો સામાન્ય સમુદ્ધ બેકારી અને ભુખમરો ન બોગવે તો બીલું શું કરે?

* * *

ગ્રેટબ્રીટનના કામદાર પક્ષના જ કેાઇકે સભ્યો એવું માને છે કે, ૬૦ વર્ષની વૃદ્ધ વયે કારખાનામાંથી નીવૃત્ત થનારા 'કામદારોને પેન્શન આપવું', તે અન્યવહાર છે. હું ઉપર જણાવી ગયો છું તેમ ખરી રીતે તો રાજ્ય ચલાવનારાઓને

માટે તે અર્થલાભ કરવનાર છે; છતાં ખીજ રીતે વ્યવહારતની વાતો બેઠએ તો એ ક્ય-નતું રહસ્ય બરાબર સમર્થન થે તેમ છે.

છેલ્લી લઘાઈ ચાલી ત્યારે ઐરશ્ચીટનના સત્તાવાળાઓએ ચાર વર્ષ સુધી ૫૦૦૦,૦૦૦ માણસોને જમીનની તેમ જ દરિયાની ફેઝમાં લદવા ઉતાર્યા હતાં, અને માનવસંહારીણી એ લઘાઈ પાછળ દરરોજનાં તેણે પા. ૮,૦૦૦,૦૦૦ નો ખર્ચ ઉપાડી લીધો હતો, અને યુદ્ધ નહીં તેવે સમયે પણ ૨,૦૦૦ ૦૦૦ કામ વગરના આળસુઓના લશ્કરને તે નીલાવે છે. આ ઉપરથી તારતમ્ય એટલું જ નીકળે છે કે, પોતાના સ્વાર્થ સાચવવા માટે સામ્રાજ્યવાદીઓ યુદ્ધ જેવા માનવસંહારક કાર્યમાં જે નાણાં ખુશીથી ખર્ચવા તત્પર રહે છે, તેનાથી કેટલા ધણાં ઓછાં નાણાં, ૬૦ વર્ષ સુધી મજૂરી કરવા છતાં નીધન રહેલા સ્વદેશી શ્રમજીવીને નીવૃત્તી મળે તે માટે ખર્ચવામાં તેને અવ્યવહારપણું લાગે છે. તેથી જ સામ્પ્રવાદનો ડર તેમને વીશેષ બડાવે છે.

* * *

જાતી અનુભવને નામે વર્તમાન સમાજમાં ઘણા માણસો જનતાની વાસ્તવીક પ્રગતીને અટકાવવા તૈયાર થાય છે. તેવાઓને ૪૧ વર્ષના એક અનુભવી શ્રમજીવીએ ઉચ્ચારેલાં અનુભવનાં નીચે આપેલાં વેણ બેટ આપું છું :

“મારા મત પ્રમાણે તો વર્તમાન સમાજની સંડેલી પ્રથાને નીલાવી રાખવામાં જે કામદાર પુરૂષ કે સ્ત્રી કોઈ પણ રીતે મદદગાર બને છે, તેઓ દીવાનાશાળામાં મોકલવા માટે પણ લાયક રહ્યાં છે કે કેમ તેની તપાસ માટે એમનાં માથાની દાકતરી તપાસ લેવડાવવાની જરૂર છે.” એની પાસે આવાં

વેણ ઉચ્ચારાવનાર, કથા પણ બહુવા જેવી છે. તે કહે છે :

“જેઓ વર્તમાન મુડીવાદી પ્રથાને ઇશ્વર પ્રેરિત માનતા હોય તેવાઓને માટે મારી કથામાંથી કંઈક વીચારખોરાક સાંપડશે. મેં કોલસાની ખાણમાં ૪૧ વર્ષ ખાણીઆ તરીકે કામ કર્યું, ત્યારે તેટલાં વરસો દરમિયાન મને કંપનીએ બધી મળીને સાત દહાડાથી વધારે દીવસની રજા આપી નથી. માત્ર હડતાળ કે લોકઅઉટનાં દીવસોમાં મારે ફરજિયાત રજા ભોગવવી પડેલી તે માફ. લઘાઈનાં વરસો દરમિયાન તો મોટે ભાગે મેં અઠવાડિયાનાં સાતે દીવસ મજૂરી કરી હતી અને એક પણ રજા મને મળી નહોતી. અકસ્માતનો બદલો મળવાનો કાષ્ટક થયો તે પહેલાં મને બે ગંભીર અકસ્માત થયા હતા, તેથી મારો અર્થેરા બગડી ગયો હતો અને બદલામાં તો કુટી દમડી પણ મળી નહોતી.

આ બધાનો બદલો મને ૧૯૨૬ ના જુન મહીનામાં મળ્યો, મારી સાથે એવો બદલો મેળવનારા ખીજ પણ ઘણા હતા. તે બદલો એટલે નોકરી છોડી જવાની ૧૨ દીવસની નોટીસ. નહીં પેન્શન; નહીં કમ્પનસેશન; નહીં કશું; માત્ર નોકરી પરથી ચાલી જવાની આમ લાત ?”

આવો અનુભવ હીંદમાં કેટલાં બધાને ધાય છે? છતાં તેઓ શ્રીમંતોને ગયા ભવની પુરવાઈથી બધી સત્તા-વૈભવ મળ્યાં છે, અને પોતાને નશીબે શુભાશી, ગરીબી, બેફારી અને લુપ્તમરો નીમણી છે કહીને સંતોષ માને છે. કેમકે શાસ્ત્રો તેને શીખવે છે કે ગમે તે સ્થિતિમાં સંતોષ માનશે તો મુખ્યા પછી તમને સ્વર્ગ સાંપડશે. એ સ્વર્ગની લાલચે તેઓ સુખેથી જીવતાં લુપ્ત મરે છે!

* * *

ખીટનના એક કામદાર પત્રમાં જાહેર
ખબરના એક લેખકે જણાવ્યું છે:

ખરાખર ખડા રહો!

મુઢીલાદના બંદુકડીવાળાઓ તમારા પગ-
રની સામે હુમલો કરવા ધસે છે.
ત્યાં સુધી તમે વ્યવસ્થિત સંઘસકતી
ખડી નહીં કરો, ત્યાં સુધી તમે
એમના હુમલાની સામે ટકી શકશો
નહીં—તમે તેથી એવા સંઘમાં
જોડાઈ જાઓ.

જો સ્વતંત્ર ખીટનના પગારદારને આવા
સંઘની જરૂર છે, તો પરાધીન હીંદના
પગારદારને માટે આવા સંઘની ઓછી
જરૂર છે એવું કોણ કહી શકશે? છતાં
દીક્ષગીરીની વાત છે કે, જેમને એવા સંઘના
સંરક્ષણની વીરોધમાં વીરોધ જરૂર છે, તે જ
માણસો તેનો ઓછામાં ઓછો વીચાર
કરે છે.

* * *

ખીટનમાં રંગીન ચામડીવાળાઓ તર-
ફની મુગ દીવસે દીવસે વધતી જતી
હોવાથી, ઘોળા અને રંગીનો વચ્ચે ઠીક
પરીચય વધે તે માટે લંડનમાં મી. પોલો-
ફેના પ્રમુખપણા નીચે એક મંડળી સ્થપાઈ
છે. મી. પોલોફે લલા માણસ છે, મહાત્મા-
જીના મિત્ર છે, છતાં ખીટીશ ગોરાઓ અને
ઘડુંવણું હીંદીઓ વચ્ચે સમાધાન કરાવવા
ગાંધીજીએ જ્યારથી હીંદમાં પ્રયાસ શરૂ કર્યા,
ત્યારથી તેનો વીરોધ કરવામાં મી. પોલોફે
આગેવાની લીધી છે. હવે તેમણે તમામ
રંગીનોના ક્ષેત્રમાં કામ શરૂ કર્યું લાગે છે.
એમનો આશય સામ્રાજ્યવાદને સદ્દર બનાવી,
રંગીનોને તેની સેવાની છુંસરી મુઠે મોટે
ઉપાડવાને લાયક બનાવવા તે છે. પણ પોલોફે
એક વાત ભુલી જતા લાગે છે, તે એ કે :

સામ્રાજ્યના આરંભમાં હાલના અંગ્રેજોના
આપદાદાઓએ રંગીનોની ખુબ ખુશામદ
કરી હતી, નીદાન તેમની તરફ તેઓ
હાલના જેવી મુગ ખતાવતા નહોતા, એથી
સામ્રાજ્ય સ્થપાયું, પરંતુ ઐતીહાસિક ક્રમ
અમંજી હવે તેમનાં નાકમાં રંગીનોના રંગ
માટે તીરસ્કાર ઉત્પન્ન થયો છે, તેથી જ
સામ્રાજ્યવાદનો નાશ નજીક આવ્યો છે, એમ
સમજીને પણ સામ્રાજ્યવાદને ધોંગડાં મારી
ટકાવી રાખવા ઇચ્છતી આવી સંસ્થાઓને
રંગીનો તરફથી જરા જેટલો યે સાથ મળતો
ન જોઈએ.

* * *

સામાન્ય માણસો લડાઈનાં કારણો
સમજતા નથી એટલે તેઓ તો એમ જ
સમજે છે કે, ખીયારી જગતની તમામ
સરકારો લાંબી છે, તેઓ કોઈ દીવસ લડાઈ
જેવી ધાતકી રમત રમવા નીકળે જ નહીં,
પણ ન છુટકે તેમને, કોઈકે એકાદ ખરાબ
માણસને લીધે જ લડાઈમાં ઉતરવું પડે
છે. પણ ખરી રીતે લડાઈ મુઢીવાદીઓને
મુઢી વધારવાનું અને સામ્રાજ્યવાદીઓને
સામ્રાજ્ય વીરસ્તારવાનું સાધન છે, તેથી તે
આપોઆપ સજગતી નથી પણ તેને પુકડી
પુકડીને સજગાવવામાં આવે છે, તે આપો-
આપ જગતી નથી, પણ પેલાઓના સ્વાર્થ
માટે તેને ઢંઢેળી ઢંઢેળીને જગાડવામાં
આવે છે, કેમકે તમામ સરકારોની વ્યવ-
સ્થાનાં સુત્રો એ બને વર્ગવાળાઓના જ
હાથમાં હોય છે. ખીટનના સત્તાવાર આંક-
ડાઓ જોતાં જણાય છે કે, ૧૯૨૦ થી
૧૯૩૦ સુધીમાં લગભગ ૨૩,૦૦૦,૦૦૦
અમજીવીઓ [કારખાનાના] એ પગારના
ઘટાડાથી દર અંકવાદીએ ૧૩,૦૦૦,૦૦૦
પાઉંડ ગુમાવ્યા છે, ત્યારે ૩૪૦,૦૦૦ માણ-

હીંદ અથવા તો હીંદી હીંદ એવાં વીશે-
 ષણ વારંવાર વપરાતાં જોવામાં આવે છે.
 બાબુ રમાનંદ એટલેજે મુખ્યમાં મજેલી
 અખીલ ભારત રીયાસત મરીપદના અધ્ય-
 ક્ષસ્થાનેથી ભાષણ કરતી વખતે, આવી
 જાતના જે હીંદના ઉલ્લેખ કર્યા હતા,
 પરંતુ તેમ કરતાં તેમણે આરંભે જ ખુલાસો
 કર્યો હતો કે, હીંદને આવા જે વીલાગોનો
 નામનીદેષ કરતાં મને શરમ આવે છે.
 અને તેમાં સો એ સો ટકા સ્વયં સમાયેલું
 છે. હીંદીઓ હીંદને માતૃભૂમિના નામથી
 સંબોધે છે. એ સંબોધન પાછળ ધનકની
 લાગણી નો સાચો હોય તો હીંદ એક અને
 અલંગ હોય તેવી જ લાગણી પ્રખરપણે
 ખીલવેથી હોવી જોઈએ જ. જુદાં સંબોધનોથી
 જુદી મનોદશા જન્મે છે, તેથી વાતોવરણ
 કનુષીત થાય છે, અને એવી દશા થાય છે કે,
 કાષ્ટપણુ પ્રાથમિક શાળાના વીદ્યાર્થીને પ્રશ્ન
 કરીએ કે હીંદ કોનો દેશ છે, તો તે એમ જ
 કહેવાનો કે અ શ્રેષ્ઠો! આવી મનોદશાનાં
 સર્જન હીંદીઓના માનસને ગુલામીના ઘેરા
 રંગથી રંગ્યા માટે હેતુપુર્વક થયેલાં છે,
 અને જો આપણે સંપુર્ણ સ્વતંત્ર બનવું
 હોય તો એ માનસની ગુલામીને સદુધી
 પહેલાં તોડી નાંખવાની જરૂર છે.

* * *

જોને હાલ કેશી અથવા હીંદી હીંદ
 અને ખીટીય હીંદના નામથી ઓળ-
 ખાવવામાં આવે છે, તે બંને પ્રદેશોની સર-
 હદો જ્યાં એકઠી થાય છે, ત્યાં ઉભા રહીને
 ઉઘાડી આખે જોનારને થોડે થોડે છેટે પચ્ચરની
 ખાંભીઓ ઉભી કરેલી જણાય છે. એ
 ખાંભીઓના પાયામાં જ હીંદી ગુલામીને
 ધરખવામાં આવી છે. એટલે ગુલામીને દગાવી
 દેનારાઓએ પેલી ખાંભીઓને તો દગાવી

દીધે જ છુટકા છે. પરંતુ એ ખાંભીઓ
 જોયા અને તેના ચંચળ સ્વભાવની પાછળ
 રહેલા શું ઇતીહાસના અક્ષરો વાંચવા કંઈ
 બધા જ હીંદીઓને પુરસદ કે તક મળતાં નથી.
 પરંતુ જેમણે હીંદના નકશાને લાલ-ખીણ
 રંગે રંગવાની છુદ્દી અજમાવી છે, તેમણે
 તો એ યુક્તિના આધારે, કરોડો હીંદી-
 ઓનાં માથામાં હીંદની અખંડતાના કકડા
 કરી નાખવા માટે, અદ્રશ્ય ખાંભીઓ ઉભી
 કરી છે તે કરવાનું સ્થાન પ્રાથમિક શાળાઓ
 છે. તે માટે પ્રજાશરીરના માનસમાંથી
 ગુલામીની એ ખાંભીઓને જડમુળથી ખોદી
 નાખવાની સદુધી પહેલી જરૂર છે.

* * *

એ વા વીચાર કરવા માટે મુખ્યમાં
 રીયાસતી પરીષદ મળી હતી. તે
 પરીષદના આંગણે લટકાવેલાં પાટીયામાં મોટા
 મોટા અક્ષરે લખવામાં આવ્યું હતું કે,
 હીંદમાંથી રાજશાહીનો નાશ કરો. પરંતુ
 પરીષદના સુત્રધારોનાં માથામાં જ પેલી
 વસ્તી ખાંભીઓ એટલી ઊંડી ઉતરી ગઈ
 હતી કે, પેલાં પાટીયાં જનતાને છેતરવાનો
 માત્ર દંભ છે એવું તેમણે જ રાજાઓને
 અમરપટા આપવા માટે મહેનતપુર્વક તૈયાર
 કરેલાં ભાષણો વાંચીને તેમ જ યોલીને
 પુરવાર કરી આવ્યું. એટલે કે હીંદની
 અલંગતાને ખંડીત કરીને તેમણે જ પેલી
 ખાંભીઓનાં મુળ ઉડાં ઉતારવાનું કામ
 કર્યું.

* * *

ઉંદરોની જમાત પોતાનું હીત કંઈ
 રીતે થાય તેનો વીચાર કરવા એક
 વખતે પરીષદના રૂપમાં એક વખત એકઠી
 થઈ. તે વખતે કેટલાક લુલુપ્ત ઉંદરોએ

એવો આગ્રહ કર્યો કે, બીલાડાની જમાત, આપણી શત્રુ છે, એમ છતાં અત્યાચારી રીતે તે આપણી ઉપર કાણુ જમાવી બેઠી છે; માટે એ જમાતને સહુથી પહેલાં ફના કરી નાખવાની જરૂર છે. એ સાંભળીને અનેક ધરડા અને ધરડાપણુની લાયકાતથી જ જ્ઞાની મનાતા ઉંદરડા ફફડી ઊઠ્યા : “તમે આ શું કહો છો? અક્ષત, કેટલાક બીલાડા ખરાબ છે, તેઓ આપણી જાતીનો નાશ કરે છે; પણ તેથી બધા જ બીલાડા ખરાબ છે એમ કહી ન શકાય! એટલે આપણે હમણાં તો બીલાડાઓની જમાતને જણાવી દેખએ કે, ભાઈઓ! અમે તમને ચેતવણી આપીએ છીએ કે, તમે થોડા સમયમાં પુણ્યભુમિ પ્રયાગમાં જઈ, તમારા કેટલાક દાંત અને નહોર પડાવી આવો, અક્ષત, ઉંદરડાઓને મારી ખાવાનો તમારો હક અમે સ્વીકારીએ છીએ; પણ

હવે તમે છત્તામાં આવે તેટલા ઉંદરોને ‘મારી નાખી નહી’ શકો, હવે તો અમે એવી યોજના કરીશું કે, જેથી તમારી જમાત ભુખે મરી જાય નહીં, તેટલા ઉંદરડાં તમને મારી નાખવાની કાયદેસર છૂટ મળશે.”

જુઓની એ વાતો સાંભળી અનેક અક્ષત વીનાના ઉંદરોએ તેમને વધાવી લીધા, અને પેલા નૌજવાનોને હરાવીને અભીમાનથી મુછો ફરફરાવવા લાગ્યા!

એ વાતની ખબર જ્યારે બીલાડાઓની જમાતને પડી, ત્યારે તેઓ ખુબ હસ્યા, અને મુઠીભર જુવાન ઉંદરડાઓને હરાવવામાં ગૌરવ માનનારા મુખ ઉંદરડાઓની મુખાંધી એમને પરમ સંતોષ થયા!

આવી જ દશા મુખધમાં મળેલી અખીલ હીંદ સંસ્થાની નાગરીક પરીપત્ની થઈ હતી, એમ કાણુ નહીં કહે?

નવયુગ

આપને ‘માટે થોડા ખર્ચે’ દુનિયાભરની યુગરાતી આલમમાં ‘સેલ્સમેન’ થઈ શકે છે.

આ પણા પ્રશ્નો

આ પણી સ્વાધીનતાના માગમાં જે આડખીલીઓ છે : (૧) ધરની અને

(૨) બહારની. તેમાંથી આપણા પોતાની ભૂલથી જે ધરની આડખીલીઓ ટપી રહી છે, તેને ઉખેડી નાખવા માટેના પ્રશ્નો આ પાનામાં ચર્ચાશે. આ ચર્ચાનાં ભાગ લેવા ગુજરાતને અમારાં આમંત્રણ છે. તંત્રી]

મફત વીમાની યોજના

મે. તંત્રી સાહેબ,

નવયુગ

મફત વીમાની યોજનામાં ગામેગામ સેંકડો માણસે ફસાયા છે. લોભના કારણે સારા સારા માણસો ડીરેક્ટર, લીગલ એડ-વાઇઝર, ઓડીટર કે એજન્ટ બન્યા છે. ગરીબ, અસાન કે બોળા માણસોને ખચાવવાને આ યોજનાની સામે પ્રચારકાય કરવું જોઈએ. જનકેરબજારો રોજવનાર પેપરો સેવાના પ્રચારકાયને ઉત્તેજન ન આપે એ સંભવીત છે. આપને યોગ્ય લાગતું હોય તો આપના પત્રના આવતા અંકમાં આ ભાષણનું અવતરણ પ્રસીદ્ધ કરી ગરીબ લોકોને ઠગાતા બચાવી લેશો. મને જણાવતાં દીલગીરી થાય છે કે કેટલાક ભણેલા માણસો પણ આ યોજનામાં ફસાયા છે, અને જ્યારે વસ્તુસ્થીતી સમજાઈ ત્યારે મુક્ત થયા. હાલ એજ

લી. તમારો

મોતીલાલ ન. અમીન

મંત્રી : ચરોતર વીઘાથી-સહાયક
સહકારી મંડળ લાંમીટડ.

મફત વીમાની પરપોટા કંપનીઓથી બચો

સુહાસરી યોજનાને નામે ગુજરાતમાં કેટલીક પરપોટા કંપનીઓ ગામડાના અજ્ઞાન

લોકોને ઠગવાનો જોષધો ચલાવી રહી છે તેની સામે ચેતવણી આપવાની પણ હું મારી ફરજ સમજું છું. આ કંપનીઓ ૮૦ દીવસ પછીને મરણપ્રસંગે અથવા આર. કે. પંદર વર્ષની ટરેલી મુદત પુરી થયે શાં. ૧૦૦૦-૧૫૦૦ આપવાની લાલચ બતાવીને શા. પા દાખલ શી, વાપીકે શા. ૧ સભાસદ શી અને દર માસે અથવા દર મરણે શા. ૧ આર કે પંદર વર્ષ મુધી ભરવાતું જણાવે છે. દીવામાં કુદાં પડે તેમ અજ્ઞાન લોકો આ કંપનીઓની જગમાં લોભને કારણે ફસાય છે. શરૂઆતમાં ૫-૨૫ રૂપિયા ભરવાથી થોડા સભાસદોને ખોટી રકમો મળી હોય, તે ઉપરથી બધાને ય એવી રકમો મળશે એમ માની ગામડાના સેંકડો લોકો ઠગાયા છે અને ઠગાયે જાય છે. ખોટી જાહેરખબરોથી, ભોળે ભાવે કે જાણીજીલને ઠગવાનો ધંધો લઇ ખેડેલા કેટલાક એજન્ટોની મીઠી વાણીથી, પક્ષીધરો અને અન્ય ખ્યાતીવાળા, કર્તવ્યથી વીમુખ બનેલા મોટા ગણતારા માણસોના ડીરેક્ટરો તરીકે નામથી, શીની લલચે કાયદાની સત્તાહ આપવાનું સ્વીકારનાર જાણીતા વકીલો વા હીસાબ તપાસનાર ઓડીટરોની પ્રતીકથી તમે કોઇ ઠગાશો નહી. 'લોભીયા હે.ય ત્યાં ધુતારા જીએ ન મરે' એ ન્યાયે નવા નવા સભાસદો થાય છે, અને ગુજર તમાં અત્યારે ૫-૧૫ નહી, પણ ૨૫-૫૦ કંપનીઓ આ જાતનું

કામ કરવાનું—૭૦ દર્શીનો મક્ત વીગે ઉતારી પાછળનાં માણસોને ઘોડી મદદ આપવાનું— જાહેર કરે છે અને ઠગે છે. આ કંપનીઓનું કામ એકદમ બંધ કરવામાં આવે તો તેમાંની થોડીક જ કંપનીઓ એવી હશે, જે દરેકને રીઝવે ૧૦ માંથી બરેલી રકમના દોઢા પૈસા આપી શકે. પૈસા ભરતાં થાકે વા વસ્તુ-સ્થિતી સમજે તો હાથ ભરવાનું છોડી દે, છતાં નવા નવા માણસો ફર્યાદ; એટલે આ રીતે આ કંપનીઓનો ધંધો ચાલે છે. તમે ડાહ્યા હો તો આ પરપોટા કંપનીઓથી તમે જાણો અને એતવણી આપીને તમારા મીત્રોને અને સંબંધીઓને બચાવી દો. સેવકાથી હો તો આ કંપનીઓની સામે પ્રચારકાય કરો અને તેમની ઠગાઇ ઉઘાડી પાડો. પુસ્તકાલયનું કામ કરવું,

સંદર્શકરી મંડળાઓનું કામ કરવું, ગ્રામ-ઔષધાલયોનું કામ કરવું, વ્યાયામમંદિરોનું કામ કરવું, એ જેવી સેવા છે, તેવી જ સેવા આપણા ભોળા, ગરીબ અને અચાન લાભોને ઘોડી લાલચોમાંથી બચાવી લેવાથી થાય છે એમ નક્કી માનો. હાલના વખતમાં નાણાંની બીડ ભારે છે, કુટુંબનું પોષણ કપી રીતે કરવું એ ધણાંને મુશ્કેલીનો પ્રશ્ન છે, એવા સમયમાં મહામહેનતે એકઠો કરેલા વા દેવું કરીને ભારે વ્યાજે મેળવેલા પૈસા નીર્દોષ લોકો ભરેલી રકમથી દશ વીસ ગણી રકમ મળવાના ખોટા લાભમાં ગુમાવી ન બેસે, તે માટે પ્રયત્ન કરશો અને થોડા માણસોને પણ બચાવી લેશો. એ જ મારી અંતરની ધમ્મજ છે.

મોતીલાલ ન. અમીન.

જ્ઞાતીબંધન શીથીલ કરવા—

મુમુક્ષુવાદની સંસાર સુધારા સમાજના મંત્રી ડૉ. સુમંત મહેતા જણાવે છે કે: આપણામાં થયેલી કેળવણીની વૃદ્ધિને લઈને તથા આર્થિક કારણો અને રાષ્ટ્રની અનેકવીધ જાગૃતીને લઈને, હિન્દુ સમાજમાં જ્ઞાતી એક સંસ્થા તરીકે અનીષ્ટરૂપ છે, એવી માન્યતા ધણાઓના મનમાં ડહ યવં લાગી છે. છતાં પણ જ્ઞાતી લોકોનાં લગ્નો કરાવી આપે છે એવી શ્રદ્ધાને લઈને એક સંસ્થા તરીકે તે હજી ટકી રહી છે. જ્ઞાતીનું ક્ષેત્ર ધણું જ કુટુંબોવાને લીધે, આવાં લગ્નો, લગ્નના ઉચ્ચ ઉદ્દેશને વીક્ષણ કરે છે, વ્યક્તીના અને ખાસ કરીને સ્ત્રીના વીક્ષણને ગુંગળાવી મારે છે, અને સમાજને આ રીતે પછાત રાખે છે.

લગ્નના સંબંધમાં જ્ઞાતીએ મુકેલી આવી કૃત્રિમ સીમામાંથી મુક્ત થવા ઇચ્છનારની સંખ્યા દીનપ્રતીદીન વધતી જાય છે.

જ્ઞાતીઓનાં બંધન શીથીલ કરવા ઇચ્છનાં રજોના આપણે મુખ્ય ત્રણ વીભાજો પાડી શકીએ: [૧] જેઓ જ્ઞાતીની જ જ્ઞાતીમાં રહીને તડ અથવા ગોળ તોડવા તૈયાર હોય; [૨] જેઓ તેનાથી એક ડગલું આગળ જઈ “રોડી વ્યવહાર ત્યાં બેટી વ્યવહાર” કરવા ઇચ્છતા હોય [આ વગેરે જેટલા જ્ઞાતીઓને એક કરી માત્ર ચાર મુખ્ય વર્ણો રાખવા ઇચ્છનારનો છે], [૩] જેઓ આથી પણ આગળ વધી સમસ્ત હિન્દુસમાજને એક ગણી લગ્ન કરવા ઇચ્છતા હોય. આ બંધામાં એટલું તો સ્પષ્ટ છે કે લગ્નનો વ્યક્તીગત અને સામાજિક હેતુ સર્વાંશે સંરખ થાય તે માટે લગ્ન કરનાર સ્ત્રીપુરુષનાં

૧ મહેસાણા મુલામે મળેલી હકી પ્રાંત પુસ્તકાલય પરીષદના પ્રમુખપદેથી કરેલું લાવણ.

સંસ્કૃતી, ધર્મ, ભાષા અને સામાજિક દર-જાનેનાં સામ્યની જરૂર છે. ધોળાનતરથી માંડીને વર્ણાનતર લગ્ન કરવા ઇચ્છનારાઓને પોતાની પસંદગી મુજબનું કુટુંબ શોધવાની ભારે મુશ્કેલી હોય છે, અને તેથી સુધારાની તીવ્ર ઇચ્છા છતાં તેઓ ચાલુ બંધનો તોડી શકતા નથી. આથી જાતીબંધન તોડવા ઇચ્છનારની સંખ્યા વધવા છતાં જાતી બહારનાં લગ્નો જુગ જ ચાલુ છે.

આ મુશ્કેલી કેટલેક અંશે ટળે અને લગ્ન સંબંધનું ક્ષેત્ર વીશાળ કરવા ઇચ્છનાર કુટુંબોને એક બીજાની માહિતી મળી શકે તે હેતુથી ગુજરાત સંસાર સુધારા સમાજ તરફથી એક ખબરખાતું [Informatic Bureau] રાખવાનું ઠરાવ્યું છે. જેઓ ઉપર મુજબનાં કાંઈ પણ પ્રકારનાં જાતીબંધન તોડી લગ્નસંબંધ બાંધવા ઇચ્છતા હોય, તેઓએ નીચે જણાવેલા શીરનામેથી, એક આનાની ટીકીટ બીડી, માહિતી પત્ર મંગાવી પોતાની હકીકત ભરી મોકલવી. હકીકત મળેથી અતુલ્ય પરીસ્થિતીનાં કુટુંબોની તેમને જાણ કરવામાં આવશે. આ હકીકત તદ્દન ખાનગી રાખવામાં આવશે.

આ યોજનાનો લાભ વીધવાઓ તેમ જ વીધવા સાથે લગ્ન કરવા ઇચ્છનારાઓ પણ લઈ શકશે. આશા છે કે સંખ્યાબંધ સ્ત્રી

પુરુષો આ યોજનાનો લાભ લઈ દંપતી સમાજ સુધારાના એક મહાન પ્રશ્નને ઉકેલવામાં પોતાનો ફાળો આપશે.

[વર્તમાન કાળની જરૂર જાતીબંધન શીથિલ કરવાની નહીં, પણ એ બંધનને ફેંદા કરી નાખવાની છે. એટલે ‘શીથિલ-હાર ત્યાં ‘મેટીબવહાર’ કરનારને કે ચાર વર્ણોના અચલાવતની દુર્ગમાં ભરાઈ રહેનારને મદદ કરવી તે સંસાર સુધારો નહીં, પણ કુધારો જ છે. સંસ્કૃતી અને ધર્મ એ બંને છટકાં ઉગળા વર્ગે પોતાના ઉગળીયાત પણાને અમરપટ્ટા અપાવવા માટે સફાઈપુર્વક ઉભાં ઢવાં છે. એ છટકામાંથી હજી અમદાવાદની સંસાર સુધારા સમાજ પણ છટકી ન શકે એ અશ્વસાસ્પદ છે. ધીરે ધીરે સુધારામાં સાર જોનારી આ સંસ્થાએ ઉપર જાપેલી યાદી ગુજરાતમાં ફેરવી છે, એ ઉપરથી એ સુધારા સમાજ કેટલે સુધારો માગે છે તે નોંખવાનો એ વીચારવો જોઈએ છે. સંસાર સુધારાને નામે ચાલતી આવી સંસ્થાઓને સામાજિક ક્રાંતીની કેન્દ્ર સંસ્થામાં પલટાવી ન શકાતી હોય, તો તેવી સંસ્થાઓને વેળાસર દફનાવી દેવી એમાં જ સમાજનું હિત રહેલું છે એમ અમને લાગે છે. આ સંબંધમાં અમે ‘નવયુગ’ ના વાચકોની ચર્ચા નોંતરીએ છીએ. તંત્રી]

‘પુસ્તકાલય’ના પક્ષપાત

નવયુગના તંત્રીશ્રી

વડોદરાથી પ્રસીદ્ધ ચતુર્થ ‘પુસ્તકાલય’ નામનું માસિક “પુસ્તકાલયની વ્યવસ્થા તથા પુસ્તકાલય સંબંધી શાસ્ત્રીય વીધોયો” ગુજરાતી ભાષામાં વીવેચન કરતું માસિક” છે. એવું તેના વ્યવસ્થાપક પુસ્તકાલયના મથાળે બે લીટીઓ છાપીને હમેશાં જાહેર કરે છે.

પરંતુ એ ‘શાસ્ત્રીય’ વીધોયોની ચર્ચામાં પણ પક્ષપાત પેસી જતો હશે એની મારા જોવા અનેક માણસોને સમજ પડતી નથી. કેમકે એ માસિકમાં “માસિકા મળ્યા તારીખ” અને “શું વાંચશો?” એ બે મથાળાંવાળાં પાનાંમાં પડેલા મથાળા નીચે પોતાને મળ

૨૫-૨૬ માસાકાના નામ વગેરે હોય છે. ત્યારે ખીજા મથાળા નીચે 'પુસ્તકાલય'ના એ વીલાસ જે કોઈ સાચવતું હોય તે લાંબને મન પસંદ એવાં સાત આઠ માસીકાનાં નામ આગળ બે. ત્રણ કે ચારેક લેખોનાં નામ મુકી તે લેખો વાંચવાની લક્ષમણ કરવામાં આવે છે.

મને આશ્ચર્ય એટલા માટે થાય છે કે, પાછલા કેટલાએ મહીનાથી તેમાં 'નવયુગ' નું નામ મારા લેખમાં આવતું જ નથી. ત્યારે શારદા, નવમેતન, સહીત્ય જેવાં [માસીક જેમના સંબંધમાં મેંન રાખવામાં જ માત્ર છે, તેવા] માસીકાના ગમે તેવા લેખોની ગમે તેવી લક્ષમણ હમેશાં થતી જ હોય છે.

એ લક્ષમણ કેવી હોય છે તેની કસોટી કારવા "પુસ્તકાલય"ના જુનના અંકમાં 'નવમેતન'માં પ્રસીદ્ધ થયેલા 'હરીકૃષ્ણ અને કં.' વાળો લેખ વાંચવાની થયેલી લક્ષમણ

વાળો લેખ મેં વાંચી જોયા, અને તેની પાછળ ગુમાવેલા વખત નકામો ગયો તથા મહેનત માથે પડી!

'નવયુગ'ના સંબંધમાં એમ કહેવું જ પડશે કે, તેમાં આવતા અનેક લેખો મનનીય હોય છે, એટલું જ નહીં પણ તે વાંચવાથી વાંચકને બહુ જ લાભ થાય તેમ છે, તો પછી 'પુસ્તકાલય'માં 'નવયુગ' જેવા માસીક ચાટે જ ખાસ - પક્ષપાત કેમ રાખવામાં આવે છે?

કેશવલાલ રતીલાલ

(બાઈ કેશવલાલે હપસ્થીત કરેલા પ્રશ્ન મુદ્દાનો છે. આ સંબંધમાં ખીજા કોઈ બહેન લાંબને કંઈ કહેવું હોય, અથવા તો 'પુસ્તકાલય'ના તંત્રીને ઠરો પ મુકાસો કરવો હોય, તો તેમને તક મળે એ માટે, અમે અમારે આ સંબંધમાં જે કહેવું ઠરો, તે હવે પછી કહીશું. તંત્રી)

વીધવા વીવાહને નામે ઠગબાહ!

'નવયુગ'ના તંત્રીશ્રી

મહાશય,—આપના પત્રમાં સમાજના સપ્તને દુર દરી કાંતી કરવા માટે જુનવાણી માનસમાં પકડો કરાવનારા સરસ લેખો આવે છે. એટલે સામાજિક કાંતીમાં સમાજ સુધારાને નામે બહાર પડેલાઓ જ કેવા વીધરૂપ બને છે, તે આપના માસીક મારફત જણાવવું હું જરૂરું મહત્ હું.

સુખાઈમાં એક માણસ વીધવા વીવાહને નામે અનેક માણસોને ઠગી રહ્યા છે. તેણે જનતાને ઠગવા માટે આકર્ષક નેટવેપસ વગેરે છપાવ્યાં છે, તેમ જ વીધવા વીવાહ કરવા તૈયાર થનારાઓ માટે એક શરત પત્રક છપાવ્યું છે. વારંવાર તે વર્તમાન પત્રોમાં નાની નાની જાહેર ખબરો આપી વીધવા વીવાહ કરવા ધ્વજનારાઓને લલચાવી, જ્યારે તેની સાથે ખાનગી પત્રવ્યવહાર શરૂ થાય ત્યારે તેની પાસેથી નાણાંની મોટી મોટી રકમો મંગાવે છે, અને પછી પેલા ખીચારા ભોળા માણસોને પુરો પ્રત્યુત્તર પણ આપવાના અખાડા કરે છે.

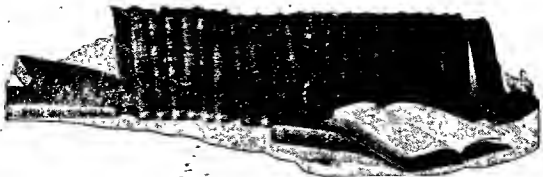
સુરત છસ્તામાં રહેતા મારો એક મીત્ર આ માણસના છટકામાં ફસે છે. તેણે મારી ઉપર તમામ હકીકત મોકલવાથી મેં એ માણસની તપાસ કરી તો મને લાગ્યું કે તે માણસ લોકોને ઠગીને પોતાનાં ખીસાં ભરે છે.

આંવી ઠગબાહથી ભોળા માણસોને સમાજ સુધારા તરફ તીરસ્કાર આવે છે, અને એ રીતે તે સંસાર સુધારાના કામમાં જ વીધરૂપ બને છે.

આવા માણસોને જેમ બને તેમ ખુદ્દા પાડી, કાપદાની મદદથી તેને પોતાની લીલા દેવાવતાં અટકાવવા જોઈએ છે.

P. H. B.

(બાઈ ખી. એચ. ખી. અને તેમના મીત્ર તેમજ એ માણસને હાથે ફેસેલાઓ અમને હજી વીરોધ સંગીન વીગતો અને પેલા માણસ સાથે થયેલા પત્રવ્યવહાર મોકલાવી આપે, તો જરૂર આ સંબંધમાં વીરોધ સકીય કામ થઈ શકે. તંત્રી)

કૂલ છાબ

:તૈયાર કરનાર

સાહિત્યવાદીકાનો વનમાળી

કલા

ભારત પુણ્ય પ્રવાસ : કનુ દેસાઈ
ચીત્રીત, મુલ્ય એક રૂપીઆ. પ્રકાશક :
પ્રસ્થાન કાર્યાલય, અમદાવાદ.

કલા સ્વયંભૂ અને સ્વતંત્ર હોય તો
પ્રેરણાત્મક સાહિત્ય અને હૃદયસ્પર્શી કવી-
તાની માફક, માનવહૃદય ઉપર ભારે અસર
કરનારી નીવડે છે. કવી તેમ જ પ્રાણુવાન
સાહિત્યના સર્જકની માફક કલાકાર-ચીત્રકાર
તત્ત્વસ્પર્શી પ્રસંગને પોતાની છીછી
અને પીછીની મદદથી સુતીમંત બનાવે
છે. કવી અને ઉત્તમ ચેત્રક કરતાં કલાકારનું
કામ ઓછું સહેલું નથી છતાં સરળ છે.
નીરક્ષર મનુષ્યને કલાકાર કલા દ્વારા નવીન
પ્રેરણા પાછ શકે છે. તેની કલાને સમજવા
માટે અક્ષરજ્ઞાનની જરૂર પડતી નથી. છતાં
કલાકારના ભાવો ઉકલવા માટે નેત્રોને અમુક
વલણ મળેલું હોવું ધટે છે. તે વલણ તેને
સંસ્કારીતાના જે વાતાવરણમાં જીવવાની તક
મળે છે તે ઉપરથી મળે છે.

ગયે વરસે જે સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામ શરૂ
થયો, તે વખતે યુગ્મશતના નૌજવાન ચીત્ર-
કાર કનુ દેસાઈની કળના પ્રસંગની ઉમાયી

સળગી ઉઠી. અને એ જલ્દત દીપ્તિમાન
કળનાએ કલાકારની પીછીને કાગળ ઉપર
વીધવીધ પ્રસંગને સુતીમંત બનાવવાની
ઉર્મી આવી. આ ઉર્મીની પાછળ કોઈ
ધનવાન કે સત્તાવાનને ખુશ કરી તેની ખુશ-
મદથી નામના કે ધન કમાવાની લાલચનો
આધાર નથી તેમ જનતાના પ્રાણુપ્રાણને
નવચેતનાની જવાલાથી સળગાવી રહેલ
લડતના પ્રશંસકોને ય રાજ કરવાનો ધરાદો
નથી. કનુ દેસાઈએ તેથી જ આ સંગ્રહમાં
આપેલાં બારે ચીત્રો 'ભારત પુણ્ય પ્રવાસ'
ના જુદા જુદા ઇતીહાસને સાંકળની સળંગ
કડીઓ સમાં બન્યાં છે.

આવા સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામને ધર્મનાં આલ-
રણો ઓરાડવાની રીત અમને સુદૃઢ પસંદ
નથી. કેમકે ધર્મ એ 'શબ્દનો અને તેના
અર્થનો હીંદમાં એટલો દુરુપયોગ થયો છે
કે, આવા રાજસી સંગ્રામને ધર્મના વાધા
ઓરાડવાનો પ્રયાસ મીથ્યા, આડંબરી અને
પ્રજ્ઞની બળશૂન્ય ઉઝટ માર્ગે વાળી દેનાર
બને છે. એટલે કનુ દેસાઈએ જે પોતાના
પ્રસ્તુત ચીત્ર સંગ્રહને 'સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામ'
કે એવું જ બીજું કોઈ નામ આપ્યું
હોત તો વધુ ઠીક થાત.

સંઘર્ષના પુઠા ઉપર ગુના ઇતીહાસની કડીને વર્તમાનની સાથે સાંકળતી કડીને અદરે પ્રાચીનતાનો વતુળ બલે ગેળાકરે ફરતો રહી વર્તમાનને આવરી લેતો હોય તેમ અશોકના યુગના સરનાથના સ્થભને કેન્દ્રસ્થાને સખી એક તરફ બીજા વેશે અશોક અને બીજી તરફ યાત્રી વેશે ગાંધીજી ઉત્તર પંથનો પ્રવાસ આરંભતા હોય તેમ બતાવ્યું છે.

ચીન સંઘર્ષમાં પ્રાચીના, યુદ્ધપથ, વીરને વાદાવ, પુનીત પ્રયાણ, નગર પ્રવેશ, કુચનાં સ્મરણો, ક વર્ગનો કેદી, હીજરત, અમર મૃત્યુ, બંધન મુક્ત, સત્યને પથે અને ઝંઝા ઉઠ્યા રહે હમારા એટલાં ભાવવાહી ચીત્રો છે. આમાં જ લાઠી પ્રહાર અને બાંધત ભી શક્તીનાં ચીત્રો ઉમેરાયાં હોત તો ચીન સંઘર્ષ વધુ સંપૂર્ણ બનત એવું અમને લાગે છે. એ બંને ચીત્રો વીના આ સંઘર્ષ અધૂરો લાગે છે. યુદ્ધપથ, કુચનાં સ્મરણો, નગર પ્રવેશ, હીજરત, ક, વર્ગનો કેદી, અને બંધન મુક્ત અમને પ્રાણવાન ચીત્રો લાગ્યાં છે. કુચના ગાંધીજીના પશ્ચાદ ભાગવું ચીન તેની વાંસે રહેલું કર્પનાવું બળ એ બંને સુરચીકર હોવા છતાં ચીનને અપાયલા નામ પ્રત્યે અમારો વાંધો છે કેમકે આવા પ્રવાસ ભવિષ્યમાં વહેમી મુત્તીપુળ હાખલ કરે છે.

લાઇ કતુ દેસાઇને અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ, અને સાથે સાથે મીત્રભાવે એમને એક સુચના કરીએ છીએ કે, ગુજરાતના નીધન શ્રમજીવીઓનાં અને તેવા જ કૃષી-કારોનાં જીવન એ લાઇ પીઝી દ્વારા મુત્તી-મંત કરી ચીત્રકલાની ગુજરાતી દુનીઆમાં નવું પ્રકરણ ખોલવાનો પ્રયાસ કરે.

સંગીત.

ભારતીય સંગીતકલા : કાવ્યો તથા સંગીતશાસ્ત્ર દર્શનાદીના લેખક : શ્રી :

મહારાણીશંકર શર્મા; સંગીત લેખન ચીહ્ન યોગક : શ્રી: શ્રીધર લક્ષ્મણ બંખેડર; પ્રકાશક શ્રીમતી ઇન્દુદેવી મહારાણીશંકર શર્મા ઠે : -કન્યા ગુરકુલ આશ્રમ; ગણદેવી. કીર્મત : ૩ રૂપીઆ.

અમારે આરંભમાં જ સ્વીકારી લેવું જોઈએ કે સંગીતશાસ્ત્રના સંબંધમાં અમે જરા પણ નીચ્છાત નથી તેમ અમારી પાસે એ કલાના પાવરધા કોઈ સાથી નથી. એટલે સંગીતના સંબંધમાં એ શાસ્ત્રના નીચ્છાત પુરોનો જ મત- બાંધવા દેવો તે યોગ્ય માની, અમે પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં જે ધ્યાન ખેંચવા યોગ્ય વસ્તુ છે તેની તરફ જ વાચકોને દોરીશું.

પ્રકાશકા બહેને પાતાના નિવેદનમાં વાસ્તવીક રીતે જણાવ્યું છે તેમ, સંગીત અત્યારે જેમના હાથમાં જઈ પડ્યું છે તે નથી સમજતા એનો શાસ્ત્રીય મર્મ, કે નથી તેમની પાસે શીઘ્ર સમાજમાં ગાવા લાયક ગીતો.

“મારે ઘેર આપા કરો—જેબનીઆં ખીતા બધ.” એવાં ગાયન કોઈ પણ બહેન ગાય તે કાઢને પસંદ ન જ પડે, એથી સંસ્કૃતી વર્ગમાં હજી સંગીતે જોઈએ તેટલો વીકાસ સાધ્યો નથી. રાગોનાં શુદ્ધ-લાવનાનાં લાવનાવાહી કાવ્યોની આમી તેમાં મુખ્ય અડચણરૂપ છે. એ અડચણ પ્રસ્તુત પુસ્તકથી દુર કરવાનો પડીતજીએ સરસ પ્રયાસ કર્યો છે.

સંગીતશાસ્ત્રમાં રસ લેનારાઓને માટે શ્રી મહારાણીશંકરજીનો ‘સંગીતશાસ્ત્ર દર્શન’ નામનો નીચ્છા ઉપયોગી થઈ પડે તેવી રીતે લખાશે છે.

ઉપરાંત નોટશનની માહિતી, સ્વરાભ્યાસ, રાગ રાગીણી, પરીવાર અને જુદા જુદા ચાટના રાગો એ બધી સામગ્રી સંગીત-

શાસ્ત્રોના શાસ્ત્રીય અભ્યાસ કરનારાને માટે ઉપયોગી સાધન પુરાં પાડે છે.

કવીતાઓમાં ભજન અને સ્વદેશભક્તીને પ્રાધાન્યપણે સ્થાનમાં લેવામાં આવ્યાં છે. એટલે સંગીતનાં અભ્યાસુઓને સારા ભાવવાળી કવીતાની ખાસ મદદ આ પુસ્તકમાંથી સાંપડી શકે છે. પં. મહારાણી-શંકરજીને આ માટે ખાસ ધન્યવાદ ધટે છે. તેમણે ગુજરાતી ભાષાની એક ખોટ પુરી પાડ્યા પ્રયાસ કર્યા છે અને તેથી સંગીતના વીકાસમાં તે મદદગાર થઈ શક્યા છે. ગુજરાતનાં સંગીતપ્રીય નરનારીઓને 'ભારતીય સંગીતકળા'ને અપનાવવા અમારી ભલામણ છે.

સાહિત્ય

યોગ : પર્સનલ હાઇલન : લેખક અને પ્રકાશક : શ્રી યોગેન્દ્ર, અમેરીકા અને હીંદમાં યોગની સંસ્થાઓના સ્થાપક. ડૉ : પી. ઓ. બોક્ષ નં. ૪૮૧, મુંબાઈ.

યોગને નામે એવા અનેક પ્રયાસો થતા જ્યાં જાણ્યા છે. તેમ જ કહેવાતા યોગીઓની યોગ સાધનાના એવા અનેક ભવાડ સાંભળ્યા છે કે, 'નવયુગ' જેવા માસિકમાં યોગના નામના પુસ્તકનું અવલોકન આવેલું નેહને કદાચ કોઈને આશ્ચર્ય થાય તો નવાઈ નહીં.

પરંતુ શ્રી યોગેન્દ્રનું 'પર્સનલ હાઇલન' [શારીરીક સ્વાસ્થ્ય] નામનું જ અંગ્રેજી પુસ્તક અમારી પાસે આવ્યું છે, તે વાંચી જ્યાં પછી શારીરીક વીકાસને ચઢનારાં અને પોતાના સ્વાસ્થ્યને ઠંલુસના ધનની માફક સાચવી રાખવા ઇચ્છનારાં તમામ ભાઈ બહેનોને પ્રસ્તુત પુસ્તક વાંચી જ્યાંની અમારી ભલામણ છે.

બનાર મેકડોનનાં શારીરીક સ્વાસ્થ્યને લગતાં પુસ્તકો વાંચનારાં અને તેમનાં અનેક

માસીકોનો નીચમ પુર્વક અભ્યાસ કરનારાઓને અમે કહીશું કે, શ્રી યોગેન્દ્રના પ્રસ્તુત પુસ્તકના વાચનથી તેમને કસરત અને શારીરીક વીશુદ્ધિના સંબંધમાં ઘણી જુની વાતો પણ નવે સ્વરૂપે જાણવા મળશે.

પ્રસ્તુત પુસ્તકનાં દશ પ્રકરણોમાં લેખકે યોગીઓની દ્રષ્ટીએ શારીરીક સ્વાસ્થ્ય ને કેવું મહત્ત્વ મળતું તે તુલનાત્મક દ્રષ્ટીએ શુદ્ધિવાદીની રીતે લેખકે આરંભના પ્રકરણમાં વીશદ રીતે વર્ણવીને, યૌવનને કાયમ ટકાવવાની રીતો, દાંત, મોં, જીભ, કાનની કાળજી, નાકની કાળજી, આંખની કાળજી, પાંચક ઇંદ્રીયો પેટ આંતરડા, હૃદય વગેરેની કાળજી, શ્વાસોશ્વાસના અવધાની કાળજી, જાતીય જ્ઞાન, મગજ અને જ્ઞાનતંતુઓની કાળજી, ચામડીની કાળજી અને સામાન્ય સ્વાસ્થ્યના નીચમો જે તમામ વીધથીને આર્યોની અને અર્વાચીનોની માન્યતાઓનું તુલનાત્મક રીતે વીવેચન કરી સપ્રયોગ, સપ્રમાણ રીતે સ્વાસ્થ્યના નીચમો સુંદર રીતે બતાવ્યા છે.

કસરતની ક્રીયાઓને લગતાં ૩૧ ચીત્રો આપીને લેખકે છેલ્લામાં છેલ્લી દબની કસરતની રીતોને, યોગનાં આસનો સાથે સરખાવી બતાવ્યાં છે. અલગપણે એમણે એ તમામ રીતોને યોગોક્તિ તરીકે ઓળખાવ્યાં છે, છતાં અમે અંગત અનુભવ ઉપરથી કહી શકીએ છીએ કે, એ આસનોમાં કલ્પેલી રીતો જ અત્યારના કસરત-બાજીમાં પ્રચલીત અને લોકપ્રીય છે.

પ્રાચીનતાના પ્રશંસક અમે નથી, પરંતુ કેવળ પ્રાચીન નામથી ભડકીને આ દેશના વતનીઓ કરેલા વીચારો અને સ્વાસ્થ્ય માટે શોધેલી કસરતની રીતોને માત્ર તે પ્રાચીન છે તેટલા માટે જ તેને ઉલ્લેખવાના શોખીન અમે નથી. એટલે સમજાવ

અને સહીષ્ણુતાની નજરે-જેતાં અમને પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં વખોડી કાઢવો જેવું કંઈ લાગ્યું નથી.

અમેરીકાના એક ડોક્ટર ફેક્ષ, જે હાલમાં હીંદમાંની અમેરીકન અધરન મીશન હોસ્પિટલના સર્જન ઇનચાર્જ પ્રસ્તુત પુસ્તકનો ઉપોદ્ધાત લખ્યો છે, તે લાઇ કહે છે કે :

“જે કે હું પશ્ચિમવાસી છું અને પશ્ચિમના વીરાનવું શીક્ષણ મેં લીધું છે. છતાં મને આ પુસ્તક અત્યંત બોધક લાગ્યું છે.”

અમે ડૉ. ફેક્ષના એ વીચાર સાથે સર્વોચ્ચ મળતા થઈએ છીએ.

શ્રી યોગેન્દ્ર પ્રસ્તુત પુસ્તક લખવા માટે જે ભારે ખંતપુર્વક અભ્યાસ કર્યો છે તે પુસ્તકને પાને પાને વાંચકને જણાઇ આવે છે. અમારે કહેવું જોઈએ કે ગુજરાતવાસી એક લાઇએ, અભ્યાસ અને ખંતને પરીણામે જ પશ્ચિમના વાચક વર્ગને ચોક્કસ તરફ આકર્ષ્યા છે અને તે વીના કારણ નથી એમ ‘પર્સનલ હાઇલન, વાંચ્યા પછી અમારી ખાતી થઇ છે.

જવાહરલાલ નહેરૂના પત્રો : અનુવાદક અને પ્રકાશક : શ્રી મોહનલાલ મોરારજી મહેતા, મળવાનું ટેકાણું : ધી જનરલ બુક ડીપો, ડ્રી-સેસ સ્ટ્રીટ મુંબાઈ નં. ૩. મુલ્ય : આઠ આના.

આ સંગ્રહમાં જવાહરલાલ નહેરૂના ૩૧ પત્રો છે. એક બહુશ્રુત પીતાએ પોતાની નાનકડી પુત્રી ઉપર લખેલા આ પત્રો ગુજરાતનાં અનેક ઉમ્મર લાયક નરનારીઓને વાંચવા જેવા છે. કેમકે તેમાંથી આપણામાંના અનેકને નવું જ—અને તે ઘણું ઘણું જાણવાનું મળે તેમ છે.

પંડીતજીના આ પત્રો એમની નાનકડી પુત્રી ઉપર લખાયા છે એ જાણીને એ કુટુંબની સંસ્કારીતાની ઘણાને ખાત્રી થશે. પરંતુ જવાહરલાલ એકલા શબ્દારી ક્ષેત્રમાં ઝુંકનારા પારંગત લઢવૈયા જ નથી પણ કુશળ શીક્ષક પણ છે એની આપણને જાણ થાય છે, ત્યારે પરાધીનતાને લીધે અનેક છુદ્દીમાન પુરોષોને ખીજાં રાષ્ટ્રીય અંગોનો વીકાસ કરવાની તક કેમ ગુમાવવી પડે છે તેનો વાચકને ખ્યાલ આવશે. એ ખ્યાલ અનેક લાગણીવાળા નૌજવાનોને નેશની પરાધીનતાની જાહેરા તોડવામાં ઉતાવળા અને આકરા બનાવે તે ઇચ્છવા ભગ છે.

જવાહર નહેરૂ : લેખક : નટવરલાલ માલુકલાલ દવે

સ્વરાજ સેવકો : પ્રયોજક : દશરથલાલ જગનાથ રાવળ

વીરાંગનાઓની વીરહાક : ત્રણે પુસ્તકના પ્રકાશક : નવયુગ પુસ્તક ભંડાર. કે : દેવસાનો પોડો; અમદાવાદ. મુલ્ય : [અનુક્રમે] આઠ આના, ચાર આના અને અઢી આના.

પહેલા પુસ્તકના બે ભાગ છે. એક ભાગમાં જવાહરનો સાદો અને સરસ પરીચય અને ખીજા પરીશીષ્ટ વીલાગમાં એ આગ વર્ષવિતા નૌજવાનોને દશ લાખલોમાંથી અગત્યના સાર ભાગ અપાયા છે. પ્રત્યેક બાળકથી માંડીને સુવક સુવતીઓએ ખાસ કરીને આ પુસ્તક વાંચવા જેવું છે.

ખીજામાં ગોપાળકૃષ્ણ ગોખલે, સંદાર વલ્લભલાઇ. સંત નીલાલસીંહ, વીન્યસીંહ પથીક અને જવાહરલાલના આજી પરીચય અપાયા છે. અને ત્રીજામાં કસ્તુરબા, હંસાબહેન, કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય અને સરલાદેવી અંબાલાલની ઓળખાણ અપાઇ છે. એ ઓળખાણો ચાર જુદાં જુદાં

બહેનોએ આપી છે. જનશ્રુત સ્ત્રી શક્તિમાંની થોડીક બહેનોનો આથી વાચાને પરીચય થાય છે.

રાજ્ય આપકુ-વરો અને આપણી દરીદ્રતા: લેખક: જી. સી. કુમારપ્પા, પ્રકાશક: નવયુગ પુસ્તક ભંડાર, અમદાવાદ, મુલ્ય: પાંચ આના.

આ નાનકડા પુસ્તકના સંબંધમાં વીશેષ કંઈ નહીં કહેતાં અમે માત્ર એટલું જ કહીશું કે ગીતાની માફક સહુએ તેનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ. ખ્રીસ્તીશાસ્ત્રથી હીંદને થયેલી હાયાનક આર્થિક ખુદારીનું આશુ પાતળું ચીત્ર આ પુસ્તકમાંથી વાંચકને જોવા મળશે. અર્થશાસ્ત્રને ક્લાંપ્ટ વીષય માનવાની ભયંકર ભૂલ કરીને, આપણે મુડીવાદી સામ્રાજ્યવાદીઓને આજ સુધી આર્થિક ભુટ ચલાવવા દીધી. હવે જનશ્રુત થઈ, રાજકારણમાંથી ધર્મભાવના દુર કરી, અર્થભાવના દાખલ કરવાની જરૂર છે. અમે તો કહીએ છીએ કે આવાં પુસ્તકોની ગરબાઓમાં અને બીજા પ્રસંગે લક્ષણી કરવી જોઈએ, પ્રાથમિક શાળાઓનાં ઉપલા વર્ગોમાં તેનો પાઠ્યપુસ્તક તરીકે પ્રવેશ કરાવવો જોઈએ, અને ઇનામ માટે પણ તે મંજૂર કરાવવું જોઈએ. પ્રચારકોએ પ્રચારકાયામાં આવાં પુસ્તકોનો આચરો લઈ, આર્થિક બાબત ઉપર ખાસ ભાર મુકવો જોઈએ.

ગોરા કે ગોઝારા? મુળલેખક: જ્યોત્ષ્ઠ બર્નાડ્સ શો; પ્રકાશક ગાંધીવ સાહિત્ય મંદીર, ૧૮૦ કેળાપીઠ, મુરત. મુલ્ય: બે આના.

ઇંગ્લેન્ડના દેશવાદમાં ખ્રીસ્તી સેનીટાએ વર્તવિલા જુલમના આ કરણ કારસામાંથી, ખ્રીસ્તી સામ્રાજ્યવાદની કઠોરતા, કુરતા, અસત્યતા અને પરાધીન પ્રજાના પ્રાણુસાથે સહેજામથી રમત રમતા સામાન્ય અંગ્રેજોને

બચાવવાની ખટપટ ઉપર આધરીશ લેખક બર્નાડ્સ વીઘ્નત પ્રકાશ દેંકથો છે. આ કથા નાનાં બાળકોને માખાપે જોળામાં કહેવી જોઈએ, ઝારામાં આધેક વયના પુરુષોએ વાંચવી જોઈએ અને નૌજવાન સ્ત્રી પુરુષોએ નીહાન એક વખત તો વાંચી જવી જોઈએ. ખાસ કરીને હજી આ દેશમાં જ્યાં સામ્રાજ્યવાદના સંગીઓ હોય તેમને આવાં પુસ્તકો ભેટ મળવાં જોઈએ.

વીલવની વાતો: પ્રકાશક: ગાંધીવ સાહિત્ય મંદીર. મુલ્ય: ત્રણ આના.

આ ત્રણે સચીત્ર વાર્તાઓ રોમાંચક છે. પરાધીનતાની શંખલાઓ તોડવા મથનારાં યોનાં જીવનને સ્પર્શે છે વીલ્સનીઓના માર્ગની સાથે મળતા થતા નહોય તેમણે પણ વાંચવા જવી છે.

સાધનાનાશ, પહેલો કલાલ, જમનાદુત: પ્રકાશક: પ્રસ્થાન કાર્યાલય, અમદાવાદ મુલ્ય [અનુક્રમે] દોઢ આનો, એક આનો અને એક આનો.

ત્રણે [પહેલી ચકવતી રાજગોપાલચાર્ય લખેલી વાર્તા, બીજી લીઓ ટોલ્સ્ટોયે લખેલું નાટક, અને ત્રીજી શંકરદત્ત શાસ્ત્રીની લખેલી વાર્તા] પુસ્તકો દારૂનીયેષ માટે લખાયાં છે. પહેલું ને ત્રીજું સચીત્ર છે. ખાસ કરીને તે સામાન્ય વર્ગ જેમાં દારૂ પીનારાઓનું પ્રમાણ વીશેષ છે. તેવાઓમાં પ્રચાર કરવા માટે જ તૈયાર કરવામાં આવ્યાં છે. આવા સાહિત્યના પ્રચારની અત્યારે ખાસ જરૂર છે. સામાન્ય વર્ગનાં હાથમાંથી ગંજરામાફ અને સદેવંત સાવળીગા છોડવી આવાં પુસ્તકો મુકવાની આવશ્યકતા આપણા લેખકો અને પ્રકાશકો સમજે તો જનતાની મનોદશામાં પલટો કરવા માટે ઘણું કામ થઈ શકે તેમ છે.

નવયુગનો નારી વિભાગ

સંત્રી :

કુમારી ખચુબહેન લોઠવાળા

પ્રેમી યુગલ

૧

અહા ! પેલી ચંદા વીરહી હૃદયે મંદ કરતી
પીયુના વીથોગે નયન મણ્ડિભાંગતીકે ઝરતી
મધુરાં પુષ્પોમાં ગતહૃદયને શાન્ત કરતી
બટારીએ ઉભી પ્રણયીવીણ મુની મધુમતી !

૨

પ્રીયાને દેખીને અવની પરથી સાગર રૂડો
મીઠું ગાતો ગાતો પુલકીત સરેથી ધ્રુવવતો
ઉરે ચાંપી લેવા પ્રણયરસનું પાન કરવા
ધ્રુવો, નાચો, કુચો, ફરી ફરી વળી ઉન્મત્ત બન્યો.

૩

ન મુઝ્યા ચંદ્રીને પ્રીયનમ કદીયેય મળશે
નીરાશાથી હા ! હા ! જળ જલધીનાં શાન્ત બનશે !
કદીયે એ મીઠાં પ્રણયી-પ્રણયીની નવ મળ્યાં
વલ્લ, દીનો ને એ વીરહજ્વરમાં હા ! જળી ગયા !

૪

ન પ્રેમી પ્રેમપ્રતીયી બંધાયેલ છુટાં પડે;
વીથોગી રમજવાલામાં સદયે જલના રહે.

જુનાગઢ :

સૌ. મનોરમા ધનશ્યામ વસાયહા

સમાજવાદમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન

સમાજવાદ કાને કહે છે, એ સમજ્યા પીનાની કેટલીએ અવળચંડી વ્યક્તીઓ સમાજવાદ માટે ગમે તેવી વસ્તી કલ્પનાઓ ચોતાના અચાનકે લીધે કરે છે, અને ખીજાઓને તેથી લડકાવવા મથે છે. તેવાઓને આ લેખમાંથી પણ નવું નવું અને સમાજવાદને ઓળખાવનારું જાણવા મળશે.

: લેખાંક :

ચોથો

: પ્રયોજક :

રમણીક વી. મહેતા

બી. એસ સી., એલ. એલ. બી.

“સમાજવાદી સમાજ વ્યભીચારનું કેન્દ્રસ્થાન બની રહેશે.” એવી જનતાની દલીલ કેટલાક અજ્ઞાન આદર્શીઓ રજુ કરે છે. તેઓ એ દલીલની પુષ્ટીમાં જણાવે છે કે સમાજવાદ નીર્બંધ પ્રેમને યોગ્ય છે. પણ સમાજવાદ ઉપર આ જનતાનો આક્ષેપ મુકનારાઓને “નીર્બંધ પ્રેમ” (Free love) નો તેઓ શું લાવાય કરે છે એવો સીધો સવાલ પુછવો જોઈએ. છેક જંગલી અવસ્થામાં માનવસમાજ ને છુટથી વ્યભીચાર આદરતો હતો તેવો જ વ્યભીચાર આવા નીર્બંધ પ્રેમનું પરીણામ આવશે એવી બીલી ધરાવનારાઓની બીલી અગર માન્યતા છેક અસ્થાને છે કારણ કે સામાજિક અવનતી અને જનતા પતન તરફ દોરી જનાર કોઈ પણ જનતાની સામા-

જિક લાવનાને કે મનોદશાને સમાજવાદમાં સ્થાન રહેશે નહીં. સમાજને સંસ્કૃતીની કક્ષાએ લઈ જવાનાં સ્વપ્નાં સેવતા સમાજવાદ કદાપી એવા જનની લાવનાને યોગ્ય નહીં, યોગ્ય શકે જ નહીં.

નીર્બંધ પ્રેમ

પણ એ નીર્બંધ પ્રેમનો અર્થ કૃત્રીમ અને ખીનજરૂરી બંધનોમાંથી મુક્તી, પસંદગી કરવાની વધારેમાં વધારે સ્વતંત્રતા તથા ખીજ તરફની ઓછામાં ઓછી ડખલખીરી એવો કરવામાં આવે તો “નીર્બંધ પ્રેમ”ની તરફેણ કરવાનો સમાજવાદ ઉપર થતો આક્ષેપ અતી ખુશીથી સમાજવાદ સ્વીકારશે. પ્રેમને કદાપી બંધન

હોતાં જ નથી, અને રાખવામાં આવ્યાં હોય છે તો એ બંધનો તેણે શીધીલ ક્યાં જ હોય છે. રાજસંસ્થા કે ધર્મસંસ્થા તરફના ગમે તેવા કંઠણ કાયદા હોવા-છતાં, સમાજનો ગમે તેટલો સીતમ હોવા છતાં, ખરા પ્રેમીઓએ તો એ કંઠણ કાયદા અને અસહ્ય સીતમને આનંદથી વધાવી લઈને “પ્રેમ” ઉપર ઘેસડેલાં બાલ બંધનોને તોડી નાખ્યાં છે. દેહનાં લગ્ન કરવાથી કાંઈ હૃદયનાં લગ્ન ઓછાં જ થાય છે? સામા પક્ષ તરફ ઉદ્દલવતા હાદીક પ્રેમને કાળા માયાનાં માનવીઓએ ધોલા કાયદા કાનુનો કદી સ્પર્શી શક્યા નથી અને સ્પર્શી શકશે પણ નહીં. અને જો એ જ વસ્તુ સત્ય છે અને સમાજ સાચા હૃદયના પ્રેમને ઘોષવાનો પ્રયત્ન કરતો હોય તો પછી સમાજવાદ ઉપર, ઉપરનો આક્ષેપ સહેજ પણ ટકી શકતો નથી.

પ્રેમ અને પસંદગીવાળાં લગ્નો

વર્તમાન સમાજમાં સાચા પ્રેમનું સ્થાન ક્યાં છે? સંસારનું ગાહું ગળાવવામાં જાતીય સંબંધ (Sex relation) આર્થીક દ્રષ્ટીએ અનીવાર્ય થઈ પડ્યો છે અને તેથી ગમે તેમ લાકડે માંકડું વજગાડવાની મનોદશા સામુદાયીક થઈ પડી છે. ગમે તે પ્રકારે જે જાતી વચ્ચે દેહનાં લગ્ન કરી સંસારનું ગાહું ગળાડતું કરાય છે. પછી એ ગાહું કયે રસ્તે ગળાડશે તેની સમાજને પરવા કરવાની જ નહીં. દેહનાં લગ્નને પ્રધાન્ય અને પ્રેમ તેમ જ પસંદગીને ઝાણ માનવાની મનોદશા સામુદાયીક થઈ પડી છે. પણ આ મનોદશામાં મૌલીક પરીવર્તન આવવાની સમાજવાદી સમાજ જ હામ ભીરી શકશે. અનેક કારણોમાંનું એક હતાં સૌથી વધુ સખળ કારણ એ છે કે વર્ત-

માન સમાજની માફક સમાજવાદી સમાજમાં જાતીય સંબંધ પાછળ આર્થીક કારણ પ્રધાનપદે રહેશે નહીં. બંને જાતીઓ (પુરુષ અને સ્ત્રી) એકબેકથી આર્થીક દ્રષ્ટીએ સ્વતંત્ર રહેવાથી, જાતીય સંબંધમાં આર્થીક કારણને સ્થાન જ રહેશે નહીં. પછી તો સ્વાભાવીક રીતે જ જાતીય સંબંધ “પ્રેમ અને પસંદગી” ઉપર બંધાશે.

સુખની પ્રથમ શરત

માનવસમાજના સાચા સુખની પ્રથમ શરત જ સ્નેહ લગ્ન છે. અને તેથી અમાવ ઉપજાવે એવા હક્ક જાતીય સંબંધને ઉત્તેજવાને બદલે સમાજવાદી સમાજ શુદ્ધ અને સાચા જાતીય સંબંધને ઉત્તેજશે અને મન અને તનથી વીશુદ્ધ તેમ જ તંદુરસ્ત જનસમાજ નીપજાવવાની પવીત્ર દરજ દરેક યુવક અને યુવતીની હોવાથી મન અને તનની તંદુરસ્તીવાળાં જોડાં વચ્ચે જ જાતીય સંબંધ બંધાય તેની. ખાસ કાળજી રાખશે અને એ બાબતનું જ્ઞાન જનતામાં ફેલાવશે. ફક્ત પ્રેમ ઉપર એક જ જાતનું બંધન મુકવામાં આવશે અને એ બંધન તો આજે પણ દુનીયાની પીયારશીલ વ્યક્તિઓ જનસમાજની ઉત્તતી અથે જાતીય સંબંધ ઉપર મુકવાની ભલામણ કરે છે. આ બંધન તે બાપદાદાના રોગો વારસામાં મળ્યા હોય તેવી વ્યક્તિઓ અને જેમનું માનસ જ ચુન્દાહીત હોય છે તેવી વ્યક્તિઓને પ્રજ્વેલતી કરવાની અટકાયત.

સમાજવાદમાં છુટાછેડા

પણ વાચક એમ પ્રશ્ન પુછે કે પરણેલાં જોડાં ઉપર કાયદાનાં ક્યાં બંધનો રહેશે? ધારો કે થોડા વર્ષના સહવસ પછી કોઈ

પરીણીત દંપતીને એક અથવા બીજી કારણને લઈને એકબીજાનો સંબંધ તોડવાની ઇચ્છા થાય તો તેઓએ શું કરવું? આ સવાલોનો જવાબ સીધો અને સરળ જ છે. વર્તમાન સમાજમાં સંકેટ કમનસીબ કલ્પેડાં જ કરે છે તેમ તેઓ કરશે. તેઓ જુદાં પડશે, છુટાછેડા કરશે અગર તે વખતે લગ્ન સંબંધના અંતને જે શબ્દથી ઓળખવામાં આવશે તે શબ્દને અચરણ્યમાં મુકશે. ફક્ત એક જ તકાવત રહેશે. વર્તમાન સમાજની માફક સમાજવાદ હેઠળ છુટાછેડા કરવામાં એક બીજા સામે ખરાબ આક્ષેપો અને કાદવ ઉગાડવાના પ્રયત્નો થશે નહીં. સમાજવાદી સમાજમાં છુટાછેડા જલ્દી અને ઘણી સરળ રીતે થઈ શકશે. ખરાબ અને દુષ્ટ વર્તનના આક્ષેપો મુકી, જલ્દિ જગ્યામાં એક બીજાને ધરણો આપવા પુરતા વગેવળી ઉંચા મન થવાનાં ખરાં કારણો રજુ નહીં કરતાં આજે સમાજમાં નવી રીતે છુટાછેડાં લેવામાં આવે છે તેને બદલે સમાજવાદ હેઠળ એક બીજાની લાગણી કુલાબ્યા વગર શાંત રીતે બંનેને લગ્ન સંબંધમાંથી છુટાં કરવામાં આવશે.

સમાજવાદ સામેના આક્ષેપનો રદીઓ

પણ નીચેનાં પ્રેમનું ભુત અહીંજ ખડું થાય છે. દલીલ થાય છે કે જે આવી જ રીતે સ્નેહ કહેતામાં જ લગ્ન સંબંધનો અંત આવી જતો હોય તો પછી લગ્ન સંબંધનો અંત સામાન્ય થઈ પડશે. માણસ જાતીનો દુષ્ટ અને અંકુશ વગરનો સ્વભાવ આજે એક લગ્ન તોડીને કાલે બીજું કરશે અને એવી કદાચી સ્ત્રીતી ઉપસ્થિત કરશે કે કોણ કોની બેરી અને

કોણ કોનાં સંતાન એ કહેવું જ અશક્ય થઈ પડશે. પ્રથમ દર્શનીક આ દલીલમાં વળુદ જણાય છે અને લગભગ સત્ય હોય એવો આભાસ થાય છે. પણ આપણે એ દલીલનો ગંભીરપણે વીચાર કરીએ. શું સંસ્કૃત જનસમાજનો સામાન્ય સ્વભાવ નીરંકુશ બળીચાર પોષવાનો છે? જે કાયદાનાં બંધનો ન હોય તો જનસમુહ અથવા તેના મોટા ભાગનો સ્વભાવ તેની પ્રણય વસ્તુને નીરંતર બદલવાનો ખનશે? આ સવાલોના જવાબ આપતાં લીલીએ ન્થલ સુચવે છે કે જે કોઈ વાચકને એ સવાલોના નકારાત્મક જવાબમાં સંદેહ પડતો હોય તો તેણે તેના ઓળખીતાઓમાંના કોઈ પ્રેમી યુગલને પુછવું કે “કદાચ તમારાં લગ્ન ઉપર કાયદાનાં બંધન ન હોત તો તમે કાલે છુટાછેડા કરીને નવા જીવન સાથી ઓળવાની તત્પરતા દાખવત.” આવી જાતનો સવાલ પુછતાં વાર જ તે પ્રેમીયુગલ કદાચ એ સવાલ હસવામાં કાઢી નાખશે અગર તો સવાલ પુછનાર ઉપર ચુસ્તે થઈ જશે પણ સાથે એટલું તો કહેવાતું ચુકશે નહીં કે “તેમના સંબંધમાં કાયદાના પરીવર્તનથી કાંઈ પરીવર્તન થશે નહીં; તેમનો સંબંધ કાયદાથી નહીં પણ પ્રેમ, ખીરાદરીની ભાવના વીગેરેથી જળવાય છે.” જે દંપતી સ્નેહલગ્નની અંતિથી જોડાયાં હોય છે તેમના સંબંધમાં તો કાયદો હોય કે ન હોય પણ મોટે ભાગે તો તેમનો સહચાર અખુટ જ રહે છે. અને જ્યાં ફક્ત લાકડે માંડુંજ વળગાડ્યું હોય, દેહનાં લગ્ન હંમેશાં હેરામાં હોળી સળગાવતાં હોય ત્યાં તો સમાજને ખાતર અને એ કમનસીબ દંપતીને ખાતર પણ લગ્ન સંબંધ તોડી નાખવામાં આવે એ જ શ્રેષ્ઠ રસ્તો છે.

શીશુઓનું સ્વર્ગ

સમાજવાદ હેઠળની લગ્ન સંસ્થાની સમીક્ષા કરી હવે આપણે એ ભાવી સમાજ રચનામાં સ્ત્રીઓની માતા તરીકેની ફરજ અને જવાબદારી ઉપર થોડોક વીચાર કરીએ. સ્ત્રીઓના માતા તરીકેના સ્થાનના વીચાર સથે જ આપણને તેમનાં સંતાનોનો પણ વીચાર આવે છે અને સ્વાભાવીક જ પ્રશ્ન એ ઉઠે છે કે “એ સમાજવાદી પ્રજાસત્તાક સંસ્થા બાળકો માટે શી વ્યવસ્થા કરશે? સ્વતંત્ર પણે ગૃહની બહાર સમાજ ઉપયોગી માનવ મજૂરીમાં થોડા હીરસો આપતી એ નવ-યુગની લગ્નબંધનથી નેડાયલી નારી ગૃહના વ્યવસાય છોડી કોઈ મીલ કે કારખાનામાં, કોઈ સ્કુલ કે કોલેજમાં, કામ કરતી થશે ત્યારે તેમનાં કુમળાં બાળકોની તેઓ કેવી રીતે સંભાળ રાખી શકશે? કેટલીક વખત કેટલાક અર્ધદગ્ધ સમાજવાદીઓ ન્યારે જાહેર કરે છે કે સમાજનાં સંતાનોની સંભાળ રાખ્યા સંસ્થા તરફથી લેવામાં આવશે ત્યારે આપણી દ્રષ્ટી સમક્ષ એકાએક કોઈ અનાથઆશ્રમનું દ્રશ્ય ખડું થાય છે, અને સમાજવાદ હેઠળ રાજ્યના અમલદારો માતાઓ પાસેથી તેમનાં બાલકો ઉઘરાવી લાવી આશ્રમની છાયા હેઠળ ભેગાં કરશે એ દેખાવ દ્રષ્ટીપટ ઉપર તરી આવે છે. આ કેવળ હાસ્યજનક અને મુર્ખાઈ ભરેલા વીચાર સાંભળી સમાજવાદથી અચાનક હાથ તેવી માતાઓને સમાજવાદ તરફ સ્વભાવીક જ ધીક્ષારની લાગણી ઉદ્ભવે. સમાજનાં સંતાનોની રાજ્ય તરફથી સંભાળ લેવામાં આવશે એનો અર્થ એવો નથી કે સંતાનોને તેમની માતાઓથી વીખુટાં પાડવામાં આવશે. પણ જેમ વર્તમાન સમાજમાં સુદાં કૌટુંબીક સંબંધને સ્વેચ્છા પણ

હરકત થયા પીના રાજ્યસંસ્થા તરફથી બાલકોની સંભાળ સ્કુલ, કીન્ડરગાર્ટન, સ્મૃત ગમતનાં સ્થળો વીગેરેથી લેવાય છે તેમ સમાજવાદ હેઠળ પણ એ દીશામાં સમાજનાં બાલકોની સંભાળ વધારે વીસ્તૃત પ્રમાણમાં લેવામાં આવશે. એ સમાજવાદનો કંઈ અર્થ અગર હેતુ હાંપ તો તે ફક્ત આવતી કાલની પ્રજાના ઉત્કર્ષ માટેનો છે. અને તેથી સમાજવાદી શાશ્વતતંત્ર શીશુઓ માટેનું સ્વર્ગ બનશે એમ કહેવું અતીશય શક્તી ભરેલું નથી.

સમાજવાદનાં બાલગૃહો

નીશાળમાં દાખલ થાય તે પહેલાંનાં વર્ષોમાં બાલકોનું માનસ કોઈપણ જાતના અસાધ્ય વાતાવરણથી કુટુબીત ન થાય તે માટે બાલગૃહો બાંધવામાં આવશે જ્યાં શીક્ષીત નર્સો મારફતે બાલકોની માવજત કરવામાં આવશે. એ શુદ્ધ કરતાં પણ સારી માવજત આવાં બાલગૃહોમાં લેવામાં આવે તો દરેક માતા તેમનાં બાલકોને બાલગૃહોમાં મોકલવા અર્થિકો ખાશે નહીં. પણ કોઈ કહેશે કે આમ કરવાથી માતાઓને તેમનાં બાલકોથી વીખુટાં પાડવામાં આવશે; બાલકો સાથે રમવાનો આનંદ માતાઓ પાસેથી ખુચ્ચી લેવામાં આવશે. પણ આ રાક્ષાનું નીવારણ કરતાં “લીલીએન્ચલ” જણાવે છે કે જેમ પાંચ કે છ વર્ષનાં બાલકો માતાઓથી વીખુટાં પડી જાહેર નીશાળોમાં ચાર-થી પાંચ કલાક ગાળે છે તેવી જ રીતે આ નાનાં બાળકો ત્રણ ચાર કલાક જાહેર બાલગૃહોમાં ગાળશે. આથી કરીને કોઈ પણ રીતે માતા અને બાલક વચ્ચેના નૈસર્ગીક સંબંધ કે અતુરાગમાં વીકેષ પડશે નહીં. ઉલટું બાલગૃહોમાં વધારે કેળવણી બાલક

તેમના એ સંબંધને વધુ ગાઢો કરશે. ખીલું કોઈ પણ જાતના ધંધા કે રોજગારમાં કામે ચડેલી કામદાર સ્ત્રીના તેના નીચત કરેલા કામના કલાકો દરમ્યાન તેનાં બાલકો આ બાલગૃહોમાં રમશે, કુદશે અને શીક્ષીત નસોના હસ્તે માવજત પામશે. આજના મુડીવાદી સમાજમાં કામદાર વર્ગની માતાઓને તેમનાં બાલકો આલોકીય રોજ નવથી દશ કલાક વીણ્યાં રહેવું પડે છે અને તેમની ગેરહાજરીમાં તેમનાં બાલકો માટે કોઈ પણ જાતની સ્ટેટ તરફથી કે સમાજ તરફથી કાળજી રાખવામાં આવતી નથી.

પ્રસવકાળના પ્રસંગે

માતા થવાના વખતે દરેક કામદાર સ્ત્રીને તેના નીચત કરેલા કામ ઉપરથી મુક્ત કરવામાં આવે છે. જો તેને ધંધારોજગારમાં કામ કરતી હશે તો ધંધારોજગારનું કામ ભારે અને તંદુરસ્તીને નુકશાન પહોંચાડે એવું હશે તો તે ગભપત્ની સ્ત્રીને પ્રસવ-કાળ પહેલાં ઓછામાં ઓછા ત્રણ માસથી મુક્તી મળશે. જો તેને નીચત કરેલું કામ હલકું હશે તો તેને પ્રસવકાળ પહેલાં થોડા દિવસો સુધી મરજી હશે તો કામ કરવા દેવામાં આવશે. પ્રસવકાળ પછીના ત્રણથી ચાર માસ, માતા ચયેલી કામદાર સ્ત્રીને

કામમાંથી મુક્તી મળશે પણ નોકરી ઉપરની તેની આ ગેરહાજરીને લઈને, આજના સમાજની માફક કામદાર કામીનીને તેના પોષણ માટે ખીજા ઉપર આધાર રાખવો નહીં પડે. સમાજવાદી સમાજ, બાલક ઉત્પન્ન કરવાના અને એ બાલકને ઉછેરવાના કામને સૌથી વધુ મહત્વનું ગણે છે. અને તેથી પ્રસવકાળના પ્રસંગે માતાઓને “ચેન્સ” આપવાની રીતથી આર્થિક ધરતંત્રતામાંથી ઉગારી લે છે.

સ્ત્રી સમાજનો ધ્રુવતારક

આમ ઉત્પાદન, વહેંચણી અને વહેંચા-રનાં સાધનો ઉપર સમુદાય માલીકી ધરાવતા એ સંસ્કૃત સમાજમાં સ્ત્રીસમાજ દરેક રીતે સ્વતંત્ર બનશે. તેમને નાગરીક તરીકેના સરખા હકો મળશે એટલું જ નહીં પણ તેમનું પત્ની અને માતા તરીકેનું સ્થાન વધુ ઉચ્ચ બનશે. અર્વાચીન સમાજમાં સ્ત્રીઓ પુરૂષો કરતાં ઓછી સ્વતંત્રતા બોગવે છે, તેમની સામે રાજકીય અને સામાજિક સાથે આર્થિક અવરોધો હોવા છે અને તેથી કરીને નવી સમાજ-રચનામાં પુરૂષો કરતાં સ્ત્રીઓને વધારે મેળવવાનું છે. સમાજવાદ સ્ત્રી સમાજની સર્વ-દીર્ઘ ઉન્નતીનો ધ્રુવતારક છે.

રૂઢી નાં ગુલામો

[ન વ લી કા]

: લેખક :

મૃણાલ મહેતા

“હવે તો હદ થઇ ગઇ છે. માગથી એની આ રીતસાત સકન થઇ શકતી નથી.”

“તમારાથી શું કાંઈનાથી પણ તે સકન ન જ થઇ શકે. હું તો કહું છું કે તમે તો ઠીક છે કે આટલું સકન કરી લ્યો છે.”

“બાઈ માણસોને તે વળી ‘પાટી’માં શું જવું?”

“અરે બહેન, એતો કહે એ ‘પાટી’ વળી શું છે?”

ત્રીજા પ્રકરને શુભારે પોળમાંના એક મકાનની માંડવીમાં ત્રણ ચાર સ્ત્રીઓ એ પ્રમાણે વાતચીત કરી રહી હતી.

વાતનો આરંભ કરનારી બાઈ લગભગ ચાલીસ વર્ષની હશે. છતાં એની ગંભીરતા, વાત કરવાની દબ્બ, વીશેષ દરેક દેખાવાનો આગ્રહપુર્વકનો પ્રયત્ન; એ બધાથી તે લગભગ પીરતાલીસ-પચાસ લાગતી હતી.

બીજી બાઈ વીધવા હતી. એનું વય લગભગ પાંત્રીસ જેટલું હશે. વીધવા હોવાથી તે પતીના ત્રાસનીહોણી સ્વતંત્ર હતી. એ સ્વતંત્રતાની સુરેખ છાપ તેના લગભગ હમેશાં દંડાયલા રહેવાયા શીઝડા મારી ગયેલા ચહેરા ઉપર દેખાતી હતી.

ત્રીજી કાન્તા અઘરા વીસ વર્ષની યુવતી હતી. પહેલી બોલનારીની તે લગ્નજી થતી હતી.

અને એથી વૃદ્ધ હતી. વૃદ્ધવસ્થાને લીધે તે જમ સહુ કરતાં વીશેષ અનુભવી મનાતી, તે રીતે એ પોતાને બધાં કરતાં વધુ શુદ્ધિ શાળી માનતી.

ખડખીમાં બેઠા બેઠા બીડી પુકતો પચાસેક વર્ષનો એક પુરુષ એ વાત સાંભળી રહ્યો હતો. તેને સ્ત્રીઓની એ વાતોમાં રસ પડ્યો તેથી કે સ્ત્રીઓમાં બોલી અક્ષલ હોવાથી તેમને વાર્તાના વીધવની સર્વાંગી અર્ચા કરતાં નહીં આવડે, એવી પુરુષમુલલ માન્યતાથી, તે ઉકેલો અને માંડવી જઈને પેલી સ્ત્રીસભાનાં સભાસદોથી થોડેક છેટ, પહેલી એક નાની ઢોલણી ઉપર પ્રેસતાં બોલતાં તે બોલ્યો :

“મંછા કાકી એ ‘પાટી’ શું છે તે લ્યો હું જ તમને કહું.”

“કહે દીકરા. ભાઈ જીવણ હું તો હવે ધરડી થઈ, મને આજઞ્જલનાં આ છોકરાંની નવી નવી વાતોમાં ને નવાં નવાં નામમાં કશી સમજ પડતી નથી.”

“પાટી” એટલે પુરુષો અને બાપડીઓ સાથે મળીને બાપ, પીએ, ગાય, વાતો અને ગમ્મત કરે, લાજમર્ચાદા મુકીને બાપદાદાની આબરૂ બોલે તે.”

“અહીં, મફતની વડુ?” મંછાકાકીએ પહેલી બોલનારીને ઉદ્દેશીને કહેવા માંડ્યું,

“તે આ તારો કીશોરીયો એની બાપડીને લઈને આવું આવું કરવા જાય છે?”

“શું કરીએ મા” એટલું કહીને કીશોરની બા જીવકારે નીસાસો નાખ્યો.

“શું કરીએ શું? સાસુ થઈ છે કે કોણ? એટલું એ નથી આવડતું?”
કૃત્રીમ કોથથી મંછાકાકીની મસાવાળી દોડી ઉપર ઉગેલા એક લાંબો ધોળો વાળ કમરે લેતો, એ વાળ ધ્રુજે ત્યારે મંછાકાકીના કોથની અંતે પરાકળક થશે, એવું ચોળની નેજાવાન વહુઓ માની લેતી.

“જીવકાર લાજુજ દીવાં છે ને?”
વીધવા ગોદાવરી એ વાતને વીશેષ આમળો આપ્યો.

“મંછા કાકી, જ્યાં આપણો જ રૂપીઓ ખોટો હોય ત્યાં કોને કહેવા જઈએ? પેટનો છોકરો ઉડીને બાપડીને ફટકે અને માની સામે થવાનું શીખવે ત્યારે મા તે શું કરી શકે?”

“એવા છોકરા હોય તેના કરતાં તો ન હોય તે સારીસાતસે વખત પોષાય.”
જીવજીભાઈએ જીવકારને ખાતો ચઢાવવાનો પ્રયાસ કર્યો.

“તે શું તારો કીશોરીયો તારી સામે થાય છે?...?”

“હા. મા...”

“અને તારે સાંભળતે એ એની બાપડી સાથે વાત કરે છે?”

“હજી વાત એટલે સુધી ગઈ નથી, પણ...”

“પણ થોડા દરકામાં જશે એમજને?”
જીવકારનું વક્ષ મંછા કાકીએ જ ઉપાડીને પુરું કર્યું.

“મંછા મા, લાઇની વાતો તો ભુદી છે.” કીશોરની બહેન કાંતા ખોલી ઉઠી.

“ભુદી શું?” જીવજીભાઈ ખેંખારો ખાઇને ખોલ્યા. “એ તો મશ્તકાલ દીધું કાંતે છે તેથી જ, મારા જેવા બાપ હોય તો એવા છોકરાને બે દરકામાં સીધો દોર કરી નાખે.”

“પણ અપી, છે.કરો તો ગમે તેમ કહે ને કર, એની બાપડીથી એમ થાય?”

“માડી, હળાહળ કળીયુગ આવી ગયો છે. અમે તો પાણીને અત્યાં તે પછી પાંચ-દશ વર્ષ સુધી તો ઘરમાં સાંસુ સાસરો હોય તો વાત પાંચ કરી શકતાં નહીં. પાંચ આજ-કાલની આવેલીઓને શું છે? જાણે ગામમાં કોઈ જીવતું જ ન હોય તેમ ઉઘાડું મોઢું રાખીને...”

“હાંએએ! શું લાજ પણ નથી કાઢતી?”

“લાજ પણ નહીં, એના વરે લાજ કાઢવાની ના પાડી છે, કોઈ ઘરમાં જુદાં આવે તો તેમને પગે લાગવાનીએ...”

“શું? પમે લાગવાની પણ ના?”

“હા કાકી, એમાં અમારા કીશોર-લાઇની આખરે જાય છે. એમનાં શીખેલાં લણેલાં ભાઇખંધો અને ભાઇખંધાણી-ઓમાં એ ભાઇ વગર સુધરેલા, ભુના વીચારના જણાય છે, શું કરે કે મશ્ત-લાઇની જગાએ કીશોરનો બાપ હું નથી, નહીં તો મંછાકાકી, હું એને બે જ દરકામાં સીધો દોર કરી નાખું.”

“હાય, હાય, હાય, મા! આ તો તું જ વેડી શકે. જીવકાર, આટલું દુઃખ ખીજી કોઈ વેડી ન શકે.”

“મંછા મા, ચંપાલાબી એટલા ચાળા ન કરે તો કેમ ચાલે? કીશોરભાઈ એમનો પક્ષ લઈને કાકીની સાથે કળયા કરવા આવે.”

“વહુથી સાસુ, સસરાનું કામ ન થઈ શકે, એટલે હવે તો ભુદાં રહ્યાં છે.”

“આ શું કહો છો?”

“અને ભરી ચોળમાં બે જણાં વાતો કરે છે તે બધાં સાંભળે છે. જરા નેટલીએ શરમ એમને નથી.”

આટલે સુધી વાત આવતાં કીશોરની બાપી એ દુઃખનો ભાર સહન થયા નહીં, એટલે તેમણે રડવા માંડ્યું.

તેથી એ નાનકડી સમાની સડાનુચૂલી જીવકાર તરફ ખુબ જ ખેંચાઈ; તેને જ અંશે ચંપાની સામે એમના મનમાં દુઃખ-નાવટની લાગણી ઉભી થતી.

[૨]

તે દીવસનો સુખ આયઝ્યો અને આસ-
પાસનાં મંદીરોમાંથી સંધ્યાઆરતીના
ધંડાસ્વ સંભળાવા લાગ્યા, તે વખતે
મહત્તલાલનાં ઘરમાં ભારે કોલાહલ મચવાથી
ચોળનાં કેટલાંય માણસો એ તરફ દોડતાં
જવા લાગ્યાં.

જીવકેર ત્યારે જમીન પર માથાં પછાડતી
હતી અને વચ્ચે વચ્ચે પોતાના પેટ ઉપર
ચીમટા ભરતી હતી. તેની આંખોમાંથી
આંસુની ધારોઓ વહી રહી હતી, એની જીભ
વીમાનની ગતીથી ચાલી રહી હતી.

તેની સામે કીશોર બેઠો હતો.

ત્રીજા પ્રકરે જે ચર્ચા મહત્તલાલની માંડ-
વીમાં થઈ હતી તેનો એ અંગેઝો હતો.

કીશોર બપોરે પોતાના મીત્રને ત્યાં એક
નાનકડી 'પાટી'માં ગયા હતા, પાટીમાં
ભાગ ક્રેવા કીશોરની પત્ની ચંપા, કીશો-
રના એક સંસ્કારી મીત્રની પત્નીની સાથે
ગઈ હતી.

ત્યાં જી પુરૂષોએ જીદા જીદા અંડમં
બેસીને ચઢા ભજ્યાં લીધાં અને વાતાંલાપ
પડી બધાં જીદાં પડ્યાં. જીવજીલાઈ કહેતા
હતા તેવું એ પાટીમાં કશું નહોતું.

પરંતુ કીશોરનો ગુન્હો એ હતો કે એની
ન્યાતના મણસો જે મુદાં જેવા રીવાજોને
માત્ર રૂઢીચુસ્ત બનીને વગગી રહેતાં, તે
રીવાજોની એ રહામે થતો. કેમકે તેના જેવા
જીદીમાન જવાનને એવી અસ્પૃશ્ય વીનની
રીતકાત માત્ર તે જીદા જમાનાથી ચાલે
છે તેથી જ માનવી એ પસંદ નહોતું. અને
પોતાની પત્નીને તે એ માન્યતામાં સાથે
રાખવા પ્રયત્ન કરતો.

કીશોરની પત્ની તેના પતીના મીત્રની
પત્ની સાથે પોતાને ઘેર આવી, ત્યારે તેને
કંઈ ખબર નહોતી કે તેને માટે ઘરગજ-
નાતું રજાગણુ તૈયાર થઈ રહ્યું છે.

હજી તો તે ઘરમાં પગ મુકે તે પહેલાં જ
જીવકેર પોકારી ઉઠી : “ખબરદાર મારા
ઘરમા પગ મુક્યો છે તો. અત્યાર સુધી
બહાર રખડે અને પારકા ભાવડાઓ સાથે
કાકા-કીડી કરે તેવી બાપડી આ ઘરમાં ન
જોઈએ.”

આ ઘડાકા સાંભળીને ચંપાના તે હાંમળ
ગમડી ગયા.

નીત્યના અનુભવથી તેણે એટલું તો
ધારી જ મુક્યું હતું કે, જે ચાર દીવસ
સુધી વળી ટંટો શરૂ રહેશે, પણ આમ
બારણામાં પેસનાં જ તેની આવી દશા થશે.
એવી તેને કલ્પના પણ નહોતી.

કીશોરનાં મીત્રપત્ની સુરતનાં રહીશ,
ન્યાતે નાગર અને અમલદારનાં પત્ની હતાં.
તેમને જીવકેર જેવાં સામુનો અવગમ નહોતો.
તેમ ચંપાની ન્યાતમાં કેવા કેવા સામાજિક
જીદોમા વડુ નામના પ્રાણી ઉપર ગુજરે છે.
તેની એમને કલ્પના પણ નહોતી.

એટલે એ ભલાં બાઈ, અનુભુતાં જ
ચંપાબહેનની વહારે ચડ્યાં. “ત્યાં કોઈ
પુરૂષોની સાથે અમે તોફાન કરવા ગયાં
નહોતાં. તમારી એ માન્યતા.....”

“તમે તમારે ઘેર જાઓ,” જીવકેર.
વચ્ચે જ ટુટી પડી, “મારે ત્યાં બીજા
કોઈનું ડહાપણ નહીં જોઈએ. બીજાઓની
ન્યાતના રીવાજ જીદા હશે, અમારથી એમ
ન વર્નાય, સતે પેઢીની આખર જાય ને
આટલેથી [જે આંગળીઓ નાક પર મુકીને
તે જોલતી હતી] ધસાઈને કપાઈ જાય.
લોકોને ચાલે ચડી ચડીને જ આ રાં.....
ફાટી છે તો.”

પેલાં બાઈ તો બીચારાં આભાં જ બની
ગયાં.

ચંપાએ એમને કરગરીને ઘેર જવાનું કહ્યું, અને પોતાની ઉપર માફ નહીં લગાડવા વીનંતી કરી.

તુરતજ એ બાઇ બીચારાં, એકાએક થયેલા આવા અપમાનથી શીઝાં બની આવ્યાં મયાં.

તે પછી તો ચંપા ઉપર વાદળ ફટકું:

“લાવ, લાવ, આવી તારી સગલીઓને મદદે લઇ આવ, રાં... વ્હાલા મોઇ, આવી ક્યાંથી આવી, હાથ, હાથ રે, આ રાંડ તો અમારું સત્યાનાશ વાળી નાંખશે.”

“પણ તમે આમ શું કામ કરો છો?” ચંપા ગભરાતી, મુંઝાતી બોલી.

“એમ, હું હોંગ કરું છું? હા. હા, હું તો બાઇ હોંગ જ કરું તો, છોકરાની વહુ મને આવું નહીં કહે તો કાણ કહેશે?”

કહેતાં કહેતાં તો તેમણે પેટ ચુંટવા માંડ્યું, છાતી ઉપર હથ પગડવા માંડ્યા.

“આણે તો છેકરાને ચે વથ કરી લીધા છે. જાણે પેટબળાએ શું કામણ ક્યાં છે, કે એના આવ્યા પછી મારો દીકરો ચે હવે તો દુસ્મન થઇ પડ્યો છે...”

એ જ વખતે કીશોર આવ્યો.

ઘરમાં પગ મુકતાં જ આવો ભવડો જોઇને એના દીકરામાં ડોળી પ્રકટી. એને ત્યાં આવો ભવડો એ તો રોજનો બનાવ થઇ ગયો હતો.

તેને જોતાં જ ચંપા મોઢે ચાલી ગઇ.

જીવંતારથી એ કેમ ખમાય?

“આ વરને જોયા કે ફાટી...”

“બા, શું છે? આ બહુ શું માંડ્યું છે?”

“તમારા નામની ભવાઇ.”

“ખરું છે. આના કરતાં તો તે મને પરણાવ્યો જ ન હોત તો સારું.”

“હા, હા, એ તો હું પણ કહું છું. મને ત્યારે શું ખબર કે આ રાંડ હૈયા બળી....”

“બા, આવી ગાળો શું કામ દે છે?”

“જ્યુ, જ્યુ, હાથ હાથ, છે કોઇ આને પુછનાર, બાયડીને આટલું ચે ન બોલાય, અને એ શણીસાદેખ માને કાવે તે બોલે...”

અને ધકુમ ધકુમ કરતાં જીવંતાર માથાં કુટવા માંડી, તે સાંભળીને કાંતા દોડી આવી. તે કાછીનો પક્ષ લઇ મોટે મોટેથી ચંપાને ગાળો દેવા લાગી.

અને એ બધો કોલાહલ સાંભળી પોળના લોક પણ ભેગા થઇ ગયા.

જે આવે તે કીશોરનો જ વાંકે કાઢે, ચંપાના નામે ઠપકા આપે,

જીવંતારના આગે સહુથી વીશેષ ખીલ્યા:

“અલ્યા કીશોર હવે તો હદ થાય છે હા.”

“શાની કાઢ?”

“શું અમને પણ તારી બાની માફક બનાવવા માગે છે, અમને બધાને તું મુરખ સમજે છે? બાયડીને લઇને આમ રજાળે છે શું? આપણે વળી પાટી શી ને ફાટી શી, જીવું હોય તો તું એકલો જા, બાયડીને સાથે ને સાથે શાની ફેરવે છે? આપણી ન્યાતમાં કદી કાઇએ એવું કયું છે?”

“ના, આપણી ન્યાત બીજાઓની બાયડી સાથે ફેરે તેનો વાંક નથી કાઢતી, કાઢા, તમે બધા મને શું સમજાવવા આવ્યા છો? છોકરાઓને ભણાવો, સ્વતંત્ર થવાના વીચારનાં બી એના માથામાં રોપો અને પછી બસો ત્રણસો વધે પાછળના યુગમાં જીવવાની ફર પાડો એ કેમ બને?”

“ખરું છે, તમારાથી કેમ બને? ભાઇ તો હવે સાદેખ બની ગયા. બાપદાદા તમારે હીસાએ ત્યારે તો મુખાં હશે નહીં? એમણે તમારાં મગમ સાદેખ જેવી...”

“ખબરદાર, કાકા!” પત્નીનું અપમાન થતું જોઇ કીશોરની આંખ ફાટી. “તમે મારે મોટે અત્યારે સુધી ગમે તેમ બોલ્યા તો પણ હું બોલ્યા નથી, પણ એવું અપમાન નહીં સાંખી શકું...”

“નેયું આ, નેયું, જુવો જુવો, ઓ પોળનાં લોકો!” જીવંકારે તો દોંગ ચાલુ રાખ્યા, જુના વીચારના અનેક માણસોએ કીશોર ઉપરજ વાઢ્યાણનો મારો ચલાવવો શરૂ રાખ્યો, ચંપાને નહીં જોળખનારી સ્ત્રીઓએ પણ તેને માટે મન ફાવે તેવાં વચનો કહ્યા માંડ્યાં.

કીશોર કંટાળાને છેવટે ઉપરના ખંડમાં ચાલી ગયો, ત્યાં ખીચારી ચંપા ધ્રુસ્કે ને ધ્રુસ્કે રહી રહી હતી.

તે ખીન્ને દીવસે મંછા કાઢીની શેરીમાં એકઠાં થયેલાં સ્ત્રી પુરૂષો વચ્ચે નીચે પ્રમાણે વાર્તાલાપ થતો સાંભળાયો હતો :

“તમે સાંભળ્યું કે?”

“શું?”

“પેમા મફતીઆનો કીશોરીઓ નાશી ગયો તે?”

“હા, પણ તમે ખીજી જાણ્યું?”

“એ શું?”

“એ કીશોરીઆની બેરીએ ગળે ફાંસો ખાવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પણ કોઇ જોઇ ગયું એટલે દોરકું કાપી નાખ્યું. અને ખીન્ને દીવસે મફત અને તેના આપાને ઘેર મુકી આપ્યો.”

“કહે છે કે ગામમાં એક દેકાણે બધાં ભેગાં થઈને નાચે છે.”

“અને તેમાં પુરૂષો પણ લાવે લે છે.”

“આપણને બા, બરાબર ખબર તો નથી, પણ કહે છે કે પેલા રતનલાલ દાકતરને ઘેર બધાં એમ નાચતાં હતાં, તે વખતે, કોઇ માંદું હોવાથી ચંપક ચાડીઓ એને બોલાવવા તેને ઘેર ગયેલો એ વખતે તેમના શરીર ઉપર કંઈ કપડાંએ નહોતાં.....”

કીશોરનું માયું એ જોઈને ફ્યું. તેણે જુવાન પત્નીને જેમ તેમ જાની રાખી અને કંઈકે વીચાર કરી, માથે ટોપી મુકી ચંપાને લઈને મીત્રને ત્યાં ચાલી ગયો. પીતાના વારસાની લાજએ આ જીવતા નકની યાતના અને અકલ્પ વીનાનાં રૂઢીચલામોની મુખર્તા વંડી લેવા કરતાં, જુદા રહી સ્વતંત્ર જીવન ગાળવાનો તેણે નીશ્ચય કરી લીધો.

[૩]

“કીશોરની બાપડીએ તો છેક જ માથે છેડો નાખ્યો છે, સાસુને ઘરમાં રહેવાનો અને ખાવાનો શું હક છે એવું હવે તો એ કહે છે. મને તો બા, શું ખબર પણ હું તો કાલે જીવંકારને ઘેર જઈ ચડેલી ત્યારે બધા લગાડ સાંભળ્યા, ખીચારી પેટ ને માથાં કુટે છે. કહે છે એના છોકરાની વડુ લોકોને ઘેર પારડી કરે છે!”

“અરે, એ તો બહાર દેખાય છે તેટલી બેવડી ભોંધમાં છે. મારી બાની માશી સાસુની નણંદનું ગામ તે એવું પીધર છે. એની તો કંઈ કંઈ વાતો હું જાણું છું.”

“કહે છે કે એણે કીશોરીઆને કંઈ ખવરાવ્યું છે.”

“કહે છે શું, મરા અમથાના કાકાએ એને એક દહાડો પેલા નૈન જતીને ત્યાંથી નીકળતી જોઈ હતી.”

“હાય, હાય, મા, આજકાલની રાં...તો નહીં કરે તે ઓછું!”

“આના કરતાં તો છોકરા કુંવારા રાખવા તે સારા.”

“હા, મા, હા, કંઈ કુંવારાની બાબરી નહીં લાવે?”

[૪]

કીશોર તે રાત્રે ચંપાને લઈને પેતાના મીત્રને ત્યાં રહ્યો, અને ખીન્ને દીવસે જ ગામમાં જીદું મદાન લાડે લઈ રહેવા લાગ્યો.

લોકો કહે છે એણે ગોબરી ન્યાતનો સંજ્ઞા છોડી દીધો છે, અને પેલાં રૂઢીનાં ગુણમોથી તેણે કયમનો અસહકાર કર્યો છે.

બાળવાન બાના

::લેખિકા::

કુમારી મધુમતી શુક્લ

સ્ત્રી શક્તી જન્યુત થઇ છે, રણ-
યંત્રીકાએ સાચું સ્વરૂપ પ્રદર્શવ્યું
છે, જગદંબાઓ રણે ચડી છે: એવાં એવાં
ગ્રેરણાનાં કંઈ કંઈ વચનો સત્યાગ્રહના
જંગમાં કેસરીઆ સડીવાળી દેશસેવીકાઓએ
જુકાવ્યું ત્યારે ચારે તરફથી પુરુષો ઉચ્ચારી
રહ્યા હતા. વર્તમાનપત્રોની કડારો એ જ
વાતો બાખતી હતી. વક્તાઓ એ જ વાણી
ઉચ્ચારતા હતા.

હવે તહકુબી અથવા યુદ્ધવીરામ થયો છે.
સક્રીય જંગ હવે બંધ પડ્યો છે. મોટાં
મોટાં સરઘસો, નીત્ય નીત્ય જાહેર મંડ-
વંદનો, પારાવાર પ્રભાતફેરીઓ વગેરે વાનાં
હાલ બંધ છે; એટલે એ બધી ક્રીયાઓ
ઊપર મનાઇ ફરમાવનારા સરકારના આપખુદ
હુકમો સામે ચડાઇ લઇ જઇ, લાડીઓના
વીરોધોનો અવરોધવાનો વખત હમણું નથી.

અને ત્યારે સ્ત્રી શક્તીને પડકાર આપ-
નારાં કે ગ્રેરણા પાનારાં મુખની વાણી

સંભળાતી બંધ પડી ગઇ છે. અત્યારે તો
જુદી જ વાતો કાને પડે છે.

અમુક ગામમાં એક ધરડો માણસ ૪૦
વરસની પત્ની હયાત છતાં, પુત્રને ઘેર
પારણાં જુલતાં હોવા છતાં ધરમાં જુવાન
વીધવા બહેન ફરજિયાત વૈધવ્ય માટે
આંસુડાં સારતી યેસી રહેલી હોવા છતાં
પણ ૧૪ વર્ષની નવી વહુ વસાવવા તૈયાર
થયો! અનેક નૌજવાનો તેની સામે થયા
છતાં તેણે તેમનો તીરસ્કાર કર્યો. અને લગન
કરી આગ્યો.

અમુક ગામમાં એક સુવતી લગનની સામે
થવા છતાં એનાં માતાપીતાએ બળજબરીથી
તેને નાપસંદ વર સાથે પરણાવી દીધી.

અમુક ગામમાં એક બાઇ એકલી જતી
હતી તેને કેટલાકે યુગ્મઓએ સનાધી, તો
કાંઈ ગામમાં લાકુતીગાડીવાળાએ અંદર
બેઠેલી બાઇને અવળે રસ્તે ગાડી લઇ
જઈને ફેસાવી.

[૨]

આમ બન્ને સામસામે જતી ઘટના-
ઓની હકીકતનો વીચાર કરતાં છેલ્લી
લગાઇ વખતે ઓટીરા મુસદ્દીઓએ હીંદી-
ઓને લગ્નચાવવા જે કુમારી વાણીના ધોધ
વહેવડાવવા માંડ્યા હતા, અને યુદ્ધ અટકતાં
હીંદને કાળા કાયદાથી નવાજ્યા હતા, તેવું
સહજે સ્મરણ થઇ જાય છે.

બન્ને પ્રસંગ જુદાં જુદાં હોવા છતાં
પરીણામ વીચારતાં તેમની વચ્ચે પારાવાર
સામ્ય દેખાય છે. તે એ કે, જેમ કાળા
કાયદાની ભેટ પછી હીંદીઓએ વીશેષ
સંધર્મણ સાધીને અન્યાયી કાનુનોને તોડ-
વાની હાંમત બનાવી, તેમજ અત્યારે જ
સ્ત્રી વર્ગે પોતાને સાર ન્યાય મેળવવો હોય,

પોતાના સ્વાભાવીક હક-અધિકાર પ્રાપ્ત કરવા હોય તો, તેમણે પણ સંઘશક્તી ખીલવીને બળવાન બનવાની ખાસ જરૂર છે.

આજ સુધી પુરુષ સમાજે આપણા વ્યક્તીત્વને દાબી દબને, આપણે અબળા, છુદ્દીવીનાનાં, પુરુષની મદદ વીના સ્વરક્ષણ પણ કરી ન શકીએ તેવાં નીબંધ, બીર છીએ એ જ વીચારો આપણાં માથામાં ભરાં છે, તેને લીધે જ આપણે ગુંડાઓના હાથમાં ફસીને છુટી શક્તાં નથી, એવી આપત્તિને સમયે એ દુષ્ટેનાં ડાયાં રંગી નાખતા નેટકી સમયસુચકતા અને તાકાત આપણામાં બચ્ચાતી નથી, આપણે તે વખતે ભયભીત બની ગભરાઇ જઇને અત્યાચારનાં ભોગ થઇ પડીએ છીએ,

તે જ રીતે આપણી અનીચ્છા છતાં એકાદ ધરડો ધુવડ કે નકરેટ નૌજવાન આપણા સાથે પરણવા કુટી નીકળે છે. ને આપણે એવા દુષ્ટો-જે ખરી રીતે 'વરરાજા' ના સ્વાંગ સજી નીકળેલા ગુંડાઓ જ છે-ને એવી વચ્ચે જ ચાર લાતો કકડાવીને લખ નહીં કરવાની દૃઢ પ્રતીજ્ઞા સીદ કરવાનો આપણે નીશ્ચય કરીએ, તો બધી લેઇને સ્ત્રી જાતીને અન્યાય કરવા તત્પર બનેલા એ પીશાચી શ્વાનવૃત્તીના કામધીનો જરથો સમાજમાંથી આપોઆપ અદ્રશ્ય થઇ જાય.

આજ સુધી આપણે આ દૃષ્ટીએ આપણા સંગીન હીતનો સાથે મળીને વીચાર જ કર્યો નથી. દેશની હડતમાં આપણે ભાગ લીધો તે બરાબર ક્યું છે, પરંતુ નેટકી હીંમત, દૃઢતા અને બહાદુરીથી આપણે પોલીસની લાડીઓની સામે અને નોકરશાહીના અન્યાયી મનાઇ હુકમોની સામે થયાં, તેટલી જ બહાદુરી હવે આપણે ગુંડાઓની ગુંડાગીરી સામે તેમજ સમાજ સીતમના અન્યાયી હુકમોની સામે બતાવવી નેઇએ.

તે માટે કામકામ આપણે આત્મરક્ષણની મંડળીઓ ઉભી કરવી નેઇએ, અને સંપટ સમયે ગભરાઇ ન જતાં આપણે આપણો બચાવ જાતે કરી શકીએ તે માટે નેઇતી તાલીમ મેળવી લેવી નેઇએ. સત્યાગ્રહની હડત હાલમાં તહકુબ રહી છે, અને નહકના ભવીષ્યમાં તેમાં સક્રીય રીતે જાઓ ભાગ લેવાનો નથી, એટલે આપણે આપણું આંતરીક બળ ખીલવવામાં, સમાજ સીતમો ઓછા થાય, કાયદાની નજરે આપણને થતા અન્યાયો અટકે અને હીંદુસ્થાનનાં નાગરીકો તરીકે આપણા સંપુર્ણ વ્યક્તીત્વનો પુરેપુરો સ્વીકાર થાય, તે માટે આપણે વ્યવસ્થીત ચળવળ સંગીન ધોરણે શરૂ કરી, સ્ત્રી સમાજ સાથે શક્તીવાન બને તે માટે કરવાં નેઇતાં તમામ રચનાત્મક કાર્યો કરવામાં બધી શક્તી ખર્ચવા કરીબદ્ધ થવું નેઇએ.

વડોદરા રાજ્યમાં છુટાછેડાનો કાયદો

વડોદરા રાજ્યમાં હિંદુ કામને લાગુ પડતો છુટાછેડાનો કાયદો જુન મહીનામાં પસાર થયો છે. ધારાસભામાંથી એ કાયદો હલુરમાં જતાં જે કાંઈ પત્ની પતીસંગમ કાયમ રાખી ફક્ત જુદા રહેવા માટે ઘર માગતી હોય તો તેણે પણ હક્ક પત્નીને આપવા હલુરે ફરમાવ્યાથી તે પ્રમાણે કાયદામાં કલમ ૨૪ થી સગવડ રાખી છે. હિંદુમાં જન્મ, જોધ અને શીખનો પણ સમાવેશ ફરવામાં આવ્યો છે. જે કામમાં ચાલતી રીવાજથી છુટાછેડા થાય છે તે ન્યાયાધીશીમાં નોંધાવવાની ફરજ રાખવામાં આવી છે. અને જે લોકોમાં તેવો રીવાજ નથી તેમને છુટાછેડા ફક્ત કોર્ટ મારફતે જ મળી શકે તેવું ક્યું છે.

એક પત્ની હવાત છતાં ખીલું લગ્ન કરવાના કારણસર પ્રથમની પત્ની પોતાના ધણીથી છુટાછેડા મગે એવી ધારાસભાની ભલામણ શ્રીમતે નામંજુર કરી છે. પણ ધણી અગર ધણીઆણીને સાત વર્ષ સુધી પતો ન હોય, સાધુ કે સન્યાસી થયો હોય અગર ખ્રીસ્તી, મુસલમાન અગર ખીલે કાંઈ ધર્મ સ્વીકાર્યો હોય અગર નાદેવતાથી વર્તતા હોય, પતીપત્ની તરીકે રહેવા શરૂઆત કર્યા પછી ત્રણ વર્ષ ઉપરાંતથી વ્યાજખી કારણ અગર ત્યાગ કર્યો હોય અગર માદક પદાર્થોના સેવનથી ત્રણ વર્ષ ઉપરાંત ઉન્મત થવાથી ધણીધણીઆણી તરીકેની જવાબદારી બજાવી શકતા ન હોય અગર વ્યભીચાર કરે તો છુટાછેડા મળી શકે છે. જે ધણી લગ્ન વખતે અને દાવા વખતે નપુશક હોય અગર સ્પ્ટીકમ વીરદનો ગુન્હો કર્યો હોય તે પણ

ધણીઆણીને દાવા ચાલી શકે છે. જે ધણીધણી લગ્ન વખતે પતી શીવાય ખીજ કાંઈ પુરુષથી સગર્ભા થઈ હોય તે વાતની ધણીને કે તેના વાલીને ખબર ન હોય અગર ધણીધણી એક ધણીની હયાતીમાં ખીજ સાથે લગ્ન કરે તો તે કારણથી પણ છુટાછેડા ધણીને મળી શકે.

આ કાયદા મુજબ વ્યભીચારનો અર્થ એવો છે કે કાંઈ ધણી અગર ધણીઆણી અતુકમે પોતાના લગ્નના ધણીઆણી અગર ધણી શીવાય અન્ય સાથે સંભોગ કરે એવો થાય છે પછી તે અન્ય સ્ત્રી કે પુરુષ વીધવા હોય કે વીધુર હોય કુમારી હોય કે કુમાર હોય. વડોદરા રાજ્યના ફેજવાડરી કાયદા મુજબ વીધવા સાથે અગર કુમારી સાથે તેની ખુશીથી સંભોગ કરવો એ વ્યભીચાર ગણાતો નથી.

ધણી ધણીઆણી પદકી લગ્ન વખતે કાંઈ એક રક્તપીત્ત અગર એવા ખીજ કાંઈ કંટાળાભરેલા રોગથી પીડાતું હોય અગર સમુજાનું ખૂંડરું, મુગું, આંધળું, દીવાનું, મુખ, (અબુદ) અથવા ધર્મોત્તર થયેલું હોય અને તે વાત જાણી નેહને સામા પક્ષને જાણવા દીધી ન હોય તેમ જાણ્યા પછી સામા પક્ષે અતુમતી આપી ન હોય અગર બાળલગ્ન પ્રતીખાંધ નીત્યંધ મુજબ જે પ્રસંગે લગ્ન નીરચક થતું હોય અથવા નજકતું સગપણ સગોત્ર અથવા બીજા વણેતા વીગેરે કારણથી નીરચક થતું હોય અગર લગ્નમાં કપટ અગર જખરજસ્તી થઈ હોય તો લગ્ન રદ કરાવી શકાશે જે કાંઈ પુરુષ પોતાની એક પત્ની જીવતી છતાં તથા તે લગ્ન કાયમ છતાં ખીજ

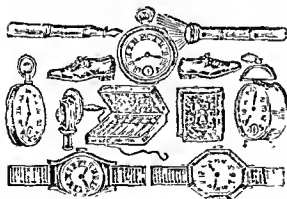
સ્ત્રીને તે બાબત જાણવા ન દે અને લગ્ન કરે તો તે કષ્ટ ગણાશે. તેમ જ કાષ્ટ પત્નીએ જીવતા જીવતા લગ્ન કાયમ જતાં પત્નીએ બીજા પુરુષ સાથે લગ્ન કર્યું હોય તો એવું લગ્ન પણ નીરર્થક હરાવી શકાશે. સદરહું કાયદા મુજબ છુટાછેડાને બદલે ધણી ધણીઆણી એકબીજાથી રહેણાં તથા બીજાનાથી જુદા રહેવાનું હુકમનામું મેળવી શકાશે. કાષ્ટ પત્ની. તેને બદલે બીજાનાથી જુદી ન થતાં ફક્ત જુદાં રહેણાંની પણ માગણી કરી શકે છે. આવા હુકમનામાં થયા પછી જ ધણી ધણીઆણી ફરી સહવાસ ચાલુ કરે તો તે કારણથી એ

હુકમનામું રદ કરવા બંને મળીને અરજ ફરવાનું ફરિયાદી છે. લગ્નનો હક્ક અમલમાં લાવવાનો દાવા જો ધણી અગર ધણીઆણી સોળ વર્ષની અંદરના હોય તો આવી શકશે નહીં.

આ કાયદા મુજબ પત્ની સાથે વ્યભીચાર કરનાર પુરુષ જો પ્રતીવાદીમાં હોય તો તેની પ્રાસિધી ન્યાયાધીશી તુરંશાની અપાવી શકે છે.

અનન વસ્ત્ર સંબંધી દરાવ પણ આ જ કાયદામાં રાખવામાં આવ્યો છે. તેમ જ છુટા છેડા અગર ન્યાય વીધાનના પ્રસંગે મીલકતની વ્યવસ્થાનાં ધોરણ બતાવ્યા છે. તેમ જ છોકરાંની સંભાળ માટે પણ ડરાવો છે.

અમારી રજીઆત માટે અજાયબી? એવી અજાયબી અમારી કીર્તી વધારે છે. ૫ ધડીયાળો, કેટલીક કીમતી ચીજો અને જોડાની એક જોડ મફત.

ગોટોમાલ્ટી. કુલોનો અર્ક અને મુગધનો રાગ છે.

રમાદમાં થોડાંક દીપાં નાખ્યાથી ૨૪ કલાક સુધી તમને આરામ અને આનંદ મળીશે. એક શીશીના ૦-૬-૦. ૧૨ શીશી લેનારને (સંદર પેટીમાં) રૂ. ૬-૧૨-૦ અને તેમને ૧ રહેલે ગળવાનું ધડીયાળ (ચીક્કસ વખત માટે ૫ વર્ષની ગેરંટી): હીરાની એક બી, ટાઇમપીસ (નક્કર ૧૦ વર્ષની ગેરંટી ઢાંકણ પર બનાવનારે આપી છે), વીગળીક ટોચ

ખત્તી (ખેટરી સાથે), એક ફાઉન્ટેન પેન, પુણું સ્વતંત્રતાની ચાવી (ગળવાના ચરખા) કે જે મોટા ચરખાથી વધારે કાંતે છે, ૧ સરસ ૧૯૩૧ ની ગાયરી ૩૬૬ પાના સાથે, એક જોડ ટકાઉ વનવાસ જોડા અને સાથે રહેલે ટાઇમ ડમી ગળવાનું ધડીયાળ તથા એ પહેંચીના સુંદર ડમી ધડીયાળ ભેટ તરીકે અપાય છે. પોસ્ટ પેકીંગ જુદું થશે.

નોંધ—ગોડર સાથે જોડાનું માપ લખજો. આ ઇન્કામો વધારે એકજ માસ માટે છે અંગ્રેજીમાં

લખો:—Royal Commercial Stores P. O. Box No. 6776 CALCUTTA.

કૂર સમાજમાં કચડાંતી વિધવાઓ

લેખિકા :

શ્રી. ઇન્દુમતિ શેઠ

વિધવાઓને છુંદી મારનારાં રૂઢીચુંસ્તો વિધવા હૃદયની કારમી
ચીસો સાંભળીને હૃદય-ન્યૂત થશે ખરા?

અમદાવાદના વતની દશાનાગર વણીક શ્રી ચંદુલાલ અમૃતલાલ મહેતાની લગભગ ૨૦ વર્ષની વીધવા પુત્રી શ્રી. ઇન્દુમતીને ૧૪ વર્ષની વયે પરણાવવામાં આવી હતી. એની એ પરીણીત છુંદગી મત્ર અદાર માસ જ ટકી; પછી તે બહેન વીધવા થયાં. પોતે પ્રાગતીક વીચારનાં હતાં. એટલે પુનર્લગ્ન કરવાના વીચાર પોતાના પીતાને અનેક વખત જણાવ્યા હતા; પરંતુ હીંદુ સમાજની કૂર રૂઢીચુંધોનાં સપડાયેલા કોઈ પીતા, સમાજની વર્તમાન દશામાં પોતાની યુવાન વીધવા પુત્રીને સ્વહસ્તે પુનર્લગ્ન કરાવવા તૈયાર થાય એ તો કેમ જ બને? છેવટે એ બહેન પોતાની મેળે જ સાહસ બેસ્યું, અને અમદાવાદના જ એક નેમી-કુમાર શેઠ નામના જેન સુવક સાથે, ગુજરાત સંસારસુધારા સમાજના આશ્રય નીચે લેડી વીધાગીરી નીલકંઠના પ્રમુખપણા નીચે ગયા જીન મહીનાના પાછલા પખવાડીઆમાં પુનર્લગ્ન કર્યું. શ્રી. નેમીકુમાર દ્વીચીનોપોલીમાં એક અમદાવાદી ઝવેરીની પેઢીમાં કામ કરતા હોઈ, લગ્ન પછી તુરત જ એ નવલંપતી દ્વીચીનોપોલી જવા ઉપડી ગયાં હતાં.

જતાં જતાં બહેન ઇન્દુમતીએ મુઆઈથી પોતાના પીતા ઉપર એક પત્ર લખ્યો છે;

તે પત્રમાં હીંદુ વીધવાઓના હૃદયમાંથી નીકળતો કર્ણુ આતંનાદ સંભળાય છે. યુવાન વીધવા પુત્રીઓનાં માતા પીતા જે ખુલ્લા હૃદયે એ પત્ર વાંચે તો તેથી જરૂર તેમનાં દીન-જે તે સહૃદયી હોય તો-પીગળ્યા વીના ન રહે તેમ હોવાથી, બહેન ઇન્દુમતીનો પત્ર આ માસીકનાં વાંચકો, સમક્ષ રજુ કરીએ છીએ.

તે પત્ર આ રહ્યો :

પુત્ર્ય પીતાશ્રી, માતૃશ્રી તથા મ્હારા બાંધવો.

સર્વમતી ધણ જ આદરપૂર્વક પ્રણામ. મેં સાહસ કર્યું છે, તેના સમાચાર આપને મળી ગયા હશે જ. મેં કેમ સાહસ કર્યું અને તે બાબત તમારા બ્યાન ઉપર કેમ ન આણી તે બદલ ખુલાસો કરવાની જરૂર રહેતી નથી. કારણકે આપણી માતાઓની અને વ્યવહારની દુઃખદ સ્થીતી એવી છે કે હજી અબજાઓની અને દુઃખી બહેન-દીકરીઓની દુઃખદ સ્થીતી તરફ મા આપોએ વીચાર કર્યો નથી અગર કરી શકે એવી સ્થીતી નથી. પુત્ર્ય પીતાશ્રી! મ્હને એમ લાગે છે આ મારું કાય તમને દેવાય નહી રહે અને એમ પણ લાગશે કે આવી સમજી છોકરીએ માબાપને અને ઉચ્ચ માતાને ન શોભે, કુળમાં દલક લાગે એવું કાય

કયું. પીતાશ્રી! મેં ઘણા દીવસ વીચાર કર્યાં. ઘણી રાત્રીઓ ઉંઘ વીનાની કઢાડી, અને ખરેખર કેટલાક વખતથી ખાવા પીવા ઉપરથી પણ રૂચી ઉડી ગઈ. કારણ ત્હેનું શોધવું પડે તેવું નથી. ત્હમે મને પુરા લાગ્યું છે. અને વૈધવ્ય સ્થિતિમાં આવી પડ્યા પછી મારા માટે ત્હમને ઘણું લાગી પણ આવ્યું.

તે બહુ ય ખરું પણ એક જ વાત હૃદયમાં સહ્યા કરતી કે મ્હારે જીંદગી કેવી રીતે પુરી કરવી? યુગ્મ્ય પીતાશ્રી! પછી એક પાંખે ઉડી શકે ખરું કે? શું રથ એક ચક્ર પર ત્હેનાં ગતી કરી શકે? મ્હારી નાની ઉંમર દેશ પરદેશ ફરવાનું અને સુખ-દુઃખના થયેલા અનુભવો, જ્ઞાન, મ્હારી અવશેષ જીંદગીમાં મ્હારે કેવી જીંદગી યુગ્મ્ય રી અને કેવી રીતે સુખી થવું ત્હેના મેં જેમ જેમ વીચાર કર્યાં તેમ તેમ મ્હને એ જ વ્યાજખી લાગ્યું કે સંસ્કારી, સજ્જન યુવક, સાથે લગ્ન કરી જીંદગી યુગ્મ્ય રીતે એ જ રસ્તો હીક છે. બીજો કોઈ રસ્તો દેખાયો નહીં. મ્હને ઘણી વખત વીચાર આવ્યો કે પીતાશ્રી પાસે સાચે સાચી વાત કરી ત્હેમનું મન જાણી લેવું. પણ આપણા કુરુ સમાજમાં ક્યાં પુત્રી ખુલ્લા દલે પીતા સાથે વાત કરી શકે? બાપુ? મેં ત્હમને વીનવી વીનવી આંસુકે પગ પગાળ્યા હોત ત્હાયે શું ત્હમે મને રજા આપતા ખરા કે? અને આ કાયમા સહાય થાત કે? મારૂં આ પગલું ના રૂચે તો આ દીકરી તરફ દયાની દૃષ્ટીથી જોજો. આટલું ત્હમારી પાસે રહ્યું કરે છું કે મેં કોઈના દબાણથી અગર કહેવાથી આ પગલું ભર્યું નથી. માત્ર મ્હારી ઇચ્છાથી કયું. ખેન વીદ્યાગીરીની સહાયતા મળી અને ત્હેમના આશીર્વાદ લઈ ત્હેમને જ બંધાયે ગઈ કાચે લગ્ન કર્યાં છે. લગ્ન કર્યાં પછી રાતની ટેનમાં રવાના થઈ,

સુખાઈ આવ્યાં છીએ અને અહીંથી ત્રીચીનાપલી જઈએ છીએ. માયાપનો રનેહ અને લાગણી કોઈનાથીએ લુલાયાં લુલય એવાં છે? જે માયાપોએ કારેથી બીનાં અને બીનેથી કારાં કરી બાળકોને ઉછેર્યાં અને અનેક પ્રકારનાં કષ્ટ વેઠ્યાં તે માયાપોની અગણના કેમ થય? પણ આ હું અવગણના નથી કરતી મેં મ્હારી જીંદગીના શ્રેયનો રસ્તો લીધો અને જેને મેં મ્હારી પ્રીતીપુર્વક તનમન આપ્યું ત્હેને મારી જીંદગીના અંત સુધી અધીન રહીશ. મ્હને અમદાવાદ છોડતાં ઘણું લાગ્યું કે ત્હમને હું સમાચાર કેવી રીતે આપું અને ત્હમારા આશીર્વાદ મેળવવા કથો રસ્તો લઉં? પણ મ્હને કોઈ પણ રસ્તો જરૂર નહી. આ પત્ર મોકલી સૌભાગ્યમાં જતી ત્હમારી પુત્રી આશીર્વાદ માંગે?

કોઈ દીવસ આ દીકરી યાદ આવે અને મળવાની ઇચ્છા થાય તો આપની આજ્ઞા થતાં હાજર થઈશ. પીતાશ્રી! મ્હારી ખેનો ત્હેમનું નશીબ લાઇને જ આવી છે. લાઇઓ મોટા થશે, ત્યારની વાત ત્યારે છે. હું મ્હારા આ કૃત્યથી ત્હેમના સુખમાં વીધનરૂપ આવતી હોઉં તેમ મ્હને લાગતું નથી. બા! ત્હારી આ પુત્રી ઉપર દયાની દૃષ્ટીએ જોતી રહેજો, મ્હારા નાનાં ભાઈખેનોને છોડતાં મ્હને કેટલું દુઃખ થયું છે તે તો પરમાત્મા જ જાણે. મારું ભાવી આ પ્રગાળે જ પ્રભુએ નીમીત્ત કયું હશે, ત્હેની આજ્ઞા વીનાં વૃક્ષનું એક પાન પણ ન હાલી શકે, તો આમાંએ તેનો કાંઈક શુભ સંકેત હશે જ. એજ આ પુત્રીને કોઈવાર સંભારશો.

તા. ૧૯-૬-૩૧ } લી. } ત્હમારી શુભ આશીર્વાદ
સુખાઈ.

ઇચ્છતી પુત્રી હંદુના વંદન.

નારીવિભાગની નોંધા: તંત્રીસ્થાનેથી—

નારી વીભાગ શા માટે ?

સ્વ તંત્રતાના યુદ્ધ વખતે જનશ્રુત યજ્ઞેવી સ્ત્રી આલમને, ગ્રાંતસાહન આપવાને અને તેમના જીવનસાને જળવવા અને વીકસાવવાના આશયથી આ માસીકમાં નારી વીભાગ ફરીથી શરૂ કરવાનો અમે નીચું બંધ કર્યો છે. જો કે કેટલીક બહેનોની એવી માન્યતા છે કે, સમાનતાના યુગમાં નારી વીભાગને સ્થાન ન હોઈ શકે. પરંતુ અમારા અભિપ્રાય પ્રમાણે સ્ત્રીઓને લગતા પ્રશ્નો અર્થવાને માટે સ્ત્રીઓનું સ્વતંત્ર માસીક જ હોવું જોઈએ. બીજા દેશોની સ્ત્રીઓ, હીંદી સ્ત્રીઓ કરતાં ઘણી આગળ વધેલી છે એટલું જ નહીં પણ સમાન હક્કો હંમેશા જોગવી રહી છે, છતાં મહામુશી અને મહાભોગે પ્રાપ્ત કરેલી સ્વતંત્રતામાં પુરષો પાછી આડખીલી ન નાખે તે ધ્યેયથી તેમ જ સ્ત્રીઓના કેટલાક પ્રશ્નો પોતાના વર્ગ-હિતની આડે આવતા લાગે તો પુરષો પોતાના માસીકમાં ન લે, એટલે તેઓ સ્વતંત્ર માસીકો ચલાવે છે.

તે જ પ્રમાણે આ દેશમાં પણ સ્ત્રી શક્તી ખીલવવાના અને અજ્ઞાન સ્ત્રીઓને તેમના હક્કોનું જ્ઞાન કરાવવાના હેતુથી ફરીથી શરૂ કરવામાં આવેલા આ નારી વીભાગના માટેનો અમારો પ્રયાસ વાંચકોમાં આદર પામશે તો સુશીક્ષીત બહેનોના સહકારથી તે ફળીશુન થશે એવી અમને આશા છે. પ્રગતીને પથે પગનાર બહેનોને આ

વીભાગ જો દીશામુચન કરશે તો અમે અમારો ઉદ્દેશ સફળ થશે સમજીશું. સ્ત્રીઓ ગદ્ય લક્ષ્યથી જનશ્રુત થઈ છે ખરી, પણ સામાજિક અને રાજકીય જીવનમાં પોતાનું સ્થાન ક્યાં છે અને તે કેવું હોવું જોઈએ એ તો ફક્ત થોડી શીક્ષીત બહેનો સીવાય કોઈ સમજીતું નથી. સામાજિક અને રાજકીય બંધનથી આપણી બહેનો એટલી બધી જરૂરબોલી છે કે સુહૃદીશમ સથે સ્ત્રીઓએ સમજીવેલી ચળવળ બંધ થવાનો ભય છે, એટલે સ્ત્રીઓને એ ભયમાંથી મુક્ત કરવાને તથા તેમનું વ્યક્તીત્વ ખીલે એવાં લખાણો અમારી કટારોમાં આપી અમે સ્ત્રી સમુહની ઉત્તરી સાધવા ઇચ્છીએ છીએ. આ વીભાગમાં સ્ત્રીઓને લગતા સામાજિક આર્થિક અને રાજકીય વીષયોનાં લખાણો આપી સ્ત્રી જનતાની સેવા કરવાની અમારી નેમ છે. આ નારી વીભાગની નીતી સ્વતંત્ર અને ઉદ્ધામ રહેશે. બહેનોને ઘેર નીદામાંથી જગાડનાર, તેમને સુઝાવી મનોદશાનું જ્ઞાન કરાવનાર અને તેમનામાં સ્વદેશાભીમાનની પુનીતજ્ઞાન જગાવનાર કોંગ્રેસ છે એ સ્ત્રીઓ કેમ ભુલી શકે? કોંગ્રેસે તેમને તક આપી તો તેઓ આ દેશમાં જ નહીં પરંતુ પરદેશમાં પણ કીર્તી મેળવી શકી. પુરષ વર્ગે તેમનું વ્યક્તીત્વ દબાવી દીધું હતું અને તેને અંગે સ્ત્રીઓ પોતાનું સ્વમાન ભુલી ગઈ હતી, તે પાછું મેળવવાની કોંગ્રેસે સ્ત્રીઓને અણમુશી તક આપી છે એનો સ્વીકાર દરેક જણ કરે છે. જેમ સ્ત્રીઓએ

કોંગ્રેસની હાકલનો સુંદર જોશોએ પોળ્યો છે તેમ સ્વરાજ્યનું ઘડતર કરતી વખતે સ્ત્રીઓને પુરુષોના જેટલા જ હકકો આપી તેમને જોખમદારીભર્યા ફાસ આપી કોંગ્રેસ સ્ત્રીઓની સેવાની કીર્તિમાં આંકશે એવી અમે આશા રાખીએ છીએ, તેમ છતાં જ કોંગ્રેસ સ્ત્રીઓના હિતની વીરુદ્ધ કોઇ પણ જાતનો નીણુંપ કરશે તો આ પુત્ર સ્ત્રીઓના હકકોને માટે કોંગ્રેસની સામે પણ લડતાં પાંખી પાની નહીં કરે. મહાસલા એક માસમાં મોટી અને મજબૂત રાષ્ટ્રીય સંસ્થા છે, તેના ઘડતરમાં અને તેની કીર્તિ વધારવામાં હીંદી સ્ત્રીઓએ અમુલ્ય કાળો આપ્યો છે; પુરુષોની સાથે રહીને તેમના જેટલા જ ભોગ તેમણે આપ્યા છે એટલે સ્વરાજ્યમાં પુરુષોના જેટલા જ હકકો માંગવાનો સ્ત્રીઓને અધીકાર છે એ વાત પર અમે ખાસ ભાર મુકીએ છીએ.

નવયુગનો નારી વીલાગ પુરુષો પાસે કે કોઇ પણ સંસ્થા પાસે મહેરબાની માગવાનું સાધન નથી, પણ હીંદી સ્ત્રીઓના જીવન હક્ક માટે લડનાર સાચા પત્ર તરીકે કામ કરશે. સ્ત્રીઓ પ્રત્યે મહેરબાનીની રાહ જોવાનો યુગ અસ્ત થયો છે, આમ છતાં પુરુષોની સાથે વર્ગબીચલ કરવાનો નહીં પણ તેમનો પુરેપુરો સહકાર મેળવવાનો અમારો આશય છે. આ સહકાર સમાનતાને ધોરણે રહેશે કારણ કે સમાનતા વીનનો સહકાર એ ગુલામી છે. એ ગુલામીની શુભલાભથી સ્ત્રી વર્ગને છેડવવાને નારી વીલાગ કાલવામાં આગ્યો છે.

સ્ત્રીઓનાં સૌન્દર્ય ચીહન :

સ્ત્રીઓનાં અંકવાડીક સ્ત્રી શક્તિમાં પ્રગટ થયેલા બહેન કાન્તાબેનના પત્રમાં “વીધવા

સ્ત્રી ચાંદ્રો દેરી શકે કે નહીં?” એ વીધવા પર સ્ત્રીઓનો મત માંગ્યો છે. એ પત્રમાં કેટલીક બહેનોના અભિપ્રાય પ્રગટે થયા છે તે સ્ત્રી શક્તિ વાંચનારથી અજાણ નહીં હોય.

વીધવા સ્ત્રીઓ ચાંદ્રો કરી શકે કે નહીં એ નજીવા લાગતા પ્રશ્નમાં બહુ અગત્યતા સમાવેલી છે. વીધવા ચાંદ્રો કરી શકે કે નહીં, તે શણગારની વસ્તુઓ પહેરી શકે કે નહીં એનો નીણુંપ કરવાની સત્તા કોને હોઇ શકે? એ સત્તા વ્યક્તીની છે નહીં કે સમાજની, પણ હીંદુ સમાજ સ્ત્રીઓને સત્તા જ ક્યાં આપી છે કે તેઓ પોતાની મુનસરી પ્રમાણે વર્તી શકે? સમાજના અન્યાયથી સ્ત્રી એટલી બધી દુખાવેલી છે કે સમાજના બંધનો સામે એક હરફ પણ ઉચ્ચારનાર સ્ત્રીને જીવવું પણ ભારી થઇ પડે! રીતમગાર હીંદુ સમાજના એકપક્ષી સત્તા ધારીઓની દયા પર જીવવાનું સ્ત્રીઓ ક્યાં સુધી પસંદ કરશે? સ્વતંત્રતા પોતાને કેટલી પ્રીય છે તેનો ખ્યાલ ન કરતાં સ્ત્રીઓની સ્વતંત્રતા છીનવી લેનાર પુરુષોની પાસે બીલા પાત્ર લંબાવવાથી કંઈ નહીં વળે પણ તેમની સામે બંદોબસ્ત થઇ લાગત ચલાવશે તો જ સ્ત્રીઓ પોતાના હક્ક સંપાદન કરી શકશે. કેટલાક પુરુષો એવા છે જેમને સ્ત્રીઓને થતા અન્યાયો સાલે છે પણ તેમનમાં સમાજનાં બંધનોને તોડવાનું મનોબળ નથી. આ પુરુષોના તેમજ જે પુરુષો સ્ત્રીઓના ઉદ્ધાર માટે કામ કરી રહ્યા છે તેમના સહકારથી સ્ત્રીઓ સામાજિક ક્રાંતી કરશે ત્યારે જ તેઓ પુણી સ્વતંત્રતા મેળવી શકશે વીધવા સ્ત્રી ચાંદ્રો કરે કે સૌભાગ્યવતીના જેટલા શણગાર સજ તેમાં સમાજને કંઈ રીતે હાની થાય તે સમજી શકાતું નથી? સમાજની રૂઢીઓને માન

આપી વીધવાઓ ફરજિયાત સાધુઓના જેવી
ફરે, તેમાં 'શુ' સમાજની શોભા છે? પતીના મરણથી શોકસાગરમાં હુએલી વનીતાના સૌભાગ્યના સીન્દ્યુના કહે, એ દુઃખ કરીને તેને દુઃખ પર ડામ દઈને સમાજને શુ આનંદ મળે છે? વીધવા સ્ત્રીની કકળતી આંતરડીને આશ્વિસંન આપવાના વાતાવરણમાં મુકવાને બદલે તેને ડગલે ને પગલે બાલાગી સ્ત્રીના લાન કરાવનાર સમાજને કયું નામ આપી શકાય? કુદરતના દોષથી દુઃખી જનતાને વધારે બાળવામાં સમાજની શોભા નથી પણ લાંબન છે. ને એક સ્ત્રી મરણ પામે તેમાં પુરુષનો દોષ નથી તો પુરુષના મરણથી સ્ત્રીને દોષીત ગણી એને માટે સુખના દરેક માગ બંધ કરવા એ કંઈ જાતનો ન્યાય? સ્ત્રી મરી જાય તો પુરુષ કંઈ વસ્તુનો ત્યાગ કરે છે? સ્ત્રીના મરણ પછી ચાર દીવસમાં પણ ને પુરુષ સીનેમા અગર નાટકમાં જઈ મનને ખીંચ દીશામાં વાળવાનો પ્રયત્ન કરે તો તેને સમાજ છુટ આપે છે પણ સ્ત્રી પર એ દુઃખ આવી પડતાં તેને માટે મોજશોખની ગણાતી જગ્યાએ જવાતું બંધન, એટલું જ નહીં પણ પ્રુદ્ધી હવામાં ફરવા જવાની પણ એક વરસ સુધી તેને મનાઈ કરવામાં આવે છે! ને પુરુષ પોતે વીધુર છે એ જાણાવવાને ટાઈ પણ જાતનો ત્યાગ તે નથી કરતો તો સ્ત્રી પણ તેમ કરવાને બંધાએલી નથી. એક સ્ત્રીને ને પોતાના પતીને માટે પ્રેમ હોય છે તો કુદરતી રીતે તેને વૈરાગ્ય આવે છે પણ સમાજના બંધનને લીધે ફરજિયાત ત્યાગવૃત્તિ રાખનાર ચોરી છુપીથી તે વસ્તુ ધારણ કરે છે. કયા શાસ્ત્રના આધારે પતીના મરણ પછી સ્ત્રી આંદોશ ન કરી શકે? કે

બંગડી નાં પહેરી શકે? અમુક ચોર પહેરી વાન પહેરી એ મનુષ્ય માત્રની મુનસફીની વાત છે. તેની આડે આવવાનો દાઈને અધીકાર નથી, શાસ્ત્રને પણ તેમાં કશી ચે આજ્ઞા કરવાનો હક્ક નથી.

અધી હીંદુ જનતામાં આંદોશ કરવાનો રીવાજ નથી. એ પ્રથમ એ વાત તો નક્કી થાય છે કે હીંદુશાસ્ત્રમાં એનો ઉલ્લેખ પણ દરવામાં આવ્યો નથી ધર્મને નામે ગુજરાતી અને મહારાષ્ટ્રીય બહેનઓએ પોતાના તરંગને પોષવાને માટે વિખળવેલી કાંટેલા માત્ર એ વૃકકો જ છે. માટે સમાજના આવા ખેરખાંઓની સામે થઈ તેમની શુદ્ધી ઠેકાણે લાવવી જોઈએ પરંતુ સ્ત્રી ઇચ્છે તો તેના પતીની હયાતીમાં તે પોતાના બાલ કાપી શકે નહીં, તેમ જ વીધવા થઈ સ્ત્રીની મરજ ન હોય તો પણ જોરજુલમથી તેના બાલ કાપી નાખવામાં આવે છે. શુ આવી રીતે સમાજ બકતીગત સ્વતંત્રતાની આડે આવી બધી સ્ત્રીઓને ગુલામ રાખવા માગે છે? ને કળાની કે સૌન્દર્યની દ્રષ્ટીએ વીધવા સ્ત્રી આંદોશ કરે કે બંગડી પહેરે અવાં સંધવા સ્ત્રી બાલ કાપાવે તો તેમની તે વૃત્તિને દબાવી દેવામાં સમાજ મોટી ભુલ કરે છે. સૌન્દર્યની દ્રષ્ટીએ લીલા એને વાળ બોખડ કરાવ્યા [કપાધ્યા] હોય તો તેને માટે સમાજ તેમની ટીકા કરે અને સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યની હીમાયત કરનારા સ્ત્રી શકતી જેવા પત્રમાં એવી ટીકાઓને સ્થાન આપવામાં આવે એ ખરેખર દીવગીર થવા જેવું છે. આશા છે કે આવી જાતની ટીકાઓને તે પત્રમાં સ્થાન આપી વહેમી માણસોને ઉત્તેજન આપવામાં નહીં આવે. છેવટમાં વીધવા બહેનોને અમારે એ વીનંતી કરવાની છે કે સમાજનાં બંધનોને ઠોકરે મારીને તમારું

વ્યક્તિત્વ ખીન્નવો અને બીજાઓની ટીકા-
ઓની દરકાર ન કરતાં તમારા અંતરના
અવાજ પ્રમાણે ચાલવાનો નીશ્ચય કરે.

* * *

છુટાછેડાનો કાયદો

અંગ્રેજ પ્રજા સ્વાભાવે જ શાહીવાદી
છે. એટલે એના પંજામાં સપડાઈને પરા-
ધીન બનેલી પ્રજાને પોતાના સાંસદમાં
મળજીવત પકડી રાખવા હંમેશાં વહેમ અને
ગુલામીનાં બંધનમાં જકડાયેલી રાખવા તેના
મુત્સદ્દીઓ ખસુસ પ્રયત્ન કરે છે. તેથી
હિંદમાં ફરજિયાત પ્રાયશીક કેળવણીના
ગોખલેજના ખરડાનો હિંદી સરકારે ૧૯૧૦
માં વીરોધ કર્યો તેને આજે વીસ વર્ષ
વીતી ગયાં, અને એક તરફથી નીરક્ષરતાને
હિંદીઓની સ્વરાજ માટેની એક નાલાયકતા
તરીકે ગણાવતા હોવા છતાં, તે દીશમાં
અંગ્રેજોએ કશું જ ક્યું નથી. વડોદરા
રાજ્યે તેમાં અંગ્રેજી કારભારને એક વખત
પાછો હકાવ્યો હતો. હમણાં વળી તેણે
બીજી વખત સામાજિક સુધારાના ક્ષેત્રમાં
એક ઝગઝગ વીરોધ ભરીને ખીટીશહીંદને
પાછળ પાડી નાખ્યો છે. એ ઝગઝગ તે
વડોદરા રાજ્યનો છુટાછેડાનો કાયદો. હિંદુ-
સમાજ લગ્નને ધર્મબંધન માને છે. પરંતુ
એ શાસ્ત્રીય વીધીની ત્રંધી એકલી સ્ત્રીઓને
જ બાંધી રાખે છે. પુરુષોને માટે હિંદુ-
સમાજ, હિંદુશાસ્ત્ર, હિંદુનીતી કે હિંદુ
ધર્મ કોઈ પણ જાતનું બંધન સ્વીકારતાં
જ નથી! આથી રોગી, બીભીચારી, ચોર,
અનેક સ્ત્રીઓને પરણનાર, જુલ્મી પતીના
બંધનમાં અનીચ્છાએ પણ હિંદુ સ્ત્રીને
તેની જીવતી ગુલામડી, અણમાનીતી દારી,
જંગમ મીલકત તરીકે હલકામાં હલકું અને
દુઃખથી જોડાજોડ એવું જીવન ગાળવું પડે છે!

તેમને છુટાછેડાના કાયદાથી વડોદરા રાજ્યે
રાહત આપનાર પગલું ભર્યું છે (એ
કાયદાનો હુકમ સાર આજ અંકમાં આગળ
પ્રસીદ્ધ કર્યો છે.) આ કાયદાનો ખરડો ધણી
વખતથી વડોદરા રાજ્યમાં તૈયાર થયો હતો.
તેની ઉપર ધારાસભામાં રૂઢીચૂકાની અને
સ્ત્રીઓને ન્યાય અપાવવાની ઇચ્છાવાળાઓની
વચ્ચે જંગ જામ્યો હતો, પરંતુ છેવટે સર-
સયાજીરાવે એ કાયદાને સંમતી આપીને
વડોદરા રાજ્યની ધારાપોથી ઉપર ચઢા-
વ્યો છે.

આ કાયદાથી પુરુષોને પણ ધણી છુટ-
મળે છે. સ્ત્રીઓની સ્વાભાવીક શરમ અને
તેમના નૈસર્ગીક સંકાયને લીધે તેથી કદાચ
સ્ત્રીઓને અન્યાય થવા છતાં તેઓ આ
કાયદાનો લાભ લેવા જલદી તૈયાર નહીં
થાય, અને પુરુષો તેનો ગેરલાભ પણ લેશે,
છતાં પણ આ કાયદાથી સ્ત્રીને એક પ્રકારની
મરજિયાત છુટ મળે છે. આવી છુટ ગુજ-
રાતમાં પહેલી વખત જ અપાઈ છે એ
ખાસ નોંધવા જેવું છે. જો કે વડોદરા
રાજ્યનો આ ધારો મનુષ્યો આપેલી છુટના
પાયા ઉપર ધડાયો છે, છતાં સ્ત્રી સમનના
હિમાયતી અંગ્રેજી ખીટીશહીંદમાં દોડસો
વર્ષ સુધી સુધારાનું એક પણ પગલું
[એ સતીના ધારાને બંધ કરાવ્યાના અપ-
વાદ સીવાય] ભર્યું નથી. 'ટાઇમ્સ ઓફ
ઇન્ડિયા' તે માટે સરકારનો ખોટો ખચાવ
કરતાં, સાક્ષ્યે જાતે આવા સુધારા કરવા
તત્પર થવું જોઈએ, એવી ટોંગી વાતો કરી
છે, પરંતુ એક સારદા બીજાના કેવા હાલ
નોકરશાહીએ કર્યા છે તેના તાજા જ છતી-
હાસ તરફ દ્રષ્ટી કરનારને સરકારનીનીતી
સમજાયા વીના નહીં જ રહે.

અમેરીકામાં છુટાછેડાને નામે જ નાટકો
ધણી વખત ભજવાય છે, તેવું અહીં થાય

એ અમે ઇચ્છતા નથી, છતાં જી જાતીને પુરોનો લુભી શુભામીમાં જ સડ્યા કરવું પડે એવું પણ અમે જોવા તૈયાર નથી, તેથી વડોદરા રાજ્યના આ કાયદાને અમે અંતઃકરણપુર્વક ટેકા આપીએ છીએ.

મહેસુરમાં વારસાહક્ક મંજુર થયો

વડોદરાની માફક મહેસુરનું સંસ્થાન પણ સમાજ હીત માટે કેટલાક સુધારા કરવામાં ઠીક ઠીક વખણાય છે. એ રાજ્યની ધારાસભાએ જીન મહીનામાં જ હીંદુ કાયદામાં સુધારો કરી જીએને આજ સુધી જે વારસાહક્કમાંથી ખાતલ રાખવામાં આવી હતી, તેમના તે હક્કનો ખીકાર કરનારો અગત્યનો ઠરાવ પસાર કર્યો છે. આ કામ માટે જે વરસ અગાઉ દી૦ બા૦ કે. એસ. ચંદ્રશેખર આચરના પ્રમુખપણાં નીચે એક સમીતી નીમવામાં આવી હતી; તે સમીતીએ ચોતાના રીપોર્ટની સાથે સાથે જ ધારાનો ખરડો તૈયાર કરીને સાદર કર્યો હતો. આ ઠરાવનો મુદ્દો એ છે કે જીએને માત્ર તે જી છે. તેની ખાતર વારસાહક્કમાંથી ખાતલ કરવી નહી, પરંતુ પુરોનો માફક જીએને પણ વારસાના સામાન્ય નીયમ પ્રમાણે હક્કદાર ગણવી. આથી દત્તક લેવાનાં હક્કમાં મીતાક્ષર પ્રમાણે જી ધનના નીયમ, વગેરેમાં પણ અગત્યના સુધારા કરવામાં આવ્યા છે. આ સુધારા માટે નીમાયલી ૧૧ સભ્યોની સમીતીને રીપોર્ટ સર્વાનુમતીએ ધડાયે હતો, અને ધારાસભામાં પણ તે ૨૫૭ વીરધ્ધ માત્ર ત્રણ જ મતે પસાર થયો તે જખતાવે છે કે ખ્રીડીશ મુત્સદીઓ કહે છે તેમ હીંદુઓ અંધ સનાતનીઓ નથી. આવો જ કાયદો વડોદરા રાજ્યમાં પણ થવાનો છે તે

માટે ત્યાં પણ એક સમીતી અત્યાર પહેલાંની નીમાઈ ગઈ છે અને તેનો રીપોર્ટ પણ જનતાના અભીપ્રાય અર્થે પ્રસીધ્ધ થઈ ચુક્યો છે. મહેસુરમાં પસાર થયેલા કાયદાની ચર્ચા વખતે ત્યાંની ધારાસભામાં સરહરીસી ધ ગૌર હાજર રહ્યા હતા, તેમણે તેને માટે વાજખી રીતે કહ્યું છે કે: “આ કાયદો ખ્રીડીશહીંદમાંના કાયદા કરતાં ધણો જ પ્રગતીમાન છે.” આનો અર્થ એ જ થયો કે, જીજાતીએ સમાજની શુભામીનાં બંધનમાંથી છુટવું હોય તો, તેમાં વીધ કરતા રાજકારણી પરાધીનતાને કાગવી દેવા માટે પણ તેમણે તત્પર થવું પડશે, તે જ રીતે તેની સાથે સાથે સંઘખળ ખીલવીને સમાજનાં લુહાં બધનો સામે કાંતી કરવા પણ તૈયાર થવું જ જોઈએ.

સ્વરાજમાં જીએનું સ્થાન

હીંદમાં જે રાજદારી સુધારા હવે પછી થશે તે મનુખ્ય તરીકે પ્રત્યેક હીંદી જી પુરોને સરખી જ રીતે લાગુ પડશે, એટલે પુરોને જે હક્ક મળે તેવા હક્ક જીએને પણ સાંપડવા જ જોઈએ. માત્ર જીએને મતાધીકાર મળે તેથી તેમને પુરતો ન્યાય મળશે એમ માની શકાય નહીં. કેમકે એક તો જીએની સંખ્યા હીંદમાં પુરો કરતાં ૮૦ લાખ જેટલી ઓછી છે, કેળવણીમાં હજુ માત્ર જીએ જે ટકા જેટલી જ ગણાય છે. હીંદની જુદી જુદી કાયદેસરમાં ૬૪૦૦૦ છોકરાઓ શીખે છે ત્યારે કન્યાઓની સંખ્યા માત્ર ૨૦૦૦ જેટલી જ છે. પુરો જેટલી જીએને પુરસદ નથી અને તેમની પ્રગતીમાં સમાજનાં લુહાં આડખીલીરૂપ થાય છે. આ સ્થીતીમાં જીએને પગલ રાખી હીંદના

પુરૂષો કદી પણ મેળવેલા સ્વરાજને સફળ કરી શકવાના નથી જ અને એકલા મતાધીકારથી સંતોષ માનવાથી સ્ત્રીજાતીને થતો અન્યાય એકો ધવાનો નથી તેનાં કારણો પીયારવા જેવાં છે. મતાધીકાર શીલકતની લાયકાત પર અપાય છે, તેમાં સ્ત્રીઓને કમદો નહે છે, લગ્નથી તે પોતાનું વ્યક્તિત્વ ગુંમાવે છે અને પારસાદક તેને સંપાદ્યો નથી, તેથી એ રીતે તેમને એકા જ મત મળે તેમ જ. તે પછી કેળવણીની લાયકાત આવે છે, તેમાં યે સ્ત્રીઓ પુરૂષો કરતાં પછાત છે લશ્કરી નોકરીની ત્રીજી લાયકાત સ્ત્રી-

ઓને કેંઈ લાલે કરે તેમ નથી, એટલે જ નવા સુધારામાં સ્ત્રીઓને સંતોષ ચાપ તેવો લાલ આપવો હોય તો, પુરૂષોની સમાન લાયકાતને ધોરણે તેમને વરણીની હરીદાઈમાં ગમે ત્યાંથી ઉતરવાની છુટ મળવી જોઈએ. ઉપરાંત સ્ત્રીઓને તેમની જાતીને કારણે કોઈ પણ નોકરીમાં દાખલ થતાં અટકાવવી ન જોઈએ, ઉભર લાયક પરીણીત કે કુંવારી અથવા વીધવા સ્ત્રીઓને મતાધીકાર મળવો જોઈએ, તે માટે હીંદનાં તમામ ઉભર લાયક સ્ત્રી પુરૂષોને મતાધીકાર મળે તેવો મક્કમ આગ્રહ રાખવો જોઈએ.

એક સરવૈયુ

(૩૬૪ મા પાનાનું ચાલુ.)

[૧] મહાસભાના કરોપારીઓ : જેઓ જાતે કંતતા નથી, સુદૃષ્ટી વખતે ખાદી પહેરનારા જ મત આપી શકે તેવી મહાસભાની કહો કે બાપુજીની આગેવાની છોડી લાંબ કરે છે, સત્તા માટે જેઓ અંદર અંદર લહે છે અને મહાસભાવાદીઓમાં અંદર અંદર કાટકુટ કરાવે છે.

[૨] બાપારીઓ : જેઓ પરદેશી કાપડો, પીમાનો, દવાનો, દલાલીનો, સ્ત્રીમરોમાં માલ ચકાવવાનો, બેંકોનો વહીવટ કરે છે, અને હર બહાને દેશનું દ્રવ્ય પરદેશ મોકલાવે છે.

[૩] સદો કરનારા : જેઓ શેર બજાર, રૂબજાર, ચાંદીસોના બજાર, દણ અને ખીચાં બજાર તેમજ ખીજાં અનેક બજારમાં સદો કરી બાપુજીનું દાવ દુઃખવે છે.

[૪] રહી રક્ષકો : જેઓ અંત્યજને અડવામાં આણછેટ માનવી કરોડો મનુષ્યોને દગાવી દે છે.

[૫] હીંદુ મહાસભાવાદીઓ : જેઓ કોમીવાદમાં ગાંધીજીનો જગા નેટકોએ અધીકાર નહીં સ્વીકારી કોમ કોમ વચ્ચેના વીખવાદ સંભાવવામાં ગાંધીજીને મદદ કરવાને બદલે વીધનો આગં નાખે છે.

[૬] મુસલમાનો : જેઓ ખીલાફત વખતે ગાંધીજીની આગેવાની સ્વીકારના હતી, છતાં

અત્યારે કોમીવાદને વળંગી રહી બાપુજીના ગાળજોજીના માર્ગને રોકી રહ્યા છે.

[૭] ખીતાબદારીઓ : જેઓ પરદેશી સરકારની ખુશમંદ કરે છે.

[૮] વેંકીઓ : અને દાવા લગનારાઓ : જેઓ પરદેશી તંત્રને ચલાવવામાં મદદ કરે છે.

[૯] દેશી રાજાઓ, જગીરદારો, મીલોવાળાઓ : જેમના હિતમાં બાપુજી હોવા છતાં જેઓ બાપુજીની મુશ્કેલીઓ સમજતા નથી. દેશી રાજાઓ અને જગીરદારો પોતાની પ્રજાને તેમ જ કોસાને પુત્ર તરીકે માનતા નથી, મીલોવાળાઓ કમદારને દીકરાઓ જેવા ગણતા નથી, અને સ્વદેશી લાવનાનો લાલ લેવા છતાં કાપડો લાવ બાંધવાની ગાંધીજીની સલાહ વરસોથી સ્વીકારતા નથી.

[ઉપરાંત સરકારી નોકરીઓમાં નોકરાવા તમામ હીંદીઓ : જેઓ નોકરીઓ છોડતા નથી.]

બાકી કોણ વધુ ?

ઉપર જણાવેલા દસ વર્ગના લોકોમાંથી મોટા ભાગના લોકો જનતા પાર્ટીથી લાલ ખાટવા અને રાષ્ટ્રલક્ષ્મીને નામે વાહવાહ ચેકારાવવા ગાંધીજીને માનવાનો દાવો કરે છે, ગાંધીજીની ખરેખરી વીકાઓ કરનારાઓને દગાવી દેવા ધમકીઓ આપવા તૈયાર થાય છે, છતાં પોતે કશું પાળવા તૈયાર નથી. એવાઓને બાદ કર્યા પછી બાકી કોણ વધે છે તેનો હીસાબ તદારખ માણસોને સંપવાની જરૂર છે.

હાથપગ બાંધી એ ડોસલાને કાતરમાં નાખ્યા એ વખતે તે દરગરવા લાગ્યા...
[પૃષ્ઠ : ૫૬૦]

વર્ષ: ૩ જી.

અંક: ૫ મી

કાળની ભટ્ટી ઉપર
હીંદના રાજકારણનો તા
વડો અત્યારે ચડી રહ્યો છે.
ચારે તરફ જુઓ તો સં
ક્રાંતી કળનો સળવળાટ
ડાકીયાં કરી રહ્યો છે.
જીવતાં, મુદ્દાં માંથી મદ
અનવાના હીંદીઓના સ્પષ્ટ જણાતા
પ્રયાસથી સારો એ સામ્રાજ્યવાદ ઉકળે
ચડ્યો છે. મુડીવાદની મનોદશા તેના પુરે-
પુરા નગ્ન-લીધણી સ્વરૂપમાં પોતાનાં તાંડવ
કરી રહી છે. એ અવસરે આવતા મહીનામાં
લંડનમાં ગોળમેજીના ઉત્તરાદિત્ય નાટક
લંઝવાવવાનું છે. એ નાટકમાં કાળની
ભટ્ટીએ ચડેલા રાજકારણના તાવડામાં હીંદની
સ્વતંત્રતાની જડીબુટ્ટી તૈયાર થવાની છે. એ
જડીબુટ્ટી હીંદને સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા કે પુર્ણ
સ્વરાજ અપાવનારી નહીં હોય, પણ તેમાં
સ્વરાજ્ય સત્વ પણ હશે કે કેમ? એની
એ અમને તો પુરેપુરી શંકા છે.

કાળની ભટ્ટી

: લેખક :

તંત્રી

કરે છે, ગાંધીજી તરફની
સંપુર્ણ સન્માનની લાવ
ના રાખીને પંથુ ને
અત્યારની તેમની પ્રવૃત્તિ
ઓની સાદામાં સાદી
વ્યાખ્યા આપીએ તો એમ
કહી શકાય કે: "મહાત્મા

જી સરકારની મહેસુલ વસુલ કરવાનું અને ક.ય.રો
તેમજ સુવ્યવસ્થા સાચવવાનું કામ કરી રહ્યા
છે." ત્યારે સામા પક્ષ તરફથી બની શકે
તેટલી બધી રીતે દુહ્ વીરામના કાંતુનોડું
પાકન થતું અટકે તેવી રીતો વ્યવહારમાં
મુકાબ રહી છે. આને માટે ફરીયાદો કરવા
ગાંધીજીને ખેડા અને મુરત જલ્દાના કલે-
ક્ટરોથી માંડીને ડેડ હીંદના પાંચસોમા મળ્યે.
સીમલાની શીતળ ટેકરી ઉપર લોડ વીલી-
ગંડની મુઝાકાતો માટે, અગત્યનાં કામ
મુકીને દોડદોડ કરવી પડે છે! ને કે લંડ-
નમાં ગોળમેજીના જલ્સામાં લાગે લેવા
જવાની પરવાનગી તેમણે કરાવી કેન્ગ્રેસ
પાર્ટીથી મેળવી છે, છતાં મુંઢ વીરામના કલે-
રોન વારંવાર થતા લંગથી એમને વીત્રા-
યત જવાનો વીચાર થતો નથી, આથી મહા-
સમાની કાચવાહક સમીતીએ તેમને એવી
આરા કરમાવી છે કે, બરસ તમારે વીત્રાય-
તના સાહી-મુડીવાદી મુલતીદીઓ સમર

દરમિયાન હીંદના ઉકળતા રાજકાર-
ણમાં અનેક બનાવો દરરોજ બનતા જ જાય
છે. દીલ્હીના તકનામાનું ગાંધીજી પોતાને
પહે અક્ષરસઃ પાકન કરાવવા તનતોડ પ્રયાસ

મહાસભાની માગણી કરવા જતું જ લેખકે. ગાંધીજીએ દુસાતા દીલે પણ મહાસભાસ-મીતીની એ આતા માથે ચડાવી છે, તો પણ નોકરશાહીના નાટ્યરંગથી એમને એવી મુંઝવણ થઇ છે કે, વીલાયતની સ્ટીમરમાં પગ મુકે ત્યારે એમને માટે ચોક્કસ એમ કહી શકાય કે મહાત્માજી શાહીવાદીઓની પાટનગરી તરફ પ્રયાણ કરશે.

આમ છતાં એમને એમ લાગ્યા વાના રહેતું નથી કે મહાત્માજી લંડન જવાનો વીચાર છેવટ સુધી છોડી શકવાના નથી. ^૧ કેમકે સામ્રાજ્યવાદીઓમાંથી એમની અહા હજી છેવટને માટે ઉડી ગઇ નથી, એટલું જ નહીં પણ ગ્રેજનમેન્ટના ટેબલ પર ચર્ચા કરીને હીંદ માટે 'સ્વરાજ્ય' સાર' પ્રાપ્ત કરી લાવવાની એમની આશાનો સુરજ હજી આથમ્યો નથી. આથી એમના લંડન નીવાસ દરમિયાન એ મેથિરા મહેમાનની માયાભરી મહેમાની કરવા માટે ખ્રીટનના કેટલાક માણસો તૈયારી કરી રહ્યા છે. ગાંધીજીને હમેશાં બકરીતું જ દુધ લેખકે છે. તે ગાટે લંડનની એમની યજમાનશુને ઘેર બકરીઓ પહોંચાડવાની પણ પડાપડી થઇ રહી છે! પણ એ બધી સામાન્ય જનતાની વાત. ખ્રીટનના મુસદ્દાઓનો મોટો ભાગ 'હીંદના એ નાગા ફરીર'ને અંતઃરણ પુલકે વીરોધ કરી રહ્યો છે. એ પક્ષની આગેવાની રાયર-મીઅર, ચર્ચાત્મક ઝડવાયરની કંપનીએ લીધી છે. તેમણે ગાંધીજીને માટે અંગત તેમજ હીંદને માટે સામાન્ય રીતે ગમે તેવાં ભુલાણાં માટે પોતાનાં પત્રોની કટારો

ખુલ્લી મુકીને, હીંદ માટે ખ્રીટનવાસીઓના કાનમાં નેટલું જડેર રેડાય તેટલું જડેર રેડવા માંડ્યું છે. અને હીંદને સ્વરાજ આપવું એટલે હીંદીઓના હાથમાં સત્તા આપવી તેમ માનાવવા ઉપરાંત, તેમ કરવાથી હીંદમાં આંતરવીરક્ષની ભીષણ ડોળાઓ સળગશે એવી આગાહી કરવા માંડી છે. [ભુવો: રાયરમીઅરના 'ઉપલી મેલ'ની 'જુલુ જુલુ'માંનો માપકેલ ઓડવાયરનો લેખ: પાનું. ૭] 'જે આપણે હીંદ ગુમાવીશું' તો સામ્રાજ્યનો સ્વયં અસ્ત થઇ જશે. એવાં ૧૮૯૮ માં ફર્ગને કરેલાં ભાષણનાં સુત્રો ફરી ફરીને વીલાયત વાસીઓને સંભળાવવા શરૂ કર્યાં છે. રાયરમીઅર તો એ જ બરાડા પાડી રહ્યો છે કે: "જે આપણે હીંદ ખોડીશું તો આપણે ભુખે જ મરી જવાના!" તો વળી રેજનાલ્ડ કેડોલ એવી કારમી ભાવી વાણી ભાષે છે કે: "આપણે હીંદમાંથી નીકળીશું" કે તુરત જ અફધાનો, પકાણો, નેપાળવાસીઓ, મુસલમાનો અને દેશી રાજાઓ હીંદીઓને વફાની માફક કાઢી જ નાખવાના છે." [ભુવો: એનું 'The Dilemma in India'] અને બધા ભેગા મળીને ખ્રીટનના શાહી-સુડી-દીઓને એકત્ર થઈને સામનો કરવા માટે ઉત્કેરી રહ્યા છે. તેમની આ કાકારોળની કશી જ અસર ખ્રીટનના કમદારપક્ષ ઉપર કે જનતા ઉપર થવાની નથી, એનું હીંદીઓને પટાવવા માટે વારંવાર કહેવામાં આવે છે, પરંતુ અમે કહીશું કે એમ કહેવું તે નયું. અસત્ય છે. સામ્રાજ્યવાદની સાંકળે હીંદને જકડી રાખવાની બાબતમાં ખ્રીટનના તમામ રાજ-દારી પક્ષો એક મત જ છે, એનો સંગીનમાં સંગીન પુરાવો 'ફિરક' રટ્ટકચર કમીટી'માં હમણાં જ મેકડોનાલ્ડના સુડી-વાદી-શાહીવાદી પ્રધાન મંડળે વાયકાઉન્ટ

૧ તા. ૨૭:૭:૩૧ ના એસેમ્બલીએ-ટેડના તારથી હવે તો જાહેર થઇ ચુક્યું છે કે મહાત્માજી એંગલંટની તા. ૮ મીએ વીલાયત પ્રયાણ કરશે જ.

ઉદ્ધવશામિ નિમંત્રું જીવું નામ છે સર
 ડંગલાસ હોળીને ઉમેરે કરીને જ આપ્યો
 છે. સર જોહન સાયમન કે હોડાં હોડાંનાં
 અણમાનીતાં નામો તેમાં નથી, એ માત્ર
 હીંદીઓની આંખે પાટા બંધાવવા માટે જ.
 પણ ઉદ્ધવશામિનું ઉમેરણું સડું કરતાં
 અનીષ્ટકારક છે, કેમકે તે હીંદના કટ્ટર
 શત્રુ ચર્ચીલનો અનુયાયી છે. બ્રાહ્મણીને
 એનું નામ સુચવ્યું એ જ બતાવે છે કે
 સાંત્રાન્યવાદી [કિન્નર વેડીવ] પક્ષમાં ઉઠે-
 દક પીયારના ચર્ચીલનો મત કેટલો અજળ
 થતો જાય છે. [અહીં એટલું યાદ રાખ-
 વાની જરૂર છે કે, આવતી સુટણીમાં
 આ જ પક્ષ સત્તા પર આવવાનો છે, અને
 હીંદને માટેના સ્વરાજ્યનો હાથડો આપવાનું
 સકીવ કાર્ય એ જ પક્ષ સત્તા પર હશે ત્યારે
 તેમને જ હાથે થવાનું છે!] વાપકાઉન્ટ
 ઉદ્ધવશામિની 'સ્ક્રેચર કમીટી'માંની હાજ-
 રી જ પુરવાર કરશે કે, બ્રીટીશ મુલ્સદીઓ
 હજીય હીંદના પ્રશ્નને ગંભીરતાથી ચીચાર
 કરતા નથી, તેઓ હજી હીંદને શુભામ
 રાખવા માગે છે, એથી ગાળમેજી-જેમાં
 ગાંધીજી મહાસભાના એકલા પ્રતિનિધી
 તરીકે જવાના છે, તેથી સાંત્રાન્યવાદીઓ
 બ્રીટન મહાસભાને નમે છે અને તેથી
 દુનીયાના જખરદસ્ત સાંત્રાન્યની નામોશી
 થાય છે એમ માનીને-તે તોડી પાડ-
 વાનો તેમનો ધરાદો છે, અને 'સહામતી'
 ઓના ખડક સાથે અથડાવીને ગાળ-
 મેજીના વહાણને ભાગી નાખવા માટે
 જ એ વાપકાઉન્ટની પસંદગી સાંત્રાન્ય-
 વાદી પક્ષે કરી છે; તેનો મેકડોનાલ્ડે સ્વીકાર
 કર્યો છે એ જ પુરવાર કરે છે કે, મલ્લુર
 સરકાર માત્ર વેસના જાદુગરને જ ચરણે
 પોતાની સ્વતંત્રતા વેચી બેઠી નથી, પણ
 બ્રાહ્મણીનના પક્ષને પણ તેણે સ્વમાનવ
 શીફન ચણ્યું છે!

બ્રહ્મદુરજ કમીટીનો રીપોર્ટ એ ગયા
 ગ્રહીતાનો અગત્યનો બનાવ છે. એ કમી-
 ટીમાં શ્રી. ડી. એન. બ્રહ્મદુરજ, શ્રી. જુલા-
 બાઇ દેસાઇ [બંને એક વખત મુંબાઇ
 સરકારના એડવોકેટ જનરલ હતા], શ્રી
 ખુશાલ ટી. શાહ [જે છેક હમણાં મુંબી
 મુંબાઇની સરકારી વીઘાપીકમાં અધ્યાપકના
 અધ્યાપક હતા] અને શ્રી જી. સી. કુમારપ્પ
 [જે શુજરાત વાંઘાપીકના અધ્યાપકના
 અધ્યાપક છે] એવા ચાર નીપજાત પુરણો
 મહાસભા તરફથી નીમવામાં આવ્યા હતા.
 તેમણે 'હીંદના રાષ્ટ્રીયજી' તરીકે જને ઓળ-
 ખાવવા માં આવે છે, તે દેવામાં હીંદ સ્વીકારી
 શકે તેવું 'દેવું' કેટલું છે અને હીંદ જોનો
 ઇનકાર કરી શકે તેવું 'દેવું' કેટલું છે તેની
 તારીખ તૈયાર કરી છે. અને તેમ કરતાં
 જગતની તટસ્થ પ્રજાઓને ગળે વાત ઉતરે
 તેટલી મવાળ રીતે પોતાની દલીલો, બ્રીટીશ
 મુલ્સદીઓ જેમનો ઇનકાર કરી શકે નહીં,
 એવા બ્રીટનવાસીઓની સાક્ષીઓ અને અભી-
 પ્રાયોના આધાર સાથે રજુ કરી છે. આખી
 કમીટીએ મળીને એવા તોડ કાઢ્યો છે કે, હીંદના
 હીંદના નામે ઉધારવામાં આવેલા કુલ ૧૧
 અખજ અને ૧૮ કરોડ રૂપિયાના દેવામાંથી
 બ્રીટને ગરવાજખી રીતે દાખલ કરેલી રકમ
 ૭,૨૬,૪૦,૦૦,૦૦૦ રૂપિયા જેટલી છે,
 એટલે તે રકમ બ્રીટને પોતાને ખાતે માંડી
 વાળવી અને બ્રાહ્મણીની રકમનો હીંદ પોતાના
 રાષ્ટ્રીય કંઠ તરીકે સ્વીકાર કરવો. જો કે
 શ્રી કુમારપ્પાએ સ્વતંત્ર રીતે તૈયાર કરેલી
 બે નોંધિયી સખળ પુરાવાઓ સાથે પુરવાર
 કર્યું છે કે બ્રાહ્મજાધ પેટે ૩. ૫ અખજ ૩૬
 કરોડ અને બ્રીટન તેમજ બ્રીટીશ સાંત્રાન્યના
 જ હીત અર્થે હીંદમાં નીલાવવામાં આવતા
 લશ્કરી ખર્ચના ભાગના રૂપિયા ૫ અખજ
 ને ૪૦ કરોડ: એટલે એકંદરે રૂપિયા ૧૦:

અમજ અને ૭૬ કરોડ તેમજ બહાદુરજી કમીટીએ ક્ષીટનની પાસે લહેણું ખતોલેલા રૂપીઆ ૭,૨૯,૪૦,૦૦,૦૦૦ મળીને એક-દર રૂ. ૧૮,૦૫,૪૦,૦૦,૦૦૦ ક્ષીટન પાસે હીંદના લેહણા નીકળે. આ રકમમાંથી હીંદના રાષ્ટ્રીયરણુ તરીકે અત્યારે ગણવામાં આવતા રૂ. ૧૧ અમજ અને ૧૮ કરોડની રકમ ખાદ કરીએ તો પણ ક્ષીટન ઉપર હીંદનું વાસ્તવીક લહેણું સવા અગીઆર અમજ જેટલું નીકળે છે. તેમ છતાં બહાદુરજી કમીટીએ જાણી જોઇને અતીશય નરમ વલણ લીધી છે, અને શ્રી કુમારપાએ કહાડેલા લહેણાની રૂ. ૧૦૦૦ અમજ જેટલી રકમ ક્ષીટનની પાસેથી માગવાનો આગ્રહ છોડી દીધો છે. તેમ છતાં હીંદમાંનાં એન્ગ્લો ઇન્ડિઅન પત્રોએ તેમજ ક્ષીટનમાંનાં સાત્રા-ન્યવાદી પત્રોએ હીંદની આ વાજખી માગણી સામે ખુબ જ ધુમાડુમ કરી મુકી છે! એનો સ્વયં સીધો અને સાદો અર્થ જોવા જઇએ તો એમ જ કહી શકાય કે, આજ સુધી ક્ષીટીશ મુસ્લદીઓ પોતાને હીંદના ‘ટુટ્ટી’ તરીકે ઓળખાવતા હતા, તે ‘ટુટ્ટી’ હવે ઉમ્મર લાયક બનેલા (!) હીંદને હીસાબ આપવાની જ એકખી ના પાડે છે! આજે બનાવ જે સામાન્ય માણસો માટે બન્યા હોય, અને મીઠકતનો મુળ માલીક તેની સામે ક્ષીટીશ ન્યાયમંદીરમાં ફરીયાદ કરે, તો કેઇપણ ન્યાયમુતી પેન્ના ‘ટુટ્ટી’ પાસેથી એની વાજખી મીઠકત રૂપીઆ, આના ને પાછ સાથે અપાવવા ઉપરાંત પેન્ના ‘ટુટ્ટી’ની છુરી દાનત માટે કડકમાં કડક દીકા કર્યા વીના રહે નહીં. તેમ છતાં હીંદના જ મવાળ વીચરના કેટલાક માણસો જિમાં મીસીસ બેઝન્ટનો પણ સમાવેશ થાય છે] બહાદુરજી સમીતીની નરમમાં નરમ મજાણીની દીકા કરવા તૈયાર થાય છે. ત્યારે તો

એ છુહીસાન (!) મુસ્લદીઓની છુહી માટે અમને દવાની જ લાગણી થાય છે. કેમકે આ માગણી ખોટી, વધારા પડતી કે અસા-માન્ય નથી. તે માટે રીપોર્ટના વીક્ષાન લેખકોએ ‘આયરીશ ક્રી સ્ટેટ’નું ઉદાહરણ આપ્યું છે. માત્ર દશ જ વર્ષ પહેલાં ન્યારે ક્ષીટને આયર્લેન્ડ સાથે સુલેહ કરી અને ક્રી સ્ટેટની રચના થઇ ત્યારે આયર્લેન્ડના કહેવાતા ૭ અમજ ૭૨ કરોડ પાઉંડના રાષ્ટ્રીયરણુની માંડવાજ કરી નાખી હતી. એ રકમ હીંદ અત્યારે જે લહેણું ક્ષીટન પાસે કહાડે છે તેના કરતાં ૧૩૦ થી ૧૫ ગણી વધારે હતી. એ માંડવાજ આયર્લેન્ડના ‘વાજખી અને ન્યાયી દાવા’ તરીકે થઇ હતી, એટલું જ નહીં પણ એ યથાકામાં બને પક્ષ જે એકમત થાય નહીં તે ‘લવાદીથી નીવેડો’ લાવવાની વાતનો પણ ક્ષીટને સ્વીકાર કર્યો જ હતો.

ક્ષીટનના હાલના વડા વઝીર મી. રામ્સે મેકડોનાલ્ડે પોતે પણ સ્વીકારેલું છે કે હીંદને ન મે લખવામાં આવેલું બધું દેવું વાસ્તવીક નથી જ, અને ન્યારે અત્યારે કામ-દારપક્ષ સત્તામાં છે ત્યારે ખીજા કશાની ખાતર નહીં તો કેવળ ન્યાયની ખાતર પણ હીંદના દેવાના પ્રશ્નની ખુલ્લા દીલે તપાસ અને પતાવટ કરવાની જરૂર છે. શ્રી વીક્ટર-ભાઇ પટેલે લંડનમાં નાબેલી ‘હીંદી રાષ્ટ્રીય [રાજકીય] પરીપક્ષના પ્રમુખાસન ઉપરથી કરેલા ભાષણમાં આવી તપાસ સમીતી માટે સીનેટર બોરાલ [અમેરીકા], ક્રાન્સનો ખજા-નગી અને સ્વીડનનો અર્થશાસ્ત્રી એમ ત્રણ માણસોની ભજામણ કરી છે. એટલું જ નહીં પણ આ જાતની હીંદની માગણી કેટલી વાજખી છે તે પુરતાર કરનારાં અનેક ઉદાહરણો આપ્યાં છે. તેમાં (૧) રશીઆએ દુદ્ધ પકી દેવાનો કરેલો ઇનકાર; (૨) ઇટા-

લીનો દેવાનો ઇનકાર અને સેંકડે બે ટકા લેખે રકમ લેવાનો ખીટનનો સ્વીકાર; (૩) ખુદ ખીટને અમેરીકન દેવાની નીતીની નજરે અસ્વીકાર કરવાની કરેલી તખ્તીજ અને ખીટીશ પત્રોએ ઉપાડેલી તે માંગેની લડત; (૪) જમનીના મુદ્દતના સંબંધમાં વાર-વાર થતી તપાસો અને ફેરફારીઓ; (૫) ન્યુ સાઉથ વેલ્સની કામદાર સરકારે રણના અસ્વીકારનો કરેલો ઈરાવ, ન્યુ સાઉથ વેલ્સ અને ઓસ્ટ્રેલીઆની સરકારે રણભારમાંથી છુટવાના કરેલા પ્રયાસ; (૬) ફ્રેન્ચોએ ખીટીશ મુડી-વાદીઓ પાસેથી ૫ કરોડ પાઉન્ડ રોકડા ૧ પાઉન્ડના ૨૫ ફ્રેન્કનો ભાવ હતો ત્યારે ઉધાર લીધેલા અને અત્યારે ૧ પાઉન્ડના ૧૨૫ ફ્રેન્કનો ભાવ છે ત્યારે દેવું પતાવવાનો આગ્રહ કરે છે, એટલે રૂપિઆના ત્રણ આના આપવા માગે છે વગેરે મુખ્ય છે. તેમ છતાં એમાંના કોઈ પણ દાખલામાં ખીટીશ મુલતહીઓ કે પત્રો, હીંદની સામે નેટલો પોકાર કરે છે તેટલો કરતાં નથી.

ત્યારે હીંદના રાષ્ટ્રીય રણમાં તો તમામ રકમ ખીટને હીંદને માથે મારેલી હોવા છતાં, હીંદ ચાર અબજના દેવાનો સ્વીકાર કરવા તૈયાર થયું છે. ગાંધીજી પણ કહે છે કે: “જે દેવાને હીંદ મંજુર રાખે અથવા જે ન્યાયપુર્વક હીંદને નામે માંડનામાં આવે તેટલાના સ્વીકારનો અર્થ એ નથી કે બ્રાહ્મીનાનો ઇનકાર કરવામાં આવશે, પણ બ્રાહ્મીનાં કરજ ખીટન ચોતાને માથે લઈ લેશે...અને કોઈ એમ ન માને કે આ રીપોર્ટ એ મહાસભાની આખરી માગણી છે...[આ] માગણીની રકમોમાંથી ગમે તે જતી કરવાની અથવા જરૂર પડે તો વધારવાની મહાસભાને છુટ છે. તેમાં પણ વળી મહાસભાએ કદી એવી હક તો લીધી જ નથી કે પોતે જે માગણી કરે તે કશુંલ

થવી જ લેઈએ...મહાસભા આ [રાષ્ટ્રીય-રણ] બાજતને આખર મુધી વળગી રહેશે. મહાસભાનું ચાલશે તો હીંદુસ્તાન અંધારામાં જીસકો નહીં મરે. જે કંઈ દેવાનો બોલે માથે લેવામાં આવે તેમાં મોટામાં મોટો ભાગ જે મુગા કરોડોને ભરવાનો છે તેમને ભોગે ઉદાર થવું હીંદુસ્તાનને પાલવે એમ નથી.”

આમ છતાં જે ખીટીશ મુલતહીઓ મહાસભાની આ નરમમાં નરમ માગણીને ‘ઉદ્ધત અને ધમંડી’ ગણીને, હીંદની સાથે ‘વેગીન અને જીતાવલા દેશ’ની માફક વતવાવું ધમંડ ચાલુ જ રાખશે, તો હીંદના મુગા કરોડો એ અન્યાયી દેવાનો પુરેપુરા ઇનકાર કરવામાં જરા યે પાછી પાતી નહીં કરે, અને તેમાં તેમણે કંઈ પણ ‘બોલું’ કરેલું કહેવાશે નહીં.

* * *

હીંદલી કમીશનનો રીપોર્ટ એ હીંદના સંખ્યાબંધ કામદારોને ભયંકર અન્યાય કરનારો ત્રીજો અગત્યનો પ્રસંગ છે. અને જ્યારે ખીટનનાં સીંહાસને કહેવાતા કામદારો બેરલા છે, તે વખતે જ આ કૌભાંડ રચાયું છે, એથી ખીટનનો કથો પક્ષ હીંદી કામદારોની ચીંતા કરે છે, તે વીષયમાં રહેલી તમામ શંકાનું નીચારણ થઈ ગયું છે. મુળે તો એ કમીશન જ સાંપ્રાન્યવાદના જ સાગરીતોનું બનેલું હતું, તેથી હીંદી કામદારોને તેની ઉપર

૧ જુલો: શ્રી. વીરંજલાઈ પટેલનું લંડનમાં મળેલી ‘ઇન્ડિઅન નેશનલ કોન્ફરન્સ’ માંનું બાણ. પૃષ્ઠ: ૧૭

(પધુ માર્ટેન્ડો પાનું ૫૬૫.)

હિંદુ “રાષ્ટ્રીય કરજ”

અત્યારે હિંદુના રાજકીય યુનરથાનને સમયે દેશના આર્થિક સામાજિક તેમજ ઔદ્યોગિક-એમ સર્વે પ્રશ્નોની શસ્ત્રીયચર્ચા ચાલી રહી છે. અખીલ હિંદુ રાષ્ટ્રીય મહાસભાની કરાંચીની એકે હિંદુની “રાષ્ટ્રીય કરજ”ની તપાસ કરવાને માટે એક કમીટીની નીમણુંક કરી હતી. આ કમીટીનો હેવાલ જે વખતે પ્રગટ થયો છે તેજ અવસરે એક બંગાળી અધ્યાપકે લખેલો નીચેનો માહિતપુર્ણ લેખ વાંચવાલાયક થઇ પડશે.

: અનુવાદક :

અર્થશાસ્ત્રી

દૃષ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીના કારોબાર ઉકળ અંગ્રેજોની સત્તા અને વેપારના પાયા મજબુત બનાવવાને માટે લખણુટ ખર્ચ કરવાની જરૂર પડી તે વખતે અઢારમી સદીના અંતઃકાળમાં કોણુ બણુ કયે ઓધડીયે હિંદુના રાષ્ટ્રરણુની શરૂઆત થઇ. તે પહેલાં ઇંગ્લાંડમાં ટયુડર અને સ્ટુઅર્ટ વંશના રાજાઓની માફક અણુને સમયે રાષ્ટ્રના સંચાલકોને નાણાં તંગીને પહોંચી વળવાને માટે રણુ કરવાની કરજ પડતી હતી. પરંતુ અત્યારની માફક સાર્વજનિક અને સ્થાપીત કરજની પ્રેચાતું નામ તે વખતે સંલગાતું ન હતું. રાષ્ટ્રના અંદાજ પંત્રકમાં એ દેવાને સ્થાન નહતું, એટલું જ નહીં પણ, હુક વખતમાં એ રણુ અદા કરી દેવામાં આવતું, અથવા તે માંડી-લાળવામાં આવતું. અત્યારની માફક એ જમાનામા રાષ્ટ્રરણુનો હુંગર વધ્યા કરતો ન હતો.

હિંદુના પ્રાચીન ઇતીહાસમાં એવા અનેક દષ્ટાંતો છે કે જેમાં રાજકર્તાઓને તંગીના

દીવસોમાં તવંગર શરૂાદે ઉપર આધાર રાખવો પડ્યો હતો. પરંતુ આ રણુ રાજ્યના રણુ તરીકે કદી પહુ લેખાતું હતું નહીં; એ તો દેવળ રાજ્યની વ્યક્તીગત કરજદારી ગણાતી હતી અને કટલી યે વાર નાણાં કુલી જવાનાં લયથી. શરૂાદે રાજ્યને નાણાં ધીરવાની સાફ ના પહુ સંલગાવી દેતા એવા કીરસાઓ પહુ ઇતીહાસમાં મોણુદ છે. ખ્રીટનના ઇતીહાસમાં ત્રીજા હેન્રીના જીવનની કથા છે કે એ રાજ્યનું દેવું એટલું બહુ ચડી ગયું હતું કે, તે લેણુદારોના તગાદાયી બ્હાર પહુ નીકળી શકતો નહતો. લેણુદાર રાજ્યના અવસાન પછી કાં તો દેવું ભરપાઇ કરી દેવામાં આવતું અથવા તેનો ઇન્કાર કરવામાં આવતો હતો. આ વર્તનની યોગ્યતા વીષે અત્રે ચર્ચા કરવાનો ઉદ્દેશ નથી.

ખ્રીટનમાં રાષ્ટ્રરણુની શરૂઆત રાજ વીલીઅમે કરી. વીલીઅમ પરદેશી હતો. અનેક યુધ્ધો લડવામાં લખણુટ ખર્ચ થતો તેનો બોલો પ્રભુ ઉપર નાખતો તેને લય લાગ્યો, એટલે તેણે કરજ કર-

નાનો માગે અખત્યારે કશે. તેને એમ થયું
લાગ્યું કે દેશના તત્વગર વળે આ રીતે
સ્થાપીત સરકાર સાથે સ્વાયત્તી સાંકળથી
બાંધી રાખવા એ પણ વધારે ઇચ્છવા ભગ
છે. એક સદી પછી મહાન અર્થશાસ્ત્રી
આદમ સ્મીથે પણ આ જ સીદાંતની
ઘોષણા કરી હતી. તેમણે સાથે સાથે એવી
પણ ઓખવટ કરી દીધી હતી કે, રાષ્ટ્રરણ
જેમ વધતું જવાતું તેમ પ્રજા ઉપર
કરવેરાનો બોલે પણ વધતો જવાનો અને
પ્રજા ઉપયોગી બીજાં ખાતાંઓના ખર્ચ
ઉપર પણ કાતર પડવાની. તેમના અગ્રીમ
મુજબ રાષ્ટ્રના અંદાજપત્રકમાં રાષ્ટ્રની કરજ-
દારી અને કરવેરાની કુચ હંમેશાં સમાન
ગંતીએ જ થાય છે.

આમ સત્તરમી સદીની આખરે બ્રીટનના
ખગ્ગનચીએ રાજ વીલીઅમના તંત્ર હેઠળ
જે પ્રધાનાં બીજા વાળ્યાં હતાં, તે અત્યારે
ગંજવર વટવૃક્ષની માફક ફાલી પુલી રહી
છે. સત્તરમી સદી પછી બ્રીટનના અનેક
ખગ્ગનચીઓએ અનેક યુધ્ધો રાષ્ટ્રરણના
સમજાવી આપ્યાં છે. અત્યારે
બ્રીટનની રાષ્ટ્રીય કરજદારી કરોડો પૌંડની
થઈ ગઈ છે, અને તે ક્યારે ભરપાઈ થશે
એ કહેવું મુશ્કેલ છે.

પરંતુ હીંદુસ્તાનમાં રાષ્ટ્રરણની સ્થાપના
ઈસ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીએ કરી અને તે પછી
રાષ્ટ્રના સંચાલકોએ તેનો પુરતો લાભ
લીધો. જ્યાં સુધી સામાજિક ખર્ચમાં આવક
અને જવકની સમતુલા સાચવવાના પ્રયત્ન
થતા હતા ત્યાં સુધી રાષ્ટ્રના સંચાલકો
ઉપર એક પ્રકારનો અંકુશ રહેતો હતો.
પરંતુ રાષ્ટ્રીય કરજદારીનાં જન્મ સાથે એ
અંકુશ સહાને માટે દુર થઈ ગયો; અને
આજે દરેક દેશના અંદાજપત્રકમાં રાષ્ટ્રરણ

એક સામાન્ય અંગે બની ગયું છે. સામાજિક
જન્મો ખર્ચના સર્વે સીદાંતોને ધારે મુકાને
શાહી સરકારના પ્રતીતીધીઓએ જેમ તેમ
હીંદના નાણાંનો વ્યય કર્યાં. આજના યુગમાં
વીકસંતાં શાસનતંત્રને ઘોષવાને માટે “કર-
જદારીની સંસ્થા” અનીવાર્ય બની ગઈ છે.
અને હવે તો જમીનગીરી હોય કે ન હોય
તો પણ નાણાં કરજે દાદવામાં આવે છે
આ ગંજવર કરજતું વ્યાજ સામાન્ય મહે
સુલમાંથી ભરપાઈ કરવામાં આવે છે, અને
આવા સંભોગમાં મુદ્દલ તો વધ્યા જ કેરે
છે, અને આમ દેશની આવક ઉપર આ એક
હંમેશનો બોલે બની રહ્યો છે.

સાવજનીક હોતની દબીએ રાષ્ટ્રીય કરજ
આવશ્યક છે, કારણ કે દેશના સામાન્ય
મહેસુલ સાથે સર્વે સંભોગને પહોંચી વળ-
વાતું કાપ અતી મુશ્કેલ છે. અને તેમ
છતાં કરજદારી કરવાથી નજીકના ભવીષ્યમાં
અથવા તો લાંબી કાળે થોડા વળતર મળ-
વાની કંઈ આશા હોય. તો જ કરજદારીના
કાપને ઉત્તેજન આપવાનો કંઈ અર્થ છે.
રાષ્ટ્રના ધક્કર કાપ અને અન્ય પ્રવૃત્તિઓમાં
સંકોચીને જરા પણ અવકાશ નથી.
રાષ્ટ્રની આબાદી અથે-રાષ્ટ્રની આવક
સુધારવા માટે કરજ કરવામાં કંઈ અર્થ
છે ખરો, કારણ કે દરેક આર્થીક પ્રવૃત્તિનો
ઉદ્દેશ ખર્ચ ઘટાડીને તેની ઉપયોગીતામાં
વધારો કરવાનો હોય છે. આ નીદાન વ્યક્તીને
માટે નેટલું સાચું છે. તેટલું જ રાષ્ટ્રને
માટે અગત્યનું છે. પરંતુ રાષ્ટ્રને તો બીજી
એક વસ્તુ પણ ખ્યાનમાં રાખવાની છે.
રાષ્ટ્રને તો નાગરીકોની મુદી સાથે-તેમની
કરકસર, અન્નસંપ્રદાની શક્તી અને ભાવના
સાથે કામ લેવાતું છે. તેથી પ્રજાના નાણાંનો
વ્યય કરતાં પહેલાં તેને સાવધાનીપૂર્વક
પગલાં માંડવાં પડે છે.

પરંતુ આ દ્રષ્ટીએ હીંદનાં રાષ્ટ્રરણુનો વીચાર કરીએ તો હીંદની કર્જદારીની શરૂઆત અને તેના વીકાસમાં આવી કોઈ નવતની સાવધાની દ્રષ્ટીએ જોયેર થતી નથી. પરદેશમાં સામ્રાજ્યને સ્થાપીત કરવાના ધ્યેયથી પ્રેરાયેલી સત્તા પાસે સ્વાભાવીક

રીતે જ-જે ઉદ્દેશની આશા રાખી શકાય તેમાં જ હીંદનાં રાષ્ટ્રરણુના રૂબ રહેલાં છે. અને એ સ્વાયંત્રીતાને અંગે જ આજે હીંદના રાષ્ટ્રીય કર્જનો આવો ગંભીર આંકડો ભેગો પડે છે. હીંદમાં એક જ મુશ્કેલી એ છે અને તે એ કે રાષ્ટ્ર અને વ્યક્તીનું હિત સમાન નથી.

[૨]

હીંદનાં રાષ્ટ્રરણુની તવારીખ અમોલ નથી. એના આંકડે આંકડામાંથી ઇતિહાસના અક્ષરો ઉઠે છે. ઇ. સ. ૧૭૮૨ ની સાલમાં હીંદનું રાષ્ટ્રીય કર્જ લગભગ ૭૦ લાખ પૈડ જેટલું હતું. ઇ. સ. ૧૮૩૬ ની સાલમાં આ આંકડો વધીને ૩ કરોડ અને ૩૩ લાખ જેટલો થયો હતો. ૧૮૫૮-૫૯ની આ કંપનીના આટંરની મુદત પુરી થઇ ત્યારે આ સ્થિતિ હતી. ઇ. સ. ૧૮૪૪-૪૫ ની સાલ પછેલાં શીખ અને અફઘાન વીઝહોને અંગે આ સંખ્યા વધીને ૪ કરોડ અને ૩૫ લાખ પૈડ જેટલી થઇ હતી. તે પછી લોડ હાડીંગ, ડેલાહીસી અને વેલેસ્લીની શાહીવાદી નીતીને અંગે રાષ્ટ્રીય કર્જનો આંકડો કુદીને ૫ કરોડ અને ૫૦ લાખ પૈડ જેટલો થયો હતો. અને તે પછીના થોડા વર્ષ પછી હીંદમાં બળેલાં જંગો, તેનાં લાલ લપેટે હીંદના રાષ્ટ્રરણુનો સર્વે ખોલે હીંદની તીન્નેરી ઉપર નાંખવામાં આવ્યો! આમ ઇ. સ. ૧૮૧૮ ની સાલમાં હીંદનું રાષ્ટ્રીય રેવનું વધીને ૬ કરોડ ને ૮૫ લાખ પૈડ જેટલું થયું હતું. વેલ્લી કમીશનના ઉવાલ મુજબ પંદર વર્ષમાં આ વધારો લગભગ પંચ દશ જેટલો હતો, જ્યારે હીંદના રાજતંત્રની લગામ કંપની સરકારના હાથમાંથી ખીટીશ લાગને હસ્તક આવી ત્યારે એક કરોડ અને ૨૦ લાખ જેટલી રકમ કંપનીને આપવામાં આવી હતી; એટલું જ નહીં પણ કંપની સરકારનું બહુ દેવું

હીંદી સરકારને માથે નાખવામાં આવ્યું હતું. જ્યારે બળવા શાંત પડ્યો અને હીંદના તોફાની સારમાં શાંતી પ્રસરી ત્યારે ઇ. સ. ૧૮૬૨ ની સાલમાં હીંદના રાષ્ટ્રીય કર્જના આંકડાએ તપાસતાં જણાવ્યું હતું કે ૨૦ વર્ષના સમયની અંદર રાષ્ટ્રરણુમાં ૧૬૦ દકાનો વધારો થયો હતો અને દેવાનો આંકડો એક અબજ ઉપર જઇ પહોંચ્યો હતો! સ્વ. રામેશચંદ્ર દત્તાના અભીપ્રાય મુજબ બળવાના ખર્ચ જેટલો ખોલે ખર્ચ હીંદી સરકારને અધધાતીસ્તન, ધરાન, ચીન વીગેરે દેશોમાં ખીટીશ સામ્રાજ્યવાદને જમાવવા માટે ખેલાયલા વીઝહોમાં થયો હતો. સ્વ. દત્તે આંકડાએ તપાસીને જાહેર કર્યું હતું કે, ૭ કરોડ અને ૫૦ લાખ લાખની રકમ તો એની મેળે માંડીવાળી શકાય તેવી છે અને જે બહુબર ધ્યાનપુર્વક હીસાબ કરવામાં આવે તો આખી એક અબજની રકમ ૨૬ થઇ શકે એમ છે.

"હીંદને રાષ્ટ્રરણુ જ હોવું ન જોઇએ કારણ કે એ દેશને એવી કર્જદારી કરવાની જરૂર કેવારે પડી?" આ અભીપ્રાયની સાથે ધણાને મતભેદ હોઇ શકે; પરંતુ ઇતિહાસ એ વાતની તો સાક્ષી પુરે છે કે આ દેવાની પાછળ હીંદની પ્રજાના હિત કરતાં તેના ખીટીશરાજકતાઓના હિત અને સ્વાયંત્રી મુદ્દો વીશેષ સમાયલો છે. :

[૩]

૬. સ. ૧૮૬૦ ની સાલમાં હીંદુ દેવું ૬૩૧ કરોડ નેટલુ હવું અને તે જ વખતે ખ્રીટનમાં હીંદના રાષ્ટ્રીય કરજનો આંકડો બે કરોડ ૫૦ આસી લાખ પાઉંડ નેટલો હતો. ૭. સ. ૧૮૭૬ ની સાલમાં કાનપોરના બળવા પછી મહારાણી વીક્ટોરીયા હીંદના તખ્ત ઉપર આવ્યાં, ત્યારે આ આંકડા અનુક્રમે રૂ. ૭૧૬૨૩૧૨૬૦ અને પાઉંડ ૫૫૬૩૬૭૦૩૩ ના રૂપમાં ફેરવાઈ ગયા હતા. ૮. સ. ૧૮૯૦ ની સાલમાં હીંદમાં હવું દેવું આશરે ૧૦૩ કરોડ નેટલુ હવું અને ૨૨૨-હીંગ (ખ્રીટનમાં હવું) દેવું લગભગ ૧૦૪૫ લાખ પાઉંડ નેટલુ હવું. ૧૯૦૦-૦૧ ની સાલમાં આ આંકડા અનુક્રમે રૂ. ૧૧૫૩૩૧૬૦૫૮ અને પાઉંડ ૧૩૩૪૪૫૩૩૭ નેટલો હતા. ૯. સ. ૧૯૧૦-૧૧ ની સાલમાં હીંદમાં હવું ૧૩૮ કરોડ ઉપર હવું જ્યારે ઇંગ્લેન્ડમાં હીંદુ સ્પરલીંગ દેવું વધીને ૧૭૮૦ લાખ પૌંડ નેટલુ થવા પામ્યું હવું. આમ આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે, હીંદમાં ખ્રીશ્ચીય રાજ્યની સન્માનની સાથે હીંદુ રાષ્ટ્રીય તરીકે ગતીએ વધતું જ રહ્યું છે અને આમાં પણ ખ્રીટનની અંદર હીંદુ જે દેવું કરવામાં આવ્યું હવું તેમાં થોડા વર્ષમાં ગંભીર વધારો થયો છે.

હીંદના દેવાના આંકડા નીચે પ્રમાણે હતા.

વર્ષ.	હીંદ રૂપીયા	ખ્રીટન (પૌંડ)
૧૮૨૧-૨૨	૩૩૯૬	૨૦૫૦ લાખ.
૧૮૨૨-૨૩	૩૨૩૬	૨૪૨૦ "
૧૮૨૪-૨૫	૩૧૧૬	૩૪૧૦ "
૧૮૨૭	૧૧૬	૪૫૨ કરોડ

(૧ શી. ૬ પેન્સના લાવે)

હીંદમાં યોગના વ્યાજનો દર. સામાન્ય રીતે ૬ ટકાથી ૩૧ ટકા વચ્ચે આપવામાં

આવતો હતો જ્યારે ઇંગ્લેન્ડમાં હીંદી લોને મોટે ભાગે ૭ ટકાના વ્યાજના દરથી ઉભી કરવામાં આવતી હતી ! આ વીધે વંખતો-વખત એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે, હીંદમાંના નાણાંની તંગીને લીધે સરકારને જોઈતાં નાણાં મળી શકતાં નથી. ૮. સ. ૧૮૬૨-૬૪ ની સાલમાં નવ કરોડ નેટલો રૂપીયા ઇંગ્લેન્ડમાં ઉભા કરવામાં આવ્યા હતા. અને એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે જ્યારે સરકારને પૌંડ કરોડ કરતાં વધારે મોટી રકમની લોન ઉભી કરવાની હોય છે, ત્યારે તે પૈસા હીંદમાં મળી શકતા નહીં હોવાથી તેમને ઇંગ્લેન્ડના નાણાં બજારમાં જવાની ફરજ પડે છે. સરકાર હંમેશાં એવો દાવો કરે છે કે તેની શાખ ઘણી સારી છે, છતાં હીંદના મુઠી-વાદીઓને નાણાં ધીરવા માટે જે લાલચો આપવામાં આવે છે તેનું જોઈએ તેનું સાફ પરીણામ નથી આવતું એ એક વીચીત્ર ઘટના છે. છેલ્લી લડાઈ દરમ્યાન એવો અનુભવ પણ થયો છે કે, હીંદમાં નાણાં તો પુષ્કળ છે અને સરકાર ને ખરેખર ગંભીરપણે નાણાં લેવાને ખુશી જ હોય, તો સરકારી લોનોમાં પૈસાની લરતી પણ ઠીક પ્રમાણમાં અને જલ્દીથી ચઢી શકે એમ છે. ૯. સ. ૧૮૨૦ ની સાલમાં ખ્રીટન તેમજ હીંદમાંના હીંદી સરકારના દેવાનો સમાવેશ કરતા રાષ્ટ્રીયનો આંકડો માત્ર છત્રીસ કરોડ રૂપીયા નેટલો હતો તે પછીના સો વર્ષમાં આ સંખ્યા વધીને એક હજાર નેટલો ચઢી આ વધારો ખરેખર અદ્ભુત કહી શકાય અને આ હીંદની આર્થિક જરૂરીયાતોને જોઈને એવો વધારો પડતો છે તે સંજોગ સમજી શકાય એમ છે.

૪. સ. ૧૯૨૯ ની સાલમાં હીંદુ "રાષ્ટ્રીય કર્મ" ૧૦૭૪.૧૬ કરોડ જેટલું હતું તેમાંથી રૂ. ૭૩૫-૮૬ કરોડ "ઉત્પાદક" દેવામાં હતા અને બાકીના રૂ. ૧૭૦.૮૬ કરોડ નકામાં બચતરીકે નખાયા હતા. રૂ. ૧૩૫.૮૫ કરોડ પ્રાંતીક દેવા ઉપર હતા અને ૩૦.૫૭ લાખ ખીજા ખાતાઓ ઉપર નોંધાયા હતા. આ દેવાનો મોટો ભાગ બ્યારે હુડીની કામત ૧ શી. ૪ પેન્સ હતી ત્યારે ખાતનમાં ઉછીના તરીકે લેવામાં આવ્યા હતા. આમ બ્યારે વખતોવખત રૂપિયાની કામત વધી જાય છે ત્યારે આ દેવું લંડનમાં ખરીદી લેવાથી હીંદી સરકારની તીજેરીને મોટો લાભ થવાનો સંભવ છે. અત્યારે પણ રૂપિયાની કામત ઉઝી છે ત્યારે હીંદુના રટરલીંગ દેવામાં ઉપસ્તી યુક્તી પ્રમાણે સારો સરખે થયોડો થઈ શકે એમ છે, છતાં પણ તેની કામત જીના નીચમ પ્રમાણે સક્ષામત રહેવા દેવામાં આવી છે અને તે અનુસાર પુરેપુરું બ્યાજ

આપવામાં આવે છે. ૪. સ. ૧૯૧૯-૨૦ માં હીંદુના કુલ દેવા ઉપર બ્યાજની રકમ લગભગ સવાપચીસ કરોડ રૂપિયા જેટલી થવા જતી હતી. તે પછીના સાર વધ દરમ્યાન આ રકમ વધીને રૂ. ૩૮ કરોડ ૬૮ લાખ જેટલી થઈ છે. હીંદુના દેવાના ભીજા ભીજા આંકડાઓ તપાસતાં જણાય છે કે આ બ્યાજનો મોટો ભાગ ખાતનના મુદીવાદીઓનાં ગળવા તર કરવામાં વેકાઈ જાય છે! તે ઉપરાંત હુડીની કામત કાંબા વખત ટકાવી રાખવાના પ્રયાસથી હીંદુના કર ભરનારાઓને ભારે મુશ્કેલીઓ સડન કરવી પડે છે તેનો ખીચાર પણ કરવાની જરૂર છે. જેમ જેમ હીંદુના રાષ્ટ્રીય કર્મમાં વધારો થતો ગયો તેમ તેમ હીંદી પ્રજાના દરના બોજામાં પણ ઉમેરા થતો ગયો અને છેવટે હીંદી સરકાર અને હીંદી પ્રજા એક ખીજાની આધીક અવશ્યતામાં મુજાતા અને આખી સદીના મુખાંતના પરીણામની વીચારણા કરતા મુગા થઈને ઉભા રહ્યા.

[૪]

હવે આપણે હીંદુના ઉત્પાદક દેવાનો ખીચાર કરીએ. રેલ્વે નહેરો, ટપાલ અને તાર, જંગલખાણ, મીઠાંખાણ, અને હુજર ઉદ્યાગના ખાતાં ઉછળ આ દેવાના આંકડાનો સમાવેશ કરવામાં આવે છે. નવાઈની વાત તો એ છે કે હીંદી રેલ્વેઓનું દેવું લગભગ રૂ. ૬૦૦ કરોડ જેટલું છે, છતાં હીંદી સરકારના આવકના મુખ્ય સાધન તરીકે તેનો સમાવેશ હજી સુધી કરવામાં આવ્યો નથી. તેનું કારણ એ છે કે રોકાયેલી મુદીના પ્રમાણમાં થતી આવકનું પ્રમાણ તદન નજીક છે.

૪. સ. ૧૯૧૫ અને ૧૯૨૨ ના વર્ષ દરમ્યાન આ આવકનું પ્રમાણ ૭.૫૩ ટકા અને ૨.૭૫ ની વચ્ચે ઊંચેર થયા

કરવું હતું. ૪. સ. ૧૯૨૪-૨૫ ની સાલમાં ૧૦૧૧ કરોડ જેટલી આવકની સામે હીંદી રેલ્વેઓ ઉપર ૬૫ કરોડ જેટલી ગંજવર રકમ ખર્ચ પડે બાદ કરવામાં આવી હતી, એટલે માત્ર ૬૧ કરોડ જેટલી બચત સરકારને રહી હતી. ૧૯૨૧-૨૨ ની સાલમાં સરકારને હીંદી રેલ્વેઓ પર નવ કરોડની ખાટ હતી. આ વસ્તુસ્વીતી બ્યાનમાં રોખતાં હીંદી રેલ્વેઓના દેવાને ઉત્પાદક દેવા તરીકે કાઢ લાગે જ નહેર કરી શકે. તે ઉપરાંત હીંદી રેલ્વેઓના રાજદારી શેઠજમાં થતા ઉપયોગની દ્રષ્ટીએ આવું ગંજવર દેવું કરેલા દેવામાં આવે છે એવા ઝડમ પણ ઘણાના દીલમાં ઘર

કરો રહો છે. નંદેરના બાંધકામ હેઠળ મધ્યસ્થ અને પ્રાંતીક સરકારના દેવાનો સમાવેશ કરતાં ઇ. સ. ૧૯૨૪-૨૫ ની સાલમાં ૯૦ કરોડ જેવી મોટી રકમ ચોપડે નોંધાઈ છે. એ વખતે દરમ્યાન એ મંત્રીઓ હેઠળ સરકારની આવક લગભગ ૧૦૫ કરોડની ચોખ્ખી ઉપજ લગભગ ૭ કરોડની હતી. હીંદ જેવા દેશમાં નંદેરના બાંધકામની આવશ્યકતા વીશેષ છે, તેનો વીચાર કરતાં તેમજ નંદેરના બાંધકામ હેઠળ સરકારને થતી આવક ધ્યાનમાં લેતાં, આ દેવાને વખોડી કાઢી શકાય એમ નથી. નંદેર અને રેલ્વેઓ દુષ્કાળના કુસ્મંધન છે અને બાપાર બચાવના કુંદર સાધનો છે. જે દેશમાં ૮૦ ટકા જેટલા લોકો ખેતીવાડી ઉપર જીવન ગુજારો કરે છે તેમજ દેશમાં નંદેરના બાંધકામ હેઠળ આવેલ અર્થ કાંઈ વધારે પડતો તો ન જ કહી શકાય અને તેમ છતાં નંદેરના બાંધકામ માટે પણ કરજદારી કરવામાં ખાસ સાવચેતી રાખવાની જરૂર છે. તાર અને ટપાલ હેઠળ સરકારનાં દેવાંની રકમ લગભગ ૧૮

કરોડ જેટલી છે. ઇ. સ. ૧૯૨૪-૨૫ ની સાલમાં આ ખાતામાં સરકારની આવક લગભગ સવાદશ કરોડની હતી, જ્યારે આ ખાતાં હેઠળ અર્થ સવાળ કરોડનો થયો હતો એટલે માત્ર એક કરોડ જેટલી ખચત હતી. તેની સાથે આ ખાતાંના દેવા પાછળ લગભગ સાડીબસસ લાખ જેટલું વ્યાજ સરકારને બેરવું પડ્યું હતું. આ વખતે વસ્તુસ્થિતિનો વીચાર કરતાં તાર ટપાલનાં ખાતાં પાછળ કરજદારી કરવામાં સરકારે વીશેષ લક્ષ્ય આપવાની જરૂર છે. મીઠાખાતા હેઠળ માત્ર ૭૪ લાખ જેટલું દેવું છે. હીંદનો ગંજવર સપ્તરશ્મિનો વીચાર કરતાં આ આંકડો નંજવો લાગે છે. ૧૯૨૪-૨૫ ની સાલમાં મીઠાની આવક ૭૬ કરોડ હતી જ્યારે અર્થ ૭૬ લાખ જેટલો હતો અને વ્યાજની પાછળ માત્ર ૩ લાખ જ ખર્ચાયા હતા. જો કે આ ખાતાં હેઠળ દેવાનું પ્રમાણ નજીવું છે, તો પણ આ ખાતાંને નીલાવવાને માટે કશાં કારણ સરકારને સાંપડી શકતાં નથી.

[૫]

હવે આપણે બીનઉત્પાદક કરજનો વીચાર કરીએ. વ્યક્તીના સંબંધમાં તેમજ રાષ્ટ્રના સંબંધમાં અર્થશાસ્ત્રના સીદ્ધાંતો એક સરખી રીતે કાર્ય કરે છે. બીન ઉત્પાદન કરજ જેમ વ્યક્તીના જીવનમાં હાનીકારક નીવડે છે તે જ રીતે રાષ્ટ્રના અંદાજપત્રમાં બીન ઉત્પાદક કરજ એક બોજરૂપ છે અને તેનું પ્રમાણ જેમ બને તેમ ઓછું રાખવાનો પ્રયાસ આવશ્યક છે. બીન ઉત્પાદક દેવું તેના ગુણનો વીચાર કરતાં સ્વાભાવીક રીતે “મુડી” ના મંત્રાગાની ખંડાર હોય છે. હીંદ સંબંધી આ દેવું હીંદ માટે ભદ્ર નીર-થક છે. એની સંસ્થાત જેમ ગેરકાયદેસર

છે તેમ એનો વીકાસ ત્રાસજનક છે. એ એક વીચીત્ર ઘટના છે કે હીંદને માથે વીઝડનો બોજ લદાયો છે, છતાં તેને વીઝડ પોકારવાનો અધીકાર નથી. લઘાઇનું અંદાજપત્રક દરેક દેશમાં હોય છે, પણ તે સ્વતંત્ર દેશોને માટે જ. અને પ્રજાસંઘની હસ્તી છતાં. પરંતુ હીંદને માટે તો આ અર્થની દર વર્ષે ગંજવર રકમો ખર્ચાયા છે. આ દેવાંને માટાવવાને માટે અંદાજપત્રમાં જ બચત રહે તેના સત્વર ઉપયોગ થવો જોઈએ. સરકારને પણ રાષ્ટ્રની કરજદારીના વધતાં વંટી વેગથી મુજબણ થઈ હતી અને દેહની સદીના અંતકાળમાં આ વેગને અટકાવવાને

માટે તેમણે પદ્મતીસર પ્રયાસો કર્યા હતા. ઇ. સ. ૧૯૧૪ ની સાલમાં મહાનવીપ્રહની આગ લાલુપ્રી ઉડી ત્યાં સુધી સરકારના આ પ્રયાસો ચાલુ રહ્યા હતા. સરકારનું સામાન્ય દેવું જે ૧૯૧૬ ની સાલમાં લગભગ ૩ કરોડ રૂપિયા જેટલું એટલે કે કુલ દેવાના ૭ ટકા જેટલું થઈ ગયું હતું તે ઇ. સ. ૧૯૧૮ ની સાલમાં એટલે વધીને ૧૨૩ કરોડ એટલે કુલ દેવાના ૨૪ ટકા જેટલું વધી ગયું હતું. વીપ્રહની કરજદારીથી રાષ્ટ્રના રૂણોને કેસ વધારે ગંભીર અને ભયંકર બન્યો હતો. સરકારના પૈસાનો પ્રવાહ આ દીશમાં વધુ વેગથી વહેવા માંડ્યો જ્યારે રાષ્ટ્રીય હુન્નર ઉદ્યોગ પોષણને અભાવે કરમાવા માંડ્યા! જે નાણાંની રેલમહેલથી હીંદના હુન્નર ઉદ્યોગની આબાદી થઈ હોત તેનો ઉપયોગ ઘસોળા અને તોપખાનાઓના ધડાકામાં થઈ રહ્યો હતો. અને તે પણ હીંદના હિતની ખાતર નહીં પણ સત્રાજનના હિતની ખાતર કરવામાં આવ્યું હતું. હીંદે તે અસીમ આપભોગ આપ્યો પણ સત્રાજનને તેથી કાંઈ લાભ થયો ખરો.

ઉત્પાદક કરજદારી કરવામાં તે કાંઈ કારણો પણ હોય છે; પરંતુ જ્યારે ખીન ઉત્પાદક દેવાનો પ્રશ્ન આવે છે ત્યારે નાણાં ઉભા કરવાને માટે જુદાં જુદાં બનજો શોધવાની ફરજ પડે છે. ઇ. સ. ૧૯૨૪-૨૫ ની સાલમાં પા કરોડ જેટલા વ્યાજમાંથી ૩ કરોડ જેટલું વ્યાજ ઇંગ્લાંડમાં ઉત્પાદક દેવા પેટે ભરવામાં આવ્યું હતું. તે જ વર્ષે દરમ્યાન ઇંગ્લાંડમાં કુલ દેવાના ૮૨૫ કરોડ જેટલી રકમમાંથી ૫૧૧ કરોડ રૂપિયા જેટલી રકમ તે કાંપની દેવાની હતી. (૧ પાઉન્ડ=રૂ. ૧૫). આ ઉપરાંત પ્રાંતીક સરકારોના દેવાનું પ્રમાણ ૨૩૨ કરોડ

રૂપિયા કરતાં વધારેનું હતું. આને પરીણામે વ્યાજ પેટે હીંદની ગંભીર રકમ દર વર્ષે પરદેશમાં ધસડાઈ જાય છે. પ્રાંતીક સરકારોની લોન સાડાછથી છ ટકાને દરે વ્હીટનમાં ઉભી કરવામાં આવેલી હોય છે જ્યારે મધ્યસ્થ સરકારની લોનનો દર સાત ટકાથી બે ટકા સુધીનો સાંભળવામાં આવ્યો છે.

પરદેશોમાં આ રીતે લોન ઉભી કરવાની નીતી સામે ખાસ કરીને જ્યારે હીંદ જેવા રૂપાના ચલણવાળા દેશને પરદેશોમાં સોનાના સીકાઓ મારફતે દેવું ભરવાનું હોય છે ત્યારે તેનો સખ્ત પોક્કર કર્યા વગર આત્રી શકે એમ નથી. વેદબી કમીશને પણ લોન લેવાની જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે તે હીંદમાં જ ઉભી કરવાની નીતી અખત્યાર કરવાની મંજુરત લલામણુ કરી હતી. હીંદુ સ્ટેટ લીગ દેવું મુખ્યત્વે કરીને અંગ્રેજોના હથમાં છે. તે ઉપરાંત હીંદમાંના દેવાની ગોટી રકમ પણ ઇ. સ. ૧૯૧૧ ની સાલ સુધી તે મુખ્યત્વે ગ્રામીણો પાસેથી જ આવી હતી. અને તે પછી હીંદીઓએ લોનમાં પૈસા ભરવા માંડ્યા અને કુલ દેવાના લગભગ ૬૦ ટકા જેટલું પ્રમાણ હાથ કપ્યું. અત્યારના દેવાના અસલ યોજાને માટે સરકારની ઉદારસીનતા જ કેવળ જવાબદાર છે. દેશમાં કરવેરાનો યોગે વધતો જ રહ્યો છે અને લોકો સરકાર તરફથી અપાતા હાયદાઓ વીધે દીન પ્રતીદીન બેકદર બનતા રહ્યા છે તેનું મુળ કારણ પણ આ જ છે. હીંદમાં દેવા પેટે વાર્ષિક માથા દીઠ યોગે રૂ. ૨-૧૧-૩ જેટલો આવે છે, જ્યારે સરેરાશ આવકનું કરવેરા સથે પ્રમાણ લગભગ ૮ ટકા જેટલું છે. જમીન મહેસુલ ખાદ કરતાં માલની વપરાશ ઉપર કરના યોજાનું પ્રમાણ રૂ. ૪-૨-૮ આવે છે જ્યારે જમીન મહેસુલનો સમાવેશ કરતાં માથા

દીઠ દર વર્ષે આ પ્રમાણુ વધીને રૂ. ૫-૯-૯ થાય છે. આમ કુલ ખોળનું પ્રમાણુ રૂ. ૮-૫-૦ થાય છે. હીંદુ જેવા દેશમાં બધાં સાથે દીઠ વાર્ષિક આવક માત્ર રૂ. ૪૪

છે ત્યાં આ ખોળે ખરે જ અસહ્ય કંઈ શકાય. આ ખોળામાં એક પાછો ૫૬ વધારો કરવો એ જીવનની સામાન્ય જરૂરીયાત પર ચકાષ કરવા બરાબર છે.

[૬]

ઈ. સ. ૧૯૧૪ ની સાલમાં ઇંગ્લાંડની રાષ્ટ્રીય સંપત્તીની ગણતરી પાઉંડ ૧૪૫૦૦૦ લાખની કરવામાં આવી હતી ત્યારે રાષ્ટ્રીય દેવાનું પ્રમાણુ પાઉંડ ૭૧૧૦ લાખ જેટલું હતું. એટલે કે કુલ આવકનાં માત્ર પાંચ ટકા જેટલો આ ખોળો હતો. ત્યારે ઇ. સ. ૧૯૧૪ ની સાલમાં બ્રિટીશ હીંદની રાષ્ટ્રીય આવક રૂ. ૧૨૧૦ કરોડ જેટલી હતી અને દેવાનું પ્રમાણુ રૂ. ૪૬૦ કરોડ હતું. એટલે કે દેવાનો ખોળો કુલ આવકનાં ૩૩ ટકા જેટલો હતો અને આ તો જગત મહાન વીચરને આરે ઉભું હતું તે વખતની વાત યદ્ય. ઇ. સ. ૧૯૨૦ ની સાલમાં ઇંગ્લાંડની રાષ્ટ્રીય આવક અને દેવાનું પ્રમાણુ વધીને લગભગ ૩૦ ટકા જેટલું થયું હતું. ત્યારે અખ્યાપક રીસર્ચની ગણતરી પ્રમાણુ બ્રિટીશ હીંદની આવક વધીને રૂ. ૨૫૬૮ કરોડ યદ્ય હતી અને દેવાનું પ્રમાણુ રૂ. ૬૪૭ કરોડ જેટલું હતું, એટલે કે દેવાનો ખોળો લગભગ ૨૫ ટકા જેટલો કાયમ રહ્યો હતો. મહાવીચરની આગ સમી ગદ્ય તે વખતની આ પરિસ્થિતિ હતી. અહીં એક વસ્તુની નોંધ લેવાની ખાસ જરૂર જણાય છે. હેલ્થ વીચરને પરીણામે તેમજ તે પહેલાં બ્રિટને પોષકદ્રવ્ય ખીજાં ૫૬ મુખ્યને પરીણામે ઇંગ્લાંડનું રાષ્ટ્રીય ખર્ચ ૧૯૨૦ ની સાલમાં વધીને માત્ર ૭૦૦ કરોડ પાઉંડ જેટલું થયું હતું. એટલે કે હીંદના રાષ્ટ્રીય દેવાથી લગભગ દશગણું વધારે હતું, ત્યારે બ્રિટનની

રાષ્ટ્રીય આવક લગભગ ૧૬ ગણી વધારે હતી. બ્રિટનમાં અત્યારે માથા દીઠ દેવાનો ખોળો માત્ર દશ ટકા જેટલો છે ત્યારે હીંદમાં તેનું પ્રમાણુ લગભગ પચાસ ટકા જેટલું છે. આમ એ તો સહેજે જોઈ શકાય છે કે બ્રિટનનું રાષ્ટ્રીય કરજ ગંભીર છે છતાં તેની રાષ્ટ્રીય આવકના પ્રમાણુમાં એ રકમ નજીક જણાય છે, તે ઉપરાંત સુલેહશીતીના દીવસોમાં બ્રિટનના હુન્નર ઉદ્યોગની આબાદી પણ એટલી બધી વધી છે કે જેનો વીચાર કરતાં આ કરજનો ખોળો સાવ હળવો લાગે છે.

છેલ્લા મહાવીચક પછી જે જે દેશો લદાઈના વમજમાં સપડાયા હતા તે તે દેશોના રાષ્ટ્રીય કરજમાં થોડો ઉછાળો આવ્યો છે. એકલા બ્રિટને જ લદાઈ પછીના છ વર્ષ દરમ્યાન ૭૧૯.૬ કરોડ પાઉંડનું કરજ ક્યું છે. ફ્રાંસની કરજદારી ઇ. સ. ૧૯૨૦ ની આખરે ૩૪૧૮.૮ કરોડ ફ્રાંક ઉપર આવી છે અને ૧૯૨૬ ની સાલમાં તે રકમ ૪૫૯૦૦ કરોડ જેટલી થઈ હતી. રશીયાનું દેવું ૮૮૦ કરોડ રૂબલનું હતું તે પંદર વર્ષમાં વધીને ૩૨૩૦ કરોડ રૂબલ જેટલું થયું હતું. આજે જર્મનીનું રાષ્ટ્રીય કરજ ૮૯૪ ૯ કરોડ માર્ક છે સો વર્ષ પહેલાં આ પ્રમાણુ ફક્ત ૬ કરોડ ૯૦ લાખ માર્ક જેટલું જ હતું. અમેરીકાનું રાષ્ટ્રીય દેવું આજે ૧૬૯૩.૧ કરોડ ડોલર જેટલું છે અને આ દેવાની ખાસ નોંધના જેવી વાત

તો એ છે કે તેમાંનો મોટો ભાગ ખેતી સાડાચાર ટકાને વ્યાજે ઉભી કરેલી-લોનોનો છે. પરંતુ અમેરીકા તો યુરોપના ખીજ દેશો પાસે પૈસા પણ માંગે છે અને તે ઉપરાંત અમેરીકાના અંદાજપત્રમાં દર વર્ષે ખચત રહે છે તેથી રાષ્ટ્રીય આવક પણ વધતી જ રહી છે. આ રાષ્ટ્રે આર્થિક તેમજ રાજ-કીય હેતુની સીદ્ધિ અર્થે મહાવીર્યમાં ભડાયા હતા તેથી તેઓ આ ગંગાવર દેવાનો અને લડાઈમાં થએલા ખચનો ઝાઝો વીચાર ન પણ કરે, પરંતુ અતીશય દુઃખની

વાત એ છે કે, માનવજીવન અને ન્યાયના પવીત્ર નામ હેઠળ કેવળ સત્તા અને મહત્વાકાંક્ષાને યોષવાને માટે ખેલાયલા આ મહાવીર્યમાં હીંદને તો પરાણે ધસડવામાં આવ્યું હતું અને પરીણામે કોઈ પણ જાતના લાભ વગર તેને ગંગાવર રકમનો વ્યય કરવો પડ્યો હતો. આને હીંદુ નાણાં પ્રકરણ ઉદાશ લાગે છે અને લડાઈની ભય-કર ભુતાવળે જે વસમો વારસો હીંદને શીરે નાંખ્યો છે તેને ફેડવાને માટે હીંદના મહા-રથીઓને કાણ જાણે કેટલા યે વર્ષો સુધી ચીંતા અને ચાલાકીના દાવ ખેલવા પડશે !

[૭]

યુરોપના ખીજ દેશોમાં ખન્યું તેમ હીંદમાં પણ "કુખત ફંડ"ની પદ્ધતી દેવાનો ખોજે ઝોઝો કરવાના કાયદામાં તદ્દન નીષ્ફળ નીવડી છે. જે કરો પહેલા દેવાની મુડી તેમજ વ્યાજ ભરપાઈ કરવાને માટે ફંડ મુદત સુધી નીભાવવાના ઉદ્દેશથી નાંખવામાં આવ્યા હતા તે કરો મારફતે ભાગ્યે જ મુડીનું વ્યાજ ભરી શકતું અને ભયીષ્યમાં સારી રકમની અંશાએ ઉપાડવામાં આવેલી રકમ તો એમને એમ કાયમ રહેતી. આમ વર્ષો સુધી ચાલ્યા જ કરતું અને છેવટે રાષ્ટ્રીય દેવાનું કાયમી ફંડ જમા થતું. જે કરવેરો પહેલાં કામ ચલાઉ નાંખવામાં આવ્યો હતો તે કાયમનો ધક ગયો અને આમ સરકારને એ ડ્રબીએ રાહત પણ મળતી. તેઓ હાથમાં બીક્ષાપાત્ર લઈને લેણદારો પાસે અનંદથી ફરી શકતા ત્યારે એક તરફ તેમનું વ્યાજ ભરીને દેવનો ખોજે વધ્યા જ કરતો. મહાન અર્થશાસ્ત્રી આદમ સ્મીથે આ પરિસ્થિતિના ઉદાહરણ રૂપે ફ્રાંસ, સ્પેન, હટલી અને ખેડૂયમના દાખલા આપ્યા હતા.

એ વાત સાચી છે કે રાષ્ટ્રને અનેક લઘુઓ પોતાની ફરતી માટે લડવી પડે

છે. તે ઉપરાંત સુલેહના સમય દરમ્યાન પણ કેટલાક અણધારેલા ખનાવોને પરીણામે આવકના અસામાન્ય માર્ગો તેમને શોધવા પડે છે. આવા સંજોગોમાં "કુખત ફંડ" ની પદ્ધતિથી કંઈ પણ રાહત મળવાનો સંભવ જણાતો નથી. હીંદમાં તો એ પદ્ધતિ અખત્યાર યદ છે છતાં હીંદુ દેવું તો વધતું જ રહ્યું છે. જ્યારે "કુખત ફંડ"માં વધારો તો ગોઠળ ગાયની ગતીએ થયા કરે છે અને વધારે દુઃખની વાત તો એ છે કે સરકાર ધણીવાર આ ફંડમાંથી પણ નાણાં દેવા તરીકે ઉપાડે છે. આમ "ફંડીંગ"ની પદ્ધતિથી રાષ્ટ્ર હંમેશને માટે દેવાના કુંગર નીચે કચડાઈ રહ્યો છે. પોતાના જ દેશને માટે જ લખતાં આદમ સ્મીથ કહે છે કે ૧૧ વર્ષના સંપુર્ણ શાંતીના દીવસો દરમ્યાન એક કરોડ જેટલું દેવું અદા કરવામાં આવ્યું હતું ત્યારે ૭ વર્ષના વીર્યમાં ૧૧ કરોડ કરતા વધારે મોટી રકમ દેવા તરીકે ઉભી કરવામાં આવી હતી. વળી એમ માનવામાં આવે છે કે લડાઈના દીવસો દરમ્યાન ઉભા કરવામાં આવેલા દેવાની શાંતીના દીવસો દરમ્યાન થતી ભર-

પાછતું પ્રમાણ ૪૦૦:૧ જેટલું છે. કેટલાક અર્થશાસ્ત્રીઓ લઘાઈના દેવાની મુદત દુંડી રાખવાની હીમાયત કરે છે અને તે મુદત દરમ્યાન એ દેવું ભરાઈ ન જાય તો તેનો બોલે લાવીખતી પ્રજા પર નાંખવાની મુશ્કેલી કરે છે.

છ. સ. ૧૮૫૪ ની સાલમાં મહાન રાજ-પુરુષ ઓક્સફોર્ડને આ જ્ઞાતની પ્રથાને ધીક્ષારને પાત્ર દેરવી હતી. તેમણે જણાવ્યું હતું કે, લઘાઈને માટે લેવા દ્વારા નાણાં ઉભાં કરવાની પ્રથા, એ પ્રજાની પદ્ધતીસરની છેતર-પીંડી બરાબર છે. પ્રજાને ખબર નથી કે તેઓ શું કરી રહ્યા છે. એમનાં પગલાંનું પરીણામ દુરના ભાવીમાં ધકેલી મુકવામાં આવે છે. જે જ્ઞાતને માટે આ વાત સાચી હોય તો હીંદમાં તેનું અનુકરણ શા માટે થયું ન જોઈએ? ઇતીહાસમાં એવો એક પણ દાખલો છે કે જ્યાં સરકારે રાષ્ટ્રીય કરજની પાછળે પાછા ભરી આપી હોય? જ્યારે રાષ્ટ્રનું દેવું ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં જમા થયું હોય

છે ત્યારે તેનું ભરણું ઘણીવાર નાદારી જાહેર કરીને અથવા તો ભરણુનો દેખાવ કરવામાં આવે છે એમ આદમ સ્મીથ કહે છે.

જ્યારે ચલણી સીકાની કીંમત તેની ખરી કીંમત કરતાં વધારવામાં આવે છે અને ૦ પેન્સ અને એક શીલીંગનું મુલ્ય આપવામાં આવે છે ત્યારે દેવાના ભરણુનો દેખાવ કરવામાં આવે છે એમ કહી શકાય. આજના યુગમાં દેશના નાણાંચક્ષુમાં આ જ્ઞાતની યુક્તી પ્રયુક્તી માટે સારી સરળતા થઈ છે. કાગળની ચલણી નોટોને પ્રતાપે નાણાંની કીંમતમાં ફેરફારો થઈ શકે છે. છ. સ. ૧૮૧૯ ની સાલમાં હીંદમાં ચલણી નોટોનું પ્રમાણ વધારીને ૧૨૦ કરોડ જેટલું કરવામાં આવ્યું હતું, જ્યારે તેની પાછળ સોના રૂપાનું પીકેજળ માત્ર ૪૪ ટકા જેટલું જ હતું. છ. સ. ૧૮૧૪ ની સાલમાં આ પ્રમાણ લગભગ ૭૮ ટકા જેટલું હતું. હીંદનાં નાણાંચક્ષુમાં વખતોવખત થતા ફેરફારો આ એક જ વાતની સમીતી આપણને દર્શાવે છે.

[૮]

બીજી હીંદના દેવાનું વર્ગીકરણ-પાડવામાં આવેલા ઉત્પાદક અને ખીન ઉત્પાદક દેવાના વીલાગ પણ અસંતોષકારક અને છેતરનારા છે. હીંદના કરજનો લગભગ ૭૨ ટકા જેટલો ભાગ ઉત્પાદક દેવા હેઠળ મુકવામાં આવ્યો છે; પરંતુ આપણે ઉપર જોઈ ગયા તેમ આ માત્ર એક માલખાજ જ છે. જે વીલાગ હેઠળ બાજ ભરપાઈ થઈ શકે અને તે ઉપરાંત સમય જતાં આણું દેવું મીટાવી શકાય એવી આવક થતી હોય તે દેવું ઉત્પાદક દેવા તરીકે લેખાવું જોઈએ. રાષ્ટ્રીય કરજ કરતાં પહેલાં એક વરત ખાંસ પ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે, અને તે એ કે સરકારનાં આ પગલાંથી દેશ કેટલે અંશે સમૃદ્ધ બને

છે? હીંદનું ખીન ઉત્પાદક દેવું તો કોઈ પણ રસ્તે નીભારી શકાય એમ છે જ નહીં. લઘાઈનું દેવું તો દેખીતી રીતે જ બોળ રૂપ છે. અને તે એકદમ નાણુદ કરવાના પ્રયાસ સત્વર ચોળવા જોઈએ. દુકાળની સામે પણ વીમાનું રીઝવ મજબુત કરીને, જે દેવું કરવામાં આવ્યું છે તેનો નીકાલ કરી નાખવો જોઈએ. અને જરૂર પડે તો ચાલુ મહેસુલમાંથી પણ મદદ લેવાવી જોઈએ.

આમ હીંદની આજની અનીવાર્ય આવશ્યકતા તો હીંદના નાણાં પ્રકરણનો કોઈ એકસ સીદ્ધાંત અનુસરવાની છે. યુરોપ અને ખીન દેશોમાં જે પદ્ધતી નીબળ નીવડી છે તેનું અનુકરણ હીંદમાં સત્વર બંધ થયું જોઈએ.

હીંદમાં "બહિર અભીપ્રાય" એમ અર્થ હીન છે તેમ સાર્વજનિક કર્મનો ઉપયોગ પણ અર્થહીન છે. કરણ કે ખીન સ્વતંત્ર દેશની માફક હીંદની પ્રજા અને રાષ્ટ્ર વચ્ચે કાંઈ પણ ભત્તનો કંઈ સંબંધ નથી. આ દેશમાં પ્રજાના સીધા હિતને માટે કર્મચારનો ઉપયોગ ભાગ્યે જ કરવામાં આવે છે. ને સરકાર ધારે તો આ કર્મચારીનો ગંભીર બોલે છતાં તેમાં સારો ધટાડો કરી શકે. હીંદમાં જે ધન હુપાયું છે તે બેંકો અને અન્ય સાધન દ્વારા સંચાલિત થઈ રહ્યું છે.

સરકાર તેનો સહઉપયોગ કરી શકે. આને હીંદના દેવાનો આંકડો બહુ જ ઉંચો ચઢ્યો છે. જે પ્રજાના હિત માટે આ દેવાનો બોલે લાદવાનો હોય. કરવામાં આવે છે તે પ્રજા આગળ આ બોલે મીઠાવવાની સીધી અને સ્પષ્ટ વાતો કરવાની સરકારની ફરજ છે. આમ થાય તો આખી પરીસ્થિતી સરળ પળી રહેશે અને પ્રજાને અને રાષ્ટ્રના સંચાલકોને સાચી વસ્તુસ્થિતિનું દીગ્દર્શન થવાથી અનહદ લાભ થશે તેની કાંઈ ના ખાટી શકે એમ નથી.

લયાનક મીઠો સુર

એના સ્વરમાં સ્વર્ગીય સંવાદિતા છે, તેથી એ ગીત મોહક સુરથી આપણે કંઈ કંટાળતા નથી, એના રણુત્કારનો મધુરો સુર નીચે તરફ એક જ પ્રકારનો હોય છે, તેમ છતાં પ્રત્યેક વખતે આપણને એમાં નવીનતા-નીવીધતા દેખાય છે.

કે હંદ એક સામગ્રી થેલીઓમાંથી તેનો સુર ગર્જન સમા લાગે છે, દુર દુરના શતાબ્દી પેઢી પરથી જ્યારે તે છુટક છુટક ગણ્યોતો હોય ત્યારે તેનો રણુત્કાર ભૂલે જ નાશકારક હોય છે, અને ગરીબડી ડોસીની દેલી સુડી સમા એ જ્યારે પ્રજાને જ્યારે તે ડોસી મમતાથી-મહત્ત્વાકાંક્ષાથી ખખડાવે છે ત્યારે એના સ્વરમાં આશા નિરાશના તીવ્ર અને મંદ સુર સંજ્ઞાવાય છે.

કે દેવાની ભાગ્યે જ જરૂર છે કે એ સુર સુડીવાદી મવાપ્રજાના પ્રાણ સમા નગદદેવ કવદાર રૂપેનો છે

અમેરીકા શ્રામંત દેશ છે. તેની ખાનગી સરકારી અને સંયુક્ત તમામ મીલકત ૩૫૦,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦ ડોલરની છે ત્યારે દેવું ૧૫૨,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦ ડોલરનું છે. એટલે દેશની અર્ધિઅર્ધ મીલકત ગરીબ સુકાયેલી તેમજ દેવામાં હુબેલી છે.

...

સુડીવાદ તરફથી તેના કામદારોને મળતાં દંતામ ત્રણ છે: (૧) સુસણનીતી. (૨) બેકારી. અને (૩) યુદ્ધ સમયે ફરજિયાત લડવા જવું તે.

...

સુડીવાદ બે અનીંગ્સના પાયા ઉપર ઉભી કરાયેલી ઇમારત છે. એક: આર્થિક યુદ્ધ અને બીજો: આર્થિક સુવામી.

...

ધર્મ એ વડેમ છે,

: લેખક :

મસ્ત ફેકીર

ચૂકડી ચંચળ હોય છે. પીળા રંગની એક જાતની ચૂકડી આવે છે તેમાં ચંચલ્ય જાણે ઠાંસી ઠાંસીને લયુ' હોય છે. ખાજ પક્ષી છુદીમાન અને અજબ ચપલ હોય છે. મોર મનોહર પણ હલકાં માણસો જેવા મીઠાશ અને મગર હોય છે, પણ પક્ષી-ઓની જાતમાં ધુવડ તે ધુવડ જ! માણસના આકારને મળતું આવતું તેતું જોળ મોઢું અને તે પરની બોદલી ચાંચ જોતાં તમને લાગે કે ગાંભીય અને હાથપણની જાણે એ સાક્ષાત મુતી છે. ખીજાં સામાન્ય કુલ્લક પક્ષીઓ કરતાં ધુવડ લુલુ' તરી આવે તેમ તેની ખાસીયત અને તેના જીવનનો ક્રમ જગતથી અને પક્ષી સમાજથી ઉચરો.

કેટલાંક માણસો પણ ધુવડ જેવાં આવે છે. ધુવડને જોતાં તમારી ઓળખાણ પીઝાણાણી એવી વ્યક્તિઓ યાદ આવે, અથવા એવી વ્યક્તિઓને જોતાં ધુવડ પક્ષીનો ખ્યાલ આવે.

એરીસ્ટોટલ લખી ગયો છે કે Man is a sociable animal, એટલે સામાજમાં કે દાયરામાં બેઠો હોય ત્યાં કાંઈ માણસ લીંછુનાં રસની માફક બધાની સાથે લગી નય તે ખરું માણસ કહેવાય, જે ખીજાં માનવ પ્રાણીઓ-પોતાના બંધુઓ સાથે લગી ન શકે, તેમનાથી અતંદ્ર રહે, એકાંતવાસ અને ચુપકાદી પસંદ કરે તેને ખુશીથી ધુવડનું ઉપનામ આપી શકાય.

ધુવડ ફેશનનાં માણસો Self-centred [સ્વાથી] હોય છે. પોતાના જ વીચાર, પોતાના જ સ્વાર્થ અને પોતાની જ દુની-આમાં તે મશગુલ રહે છે. બહાર ગમે તેવી ચળવળ ચાલતી હોય, દેશમાં હુલ્લડ કે જાળવો ફાટી નીકળ્યો હોય, લોકોમાં આનંદ, ગમ્મત કે ખુશાલી પ્રસરી હોય, ચાં તો જનતા ગમગીનીનાં લાદળથી ઘેરાયલી હોય, બહારનાં જગતમાં ગમે તેવા અવનવા ફેરફાર અને પલટા આવે પણ ધુવડ તો તેન થી

ધ્રુવડ તમારે ત્યાં મળવા આવે ત્યારે?

અત્રીખત જ રહેવાતું. એવી પણ કલ્પના કરી શકાય કે દેશમાં ધરતીકંપ થાય, કે જ્વાળામુખી ફાટે અને ધગધગતો લાવાનો રસ આલુઆલુના પ્રદેશનાં ગામડાંનાં ગામડાં ખાળી મુકે છતાં ધ્રુવડતું રૂંવાડું સરખું ધગે નહીં. એ તો જ્યાં બેડું હોય ત્યાં અધું ઉંઘતું બેસી રહે.

ધ્રુવડ ખાસીયતનું માનવ પોતાને બહુ ડાહ્યું માને, લાસ્ય, મસ્તી, તોફાન અને આનંદમાં તેને આજકાલપણું અને છોકરવાદ લાગે, બોલવામાં તેને કંટાળો આવે, બહુ બોલબોલ કરનારથી એ કંટાળે, ખરી વાત તો એ હોય છે કે ક્યાં અને કોઇની સાથે શું બોલવું એ તેને આવડતું હોતું નથી, અને તેથી ગાંભીર્યના પડદા પાછળ પોતાની એક નબળાઇ છુપાવે છે.

ગરીબાઇ, દુઃખ અને દારીદ્ર્યથી માણસો ધ્રુવડ બની જતાં દરો એમ અગાઉ હું માનતો. હવે જ સ્ત્રી પ્રમાણે ગેનામાં જન્મથી જ માણસને

[Vitality] કમી હોય એવાં માણસો ધ્રુવડ બનતાં હશે એમ પણ મને લાગતું, પણ જરા વધારે અભ્યાસ અને તીરીક્ષણ કરતાં જણાયું કે પૈસે ટકે સુખી અને શરીરે અલ્પમસ્ત અને તંદુરસ્ત માણસો પણ ધ્રુવડ બની ખાસીયતનાં આવે છે.

વધારે પડતી અહંતા, ખીજાંઓ ભેડે ભળી શકવાની અને તેમને સમજી શકવાની અશક્તિ, અને ગાંભીર્ય તેમજ

ડહપણુ વીધેના ખોટા ખ્યાલોથી માણસમાં ધ્રુવડપણું આવી જાય છે, અને એક વખત માણસ ધ્રુવડ બન્યું કે પછી કદી પણ તેને પોપટ જેવું કે મોર જેવું બનાવી શકાતું નથી.

છકતરો કહે છે કે મેં જનકોલીઆ નામના રોગથી કોઇ માણસો ધ્રુવડ ફાશનનાં બની જાય છે. પણ ઘણાં તો વગર રોગે ધ્રુવડ હોય છે.

ધ્રુવડમાં જીવનનો ઉદ્દાસ હોતો નથી, તેની નસોમાં તનમનાટ કે તેની ચાલમાં

સંગીતના જલસામાં ધ્રુવડ

યનગનાટ હોતો નથી, ધુવડે
ડને ધૈન્ય કદી આવતું જ
નથી, પાણીમાં ઘોષ નાખેલાં
કેરીના ગોટલા ભેજો એ
નીસ્તેજ અને નીર્માલ્ય
દેખાય છે.

ધુવડ તમારે ત્યાં મળવા
આવે તો કલાકો સુધી
મુંઝુંમંતર ખેંચી રહેવાનું,
એ તમારું નીકટનું સચું
કે પીછાણવાળું હોય તો
(ધુવડ કાઢવું) મીઠા હોષ
સકે જ નહીં) તમારે તેનું સ્વાગત કરવું
પડે, તમે તેને ચાહ આપો, ગરમાગરમ
કુદની કાશી બનાવી પાવ, કે અત્યંત
સ્વાદીષ્ટ એવાં પકવાનો તેની આગળ રજુ
કરો, કુંકમાં તેને માટે ઓછા ઓછા યજ્ઞ
જાવ, છતાં તેના મુખ પર આનંદ, અહંશાન
કે તમારી તકલીફની કદરની એક પણ રેખા
ન પ્રગટે. એજ પ્રમાણે એ તમારે ત્યાં
અગ્નિ હોય ત્યારે તમે તેને હાથુત કરીને
કુતરાની માફક હાડી કાઢો ત્યારે પણ તેને
લગરીકે ક્રોધ ન યડે.

ન્યાતની વાંડીમાં—

ધુવડને તમે પુછો કે “કેમ શું ખખર?”
તો એ સામું કહે કે: “તમે આપો તે.”
એટલું એ ન સમજે કે તમે તેને કંઈ
નથી ખખર આપવાના હોત તો તેને
પુછત શાના?

કાંઈ સંગીતના જલસાની મઝા ઉડાડી
દેવાની તમારી ઇચ્છા હોય તો ઉસ્તાદ કે
ગાનારીની સાથે જો આર ધુવડો ખેંચાડવાં!
ગાનાર ગમે તેવું મીઠું સંગીત રજુ કરે,
ગમે તેવા આલાપ છોડે પણ આ ધુવડો
તો જીદદેવની મુર્તિશાં જીમ ખેંચાં હોય
તેમ ભાવવીહોણું મોડાં સાથે ખેંચી રહે.

ધુવડો તમને નાતની વા
ડીમાં મળ્યા આવે, મંદિરોમાં
મળ્યા આવે, અદાલતોમાં મળ્યા
આવે, છવનવું કાંઈ પણ
ક્ષેત્ર ધુવડ વીહોણું હોતું નથી.

પુરુષ ધુવડને તો ચલાવી
લેવાય પણ જે કમનસીબના
લલાટે ધુવડ સ્વભાવની લલના
મળ્યા હોય તે બીચારાના તો
પુરા ભોગ જ સમજવા.

છતી ધુવડ આખ્યાન
સમાપ્ત.

અદાલતોમાં—

સ્વદેશને ખાતર

[નવલિકા]

: લેખક :

ચન્દ્રકાન્ત પાઠક

સ્નેહ અને મુકુમારતા સાથે અહુલુત વીરતા, અતુલ સાહસ અને અપુર્વ આત્મભોગનું મીઠન જગતના ઇતીહાસમાં સ્થળે સ્થળે લેઈ શકાય છે. ઉન્નતીના પથે પગતા કોઈપણ દેશનો ઇતીહાસ એવો નહીં હોય કે જાહેનાં પ્રત્યેક પાત્ર સ્નેહ-સાત્ત્વ્યમાં વીહરતાં આશાધેયાં યુવક-યુવતીનાં અનેરું બહીષ્કારોથી રંગાયાં નહોય. કેમકે આત્મભોગ શીવાય વીજ્યની આશા રાખવી અસ્થાને છે.

કેવેરકી જુવાન હતો; તેની નસેનસમાં ઉત્સાહ અને સાહસનું ગરમ લોહી વહી રહ્યું હતું. માતૃભૂમિની અવદશાએ તેના પ્રતીભાભર્યાં ચહેરા પર સઘાયને માટે ગ્વાનીની છાયા પ્રસારી હતી, છતાં આગ્રહીની દીવ્ય જ્યોત્તી તેના ગમગીનું મુખ પર અખંડ પ્રકાશી રહેતી હતી. તેણે હૃદય કામળ હતું. પ્રેમના અંકુરો તેના જીવનમાં સ્ટુયાં હતા, પરંતુ સંસારીયાંના એ કૃષ્ણીક પ્રેમનો આસ્વાદ લેવા કરતાં સ્વદેશપ્રેમના જ્વલંત ઉપભોગની તેને લગની લાગી હતી. તેના ભોક્તા થવામાં જીવન સમર્પણને પણ તે ધન્ય અવસર માનતો હતો. કેવેરકી સ્નેહની પ્રતીમા હતો, લલીત લલનાનાં સ્નેહભીનાં સંબોધનોના તેણે મુખે અવસરો અનુલગ્યા હતા; પ્રભુધીનીના બાદુપીઠમાં એ રસીક હૃદય આનંદ મેળવ્યો હતો અને રસીકના રસવહનનાં અવગાહને તેણે પડીકને માટે કૃષ્ણીક મનાતા

સંસારમાં સ્વર્ગીય પ્રભાનો વાસ વીજાકર્યો હતો. તે રસીક હતો એટલું જ નહીં પરંતુ વીર પણ હતો. પોતાના કર્તવ્યપથે વીચરતાં કામીનીના કટાક્ષ તેને લાભાવી શકતા નહીં; તેની જીવન સહચરી પણ તેના જ સમાન વીરાંગના હતી. રશીયાને સ્વતંત્ર બનાવવા તેણે ભેખ લીધો હતો અને એ ભેખને તેની હૃદયવંદનાએ આદર્શ રીતે સફળ બનાવ્યો.

સંધ્યાનો સમય હતો. પાદરીની સ્થાને એક યુવાન આતુર બની પોતાની શંકા જણાવી રહ્યો હતો.

“પીતા; સાચો સૈનીક કેણુ છે?” યુવાને સવાલ કર્યો.

“દેશ સેવક” પાદરીએ હુંકો જ ઉત્તર આપ્યો.

“મનુષ્ય જીવનનો ધર્મ શું?” યુવાને ખીજી શંકા કરી.

“સ્વદેશ સેવા” પુનઃ એક જ શબ્દમાં જવાબ મળ્યો.

“વીશ્વમાં શાન્તી ક્યારે મળે?” અધીરા યુવાને ઉપરા ઉપરી સવાલો પુછવા ચાલુ રાખ્યા.

“કર્તવ્ય, પાલન થાય ત્યારે.” પાદરીએ જવાબ આપ્યો.

“જીવનની સફળતા ક્યારે કહેવાય?” વધુ શંકા પ્રગટ થઈ.

“સ્વદેશ સેવામાં પ્રાણ સમર્પણ થાય ત્યારે” ગંભીર બની પાદરીએ સમાધાન કર્યું.

“મુક્તી કપારે મળે?” આતુર યુવાન એક પછી એક શંકાઓ આગળ ધરતો ગયો.

“સ્વદેશ ખાતર દેહનાં દાન દેવાથી” આ છેલ્લા જ જવાબ હતો. પાદરી શાંત રહ્યો અને યુવાનના વીચારપ્રસંગ ધીરે ધીરે અતીન્ધ્રિય દૃષ્ટીથી નેત્ર રહ્યો.

અઢાર વર્ષનો ડ્રૂવેસ્કી સ્થીર બન્યો. શાન્ત રહ્યો. પરંતુ તેની એ શાન્તી લાંબો સમય ટકી નહીં તે એકાએક હસી પડ્યો; અને બોલ્યો “ખરેખર સ્વદેશને ખાતર?” તેનાં આતુર નયનો કોઈ વસ્તુની શોધમાં હોય એ પ્રમાણે ચોતરફ ફરવા લાગ્યાં અને જરાવાર થોભી પાદરીને સલામ કરી તે વીચાર કરતો ચાલતો થયો.

[૨]

અર યાહીનો જમાનો હતો અને નોક-રશાહીની બેલખાલા ચાલી રહી હતી. મુડીવાદીઓના અત્ય ચારમાં દીવસે દીવસે વધારો થતો જતો હતો. રંક શ્રમજીવીઓમાં અસંતોષની જગ્યાએ ચોતરફ ફેલાઈ ચુકી હતી અને આખા ય રશીયામાં ત્રાસનું વાતાવરણ છવાઈ રહ્યું હતું.

વીકાસોને પોષનારા, અન્નથી અખીલ જગતને જીવનદાન આપનારા રંક અને તીરપરાધી અસહાય પ્રજાજન પર નવા નવાં કર નોંખવામાં આવતા હતા અને દેશમાં જ્યાં નજર કરે ત્યાં દમનનાં તંડવ નૃત્યો બેલાઈ રહ્યાં હતાં.

આ રાજનીતીનો વીરોધ કરી દેશને અત્યાચારોમાંથી બચાવવાનો પ્રયત્ન કરનાર સેંકડો દેશભક્તોને ફાંસીને માથે લટકાવવામાં આવ્યા હતા; હજારો માણસો દેશનીકાલ થઈ સાધુખીરીયામાં પોતાના જીવનની અન્તીમ ધડીઓ ગણી રહ્યા હતા, મેસ્કોનાં નંકર-ગાર સમા અધાર કારાગૃહોની બીધણી કોટ-

નીસાની અદ્ભુત શાન્તી સર્વ પ્રસરી રહી હતી માત્ર કલ્પોક્ષવતાં પક્ષીનાં ફીડન અને ગુંજન કલ્પપ્રદેશ પર અથડાઈ રહ્યાં હતાં. વીરાટ જૂથોની ડાળીઓ પવન લહરીથી ઝૂંકી રહી હતી. ડ્રૂવેસ્કી અત્યારે કુદરતનો બોક્તા નહતો તેને તો પક્ષીઓના ગાનમાં તેમ જ જૂથોના નમનમાં માત્ર એક જ ધ્વની સંભળાતો હતો અને તે એ જ કે ‘સ્વદેશને ખાતર.’

પરીમલ બીના મંદમંદ સમીરમાં પથુ એક જ અવાજ ફેલાઈ રહ્યો હતો. ડ્રૂવેસ્કીથી અગાળુતા અને અનીચ્છાએ મોટીથી બોલાઈ જવાયું ‘સ્વદેશને ખાતર’ અરબમાં તેના એ ઉચ્ચારણનો પ્રતીધ્વની દરો દીશમાં પ્રસરી ગયો.

ટકીઓમાં સેંકડો જુવાનો ટળવળતા મરણને આધીન થતા હતા અને કેટલાય નીર્દોષ યુવાનોને વીદ્રોહી માની તોપના ગોળાથી છિરાડી દેવામાં આવતા હતા! રશીયામાં ભયાનક ખુનરેણ ચાલી રહી હતી. પરંતુ તે શા મારે? જવાબ માત્ર ‘સ્વદેશ ખાતર!’

પરંતુ આટલા આટલા બીધણુ અત્યાચારો સહન કરવા છતાંય રશીયન પ્રજાનો ઉત્સાહ અવશ્યનીય હતો. રાજશાહી સામે તેમણે મેદાનમાં ઝુકવતાં પ્રાણુની જરા સરખીય દરકાર કરી નહોતી. દેશના જુવાનો પ્રસન્ન થઈને જીવનની ધન્યપણે માનતા ફાંસીના માથે ચઢી પ્રાણુ લેનારી ફોરીને પ્રીયતમાના જેટલા આરથી સુખન કરી મરણને વધાવતા હતા! કારાગૃહોની બંધકર પાતનાને તેઓ મુક્તીના દાર માની વધાવતા હતા. અમાનુષી અત્યાચારોની ઝડીઓ વર્ષો હોવા છતાંય તેઓ એક માત્ર ‘સ્વદેશને ખાતર’ ઉત્સાહભર્યાં જણાતા હતા.

શરૂઆતમાં શાંતી અને સહનશીલતાનો માર્ગ સ્વીકારવામાં આવ્યો હતો પરંતુ સહનશીલતાને યે હદ તો હોય છે જ. ગ્રામના દમનનાં પુર નીરંકુશપણે વહેવાં શરૂ થતાં

પ્રજામાં પણ પ્રતીહીસાની લાગણી પ્રગટી અને ધીમે ધીમે એનાં અદાલતો સમસ્ત રશીઆમાં પ્રસરી ગયાં.

[૩]

સુ ય આથમી ગયો હતો. નતરે માર્ગે પર રોશનીનો ચમકાર પ્રકાશ ફેલાવી રહ્યો હતો એ સમયે જ પીચારોથી ઘેરાયલો ડ્રોવેસ્કી રસ્તા પરથી ચાલ્યો જતો હતો. આસપાસ શું બની રહ્યું છે તેનું તેને લેશ માત્ર પણ ભાન નહતું. તેનામાં માત્ર એક જ ધુન ભરાયલી હતી કે ‘સ્વદેશને ખાતર.’

“પેલાને સલામ કેમ ન કરી?” આગળ વધતા ડ્રોવેસ્કીના માર્ગમાં એક રૂપવતી બાળાએ વચ્ચે આવી પ્રશ્ન કર્યો. ‘એ તે કોણ મોટો હતો કે મ્હારે તેને સલામ કરવાનો જરૂર પડે? બેપરવાઈથી જુવાને ઉત્તર આપ્યો.

‘ઓળખો છો? એ ગ્રામના ખાનગી ફીપાહી છે’ અભીમાનથી ચોતરફ દૃષ્ટી ફેરવી દુર જતા એક માણસ તરફ ડ્રોવેસ્કીનું ધ્યાન ખેંચતાં તે સુકુમાર બાળાએ જણાવ્યું. અને આગળ બોલવા લાગી : “ડ્રોવેસ્કી તું ધણે જ પીચીત છે. ત્હારા પાછળ તો હું હોરાન થઇ ગઇ.” ઉત્તર માટે બાળા સત્તીત વદને તેના સામે નેઘ રહી.

‘કેમ?’ યુવાને હુંકો જ સવાલ કર્યો.

“ત્હારી સાથે મ્હને પણ હોરાનગતી થાય એવાં જ કામ તું દરરોજ કરે” નમ્ર છે.” રોષનો આડંબર કરતી તે બાળા બોલી.

“તો પછીથી તું મ્હારી પાસે શા માટે આવે છે? ચાલીજા. મ્હને તો એકલા રહેવામાં જ આનંદ મળે છે.” ડ્રોવેસ્કીએ એ સખ્તોચ્ચાર સાથે જ ત્યાંથી આગળ ચાલવું શરૂ કરી દીધું.

ડ્રોવેસ્કી હંમેશાં બેપરવાઈથી જ વર્તેતો. હોવાથી અધીકારીઓ તેના પર આંખ રાખતા હતા. આથી તેની બેપરવાઈથી શંકાગ્રસ્ત થતી તેની મીત્ર એને માટે ચીંતાતુર રહેતો.

“હું નહીં જવા દઉં” ફોરા આગળ વધી અને ચાલ્યા જતા ડ્રોવેસ્કીનો હાથ પકડી તેને રોક્યો.

“છોડી, દે, મ્હને જવા દે” ડ્રોવેસ્કીએ આગ્રહપૂર્વક જણાવ્યું.

“એટલામાં ગુસ્સે થઇ ગયા પ્રીય ડ્રોવેસ્કી?” ફોરાનાં સજળ નયનો ડ્રોવેસ્કીનાં નયનો સ્કામે સ્થીર થયાં તેના મનોભાવ અત્યારે દયાની પ્રાર્થના કરી રહ્યા હોય તેવા જણાતા હતા.

“ફોરા દીલગીર શા માટે થાય છે.” આત્માસન આપતો ડ્રોવેસ્કી બોલવા લાગ્યો “મ્હને ગુસ્સો આવ્યો છે એમ જાણું કહે છે? પરંતુ મ્હારે ઉતાવળનું કામ હોવાથી જવાની, એકદમ જરૂર છે.” એટલું કહેતાં ડ્રોવેસ્કી આગળ વધવા લાગ્યો.

“થોડાક સમય રોકાઇ પછીથી ભણે ના” ફોરા તેને રોકવાના આગ્રહ સાથે બોલી.

“લીલબ થાય છે ફોરા, દુરાગ્રહ ન કર” ડ્રોવેસ્કી કિન્મત્ત સમો ચાલવા લાગ્યો આજે એના મનમાં બસ એક જ વાત હતી-તેના ઉરના ઉંડાણમાંથી માત્ર, એક જ પ્રતીધ્વની ઉડી રહ્યા હતા કે ‘સ્વદેશને ખાતર’.

ડ્રોવેસ્કી એક પણ પળ રોકાયાં મીચાય ત્યાંથી ચાલતો થયો, તેને નેતી સ્થીર

ચીત્રવત બનેલી ફોરા રતંબી ગણ પરંતુ કાંઈક વીચાર આવતાં તે પણ મંદ મંદ પગલે વીચારપ્રસ્ત દશામાં લેને પગલે પગલે અનુસરવા લાગી.

ડ્રોવેસ્કીની નજર પાછળ પડી અને તેણે ફોરાને આવતી જોઈ, તે થોભ્યા અને આવેશથી બોલ્યા : “ફોરા, તું કેમ આવી ? મારો પીછો લેવાનું તને કાણે કહેવું હતું ?” ડ્રોવેસ્કીના વીચારો અત્યારે જુદાજ પ્રદેશમાં રમવા હતા માનવજીવનના કર્તવ્યથી વીચરવા તે ઇત્સુક બની રહ્યો હતો પરંતુ ફોરાના રનેલ-બંધનથી તેમાં વીક્ષેપ ન પડે એટલા માટે તે આટલા સાવધ રહેતો હતો.

ફોરા નીરતર રહી, ડ્રોવેસ્કીના આવેશનો જાણે મહર્ષિ સત્કાર કરતી હોય તે

[૪]

મુઠ્ઠીમાંથી થઈ ચુકી હતી. ચોતરફ ઘાઠ અંધકાર છવાઈ રહ્યો હતો. આખી ગલીમાં નીરવતા પ્રસરી રહી હતી.

પોતાના દીવાનખાનામાં ડ્રોવેસ્કી આમતેમ આંટા મારી રહ્યો હતો. ધડીકમાં ઉભો રહેતો વળી કાંઈક નીશ્ચયપૂર્વક બબડતો તે ટેબલ પાસે બેઠો. અત્યારે તેના ચહેરા પર નીશ્ચયની છાપ જણાતી હતી. કાંઈક સંતોષ અને શાન્તીનું તેમાં મીલન જણાતું હતું. ધમ્મીત કાપની સીધી માટેનો માર્ગ મળતાં માનવીને જેટલો આનંદ થાય તેટલો આનંદ આ જુવાન ડ્રોવેસ્કીને ત્યારે થઈ રહ્યો હતો. તેણે આસ્તેથી ટેબલનું ખાનું ખેંદ્યું અને તેમાંથી એક રીવાલ્વર બહાર કઢાડી. વારંવાર તપાસી, તેની પરીક્ષા કરી અને નળીને સાફ કરી અંદર છ કણસ ચઢાવ્યા. ડ્રોવેસ્કી ઉભો થયો. ઓવર કોટ પહેરી લઈ અંદર રીવાલ્વર છુપાવી આસ્તેથી બહારથી તરફ આગળ વધ્યો પરંતુ થોડાં

પ્રમાણે અવનત મસ્તકે તે ઉભી રહી. તુરંત જ ડ્રોવેસ્કી આગળ વધ્યો અને પાસેની એક સાંકડી ગલીમાં અદૃશ્ય થઈ ગયો. ફોરાએ ઉંચું બેંધું, તેની સ્થિતિ આજે વીવાદમય બની ગઈ હતી. ડ્રોવેસ્કીની ધમ્મજ તે સ્લમજતી હતી. તેની સાહસીક વૃત્તિની લેને જાણ હતી એટલે જ તે આટલી મુંઝાતી હતી. ઝરશાહીની તીરંધી નજર એ જુવાન પર ક્યારની ય ઠરી હતી. વીચાગનો વીચાર આવતાં સુકુમાર ફોરાનાં નયન યુગલમાંથી બે અશ્રુ તેના મુઠાખી કપોલ પર રેલાયાં. તે પણ ગલીમાં દાખલ થઈ અને ડ્રોવેસ્કીના મકાનમાં જઈ તેની સીડીનાં પગથીયાં આગળ છુપાઈને બેઠી.

તે વખતે રશીઆની ભુમી પર રાત્રીની કાળી છાયા વીરતરી રહી હતી.

ડગલાં ચાલી તે અટકી ગયા. પોતે માંધ ભુલતો હોય તેવો ખ્યાલ આવતાં સહસા પાછો ફર્યો, તેણે એક પેટી ખોલી અને અંદરથી છપ્પી કઢાડી તેને ધ્યાનપૂર્વક નીકાળી ખાત્રી થતાં ખીસ્સામાં રાખી સ્વસ્થતાથી દાદરનાં પગથીયાં ઉતરવા લાગ્યો.

છેલ્લા પગથીએ પહોંચતાં તેના પગને કાંઈ કોમલ વસ્તુનો સ્પર્શ થતાં તે સાવધ થયો. હાથ વીસ્તાર પર ગયો અને એક જ ફાળુમાં ફરેલું પ્રસંગ બનવાનો અવસર આવી ઉભો. પરંતુ તત્કાલ અવાજ આવ્યો.

“મારા ડ્રોવેસ્કી તેને ધજા તો નથી યકને ?” ફોરા ઉઠી અને તેની સ્થાને આવી ઉભી.

“ફોરાઈન તું અહીંયાં ક્યાંથી ?” ડ્રોવેસ્કી ઉભો રહ્યો.

“અત્યારે ક્યાં જાય છે ?” ઉત્તર આપવાને બદલે ફોરાએ સ્થાને જ સવાલ કર્યો.

“પહેલાં તું કહે કે આટલી મોટી રાત્રે તું અહીં આં રા માટે આવી હતી?” ડ્રેવેસ્કીએ પુછ્યું.

“તે ન જણાવું તો?” ફોરાએ દૃઢતાથી જવાબ આપ્યો.

“તો હું પણ નહીં જણાવું કે અત્યારે હું ક્યાં જઈ છું.” તેટલી જ દૃઢતાથી ડ્રેવેસ્કીએ જણાવ્યું.

“શું તું ખરું જ કહે છે?” ડ્રેવેસ્કી આગળ વધ્યો અને ફોરાનો હાથ પકડ્યો.

“ત્યારે શું તને એ ખોટું જણાય છે.” ફોરાના મ્હાન સુખાવી દે પર સ્મીતની આછી છાયા ફરકવા લાગી પરંતુ અંધકારમાં ડ્રેવેસ્કી તે નેહ શક્યો નહી, છતાં તેનો અવાજ તેરા ઉર-લાવોની સાક્ષી આપી રહ્યો હતો.

“પ્રીય ફોરા, ડ્રેવેસ્કી અધીર બન્યો. અલ્પ સમયને માટે તેના હૃદયમાં પ્રીય-તમાની મુતી જગાઈ ગઈ. ફોરાના મંત્રુલ શબ્દોએ તેના હૃદયમાં શાન્ત બનેલા પ્રેમને પુનઃ જાગૃત કર્યો. તે આગળ વધ્યો અને એ દૂરસીકાને પોતાના બાહુધારામાં સમાવી દીધી. ડ્રેવેસ્કી દીવાનાની માફક તેના મોં તરફ એક દ્રષ્ટીએ નેહ રહ્યો.

“પ્રીય ડ્રેવેસ્કી, મ્હારું કહ્યું માનીશ?” દયાની પ્રાર્થના કરતી હોય તેવા અવાજે ફોરાએ વીનંતી કરી.

“શંકા શા માટે કરે છે ફોરા, માનવા જેવું હશે તો અવશ્ય માનીશ.” ડ્રેવેસ્કીએ સંદોષ ઉત્તર આપ્યો.

“મ્હારે એ ઉત્તર નથી નેહતો પ્રથમ વચન આપ કે મ્હારી માગણીનો સ્વીકાર કરવામાં આવશે.” ફોરાના અવાજમાં સ્પષ્ટતા નોતી.

ધાડ અંધકારમાં આ ઉભય પ્રેમીના ચહેરા પરના ફેરફારો નેહ શકતા નહોતા.

ફોરાનના અંતિમ ઉચ્ચારણે ડ્રેવેસ્કીના હૃદયમાં શંકા જન્મી અને પોતાના દુઃશ્ર-ગ્રહથી તેને આઘાત થતો હોય એવો ખ્યાલ આવવા માગ્યો; જેથી તે સીડીના પગથીયાં ચડકવા લાગ્યો. બન્ને પ્રેમીહૃદયો એકરૂપમાં આવ્યાં ડ્રેવેસ્કીએ ખતી તેજ કરી તો તેના આશ્રય વચ્ચે પોતાની હૃદયરાશી ફોરાનનાં નયનોમાંથી આંસુ વહી રહેલાં જણાયાં.

આ અશ્રુપ્રવાહને ફોરાન રોકી શકી નહી ડ્રેવેસ્કી આગળ વધ્યો અને તેને આશ્વાસન આપવા લાગ્યો. “ફોરાન, શા માટે આટલી શોકાતુર થાય છે?” ઉત્તરની આશા રાખતો ડ્રેવેસ્કી તેની રહાંએ ખાતર નયને નેહ રહ્યો.

પરંતુ ઉત્તર ન મળ્યો.

અધીર ડ્રેવેસ્કીથી વધુ સમય સ્વસ્થ ન રહેવાયું, ફોરાના અશ્રુથી તેનો ચહેરો પણ મ્હાન થવા લાગ્યો, પુનઃ ગળગળીત કંઠે તેણે એ જ સવાલ કર્યો.

“ડ્રેવેસ્કી, મ્હારી એક માગણી સ્વીકારીશ?” કાંઈક શાન્તી અનુભવતાં ફોરાન સવાલ કર્યો.

“જરૂર” મંત્રમુગ્ધ બની ડ્રેવેસ્કીએ તુરંત જ ઉત્તર આપ્યો.

“તો પ્રભાતે જ મોસ્કો શહેરનો ત્યાગ કરી ચાલ્યો જા.” ફોરાનની આરા થઈ.

વીનંતી મીશ્રીત આરા સાંભળતાં જ ડ્રેવેસ્કીના મસ્તક પર જાણે વીજળી તુટી પડી હોય તેવી તેની સ્થિતિ થઈ ગઈ.

“ફોરા, એ પ્રભાતે કરવાનું કાંઈ કારણ?”

“કારણ જાણવાની જરૂર નથી. માત્ર એટલું ધ્યાનમાં રાખ કે તું મ્હારી સાથે વચનથી અંધાઈ ગયા છે.”

“ફોરા, પણ કારણ તો બતાવ.” દીગ્મુગ્ધ બની ડ્રેવેસ્કીએ ફરીથી પણ એ જ સવાલ કર્યો.

પણ સુકુમાર ફોરામાં ત્યારે ઉત્તર આપવાની તાકાત નહોતી, ડ્રોવેસ્કીના ગ્રેમમાં તે દીવાની બની મઘ હતી અને તેની સલામતી માટે જરૂર પડે પ્રાણ અર્પવા પણ તે સદાય તત્પર હતી. તેનાં નયનોમાં અપરિ-રત અશ્રુધારા વહેવા લાગી. પોતાના હૃદય-રામની વીશાળ છાતી પર આથપ લેતાં તે માત્ર એટલું જ બોલી : પ્રીય ડ્રોવેસ્કી, તું જ મારું સર્વસ્વ છે.”

[૫]

સુરના સોનેરી કીર્ણો મોસ્કો પર પ્રસરી રહ્યા હતાં. શહેર બહાર જવાના દરવાજાની પર પહેરેગીરો પોતાની ફરજ બજાવવા સજ્જ થઈ ઉભા હતા; એટલામાં એક ઘોડેસ્વાર ત્યાં આવી અને દરવાજો ખોલાવવા માટે પ્રયાસ કરવા લાગ્યો. દરવાજા ખોલવામાં આવ્યા પરંતુ પહેરેગીરોએ એ જુવાન ઘોડેસ્વારને આગળ જતાં રોક્યો.

“હમારું નામ ?” નાયકે આગળ આવી સલામ કર્યાં.

“રોમનવીચ,” ઘોડેસ્વારે હુંકો જ ઉત્તર વાળ્યો.

“ક્યાં જાઓ છો ?” નાયકે પુછ્યું.

“બહાર જંગલમાં” શાન્ત મુખમુત્તએ ઘોડેસ્વારે જવાબ આપ્યો.

“કેટલે દુર જશો ?” વધુ તપાસ થવા લાગી.

“માત્ર બે ત્રણ માઈલ” શાન્તીથી જવાબ મળ્યો.

“શું કામ છે ?” નાયકે સત્તા વાપરવા માંડી.

“બળતણ લેવા જવું છે” વીચાર કર્યા શીવાય જ ઘોડેસ્વારે ઉત્તર વાળ્યો.

“તે માટેની રજા ચીઠ્ઠી ક્યાં છે ?”

નાયક એક ડબલું આગળ વધ્યો.

ઘોડેસ્વાર યુવાનનાં ચંચળ નયનો ચોતરફ ફરવા લાગ્યાં.

હવે ડ્રોવેસ્કીના ઘેરની પણ સીમા આવી લાગી : ‘તેણે’ કડીન હૃદય પ્રીયાના એ કશ્ચુકાપથી દ્રવી ગયું અને તે પણ તેની સાથે બાલકની માફક રોવા લાગ્યો !

નીશાનાથ આકાશ અટારીએ ખેંચી રહ્યો હતો ડ્રોવેસ્કીના મકાનની ખુલ્લી બારીમાંથી તેનાં કીર્ણો અંદર પ્રવેશી એ ગ્રેમીયુગલને ચંદ્રીકાથી નવરાવવા પ્રયત્ન કરતાં હતાં.

ઝરશાહીના દોરમાં બહાર જતા આવતા માણસો પર સખ્ત ચોકસાઈ રાખવામાં આવતી હતી અને તે કાયદાને આધારે જ બહાર જવાનો પરવાનો એ જુવાન પાસેથી માંગવામાં આવ્યો હતો.

પરવાનો કે ઉત્તર કાંઈ પણ ન મળવાથી નાયકનો ગુસ્સો વધ્યો અને ગુસ્સાબર્યા અવાજે તેણે ફરીથી તેની માગણી કરી.

છતાં એ ગુસ્સાની પેલા જુવાન પર લેશ માત્રે અસર થઈ નહીં. તેણે પુનઃ ચોતરફ દૃષ્ટી ફેરવી, ઘોડાની લગામ બરાબર સંભાળી અને ખીસ્સામાંથી રીવાલ્વર કઢાડી. નાયક તથા પહેરેગીરો સાવધાન થાય તે પહેલાં તે રીવાલ્વરમાંથી ધોડાધડ ગોળાઓ છુટવા લાગી. બન્ને પહેરેગીરો તેમ જ નાયકને ઠાર કરીને જુવાને ઘોડાને દબાવી મુક્યો. બાકી રહેલા ચીપાહીઓ પાછળ દોડી ગોળાઓ છોડવા લાગ્યા પણ વ્યથા! ધનુષ્યમાંથી છુટવા તીર પ્રમાણે પોતાના સ્વારને લઇને ઘોડો ક્યારનો ય અદસ્ય થઈ ગયો હતો.

આ ઘટના બન્યાને બરાબર ત્રણ દિવસ વીતી ગયા. શહેરના મુખ્ય મુખ્ય વીભાગમાં તોટીમો ચોટાડેલી જગ્યામાં આવતી હતી તેમાં મોટા અક્ષરોથી આમ લખેલું હતું.

૧૫,૦૦૦ રૂબાહ ઇનામ

રાજદ્રોહી નીહીલીસ્ટ દળનો મુખ્ય મંત્રી ઇવાન ડ્રેવિસ્કી રાજ્યના અમલદારોનાં ખુન કરી મોરડોથી ન્હાસી છુટ્યો છે. તેને મરણ પામેલી અગર છવતી દશામાં સરકાર સમક્ષ રજુ કરનારને ઉપરતું ઇનામ આપવામાં આવશે.

(સહી) પ્રી-સ રૂઝાવીચ.

[૬]

તેજ દીવસની મધ્યરાત્રીના અંધકારમાં મોરડો શહેરની જનતા નીંદ્રાના અંકમાં આરામ લેતી હતી. પરંતુ ફ્લોરાના હૃદયમાં ત્યારેય આત્મ નહોતો, તેના ચીત્તને શાન્તી ન હતી. એ જ વખતે તેના કાન પર પોતાના સંબોધનનો પરીચીત અવાજ અથડાયો. વીચાર તંદ્રામાંથી એકાએક જાગૃત થતાં તેણે પ્રશ્ન કર્યો. પ્રશ્નનો ઉત્તર મળ્યો અને તેની સાથ જ હતાશ ફ્લોરામાં નવ-જેતનનો સંચાર થયો, તે ઉઠી અને તત્કાલ આરણ્ય તરફ દોડી ગઈ.

ડ્રેવિસ્કી એકદમ અંદર આવી જમીન પર ખેસી ગયો. શ્રમનાં દરેક ચીન્હ તેના પર સ્પષ્ટ તરી આવતાં હતાં તેનાં કપડાં ધુળથી ઢંકાઈ ગયાં હતાં, બાલ અસ્તવ્યસ્ત હતા અને પરીનાથી તેનો દેહ દેખાજેય થઈ ગયો હતો. જરા વીશ્રાન્તી લઈ તેણે પાણી માગ્યું અને જલપાન કરી સ્વસ્થ થતાં તે બોલ્યો: “પ્રિય ફ્લોરા, કદાચ આ આપણી આખરી મુલાકાત બને હવે આ.....” તેનાથી ન બોલી શકાયું ફ્લોરા સમાન સુકુમાર બાળાના પ્રેમ સ્મરણે તેને હતાશ બનાવ્યો. “પ્રમુતી ખાતર આવા શબ્દો ન બોલ ડ્રેવિસ્કી,” ફ્લોરાએ સજળ નયન-શાન્તવન આપતું શરૂ કર્યું.

જાહેરાત વાંચવા માટે લોકોનાં ટેગેટાળ દામ દામ એકઠાં થયાં હતાં. બધે આશ્ચર્ય, શોક અને આનંદનું વાતાવરણ છવાઈ રહ્યું હતું.

પણ ફ્લોરાએ તો સ્તબ્ધ જ બની ગઈ હતી. આશ્ચર્ય અને શોકની હાથા તેના વદન મંડળ પરથી ફરકી જતી હતી. આશ્ચર્ય બાળા મંદ મંદ ડગલે વીચારમરત દશામાં તે સ્થળનો ત્યાગ કરી ચાલતી થઈ.

“નહીં ફ્લોરા, સાચું જ કહું છું. છુપી પોલીસના માણસો મ્હારી પાછળ ફરી રહ્યા છે, જેથી મ્હારે સત્વર જ આ દેશનો ત્યાગ કરવો પડશે. પરંતુ.....” ડ્રેવિસ્કી સુપ રહ્યો. નીરાશાભર્યાં તેના મુખ પર એકાએક ઉત્સાહની રેખા અંકીત થતી જણાવા લાગી. ઉત્સાહથી તે બોલ્યો: “નહીં, નહીં” એ કદાપી બને તેમ નથી. પ્રિય માતૃભૂમીનો ત્યાગ મ્હારાથી કદાપી થઈ શકનાર નથી. તેની સેવામાં અર્પણ થતા છવનથી મ્હારા અણુએ અણુમાં આનંદનાં પુર ફરી વળે છે. અહા! માતૃભૂમીની સેવાના અર્થે મરણ! કેટલો સુખદ પ્રસંગ!” ઉત્તેજિત યુવાન એકદમ ઉભો થઈ ગયો અને બોલ્યો. “પ્રિયા, વીલય આપ જાઉં છું.” તે ફ્લોરા સ્કામે નેહ રહ્યો આ વખતે તેના ચહેરા પર અતેરા જ પ્રકાશનું તેજ ચમકી રહ્યું હતું.

ફ્લોરા તેના ગળાની આસપાસ હાથ વીંટળાતી પોતાનાં આંગળાંથી એનાં મેલાં કપડાં પર પ્રેમથી હાથ ફેરવવા લાગી. એનાથી બોલી શકતું નહોતું. પણ તેની અખિ કંઈ કંઈ યાચના કરી રહી હતી.

“ફ્લોરા, એટલું તું ધ્યાનમાં રાખજે કે તારો ડ્રેવિસ્કી કાયરના મોતથી મરનાર નથી. જ્યાં સુધી તેના હાથમાં હથિયાર

છે ત્યાં સુધી કોઈ પણ દુસ્મન લેને સ્પર્શ કરે એ કરવા સમર્થ થઈ શકવાનો નથી.” ફોરારના સુવાળા બાલ પર ડ્રોવે-સ્કીના હાથ પ્રેમથી ફરવા લાગ્યા.

પરંતુ તેના એ આશ્વાસનની ફોરાર પર કોઈ પણ અસર થતી જણાઈ નહીં.

“પ્રીય ડ્રોવેસ્કી, મને સાથે નહીં લે?”

પોતાના હૃદયની લાવના તેણે બક્ત કરી.

“નહી, ફોરાર હજી એ સમયને વીલંબ છે. રશીયાના બધા મદદો હજી મરી પરવાયાં નથી. ક્રાંતીયત્વનો આરંભ થઈ ચુક્યો છે, માત્ર તેની પુર્ણાહુતી બાકી છે. તું જાણે છે કે રશીયાનો એકેએક જુવાન મતીલી સાથી પ્રાગલ બની રહ્યો છે. ફોરાર, એક સમય આવશે ત્યારે તારા સમાન સુકોમલ બાળા-એને પણ રણયંત્રીના સ્વાંગ સજવા પડશે પરંતુ હજી તેને થોડી વાર છે. માટે મને રજા આપે; કેમકે આજે એક મહત્વના કામને મેં હાથમાં લીધું છે.” ફોરારના બાહુપાશમાંથી મુક્ત થવા ડ્રોવેસ્કી પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો.

“પ્રીયતમ, રશીયાના સ્વાતંત્ર્ય છતીકા-સમાં અમરતા મેળવજે, જ સુખિયી સીધાવ.” ફોરાર તેના માથામાંથી દુર ખસી ગઈ તે અત્યારે એક અબળા નહોતી પરંતુ

[૭]

નીહીલીસ્ટ દળની ગુપ્ત સમીતીની આજે બેઠક મળી હતી. તેમાં જુલમગાર પ્રીન્સ રોવીચના પુત્રનો પ્રશ્ન ચર્ચાનો હતો.

પ્રીન્સ રોવીચની જુલમ જહાંગીરીયી રશીયન પ્રજા ત્રાસ પોકારી ગઈ હતી. એની નીલંબતાથી સડુનાં મન ઉત્ક્રાંત રહ્યાં હતાં. ઝારના જમણા હાથ સમા એ પ્રીન્સ રોવીચના અસીમ અત્યાચારથી દેશભરમાં જાપાનકતા

સ્ત્રી સુલભ સુકુમારતાનો ત્યાગ કરી વીરા-ગત્યા બની હતી.

બંને પ્રેમીઓ અંતીમ વીદાય લઈ છુટાં પડ્યાં જોતજોતામાં ડ્રોવેસ્કી નજર ખંડાર નીકળી ગયો : તેની અગત્યા અને વીરતાથી મુગ્ધ થતી ફોરાર તેના ગમનની દીશા તરફ જોઈ રહી.

પરંતુ તેના એ ધ્યાનનો ભંગ થયો લગભગ પચાસ જેટલા સૈનીકોએ તેને મકાનને એકાએક ઘેરા નાખ્યો.

ચાર સૈનીકો ઉપર આવ્યા. ફોરાર ત્યારે શાન્તીથી બેઠી હતી.

“ડ્રોવેસ્કી ક્યાં છે?” સત્તાનો ગર્વ મજબૂત લાગ્યો.

“કાણુ ડ્રોવેસ્કી? કોને પુછો છો?” બેપરવાઈથી ફોરારએ જવાબ આપ્યો.

‘વાહ, શું બોળી છે? ક્રી! હમણાં તો તેને આ મકાનમાં દાખલ થતાં અમે જોયા છે અને કેટલી અજ્ઞાણતા બતાવે છે?” ફોરાર રહામે ભરેલી બંદુકે એક સૈનીક ઉભો રહ્યો અને બાકીનાઓ મકાનના ખુલ્લે ખુલ્લા શોધવા લાગ્યા. પરંતુ ડ્રોવેસ્કીનો કોઈ પણ પત્તા ન મળી શકવાથી નીરાશ બની ફોરારને ગીરફતાર કરી ચાલ્યા ગયા.

ફોરાર રહી હતી. તેના પુત્ર માટે ચાર ચાર વખત પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યા હતા છતાં તેમાં પ્રયાસ કરનારાઓને નીબંધતા જ સાંપડી હતી.

સત્તાનું શમકાજ શરૂ થયું. રોવીચના પુત્રનો ઠરાવ રજુ કરવામાં આવ્યો. ચોતરફ શાન્તી છવાઈ ગઈ. પ્રસુખે ઉભા થઈ અસર-કારક ભાષામાં તેની ત્રાસ નીતીનું વર્ણન કર્યું. અને જુવાનોને આગળ આવવા પડકાર કર્યો.

પ્રોત્સાહીત બનેલા મંડળમાંથી અણનમ આગળ આવ્યા. સર્વના મુખ પર આનંદની છાયા ફરકવા લાગી. એ યુવાનેને વધાવી લેવા માટે તાળીઓના થતા ગડગડાટમાં ફરે-કના હાથ અટકી ગયા. સર્વતું ધ્યાન એક તરફ ખેંચાયું.

“સમાને મ્હારી પ્રાર્થના છે કે આ શુભ કાર્ય માટે મ્હને એક વખત તક આપવી નેહએ.” પોતાના સ્થાનેથી ઉભા થતાં

[૮]

આ જે ફોરારના ન્યાયતું નાટક લજ્જ વવાતું હતું. રાજદ્રોહીઓના મુક-દમા નેક્તી ચાર દીવાલો વચ્ચે જ ચાલતા હતા.

ન્યાયાસન પર પ્રીન્સ રૂઝવીચ પુર દમા-મમાં ખીરાગ્રોહા હતા.

ફોરારને બંદીવાન દલામાં હાજર કરવામાં આવી.

અને તપાસતું કામકાજ રાફ થયું.

ન્યાયાધીશે પુછ્યું :

“તમારું નામ?”

આરોપીએ શાંતીપૂર્વક કહ્યું:

“ફોરારાહન.”

“ટૂકાણું?”

“મેડલીન સ્ટ્રીટ.”

તમારા ઉપર જે આરોપ મુકવામાં આવ્યો છે તેની ત્હમને ખબર છે?”

“કયો આરોપ?”

“ફોરેસ્કીને ત્હમે ઓળખો છો?”

“હા.”

“તે હાલમાં ક્યાં છે?”

“ખબર નથી.”

“તે દીવસે તે ત્હારે ત્યાં આવ્યા હતા?”

“હા.”

મુખ્ય મંત્રી ઇવાન ફોરેસ્કીએ નમ્રભાવે માગણી કરી.

જ્યાં મળીને ચાર ઉમેદવારો આગળ આવ્યા ત્હમના મુખમંડળ પર અલૌકિક તેજપુંજના પ્રકાશ ચમકી ન્હા હતા.

એ ચારેયના નામની ચીટી નાખવામાં આવી. પ્રમુખે એક ચીટી ઉપાડી. ‘ઇવાન ફોરેસ્કી’ નામ પોકારતાં સલામાં ચોતરફથી તાળીઓના ગડગડાટનો ધ્વની કેટલાક સમય માટે ગાછ રહ્યો.

“તે નીહીલીસ્ટ છે એ ત્હને ખબર છે ? ‘નહીં.’”

“તું જુલું બોલે છે. એ બાબતની ત્હને જાણ હોવી જ નેહએ. વાફ, શુભ સમી-તીની બેઠક ક્યાં મળે છે?”

“એની મ્હને ખબર નથી.”

“કેટલું અસત્ય! એની સાથે ત્હારે પણ સંબંધ હોય એમ જણાય છે. તું પણ શીક્ષાને માટે લાપક છે.”

‘હું નીર્દોષ છું.’

“એક રાજદ્રોહીને આશંક્ય આપવાનો અપરાધ શું અક્ષમ્ય છે?”

“ન્યાયી સારકે અગર તો ત્હેની રાજનીતીતું ઉલ્લંઘન કરવું એ પ્રત્યેક દેશલક્ષ્યતું જીવન કર્તવ્ય છે.”

“જે તું ફોરેસ્કીનો પતો આપશે તો ત્હને મુક્ત કરવામાં આવશે.”

“જ્યાં સુધી આ દેકમાં પ્રાણ હશે ત્યાં સુધી તો એ કાર્ય બની શકનાર નથી.

‘કુમારી, જરા વીચાર કર. ત્હારી ન્હાની ઉમર જોતાં મ્હને તારી દયા આવે છે.”

“પ્રીન્સ, ત્હમારી એ દયા કરતાં મૃત્યુની યાતના અધીક શ્રેયસ્કર છે.”

‘બોળી છોકરી, વીચાર કરવાં માટે ત્હને હું સમય આપું છું. તું ત્હને જીવનનો જરાપણ મોઢ નથી?’

‘દેશદ્રોહી બની જીવવા કરતાં દેશને ખાતર પ્રાણ સમર્પણ કરવો એ મારે મન વધુ આનંદનો પ્રસંગ છે.’

‘હડીલી છોકરી, તો ત્હારાં કર્મોના ફળ ભોગવી લે. રાજદ્રોહના આરોપસર ત્હને હું પ્રાણદંડની સજા ફરમાવું છું, અને ત્હેનો અમલ તારીખ ૨૭ મી જુલાઈએ કરવામાં આવશે.’

પ્રસન્ન વદને ફેરાએ શીક્ષાનો સ્વીકાર કરતાં પ્રાન્સનો આભાર માન્યો. ત્હેના રોમે-

[૯]

આજે તે ૨૭ મી જુલાઈની બપોર તારીખ હતી. સાંજના પાંચ વાગ્યાનો સમય થયો હતો.

એક ઉંચા યાંત્રિકાની આલુઆલુ લાકડાંનો ઢગ રચવામાં આવ્યો હતો અને ત્હેના પર પુષ્પાનુજ સમી સુકુમાર ફેરાને ઉભી રાખવામાં આવી હતી. ત્હેના ચહેરા પર આનંદ જણાતો હતો. પરંતુ કાંઈ ઉંડી ચીંતાથી ત્હેનાં નયનો ચોતરફ દોહની શોધમાં હોય તે પ્રમાણે ફરી રહ્યાં હતાં.

અત્યારે રાજદ્રોહી ફેરાની શીક્ષાનો અમલ થવાનો હતો. ચોતરફ સશસ્ત્ર સૈનીકોનો પહોરો ગોઠવી દેવામાં આવ્યો હતો. પ્રીન્સ રોબીય બીજા અમલદારો સાથે એ અમાનુષી લીલા જોવા ત્યાં હાજર થયો હતો. ત્હેમણે બંધાઓએ ચોતાની બેઠક એક ઉંચી અને સલામત જગ્યાએ લીધી હતી. એક ન્હાનકડા અને સુકુમાર શરીરનો નાશ કરવા માટે સશસ્ત્ર સૈનીકોની ન્હાની સરખી ફેજ હાજર રાખવામાં આવી હતી!

“હજી પણ જો તું ફેરાની પત્ની આવે તો છુટી રહે તેમ છે.” પ્રીન્સ રોકો-

રોમમાંથી અત્યારે અલોપીક પ્રભા વીસ્તરી રહી હતી.

સૈનીકો આગળ આવ્યા અને બંદીવાન દશામાં જ ફેરાને લઈ આવ્યા. પ્રાણદંડની સજા પામેલા અપરાધીઓ માટે રાખેલી અંધારી કોટડીમાં ત્હેને રાખવામાં આવી.

આજે ૨૨ મી તારીખ હતી. હજી સમના અમલમાં પાંચ દીવસનો વીલંબ હતો.

જતાં ફેરા શાંત દેખાતો હતો માત્ર ત્હેનાં મોંમાંથી એક જ ઉદ્ગાર નીકળતો હતો. ‘તું પ્રીય ફેરાની અંતીમ મુલાકાત નહીં થાય!’ એ જ માત્ર ત્હેની અભીલાષા હતી.

વીચે ફેરાને છેલ્લી વાર સલાહ આપી પણ ફેરાએ તીવ્રકારથી ચોતાવું ચીતવણી મસ્તક બીજી દોશમાં ફેરવી નાખ્યું.

આજ ફરમાવવામાં આવી. જુમ્યા વર જોવા સૈનીકો આ આજના અક્ષરો પુરા થાય તેટલામાં તો આગળ વધ્યા અને લાકડાંનો ચોતરફથી અગ્ની સળગાવવામાં આવ્યો. ત્યારે ભડભડતા અગ્ની વચ્ચે ઉભેલી ફેરા મૃદુ સ્મીત સાથે સ્પર્શવંદનાવું ગીત ગાઈ રહી હતી.

જે સ્થળે રાજ્યનો અધીકારી વર્ગ એકત્ર થયેલ હતો ત્હેમાંથી બરાબર તે જ પળે એક યુવાન આસેથી બહાર આવ્યો અને ચીતાની પાસે આવી મોટેથી બોલ્યા: “બંધાવ ફેરાની ક્યાં છે તે હું બતાવું છું. માટે મ્હને ‘બંધામ મલકું’ જોઈએ.” યુવાન ધીરતાથી ઉભો હતો.

સળગાવું બંધાવ ત્હેના તરફ સ્થિર થયું હતું.

‘ક્યાં છે?’ પ્રીન્સે પૂછ્યું.

“પકડી રહેશો?” યુવાને દહનાથી જવાબ આપ્યો.”

‘હા’ તેટલી જ સત્તાથી પ્રીન્સે પણ સ્લામો ઉત્તર વાળ્યો.

“તો પકડો. ડ્રોવેસ્કી છવતો—બગતો ત્હમોરી સન્સુખ હાજર છે.” યુવાન એ શબ્દો સાંચ ચીતા પર ઉભેલી ફોરો પર ત્વરિત દૃઢી નાખી સજ્જ થયો.

અગ્નીની જવાલા હજી ફોરોના અંગ મુધી પહોંચી શકી નહતી.

સૈનીકો પકડ્યા માટે દોડાદોડ કરવા લાગ્યા પરંતુ ડ્રોવેસ્કીની રીવાઈવર તૈયાર જ હતી. ઉપરા ઉપરી ચાર ગોળીઓ છુટી અને અગ્નીમાની તથા અત્યાચારી પ્રીન્સ ફોરોનીય મુડદું બનીને પોતાના આસન પરથી જમીન પર ગબડી પડ્યો! આ અકસ્માત પ્રસંગથી સહુ કોષ સ્તબ્ધ બની ગયા.

“ક્રાન્તી અમર રહો.” ડ્રોવેસ્કીએ ગગન-ભેદી અવાજ કર્યો.

તુરંગના દરવાજા તુટવા લાગ્યા. જનતાએ અવાજને વધાવી લીધો. સૈનીકો ગભરાઇ ગયા.

ડ્રોવેસ્કીએ એક છત્રંગ મારી અને ફોરો પાસે પહોંચી ગયા.

‘પ્રીયે’ ડ્રોવેસ્કીના હૃદયમાંથી ઉદ્ગાર નીકળ્યા.

‘પ્રીયતમ’ ફોરોના અધીર હૃદય તૃપ્ત થયું.

અગ્નીની જવાલા વધતી જતી હતી ત્યાં તો ઉભય પ્રેમી એકબીજાને ભેંટી પડ્યાં. અશ્વ! કેટલો સુખદ પ્રસંગ!

બંદુકોના અવાજથી વાતાવરણ ગાજી રહ્યું અને વીશુદ્ધ સ્નેહનું પુખ્તરૂપ એ યુગલ એ ગોળીઓથી વીંધાઈ ગયું.

મરતાં મરતાં તે બન્ને સાથે જ બોલી પડ્યાં: “સ્વદેશને ખાતર.”

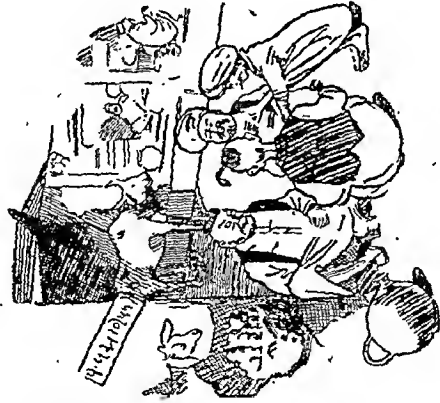
આશ્ચર્યચક્રિત જનતા આ વીરલ બ્રહ્મદાન સ્વીર બની જોઈ રહી હતી.

સોનીયટતંત્રની સ્થાપના પછી એ પ્રેમી શહીદોના ભવ્ય સ્મારક માટે મોરકો શહેરમાં બચસ્થા કરવામાં આવી છે, જહોના પર પણ એ જ શબ્દો કોતરવામાં આવ્યા છે.

“સ્વદેશને ખાતર!” *

* હીંદીના આધારે.

‘मदीय मंजारी’

રશીઆના આધારસ્થંભો

: લેખક :

બાલમીન

બાળકો એ રાષ્ટ્રના અને સમાજના આધારસ્થંભો છે. એનો આજે જે રીતે ઉછેર થાય તેને પડકાર આવતી કાલના રાષ્ટ્રજીવનમાં પડે છે. રશીઆમાં ખીન બધા પ્રયોગોની સાથે, તેથી બાલકોના ઉછેરનો, પણ સુંદર પ્રયોગ થઈ રહ્યો છે. તે પ્રયોગની રીતો સમજવા જેવી છે.

સામ્યવાદી રશીઆતું અંતીમ ધ્યેય સંપુર્ણ સમાજવાદ છે. એ ધ્યેયની પ્રાપ્તિ ને સામ્યવાદી બાલકોમાં સમુદ્ધવાદની ઉત્કટ લાગણી ઉત્પન્ન કરવામાં આવે તો જ થઈ શકે. રશીઅનો એ બરાબર સમજે છે. તેમની બધીએ અમીલાધાઓ આવતી કાલને ઉત્ત્વળ બનાવવા માટેની છે, એટલે તેઓ આજનાં બાલકોમાં ભારે આશા રાખે છે.

તેથી રશીઆના બાલકો આ ‘હુ’ કરું છું એવું વીચારવાને બદલે આ ‘અમે’ કરીએ છીએ, આ ‘મારું’ છે, તેને બદલે આ ‘અમારું’ છે, એવી સામુદાયિક ભાવનાથી વીચાર કરે, તેવું વાતાવરણ એમની આસપાસ પકડું કરવામાં આવે છે. એટલે એમની વાતોમાં ‘હુ’ કદી સંભળાતું નથી પણ ‘અમે’ જ સંભળાય છે. તે કંઈ અપવાદ કે અદ્વિતીય નહીં પણ એમના નીત્યના સ્વભાવ તરીકે જ હોય છે.

આજનો રશીઅન બાળક એવી લાગણીથી ભરેલો હોય છે કે, કોઈક ભગીરથ કાપના તેઓ પણ ભાગીદાર છે. તેમને એવી લાગણી થાય તેવી સગવડ તેમને સત્તાવાળાઓ તરફથી તેમ જ મોટેરાઓ તરફથી આપવામાં આવે છે.

ઝારના એક વખતના ઉતાળાના રાજમહેલો આજે આ બાલસમુદાયના નાટ્યગૃહો તરીકે વપરાય છે. ૧૦ થી ૧૬ વર્ષના ‘અમેસર’ દુકાનીના છોકરાઓ જ્યારે નાટકના પ્રયોગ કરતો હોય છે, ત્યારે કામદારોનાં તેમ જ ખેડૂતોનાં બાળકો, પોતાના બાલમીત્રોની એ દીશાની સંકીર્ણ વીકાસને લક્ષ્યપુર્વક જુવે છે.

આવા નાટ્ય પ્રયોગોની પુર્ણાકૃતિ વખતે મોટેરાઓ એ બાલસમુદાય સમક્ષ વ્યાખ્યાનો આપીને મુડીવાદીઓના સ્વાર્થ માટે લટવામાં આવતાં યુધ્ધોની લય કરતાઓતું તેમની સમક્ષ વર્ણન કરે છે. તે વખતે બોલનારાંઓ પોતે મોટા છે અને પોતાનાથી એછા રાજવીઓ બેઠાંઓ સમક્ષ બોલે છે એવી ભાવનાઓમાંથી જન્મતી આડંબરી લાગણી વીનાના, છેક જ નીરભીમાન, પોતાના સમાન મિત્રો સમક્ષ બોલતા હોય તેવા લાગે છે. તેમનો આલ ભ્રાતૃસમુદાય ઉમ્મર લાયક શ્રાવ્યોની માફક વક્તાઓનાં સાદી ભાષાનાં ભાષણો ધ્યાનપુર્વક સાંભળે છે. અને પેલા વક્તાઓ જેવડે બાલકોને સુદૃઢિરોધી ચળવળોમાં ભંજવાનો આગ્રહ કરીને કહે છે કે, અત્યારે રશીઆમાં જ ભગીરથ રાષ્ટ્રીય પ્રયોગ ચાલી રહ્યો છે, તે ખીનું કશું જ નહીં પણ સુંદર અટકાવનારો જ પ્રયોગ છે.

નાનકાં રસીઆન બાળકોની કળા

આવી સમાનો પ્રમુખ વીસેક વર્ષના નવલોહીયાળ લુચાનડા જ હોય છે. તે પોતાના નાનકડા દોસ્તોને એમણે લીધેલી પ્રતીકાનું સ્મરણ કરાવે છે. તુરત જ ઝારના લુના મહેલાની મોંઘા મખમલથી મટેલી સુંદર ખુરશીઓમાંથી એક જ બાલશરીરની માફક સામાન્ય કપડાં પહેરીને બેઠેલાં તમામ

બાળકો ખડાં ચઢ જાય છે, અને 'તૈયાર થાઓ'નું ગીત શરૂ થાય છે. એટલામાં 'સદા તૈયાર છીએ' એવું કારસગીત સંભળાય છે, અને પરસ્પરને સન્નિધિ કરી સડુ છુટા પડે છે.

અહીં વાચકને એ સ્મરણ કરાવવું જરૂર છે કે, બાલ 'અગ્રેસરો' [Pioneers]

જે નાટકો લખે છે તે, યુગરાત્રી રંગભૂમી ઉપર લખવાતાં વહાલા વહાલીનાં ટાપસાંવાળાં કે પ્રભુના સીધા વારસસમા એકાદ કલ્પીત રાજાને નાયક કલ્પી તેની આસપાસ ઉભી કરાયેલી જીજ્ઞાસુ કલ્પનાની ભુતાવગોથી યુથા-યલાં, સહેલી મનોદશાને ઉત્તેજનારાં નાટકો જેવાં નથી હોતાં, પરંતુ તે નાટકો તો રશીઆની પ્રગતિનું માથા આપનારી પારા શાશ્વીત જેવાં, મુડીવાદની બધે-કરતા અને શાહીવાદની વીકરાળતા બતાવનારાં હોય છે.

આમ રશીઆએ શરૂ કરેલા પંચવાપીક મહા પ્રયોગોનો જ નહીં પણ સારા થે સામ્યવાદી પ્રયોગોનો પરીચય બાળકોને કરાવવામાં આવતો હોવાથી, રશીઅન બાળકોમાં જવાબદારીનું પુરે પુરું જ્ઞાન જન્મે છે અને તેથી એ પ્રયોગમાં સાચો સાથ આપવા બાળકો હંમેશા તત્પર રહે છે.

આની બાવનાથી રંગાયણ બાળકો જ્યારે કોઈ પરદેશી તેમના દેશના પ્રયોગને જોવા

જાય છે, ત્યારે હોંશે હોંશે તેઓ તેમને પોતાનાં સંપ્રદાય બનાવતાં ગારવથી કહે છે:

“લુઓ, આ અમારી દેશી, આ અમારું નાટ્યશૃંગાર, આ અમારું વાચન-કવિ, આ અમારું વર્ગમાનવ.”

બાળકોનાં માનસમાં થયેલા પલ્લો તેમનાં વલ માનવજાતે પરાગર બનાવી આપે છે. તે

પત્રોમાં અખરો, કવીતાઓ, કવિતા, ચીત્રો બધું બાળકો તરફથી જ તૈયાર થયેલું હોય છે.

તેઓ સગવડ કહે છે:

“આ બધું અમે કામદારોનાં બાળકોનું, અમારે જ સાર છે. બીજા દેશોમાં તેમ નથી હોતું. કેમકે ત્યાં તો બધું જ ધનવા-

નોને માટે નીર્માણ થયેલું હોય છે. અમે શ્રમજીવીઓનાં સંતાનો છીએ, અને અમે પણ થોડા સમયમાં શ્રમજીવીઓ બનવાના છીએ.”

આવી વાતો જ્યારે એ બાળકો કરી રહ્યાં હોય છે, ત્યારે તેમના મનોભાવ વાચનારાં ચાત્રીકો નહ શકે છે કે, રશીઆની વીરાળ રંગભૂમી ઉપર લખવાઈ રહેલા મહાન પ્રયોગની અંદર આ દ્રશ્યકલા બાળકો અગત્યની ભૂમિકા ભજવી રહ્યાં છે.

આ બાળકો ગામડાંઓમાં પોતાની સભાઓ ભરે છે. તે સભાઓમાં તેમનાં વડીલોની હાજરી હોય છે, છતાં તેઓ સહેજ પણ સંકાય પા

મતાં નથી કે લગારે શરમાતાં નથી.

આ બાલ સમાજ માટે રશીઅન સરકારે તમામ અગવડો કરી રાખી હોય છે. તેથી થોંચ વધારો રશીઅન બાળક સમુદાયની બાવનાથી રંગાયણ અને તે માટે સમજાવ્યું પુરવંક વાતો કરતો ત્યાં મળી શકે છે.

લેનીન

વર્ગમાન રશીઆનો ઉદ્ધારક

આ બાળકોની સમક્ષ હમેશાં લેનીનની છબી રાખવામાં આવે છે. તેમની શાળાઓમાં અને નાનાં બાળકો માટેનાં જાહેર સ્થાનોમાં લેનીનની છબી હમેશાં લટકતી જોવામાં આવે છે. આથી આરંભથી જ સમુદ્ધવાદ અને લેનીન તરફ તેમના મનમાં માનની લાગણી જન્મે છે. સરકાર બાળકો માટે એટલી કાળજી રાખે છે કે યુદ્ધ અથવા દુષ્કાળ જેવા કટોકટીના પ્રસંગે પણ બાળકોનાં દવાખાનાં માટે ખર્ચાતી રકમમાં એક

પાઈની યે કસર કરવામાં આવતી નથી. ભલે બહાર ભયંકર દુષ્કાળ પ્રવર્તતો હોય, છતાં તમે રશીઆનાં બાળકોની ઇસ્પીતાઓમાં જુઓ તો, ત્યાં ઇશી કમોના જથ્થા પડી દરરોજ તેમના પ્રત્યેક ખંડમાં તાજાં ફુલોના ગુચ્છ ફુલદાનીમાં ગોઠવાયલા હોય, દરેક ખંડમાં સુંદર કાગળોની રંગીત ધમ્મ પતાકાઓ ફરફરતી હોય, મનોહર ચીત્રો દેવાલોને શોભાવતાં હોય અને બધામાં કેન્દ્રસ્થાને લેનીનનો સરસ ફોટોમાફ લટકતો હોય—એ બધું જોવું તેવું જ જોવા મળે.

[૨]

બાળકોની ઇસ્પીતાઓ ઉપર રશીઆમાં ખારીકે ખ્યાન અપાય છે. નસોં બાળકોને નાનાં નાનાં વાઘો આપતી હોય, એક સ્ત્રી શીક્ષક પીઆનો વગાડતી હોય, માંદાં બાળકો વાઘો વગાડતાં લોકગીતો ગાતાં હોય અને છેવટે આંતરરાષ્ટ્રીય ગીતથી માંદાઓનો ખંડ ગાછ રહેતો હોય, એવાં દ્રશ્ય તો તમને ત્યાં કામ કામ જોવા મળે. ૨૫૦ દહીંઓના કાપ માટેના કીપના

નવી ઇસ્પીતાઓ ઉઘાડે છે. તુતન રશીઆમાં ખાસ કરીને આ રીતે અનેક ઇસ્પીતાઓ ઉઘડી છે અને હજી બાળકો માટે તેવી અનેક ઇસ્પીતાઓ ઉઘડતી રહી છે.

કાયરોગથી પીડાતાં અને યોરોગ ચહેરાવાળાં બાળકો માટેની ઇસ્પીતાઓમાં છેલ્લામાં છેલ્લી વૈદકીય શોધ પ્રમાણેનાં સાધનો ગોઠવવામાં આવે છે. ત્યાં બાળકોને ભોગ્ય મળે છે, વીણતથકતીની મદદવાળી સરવાર

દવાખાનામાં ૧૧ સ્ત્રી શીક્ષકો રોકવામાં આવી છે; તેઓ બાળકોને શીખવે અને આનંદ મગ્ન કરાવે. આવાં દવાખાનાંઓમાં રહે નારાં બાળકોએ બનાવેલાં ચીત્રો, રમકડાં, ટોપડીઓ વગેરે વસ્તુઓનું નાનકડું પ્રદર્શન પ્રત્યેક ઇસ્પીતાના સાથે હોય છે. ઇસ્પીતાઓને આંગણે મધમચતાં પુષ્પોની મનોહર વાડીઓની રચના કરવામાં—આવી હોય છે. આવી ઇસ્પીતાઓમાં કામ શીખી જનારાં વળી ચોતપોતાના ગામમાં જઈને

સોવીએટ શાળા

થાય છે અને આસપાસ આનંદી વાતાવરણ રહે તેવા તમામ પ્રયાસો કરે છે.

પાંકુરોગી તેમ જ આરંભના ક્ષયરોગી બાલકોને માટે આરોગ્યભવનો રાખ્યાં છે, તેમાં બાળકોની સારામાં સારી કાળજી લેવામાં આવે છે. એવાં આરોગ્યભવનોમાં રમતગમતનાં મયદાનો, ખુલ્લી નાટકશાળાઓ, એક્સરેની ખાસ સગવડો અને વખણાતા ઝરાઓના પાણીનાં સ્નાનગૃહોની વ્યવસ્થા હોય છે. આવા એક આરોગ્યભવનમાં ૧૫૦ બાળકો પાછળ બાર દોકતરો અને ચૌદ શીક્ષકાઓ રાખવામાં આવેલાં છે. આ દહીં બાળકોને પણ એવું આત્મભાન છે કે તેઓ શ્રમજીવીઓનાં અને ખેડૂતોનાં સંતાનો છે અને સરકાર તેમને માટે ખાસ રસ લે છે. આ આરોગ્યભવનનાં બાળકો પોતાનું વર્તમાનપત્ર પ્રગીઢ કરે છે, તેમાં આવતાં લ માણો ઉપરથી વાંચકોની ખાત્રી થાય છે કે, એ બાળકો રાષ્ટ્રના રાજકારણમાં, અર્થશાસ્ત્રમાં અને પોતાના મંડળમાં ખાસ જ્ઞાનપુર્વક રસ લેતાં હોય છે.

જેમ રશીઆની સરકાર બાળકોમાં રસ લે છે તેમ રશીયન બાળકો સરકાર તરફની પોતાની જવાબદારી પણ બરાબર સમજે છે. અને આપત્તીકરક પ્રસંગોમાં સહુથી પહેલાં એ બાળકો અને નોજવાનો સંકટનીવારણના કાર્યો માટે બંધાર પડે છે. સામાન્યીક લાવનાથી સમુદ્ધના હોત માટે વ્યવસ્થીન કાર્ય કેમ કરવું એનું પણ તેમને આથી શીક્ષણ મળે છે. તેઓ જેમ પોતાની ફર્જો બરાબર સમજે છે, તેમ પોતાના હક અધીકારનું પણ એમને પુરેપુરું જ્ઞાન છે. તેનું એક જ ઉદાહરણ ખસ યશી:

૧૯ વર્ષના એક જવાનની પાસેથી જીલ્લથી એક સ્ટીમર કંપનીએ ટીકીટના વધુ પૈસા લીધેલા, તે પૈસા પાછા લેવા એ જવાન સ્ટીમર કંપનીની ઓફીસે ગયો, અને પોતાની વારી આવી ત્યારે કંપનીના સત્તાવાળા અમલદારને મળ્યો. એ જ કારણસર અગાઉ એને બે વખત પૈસા અમલદારને મળવું પડ્યું હતું, અને બન્ને વખતે તે અમલદારે એને થોડા દીવસ રહીને મળવાનું કહ્યું હતું. ત્રીજી વખત પણ એ ઉમ્મરવાન અમલદારે પૈસા નોજવાનને જરાક ગ્રમાનથી કહ્યું: “હજી તમારી બાબત સંબંધમાં તપાસ થઇ નથી, આવતા અઠવાડીએ મળજો.” અને તેને આજ્ઞા જવાની હાથથી ધસારત દરી. પેલા છોકરો પીનપ ન જીત્યો, છતાં દહતાથી ત્યાં ઉભો રહ્યો. તેણે કહ્યું: “દોસ્ત [કોમરેડ], આ જાતની વર્તણૂકના જમાના હવે આવી ગયા છે. જો કે હું આવતે અઠવાડીએ આવીશ, પણ તે વખતે મારા કામને નીકાલ તમે નહીં કરી નાખો તો હું તમારે સાથે ઉપલા અધીકારીને દરીયાદ કરીશ કે તમે તમારું કાર્ય ચોખ્ખું કુશળતાપુર્વક બજાવતા નથી. એવી દરીયાદની અત્સર રશીઆમાં કેવી થાય છે તે તો પેલા અમલદાર બરાબર જાણતો જ હતો. ત્યાં ધણી વખત ‘સાફ્ટ્સરી’ માટે અમલદારી સલાઓ મળે છે, તેમાં જેની કાર્યદુશળતાની ખામી માટે દરીયાદ થઇ હોય તેવા માણસને તુરત જ નોકરી ઉપરથી દુર કરવામાં આવે છે.

[૩]

ઉનાળામાં આખો રશીઆ મુસાફરીએ નીકળેલાં બાળકોના કાલકીશાટથી પ્રાણવંત બની જાય છે. શાળાઓમાં બાળકોનાં વીવીધ મંડળો રચવામાં આવે છે અને

જેવા લાયક રચ્યોની મુસાફરીઓની તેમને માટે ખાસ ગેટ્વેલ્સ કરવામાં આવે છે. આ બાળકો દેશના પાંચસે દરતાં પણ વીદેષ સંપ્રદયોનો જેવા દરી વળે છે. સંપ્રદય-

નોમાં અવસ્થીત રીતે પ્રવેશ કરવા દેવામાં આવે છે, આપણા દેશની માફક કોઈ પણ સ્થળે પહેલા દાખલ થવા માટે ત્યાંનાં માણસો ધણધક્કી કરતા નથી.

એ વખતે એક સંગ્રહસ્થાન આગળ આવી મ'ણસોની હાર ઉભી હતી. તેવામાં કેટલાક પરદેશી મુસાફરોએ પોતાને પહેલા દાખલ થવા દેવાની દારપાળ ખાસે માગણી કરી. તુરત જ મ'ણસોની હારમાં ખજભળાટ શરૂ થયો. અને ખુસો પડવા લાગી :

“અરે એઈ! આ કેવી જાતનો પક્ષપાત? પક્ષપાત બતાવવાના દહાડા હવે તો પુરા થઈ ગયા છે! બધા હારમાં ઉભા રહે ને પારી આવે તેમ જ હવે તો પ્રવેશ પામી શકાય છે!”

તુરત જ દારપાળ બહાર આવ્યો અને ઉચ્ચેરાવણા ટોળાની સમક્ષ ખુલાસો કરવા શ્વાસ્યો :

“દોસ્તો, એ તો પરદેશીઓ છે. ને તેઓ વહેલા દાખલ થાય નહીં” તો પછી એમને આપણું સંગ્રહસ્થાન જવાની ફરીથી તક મળે તેમ નથી.”

દારપાળના એ ખુલાસાથી સહુને સંતોષ થયો અને પેલા પરદેશીઓને પહેલાં દાખલ થવાની તક અપાઈ.

આવાં સંગ્રહસ્થાનો દ્વારા રશીઆમાં સામ્યવાદનો સરસ પ્રચાર કરવામાં આવે છે. ચુકેકનના ખેતીવાડીને લગતા સંગ્રહસ્થાનમાં ખેતીવાડીને લગતાં નવામાં નવી ઢાળનાં તમામ વસ્ત્રો રાખવામાં આવ્યાં છે, મલુરીનો ખચાવ કેવી રીતે કરી શકાય તેની રીતો ત્યાં બતાવવામાં આવે છે, ૧૦૦ થીથી ચાલતાં વીધવીધ હારખાનાંઓના નાનકડા નમુના ત્યાં રાખવામાં આવ્યા છે, તે નમુનાઓ દ્વારા કામની રીતો બતાવાય છે. આ રીતે થયેલી ખેતીથી તૈયાર થતા અનાજના નમુના પણ ત્યાં મુકવામાં આવે છે.

“એ સંગ્રહસ્થાનમાં એક દીવાલપત્ર સ્ટિકે છે, તેમાં લખ્યું છે :

“વર્ષાદ માટે પ્રભુને પ્રાર્થના કરવાની જરૂર નથી. તેમ કરવાને બદલે નહેરો ખોદો.”

આ સંગ્રહસ્થાનના બીજા વીભાગમાં લુદા લુદા કસવાળી છુમીમાં કેવાં અનાજ વાવવાં તે બતાવવામાં આવે છે, ત્યાં છેડવાઓનાં મુળની લંબાઈ, દરેક વીધે થતા ઉત્પાદનના આંકડા, એ અનાજનો આટો, તેમાંથી થતી રોટલી. એ બધું સકીય રીતે બતાવવામાં આવે છે.

બીજા વીભાગમાં અનાજના છોડોને લાગુ પડતા રોગ, તે રોગ દુર કરવાના ઉપાય, તેમાં ઉપયોગમાં આવતો પાથો [herbs] અને તે પાલાને ઉછેરવાની રીતો વગેરે બતાવવામાં આવે છે.

બીજા વીભાગમાં રેશમની ઉત્પત્તિ, મુતરની ઉત્પત્તિ, ખાંડ-સાકરની ઉત્પત્તિ, તંબાકુની ઉત્પત્તિ વગેરે તેમાંથી બનતી સામગ્રીઓ સાથે બતાવવામાં આવે છે.

જે વીભાગમાં જાંબુ ત્યાં તમને લેનીનની પ્રતિમા તો જોવા મળવાની જ. ખુશી એ કે જે વસ્તુઓનું પ્રદર્શન હોય તેમાંથી જ લેનીનની પ્રતિમા બનાવેલી હોય છે.

આવાં સંગ્રહસ્થાનો ઉપરાંત ખેતીવાડીના શીક્ષણ માટે ખાસ શાળાઓ પણ રશીઆમાં જોઈએ તેટલી છે. કીમીઆની આવી શાળા જરૂરના યુગના કોઈક ઉમરાવના મોટા મહેલમાં બેસે છે. કાળા સમુદ્રને કાંઠે આવેલા એ મહેલનો જુનો બગીચો હજી યે મધ્યમ-ઘાટ કરતાં પુષ્પોથી શોભી રહ્યો છે. પણ એક વખતે એનો ઉપયોગ પેલા ઉમરાવને રીઝવવામાં થતો; આજે તેનો ઉપયોગ રાષ્ટ્રની ખેતીના વીકાસના પ્રયોગ માટે થાય છે. ત્યાં ચાદ ચાદ વર્ષના તાત્કાલિક કુમારો ત્રણ વર્ષનો

અભ્યાસક્રમ તૈયાર કરી રહ્યાં છે. તથા વર્ષ પછી એ કુમારો ખેતીવાડી ખાતાના મદદગારો બનશે.

શીઆળામાં ત્યાં એમને ખેતીવાડીનું સપ્ત-યોગ સામાન્ય શીક્ષણ અપાય છે; ઉત્કલ-ગામાં તેઓ બગીચામાં કામ કરે છે. તેમને

[૪]

જાળકો શાળામાં જવા નેટલી મોટી ઉમ્મરનાં ન હોય, અને જેમના માખાપો ખેતરોમાં તેમજ કારખાનાંઓમાં કામે જતાં હોય, તેવાં જાળકો માટે જાલમંદીરો અને જાલશુકોની યોજના કરવામાં આવી છે. વીધવ પહેલાં માત્ર શહેરોમાં જ જાલમંદીરો હતાં, અને સારા ચે રશીઆમાં બધાં મળીને એવાં મંદીર ૩૦૦ હતાં; ૧૯૨૫ માં તે સંખ્યા વધીને ૧૨૦૦ નેટલી થઇ હતી અને અત્યારે તો તેમાં વીશેષ વધારો થયો છે એટલું જ નહીં પણ તે માત્ર શહેરો પુરતાં જ સંકેતો રહ્યાં નથી.

કેળવણીના ક્ષેત્રનો રશીઆનો પ્રયોગ નેટલો રસદાયક છે, તેટલો જ ગુન્ડેગાર જાળકોને સુધારવાનો પ્રયોગ પણ નવીન અને રસદાયક છે. મોસ્કોમાં જાળકો માટેની અદાલત છે. એ અદાલત એક સાદા ઓરકમાં મળે છે. તેનો ન્યાયાધીશ ખેડુતોના જેવા કાળો પોશાક પહેરીને બેસે છે. એ માણસ વૃદ્ધ છે, લગ્નો છે. ન્યાયાધીશોની આસપાસ બીજાં જ ફૂનીમ વાતાવરણ જણાય છે તે ત્યાં હોતું નથી. ગુન્ડેગાર જાળકોને સજા કરવાની ભાવના એ અદાલતની નથી હોતી, જાળકોને સુધારીને સારા નાગરિક બનાવવા માટે જ તે અદાલત છે. એ અદાલત સમક્ષ આવનારાઓને હથકું લાગે તેવું વર્તન ત્યાં બતાવવામાં આવતું નથી. બધા સમાન મીત્રો જ હોય તેવું વાતાવરણ ત્યાં જણાય છે.

રહેવા ખાવાનું ત્યાંથી જ મળે છે, શીક્ષણ માટે તેમને એક પાઠ પણ આપવી પડતી નથી, કેમકે એ તો દેશના ભાવી વીધાના છે. રાષ્ટ્રના આધારસ્થંભો છે. તેમને રૂઝના હીત માટે તૈયાર કરવામાં આવે છે. રશીયામાં કેળવણીનો તૈયાર વ્યાપાર થતો નથી!

એ અદાલતનો ખ્યાલ આવે ને માટે તેમાં ચાલતા કામકાજનાં એકાદ બે ઉદાહરણ આપવાં જરૂરનાં છે. કેટલીએ વીધી રહીત [Irina Ivanovna] ચર્ચા પછી બાર વર્ષનો એક છોકરો એની માની સાથે અદાલતના ખંડમાં આવ્યો. માતા નીરાતિ કોઈ સ્વગનના ઘરમાં બેઠી હોય તેવી રીતે બેઠી, પેલા જાળક ન્યાયાધીશ સમક્ષ ઉભો રહ્યો. તેને કહેવામાં આવ્યું કે તે એક હતી-યારની ઘોરી કરી છે અને ખરાબ છોકરાઓની સોબતમાં રહે છે માટે આ વખતે તારા ઝોડીઆઓ સાથે તને સહેલગાઉ મોકલવામાં નહીં આવે. સહેલગાઉ નીકળવાનો વખત ત્યારે નજીકમાં હતો; એટલે ન્યાયાધીશે તેને તાત્કાલીક ચાલચલગત વીધે કેટલાક સવાલો પુછીને છેવટે કહ્યું : “જે તું સારું વર્તન રાખીશ તો તને સહેલગાઉ મોકલવામાં આવશે.” છેવટે અદાલતે એવી સુચના કરી કે, સહેલગાઉમાં એ છોકરાના વર્તનમાં યોગ્ય સુધારો થાય તે માટે એની ઉપર ખાસ ધ્યાન રાખવું.

આમ ન્યાયાધીશ જણે સમાજની મીલકતનું સંરક્ષણ કરવા ખેટો હોય એવી ભાવનાથી ત્યાં વર્તતો નથી, પરંતુ બાપ પોતાનાં સંતાનોનાં ચારીત્ર્યને ઉત્તમ વલણ આપવા ઇચ્છતો હોય તેવી લાગણી ધરાવે છે.

બીજા પણ એક બાર વર્ષના ગુન્ડેગાર છોકરાને એ ન્યાયાધીશ સમક્ષ લાવવામાં આવ્યો, ત્યારે તે પોતાના ઘરમાં જ હોય

તે રીતે ઉભો રહ્યો હતો. ન્યામધીશની અને તેની વચ્ચે આ પ્રમાણે પ્રશ્નોત્તર થયા :

“આ પહેલાં તું અહીં કેટલી વખત આવી ગયો છે?”

“મને તે તું સ્મરણ નથી.”

“હજીકે વખત હશે?”

“મને લાગે છે કે કદાચ તે કરતાં વધુ હશે.”

“તને અહીં શું કામ લાગે છે?”

“કેમકે હું ચોરી કરું છું.”

“તું તેમ કરવાનું બંધ ન કરે?”

“મારાથી તે નહીં બને. કેમકે મને એવી આદત પડી ગઈ છે.”

“પણ આ વખત તો હું તને ધણે દુર મોકલાવી દેવાનો છું.”

“બહુ સારું હું ત્યાંથી પણ નાશી જઈશ.”

[૫]

સો વીથેટ સંઘમાં થયેલા સુધારાઓમાંના ધણા ખરા તો ત્યાંના યુવક સહુહને આભારી છે. યુવકો આદર સીદ્ધી માટે હમેશાં આતુર હોય છે, એટલે રશીઆમાં થઈ રહેલા પ્રયોગમાં જ્યાં કંઈ મોળાપણું, ભુલ, અવ્યવસ્થા વગેરે દેખાય તે સંબંધમાં નોંધવાનો જે કંઈ દીકર કરી મોકલાવે તેની ઉપર સત્તાવાળાઓ તાબડ-તોબ ધ્યાન આપે છે. અને આ નોંધવાનો માત્ર દીકરાર જ નથી, તેઓ તો એ પ્રથિગમાં સંપુર્ણ શ્રદ્ધા રાખીને તેને સફળ બનાવવા માગે છે. એટલે તેના કામકાજમાં જ્યાં એમને અવ્યવસ્થા જણાય, કે કાંઈ કુશળતામાં ખામી દેખાય ત્યાં તુરત જ સુધારા કરવામાં આવે છે.

ત્યાંથી એ છોકરાને શાળામાં મોકલાવી દેવામાં આવ્યો. આગલા પ્રસંગમાં તેને જુદી-જુદી પ્રયોગશાળાઓમાં મોકલાવી તેની શારીરીક તેમ જ માનસીક ચીકીત્સા કરવામાં આવી હતી. ત્યાં એણે નીચું થયે હતો કે એ છોકરાનું માનસ બેઇએ તેટલું તંદુરસ્ત નહીં પણ વીકારી હોવાથી એને માનસ સુધાર માટે રાખેલી શાળામાં તેને મોકલવામાં આવ્યો. રશીઆમાં ગુન્હાહીત ભાવનાથી કાયદે તોડનારા માનસ વીકારવાળા છોકરાઓને સુધારવાની શાળાઓ છે, તેમ તંદુરસ્ત માનસ છતાં કાયદાનો ભંગ કરનારાઓને સુધારવાની પણ શાળાઓ છે. પરંતુ ખરી રીતે તો ઉન્નતામાં જે સહેલગાહની ઊવણીઓ મોટાવાય છે ત્યાં જ તેમને લઈ જવામાં આવે છે. કુદમાં રશીઆમાં સખ કરવાની ભાવના નથી પરંતુ ગુન્હેગારોને સુધારવાની જ ભાવના પ્રધાન પણે છે.

“એ તો એમ જ આવે, એમાં ખીલું કંઈ થઈ શકે જ નહીં. એ જુનવાણી માનસના રશીઆનોની લાક્ષણિક મનોદશાની સાખીતી આપનારો રશીઆન શબ્દ (Nicholov) જ હાલના શબ્દકેષમાંથી છે. નાખવામાં આવ્યો છે. કેમકે હાલના રશીઆનો જાણે છે કે એમાં જરૂર સુધારા થઈ શકે છે, એ એમ ચાલી જ નથી શકતું.”

મોટરો અને વીમાનોના સાધનોવાળા રશીઆન જવાન બરાબર જાણે છે કે, અંતરનાં માપ તો ટેલીફોન અને રેડીઓથી જતી શકાય તેમ છે. તે એ પણ જાણે છે કે વેગવાન યંત્રોની મદદથી સમયની ઉપર પણ વીજળ મેળવી શકાય છે. પોતાને લક્ષ્યસ્થાને ઓછામાં ઓછા સમયમાં પહોંચી જવા તેને

નશીઆ કે કુદરત ઉપર આધાર રાખવો પડતો નથી તેનો વીશ્વાસ વીજ્ઞાન ઉપર, યંત્ર ઉપર છે. આગળના રશીઆનો જવાનનો સાથી યંત્ર છે.

આગળના રશીઆનો જવાન છુના રશીઆનો જેવો તીવ્ર લાગણીવશ નથી તેમ આતંત્ર દુશ્મની વાળી રાખવામાં એ માનતો નથી. તે હમેશાં વીજ્યની સમો અડગ રહે છે, કાંઈની પાસે વીના કારણે ખોટું નમવામાં એ માનતો નથી, પરંતુ સૌથી જેટ સરકારની પ્રતીકાને તે પ્રાણ કરનાં વીશેષ પ્રીય માને છે, એની આજ્ઞાને તે પુરેપુરું માન આપે છે. કાય-કુશળતા એ એનો મુખ્ય ગુણ છે.

અને એ બધા નૌજવાનો અંધશ્રદ્ધાથી સામ્યવાદને માની રહ્યા નથી, પરંતુ યોતાના દીક્ષની સંપૂર્ણ ખાતરી થવા પછી જ તેમણે એ પ્રયોગમાં પુરેપુરો સાથ આપેલો હોય, ગાડરીઆ પ્રવાહ જેવા ન જણાતાં તેઓ વીજ્યની ખાતરી સાથે જંગમાં ઉતરેલા લડવૈયા સમા લાગે છે. રશીઆની એ મહા-શક્તી છે. સમસ્ત દેશમાં તેથી જ નૌજવાન રશીઆનોને સામ્યવાદી બનાવવા સાર અને એ લાવનારોને તેમનામાં વીકાસ કરવા માટે કેળવણીના કાર્યક્રમ પણ એ જ ધોરણે ગાંધિયત્વમાં આવ્યો છે.

છુના અને નવા રશીઆની વચ્ચેનો લાક્ષણિક બેદ પણ ધણી વખત રશીઆન ભુમી ઉપર જ પારખી શકાય તેવી ધરનાઓ પણ ત્યાં જોવા મળે છે.

ખ્રીસ્તીઓના એકાદ તહેવારના દીવસે પ્રખ્યાત દેવળોમાં પ્રાર્થના કરવા અનેક ધરણ ખેડતા દામેદામંથી સેંકોટાની સંખ્યામાં આવીને, સોનેરી મુતી સમક્ષ રૂપેરીવાજવાળા ઉમેલા ધરણ પાદરી અંગળ ઘુંટણબર ખડા રહી પ્રાર્થના કરતા હોય છે, તે જ સમયે એવા દેવળની સમગ્ર જ એકાદ દેવળ, જેને

નીરોશ્વરવાદના સંગ્રહસ્થાન તરીકે પેલ્ગ્રાવી નાખવામાં આવ્યું હોય છે, તેમાં સંખ્યાબંધ છે.કરાઓ અને છે.કરીઓ બંધ રહ્યાં હોય છે. આવા સંગ્રહસ્થાનોમાં શરૂઆતના કેટલાક ઓરણોમાં ધર્મીક દંપતીએ પત્ની મનાતી વસ્તુઓ મુકવામાં આવી હોય છે, અને તેને અંગે દેલાવત્તામાં આવતા-પણેમોનો સચોટ રદીઓ આપવામાં આવ્યો હોય છે. તે પછીના ઓરણોમાં ધર્મની ઓથથી મુડીવાદીઓ, ઉદ્યોગપતીઓ અને સંતોષાવાદીઓએ જનતા ઉપર કેવી રીતે કાણુ જમાવ્યો, તે લાક્ષણિક દ્રષ્ટિ બતાવનારાં દીવાલપત્રો રાખવામાં આવ્યાં હોય છે. દાખલા તરીકે એક સોનાના કુંસને બેવડ વળી ગથેલી જનજાની પીક ઉપર મુકેલા બતાવ્યો છે, અને પેલા ‘પરીત’ કુંસ ઉપર એક ગબ્બર મુડીવાદી ચઢી ખેડો હોય છે. બીજા એક સફળ ઉદ્યોગપતી, છુમે મરતા દામદારોના પહાડ ઉપર ગૌરવાંકીત ચહેરે ઉભો હોય છે, તેની ઉપર વીજ્યની વરમાળ આરોપતો યાહુદીઓનો ધર્મગુરુ ઉભો હોય છે, બીજા એક ચીત્રમાં અહીં સાના દેવને કચકચલાં સ્ત્રી પુરુષોના ઢગ ઉપર ઉભો ઉભો તેમના રક્તમાંથી ધનીકાની માલીકીના સોનાને ઓપ ચડાવતો બતાવવામાં આવ્યો છે. વળી એક ચીત્રમાં લશ્કરીવૈદ અને દેવળ [Church] વાદીઓને હાથમાં હાથ મીલાવી ને ચાન્તા બતાવ્યા છે. મુડીવાદીઓની લાલ-સાને સંતોષવા માટે સામાન્ય સંમુદાયને વધ આપી રહ્યો છે એની ઉપર પેલા બન્ને ‘વાદ’ વાળાઓ અભીષેકનાં આજ્ઞાં છાંટણાં છાંટીને આશીર્વાચન આપી રહ્યા હોય છે. ત્રીજા રશીઆમાં આવાં દીવાલપત્રો બનાવનારાં એને પુરતું-વીશેષમાં વીશેષ મહેનતાણું અપાય છે. કેમકે સામ્યવાદની ચળવળમાં એ દીવાલપત્રોની જે સજ્જડ અસર થાય છે

તેનું મુખ્ય નેતૃસમુદાય બનાવેર આંધ્રી શકે છે, એટલે જ તેને માટે સારું મહેનતાણું આપવામાં આવે છે.

આ રીતે બાલ પ્રેક્ષકોના મનમાં નીચી-ચર્યાદની ઊંચ પાડ્યો પછી તેમને માટે રચનાત્મક સાધનોવાળા બીજા ઓરડાઓમાં જવાય છે. એ બેડાં દીવાલપત્રોમાં જગતની ઉત્પત્તિની જે દંતકથાઓ બાલ-બાલમાં આપવામાં આવી છે તેને જોડી દેરાવનારાં અને વીજાનની મદદથી ઉત્પત્તિનો જે ક્રમ સાચો કયો છે, તેને લગતી ચીજ-માળાઓ ગોઠવવામાં આવી છે, ત્યાં પૃથ્વી હાલની સ્થિતિએ પહોંચતાં અગાઉ કેવા ઐતીહાસીક ક્રમમાંથી પસાર થઇ તે બતાવનારાં ચીત્રો હોય છે, એકે પરીમાણુવાળા આણુમાંથી વીકસ થતાં થતાં હાલનો મનુષ્ય કેવી રીતે સર્જાયો તે ઉકાંતોને અંકીત કરનારી ચીત્રાવલીઓ પણ ત્યાં હોય છે.

હજી રશીઆમાં નીરક્ષરતાનું પ્રમાણ વીશેષ છે. એમને સમ્મવાદનું શીક્ષણ આપવાના કામમાં દીવાલપત્રોનો ખાસ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. તે માટેની શાળાઓ પણ રશીઆમાં સ્થાપવામાં આવી છે. તે સંસ્થાની શીક્ષકોએ પોતાનાં નીરક્ષર વીદ્યાર્થીઓને આંખાં સચીત્ર દીવાલપત્રોની મદદથી શારીરીક તંદુરસ્તી કેમ જાળવવી તેનું, મઘપાન નીવેધથી કેવા લાલ થાય તેનું, સ્વસ્-સ્થાણુ માટે શું કરવું તેનું, વર્તમાન યુગમાં શતી કેવું સ્થાન ભોગવે છે તેનું, શીક્ષણ આપે છે. આ દીવાલપત્રો એટલા લોકપ્રીય થયાં છે કે રશીઆલરનાં પ્રત્યેક બહેર સ્થાનોમાં તે ચીત્રો લટકાવવામાં આવે છે.

શીક્ષણની એ પ્રથા [Visual Education] ના જે એક વીલામ તરીકે બજાવાનાં સંગ્રહસ્થાન સાગરે રશીઆમાં કમે-

કામ રાખવામાં આવ્યાં છે. મોસ્કોમાંનું આવું સંગ્રહસ્થાન જે મકાનમાં છે, તે મકાન ઝરના જમાનામાં અંગ્રેજોની કલબ તરીકે વપરાતું હતું. એ મકાનના કેન્દ્ર-કેન્દ્રમાં બજારની લાવના જંગોડતાં જે ચીત્રો અને પ્રતીમાઓ છે તે મુકવામાં આવ્યાં છે. બીજા બેડાંમાં મશાહુર કાંતીવાદી [ચીપુરો] ઓની છબીઓ મુકવામાં આવી છે. બીજા વીલામમાં કાંતીવાદીઓને તુરંગની જે એકાંત અને અધારી કાટડીઓમાં પુરવામાં આવતા હતા તેના નાનકડાં નમુના અને તેમની ઉપર જે જે સાધનોથી અભ્યાસો ચુગ્ગવામાં આવતા હતા તેના નમુના રાખવામાં આવ્યા છે. તે પછી આ બધા લયની સામે યદને કાંતીવાદીઓએ જે પરાક્રમી કાયો ક્યાં તેનાં ચીત્રો અને નમુના ગોઠવવામાં આવ્યાં છે. જેમાં એક કાંતીવાદી ચી ખેડતની કુંપ-ડીમાં જઈને મૃતુનો લય વહોરી લઈ ખેડ-તના કડુંબને વાંચતાં શીખવે છે તેવાં ચીત્રો, જાની છપની રીતે જે પત્રીકાઓ અને વનમાનપત્રો છાપવામાં આવતાં તેના નમુના, તેમજ ઝરના સૈનીકોએ સેંકડો નીશજ અરજદારોને વઢી નાખેલા તે ૧૯૦૫ ના 'શતી રવીવાર'ના લયાનક બનાવને તાદસ્ય કરતું એક મોટું ચીત્ર મુકવામાં આવ્યું છે.

આંખાં સાધનો મારફત આજના રશીઆનો આવતી કાલના રશીઆનોનાં માનસને પકડો આપી રહ્યાં છે. આજના રશીઆને સાગરે વીચના મુડીવાદીઓના અને સાપ્રાજ્યવાદીઓના અવસ્થીત સંધની લડતની સામે ટકી રહેવું પડે છે. પરંતુ સમ્મવાદના મહાપ્રયોગો છેવટેની બીજ્ય તો અભ્યાસના આ બધાં વર્ષોમાં આવતી કાલના નાગરીકો તેમના આ 'યુદ્ધ સમયની મનોદશા' કેટલી ટકાવી રાખે છે તેની ઉપર નીલર છે. અને અભ્યાસનાં રશીઆન નૌજવાનો પોતાની ઉપર રાખવામાં આવેલી આશાને પુરેપુરી પાર ઉતારશે એમાં જગાં જે શંકા નથી.

જર્મનીના દંડવિરામ

અમેરીકાએ પ્રેસીડેન્ડ હુવર મારફત જર્મનીને એક વર્ષનો દંડવિરામ અને મીત્ર રાજ્યોને રણવીરામ આપવાનો જે અખતરો અજમાવવા ધાર્યો છે, તે માત્ર સાત્રાન્યવાદીઓની એક ખટપટી રચત જ છે.

બુળદોને પેટ પુરતું ધાસ પણ આપવામાં આવતું ન હોય, દાણો કે બીજા પોષ્ટિક પદાર્થો તો સ્વપ્ને પણ તેની સામે ધરવામાં આવતા ન હોય, અને ગાડાવાળો માત્ર પૈસા કમાઈ લેવાની એકલો લાલચથી ગાડામાં વધુને વધુ બોલે ખડકે જ જતો હોય. તે ગાડું જેમ તેમ કરીને જીવી રહેલા બળદોથી ખેતિયા ત્યાં સુધી જેમ તેમ કરીને ખેતિ, ગાડાવાળો તો એકદલ દેરો વધારે થાય ને વીશેષ પૈસા મેળવી શકાય એ લાલચે બળદો દોડતા ગાડું ગળાવી જાય એવું ધ્વજીતો હોય, એટલે તેમનાં પુછડાં આમળે, પેરાણાની આરો એમના શરીરમાં થોંચી થોંચીને લોહી કાઢી નાખે અને ચાલુકના ચમકારાથી એનાં ચામડાં સુઝાવી દે!

પણ પેસા બળદ બીચારા જેમ તેમ કરીને જીવન ટકાવી રહ્યા હોય તે ધનલાભી ગાડાવાળાની મરજી પ્રમાણે કેમ કરીને દોડી શકે? ગાડાવાળો પૈસાનો એટલો બધો લાલચ અને સ્વાર્થી કે બળદોને કપાસ, ખેળ, ગુવાર, તેલ, ગાળ, પોષ્ટિક તત્ત્વોવાળું સાઈ ધાસ, એવું ખતરાવગતો વીચાર સુદ્ધાં ચે કરે નહીં.

સ્વાર્થાધિતાને લીધે તે એટલું એ સમજી ન શકે કે આ રીતે કરેલી કરકસર એ તેના લાભની નહીં પણ ગેરલાભની છે. જો થોડાક પૈસા બળદો માટે અલગ રાખે, તેમાંથી તેમને પોષ્ટિક ખોરાક આપીને તાજાંમાજા રાખે, તો એ જ બળદો ચોતાની વીશેષ શક્તિને પ્રતાપે ગાડું વીશેષ ત્વરાથી ખેતિ જાય, તેથી ગાડાવાળો તેમના ખોરાક પાછળ જે પૈસા ખર્ચે તેનો બદલો તો એને મળી જ રહે, એટલું જ નહીં પણ બળદોને મારજી કરવાના મંદા કામમાંથી તે હિંગરી જાય, તેથી તેને ચડતી ચીડ અને ગુસ્સાને કારણે ન મળે, એથી એની ચોતાની તંદુરસ્તી બગડે નહીં, બળદનાં આયુષ્ય લંબાતાં નવા બળદ ખરીદવા માટેનાં નાણાં પણ કેટલોક વખત બચી જાય, ઉપરાંત તેની કમાણીમાં ચે વધારો થાય.

પણ પૈસાનો લાલચ સ્વાર્થાધિ ગાડાવાળો અવળે રસ્તે ચડી ગયેલો હોય, ચોતાના ખરેખર હીતની વાત સમજે નહીં, અને ચોતાના જ કાચે ચોતાના પગ પર કુહાડા મારે! આવા અવળે રસ્તે ચડી ગયેલા ગાડાવાળાઓ બળદોને વાંકે કાઢે, તેની ઉપર ગુસ્સે થઈને મારપીટ કરે અને તેમ છતાં

પાછળના ભેદભરમ

સોવીયેટોના સામનો કરવાના કાવાદાવા

ન્યારે બળદ ચાલી શકાય તેવી દસા ન રહેવાથી ગળીઆ થઇને બેસી જ નાથ, ત્યારે યશી કમલે હાથ દબને તેમને ગળેથી

ભુસરી છેડી નાખી થોડાક વખત એમને પોરો ખવરાવવા-આરામ આપવાનો ન છુટકે વીચાર કરે.

[૨]

એ ગાડાવાળાના જેવી જ સ્થિતિએ આત્માના સાત્રાન્યવાદી-મુડીવાદી-એ મુકાયા છે. જે લોકોને તેઓ પોતાનો માલ વેચતા હોય છે, તેમને જ તેઓ એટલા ચુસી લે છે કે એમનામાં માલ ખરીદવાની તાકાત જ નથી રહેતી. અને વ્યાપારી હરીફાઈને લીધે તેઓ ખપી શકે તે કરતાં વીશેષ માલ કારખાનાં ચાલુ રાખવા માટે ઉત્પન્ન કરે નાથ છે. પરીણામે માલથી ભરેલી વખારો ચીકર થઈ નાથ છે, એટલે તેઓ કામદારોની સંખ્યામાં તેમ જ તેમના પગારોમાં કાપકુપ શરૂ કરે છે, તેથી પોતાના જ દેશમાં લવંકર બેકરી અને નાણાંખીડ વધે છે!

ખીજ તરફથી સાત્રાન્યને વધારવા તેમજ ટકાવી ગમવા માટે લશ્કરી તૈયારી અને લગ્ગયક સરંજામ વધાર્યાં જ કરે છે, એથી દેશજનો ઉપર કરનો બોલો વધતો નાથ છે. લગ્ગયથી કે ચાલુ વ્યાપારથી મળતા નફા મુકીલર મુડીવાદીઓના તેમ જ તેમના ભાગીદારોના ખીસામાં નાથ છે, ત્યારે તેમના વ્યાપાર માટે સાત્રાન્યને

ટકાવી રાખવાની હરીફાઈ અર્થે થતા અનર્ગળ લશ્કરી ખર્ચના ભારે બોલો રાષ્ટ્ર ઉપર પડે છે. આથી ન્યારે રાષ્ટ્ર નાણાંખીડ અને બેકરીના કબ્જેથી કચડાતો હોય છે, ત્યારે પાણુ એ સાત્રાન્યવાદી મુડીવાદીઓને ઘેર તો પૈસાની હોળો જ ઉઝળતી હોય છે!

આવી સ્વાર્થી આજને પરીણામે યુરોપમાં ૧૯૧૪ ની યુદ્ધની હોળી સળગી અને તેના ભોગ વીના કારણે હીંદને પાણુ ખાનગું પડ્યું.

આત્મારે ધણુ સ્વાર્થી ખીટીશ મુત્સદ્દીઓ હીંદ ઉપરના ખીટનના ઉપકારોની વાતો વણવતાં યુદ્ધના સમયને સંભારીને કહે છે કે: 'ખીટનને લીધે તો હીંદની ભુમી ઉપર પ્રત્યક્ષ યુદ્ધ થતું ખટકી ગયું છે,' પરંતુ ખરી હકીકત એ છે કે ખીટન વ્યાપારી હરીફાઈને લીધે, જમનીની વંધતી જતી લશ્કરી શક્તિને કચડી નાખવા અને પોતાના લાભ માટે સાત્રાન્ય વધારવા માટે જ લગ્ગયમાં ઉત્પન્ન હતું, તેમાં તેણે વીના કારણે હીંદને ઘસણ્યું હતું, એથી

મેકડોનલ્ડની તેમજ બ્રીટીશ મુલ્સદીઓની વત્તમાન મનોદશા જોતાં એમની વીચારશ્રેણી આ પ્રમાણે હોય તેમ કહી શકાય છે:

જર્મની તુડી પડે, તેમાં આંતરવીચર જાગે, અને કદાચ જર્મની રશીઆનું મીત્ર બને, તેમ થતાં ક્રાન્સ જર્મની ઉપર ચડાઈ કરે અને મધ્ય યુરોપમાં યુદ્ધની હોળી સળગે, માત્રાભરવાદી બ્રીટન ત્યારે સ્વાભાવીક રીતે જ ક્રાન્સનો પક્ષ લે, પરંતુ તે વખતે બ્રીટનના બેકાર કામદારો લગાધમાં લાગ લેવાની ના પાડે, રણસામગ્રી બનાવવાના કારખાનામાં કામ ન કરે, રેલ્વે, સ્ટીમરો અને ખાણોમાં હડતાકો પડે તો? તો બ્રીટનમાં જ આંતરવીચરની હોળી સળગે, અરે એકલા બ્રીટનમાં જ શું કામ? યુદ્ધ પંડીના તેર વર્ષોના ઇતીહાસનું અવલોકન કરતાં તો બ્રીટન સીવાયના પશ્ચીમ યુરોપના બીજા દેશોમાં પણ એવા આંતરવીચરોની આગ લાલુકી ઉઠે તો નવાઈ નહીં. એવી પરિસ્થિતિને કમીમાં કમી એક વર્ષ તો આથી પાછી ધકેલી શકાય તેમ છે

તેમ થતાં તે વર્ષ દરમિયાન સોવીયેટ રશીઆની સામે યુરોપ અમેરીકાના ભેગા બળથી આમનો કરી શકાશે, રશીઆની આસપાસની વ્યાપારી અને આર્થિક ઘેરાની વાડ વીશેષ મજબુત બનાવી શકાશે, એવું પણ તેઓ માનતા લાગે છે.

રશીઆની પંચવાર્ષિક યોજના જે સફળતા મેળવતી જાય છે તે જોતાં એમની આ વીચારશ્રેણી સીદ્ધ થાય તેમ એણું છે.

તેનાં કારણ: જર્મનીની ઉપરથી યુદ્ધદંડનો ભાર એક વર્ષ માટે ઓછો

થાય અને તેની આંતર સુધરે તે માટે. અમેરીકા તેમ જ બ્રીટન તેને નાણાં ધીરે, તો ખૂણે તેથી ત્યાંના લગભગ પોણા કરોડ બેકારોની અવદશા કાઢી પણ રીતે. સુધરે તેમ નથી, તે જ રીતે જર્મનીમાં વધી પડેલાં જીવન ભોગવવાનાં ખર્ચ ઓછાં થાય તેમ નથી.

બ્રીટનના બેકારોનું પણ એમ જ છે. અમેરીકા અને જપાન તેની સામે ઔદ્યોગીક અને વ્યાપારી ક્ષેત્રમાં સજ્જ હરીફાઈ કરી રહ્યાં છે, જર્મની પણ યુદ્ધ પંડી બોયેલાં ક્ષેત્રો પાછાં મેળવવામાં પૂંધીમે પાંચ મહત્ત્વ ઝગલે આગલ પ્રગતી કરતું જાય છે, એટલે બ્રીટીશ માલ માટે નવાં બજારો મળવાં મુશ્કેલ જ છે. તેમ બ્રીટીશ માલ જપાન કે જર્મની જોડેલાં સરતો બનાવી શકાય તેમ નથી. કેમકે તેમ કરવા જતાં એને કામદારોની રોજી ઉપર દાવ મુકવો પડે તેમ છે, અને તેમ થાય તો બ્રીટનમાં આંતરવીચરની આગ આવતી કાલે સળગવાને બદલે આગ જ સળગી ઉઠે તેમ છે.

આમ દંડવીરામ અને યુદ્ધવીરામથી બ્રીટન કે જર્મનીના આમવર્ગને જરા પણ ફાયદો થાય તેમ નથી. એટલે મુડીવાદી-સાત્રાન્યવાદીઓના આ તુટવા માડેલી ઇમારતને ટકાવી રાખવાના પ્રયાસો જરા પણ સફળ થાય તેમ લાગતું નથી.

યુરોપ, અમેરીકા અને જગતના રાજદારોના પ્રવાહોને જોતાં તજવીજના ભવીષ્યમાં ફરીથી યુદ્ધ ન થાય તો તે અશકાર જ હશે.

જર્મની ઉદ્ધામમાં એ ઉદ્ધામ રાષ્ટ્રમતવાદી સરમુખત્યારના હાથમાં જઈ પડે, તેમ થાય તો વર્સાઈસના તહનામાનો તેઓ ધનકાર કરે એટલું જ નહીં, પણ અત્યાર સુધીમાં જર્મનીની જે બદનામી થઈ છે તેની સાથે સરાસર બળવો કરવા તેઓ તૈયાર થાય.”

ખ્રીટીશ મુત્સદ્દીઓના તમામ મનોભાવ આ ઉપરથી પુરેપુરા વ્યક્ત થાય છે. સામ્યવાદથી તેઓ લડકે છે એટલું જ નહીં, પણ જર્મનીના ઉદ્ધામ રાષ્ટ્રમતવાદીઓ પોતાના દેશને બદનામીમાંથી બચાવે તે પણ એમને પસંદ નથી. લોકે જર્મની બદનામ રહે, પણ એમનો વ્યાપાર અને એમની તીજનીરી સક્ષામત રહે તો ખરું છે !

ખીલું જે રાષ્ટ્રસંઘ [League of Nations] ની આજ સુધી ખુબ જ પ્રશસ્તી સામ્રાજ્યવાદીઓ ગાતા હતા, તેની નીમોશ્વિતાની વાત પણ આ પ્રસંગ ઉપરથી ખુલ્લી થાય છે.

ગાડીનર કહે છે : “જો તેમ [ઉપર જણાવ્યું તેમ] થાય તો ફ્રાન્સ એકદમ હુપર

ઉપર ચડી જાય અને તેથી આખું મધ્ય યુરોપ કદની આગથી લાલુડી ઉઠે, અને રાષ્ટ્રસંઘ નીમોશ્વિત ઊભીની માફક એ બધું ટગર ટગર બેપા કરે !”

અર્થાત્ જ રાષ્ટ્રસંઘ માત્ર સામ્રાજ્યવાદીઓની ચુસણનીતીને ટેકા આપનારી ઘેરાના આમણમાં છુપાયેલી વડની પ્રતીમા છે, એમ કહેનારાઓને આથી ટેકા મળે છે. આ જ સુધીની એ સંસ્થાની તમામ પ્રવૃત્તિઓ ભેતાં નબળા અને ખાસ કરીને રંગીનોને દબાવી સ્વયં સામ્રાજ્યવાદીઓ સમક્ષ પુછડી પટપટાવવાની નીતી તેણે ધારણ કરેલી છે. અને અત્યારે ગાડીનરના કહેવા પ્રમાણે ફ્રાન્સ પોતાની યુદ્ધ પહેલાંના જર્મની સમી લશ્કરીવાદની નીતીને આગ્રહપુર્વક પકડી રાખે, છતાં તેની સાથે વીશ્વમાં શાંતી સ્થાપવા સ્વપાયેશો આ રાષ્ટ્રસંઘ કશું પણ કરી શકે તેમ નથી. એટલે એ સંસ્થા માત્ર હાથેના હાંત જેવી દેખાવની અને સામ્રાજ્યવાદીઓની ભયંકર લીલાઓને હાંકનારી હાલ જેવી જ છે તે પુરવાર થાય છે.

[૬]

હાથમાં કહીએ તો હુવરની યોજના પછા લેણુદાર જેવી છે. જે લેણુદાર દેશોનાની અણીએ જઈ પડે એવા લેણુદારને નવાં નાણાં ધીરી તેને ખેડા થવામાં મદદ કરી પોતાના લહેણુને તાણું કરે છે.

તેની સાથે સાથે સામ્રાજ્યવાદી અમેરીકનો સોવિયટ રશીયાને નામશેષ કરી, પોતાની ચુસણનીતીને માર્ગે મુકવાનો બેવડો પ્રયોગ ખેલે છે.

અને મુડીવાદીઓનો એક સમયે વીરોધ કરનારો છતાં હમણાં મુડીવાળાઓનો મીઠા બનેલો મેકડોનલ્ડ પણ એ જ બાજુ ખેલી રહ્યો છે.

અમેરીકનું સહુથી મોટામાં મોટું દેવાદાર ખીટન છે. યુરોપ પાસે અમેરીકનું લહેણું આ પ્રમાણે છે.

ખીટન	૮૮૦,૦૦૦,૦૦૦	પાઉન્ડ
ફ્રાન્સ	૭૭૦,૦૦૦,૦૦૦	”
ઇટાલી	૪૦૦,૦૦૦,૦૦૦	”
એન્જલમ	૮૦,૦૦૦,૦૦૦	”
પોલાન્ડ	૪૦,૦૦૦,૦૦૦	”

એટલે જર્મનીની સાથે સાથે ખીટનને પણ આ રણપીરમથી એક વર્ષને માટે શકત મળે તેમ છે.

પણ એક વર્ષ પછી શું ?

એ પ્રશ્ન અહીં સકળે ઉભો થશે.

એકડોનહની તેમજ બીટીશ મુસદ્દીઓની વતમાન મનોદશા જોતાં એમની પીયારછેણી આ પ્રમાણે હોય તેમ કહી શકાય છેઃ
જમની તુડી પડે, તેમાં આંતરવીઝડ જાગે, અને કદાચ જમની રશીઆનું મીઠ ખતે, તેમ થતાં ક્રાન્સ જમની ઉપર ચડાઇ કરે અને મધ્ય યુરોપમાં યુદ્ધની હોળી સળગે, સામ્રાજ્યવાદી ખીટન ત્યારે સ્વાલાવીક રીતે જ ક્રાન્સનો પક્ષ લે, પરંતુ તે વખતે ખીટનના એકાર કામદારો લડાઇમાં લાગ લેવાની ના પાડે, રણસમગ્રી બનાવવાનાં કારખાતામાં કામ ન કરે, રેલ્વે, સ્ટીમરો અને ખાણોમાં હડતાલો પડે તો ? તો ખીટનમાં જ આંતરવીઝડની હોળી સળગે, અરે એકલા ખીટનમાં જ શું કામ ? યુદ્ધ પછીનાં તેર વર્ષોના છતીહાંસનું અવસાદન કરતાં તો ખીટન સીવાયના પશ્ચિમ યુરોપના ખીજ દેશોમાં પણ એવા આંતરવીઝડોની આગ લલુકી ઉઠે તો નવાઇ નહીં, એવી પરીસ્થિતીને કમીમાં કમી એક વર્ષ તો આથી પાછી ધડેલી શકાય તેમ છે

તેમ થતાં તે વર્ષ દરમિયાન સોવીયેટ રશીઆની સામે યુરોપ અમેરીકાના ભેગા બળથી સામનો કરી શકાશે, રશીઆની આસપાસની વ્યાપારી અને આર્થિક ધેરાની વાડ વીશેષ મજબુત બનાવી શકાશે, એવું પણ તેઓ માનતા હાગે છે.

રશીઆની પંચવાર્ષિક યોજના જે સફળતા મેળવતી જાય છે તે જોતાં એમની આ પીયારછેણી સીદ થાય તેમ જોઈું છે.

તેનાં કારણઃ જમનીની ઉપરથી યુદ્ધદંડો લાર એક વર્ષ માટે જોઈો

થાય અને તેની આંટ સુધરે તે માટે અમેરીકા તેમ જ ખીટન તેને નાણાં ધીરે તોળેણું તેથી ત્યાંના લગભગ પોણા કરોડ એકદારોની અવદશા કાઇ પણ રીતે સુધરે તેમ નથી, તે જ રીતે જમનીમાં વધી પડેલાં હંપન ભોગવવાનાં ખર્ચ જોઈાં થાય તેમ નથી.

ખીટનના એકદારો પશુ એમ જ છેઃ અમેરીકા અને જપાન તેની સામે એવા ગીક અને વ્યાપારી ક્ષેત્રમાં સમજડ હરીફાઈ કરી રહ્યાં છે, જમની પણ યુદ્ધ પછી બોયેલાં ક્ષેત્રો પાછાં મેળવવામાં પૂંધી મધ્યમ ડગલે આગલ પ્રગતી કરવું જાય છે, એટલે ખીટીશ માલ માટે નવાં બજારો મળવાં મુશ્કેલ જ છે. તેમ ખીટીશ માલ જપાન કે જમની જેટલો સરતો બનાવી શકાય તેમ નથી. કેમકે તેમ કરવા જતાં એને કામદારોની ટેલ ઉપર કાપ મુકવો પડે તેમ છે, અને તેમ થાય તો ખીટનમાં આંતરવીઝડની આગ આવતી કાલે સળગવાને બદલે આજે જ સળગી ઉઠે તેમ છે.

આમ દંડવીરામ અને યુદ્ધવીરામથી ખીટન કે જમનીના આમલગને જરા પણ ફાયદો થાય તેમ નથી. એટલે મુડીવાદી-સામ્રાજ્યવાદીઓના આ તુટવા માંડેલી ઇમારતને ટકાવી રાખવાના પ્રયાસો જરા પણ સફળ થાય તેમ લાગતું નથી.

યુરોપ, અમેરીકા અને જગતના રાજા-કારણોના પ્રચાણને જોતાં નજીકના ભવીષ્યમાં ફરીથી યુદ્ધ ન થાય તો તે ચમત્કાર જ હશે.

વર્તમાન ચીન: એક દીગ્દર્શન

પરદેશીઓનાં અધનોતી શુભલાઓથી જકડાયેલા ચીનની દુર્દશા એટલી ભયંકર થઈ રહી છે કે, આટલાં વર્ષોના પ્રવાસ છતાં ત્યાં સંતોષકારક પ્રગતી જોઈ શકાતી નથી. ગોરા સામ્રાજ્યવાદી-મુડીવાદીઓના કાવાદવાનાં આ ફળ હીંદવાસીઓને સુદર ઘોષ પાઠ આપે છે.

: લખક :

ધીમાન એસ. મહેતા

ચીનમાં રાજ્યવીર્ય થયો તે પહેલાં એકદુર્ય સામ્રાજ્ય સત્તા હતી અને તેથી અનેક રીતે ચીનની આર્થિક સ્થિતિ વીયમ બની હતી. રાજ્યવીર્યના અંતે પણ મુડીવાદનું અસ્તીત્વ કાર્યમ રહ્યું છતાં જે આર્થિક સંક્રાંતિ અને ભુખમરો હતો તેમાં થોડે અંશે ઉદ્ધાર થયેલો જોઈ શકાય છે. હમણાં પણ મુડીવાદને કારણે ચીનનું આર્થિક શોષણ થાય છે, છતાં જંગતતા અનેક દેશના સીદ્ધાંતોના અનુભવથી સજ્જ બનતું ચીન, પોતાના ઉદ્ધારનો માર્ગ કેવી રીતે અને કેટલે દરજ્જે ગૃહણ કરેલો તે માટે વીચાર કરે છે.

શહેરની અને ગામડાંની વસ્તીના સંસર્ગનું પ્રમાણ તપાસતાં ચીનની આર્થિક સ્થિતિનું ચિત્ર નીલક્ષણ શકાય છે. ચીનમાં શહેરોની વસ્તી ૬,૬૦,૦૦,૦૦૦ એટલે ૧૫ ટકા અને ગામડાંમાં ૩૭૨૦૦૦૦૦૦૦ એટલે ૮૫ ટકા જેટલી છે. ઇંગ્લાંડનાં આંકડા તપાસીએ તો ત્યાં શહેરોમાં ૭૬ ટકા અને ગામડાંમાં ૨ ટકા અને રશીયામાં ૧૮ ટકા શહેરમાં અને ૨ ટકા ગ્રામ્યવસ્તી માણુમ પડે છે. ચીન અને રશીયાના શહેરમાં પણ બેઠ

પાડી શકાય અને તે નીચું ઉદ્યોગની ઉત્પત્તિથી માપી શકાય તેમ છે. ઉદ્યોગ કે વ્યાપારની ઉત્પત્તિ અથવા તેનું અધઃપતન કાંઈ પણ દેશની આબાદી કે પાયામાલીની સચોટ આરસી છે, ચીનમાં પરદેશીઓનો પગલે, રેલ્વે ઓછી અને ભારે ઉદ્યોગોની ગેરહાજરી એ પ્રતીત કરાવે છે કે ત્યાં મુડીવાદ અતી પ્રબળ છે અને ખીજા સીદ્ધાંતોને પેસવાની મના છે એ જ્ઞાન આપે છે. દરેક શહેરોની ગણતરી કરતાં ચીન અને રશીયા એક બાજુ તથા ખીજા બાજુ એટ્રીટન આ પ્રમાણે સમાન વસ્તીપત્રકથી દરેક વ્યક્તિની પેદાશ ઉપરથી ચીન કેટલું દુર્બળ અને ગરીબ છે તે સમજી શકાશે:

કેલસા.

પેદાશ.

દેશ:

ચીન

૮૭૨ રતલ.

રશીયા

૩૭૪ રતલ

એટ્રીટન

૧૧૮૧૬ રતલ

ઉપરના આંકડા સુચવે છે કે ચીન રશીયા કરતાં ૪ ગણા અને એટ્રીટન કરતાં ૧૨૧ ગણા ઓછા કેલસા ઉત્પન્ન કરે છે.

લોહું

ચીન	૧૫૪૦૦૦૦ ટન
રશીયા	૨૨૦૦૦૦૦૦ ટન
ગ્રેટબ્રિટન	૬૨૦૦૦૦૦૦ ટન

દર વ્યક્તીએ આ હીસાબે પેદાશ નીચે મુજબ માની શકાય.

ચીન	૦-૩
રશીયા	૪૮-૦
ગ્રેટબ્રિટન	૪૦૦-૦

ઉપરના કોઈ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે ચીનમાં લોહું રશીયા કરતાં ૧૭૧ ગણું અને ગ્રેટબ્રિટન કરતાં ૧૪૩૦ ગણું ઓછું મળે છે.

કાપડમુતર

ચીન	૩૩૧૪૦૦૦	ત્રાક
રશીયા	૭૨૫૦૦૦૦	,,
ગ્રેટબ્રિટન	૫૬૭૦૦૦૦૦	,,

ચીનની વસ્તીને હીસાબે દરેક ત્રાક દીઠ નીચેના દેશ મળે.

ચીન	૧૨૯
રશીયા	૨૦
ગ્રેટબ્રિટન	૦.૮

ચીનમાં રશીયા કરતાં ૬ ગણું અને રશીયા કરતાં ૧૬૧ ગણું ઓછું કાપડ મુતર ઉત્પન્ન થાય છે.

પરદેશી વ્યાપાર

ચીન ૧૭૯૦૦૦૦૦૦૦ ટન. એટલે પૌં. ૩૨૫૦૦૦૦૦૦ અને ગ્રેટબ્રિટનના આંકેડા પૌં. ૨,૨૫,૦૦,૦૦,૦૦૦ અને રશીયાના પૌં. ૧૪,૨૦,૦૦,૦૦૦ જેટલો શકાય છે. દર મતુલ્ય વ્યાપારનો હિસસો નીચે મુજબ માની શકાય.

ચીન	૧૫ શીલીંગ.
રશીયા	૨૦ શીલીંગ.
ગ્રેટબ્રિટન	૧૦૪૮ શીલીંગ.

રશીયા કરતાં ચીનમાં વ્યાપારમાં પરદેશી આવક જાવક થોડી ઓછી છે બ્યારે ગ્રેટબ્રિટન કરતાં પર ગણી ઓછી હતી.

રેલ્વે

રેલ્વેની લંબાઈ ૭૭૦૦ માઈલની ચીનમાં છે જેમાં સરકારી ૫૧૨૭ માઈલ, કંસેશનથી ૨૩૬૦ અને ૨૧૩ માઈલ ખાનગી વહીવટથી ચાલે છે. ગ્રેટ બ્રિટનમાં ૨૩૦૦૦ માઈલ અને રશીયામાં ૪૮૦૦૦ માઈલ છે. દર ૧૦૦૦૦૦ રાહેરીઓને ફાળે નીચે મુજબ સરેરાશ આવે.

ચીન	૧.૮ માઈલ.
રશીયા	૩૩.૩ ,,
ગ્રેટબ્રિટન	૫૫.૩ ,,

ચીનમાં આટલી નાની રેલ્વે લાઇનની સગવડ હોઈને તેનો ફાળો રશીયા કરતાં ૧૮ ગણો ઓછો અને બ્રિટન કરતાં ૩૧ ગણો ઓછો જેટલો શકાય છે.

[૨]

ઉપરના આંકેડાથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે ચીન ગ્રેટબ્રિટન જેવું પ્રગતીશાળી નથી પણ રશીયા કરતાં પણ ૧૯૨૬ માં પણ જ ઓછું વ્યવસાયી લેવલ શકાયું હતું.

ચીનમાં માનવનું ઉત્પન્ન એટલું બધું ઓછું છે અને પરદેશનો વ્યાપાર વીરવૃત્ત છે કે

ચીનદેશને પરદેશ ઉપર વધુ આધાર રાખવો પડે છે અને મુડી ઘસઘસી જવાની દરજ્જા પડે છે. ચીનમાં પરદેશીઓના મોટા શહેરોમાં અડધું માનુષ્ય પડે છે જ્યારે ઓધાગીક ઉત્પત્તિ નામની જ દેખાય છે. રેલ્વેની ખીલવણી દયા પડી પણ ચીનની ગ્રામ્ય

પ્રજનનું આકર્ષણ ઉદ્યોગ ખીલવણી તરફ દોરાયું નથી એ પણ ચીનના દુર્ભાગ્ય માની શકાય. ચીનમાં રાજ્ય વીક્ષવ થવા છતાં આ પ્રમાણે કંઠાળ દશ ચાલુ રહી છે જ્યારે રૂશિયામાં ૧૯૧૭ માં વીક્ષવ થયો ત્યારે સમસ્ત દેશ એકતામાં સંકળાયેલા અને સંગઠિત થયો હતો. જો કે ચીનના છુટા છુટા અને સ્વતંત્ર ભાગલા પાડવા માટે પરદેશી-રાજ્યસત્તાઓએ અનેક પ્રકારની યુક્તિઓથી પ્રયાસો કર્યા પણ એક પણ સફળ થયો નહીં.

ચીનની સ્થિતિ એ રીતે કંઈક વીશ્વસ્ય અને વીપરીત માની શકાય. ચીનમાં એકતા ઉત્પન્ન કરે તેવી આર્થિક પદ્ધતિ કે યોજના નથી. ચીન વીશાળ દેશ છે એટલે હજી આ પ્રમાણે એકતાની સાંકળથી તેને સંગઠિત કરતાં લાંબા સમય થશે એમ લાગે છે ચીનમાં શહેરો કરતાં ગામડાંનું બળ વધુ છે અને તેથી પ્રથમ પ્રાંતીક સ્થિતિ અને વ્યાપાર ઉદ્યોગો ખીલે તો તેની અસર સમસ્ત દેશને થાય એવું તાર્કિક અર્થશાસ્ત્રીઓ આકે છે.

નદીકાનારે આવેલા પ્રદેશો જેવા કે હવાંગહો એટલે પીળીનદીનો પ્રદેશ, યાંગસ્ટે અને પરલ નદીના પ્રાંતો એક ખીલ સાથે સંકળાયેલા છે. અને તેથી તેઓ એ આખા દેશને લાગુ પાડી શકાય, સમસ્ત પ્રજાની ઉત્પત્તિ સાધી શકાય તેવી યોજનાઓ ધડવા માંડી છે અને જો તે પરીપુર્ણ થશે, તો આખો દેશ સદસા આર્થિક ઉત્પત્તિ સાધી શકશે. દરેક પ્રાંત એકાપદી સ્વતંત્રતા ઇચ્છે છે અને તેથી પણ સીદ્ધ થઈ શકે છે કે પ્રાંતીક ઉત્પત્તિ કે ખીલવણીથી જ અંતિમ ધ્યેય જે સમસ્ત ચીનની આર્થિક ઉત્ક્રાંતિનું છે તે સાધ્ય થશે.

આધુનીક પ્રતિ પ્રકાશમાં આવ્યા છે તેના સરસુખત્યારો દરેક પ્રાંતને સ્વતંત્ર કરવા મથે છે અને માત્ર રાજ્યીય નહીં પણ આર્થિક સ્વતંત્રતા મળે એવી મહત્વાકાંક્ષા રાખે છે. આથી છેલ્લા ૧૫ વરસથી માંહિમાંહિ ઝગડા અને હુમલાઓ થાય છે તેથી ચીનની ઉત્પત્તિ થવાને બદલે અધઃપતન થતું જોઈ શકાય છે. લવીધ્યના રાજ્યબંધારણમાં આ જાતનો વીતંડાવાદ કે વીખવાદ તદ્દન અદશ્ય થવો જોઈએ.

ચીનના ઉદ્યોગ કે વ્યાપારની ખાસીયતોને રૂશિયાની સાથે સરખાવતાં બંને રાષ્ટ્રોનાં શહેરોમાં પણ વીવીધ ભાત જુદી તરી આવે છે અને ચીનમાં રૂશિયા કરતાં ઓછી ધમાલ માલુમ પડે છે. ચીનના શહેરોમાં વેપાર એ મુખ્ય વસ્તુ છે. આંતરિક અને પરદેશી તથા તેમાં પણ અંદરના ચીનમાં માલની જાવક વધુ હોઈને ઉદ્યોગો તરફ લક્ષ આપવા પ્રજાની લાગણી જાગૃત થતી નથી, એટલે ચીનમાં ઉદ્યોગોની ખીલવણી ગાંજાપક્ષે યુક્તિમાં આવે છે.

ચીનમાં કારખાનાં મોટા પાયા ઉપર હોતાં નથી માત્ર શેંગહાઇમાં યુરોપીયન શૈક્ષીનો ખ્યાલ આવે છે. કેંટનમાં તો ગ્રામ્યતાનો ખ્યાલ આવે છે. યુરોપીયનના વહીવટી ઉદ્યોગો પુલ્કાન પ્રાંતમાં [કે જ્યાં રાષ્ટ્રીય રાજ્યસત્તાનું સ્થાનક છે.] માલુમ પડે છે. માત્ર હોંગકોંગ અંગ્રેજોની આપજુદીથી અને વ્યાપાર ઉદ્યોગથી દાંડમાઠવાળું જણાય છે એટલે તે ખીટીશોનું ચાલું બન્યું છે.

ચીનની વસ્તીનો બહુ જ ઓછો ભાગ ઔદ્યોગીક મહાજનો અને મુડીવાળા છે. બાકી વસ્તીનું મોટું પ્રમાણ મધ્યમ મુડીવાળા અને કામદારોનું છે.

[૩]

ચીનમાં ખેતીવાડી પુરાણ કાળમાં જે હતી તે જે પદ્ધતીથી હજી આવે છે. રૂશીયાનાં ઝારનાં વખતમાં જે સ્થિતી હતી તે કરતાં પણ જીતી હજારો હજાર અને હજારોથી ચીનમાં કામ લેવામાં આવે છે. ચીનના ખેડૂતો યંત્રો અને આધુનિક વીજાનનાં ઓજારોથી માહીતગાર નથી. તેઓ પશુ-ઓની મદદથી હીંદની માફક હળ હાકે છે અને ખેતરો ખેડાય છે. ઘઉંના ખેતરોમાં હજી યંત્રો દાખલ થયાં નથી. આ પ્રમાણે મનુષ્યની શક્તિનો ત્યાં અકળે અને અસ્થાને ગંભીર પ્રમાણમાં કામ થાય છે.

ચીનમાં જુદા જુદા ભાગમાં ક્ષેત્રો અને જગીરો વહેંચાયેલી છે જ્યારે રૂશીયામાં એકલથુ માલિકી જમીનની ભેદ શકાય છે.

જમીનના ભાગલા ચીનમાં નીચે મુજબ માલુમ પડે છે.

એકર	ખેતરો	ટકા
૧૨	૧૭૩૫૩૦૦૦	૩૫
૨ થી ૫	૧૩૨૪૮૦૦૦	૨૭
૫ થી ૧૦	૧૦૧૨૨૦૦૦	૨૧
૧૦ થી ૧૮	૫૩૪૮૦૦૦	૧૧
૨૦ થી ઉપર	૨૮૩૫૦૦૦	૬

એકંદરે ૪૮૯૦૬૦૦૦ ૧૦૦ ટકા ઉપરનાં ગાંડામાં પ્રથમના ૩ વર્ગોના કાળો ૮૩ ટકા હોયને ચીનની કુલ ખેતીનો

આંકડો આવે છે. તેથી ખેડૂતોની કંગાલી-ખત કેટલી બધી છે તે સમજી શકાય છે. જમીનદારો માત્ર ૧૭ ટકા અને તેમાં ૬ ટકા ધનાઢ્ય ગણાય. ચીનમાં ભાગલાં મોટા પ્રમાણમાં હોવાથી અને ગામડાંની ગરીબીથી માત્ર ૧૨ કે ૧૩ એકરનો માલિક પૈસદાર ગણાય છે અને ૨૫ કે ૫૦ એકર-વાળાને જમીનદાર કહે છે. ચીનમાં દર વરસે બે કે ત્રણ-પાક થાય છે, તેથી આટલા નાના ખેતરના પ્રમાણમાંથી પણ કુટુંબ પુરતું ઉત્પન્ન થેજતી શકાય છે.

ન્યાં સુધી ચીનમાં પુરાણી પ્રણાલી-કનો ત્યાગ થશે નહીં, આથી કે ઉત્તતી માટે પ્રજામાં સાહેસ કેળવાશે નહીં, માત્ર ઉદ્ધર ઝડપી બનશે નહીં ત્યાં સુધી ચીન પણ હીંદુસ્થાનની માફક દરીદ્ર અને ગરીબ રહેશે અને અવાર નવાર જીખમરાથી રીઆશે. રૂશીયાની પાંચ વરસની ચોળા દારા ત્યાં ધીરી પ્રેરણા કરે છે પરંતુ પરદેશીઓના અફસોસે બધા ઉંડા જમી ગયા છે કે તેઓ ચીનની પ્રજાને ઉંચું ઝાલું કરવા દેશે નહીં અને વ્યાપારી ઉદ્યોગ ખીસવવામાં હમેશાં અંતરાય નાંખશે એવો ભય રહે છે. પરદેશીઓની ઝુંસરીતું આવું કાતીલ પરીણામ ચીન અત્યારે ભેદ રહ્યું છે.

રોજકારણ એ જાતે ગંદી રમત નથી, પરંતુ તેના ખેલાડીઓ અને ગંદુ બનાવી મુકે છે.

જે દેશમાં ખેડારીથી માણસો પીડાતા હોય તે દેશના નેતાઓ પોતાના રાષ્ટ્રને બચાવે અને સમત્યા જ નથી એમ કહેવું જોઈએ.

ગણા મનુષ્યો મૃત્યુના સંબંધમાં ચીંતન કરતા નથી, પણ કેમ જીવવું તેના ચીંતનમાં સમય રોકે છે.

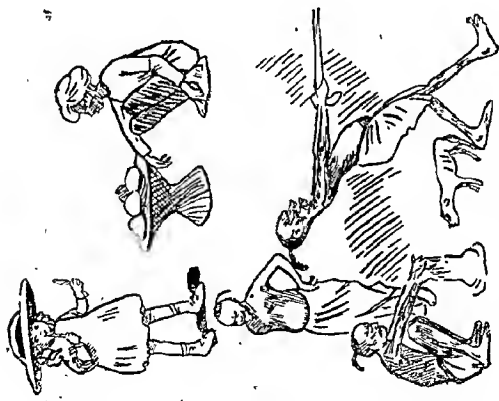
યુદ્ધનાં સાધનો ઘટાડવા પહેલાં સામાન્યવાદીઓનાં માથાઓમાંથી યુદ્ધના વીચારો પહેલા ઘટાડવાની જરૂર છે.

અ.ગ્રીલ નજરે લી.દ!

દુધવાળી

[નિ દુધમાં પાણી ભેળવવા પપ્પાલી પાસેથી લે છે.]

‘તડીવ’ મીઠાચાણે

સામ્રાજ્યવાદનાં ખ

છે હવે મહાયુદ્ધ પુરું થયું ત્યારે કેટલાક કુશળ શુદ્ધીમાનોએ કહ્યું છે કે, જર્મનીનો લશ્કરીવાદ તોડવા જતાં ફ્રાન્સમાં ફરીથી લશ્કરીવાદ જન્મશે, અને તે જગતની શાંતીમાં જર્મન લશ્કરીવાદ જેટલું જ આઘાત પહોંચાડનાર નીવડશે.

એ ભવીષ્યવાણી ખરી પડેલી જણાય છે. જર્મનીની સામેનો તેનો વૈરભાવ યુદ્ધ પહેલાંની જુની લડાયક મનોદશાને સજ્જન કરનારો છે.

યુદ્ધ સમયના તેના મિત્ર બ્રિટનના મુલ્ક-દોઓ આજે કહી રહ્યા છે કે ફ્રાન્સ તેના જુના શુભોન જેવું રહ્યું છે. તે કંઈ જુલુસ જુલ્લના માગવું નથી અને તેને નવું કંઈ શીખવું નથી.

પણ લડાઈનો જે ભયંકર દંડ જર્મનીને શીરે ઠોકવામાં આવ્યો છે, તે દંડ જ્યાં સુધી ચલુ રહે ત્યાં સુધી યુરોપના હૈયામાંથી યુદ્ધની ભાવના શમે તેમ નથી.

જર્મનીની લડાયક મનોદશા યુદ્ધ સમયનાં મિત્રરાજ્યોની લડાયક વૃત્તિ કરતાં ઓછી હતી, એટલે જ ફ્રેન્કો-જર્મન યુદ્ધ વખતે જર્મનીએ જેટલી વૈરવૃત્તિ ફ્રાન્સ તરફ નહોતી બતાવી, તેથી વીશેપ વેરની ભાવનાથી મિત્રરાજ્યોએ જર્મની તરફ વૈરભાવના બતાવી છે અને તેને સર્વ રીતે પાપમાસ કરી નાખ્યું છે.

છેલ્લી યુરોપીય યાદવી પહેલાં અમેરીકા આપારી હરીફાઈના યુદ્ધમાં ઉતર્યું નહોતું. યુદ્ધ પછી તે પોતાના કીનારા બહાર યુદ્ધના તૈયાર વસ્તુઓ અને નાણાં એકઠાં લે, અને

સામ્રાજ્યવાદીઓ ત્યારે શાંતી ત્યારે તેઓ પ્રજાસંઘના પડદા કરી રહેલા

અને અત્યારે તો આખી દુનિયાના સોનાના જથ્થાનો લગભગ અર્ધાંશ જથ્થો તેણે પોતાની લીજરીઓમાં ભરી રાખ્યો છે.

યુરોપ ગરીબ બને છે, ત્યાં બેકારી વધી છે, નાણાંભીડ છે, છતાં પશ્ચિમ યુરોપનો એકેકે એક દેશ અને પુર્વ યુરોપનાં રશી-અન સરહદ પરનાં રાજ્યો લડાયક સરંજામ પાછળ ધુમ નાણાં ખર્ચતાં જાય છે. અમેરીકા યુરોપને કહે છે, તમે આ નાણાં વેડફવાં રહેવા દો, પણ યુરોપ-અમેરીકાને પરસ્પરનો વીશ્વાસ નથી કેમકે અમેરીકાની યુદ્ધની તૈયારી ઓછી નથી.

ઘટાડીનો મ્યુસોલ્વીની શાંતીના સમયમાં પણ લડાઈની ભાષા શીખાપ યાત કરતાં જ નથી જાણુતો; ફ્રાન્સ અને ઇટાલી બ્રિટનની મોઠા કાફલાનો ઇટાલીની યુક્તિભરી યોજનામાં ફસાવા તૈયાર નથી; બ્રિટનને અમેરીકાનો ભય ઓછો નથી. ઝેરી ગેસ અને વીમાનોના કાફલા તેથી દરેક સ્થળે વધતા જાય છે.

વીમાનોની ગતીના વધારા માટે થઈ રહેલા પ્રયાગોમાં ઓછાંમાં ઓછા વખતમાં અંતર કાપી દુસ્મનના પ્રદેશમાં પહોંચી જઈ, ભયંકર ગેસ અને દારૂગોળા ફેંકી શકવાની સગવડની યોજનાઓ જ જુપાયતી છે. આથી ૧૯૧૪ ના યુદ્ધ પહેલાંનાં વરસોમ

ડખડતાં

હથિયાર

ની બહુજ વાતો કરતા હોય,
પાછળ આગામી યુદ્ધની તૈયારીઓ
હોય છે.

“યુદ્ધ આવ્યું, યુદ્ધ આવ્યું!” ની જે જુઓ
શરૂ થઈ હતી, તેની જુઓ હમણાં હા હા
ફરીથી શરૂ થઈ છે.

એ બતાવે છે કે પંદર વર્ષ પહેલાં યુદ્ધની
જે લયકરતાથી ફુટીઆં, તારી ગઈ હતી,
તેની જરા પણ અસર મુડીવાદી સામાજિક-
વાદીઓની ઉપર થઈ નથી.

કેમકે તે વર્ગને યુદ્ધ દરમિયાન ઓછામાં
ઓછું સક્રિય કરવું પડ્યું છે, એટલું જ
નહીં પણ યુદ્ધકાળનો લાભ લઈને તેમના
મોટા ભાગે ધનપ્રાપ્તિ કરી છે. તેમાં મરી
ગયો આમ વર્ગ, લયકર ખુલ્લરી પણ એ જ
વર્ગે વેડી અને હજી વેડે જાય છે.

જાણીતા અંગ્રેજ વીરોધીઓની સર આર્થર
કેમ્પબેલે આખરે વીરોધીતાલયમાં લાખજી
કરતાં યુદ્ધની ભારે હિમાયત હમણાં જ કરી
હતી. તેણે કહ્યું: “યુદ્ધ પીનાવું” જગત એ
તો અશક્ય કલ્પના જ છે. કુદરત યુદ્ધ દ્વારા
માણસોનો સંહાર કરીને માનવજાતીની તંદુ-
રસ્તી ટકાવી રાખવા માટે પધારાનો કચરો
ઢાળી નાખે છે. કુદરતનો ક્રમ જ એવો છે
કે જે લોકોને સ્વતંત્રતા અને શાંતી જોઈતાં
હોય તેમણે તે માટે પોતાના રક્તનો ભોગ
આપવો જોઈએ.”

ખીજી તરફ યુરોપના સાગરજળમાં બ્રિટીશ
અને જર્મની નૌકા કાફલાની ઉપરોગીતાની

તેમ જ રશીઆના અને ઓસ્ટ્રીઆના લશ્કરી
સંઘથી શુ' પરીણામ આવી શકે તેની પણ
હમણાં હમણાં યુરોપનાં લશ્કરી મંડળોમાં
ખુશ જ ચર્ચા ચાલી રહી છે.

આ બધાં કારણોથી પશ્ચીમ યુરોપવાસીઓ-
ની લગાવક મનોદશા સતે જ થતી જાય છે.

અને આલમ મશહુર જર્મન સેનાધીપતી
લ્યુડવિગ્સે તો વળી ત્યાં સુધી કહે છે કે,
૧૯૩૨ ના મે મહીનની પહેલી તારીખે
યુરોપમાં યુદ્ધની આગ સળગી ઉઠશે. આ
લ્યુડવિગ્સે કંઈ તરંગી નવલકથાનો લેખક
નથી. છેલ્લા યુદ્ધ વખતે તે જર્મનીનો
મહાનગમાં મહાન લશ્કરી મેતા મનાતો હતો.
યુદ્ધની વ્યૂહરચના કરવામાં એના જેવા
અકંગ વીચારકો ઓછા જ હશે.

અલગપણ એની કલ્પના પ્રમાણે જો યુદ્ધ
થાય તો તેની વચ્ચે યુરોપની રાજકારણી
ફુટીયાના પુલો નીચેથી પાણીના સીધા અને
આડા અવળા એવા ફેટલા થે પ્રવાહો વહી
ગયા હશે.

લ્યુડવિગ્સેના કહેવા પ્રમાણે આવતાં
યુદ્ધનો આરંભ ફ્રાન્સ અને ઇટલીની વચ્ચે
થશે. તેમાં ઇંગ્લંડ, જર્મની અને રશીઆ
ઇટલીના પક્ષમાં લગશે, ત્યારે પોલેન્ડ,
ઝેકોસ્લોવેકીઆ અને જુગોસ્લાવીઆ ફ્રાન્સને
પડખે જશે.

તેના કહેવા પ્રમાણે યુદ્ધક્ષેત્ર દક્ષીણ જર્મન
અને દક્ષીણ ઓસ્ટ્રીઆ બનશે.

તે યુદ્ધ એટલું તો લયકર બનશે કે
તેમાં યુદ્ધમાં ભાગ નહીં લેનાર ખીનલગાયક
[Civilian] ની લયાવક ખુનરેલ થશે,

દરેક સ્થળે વીમાઓના હુમલા નૌકા યુધ્ધો અને જેરી ગેસરી લડાઈઓ થશે. જર્મનીની કુમક માટે ખોટનનો કાફલો કીલની નહેરમાં આવશે, તે માટે ડેન્માર્કની ઉત્તરે યદને તેને બાદીકને કોકે આવવું પડશે. તેમના લશ્કરની સંખ્યા માત્ર ત્રણ લાખની હશે છતાં તેઓ ફ્રેન્ચો અને બેલ્જિઅનોની સામે બકાફૂરીથી લડશે.

તે વખતે રશીઅનો એ યુદ્ધમાં ભેડાશે. ફ્રેન્ચેએ તે દરમિયાન ઇટાલીઅનેને સાક્ષ કરી નાખ્યા હશે, ત્યારે રશીયા પોલેન્ડ તેમ જ રમાનીઅને ફના કરી નાખશે.

તે વખતે ફ્રાન્સમાં બંગલે નગરો, અને બે લડાયક ગળાંમાંથી કોને સાથ આપવો તેના વીચારમાં અમેરીકા શુભવાદમાં પડી જશે.

એ યુદ્ધમાં જર્મનીનો લયંકર નાશ થઈ જશે. પણ દુયુગ્મડોઈના પુસ્તકમાં બતાવવામાં આવેલા આ વીચારો યુરોપના વર્તમાન રાજકારણને લક્ષમાં લઈએ તો સાચા ઠરે તેમ લાગતું નથી. કેમકે રશીઆ હાલના ખોટનનો સંકાર કરે તે કરતાં ખોટન રશીઆનો સંકાર કરે તે માનવા જેવું નથી. તો પણ આ પુસ્તકે યુરોપમાં ઠીક ઠીક બજલગીટ મચાવ્યા છે. કેમકે યુદ્ધ સળગવાનાં લાકડાંને દેવતા ખીજા અનેક કારણોથી ત્યાં તૈયાર છે.

તેનો પડથો ખોટનના પરરાષ્ટ્રીય મંત્રી મી. આર્થર હેન્ડરસનનાં તાબાં વચનોમાં પડતો સંભળાય છે. તે કહે છે : “વીચાનની મદદથી એવી શોધો થઈ છે કે લવીપમાં થનારા વેમાનીક હુમલાઓમાંથી લડાઈમાં નહીં ઉતરનારા દેશજનોનો બચાવ લશ્કરો કે નૌકા કાફલાઓ કરી શકે તેમ નથી. ભાવી યુદ્ધમાં થનારા વીમાનના હુમલા એટલા વીકરાળ બનશે કે જેની આગળ આજ સુધી થયેલા એવા પ્રપત્નો તો કુછ વીસાતમાં નહીં લેખાય.”

આ યુદ્ધને અટાવવા માટે ફરીથી પાછા યુરોપને બે જુદી જુદી ટોળકીઓમાં વહેંચી નાખવાના પ્રયાસો મુત્સદ્દીઓ કરી રહ્યા છે. પરંતુ એવી ટોળકીઓ યુદ્ધ અટકાવવાને બદલે વીના કારણે યુદ્ધનાં ક્ષેત્ર વધુ વીશાળ બનાવવામાં કારણભૂત બને છે, તે જરૂરે ૧૯૧૪ ના યુદ્ધ વખતે જેવું છે.

આ લાય યુરોપના રાષ્ટ્રોના દીલમાં પણ ઓછો નથી, તેથી યુદ્ધ અટકાવવાની અને શસ્ત્રો ધટાડવાની વાતો છતાં દરેક દેશ સંઘમરીની અને વીમાનો વધારતા જાય છે.

જર્મનીની પસે પૈસા નથી, વસ્ત્રોઈસના કરારે તેના હાયપગ જકડી લાધા છે. છતાં જર્મની એ કરારોની છટકા બારીમાંથી છટકીને લડાયક સરંજામ બનાવવામાં પોતાની અપુર્વ શોધક શુદ્ધીનો ઉપયોગ કરી રહ્યાં છે. તેણે ‘પોકેટ બેટલરીપ’ [નાનકડાં લડાયક વહાણો] બાંધીને પોતાના શુભવણીયા પ્રશ્નો ઉકેલ સાધી લીધા છે.

આવાં ત્રણ વહાણો હમણાં તેણે સાગર-જળ ઉપર તરતાં મુક્યાં છે. એ વહાણોમાં માત્ર કોલસો જ વાપરી શકાય તેમ છે. કલાકે પંદર નોટની ઝડપે તે ૫૫૦૦ માઈલની મુસાફરી કરી શકે તેમ છે, પરંતુ ડાયસેલ એન્જિન વાપરતાં તે સહેલાઈથી ૧૮૦૦૦ માઈલની સતત મુસાફરી કરે. આટલી શક્તી આજસુધીની કોઈ પણ કુઝરમાં જેવામાં આવી નથી.

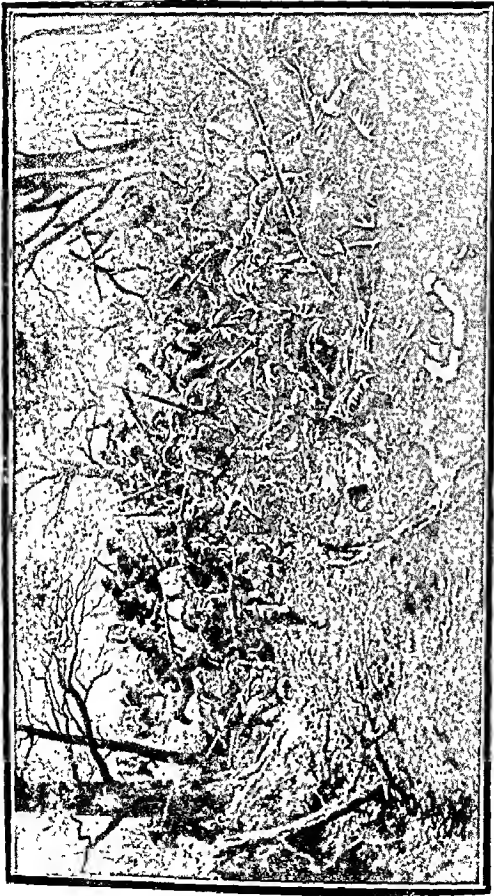
આ લડાયક વહાણો ઉપર કંપની નથી જ બનાવટની એવી તોપો ગોઠવવામાં આવી છે કે જેથી ૧૦૫ રતંડી ૨૪ ગોળાઓ એક મીનીટમાં છોડી શકાય. એટલે આ ત્રણ વહાણો એકી સામટાં યુદ્ધમાં ઉતરે તો દર મીનીટે ૭૨ ગોળા છોડી શકે, એવું પ્રમાણ કલાકના ૪૩૨૦ ગોળા જેટલું થયું. આ ગોળા એવા કાતીલ છે કે તેની સામે

ખાલ રૂઝીઆનો વ્યાયામની મઝ મેળવે છે

રૂઝીઆન બાળકો માટે આરોગ્ય લેવન

ସୁନ୍ଦରୀ ବ୍ୟବହାର : ସୁନ୍ଦରୀ ଯାନ୍ତ୍ରୀକ ଯୋଗ୍ୟ.

ମାଧ୍ୟମ : ଗୋଟିଏ ୩୧.

મજબુતમાં મજબુત લડાયક વહાણો પણ લાગ્યે જ ટકી શકે. એક કલાકે જર્મનીની આ ત્રણ 'ખીસા લડાયક સ્ટ્રીમરો' ખાસ્સા ૧૧૩૪૦ મણુ દરગોળો-દુસ્મન ઉપર ફેંકવાની શક્તી ધરાવે છે, અને વળી હમણું તો એ ૨૦૦ ટનની ટ્રાયેંગેલો ઓરો હલકા વજનની મોટરને આધારે ચાલી શકે તેવી પણ બનાવી રહ્યું છે.

એ કે દંડવીરામ [Moratorium] અ.પનારાએ જર્મનીને લડાયક કાફલા નહીં વધારવાની સલાહ આપી રહ્યા છે. અને ફરીથી જીનીવામાં અમેરીકાના સાથે સાથે લશ્કરો ધટાડવાની વાતો કરવા માટે પશ્ચિમ યુરોપનાં રાજ્યો એકઠાં થયાનાં છે, પરંતુ એમાંથી કેાઇ પણ રાષ્ટ્ર પરસ્પરમાં વીશ્વાસ ધરાવતું નથી, એટલે આ પરીષદ સફળ થાય તેની આશા એાછી જ છે. અને કદાચ દેખાવ પુરતી વાતો થાય તો પણ તેનું પાલન કરવા કેાઇ રાષ્ટ્રનું પરરાષ્ટ્રીય તેમ જ લડાયક ખાતું તૈયાર નથી. એ તો એટલા ઉપરથી જ સમજી શકાશે કે છેલ્લી વખત બ્યારે લંડનમાં નૌકાસત્ર નીવારણની ચર્ચા માટે પાંચ રાષ્ટ્રોની પરીષદ મળી, ત્યારે વીમાની કાફલા વધારવાની દરેક રાષ્ટ્રે ગુપ્ત તૈયારી ચાલુ જ રાખી હતી. અને પહેલાં જીનીવામાં આ જ કારણસર ૧૯૨૭ માં મળેલી પરીષદમાં સોવીયેટ રશીઆના પ્રતિનિધી કોમરેડ લીટવીનોવે ખરેખરા લશ્કરી ધટાડા માટે સાફ સાફ દરખાસ્તો રજુ કરી ત્યારે તેને ટેકા આપવા કેાઇ તૈયાર નહોતું.

હવે અમેરીકા જીનીવા પરીષદમાં લાગ લેશે તેથી બ્રીટીશ મુલસદીઓ ખરેખરી શાંતિની આશા રાખી બેઠા હોય તેમ બહારથી જણાવે છે, પણ ખુદ અમેરીકાને યુરોપના વીમાની હુમલાનો કેટલો બધો ભય છે એ તો હમણું જ અમેરીકામાં વીમાની હુમલાની થયેલી બનાવટી લડાઇના પ્રયોગ ઉપરથી જ સમજી શકાય તેમ છે.

અમેરીકોને એ ભય ખુબ જ ગલસાવી રહ્યો છે કે મુલ્કના એ પાંખાળા ફૂતો અમે-

રીકાનાં મોટાં-સાહેબો ઉપર એરી ગેસના ક્રાંતીક ગોળા ફેંકીને વસુતીનો તેમ જ સાહેબોનો થોડો જ સંમિથમાં નાશ કરી નાખશે; તેથી તેનાં ગગનચુખી મકાનોનો ભુકકો ઉડી જવાનો જ એવી તેની ખાતરી જ થઇ ચુકી છે. સંપત્તિસ અને ગ્રાફ એપલીનને જગતની પાછળની પરકંબા કરવામાં મળેલી સફળતાથી, તેમ જ ઇટાલીનાં વીમાનો આટલાંટીક ઉપર ઉડી શક્યાં તેથી, અમેરીકન લડાયકખાતું માને છે કે જે મહાસાગર પહેલાં અમેરીકાને યુરોપથી છુટો રાખવામાં ખાસ મદદગાર બનતો હતો તે મહાસાગર ઉપર વીમાનોને લીધે ખુલ બંધાઇ ગયો છે, અને ભવીષ્યનાં યુદ્ધમાં દુસ્મનનું સહુથી પહેલું પગલું અમેરીકા ઉપર વીમાની હુમલો જ હશે.

આ માન્યતા તરફ અમેરીકન જનતાનું લક્ષ્ય ખેંચવા ગયા મે મહીનામાં તા. ૧૨ મી થી ૩૦ મી સુધીમાં અમેરીકાના યુદ્ધખાતાએ મોટી બનાવટી લડાઇના દેખાવ કર્યા હતા. એ દેખાવ માત્ર અમુક શહેર પુરતા નહીં પણ સારા યે ઉત્તર અમેરીકામાં બાપક બનાવવામાં આવ્યા હતા. દરીયા કીનારાનાં પ્રત્યેક અગત્યના શહેરને તે માટે રણભૂમી તરીકે પસંદ કરવામાં આવ્યાં હતાં.

તે યુદ્ધમાં એકંદર ૬૭૨ લશ્કરી વીમાનોને ઉતારવામાં આવ્યાં હતાં. (જે સંખ્યા છેલ્લા યુદ્ધના આરંભ કાળે અમેરીકા પાસે જેટલાં વીમાનોનો કાફલો હતો તેથી ૩૦ ગણી વીશેષ છે.) આમાં પણ ન્યુયોર્ક અને વોશીંગ્ટન ઉપરનો હુમલો ખાસ તૈયારીઓ સાથે યોજવામાં આવ્યો હતો.

એ બનાવટી યુદ્ધ દરમિયાન રોકાપલાં વીમાનો એ લગભગ ૨૦,૦૦,૦૦૦ માઇલની મુસાફરી કરી હતી, જે અંતર પૃથ્વી ઉપરથી ચંદ્ર સુધીની આઠ મુસાફરીઓ કરવા જેટલું થાય છે.

આ બધું એ જ પુરવાર કરી રહ્યું છે કે, શાંતિની મોખ્ખીક વાતો કરવા છતાં યુરોપ અને અમેરીકા વીચઢની તૈયારી કરી જ રહેલાં છે, અને એ વીચઢની મોખ્ખતો ધણુ જ નજદીકના ભરીબમાં વાગ્યા વીનાં રહેવાની નથી.

આઝાદીના આશક

આઝાદીશ સ્વાધીનતા માટે કુરબાનીના મહોત્સવ માંડા ચુકેલા સાંઠસીક દેશમહતોની આ કથા છે. જગતના શક્તીશાળી બ્રીટીશ સમ્રાજ્ય સામે આયલાંડના યંગલ પુત્રરીઓએ પ્રગટાવેલી અગ્નિ તણખાની આ હુંડી તરારીખ છે. આજના આયલાંડવાસીઓ ડેનશ્વીન અને સેન ગ્રેસી, જેક હોગન અને રોબીન્સનનાં નામોચ્ચારણ કરીને આજે આઝાદીશ સ્વાધીનતાની રોમાંચક કથા સંભારતાં ગૌરવ અનુભવે છે. ત્રીપે રીનાં રણગીન સાથે સૈનીકો દુચકદમ મીલાવે છે.

એ રકત તરખોળ દ્રશ્યો, દુસ્મનની ગોળીઓ ઝીલવા આગળ ધસી જતી-

ડેન બ્રાન

:લેખક:

~~~~~

આયલેન્ડ જ્યારે પરાધીન દેશ ત્યાંના નૌજવાનોએ ખંતાવેલાં અદ્ભુત વાચનાર પ્રત્યેક મનુષ્ય તેમની પ્રશંસા કર્યા વીના

~~~~~

ત્રીપેરની સ્વયંસેવક સેનાઓ, રાત દીવસ કે તાઢ તડકાની પરવા વીના, લુખ અને તરસને મચક આપ્યા વીના સતત કાંતીનાં આહવાન આદરી સ્વાધીનતાની સુવર્ણપ્રભા જોવા આતુર બનેલા દેશભક્તોનાં અપુર્વ સાંઠસો, સંખ્યાબંધ અંગ્રેજ સૈનીકો સામે જે ચાર મરણીયા કાંતીકારીઓના મોરચા યાંત્રીક તોચો અને બંધુકોની કીલ્લેબંદીઓના પુરચા ઉઘાડી આગળ ધસતા ડેનશ્વીન અને એના સાંઠસીક મીત્રોનાં જોખમભરપુર જીવંતો અંગ્રેજ પહેરગીશ અને ચુપ્તચરોનાં યાજ્ઞમાંથી હાથતાળી નાખી છટકી જતા સીનશીનરોઃ આ સર્વ પ્રસંગોમાં આગળ તરી આવતાં સાંઠસોની રોમાંચક વીગતો પરથી આઝાદીશ સ્વાધીનતાની લડતને વાંચકોને ખ્યાલ આવશે.

મહાયુદ્ધ પહેલાં

ધત્તીહાસના ઉઠાણમાં ઉતરવાનું આ સ્થળ નથી. સને ૧૯૧૪ ના મહાયુદ્ધની શરૂઆત થઇ ત્યારે બ્રીટીશ સમ્રાજ્ય

આયરીશ યુવાનો

લક્ષ્મીચંદ્ર

હોતો, તે વખતે સ્વાધીન માનસના

પરાક્રમેનો આ ગૌરવલયો ક્રીસ્તો
જવાંમદી અને વીરતાની સુકતકંઠે
નહી જ રહી શકે.

જ્યના સંચાલકોને એમના સામ્રાજ્યની

સરહદ પર સંધ્યાના ઝોળા ઉતરતા હોય
એમ જણાયું. આ સમયે આયર્લેન્ડ પર
ખ્રીસ્ટીયો સામ્રાજ્યનો વાવટો ફરકતો હતો.
સામ્રાજ્યના સંરક્ષણઅર્થે અયર્લેન્ડવાસી
એને રણક્ષેત્રમાં આવવાનાં આમંત્રણ
અપાયાં. સામ્રાજ્યની સન્તા નીચેનો
સવ સંચાલોતે રણક્ષેત્રમાં યુનીયન
જેકની સલામતી અર્થે એકત્ર થવાનું
આદેશન કરાયું. આયરીશ સ્વાધીનતાના
જંગની આ પ્રસંગથી જાણી શરૂઆત
થાય છે. આ પહેલાં ગુલામીનાં કારમાં
અધનથી આયરીશ યુવાનોનો ઉદ્ધામવર્ગ
અકળાઈ ગયો હતો. આ વખતે એટલે
સને ૧૯૧૪ ના અરસામાં ખ્રીસ્ટીય પાર્લા-
મેન્ટે આયર્લેન્ડને સ્વવહીવટના નજવા
હકો આપવું હોમરૂલ ખીલ પસાર કયું.
હવું. આ ખીલ પસાર થયા પછી આય-
રીશ પ્રજામાં જે મોટા વર્ગ પડી ગયા.
એક હોમરૂલ ખીલની તરફેણ કરતો અને
ખીલ એ ખીલનો વીરોધક પક્ષ. ઉત્તરના
પ્રાંતોના પ્રજાસમુહો આ ખીલને અમલમાં

ન આવવા દેવા અને જરૂર પડે તો
પાર્લામેન્ટની સન્તા સામે ખુલ્લી લડાઈ
અંદર કરવાની તૈયારી ખતાવી.

રાષ્ટ્રીય સેનાની સ્થાપના

એક બાલુ મહાસુધ્ધનાં ઘરાણાં
વાદળ અને ખીછ બાલુ આયર્લેન્ડના
વીસવાદી મુરોએ ખ્રીસ્ટીય તાજનીતીને
સુઝવણીમાં નાખ્યા. અયર્લેન્ડ તરફથી
પાર્લામેન્ટમાં બેસના બેન રેડમંડ, મો-
નીમલ, વગેરેએ ખ્રીસ્ટીય સામ્રાજ્યની
કટોકટીની પળે સામ્રાજ્યને પડખે ઉભા
રહી આયર્લેન્ડ તરફથી ખનતી મદદ
આપવાની આતુરતા ખતાવી. જ્યારે ખીછ
બાલુથી દેશના રક્ષણ માટે રાષ્ટ્રીય સ્વયં-

સીનરૂસી

સેવક સેનાની સ્થાપના થઇ. ઉત્તરના પ્રાંતોએ તો મહાયુધ્ધ પહેલાંજ સ્વયં-સેવકોને લશ્કરી કૌશલથી આપવાની શરૂઆત કરી ચારી સંખ્યા એકત્ર કરી બળવરૂધ્ધી કરી હતી, એટલે સને ૧૯૧૪ માં મહાયુધ્ધનાં ખુલ્લું પુરકોમાં ત્યારે આયર્લેન્ડમાં નાનાં મોટા ત્રણ લશ્કરી લુથો હતાં. સ્થાનિક બ્રીટીશ લશ્કર, ઉત્તર પ્રાંતોની સ્વયંસેવક સેના અને રાષ્ટ્રીય સ્વયંસેવક સેના આ ત્રણે લશ્કરી સેનાઓ વચ્ચે પોતપોતાનાં બળ અને સંખ્યાની વૃધ્ધી કરવાની બારે પ્રતીસ્પર્ધા આવી રહી. મહાયુધ્ધની શરૂઆત સાથેજ બ્રીટીશ સામ્રાજ્યના રક્ષણ અર્થે ઉત્તર પ્રાંતોની સ્વયંસેવક સેના સામ્રાજ્યના સ્થાનિક લશ્કર સાથે ભળી ગઇ. જેન રેડમંડે બ્રીટનનો પક્ષ લઇ આયર્લેન્ડવાસીઓની લશ્કરમાં ભરતી કરવા માંડી. આ પદ્ધતિ ભેતાં રાષ્ટ્રોપસેનામાં પણ ફાટપુટ પડી. એ સેનાનો મોટો વર્ગ પણ સામ્રાજ્યના સંરક્ષણ અર્થે રણમેદાનમાં ઉતરી પડ્યો; પરંતુ એક કંદર ઉદ્ભવવાથી સૈનીક વર્ગ રાષ્ટ્રીય સેનામાંથી છુટો પડ્યો.

ગુલામીની જાંજીરો તોડવા

અધરીશ સ્વાધીનતા માટે સ્વસ્વની આહુતી આપનાર રાષ્ટ્રીય સેનામાંથી છુટા પડેલા નાના વીલાગે હીંસક માર્ગોએ સન્તાપીશોને હંકારવા અને આયર્લેન્ડમાંથી બ્રીટીશ સન્તાને ખસેડવાના અનેક અખતરાઓ અજમાવ્યા. આ નાના વર્ગનું એમ કથન હતું કે, અત્યારે જ્યારે મહાયુધ્ધની આતંત્રના ઓળા બ્રીટન પર ઉતર્યા છે, તે વખતે બ્રીટનને ડોઇ પણ પ્રકારની સહાય આપવા પહેલાં તેના બદલામાં આયર્લેન્ડનું છુટાપણું મેળવી

લેવું. આ ત્રીજા નાના પરંતુ શક્તિમાન સમુદ્ધનું સુત્ર England's calamity is Ireland's opportunity (ઇંગ્લાંડની અફતમાં આયર્લેન્ડની તક સમાએલ છે) એ હતું. આ નાના પક્ષના આગેવાન તરીકે ડેનબીન નામના ઓગણીસ વર્ષના નોબવાને વીશાગ સામ્રાજ્ય સામે મેરચા માંચ્યા. ડબ્લીન શહેરથી જે ત્રણ માઇલ દુર ત્રીપેરીની ટેકરીઓ આગળના મેદાનમાં પોતાનું મુખ્ય મથક રાખી આ પક્ષે બ્રીટીશ સન્તા સામે લડવાનો ઇરાદો જાહેર કર્યો. આ વખતે આધરીશ સ્વાધીનતાના સીધાંતો પ્રતીપાદન કરતા સીનફીન પક્ષ આ મુડીભરે યુવાનોને અર્થે આપ્યા પછી એ સર્વ સીનફીનર સેનાના સૈનીકોને નામે ઓળખાવા લાગ્યા. આયર્લેન્ડવાસીઓને સામ્રાજ્યની પડખે લડવાના આ દેશ આપના ભેનરેડમંડે આ સીનફીનરોને ખુશ સમજાવ્યા, પરંતુ સીનફીનરોએ એકજ વાત અંલગાવી કે સામ્રાજ્યના ગુલામી ચોકકાને મજબુત કરવામાં અમે લાગ લઇ શકીશું નહીં, બલકે આયર્લેન્ડની જાંજીરો તોડી નાખી પુણ સ્વાધીનતા માટે અમે અમોર સર્વસ્વ કુર ન કરીશું. આ મંત્રકમ છતાંય ગણ્યાગાંઠ્યા યુવાનોએ ત્રીપેરી, અને ડેનોહીલની ટેકરીઓ નજીકના મેદાનોમાં પોતાની જાવણીના તંત્રુ તાણ્યા. એ અરસામાં મહા યુધ્ધની શરૂઆત થઇ. બ્રીટીશ સૈનીકોની ખાસ દુશ્મીઓ આ નવા બળપર દેખરેખ રાખવા નીમાઇ. આયર્લેન્ડ, અને ઇંગ્લાંડના અખબારો અને આગેવાનોએ આ સીનફીન પાટીને દેશદ્રોહીઓના ઇશ્કાએથી નવાળ્યા! વીરોધી પ્રચારકાય હોવા છતાં આ નાના પક્ષની સંખ્યા દીનપ્રતીદીન વધતીજ ગઇ.

સીતમની શરૂઆત

આખરીશ નૌજવાનોનાં ઉદ્દામ પક્ષના પ્રચારકાપથી ખીટીશ લશ્કરમાં ભરતી કરવામાં ઘણી અડચણ પડવા માંડી, તેમજ સીનશીનરોનો પક્ષ જમનીને છુપી રીતે મદદ પહોંચાડે છે, એવી ગંધ પ્રસારનાં ખીટીશ સત્તાવાળાઓએ એક ખાસ લશ્કરી ટુકડીને આ નવીન પક્ષની સર્વ પ્રકારની હિલચાલ પર દેખરેખ રાખવા માટે નીમી. આ ટુકડીએ સીનશી-રોનાં ચાણાં ઉપર ચુપ અને પ્રગટ રીતે ચોક્કી ભરવા માંડી. ઉપરાંત આખરીશ રાયલ ફોર્સના દશ હજાર માણસોએ આયંલાંડના ગામેગામ અને શહેરે શહેરમાં ચોક્કી ભરવા માંડી. આખરીશ સ્વાધીનતા માટે ઉચ્ચારાતા શખ્તો અને તે અર્થે થતાં કાર્યોની ખારીકમાં ખારીક ખખર તેઓ મુખ્ય એકીસે પહોંચાડતા. દેવળોમાં થતાં પાદરીઓનાં વ્યાખ્યાનો, શાળાઓ અને કોલેજોમાંનાં અધ્યાપકોનાં લાણેણો, અને એવી નીર્દોષ ચળવળોમાંય એ લોકોને ખીટન વીરુધ્ધના પ્રચારકાપની ગંધ આવતી. ચારચાર કે પાંચપાંચની ટુકડીઓમાં ફરતી આ લશ્કરી ટુકડીઓએ ગામડાં અને શહેરોમાં શાંત પ્રજાજનોને ભડકાવી મુક્યાહતા.

સંહારના વીકટ માગે

આ સર્વ છતાંય સીનશીન પાર્ટીએ નીચમીત રીતે ચોક્કસ રચળે એકત્ર થવાનું અને કચાયત કરવાનું અને ખીલું લશ્કરી શીક્ષણ મેળવવાનું ચાલુજ રાખ્યું. સને ૧૯૧૬ ના એપ્રિલ મુઘીઆમ ચાલ્યા પછી કંઈક સંગીન શાપની શરૂઆત કરવાનો પક્ષના આગેવાનોએ વીચાર કર્યો. અપેરી અને ડોનોહીલના આગેવાન કાય-

કર્તાઓએ મળીને કટલીક બુદ્ધિરચના કરી તે મુજબ નીચીનાં ત્રણ કાર્યો તુરતજ અમલમાં મુકવાનું નક્કી કર્યું:

૧. દેશની રેલ્વે લાઇનો અને તારના દારડાંનો વહેવાર બંધ પડે તે રીતે તે સાધનોનો નાશ કરવો.

૨. ખીટીશ લશ્કરી છાવણીઓ પર અત્યાંતક હુમલા કરી હથિયારો અને દારૂગોળાનો કબજો મેળવવો.

૩. આયંલાંડમાં અંગ્રેજોના જાન જખમમાં છે, તે પ્રકારની અસર ઉત્પન્ન કરવા માટેના પ્રયત્નો કરવા.

ઉપરોક્ત માગોએ કાયં કરવાનું નક્કી થયા પછી સીનશીન પક્ષના મુખ્ય આગેવાનોએ સને ૧૯૧૬ ની શરૂઆતમાં કાયંની શરૂઆત કરી.

‘સીનશીન’ પક્ષ પર કાણુ

એક બાણ મંદા મુઘ્ધની આગ સળંગતી હતી, ત્યારે ખીલુ બાણ આયંલાંડમાં ખુનખાર પ્રયત્નોના શ્રી. ગજેશ મંડાયા, ટીપેરીની એક જાહેરસભા વીખેરવાનો અંગ્રેજ પદ્ધતે પ્રયત્ન કરતાં સીનશીન પક્ષના સ્વયંસેવકો અને ખીટીશ-સૈનીકો વચ્ચે ઝપઝપી થવાને પરીણામે નવીન પક્ષના વધતા જતા જોરની ખીટીશ સત્તાવાળાઓને પુરેપુરી બાણ ચઢ. તે પછી તરતજ સીનશીન પક્ષને ગેરકાયદેસરની સંસ્થા તરીકે ખીટીશ સરકારે જાહેર કરી. આના પરીણામે સીનશીન પક્ષવાળાઓનાં જાહેર સંમેલનો, લશ્કરી કચાયત અને એ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ અટકી પડી એટલુંજ નહીં, પરંતુ સીનશીન પાર્ટીના સભ્યો અને એમના લાગતાવળગતાઓની ધરપકડો અને સતામણી થવાને અતે સીનશીન સ્વયંસેવકોની સંખ્યામાં મોટો ઘટાડો

યશ ગયો, ઉપરાંત, ત્રીપેરી અને ડોનેલો
લની ઇવણીઓના લંબુઓ નકા હુકમના
પરીણામે ઉઠાવી લેવા પડ્યા. આમ આધરીશ
સ્વાતંત્ર્ય માટે યત્ન કરતા સ્વયંસેવકો પર
અંકુશ મુક્યા પછી આપર્ણાકમાં કાન્તીનાં
લખકર ગુપ્ત બળાનો સંચાર શરૂ થયો.
જ્યારે સીનશીન પક્ષના સર્વ સૈનીકો
વીખેરાઈ ગયા હતા. બ્રીટીશ સત્તાની
હથીઆખંધ સૈનિકોની હુકમીઓ અને છુપી
પોલીસના સૈનીકો દેશના ખુલ્લે ખુલ્લામાં
વેધક નજર ફેંકી સીનશીનરોની ધરપકડ
કરવામાં મસગુલ હતી. તે વખતે
આધરીશ સ્વાધીનતાના એક જર્વામદ્ જ
કાધારી ડેનીયલ ખીને એના એક જાની
દોસ્ત સેન ગ્રેસી સાથે મળી પુનઃ કાંતી
કારી ચળવળ શરૂ કરવાની મસક્ત કરી.
માથાં સાટે મુકતીના ખેલ ખેલવા અધીરા
બનેલા આ બે નૌજવાનોએ દેશના દુઃખો
અને પ્રાણ્વીસજ્નની દરકાર કર્યા વીના
આપર્ણાકને છ'ગ્ગાંડના પંજામાંથી મુક્ત
કરવાના મનઃરથો ધડી તે માટે પ્રાણપશુ
કરવાની તીવ્ર પતીરાઓ કરી. મહાન
સૈનિક બળ, અને અમાય શુશ્ધસામગ્રી
ધરાવતા સાંપ્રાજ્ય સાથે બાથ બીડવાનો
નીશ્ચય કરનાર આ બે મરણીયા
નૌજવાનોએ એક પળની રાહ જોયા
વીના, સારી તકની આશા પર વખત
શુપાવ્યા વીના માદરેવતનની આઝાદી
માટે મરણીયા મોરચા માંડવા શરૂ કર્યા.

ડેન ખીનનું પુનર્સ્થાન

સને ૧૯૧૬ માં સીનશીન પક્ષના
સર્વ આગેવાનોની મળેલી સભાએ જે ત્રણ
માર્ગોએ સાંપ્રાજ્યને રંગડવાનો વીચાર
કરેલા તેજ ત્રણ માર્ગો પર કુચ કરવાનો
ડેન ખીન, અને સેન ગ્રેસીએ નીશ્ચય

કર્યો. પરંતુ એટલા-મેંટા વીચારણાં અને
જોખમવાળા કાચ માટે બે જણની સંખ્યા
ઘણી ઓછી ગણાય, એમ વીચારી તેઓએ
તેમનાજ જેવી હીંમત અને સાહસીક
હતીવાળા મિત્રોની શોધ કરી. ચાર છ
માસમાં તેા ડેન ખીનની ટોળામાં જેક
હોગન, રોબીન્સન, સીનશીય, માટીન
વગેરે બીજા દસ આધરીશ દેશબક્તો
મળી આવ્યા. સને ૧૯૧૭ ની શરૂઆતમાં
ડેન ખીનના કાન્તીકારી પક્ષમાં કુલેલે તેર
નૌજવાનો હતા. આ તેર જણના જીવનના
ત્ર-ચેક અંગમાં અને શરીરના અણુએ
અણુમાં આપર્ણાકને સ્વાધીન બનાવવા
માટે મરી ક્રીટવાની તમન્ના હતી. દેશની
આઝાદીની પ્રમારત ચણવા પાતાનાં લોહી
રેડવા આ દેશબક્તોમાંના એકએક આતુર
હતા. ડેન ખીનને આ તેર વફાદાર અને
દેશબક્ત સાથીઓ મળ્યા પછી એક
પળવાર પણ બેસી રહેવું આકર્ષ લાગ્યું.

લશ્કરી તાલીમના અખતરો

ડેન ખીન અને સેન ગ્રેસી સીવાયના
બાકીનાઓને અંદકતું નીશાન કેમ મારવું,
અને રીવોલ્વરનો ઉપયોગ કેવી રીતે
કરવો તે એવું ઘણું ઓછું બદકે નહીં
જેવું રાન હતું. આ મુશ્કેલીએ ડેન
ખીનને થોડીક પળે મુઝવણમાં નાખ્યો,
પરંતુ એમાં ફળદરૂપ બેજન એ આનો
તરતજ નીકાલ કર્યો. રોયલ આધરીશ
ફાસના અમલદારોએ સૈનીકોને લશ્કરી
શીક્ષણ આપવા વીગેની સુચનાએ વાળું
પ્રસીદ્ધ કરેલું એક માર્ગદર્શક પુસ્તક ડેન
ખીનની જાણમાં હતું. એ પુસ્તક મેળવીને
તેમાંની પ્રસ્તકીયા સુચનાઓ ઉપર એણે
એના તેર સાથીઓને જંગલમાંના ગુપ્ત
સ્થળોમાં નજીવી લશ્કરી તાલીમ આપી.

સૈનીક શીક્ષણ આપતાં આપતાં કાન જીન સવને કહેતો કે. “લશ્કરી તાલીમ એ કરતાંય ખીજ એક તાલીમ વધુ મહત્વની છે, તે માતની તાલીમ મેળવવાની છે.”

રેલ્વે નાશની યોજના

ચોક્કા દીવસોની નજીવી લશ્કરી તાલીમ પછી કાન જીને દેશના રેલ્વે વ્યવહારને અશક્ય બનાવી મુકવાનો પ્રથમ નીર્ધાર કર્યો, જેથી જીટીશ લશ્કરની ટુકડીઓને એક બીજાની મદદે દોડી જવાનું અને લશ્કાયક સરંજામ ઘટતા રથજે પહોંચાડવાનું અશક્ય બને, રેલ્વે લાઇનો, અને મોટી ઇમારતો નીચે સુરંગ ખોદી ઉગાડી મુકવા માટે જીટીશ લશ્કરમાં ‘જીલીજનાઇટ’ નામની ધાતુનો ઉપયોગ કરાતો હતો. આ જીલીજનાઇટ ધાતુનો મોરો જ્યથો આવકાંડ ખાતેના ઝખ્લીનથી થોડેક દુરનાં સોશો હેડમેગની લશ્કરી જાવણીના મથકમાં રખાયો હતો. કાન જીનના સાહસિક મગજે જીલીજનાઇટનો એ બધો ભંડાર કબજે કરી એ વડે જીટીશ જાવણીઓ અને સ્પાકારી ઇમારતોનો નાશ કરવાનો મનસુઓ કર્યો. એ મનસુ-બાને અમલમાં લાવવા પ્રથમ તેણે સોલો હેડમેગ ખાતે હુમલો કરી જીલીજનાઇટ ધાતુનો કંબલો મેળવવાનો નીશ્ચય કર્યો. કાન જીન સેલો હેડમેગના મથકની તપાસ કરી આવ્યો, પરંતુ ત્યાંની લશ્કરી જાવણીની મોટી સંખ્યા અને કીડકાની મજબુતી જોઇને સોલો હેડમેગના મથકપર હુમલો કરવાથી દેખીતી નીષ્ફળતા મળશે એમ એને લાગ્યું.

દાર્જોળા પર હુમલો

એ સને ૧૯૧૮ નો જુન મસ હતો. સને ૧૯૧૬ પછીનાં જે વર્ષમાં

કેંઈ પણ પ્રગતી થઇ શકી નથી, એ પ્રકારના વીચારથી કાન જીન અને એના સાથીઓ ખુબ અધીરા અને કંઈક કરવા આતુર બની ગયા હતા. સફળતાની આશા આપતી તકની રાહ જોતાં જોતાં કાન જીન અને સેન ત્રેસી તેમજ તેમના અન્ય સાથીઓ ખુબ અધીરા થઇ ગયા હતા. આ સંજોગમાં પણ સોશો હેડમેગને સાર કરવા ફેટલાક ખુબ અધીરા અને ઉતાવળા બની ગયા, જેગ-હોગન અને લીંચ નામના સ્વયંસેવકો તો કાન જીનને ખાયસો કરેવા જેટલી હદે પણ ગયા. આમ તકની રાહ જોવામાં જે ચર માત્ર વધુ વીરી ગયા. આ અરસામાં કાન જીનની રોળાને એક આશાજનક ખબર મળી કે જર્મન યુધ્ધમાં ઉપયોગ માટે દાર્જોળા અને જેંબની બનાવટની સામગ્રી, અને જીલીજનાઇટનો ફેટલોક જ્યથો અમુક ટારીખે સોશોહેડમેગની જાવણીમાં આવનાર છે. આ વાત સાંભળતાં જ સેન ત્રેસી અને જેક હોગન એક બીજાને ગળે વળગીને નાચવા માંડ્યા, કાન જીન ખુરશી પરથી હર્ષમાં કુદકો મારી ટેબલ પર ખડો થઇ ગયો, અને ખુબ આવેશ અને આનંદમાં આવી તેણે કહ્યું: “ખીરાદરો! હવે આપણે માટે તક આવી છે, સોલોહેડમેગ ના મથકે આવનારો દાર્જોળા અને જીલીજનાઇટનો જ્યથો આપણે કોઇ પણ બોગે કબજે લેવો, અને એ સામગ્રીની સહાયથી આવકાંડની ગુલામી જંજીરો તોડી જીટન સામે મોરચા માંડવા” કાન જીનના આ ઉચ્ચાંચુને સવ સાથીદારોએ એકે અવાજે વધાવી લીધા. પછી સર્વે એક જોગ ટેબલની આસપાસ ગંભીર મસક્ત કરી વ્યુદ્ધચનાની ગોઠવણ કરવા બેસી ગયા. ત્રીપેરીયા આશરે અઢી માઇલ અને ડોનોહીલથી રોડ માઇલ દુર સોલોહેડમેગનું

મથક હતું. ત્રીપેરી અને ડોનોહીલની આજુબાજુનાં પ્રદેશ તો એમના માટે ધર આંગણાસમાન હતા. સોલોહેડમેગની આજુબાજુના દક્ષિણ માધલ સુધીનાં સ્થાનો અને રસ્તાઓની સીનથીનરોને પરી જાણ હોવાથી એમનું કામ વધારે સરળ બન્યું. લશ્કરી મથકનું મકાન કે જ્યાં ખીટીશ દારૂગોળો અને લઘાયક સામગ્રીના ભંડાર હતા, તે એક ઉંચી ટેકરી પરના મકાનમાં રખાતો. ટેકરીની આજુબાજુ મોટી ખીણો હતી. દારૂગોળો અને જીલીજનાઈટ ભરીને આવનાર ગાડુ જે સ્થળે ઉભું રહી શકે તે સ્થળનું પણ કાનખીનના સાથીદારોએ અનુમાન કર્યા પછી તેઓએ સોલોહેડમેગના હુમલને સફળ બનાવવા માટે કામોની વહેંચણી કરી લીધી.

સોલોહેડમેગને માગે

જે જણને તરતજ દારૂગોળો આવવાની ચોક્કસ તારીખ અને સમયની તપાસ કરવા મોકલી દીધા. ચોડાજ દીવસોમાં એ જે જણા ખબર લખેને આજ્યા કે તે બધું (સને ૧૯૧૯) જન-યુઆરીની સોળમી તારીખે આવનાર છે, એમ ખબર મળતાં કાનખીન અને એના બાર સાથીઓ પંદરમી જન-યુઆરીની રાત્રે સાંધા હેડમેગની લશ્કરી ધાવણીની નજીકની ઝાડીમાં જઈને છુપાયા. ઝડોની ડાળાઓ પર અને ઝાડોનાં ઝડીઆં નજીક આપી રાત પસાર કર્યા પછી સોળમીની સવાર થઈ. મીનીટો પછી મીનીટો અને કલાકોની આતુરતાથી ગણતરી કરતાં તેરે જણ એ સવાર બપોર અને સાંજ વીતાવ્યા છતાં દોષ પણ પ્રકારનાં દારૂ ગોળાની ભરેલી ગાડી આવ્યાનાં ચીન્હો ન જણાયાં. રસ્તાએ ઉપર મુકેલા ગુપ્ત ચરોએ આનીને ખબર આપી કે તા. ૧૬

મી જન-યુઆરીએ નહીં પરંતુ તા. ૨૧ મી જન-યુઆરીએ લઘાયક સામગ્રીઓનું ગાડું આવનાર છે. આ સંજોગમાં કાનખીનની સ્થિતિ ઘણી કંફેડી થઈ ગઈ. એની પાસે ખાવાનાં સાધનો ખુટી ગયાં હતાં. તેર માણસોને ખીજ પાંચ દીવસ ચાલે તેટલો ખોરાક તેની પાસે ન હોવાના પરીણમે તેને મહાન મુશ્કેલીમાં મુકી દીધો, ખુબ વીચારને અંતે પાંચ છ સાથીદારોને રાખી બીજાઓને તેણે વીદાય કરી દીધા. ચાર દીવસ ઝાડોની ઘટાઓ અને ડાળાઓ પર ગુપ્તચર પછી એકવીસમી જન-યુઆરીનું પ્રજ્ઞાત થયું. હવે કાનખીન અને એના સાથીઓ ખુબ અધીરા બન્યા હતા. કાન્તી કરી પક્ષનો એક ગુપ્તચર ત્રીપેરી તરફના રાહદારી માગની ચોટી કરતો બેઠો હતો. કાનખીનના સાથીદારો ખુબ ધીમે ધીમે મસલત કરતા હતા. એકાએક ગુપ્તચરે આવી કાનખીનના કાનમાં કહ્યું: ‘આવે છે.’

મરણીયા મોરચા

કાનખીને આંખના ઇશારાથી સર્વને સજ્જ થવા કહ્યું, દરેકને આગળથીજ કાણે કઈ જગાએથી, કેવી રીતે હુમલો કરવો એની સુચનાઓ અપાઈ ગઈ હતી. દરેકની નસોમાં નવું બળ પ્રગટ થયું. કાનખીનની આંખમાં એક પ્રકારનો નશો પેદા થયો. જીવનમરણની લડત લડતા પહેલાં જે પ્રકારનો ફેફસોધ્ધાઓ અનુભવે છે, એ ફેફસી અસર સર્વ પર જણાઈ, અંતીમ મીલનની પણ હોય એમ સહુ એક બીજાને સ્નેહભરી નજરે નીહાણી છુટા પડવાની તૈયારીમાં હતા, એટલામાં બીજા ગુપ્તચરે આવી ખબર આપી કે હવે એકદમ નજીકમાંજ છે. અને સહુએ તરતજ પોતપોતાના નીચ

રથાને પહોંચવાનાં પગલાં માંડ્યાં. ડાન
ખીને લશ્કરી હાવણીનું મકાન જેની
આગળ સામગ્રી ભરેલું ગાડું ઉભું. રહે
નાર હતું તે રથાનની સામેના ઝડ પર
પોતાનું રથાન પસંદ કયું હતું. જેક
હોગન. અને ખીજ ત્રણ જણાઓએ થોડે
દુરથી-પરંતુ ગાડીના પાછળના ભાગ
તરફથી હુમલો કરવાનો હતો, સેન ત્રેસી
અને લીચ રસ્તાની એક બાજુ પર
ઉભા રહી ગોળી ચલાવવાની હતી.

ખુનખાર ઝપાઝપીને અંતે-

દારૂગોળા અને જીલ્લીજનાઇથી ભરેલું
ગાડું આવતું હતું તે પર ડાન ખીને
વેધક દબી ફેંકી. ગાડીને બે લશ્કરી ઘોડા
લેડ્યા હતા. તેની આસપાસ લશ્કરી
પોષાકમાં સજ્જ થયેલા ચાર સોલ્ડીયરો
ખભે રાઇફલ નાખી ચાલતા હતા. તેમજ
ગાડીની આગળ અને પાછળ બે સૈનીકો
સંગીનવાળી બંદુકો ખભે મુકી કૂચ
કરતા હતા.

આ રથીતીનું પુરું અવલોકન કરી લે
તે પહેલાં બરાબર ડાન ખીનની સામેના
રસ્તા પરથી ગાડું પસાર થવા માંડ્યું.
ડાન ખીન અને સેન ત્રેસી, જેક રોગન
અને લીચ જેવા જવાંમદોની સીધી
નજરે હુમલા માટે ઠાંડાં મજબુત કરી,
એક વાર આંધલેડ પર યુજરેલા ખીટીશ
જુલ્મોની ચાદ કગી અને લશ્કરી મથકથી
થોડેકજ દુરના રાજમાર્ગ પરથી પસાર
થતી એ ગાડીની આસપાસથી ડાનખીનના
સાથીદારોની એકસામટી 'હિંદીયાર' ની
ગજના થપ. આવા અનેક હુમલાઓ
અને અકસ્માતોથી રેવાઇ ગયેલા થેલા
ખીટીશ સૈનીકો રાઇફલના ઘોડાપર ઢાથ
મુકે તે પહેલાં સેન ત્રેસીએ કુદકો મારી

ચોટીસો-સામે-રીવોલ્વર ધરી, ચોમરથી
ડાન ખીન અને જેક હોગન, લીચ અને
ખીજ જવાનોએ કુદી પડી સોલ્ડીયરોને
તાબે થવાનો હુકમ કર્યો. પરંતુ એ પછી
આમરીશ હતા, આમરીશ ખચ્ચો શતરૂને
તાબે થવા કરતાં મોતને પ્રથમ પસંદગી
આપે છે, એ કહેવત સાચી કરતા હોય
તેમ થેલા સોલ્ડીયરો લશ્કરી હથે રાઇફલના
ઘોડાઓ દ્વારા સામી ગોળીઓ
છોડવાની તૈયારી કરવાની હિલચાલ
કરે તે પહેલાં સેન ત્રેસી અને ડાન ખીનના
સાથીઓએ સનકનાટ. ગોળીઓ છોડી.
ગાડાનો ઢાંકનાર ગભરાટમાં પડી નીચે
ગમરી ગયો, ખીજ રક્ષકો આ અકસ્માતથી
ગભરાટમાં પડી જન બચાવવાની કે
નાસી જવાની તક શોધવા લાગ્યા. એકકે
માર્ગ ન રહેતાં રક્ષક સૈનીકોએ હુમલો
કરનારાઓપર ગોળીઓ છોડી. બંને પક્ષો
વચ્ચે ખુનખાર યુધ્ધ જમવાને અંતે
રક્ષકોમાંના બે સૈનીકો ગોળીથી હાર થયા.
ડાન ખીન અને સેન ત્રેસીનાં અંગ પછી
ગોળીઓથી વીંધાઇ ગયાં. ડાન ખીનના
ખીજ સાથીદારોએ રક્ષક સૈનીકોને ધાવલ
કરી દારૂગોળાનાં ગાડાનો કબજો લીધો,
અને ધાવલ સાથીદારોને ગાડાની પાછળનાં
પાટીયાં પર નાખી ગાડું સપાટાખંધ
આગળ ઢાંક્યું. સોલોહેડમેથથી દુર ત્રીપેરી
નજીકના મેદાનો તરફ આડાઅવળા માર્ગોએ
ગાડું લઇ જઇ, ત્રીપેરી નજીકની એક ટેકરી
આગળ તેઓએ સપાટાખંધ ખાડો ખોદી
દારૂગોળા અને જીલ્લીજનાઇનો જથ્થો સુર-
ક્ષીત રહે તે રીતે મુકી ઉપર જમીન
જેવી જમીન કરી નાખી, ન્યાંથી ગાડું
દંકરી આડે રસ્તે મુકી દીધું અને
ઘોડાઓને છોડી મુક્યા, અને સૌ છુટા
પડી ગયા. ડાન ખીન અને સેન ત્રેસીને પક-
ડવાનાં ચાર ટો ટો અગાઉથીજ નીકળી

ચુકાઈ હતાં. અને આ નવા પ્રસંગથી
ડાન જીન ઉપર કેટલી આકર્ષક આરશે
એની એને પુરી જાણ હતી.

ડાનજીનની નાસભાગ

સોલો હેડમેન આગળ બની ગએલી
કંપીથી લુટ અને એ સૈનીકોના ખુનથી
આઘરીય સરકારની આંખ ફાટી, દેશ
ભરમાં ડાન જીન અને એના સાથીઓની
શોધ માટે રમઝટ જમી. ઠેરઠેર ખાખી
કપડાં અને બંદુકોથી સજ્જ થએલા
સૈનીકો ઉભરાવા માંડ્યા, ત્રીપેરી અને
સોલો હેડમેનનાં સ્થળેએ કાષ્ટ મોટા લશ્કરી
મથકનું રૂપ પકડ્યું. એમર સાવધાનીના
મુર પહોંચી ગયા. રાતદીવસ ડાન જીનની
શોધ કરવા છતાં એનો કે એના સાથી-
દારોનો પતો લગાવવામાં પોલીસ
નીષ્ફળ નીવડી. આ વખતે ડાન જીન અને
સેન ત્રેસી એક સ્થાનથી બીજા સ્થાને
સુધારી કરતા કરતા, એ મુશ્કેલી વખતે
કેટલીયવાર ડાન જીન જીરીશ લશ્કરી
મથકો આગળથી પસાર થયો, કેટલીયવાર
જાગૃતિ બેસીને ડાન જીનની શોધમાં
કરતા પોલીસ અમલદારો સાથે વાતચીતો
કરી. એ બધાં રોમાંચક સાદસો લખતાં
લુહાં પુસ્તક લેરાઈ જાય તેમ છે. એટલે
એ પ્રસંગોનું આલેખન મોકુફ રાખવું
પડે છે. ડાન જીન અને એના સાથી
દારોએજ સોલો હેડમેનનું કાવતરું
અમલમાં મુક્યું છે, એમ જીરીશ
અમલદારો માનતા હોય છે. ડાન જીનની
તપાસ માટે તેઓએ ભારે પરીશ્રમ
ઉઠાવ્યો. છેવટે ડાન જીનને પકડનારને
અથવા એ પકડાય તેની માહિતી આપ-
નારને એક દગ્ગર પાઉન્ડનું જ્ઞાપ
આપવાનું જાહેર કર્યું. પરંતુ ડાન જીનને

ક્યાંય પતો લાગ્યો નહી. આઘરીશ
પોલીસ અને ઇંગ્લાંડથી ખાસ આવેલા
શુપ્તચર વીલાગના બાહોશ અમલદારો
પણ ડાન જીનની ગીરફતારી માટે
હાથ ધસવા માંડ્યા, પરંતુ તેમાં કવળ
નીષ્ફળતાજ મળી, હજી સોલો હેડમેનના
તણખા એલવાયા ન હતા, તેવામાં
નોકલોંગ રોશન આગળ ડાન જીન અને
સેન ત્રેસીના સાથીઓએ જીરીશ સામ્રાજ્ય
સામે શીળ ખુનખાર હુમલાની
ખબરોથી આચલેડ અને ઇંગ્લાંડમાં
ભારે ખળભળાટ મચ્યો.

સોલો હેડમેન પછી—

પછી તો આચલેડમાં વસતી જીરીશ
લશ્કરી ટુકડીઓ અને શુપ્તચર ખાતાએ
આ સીનજીનરોને પકડવા માટે આચલેડના
ખુલ્લે ખુલ્લે લુદ્ધ અને અત્યાચારની
અવધી કરી નાખી. સોલો હેડમેન ખાતે
દારૂજોળાના ગાઢા પર થએલા હિંમત
ભરેલા સફળ હુમલા પછી આઘરીશ
સીનજીનરો કેટલા જોરપર છે, એની
ઇંગ્લાંડની સરકારને ખાત્રી થઈ. ખરી
રીતે એનાં આંગળીને વેટે ગણાય એટ-
લાજ જવાનો સીનજીન પક્ષમાં હતા,
અને સોલો હેડમેનની લુટ તો ચારપાંચ
ચરણીયા માનવીઓએ કરી હતી, પરંતુ
આની અસર જીટનના બાહ્યરો અને
આઘરીશ ગવર્નર પર ઘણી ગંભીર થઈ.
આ પછી ડેનજીન, જેક હોગન, સેન ત્રેસી
રોબીન્સન વગેરેને પકડવા માટે
આઘરીશ સપ્તનીકો અને શુપ્તચર વીલા-
ગના બાહોશ અમલદારો ઉપરાંત ખાસ
ઇંગ્લાંડની આવેશ 'બ્લેક એન્ડ ટેન્સ'ની
લશ્કરી ટુકડીઓએ રાતદીવસ ખુબ પરી-
શ્રમ લેવા છતાં ડેનજીન અને એના
બહુદુર ભેટીદારોને શોધી શક્યા નહતા.

મોતના પંખ નીચે

જ્યારે પોલીસોની ટુકડીઓ દર મજલ કુચ કરી ડેનજીનની ટુકડીને શોધી રહ્યા હોય, ત્રિવેરી, ડોનોલીસ, અને કોમમોરની ખીણો તેમજ ઝાડોની ટાચોમાં આછરીસ સીમાલીઓ બારીક તપાસ કરતા હોય તે વખતે સેન ત્રેસી અને જેક હોગન તેમજ એમના મોત્રો કયાંક અરામથી સુષ્ટ ગયા હોય કે રાતોની રાત પગે મજલ કરતા એકથી બીજે સ્થાન તરફ ચાલ્યા જતા હોય. ફેટલીક વખત શક ઉપરથી પોલીસ તેઓની તપાસ કરતી, અથવા પોલીસ યજ્ઞ આગળથી પસાર થાય તે વખતે એ એટલા નીર્દોષ જણાતા કે કોઈ તેઓને આટલા ભયંકર માણસો ધારીજ ન શકે. સોશોલેટ બેગની ધાક પછી બરાબર ચાર માસ સુધી રાત-દિવસ કે ટાઉનડકાની પરવા કર્યા વીના જેક હોગન, સેન ત્રેસી અને ડેનજીને ખુબ પરીશ્રમથી દિવસો ગુમાવ્યાં. જંગલોમાં કકડતી ટાઉમાં ચરચરીને અને ઓશીકા નીચે પીરતોલ મુકી તે સુષ્ટ જતા ચાર માસની કડોર મુસાફરી અને રખડપટ્ટી પછી રોસમોર નામના એક નાનકડા ગામડાંનાં એક આછરીસ પાદરીને ત્યાં ડાનજીન, જેક હોગન અને ત્રિવેરીના ફેટલાક સીનજીનરો ઘણા દિવસોનો શ્રમ ઉતારવા આરામ લેવાનો વીચાર કરી થોભ્યા. બેક એન્ડ ટેન્સની પાછળ આવતી ટુકડીના હાથમાં પકડાઈ ન જવાય એ માટે પાંચ દીનસ અને રાત ડાનજીન અને એના સાથીઓએ ખુબ અને તરસી પરવા કર્યા વીના-ઉંઘ લીધા વીના ચાલ્યાજ ક્યુ'ં હતું. રોસમોર આબ્યા પછી પાદરીનું ઘર વધારે સુરક્ષિત સમજી ત્યાં તેઓએ બે ત્રણ દિવસ થોભી ખુબ આરામ લેવાનો ઇરાદો કર્યો. પરંતુ

સ્વાધીનતાને માટે પાગલ બનેલા દેશ-લોકોને કપાળે વીધાતા ભુલથી પણ આરામ કે દૃઢલીક સુખ લખતી નથી એમ સાબીત કરતો એક નવોજ પ્રસંગ બની ગયો. રોસમોર આબ્યા પછી તરતજ આ નૌજવાનોને કોઈએ ખબર આપી કે નજીકના બાલધા ગામે એક ગૃહસ્થને ત્યાં નાયપાટી'નો જલસો છે. અને ત્યાં ખુબ ખાનપાન અને નાય-ગાનની રમઝટ જામનાર છે. ખુબ પરીશ્રમ પછી પણ સાદસો એવ જોમનો જીવન વાધુ છે એવા નૌજવાનોએ નાયગાનના જલસામાં ભાગ લેવાની તત્પરતા બતાવી. ડેનજીન અને જેક હોગને તેમાં સંમતી આપતાં સર્વેએ ચાંદનીના અજવાળા-યામાં બાલધા તરફ કુચ કરી, મુકતી સારે માથાની કીટલેખ'દી કરવા અધીરા બનેલા આ નૌજવાનોને માથે આદતની ઝડીઓ વસતી હતી. સંજોગ અને પરીસ્થિતીનો વીચાર કરવાની તેમને પુરસદ ન હતી યા તેઓના ધીર પર ઝલુખી રહેલી વીપતીઓની પરવા ન હતી.

નાયગાનના જલસામાં

બાલધામાં એકત્ર થએલ મીત્રમંડળી સાથે નાયગાન અને ખાણીપીણીના જલસામાં ડાનજીન, જેક હોગન અને એના સાથીદારોને જોતાંજ ફેટલાકના તો હાંમળ ગમડી ગયા. જેઓની ધરપકડ માટે આછરીસ સરકાર તરફથી હમ્મરો પાઉં'ડોનાં ઇનાગે બહાર થયાં હતાં તેઓ આજ રાત્રે ભય છોડી જલસામાં ભાગ લઈ રહ્યા છે તે જોઈ ઘણાને આશ્ચર્ય લાગ્યું. મધ્ય રાત્રે જલસાનો પુરો રંગ જામ્યો હતો તે વખતે ડાનજીન અને રોમીન્સન અને બીજા સાથીઓએ

ઉપાનો અજવાળાં પથરાય તે પહેલાં રોસ મોર ખાતે પહોંચી જવાનો વીચાર કર્યો. પરંતુ જેક હોગનને જલસામાં ખુબ મઝા આવી હતી, અને પરીશ્રમકર્તા રાતદીનો ગુમખાં પછી એક મળ લરેલી રાત ગુમાવવાનું તેનું મન હોવાથી તેણે ડાનખીનની મુશ્કેલી સ્વીકારી નહી. જેક હોગનનું મન જલસા પુરો થાય ત્યાં સુધી રોકવાનું હોય ડાનખીન અને તેના બીજા સાથીઓ રોસમોર ખાતે રવાના થઈ ગયા. મધ્યરાત્ર પછી જ્યારે જલસાનો પુરો રંગ જમ્યો હતો, મીઠા સરોદ સાથે વાજાના સુર મળી જઈ પાછલી રાતની સૂરધુર પવનલહરીઓમાં જેક હોગન સ્વર્ગીય પગ અતુલવતો હતો ત્યારે અચાનક સીપાહી-હીઓની એક વ્યવસ્થીત દુકડી જેક હોગનને ગીરફતાર કરવા જલસાવાળા રથાનમાં ધસી આવી. પોલીસને અગાઉથી ખબર મળ્યા મુજબ ડોંગેહીસ અને ત્રાપેરીની પોલીસપાટીઓએ બાલક. ખાતે ના જલસામાં હજાર રહેલા સર્વ સીનશીન સેનિ પકડવાનો ઇરાદો રાખ્યો હતો, પરંતુ જેક હોગન એક્સાજ હાજર હોવાથી તેઓ ધણાજ નીરાશ થયા.

હોગનની ગીરફતારી

પોલીસની ધમધમી જોનાંજ દુકસરીની ઝડપે જેક હોગને પોતાની પીસ્તાલ સંભાળી, પોલીસોની ક્રીકેટ્થંદી અને ઘેરી હો તે પહેલાંજ જેક હોગને ગેજ-ઓની સનસાદીથી નવા આવનાર એને વધાની લીધા. સીનશીનરો સામે મરણીયા મોરચા માંડવાની સંગીન તૈયારીઓ સાથે આવેલા બાકુની સીપાહીએ ની રોળીએ ઓપેરની જેક હોગન પર દુગોળાઓનો

વરસાદ વરસાવ્યો. ઉંદાં લોહીની છાંજોથી નાચગાનના જલસાતું સ્થળ રંગાઈ ગયું. જાન રહ્યું ત્યાં સુધી દુશ્મનોની ગેળી-ઓની ક્રીકેટ્થંદીમાંથી છટકી જવાના જેક હોગને પ્રયત્ન કર્યા, પરંતુ તેમ કરતાં તે જોલાન થઈ જતાં પોલીસોએ એને પકડી મુખ્ય થાણામાં લઈ જવાની તૈયારી કરી. આશુઆશુનાં સ્થળોમાં બીજા સીનશીનરો છુપાઈ ગયા હશે, એ પ્રકારની શંકા પરથી 'બ્લેક એન્ડ ટેન્સ' ની પોલીસે બારીક તપાસ કરી, પરંતુ કોઈ હાથ ન લાગતાં ધાયલ જેક હોગનને મોટર લોરીમાં નાખી માણસો પોલીસ થાણામાં લઈ ગયા.

છટકારા મોટે

જેક હોગનની ગીરફતારીની ખબર દુર-તજ ડાનખીન અને એના મિત્રોને કાને પહોંચી ગઈ. જેક હોગન જેવા અજોડ નીશાનખાજ અને બહાદુર માણસ મોલ પામે એ માની શકાય, પરંતુ જીવતો પોલીસના હાથમાં પકડાય એ વાત પ્રથમ તો ડાનખીનના માનવામાંજ ન આવી. જ્યારે તે ખબર આપનારે ખુબ ગંભીરતા પુવંક જણાવ્યું ત્યારે સેન ટ્રેસીએને ડાનખીનના શુસ્સાનો પાર ન રહ્યો, અને તરતજ સર્વ સાથી દારોએ મળીને કોઈ પણ ભોગે હોગનને છોડાવવાનો નીંધાર કર્યો. દુરતજ હોગનને ક્યાં રાખવામાં આવ્યો છે, તેની તપાસ કરવા સાઈકલ પર રોબીન્સન, સેવેજ, માર્ટીન અને બીજાઓ ઉપડી ગયા અને સાંજ પડતાંજ દુકડીનો સરદાર ડાનખીન નોકલોંગ સ્ટેશન કે જ્યાંથી જેક હોગનને લઈ જવાનો હતો તે સ્થળની બનતે તપાસ કરવા ઉપડી ગયો.

નોકલોંગનો હલેલો

નોકલોંગ રેશન આગળ યદને પસાર થતી ગાડીમાં હોગનને લઈ જવાનો છે, એ પ્રકારની ચોકકસ અંખર પડતાં જાનખીન, માટીન, સેવેજ, સેન ત્રેસી રોપી-સન વગેરે સાત જણાઓએ ખરાબર તૈયારી કરી જે ચોકકસ સમયે ગાડી આપવાની હતી તેજ વખતે હથીઆરોથી સજ્જ થઇને તેઓ તત્પર રહેવા, સવારના દસ વાગે ગાડી આવનાર હતી. નોકલોંગના રેશન પર અગત્યના સાત આદમીઓએ ત્રેઇન આપવાની પહેલાં થોડીકજા મીનીટો અગાઉ પોતપોતાની જગા સંજાળી અને નોકલોંગ રેશનના પ્લેટ ફોર્મ પર ત્રેઇન પ્રવેશતાંજ તેઓએ ગાડીના ચોકકસ ડબ્બામાં અગાઉથી ગોઠવી રાખેલા સીનકીનરો જમસની સદા-યથી સમજી લીધું કે અમુક ડબ્બામાં હોગન છે. હોગનને હાથે પગે બેડીઓથી જકડીને તેની આલુઆલુ

અર સોલજરો બેસી ગયા હતા. નોકલોંગ રેશન આવતાં અગાઉ થોડીક વખત પહેલાંજ હોગનના પહેરગીર સોલજરોએ હોગનને ચીકવતાં કહ્યું. 'હવે કે 'હવે તારા જીન અને ત્રેસી ક્યાં ગયા!' આ કંર મંશકરી દાંત કચકચાવતાં હોગન સહન કરી હતી.

હોગનનો છુટકારો

નોકલોંગ રેશન પર ગાડી ઉભી રહ્યા પછી હોગનને ગીરફતાર કરી બેઠેલા સોલજરો પર અત્યાનક જાનખીને હુમલો કર્યો. સોલજરો અંદુકના ઘોડા દ્વારા તૈયાર થઇ ગયા તે પહેલાં સેન ત્રેસીએ હોગનની બેડીઓ તોડીને તેને છુટો કર્યો. અને હોગનને ઉચકીને મોદરમાં નાંખી જાનખીન અને સેન ત્રેસી અને બેન સાથી દારો રવાના થઇ ગયા. ધાપલ-સોલજરો અને ગાડીના મુસાફરોના મોટા આશચર્ય વચ્ચે ઇંગ્લેન્ડની સરકારનો લખકર ફેદી બળવાખોરો છોડાવી ગયા!

મુડીવાદીઓની માલીકી નીચેનાં ચત્રો જેટલાં વીશેષ ચાલવાનાં, તેટલાં કામદારોમાં જુખમરો ને બેકારી વધવાનાં.

...

દેશના માણસોની તમામ જરૂરીઆતો પુરેપુરી પાર પડે તે પછીજ દેશમાંથી માણની નીકાસ થવી જોઇએ.

...

વર્તમાનને વીસરી બીખીયની વાતો કરવાની ટેવથીજ માણસ જાતીએ પોતાનાં વર્તમાન દુઃખ વધારી મુક્યાં છે.

વીચાર અચલીત નથી. તેમાં વારંવાર પંરીવર્તન થયાંજ કરે છે. તે તો માનવાનાં વીકાસ સાધવાનો રસ્તો ખોલે છે.

...

જગતનો વ્યવહાર ચાલુ રાખવા માટે પ્રાર્થના અને પુજાની વીધીઓ કરતાં ખીજાં અનેક ઉપધોગી કામો જરૂરનાં છે.

...

જુલને હસી કાઢત પહેલાં એટલી ખાત્રી રાખજે કે એ હાસ્યની પાછળ પાછળ જ તમારા માથે નવો ફટકો પડવાનો છે.

સમાજવાદ

બનાડ' શો 'ધીરે ધીરે સુધારાના સાર' સમા સમાજવાદમાં માને છે, સામ્યવાદની નીતી રીતીમાં એ આપરીશ વીઢાનોને શ્રદ્ધા નથી, છતાં સમાજવાદી સુધીમાં જનતાને કેવી સગવડ સાંપડશે એનો આ લેખદ્વાર તે કીક કીક ખ્યાલ આપે છે.

: મુળ લેખક :

બનાડ' શો

એટલું યાદ રાખવાની જરૂર છે કે જ્યારે અમુક ઉદ્યોગો સમાજને હરવક મુકવામાં આવે ત્યારે ખાનગી સંસ્થા તથા કંપનીઓને તે ઉદ્યોગ કરવાના મના કરવામાં આવે છે.

પોસ્ટ ઓફીસની પદ્ધતી.

ખાનગી સંસ્થોને અગર કંપનીઓને કાગળો લખ જવાની મના કરવામાં આવે છે તે આપણે સર્વે જાણીએ છીએ અને તેમ કરવાનું કારણ એ છે કે જો કાગળ લખ જવા લાવવાની છુટ દરેકને આપવામાં આવે તો ઘોઘ માઇલને અંતરે પહોંચાડવાના કાગળોની ટીકોટો ઝ પેન્સની એક ડડતના લાવે વેચતી ફેટલીય કંપનીઓ ઉભી થાય અને પરીણામે પોસ્ટ માસ્તર જનરલને લાંબા અંતરે પહોંચાડવાના કાગળો સીવાય બીજા કાગળો લાગ્યેજ મળે અને તેથી તેમને પણ પોતાની ટીકોટોના લાવ ચઢાવવા પડે, અને જ્યારે આપણને જાણાય કે એક કે બે માઇલ મોકલવાના કાગળો એક કાર્ધીંગમાં જાય તેથી આપણે જેટલો નફો યાય તેથી વધારે ખોટ દસ માઇલ મોકલવાના કાગળો પર ૬ કે ૧૨ પેન્સની ટીકોટ ચોટી મોકલવામાં યાય છે

ત્યારે આપણે ખોટો સોદા કર્યો છે એમ જરૂર લાગે.

અને આ સ્થિતિ આવતી અટકાવવાને માટે ખાનગી સંસ્થો તથા કંપનીઓને કાગળો લખ જવાની મના કરવામાં આવે છે એટલે પોસ્ટ માસ્તર જનરલને ખલે આપણે, ભાડે કાગળ લખ જાયે તો આપણા પર કાયદેસર કામ ચાલી શકે. ટંકશાળ પણ સમાજનાં હરવકનો ઉદ્યોગ છે. તેથી જો આપણે સીકસ પાડીએ તો આપણે જોલમાં જવું પડે. અને તેવીજ રીતે કોઇ પણ ઉદ્યોગ પર સમસ્ત સમાજની માલીકી રચાવવામાં આવે તો ખાનગી સંસ્થો તથા કંપનીઓને તે ઉદ્યોગ કરવાની મના કરવી જોઇએ.

ખાનગી સાહસ.

પણ આથી કોઇ એમ માનવાની બુલ ન કરે કે સમાજવાદ તમે ખાનગી સાહસ સમુળગાં બંધ ચઇ જશે. કારણ કે સામાન્ય રીતે સારી રીતે રચાપીત થયેલા રોજના વ્યવહારના ધંધાઓજ સામાજિક માલીકીના કરવામાં આવશે. સમાજવાદી સરકાર ખાનગી સાહસો કેવળ ચાલવા દેશે એટલુંજ નહીં પણ તેને નાબૂદની

સહાય પશુ કરશે. કારણ કે સમાજવાદી રાજ્યચક્રાવર્તિનો હેતુ ખાનગી સાહસો બંધાવવાનો નહીં પણ આવકની સમાનતા પ્રાપ્ત કરવાનો અને ભોળવવાનો હોય છે અને ખાનગી સાહસને બદલે તે સમસ્ત સમાજનું બનાવવાની પદ્ધતિનો હેતુ સીધો કરવાના કેટલાક માર્ગોમાંનો એક માર્ગ છે. સમાજવાદી સરકાર ખાનગી સાહસો નબાવશે તેમજ તેમને આર્થિક સહાય આપી નવાં ઉપાડના સહાય કરશે. એક સાદો દાખલો લઈએ. કોઈ રસ્તા બંધારના સ્થળે અગર તો જ્યાં જુદા દપાલીને પગાર આપવા જેટલું કામ નહીં હોય ત્યાં મધ્યસ્થ અગર સ્થાનિક સંતાવાળાઓ ત્યાંનો એક ખેડૂત અગર દુકાનદાર જે તે વીલાગના કાગળો પહેલે આડવાનું માથે લે તો તેને તેની ગાડીને તોય થોડા ખર્ચનો હીરસો આપી તેની સાથે કાગળો મોકલવાની ગોઠવણ કરવાનું વધારે પસંદ કરશે.

એન્ક અને સમુહ માલીકી.

આપણે અત્યાર લગી સમસ્ત સમાજને હરતક અર્થ ગચેલા ઉદ્યોગની વાત કરી. પણ ખાલિ નવો ઉદ્યોગ સમસ્ત સમાજની માલીકીને બનાવવો હોય તો આજે જે થોડા તેમાં હીત ધરાવતા હોય તેઓનું શું? દાખલા તરીકે એન્કનો ઉદ્યોગ સામાજિક માલીકીને બનાવવો હોય તો એન્કનાં શેર ધરાવતા સખશોનું શું થશે? એન્કોંગ સામાજિક માલીકીનો ઉદ્યોગ અને અને ખાનગી એન્કોંગ ખાનગી કાગળો લઈ જવાના ઉદ્યોગોની માફક ગુન્હો ગણવામાં આવે ત્યારે સમાજધારી સરકાર જે થોડા એન્કોનાં શેર ધરાવતા હોય તેઓને વળતર આપી તેમનાં શેર ખરીદી

લે અને આ વળતરની રકમ ખીજા મુડીવાદીઓ જેમાં આ અમુક ભાગીદારોનો પણ સમાવેશ થાય છે. તેમના પર કર નાખી ભેળવવામાં આવે. દરેક જણને એક શકશે કે આવી રીતે વળતર આપવાથી પ્રબળને કંઈ પણ ભોગ આપવો પડે નહીં. કારણ કે વળતરના પૈસા મુડીવાદીઓ પાસેથીજ ઉઠા કરવામાં આવે છે. જરા વધારે વીચાર કરીએ. ધારો કે સમાજવાદી સરકાર અમુક જમીન, રેલ્વે, ડ્રાઇનનાં પાણી કે એન્ક ખરીદે છે અને કરની રકમમાંથી તેની કીમત આપે છે તો આ વાત ખુલ્લી છે કે સરકારને તો તે મારન મળે છે. કારણ કે કોઈ કીમત અપાતું હોય તો તે કર ભરનારાજ છે. અને જો તે કર આવકવેરા જેવો કર હોય-કે જેમાંથી પ્રબળને થોડો ભાગ મુક્ત હોય તો તે એકલા મુડીવાદીઓપરજ પડે, એટલે સરકાર મુડીવાદી વર્ગનેજ પોતાના એક ખીજા બંધુની મીલકત ખરીદી દેશને ચરણે ધરવાની ફરજ પાડે છે. અર્થાત આપણે જેને વળતર કહીએ છીએ તે એક એવી યોજન છે કે અમુક મીલકત-જેવી કે જમીન એન્ક કે ખીજા મીલકત-સમાજને હરતક કરવાથી થતી ખોટ તે મીલકતના માલીકપર પડવાને બદલે તેના સમસ્ત વર્ગ પર પડે છે અને તે વર્ગમાં તે માલીકનો પણ સમાવેશ થતો હોય તેણે પણ કરભંડોળમાં પોતાનો ફાળો આપવો પડે છે.

એન્કને લુપ્તીને-

આંકડાવાર એક દાખલો લઈએ. ધારો કે સરકારને ૧૦૦૦ પાઉંડની કીમતનો એક જમીનનો ટુકડો ભેગો છીએ. અને ધારો કે સરકાર આ રકમ પ્રબળ પર કર

નાંખીને નહીં પણ એકસો પચસાદાર જમીનદાર-જેમાં તે જમીનના માલિકનો પણ સમાવેશ થાય છે-ની આવક પર દરેક જણ ૧૦ પાઉન્ડનો ફાળો આપે એવી રીતે કર નાંખી ઉભી કરે છે. સરકાર તે જમીન લે છે અને તેના અગાઉનાં માલિકને પવીત્રપણે ૧૦૦૦ પાઉન્ડ આપે છે અને કહે છે કે તેણે ફરીયાદ કરવાનું કંઈ પણ કારણ રહેતું નથી. કારણ કે ૧૯૧૭ માં બેલ્લશેવીસ્ટેએ રજીઆના જમીનદારો પાસેથી બળથી જમીનો ખુંચવી લીધી તેમ લેવાને બદલે તેને એની જમીનની પુરી કીંમત મળી છે.

સમુહને મળે

અમ દરેક સોદાને એક એક જમીનનો ટુકડો ખાનગી મીલકત મરી સમસ્ત સમાજની મીલકત બને છે અને એ સો જમીનદારોની આવક દર વર્ષે ૧૦ શીલીંગ (૧૦૦ પાઉન્ડનું પાંચ ટકા પ્રમાણેનું વ્યાજ) ના હિસાબે એકઠી થાય છે. અને આવા સોદા વારંવાર કરવામાં આવે તો પ્રત્યેક એક જમીન પુરી કીંમતે ખરીદાય છતાં સઘળી જમીન સમસ્ત સમાજની માલિકીની બને અને જમીનદારોની આવક ધીરધીરે નહીં જેવી થઈ જાય. અને આજ વીધી એ કરતી માફક બેનકના શેરો અગર ખીબે શેરોને લાગુ કરી રાકાય.

‘વળતર’ પદ્ધતીના લાભ

અને આમ વળતર આપી મીલકત સામાજિક માલિકીની બનાવવામાં વળતર આપ્યા વીના સામાજિક માલિકીની બનાવવામાં જે બંડ અને વીપ્લવનાં લેખમ રહે છે તે દુર કરી કાપ સાધી રાકાય.

વળતર આપ્યા વીના સામાજિક માલિકી સ્થાપવાનો પ્રયાસ વીપ્લવજન ઉભો કરે. અને વીપ્લવ સામાજિક માલિકી સ્થાપવાનું કામ સુલભ કરવાને બદલે મુશ્કેલ બનાવે છે. તમે પણ જરા ઉંડો વીચાર કરશો તો તમને પણ ખાતરી થશે કે સામાજિક માલિકી સ્થાપવાનું કામ જે વીપ્લવ વગર કેવળ લોકોને થેકું રાજકીય અર્થસામ્રાજ્ય શીક્ષણ આપે થઈ શકે તે વીપ્લવથી થવાને બદલે ઘણું મુશ્કેલ બને છે. જે મુડીવાદીઓના કંઈ વીરોધ સામે થઈ અર્થજન્ય સમાજવાદથી વીપ્લવ જગાડવામાં આવે તો પ્રગતીને બદલે પ્રત્યાઘાત થાય અને મુડીવાદને નવો જીવનપટો મળે, એટલું જ નહીં પણ સામાન્ય લોકોમાં સમાજવાદનું નામ સુમતું દારણ બને અને સઘળી મીલકત વળતર આપ્યા વીના સમાજ દરતક કરવાના પ્રયાગ આવાજ વીપ્લવમાં પરીણમે.

વીપ્લવી પ્રવૃત્તીનો વીરોધ

આ પ્રકારનું સામાજિક માલિકી સ્થાપવાનું કામ એકકક્ષ તૈયારી કર્યા પછીજ થઈ શકે. અમુક ઉદ્યોગ સમસ્ત સમાજને હસ્તક કરવા હોય તો તે કેવળ તેવી જાહેરાત કરે થઈ શકે નહીં. ઉત્પત્તિ તેથી તેનું કામ અટકી પડે. કોઈ પણ ઉદ્યોગ કે ધંધો સફળતાપુર્વક સમાજની માલિકીનો કરવા હોય તો, પ્રથમ એક સરકારી ખાતું ખોલવું પડે. દાખલા તરીકે લશ્કરખાતું ખોલ્યા વીના લશ્કર ઉભું થઈ શકે નહીં. કારણ કે સીપાઈઓને તે વગર તેમનો પગાર તેમનો પોશાક કે તેમનાં હથિયાર મળી શકે નહીં. જનરલ પોપ્ટ એકીસ જોડ્યા વગર અને જનરલ પોપ્ટ માસ્તર નીઆ વગર તમને કામજો અવારનવા

પહેરમાં મળે છે; તે મળી શકે નહીં. અને તેવી રીતે ટકશાળ અને ટકશાળ માંસ્તર વગર પૈમા હોઈ શકે નહીં. અને આવી આવી સંસ્થાઓ રાજવીજ સ્થાપી શકે, વીપ્લવપક્ષને યદ્ય શકે નહીં. વીપ્લવ બહુ કરે તો સામાજિક માલીકી સ્થાપવાના સીધાંતનો વીરોધ કરનાર વર્ગની સગતો નાશ કરી શકે. પણ એકલા વીપ્લવથી કશું સમાજ હસ્તક થઈ શકે નહીં.

ધીરા મુધારા.

આ પ્રકારનું સામાજિક માલીકી સ્થાપનાપણું વ્યક્તીઓના છુટક છુટક પ્રયાસથી પણ થઈ શકે નહીં, અને માટે એકકેસ કાયદાનું બંધારણ જોઈએ સમાજનું સ્વામીત્વ સ્થાપતાં પહેલાં નવાં ખાતાં ખોલવાં પડે નવા અમલદારો નીમવા પડે. નવા કાયદા કરવા પડે અને આ બધું સરકારજ કરી શકે. અને સરકાર પણ સવંજણને સરખી આવક આપવાનો હુકમ ફરમાવે તો એકાદ કાયદો પસાર કરી શકે નહીં. સંખ્યાબધ કાયદા કરવા પડે અને તેમ કરવાને અમથ મંતદારો સમાજવાદને સમાજવાદ તરીકે કદાચ ન સમજી શકે, પણ કોલસાની ખાણો જેવાનું સામાજિક માલીકી સ્થાપવાપણું તો જરૂર સમજી શકે, સમસ્ત પ્રગતિ હીલ થાય તે ખાતર નહીં તો પણ કોલસા પોતાને સોંધા મળે તેટલા ખાતર પણ તેઓ તેમ થાય એમ હજી અને તેની તરફેણમાં મત આપે. ગમે તેવા સ્થિતિ સુસ્તો મુસાફરીના દર સોંધા થતા હોય તો રેલ્વે, વાહન વ્યવહાર સામાજિક માલીકીના ખનાવવામાં સાથ આપે, એવી રીતે એક પછી એક ઉદ્યોગ સામાજિક માલીકીનો ખનાવી આપણે આવકની સમાનતા નજીક જતા જઈએ. આના પ્રકારના ફેરફાર

ધીરાધીરા અને વીચારપુર્વકતા હોય અને તેટલાજ લોકપ્રીય હોય તો સરકારમાં ગમે તેટલા ફેરફાર થાય તે તેમને અસર કરી શકે નહીં અને તેઓ સ્વાભાવીક થઈ જાય.

સમાજવાદ અને વીપ્લવ

સમાજવાદીઓ જેઓ પોતાનું કામ સાંરી રીતે સમજે છે તેઓ ખુનામરકાથી વીરુધ્ધ છે તેનું પણ આજ કારણ છે. તેઓ બીજા લોકો કરતાં વધારે નરમ છે એમ નહીં પણ તેઓ સમજે છે કે તેઓ જે સ્થિતિ લાવવા માગે છે તે ખુનામરકાથી આવી શકશે નહીં પણ તેથી ઉલટું તે લાવવામાં વધન પડશે.

સમુદ્ધ માલીકીનો સીધાંત

હવે સમાજવાદનો શું હેતુ છે અને સમાજવાદ કયે રસ્તે તે સીધું કરવા માગે છે તે તમે જાણ્યું. અમુક ઉદ્યોગ સમસ્ત સમાજને હસ્તક શા માટે કરવામાં આવે છે અને તેમ કરવામાં તેમાં હીલ ધરાવનાર સર્વ જણને કેવી રીતે વગતર આપવામાં આવે છે તે પણ તમે જાણો છો. કોલસાનો ઉદ્યોગ કે જેન્ટ્રીગેનો ઉદ્યોગ સમાજ હસ્તક કરવાની આવી તમારી પાસે હોય તો સર્વ ઉદ્યોગ સમાજ હસ્તક કરવની આવી તમારી પાસે છે તે નક્કી સમજાવે.

સમાજવાદને આમ એના સાચા સ્વરૂપમાં સમજ્યાં પછી હવે સમાજવાદ સામ્યવાદ; અને અરાજકતાવાદ વીગેરેમાં શું ભેદ છે તે જોઈએ.

સામ્યવાદ સાથે સરખામણી

કેટલાક લોકોએ સવને એક ગણવાની શુલ્લ કરે છે અને તેમ થવાનું કારણ એ

છે કે આ સર્વ વાદ જોમની ખંડનાત્મક નીતીમાં લગલગ એક સરખા છે. તેઓ મુડીવાદ સામે એક સરખા આક્ષેપ મુકે છે અને તેથી મુડીવાદ તે સર્વ પર એકજ દ્રષ્ટીએ જુએ છે. પણ જોમની વચ્ચેનો ફરક તેમની રચનાત્મક નીતીમાં છે.

આપણે આજ જેઓને 'કોમ્યુનિસ્ટ' અથવા સામ્યવાદીઓ કહીએ છીએ તેઓ સમાજવાદની આવકની સમાનતા રચાપવાની અગરતો મુડીવાદનો નાશ કરવાની બંધારણપુર્વકની પધ્ધતીમાં માનતા નથી પણ હથીયાર બંધ બળવાની પધ્ધતીમાં માને છે અને તેમની આ પધ્ધતી સીધા ઇલાજની પધ્ધતી કહેવાય છે. એક વ્યક્તિ સીધા ઇલાજની પધ્ધતીમાં માને છતાં તે કોમ્યુનિસ્ટ અથવા સામ્યવાદી નહોતો એમ પણ બને. આજ એવા કેટલાક યોદ્ધા છે જે ખાણો, ખાણોમાં કામ કરનાર કામદારોની, રેલ્વે રેલ્વેમાં કામ કરનાર માણુ-સોની, લશ્કર સીપાઇઓની, દેવળો પાદરીની અને વડાણો ખલાસીઓની માલકીના બનાવવા માગે છે પણ આપણે જ્યુ' તેમ સમાજવાદમાં એને સ્થાન નથી. બધા ઉદ્યોગ સંમસ્ત સમાજનાં હોવા જોઈએ અને તેના હિતમાંજ તેની વ્યવસ્થા થવી જોઈએ કે જોથી કોઇને પણ નફો આપ્યા વગર પ્રત્યેક સ્ત્રીજ દરકને પડવર કી'મતે મહે એવો આગ્રહ સમાજવાદ રાખે છે.

અરાજકતાવાદ સાથે સરખામણી

વળી અરાજકતાવાદ કાયદાઓ બુઝી નાખવા અને સરકાર તથા સંસ્થાનો નાશ કરવાનો ઉપદેશ કરે છે જ્યારે સામ્યવાદ દેશનું આવશ્યક કાર્ય જાહેર સંસ્થાઓથી થાય અને કાયદાનુસાર ચાલે એવો ઉપદેશ કરે છે.

સમાજવાદ અને પોલીસ.

કેટલાક ખીકણુ લોકો જેઓ સમાજવાદને સમજતા નથી તેઓને એવો ભય રહે છે કે સમાજવાદ દેવળ કાયદાની દ્રષ્ટીએ કરવામાં આવનાર હોવાથી અને આપણા પ્રત્યેક કૃત્ય પર પોલીસની નજર રહેશે. પણ આ ભય તદન અસ્થાને છે. ઉલટું આજના આપણા મુડીવાદના શાસન તળે આપણી વ્યક્તીગત સ્વતંત્રતા ઉપર જેટલા અંકુશ મુકવામાં આવે છે તે સઘળા જતા રહેશે કારણ કે મુડીવાદના શાસન નીચે ગરીબાઈ અને ખાનગી મીલકતના સંસ્ક્રુતિને અર્થે જે જુલમી અને અન્યાયી કાયદાઓ ઘડવા પડ્યા છે તે સઘળા ગરીબાઈ અને ખાનગી મીલકતની સંસ્થા જતાં રહે અનાવશ્યક યથ જશે. દાખલા તરીકે જો મરીમોજ નહી હોય તો પછી ગરીબોનાં સંરક્ષણના કાયદા કયાંથી હશે? જો કોઈ પણ અપ્રસ આજની માફક ખીજ પાસે મજુરી કરાવી કે બેસુખાકારી, બેસહીસ-લામત અને બેઆરોગ્ય કારખાનામાં કામ કરવાની તેને ફરજ પાડી નફો કરી શકે નહી તો પછી કારખાના બાબતના ધારા નકામા પડી જાય એટલુંજ નહી પણ વીદન કરતા થાય અને એવી રીતે ખીજ ઘણા કાયદાઓ જતા રહેશે, પણ તેથી ખીજ કેટલાકો ધારે છે તેમ કાયદાઓનો સદંતર અભાવ પણ હોય નહી.

નીરૂઢમઃ ગુન્હો.

ઉલટું એક બાબતમાં તો આપણને સ્વપ્નેય ખ્યાલ નહી હોય એટલી બધી વ્યક્તીગત સ્વતંત્રતા ઉપર અમલદારોની દખલગીરી થશે અને તે એ કે આપણી પાસે પૈસા હોય તો આપણને હાથે તેમ આપણે નીરૂઢમી રહી શકીએ છીએ તેમ

સમાજવાદ ચલાશે નહીં. સમાજવાદ નીચે પ્રત્યેક નરૂણમીજન કેવળ એક કે હરમી જેવાજ નહીં પણ સમાજના નાણાં ઉચાપત કરનાર જેવા ગણાશે અને આપણે બીજા ચોરો તથા નાણાં ઉચાપત કરનાર તરફ જેવું વતન રાખીએ છીએ તેવું વતન તેના પ્રદ રખાશે. પણ આ પ્રકારની દબલગીરી આપણને ભાગ્યેજ સાલશે, કારણ કે નીરુદ્ધમપણ એ કેવળ ફોજદારી ગુન્હો ગણાશે એટલુંજ નહીં પણ હલકામાં હલકા પ્રકારનું સજજન કે સન્નારીને ન જાજતું કાપ ગણાશે અને તેથી કોઈ પણ વ્યક્તિ તે વીરુધ્ધતા કાયદાઓને પોતાની નહસગીંક સ્વતંત્રતા ઉપર અંકુશ રૂપે ગણાશે નહીં.

સમાજવાદી લગન.

હવે સમાજવાદ અને લગનના પ્રશ્નનો વીચાર કરીએ : શરૂઆતથીજ કહી દેવું જરૂરનું છે કે લગનની સંસ્થા એ સમાજવાદની યોજનાનો ભાગ નથી. આપણે જ્યારે લગનના વીર્ણયની વાત કરીએ છીએ ત્યારે સામાન્ય ગીતે એ સમસ્ત જીવનમાં એક સરખું હોય એમ યોક્ષીએ છીએ, પણ લગનને પ્રકાર દેશે દેશે અને સંપ્રદાયે જુદો હોય છે. એ સર્વ પ્રકાર સાથે સમાજવાદનો કોઈપણ રીતનો સીધો સંબંધ નથી. દોલતની સમાન વહેંચણી સધળા સંપ્રદાયને, અધણી નાતજાતને, એક પત્નીવાદીઓને, અનેક પત્નીવાદીઓને અલગચાલીઓને, લગન કરવાને અશક્ત એવા બાળકોને તેમજ વૃધ્ધ પુરૂષોને એકસરખી રીતે નીચપક્ષપાતયજી લાગુ પડે છે. છતાંયે સમાજવાદની કુટુંબ અને લગનની સંસ્થાઓપર ધણી અસર થશે એ વાત નીર્વાવાદ છે. આજ એક પરજીવી શ્રી પુરૂષ સાથે

જંકડાયંત્રી ગુલામી જેવી છે જ્યારે એક દીકરી ઘરમાં એના માયાપનાં દાંધમાં ફેદી જેવી હોય છે. જ્યાં બંને પણ રચેના સંબંધ પ્રેમપુષ્કનો હોય છે ત્યાં સન્તાનો દુરપયોગ થતો નથી અને યોજના સહી શકાય એવી રીતે ચાલે છે. પણ જ્યાં બંને પક્ષો સ્વાધીન જીવનને અટકાવે જીવન વીચારનાં અને જીવી જીવી માન્યતાના હોય છે ત્યાં અર્કથ્ય દુઃખ ઉત્પન્ન થવા પામે છે અને તેના ભોગ ખનનાર પક્ષને સધળું સહી દેવું પડે જે કારણ કે જો તે ધરખહાર છોડી જતો રહે તો ઘરના દ્વારથી બીજા બાજુ જીખમરો પ્રતીક્ષા કરતો ઉભો હોય છે, પણ જો તે એકેકે ભોજન શુભાભ્યા વગર, એકેકે રાતનું રક્ષણ ખોયા વગર, સામાજિક દરજ્જામાં સેહેજે ઉછીપ ખમ્યા વગર તેમ કરી શકે એમ હોય, તો આજ કેટલીય પત્નીઓ અને પતીઓ, કેટલાય પુત્રો ને પુત્રીઓ ધર ખહાર ચાલી નીકળે.

છુટાછેડાની સમસ્યા.

અને સમાજવાદ તેમને એવી પરીસ્થિતિમાં મુકી શકશે જેથી દુઃખી લગનો અને કુટુંબો ચોક્કસ પણે છુટી જશે. પણ જેથી કોઈ એમ ન માને કે તેથી ધરભંગના બનાવો ધણાં વધી જશે. આજે જેમ કેટલાંક માથાપો પોતાના બાળકો પર કાવે તેમ ત્રાસ વરતાવે છે તેવો ત્રાસ જ્યારે તે જાણી શકે કે તેમ કરવાનું પરીણામ પોતાના બાળકને શુભાવવાનું થશે ત્યારે વરતાવશે નહીં. અને કદાચ કોઈ માથાપથી જીલ્લે ચુકે તેમ થઈ જશે તો તેમજી ભોગી જનનાર બાળકને તેની માથી માગી, તેને પગથી, મનાવી, પોતાની જાતપરનો અંકુશ વધારે અને બાળક

:: નવલીકા ::

: લેખક :

સીતાનુભ જે. શર્મા .

સ્ત્રી વગેરે લઘુઆં તળી કાઢ્યાં, પુરોએ ચઢા તૈયાર કરી પ્યાલા ભર્યાં, શરતના નાનકડા દીવાનખાનામાં ચઢા, લઘુઆં, ચેવડો, સેવ, પેંડા, બરશી, કાપ-રાપકતુ' નાણે પ્રદર્શન ભરાયું હોય તેમ ગાંધવાયું, અને તેની આસપાસ સંધ્યા તેમજ શરતનું મીત્રમંડળ એકું.

એ ખંડને દીવાનખાનું કહેવા કરતાં સામાન બરવાની વખાર કહેવી એ વીરેષ યોગ્ય લાગે તેમ હતું. એક તરફ ચોપડીઓના ઢગલાથી દયાયુક્ત લખવાનું ટેબલ, બીજા બાલુ ચોપડીઓથી લદાયલા એ યોગ્ય, સમી બાલુએ મોટું કપાટ, વચ્ચે ખુરશીઓ, બીજા તરફ પતંગ, બાજીની જામાં એક એ દ્રીપાઇઓ અને તે ઉપરાંત અનાનની એએક પીપો ત્યાં પડી હતી! છતાં તેને સંકુ દીવાનખાનાના નામે ઓળખતા. કેમકે એથી શરતની કોસામાં અને તેના મોઝામાં વધારો થાય છે એવી વર્તમાન વ્યવસ્થાની માન્યતા છે.

પરંતુ શરત અને તેનું મીત્રમંડળ આજે એક ઉત્સાહમાં હતું. તેને મહેલ કે કુંપડીની

પરવા નહોતી. આજે શરત-સંધ્યાનાં લગ્નને એક વર્ષ પુરું થયું હતું, તે પ્રસંગના સ્મરણમાં આજે ન્યાય હતી. આજે શરત સંધ્યાની પહેલી લગ્નતીથી ઉઠવા એ બંનેનું મીત્રમંડળ એકકું થયું હતું.

આનંદ, મસ્તી, મીઠી મસ્કરીઓથી તેનું નાનકડું ઘર ગાજી રહ્યું હતું.

“સંધ્યા બહેન તમારાં બનાવેલાં લઘુ-યાંની મીઠાશ આજે તો લુટી જ છે.” ઉપાએ લઘુઆંની રકાબી ખાતી કરતાં કહ્યું.

“કેમ ન હોય, આજે તો એમની લગ્નતીથી, આજે તો એમના હૈયામાં હપની હેલી ઉછળે છે, એની મીઠાશ રસ-ધમાં કેમ ન ઉતરે?” મુનીશાએ સંધ્યા સામે નેહ તેની મીઠી મસ્કરી ઉઘાવી.

“ખરું છે. સંધ્યા બહેનનાં લગ્ન કંઈ ઓછાં સામાન્ય લગ્ન નેવાં હતાં?” ચંદ્રીકા સ્મીત વેરતાં વેરતાં બોલી.

“શરત તેં તો દોસ્ત કમાવ કરી હો.” રસેશે-પુરુષ પદેથી વાતને ઉચ્છેદ લીધી.

“બીચારા એ ડોસવાની મીઠી તમે બંને બે મગ્નીને પતીત કરી નાખી!” કીરીટ એક વર્ષ પહેલાંની વાતનું સ્મરણ કરાવ્યું.

બદનદેહીભયો કામળો લખતાં પણ શીખ વીએ છીએ. વાંચવાનું શીખવવામાં તેની આગળ ગંદા અને મલીન પુસ્તકો વાંચવાનો ભાગ ખોલી આપીએ છે. પણ આધુનીક શહેરી જીવન સકય બનાવતી લાયકાતો મેળવવાની અનીવાર્ય જરૂરીયાત આગળ આ વીચારો જતા કરવા પડે છે. પ્રત્યેક સારું કરવાની લાયકાત છુરું કરવાની લાયકાત પણ હોય છે. અને તેથી આપણે આપણાં શહેરીઓને સાંપ્રત શહેરી જીવન શુધ્ધ બનાવતી લાયકાતો થી વંચીત રાખી શકીએ નહીં. પણ સાથે ખરાબ પરીણામો તરફ દુર્લક્ષ પણ કરવું પાલવી શકે નહીં. જો આપણે એક હોકરીને તારે કોઈની હત્યા કરવી નહીં એવું પ્રથમ શીખવ્યા વગર ગોળી મારતાં શીખવીએ તો મીઠાનું ગુમાવે તે પહેલીજ પળે તે આપણને જ ગોળીથી વીંધી નાંખે અને તેથી ફરજિયાત શીક્ષણ તે વાંચન અને લેખનમાંજ આપણે સમાપ્ત કરી શકીએ નહીં.

ભાની સંસ્કૃતીના શીક્ષણ

વાચન અને લેખન જેટલાંજ આવશ્યક નાં ખીજાં અંગ છે અને તે દીશમાં પણ આપણે કંઈ કરવું જોઈએ. યુવાન આળોકની બાબતમાં ખુન, ચોરી વગેરેની વીરુધ્ધનાં સીધ્ધ કરમાનેનું શીક્ષણ પણ એટલુંજ આવશ્યક છે. અલખત, આ બાબતમાં સંખત વીરોધની આશા આપણે રાખી શકીએ પણ તેથી શીક્ષણનું આ અગત્યનું અંગ આપણે વીસરી શકીએ નહીં. કોઈ પણ સરકાર, પછી તે સમાજવાદી હોય, સમાજવાદ વીરુધ્ધની હોય કે એકે પક્ષની ના હોય તો પણ જ્યાં સુધી તેનો દરેક શહેરી અધુનીક અંતરદ્રષ્ટી અથવા ધર્મ અથવા માન્યતા અને અમાન્યતાઓ ધરાવતો હોય ત્યાં સુધી આધુનીક રાજ્યનો કારભાર કરી શકે નહીં.

તેથી સાંપ્રત સરકારોએ આ માન્યતાઓ અને અમાન્યતાઓ બાળકોમાં રેડવી જોઈએ. એક મુડીવાદી સરકારે સામાન્ય માણસોને મજૂરી પર જીવનાર સાંત ગુલામો બનાવવામાં સહાય કરે એવા પ્રત્યેક સીધ્ધાંત શીખવવા જોઈએ. જ્યારે એક સમાજવાદી સરકારે રાજ્યવાદી લોકોને સારા સમાજવાદી બનાવવામાં સહાય થાય એવા સમજણા સીધ્ધાંત શીખવવા જીલ્લો જોઈએ નહીં. ટુંકામાં કોઈ પણ સરકાર પ્રમુખતા સામાન્ય સમાજધર્મના ઘડતરની બાબતમાં બેપરવા રહી શકે નહીં. જ્યાં સુધી સમાજ બનાવવા લોકોમાં સામાન્ય બ્યવહારમાં સારું શું અને નરસું શું તે બાબતની એકસરખી માન્યતાઓ ન હોય ત્યાં સુધી સમાજ સંભવીત બની શકે નહીં. સહુમાં એક સામાન્ય સામાજિક ધર્મભાવના હોવી જોઈએ અને સામાજિક ધર્મભાવના આપણે જ્યારે આવક અવસ્થામાં હોઈએ ત્યારેજ આપણા મગજ પર ઈલાવવી જોઈએ નહીં તો આપણા ખીજાં સ્વભાવ જેવી બની શકે નહીં.

આ સામાજિક ધર્મભાવના બાળક શીખી રહે, લખતાં, વાંચતા, હીસાબ કરતાં અને હાથ ચલાવતાં એને આવડે ન્યાર પછી વધારે ઉંચા શીક્ષણ માટે એને કયો રસ્તો સારો છે તે શીખવાનું એનેજ સુખ્રત કરવું જોઈએ.

સમાજવાદ-ઉપર જણાવેલી પ્રાથમિક લાયકાતનાં અપવાદ સીવાય બાળકને કુદરતી વલણ નહીં હોય એવા વીપયોનો અભ્યાસ કરવાને ફરજ પાડશે નહીં. એક છોકરીને સંગીતનો મુદ્દલ શોખ ન હોય અને તેને બીજાંવનનાં ઉંચા ગીતો શીખવાની ફરજ પાડવી તે બાળક તથા શીક્ષણ-ઉદાયને ત્રાસ આપવા જેવું છે.

ખીજું, શીક્ષણના ધંધા માટે સાચી વૃત્તી નહીં હોય પણ કેવળ યુજરાન મેળવવાના સાધન તરીકે શીક્ષકનો ધંધો પસંદ કરતા હોય એવા સંખશોને સમાજવાદમાં શીક્ષક તરીકે રેક્યામાં આવશે નહીં.

આ સર્વ ઉપરથી જોઈ શકાશે કે સમાજવાદ શીક્ષણ ઉપર પણ આજના કરતાં વીશેષ ધ્યાન આપશે.

:: નવલીકા ::

: લેખક :

સીતાંશુભ લે. શર્મા

સી વર્ગે લઈઆ તળી કાઢ્યાં,
પુરોએ ચડા તૈયાર કરી પાલા
લયાં, શરનના નાનકડા દીવાનખાનામાં ચડા,
લઈયાં, ચેનકા, સેવ, પેંડા, બરશી, કોપ-
ચપટુ' બહુ પ્રશ્નન ભરાયું હોય તેમ
ગોઠવાયું, અને તેની આસપાસ સંધ્યા તેમજ
શરતનું મીત્રમંડળ બેઠું.

એ ખંડને દીવાનખાનું કહેવા કરતાં
સામાન ભરવાની વખાર કહેવી એ વીશેષ
યોગ્ય લાગે તેમ હતું. એક તરફ ચોપ-
ડીઓના ઢગલાથી દટાયેલું લખવાનું ટેબલ,
બીજા બાજુ ચોપડીઓથી લદાયેલા બે યોગ,
સામી બાજુએ મોટું કપાટ, વચ્ચે ખુર-
શીઓ, બીજા તરફ પતંગ, બાકીની
જગ્યામાં એક બે ટ્રીપાઇઓ અને તે ઉપરાંત
અનાજની બેએક પીપા ત્યાં પડી હતી!
હતાં તેને સડુ દીવાનખાનાના નામે ઓળ-
ખતા. કેમકે એથી રહેનારની શેલમાં અને
તેના મોઝામાં વધારો થાય છે એવી
વર્તમાન વ્યવસ્થાની માન્યતા છે.

પરંતુ શરન અને તેનું મીત્રમંડળ આજે
ઝોર ઉત્સાહમાં હતું. તેને મહેલ કે કુંપડીની

પરવા નહોતી. આજે શરત-સંધ્યાનાં લગ્નને
એક વર્ષ પુરું થયું હતું, તે પ્રસંગના
સ્મરણમાં આજે વ્યાજીત હતી. આજે શરત
સંધ્યાની પહેલી લગ્નતીથી ઉઝરવા એ
બન્નેનું મીત્રમંડળ એકઠું થયું હતું.

આનંદ, મસ્તી, મીઠી મસ્કરીઓથી તેનું
નાનકડું ઘર ગાજી રહ્યું હતું.

“સંધ્યા બહેન તમારાં બનાવેલાં લઈ-
યાંની મીઠાશ આજે તો લુહી જ છે.” ઉપાએ
લઈયાંની રકાબી ખાકી કરતાં કહ્યું.

“કેમ ન હોય, આજે તો એમની
લગ્નતીથી, આજે તો એમના દૈવામાં
લખાંની હેથી ઉછળે છે, એની મીઠાશ રસ-
ધમાં કેમ ન ઉતરે?” સુનીશએ સંધ્યા
સામે નેઢ તેની મીઠી મસ્કરી ઉઠાવી.

“ખરું છે. સંધ્યા બહેનનાં લગ્ન કેંઈ
ઝોઝાં સામાન્ય લગ્ન નેવાં હતાં? ચંદ્રીકા
સ્મીત વેરતાં વેરતાં બેઠી.

“શરત તેં તો દોસ્ત કમાવ કરી હો.”
રસેશે-પુરુષ પડેથી વાતને ઉંચકી લીધી.

“બીચારા એ ડોસવાની મીઠી તમે જાન્યે
મળાને પકીત કરી નાખી!” ટીંગીરે એક
વર્ષ પહેલાંની વાતનું સ્મરણ કરાવ્યું.

“સંધ્યા બહેન તમે પણ લાઇ ખરેખરી હીંમત કરી.” યોગીન્દ્રે સંધ્યાને વાતમાં ખેંચવાની લાલચે તેની પ્રસંસા કરી.

“એ હીંમતનું તમામ માન શરતને ફાળે જાય છે.” સંધ્યાએ પતીનું માન વધારવાનો દેખીતો પ્રયાસ કર્યો.

“ઓહો ! તમે પણ પુરેપુરાં પતીવ્રતા બનવાનો પ્રયોગ કરતાં લાગો છો, સંધ્યા બહેન પૃથ્વી ઉપરના પ્રભુને એટલા ઉંચે ચડાવશો અને તમે નીચે રહી જશો તો પછી શરત-લાઇ એક પાંખે ઉડી નહીં શકે. કેમ ખરું? શરતલાઇ?” શીશિરે એકી વખતે બંને ઉપર શાબ્દિક મારો શરૂ કર્યો.

“સંધ્યાનો મારી તરફનો સદ્ભાવ એની પાંસે એ વચનો યોગ્ય છે, બાકી તો સાચી હીંમત એણે જ બતાવી હતી, હું તો માત્ર વરરાજા બનીને ખેડો હતો એટલું જ.”

શરતે પત્નીને પ્રમાણપત્ર આપ્યું.

“સંધ્યા બહેન બહાં પછાં છો છો. તમે હમેશાં ચોતાની પીડા પારકાને મ થે ધકેલી મુકવાની કળા સારી જાણો છો.”

“ઉપાના કથનને મારો મંજશ્રુત ટેકો છે.” ક્રીરીટ કહ્યું.

“આને તો આપણે બધી વાત એમને જ મોઢે સાંભળવી છે.” ચંદ્રીકાએ કહ્યું.

“હું તો માત્ર ત્રીજા અંકના ત્રીજા જ પ્રવેશમાં ભાગ લેવાનારી, મારા કરતાં તો

શરતે એ કાવતરામાં મુખ્ય કાવતરાખોર તરીકે ભાગ લેજો છો.” પત્નીએ પતી તરફ મસ્તીખોર આંખે જોઇને કહ્યું.

“ના લાઇ, હું પણ એક જ પ્રવેશ પહેલાં એ નાટકમાં ઉતરેલા. મુખ્ય કાવતરા-ખોર તો ક્રીરીટ. એણે આખું કાવતરું રચ્યું ને પાર ઉતાલ્યું, અમે તો માત્ર એના નાટકનાં પાત્રો જ.” શરતે ક્રીરીટને માથે બધી જવાબદારી ઢોળી નાખી.

“તો ક્રીરીટ એ લક્ષ્મીના કાવતરાની વાત કહે.”

“હા લાઇ, આજના પ્રસંગે એ જરૂરનું છે.”

“અને અમારે તો એ કથા હજી સાંભળવાની જ છે.”

“આજ ક્રીરીટ ત્યારે તું તારા અનુભવનું વર્ણન કર.”

“એક શરતે.”

“શું?”

“દરેક પાત્રે ચોતે લેજવેલા ભાગનું વર્ણન જનતે કરવું. છે કશું?”

“કશું.”

“કશું.”

“કશું.”

“તો પછી મને કંઈ જ વાર નથી.”

[૨]

ક્રીરીટ શરૂ કર્યું :

સંધ્યાનાં લગ્ન મંછુ શેઠે સાથે થવાનાં છે એ વાત સાંભળતાં જ અમારા યુવકે સમાજે નીકળ્યો કર્યો કે, છવ્વે જય તે હો પણ એ લગ્ન તો ન જ થયા દેવાં. સંધ્યા જેવી યુવતી એ ડોસઘાની પાંચમી વખતની પત્ની બને એ તો અસંભવ જ છે,

આથી અમે મંછુશેઠને મળ્યા. એમને અમે ખુબ સમજાવ્યા, વીનવ્યા, તેમને કહ્યું: “તમે આ લગ્નથી સુખી નહીં થાઓ.”

“કેમ લગ્ન?” એણે પુછ્યું.

“કેમકે સંધ્યા અત્યાર પહેલાં એક બીજા યુવાનને પરણવાનો નીકળ્યો કરી ગઈ છે.”

“એ...મ...કે? આજકાલની છોકરીઓનું કંઈ કહેવાય જ નહીં.”

“એટલે તો અમે આપને કહીએ છીએ.”

“એ તો જાણે હી...છ...ક. તમે તો બધા જવાનીઆ રહ્યા. તમારી આગળ શું વાત કરવી, પણ બાપડીઓનો અનુભવ કરી કરીને તો આ કાળા વાળ ધોળા થયા. એટલે એને કેમ પાંશરી કરવી, તે હું બરાબર જાણું છું.”

“તમે પાંશરી કરી શક્યા હશે તે સંધ્યા જોવી નહીં હોય....”

“અરે મારા ભાઈ, તમે મારી ધરડા માણસની અનુભવી વાત માનો. બેસાં માત્ર સરખાં. શક્યાતમાં ભણે ને ગમે તે કહે, પણ પૈસો, પત્ની ને દાગીના એતાં બધાં તોફાન દયાંય કરી જાય. એ તો બાપડીઓનો સ્વભાવ જ.”

“મંછુશેક, અમે અહીં સ્ત્રીઓના સ્વભાવ વીધે અર્થા કરવા આવ્યા નથી...”

“તે હું સમજું છું. પણ આ તો વાત એટલે વાત નીકળી છે એટલે કહું છું. બાપડી તો તમે જ કહેવા આવ્યા છે તે...”

“એ છે કે, આપે આ કામથી હાથ ધોઈ નાખવા.”

“જુઓ ભાઈ, તમે મને એમ ધમકી આપશો તો હું ડરી નહીં જાઉં, પણ હું જાણું છું કે આજકાલ તમારા જેવા જવાનીઆઓને આવાં લાગુ ગમતાં નથી....”

“કેમકે તે અચોક્કસ છે.”

“એટલે તમારા સહુના માનની ખાતર હું એ સંબંધમાં ફરીથી વીચાર કરી નેહશ.”

“મંછુશેક અમે ધમકી આપવાની ખાતર ધમકી આપવામાં માનતા નથી, પણ તમે આ લગ્નનો વીચાર માંડી જ વાળજો નહીં તો એમાં લાભ નહીં થાય.”

“હા, હા, જરૂર, જરૂર. હું તેમજ કરીશ.” અમને એમ કહીને ડોસો હાથતાળી આપવા માગતો હતો, તે તો અમે તે જ વખતે

બરાબર સમજી ગયા હતા. પણ જો દોઝો ન હોય ત્યાં સુધી એની વાત માનવામાં શું જાય છે, કરીને અમે શાંત રહ્યા.

પણ પાછળથી બરાબર મળ્યા કે ડોસો બહારથી લગ્ન નહીં કરવાની વાત કરતો હતો, છતાં ઉંડા પાણીમાં રમત રમી રહ્યો હતો. “કેમ ખરેખરે સંધ્યા બંધેન?”

“બરાબર છે. એણે મારા પીતા સાથે તેથી જ ખાનગી ખટપટ શરૂ કરી હતી. તે શુષ્કલગ્ન લગ્નની તૈયારી કરાવવા અને બહારથી કેંઈ જ બનવાનું ન હોય તે રીતે વર્તવા મારા પીતાજીને સમજાવી ગયો હતો.”

“એ વાતની અંમને પણ બરાબર ખબર મળી ગઈ હતી.” કારીટ કહ્યું. “ડોસો અંમને બરાબર એળખી જ શક્યો નહોતો. એ ખીચારો માનતો હતો કે, બીજા જવાનીઆ થોડા દહાડા જેમ હોદ્દા કરીને મુંઝા થઈ જાય છે, તેમ આ છોકરાઓ પણ શાંત થઈ જશે, અને લગ્ન થઈ ગયા પછી તો એ બધા શું જ કરી શકવાના છે? પણ અમે તેની પાછળ અમારા જાસુસો રાખ્યા હતા અને તેના એકેકે એક કામની ખબર રાખતા હતા.

છેવટે અમે બરાબર જાણ્યું કે ડોસો લગ્નની લાક્ષણિકતાથી કેટલું પણ રીતે ઉગરી જવા તૈયાર નથી, ત્યારે અમે એક તરફ સુધાને અને બીજી તરફ શરતને પુરેપુરાં તૈયાર રહેવાની છેવટની સુચનાઓ આપી દીધી, એ બંને કાવતરાંબોર અમારી મંડળીમાં ભાજ્યાં અને અમને અમારા વીજ્યની પુરેપુરી ખાત્રી થઈ સુકી. અમે અમારી સુકતોને સફળ કરવા નવો જ દાવ ખેલ્યો અને ખીચારો મંછુશેક તેમાં ફસાઈ ગયો.

અમારી તરફ એને જરાયે શક ન જાય તે માટે અમારા મંડળના અમે બે ભાગ પાડી નાખ્યા. એક કુકરીએ તેનો બરાબર

વીરોધ જાંરી રાખ્યો, અને ખીજી દુકડી ખુદથી રીતે ડાસાના પક્ષમાં લાળી ગઈ.

મંછુશેઠે ખાનગી રીતે લાગની તમામ તૈયારી કરી રજાં હતા, તેની એકેકે એક વીગત અમને અમારા જાસુસોંખાતા તરફથી મળતી હતી. એ જાસુસો જાહેરમાં મંછુશેઠનાં માનીતા થઈ પડ્યા હતા અને અમારા પ્રબળ વીરોધ કરતા હતા.

છેવટે લાગની નક્કી થયેલી તીથી આવી પહોંચી અને મંછુશેઠ જાન જોડાવીને નીકળ્યા. તે દીવસે અમે કાળા વાવટાઓ સાથે તેનો તીરસ્કર કરનાર સરખસ કાઢ્યું.

“મંછુશેઠ, ઘોળામાં ધૂળ નાખતાં અટકો!”

“ખાળાનો ભવ ખાળવા નીકળેલ માનવ રાક્ષસ.”

“ધરડપણે ઘોડે ચડેલા રૂઢીના યુવામ” વગેરે અનેક સુગ્રે અમારા સરખસને મોખરે હતાં, પણ મંછુશેઠે અમને હસી કહ્યા! શું કામ હસી ન કાઢે? જ્યારે એને પુરે-પુરી ખબર હોય, કે અમારા એ બધા વીરોધની પાછળ સંગીન બળ કશું જ નથી, અમારા વીરોધ વાંઝીએ છે, તો પછી જમાનાનો ખાલેલ મંછુશેઠ શું કામ ગભરાય?

પણ એને ખીચારાને ખબર નહોતી કે અમે જુનાં હથિયારોથી લડતા નહોતા, અમારી ખરેખરી સુરંગો તો એની બેકની જ નીચે ગોઠવાઈ ગઈ હતી. જાહેરમાં અમારો વીરોધ કરી મંછુશેઠના જાનેયા થઈ નીકળેલા અમારા જાસુસો ઉપર જ અમે બધું લક્ષ્ય કેન્દ્રીત કર્યું હતું એની એ બાપડાને લગારે પડી નહોતી.

આ રીતે સંખ્યાને સપડાવવા ચડાઈ લાઈને નીકળેલા મંછુની સ્વતરી ઉપડી ગઈ, તેની વાંસે જ અમારો કાંકો પણ યુપયુપ રવાના થઈ ગયો.

અમારે તે દીવસે એક જ સમયે બે કામગીરી બજાવવાની હતી. અને તેની પુરતી તૈયારી અમે કરી રાખી હતી.

શરત અને સંખ્યા એક ખીજાને ઝોળાખતાં હતાં, બન્ને પરસ્પરનાં મીત્ર હતાં, એ બન્ને અમારી બળવાખોર ટોળીમાં લાગી ગયાં હતાં. તે વાત તો એમને જ સુખેથી આપણે સાંભળીશું ત્યારે મજા આવશે.”

કીરીટે એટલું કહીને બન્નેની તરફ તીરછી નજરે બેઠું. અને આખી મંડળી ખડખડાટ હસી પડી.

કીરીટે ચોત્તના બંડની વાત તે પછી શરૂ કરી:

“આપણા દોરતને ન્યાય આપવા માટે મારે એટલું કહેવું જોઈશે કે, શરત સંખ્યાનો મીત્ર હતો, પણ મીત્ર મટીને તેનો પતી બનવા માગતો નહોતો. એને તો પરણવું જ નહોતું. પણ અમારું કાવતરું સફળ થાય તે માટે અમે તેને અમારું બહીદાન બનાવ્યો. અને મને લાગે છે કે, ચોત્તે આપેલા એ ભોગનો એને સખાજ બહોલો મળી ગયો છે.”

ફરીથી બધું મંડળ હસી પડ્યું.

“કેમ ખરું કે?”

“શરત, જાણ આ આલેખ સ્વીકારે છે?”

“ઝોડો તમારું કોમારવત આવું જ કે?” ચારે તરફથી બધું તોફાની ટોળું ટીખળ કરવા લાગ્યું.

“તમે બધાં એને એમ સુંઝવો નહીં.” કીરીટે શરતની વંથુમાગી વકીલાત કરવા માંડી. “એની વારી આવે ત્યારે તમે બધું પુછજો. હમણું મારી જ વાત સાંભળો.” કહીને કીરીટે સમાજ સામેના વીરોધની ચોત્તાની અદ્દલત કયા શરૂ કરી.

“અમારી દુકડીના બે ભાગ પાડવામાં આવ્યા. તેમાં એકે જાનીવાસ ઉપર હુમલો

કરવાનો હતો. અને બીજાએ વહેવાઈના માંડવા ઉપર ધસી જવાનું હતું. બન્ને કાયદામાં લડવૈયાઓની આકરી કસોટી થવાની હતી. બન્ને દુકડીઓને અણેકા મનુષ્યનું હરણ કરવાનું હતું. એ કામ જરાય સહેલું નહોતું. બે નજી પથ્રુ લુલ ધાંપ તો આખોયે મામથો બગડી જાય અને અમારું કયું કારવ્યું. ધુળમાં મળી જાય તેવું હોવાથી, અમારે અતીશય સાવધાનપણે કામ લેવાનું હતું.

મેં વહેવાઈના માંડવા ઉપરની ચઢાઈની આગેવાની લીધી, શીશીર જે મંછુશેઠનો માનીતો થઈ પડ્યો હતો તેણે જાનીવાસ ઉપર હુમલો કરનારી ટેળાની સરદારી લીધી. પણ મારા કામમાં મળેલા વીજ્યનો મોટો ભાગ શોભા બહેનને કાળે જાય છે. એમણે અહીં અત્યાર સુધી મોડું ઉઘાડ્યું નથી, પણ બે એમની અમને મદદ ન હોત તો સંધ્યાને વહેવાઈના માંડવાથી ઉપાડી જવી એ અમારે માટે જરાયે સરળ કામ થઈ શક્યું ન જ હોત.

હવે હું આખા નાટકના રહસ્યપુથ્ય પ્રસંગનો ઉલ્લેખ કરીને મારી કથા ખતમ કરીશો.

સંધ્યાનો વર થતા આવેલા મંછુ ડોસલા દોંશો દોંશો જાનીવાસે પહોંચ્યો ત્યારે એના મનની તો સો એ સો ટકા ખાત્રી થઈ ચુકી હતી કે, હવે એ પુરેપુરો 'દુકડીઓ ગઠ' હતી ચુક્યો છે!

જાન જાનીવાસે પહોંચી અને જાનૈયા દોંશો દોંશો પકાવ્યા જમવા માંડે ઉપડ્યા, એ વખતે શીશીર અને અમારી ટેળાનો એક જવાનીઓ 'વરરાજ'ના સંદેશ્ય માટે જાનીવાસમાં રહ્યા. આવા પ્રસંગે જે ધોંધા, દોડાદોડ અને અવ્યવસ્થા આપણી લાક્ષણિક હોવા થઈ પડી છે તે ત્યારેય હતું. એ તકનો

લાભ લઈને શીશીરે ડોસલાને એટલું જાણ દઈ તેને જકડાવીને બાંધી લીધો અને ઉતાવળા પાછલા બારણા અગળ તૈયાર રાખેલી ગાડીમાં તેને નાખીને ચારેક છોકરાઓ દોડતી ગાડીએ મંછુને લઈને દુરનાં કોતરોમાં ઉપાડી ગયા. અમે આ પ્રસંગની તૈયારી એટલી કરી રાખી હતી કે, ગાડી-વાળા પણ અમારા જ માણસો હતા. એ બધો કાયદમ ધાર્યા પ્રમાણે વ્યવસ્થીત રીતે પાર ઉતર્યો.

વરરાજને જમાડવા અને તે માટેની કેટલીક વીધીઓ કરવા ગોર મહારાજ અને વહેવાણુ મંડળ જાનીવાસે ગયું ત્યારે મંછુ ત્યાં નહોતો આથી બધાં ચમકી ગયાં અને વર વીનાના સુના જાનીવાસને જોઈને તેમણે શોધાશોધ શરૂ કરી.

અમારી તક તે પછી જ આવવાની હતી. શોભા સંધ્યાની પાસે જ હતી. તેને નસાડવાની પુરેપુરી તૈયારી અમે કરી રાખી હતી; પણ મંછુશેઠની શોધ શરૂ થાય અને માંડવામાં પુરેપુરી અવ્યવસ્થા જાગે ત્યાં સુધી અમારે ચુપ્ત રથે જીપાઈ રહેવાનું હતું.

તે તક આવી પહોંચી.

'વરરાજ નંધી!' 'વરરાજ નંધી!' એ કાલાહલ થોડાં જ વખતમાં શરૂ થયો, જાનૈયા જેમ તેમ જમીને ઉડી ગયા, વહેવાઈ અને તેનું મંડળ હાંફ્યું હાંફ્યું થઈને આમ-તેમ દોડવા લાગ્યું, મંથાલો સગા-વવામાં આવી, દોડાદોડ શરૂ થઈ, વહેવાઈના ઘરનું સ્ત્રીમંડળ પણ જાનીવાસ તરફ દોડ્યું. તે વખતે શોભા એ સંધ્યાની પાસે ખેસવાનું બીડું ઝડપીને ઘરમાંથી સડુંને જાનીવાસે જવાની તક આપી!

અમારે માટે નક્કી કરેલા 'સીઅલ'ની સીટી વાગી, અમે બાલુની ગલીમાં ગાડી તૈયાર રાખીને ઉભા થઈ ગયા, તેટલામાં

પહેલાઈના મકાનની બાલુંમાંથી બે સ્ત્રીઓ આવતી દેખાઈ. તે જ શોભા બહેન સંધ્યાને લઇને આવે છે એમ અમે ધારુ. અમારા માંથી એકે માણસ આગળ ગયો, અને આવનાર સંધ્યા ને શોભા છે એની ખાત્રી ચતાં ગાડી આગળ આવી. ખીજી પળે તો

ગાડી શીશર સાંધે રાત્રીના અંધકારમાં નીચત કચેલા સ્થાન તરફ દોડવા લાગી. મંછુશેઠની શોધાશોધ હતું તો ચાલુ જ હતી, ત્યાં તો શરત અને સંધ્યાનાં લગ્ન એક મીત્રના મકાનમાં થઇ ગયાં અને અમે તેમને અભીનંદનનાં અભીષેક આપ્યા !

[૩]

“હુવે શીશરની વારી”

કીરીટે પોતાની કથા પુરી કરીને કહ્યું.

“આલ, શીશર શરૂ કર.”

“હો, લાઇ, હા.”

લગ્નમાં, એવડા અને મીઠાઇ ઉડાવતા ન્મંડળે આગ્રહ શરૂ કર્યો.

અને શીશરે પોતાની વાતનો આરંભ કર્યો:

“એ ડાસકાના પક્ષમાં ખુશ્લી રીતે અમે મળી ગયા ત્યારે પહેલાં તો એણે અમારા વીશ્વાસ જ કર્યો નહીં, પણ ત્યારે કીરીટનો તેમજ તેના સાથીઓનો અમે ખુશ્લી રીતે વીરોધ કરવા માંડ્યો ત્યારે તેને અમારી ઉપર જેમ તેમ વીશ્વાસ બેસવા લાગ્યો. પછી તો અમે એને બરાબર અમારા હાથમાં લીધો. નીત્ય યુવક સંઘની વીરદ્વમાં અમે તેની આગળ નવી નરી વાતો કરતા અને તેમ તેમ તે અમને સોએ સો ટકા એના પક્ષના માણસ માનતો જતો.

આટલા ઉપોદ્ધાત પછી કીરીટે જની-વાસમાંથી મંછુડાસાને. ઉઠાવ્યાની જે વાત કરી ત્યાં હું કુદકા મારું છું. મેં અને કીરીટે મળીને અમારી તમામ યોજના બરાબર નક્કી કરી દીધી હતી. આયર્લેન્ડની સ્વતંત્રતાની લડતમાં માયકેલ કોલીન્સનું જે સ્થાન હતું, તેવું અમારા યુવકસંઘમાં કીરીટનું સ્થાન છે. આવાં લગ્નોનો માત્ર પોતે વીરોધ કરીને પછી હાથ પગ જોડીને બેસી રહેવું તેથી કંઈ દહાડો વળવાનો

નથી, અને સમાજ ઉપર આપખુદી ચલાવનારા મંછુશેઠ તેમજ સંધ્યાના પીતા જેવાઓને કશી શીખામણ મળવાની નથી, એટલે તેમની સામે તો વીશ્વાસ જ જગાડવો જોઈએ એ દલીલ કીરીટની છે. એણે પોતાની સળંગ વીચારણી અમારા મંડળ સમક્ષ રજુ કરી ત્યારથી અમારાં મંડળનો એ ‘મીકી કોલીન્સ’ થઇ પડ્યો છે.

આમ કીરીટે તૈયાર કરેલી યોજના પ્રમાણે મેં મારી દુકાનીના ચાર માણસોને તૈયાર કરી રાખ્યા. તેમાંથી એક માણસનું કામ અગાઉથી સંધ્યાના ગામમાં પહોંચી જઇ જનીવાસની આસપાસના રસ્તાનો તેમ જ, ગામથી દુર કાતર કે ખીજાં સંતાવાનાં સ્થાન હોય તો તેનો અવ્યાસ કરવો તે હતું. એકનું કામ કોઇ મીત્રની ગાડી લઇને જનીવાસ પાસે તૈયાર રહેવાનું હતું. કોઇને વહેમ જન્ય નહીં તે માટે તેણે ગાડીવાળા જેવાં કપડાં પહેરવાનાં હતાં.

અમારા મંડળમાં ગાડી, મોટર, સાયકલ વગેરે ચલાવી જાણનારા, તેમ જ ઝાડ, ચૂડી શકે, મકાનોમાં ચડ ઉતર કરી શકે, પાણીમાં તરી શકે તેવા બધી જાનના સભ્યો છે.

આમ બધી તૈયારી થઇ ગયા પછી, જનૈયા જમવા ગયા ત્યારે મેં અને અમારા સંઘના એક ખીજા સભ્યે મંછુશેઠ પાસે બેસવાનું દરખાસું. ખીચારો મંછુ અમારી ઉપર ખુશ ખુશ રહેતા હતા, એટલે એને

છેક છેલ્લી ધડી સુધી અમારી ઉપર જરા પણ વહેમ ન આવ્યો.

બધા જનૈયા જમવા સાલ્યા ગયા કે તુરત જ મારા સાથીએ મંછુના મોઢામાં કુચો મારી દીધો અને મેં તેની ઉપર જરથી તૈયાર રાખેલા કકડો બાંધી દીધો. અમે બન્ને ય એને ઉંચકીને પાછલે બારણે લીધો ત્યારે એ પહેલાં તોફાન કરવા લાગ્યો, પણ બન્ને બાલુથી એને અમે જરા મુક્કનો મેથીપાક ચખાડ્યો અને ડોળા કકડાવ્યા એટલે તે શાંત થઈ ગયો, ખીચારો ગલ-રધો અને તુરત જ મુગો રહ્યો.

એને ગારીમાં નાખીને અમે નક્કી કરેલા કાતરોમાં લઈ ગયા ત્યાં હાથ પગ બાંધી એ ડોસલાને નાખીને, અમે કહ્યું: “લ આ તારા લખનો લલાલો!” એ વખતે એ રડવા લાગ્યો. કરગરવા લાગ્યો અને ધશ્વારતથી પોતાને છુટો કરવા વીનવવા લાગ્યો; પણ જોને એક નીર્દોષ સુવતીના છવનમાં ઊંળી . . . નીકળતાં જરા જોટલીએ દયા ન હોતી, તે માણસ ઉપર અમે શું કામ દયા

કરીએ? એવા દયાળુના દીકરા અમે નહોતા. કેમકે જોટી દયાથી આ દેશનું અને સમા-જનું સત્તાનાશ આપણા વડીલાએ વાળી નાખ્યું છે, એની અમને પુરેપુરી ખ્યાતી હતી; એટલે અમે તે વખતે તે ત્યાંથી ચાલી જ ગયા.

ખીજે દીવસે સવારે અમારામાંથી એક જોને મંછુ ઝાળખતો નહોતો, તે વરેમાણું થઈને ત્યાંથી નીકળ્યો ત્યારે એ ધરડે ધરડપણે લખનો લલાલો લેવા નીકળેલા ‘વરરાત્ર’ને બંધન મુક્ત કર્યો, પણ જ્યારે તે ગામમાં આવ્યો, ત્યારે તો વહેવાઈને માંડવે ‘કંચા ગુમ’ થવાની ધમાલ સાલી રહી હતી. એટલે એ ખીચારો ધોએલા મુળા જેવું મોઢું લઈને આવ્યો હતો તેવો પાછો ગયો.

મારી ઉપર કામ ચલાવવાની એણે મને ઘણી ધમકીઓ આપી, પણ એના વકીફ એને ‘મુ’ગા રહેવામાં જ માલ છે’ એવી સલાહ આપવાથી સુપ રહ્યો, છતાં મને જોઈને આજે ય તે બાપડો બળી જ નાચ છે.

[૪]

“શોભા બહેન હવે તમે શરૂ કરો.”

“હા, હા, શોભા બહેન...”

“તે વીના તો બધી વાન જ અધુરી રહેશે.”

સોના આવા આગ્રહથી શોભાએ કહ્યું:

“મારી વાન બહુ જ ટુંકી છે, સંધ્યા મારી દોસ્ત છે એ વાત બધા જાણતા હતા. તેથી મને સંધ્યાના આટલા કામમાં મદદ કરવાની વાત જ્યારે ડીરીટે કરી, ત્યારે મેં ઘણી જ ખુશીથી તેનો સ્વીકાર કર્યો. મેં તો મોટે ભાગે ટપાકીતું કામ કર્યું છે. બધી યોજના કરાવનાર ડીરીટ જ હતો.

જ્યારે સંધ્યાનો વર ગુમ થઈ ગયો એટલે મેં નક્કી કરેલી યોજના પ્રમાણેનો પાક બઝાવ્યો અને અમારા સહુના એક મીઠાના મહાનમાં શરતને ખેસાડવામાં આવ્યો હતો ત્યાં જઈને તેમનાં લમ કરી નાખ્યાં. ત્યાંથી ખીજે દીવસે બધાંઓએ જઈને તેમનાં લમ નોંધાવી દીધાં. ખસ્સ. આ મારી વાત. કેમ સંધ્યા ખરૂં ને?”

“હા.”

“સંધ્યા બહેન તો પક્કાં છે, એ તો તને જ ટેકો આપવાનાં.”

ઉઘાએ કહ્યું.

“પણ હવે સંધ્યા બહેનનો જ વારો આવ્યો.” મુનીશા બોલી.

“હા, હા, સંધ્યા બહેન, તમે કંઈ એમ છટ્ટી નહીં શકો.” ચંદ્રીકાએ હસનાં હસતાં કહ્યું.

[૫]

“હું તો તમારા સહુની સમતત્વ ખાદુ” જ બની હતી.” સંધ્યા શરમાતાં શરમાતાં સંકોચાઈને બોલી.

“કારીટલાઈ, શીશીર અને શોભા જે કહી ગયાં તેમાં જ્યાં જ્યાં મારે લગતી વાત છે તે નક્કન ખરી છે એટલું જ મારે કહેવાતું છે.”

એમ કહીને સંધ્યાએ હાથમાંના કાપરા-પાકના ચકતોને મોંઢામાં મુક્યું.

“ગેમ કંઈ ચાહે? શરતલાઈ તમારે કંઈ કહેવું છે કે નહીં? અમારી વાતો સાંભળવી છે અને સંધ્યાબહેન હાથતાળી આપે તે તમારે લઈ ચલાવવું છે?” ઉપ, ચંદ્રીકા, કારીટ બધાં બોલી ઉઠ્યાં.

“તમે મને સંધ્યાને આજ્ઞા કરવાતું કહે છે?” શરતે સ્મીત કરીને પુછ્યું.

“એમાં શું એ તો તમારી જંગમ મીઠકત છે...”

“અને તમે એના પૃથ્વી ઉપરના ‘પરમ પુણ્ય પતીશ્રી’ છે.”

“એની સાખીતી ખુદ સંધ્યા બહેન જ આપી ચુક્યાં છે.”

બહુ મંડળ તોફાને ચડ્યું છે, એમ જોઈને સંધ્યાએ ધીરથી કહ્યું:

“મારા કરતાં અમારી તમામ કથા શરત્ત્વ વધુ જાણુ છે.”

“એટલે તું મને જ સપડાવવા માગે છે?” શરતે સંધ્યાની સામે જોઈને કટાક્ષ કર્યો.

“તમે તો સપડાઈ ચુક્યા જ છો.” શીશીરે કહ્યું.

“છટ્ટે શું?” રસેશે આગ્રહ કર્યો.

“ચાલો, ચાલો, જલદી કરો.”

“હા, હા, આજ તો તમારી પહેલી લક્ષ્મીથી છે.” ઉધાએ છેલ્લા શબ્દો લખાવીને લહેકાથી કહ્યું.

“બરાબર, બરાબર,” બધા એમ કહેતા હસી પડ્યા.

“ત્યારે છેલ્લું પ્રકરણ તમે જ પૂરું કરો.” કેટલાકે આગ્રહ કર્યો.

શરતે કહ્યું:

“તમારી ઇચ્છા અને આગ્રહ જ છે તો કહો. પણ મારી વાત તો સંધ્યા કરતાં પણ દુર્ગી છે. કારીટના આગ્રહથી હું એમના નાટકત્વ પાત્ર થવા તૈયાર થયો તે પહેલાં સંધ્યા અને હું બંને મીત્રા હતાં એ ખરું, પણ જો સંધ્યાનો લગ્નની વેદી ઉપર ભોગ લેવાતો ન હોત તો, હું મારી સ્વતંત્રતા ગુમાવવા આટલો વહેલો તૈયાર ન જ થયો હોત.

“શું તમે લગ્નને પરતંત્રતા કહો છો?”

“હા, પણ અમારાં લગ્ન જે રીતે થયાં તેમાં મારે તો કેદી જ બનવું પડ્યું હતું ને? આ બધા કાંતીકારીઓના હાથનો ખરેખરો કેદી તો હું જ હતો.”

“પણ એ કેદ મંછુશેઠની કેદ કરતાં જુદી હતી.”

“એટલે તે વીશેષ મીઠાશવાળા લાગી હશે!”

“આ બરેશીજીવી કે કાપરાપાક જેવી?”

“કે આજની તમારી પ્રથમ લગ્નતીથીના ઉત્સવ જેવી?”

“મને તો સહુ કરતાં એ કેદ આજની ગરમાગરમ લજ્જા જેવી લાગી હતી...”

આ વખતે આખું મંડળ પેટ પકડીને હસી પડ્યું. અને છેવટે મસ્તી તોફાને કરતાં બધી રક્ષાખીઓ ફરીથી ભરી, બરાબર હાથ ચલાવવામાં રોકાઈ ગયાં.

ખેતીની જુની રીત

::

ખેતીની નવી રીત

રશીઅન ધડું

: લેખક :

તા-સી-૨

જૂ ગતના ખીજા પ્રદેશો દરતાં રશીઆ વધુ સસ્તો ખડે તે રીતે ધડું ઉત્પન્ન કરી શકે છે, તેવું સદુદ્યો પહેલું અને મદાન દારણુ એ છે કે ખેડુતો છુદાઈને દયગ્રાધ જાય તેવું જમીન મહેસુલ રશીઆ માં નથી.

વળી જમીનદારો કે ધનવાનો ખીજા દેશોમાં ગરીબ ખેડુતો પાસેથી જે લાગવગ્રાધ, સાંધ, ધરણાવટ,

રશીઆમાંથી દેશવરોમાં પુષ્કળ પ્રમાણમાં સસ્તો ધડું જવાથી, તેણે ફુનીઆના બજારને તોડી નાખ્યાં છે.

તે માટે ધણ સૌવીએટને કપ-કાને પાત્ર ગણે છે પરંતુ વસ્તુતઃ જુદો જ પ્રકાર છે, તે સમજવાની જરૂર છે.

બ્યાજ, નફા સદા અને વયલા માણસોની ભાવ ચક્રવર્તીની જાદુગીરીની જે બધી વ્યવસ્થા ખીજે છે તેવું કશું રશીઆમાં છે નહીં.

આ સાદામાં સાદા અર્થશાસ્ત્રનો સરળમાં સરળ રીતે ખુલાસો એમ. લીટવીનોદે જીનીવામાં મજેલા યુરોપીયન યુની-

વન માટેના તપાસસંધ સમક્ષ સૌવીએટ રશીઆના પ્રતિનીધી તરીકે આપ્યા હતા.

રશીઆમાં ખેતી કોઈ નાંતનાં અધન
વીનાંની છે. ત્યારે બીજા દેશોમાં તે ગીરો મુકાયલી
હાય છે.

નકાઓડિઓ બીજા દેશોમાં પાતાના હારે
નકાઓ ખાટી લેવા માટે ઘડુના ભાવો
ચકાવી મુકે છે, ત્યારે રશીઆમાં સમાજ-
વાદના સીદાનુસાર એ બધી મુડીવાદી-
ઓની ખંડણી દુર કરી દેવામાં આવી છે.

લીટવીનોઈના આ કથનાનુસાર સોવીએટ
સંઘમાં ખેતી અને પરદેશ સાથેના વ્યાપાર-
રને માટેના ખાસ સંલેગોને લીધે, બીજા
દેશવાળાઓ કરતાં રશીઆ સરતા દરે ખેતી-
વાડીતું ઉત્પન્ન વેચી શકે છે. આ ખાસ
સંલેગો તે જમીન રાષ્ટ્રની માલિકીકારી બના-
વાઈ છે તે જ છે. તેથી ખેડુ તો ઉપર જમીન
મહેસુલ અથવા વીધોટી કે ગણોતતુ હારે
દબાણ ખીજે પડે છે તે રશીઆમાં પડતું
નથી. મહેસુલ, ગણોત, ગીરો અને લહેણના
રૂપમાં બીજા દેશોમાં ખેતીવાડીના ઉત્પન્નના
૭૦ ટકા ઓછીઆ થઈ જાય છે, તે ઉપ-
રાંત ખાનગી નફો, હુડીઆમણની ફેરફારી
અને વચલા માણસની દલાલીનો તેમાં ઉમેરો
થાય છે.

આ ખરેખરી વસ્તુસ્થીતીની આગળ
મુડીવાદીઓ જાણી નેહને, હેતુપુવક, સફ-
પહરી રીતે પડદો ઉઘો કરી, રશીઆ દુની-
આનાં બજારોમાં નેહએ તે કરતાં વીશેષ
માલ ભરીને બધાં બજારો તોડી નાખે છે
અને તેથી કામદારો ખેડાર બની જાય છે
એવાં એવાં ગપ્પાં ચલાવવામાં આવે છે.

પરંતુ લીટવીનોઈ કહે છે કે : “દુનીઆનાં
બજારોને ઘટાડી નાખવા રશીઆ કશું જ
કરતું નથી; કેમકે તેમ કરવાથી તો રશી-
આના નીકાસ વ્યાપારને જ સંગીન ધકકો
લાગે તેમ છે. અને વળી અત્યારે અમે

અમારી બજારીઆતો માટે જે યંત્ર સામગ્રી
બહારથી, લાવીએ છીએ તેના અલોભાં તે
માલ જતો હોવાથી અમે જો જાણી નેહને
બજાર તોડી નાખીએ તો અમને જ નુકસાન
થાય તેમ છે.”

તપાસ સમીતીએ લીટવીનોઈને ત્યારે એ
સંવાદ પુછ્યો કે : તમે જગતનાં બજારોને
માથે ખુબ માલ મારો છો ત્યારે લીટવીનોઈ
કહ્યું : ખરી વાત તો તેથી ઉલટી છે. રશીઆ
મોટાં પ્રમાણમાં બહારથી તૈયાર માલ મંગા-
વીને દુનીઆના વ્યાપારને ઘણી જ મદદ
કરી રહે છે. અને પછી તેના સત્તાવાર
આંકડાનો આધાર રજુ કરતાં તેણે કહ્યું :

૧૯૩૦ માં અમેરીકાનાં સંયુક્ત સંસ્થા-
નોએ જેટલાં પાંત્રીકદળ [Tractor] બહાર
મોકલાવ્યાં છે, તેના ૫૩.૫ ટકા જેટલાં
દળ તો એટલા સોવીયેટ સંઘે જ આપાત
ક્યાં હતાં.

મીથાને લગતી જે યંત્ર સામગ્રી ઇંગ્લં-
ડથી તે વષમાં બહાર ગઈ, તેના ૧૨ ટકા
જેટલો ભાગ રશીઆએ ખરીદ્યો હતો, જર્મ-
નીમાંથી ગયેલાં ખેતીવાડીને લગતાં યંત્રોના
૨૫ ટકા રશીઆએ આપાત ક્યાં હતાં,
જર્મનીના નીકાસના ૨૧ ટકા જેટલાં ‘લેથ’
નાં યંત્રો [Lathes] રશીઆમાં આવ્યાં
હતાં જ્યારે જર્મનીનાં બીજાં યંત્રોના ૧૧
ટકા જેટલી આપાત ૧૯૩૦ માં જ રશી-
આમાં થઈ હતી.

કુકામાં કહીએ તો મુડીવાદીઓના આ
તપાસ પંચને સાચવવાદીના રશીઆના પ્રતી-
નીધીએ જણાવ્યું કે, જર્મની, ઓસ્ટ્રીઆ,
ઇંગ્લંડ, પોલેન્ડ અને અમેરીકાનાં સંયુક્ત
સંસ્થાનોના યંત્રઉદ્યોગની અગત્યની શાખાનો
૫૦ થી ૭૫ ટકા જેટલો માલ માત્ર એક
જ વર્ષે રશીઆએ ખરીદી, તે તે દેશના
ઉદ્યોગવાદને મદદ કરી તેટલી ખેડારી ઓછી
કરવામાં તે કારણભૂત બન્યું હતું.

અને પછી લીટવીનોદે સ્પન્ડ શબ્દોમાં એ દક્ષીણ કરી હતી કે, ખીન્ન દેશોના ઉત્પાદનની રશીઆએ ખરીદી કરીને, પોતાના ઉત્પાદનની વસ્તુ તેના બદલામાં તે તે દેશોમાં મોકલાવી, એથી તે કુદરતી રીતે તે દેશના વ્યાપારને લાભ જ થયો છે.

આથી રશીઆ ખીન્ન દેશોમાં સરતો માત્ર મારે છે એ દંતકથા જે મુડીવાદીઓએ ઉપજાવીને તેનો ગણેજો પ્રચાર કર્યો છે, તે દંતકથાના પાયા મુજબમાંથી જ તુટી પડે છે. તે કામમાં રશીઆ કલ્પનાના ઘોષ દોડાવતું નથી, પણ આકેશ અને હકીકતોનો સંગીન આધાર પોતાને પકડે રાખી કરે છે.

આ ઉપરથી હીંદી ખેડુતો એ વાત સડને સમજી શકે કે, દુનીઆમાં જે ન.ણાં-

બીંડ અને ખેતીના ઉત્પાદનો લાવેનાં ધટાડો જાણુય છે, તે કંઈ રશીઆ વધારાનો માત્ર દુનીઆનાં બજારોમાં નાખે છે તેથી નહીં, પણ રશીઆના ખેડુતોને જ સગવડો છે તે સગવડોના અભાવવાળી અવળી સમાજ વ્યવસ્થાને જ લીધે તેમ થાય છે.

આથી જ હીંદી ખેડુતોને સુખી થવું હોય તો રશીઆના ખેડુતો જેમ યંત્ર સામગ્રીનો ઉપયોગ ખેતી માટે કરે છે તેવો યંત્રોનો ઉપયોગ કરતા તેઓ થાય, અને ખેતીના ઉત્પાદનમાંથી નફા, વ્યાજ, દલાલી વગેરે ખાઈ જવાની મુડીવાદી રીતોની જગ્યામાંથી છુટી જવા માટે સમાજવાદી લાવના ખીસવતાં શીખે.

અમે પણ માણસ છીએ, માણસને પોતાના કાર્યમાં ઉત્તેજન મળવાની જરૂર છે. તમે અમને એવું ઉત્તેજન આપવા ઇચ્છતા હો તો, 'નવયુગ'ના વાચન અને વીચારનો ધરમાં અને ઘર બહાર પ્રચાર કરો.

...

ધમની આખી ચે ઇમારત ચણવાનો કાવો પુરવો કરે છે તે એ જ બતાવે છે કે અહીં જમાનાઓથી ખીન્ન વીશેષ ઉપયોગી કામોમાં રોકાયેલી રહેતી હતી.

...

ભૌતિકવાદની સામે યનારાઓ માત્ર એટલું જ કહે છે કે અમને તે વીચાર ક્યારે નથી. પરંતુ એમ કહેવું તેથી ભૌતિકવાદની સંગીનતા એટલી થતી નથી.

માણસ પોતાના મતના પ્રતીપાદન માટે દક્ષીણ કરવાને બદલે ગાળાગાળામાં ઉતરી પડે ત્યારે સમજવું કે એ જે મત ખીન્નઓ પાસે મનાવવા માગે છે તે, માટે એને જ પુરી ખાત્રી નથી.

...

જે વસ્તુઓને ગંભીર લેખવી ન જોઈએ એવી એનેક વસ્તુઓને ગંભીર માનવાથી જ માનવજાતીએ પોતાને માટે મુશ્કેલીઓ ઉભી કરી છે અને રક્તની નદીઓ વહાવી છે.

...

'નવયુગ' તમને ગમતું હોય તો તમારા મીત્રો સમક્ષ તેની પસંદ કરો. તમારા મોશની એ જાહેરાતના શબ્દો તેના વાચકો મંડળ વધારશે.

કાળની લક્ટી

(૫૧૧ મા. પાનાનું ચાલુ.)

સહેજ પછી વીંચાસ હતો જ નહીં. સાંધ-
મન કમીશનની માફક જ નમથી જ તે અળ-
ખામણું થયું હતું. અને તેથી તેનો હીંદી
કામદારોએ બહીષ્કાર પોકાર્યો હતો. એ કમી-
શનના નીમનારાઓના હાલની વાત એટલા જ
ઉપરથી સમજી શકાશે કે, તેમાં “માલીક”
વર્ગના પ્રતીનીધીઓનું ભરણું વીરોધ હતું,
એટલે તેનું કમીશન, કામદારોના કલ્યાણથી
તો, ભલામણે કર્યાથી કરી શકે? પણ એ
‘શ્રીમંત કમીશને’ નીધન કામદારોને જ
દુર્દશામાં જીવન ગાળવું પડે છે, તેનું
સાચું સીત્ર પણ આપ્યું નથી. અમદાવા-
દના ગાંધીજીની રીતે માલીક સાથે મળીને
સમાધાની ભરી રીતે કામ કરવા સ્થપાયેલા
મજૂર મહાજનનું મુખપત્ર ‘મજૂર સંદેશ’
પણ લખે છે કે :

“મજૂરોની ચાલુ સ્થિતિનું વર્ણન
કરવાનો રીપોર્ટમાં અધુરો પ્રયાસ થયો
છે, પણ એ આખતમાં પણ મજૂરોની
ખરી સ્થિતિ પ્રજા આગળ મુક્તાં
કમીશનને લખ લાગતો હોય તેમ
જણાય છે.” [‘મજૂર સંદેશ’ :
તા. ૪ : ૭ : ૩૧]

અને તેમ છતાં એવા અધુરો ચીત્રને
જોઈને પણ ખ્રીટનના કામદાર પક્ષના દુખ
પત્ર ‘રેલ્વે ઇસ્ટ’ને લખવું પડ્યું છે કે :

“આ એસી રીપોર્ટ છે કે જે વાંચીને
કોઈપણ અંગ્રેજને શરમની ઉંડી લાગણી
થવા વીના ન જ રહે, કેમકે, આ બધું કંઈ
ખ્રીટીશ તંત્ર નીચે ટકી રહ્યું નથી : એ
દુર્દશા તો ખ્રીટીશ તંત્રમાં જ ફાલી પડી છે.”

મી. ખી. શીવારાવ જેવા કામદાર પક્ષના
વીનીત નેતા તો કહે છે કે, “મદ્રાસ દલાલના

કામદારોની દશાનો એક જ અડવાડીઆ પુરતો
અનુભવ લેતાં જ, બ્રીટીશી કમીશનના એક
અંગ્રેજ સલાસદે મારી સાથે વાત કરતાં
કહ્યું કે : “તમે હજી કોમ્યુનીસ્ટ કેમ બની
ગયા નથી એની જ મને નવાઈ લાગે છે.” ૧

આ કમીશનની મોળાં મોળાં છતાં જ
થોડી ઘણી ફેટલીક ઉપયોગી ભલામણો
છે, તેનો સરકાર અમલ કરે તેમ છે નહીં
એવી અમારી ખાતરી, તેના મુખપત્રો સમાં
એન્જી ઇન્ડિઅન પત્રોએ નાણાં બીડના નામે
કરેલી દલીલો ઉપરથી થઈ છે. પણ ખરી
રીતે તો હીંદની કે ખ્રીટનની સરકાર
હીંદી કામદારોનું હિત સાચવવા તત્પર જ
નથી. તે તો કામદારો માટેના કાયદાનો
ખતીહાસ અને છનીવામાં કામદારો માટે
મોક્ષવામાં આવનારા પ્રતીનીધીઓ ઉપર
થી જ પુરવાર થાય છે. ટૂંકા યુનીયનના
ધારા માટે ૧૯૨૧ થી હીંદી ધારાસભામાં
પ્રયાસ થતાં છતાં, ૧૯૨૬ સુધી ધારાપાથી
ઉપર એ અધુરો તેમજ પાંચજો કાયદો
ચડ્યો નહોતો, અને તેમ થવા પછી પ્રાંતીક
સરકારો તેના માર્ગમાં હજી ભંપકર આડ-
ખીટીઓ નાખી રહી છે. ગરીબોના પ્રશ્નોમાં
હાલનો કારભાર નીમુરતાથી ચાલે છે અને
તેમાં કશો ફેરફાર થાય એવી આશા કંદર
આશાવદીઓને પણ નથી. એટલે જ અમે
કામદારોને આવી બીખની ભલામણો તરફ
જવાને બદલે શીક્ષણ અને સંઘબળથી
સ્વતંત્રતા મેળવવાના જ માર્ગે મક્કમતાથી
મુસાફરી કરવાની આગ્રહભરી ભલામણો
કરીએ છીએ. કેમકે સ્વતંત્ર હીંદમાં પણ
જો કામદારો કેળવાયલા અને વ્યવસ્થીત
સંઘસક્તિવાળા નહીં હોય તો, શ્રીમંતો,
રાજાઓ અને જગીરદારોની મજીવારી વ્ય-
વસ્થામાં તેમને કોઈ યાદ પણ કરવાનું નથી.

તા. ૨૫ : ૭ : ૩૧

૧ જુઓ : ન્યુ ઇંડિઆનો તા. ૨૩ : ૭ : ૩૧
નો અંક.

૨ જુઓ : મી. શીવારાવનો લેખ “ન્યુ
ઇંડિઆ : તા. ૨૩ : ૭ : ૩૧ નો અંક,

આ પંણા પ્રશ્નો

આ પછી સ્વાધીનતાના માર્ગમાં જે આડખીડીઓ છે : (૧) ઘરની અને

(૨) બહારની. તેમાંથી આપણા પોતાની કુલથી જે ઘરની આડખીડીઓ ટપી રહી છે, તેને હજેડી નાખવા માટેના પ્રયત્નો આ પાનાંમાં સૂચાશે. આ સૂચાંમાં ભાગ લેવા ગુજરાતને અમારાં આમંત્રણ છે. તમ્મી

‘પુસ્તકાલય’ ના પક્ષપાત

શ્રી. તમ્મી

“નવયુગ”

‘પુસ્તકાલય’ માસિકના પક્ષપાત બદલે જે ચર્ચા આપના ગયા અંકમાં ઉપડી છે તે બાબત ધણા એ ચર્ચાપત્રોભાષતરી સાથેજ મળતા આવે છે. પ્રથમથી જ હું એ છલું દુર્બળતાથી છાપાની મનોદ્રશા ‘નવયુગ’ પર-ત્વેની જોતો હતો; અને મને તુન જ સમ-જન્ય હતું કે, એનાથી ‘નવયુગ’ કે એની ભાવના ને વીચારણાને ન્યાય નહીં જ આપી શકાય. જાહેરપ્રજા કંઈ ‘પુસ્તકાલય’ ના કહેવા પ્રમાણે જ પોતાનો વાંચનક્રમ ગ્રહણતી નથી. એટલે, ‘નવયુગ’ ને વ્યાતલ્ય કરવામાં ‘પુસ્તકાલય’ માત્ર આરમ્ભવ્યતા કરે છે. એટલું જ. જેમ મુખ્યપ્રકાશ સામે આંખો મીંચી નીચાપક્ષીઓ હંમેશાં કરતાં આઘ્યાં છે તેમ. પણ ગમે તેટલા આપણા સીદાં-તના-વીરોધી વીચારો હોય. પણ તેને ન્યાય-પુર્વક ને સમજપુર્વક તપાસી પણ ન જવા તેરી અનુદારતા સર્વન તો નથી જ.

મારો અક્તીગત જ દાખલો આપું. ‘નવયુગ’માં મેં લખવાની શરૂઆત કરી. ત્યારે મારો એક સામાન્ય લેખ પણ એ માસિકે ‘વાંચના લાયક’ ગણ્યો હતો. (ત્યારે

‘નવયુગ’ને તેમાં રચાન હતું). ત્યાર પછી મારે અમુક રીતે વ્યક્તીપુન ને મીદાંતપુ-જનું વીરોધી માનસ પ્રગટ થયું. એટલે ખીજા કેટલાક વીચારણા ને અભ્યાસપુર્વક લખાવેલા લેખોને પણ તેણે પાતલ કરી દીધા. મનુષ્ય કરતાં જડસીદાંતની મહત્તા વધુ માનનાર, અને સ્વતંત્ર વીચારણા કરતાં પારકાએ તારવેલા નીચુંચા પર જીવનાર મનોદ્રશામાંથી આથી સારું બીજું શું પરીણામ આવે?

હું વીનાના તરણુમાં, મુક્કાં ઉપદેશ વાક્યો ને સીધી એકની એક લીટી સર્વત્ર સરખી રીતે ઘુંટયા કરતી વાર્તાઓને આ મનુષ્યની સર્વ પ્રકારનો ઉદ્દાસરતીને સન્માનવાના યુગમાં પણ એ માસિક નીચે માથે ને ખીડેલી આંખોએ વાંચવા લાયક ગણ્યાએ જાય છે. એ લખાણ જેમાંથી બહાર પડી શકે છે, તે ચત્રવ્યવસ્થા કેટલાંય વર્ષ પહેલાંની જુની હોય તેમ લાગે છે. નથી નવું ર્ધીર કે નથી ખુદ્સી આંખો. ‘નવયુગ’ વીરદના આમ પક્ષપાતથીજ ‘નવ-યુગ’ ને વધુ મહત્તા મળે છે.

આપનો

બાવચંક વડેશનાં વંદન

ની-પતીની છાયા રૂપ ન રહે

‘નવયુગ’ના તંત્રીશ્રી:—

બીજા જગત્સંઘર્ષ સમાજ સુધારકો વારં-
વાર ‘ઝીઝો, આગળ વધો,’
‘પુરૂષો સામે બંડ કરતાં શીઝો’ પતી
પરાયણતાની ભાવના ત્યાગીની ગર્જનાઓ
કરે છે: અનેક પ્લેટફોર્મો પરથી ને અનેક
છાપાઓમાં. તેમનાં ભાષણો ને લેખો આવા
વીચારોથી દીપી ઉઠે છે. નીચાણો કે
કોલોનેમાં શીપતી કુમારીઓને તે વીચારો
આકર્ષે છે, તેમને તે ગમે છે ને તેઓ તે
મંડળ ક્ષત્રી અમલમાં મુકવા પ્રેરાય છે. જે
ઝીઝોના પતી સાથે, સરળ અને સમભાવી
હોય અને જે જે ઝીઝો સ્વતંત્રતાથી-કે
સ્વચ્છંદતાથી કરવા કરવા ઇચ્છતી હોય
તેઓ પણ આવા વીચારોનું સેવન કરે છે
ને વખત આવ્યે તેનો અમલ કરવાની તક
સાધી લે છે.

પરંતુ, સ્વતંત્રતામાં પણ એક જાતની
ગંભીર જવાબદારી સમાયતી હોય છે તે
તે નથી જાણતી અને સ્વતંત્રતાને નામે,
જેમ સદીઓ સુધી પુરૂષ ઝી પર સત્તાનો
દોર ચલાવતો તેમ હવે અનેક ઘરોમાં
ઝીઝો પુરૂષો પર દોર ચલાવતી યદ્ય ગદ્ય
છે એમ મેં નજરે નીહાણું છે. જરી
વાતમાં ‘અમે તમારા ગુલામ નથી’ એ
દોર શબ્દો આ કેમલાંગી પોતાના પતીને
કહી સંભળાવે છે અને કચરાવાને-રીખાવાને
સમર્પણ પતીને આ પત્ની સત્તાધારી છે
એમ કમને માનવાની ફરજ પડે છે.

મને લાગે છે કે, આમાં પુરૂષ જાતીને
અન્યાય થાય છે. ઝીઝો સ્વતંત્ર થાય એ
ભાવના સારી છે, અનેક-ખેડો એ ભાવના
અણીશુદ્ધ સમજીને તેનો અમલ કરે છે
ને સુખી હાંપાયજીવન ગાળે છે. પરંતુ

અધિકચરાયતી, અંધુ’ લણેલી ને તેથી ઉંઝ-
છળી ચેચલી ખેડોને પ્રરૂપમાં પડી પોતાના
જીવનસાથી. પ્રત્યે જે જાતનું વર્તન ચલાવે
છે તે ઝીના નામને ને સ્વતંત્રતાની ભાવ-
નાને હાંજન લગાડે છે.

શહેરોમાં જે આ સ્વતંત્રતાની ભાવનાની
વાતો વધારે પડતી ચર્ચાય છે ને પુરૂ-
સમજ્યા વીના તેનો અમલ થાય છે. એટલે
મધ્યમ વર્ગના જીવાન પતીઓની મુંઝવ-
ણનો પાર રહેતો નથી. આખા દીવસના
ધંધા-નોકરીના અસહ્ય કામ પડી તે યાદીને
દોય યદ્ય ધેર આવે, ત્યારે તેની પત્ની
ઘરમાં હોતી નથી: ‘દિશ સેવા’ કરવાને કે
‘કલમ’માં, ઝોમડાળની સલામાં કે માધ-
વ્યાગના દશને તે ગદ્ય હોય છે: તે
ઘરમાં હોય છે તો યે તે યાદીના ધણીને
પાણી પાવા તે સામી આવતી નથી; એ
કામ ધાટીનું છે એવો તેની સ્વતંત્રતાની
ભાવનાનો અર્થ છે; તે પ્રેમભર્યા બોલે તેને
સહારતી નથી કેમકે તે ચીરકાલ સુધી
સ્વાગત સમીતીની પ્રમુખ નથી એમ માને
છે અને પતીએ ઝોણીસના સાહેબ કે શેઠના
ટાણાં મેણાં ઝોણાં સાંખ્યાં હોય તેમ, ને
ગંભીર ચર્ચાઓ કરવાની બાકી રહી હોય
તેમ, આવતાંની સાથે ધણી સાથે પોતે તેની
ગુલામ નથી એ સીદ્ધાંત તેના મગજ પર
કસાવવાનો કલાક સુધી પ્રયાસ કરે છે.
રોંધવું-ને સારું રોંધવું એ રસોઇયા જે
કરી શકે-સુધરેલી આ નહીં એવી તેની
માન્યતા છે; અને બાળકોની સારવાર કરવા
માટે આપાઓ કે નોકરડી જે સરળ છે
એવા તેના વીચાર છે. દર સાંજે તેણે પ્લાર
જવું જે લેખ-પતી મહિ હોય તો તેને
સારો કરવા ને તેની સારવાર કરવી એ

દાકતરની મદદથી ધાટીએ કરવાતું કામ છે એમ માને છે : સ્વતંત્રતાની ભાવના આમ મુળ ભાગમાંથી વચીત થઇ આડે માર્ગે જાય છે એવું હવે લાગે છે, ને તેથી શહેરોના કંઈક કુટુંબોમાં સંતાપ થતા હોય તો નવાઇ નહીં.

આનો ઉપાય છે : ને તે એ કે પતી પરાયણ બનવાની મુળ આર્થભાવના-દરેક જાએ સમજવાની જરૂર છે. જમાના પ્રમાણે

તે ભાવનીના પાયાપર ક્રમાત લઇ રચાય; પણ તે ભાવના છેક જ અવગણાય ને પશ્ચીમના સ્વચ્છંદી જીવનના અતુકરણમાં ફસાઇ પડાય તો આપણા શૃંષ્ઠસંસારના અનેક સુંદર તત્ત્વો વીનાશ પામશે : સ્ત્રી પતીની છાયા રૂપ છે ને સ્ત્રી જીવનને એ વીચાર આપણા સમાજમાં પુનઃ કેળવવાની જરૂર લાગે છે.

જયદેવ સી. મહેતા

નમેજ જાતે એક સરવૈઠ તૈયાર કરે. તેમાં જમા બાલુએ ઇશ્વરમાં શ્રદ્ધા રાખવાથી થતા લાભો લખો, અને ઉધાર બાલુએ ધર્મને નામે થતા કલહ, મારામારી, ખુન, વહેંચાને મળતું ઉત્તેજન વગેરે લખો. અને નક્કી તોડાનો સાર તે ઉપરથી તારવી કાઢો.

...

નીધનતા અને નીર્માલ્યતાને સદૃશ્ય મનાવવા એ ધર્મનું સ્વીકૃત ધ્યેય છે. એ ધ્યેય સ્વીકારનારાઓ જ કહે છે કે શ્રીમંતો માટે સ્વર્ગ સદન સદાય ખુલ્લું હોય છે!

...

અંવાદી સામાજિક જીવનનો એકલા-માર્ગ સંકરના સીદ્ધાંતોના સ્વીકારમાં રહેલા છે, તેનો પાયો આર્થિક માલીકી સદુ માટે સહીયારી બનાવી દેવી તે છે.

મુડીવાદીઓ જ્યારે પરદેશનાં બજારો લાઇ કરવાની વાતો કરે છે, ત્યારે તેનો અર્થ માત્ર એ જ વાચ છે કે, સ્વદેશનાં કામદારોએ બનાવેલા માલ તેમને વાપરવા દેવા ઉપર અંકુશ મુકવો.

જુના અને નવાની વચ્ચે સમાધાન કરવાના પ્રયાસ કરતાં લાગણી એક તરફ ખેંચાખેંચ કરે છે અને છુંદી બીજી તરફ એટલે કે બન્નેની વચ્ચે સમાધાન શક્ય જ નથી. જુનાની જગા તેથી નવાએ લેવી જ રહી.

...

જે સરકાર અત્યાચાર ગુનારે છે અને જે પ્રજા મુગે મોઢિ તે સ્વીકારી લે છે, તે બન્નેની વચ્ચે એક પ્રકારની શરમજનક એકતા છે. [વીક્ટર યુગો.]

દેશની ગારિબાઈ કેમ ફીટે?

: લેખક :

રસીકલાલ કે. શાહ

હજી તો હું સ્વીવારનાં વર્તમાનપત્રો ઉપસાવવાની તૈયારી કરતો હતો, ત્યાં તો વસંતલાલ મારે ત્યાં આવી પહોંચ્યા.

આજે એમના પગમાં કંઈક નવું જોમ હતું, મુખમંડળ ઉપર હાસ્યની અનેરી છટા ચમકી રહી હતી, એમના હૈયામાં પારાવાર જીસ્સો જણાતો હતો. અને એમના હાથમાં 'નવજીવન'નો તાજો અંક [તા. ૨૮:૬:૩૧] હતો.

“કેમ રસીકલાલ આજનું 'નવજીવન' વાંચ્યું?” પારણામાં પગ મુકતાં વેંતજ તેમણે કહ્યું.

“ના, હજી તો હમણાંજ છાપાં હાથમાં લઉં છું. આજે સ્વીવાર છે, એટલે શુક્ર-મીમાંથી એક દીવસની છુટી છે, તેથી જરા શાંતીથી બહુ કામ કરવાનું છે.”

“આજે તો તમને હું ખરાખર મહાત કરી શકીશ.”

બાલુમાં પડેલી પુરથી ખેંચીને તેની ઉપર આસન જમાવતાં વસંતલાલ બોલ્યા.

“કંઈ નવું હથીપાર લાધ્યું છે?”

“હા, હથીપાર તો એવું કે તમારી તમામ દલીલા એની પાસે હારી ન્ય.”

“તો શું ખોટું? મારી લુલ લાગશે અને આંખ ઉધારશે તો હું જરૂર તેનો સ્વીકાર કરીશ.”

“આજ તો તેમ ક્યાં વીના તમારો છુટકા જ થવાનો નથી.”

“એમાં છુટકાનું શું છે? જ્ઞાન જ્યાંથી મળે ત્યાંથી મેલણ કરવું જોઈએ. હું તો

હમેશાં ખુલ્લું મન રાખું છું. અને મારી ખાતી થાય કે અંત્યાર સુધી હું માનતો હતો તેમાં ભુલ હતી, તો તુરત જ તે ભુલ સુધારું છું.”

“જુઓ ત્યારે વાંચો આ ‘પાપમાલીની પહેલ’ વાળો લેખ.”

“તમે વાંચ્યો હોય તો કહોને એમાં શું છે?”

“શું છે? શું છે તે આપણી પાપમાલી અંગ્રેજ અમલમાં કેમ થઈ તે એમાં બતાવ્યું છે.”

“પણ મેં એની કહી ના પાડીજ નથી.”

“હીંદ હાથે કંતિનું વણેલું કાપડ છેડ્યું તેથી હીંદની પાપમાલી થઈ એમ પણ એમાં બતાવેલું છે, અને તે પણ સર ટામસ મનરો અને વીલ્સન જેવા અંગ્રેજ લેખકોના જ શબ્દોમાં.”

“હશે.”

“તો પછી તમે એમ કહી જ કેમ શકો છો કે, હીંદ હાથે ટામણ અને હાથ વણાટને રસ્તે વળશે, તો તેથી તે ચોતાની ગુમાવેલી સ્વતંત્રતા પાછી મેળવી શકશે નહીં?”

“એ વીચાર તરંગ કે કલ્પના માત્ર નથી. પણ વર્તમાન વીજનું રાજકારણ, અર્થશાસ્ત્ર, વૈજ્ઞાનિક શોધખોળોથી જુની મનોદશામાં તેમજ ઉત્પાદનની જુની સાધન સામગ્રીઓમાં થયેલાં મુજગત પરિવર્તન એ બધાના અભ્યાસ અને મનનને પરીણામે બંધાયેલા મારો અભીપ્રાય છે.”

“પણ અંગ્રેજોએ અન્યાયથી આપણા દેશને માથે પોતાનો માલ માયો છે. અને તેમ કરીને આપણી ઉપર તેમણે અન્યાયનું બળ વાપર્યું છે; એવું ખુદ વીક્સન કહે છે.”

“અને હું પણ કહું છું.”

“તો પછી હાથ કંતામણુ અને હાથવણાટનો વીરોધ કેમ કરો છો?”

“કેમકે તેથી અંગ્રેજોએ આપણી ઉપર એક સેકા પહેલાં કરેલા અને હજી ચ કરે જતા અન્યાયનો બદલો મળવાનો નથી. તે માટે તો એના બ્યાપારને ફટકો મારવાની જરૂર છે.”

“અને તે ખાદીથી જ બની શકશે.”

“એ તો બજારથી ચલાવવામાં આવતો જુનો રથ હાલની મોટરને દોડવાની શરતમાં પાછળ પાડી દે તેવી વાત છે.”

“પણ તમે શું ટોમસ મનરો કરતાં વધુ કાળા થઇ ગયા?”

“તેથી મારો હાથ નથી, તેમ એના કરતાં મારામાં ઓછી અક્ષલ છે એવો તમારો મત પણ મને માન્ય નથી. છતાં એ તો કહે કે એ તમારો ટોમસ મનરો શું કહે છે?”

“તે કહે છે કે: “હિંદુસ્થાનમાં, તેના રીશોને નેહાએ એવી લગભગ દરેક ચીજ પુરોષ કરતાં સસ્તી અને સારી બને છે. એ ચીજોમાં સુતર અને રેશમની તમામ બનાવટો, ચામડાં, કાગળ, પીત્તળ અને લોહનાં ધરના વાપરનાં વાસણો અને ખેતીનાં ઓગરો આવી જાય છે. એમનાં ઉત્તરનાં જાડાં કપડાં ખરાબ છે, છતાં વધારે સરતાં હોવાને કારણે હમેશાં હરીફાઈમાં ટકી રહેશે.”

“ટોમસનું કહેવું મને માન્ય છે. પણ કહો તે ખરા કે આ બધું ક્યારે બનવું હતું?”

“ઈ. સ. ૧૮૧૩ માં.”

“એટલે યંત્રયુગની પહેલાં, આજથી બરાબર એકસો ને અઠાર વર્ષ અગાઉ કેમ ખર્ચેને? તે વખતની સરખામણી આજે ૧૧૮ વર્ષ પછી, ન્યારે યંત્રયુગે દુનીઆસરમાં ઉત્પાદનનાં સાધનો અને રીતોમાં કાંતી કરી નાખી છે, દેશ દેશના સંબંધો બદલાઇ ગયા છે, ખુસાફરીનાં વાહનોમાં અને સંદેશો વ્યવહારનાં સાધનોમાં પલટો થઇ ગયો છે, ત્યારે વાજીરી રીતે કેમ કરી શકાય? વસંતલાલ એમ તો તમે આદીયુગ કે કહેવાતા સુવર્ણયુગની વાતો કરી શકો છો; પણ એવી દલીલોમાં તર્કની ભયંકર ખામી છે. છતાં ટોમસનાં વચ્ચેનાં એક મહત્વનો સીદાંત છે તે તો કદી ફરવાનો નથી અને તે મને સ્વીકાય છે.”

“તે કયો?”

“કુરોષ કરતાં હિંદમાં હિંદીઓને નેહતી દરેક ચીજ સસ્તી અને સારી બને છે તે. આજે પણ આપણે આપણને નેહતી દરેક ચીજ સસ્તી અને સારી બનાવી શકીએ તો તેના સરતા અને સાશપણાને લીધે પરદેશી માલને આ દેશમાંથી હાંકી કાઢી શકીએ. એ તો અપશાસ્ત્રની સાદામાં સાદી વાત છે. જપાનનો દાખલો એને માટે આપણે સાર અવકાશ કરવા જેવો છે. જર્મની અને અમેરીકાના વ્યાપાર ઉદ્યોગનો ઇતિહાસ પણ એ જ કહી રહ્યો છે.”

“પણ આ રીકાડસ કહે છે તે કેમ જુલો છો?”

“શું?”

“કે હિંદી કારીગરોમાં તે વખતે ભારે કોચસ હતું.”

“પણ એ બધી યંત્રયુગનાં પહેલાંની વાતો છે. હાથકારીગરી કદી પણ યંત્રોથી બિગડેલા માલની હરીફાઈમાં ટકી શકે જ નહીં. એથી માલ સારો લાકે થાય પણ સસ્તો તો ન જ બને.”

“પણુ આપણું સ્વદેશીના આગ્રહ સંખ્યા
રહેણીમાં સાદાઇ દાખલ કરીએ.”
“તો પણુ હાથકામથી વેંચકામને આપણે
કદી પણ હાથથી શકીએ નહીં. ધણી ૧૮૧૭
ની વાત કરતાં તે વખતની સાંધવારી અને
હીંદની સ્વતંત્રતા [અલગત મુગલાઇને
આપણો સંબંધ તરીકે સ્વીકારીએ તે
અર્થમાં] ને પણુ ભુલવા લાગતાં નથી. તમે
એ ખાસ મુદ્દાને ધ્યાન ખેંચાર રાખો છો.”

“હીંદ સ્વતંત્ર થાય એટલે સાંધવારી તો
આપોઆપ આવી જાય જ.”

“એ આપની ભુલ છે. આજનું અર્થ-
શાસ્ત્રે ભુલું છે અને તે સમસ્ત વીશ્વની
સાથે સંકળાયેલું છે. સ્વતંત્રતા અને સાંધ-
વારી એ બંને સાથે ચાલનારી બાબતો
નથી, એ વતમાન વીશ્વના સ્વતંત્ર દેશોના
ધર્તીકાસ કહી શકશે.”

“પણુ એ લોકો વીશ્વાસી છે. આપણે તો
સાદા બનવાની જરૂર છે.”

“એ તો દલીલ જ અવળા છે. તેમજ
તમે ધારો છો એવી સાદાઇ હીંદના તમામ
લોકો સ્વીકારે કે પસંદ કરે તેમ છે જ
નહીં, આજે જ; ભુલોને; રાષ્ટ્રની લડતમાં
મુસાફરીમાં પાછળ. પિયલ પાછળ, તારના
સંદેશાવ્યહાર પાછળ લાખો રૂપિયા ખર્ચાઈ
જાય છે. સુરતની મહાસભા સમીતીનો જ
દાખલો હોયો? ખોટા ખર્ચા ખોટા કરવા
એમાં અને જીવનમાં સાદાઇ દાખલ કરી
પરદેશી વ્યાપારને હફાવવો તેમાં બહુ જ
ફરક છે. વળી સાદાઇ સાદાઇની વાત કર-
નાર એ માત્ર થોડાંક શહેરવાસી શ્રીમંતોની
અને જમીનદારો તેમજ રજવાડાઓની તરફ
દાખી રાખીને વાત કરે છે. બાકી આ દેશના
કરોડો માણસો એટલું સાદું જીવન ગાળે
છે કે, જેની કાંઈ સીમા જ નથી. એટલે
ખરી વાત તો એ છે, કે જીવન ભોગવવાનું

ધોરણુ વધારે ઉંચું બનાવીને, યંત્રોની
મદદથી ઉત્પાદનની સાધનો વીપુલ બનાવી,
તે દ્વારા હીંદવાસીઓની સરેરાશ આવકની
પ્રમાણુ વધારવાની જરૂર છે.”

“તમે એવી રીતે વાત કરો છો કે,
તમારી દલીલો માનવી કે સ્વીકારવી નહીં
એવો નીશ્ચય કરીને અંગળા હાથએ, તો પણ
તે સ્વીકારવી જ પડે એવી સ્થિતિ ખડી
થાય છે.”

“એ કંઈ અમતકાર નથી, પણ ભુદ્ધિ-
ગમ્ય રીતે વીચાર દરવાની વાત છે.”

“પણુ આ લેખમાં એક બીજો પણ મુદ્દો
છે, અને તે તો તમે સ્વીકારો એવો જ છે.”

“કયો?”

“શ્રમજીવીઓને થતો ધોર અન્યાય
અટકાવવાનો.”

“તેમ થવાની જરૂર છે, પણ એ લેખમાં
કયો ભાગ? ખતાબો છે?”

“ઉચ્ચાયાત વગેરે સ્વદેશીની દીક્ષા લે તે.”

“એથી શ્રમજીવીઓને કંઈ રીતે લાભ
થકનો?”

“કેમ એમને ધણું કામ મળે.”

“એટલે વીશેષ પ્રમાણુમાં મહેનત કરીને
રજ્યો ચંડુ ખેડનારોને એમને એમ જ ને?”

“હા. શું તે ખરાબર નથી?”

“ના. એનો અર્થ એમ થયો કે ઉચ્ચાયા-
યાત વગેરે તો હાલની માફક ખર્ચો નફો
માલીકો હકને દાવે ખાતગી ખીસામાં સર-
કાવે જાય, અને મજુરો હાલનાં દરેતાં બેવડી-
મજુરી કરીને વીશેષ કમાય. પણુ એ તો
માણસની શક્તી બહારનું કામ છે. હોય-
કામ કરનારને યંત્ર સાથે કામ કરનાર કરતાં
સરીરશ્રમ ખુબ વેકવો પડે છે, તે દિશામાં
માણસ ધોરે તો પણુ વીશેષ કામ ન કરી
શકે.”

“પણુ બેકારી ધરેને?”

“કેટલેક અંશે એ ખરું છે. પરંતુ રેડીઆથી બેકારી ઘટવાની હોય તો પણ તેથી મળતું વળતર એટલું જોણું હોય છે કે, શ્રમજીવી લોકોને થયેલા ઘેર અન્યાય તેથી દુર ન જ થાય.”

“ત્યારે કેવી રીતે તેમ થઈ શકે?”

“ઉત્પાદનનાં તમામ સાધનો રાષ્ટ્રની મત્તા બને, અને દરેક માણસની સુખ સગવડની જવાબદારી રાષ્ટ્ર પોતાને માથે લે.”

“એ બનવું અશક્ય નહીં પણ મુશ્કેલ તો છે જ.”

“છતાં તમે જે લેખ ઉપર મોહી પડ્યા છો, તેમાં કરેલી દલીલો વ્યવહારમાં મુકવી જેટલી મુશ્કેલ છે તેના કરતાં આમાં રહેલી મુશ્કેલી જોડી છે. હમણું લાખખો મનુષ્યાના લક્ષકરનાં કપડાં, ખોરાક વગેરે માટે જે રાજ્ય સગવડ કરી શકે છે, તો જનતાને માટે તેમ શું કામ થઈ શકે નહીં?”

“પણ શ્રીમંતો કે રજવાડા પોતાની માલીકી છોડવા તૈયાર કેમ થાય?”

“રાષ્ટ્રના હિત માટે તેમ કરવું પડે. તમને એ તો ખબર છે કે સામ્રાજ્યની પ્રતિષ્ઠા માટે તેમજ તેના હિત માટે હાલની સરકારે કેટલાએ રાજ્યોનાં રાજ્ય પડાવી લીધાં છે, કેટલાએ માણસોની મીઠકત જપ્ત કરી હતી, થોડા જ વખત ઉપર મલ્લસભાની મીઠકતને જપ્ત કરી હતી. અને તેનો ઉપભોગ પોલીસ કરતી હતી એ તો તમે જાણો છોને?”

“હા.”

“તે બધું સામ્રાજ્યના હિત માટે થયું હતું અને તે પણ કાયદેસર ગણાતું હતું, તો પછી સમસ્ત રાષ્ટ્રના હિત માટે થોડક શ્રીમંત અને રાજ્યોની મીઠકતો ખરીદી લેવાય અને રાજ્યોને અંગ્રેજો હાથ કેટલાક નવાઓ અને મુગલાઈ શાહજાદાઓને પેન્શન

આપે છે, તેવા પેન્શન બાંધી આપવામાં આવે તેમાં શું ખોટું?”

“તમારી દલીલની સામે થઈ શકાય તેમ નથી. પણ એથી જેમણે વ્યાપાર ઉદ્યોગ ખીલવ્યા હોય તેમને અન્યાય નહીં થાય?”

“ખાસ નહીં. કેમકે રાષ્ટ્રના હિતમાં તેમનું પણ હિત રહેલું છે. એ ભાવના પછી તો એમનામાં પણ ખીલશે જ પણ તમે ‘ખાસ હક કોણે ભોગવે છે?’ વાળી લેખમાળા ‘પંગમ’ડીયા’ માં વાંચી છે?”

“હા.”

“તે ઉપરથી તમે જાણો તેટલો બોધ લઈ શકો છો. બ્રીટીશ મુડીવાળાઓએ હીંદમાં ‘સુસાભક્ત’ બનવા કેવાં કેવાં કામો કર્યાં છે અને સરકારી તંત્રે તેને કેવાં ન્યાયી માન્યાં છે એ તો જાણો છો જ ને?”

“કેમ નહીં?”

“એ બધું જો હિંદી રાજ્યોએ, જમીનદારોએ, ઉદ્યોગપતીઓએ, વ્યાપારીઓએ અને ધનપતીઓએ ખીજ દેશના કલ્યાણ માટે વેડી લીધું છે, તો પછી માતૃભૂમીના અને તેમના પોતાનાં તેમ જ એમના બાપો વારસોનાં કલ્યાણ માટે તેઓ થોડું ધણું સહન કરવું પડે તો તેમ કરવા તૈયાર રહેશે જ. આ દેશમાંથી તેમણે ખુબ લાભ મેળવી આજ સુધી કરોડો ગરીબોને ભોગે અમન-અમન ઉડાવ્યાં છે, તો હવે એ કરોડો સાથે તેઓ પોતાના બાવીને જોડી એમના સુખદુઃખમાં ભાગીદાર બને એમાં અન્યાય જેવું કશું જ નથી.”

“હવે મારાથી તમારી વાત દીવા જેવી સમજાઈ.”

“વાર ત્યારે હવે મને છાપાં વાંચવાની છુટ છે?”

“એલાશક વાંચો.” દલીને ન છુટકે ભાઈ વસંતલાલ ઉડીને પોતાને ઘેર ગયા અને હું તે દીવસનાં વર્તમાનપત્રો ઉઘાડવા લાગ્યો.

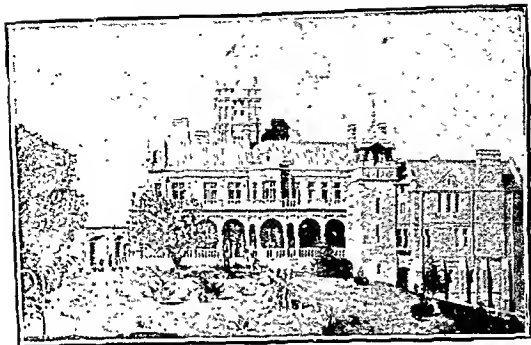
નવયુગનો
જાતી વિભાવ

શ્રી. કમળા નહેરૂ

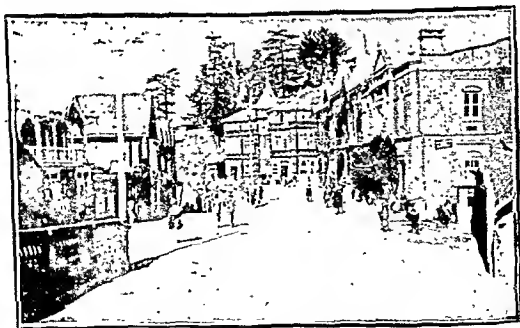
[જે કિંદની શ્રેણીમાં પોતાના જીવનસથી જવાહરલાલની સાથે સદાય રહે છે.]

હિન્દનો પાંચસોમો મળલો !

રાજકોટનો વાઢસરોયનો મહલ

[જ્યાં ગાંધીજીએ લોડ વીલીંગ્ટન સાથે સંધીલગ સંબંધમાં ચર્ચા થયેલી]

રાજકોટના ગૌરંગીના લનો

[જ્યાં ગાંધીજી મોટર દેરી ન સકે એવી દુશ્વળ સ્થાનના શાગીરાએ દેરી છે.]

ના શિવભાગની નોંધા: તંત્રીસ્થાનેથી—

શ્રીઓ અને મતાધીકાર

સ્વત્વાચ્છંદની ચળવળ પછી શ્રીઓ રાજકારણમાં ભાગ લેતી થઈ એટલે તેમને પુરોના જેટલા જ હકકો મળવા લેઈએ એ વાત નીવીવાદ છે; પણ ખીજા બધા હકકોનો આધાર મતાધીકાર પર હોવાથી શ્રીઓએ પ્રથમ તે સંપાદન કરવાની કાશેશ કરવી લેઈએ, ને તેમને પુરોના જેવા જ મતાધીકાર મળે તો તેઓ દુકે સમયમાં જ તેમના પ્રત્યેના સામાજિક અને રાજકીય અન્યાયો દુર કરી શકે. વીઢાયતમાં શ્રીઓ સમજતી હતી કે જ્યાં સુધી કાયદા ધડવામાં તેમનો હાથ નહી હોય, ત્યાં સુધી એકતરફી કાયદા થવાના, અને આ કારણને અંગે જ તેઓએ મતાધીકારની લડતથી શરૂઆત કરી. પ્રતીકુળ સંલોગોને લઈને તેમનો દેશ સુધરેલ દેશમાં ગણતો હોવા છતાં, શ્રીઓને ભારે હુંબેશ ઉઠાવવી પડી એટલું જ નહી પણ ઘણું સડન કરવું પડ્યું. ને ત્યાંની શ્રીઓના સુભાગ્યે લગઈ શકે ન થઈ હોત અને શ્રીઓએ તેમની શક્તિનો દોર ન બતાવ્યો હોત, તો કેટલાં વરસો સધી તેમને એ દશામાં રાખવામાં આવ્યાં હોત તે કહી શકાય નહી. હીંદુસ્થાનની શ્રીઓ માટે હવે ભવીષ્ય ઉજ્જવળું છે, તેઓએ પોતાની લાયકાત છેલ્લા વીઢહ વખતે પુરવાર કરી છે, એટલે આ હક મટે તેમને લડવાનું હવે રહેવું નથી.

આ હક મેળવવામાં અનેક જાતની મુશ્કેલીઓ સમાવેલી છે. ને પુખ્ત ઉમરનાં પુરુષ અને સ્ત્રીને મત આપવાનો હક મળે, તો પછી વાંધા જેવું કંઈ રહે જ નહી. પણ ને તે ન મળે તો સ્ત્રીને કઈ રીતે પુરુષના જેવો હક આપવો એ એક વીચારવા જેવી વાત છે. ભાકુત તરીકે, શીક્ષીત વ્યક્તી તરીકે યા મીલકતના માલિક તરીકે મત આપવાને આ અશકત છે. નારસાહકને અભાવે મીલકતની માલિક સ્ત્રી ભાગ્યે જ થઈ શકે છે. સ્ત્રી કેળવણી તો બે દશ છે અને ભાકુ લરનારા પુરુષો જ હોય છે; એટલે એ ધારણે પુરુષની બરાબરી ન થઈ શકે. ને પુરુષ ૩.૧૦) ભાકુ ભરી મતદાર થઈ શકે છે તેની પત્નીને પણ મત આપવાનો હક મળવો લેઈએ. પણ આ સુચનાથી સ્વાથી માણસો ભડકી ઉઠે છે કે આવી રીતે સ્ત્રીને મતદાર બનાવવાથી એક ઘરમાં બે મતદારો થશે. શું આ પ્રબંધમતવાદના વખતમાં એ લોકો સંકુચીત મતાધીકાર રાખી સમાજના એક અંગને નાલાયક ગણવા માંગે છે? દશ રૂપીઆમાં બે મતદારો થઈ શકતા હોય તો તેમાં ખોટું શું? પોતાની લાયકાતમાં તેમને બરાબરો હોય તો તેઓ શ્રીઓને આવી હડહડતો અન્યાય કરી શકે નહી. શ્રીઓ ધારે તો તેમને માટે મુનીસીપાલિટીમાં અને ધારાસભાઓમાં જ્યાં 'રીઝર્વ' કરાવી શકે, પણ સમાન હકકોની માગણી કરનારને કાંઈની મહેર-

બાનીની જરૂર નથી. આવી સ્થિતિમાં સ્ત્રીઓ મુકાબ છે છતાં ને પુરૂષો તેમને પોતાના જોડી જ હક આપતાં અચકાતા હોય તો તેમણે ચરમાવું નેહ્યો.

ને જાળમેણ પરીષદમાં ફતેહ મળશે તો કોંગ્રેસ પુખ્ત ઉમરનાં સ્ત્રી અને પુરૂષ બન્નેને માટે મતાધીકારની માંગણી કરશે, પણ દુર્ભાગ્યે ને તેમ ન થાય તો સ્ત્રીઓનું સ્થાન કયાં? તો તો પછી એક જ ઉપાય છે અને તે એ કે સ્ત્રીઓ માટે જુદું મતદાર મંડળ (Constituency) ઉભું કરવું. જેમ ધારાસભાને માટે ભાગલા પાડી નાખવામાં આવે છે, તેમ અમુક ભાગ સ્ત્રીઓ માટે રાખવો. તેમાં દરેક પુખ્ત ઉમરની સ્ત્રીને મત આપવાનો હક મળવો નેહ્યો. અવી જાતની તદ્દન જુદી સુટણી થવાથી કોઈ પણ સ્ત્રી મત આપવા આવતાં અચકાશે નહીં, તેમ જ પુરૂષોએ માની લીધેલા તેમના આ જન્મસીદ્ધ હક પર સ્ત્રીઓ તરફ મારશે એ લય પણ તેમને રહેશે નહીં. ખીણ કોઈ રીતે પુરૂષો સ્ત્રીઓને સગવડતા કરી આપશે એ આશા અમને તો ઝાંઝાવાનાં જળ જેવી લાગે છે. સ્ત્રીઓને મતાધીકાર બહુ ઓછા પ્રમાણમાં હોવાથી અત્યાર સુધીમાં કોઈક જ જગ્યાએ સ્ત્રીઓ ધારાસભામાં કે રચનાક મંડળોમાં વિચિત્ર બોડસીમાં જઈ શકી છે. ને કોંગ્રેસ પુખ્ત ઉમરનાં સ્ત્રી પુરૂષને મતાધીકાર આપવામાં ફતેહમંદ ન નીવડે તો સ્ત્રીઓએ ઉપર જણાવેલા ધોરણસર ઝુંબેશ ઉઠાવવી રહી, એ વાત સ્ત્રીશક્તિ માટે કામ કરી રહેલાં બહેનોએ સમજી લેવાની જરૂર છે.

વીધવાઓ સાથે જ લગ્નથી નેહાય

તા. ૧૬ મીનાં યંગ દેવડીઆમાં મહાત્મા ગાંધીએ એવી સુચના કરી છે કે, દરેક

યુવાને વીધવા સાથે જ લગ્ન કરવાં નેહ્યો. એ સુચના હીંદુ સમાજ માટે બહુ આવકારકદાયક છે. વીધવાઓના શાપથી કલંકીત થયેલા હીંદુ સમાજની કળી ટીકી દૂર કરવાને ચક્રતીમન ગણીએ તો તે ફક્ત યુવકે આવમ જ છે. જ્યાં સુધી યુવાનો સમાજના એક તરફી બંધારણ સામે બંડ નહીં ઉઠાવે ત્યાં સુધી તેના પરીવર્તનની આશા નકામી છે. પુનર્જનની બાબત એવી છે કે તેમાં પુરૂષોના સહકાર વીના સ્ત્રીઓ કંઈ કરી શકે નહીં. સ્ત્રીઓ ને પુનર્જન કરવાને તૈયાર થાય તો અદ્યતન સદીના સમાજના ખેરખાંચે તેમને તેમ કરવાને છુટ આપે નહીં, એટલું જ નહીં પણ જે પુરૂષો એટલું સાક્ષર બોરવાનો પ્રયત્ન કરે તેમને દરેક જાતની ધમકી આપી બેસાડી દેવામાં આવે છે. સમાજના શીડીઆઓનો કાપ બોરી લેવાતું કેટલા પુરૂષોએ મનોબળ ખીલવ્યું છે કે તેઓ કોઈ પણ ભોગે તેઓ તેમ કરવાને તૈયાર થાય? હીંદુઓની મનોવૃત્તિ એટલી બધી ગુલામી મર્મ યદ્ય ગણ છે કે તેઓ વડીલાની સામે થવાની હીંમત કરી શકતા નથી. પણ ગાંધીજીએ એક વખતે ઉગતા જુવાનીઆઓને જે બોધ પાડ્યો શીખવ્યો હતો કે “પુખ્ત ઉમરે પહોંચ્યા પછી તમારા અંતઃકરણના અવાજને ઓળખતાં શીખો; ને અમુક બાબતમાં તમને લાગે કે તમારા વડીલો ખોટા છે તો તેમની સામે થવામાં તમે જરા પણ પાછી પાની કરતાં નહીં.” તે શીખામણને જીવનમાં ઉતાર્યા વીના હવે યુવક વગર ને છુટકો નથી, કારણ કે આખી દુનિઆની પ્રગતી માટે ખેદરક્ષરીની ભાવના સેવનાર હીંદુ વડીલો પર જુના વીચારનાં સીલ પડી ચુક્યાં છે તે સ્વેલાઈથી કેમ ગળાય? હીંદુ સમાજમાં બાળવીધવાનું પ્રમાણ કેટલું

મોટું છે તે કોઈથી અગ્નિપ્રયુગ નથી. આમાંની કંઈકીએ વીધવાનાં હીંમતી જીવનો સમાજના ત્રાસને લીધે રોજાઈ જતાં હશે? નથી તેમને પુનર્જન્ન કરવાની છુટ કે નથી તેમને ઉચ્ચ લાવના સેવવાનો અવકાશ. તેમને એક નજીવી અને નીજીવ વસ્તુ માની તેમની આશાઓને છુદી નાંખવામાં આવે છે. તેમના પર એટલા બધા સીતમો ગુજરવામાં આવે છે કે નથી તેમને પોતાની છાંદગી પર અભાવ ઉત્પન્ન થાય છે. શું હીંદુસ્થાનીઓ જેની એક પરતંત્ર પ્રજાની લાખો ખંડોને પોતાના જીવનને નીરસ ગણી વેડી નાખવા દેવાશે? દેશની અટલી બધી શક્તીનો શું વ્યય થવા દેવાશે? યુવાનો કે જેમના પર દેશની સ્વતંત્રતા અવસાંબે છે તેમને અમારી વીનંતી છે કે, ગાંધીજીની સુચનાનો ખત ત્વરાથી અમલ કરો. વીધવાઓને પરણી તમે જે સામાજિક કાંતી કરશો તો તેથી દેશને પણ ફાયદો કરી શકશો. સ્ત્રીઓને પછાત અને પરાધીન રાખવાનો પુરૂષો પર જે આક્ષેપ છે તે પણ તમે તેથી દુર કરી શકશો. વીધવાઓ સાથે લગ્ન કરવાથી કદાચ તમારે તમારા થોડા ઘણા આદર્શોનો ભોગ શરૂઆતમાં આપવો પડશે, પણ દેશને ખાતર અને સમાજને ખીજા દેશની ખરોખરીએ લાવવા માટે થોડો આત્મભોગ આપવો પડે તેમાં શું?

મોટે ભાગે વીધવાઓ અશીક્ષિત છે, એટલે તેમની સાથે જીવન જોડવાનું તમને ન ગમે એ સ્વાભાવીક છે, પરંતુ કુમારીકાઓને પણ ક્યાં મોટા પ્રમાણમાં શીક્ષણ આપવામાં આવે છે? ચાર, પાંચ ચોપડી શીખે એટલે માથાપ તેમને સ્કુલમાંથી ઉઠાડી ધરતી સ્કુલમાં બેસાડે છે! આટલું શીક્ષણ તો તમે વીધવાઓને લગ્ન પછી પણ આપી શકો છો. આ બધી મુશ્કેલીઓ થોડા વખતને માટે જ છે. જો પુનર્જન્ન પ્રયત્નીત થશે તો વીધવાઓની કેળવણીમાં જે વીક્ષેપ નાખવામાં આવે છે તે પોતાની મેળે બંધ થશે. વીધવા દુરાચારી થશે એ ખીકે તેમના પર જે અંકુશ મુકવામાં આવે છે તે પણ પછી દુર થશે. અ શા છે કે યુવકો સમાજ સામે બંડ ઉઠાવી કોઈ પણ જાતની દરકાર કર્યા વગર પુનર્જન્ન કરવાનો સુધારો દાખલ કરશે. યુવકો રાત્રી બેઠલાવથી રહીત હોવા ભેદને એટલે ગમે તે ગાતીની વીધવા સાથે લગ્ન કરતાં તેમને જરા પણ હોલ ન થવો ભેદને. વીધવા પરણવાને તૈયાર હોય પણ કોઈ યુવકની હીંમત તેમ કરવાને ચાલતી નથી, એવી જે ફરીયાદો અવાર નવાર આવે છે તેને હજી ચાલુ રહેશે તો યુવકોને શરમાવા જેવું થશે. અમે તો એમ પણ ઇચ્છીએ છીએ કે યુવાનો હીંદુ છોકરીઓને જ પરણવાને બદલે સુશીક્ષિત અરૂદ્ધ છોકરીઓને પણ પરણી સુધારાના પગલા મારે.

પુરૂષો સ્ત્રીઓને સ્વપ્નવાદી ભણે કહે, ખરી વાત એ છે કે સ્ત્રીઓ કમવાદી જ છે અને હતી, ઉલટા પુરૂષો જ સ્વપ્નદષ્ટા રહ્યા છે.

શીક્ષણ કરતાં ધર્મ વધુ ઉંચો છે એમ કહેવું તે નરી હેતરપીંડી છે. અને ધર્મને નામે શીક્ષણ ઉપર અંકુશ મુકવો તે તો નરી નીર્દયતા અને જંગલીપણું છે.

બહેનો! ઉઠો, જાગો, બંડ કરો!

: હેખિકા :

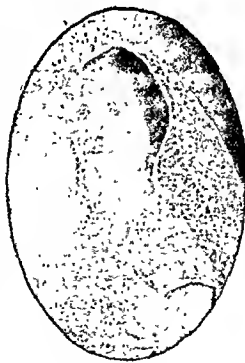
શ્રી ઉર્મિલા બી. મહેતા

બી.એ.

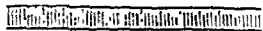
રાજકારણી ગુનામાં સામે હીંદી પ્રજાએ બેઠા બળવો જાગાવ્યો તેમાં શ્રી શક્તીએ ભાગ લીધો, તે જ રીતે શ્રી શક્તી ઉપર ગુજરી રહેલા સામાજિક અત્યાચારો સામે બંડ ઉઠાવવા ગુજરાતનાં આ મુંઘાં બંડખોર બહેન ગુજરાતની શ્રીશક્તીને પ્રેરણા આપે છે.

હુ દલી સત્યાગ્રહની લડતમાં શ્રીઓએ થયેા મહત્વનો ભાગ લેજાવ્યો છે તે માટે એ થોડેની પ્રશંસા પણ થણી કરવામાં આવી છે. લડતની શરૂઆતમાં ગાંધીજી દાંડી પહોંચ્યા તે દરમીયાન ગાંધીજીએ બેતોને હાકલ કરી ને લડત અગેવું પરદેશી વસ્ત્રો, દારૂ તાડીના બંદીકારનું મહત્વનું કામ તે લડાને સોંપ્યું. ને બેતો જ તે કામ એટલે કે પરદેશી વસ્ત્રોની તથા દારૂ તાડીની દુકાન ને પીઠાં પર ચોટા કરવાનું કામ કરવાને લાયક છે એમ દલી બેતોમાં નરચેતન રેણુ. ને બેતોને લડતમાં ભાગ લેવા પ્રેરી. તે વખતે કોઈને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ન હોતો કે શ્રીઓ આટલો

મહત્વનો ભાગ ભજવશે. બેતોએ મુંબઈમાં તેમજ ખીજે પણ ધણી મુશ્કેલીઓ વચ્ચે પણ દુકાનો ને પીઠાં પર ચોટા કરી પડનારી બંદાર ને ધરતી બંદાર ન નીકળેલી બેતો પણ બંદાર નીકળી. જે બેતો પોતાના ધરતુ કામ કરીને ચાકી હોય તે ચાક સામે ન જોતાં બપોરના કાળે વખતે પીકેટીંગ કરવા બંદાર પડી, શીક્ષીત બેતો એ કામ કરવા બંદાર પડી તેમાં તો કંઈ નવાઈ જ નહોતી, પણ જે બેતો લગભગ નીરક્ષર કહેવાય તે બેતો પણ આ વખતે પોતાની ફરજ સમજીને બંદાર પડી. આટલું જ નહીં પણ બેતોએ કારવાસ પણ ઉમંગથી વધાવ્યા. ઉચકું કારવાસમં જ્યાં માટે ફરીફાઈ

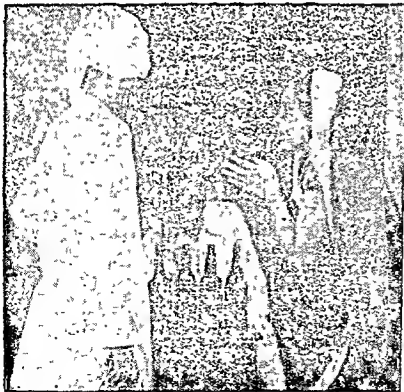
શ્રી. ઉર્મિલા મહેતા

સુતી હોય એમ તે વખતે તો લાગતું. પણ આ લડત હાલમાં બંધ થઈ. આપણું પીક-ટીંગતું કામ તો હજી પણ બેનોને માથે જ છે તે તો કરવાનું જ, ને બેનો તે કરશે જ; પણ આ લડતની બીજી શી અસર આપણા પર થઈ છે તે જોઈએ.

બેનોનું ખૂદર પડવું એ એક મહત્વનું સુચીન્દ છે. જે બેનો કોઈ પણ દીવસ ધરની ખૂદર નીકળી નહોતી તે હવે એક વખત નીકળી તે હવે કંઈ ધરના સંકુચીત વાતાવરણમાં પાછી લરાઈ રહેવાની નથી, તે એ એક આ લડતનો આપણને મોટામાં મોટો ફાયદો થયો છે. આ રીતે જોતાં જે સામાજિક સુધારાનું વાતાવરણ હજીએ દસ વરસમાં ન લાવી શકાત તે આ લડતથી લાવી શકેલા છીએ એમ મને તો માનવું છે.

કોઈ પણ દેશમાં કોઈ પણ ટેકાણે સામાજિક ક્રાંતી જીતી આપું ન હોય કે ત્યાં સુધી અશક્ય જ છે. બેનોએ આ બળતમાં પોતાને માથે રહેલી જવાબદારી સમજવાની જરૂર છે. જે બેનો જાગી હોય તેમણે પોતાની આસપાસની બધી બેનોને જાગાડવા સતત પ્રયત્ન કરવા જ જોઈએ. અંતે જ સરકારની સામે સમસ્ત હીંદની પ્રજાએ અહીં સાતમું બળવો ઉઠાવ્યો હતો તેણે કારણ શું? કારણ કે સ્વાર્થી અંગ્રેજ રાજ્ય ગરીબ હીંદી પ્રજાને કચડી નાખે છે. ત્યારે બેનો હું તમને પુછું કે આપણા સમાજમાં જીતીની શી સ્થિતિ છે? તો બેનો, જાગો ને જમ સમસ્ત હીંદની પ્રજાએ જીલમી અંગ્રેજ રાજ્ય સામે બળવો ઉઠાવ્યો હતો તેમ જીતી પર વરસી રહેલા સામાજિક જીલમી સામે બળવો ઉઠાવો. બેનોએ જીતી પરનો એક પણ સામાજિક જીલમ શા માટે સહન કરી હવે જોઈએ? “ધાર્મિક સુધારો થશે” એ વાક્યમાંથી મારી તો શ્રદ્ધા ઉડી જ ગઈ છે. બીજા માંજાથી પણ કંઈ વળવાનું નથી. આ પછે હવે તો પુરવાર કરી આપું છે કે જીતી અમળા નથી પણ શક્તીસ્વરૂપ જીતી છે. તો આ આ પછી શક્તી આપણા દેશમાં રહેલા અનેક દુષ્ટો-જેવાં કે શાંતી-

દાર્શનિક માટે પ્રાર્થતી સ્વયંસેવીકા.

સંસ્થા, અસ્પૃશ્યતા, બાળલગ્ન, વીધવાની સ્થિતિ વગેરે દુર કરવામાં વાપરવાની છે. આ પ્રશ્નો ને ખેતો ચોતાના હાથમાં લે તો તેનો નીકાલ તરત જ આવી જાય. આવા મુદ્દાઓ માટે લોકોનું દબીબીંદુ જ બદલાવવાની જરૂર છે તે ખરું છે તો તે કામ સ્ત્રીઓ વગર કેણું કરી શકે? અસ્પૃશ્યતા આપણામાં અટકી જાયમુળ ધાલી ખેડી છે કારણ કે સ્ત્રીઓ તેને વળગી રહી છે. તે જ પ્રમાણે સાતીસંસ્થાની સામે ખેતો જ ને બંડ ઉઠાવે તો તે ટકી જ કેવી રીતે રહે? ચોતાના જ છોકરા છોકરી સાતી બંધાર પરણવા તૈયાર થાય તો ખેતોએ ચોતે જ ઉત્તેજન આપવું એમ તેઓ નીશ્ચય જ કરે તો સાતી-સંસ્થા અસ્તીત્વમાં રહી જ કેવી રીતે શકે? ઉપરના બંને સવાલની માફક બાળલગ્નના સવાલનો પણ ખેતો જ અંત લાવે. દરેક બાળક એક વ્યક્તિ છે. તે બાળક અણુસમજી હોય ત્યારે ઝોંસરીમાં નેહી તેને માથે જવાબદારી નાખવાનો માથાપને કંઈ પણ હક્ક નથી જ. લગ્ન એ દરેક વ્યક્તિની વ્યક્તિગત સવાલ છે. માટે લગ્ન કરવું કે ન કરવું, ને કરવું તો કોની સાથે તે દરેક વ્યક્તિના ચોતાના જ પર આધાર રહેવો નેહએ, કારણ કે તેમાં વ્યક્તિના જીવનગરના મુળદુઃખનો આધાર રહે છે. તો કોઈ પણ બીજું માણસ તે લહેને મા કે બાપ હોય, પણ ચોતાના બાળકને તેની અણુસમજમાં કે તે માથાપની વીરુધ્ધ થઈ નથી શકેતો તેનો તાલ લઈ પરણી જી જીમ શકે? આ વાત સ્ત્રીઓએ ખાસ સમજવાની જરૂર છે. ને તે સમજીને અમલમાં મુકવાની છે. આ સાથે છુટાછેડાનો સવાલ આવી જાય છે. લગ્ન કરવું એ જન્મ વ્યક્તિગત સવાલ છે, તેમ ધારો કે લગ્ન તો ક્યાં પણ પડી સાથે રહેવું કે નહીં તે પણ વ્યક્તિગત સવાલ છે જ.

ખેમાંથી એક વ્યભીચારી કે રોગી હોય કે એવું કંઈ કારણ હોય, તો બંનેને છુટાછેડા મેળવવાનો હક્ક હોવો જ નેહએ.

વીધવાઓની સ્થિતિ સામે તો બંડ જ ઉઠાવવું પડશે. વીધવા તે કંઈ કોઈ પણ ખીજ મનુષ્ય કરતાં જુદી જાતનું પ્રાણી નથી. સ્ત્રી અને પુરુષ બંને લગ્ન કરે તો તે બેકામાંથી પત્ની મરી જતાં ને પતીને કોઈ પણ જાતના ત્યાગની જરૂર ન હોય, તો પતી મરી જતાં સ્ત્રીઓને શા માટે? કોઈ પણ જાતનો ફરજિયાત ત્યાગ એ તફન ખોટી વસ્તુ છે. એ તો આપણે બધા જ જાણીએ છીએ. માટે ત્યાગ મરજિયાત હોવો નેહએ ને દરેક પ્રાણતમાં પુરુષ માફક સ્ત્રીનું પણ વ્યક્તિત્વ સચવાવું જ નેહએ.

આ ઉપરાંત ખીજે એક મહત્વનો સવાલ પણ સ્ત્રીઓએ હાથમાં લેવાની જરૂર છે ને તે તો સામાજિક ને આર્થિક બંને સ્થિતિને લાગુ પડે છે. ને તે હીંદમાં વધતી જતી વસ્તીનો છે. જે રીતે આપણાં દેશમાં વસ્તી વધતી જાય છે તે પ્રમાણે જોતાં આગળ જતાં આપણને કેટલું મુખ મળી શકશે તે તો અર્થશાસ્ત્રી જ કહી શકશે, આ પ્રશ્નનો ઉકેલ સ્ત્રીઓ સીવાય કેણું કરી શકે? સ્ત્રીઓ તે છોકરાંઓને જન્મ આપનાર “મશીન” નથી. બાળકોને જન્મ આપ્યો એટલે સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય પુરું નથી થઈ જતું. દરેક સ્ત્રીને ચોતાની તંદુરસ્તી અને આર્થિક સ્થિતિના ગળ ઉપરાંત બાળક ન જ થવાં નેહએ. આ જમાનામાં બાળક થવાં કે ન થવાં તે ઇશ્વરના હાથમાં છે તે જુદી જવાતું છે. માટે દરેક સ્ત્રીએ બધી જાતની ઉદ્દામાં ઉઠી શોધોથી માહિતગાર રહેવાની ખાસ જરૂર છે.

હીંદુ કાયદામાં સ્ત્રીઓની સ્થિતિ મુધા-રવ. સતત પ્રયત્ન કરવા જ નેહએ. અધિક

અમુક દેકાણે અમુક અમુક હક્ક મળ્યાથી સંતોષ માનવાનો નથી. મનુ મહારાજના જમાનાનો કાયદો આ જમાનામાં કેવી રીતે ચાલી શકે? ને આદ્યો બધો વખત સ્ત્રીઓએ માથુ ઉંચક્યા વગર કેમ ચલાવ્યું તે જ નવાઈ લાગે છે. એક વખત દખાયા એટલે તો વધારે જ દખાવેને! કાયદાઓ સમાજનાં સુખ ને શાન્તી માટે હોય છે, નહીં કે સમાજના એક ભાગને ખીજા પર રાજ્ય કરવા દેવા. પીતાની મીલકતમાં દરેક પુત્રીને પ્રમાણસર હક્ક ને પત્નીની મીલકતમાં પત્નીને સંપૂર્ણ હક્ક ન મળે ત્યાં સુધી સંતોષ માનવાનો

નથી. સ્ત્રીને કાયદામાં પુરુષ જેટલો સામાન જ હક્ક મળવા જોઈએ.

છેવટમાં એટલું જ લખવાનું કે યેનો ઉદો, જગો ને બંડ કરો, તમારી શક્તીનો ઉપયોગ એમાં કરો, મહાત્માજીએ સોંપેલું ચોખ્ખું કામ યેનોએ જ કરવાનું. વીદેશી વસોનો બહીષ્કાર તો સ્ત્રીઓને જ હાથે થયો. પણ જ્યારે સ્ત્રીઓ પોતાની શક્તી સાથે સાથે હીંદના આ બધા શુદ્ધ પ્રશ્નો ઉકેલ કરવામાં પણ વાપરશે ત્યારે હીંદમાં તમામ રંગ ને તર્વગર સ્ત્રી તેમ જ પુરુષ સર્વને સુખશાન્તી આપે એવું સ્વરાજ આપણને મળશે.

અપવાસના રોગીઓને

કુળજાને લગતા રોગીઓનું માથું હરેશાં દુઃખે છે, જીલ સાફ રહેતી નથી, હુખ ધટતી જાય છે, આંતરામાંથી મળ બરાબર સ્વચ્છ થતો નથી, ચામડી પીળાચટ્ટી થતી જાય છે, ઘણી વખત જમણી બાલુએ દુઃખ ચાપે છે. એ રોગ ખીજા અનેક રોગોનું મુળ છે.

એ રોગમાંથી છુટી જવાની થોડીક સાદી રીતો આ છે.

૧. અપવાસ : થોડાક દિવસ અન્ન ત્યાગ કરીને અપવાસ કરવા. અપવાસના દિવસેમાં માત્ર પાણી જ લેવું કે ફળો રસ લેવા. પાણી સાથે દ્રાક્ષનો રસ અને મોસાંથીનો રસ લેવા તે ફીક છે. આ અપવાસ આદેક દિવસ સુધી કરવા જોઈએ.

૨. હલકો ખોરાક : અપવાસ પછી હલકો ખોરાક લેવાની શરૂઆત કરવી. તેમાં

શરૂઆતમાં રસવાળાં ફળ, તેમજ ખાદ્યાં શાક લાજી લેવાં, અને ખીજા થોડાક હલકા ખોરાક શરૂ કરવો. ધીરે ધીરે નીચમીત ખોરાક શરૂ ચાપ ત્યારે પણ ફળ અને શાક લાજી દરરોજ લેતા જ રહેવું જોઈએ.

૩ કુસરત : દરરોજ સાદી કુસરત કરવી એ શરીરને માટે જરૂરની છે. પરંતુ કાળજીને લગતા દર્દીઓ માટે ચાલવાની, દોડવાની તેમજ જેમાં ચાલવા-દોડવાનો સમાવેશ થતો હોય તેવી રમતો ખાસ ઉપયોગી છે.

૪ તાજી હવા ને પ્રકાશ : ચામડીના સુધારા માટે જેમ અને તેમ ખુલ્લી હવા અને સુષ્કતાન કરવાની ટેવ પાડો.

૫. અહાર્થ : શારીરિક શક્તી ફીણ ન થાય તે માટે અહાર્થ પાળો અને ખીજા બધી રીતે સંયમ રાખો.

['હેલ્થ ફોર ઓલ'માંથી]

જૂની લગ્ન રીતને જમીનદોસ્ત કરો !

જે લગ્નની રીતમાં સ્ત્રીઓને ગુલામીની સાંકળથી જકડી લેવાની મલીન લાવના હોય, તે રીતને જમીનદોસ્ત કરવાની જરૂર છે.

: લેખિક :

કુમારી ખચુબહેન લોહવાળા

લગ્નની સંસ્થા જેટલી પવિત્ર ગણાય છે તેટલી પવિત્રતા હીંદુ લગ્નની પ્રયાથી જાળવાતી નથી. જે પ્રથા હવે “પંધન નહીં” પણ લગ્ન બંધન કરાવે તે અર્થાતે જમીન-દોસ્ત ક્યાં શીવાય હીંદી સ્ત્રીઓને સામા-જિક ઉદ્ધાર નહીં થાય. જે લગ્નની રીત પછવાડે સ્ત્રીઓને ગુલામીની સાંકળથી જકડી લેવાની મલીન લાવના હોય તે લગ્નને પવિત્ર કેમ ગણી શકાય ? પ્રેમ લગ્નો જ પવિત્ર ગણાય નહીં કે સગવડતાનાં લગ્ન. હીંદુ સમાજમાં લગ્ન મોટે ભાગે લગ્નને ખાતર કરવામાં આવે છે. તેની ગંભીરતા ને લોકો સમજતા હોય તે ‘પસંદગી’ ક્ષેત્ર આટલું સંકુચિત રાખવામાં ન આવે. ને કોઈ પોતાની માતીની બદલે લગ્ન કરે તો તેનો જાતી બહીષ્કાર કરે, તેમજ કહિ-વાતી ઉચ્ચ વર્ણની કન્યા માની લીધેલા નીચા વર્ણના છોકરા સાથે લગ્ન કરે તો કાયદો પણ તેની આડે આવે. આના પ્રગ-તીના જમાનામાં જે લગ્નરીત આવી જાતના વીરોધો નાખે છે તેને ઉત્તેજન કેમ અપાય ? તેને બદલે સીવીલ મેરેજ જેવી ખીંચ પ્રથા ને જે સ્ત્રીઓને સમાન લોકો આપે છે, એટલું જ નહીં પણ પુરોને પણ લાભદાયક છે, તે-પ્રયત્નથી કરવી જોઈએ. એ સીવીલ મેરેજથી શું કાયદો થાય છે તે હવે જોઈએ:

દેલ્હાઈ પસંદગીના લગ્નો સીવીલ મેરેજ પ્રમાણે થએલાં આપણે જાણીએ છીએ. પરંતુ તેમાંનાં ધણીખરાં મરજ્યાત કરતાં ફરજ્યાત વીરોધ હોય એમ મને લાગે છે. મોટેભાગે આ જાતનાં લગ્ન કરનારા સીવીલ મેરેજથી ધત્તા કાયદા ખ્યાનમાં લાઇને તે પ્રમાણે લગ્ન કરતા નથી, પણ તેમ ક્યાં વગર લગ્ન ગેરકાયદેસર હરે તે બીકથી જ રજીસ્ટ્રારનો આશરો તેમને લેવા પડે છે. કન્યા ઉચ્ચ કુળની હોય અગર માખાપ તે લગ્નની વીરહ હોય ત્યારે નીરૂપાય તેઓ લગ્ન રજીસ્ટર કરાવે છે. આમ સગવડતા જવાને બદલે એ લગ્ન પ્રયાની ઉપયોગીના લોકો સમજે એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ રજી-સ્ટર્ડ લગ્નથી સ્ત્રી વારસાહક સંપાદન કરે છે એ એને માટે મોટામાં મોટો લાભ છે. હીંદુ લગ્ન પ્રમાણે સ્ત્રીને ફક્ત કન્યાદાનમાં મળેલા ધન ઉપર જ હક્ક મળે છે, બ્યારે આ લગ્નથી તે પોતાના ધણીની બધી મીલક-કતની વારસ બને છે. ધણીની હયાતી વખતે જે સ્ત્રી તેની ખજાનથી ગણાય, જે તેના પૈસા વાપરવાને હક્કદાર ગણાય, તેને તેના ધણીના મૃત્યુ બાદ ખરી વારસ દરાવવાને બદલે તેની બધી મીલકત જુદવી લઇ પરા-ધીન બનાવવી એ શું ઓછું ધાતકીપણ કહેવાય ? શા માટે જે પીત્રાધરો તેના પતીની

હસ્તી વખતે તેમને અંતરાયરૂપ થઇ પડ્યા તેમને પૈસા લઇ જતા દઇ અમન-હિંગવવા દેવા? ને સીવીલ મેરેજ પ્રમાણે લગ્ન થયાં હોય તો પત્ની અને છોકરાઓ શીવાય ખીજા કાઇને પુટી બદામ પણ ન મળે. તે ઉપરાંત તેથી પુરુષ ગમે તેટલી મુશ્કેલીમાં હોય તો પણ પોતાની મરજી પ્રમાણે સ્વીધનવાપરી શકે તો નથી, ન્યારે હીંદુ વીધી પ્રમાણે સ્ત્રીની રજા શીવાય પણ તે તેમ કરી શકે છે. હીંદુ વીધીથી લગ્ન કરનાર આ પોતાના પતીને હમેશને માટે ગુલામીનું ખત લખી આપે છે. ગમે તે તેનો પતી દારૂડીઓ હોય, રંડીબાજ હોય કે લુભી હોય પણ સ્ત્રીએ તે માન્ય રાખવો જ નેહા. ને તે કંટાળીને

કાટું જાય તો કાટું તેને નહીં રૂમ ભરણુ-પોષણ માટે આપ્યા શીવાય ખીજું કંઈ કરી શકે નહીં. તેની મરજી હોય થાત હોય પણ તેને છતે ધણીએ વૈધવ્ય પાળવું પડે છે. હીંદુ લગ્ન છુટાછેડા અપાવી શકે નહીં, એટલે પુરુષ (જેને પોતાની પત્નીની હયાતીમાં ગમે તેટલીવાર પરણવાનો હક્ક છે) તો ખીજા વાર પરણી શકે, પણ સ્ત્રી ગમે તેટલા દુઃખમાં સડતી હોય છતાં પોતાને મનપસંદ પુરુષ સાથે લગ્નથી નેગાઇ શકે નહીં. ને કાયદાને ઠોકરે મારી તે તેમ કરવાની હીંમત કરે તો તેની સાથે લગ્ન કરનાર પુરુષ ગુન્હેગાર હશે! આ અમાનુષી કાયદો હીંદુ સમાજ શીવાય ખીજા કયાંય નેવામાં

નથી આવતો. પોતાના પતીથી જુદા રહ્યા બાદ એક સ્ત્રી વ્યભીચાર કરે તો કાયદો તેને કંઈ કરી શકે નહીં, પણ નીરપાઘ છુટાછેડા માંગી ખીજા સાથે લગ્ન કરે એ ગેરકાયદે સર ગણાય! આવી સ્ત્રીઓને છુટાછેડા આપવાને બદલે જે સમાજ વ્યભીચારને પોષે છે તે સમાજને કમી ઉપમા આપી શકાય? ધણીને એવી ધાસ્તી છે કે અમેરીકાની માફક હીંદુ સમાજમાં પણ સગવડ તાનાં લગ્નો વધી પડશે પરંતુ એ શંકા અસ્થાને છે. કારણ કે “રેપેશી અલ મેરેજ એક્ટ” [લગ્નનો ખાસ કાયદો] પ્રમાણે લગ્ન કરવાથી

નાગર-કાયદે લગ્ન

[સર મનુભાઈનાં પુત્રી બહેન પત્તાનાં લગ્ન શ્રી. ખી. કે. દેસરી સાથે થયાં છે.]

ગમે તે કારણને માટે છુટાછેડા લઇ શકાતા નથી, પણ કોટમાં છુટાછેડા માગનારને ખીજાની બદલાય અગર જુદી વર્ગીય પુરવાર કરવી છે.

આ લગ્નથી બાળકનું પ્રમણ પણ ઓછું થશે. ૧૪ વરસ પહેલાં છેકરી સીવીલ મેરેજ કરી શકે નહીં એટલે એમાં લગ્નો યતાં પોતાની મેજે અટકી પડશે. આથી કે દંત્રીએ લેતાં પણ રજીસ્ટર કરેલાં લગ્નો કરવામાં બહુ કાયદો છે. જે માથાપોતે તદ્દન ગરીબ સ્થિતિમાં હોય તે પોતાના છોકરાં એને પાંચ રૂપિયામાં પરણાવી શકે છે. આ જાતના લગ્નો કરવાથી, હીંદુ વીધીથી લગ્ન કરનાર માથાપોતી જેમ રૂઢીઓને માન આપી દેવાદાર જાનવાનો વખત નહીં આવે. હીંદુ વીધીથી લગ્ન કરવામાં જે હાનરો રૂપિયાનો ધુમાડો કરવામાં આવે છે તેને બદલે રજીસ્ટર કરાવી પાંચ રૂપિયામાં લગ્ન કરી બાકીની રકમ છેકરીને બેટરૂપે આપે તો તેને તે આશીર્વાદરૂપ થઇ પડશે. ખીજારા ગરીબ અને મધ્યમ વર્ગના લોકે મુશ્કેલીથી પોતાની આજીવીકા ચલાવતા હોય તેમાં દેખાદેખીને લીધે પોતાની સ્થિતિ કરતા વધારે ખર્ચ કરી પોતે જ ફુગ્ગી થાય છે, એટલું જ નહીં પણ પૈસાને અભાવે ખીજા છોકરાઓને પુરતું શીશુ પણ નથી આપી શકતાં. લવીણની પ્રજાના શીશુઓમાં આ એક અત્યાચ છે તો દરેક ધનીક હીંદુની દરજ્જા છે કે સમાજની રૂઢીઓને લાત મારી 'સીવીલ મેરેજ' પ્રમાણે લગ્ન કરી ગરીબોને માટે માર્ગ ખુલ્લો કરે. જે કોઇ જુના વીચારના માથાપોતો પોતાના છોકરાંઓના લગ્ન સીવીલ મેરેજ પ્રમાણે કરવાથી ધર્મ રક્ષાતલ જતો હોય, તો તે છોકરાંઓના લગ્ન રજીસ્ટર કરાવી પત્ની હીંદુ વીધીથી લગ્ન કરાવી શકે. પણ એટલું ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે, હીંદુ વીધી

ક્યાં પુરે જો રજીસ્ટર ક્યાં હોય તો જ તેના હક્ક મળી શકે છે નહીં તો તેને હીંદુ કાયદો લાગુ પડી શકે છે.

સીવીલ મેરેજ કરવાથી સ્ત્રીઓ દરેક જાતના હક્ક સંપાદન કરી શકે છે, તેથી અમરી દરેક હીંદુ માતાને નષ્ટ અરજ છે કે સ્ત્રી જાતીનો ઉદાર ચારાતો હો, તો તમારી પુત્રીઓને સીવીલ મેરેજ પ્રમાણે પરણાવજો. છેલ્લાં છ મહીનામાં સર મનુ-ભાઈ મેતાની પુત્રી બેન પત્તા, શ્રીયુત વૈકુંઠ દેસાઈની પુત્રી બેન શાંતીલા અને સ્ત્રીઓના ડાક્ટર બેન પ્રીતમીલાનાં લગ્નો આ એક્ટની રૂએ થયાં છે. તેમણે આવી જાતનાં લગ્નની હીમાયત કરી હીંદુ સમાજને દખલો ખેસાડ્યો છે તેને માટે, અમે તેમને અભીનંદન આપીએ છીએ. અને ઇચ્છીએ છીએ કે આ લગ્નોનો લાલ પોતે લઈ તેઓ ખેસી નહીં રહે, પણ તેનો પ્રચાર કરવાનો પ્રયત્ન કરશે. હીંદુઓની જુદી આવી બાબતમાં એટલી જડ થઈ ગઈ છે કે તેમને કોઈ પણ જાતની પ્રગતી પસંદ નથી. જે કે હવે વખત એવો આવ્યો છે કે તેઓ ઇચ્છે કે ન ઇચ્છે પણ સમાજના કાનુનોમાં કંતી થવાની જ. હંસા ખેનનાં લગ્ન થયાં ત્યારે હંસા ખેનને ખીજા જાતીમાં આપવા માટે સર મનુભાઈને જાતી બદલ કાંઈવાનો પ્રયાસ થયો હતો, પણ ફક્ત છ વરસનાં અરસામાં તેમની જ ખેનનાં ખીજા જાતીમાં લગ્ન ક્યાં, ત્યારે નાગર કામના મોટા મોટા માણસોએ ખુદ પોતે લગ્નમાં હાજરી આપી. આ જ બતાવી આપે છે કે પવન કંઈ દીશમાં વાઈ રહ્યો છે. જે સીવીલ મેરેજ એસોશીએશનો કાઢી તેને સારા પાયા પર મુકી આ રીતે લગ્ન કરનાર પોતે જ તેમાં કામ કરી યુવક યુવતીઓને ભેગા કરવાનો માર્ગ કરી આપે, તો તેથી આવાં લગ્નો વધવાનાં. હીંદુ સમાજમાં યુવક યુવતીઓને મળવાની તક મળતી નથી તેથી પસંદગીનાં લગ્નો બહુ ઓછાં થાય છે અને જ્યાં સુધી પસંદગીનાં લગ્નો થાય નહીં ત્યાં સુધી સીવીલ મેરેજ થવાની વડી ઓછી છે. આ સ્ત્રીઓના પોતાના હિતની વાત છે એટલે છોકરીઓએ પોતે જ હીંદુ લગ્ન રૂઢી સાથે બંડાઈ સીવીલ મેરેજ પ્રમાણે લગ્ન કરવાની માથાપને દરજ્જા પાડવી જોઈએ.

[મીલ-મનુરની ઓ એલું માંડું બુખ્યું બાળક ખાવા માંગે છે તેને
ઉંઘાડતી ગાય છે]

ખાવા માંગ મા રે !

ખાવા માગ મા !

બુખ્યો થા મા રે !

ખાવા માગ મા !

ભૈયો આવી ભાડા સારૂ હાવાં ધમકાવી ગયો !

મારા લોહીનો તરસ્યો થા મા રે ! ખાવા માગ મા

લેલુદાર આવી લેણા સાટે બધું લઈ ગયો !

હણો નથી કોઈમાં રે ! ખાવા માગ મા !

આપો હા'ડા ખાવું ! ખાવું ! ખાવાનું ક્યાંથી લાવું ?

રોટલો નથી છીંકામાં રે ! ખાવા માગ મા !

વેદના ને ન ખમાતી, પેટ રાખ પાટા બાંધી !

“બા ! બા !” કહી માથું ખા મા રે ! ખાવા માગ મા !

રોજ રોજ આપું ખાવા, તોયે શેનાં હડકાયાં ?

ડામ દોને તમારા ડોઝમાં રે ! ખાવા માગ મા !

આપો તારો રાત હા'ડા, લોહી તણો કરે કા'ડા !

સડતો બીચારો સંચામાં રે ! ખાવા માગ મા !

માશી તારી માલીકના ઘેર ફેરા ખાધા કરે !

કહાડી મુકી પાપ પ્રકટ થાતો રે ! ખાવા માગ મા !

કાકા તારો કાલસામાં ! ને માઓ પીકામાં !

ઘોરી બા વું ગોઝારા રે ! ખાવા માગ મા !

દયા દેતા ધરમાદા, તો યે રોજ મરે માંદા !

હાકતર છાના પૈસા લેતા રે ! ખાવા માગ મા !

આપો તારો એક રાત્રે, ફેર ખાઈ પડ્યો સચ્ચે

ઘેર લાગ્યા ઘાલી માંચામાં રે ! ખાવા માગ મા !

રોજ ગઈ એનો કંઈ બદલો ન મળ્યો એને !

માથ્સ્ટ્રેટ માલીકના મામા રે ! ખાવા માગ મા !

બુખ્યો થા મા રે !

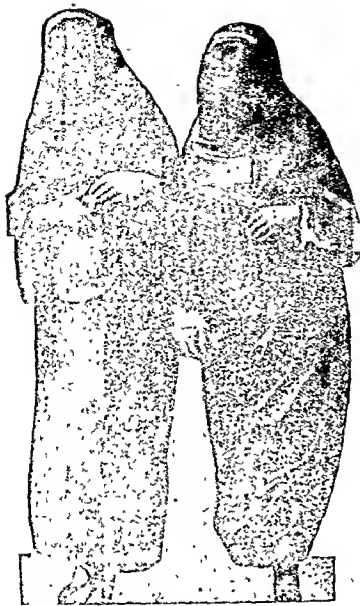
ખાવા માગ મા !

મારી રે વીપતના વીસામા રે !

ખાવા માગ મા !

ખાવા માગ મા રે !

ખાવા માગ મા !

પૂર્વની

પુર્વના તમામ પ્રદેશો
યુરોપમાં સ્ત્રીઓ પાંચસો
તેરલી પ્રગતી પુર્વની

તુર્કસ્થાનમાં

તુર્કસ્થાનમાં સદીઓ
તુર્ક સુધી સ્ત્રી-શક્તીને
ખારીઓના ચક્રની અને છુર-
ખાની પાછળ જ ભરાઈ રહેલું
પડ્યું હતું, છેક જ નહકના
સ્વજન સીવાય છુરખા સીવાય
તેમનાથી પર પુરુષને એ સુદાં
ખતાવી શકાતું નહોતું. તો
પછી શેરીઓમાં અને રાજમા-
ર્ગમાં ફરવાની તો વાત જ
કેમ કરી શકાય?

યુદ્ધ એ ઘણી ખતતની એડી
ઓ તોડવામાં કારણભૂત બને

છે. તે જ રીતે દેશની યુરોપી વાદવી વખતે
તેમને ઇસ્પીતાલમાં તેમજ ધર્મભાવે કામ
દરનારી સંસ્થાઓમાં કામ કરવાની છુટ
આપવામાં આવી એ છુટ તેમને મારે
વ્યાપાર ધંધાના ક્ષેત્રોમાં ડગ દેવાના પગ-
થીઆ રૂપ થઈ પડી.

તે વખતે તુર્કસ્થાનની લગભગ નોન્યાન
ટર્કોના હાથમાં આવી. એમની મુરાદ

તુર્કસ્થાનમાં સદીઓ સુધી સ્ત્રી શક્તીને છુરખા
પાછળ ભરાઈ રહેલું પડ્યું હતું.

પૂર્વમાં જપાન, ચીન, ઇટાલિ, તુર્ક-
સ્થાન અને સીરીયામાં સ્ત્રીશક્તી
બમન થઈ ગઈ છે, તે શક્તીએ પોતાના
દેશોમાં પ્રાણુવાન ચળવળ શરૂ કરી છે
એટલું જ નહીં પણ તેમાં કીક કીક સક-
ળતા પણ પ્રાપ્ત કરી છે. લીંદુસ્થાનની સ્ત્રી-
શક્તી કત્તાં પગ એશીઆની એની ખીજ
બહેનો પ્રગતીને પંથે વીરૂપ આગળ છે.

સ્ત્રી-શક્તિ પ્રગતિને પંથે

માં સ્ત્રી શક્તિ જન્ય થઈ ગઈ છે.
વર્ગમાં જેટલી પ્રગતિ સાધી શકી
સ્ત્રીઓએ પચીસ વર્ષમાં સાધી છે.

પોતાના દેશને પુરેપુરી રીતે પચીસવામીઓની
દબાઈપથી રંગી નાખવાની હતી, અને એ
મુશ્કેલીમાં પરાધીનતાની બેડીઓમાં જડાયેલી
સ્ત્રીશક્તિનાં બંધન તોડવાની ભાવના
રહેલી હતી જ.

મુસ્તફા કમાલ પાશા એ સત્તા પર આવતાં
ઢંઢેરે બહાર પાડ્યો તેમાં તેણે જુરખાના
રીવાજ તેમજ બહુપત્નીવાદની રીતને
નાશ કરવાનું, તેમજ કાયદાની નજરે સ્ત્રી
પુરુષોને સમાનતાએ મુકવાનું જાહેર કર્યું.
અલખત એ મહત્વાકાંક્ષી પુરુષની સ્ત્રીઓને
સ્વતંત્ર બનાવવાની જેટલી મુશ્કેલી છે,
તેટલી તુર્કસ્થાનવાસીઓની રીત સંરક્ષક
મનોદશાને લીધે હજી સફળ થઈ શકી નથી.

જતાં ત્યાંની સ્ત્રીશક્તિને મુદ્દારાને ર તે
સંસ્કરણમાં પુરુષો તરફથી પુરેપુરી મદદ
મળે છે. એક વખતે જે તુર્કસ્થાનમાં સ્ત્રી-
ઓનો સામાજિક તેમજ નાગરીક દરજ્જો
સ્વીકારવાની ના પાડવામાં આવી હતી,
તે જ દેશમાં સ્ત્રીઓને સામાજિક દરજ્જો
સ્વીકારવાનું જવાન દર્કેએ પહેલું જ પગલું
પોતાની ફર્જ માનીને ભર્યું. આજનો તુર્ક-

સ્થાનવાસી કહે છે: “સંસ્કૃતી એ આત્મ-
વીકાસ છે, વીચારોની કુમાશ છે અને
આસ્તીત્વની નીમજતા છે; અને જ્યારે સ્ત્રી
અને પુરુષ સ્વતંત્ર રીતે પરસ્પરમાં ભળે
છે ત્યારે મર્દાંત્રી વીકાસ થાય છે.”

ત્યાં લતીફ હાનુમ, સેદમા એકરેમ અને
હાસીદ હાનુમ સ્ત્રીઓના અધીકારને માટે
હડત અલાવી રહ્યાં હતાં. ૧૯૧૬ માં સ્ત્રીઓને
તુર્કસ્થાનની વીધાપીઠામાં પ્રવેશ કરવાની
જુર મળી, અને એ તકનો તેમણે એટલા
સરસ લાભ લીધો કે આજે વ્યાપારમાં,
ધંધામાં, રંગભૂમી ઉપર, ત્યાપની અદાલ-
તોમાં અને રેલ્વે વ્યવહારમાં સ્ત્રીઓ સારી
રીતે ભાગ લઈ રહી છે. કલબોમાં તેમનાં
દર્શન થાય છે, તેઓ પોતાના કેશ કપાવે
છે અને યુરોપીયન સ્ત્રીઓ જેવાં ક્લેક પહેરે
છે. એક વખત તેમને માત્ર કાળા રંગનાં
કપડાં પહેરવાં પડતાં, તેને બદલે આજે રંગ
બેરંગી ઢીંચણ મુઘીનાં વસ્ત્રોમાં ખુલ્લે
મોંઢે તેમને શહેરોના રાજમાર્ગો ઉપર ફરતાં
જોવા જતાં, તેમને માટે કોઈ પણ ટીકાનો
એક શબ્દ સુધ્ધાં ઉચ્ચારી શકવું નથી.

યુરોપ અને અમેરીકામાં સ્ત્રીઓની જે
ચળવળ ચાલે છે તેને ધોરણે જોતાં, હજી
ટકાંશ સ્ત્રીઓને લાંબો પંથ કાપવાનો બાકી
છે. જતાં રીડિયુસ્ટ દેશમાં તેમણે માત્ર એક
દશકામાં જ જે પ્રગતિ કરી છે તે અદ્ભુત
છે, એ જોતાં એમને પોતાનો પંથ કાપતાં
ઝાઝી વાર લાગવાની નથી.

ઇજ્જતમાં

સ્ત્રી શક્તીની આ પ્રગતીની કુચમાં ઇજ્જતની સ્ત્રીઓ ખીન્ન ન બને

આવે છે.

ફેરાની સ્ત્રીઓ નવયુગની વીચારક્રેણીને બરાબર અપનાવી શકે છે, જગતના વાતાવરણને ભરી દેતી જાગૃતીની ચળવળને તે પીછાની શકે છે, વીચારોની ઉદારતા બતાવી જાણે છે, આંતરરાષ્ટ્રીય સમંધની વાતો સમજે છે અને તેની તરફ સમભાવ રાખે છે.

ઇજ્જતની સ્ત્રી ચળવળની આગેવાની મેડમ હોદા શીરાઓષ્ટ પાશાએ લીધી છે. એ બહેન બહુ જ સંસ્કારી અને કાર્ય કરવાની ભારે શક્તીવાળાં છે. ઇજ્જતમાં સહુથી પહેલું 'મોડું' ખુલ્લું કરનાર એ જ બહેન હતી. હજી તો ત્યાં તમામ સ્ત્રીઓને સુખેથી છુટાં દુર થયો નથી. એટલે તેમણે છુટાં કાઢવાની પહેલ કરી તે પગલું કેટલું બધું હીંમતવાળું ગણાયું હશે, તે સહજે સમજી શકાય તેમ છે.

મેડમ શીરાઓષ્ટએ રૂઢીની સાથે માત્ર આ એક જ રીતે બંડ પોઝાયું નથી, પણ તે તો જીવંતજીવી પત્રિકા બનાવી ખીજી રૂઢી તોડીને પોતાના મક્કાને પુરુષ પરોણાઓને નોતરે છે અને તેમની સાથે સ્ત્રીઓની જાગૃતી માટે ચર્ચા ચલાવે છે.

ઇજ્જતની સ્ત્રીઓને માટે લડત ચકાવતી સંસ્થાનાં મંત્રી હદશાન આદમદ શકીર છે. એ બહેનનું ચારીત્ર્યબળ ભારે છે. ઉપરાંત તે લેખિકા, પંડિતા અને ધણું જ હીંમતવાળાં બાતુ છે. ચોડાંક વર્ષ પહેલાં મેડમ શકીર ખેરતમાંની અમેરીકન યુનીવર્સિટીમાં અભ્યાસ કરવા માટે સીરીઆ ગયાં, ત્યાં સુધી કોઈ પણ સ્ત્રીએ એ મક્કામાં પગ મુક્યો નહોતો. કોલેજના પહેલા વર્ષના વર્ગમાં માત્ર તે એકલાં જ સ્ત્રી વીઘાર્થી હોવા

હતાં તેઓ પુરુષ વીઘાર્થીઓની હારોહાર પ્રગતી કરી શક્યાં અને ત્યાં ત્રણ ચાર વર્ષ રહ્યાં. ત્યાં એમણે એટલી સરસ પ્રગતી કરી કે પછી તે પોતાનો અભ્યાસ આગળ વધારવા તેમણે કોલંબીઆ યુનીવર્સિટીમાં નોંધવાનો નીશ્ચય કર્યો, પરંતુ કેળવણીની બ્યુરોએ તેમને પાસપોર્ટ આપવાની ના પાડવાથી એમની એ ઉમેદ બર આવી શકી નહીં.

ઇજ્જતની સ્ત્રીઓના લડતના મુદ્દાઓમાં કેટલાએ સામાજિક પ્રશ્નોનો સમાવેશ થાય છે. દાખલા તરીકે, ઇજ્જતમાં પુષ્કળ શાળાઓ નીકળે અને અધારે કેળવણી પાછળ માત્ર મહેસુલના બે ટકા ભેટકાં નાણાં ખર્ચાય છે તેમાં વધારો થાય, છોકરા, છોકરીઓ માટે કેળવણી ફરજિયાત થાય અને અસા-જારની વીઘાર્થીને નવીન ધોરણે મુક્તિમાં આવે : એવી તેમની માગણીઓ છે. તેમણે દવાખાનાં અને ઇસ્પીતાઓ સ્થાપી છે અને પુરોગામી સાથે સંપુર્ણ સમાનતા માટેનો તેમનો આગ્રહ છે. પોતાની લડતના આરંભમાં જ તેમણે બહુપત્નીવાદનો વીરોધ કરનારી ચળવળ શરૂ કરી હતી, પરંતુ કુરાનના ફરમાનની તે વીરુધ્ધ હોવાથી, એ જગતનો કાયદો કરાવવો તે મુશ્કેલ લાગવાથી, તેમણે ખાનગી તંત્રોએથી એવી સમજણ કરી લીધી હતી કે, જ્યાં સુધી એવો કાયદો થાય નહીં ત્યાં સુધી કોઈપણ સ્ત્રીએ, જે પુરુષને એક પત્ની હોય તેને પોતાની પુત્રી પરણાવવી નહીં. ઇજ્જતની સ્ત્રીઓ પુરોગામી જેવું જ નીતીનું ધોરણ સ્ત્રીઓ માટે પણ રાખવું જોઈએ એ મતની છે, આ ઉપરાંત આંતર-રાષ્ટ્રીય બંધુભાવને તેઓ ઇચ્છે છે.

સીનીયામાં

સ્ત્રી આ જેવા ઇસ્લામીઓના સંગીન મધ્યમાં પણ સ્ત્રીશક્તીની ચળવળ પ્રવેશવાની રહી નથી, ત્યાં તો એમની

ଅଧିକ ଶିକ୍ଷାଲାଭୀ ଥିବା ଗରିବଙ୍କୁ ମିଳିଥିଲା.

କେଉଁ ଅଳ୍ପକମ୍ (୩୦ରୁ କମ୍) ଟଙ୍କା, ପ୍ରାୟ ୨-୩ ଟଙ୍କା (ଅଳ୍ପକମ୍ କମ୍) ଟଙ୍କା, କେଉଁଙ୍କୁ ମିଳି ଥିଲା. ଓ.
 ମାତ୍ର : ଶିକ୍ଷା ୨ ୩୭.

અમેરિકામાં શિક્ષણ લેતી ગરીબોની સ્ત્રીઓ.

તેમાં અશિક્ષિતાના લગભગ પ્રત્યેક દેશની વિદ્યાર્થીનીઓ છે. કુમારી કપીલા ખોડવાળા પહેલીજ હારમાં બેઠેલાં અભ્યાસી છે.
નવમુગ : એપ્રિલ ૨૦૨૨.

ચળવળ વધુ પ્રાણવાન જણાય છે. ત્યાંની આગેવાની દમાસ્કસનાં કુમારી નાઝીક આગેવાના હાથમાં છે. એ બહેનનું વ્યક્તીત્વ જટિલું પ્રભાવશાળી છે, તેટલાં જ તે આચાર અને વીચારમાં નીડર અને સ્વતંત્ર છે. ઇરાકના વર્તમાન રાજા ફૈઝલે અરબસ્થાનમાં બળવા કર્યો તે વખતે મીસ નાઝીક આગેદોને તેમાં સક્રીય હિસ્સો હતો. સેન્સર-શીપ અને ચોક્કસની ડબલગીરીઓ એના માર્ગમાં પાસવાર વીધો હોય છે, તેમ છતાં એ બાઇ વીરાંગનાની માફક કશાનીએ પરવા કર્યા વીના ચોતાનું કામ અને મુક્ત-ફરીઓ કરે જ જાય છે. હમેશાં તે પુરોના સરખા જ અધિકાર સ્ત્રીઓને મળે તે માટે લડત ચલાવે છે; જો કે હજી સીરીયાની સ્ત્રીઓ ચોતાની મહેઝાઓ સફળ કરી શકી નથી, તો પણ તેમનો સુર રષ્ટ્રીય કાર્યમાં સંબંધાય તેવી સ્થિતિ તો તેમણે ઉભી કરી જ છે, અને થોડા વખતમાં તેમને થોડીધણી છુટછાટો મળે તેવા તમામ સંબંધ ત્યાં હોવા થયા છે.

સીરીયાની બીજી સ્ત્રીનેતા મેડમ હુલીઆ દામેશીક છે. એ જવાહરમુખી સમી બાઇ અરબી ભાષામાં માસીક પત્ર ચલાવે છે તેમ જ પુસ્તકો પણ લખે છે. “નવીન સ્ત્રી” નામનું અરબી ભાષામાં પ્રસીદ્ધ થતું એનું માસીક અરબી ભાષા બોલનારાઓના પ્રદેશમાં સહુ કરતાં વીશેષ વંચાતું માસીક છે. એ માસીકનાં ગ્રાહકો એકલા સીરીયામાં જ નથી, પણ ઇજીપ્ત, મેસોપોટમીઆ, તુર્કસ્થાન, ઇરાન, અરબસ્થાન, ચેકોસ્લોવેક અને નજીકના પુર્વના બીજા પ્રદેશોમાં પણ છે. મેડમ દામેશીક રાજકરણની ચર્ચા કરતું એક સાપ્તાહીક પત્ર પણ ચલાવે છે. બેઇ-રૂતમાં તેમની સાપ્તાહીક ચર્ચા મંડળીમાં

સામાન્ય રીતે સમસ્ત વીધના અને ખાસ કરીને નજીકના પુર્વનાં પ્રદેશોના પ્રજોની એવી અગત્યની ચર્ચાઓ થાય છે કે, જેવી એ પ્રદેશવાસીઓનું ધ્યાન તે તરફ આકર્ષાયા વીના રહેતું નથી. એ ચર્ચા મંડળમાં બહુલાં સ્ત્રી પુરો ભાગ લે છે અને તેમાં રાષ્ટ્રવાદ, ફ્રેન્ચ અને બ્રીટીશ મેન્ટે, મોસુલ પ્રકરણ, રાષ્ટ્રસંઘની રાજનીતી, આરબ-યહુદી મુશ્કેલીઓ, કુદીશ કે તુર્કીશ અને ઇરાનના પ્રજો, બગદાદના તેલનું પ્રકરણ, સોવીએટ ચળવળ, હીંદનું ભાવી, ચીનની નબળાઇઓ, જાપાનની ચાલાકીઓ અને એવા બીજા અનેક અગત્યના પ્રશ્નો પર ચર્ચા ચાલે છે.

ચીનમાં

નજીકના પુર્વના પ્રદેશોમાં પણ સ્ત્રી-શક્તિની જાગૃતી ધ્યાન ખેંચે અને પ્રશ્ન-સાતા ઉદ્ગાર કરાવે તેવી છે. ચીનમાં કેન્ડનમાં-કે જ્યાં ડો. સુનયાટસેનનાં પત્ની આગેવાન છે ત્યાં ખાસ કરીને મધ્યવર્તી ભાગ ભડવે છે. ડો. સુન યાટ સેને જે રાજકરણી કાર્યક્રમ ચોજવા હતા તે ધોરણે સ્ત્રીઓ કામ કરતી થાય તે રીતે એ બહેન સ્ત્રીઓને કેળવી રહ્યાં છે. ડો. સુનની રાજ્યકરણી ચોજનાની નકલ પ્રત્યેક કન્યા-શાળામાં રાખવામાં આવે છે અને દરરોજ તેના પાઠ થાય છે. ત્યાંની સ્ત્રીઓને પુરોના સમયનું હક મળેલા છે. લેનીનનું જે સ્થાન રશીયાની જનતાના હૃદયમાં છે, તેવું જ સ્થાન હસીણ ચીનની જનતામાં ડો. સુન-યાટ સેનનું છે.

કેન્ડનના સ્ત્રી લશ્કરમાં બરાબર પુરોના જેવું જ નીયમન પાળવામાં આવે છે, અને ધણીક સ્ત્રીઓ તો પુરોના સરખા પોશાક સજે છે. પેદાગમાં ચોક્કસ ખાતામાં,

જામુસી ખાતામાં તેમજ લગભગ બધા ધંધાઓમાં સ્ત્રીઓ જોડાયેલી છે. સ્ત્રીનમાં સ્ત્રીશક્તિની આ હીલચાલ હજી લગભગ નવીન છે, તેથી આમજગની સ્ત્રીઓમાં તેનો જોડાએ તેટલો પ્રચાર હજી થયો નથી, પરંતુ ત્યાંની લીપીના મુળાક્ષરોને વધુ સદા બનાવવાની હાલની યોજના પુરી થતાં જ એ હીલચાલ સામાન્ય વર્ગના સ્ત્રી સમાજમાં ઝડપી ગતિથી ફેલાવો પામશે એમ ધારવામાં કંઈ અણગતું નથી. ત્યાં હજી સંદેશા વ્યવહારનાં સગવડભર્યાં સાધતો પુરતાં નથી, એથી પણ એકે અગવળને એકી વખતે સમસ્ત સ્ત્રીનમાં ફેલાવી શકતી નથી. ત્યાં નીરક્ષરતાનું પ્રમાણ પણ ધણું જ છે. અને ભાષાનો પણ કેટલોક ભેદ છે એટલે આમ વર્ગના સ્ત્રી સમાજને જલ્દી પહેંચી વળવું મુશ્કેલ છે.

સ્ત્રીનનો શીક્ષીત સ્ત્રી સમુદાય આ અભણતાના શક્તિને દેશમાંથી મારી હાલવા માટે સુંદર પ્રયાસ કરી રહેત છે, અને તે સ્ત્રીનમાં આટલા બધા દીવસો સુધી આંતર-વીમડની યોજા સગાવી ચલુ રહી ન હોત તો તે દિશામાં એમણે અત્યાર સુધીમાં તો સંગીન પ્રગતિ સાધી હોત.

જાપાનમાં

જાપાન સ્વાધીન દેશ છે અને શાહીવાદી છે, એટલે ત્યાંની સ્ત્રીઓ પેત્રના સ્વાધીકારની ચળવળનાં સ્ત્રીનના સ્ત્રી સમુદાય જેવી ઉદામ જાણાતી નથી. અલગત જાપાનની સ્ત્રીઓ જુદાપુર્વકે કર્યો તો કરી રહી છે, પરંતુ તેમની બધી રીતો રૂઢિચુસ્ત છે. છતાં ૧૯૨૦ માં ત્યાં નવીન સ્ત્રીઓની મંડળી [New Woman's Association] સ્થપાઈ છે, તે મંડળના ઉદ્દેશ સ્ત્રીઓને માટે પુરોગામી સરખા અધિકાર મેળવવાનો

છે. એક વખત જાપાનમાં સ્ત્રીઓ રાજદ્વારી સગાઓ ભરી શકે નહિં કે તેમાં ભાગ લઈ શકે નહિં એવો કાયદો હતો, પરંતુ સ્ત્રીઓએ તેની સામે એવો પ્રખર વિરોધ ઘડવ્યો કે જેથી ૧૯૨૧ માં એ કાયદોમાં સુધારો કર્યો ત્યાંની સરકારનો છુટકો થયો.

પશ્ચિમવાસીઓ એમ માની જ એકા છે કે પુર્વના પ્રદેશમાં કોઈપણ જાતનું ઝડપી પરિવર્તન થતું નથી, આપણા દેશમાં [હીંદમાં] પણ રૂઢિચુસ્ત કોઈ પણ જાતની પ્રગતિને ધ્વંષતા નથી. ધ્વંષતા નથી એટલું જ નહીં, પણ તેવા પ્રત્યેક કાયદો તેઓ વિરોધ પણ કરે છે. તેમ છતાં પુર્વમાં સ્ત્રીશક્તિના જે ઝડપથી વિકાસ થઈ રહ્યો છે, તે જોઈને અમેરીકન સ્ત્રીઓની સંસ્થાઓનાં કાયદેશી ચક્રીત થઈને હકે છે કે, ઓહો! યુરોપની સ્ત્રીઓને જેટલો વિકાસ સાધતાં પાંચસે વર્ષ થયાં, તેટલો વિકાસ પુર્વની સ્ત્રીઓ છેલ્લી પચીસીમાં સાધી શકી છે.

૧૯૧૦ સુધી જાપાનમાં પત્નીને માટે 'ઓકુસામો' શબ્દ વપરાતો હતો. તેનો અર્થ 'ગૃહીણી' [જેનું ચક્રણ ધરતી ચાર દિવાસમાં પુરાઈ રહ્યું હોય તે] થતો, પરંતુ તે પછી ત્યાંની સ્ત્રીશક્તિના દબી-ખીંદુમાં એટલું બધું પરિવર્તન થયું છે કે, અત્યારે તો તેઓ આંતરરાષ્ટ્રીય મહત્વની વાતો વીચારે છે, અને વ્યવહારમાં, પ્રત્યેક ધંધામાં તેમજ પ્રત્યેક કાયદેશમાં પ્રવેશ કરી શકે છે. જાપાનીઝ સ્ત્રીઓમાં ત્યાંની ભવના વીશિષ્ટ હોવાને લીધે ખાસ કરી દાકનરી ધંધો એમને વધુ સડી ગયો છે. અત્યારે ત્યાં ૧૨૦૦ સ્ત્રી દાકનરો, ૪૫૦૦૦ નર્સે, ૫૦૦ દંતવૈદ્ય અને અનેક સ્ત્રીઓ દવા વેચનારો ધંધો કરે છે. છતાં જાપાનમાં સ્ત્રીઓને માટે કોઈપણ ધંધાના દ્વાર

અંધ નથી. ભાગની મોટરો સંકેતારી અનેક સ્ત્રીઓ ત્યાં છે, એક સ્ત્રી સ્ટીમરની કેબીન છે તે સ્ટીમર પણ તેની જ માલિકીની છે, મીસીસ સુઝીટી તો લક્ષ્મીપતી હતી. એખાનો વ્યાપાર એ ધણ જ મોટા પાયા ઉપર કરેલી હતી, ઉપરાંત નાણાંની ધીરધારનો પણ એને ધંધો એટલે મોટો હતો કે એની પેઢી બ્યારે પડી ભાગી ત્યારે જપાનના નાણા ખચરમાં ભારે ઉચ્ચલાપાયસ થઇ પડી હતી. છતાં એની એ

આવનાં કાપાણો ઉંચી દરજ્જાનાં અને અભ્યાસુ જન્ય હોય છે. તે કાપાણો, ઉપર ફ્રેન્ડી તાખનાર સમજી શકે છે કે ત્યાંની સ્ત્રીઓ જગતના પ્રજ્ઞા અને માનવ સમાજને લગતા વીષયોમાં પરાવાર રસ લે છે. રાજકારણ, ધર્મ, યુદ્ધ, સમાજશાસ્ત્ર, અર્થશાસ્ત્ર, શરીરશાસ્ત્ર, મુખાકારી, પ્રેમ, લગ્ન, જાતી, દેશપરદેશના રીત રીવાજો, તત્વાભેદ અને વર્તમાન જગતનાં માણસોના મગજમાં ઘોળાતા ખીજા અનેક ઉપયોગી વીષયોને

જપાનની સ્વતંત્ર સ્ત્રી-શક્તિ

પેઢીની નીચ્છલતા વ્યવસ્થાશક્તિની ખામીને લીધે નહીં, પરંતુ એના મોટામાં મોટા ચીન સાથેની લડાઇ જેવી સ્ત્રીની આભારી હતી એ કહેવું જરૂર છે.

એકલા ટાકીઓમાં જ સ્ત્રીઓ અને કુમારીકાઓ માટે વીસ માસીકા પ્રસીદ્ધ થાય છે. ત્યાં સેંકડે હપ દકા માણસો લણેલાં હોવાથી વાચનનો શોખ જપાનીઝ સ્ત્રીઓમાં ખુબ જ છે, અને તેથી વીચારોની ઝડપી પ્રગતિ કરી શકાય છે. સ્ત્રીઓનાં માસીકામાં

લગતી ચર્ચા તેમાં ખુબ્બા દીસે કરવામાં આવે છે.

જપાનીઝ સ્ત્રીઓનો આદર્શ કેળવણી, રાજકારણ, ઉદ્યોગ અને કામદાનાં ક્ષેત્રોમાં ખુરશો જેવું સ્થાન મેળવવાનો છે. 'ચારી-વાત્સ' (વિશ્વાવાકા)ને તેઓ કથમનાં દુર કરવા માગે છે, ઉપરાંત મદ્યપાન નીવેધ, યુદ્ધ નીવેધ, તંદુરસ્તી તેમજ કાર્યકુશળતા વગેરે બાબતો માટે તેઓ લડત કરે છે. જગતમાંથી યુધ્ધો ઓછાં થાય અને

જામુસી ખાતામાં તેમજ લગભગ બધા ધંધાઓમાં સ્ત્રીઓ નોડાયેલી છે. ચીનમાં સ્ત્રીશક્તિની આ હીલચાલ હજી લગભગ નવીન છે, તેથી આમવર્ગની સ્ત્રીઓમાં તેનો જોઈએ તેટલો પ્રચાર હજી થયો નથી, પરંતુ ત્યાંની લીપીના મુળાક્ષરોને વધુ સદા જનાવવાની હાલની યોજના પુરી થતાં જ એ હીલચાલ સામાન્ય વર્ગના સ્ત્રી સમાજમાં ઝડપી ગતિથી ફેલાવો પામશે એમ ધારવામાં કંઈ અજીગતું નથી. ત્યાં હજી સંદેશા વ્યવહારનાં સવવડાયાં સાધનો પુરતાં નથી, એથી પણ એકેક ચળવળને એકી વખતે સમસ્ત ચીનમાં ફેલાવી શકાતી નથી. ત્યાં નીરક્ષરતાનું પ્રમાણ પણ ઘણું જ છે. અને લાપાનો પણ કેટલોક ભેદ છે એટલે આમ વર્ગના સ્ત્રી સમાજને જલ્દી પહેંચી વળવું સુરેક છે.

ચીનનો શીક્ષીત સ્ત્રી સમુદાય આ અલાણ-તાના શક્ષસને દેશમાંથી મારી દહાવવા માટે સુંદર પ્રયાસ કરી રહેલ છે, અને જો ચીનમાં આટલા બધા દીવસો સુધી આંતર-વીચડની ઊળી સળગાવી ચાલુ રહી ન હોત તો તે દિશામાં એમણે અત્યાર સુધીમાં તો સંગીન પ્રગતિ સાધી હોત.

જાપાનમાં

જાપાન સ્વાધીન દેશ છે અને શાહીવાદી છે, એટલે ત્યાંની સ્ત્રીઓ ચેતાના સ્વાધી-કારની ચળવળમાં ચીનના સ્ત્રી સમુદાય જેવી ઉદામ જણાતી નથી. અત્રિત જાપાનની સ્ત્રીઓ જુરસાપુર્વક કાર્યો તો કરી રહી છે, પરંતુ તેમની બધી રીતો ફરીફાલ છે. છતાં ૧૯૨૦ માં ત્યાં નવીન સ્ત્રીઓની મંડળી [New Woman's Association] સ્થપાઈ છે, તે મંડળના ઉદ્દેશ સ્ત્રીઓને માટે પુરોગામી સરખા અધિકાર મેળવવાનો

છે. એક વખત જાપાનમાં સ્ત્રીઓ રાજદ્વારી સમાજો ભરી શકે નહિ કે તેમાં લાગ લાગ શકે નહિ એવો કાયદો હતો, પરંતુ સ્ત્રીઓએ તેની સામે એવો પ્રખર વિરોધ ઉઠાવ્યો કે જેથી ૧૯૨૧ માં એ કાયદામાં સુધારો કરેજ ત્યાંની સરકારનો છુટકો થયો.

પશ્ચિમવાસીઓ એમ માની જ બેઠા છે કે પુર્વના પ્રદેશમાં કોઈપણ જાતનું ઝડપી પરિવર્તન થતું નથી, આપણા દેશમાં [હિંદમાં] પણ ફરીફાલ કોઈ પણ જાતની પ્રગતિને ધમ્મજતા નથી. ધમ્મજતા નથી એટલું જ નહીં, પણ તેવા પ્રત્યેક કાયદાને તેઓ વિરોધ પણ કરે છે. તેમ છતાં પુર્વમાં સ્ત્રીશક્તિના જે ઝડપથી વીકાસ થઈ રહ્યો છે, તે જોઈને અમેરીકન સ્ત્રીઓની સંસ્થાઓનાં કાર્યકરો ચક્રીત થઈને કહે છે કે, ઓહો! યુરોપની સ્ત્રીઓને જેટલો વીકાસ સાધતાં પાંચસે વષ થયાં, તેટલો વીકાસ પુર્વની સ્ત્રીઓ છેકની પચીસીમાં સાધી શકી છે.

૧૯૧૦ સુધી જાપાનમાં પત્નીને માટે 'ઓકુસામો' શબ્દ વપરાતો હતો. તેનો અર્થ 'મુઠીણી' [જેનું ચકલ ધરતી ચાર દીવાલોમાં પુરાઈ રહ્યું હોય તે] થતો, પરંતુ તે પછી ત્યાંની સ્ત્રીશક્તિના દબ્બી-બીંદુમાં એટલું બધું પરિવર્તન થયું છે કે, અત્યારે તો તેઓ આંતરરાષ્ટ્રીય મહત્વની વાતો વીચારે છે, અને વ્યવહારમાં, પ્રત્યેક ધંધામાં તેમજ પ્રત્યેક કાર્યક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરી શકે છે. જાપાનીઝ સ્ત્રીઓમાં ત્યાંગની ભાવના વીશેષ હોવાને લીધે ખાસ કરી દાકનરી ધંધો એમને વધુ સરો ગયો છે. અત્યારે ત્યાં ૧૨૦૦ સ્ત્રી દાકતરો, ૩૫૦૦૦ નર્સો, ૫૦૦ દંતવૈદ્ય અને અનેક સ્ત્રીઓ દાદા વેચનારો ધંધો કરે છે. છતાં જાપાનમાં સ્ત્રીઓને માટે કોઈપણ ધંધાના દ્વાર

અંધ નૃપા. ભાગાની મોટાની લોકનારી અનેક, સ્ત્રીઓ ત્યાં છે, એક સ્ત્રી સ્ત્રીમરની કેપન છે તે સ્ત્રીમર મણુ તેની જ માલીકીની છે, મીસીસ સુઝીપ્રી, તે લક્ષ્યાધીપતી હતી. આખાનો વ્યાપાર એ ધણા જ મોટા પાંચા ઉપર કરતી હતી, ઉપરાંત નાણાંની ધીરધારના પણુ એને ધંધો એટલે મોટા હતા કે એની પેઢી બ્યારે પડી ભાગી ત્યારે જપાનના નાણા બજારમાં ભારે ઉચ-લપાથક થઈ પડી હતી. છતાં એની એ

આરનાં કપાણો ઉંચી-દેશનાં અને અબધાસુઝ બન્ય હોય છે. તે કપાણો ઉપર દુબી તાખનાર સમજ શકે છે કે ત્યાંની સ્ત્રીઓ જગતના પ્રેક્ષા અને માનવ સમાજને લગતા વીધયેમાં પાસવાર રસ થે છે, રાજદારણુ, ધર્મ, યુદ્ધ, સમાજશાસ્ત્ર, અર્થશાસ્ત્ર, શરીરશાસ્ત્ર, મુખાકારી, પ્રેમ, લગ્ન, જાતી, દેશપરદેશના રીત રીવાજ, ત્વચાભેદ અને વર્તમાન જગતનાં માણસોના મગજમાં ઘોળાતા ધીંગળ અનેક ઉપયોગી વીધયેને

જપાનની સ્વતંત્ર સ્ત્રી-શક્તી

પેઢીની નીચ્છલતા વ્યવસ્થાશક્તીની ખામીને લીધે નહીં, પરંતુ એના મોટામાં મોટા ચીન સાથેની લડાઈ જેવી સ્ત્રીનીને આભારી હતી એ કહેવું જરૂર છે.

એકલા રાષ્ટ્રોઓમાં જ સ્ત્રીઓ અને કુમારીકાઓ માટે વીસ માસીકા પ્રસીદ્ધ થાય છે. ત્યાં સેંકડે ૯૫ ટકા માણસે લણેલાં હોવાથી વાચનનો શોખ જપાનીઝ સ્ત્રીઓમાં ખુબ જ છે, અને તેથી વીચારોની ઝડપી પ્રગતી કરી શકાય છે. સ્ત્રીઓનાં માસીકામાં

લગતી ચર્ચા તેમાં ખુદ્ધા દીક્ષે કરવામાં આવે છે.

જપાનીઝ સ્ત્રીઓનો આદર્શ કેળવણી, રાજદારણુ, ઉદ્યોગ અને કાગદાનાં ક્ષેત્રોમાં પુરશે જેવું સ્થાન મેળવવાનો છે. 'ચાશી-વાચ' (વિશ્વાવાક)ને તેઓ ક્યમનાં દુર કરવા માગે છે, ઉપરાંત મદ્યપાન નાષેધ, યુદ્ધ નિષેધ, તંદુરસ્તી તેમજ કાયકુશળતા વગેરે ખાખતો માટે તેઓ લડત કરે છે. જગતમાંથી યુધ્ધો ઓછાં થાય અને

સ્વશ્રેષ્ઠ વસ્ત્રે શાંતીભર્યો સહકાર સ્થપાય એ તેમની ભાવના છે, સંતતી નીચમનની તેઓ હીમાયત કરે છે, સ્ત્રીઓ તેમજ પુરુષોને માટે નીતીનાં સમાન ધોરણુ તેઓ માને છે, અને પ્રત્યેક કાય વહેતું કે યોગ્ય પાર ઉતારવા માટે તેઓ પુવંની પ્રગતિને સુલભ એવી શાંતી તેમજ ધીરજથી આશાવાદને સેવી શકે છે.

હિંદમાં

હિંદુસ્થાનમાં સ્ત્રીશક્તી વીકસને પંથે પળી શકી છે. હજી તો ગયે જ વર્ષે તેણે સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામમાં ભઝવેલા ભાગ એટલા તાજે ઇતીહાસ છે કે જેના વર્ણનની જરૂર નથી. ગૃહીણી, ગૃહસ્થી કે પત્ની તરીકે ધરક્રમમાં ગુલામ રહેવા સીવાય સ્ત્રીઓ માટે શક્તી બતાવવાનું બીલું એક પણ ક્ષેત્ર હોય જ ન શકે, એવી માન્યતા-વાળાઓને તેમણે ધરના એરણમાંથી બહાર

નીકળી, લાડીઓ ઝીલવાની અને જેલ જવા સુધીની હિંમત બતાવીને માત્ર હિંદીઓને જ નહીં પણ સારી ચે આલમને તેણે હિંદી સ્ત્રીશક્તીનો અરોબર પરણાવ્યો છે.

તેમ છતાં હજી આ નગ્નતી આમવર્ગના સ્ત્રીસમાજમાં થોડી ઘણીએ પ્રવેશી શકી નથી. કેમકે હજી એકસોમાં અઢાણું બહેનો અશીક્ષિત છે. હિંદી સ્ત્રીઓમાંથી ઘણી જ ઘણી એટલી બહેનો રાજકારણ અને અર્થ-શાસ્ત્રને સમજી શકે છે, હજી તેમની દબીમયાઈ, ઘર અને કુટુંબની પેલી પાર લંબાય નથી, વાચનનો શોખ અત્યંત તાને લીધે ખીલી ન શકે, પણ જે બહેનો વાંચી શકે તેમ છે તેઓમાંનો ગોરા ભાગ નવલકથાઓની સીમા વટાવીને હજી બીજા વીષયો તરફ વળી નથી. શહેરાની નજર સમાજો સ્ત્રીઓથી ઉભરાય છે, પણ હજી સામાન્ય સ્ત્રીઓ કયા સીવાય ખીજે પુરુષો સાથે ભાષણ કે વ્યાખ્યાન સાંભળવા જવા-

હિંદી સ્ત્રીઓ પાકીરની લાડીઓ ઝીલવાની શક્તી પણ કેળવી છે.

ને રસ કેળવી શકી નથી. હજુ સ્ત્રીઓ વ્યવસ્થિત રીતે સ્ત્રીસમાજની ઉન્નતીની લડન માટે પુરતી સંસ્થાઓ સ્થાપી શકી નથી; પરંતુ હીંદી સ્ત્રીઓની પ્રગતી માટે નવીનયુગનો પુરુષસમાજ ખાસ સહયુક્તી ધરાવે છે અને તેમના માર્ગમાંથી કેટલી અડખીડીઓ ધીરે ધીરે દુર થતી જાય છે. ગોળમેજી પરીષદમાં સ્ત્રી સભ્યો નીમીને સરકારી તંત્રને પણ સ્ત્રીશક્તીની જાગૃતીનો સ્વીકાર કરવો પડ્યો છે; કાયદામાં સ્ત્રીઓને જે અન્યાય થાય છે તેમાં પણ કોઈ કોઈ સ્થળે સુધારા થવા લાગ્યા છે, અહીં પણ સ્ત્રી અને પુરુષ માટે નીતીનાં સમાન ધોરણની માગણીઓ થાય છે, છતાં શિક્ષણની સંસ્થાઓ સીવાય ખીમ ધંધાઓમાં સ્ત્રીઓ હજી પ્રવેશ કરવા તત્પર બની નથી. પરંતુ આવતાં દશ વર્ષોમાં એ હિંશામાં વીશેષ પ્રયત્ન થશે એવા સંભવ દેખાય છે ખરા.

આંતરરાષ્ટ્રીય જાગૃતી

એ તો વીના શંકાએ કહી શકાય તેમ છે કે સ્ત્રીઓમાં આંતરરાષ્ટ્રીયતાની ભાવનાની નવીન જ્યોતી સળગી ચુકી છે, અને એ જ્યોતી જગતની માનવજાતીના કંઠાણ માટે સર્વશેષ અગત્યની છે. પ્રત્યેક સંસ્કૃત દેશમાં રાષ્ટ્રવાદની સાંકડી દીવાલો

તોડવા તરફ સ્ત્રીઓની મહત્વાકાંક્ષા વલણ લેતી જાય છે. પહેલાંનાં કોઈ પણ સમય કરતાં વર્તમાન સમયે આંતરરાષ્ટ્રીય સંબંધ ખીંચવવા માટે સ્ત્રીઓ વધુ વાંચતી, વીચારતી, જાણતી અને રસ લેતી દેખાય છે. પ્રત્યેક વર્ષે દુનીઆના દુર દુરના પ્રદેશોની સ્ત્રીઓ કોઈને કોઈ પરીષદના રૂપમાં એકઠી મળે છે, અને આવી પરીષદોમાં હાઝરી આપવામાં પુર્વની સ્ત્રીઓ ખાસ આતુર રહે છે. પુરુષોને જે વાત સમજતાં વાર લાગે છે તે વાત સ્ત્રીઓ સહજમાં સમજી શકે છે કે, દુનીઆના પ્રત્યેક પ્રદેશની સ્ત્રીઓ એવે તો સમાન જ છે, તેમની જવાબદારીઓ પણ સરખી છે. જ્યારે આ જાતની કોઈપણ આંતરરાષ્ટ્રીય પરીષદમાંથી ભાગ લઈને સ્ત્રીઓ પોતપોતાના દેશમાં પાછી વળે છે ત્યારે તેમનામાં એ ભાવના વીશેષ પ્રબળ રૂપ લેતી દેખાય છે કે માનવ કુટુંબના વીંધઆપી વળુળોને તેઓ એક અગત્યનો ભાગ છે, અને સમસ્ત વીંધના પ્રશ્નો તેમજ તેમની ભાવનાઓ એક જ છે. રાજકારણી ક્ષેત્રોમાં પુરુષો જ્યારે કલક કંકસો ધટાડવા તૈયાર થતા નથી ત્યારે પુર્વ અને પશ્ચિમની સ્ત્રીઓ આમ આશા અને ભાવનાઓમાં એકબીજાને મળીને પુર્વ પશ્ચિમનો સંવાદી મેળાપ સાધવાની પ્રબળ કડી બનતી જાય છે.

માનવજાતી જે વર્તમાનમાં વીશેષ મુખ્ય સંપાદન કરતાં શીષે તો ભવિષ્ય આપો-આપ સુધરી જાય.

...

સ્વતંત્ર વીચાર સ્વતંત્ર ઇચ્છાને માર્ગે મનુષ્યને વાળે છે.

‘નવયુગ’ તરફની તમારી મમતા તમે એને માટે વાચકોનું નેટલું મંડળ વધારો તે ઉપરથી જ આંકી શકાય.

..

મેટામાં મેટા અને જુરામાં જુરા ભપતી લામણીઓ અજાનતામાંથી જ જન્મે છે.

વ વ લો—

બ બુ ચ ક!

સંખ્યા :

કુમારી
રાહીણી

સેતાન દુશાઉં

સુરત : સોમવાર, સંધ્યા સમય

પ્રિય મૃદુલા

તું છેડી સુરત આવી ત્યારે મારે તને એક ધણી જ રમુછ વાત કહેવાની હતી, પણ ખીન્ના બધાં કામમાં આપણે એટલાં રોકાઈ ગયાં કે હું તને એ વાત કરવાનું યાદ ન કરી ન શકી.

આપણે રોશન મુઘી સાથે હતાં અને રોશને આપ્યા પછી તારી મુબાહની ગાડી કોઈક કારણને લઈને મોડી પડી ત્યારે મારો બીચાર એ વાત ઉપાડવાનો હતો, પણ વેઈટીંગ રૂમમાં તને તારી કોલેગની મીઠ મળી અને તું એની સાથે ખીંચ વાતે ચડી

એટલે મેં તને પત્રથી જ એ રમુછ કથા જણાવવાનો તીર્થપ કર્યો હતો.

વાત આવી છે :

અહીંનો એક દોકરો મને ચકાવે છે, તું આ વાંચીને હસતી નહીં, અને રાહીણી છવનહર અપરીણીત રહેવા માગે છે, ત્યાં આ પ્રેમ વળી શયો? એવો ઉતાવળો બીચાર કરવા પણ ખેંચતી નહીં.

પેલા મને ચકાનારો મારી પાછળ મરી શીટ છે, એટલા કે એ બીચારો આખી રાત મારાં જ રામણાં લુવે છે, દીવસે પણ એને પ્રત્યેક વસ્તુમાં રાહીણીનાં જ હાથ ન થાય છે. એના જ ગ્રાન્દોમાં કદું તે એ બીચારો મારે માટે “મરી શીટવા તૈયાર છે.” મારા

‘ચરણની રજ યજ્ઞમાં’ એ “જીવનનું સાધક માને છે.” મારી સાથે “એક જ વખત હયાને હાસ્ય વળે તેટલી ધરાધ ધરાધને વાતો કરવા મળે, તોપણ” એને “સંસારમાં સદેહે સ્વર્ગ મળે તેમ છે.”

તને આ બધું વાંચીને હસવું આવશે. કમળ તારા તોફાની સ્વભાવ પ્રમાણે તું એમ કહી નાખીશ કે: “દોસ્ત, રોહીણી! ત્યારે હવે વીલંબ શા સાર કરે છે? ને ત્યારે સાર આટલી લાવના ખીલવી બેઠો છે તેને તું પસંદ કરી લે અને, એક મૌન-વાનના હૃદયની અધીષ્ઠાત્રી બની જવન મુખ અને સંતોષમાં નીગમન કર.”

મૃદુલા! એવા વીચાર કરવાની તારી મસ્તીખેર દેવ ઊભાથી વીધવાંતર કરીને પણ આટલું વચ્ચે લખવું પડ્યું, હવે મુગ વીધ્ય ઉપર આવીશ.]

મારા એ પુગલને મેં એક દીવસ જોયો, કહો કે એને જોવાનું સદ્ભાગ્ય મને પ્રાપ્ત થયું. અને એને દેખાવ જોઈને હું દીવાનખાનામાં ગઈ ત્યારે એકલી એકલી દશ મીનીટ સુધી હમ્મા જ કરી.

એ બીચારા ભક્ષા, પામર માણસની જરા યે ફેકડી કરવાની ઇચ્છા ન હોવા છતાં, અને મને એની પાસવાર દયા આવતી હોવા છતાં મારે કહેવું પડશે કે, એ ભયંકર વેવલા છોકરો જ હતો! જાણે જીવતું મુકું! પોતાને મૌનવાન કહેવડાવતા આવા વેવલાઓ હીંદમાં થોડા ધણા નહીં. પણ અનેક છે, અને તેથી જ સ્વરાજ હાય વહેંતમાં હોવા છતાં, પેલી લોકકથાની રજાચરણનું આભણું દુરને દુર ગયું હતું, તેમ દુરને દુર નાસવું જાય છે.

રોહીતભાઈને તો એ પામર છોકરાના ચીંચાવણાપણા માટે એક વખત એટલી રીસ થઈ કે તે તો કહે: “સાળાનું માથું જ.”

રંગી નાથું અને હાડકાં પાંસળાં એટલાં જોખરાં કરી નાથું કે, ફરીથી તોર નાંમ જ લેવાની હીંમત ન કરી શકે.” પણ મેં રોહીતભાઈને કંડા પાડ્યા. મેં એમને કહ્યું: “ખચીસ વંધ” પહેલાંના છોકરા જેવી તમારે આવી લાગણી રાખવી ન જોઈએ, તમારા જવાબોને તાકાત બતાવવાની હોય તો એવાં જીવંત મુદ્દાં સામે નહીં, પણ આપણી ગુલામીનાં બંધનો સામે. ભાઈ, એ મારી વાંસે દીવાનો બન્યો છે એવું બધે કહેતો ફરે છે છતાં મને એ બીચારા વેવલા, પામર જીવનની દયા જ આવે છે. દશવીસ વંધ પહેલાંની છોકરીઓની જેમ હું તેથી ચીડાતી કે ગભરાતી નથી. મને તો એ રમકડાંનાં વેવલાવેડાથી આનંદ થાય છે અને રમુજ મળે છે.”

“પણ એ છે કાણ?” એવું તું કંટાળીને પુછીશ. ખરું છે, મેં વાતને સળંગ કહેવાને બદલે જેમ તેમ કહેવા માંડી હવે સળંગ કહીશ લખું છું.

એનું નામ છે ભગવાનલાલ. એણે મારી ઉપર લખેલા પત્રમાં પોતાનો જ પરિચય આપ્યો છે, તે પ્રમાણે તો એનું વય ૨૨-૨૩ વર્ષનું હોવું જોઈએ, પરંતુ એનો દેખાવ જોઈને એનાં વંધ ઉપરથી ચીડ થકે. મુઠીભર હાડકાં, ભાગ્યે ૨૪ ઇંચની છાતી હશે, સાડા ચારેક ફીટ ઉંચાઈ, વજનમાં કદાચ જ ૮૦ રતલ હોય, છાતીમાં મોટા ખાડો, ક્ષયરોગીનું શરીર, આંખો અંદર ઉતરી ગયેલી, તેની નીચે કાળાં ડહામાં, ડાચાં મળી ગયેલાંને જડખાનાં હાડકાં ઉપર તરવરતાં, એ બધું આંખું હોય તેમ એક દાંતે ખાસ બંડ કરીને નીચલા હોંકને ઢાંટી દેવા કાયમ બહાર રહેવાનો પ્રયત્ન કરેલા! આવા વેવલા-બધુચકને માણસ જ કહી શકાય કે કેમ? એ જ મોટો પ્રશ્ન છે. એ હાલી ચાલી

શકે છે, શ્વાસ લઈ શકે છે, ખાઈ શકે તો હશે [નહીં તો હવે નહીં], પ્રણયની લાગણીમાં હવતો સળગી શકે છે, લખતાં વાંચતાં અને ગોઠવી ગોઠવીની પત્રો લખતાં જાણે છે, પણ એનાંમાં ચેતન, મર્દાઈ, હવંતપણું, નૌજવાનોને ઓગતી અકબી કંઈ ન મળે. ગરીબ ખીયારો વેવલો બહુચક. મૃદુલા ! સાચું કહું, મને એની એટલી દયા આવે છે કે, જો બાપાજી અને બાપરવાનગી આવે તો એના સંતોષની ખાતર મારે ત્યાં ધરકામ માટે નોકર રાખું.

ગયા વર્ષમાં એણે મારી ઉપર ઉપરા ઉપરી બે કાગળો, એના શબ્દોમાં કહું તો 'પ્રણય પત્રો' લખ્યા હતા, એ વાંચ્યા જેવા છે. યુજરાતી નૌજવાનોના નમુના કેવા હોય છે, તેનું જો એકદમ સંપ્રદાય મુરત કે મુબાઈમાં ઉભું કરવામાં આવે તો તે પત્રો એમાં અગત્યનું સ્થાન ભોગવે દેવા છે. તું અહીં હતી ત્યારે વખત મળ્યા હોત તો તને એ વંચાવત, એ તો રજા ખીયારો પ્રણયી, એટલે એને થોડીથી એણે જ સંતોષ થવાનો હતો ? રજા પસંદ જેમ મેં મને કહાડે સુધી મીયા માટે સંદેશો આપ્યો છતાં તેને સંતોષ ન થયો, તેમ મારા પર મરી શીટનારો ભગવાનસાલ આઠ દશ પાનાનો પત્ર લખે છતાં એને સંતોષ થતો નથી. એ પત્રમાંનાં અવતરણો ઉતારવા બેઠું તો પણ પાર આવે તેમ નથી. એટલે હું કામાં હું તને એનો સાર જણાવીશ. કેમકે તેણે પોતાની પ્રણયપત્રીકાઓમાં પોતાના હવનની ઝાંખી કરાવી છે !

તે મને એક પત્રમાં આમ સંબોધે છે :
 “મારા અધારમય હંવનાકાશને અજ-વાળતી પ્રીય ચંદ્રીકા !”

અને પછી લખે છે :

“મુરતના તમારી ચાતીથી બીન્ન ચાતીના એક અગત્યના નૌજવાનને તમારી ઉપર આમ પત્ર લખવાની ધૂટતા કરતાં જોઈ કદાચ તમને આશ્ચર્ય થશે, વખતે મારી ઉપર તમને ક્રોધ પણ થશે; પણ હું તમારો એવા પુનઃક હું કે તમારી ગમે તેવી લાગણીથી પણ મને તો સંતોષ જ થશે.

“તમે લાગ્યે જ જાણતાં હશે, પણ જો શેહીણી દેવી ! તમે મારા હૃદય મંદીરની પવિત્ર પ્રતીમા છો, તમે મારા રાજરાજેશ્વરી

—ઉપરથી મીટા, હૃદયસ્પર્શી સ્વર સંલગ્નાયો

હું મારા નોકર ભગવાનને બોલાવી રહી હતી.

છો. હું તમારો પ્રેમી છું, પુત્રક છું, ભક્ત છું અને એ આપની જ આત્માથી.

“આશ્વ” પામશે નહીં એ મુઠ્ઠરી! જીવનમાં એવા વીરલ પ્રસંગ આવે છે કે જ્યારે સ્થુલ ઇન્દ્રિયોને જ્ઞાન થાય તે પહેલાં હૈયે હયાનો સુખક આકર્ષાઈ જાય છે, આત્મા આત્મા સાથે એકાકાર બની જાય છે, એ વખતે નયનોની કાકાઓ એક જ દ્રષ્ટીપાતે ઘોઘાની શુદ્ધ વાણીમાં યુગ યુગ ચાલવા છતાં પુરી થઈ ન શકે તેવી વાતો કરી શકે છે.”

“એવો એક દ્રષ્ટીપાત તમે મારી તરફ એકદા ગોપીપુરાના એક રાજમાર્ગે જતાં જતાં કરેલો. યાદ આપું? તમે મારી આગળ ચાલતાં હતાં, હું તમારી વાંસે વાંસે આવતો હતો, તેવામાં કંઈક કારણથી અકસ્માત તમે પાછળ જોયું, તમારી દ્રષ્ટી મારી ઉપર પડી, એકએક કાકાઓના

કેમરા દ્વારા તમારી હામી મારા હૈયામાં હપાઈ ગઈ, તેવા જ અનુભવ મારે માટે તમને પણ થયો છે. એની હું ખાતરી ધરાવું છું, તેથી જ હું તમને આપણા પ્રણયની સાખીતી રૂપ આ પત્ર લખવાની હીંમત કરું છું.”

આ એના લાંબા પત્રનો. દુઃકમાં દુઃક સાર છે. તેમાં તેણે આ પ્રમાણે સંકીર્ણ કરી છે.

લી.
તમારો જ બની ચુકેલો
ભગવાન

શ્રુત્વા! મારા એ ‘ભગવાન’નો ખીન્ને પત્ર વળી એ કરતાં થે વીશેષ વીચીત્ર તેમ જ ચમત્કારી છે.

“પ્રિય,—આદર્શમુતી!”

એ સંબોધન પછી એ ખીયારો લખે છે:
“ગઈ કાલે એકએક સેતાન ફળાઆમંથી જનાંની તક મને મળી. સેતાન ફળાઆમંથી

પસાર થાઉં અને મારા હૃદયમંદીરની રાજસા-
ન્યશ્વરીના મકાન તરફ દૃષ્ટી ભરી ભરીને
મીઠા માંડપાં ન કરું એ કંઈ બને? ખીન્ન-
એને મન ભલે લુદાં દેવમંદીરો હોય, હું
તો સાચો ગ્રેમી છું અને મારું સાચું દેવ
મંદીર તે તમારું મકાન જ છે.

“ઓહો! શો ચમત્કાર! હૈયે હંથાના
દોરની શી વીણુત અસર? હજી તો હું પુરો
તમારી બારી તરફ જોઉં તે પહેલાં જ
ઉપરથી મીઠો, હૃદયસ્પર્શી સ્વર સંભળાયા.
રજરાજેશ્વરી! મને ભલે જોઈએ તો દીવાનો
ગણી કદાતે, એ મધુર સ્વર હું હવનભર
નહીં વીસરી શકું. ચડાળ અને ડાયકના
સ્વર સાથે હું એ મીઠા, મનમોહક સુરને
સરખાવું તો તમને અન્યાય થાય. કે
સુરખાસાની સીતારી સમો એ સુર હતો; કે
કીજરકંઠી યજ્ઞ કન્યાના સુકેમગ સુર સમો
એ સ્વર લકરી હતી. માનશો? અપારે ય
હું એ સ્વર લકરીની તરંગમાળામાં ઝુક્યાં
કરું છું.”

“મારા દાન મને દજો દેતા ન હોય તો
હું કહીશ કે તમે મને જ સંબોધન કર્યું
હતું તમે કર્યું હતું: “ભગવાન, અધ્યા એ
ભગવાન!” તમારા મુખમાં એ શબ્દો કેવા
શોભી રહ્યા હતા? જાણે કુંદનમાં જડેલી
હીરાકણ્ઠીઓ! ઓહો! તે વખતે ને ઓહ
ઉપર એ શબ્દો રમી રહ્યા હતા તેની અનેરી
શોભા શી ખીલી રહી હતી? એનું વણું
મારાથી થઈ નહીં જ શકે.

“અને બરાબર એ જ વખતે તમારી
દૃષ્ટી મારી તરફ ઢગવી અને મારો દૃષ્ટી-
દોર તમારી તરફ લંબાવો. બન્ને એક જ સાથે,
એક જ સામટાં બન્યાં. આપણી બન્નેની
દૃષ્ટીએ દૃષ્ટી મળી. બરસ, મેં સદેદે
સ્વર્ગ જોયું. મારા હવનનો એ ધન્ય પ્રસંગ
છે. અને મારું હૃદય ધન્ય થયું, અને જ

હું સમજી શક્યો કે હું તમને જે ભાવથી
ચાહું છું, તેવા જ હૃદયના સુકેમગ ભાવોથી
તમે ય મને ચાહો છો!

“અને ત્યારે હું એ પુણવાની હીંમત
કરી શકું ખરો. કે આપણું માનસીક
લક્ષની માફક સ્નેહલક્ષ ક્યારે કરી શકશે?”

ખીયારો એ બબુચક જે ઘટના માટે
આટલો ઘેરો થઈ ગયો, તે તો સાવ સાદી
વાત હતી. હું મારા નોકર ભગવાનને
ખોજાવી રહી હતી.

છતાં એણે છેવટે લખ્યું હતું.

“લી.

તમે જેના સ્નેહને સત્કાર્યો છે તે

ભગવાનલાલ.

તે પછી ધણી દીવસ સુધી એ માનવ-
પ્રાણી અદસ્ત થઈ ગયું હતું. પરંતુ તે
દરમિયાન તેણે સુરતના કેટલાક છોકરાઓમાં
એવી વાત ફેલાવી હતી કે, “રોહીણી મને
ચહાય છે અને અમારાં લક્ષનું નક્કી થવાનું
છે!” મૃદુલા! આ આપણો ગુજરાતનો
ખીજવાન!

તે પછી એકાએક છેલ્લા મહીનામાં મને
એ બબુચક તરફથી એક રજીસ્ટર પત્ર
મળ્યો. ધરના નોકરે એ પત્ર લીધેલો. તે
પત્ર તો એવો હતો કે આપણું આપણું
સખી મંડળ તે વાંચીને હસી હસીને યાદી
ગયું.

એ તો પડકાર પત્ર [અસ્ટીમેટમ] હતો!
તેણે એમાં મને નવું જ સંબોધન
કર્યું હતું:

“પ્રીય રોહીણી,

અને પત્રમાં બહુવચનને બદલે એક વચન
વાપર્યું હતું. તેનો સાર લેને જણાવી જાઉં:

“વહાલી રોહીણી, છેલ્લાં તારા મકાનની
બારીમાંથી તેં મને ખોજાવ્યો ત્યારથી મારો
એ નીશ્ચય જ થઈ ચુક્યો છે કે, તું મારી

અને મારી જે થઇ ચુકી છે. તારી કીકી-
ઓમાં ત્યારે મેં મારી પ્રતીમા. રમતો
નેમ્મ હતી.

“હમણાં હું મુંબાઈમાં છું. હવે આપણે
સ્વતંત્ર રીતે રહી શકીએ તેવી સ્થિતિમાં
હું છું. એથી તને આ પત્રથી જણાવું
છું કે, આપણા લખનું નક્કી કરી નાખીએ
તો કીક.

“અહીં તને ઝોળખનારા કેટલાક છોક-
રાઓને મેં આ વાત કરી ત્યારે તેમણે
મારી મસ્કરી કરી. તું મારી સાથે કદી
પણુ લગ્ન ન જ કરે એમ કહેતાં એમણે
મને કહ્યું: ‘લગવાનલાલ, રોહીણી તો ખી.
એ. વગમાં છે અને તું તો પુરો ચેટ્ટીક
પણુ થયો નથી.’ મેં એનો ઉકલ તેમને
આમ બતાવ્યો: “તેથી શું થયું? હૃદયના
શુદ્ધ પ્રેમીઓ શીક્ષણથી અસમાનતાને ભેતાં
નથી. છતાં હું મારી રોહીણીનો આગળ
અભ્યાસ અટકાવીશ, અને એ રીતે અમે
એ સમાન થઇએ તેવો પ્રયાસ કરીશ.

“હવે આ પત્ર છેલ્લો જ સમજાવે. મારાથી
વધુ વેખત હવે તારાથી વીખુટા રહેવાનું બને
તેમ નથી, માટે આ પત્રથી તને ચેતવણી
આપું છું કે, આ કાગળ મળ્યા પછી
એક પખવાડીઆની અંદર તું મારી સાથે
લગ્ન કરવા તૈયાર થા, નહીં તો પછી મારે
તને હમણેને માટે નીરાશ કરવી પડશે,—
એ પંદર દીવસની અંદર તારો હકારનો
જવાબ નહીં મળે તો આજીવન બ્રહ્મચારી
રહેવાનો મેં નીશ્ચય કર્યો છે.

લી૦

તારો જ

લગવાન”

શ્રીઓના પાછળયા પાછળ દીવાનાં બન-
નારાં આવાં માનવજાતિઓ. શુજરાતમાં કેટલાં
હશે? તને એમ નથી લાગતું કે આવા
કમઅકલ વેવલાઓને પુરેપુરા બનાવવા
માટે, એકાદ સરસ છટકું રચવાની જરૂર છે?

તારી જ

રોહીણી

મુખ એ જ સાચું કલ્યાણ અને દુઃખ
એ ખરેખરું અકલ્યાણ છે. એથી જ પ્રગ-
તીના પ્રત્યેક ભાગ માનવજાતિનું દુઃખ
ઘટાડી મુખ વધારનારા હોવા ભેદ્ય.

ભવિષ્યનાં ધર્મીક સંઘર્ષો કાષ્ઠ ધર્મ,
મત કે પંથોની વચ્ચે નહીં પણ પ્રત્યેક
જાતના આધ્યાત્મવાદની અને ટાંઠાની સ-
બ્યતાની સામે જ થવા સંભવ્યાં છે.

ધર્મ એ નીધનો તેમ જ કચડાચણ
ઓને તેમને કચડનારાઓ તરફથી ચોજવામાં
આવેલી સમાજરચના સહન કરી લેવાનું
શીક્ષણ આપનારી એક યુક્તી જ છે.

અદ્યત્ત વસ્તુને જુદી જવી તેમાં પાપ કે
શુભ નથી. તેના સંતોષકારક અને સાચા
પુરાવા રજુ કરવા તે કાયં ધર્મચાર્યોનું
અને શાસ્ત્રીઓનું છે.

સંસાર નો

ઉંખર ઝાળંગતાં—

: શ્રેષ્ઠ :

શ્રીમતી કમળાબહેન ખડયાં

પિયરનો પ્રદેશ છોડી સાસરીની રીઝામાં પ્રવેશનારી, સંસારમાં કૈમાયનો ઉંખર ઝાળંગી બુદ્ધિશ્રમને આંગણે ઉમેરી બહેનોને માટે કંઈક લખી શોકત્રયનું 'નવયુગ'ના નારીવીલાસના તંત્રી બહેનનું આમંત્રણ મળતાં, મેં મેળવેલા અનુભવ ઉપરથી મારી જીવાન બહેનોને જુદીજુદી તરીકે મને જરૂરની લાગેલી એવી વાતો લખવાની કૃત્તતા કરે છું, તેનો નર-દ્વીર ન્યાયે ઉપયોગ કરવાની મારી લક્ષ્યમય છે.

માતા પીતાને આંગણે હસતી, ખેલતી, રવનંત્રના અનુભવતી, પીયરીઓની મીઠી મમતા અને લાડકોટની લ્હાણ મ્હણતી કન્યાઓ, લગ્નનાં બંધનથી બંધાય ત્યારે એ જીવનપત્રોડે કેવો વીધમ લાગે છે, તે માટે વીવેચનની જરૂર નથી.

તેમાં પણ જેમને પરણીને પારકાં બનવા પરદેશ સમા પારકા ગામે જવાનું હોય છે, તેને તો સંસારની એ વસતી વારો ઝાળંગની કેવી લક્ષ્મી લાગે છે, તે તો અનુભવ વીના સમજ ન શકાય એવી ઘટના છે.

આત્મારની દશામાં લગ્ન સંબંધથી નેડાનાર કન્યાને શ્વસુરપક્ષના લગભગ કાંઈ પણ માણસની સાથે ઝાળખાણ હોતી નથી. અરે, જેની સાથે તે પરણે છે તે પુરુષ [કે યુવક] પણ તેને માટે દુનીઆના અનેક અગત્યના પુરુષોમાંનો એક હોય છે.

એટલે પરણીને પ્રથમ સાસરે સીધાવનારી કન્યાને પહેલી વખત તો છેક જ અગત્યના સ્થાનમાં અને અગત્યના મનુષ્યોમાં વસવા જવાનું થાય છે.

સ્ત્રીઓની એક તો સ્વાભાવીક શરમાળ પ્રકૃતિ હોય છે, તેમાં પણ આપણા સમાજની અનેક ન્યાતોમાં 'વદુ'ને માટે લાજ, શરમનાં અનેક બંધનો તૈયાર હોય છે. ઘણી ન્યાતોમાં યુધ્ધાતો રીવાજ હોય છે, તેવા રીવાજવાળી ન્યાતની 'વદુ'થી ત્રોરથી બોલાય નહીં, રસોડામાં પણ યુદ્ધક મોટે જમાય નહીં એવાં સખ્ત બંધન હોય છે.

આ સ્થિતિમાં અગત્યનાં માણસોમાં સમાસ કરતાં 'વદુ'ને બહુજ વીટબનાઓ પડે છે. જીવન તરસને પણ મારવાં પડે છે, ઉપરાંત ખીજ અનેક અગવડો વાપી પડે તે જીવિ.

હતાં આવી ભારે પ્રતીકુળતાઓને પણ અભણ, ઝોછાઝોલી; એકલાં ક્યાંય મુસાફરી કરવાના અનુભવ પીનાની હીંદુ કન્યાઓએ, છાત્રીય, આત્મસંયમથી નીભાવી લીધી છે. આ પ્રતીકુળતાઓ ઘણી વખત તો જોઈ કરતાં યે વધારે મુશ્કેલ હોય છે. પરંતુ મુશ્કેલીઓ વટાવવી એ તો હીંદુ ખંડેનો સહજ સ્વભાવ થઈ પડે છે હોય છે.

આ બધી કંઠશુદ્ધિઓમાં અનેક વખત સાસુ નેણુદોના પ્રત્યક્ષ તેમજ પરેક્ષ, મોટા કે નાના, સીતમો ઉમેરો કરે છે. ત્યારે તો બીનઅનુભવી, અજાણી બાળાની મુંઝવણનો પાર રહેતો નથી.

કેટલીક ન્યાતોમાં વળી આવે સમયે અનેક જાતની રૂઢીઓની ન બેઠી શકાય તેવી જાળી યુગાપલી હોય છે, તો વળી કુળવાન અકુળવાનના બેઠવાળી ન્યાતોમાં કરીયાવરના અને એવા બીજા નાના મોટા ઝગડા લગ્ન સમયે થતાં, તેવું બધુંજ વેર, પરણીને આવેલી કન્યા ઉપર દેવાનાં કાર-સ્થાનો તેનાં કુળવાન સાસરીયાંએ કરી રાખ્યાં હોય છે.

ઘણી ન્યાતોમાં લગ્ન પાંડી કેટલાંયે વર્ષ સુધી 'વહુ'ને ઘરમાંના કેટલાંયે હક મળતા નથી. કેટલીક ન્યાતોમાં અમુક વખત સુધી રસોડામાં જવાનો અધીકાર મળતો નથી, તો બીજી કેટલીક ન્યાતોમાં પોતાના પતી સાથે કાઠના દેખતાં વાત કરવાની છુટ નથી, તો વળી કાઠમાં પોતાના સંતાનને સુધ્ધાં બીજાંઓના દેખતાં રમાડવાનો અધીકાર માતા થનારીને સંપડતો નથી.

આવા તો અનેક સંત.પો અને પાતનાઓની કથાઓ લખી શકાય તેમ છે. પરંતુ ન્યાતો સુધી સમાજનું આખું યે બંધારણ ન ફેરવે અને તેવું કહેવર ન બદલાય ત્યાં સુધી સંસારને ઉપરે ઉઠેલી બહેનોને એ બધી

અગવડો હીંમત અને ધીરજથી સહન કરી, એ બધી અનેક વાંકાચુંકા અને પીકેટ રૂઢીઓમાંથી માર્ગ કચેજ છુટકો છે. અને તે મારે કાઠ પણ હીંદુ બહેનોને કશુંજ શીખવવું પડે તેમ નથી. અંગ્રેજી લશ્કરે મારેની કહેવત એક વખત વાંચી હતી તે કહેવતનો અર્થ એવો છે કે, “કાઠ

ઘણી ન્યાતોમાં ધુંધરાનો રીવાજ હોય છે.

પણ માણસને આખી કપડાં પહેરાવો એટલે વખત પડે તે પોતાની માતાની સમે પણ જોળી દેડવાની ના નહીં પાડે!” એ કહેવંતને ઉજાડાવીને હીંદુ 'વહુ'ને મારે ને નવી કહેવત બનાવવી હોય તો એમ કહી શકાય કે “કાઠ પણ કન્યાને પરણાવીને સાસરે મોકલાવો, એટલે સાસરવાસના તમામ સીતમોને તે સહન કરનારી બની શકશે.”

એટલે એ સંબંધમાં વીશેષ લખવાની જરૂર મને નજીતી નથી.

મળતાવડાં બનેા

સાસરે સીધાવતી બહેનોને સહુથી પહેલી મારી એ સલાહ છે કે, તેમણે મળતાવડા સ્વભાવનાં બનવું. ગમે તેવાં કઠોર માણસો પણ સામેથી મીઠાશનો અતુલ્ય થતાં નરમ બને છે. તેમનો સ્વભાવ ખાસ ન બદલાય, તો પણ જો આપણે તેમને આપણી સામે કઠોરતા બતાવવાનું કશું જ દારણુ આપીએ નહીં તો, તે આપણી સાથેના વર્તનમાં કંઈકે નરમાશ બતાવે છે, અથવા તો ઓછામાં ઓછાં કઠોર બને છે.

ઘણી બહેનો સાસરીયાં પોતાનાં સામેવાળાં છે એમ માનીને જ બેસે છે. તે એમની બુલ છે. જ્યાં સુધી એવો અતુલ્ય થાય નહીં ત્યાં સુધી તમારે એવું માની લેવાનું કંઈ જ દારણુ નથી. એમ કરવાથી તો ઉલટાં આપણે આપણા મારે હાથે કરીને પ્રતીકુળ સંલગ્ન બિલા કરીએ છીએ.

એવા કેટલા યે બનાવો મારા ધ્યાનમાં છે કે, જેમાં આ જાતની અગાઉથી બાંધી લીધેલી માન્યતાથી સાસરીયાં અને વહુઓની વચ્ચે લડાઇઓ જાગી ઊભે છે.

મળતાવડા સ્વભાવ એ મોટામાં મોટો સદ્ગુણ છે. એવી અનેક સરળ, સ્વદી અને ભરી બહેનો મેં જોય છે કે જે દીલમાં નીખાલસ અને પ્રેમાળ હોવા છતાં, મળતાવડા સ્વભાવની ખામીને લીધે, અમીમાની, અતડી વગેરે વીશેષણોને પાત્ર બની છે.

એક બહેનનું ઉદાહરણ ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે. તેનું કુટુંબ ઘણું જ નાનું છે. પત્ની, પુત્રી અને સાસુ બધાં સંતોષ અને

સમાધાનથી રહે છે. પરંતુ મળતાવડા સ્વભાવની ખામીને લીધે તે બહેન પોતાની સાસુ સાથે વીના કરણે અતડાં રહેતાં લાગે છે. જો કે તેમ કરવામાં એ બહેનનાં દીલમાં કશું ખાસ કારણ નહોતું, પરંતુ એમનાં મળતાવડા સ્વભાવની ખામીને લીધે તેમનાં સાસુને એમ લાગતું હતું કે, વહુ જાણી જોઈને તેમની તરફ બેકાળજી રાખે છે. એ બહેનને એમના પતીએ બહુ જ અગ્રહ કર્યો, ખીજા કશાની ખાતર નહીં તો પોતાની ખાતર સ.સુની સાથે હસતે મુખે, ખુશ્ખા દીલે વાતો કરવાની ભલામણ કરી, પણ પેલાં બહેનમાં મળતાવડા સ્વભાવની ખામીને લીધે છેવટ સુધી તેમનાથી પોતાના બહારથી દેખાતા અતડાપણાના રોગમાંથી છુટી શકાયું નહીં, અને વીના કારણે એમના કૌટુંબીક જીવનમાં કંઈપણ જ રહી ગયું.

ઉદારતા કેળવો

મળતાવડાપણાને નેટલી જ જરૂર ઉદાર સ્વભાવની છે. તમે શેરીમાં રહેતાં હો, મુખાષ જેવા શહેરના માળામાં રહેતાં હો કે એકાદ પરાના બંગલામાં વસતાં હો, તો પણ સ્વભાવની ઉદારતાની તમને જીવનમાં ઘણી જ જરૂર પડશે.

કેટલીક બહેનો સ્વભાવે બહુ જ સાંકડી અને કંજુસ હોય છે. તેથી તેઓ ઘરખર્ચમાં પૈસાની નગર કરે જો જ લાભ કરી શકતી નથી, છતાં પોતાના સાંકડા સ્વભાવથી તે સર્વ સ્થળે અપ્રીય થઈ પડે છે.

તમારા પતીનું સ્નેહી મંડળ વીપુલ હોય, તેના મિત્રો વારંવાર તમારે ત્યાં આવતા હોય, ઘણી વખત તેમને તમારા પતી જમવા બોલાવતા હોય, અનેક વખત તેઓને ચંદ્ર પીવા નોતરતા હોય; તમે તે વખતે એમને જમાડવાની કે ચંદ્ર પાવાની

ના તો ન જ પાડી શકે, છતાં જો તમે સાંકડા મનનાં હો તો ચઢામાં લગાર દુધ ઓછું નાખો, કે જોમાંથી વખતે મોટું ચઢાવો. એથી તમારા પતીના સ્નેહી-મીત્રોને જરૂર મોકું લાગે, અને તમારું બધું ખર્ચ તેમ જ મહેનત નકામાં જાય.

પરોક્ષમાંથી કાઢક બહેન થોડેક આરો, કે દુધ અથવા દહીં કે લીચા મથાણાં લેવં તમારે ત્યાં આવે, તેમને એ વસ્તુ આપવાથી તમે કંઈ ગરીબ ન થઈ જાઓ, પણ જો તમે સાંકડા મનનાં હો તો, પાડોશી તરીકે તમે એને એટલાંયે ઉપયોગી થવાની ના પાડો, તેમ કરતાં 'બહેન, હમણાં જ એ વસ્તુ થઈ રહી!' કહીને જુલું બોલો; એથી તમને પોતાને તુકશાન થાય, એટલું જ નહીં પણ પાડોશીઓમાં તમે અજખામણાં થાઓ અને તમારી જરૂરની વેળાએ તમને કાંઈ કામ ન આવે.

ઉદારતા એ કંઈ ઉઝાડગીરી નથી, તેમ તેવડ એ કંઈ સાધ નથી એ વાત માં મીસરતાં.

અને આવી ઉદારતા કંઈ આટલી જ બાંધતમાં બતાવી શકાય, છે એમ નથી ક્રિયામાં કે પડોશીમાં કાંઈ મોકું હોય તો તમે તમારા ઉદાર સ્વભાવને લીધે એને મદદગાર થઈ શકો, કાંઈના મનની મુજબથી પણ તમે એથી દુર કરી શકો. એમાં ખાસ તુકશાન કશું થાય નહીં અને તમારે માટે મોગમ સારી સુવાસ ફેલાય.

કેટલીક બહેનો એવી અનુદાર જોઈ છે કે, પોતાના શીનાપના કુટુંબના માણસોમાં કપડાં ઘેલા જેવી બાંધતમાં સાથુ જેવી ચીજ વાપરવામાં પણ મેદ બતાવે, કુટુંબમાં એકાદ દીપર કે નાનકડી નણુંદ હોય અને તેમની તરફ એનો પતી સમભાવ રાખે તો તે મનમાં ને મનમાં બગ્યા કરે, આથી એ બહેન પોતાને જ તુકશાન કરે. છે. કેમકે કૌટુંબીક જીવનમાં ઉદારતા એ તો પરસ્પરનો વ્યવહાર છે. છતાં સામે પક્ષ ઉદારતાનો જવાબ ઉદારતાથી ન આપે તો પણ તેમાં આપણે ખાસ કશું સુમાવવાપણું હોતું નથી. એ સુત્ર સ્વીકારીને ચાલવાથી છેવટે તો આપણને જ લાલ થાય છે.

શ્રી. કમળા બહેનની આ અગત્યની લેખમાળાનો વધુ ઉપયોગી લાગ આવતા અંકમાં જરૂર વાંચજો.

જોમ નવી, તાણ, લીલી કુંપોને સ્થાન આપવા માટે જુનાં પાકી ગયેલાં પાંદડાં ખરી પડે. એ કુદરતી ક્રમ છે, તેમ નવીન વીચારોને માટે સ્થાન કરવા જુના વીચારોને જરૂર અદ્રશ્ય થવું જ પડવાનું છે.

આસપાસનું વાતાવરણ સ્વચ્છ નજરે જોઈ શકનારાઓની એ ખાતરી થઈ જ સુકી છે કે સામાજિક કાંતી થવાની જ છે. તેનાં પગલાં સંલગ્નાય એટલે નજીક તે આવી પહોંચી છે.

સળગતો સંસાર

: સંપ્રદ કરનાર :

એક બહેન

દેશભરમાં સ્વતંત્રતાની માગણી થઈ રહી છે. છતાં સ્ત્રીસમાજને હજી પરાધીનતાની કસમી ખેડીઓમાંથી મુક્ત કરવા કોઈ તૈયાર થતું નથી. એ ઉપરથી એમ સમજવાનું નથી કે સ્ત્રીજાતી હવે વધુ વખત મૌન સેવીને ખેસી રહે.

વડોદરા યુવક સંઘ ઉપર થોડા સમય અગાઉ કેટલીક વીધવા બહેનોએ મદદની માગણી કરનારો અને યોતાને સાર સંગ-દીક્ષ સમાજ પાસે પુનર્જનના માર્ગ પ્રુક્ષા કરાવવા દીક્ષ પીગળાવનારો પત્ર લખ્યો હતો. તેમાંથી અગત્યના કેટલાક ફકરાઓ નીચે આપ્યા છે, તે વાંચવાથી વીધવા બહેનોની કળકળતી આંતરડીનો લાગણીવાળો સ્ત્રી પુરુષોને કંઈક ખ્યાલ આવશે.

એ બહેનો લખે છે :

અમે બાળ વીધવાઓ છીએ. અમારી ઉમર અત્યારે સત્તર વર્ષની છે હજી તો હમારે કેટલા દીવસ લેવાના છે. અમારાથી ખુદાર પણ નીકળી શકાતું નથી. કારણ કે આજકાલના લોકો કેવા ખરાબ છે. પ્રભુએ અમને ૨૫ આપેલ છે તેવું કરમ નથી.

.....

અમે માથાપના ધરે ઝોશીયાળા થઈને રહેલાં છીએ. અમારે તો બંધ તરફથી કેસ ખાવાના છે. માથાપ કહેશે કે અમે અજાણ્યો તો ગભરાઈને મરીએ છીએ.

.....

અમારા બાપ તો અમને રાંડ ખોડીઓ કહી વગર બોલાવતા નથી. મા તો અમારી: સાથે દરરોજ લડે છે. અમારાથી આવાં દુઃખો સહન થતાં નથી. અમારાથી અમારા માથાપના કે શબ્દો સહન થતા નથી. હંમેશાં: અમારાં લોકોનાં પાણી પાપ છે.

.....

અમે તો બહુ જ દુઃખી છીએ અમારું મન જાણે છે એક તો આજ કાલની દુનીયાં કેવી ખરાબ થઈ ગઈ છે. બીજું અમારું કોઈ રહેલ નથી, માટે લોકો બહુ જ પાછળ પડે છે જેટલા ધરડા માણસ છે તેટલા તો એમ કહે છે કે પુનર્જન કરવાનો રીવાજ કોઢો તો આપણું નાક: જાય. પણ હવે આજકાલના જમાનામાં ૨૦-૨૫ વર્ષની છોકરી કરીને લગ્ન કરે છે. તેમાં શો લાભ તે કરો કે વીધવાના ફરીથી લગ્ન કરો તે બધું એક જ છે. પણ મુરખા લોકો જરા સમજતા નથી.

.....

માટે અમે વીધવા બહેનો યુવકસંઘના આગેવાનોને હાથ ભેડી પીનંતી કરીએ છીએ કે આપે મહોલ્લે મહોલ્લે સભાઓ લરીને બહેનોને પીકેટીંગના કામમાં ધરતી બદલ કાલ્યાં તેમ તમે મહોલ્લે મહોલ્લે સભાઓ લરી પુનર્જનનો રીવાજ રાફ કરાવો. અમે આપનો ઉપકાર છંદગી પપત જુલોશું નહીં. આપ બહુદુર છો; પરવા નહી વગર વડોદરા શહેરમાં સરખસ કાંધુ.

અને પોતે જેવમાં ગયા હીન્દના માટે જેમ
બને તેમ તમે મહેનત કરો છો માટે
લાઠીઓ અમારા ઉપર દયા કરો તો સાફ.

.....

અમે આપને પ્રણામ કરી વીનંતી કરીએ
છીએ કે અમારા દુઃખમાં આગળ પડતો
ભાગ હો તો સાફ. આપ ધણા બહાદુર
છો તો જેના વીરા આટલા બહાદુર હોય
તેની બહેનો આવાં દુઃખમાં રહે, અમને
આશા છે કે તમે અમને આ દુઃખરૂપી
સમુદ્ધમાંથી તારશો. લાઠીઓ અમે અમારે

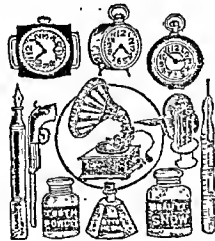
નામ આપતા નથી કારણ કે કોઈ જાણે
તો અમેને ઝાડે ચડાવે.
.....

લાઠીઓ, આ ગરીબ ગાય જેવી અબ-
ળાઓ ઉપર દયા કરીને આ કામની અંદર
કાળજી રાખીને કરશો. હવે ખીજ પત્ર
લખવા નાં પડે. મોટા શેઠોને મળીને પણ
આ કામ જેમ બને તેમ ઉતાવળે કરી
આપશો તો અમે આપનો આભાર માનીશું.
અમારા લખવામાં કરો ગુનો થયેલા હોય તો
માફી માગીએ છીએ.

સોનેરી તક! નીરાશા છોડી દો!!-આ બધી ચીજો ફક્ત રૂ. ૩-૧૫-૦ માટે મફત.

અમારા ધાધરનો મલમ, સધળા પ્રકારની નવી
યા જુની ધાધર ફક્ત બે વખત લગાડવાથી નાશુદ થાય
છે. એક સાથે એક ડઝન ડબ્બીઓ ફક્ત રૂ. ૩-૧૫-૦
માટે ખરીદનારાઓને ૧ રેલ્વે ટાઇમ ઇન્ડન્ટ પોકેટ
વોચ, ૧ જરમન 'બી' ટાઇમપીસ, ગ્રેન્ટી વર્થ ૫,
૧ નવી ડીઝાઇનવાળી ડમી રીસ્ટ વોચ, ૧ ફાઉન્ટેન પેન,
૧ પીસ્તોલ, ૧ ખીસાનો ચરખો (તક્લી), ૧ જર્મન
૧/૨ મી. શીવર થરમોમીટર, ૧ શીશી ઓટોસેન્ટ,
૧ શીશી ટ્યુપાઉડર અને ૧ શીશી બ્યુટી સ્નો, મફત
આપવામાં આવશે.

એક સાથે ૨ ડઝન ડબ્બીઓ ફક્ત રૂ. ૭-૬-૦

માટે ખરીદનારાઓને, રેકોર્ડ અને હોર્ન અને નીડલ વીગેરે સહીત એક જર્મન ગ્રામોફોન
આપવામાં આવશે, આ ગ્રામોફોનનો અવાજ એક સાધારણ મોટા ગ્રામોફોન જેવોજ છે,
પણ તે ૬" થી ૧૦" પ્યટ લઈ શકે છે એ કે સાઈઝ અને હોર્ન ધણાજ નહાના છે.
પેટ્રોલ અને ચોસ્ટેજ અલગ. ૧૯૩૧ સાલની ૩૬૬ પાનાની એક ગાયરી મફત મોકલવામાં
આવશે. લખો:—

ગ્રેટ ઇન્ડિયન સ્ટોર્સ, ડીપાર્ટમેન્ટ નં. ૨૦, બુરા બઝાર કલકત્તા.

Great Indian Stores, Dept. 20, Burra Bazar, CALCUTTA.

હિન્ડોચાની વખણાયલી શક્તિની દેવા

રેતરથંભક માત્રા

(૨૪૨૫)

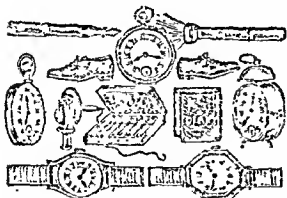

ચોકા સોનાના વરખ, અસલે નેપાળી કંસુરી, કેસર, ચંદ્રાદય રસ અને બીજા અનેક મુલ્યવાન વસાણાઓ મીશ્રીત આ ગોળાઓ લોહી. તથા ધાતુને સુધારી શરીર માંથી બોરી ગરમીને દુર કરી ખરી ગરમીને તાકાત લાવ છે. શરીર તેજસ્વી લોહીયાળ અને સત્તાવાળું બનાવે છે; નસોનસમાં નવી તાકાત આવે છે. કેવળ શુદ્ધ શરીરનાં હાડપીંજર જેવા મનુષ્યને પણ લોહા જેવા મજબુત બાંધા ના બનાવે છે. બળ-વીર્ય વધારી જઠરાગ્ની સુધારે છે. આ દેવાના સેવનથી ૨૦૦ તોલા દુધ અને ૨૦ તોલા ઘી સહેલાઈથી પચાવી ચકાય છે. કીમત ગોળા ૨૪ ની ડબ્બીના રૂ. ૧૦. નમુનાની ૧૦ ગોળાના રૂ. ૫.

હિન્ડોચા ફામ'સી, કાલબાદેવી રોડ, ભાંગવાડી સામે, મુંબઈ ૨.

અમારી રજુઆત માટે અન્યથા? એવી અન્યથા અમારી કીર્તિ વધારે છે.

૫ ઘડીયાળો, કેટલીક કીમતી ચીજો અને જોડાની એક જોડ મફત.

ગ્રાટોમાલ્ટી પુલોનો અર્ક અને સુગંધનો રાગ છે.

રમાવમાં થોડાંક ટીપાં નાખ્યાથી ૨૪ કલાક સુધી તમને આરામ અને આનંદ મળશે. એક શીશીના ૦-૬-૦. ૧૨ શીશી લેનારને (મુંદર પેટીમાં) રૂ. ૬-૧૨-૦ અને તેમને ૧ રેલ્વે ગજવાનું ઘડીયાળ (ચોક્કસ વખત માટે ૫ વર્ષની ગેરંટી) : હીરાની એક ખી, ટાઇમપીસ (નક્કર ૧૦ વર્ષની ગેરંટી લાંબી પર અનાવનરે આપી છે), વીજળીક ટાઈમ

બત્તી (મેટરી સાથે), એક ફાઉન્ટેન પેન, પુણું સ્વતંત્રતાની ચાવી (ગજવાના ચરખા) કે જે મોટા ચરખાથી વધારે કાંતે છે, ૧ સરસ ૧૯૩૧ ની ડાયરી ૩૬૬ પાના સાથે, એક જોડ ટકાઉ બનવાસ જોડા અને સાથે રેલ્વે ટાઇમ ડબ્બી ગજવાનું ઘડીયાળ તથા બે પહોંચીના મુંદર ડબ્બી ઘડીયાળ જેટ તરીકે અપાય છે. ચેસ્ટ પેટાંગ લુફું થશે.

નોંધ—જોડરે સાથે જોડાનું માપ લખજો. આ દેવાઓ વધારે એકજ માસ માટે છે. અંગ્રેજીમાં લખો:—

Royal Commercial Stores P. O Box No. 6776 CALCUTTA.

જયંત
ખર્ચા ૭/૩૦

‘પ્રીતીલીલાં વચનથી દીક્ષિ મેલને અપવર’

વર્ષ : ૩ જી.

અંક : ૬૬૦

છે વટે ગાંધીજીએ
વીલાયતને પંથે

::મુસિક મુનન::

સફરી જહાજમાં પ્રયાણ
આદર્યાં. અનેક મહી-
નાઓ મુધી આશા, નીરા-

તંત્રીસ્થાનથી

શાના ઝુપા ઉપર સહુને ઝુપતા રાખીને એ
મજબુરે આખરે સીમલાને શીખરેથી ચેત
સન્નીત્રાના આશીર્વાદ મેળવી, ખાસ ભારતી
પ્રેમીને મુ'બાઈ આવી 'રાજપુતાના'માં ખેસી
સમસ્ત વીચ્છની કુતુહલ વૃત્તીને હાલ દુરત
તો શાંત પાડી છે.

આપી, જનનને છેવટે
મુધી અચાનતાના અંધા-
રામાં રાખી, છેક છેલ્લી
ધડીએ 'હું' મુક્તાનાગાં
જઈ શકતો નથી' એવું
કહી 'મહાત્માજી વીલાયત જશે કે દુરત
હીંદો સ્વરાજતું' સત્ય મળી જ જશે' એવું
માની ખેસનારાઓને તેમણે અનેક વખત
નીરાશ કર્યા હતા.

પૂરતું અમે તો માનતા જ હતા (અને
અમારી એ માન્યતા આ કરંડીકાઓમાં

અગાઉ જણાવી પલ્લુ ગયા છીએ) કે, ગાંધીજી
વીલાયત ગયા વીના રહેવાના જ નથી.
કેમકે જો પોતે વીલાયતની મુસાફરી માંડી
વાળે તો, એમના પરદેશી મીત્રોને આઘાત
થાય તેમ હતું, લોડ અરવીનને બહુ જ
માફું લાગે તેમ હતું અને એમના સત્કાર
તેમ જ સન્માનની તૈયારીઓ કરી રાખ-
નારાંઓ નીરાશ બની જાય તેમ હતું. એ
બધાંનાં દીલ દુઃખવવાં તે ગાંધીજી જેવા
સમૃદ્ધ પુરુષને માટે બહુ જ મુશ્કેલ હતું.
તેમ ન બને અને વીલાયત પ્રયાણનો માર્ગ
સરળ થાય તે માટે મહાત્માજીએ દીલ્હીના
કરારતું પાલન કરવા ખાસ કરીને મહાસમા-
વાદીઓને અને સામાન્ય રીતે દેશના વીવીધ
પક્ષવાળાઓને પારાવાર આગ્રહ કરવો

હા પ્રથમ ખેંચાવી ખેંચાવીને મોડા
વર્ષતા વર્ષાદના આગમન પહેલાં
વાદળોની દોડદોડ, વીજળીના ચમકાર, અથ-
ડતા મેઘનાં ગજન ધાય. ઓ આગ્યો, ઓ
આગ્યો, એવી આતુર જનતાને આશા બંધાય
અને વળી એકાએક પવન ડુંકાવા માંડતાં
મુશળધારે તુટી પડશે એવી આશા આપ-
નારો વર્ષાદ, આતુર જનતાને નીરાશામાં
હુખાવી દઈને અદ્રશ્ય થઈ જાય, વાદળો
વીખરાઈ જાય, ગજન રમી જાય અને
વીજળીઓની પટાવ્યાળ અલોપ થઈ જાય
તેમ, ગાંધીજી જરૂર વીલાયત જવાના જ
છે એ જાતનું લમામ વાતાવરણ ખડું થવા
હજી, એ વાતાવરણના ભેર ઉપર સદાના
શોખીઓને તેજ મંદીના દાય ખેલવાની લક

ચાલુ જ રખ્યો હતો. પરંતુ ગાંધીજી ધારતા શું હતા અને નોકરશાહી કરતી શું હતી? એ ગડન પ્રશ્ન હતો. કચેકટરો અને કમીશનરો સાથેની મસલતો માટે ગાંધીજીને જે દોડાદોડી કરવી પડતી હતી તેથી એમના હૃદયમાં થતી વેદનાઓનો આછો ખ્યાલ જનતાને આગ્યો હતો જ, તો પણ પેલાદી એકાએ એમને વીલાયત જતા અટકાવવા માટે કેવી યુક્તિઓ આદરી હતી, અને કરાર પાલનમાં કેવાં અને કેટલાં વીંધો ઉભાં કર્યાં હતાં, તે તો નોકરશાહી સાથેતો પત્તવ્યવહાર પ્રસીદ્ધ થયો ત્યારે જ જનતા ગાળી શકી.

..

મુલતાન સ્ટીમર મહાત્માજી જેવા મુસાફર વીના જ્યારે મુખાબના એકાડપીઅર ઉપરથી ઉપડી ગઇ, ત્યારે ‘ગાંધી વીના ગોળમેજીયું ગાડું’ કંઈ અટકી પડવાનું નથી!’ એવા પોકાર ચારે તરફથી ‘વાનાદી એકાડ’ના એન્ડેશ ઇન્ડિઅન હાથાઓએ પાડવા શરૂ કર્યા, ત્યારે સાદાં માનવીઓએ માની લીધું હતું કે, હવે ગાંધીજી કહી વીલાયત જશે નહીં. ખુદ ગાંધીજીએ પણ કહ્યું હતું કે :

“ધાયુ” તો ઘણીનું જ થાય. અને એમાં જ શ્રેય હોય. વાઇસરોય સાહેબના જવાબમાં [ગાંધીજીએ માગેલા તપસ પંચનો ઇનકાર કરનારા] હું તો કશ્વરનો જ હાથ ભેડું છું.”

તેમ છતાં પાનુ અમે તો માનતા જ હતા કે, મુસ્લિમીગીરીએ ચડાવેલા એ બધા વરોળાઓ થોડા જ દડાડામાં શમી જશે અને ગાંધીજી વીલાયત તરફ ગમન દરશી જ. કેમકે મહાત્માજીને લંડન લઇ જવામાં જ સાત્તાજીયું શ્રેય છે, એવું બ્રિટનના પ્રખર મુસ્લિમો માનતા જ હતા. ગાંધીજીને લેન્ડે-

શાવરનો બોટો કરાવી દેવાથી જ બ્રિટીશ મુડીવાદીઓને માટે હીંદની સુસજ્જનીતી ચાલુ રાખવી શક્ય થઇ શકે તેમ છે, એવી બ્રિટીશ મુડીવાદીઓની માન્યતા બંધાઇ ચુકી જ છે. જે ગાંધીજીને વીલાયત લઇ જવાથી એમનો રવાયત સંધાવાની ખાત્રી ન હોત, તો પ્રતીષ્ઠાના મુદ્દાને આખર મુધી સુંથનારા બ્રિટીશ મુસ્લિમો ગાંધીજીની ‘ઇતીહાસ પ્રસીદ્ધ હક’ આગળ કડી પણ નમતું મુકવા તૈયાર થાય તેમ હતું જ નહીં.

. બીજી તરફ મહાત્માજી પણ ખનતી તકે વીલાયત તરફ દોડતા જતા તૈયાર હતા. તે માટે એમણે જેમ બોરસદની બહેનો ઉપર ગુજરેલા અત્યાચારની તપાસનો આગ્રહ અરવીન કરાર કરતાં પહેલાં જેમ છોડી દીધો હતો, તેમ દીલ્હીના કરારભંગની તપાસ માટેના ‘ત્રાહીત પંચ’ની માગણી સાવ મોળી બનાવી દીધી. મહાત્માજીએ જ્યારે યુનું કે અણુનમ નોકરશાહી જરા યે નમતું મુકે તેમ નથી, ત્યારે નોકરશાહીને પડકારવા, જનતાને વીશ્વાસમાં લેવા એમણે પત્તવ્યવહાર પ્રસીદ્ધ કરવાનો નીચુર્ય કર્યો અને કહ્યું કે :

“વીલાયત જઇ ગોળમેજીયું પરીપક્ષમાં ભાગ લઇ શકું એમ કરવાને સાર એક મનુષ્ય જટલા ઉપાયો યેજી શકે એ બધા જો મનથી, વાચાથી અને કમથી યેજ્યા હતા. એમ છતાં જે જવાનું નથી થયું તો હું અવશ્ય માનું છું કે તેમાં જ હીંદુસ્તાનનું ભવું છે.”

. પરંતુ હવે વળી પાછું જવાનું થયું છે, એટલે ગાંધીજી પણ અવશ્ય એવું માનતા થયા હોવા જ નેહએ કે, “આખરે મારે ગોળમેજીમાં જવાનું થયું છે, તો હું અવશ્ય માનું છું કે તેમાં જ હીંદુસ્તાનનું ભવું

છે.” ખરેખર મહાત્માઓના માર્ગે પ્રાકૃત મનુષ્યથી સમજી ન શકાય તેવા ગહન હોય છે. તેઓ ઘણી વખત નીકુર જણાય તેટલા કડક અને છે અને ઘણી વખત રેશમથી જે વીશેષ મુલાયમ લાગે છે. કવીએ તેથી જ ગાણું છે કે :

વન્ધીએ. કંઈણ અને પુષ્પથીએ કામળાં,
કા' જાણે મહાત્માનાં એવાંએ ચીત્તને ખરાં?

..

મહાત્માજીએ ‘મુક્તતાન’ની મહેમાની ન સ્વીકારી અને ‘ચામપુતાના’માં રવાના થયા તે દરમિયાન જની ગયેલા ખનાલો ઉપરથી નોકરશાહીની, એન્ડ્રો ઇન્ડીઅનોની અને ક્રીટનની મનોદશાનો માપ કાઢી શકાય તેટલાં સાધનો વીચારશીલ હીંદીઓને જરૂર સાંપડ્યાં છે. એ ઉપરથી દુકામાં એટલું જ તારણ તારવી શકાય છે કે :

[૧] હીંદી નોકરશાહીનું પોતાની એકલું નેટલું અણનમ ઇસ્ટ ઇન્ડીઆ કંપનીના યુગમાં હતું, તેટલું જ અક્ષક અને અણનમ આજે પણ છે. હીંદી ગરીબ જનતાને ભોજે, ફુલીબામાંની મોંઘામાં મોંઘી શેઠાઈને કિમ કે, સ્લદી નોકરો ખરી રીતે હીંદના આપણું માલીકા જ છે] હાથમાંથી સહજે સરકી જતા દે એટલા તે ભોગા નથી. એટલે એ વગેરે હીંદની સ્વતંત્રતાનાં માર્ગમાં પોતાની તીવ્રણુ શુદ્ધી સુખડે તેટલી તમામ આડખીડીઓ મુકવા આજે પણ જુના જમાના નેટલા જ તૈયાર છે.

[૨] વ્યાપારને રૂતે હીંદને નીધન ખનવી તાગડપીતા કરતા હીંદમાંના જોરા વ્યવસ્થા અને બગીચાવાળાઓ તેમ જ એન્ડ્રો-ઇન્ડીઅન હાપાના લહીઆ અને વહીવટીઓ હીંદને કદી પણ સ્વરાજ ન મળે તે એવા એટલા બધા ખુશી છે કે, તેમણે ‘ગદમાસ’ મહાસભાવાદીઓની સામે

લઢવા તેમ જ ‘પાદશાહ બહાદુર’ અને ‘સરકાર’ના નફોના સંરક્ષણ માટે ‘બહાદુર’ ગમડીઓની ‘પટ્ટન’ ઉભી કરવાની તજવીજે એક તરફ કરવા માંડી છે, બીજી તરફ સામ્રાજ્યવાદના સાથીઓનાં ટોળાં જમાવી, મદાસલાને ઝાંખી પાડવા અને ત્રીજી તરફ ક્રીડીશ બાહ્યગૌનો માલ હીંદમાં કાયમને માટે વેચાય તે અર્થે અંગ્રેજો તરફ ‘લગી લાવનારો ખીલવવાના સંધો’ રચવાની શરૂઆત કરી દીધી છે !

[૩] વીલાપતના શ્વેત મુત્સદ્દીઓએ હીંદની સાથે ખુબ જ કડકાઈથી કામ લેવાની મુણું તૈયારીઓ ગોળમેજી માટે અમુક જ પદના માણસોનાં ભરણુંથી શરૂ કરી હતી, અન્વીનના ઓર્ડીનન્સ-રાજને પણ મોટું માનનારા એ ક્રીડીશ બાહ્યગૌઓ, મેકડોનલ્ડની સામે બેયોનેટની અણીઓ ધરીને હીંદીઓને ‘દુકમ’થી વશ કરવાના શોખી વીત્તીગનને વાઇસરોય પદે ધકેલી દહને જ તેથી સંતોષ માન્યો નહીં, પણ સત્યાગ્રહીઓ સામે નોકરશાહીએ હીંદમાં ચલાવેલી તમામ આપણુદીઓ માટે કારે પાને મળું મારી આપનારા હીંદી વજીર મેનને ઉત્તલાવીને, હીંદ ઉપર સત્યામતીઓને નામે ગુલામીની પોતાની જાહેર જાહેરી રાખવાની મહેચ્છાવાળા સામ્રાજ્યવાદી સેમ્યુઅલ હોરને તે સ્થાને નીમીને, ગોળમેજીના કામને ઉધુ વાગવાની તમામ ચાલખાટઓ રખી ગયા છે. અને એ નવા હીંદી વજીર [જેને હીંદમાંના શ્વેત વ્યાપારીઓના આશીર્વાદો મળી ચુક્યા છે, અને એન્ડ્રો-ઇન્ડીઅન પત્રોએ જેમની ભલાઈનાં શુભગાન શરૂ કરી દીધાં છે, એવા સર સેમ્યુઅલ] સત્તાના સીંદાસને ચડતી વેળાએ જ, પોતાના પડેલા શબ્દો હીંદમાંની નોકરશાહીના નવા-મોટા તમામ સરયોનાં એકેકેક કામને મંજુર રાખવાની વાણીમાં ઉચ્ચારીને પોતાના બાજુ

વતંનની હીંદને પુરેપુરી ખાત્રી આપી ચુક્યા છે જ.

આ બધું સ્પષ્ટ રીતે બતાવી આપે છે કે, હીંદુસ્થાનને સ્વતંત્રતા મળે તે માટે બ્રીટનનાં તમામ તત્ત્વો નારાજ છે. એ નારાજીની પાછળ જે લય'કર ઇતીહાસ રહેલો છે તેનાં તેષબંધ તેટલાં ઉદાહરણ આપરીશ સ્વતંત્રતાનો ઇતીહાસ આપે છે. અને તેનું આજુ' દક્ષિન 'બદમાસ સત્યાગ્રહીઓ' સામે મપદાને જગમાં ઉતરવા 'બદાદુરોની પદ્મટન' ઉભી કરવાની 'દાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડીઆ' જેવાં પત્રો દ્વારા જાહેરાત કરનારા એંગ્રેડીની જાહેર હીંસાચાલમાંથી સાંપડી શકે છે. [લુઓ : 'દાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડીઆ'ના તા. ૨૧ : ૮ : ૩૧ ના મુ'બાઇની આવૃત્તીના અંકનું પાનું ૮] એટલે અંગ્રેજો ગોળમેજીની આસપાસ ખેસનારાઓની દલીલખાણથી કે જાહેરાતથી ખુશ થઇને હીંદને સ્વરાજ પરખાવી દે તેમ નથી, એ વાત પ્રત્યેક હીંદીએ બરાબર સમજ લેવી એ જરૂરનું છે.

∴

ગોળમેજીથી હીંદનું કંઈકે કંઈક કયાણ
યશો એવું માનનારાઓએ સદુથી પડેલાં એમાં ભાગ લેવા હીંદમાંથી વચ્છાવેલો ભરી ભરીને ધકેલેલા સમયોનું જગ વર્ગીકરણ કરી લેવાની જરૂર છે. આ દેશમાં સદુથી વધુમાં વધુ વસતી ખેડુતોની છે. એ ખેડુતોને એક પણ પ્રતીનીધી ગોળમેજીમાં નથી. ત્યારે તેમનાં સત્ત્વ ચુસનારા જાગીરદારોનું એમાં ભરણું ભરી દીધું છે ! દેશી રાજ્યોની આઠ કરોડ જેટલી જનતાની વતીથી ખોત્રનાર ત્યાં કોઇ પણ નથી, ત્યારે પાંચસો-છસો રજવાડાંના દગડાજાધ પ્રતીનીધીઓને ત્યાં એકા કરવામાં આવ્યા છે ! સંયુક્ત મતાધીકારની માગણીમાં માનનારા હીંદના કરોડો મુસલમાનોની વતીથી

મહામુશીબતે એક સમ્યક્ સ્વીકાર થયો છે, ત્યારે કદર કેમીવાદીઓ અને અન્ય મુ'ટ. લુનીના હીમાયતીઓની સંખ્યામાં ઓર વધારો કરવામાં આવ્યો છે ! હીંદના પચીસ લાખ કામદારોમાંથી માત્ર મવાળપક્ષના કામદારોના બે પ્રતીનીધીઓને ખોલાવવામાં આવ્યા છે, [જિમ્મી ઉપર કામદારોના મોટા ભાગનો જગ પણ વીચાર નથી] ત્યારે ઉદામવ.દી કામદારોના અવાજને યુગળાવી મારવાની બાજુ ખેત્રવામાં આવી છે ! એવી જ એક-પક્ષી ગોઠવણ દલીલ વગરે માટે પણ આજુ રા મવામાં આવી છે.

આની સામે કોઇકે દલીલખાજ કદાચ એવો દાવો કરશે કે, મહાત્માજી એકલા છે તે કામદારોને માટે, ખેડુતોને માટે, દેશી રાજ્યની પ્રજાઓ માટે અને દલીલ વગરે માટે પુરતા છે. પરંતુ એ દલીલ લુપ્ત છે, આલી ન શકે તેવી છે. તે એટલા જ માટે કે, સામા પક્ષના પ્રતીનીધીઓની ગોઠવણ અને ભરણું લેતાં, તે પક્ષની સારેની જનતાનો અવાજ રજુ કરવા માટે સ્વતંત્ર સમયો લેખે જ. તે મહાસભા ખેડુતો, કામદારો અને દેશી રાજ્યની જનતાના પ્રતીનીધીત્વનો દાવો કરતી હોય, તે પક્ષી હીંદમાં દેશી રાજ્યોની પ્રજા પરીપદો, દ્રેષડ યુનીયન કોંગ્રેસો, કોસાન સભાઓ વગેરેનું અસ્તીત્વ હોવું ન ધટે, અને વળી મહાસભામાં શ્રદ્ધા રાખનારા રાષ્ટ્રમતવાદી મુસલમાનોના પ્રતીનીધીઓ નીમાવવાની માયાકુટર્મ પણ પડવું ન ધટે. છતાં તેમ થયું છે જ, અને તેટલા માટે જ અમે ઉપર બતાવ્યા તે પક્ષનો મુકદ્દમો રજુ કરવા માટે તેમના સ્વતંત્ર પ્રતીનીધીઓ મોકલવાની અનીચાય જરૂર લેવી થાય છે જ.

આ મહત્વની ખાત્રી ગોળમેજીમાં છે, તેથી ગોળમેજી તમામ હીંદીઓનું હિત જોઈ સાધી શકાય તેવા સ્વરાજનો વીચાર કરવા અસમર્થ છે.

ગાળમેશની ખીણ, આમીનો વીચાર-
કરીએ તો અગાઉ પહેલી ગાળમેશ
પછી થયેલી ગોઠવણો અને તેમાં ગયેલા પ્રતી-
નીધીઓને અપાયલાં વચનોનું પાલન થયું
છે કે કેમ તેનો વીચાર કરવાની જરૂર છે.
અમે કહીએ છીએ કે એ બત્તર્તી અપાયલાં
વચનો તોડવામાં આવ્યાં છે. મહાસલાએ
ગાળમેશમાં ભાગ લેવાનો દ્વાર કયો ત્યારથી
સારા થે ખીટીશ તંત્રની મનોદશામાં એક
પ્રકારના લયનો કે ધીક્કારનો પલટો થઈ
ગયો, ત્યારથી પ્રતીનીધીનાં મુઠાંને યજ્ઞજ્ઞની
ખાણ શરૂ થઈ, અને પહેલી ગાળમેશનું
કામ ખલાસ થવા પછી પુરત જ હીંદમાં
જે ખીટીશ પ્રતીનીધી મંડળ મોકલવાનું
હતું, તે ન મોકલાવીને ખીટીશ સરકારે
વચનનો ભંગ કયો જેની ફરિયાદ જુલાઈ
મહીનામાં જ્યોર્જ લેન્સપરીના પ્રમુખપણા
નીએ, આમની સલાતા ત્રણે ૫ પક્ષના સલા-
સકો સમક્ષ લંડનમાં ભાષણ કરતાં નવા-
નગરના જામ રજીજીત જેવાઓએ પણ કરી
હતી. તેમણે કહ્યું કે :

“હીંદની વતમાન મુશ્કેલીઓનું એક
કારણ તો ગાળમેશની ખેડક પછી, તમે જે
પ્રતીનીધી મંડળને હીંદ મોકલવાનું અમને
વચન આપ્યું હતું તેમાં તમે નીબૂળ ગયા
તે છે.”

ખીજો વચનભંગ રાષ્ટ્રીય પક્ષના મુસલ-
માનોને પુરતા પ્રતીનીધીઓ નહીં આપ-
વામાં થયેલો છે. જુની કામદાર સરકારના
એક પ્રધાન લેન્સપરીના પત્ર ‘ન્યુ લીડર’ની
તંત્રી નોંધમાં લખવામાં આવ્યું હતું કે :
[તા. ૩૧ : ૭ : ૩૧ ના અંકમાં] “હીંદમાં
ચોલાની ઉપર થઈ રહેલી ટીકાઓ ઉપરથી
તોલ કરીને મી. વેન્ડુક જેને ગાળમેશમાં
વધારે પ્રતીનીધીઓ આવે તેવી ગોઠવણનું
ડહાપણલયું પગલું તેણે લયું છે કે ભર-

વાની તૈયારીમાં છે. ગાળમેશમાં ભાગ લેવા
માટે પ્રાગતીક વીચારના એ મુશ્કેલીમ પ્રતીની-
ધીઓ સર આલી ઇમામ અને ડો. અનસારીને
આમંત્રણ આપ્યાં હાગે છે. તેઓ ટ્રામી
ચુટણી રદ કરવાની ખાખતમાં મહાસલાને
પડખે ખડા રહ્યા છે. અને જ્યાં મુધી એમ
ન થાય ત્યાં ‘મુધી હીંદમાં પ્રબળમતવાદ
ફાવી શકે તેમ નથી.” આમ છતાં પાછ-
ળથી સીમલામાં ડો. અનસારીની સામે
પડદા પાછળથી સુત્ર સંચાલન કરનારાઓએ
વીરોધ ઉઠાવ્યો, અને તેથી તેમની લગભગ
નજી દરી ચુકેલી પસંદગી મુલતવી રહી.

આવી જ રીતે હીંદી વ્યાપારીઓનાં હિત
જેવા માટે ત્રણ પ્રતીનીધીઓની પસંદગી
કરવાનું અરવીનના સમયમાં વ્યાપારીઓને
વચન અપાયલું, છતાં તેનો ભંગ કરવામાં
આવ્યો. તેથી હીંદી વ્યાપારીઓનો એક
પ્રતીનીધી ગાળમેશમાં નહીં, ત્યારે ગોરા
વ્યાપારીઓના પ્રમાણમાં પુષ્કળ પ્રતીનીધી-
ઓને વીધાયતી વડાણમાં મોકલવામાં આવ્યા
છે, એટલું જ નહીં પણ જેઓ સ્વભાવથી
જ હીંદના હિતશત્રુ અને સાત્રાન્યતા સાથી
છે એવા સર માર્કેકેલ દ્વદાભાઈ જેવાઓને
ખીટીશ સંબંધની હીમાયત કરવા માટે
પસંદ કરવામાં આવ્યા છે!

આ વચનભંગનો છતીલાસ ગમે તેવા
શ્રદ્ધાળુઓના દીલમાં પણ શંકા જન્માવવા
માટે પુરતો જ છે. તેમાં વળી હીંદી વંઝી-
રમાં થયેલા પક્ષો નવો ઉમેરો કરે છે.
કરેલાતી કામદાર સરકાર કરતાં નવી ‘સંયુક્ત
રાષ્ટ્રીય સરકાર’ દેખાતી રીતે સાત્રાન્યવાદ
અને મુડીવાદની જ ખાંસ હીમાયતી છે. અને
જ કામદાર સરકારના તંત્રમાં દીલ્હી કશરના
ભંગની તપાસ આપવાની વાતનો ઇનકાર
કરવાની નોકશાહીની રીતેથી કંટાળી
ગાંધીજી જેના શ્રદ્ધાળુ સંતને પણ લખ્યું
પડ્યું હતું કે :

“આ અર્થાને અંતે સરકારનું જે વસતુ દેખાઇ આવ્યું છે એ સુચવે છે કે આપણને સરકારને હાથે જ સ્વચ્છ મળવાનું હોય તો સ્વચ્છ હતું દુર છે. જે સરકારી અમલદારો પોતાના કાર્યોની તપાસ સરકારી તંત્ર નીચે નીમાયેલી અદાલતની પાસે પણ કરાવવા આજે તૈયાર ન હોય તે પોતાના હાથમાંથી કાંઈ અમલ છોડી દેશે અને તેનો ચાલુ પ્રમુખ હાથમાં મુકી દેશે એમ માનવું મને તો ગંભીર ભોળાપણુ જ લાગે છે.” [‘નવચ્છવન’ તા. ૨૩ : ૮ : ૪૧]

તો જોઈ ગાંધીજીને ‘નાગો ફાર’ માની તેમની સાથે સખત હાથે કામ લેવા અને મહાસત્તા તરફ ખુસ્તી રાખવડ રાખવા દડા પ્રતીક જન્યા છે, તેવા સામ્રાજ્યવાદી કેન્દ્ર-સ્વેચ્છાના પાસેથી હીંદ વીશેષ આશા શું રાખી શકે ?

∴

ગો માસાના સાગરનાં તોફાની પ્રયંડ મોજાં વચ્ચે ઝોલા ખાતી ‘રાજ-પુતાના’ મહાત્માજીને લઇને લંડન તરફ ગતી કરી રહી છે, તેવી જ ઝોલાં ખાતી સ્થિતી રાજકારણનાં તોફાની તરંગો વચ્ચે ઉછળી રહેલા હીંદ સ્વરાજની છે. ‘મુઘલના’માં મુસાફરી કરવાની મહાત્મા-જીએ જે દારૂસર ના પાડી તે તપાસપંચનો ગાંધીજીને આગ્રહ નોકરશાહીના અણનમ દેવાને પુરેપુરા નમાવી શક્યો નથી. તેમાં મહાત્માજી માટે અંગત તેમ જ મહાસત્તાની પ્રતીક્ષાનો પ્રશ્ન હતો, નોકરશાહીને બીજી તરફથી પોતાની પ્રતીક્ષાને સચવી રાખી મહાસત્તાની પ્રતીક્ષાને ધુળ ભેગી કરવી હતી. જન્મે પદ સામસામે અણનમ ઉભા હતા. મહાત્માજીનો મુદ્દો સાવ સરળ અને

સમુક્તીવાળો હતો, છતાં નોકરશાહી છેવટ સુધી પોતે નમતું મુકવા તૈયાર ન હોય તેવો દેખાવ કરવા માગતી હતી. બ્રિટનની આથી કંઈક અમલ, બેકારીનો મુશ્કેલ પ્રશ્ન, વ્યાપારનો નાશ અને મુડીવાદના ડગમગતા પાયા એ બધા સંજોગોમાં મહાસત્તાની સામે અંધકાર કરવા જેવી દશામાં અત્યારે બ્રિટન નથી, તેથી ગાંધીજી સાથે નમતું મુકવા વીના બ્રિટીશ મુસ્લિમોથી સાથે તેમ હતું જ નહીં, તો પણ મહાત્માજી જેવા સાધુ પુરુષે હદ કરતાં વીશેષ નમ્રતા બતાવી અને નમતું મુક્યું. તેને પરીણામે લોડ વીલીંગ્ટન અને તેના સલાહકારોએ મહાત્મા-જીના તપાસપંચને માત્ર બારેલી તાલુકાનાં ૧૧ ગામ પુરતાં સંદેશીને જ અને તે તપાસ પણ એક ગોરા સીવીલીયનની મારફત ચલાવવાની બાજુ બેલીને તેમને સંતોષ આપ્યો છે, અને તેમ છતાં ગોળમેજીમાં પહોંચી તકે દોડી જવાના વીચારે સ્તંભરતો સમય હાથમાંથી સરકી જતો હોવાને લીધે મહાત્મા-જીએ મહાસત્તાની વતીથી માંડવાળ કરી છે. એટલે ગાંધીજીએ જ દોરેલી વીચારશ્રેણી પ્રમાણે જોતાં, આવી નાનકડી અને સાવ ન્યાયી બાબતમાં જ નોકરશાહી સફળ નમતું મુક્યા : માટે પણ ગાંધીજીને સીમલા ને સાબરમતી વચ્ચે ખુબ દોડદોડ કરાવે અને છતાં રૂબી-આને બદલે ચાર આના લઇને મહાત્માજી સંતોષ મેળવે, તો સ્વરાજની બાબતમાં લંડનનું પોલાદી ચોકડું હીંદને કેટલો બધો ત્રાસ આપશે એનો વીચાર કરવા જેવો છે. પણ જો મહાત્માજીની સમવાન-ટતીએ સીમલામાંથી મળેલા ચાર આના લઈ બાર આના જતા કર્યાં, તેમ લંડનમાં કરવા એમને પ્રેરશે તો એમનામાં સંપુર્ણ શ્રદ્ધા રાખનારાએ બાકીના બાર આના મેળવવા શું કરશે ? એ પ્રશ્ન અગાધનો છે. એનો જવાબ આપવાને બદલે મહાત્માજીએ

સ્ત્રીમર પર જતા પહેલાં, આઝ.દ મેદાનની સલામાં, જનતાની લાગણી સાથે રમત રમતાં માત્ર એટલું જ કહ્યું કે: 'તો તમે મારો ત્યાગ કરો. અરે, એટલું જ નહીં' પણ તમે મને મારી નાખશો તો પણ હું તે કમને અહીં સંક્ર માનીશ.' પણ રાજ-કારણમાં આવા ગોળ ગોળ જવાબ કામ ન આવે. પરંતુ આજ તો એ જવાબે ગાંધી-જીએ હિંદના શ્રદ્ધાળુઓને પારાવાર ખુશ કરી દીધા છે!

∴

બેકરીના પ્રશ્ન ઉપર જ બ્રીટનની કોઇ
પણ સરકાર પડશે, એમ કહેનારાઓ આખરે સાચા ઠવા છે, પરંતુ રામ્સે મેક-ડોનલ્ડ કમદારોને દગો દીધા વીના રહેવાનો નથી એવું બીજા બાખનારાઓ તો તેથી પણ વીરોધ સાચા ઠવા છે. અમે તો હમેશાં કહેતા અને માનતા જ આવ્યા છીએ કે, જુના રામ્સે મેકડોનલ્ડમાં અને નવા રામ્સે મેકડોનલ્ડમાં ફેર પડી ગયા છે. જ્યાં સુધી તે સત્તાના સીંદાસને ચઢીને સામ્રાજ્યવાદના રક્ષણે રક્ષીએ બન્યો નહોતો, ત્યાં સુધી તેને આ જીવનમાં જ સમાજવાદને સાચો પાડી જતાવવાની મહત્વ કંદિશ હતી. પરંતુ સામ્રાજ્યવાદી સીંદાસન ઉપર અરૂઢ થયા પછી તેણે પોતાના જુના સીંદાસને તેમ જ જુના સાર્થાઓને દગો દઇને છોડવા માંડ્યા હતા, અને શાહી-મુડીવાદી મીત્રોનું તેમ જ તેમના સીંદાસોનું શરણું શોધવા માંડ્યું હતું. હવે તો તેણે ખુશ્કી રીતે મુડીવાદનું શરણું સ્વીકાર્યું છે અને મજુર પક્ષનો તે કંટો શત્રુ બન્યો છે. નવી સરકારના વડા વજીર તરીકે હવે તે જ્યારે પાર્લામેન્ટના સીંદાસન સમક્ષ ખડો રહીને, પોતાના જુના સાર્થાઓ અને જુના સીંદાસોની સામે દલીલબાજીની ભડીમાર ચલાવશે, ત્યારે એ

ગઇ કાલનો મીસ્ટર રામ્સે મેકડોનલ્ડ મરીને આવતી કાલે વાયકાઉન્ટ મેકડોનલ્ડ બનવાનાં માર્ગે ચડી ચુક્યા છે એમ કોણ નહીં કહે? મુડીવાદ અને સામ્રાજ્યવાદ નાશને માર્ગે ચડી ચુક્યાં છે. એમનાં મૃત્યુની આખરી નોખતો ગડગડી રહી છે, છતાં મરતાં મરતાં એ મુડીવાદ મેકડોનલ્ડને પોતાની જમાતમાં મુડીને એની પ્રખર લીલાનો પરચો જગતને બતાવ્યો છે! જે મેકડોનલ્ડ કમદારોના મતના બળ વડે, કમદારોનાં ભુખે મરતાં બાળકોને મૃત્યુમુખમાં પડતાં ઉગારી લેવાનાં વચન આપીને ૧૯૨૯ માં સત્તાનાં સીંદાસને ચડ્યો, તે જ મેકડોનલ્ડ ૧૯૩૧ માં, ધની-કાના લાભ સાચવી રાષ્ટ્રહીતને નામે એકલા નીધનોનો જ કમ્મકમાણુ વાળવાનાં બાજનો મુખ્ય નાયક બને, અને સૌંધવા-રીની સીંદાસની દલીલો નીચે ગરીબોના દશ ટકા પર કાપ મુકવા તત્પર બને, તે મેકડોનલ્ડ હિંદી જી પુરશે અને બાળકો પર ભાડીમાર કે ગોળીબાર ચલાવવા પી પરવાનગી આપે અને બંગાળમાં સંખ્યાબંધ નવજીવાનોને નગરકેદમાં ધકેલી દે, તેમાં આશ્ચર્ય શું?

આથી હિંદીઓએ બ્રીટનના કોઇ પણ પક્ષ પર વિશ્વાસ ન મુકવો, પરંતુ સ્વાશ્રયથી જ સ્વરાજ મેળવવાનો મક્કમ નીત્ય કરવો જોઈએ, એ શીક્ષણ આપોઆપ મળી રહે છે.

બીજું એક સ્મરણમાં રાખવા જેવું શીક્ષણ આ પ્રસંગમાંથી એ સાંપડે છે કે, ગમે તેવા મહાન મનાતા નેતા ઉપર તેના અનુયાયીઓની શીદાગીરી અને વફાદારી માત્ર ત્યાં જ સુધી રહી શકે કે જ્યાં સુધી તે સીંદાસ તરફ વફાદારી બતાવતો હોય. એ સીંદાસથી તે સહેજ પણ ચળે કે તુરત જ તે નેતા મરી જાય; તેની મહત્તા ઘટી જાય,

અને તેને તેના સથીઓ વીના વીરૂપે ત્યાગ કરે. પ્રજાનંત્રને સફળ બનાવવા માટે તે આવી મનોદશા અનીવાર્ય છે. વ્યક્તિ-પુખ્તને કે અંગતસક્તિને રાજકારણમાં સ્થાન ન જ હોવું જોઈએ. 'મેક' ને સુટનારા સીડેમ પ્રગણના મતાધીકારીઓએ તેથી જ તેને પોતાની બેઠકનું રાજનામું આપવાની આગ્રહભરી માગણી કરી છે; એ પ્રસંગ વ્યક્તિગત પુખ્તની વફાદારીના ધર્મમાં ધર્મોધ પનેલા હિંદીઓ પ્લાનપુરક વીચારી લે એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ.

મેકેડોનલ્ડના માણ મીત્રો કહે છે તેમ કામદાર સરકારની હારમાં અમેરીકન બેન્કરોની અમેરીકન ડોલરની જ ખરેખરી છત રહેલી છે. અને તે પુરવાર કરે છે કે બ્રિટીશ સામ્રાજ્યવાદના પાયા મુળમાંથી ઢગી ગયા છે, બ્રિટીશ પ્રતીષ્ઠા એક વખતના એના સંસ્થાન પણ તેની સામે યુદ્ધ કરી સ્વનંત્ર બનેલા અમેરીકના ડોલરની આગળ આજે મસ્તક નમાવીને ઉભી છે. આજે જગતના કુદરતી વીકાસને રૂધિરા આમ મુડીવાદ ખુલ્લે ખુલ્લે આગળ આવ્યો છે. અને જો તેને પુરેપુરો દ્વાવવામાં ન આવે તો સ્વતંત્રતા, પ્રજાતંત્ર કે પ્રજા-મતવાદ ને 'વાદ' આવતી કાલે ગળી ગયા વીના નહીં રહે તેવો ભય જગતમાં ઉભો થયો છે.

..

જો જો બર્નાડ શૉની સોવીયેટ રશી-આની મુલાકાતે સામ્રાજ્યવાદી બ્રિટનમાં પાસાવાર કોલાહલ મચાવી મુક્યો છે. યુદ્ધ વખતે ખરી કે ખોટી રીતે પણ જર્મનીને પશ્ચીમી પરના હવના ચક્રાંતો તરીકે દુનિઆભરમાં જાહેર કરવા માટે બ્રિટીશ મુલ્સદીઓએ અને બ્રિટીશ પત્રકારોએ જે કાળજી અને કળા બતાવ્યાં હતાં, તે જ

કાળજી અને કળા છેલ્લા દશકથી સોવીયેટ તંત્રને ભયંકર પ્રયોગ તરીકે રજૂ કરવામાં તેઓ બનાવી રહ્યા છે. તેવી સ્થિતિમાં શા બચે આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રતીષ્ઠાવાળો સીદ્ધરત લેખક અને વીચારક રશીઆમાં જન્મે તેમની પંચવાર્ષિક યોજનાની પ્રશંસા કરે અને બ્રિટનવાસીઓ એ જાતનો પ્રયોગ પોતાની જુમીમાં ન કરી શક્યા તે માટે તેમને 'મુખાઓ' તરીકે વલુષે, તે મુડીગદી સામ્રાજ્યવાદીઓથી કેમ સરન થઈ શકે? આથી પોતાની એ અસહ્યતા તેમણે અનેક પત્રો દ્વારા અનેક લેખકો મારફત પ્રગટ કરી બતાવી છે જ. એમના નીચમ પ્રમાણે તેમણે બર્નાડ શૉને બરાબર છેલ્લી નાખ્યો છે, પરંતુ તેથી સોવીયેટ રશીઆની ચામનાનું બરા જે મહત્ત્વ ઘટતું નથી. હવે તો ચીન પણ રશીઆને પગલે ચાલીને દશ વાર્ષિક યોજનાના વીચાર કરી રહ્યો છે. એના અબીલાષ એક દશકમાં ચીનના રૂપ-રંગ પદ્મટાવી નાખીને વીશ્વનો એક મહાન ઔદ્યોગીક દેશ બનાવી મુકવાના છે. ચીનની સરકારના ઔદ્યોગીક પ્રધાને તે માટે એક વીગતવાર યોજના ઘડી કાઢી છે, તેથી બ્રિટીશ મુડીવાદનું હૈયું ગલરાટ અને ભયથી ઉછળી રહ્યું છે! બ્રિટીશ વ્યાપારના નીચ્ચાત પુરપો એ યોજનાનો ભારે ખતથી અજાણસ કરી રહ્યો છે. ચીનાઇ સરકાર ખંદેરો, નહેરો અને રેલ્વેઓ બાંધી, બેતીવાડીમાં છેલ્લામાં છેલ્લી ઢબનો સુધારો કરી, લોખંડ તેમજ પોલાદના ઉદ્યોગનો વીકાસ સાધી, તેમજ નકામા વહી જતા પાણીની શક્તિનો સંચય કરી એ જળશોષમાંથી વીદ્યુતબળ ઉત્પન્ન કરીને, તેમજ ચીનની વાયવ્ય સરહદની વણખીસેલી પડતર જમીનને ખીજાંતે ખેતીને લાયક બનાવવાની તૈયારી કરે છે. દરખાનાંઓને સુવ્યવસ્થીન રીતે ચલાવવા ચીનના અનેક વીદ્યાર્થીઓને તેઓ તે દરમિયાન પરદેશ મોકલશે અને તે માટે જોઈતાં નાણાંની જોગવાઈ કરશે.

આ મ જ્યારે યુરોપનો ઉદ્યોગ તીવ્ર દરીદ્રાદને લીધે તુટતો જાય છે, જગતનાં મોટાં બજારો એક પછી એક તેમના હાથમાંથી સરકી જતાં જાય છે, અમેરીકન ડોલર યુરોપમાં પ્રભુત્વ પ્રાપ્ત

કરતો જાય છે, ત્યારે બેઠારી અને આંતર-
વીચિત્રાની આગમાં હોમાયશે. મધ્ય તેમજ
પશ્ચીમ યુરોપ નાશની અણી તરફ ધસતો
જાય છે, એક તરફ અનગળનાણું ખડ-
કાયું છે, બીજી તરફ વણ વેચાયણું ઘટુંની
વખારો સગવા માંડી છે, ત્રીજી તરફ અમે-
રીકામાં વધી પડેલા રૂના પાકને લીધે
સાખ્ખો ગાંસડી જેટલું રૂ આગના ઘોંઘામાં
હોમી દેવાની વાતો થાય છે, ત્યારે ખુદ
અમેરીકામાં અર્થો કરોડ માણસો એકરીથી
મુખે મરે છે, બ્રીટનમાં ખા કરોડ કરતાં
વીશેષ માણસો કામ વીના રૂખડે છે અને
જર્મની તો ભુખમરણે આરે ઉણું છે,
એ દશામાં મુડીવાદ અને સામ્રાજ્યવાદનાં
બુનાં-જર્જરીત માણખાં કેમ નબી શક-
વનાં? એમની અવ્યવસ્થા જ. તેની નીષ્ક-
ળતા મુચવે છે અને ખાઉં ખાઉં કરતાં
બેઠારોનાં ધાડાં વર્ગવીચરની જ નહીં પણ
આંતરીક યુધ્ધની ડોળી સગાવવા ભુખ,
કેષ અને નીરાશાની સગળતી મેકાશે
લાઇને એ કહેવાતાં સમૃદ્ધ અને સ્વતંત્ર
દેશોમાં ફરી વળે. તે પહેલાં પશ્ચીમ અને
મધ્ય યુરોપને જ નહીં પણ અમેરીકાને ય
રશીઆએ લીધેલા અથવા તે તરફ વીશેષ
દળતા હોય તેવા માર્ગો જ ગતી કરવી
પડશે. તે વીના તેમનો છુટકો જ નથી. જો
તેમ કરવામાં જીદી સામ્રાજ્યવાદીઓ અને
મુડીવાદીઓ હક પકડશે, તો એમની એ હક
જ તેમના નાશનું કારણ બનશે એવી કઠો-
કટીની વીધમ વેળા તેમને માટે ઉભી
અઇ છે જ.

બ્રીટનમાં કહેવાતા કામદાર સરકારની
નામોશીબરી નીષ્કળતા પછી
તાત્કાલીક સમાધાનીના જે માર્ગ સ્વીકારી
મેકડોનલ્ડે સામ્રાજ્યવાદી મુડીવાદીઓનું
શરણું સ્વીકાયું છે, તેટલાથી બ્રીટનમાં
મુશ્કેલ ચાંતીનો અંદેઝ વાવડો ફરકશે એમ
કાઇએ માની લેવાનું નથી. અને આત્મારે
મેકડોનલ્ડના જે માજી મીત્રો તેનાથી છુટા
પડીને કામદારોની આજેવાની લેવા નીકળ્યા
છે તેઓ પણ સગાજવાદનો ગંગે તેટલો
સ્વાંગ સંગે, છતાં ગઈ કાલ મુધી સામ્રા-
જ્યવાદીને ય શરમાવે તેવા કામ એમણે
ક્યાં છે, તેથી દુનીઆ દગાઇ જાય તેમ
નથી. સેન્ડરસન લલે આજે બ્રીટનની નવી

રાષ્ટ્રીય સરકારનો સામનો કરવાનો લડાયક
સ્વાંગ સજીને બહાર આવે, પરંતુ એ જ
સેન્ડરસને હજીતની પ્રગતે કચડી નાખ-
વામાં લલલલા સીદ્ધરત સામ્રાજ્યવાદી-
ને ય બાલુએ બેસાડ્યા હતા. એટલે હવે
અમે હીંદસ્વાજની લડતમાં અમારા
મનોભાવ સ્વતંત્ર રીતે વ્યક્ત કરી રાષ્ટ્રીયું
એવી એમની વાતોથી- હીંદ છેતરાય તેમ
નથી. અને ગોળમેજીનો આખો ય છતીલાસ
જોતાં સાધમન રચીત માણખા ઉપર, મહા-
સલાંના વીરોધી તરીકે જાહેર થયેલા સામ્રા-
જ્યના સાથી મવાળ મુત્સદ્દીઓએ ચણેલા
ચણતર ઉપર, છેવટનો કળશ ચડાવવા મહા-
ત્માજ લડેન જાય, તેથી પણ રાષ્ટ્રમતવાદી
હીંદને સહેજ પણ સંતોષ સાંપડે તેમ
નથી. એ માર્ગે હીંદને લાભ મળે તેમ
નથી. કે મહાસમા વીજ્ય વરી આવે તેમ
પણ નથી. અમને તો એ પગલામાં જ
મહાસલાનો પરજ્ય અને સામ્રાજ્યવાદનો
તેમ જ સામ્રાજ્યના હીંદી સાથીઓનો
સંપુર્ણ વીજ્ય જણાય છે. એટલે હીંદનું
બજાર પણ યુરોપના વ્યાપાર ભુખ્યા
દેશોને હાય જવા દેવું ન જોઇએ. એ
નીરમાર રાષ્ટ્રમતવાદી હીંદે કરીને, હીંદ
માટે પણ વતમાન સ્થિતિમાં શક્ય
તેવા ત્રણ વર્ષના કે વીશેષ વર્ષના સંગીન
રચનાત્મક કાર્યક્રમ તરફ વળવનો. સમય
આજે જ આવી પહોંચ્યો છે એમ અમે
માનીએ છીએ. [એવી એક યોજનાની રૂપ-
રેખા નવયુગના પ્રસ્તુત અકમાં પ્રસીદ્ધ
અઇ છે, તે તરફ અમે વાચકોનું લક્ષ્ય
ઘેરીએ છીએ]

આમ મુડીવાદ અને સામ્રાજ્યવાદની
જીણું ધમારતનો પલ્લો પકડી, રશીઆના
નવા આર્થીક અખતરારને ધીકારનારા લલે
હજી થોડાંક વધુ વર્ષ ચાતાની જીદ પકડી
રાખવામાં સજળતા જોગવે, પરંતુ તેમની એ
સજળતા કાયમની નથી જ. મુડીવાદ મોતને
માર્ગે ચડી ચુક્યો છે, સામ્રાજ્યવાદના સર્ધાં
લીલા બની બેઠા છે; એટલે એમને પણ
નવા જ અખતરા અજમાવ્યા વીના બીજી
એક પણ આખરી તરણોપાય લાધે તેમ
નથી. અને અમને તો તમામ સંલેગ જોતાં
બનાંડે સોની જ લાવી વાણી એ તરણોપાય
તરીકે સાચી પડે એમ લાગે છે.

અમેરીકન

મી. એડવર્ડ હોલ્ટન જેમ્સ સ્વતંત્ર
 િનગ્રના એક આદર્શવાદી
 અમેરીકન છે. હાવર્ડ વીધાપીલના સ્નતક
 થયા પછી નામાંકીત ધારાશાસ્ત્રી તરીકે
 તેમજ માનવ છતીકસ અને સંસ્કૃતીના
 પ્રખર અભ્યાસક તરીકે તેમણે ભારે ખ્યાતી
 મેળવી છે. અને એથી થે વખારે તે તેઓ
 માનવમુક્તીના ઉચ્ચ આદર્શના પ મ પુનર્ગી
 છે. છેલ્લા પચીસ વર્ષ થયાં હીંદના વીધ-
 વીધ પ્રશ્નોને તેઓ ખારીક અભ્યાસ કરે છે.
 અને યુરોપ તેમ જ અમેરીકામાં દેશવરો
 ભાગવના હીંદી દેશભક્તો સાથે તેઓ
 નીકટના પરિચયમાં આવ્યા છે. વીશ્વબંધુ-
 ત્વની ઉદત ભાવન સેવતા આ અભ્યાસક
 વીધવના દર શત્રુ છે. છેલ્લી યુરોપી યાદ-
 વચ્ચળી વખતે વચ્ચળો વીરેધ દરવાની
 હીંમત નેમણે દાખવી હતી અને તેને અંગે
 સદન પશુ ખુબ કયું હતું. હીંદનાં રાજ-
 કારણમાં ગાંધીજીના આગમન પહેલાં ઇ.
 સ. ૧૯૦૯ ની સાલમાં એક પુસ્તક
 [Trial Before Pilate] ‘દ્રુપદ
 ખીદર પાપવેટ’ લખીને ખ્રીસ્તીઓના જમા-
 નામાં અહીં સાતમક અસહકાર અને સત્યાગ્રહની
 જડીયુતીનાં ભારે મુલ્ય આંધ્યાં હતાં. તેથી
 ત્યારે ગાંધીજીએ અમદાવાદથી દાંડીની
 એતીહાસીક કુચ આદરી ત્યારે શ્વાભાવીક
 રીતે જ તેમની ઇચ્છાસા જાન્યુત થઇ. તેમને
 એમાં નવીન સમાજરચનાના સર્જનની
 સંભાવના લગી-વર્ગ વીધવના ધોરણ ઉપર
 રચાયલા નવયુગનાં સર્જન નહીં-પરંતુ
 પરસ્પર સહકાર અને માનવસાભાવની ઉદ્ધાત

પત્રકારની

ગાંધી-અરવીન સમાધાન એ
 અરવીનની મુતસદીગીરીનો મહાન
 વીજ્ય છે.

બ્રિટિશ મુતસદી

ભાવનાના વીધસ ઉપર રચાયલી નવીન
 વ્યવસ્થા અથે જગતના સર્વે આદર્શધેલાં
 પંખીઓ માટેના કાર્યક્રમના એમને દર્શન
 થયાં. એટલે હીંદના હાવા વીધે તેમણે પ્રચાર
 આદર્યો, તેમણે બે પુસ્તીકાઓ લખી-એક
 આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યક્તી તરીકે ગાંધી, અને
 બીજી ગાંધી કે સીઝર, અને તે ઉપરાંત
 બીજા અનેક લેખો લખ્યા. અને ત્યારે સર
 જોન સાઇમન અને હોડ મેસ્ટન જેવા ધુર-
 ધરોએ અમેરીકાની જુમી ઉપર હીંદ વીરુદ્ધ
 વીધમય પ્રચારકાય આદર્યું ત્યારે મી. હોલ્ટન
 જેમ્સે હીંદની યાત્રા આદરીને સાત્ય પરી-
 સ્થીતી નજરો નજર નીહાળવાનો દરાવ કર્યો.

તેઓ મુબઇને આરે ઉતર્યા, અને હીંદ
 ભરમાં પ્રવાસ કરીને સહાનુભુતીપુર્વક
 આખા સંભ્રામનો અભ્યાસ કર્યો. દશ-
 માઇલના વીસ્તાર ઉપર પ્રવાસ કરીને
 લગભગ છ માસ સુધી સતત પરી-
 શ્રમ લઇને બ્રીટીશ અમલદારો અને હીંદી
 અગ્રેસરોને મળીને, તેમજ પત્રકારોનો નીકટ
 પરીચય કેળવીને તેમણે અમેરીકાના વર્ત-
 માનપત્રે દ્વારા હીંદના અહીંસક સંભ્રામની

ક્રિષ્ણે સત્યાગ્રહ સંગ્રામ

સુમાધાનવતીને લીધે જ ગાંધીજીની લાગવગ ઘટતી જવાના સંજોગ ઉભા થાય છે.

ગીરીના છુપા લેદ

અન્ય દષ્ટિકોણે રલુ કરી. તે પછી લીંદનો ક્રીનારો છોડી તેઓ છત્રેના ગયા. અને લીંદના અનુભવો “આલિન મેન્સ બડન”ના નામ હેઠળ પુસ્તક આકારે પ્રગટ કર્યા.

આ પુસ્તકની અંદર લીંદના સંગતતા રાજકીય પ્રશ્નોની મીમાંસા કરવામાં આવી છે. દેશી રાજ્યો, લીંદની નીચનતા, ઉદ્ધામ મતવાદીઓના મુકદ્દમા, ક્રીસાનોની કનડગત, ક્રીડીશ પોલીસના અત્યાચાર, લીંદીઓના જેલજીવન જેવા અનેક વીષયોનો આ પુસ્તકમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. “ન્યુ-યોર્ક ટેરફ” પત્રની અંદર આ પુસ્તક વીધે જે અભીપ્રાય પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે તે અત્રે ટાંકવા જેવો છે.

“મી. જેમ્સ દરેક બનાવની સંપુર્ણ વીગત રલુ કરે છે એમ તો ન જ કહીશય, છતાં તેઓ દરેક અત્યાચારોનું એવું તાદ્રશ વર્ણન કરે છે કે જેથી એકાંત જીવન ગાળતો કોઈ પણ માણસ વાંચતાની સાથે પ્રશ્ન કરે કે “આવા બનાવો બની શકે ખરા ?”

“મીરતના દેશભક્તો”ના મધાળા હેઠળના પ્રકરણમાં મી. જેમ્સ લખે છે કે ‘ત્યારે મને ખબર પડી કે કોટનો રેનેગાદાર જ નથી ત્યારે મને અચંબો થયો. જે કેસની પાછળ વીશ લાખનો ધુમાડો થાય તે એક રેનેગાદારને ખૂબ ઉપાડી ન શકે? ત્યારે ૩૧ નવલુવાનો સામે ગંભીર આરોપસર કેસ ચાલતા હોય ત્યારે ન્યુયોર્ક અને બોસ્ટનનો કોઈ પણ વકીલ કોર્ટે કે આ કેસનો પુરાવો વીગતવાર નોંધી રખાવો જોઈએ. એમ જણાય છે કે આ કેસના ન્યાયાધીશ ધારાશાસ્ત્રી નથી. તેમ છતાં સરકારે કેસની પાછળ ૧૮,૫૦,૦૦૦ નો ખર્ચ તો કરી નાંખ્યો છે. અને ૧૯ માસની સુનાવણી દરમ્યાન જુરીના કોઈ સભ્યે એક પણ સવાલ પુછ્યો નથી.”

આ ઉપરાંત મી. જેમ્સે ખીન અનેક ક્રીસાઓનાં વર્ણન આ પુસ્તકમાં રલુ કર્યાં છે એક પ્રકરણમાં તેઓ લખે છે :

“એક અઠવાડિયા પછી બાણુ ગનુનો ક્રીસો બન્યો. પરદેશી કાપડની દુકાન ઉપર ચોક્કી ભરતો એ પચીસ વર્ષનો નવલુવાન હતો. તેનામાં દેખાવ કે છીછરાપણાનું નામ નીચાન નહતું. તેની કતબ્ય-પરાયણ ૧ ખરે જ પ્રશંસાને પાત્ર હતી-પરદેશી કાપડ લઈને જતી એક મોટર ધારીને સ્વયંસેવકાએ પીકેડીંગ કરી અટકાવી હતી. તેઓ મોટરનો માર્ગ અવરોધીને ઉભા હતા ત્યારે એક અંગ્રેજ પોલીસ સારજન્ટે ત્રણની તો ધરપકડ કરી હતી-એટલે બાણુ ગનુએ મોટર આગળ આડા સુધે જઈને સત્યાગ્રહ

કર્ચો, અને મોટર આગળ વધી-મોટરનું એક પૈકું બાણ ગતુની ખોપરી ઉપરથી, અને ખીલું તેના પેટ ઉપરથી પસાર થયાં... અને સરકારે નીચેની યાદી પ્રગટ કરી: કોઇ એક બાણ ગતુ કુદતો અને છુમ મારતો મોટર આગળથી પસાર થતો હતો ત્યાં મોટરની આગળ તે પડી ગયો અને મોટર નીચે આવી ગયો."

અને તે પછી ખીજા એક પ્રકરણને અંતે મીસ મેયોના અભીપ્રાયનો વીરોધ કરતાં મી. જેમ્સ લખે છે: "કોઇની પણ તરફેણ કે વીરોધ કરવાનો પ્રયાસ કર્યા વગર, મારો એવો નમ્ર અભીપ્રાય બંધાયો છે કે હીંદીઓને જેમની સામે કામ લેવાનું છે તેનો વીચાર કરતાં તેઓ કોઇ પ્રજાના કરતાં વધારે નીમળ સાધનોનો ઉપયોગ કરે છે."

હીંદીને જોયા વીરે લખતાં મી. જેમ્સ જણાવે છે કે "બ્રિટીશ હકુમત હાલની એક સંસ્થા-દીલ્હી જેલના જાગરના મે' દર્શન કર્યાં-જગતમાં સૌથી ધૃણાજનક સ્થાન મને આ લાગ્યું. બાળતા સુય ઉદ્દેશ આ સ્થાનની દુર્ગંધ ખરે જ અસહ્ય હતી-અહીં ઢોરોની મારક મનુષ્યોને ગોંધવામાં આવે છે. આવા ગીચ સ્થાનમાં લોકો સ્વચ્છ કેમ રહી શકતા હશે એ નથી સમજાતું. તેઓ કેમ છરી શકતા હશે એ પણ એક કોણ છે. વર્ષના વર્ગો વડી જાય છે અને આ પ્રદેશના લોકો સવંદીન બનના જાય છે....."

પરંતુ આથી થે વધારે મહત્વનો ભાગ તો "કરોચીના સ્ટુડન્ટો"ના મથાળા ઉદ્દેશ લખા-યત્તા પ્રકરણનો છે. આ પ્રકરણની અંદર લેખકે સત્યાગ્રહ સંગ્રામની મીમાંસા, ગાંધી-છંદવીન કરાર, અને હીંદીના રાજકારણ ઉપર તેની અસરનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. આ વીષયનાં વીવરણમાં લેખકે જે શક્તી

દાખવી છે તેની કંઈક ઝાંખી નીચેના ઉત્તાર ઉપરથી આવી શકશે:

"અસહકાર અને સત્યાગ્રહની ચળવળ અને ખાસ કરીને બ્રિટીશ માલના બહીષ્કારના શસ્ત્રો હીંદીના રાજવાદીઓએ પોતાની આદર્શશીલો અર્થે ખાસ ઉપયોગ કર્યો હતો. વીજળીની અણીને અવસરે લોડ છંદવીની કુનેહશક્તી આગળ ગાંધીજી નમી પડ્યા અને હીંદીની સ્વતંત્રતાને બદલે "માનભરી સંધી" અથવા તો "સ્વતંત્રતાના નવનીત"ની અંદર પોતાની સર્વે મહત્વાકાંક્ષાઓને સમાવી દીધી. બ્રિટીશરો સાથે સમાધાન કરવામાં લોડ છંદવીને સર્વે જળબહુર સમુ, મી. જ્યક્ષ અને શ્રીનીવાસ શાસ્ત્રીનો સફળ ઉપયોગ કર્યો. મી. જેમ્સ કહે છે કે "દીલ્હીના કરારના માટે શાસ્ત્રી, સમુ અને જ્યક્ષની ત્રીપુટીને કંઈ ઓછું માન ધરવું નથી.....આ સફળતાને યુનીઅન જેક દીલ્હી ઉપર ફરકે તો રાખવા હતો પણ તે "મંખસ્ય તંત્રમાં જવા-બદ્ધરી" સાથે.

ગાંધીજીના કેટલાક મીત્રો તો ગાંધીજીની સમાધાનવૃત્તિ સાથે સંમત થવાને માટે અનેક કારણો રોધી રાખતા જ હતા. દાખલા તરીકે, શ્રી. મહાદેવ દેસાઈએ મી. જેમ્સને જણાવ્યું હતું કે:

"અમારે તો માનભરી સંધી નેંહએ છે. અમારે અંગ્રેજોને હીંદમાંથી હાંકી કાઢવા નથી. તેઓ હીંદના સેવક થઇને રહે એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ." શ્રીમતી સરોજીનીએ જણાવ્યું હતું કે તત્કાલીન જરૂરી છે, કારણ "પ્રાન્ત લડીને યાકી ગઇ છે." અલબત્ત, સત્યાગ્રહ સંગ્રામ દરમ્યાન કેટલાક હીંદીઓ માર્યા ગયા હતા, અને લગભગ સી-સેર દબાર હીંદીઓ જેલમાં પુરાયા હતા, છતાં હીંદીની જનતા માનુષ્યમીની મુક્તિ મા

વધુ ભોગો આપવાને ઉત્સુક હતી, અને 'તરણુ ભારત'ના મુખ ઉપર થાકની કશી નીશાની જણાતી નહતી-એ તો દેખીતું હતું કે ક્ષીટનની-નહી કે હીંદની-સામે ગંભીર પરીસ્થિતી ઉભી થઇ હતી. કદાચ હીંદના વયોવૃદ્ધ અગ્રેસરો જેઓ સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાના માર્ગમાં થોડા વખત ઉપરજ જોડાયા હતા તેઓ થાકી ગયા હશે અને ભયંકર ખુનામરફીના ખ્યાલોથી તેઓ કંપી. ઉઠ્યા હશે. એમ પણ હોય કે હીંદના જે અગ્રેસરો હીંદની આઝાદીની ઝંખના કરે છે તેઓ મુક્તીની સીદ્ધી અર્થે આપવાના ભોગોથી સંપુર્ણ રીતે વાકેફ-ગાર નથી, -અથવા તો તેઓ એવા ભોગો આપવાને તૈયાર નથી-છેલ્લા વીઝદ દરમ્યાન ક્ષીટીશ સામ્રાજ્યવાદને સક્ષાત્ત રાખવાને માટે હીંદી પ્રજાએ કરોડો રૂપિયાનો ધુમોડો કર્યો હતો અને લગભગ એક લાખ જેટલા હીંદીઓ રણક્ષેત્ર ઉપર માર્યા ગયા હતા, તે ઉપરાંત સેંકડો જુખમગના ભોગ બની ગયા હતા આથી હીંદ લોચપોચ બની ગયું નહી અને સત્યાગ્રહના પરીશ્રમથી થાકી ગયું! અને તે પણ જ્યારે ક્ષીટીશ સરકાર દેવાળાંને આરે આવી ઉભી હતી અને લેકે-શાયરના કારખાનાવાળાઓ રાહત માટે આકંઠ કરતા હતા, અને ક્ષીટનમાં બેઝારી વંધની જ જતી હતી ત્યારે. ગાંધી ઇસ્વીન કરાર વીધે મી. જેમ્સ લખે છે:

“લોડ ઇસ્વીને તકકુળી કરાવી અને તે માટે શાં મુદ્દા આપ્યાં? કંઈ જ નહી. ગાંધીજીનું અમોઘ શસ્ત્ર-એક જ હતી-આર અસહકારનું હતું, અને તેમણે તે છેડે મુક્યું. દીલ્હીમાં તેઓ લપસણા માર્ગ ઉપર ચઢી ગયા.....હીંદીઓના દીલમાં હજી અગ્રેસરો માટે માન અને ભયની લાગણી છે. દીલ્હી કરાર આ ભાવનાને લીધે જ શક્ય બન્યો છે. [૧૮૭ પાનું]

આ પંક્તિ એમ જ માનવાને કારણ મળે છે કે ગાંધીજી, શ્રીમતી સરોજની અને અન્ય અગ્રેસરો જેમણે મહાસભાના લાહોર અધીવેશનમાં સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાની જય-ધોધણા કરી હતી તેમણે ખન હુગરથી ધ્યેય પરીવર્તન ક્યું નહતું. તેઓ ક્ષીટનના પ્રશંસકો અને ક્ષીટીશ સંબંધના હિમાયતી છે, અને દીલ્હી કરાર કરીને તેમણે “ક્ષીટનના સાથે સહકાર”ના પ્રીય મુદ્દાએ ઉપર પુનઃ પીછેઠક કરી છે.

લાહોર અધીવેશનનો સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાનો ઠગાય આ સંધીપત્રકથી કેવી રીતે જમી-નદોસ્ત થાય છે તેનો સુંદર ખ્યાલ કરાવે મહાસભાની ખુલ્લી બેઠકમાં શ્રી. જમનાદાસ મહેતાએ રજુ કર્યો હતો. શ્રી. જમનાદાસ મહેતાએ જણાવ્યું હતું:

“દીલ્હી કરારને મંજુર કરવાની દરખાસ્ત મહાસભા માટે સ્વમાનભરી નથી. તેના ઉપર ગમે તેવા ઓપ ચઢાવવામાં આવે તો પણ એક વસ્તુ તો ચોક્કસ છે કે તેથી લાહોરની દરખાસ્તનો હોસ્ત થાય છે. ગાંધીજી અને લોડ ઇસ્વીન વચ્ચે થયેલા કરાર ઉપરથી એક વસ્તુ તો ચોક્કસ ક્ષણીત થાય છે કે હવે પંક્તીની વતુલ પરીષદ પહેલાંના સંમેલનની સીદ્ધી ઉપરજ આગળ વધી સકશે. આ સીદ્ધીનું કેન્દ્ર ક્ષીટીશ હીંદ અને દેશી રાજ્યોનું સમુદ્ધ તંત્ર-અનામતી અને સલામતીઓ સાથેનું નવા તંત્રની અંદર રહેતું છે. અને જ્યારે આ સીમાની અંદર જ હવે પંક્તીની ચર્ચા થવાની હોય તો કોઈ પણ પ્રમાણીકપણે એમ ન જ કહી શકે કે આ પંક્તિ સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાની કંઈ પણ કીંમત રહે છે!જે સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાનો આદર્શ દર્શાવી જ દેવાનો હોય-અને દીલ્હી કરારથી આ આદર્શનો નાશ જ થાય છે-તો પંક્તિ મહાસભા હજી સંપુર્ણ સ્વતંત્ર-

ત્રતના ધ્યેયને વળગી રહી છે એવો દંભ કરવો એ તદ્દન અર્થહીન છે. હવે તો મહાસત્યા ઉદારમતવાદીઓ અને નરમ દળની વીચારસૂત્રી ઉપર જઇને ઉભી રહી છે.... એક વર્ષ ઉપર લાહોરમાં મહાસત્યાએ શ્રીદીશ સંબંધ વગરના સ્વાતંત્ર્યની ઝંખના કરી હતી આ દરવાનાં સ્મરણ પણ ભૂંસાયાં નહતાં તે પરેશાં ગાંધીજીએ તેમના અગીયાર મુદ્દા બદલ પાડ્યા. અને તે પછી હુંક મુદ્દામાં જ “સ્વતંત્રતાના નવનીત”ની શબ્દબાજીને પ્રયત્નિત કરી. આપણી આગળ સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાના દરાવને અસરકારક ઉપર ચક્રાવી મુકવાની દરખાસ્ત રજુ થઇ છે” [પાનાં ૨૧૩-૨૧૪].

મુળદળના એક નવજવાન મુરશીમ અગ્રેસર મીંડુ મહેરબાનીએ ગાંધી-ધરવીન કરાર વીધે નીચે પ્રમાણે મત આપ્યો હતો:

“મને લાગે છે કે સંધીના કરાર શ્રીદીશ રાજકુળેદનો મદાન વીજ્ય છે. મને લાગે છે કે આપણો દ્વિપ્રીય રથ તદ્દન પ્રતીકુળ પળે અટકા વ.માં આબો છે, અને દેશની શક્તિને આવી રીતે રૂધવાનાં ધણાં ગંભીર પરીણામ આવશે.....આ વીધે કશી ગેર-સમવ્યવસ્થા ઉભી થવી ન જોઈએ. પ્રજા થાકી ગઇ હતી અને તેને આરામની જરૂર હતી એવી ડાહી ડાહી વાતો અમે માનતા નથી. જો કોઇ યાકી ગયું હોય તો તે પ્રજા નહીં પરંતુ તે સરકાર થાકી ગઇ છે તેના વેપારનો નાશ થતો જાય છે અને તેની આંતર-દ્વિપ્રીય પ્રતીકાના ભુક્ષા થતા જાય છે અમારો વધો સીદ્ધાંત ઉપર છે-સમાધાન-ચત્તીની સામે છે.... [પાના ૨૧૨]

ગાંધીજીના અનેક પ્રશંસકો કદી કશુંક ન કરે કે ગાંધીજીએ સમાધાન દરમિયાં સંધીને માટે દેશની મહત્વાકાંક્ષાઓને ભોગ આપ્યો

છે. પરંતુ નીચેની વસ્તુ ઉપરથી એ વીધે ખરો ખ્યાલ આવી શકશે:

(૧) સત્યાગ્રહ સંગ્રામના આખા ઇતિહાસમાં એક જ દાખલો હંમેશાને માટે સુવર્ણ અક્ષરે કોતરાશે અને તે પેશાવરમાં નીરાશ દીંદી રોળાં ઉપર ગોળીબાર કરવાના હુકમનો અનાદર કરનાર ગદવાળી [ખાત્તા] સૈનીકોની બદાહુરીનો. આ વીરોએ નીર્દોષ અને નીરાશ રોળાં ઉપર-જી, પુરૂષ અને બાળકના રોળાં ઉપર ગોળી ચલાવવાની ના પાડી એટલું જ નહીં પણ ચોતાના પગલાં પરીણામની સંપુર્ણ જવાબદારી પીઠાનવા છતાં ચોતાના સર્વે શસ્ત્રો શ્રીદીશ અમલદારને ચઢે ધરીને ઉભા રહ્યા. મીંડુ એસે આ કારણે સુંદર રીતે વર્ણવ્યો છે [પા. ૧૮૧-૧૮૨] ગાંધીજી અહીં સામાં શ્રદ્ધાની વાતો કરે છે, પરંતુ તેમણે આ સાચા સત્યાગ્રહીઓની મુક્તિ મેળવ્યા વગર શ્રીદીશ સરકાર સાથે સંધી કરી છે. આ વસ્તુ બારીક નીરક્ષણ કરતાં એમ જ માનવાની ફરજ પડે છે કે ગાંધીજીએ સંધીની કીંમત તરીકે અહીં સામાં ચોતાની શ્રદ્ધાનો ભોગ આપ્યો છે, અને આકતરી રીતે આ વીર સત્યાગ્રહીઓને જ ૧૨ થી ૩૦ વર્ષની જંગલી સજાઓ કરવામાં આવી છે તે મંજૂર ગણી છે. કોઇ પણ એમ પણ કહી શકે કે છેલ્લા યુરોપી વીરક દરમ્યાન ગાંધીજીએ લરકરમાં સૈનીકોની ભરતી કરી હતી, અને ગદવાળીઓના સંબંધમાં તેમણે સામાન્યવાદીઓના ફરમાન અનુસાર નીર્દોષ દીંદીઓ ઉપર ગોળી ચલાવવાની ના પડનાર વીર ગદવાળીઓને જેલમાં સજા દેવાનાં પગલાં મંજૂર ગણ્યાં છે.”

(૨) ગાંધીજીએ ખેડુતોને કરજ ધીની લાકડ કરી હતી-ખેડુતોએ તેમના ફરમાનને શીરે ચઢવીને દુઃખના હુંગરો સડન કર્યા. પરંતુ ગાંધીજીએ સંધી કરવામાં તેમનો પણ ભોગ

આપો. સરકારે જરૂર કરેલી જમીન પાછી બિહુતોને મળે તે માટે તેમણે કરી કલમો સંધીપત્રમાં દાખલ ન કરવી. મીં જોમ્સ આ વીધે વણનાતમક ધૈર્યમાં નીચે પ્રમાણે વીગતો રજુ કરે છે. “અહીં [બિરસદ તાલુકામાં] હજારો લોકોએ મહીનાઓ સુધી દર ભરવાની ના પાડી હતી-તેમના ઉપર માર પડ્યો, તેમના મકાનો આગથી તાગજ થયાં, અને તે પછી ગાંધીજી જીતકાળને જીતી જવાનો અને જમીન મહેસુલ ભરી દેવાનો ફતવા દાટે, ત્યારે બિહુતો તેનો અમલ તો કરે છે, પરંતુ તેમના અંદર ઉપર નીરાશા અને ગંજાનીની છાયા સ્પષ્ટ દેખાઇ આવે છે. તેમને ચોખ્ખું લાગતું હતું કે તકકુખીના કંડારથી તેમને કશો લાભ થયા નથી. [પાનું ૨૧૦]

મીં જોમ્સ પોતાના પુસ્તકની અંદર ખીજ પાણી એક વસ્તુની ચોખવટ કરે છે. કરાંચીમાં મળેલા મહાસભાના અધીવેશન વીધે લખતાં તેઓ કહે છે કે ગાંધી-હરજીન કરારમાં રહેલી સમાધાન નીતીની સામે અનેક સુવાન રાષ્ટ્રવાદીઓનો વીરોધ નજરે પડતો હતો. કલકત્તાના માણ-મેયર સુમાશચંદ્ર બોઝે તકકુખીનો વીરોધ કરતાં જણાવ્યું હતું કે “તકકુખી તો અકપજની છે.” અને ગાંધીજીએ કરાંચીમાં ધમકી આપીને જ વીજ્ય મેળવ્યો છે. તેમની દલીલો રજુ કરતાં મીં જોમ્સ લખે છે કે “જે તમને મારા માર્ગો પસંદ નહી હોય તો મહેરબાની કરીને મૈન સેવા અને મને મારું કામ કરવા દો. છેલ્લા ૪૦ વર્ષથી હું આ કામ કરતો આવ્યો છું. મને જીવનના બાકીના સમય સુધી સેવા કરવા દો. અમે લાંડન જઈએ અને ત્યાં મોજ માણીને અમારો સંબંધ ફેરવવામાં નીપજ નીવડીયે તો તમે અમારા ગળાં કાપી નાંખજો.” [પાનું ૨૧૧]

ગાંધીજીને મહાસભાના કુલમુખત્યારના નામામીધાનથી કરાંચીમાં સંબોધવામાં આવતા હતા. તેમણે પોતાના કાર્યક્રમનો સ્વીકાર કમવવામાં પોતાની કુલ સત્તાનો છુટથી ઉપયોગ કર્યો અને પોતાનો માર્ગ ચોકળો બનાવ્યો.

“કરાંચીમાં ગાંધીજી સામે વીરોધ હતો. પરંતુ પોતાનું સ્ત્રીમરોહર છુટું મુકીને ગાંધીજીએ વીરોધને સમાવી દીધો. ગાંધીજીએ કરાંચીમાં જે આપખુદી બતાવી તેવી આપખુદી તો કે હ પણ ટેમની [અમેરીકાનો એક રાજકીય પક્ષ] અગ્રેસર ન જ બતાવે...” [પાનું ૨૧૧]

આમ ગાંધીજીની સમાધાનનીતી સંમેનો વીરોધ સમી ગયો તે ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે હીંદુ રાજકારણ અને રાષ્ટ્રીય મત્સભા સીદ્ધાન્તને બદલે વ્યક્તીના જર ઉપર જ હજી નમી રહ્યો છે. જોયો ગાંધીજીની નીતીના વીરોધી હતા તેઓ મુદ્દાં તેમની આગળ નમી પડ્યા અને રાષ્ટ્રીય એકતાના આદાં ઉદ્ધ પોતાના વર્તનનો બચાવ કરયા લાગ્યા. મીં જોમ્સનાદાસ મહેતાએ આ વીધે ઉચ્ચારેલા શબ્દો અત્રે ઉતાવળા લેવા છે.

“ખરી વસ્તુસ્થીતી તો એ છે કે દેશના નૈનીક ધન તરીકે ગાંધીજી અમારા ઉપર એવી જાજરજસ્ત અસર ધરાવે છે કે તેમની લાજરીમાં બધી વીચારશક્તી દરી જાય છે, અને તુલનાતમકરૂતી અદક્ષ થઈ જાય છે. અને સ્વતંત્ર અમીપ્રાયની હીમતને નાપસંદગીના મુરોથી વખોડવામાં આવે છે. આપણા દેશના જાહેર જીવનનું એ એક દદ છે. અને આપણી સ્વરાજ માટેની લાયકાત સાખીત કરવાને બદલે આપણી નાલાયકી પુરવાર કરે છે....” [પાનું ૨૧૪]

કદાચ ગાંધીજી અને તેમના મીત્રો લાંડનમાં મળનારી વર્તુલ પરીષદ મારફતે

“સ્વતંત્રતાનું” નવનીત” સીદ્ધ કરવાની ઉમેદ સમ્પત્તા હશે. પરંતુ એવી કંઈ પણ ખાતરી છે ખરી કે ગાંધીજી લંડનમાં નવાં સંમેલોને વશ થઈને વધુ સમાધાનવૃત્તી દાખવી હીંદનું સ્વમાન નહીં વેચી આવે! એકમ ૨ અમેરીકાના પ્રમુખ મી. વીલ્સનને જગનના તારણુકાર તરીકે સત્કારવામાં આવ્યા હતા. પરંતુ ત્યારે તેમણે ખ્રીસ્તીશ અને ફ્રેંચ મુત્સદ્દીઓ સાથે સમાધાન કરીને જગ-મથાનુર થઈ મુદ્દાઓ જતા થઈ ત્યારે તેમની લાગવગ અને પ્રતીભા ઓસરવા લાગ્યાં, અને અંતે તેઓ સમાધાનવૃત્તીના બોગ થઈ પડ્યા. ગાંધીજી જેમ હીંદમાં તેમ આંતર-રૂપીય રાજકારણમાં ભારે લાગવગ ધરાવે છે. એ અમારી દૃઢ માન્યતા છે કે દીલ્હીના કરતાં પણ લંડનમાં તેમનું સામર્થ્ય વધારે આયમશે. એ તો સર્વમાન્ય સત્ય છે કે લોર્ડ ઇરવીનની કુશળ કારીગીરી આગળ ગાંધીજી નમી ગયા; અને લંડનમાં તો એથી થ વધુ મોટા ધુરંધરા સાથે ગાંધીજીને કામ લેવાનું છે રાજકીય લાગવગ ઉપરાંત સામાજિક સંસર્ગની અસરનો પણ ઉલ્લેખ અહીં થવો જોઈએ. હવે તો લંડન પરીપદ પડી જ ગાંધીજીના “સ્વતંત્રતાના સત્વ”ના સત્ય સ્વરૂપના યોગ્ય દર્શન થઈ શકશે.

તો પછી હીંદની આઝાદીના સ્વપ્નાં શું સરી જશે? કદાપી નહીં. હીંદ સ્વતંત્રતા મેળવશે જ. પણ તે સમાધાનવૃત્તીથી તો નહીં જ.

હીંદનો પ્રશ્ન કેવળ સ્થાનીક પ્રશ્ન જ નથી પરંતુ આખા જગતનો પ્રશ્ન છે. માનવ જગતની મુક્તિનો પ્રશ્ન છે. એ વાતની આ પુસ્તક સાફી પુરે છે. આખું જગત હીંદ તરફ મીઠા મંડી રતું છે. હીંદના અમેરીકન

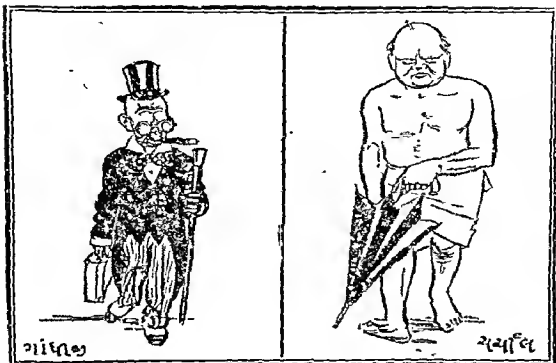
મીત્રો પણ હીંદની આઝાદી માટે આતુર બન્યા છે.

પરંતુ એક વાતનો ઉલ્લેખ કરવાની ખાસ જરૂર છે કે મી. જેમ્સ ગાંધીજીના અંધ અનુયાયી નથી. તેઓ ગાંધીજીને મહાન પુરુષ તરીકે સન્માને છે, છતાં ગાંધીજી અને તેમની વચ્ચે ગંભીર મતભેદો પણ છે. હીંદના ભાવી વીરો મી. જેમ્સ જે ઉદ્દગારો કહ્યા છે તે ખાસ નોંધવા જેવા છે. આ ઉદ્દગારો નીચે પ્રમાણે છે :

“હજી હીંદના રાજકારણની આવી ગાંધી-જીના હાથમાં છે. ગાંધીજી જાણે છે કે તેમનું ‘ખરું’ સામર્થ્ય ‘અંદરથી’ નહીં પણ ‘ઉપર’ થી આવે છે. મનુષ્ય માત્ર નાના પ્રાણીઓ છે. તેમણે માનવ વ્યવહારમાં નવો સીદ્ધાંત પ્રચલીત કર્યો નથી પરંતુ જુનાં સીદ્ધાંતને પુનઃજીવન આપ્યું છે. આપણે ઉમેદ રાખીએ કે માનવ જીવનનાં ગૌરવનાં ધતક સર્વે અન્યાયોની સામે તેમની લડત છે એમ ગાંધીજી જગતને બતાવે.” [પાનું ૨૧૮]

હીંદના ૩૫ દેશી જનતાનાં ભાવીનો પ્રશ્ન હીંદનો જ પ્રશ્ન નથી—જગતની જનતાની મુક્તિનો પ્રશ્ન છે, અને તેથી તે સર્વોપરી છે. માનવમુક્તિના જ્યોતીર્ધર થવાનો ગાંધીજીને સંપુર્ણ અવકાશ છે. પરંતુ તેમની સમાધાનવૃત્તી તેમના માર્ગમાં આડે આવે છે. જો તેઓ નીષ્ફળ જશે—અને એ અશક્ય છે એમ પણ ન કહી શકાય. તો હીંદની મુક્તિમાત્રાનો રથ અટકી પડશે. પરંતુ માનવસમુદાયની મુક્તિનો માર્ગ તો સદા મોઢોળો જ રહેશે. અંતે કોઈ દૃઢ આઝાદી અમેરિકની સરકારી ઉઠળ માનવ-મુક્તિનો રથ વીજ્ય વાવડો ફરકાવતો પોતાના અંતીમ ધ્યેયને સરે ક્યાં પગર નહીં અટકે.

ગાંધીજી : પરદેશીઓની દૃષ્ટિએ

માની"ગ પોરક)

કોન્ટ્રાવેરીવોની કલ્પના

(લ.કન

[અંગ્રેજી ગાંધીજીનો અને ગાંધીજી અંગ્રેજીનો પોશાક સજ્જ, એક બતાવી કટાક્ષ
મીઠા હોરનાર બતાવે છે કે હીંદો સ્વચ્છ આપશે તો તે સમૃદ્ધ થશે તે જીવન
'નાથ' ફક્ત' બની જશે.]

(ફોટોગ્રાફ)

"મારા મીઠા ગાંધી : હાલના સમયે સીંદના ડાગામાં માથું મુકવું" એ બહુજન
જાણી છે."

"અરે ભાઈ, આ થઈ ગયેલા ગીંદને માટે મારું લચડી ખાવું એ બહુજન
કહીશું કામ છે."

આની'ત્ર પાછ)

(લંડન

વીબહુન)

(ચીકાગો

વેરેટમીનીરુઃનું દીનીક

બેઝરીના ઉપાય યુદ્ધ

રેઈલી એકસથેસ)

(લંડન

ધીકાર, કંચા, સત્તા, હરીદાર અને અદેખાઈના
નક્કસો યુરોપમાં શાંતીની દેવીને સુંઝવી રહ્યા છે.

યુદ્ધ અટકાવવાનાં મિથ્યા વાતો !

: મુળ લેખક :

કમ્પાન્ડર કેનવર્ધી

એમ. પી.,

એક તરફ યુદ્ધ અટકાવવાની મહોંદાની વાતો થાય છે છતાં પોતાને 'સત્ય' તરીકે મનાવતા દેશો દર વર્ષે લશ્કરની તૈયારી પાછળ ૮૦૦,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડ ખર્ચે છે. છેલ્લી યાદવી પહેલાં એટલીટન લશ્કર પાછળ દર વર્ષે ૬૦,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડ ખર્ચતું હતું, હમણાં તે ૧૧૧,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડ ખર્ચે છે. એવું બીજા દેશો પણ કરે છે. છેલ્લી યાદવીમાં ૧૦,૦૦૦,૦૦૦ માણસો માર્યા ગયા હતા, તેથી એવડા ધાવલ થયા હતા. એ યુદ્ધ ૮,૦૦૦,૦૦૦, બાળકોને અનાથ બનાવ્યાં હતાં. અને ૫,૦૦૦,૦૦૦ સ્ત્રીઓને વૈધવ્ય આપ્યું હતું, છતાં હજી કોઈ દેશ યુદ્ધ અટકાવવા તૈયાર નથી.

પ્રેસીડેન્ટ હુવરની "યુદ્ધવીરામ"ની

જાહેશતે યુરોપ અને અમેરીકા એ

બન્ને દેશોની રાજકીય પરિસ્થિતિમાં ફેરફાર થવા પ્રાર્થ્યો છે. જો આ વીરામ યુદ્ધની તૈયારીઓમાં પરિણમે તો ત્હિની કસ્ટીને ક્લક લાગ્યા શીવાય નહીં રહે.

અમેરીકન પ્રજા વર્ષોથી કલા કરે છે કે જો તેઓ પોતાનાં પુરાણાં મીત્ર રાજ્યો-ફ્રાન્સ, બ્રિટી, બેલ્જિઅમ, પોલેન્ડ અને પ્રુશિયાન્ડ પાસેનું 'લેનુ' રણ માફ કરે તો, તે જ નાણાંનો વ્યય તેઓ રાષ્ટ્રશો, બેથેનશ, બોમ્બ, હવાઈ જહાઝે, અને એરી ગ્રેસવીગેરે લડાયક સામગ્રીઓ તૈયાર કરવામાં જ કરશે. અને એ દલીલોમાં છુપાયેલું સત્ય અણુક પ્રમાણમાં પ્રત્યક્ષ થતું જાય છે. સૈન્ય ધ્વજ-ડવાને માટે બ્રાતૃભાવની લાગણી દર્શાવી કેટલાંય પવીત્ર ઉચ્ચારણો કરવામાં આવે છે પરન્તુ તે વચનો વર્તનમાં તો ધણા જ ઝોંઝા પ્રમાણમાં મુકાય છે, તો એ સંબંધમાં કેવાં

પગલાં લેવાં? એ આજનો અગત્યનો પ્રશ્ન છે.

યુરોપ અત્યારે ભયને કીનારે છે. જર્મનીની બે'કાના વીનાશની નોખતોથી તથા ઓસ્ટ્રીઆની બે'કાના થયેલા વીનાશથી યુરોપના આખા યે આવીક બંધારણના અસ્તિત્વ માટે ભયના પડધા ઉડી રહ્યા છે. ગયા મહાન વીશ્વવીયહને પરિણામે ઉભા થયેલાં દેવાની ભયંકર રકમ એ આ સ્થિતિનું સીધું કારણ છે. અમેરીકા મુખ્ય લેણદાર હોવાથી ત્હિની મદદ માગવામાં આવી છે. લેણદાર અને લેણદાર ધંચે સદાઓ વીંત્યા છતાં આ સવાલ આવી રીતે જ ચર્ચાતો ચાલ્યો આવે છે. એક તરફ અમેરીકા પોતાનાં તેમ જ પારકાનાં નાણાંનો ઉપયોગ વીનાશક હથીઅરોથી સજ્જ થવામાં પાણીના રેલાની માફકે કરી રહ્યા છે; પરન્તુ એ ઉન્માદી પ્રવૃત્તિ પર અંકુશ મુકવાનો હવે સમય આવી લાગ્યો છે.

આ આર્થિક અધાણું ધીરુ કરણ તપાસતાં આપણને જણાશે કે યુરોપની પ્રજા શસ્ત્ર સરંજામની પાછળ વાર્ષિક ૫૨૦ લાખ પૈડાનો ખુમારો કરે છે, અને એવા કષ્ટવાતા સુધરેલા સઘળા દેશોના ખર્ચોનો જો હીસાખ કરીએ તો વર્ષ દીવસે ૯૦ કરોડ પૈડાનો થવા જાય છે. હવે વીચાર કરો કે, જો આ નાણાંનો સફળપયોગ કરવામાં આવે તો શું પરીણામ આવે ?

લગ્નધર્મી લગ્નધર્મી અંત લાવવાના સીદ્ધાન્તને બદલે-કે જોને મારે ખ્રીડીશ પ્રજા હજી પણ એક મીનીટે ૧૦૦૦ પૈડા ભરે છે અને હજી બીજા ૧૪૦ વર્ષો સુધી ભર્યા જશે !-છેલ્લી લગ્નધર્મી પહેલાં જો ખર્ચ થવા પામ્યું હતું તોના કરતાં પણ અધીકતર નાણાં આગામી સુદ્ધની તવારી માટે વાપરવામાં આવે છે.

મહાન વીમલ પહેલાં યુનાઇટેડ સ્ટેટસ યુએસની પાછળ ૯૨ લાખ પૈડાનો ખર્ચ કરતું હતું પણ હવે તો તે ૧૭૫ લાખ પૈડા સુધી પહોંચી ગયું છે. સને ૧૯૧૨ માં ઐથ્યીટને ૬૦ લાખ પૈડા ખર્ચા હતા હમણાં ૧૯૩૧ માં તે ૧૧૧ લાખ પૈડા ખર્ચે છે ! સને ૧૯૨૨ માં રશીયાએ ૨૪ લાખ પૈડાનો ખર્ચ કર્યો હતો અને ૧૯૩૧ માં તે ૬૨ લાખ પૈડા ખર્ચે છે. ફ્રાન્સનો હીસાખ પણ ૧૯૨૪ માં ૬૬ લાખ પૈડા હતો અને આધારે ૮૭ લાખ પૈડા સુધી પહોંચ્યો છે. એટલે કે આર્થિક મંદી હોવા છતાં શસ્ત્ર સરંજામ પાછળ દરેક વર્ષે વધારે ને વધારે ખર્ચ થતાં જ જાય છે.

આવતાં સાત વર્ષમાં લગ્નધર્મ વધારો બાંધવા પાછળ અમેરીકા ૨૦ કરોડ જેટલી ગંભીર રકમ ખર્ચવા માગે છે. ત્યારે દરેક રાષ્ટ્રીય બજેટમાં ખોટના અંકિત પ્લાર આવતા જાય છે અને દરેક ઐ.વોગીક

ક્ષેત્રોમાં એકરોની સંખ્યા દીન-પ્રતીદીન વધતી જાય છે, ત્યારે અમેરીકા આ પગલે પ્રયાણ કરી રહ્યું છે !

આ તો નાણાંની અપાયલી આહુતીનો હીસાખ આપ્યો, હવે મહાન સમરમાં માનવ-પ્રાણીઓનાં અપાયલાં બલીદાનોનો વીચાર કરીએ. છેલ્લા મહાન સંગ્રામમાં એક કરોડ કરતાં પણ વધારે જનસંખ્યા કાલ થવા પામી હતી; બે કરોડ જેટલા ધાયસ થયા હતા, ૯૦ લાખ અનાથ થયા હતા અને સુદ્ધના રમારક તરીકે ૫૦ લાખ જેટલી વીધવાઓ નીરાધાર દશામાં આવી પડી હતી.

સુદ્ધીરામ પછી છેલ્લાં બાર વર્ષોથી આપણે સૈન્યના ધટાડાની વાતો કરી રહ્યા છીએ અને હોને અમલમાં લાવવા પરીષદો બોલાવીએ છીએ : હવે આવતા વર્ષના ફેબ્રુઆરી માસમાં છનીવા મુકામે મળનારી વીશ્વપરીષદમાં એની સીદ્ધી માટે પ્રયાસો કરવામાં આવશે; છતાં યશુ સૈન્ય ધટાડવાની મીખીક વાતો કરતાં હોને સાચો અને શાંત ઉપાય શોધવામાં નહીં આવે ત્યાં સુધી એ મુશ્કેલી તો વધતી અને વધતી જ રહેવાની.

એમાંથી ખરેખરી રીતે બચાવ થઈ શકે કે કેમ હોનો હવે આપણે વીચાર કરીએ. સૈન્ય એ માનસીક રોગત્વ એક ચીન્હ છે. એમાંથી પ્રત્યેક પ્રજાને પોતાના પડોશીમાં ભયની હાથ રહેલી જણાય છે. સૈન્ય આધુનિક હથિયાર હોઇ ધણું જ ક્રીમતી છે અને દુરદુરની પ્રજાને ધમકી આપા શકે છે, જો સદંતર સૈન્ય ન હોય તો પ્રજામાં હજી પણ ચોડાં ચોડાં સપ્તાહોના અંતરે લગ્નધર્મ અને હથિયારોનો તેમ જ હવાઇ બહાનનો ઉપયોગ કરવામાં આવે. પરંતુ આ શસ્ત્ર તદ્દન સાદાં અને સરતાં હોય. મહાન લગ્નધર્મ જતાં, સ્વમરીનો તથા બીજા સામગ્રી ઉભી કરવા માટે ઘણાં લાંબા કાળ

જોઈએ અને તેના ક્યુનો પણ મોટી સંખ્યામાં સરવાળે થઈ જાય.

ઝેરી-હવાને ઉપયોગમાં લેવા માટે કેળવણીની જરૂર રહે છે. સવળા પ્રજા સંધીના અધીનાથી એ જેસ ન વાપરવા માટે બંધાઈ ગઈ છે. છતાં પણ દરેક પ્રજા તેનાં જોઈતાં સાધનો તૈયાર ને તૈયાર રાખે છે અને વારં-વાર તેના અખતરા કર્યાં જાય છે ! ચાલુ ન સેક્સ ખરી એ ઝેરી-જેસના અખતરા માટેનું ખીટીશાલુ સદર સ્ટેશન છે. આ વર્ષે એના અખતરા માટે એક લાખ ને સી-તેર હજાર પૈડા ખર્ચવામાં આવ્યા છે અને તેનો અખતરા માત્ર ઘોડાઓ, ખીલાડીઓ, બકરાં તેમજ ખીજાં પ્રાણીઓ પર કરવામાં આવે છે, એટલું જ નહીં પરંતુ એ નવી ઝેરી-જેસની બનાવટના સરળ અખતરા માટે લુવાન માથુસોની પણ લાંચ આપીને ભરતી કરવામાં આવે છે ! આ છેકરાઓને થોડો પગાર આપવામાં આવે છે અને તે પોટે તેમના જીન તેઓ વેચાણ લે છે ! આમ છેલ્લામાં છેલ્લી રીત પ્રમાણે નવી લગાઈને પહોંચી વળવાની તૈયારીઓ ચાલી રહી છે.

આ પ્રકારના અખતરા પરત્વે સંબંધ ધરાવતી પ્રજા ને એકમત થઈ તેના વીરોધનો સવાલ ઉઠ્યો છે, તો કાંઈક પરીણામ લાવી શકાય. આપણે ન્યારે ઝેરીજેસ નહીં વાપરવા માટે કસમ લઈને જહાર પડ્યા છીએ ત્યારે તેનો ઉપયોગ શા માટે કર્યાં જઈએ છીએ ?

ખીનશત્રુ વ્યાપારી વહાણો રહામે સત્તમરીન એ ફાલુ લખાનકે હથીઆર છે ! મીં કનવધી "જેનજીવ" માં લખે છે કે સત્તમરીનનું કામ જ એવા પ્રકારનું હોય છે કે ઉતાડોના તોમ જ વ્યાપારી સ્ત્રીમરોના અથાવ કરતાં તેના વીનાશ માટે તેનો વધુ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

વીચક પંડી શાન્તીના સમયમાં પણ સત્તમરીનની ચીન્તામાં આપણે આપણા બસો જેટલા ખીટીશ ખલાસીઓ ગુમાવ્યા છે; અને અમેરીકા, ક્રાન્સ, ઇટલી અને જાપાનનો ઇતીહાસ પણ એવી જ ક્ષતક ક્ષાયથી આલેખાયેલો છે પરંપરનાં કરારોથી એટલે કે અરક્ષપરસ્તી સંધીથી સત્તમરીનનો નાશ થઈ શકે છે. કારણ કે એ વાત કાંઈ ગુપ્ત ઢાલતી નથી-સત્તમરીનો કાંઈ ખાનગીમાં બાંધી શકાતો નથી-અને તેને ઉપયોગ યોગ્ય બનાવવા માટે ઓછામાં ઓછાં બે વર્ષો લાગે છે. ત્રણ વર્ષ પહેલાં તૈયાર કરેલાં બે મહાન લગાયક જહાજો કે જે ખીટીશ નૌકાસૈન્ય માટે બાંધવામાં આવ્યાં હતાં, તેમાં દરેકમાં ૭૦ લાખ પૈડા ખર્ચવામાં આવ્યા હતા. અને પ્રતીવર્ષે તેની સુધારણા માટે પણ મોટી રકમ ખર્ચવામાં આવે છે. એ મહાન જહાજો બાંધવા માટે બે વર્ષ કરતાં પણ વધુ સમય લેવામાં આવ્યો છે; અને ગ્રાળીઓની ઝડીઓ વર્ધાવવાની તેમજ ઝેરી-જેસ ફેંકવાની તેમાં વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે. આવાં મહાન જહાજો ખાનગીમાં કેવી રીતે બાંધી શકાય ?

જેવી રીતે સંધીની શરતો પ્રમાણે જમનીને લગાયક તૈયારી કરવાની મનાઈ કરવામાં આવી છે, તે જ પ્રમાણે એવું ભારે નૌકાસૈન્ય તૈયાર કરવા-તેના પર અધીકાર ધરાવવા માટે કસમ લેવાની જરૂર રહેલી છે; એટલે મોટા બોમ્બ ફેંકી શકાય તેવાં હવાઈ જહાજો સાથે આ સાધનોની જવાબનાં સાધનો તરીકે વાત કરવી એ કેવળ મુખાંધ છે. તેનો ઉપયોગ તો માત્ર શહેરોમાં વસતી નીર્દોષ પ્રજા પર બોમ્બ ફેંકવા અને ઝેરીજેસ છોડવાના કામમાં જ કરાતો રહે છે. બોમ્બ નાંખનાર મોટા જહાજોનો સામનો કરવા માટે કદાચ ઝડપી નહાનાં હવાઈ જહાજોની

જરૂર જણાય, પરંતુ મોટાં અને લયંકર જહાજો કે તહેનો ઉપયોગ યોગ્ય નાખવાના કામમાં જ કરવામાં આવે છે તહેનો તો પરસ્પરની સજાહથી નાશ જ કરવા જોઈએ.

અહીં આં ફરીથી જણાવવું જોઈએ કે એ વહાણોના લયંકર કદના કારણને લઈને આખી દુનીયાની જાણ શીતલ તો ખાનગીમાં આંધી શકાય તેમ હોતાં નથી.

કુરોનો ઉપયોગ દરીયા પરની પોલીસ માટે રહેવા દો, સામાન્ય હથીઆરો ધરાવનાર વધુ પામદલને જમીન પર કાયદો અને વ્યવસ્થાની સાચવણી માટે રાખો અને ન્હાનાં ઝડપી વીમાનો હવાઇ પ્રદેશના રક્ષણ માટે

રાખો. જે આ પ્રમાણે કરવામાં આવે તો મનુષ્ય સ્વભાવમાં આનંદ સાથે તેના જીવનમાં નવચેતન લાવી શકાય, રણુ તેમ જ તેના બીરામ માટેનાં વલણ મુખ્ય નીવડે અને વહીવટી અમલદારોનાં ચીત્ત પ્રફુલ્લ બને.

અર્થાત્ અને લયાનક હથીઆરોનો નાશ કરીને કાફલામાં ઘટાડો કરવાનો આ નક્કર અને ચોખ્ખામાં મુકી શકાય તેવા માર્ગ છે. જે આ પગલાં લેવામાં નહીં આવે તો તેનાં પરીણામ લયાનક યુદ્ધમાં જ આવશે અને તેનાં પરીણામે મંદી અને વીધવનું વાતાવરણ પથરાઈ જશે.

“જુદી એ વંશપરંપરાનો વારસો હશે એમ તમે માનો છો?”

“મને તેની ખબર નથી કેમકે મારે ત્યાં બાળક નથી.”

...

ભાવી જમાઈએ પોતાના અસરને પુરતી ગંભીરતા સાથે પત્ર લખ્યો. તેમાં જણાવ્યું કે—

“તાન્તરમાં પ્રાચીન વસ્તુઓના એક સંગ્રહસ્થાનમાં ‘ક્યુરેટર’ તરીકેની જગ્યા મને મળી છે. એટલે હવે આપ આપની પુત્રીને મારી દેખરેખ નીચે વીધાસપુવંદ રાખી શકશો એવી હું આશા રાખું છું.”

ચેરી : “મમ્મા સફેદ મુરઘી કરતાં કાળા મુરઘી વધુ ચાલાક હોય છે નહીં?”

મમ્મા : “કેમ દોકરી?”

ચેરી : “કેમકે કાળા મુરઘી સફેદ છંડાં મુકી જાય છે, પણ ધોળા મુરઘી કાળાં છંડાં મુકતી નથી.”

...

“મારી માતા બહુ જ ખુશસુરન હતી.”

“ત્યારે તમે તમારા પીતા ઉપર પડ્યા લાગો છો!”

...

ધર્મને જાણના વાતાવરણમાંથી દુર જ રાખો.

હિંદી વીમો અને આર્થિક સ્વતંત્રતા

.. : મુળ લેખક :

શ્રી. એસ. સી. મનુમદાર

બી.કેમ. [મુ.બાઇ] વગેરે.

રાષ્ટ્રના ઔદ્યોગિક વીકાસમાં વીમા કંપનીઓ અગત્યનું સ્થાન ભોગવે છે. પણ હીંદીઓ પરદેશી કંપનીઓમાં વીમા ઉતરાવે છે, સરકાર દેશી વીમા કંપનીઓને કાયદેથી સંરક્ષણ આપતી નથી, અને દેશી વીમા કંપનીઓ સ્વદેશી વ્યાપાર-ઉદ્યોગના વીકાસમાં નાણાં રોકતી નથી, એથી દેશને પારાવાર નુકશાન થાય છે. તે નુકશાન અટકાવવાના માગ લેખક બતાવે છે.

હીંદી રાજકારણી સ્વતંત્રતાને મોટામાં મોટો આધાર તેની આર્થિક સ્વતંત્રતા ઉપર અવલંબી રહેલા છે. એ તો સ્વરેષીકૃત હકીકત છે કે, જે હીંદી દુનીયામાં મુશોગ્ય સ્થાન પ્રાપ્ત કરીને ટાઢાવી રાખવું હોય, તો તેને ચોતાનાં કુદરતી સાધનોની ખીલવણી કરવી જોઈશે અને ભારેમાં ભારે કાયદેસાથી તેને ચોતાના ઉદ્યોગોની રચના કરવી પડશે.

ગમે તેટલી રાજકારણી ચળવળ ભણે ચલાવવામાં આવે, પણ જે તેને આર્થિક સ્વતંત્રતાની ચળવળનું આલંબન નહીં હોય તો, એકલી રાજકારી ચળવળ કદી પણ ફ-સેહમંદ થવાની નથી એ કદપના નહીં પણ હકીકત છે. આપણી રાજકારણી ગુલામી મોટામાં મોટો ભાગે તો આર્થિક પરાધીનતાને આભારી છે. એ આર્થિક પ્રશ્ને જ આપણને આટલા બધા ગુલામ બનાવી દાધા છે.

ન્યારે ન્યારે હીંદી દને રાજકારણી સુધારા આપવાની વાતો થાય છે, ત્યારે ત્યારે હીંદીમાંના ગોરા વ્યાપારીઓ તુરત જ તેની

સામે શોરબકાર કરી મુકે છે. એમાંથી ઉપરની હકીકત સારી રીતે પુસ્તાર થઈ શકે છે.

હીંદીમાં વ્યાપાર કરતા યુરોપીયનો માટે કહેવાતી 'સલામતીઓ'ની જે જે વાતોથી વાતાવરણ ઉભરાઈ રહેલું છે, તે આપણા મુદ્દાને વીશેષ મજબુત ટેકા આપે છે. કે, અત્યારે જે હીંદી દને કાંઈ પણ જાતની ગુલામીની જાંછરો વધુ જકડી રહી હોય અને જે જાંછરો તોડવાની તાત્કાલીક જરૂર હોય તો તે આર્થિક ગુલામી છે.

આજે યુરોપીયન વ્યાપારીઓની ન્યાત જે કાંઈ પણ બાબત માટે ખાસ મીંતાતુર બની રહેલી હોય તો, તે બ્રીટીશ વીમા કંપનીઓ, બ્રીટીશ બેંક અને બ્રીટીશ વહાણવટાના ધંધાને માટે છે તેવી જ સગવડો કાયમ રહે તે માટે જ છે. કેમકે એ ત્રણ ધંધાઓ દ્વારા જ તેમનાથી હીંદીમાંથી વધારેમાં વધારે દ્રવ્ય શોષણ કરી શકાય છે.

કાંઈ પણ દેશના વ્યાપાર ઉદ્યોગની મહત્તા માટે વીમો, બેંક અને સ્ટીમર એ ત્રણ

જરૂર જણાય, પરંતુ મોટાં અને લયંકર જહાને કે જહોનો ઉપયોગ યોગ્ય નાખવાના કામમાં જ કરવામાં આવે છે તેનો તો પરસ્પરની સત્તાહથી નાશ જ કરવા નેહ્યો.

અહીં આં ફરીથી જણાવવું નેહ્યો કે એ વહાણોના લયંકર કદના કારણને લઈને આખી દુનીયાંની જાણુ શીત્તય તે ખાનગીમાં આંધી શકાય તેમ હોતાં નથી.

કુરોનો ઉપયોગ દરીયા પરની પોલીસ માટે રહેવા દો, સામાન્ય હથીઆરો ધરાવનાર વધુ પાપદમને જમીન પર કાયદો અને વ્યવસ્થાની સાચવણી માટે રાખો અને ન્હાનાં ઝડપી વીમાનો હવાઇ પ્રદેશના રક્ષણ માટે

રાખો. ને આ પ્રમાણે કરવામાં આવે તો મનુષ્ય સ્વભાવમાં આનંદ સાથે તેના જીવનમાં નવચેતન લાવી શકાય, રણુ તેમ જ તેના વીરામ માટેનાં વલણુ સુખદ તીવરે અને વહીવટી અમલદારોનાં ચીત્ત પ્રફુલ્લ બને.

અર્ચાળ અને લપાનક હથીઆરોનો નાશ કરીને કંફલામાં ઘટારો કરવાનો આ નક્કર અને ચોજનામાં મુકી શકાય તેવા માગ છે. ને આ પગલાં લેવામાં નહીં આવે તો તેનાં પરીણામ લપાનક યુદ્ધમાં જ આવશે અને તેના પરીણામે મંદી અને વીધવનું વાતાવરણુ પથરાઈ જશે.

“જુદી એ વંશપરંપરાનો વારસો હશે એમ તમે માનો છો?”

“મને તેની ખબર નથી કેમકે મારે ત્યાં બાળક નથી.”

...

લાવી જમાઈએ પોતાના સસરાને પુરતી ગંભીરતા સાથે પત્ર લખ્યો. તેમાં જણાવ્યું કે:—

“તાજેતરમાં પ્રાચીન વસ્તુઓના એક સંગ્રહસ્થાનમાં ‘ક્યુરેટર’ તરીકેની જગ્યા મને મળી છે. એટલે હવે આપ આપની પુત્રીને મારી દેખરેખ નીચે વીશ્વાસપુર્વક રાખી શકશો એવી હું આશા રાખું છું.”

ચેરી : “મમ્મા સફેદ મુરઘી કરતાં કાળી મુરઘી વધુ ચાલાક હોય છે નહીં?”

મમ્મા : “કેમ દીકરી?”

ચેરી : “કેમકે કાળી મુરઘી સફેદ ઇંડાં મુકી જાણુ છે, પણ ધોળી મુરઘી કાળાં ઇંડાં મુકતી નથી.”

...

“મારી માતા બહુ જ ખુશમુરત હતી.”

“ત્યારે તમે તમારા પીતા ઉપર પડ્યા લાગો છો!”

...

ધમને શાળાના વાતાવરણમાંથી દુર જ રાખે.

કરોડો રૂપિયાનું આ ભંડોળ ઉદ્યોગ-વાંદી દેશોના વ્યાપાર ઉદ્યોગની ખીલવણી માટે છુટથી વપરાયું છે અને તેથી જ એ દેશોની આટલી ઐર્થિક વૃદ્ધિ શક્ય બની શકી છે. એ નાણાં રેલ્વેમાં, દૂધમાં, ગેસમાં, વીજળીમાં, ટેલીફોનમાં તેમજ ખીજાં ઘોડાપગાળી કાર્યોના ઉદ્યોગમાં રોકવામાં આવ્યા છે. એ નાણાંએ દરેક ઉદ્યોગમાં એટલો મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો છે કે, વીમા કંપનીઓની મદદ વીના ગીરો અને ઉદ્યોગને લગતું બેંકોનું કામ [mortgage and industrial banking] અશક્ય જ બની ગયું હોત એમ કહેવું એ જરાયે અતીશયોક્તિભર્યું નથી.

એટલે જો હિંદને આજના જગતના ઐર્થિક દેશોમાં પોતાનું યોગ્ય સ્થાન પ્રાપ્ત કરવું હોય તો, અમેરીકન, કેનેડીયન અને બ્રિટીશ વીમા કંપનીઓની મારફત આપણી સ્વદેશી વીમા કંપનીઓ ખુબ જ સફર અને અને તેમને દેશમાંથી પુષ્કળ કામ મળે તે પ્રત્યેક હિંદની પવિત્ર ફર્જ હોવાની જાણ થાય, કેમકે તેમ યવા વીના આપણી રાજકારણી સ્વતંત્રતા માત્ર સ્વર્ગ બની રહેવાની છે.

જગતના જુદા જુદા દેશોમાં વીમાઓનું પ્રમાણ શું છે તે નીચેના આંકડાઓ બતાવશે.	
કુલ વસતીના સરેરાશ માથાદીઠ વીમાની રકમ અમેરીકા	૩. ૨૦૦૦
કેનેડા	" ૧૩૦૦
ન્યુઝીલેન્ડ	" ૬૦૦
એટ્રાલીયન	" ૬૦૦
ઓસ્ટ્રેલિયા	" ૬૦૦
નોર્વે	" ૪૫૦
સ્વીડન	" ૪૨૦

નેધરલેન્ડ્સ	" ૩૮૦
ડેન્માર્ક	" ૩૩૦
હીંદ	" ૪

આ આંકડા બતાવી આપે છે કે, હજી આપણે જીંદગીના વીમાના કામકાજમાં કેટલા ઓછામાં ઓછા આગળ વધી શક્યા છીએ.

હિંદી વીમા કંપનીઓ લગભગ ૬૩ જેટલી છે, તેમાં આગ, વહાણવહન અને ખીજા કેટલાક ધંધાઓને વીમા લેનારી કંપનીઓ તો લાગ્યે જ અનેક જેટલી હશે. બ્રિટન (યુનાઇટેડકિંગ્ડમ)માં માત્ર ૪ કરોડ ૭૦ લાખ માણસોની વસતી છે, છતાં ત્યાં જીંદગીના વીમાનું કામ કરનારી ૮૪ વીમા કંપનીઓ છે જ્યારે આગના તેમજ ખીજા ઉદ્યોગોના વીમા ઉતારનારી પેઢીઓ ૧૨૦ છે.

ખીજા દુનિયાની દુધી જોઈએ તો ૯૦ લાખની વસતીવાળા કેનેડામાં ૩૫૦ કરોડ રૂપિયાની મુડીવાળી ૪૭ વીમા કંપનીઓ કામ કરે છે, જ્યારે ૩૫ કરોડની વસતીવાળા હિંદમાં કેવળ ૫૫ લાખ રૂપિયાની નજીવી મુડીથી ૬૩ વીમા કંપનીઓ કામ કરે છે. આ ૬૩ વીમા કંપનીઓની કુલ આવક ૩ કરોડ રૂપિયા કરતાં ઓછી છે, ત્યારે હિંદમાં કામ કરતી વીમાની ૨૩ પરદેશી પેઢીઓ ૫૦ કરોડ કરતાં ઓછી વીશેષ કામ કરે છે. આ દેશમાંથી વીમા સ્તે હિંદા મુડીના થઈ રહેલા લાભાનંક શોષણને સીધું કરવા માટે આથી વીશેષ પુરાવા ખીજા શું જોઈતા હતા ?

જુદા જુદા દેશોની વસતી, મહેસુલ અને વીમા કંપનીઓની સરખામણી કરતાં હિંદ અને ખીજા દેશો વચ્ચેના આંકડાઓમાં જે તફાવત દેખાય છે, તે જ બતાવી આપે છે

નેટલી ગણાય છે. એવી જ બીજી કંપનીઓ નોથ' રીવરની પોલે પારના ન્યુઆર્કમાં છે.

આ કંપનીઓ ચોતાનાં નાણાં રોકવા માટે આટલી વીધીઓ કરે છે. પહેલાં તો જ કામમાં નાણાં રોકવાનાં હોય તેની ખાસી-કમં ખાસીક તપાસ કરે છે, તે પછી ડીરેક્ટરોની સ્ટેન્ડીંગ કમીટી સમક્ષ તે માટેની લગભગ રજુ થાય છે. આ કમીટીમાંના એકેકે એક સભાસદ નાણાં રોકવાની બાબત માં નીચ્છાન હોય છે. છતાં તેઓ પણ છેવટે તો માથુસ જ હોઈ કદાચ એમની ભૂલ થાય તો? તેમાંથી બચવા માટે સલામતીનાં ત્રણ સાધનો તેમણે રાખ્યાં છે. આ નાણાં માટે ભાગે ખેતરો અને બીજી મીલકતો ગીરો રાખવામાં, સરકારી બોન્ડમાં, મ્યુનીસીપલ, રેલ્વે અને બીજા ઉદ્યોગોમાં એમ રોકવામાં આવે છે.

અમેરીકન રેલ્વેએ ઉધાર લીધેલાં નાણાંમાં લગભગ ૨૨ ટકા નાણાં જીંગીની વીમા-કંપનીઓના છે, તેમ જ બીજી જગ્યા ઉપ-યોગની સંસ્થાઓને વીમા કંપનીઓએ ૧૧ ટકા નેટલાં નાણાં ધીર્યાં છે. આ કંપનીઓની તેથી નાણાં બજારમાં સારી લાગવગ રહે છે. આમ જીંગીના વીમા ઉતારનારી કંપનીઓ દેશના હુતર ઉદ્યોગો સ્થાપવામાં, તે દ્વારા દોલત વધારવામાં અને ઉત્પાદનો સંધનો વીપુલ બનાવી જનતાવું ચારીત્ર્ય ધડવામાં અગત્યનો ભાગ ભજવે છે.

અમેરીકાની જીંગીના વીમા ઉતારનારી કંપનીઓએ રોકેલાં નાણાંનાં નીચેનાં ડાહ્યક, તેને માટે ખરેખરી હકીકત કહી દેશે.

વીમાગ.	રોકેલાં નાણાં.
મધ્ય એટલાંટીક	ડા. ૩,૮૧૦,૮૦૮,૦૦૦
ઇસાની મધ્યભાગ	„ ૩,૦૮૮,૦૧૮,૦૦૦
વાયવ્ય મધ્યભાગ	„ ૨,૩૮૩,૭૧૪,૦૦૦
દક્ષીણ એટલાંટીક	„ ૧,૪૩૪,૧૬૪,૦૦૦
પેસીફીક	„ ૧,૦૫૧,૧૮૨,૦૦૦
નૈઋત્ય-મધ્યભાગ	„ ૮૦૧,૪૫૮,૦૦૦
અત્તી-મધ્યભાગ	„ ૮૨૪,૬૦૮,૦૦૦
ન્યુ ઇંગ્લેન્ડ	„ ૫૮૮,૭૧૫,૦૦૦
પર્વત પ્રદેશ	„ ૪૧૧,૩૯૭,૦૦૦
તાજાના દેશોમાં	૪,૭૬૫,૦૦૦

સંયુક્ત સંસ્થાઓનાં કુલ ૧૪,૫૩૦,૦૧૧,૦૦૦
કેનેડા ૫૮૫,૫૬૫,૦૦૦

બીજા પરદેશોમાં	૬૨,૬૮૯,૦૦૦
પરચુરણ-વર્ગવાર	૨૦૭,૬૨૫,૦૦૦
પરચુરણ-વર્ગવીનાં	૬૭૪,૩૭૭,૦૦૦

એકંદર ડા. ૧૬,૦૬૦,૫૬૭,૦૦૦

આ વીમા કંપનીઓ ભુદાં ભુદાં ખાતામાં કેટકેટલાં નાણાં રોકે છે તે નીચેનું કાબજ બતાવે છે.

કુલ રોકાણના કયા ખાતામાં રોકાયેલાં. રકમ ટકા

૧૦-૯ ખેતરો ગીરો લેવામાં ડા.

૧,૮૮૬,૦૦૦,૦૦૦

૨૮.૪ બીજા ગીરો પર ૫૧૦,૮૦૦,૦૦૦

૧.૭ સંયુક્ત સંસ્થા-

નાની સરકારનાં

બોન્ડસ ૩૦૨,૦૦૦,૦૦૦

૩.૪ સ્ટેટ, કાઉન્ટી

અને મ્યુનીસીપલ

બોન્ડસ ૫૮૬,૦૦૦,૦૦૦

૨.૪ કેનેડીઅન બોન્ડસ ૪૦૮,૦૦૦,૦૦૦

૨ બીજાં - પરદેશી

બોન્ડસ ૩૭,૦૦૦,૦૦૦

૧૭.૦ રેઇલ રોડ બોન્ડસ

અને સ્ટોકસ ૨,૯૫૬,૦૦૦,૦૦૦

૯.૭ પબ્લીક યુટીલીટી

બોન્ડસ અને

સ્ટોકસ ૧૬૮૬,૦૦૦,૦૦૦

૩.૨ બીજાં બોન્ડસ

અને સ્ટોકસ ૫૫૬,૦૦૦,૦૦૦

૧૪.૩ પોલીસી લોન્સ

અને પ્રીમીઅમ

નોટસ ૨,૪૭૩,૦૦૦,૦૦૦

૨.૪ ખરેખરાં એસ્ટેટ ૪૧૬,૦૦૦,૦૦૦

૧ કોલેટેરલ લોન ૨૪,૦૦૦,૦૦૦

૯ રોકડ ૧૫૦,૦૦૦,૦૦૦

૪.૬ બીજા અસકયામત ૭૫૬,૦૦૦,૦૦૦

૧૦૦-૦ ડા. ૧૭,૩૫૦,૦૦૦,૦૦૦

અમેરીકાનાં સંયુક્ત સંસ્થાઓનાં જીંગી-ના વીમા ઉતારનારી કંપનીઓની કુલ અસકયામત ૧૮,૬૦૦,૦૦૦,૦૦૦ ડોલરની છે.

આ કંપનીઓ પાસેથી નાણાં રોકવાની બાબતમાં હીંદી વીમા કંપનીઓ પણ શીક્ષણ મેળવી શકે તેમ છે.

નવયુગનો મહાન્ પ્રશ્ન : લગ્ન

: લેખક :

બાવચંદ્ર માવલ વડેરા

બી. એ. એસ. એસ. બી.

લગ્ન. સંસ્થા પરત્વે અત્યારે જાતજાતની મનોદશા તૈયાર થઇ ગઇ છે. અર્ધસત્યો કે સામાજિક વ્યવસ્થા ખાતર ઉપજાવી કાઢેલા સત્યોને સીદ્ધાંત તરીકે પકડી રાખવાથી, એવી વીચીત્ર લક્ષમણાલીકાઓ ને માન્યતાઓ તૈયાર થઇ છે કે અત્યારે એ વીરે સાચું જ્ઞાન અને સાચો આદર્શ સમજવો કે રચી કાઢવો, એ બહુ જ મુશ્કેલ થઇ ગયું છે. લગ્ન સ્વેચ્છાથી થાય, કે તેમાં પારકાને આધારે જ ઝંપલાવવું; લગ્ન ધામધુમથી થાય કે તેને સુખકાંથી ધરને ખુલ્લું જ પતાવી દેવાં; લગ્ન જીવનગરનાં જ હોય કે, તેને સ્વેચ્છાએ તોડી નાખવાનો પણ હક્ક હોય; અને છેવટે લગ્ન ખદાર પણ શારીરીક વીલાસ ભોગવવાની છુટ હોય કે લગ્નની અંદર પણ ન્હાનાલાલ લગ્ના “જયા અને જયન્ત”ની માફક લગ્નને નીરશ કરી નાખનારું બ્રહ્મચર્ય હોય તે જ ઉત્તમ; આ બધી વસ્તુઓ બહુ જ ગુંચવણી બની કરી રહી છે. આ બધાનું મુખ્ય કારણ એ છે કે, લગ્ન-સંસ્થા કુદરતી નહીં, પણ માનવ સંસ્કૃતી અમુક હદે આગળ વધ્યા પછી જ ઉદ્ભવેલી હોવાથી તેને વ્યક્તીગત હક્ક તરીકે લેવાની છે, કે સામાજિક દરજ અગર તો તેનો કેટલો અંશ—શુદ્ધ વ્યક્તીલક્ષી છે, અને કેટલો અંશ સામાજીકલક્ષી છે, તે કોઇ નક્કી નથી કરી શક્યું. “નક્કી નથી કરી શક્યું” એટલે કે કોઇ પણ સમાજે કે રાષ્ટ્રે આ રીતનાં સાચા જ્ઞાન અનુસાર લગ્ન-

સંસ્થા નક્કી કરી ચોતાની અંદર આવી વીગારપુર્વક યોજાયેલી વ્યવસ્થાને સ્થાન નથી આપ્યું. દરેક સમાજમાં લગ્ન એ પરાં-પુર્વથી ચાલી આવતી અમુક રીત વીધી જે નીચમ પ્રમાણે થાય છે, અને તેમાં જ્યારે આપણે આગળ જોઇશું. તેવાં વીકારી તત્ત્વો આવી જાય છે. આપું અનીલાય છે મારે—ત્યારે એ લગ્ન પ્રણાલીકાનાં અમુક અંશોને ગમે તેમ ગોઠવી પાછું મન મનાવી લેવામાં આવે છે.

લગ્નમાં બંને તત્ત્વની ખીલાવટ છે, વ્યક્તીગત અને સામાજિક. માણસની વાસનાને લગ્નની અંદર જ સંતોષવાની સગવડ તો મળે તેવી સામાજિક વ્યવસ્થા ધરાઇ ગયા પછી લગ્ન એ વ્યક્તીગત હક્ક પણ રહે છે; અને કુદરતી રીતે માણસના સ્વ-ચ્છંદ વીહારને આમ મર્યાદીત વતુંદમાં સમાવી દીધા પછી, અને તેના પ્રત્યક્ષ વીલાસને બદલે માત્ર ધણાખરા કલ્પનાના વીલાસથી જ ચલાવી લેવાનું કહેવામાં આવ્યા પછી, અગર તો એ કારણને લીધે જ એ સામાજિક દરજ પણ બની જાય છે. હીંદુ સંસ્કૃતીએ એમાં ત્રીલું તત્ત્વ પણ ઉમેર્યું છે. સમાજની વ્યવસ્થા શાંતીપુર્વક જળવાઇ રહે એ માણસનો વીલાસ મર્યાદીત કરેલો. એ વીચાર તો છે પણ ઉપરાંત શાગ્ય સંતતી હિતજન કરવી અને જે જાતીએ તમને શરીર અને જીવન આપ્યાં છે, તે જાતીના આ કૃત્યનો બદલો બને તેટલી

નુદત અને સંસ્કારી પ્રજા પાછળ મુકીને વાળી આપેલા, એને પણ ફરજ બનાવી છે. આ સામાજિક ફરજને પણ અનેક લાવના-ઓથી છીંકી રાખવામાં આવી છે.

આપણે જોયું કે લગ્ન સંસ્થાનું પૃથક્કરણ વ્યક્તીગત અને સામાજિક અંશો તેમાંથી જુદા પાડી આપે છે. એટલે લગ્ન એ વ્યક્તી અને સમાજ બંનેના અસ્તીત્વ સાથે ગાઢ સંબંધથી જોડાયેલ છે. લગ્ન ન હોય તો મનુષ્યની શરીરવાસના સંતોષાય; જાતીનો નીલાવ થાય, પણ સમાજ છીન્ન બીન્ન જરૂર થઈ જાય; અને સમાજ હવે તો હોય પણ તેમાં લગ્નને જરૂરપણુ સ્થાન ન હોય, એટલે કે લગ્નથી મળતી શરીર સંબંધની છુટ ન હોય તો જાતીનો નાશ થઈ જાય, આને લીધે જ ત્યારે આપણે લગ્નનાં વ્યક્તીઅંશ પર ભાર મુકીને અમુક રીતનાં લગ્નો ચલાવી લઈએ છીએ; ત્યારે સામાજિક તરફની વીચારણા આપણા સમક્ષ આવી એ રીતનાં લગ્નમાં સમાજનો અને સમાજની વ્યવસ્થાનો દોહ બતાવી આપે છે. એ જ પ્રમાણે સામાજિક દ્રષ્ટિએ યોગ્ય મનાતાં લગ્નો વ્યક્તીગત રીતે ધમ્મના યોગ્ય નથી ગણાતાં. સામાજિક વીકાસમાં જેમ જેમ જુદા જુદા ક્રમ અને સ્વરૂપો આવે છે, તેમ તેમ ક્યારેક લગ્નનું સામાજિક સ્વરૂપ વધુ બદલ પડી આવે છે, તો ક્યારેક વ્યક્તીગત સ્વરૂપ પ્રત્યક્ષ થાય છે; અને એક રીતે સ્વીકારેલા લગ્નનો આદર્શ ખીણ રીતે નીખૂંધ જતાં લગ્નનો પ્રશ્ન એ સમાજનો સુકોમળ અને સુસ્વચ્છ પ્રશ્ન વધુ ને વધુ થતો જાય છે.

ત્યારે લગ્ન શું છે? વ્યક્તીની વીજાતીય વાસના અતીવર્ધ અને ઉપયોગી હોવાથી તેને નીમુંળ દ્વારા તેમ ન હતું. તેથી સામાજિક અવરથાનાં બંધમાં વ્યવસ્થાની

ચાંતી જળવાય તેટલી હદ સુધી જ એને મર્યાદિત કરવી તે લગ્ન. લગ્નના અસ્તીત્વનો ઉત્તુ આમ વૃથા જણાય છે. જો સ્ત્રી અને પુરુષનો શારીરિક સંબંધ અટકાવી શકાય તેમ હોત તો માનવ સંસ્કૃતીએ જરૂર તે અટકાવ્યો હોત. પણ તેમ ન હતું. એક બાજુથી સંબંધ ધણો જ હમ-આવેશભર્યો હતો, એને અટકાવવાના બંધા જ અપાતો વ્યર્થ જાય તેમ હતું; ત્યારે બીજી બાજુથી જાતીના અસ્તીત્વ માટે એ અતીવાર્ધ પણ હતું. છતાં પુરુષની આ નારીવાસના નીરંકુશ ફરે તે વ્યવસ્થિત થતા જતા સમાજને પોસાય તેમ ન હતું; કારણ કે એથી પરસ્પરના વ્યક્તી-વીરોધો વધી પડે તેમ હતું. પુરુષની લગ્ન-લગ ધણીખરી વાસનાને આ પ્રમાણે સમજી મર્યાદિત કરી છે; પણ આમાં તે એ બંધમાં ફરે એ છે કે, આ સંબંધ હવેનત વ્યક્તીનો હવેનત વ્યક્તી સાથે છે. માલીકીના હક્કની ગમે તેટલી હદ સુધી લગ્ન સંબંધ પહોંચે, પણ તેમાંજ વસ્તુ પરતું સ્વામીત્વ ભોગવવું છે, તે પુરુષના જેટલા જ સ્વતંત્ર હવેનવાળું પ્રાણી છે. આને પરીણામે બીજો શું ચવાડો ઉભો થાય છે.

આમ લગ્નનો પ્રશ્ન મુળથી જ વીજાતીય છે, તેમાં નવા નવા સીદ્ધાંતો ઉમેરાતાં એની ગઢનતા વધતી જાય છે. પ્રજા એક જાતના લગ્નથી કંટાળે છે, એટલે બીજી જાત અજા-ભાવે છે, વળી એથી કંટાળી ત્રીજી જાત પર જઈ, પાછી જુલકણી બની મુળ જાત પર આવી જાય છે! પ્રજાનો એક વર્ગ એક વસ્તુ માગે છે. બીજો વર્ગ બીજી; અને બીજાં સામાજિક બંધનો સરખાં હોવાથી સમાજ એમાંથી એક વાત કણક રાખી બીજીને તરછોડે છે. પુરુષને અમુક જાતનાં લગ્ન ગમે છે. સ્ત્રીને બીજી જાતનાં કારણ

કે બંનેને સ્વકીય દબીબીંદુ છે: વ્યક્તી અમુક માગે છે, તો સમાજ બીલું ઇચ્છે છે: કારણ કે લગ્નમાં બંને તત્ત્વો લગભગ સરખી રીતે સમાધ રહ્યાં છે.

બીજી બાલુથી, વ્યક્તીની આમ દબાયેલી વાસના કોઈવાર અત્યંત ઉન્મત થઈ સમાજની મર્યાદા બહાર કૂદી પડે છે. સમાજ કોઈવાર એ તરછોડે છે, કોઈવાર એને વધાવવાની ફરજ પડતાં એના બચાવ માટે નવી નવી કલ્પના કે નવા નવા તર્કો ઉપજાવે છે, અને કોઈવાર એ સતત સ્થીર રહિતાં થોડી ધણી અસ્વસ્થતા પડી તેને સ્વીકારી લે છે. નીરંકુશ ગુન્હેગાર, વ્યભીચારી લોક-નેતા, અને વેસ્યા, આ ત્રણે લગ્ન સંસ્થાના એક સરખા દુસ્મન હોવા છતાં, ત્રણેને સમાજ સમાન રીતે સન્કારી કે પુતકારી શકતો નથી. કેટલીક વાર તો આવી અપવાદરૂપ મનોદશા કુદરતી આવેશથી નહીં પણ આવી મનોદશાના ચેપથી પ્રજ્વળે છે. આવી સમુદબળગતો સમાજ થોડા ધણા દાખી અને થોડી ધણી છુટછાટ મુરી સ્વીકારે છે. જેમ સમાજ આત્મારે હેલાં અદ્યતયોનીની વીધવાના પુનર્જનને સ્વીકારીને હવે ગમે તે વીધવાને આ હક્ક આપે છે; અને થોડા વધારે પડી પતીવાળીને પણ અમુક સંજોગમાં આપશે; તેમ કેટલીક વાર ધર્મ, કલા કે વીજ્ઞાનના ઉપલક્ષ સ્વરૂપોએ પણ સમાજની વ્યક્તીની નીરંકુશવાસનાના બચાવમાં સહાય કરી છે. અગર તો આ વસ્તુ એમ પણ મુકી શકાય કે નીરંકુશતા એ પણ કામવાસનાનો જ અંશ હોવાથી એને પણ અમુક મર્યાદીત ક્ષેત્રમાં સંપુર્ણ રીતે વીહરવાનો હક્ક આપી, એક બંનેતવું કલ્પના લગ્નજીવન પણ સમાજે રચી આપ્યું છે. પુરુષની પ્રાથમીક સ્ત્રી શીકારવૃત્તીને નવનવા અગ્રીનયથી અને પુરુષની ઉન્નતજનને સહજ

લભ્ય ન બનીને ઉછંગવા દેવાની સ્ત્રીઓને સહાય આપનાર નીતીશાસ્ત્ર મીમાંસિકો, આ રીતે કલ્પના જીવનને વેધ સમૃદ્ધ કરી, સાચા જીવનની અનીવાર્ય ખાંખીઓ પુરી પાડવાનો જ પ્રયાસ કરી રહ્યા છે. સ્ત્રી સંસદ્યનો અભ્યાસ કરતાં કલાકારો, સ્ત્રીમાનસનું પૃથક ક્ષરણ કરતાં વીવેચકો, ને સાહિત્યસુખીઓ, ધર્મને નામે સ્ત્રીને મજ્જુત પાંજરામાં સપાંકાંવા ઇચ્છતા સનાતનીઓ, આ બધાને એમનું શુદ્ધ, અશુદ્ધ કે વીકૃત વાસના જીવન મળી રહે છે!

લગ્નની આ અવસ્થા છે; અને આટલા બધા સ્વરૂપ ને ક્રમોમાં હજુ એક પણ સરળ થયેલ હોય તેમ કહી શકાતું નથી. માત્ર લગ્નનાં સામાજિક ને વ્યક્તીગત બે તત્ત્વો છે, તેમાંના બેમાંથી એકને પ્રત્યક્ષ રાંખી લગ્નનો કામચલાઉ આદર્શ રચાય છે. એ જ તત્ત્વનો અતીરેક થતાં તેનો વીરોધી તત્ત્વ બીજો આદર્શ આપે છે. આમ નથી લગ્ન-જીવનમાં પ્રગતી થતી, કે નથી એનો વીકસ પણ આપણે માત્ર જંગલીપણાને સંસ્કૃતીનાં સંધ્યાકાળની આલુબાલુ સહેજરહાજ અર્વાચીન ઢાંકપીછોડા કરી ફેર્યો કરીએ છીએ: વ્યક્તી આદર્શના અતીરેકથી સુલભ ને સહેજ છુટાછેડા આવે છે; તેથી કેપી જઈ આપણે એવો સીદ્ધાંત પકડીએ છીએ કે જમાંથી આપણા લગ્નમાં આપણા સીવાય બીજા બધી જ વાત મહત્વની હોય તેવી દશા ઉભી થાય છે; અને તેમાંથી પાછા એ જ રસ્તે ચડી જઈએ છીએ.

લગ્નની સંસ્થાની આવશ્યકતા વ્યક્તી-લક્ષી છે, પણ તેની ઇમારત બધી જ સમાજને ખાતર જ છે, એટલું સ્વીકારવું જ પડશે. પ્રાથમીક અવસ્થાનો ભટકતો માણસ કોઈપણ સ્ત્રીની સાથે કામચલાઉ સંબંધ બાંધી લેતો અને પોતાની વાસના-તૃપ્તિ

કરી લેતા. એને છાકરાં થતાં તેની મુખ્ય માલીક તેની જ હતી. જે વખતે જુદી-વીકાસ ખીસકુલ ન્હોતો તે વખતે તે માણસ એવું માનતો કે જીમાં પોતાની મેજે જ અમુક ઉમરે સંતાન ઉપજવવાની શક્તી આવે છે. જી જે કુટુંબમાં જન્મી હોય તે કુટુંબના વડીલા જ જીના સંતાનના પાલક બને એવી માન્યતા સંસ્થા પણ સમાજનીકસના એક કમમાં શ્રેષ્ઠ હતી-છે. સરીરખજ જ માત્ર હોય ત્યાં પોતાને આનંદ આપતી જી જીવતું પ્રાણી મટી જઈ ઉપ-ભોગનું સાધન માત્ર જ બને, અને તેના પર શક્ય હોય તેટલા બધા જ માલીકની હક્કો આપીને પડે તે સ્વાભાવીક જ છે. જી આમ પુરૂષની મીલકત બનવા માંડી: માલક પછી છૂટ જીવ હુંડ અને વીચક આવે તેમ જીની હુંડ પણ થવા લાગી, ને તેને માટે વીચણે પણ થયા. દરમ્યાન માનવજાતના સંધો જીવે જીવે સ્થાને જામવા મડિલા અને જીવે જીવે રીતે પણ આંતરયાંતી સંપુર્ણ જગત્થય, તેવી કેટલીક માન્યતાઓ ને સંસ્થાઓ પણ ઉભી થતી ચાલી. આ સંસ્થાઓ એ સંધમંથી ઉભી થતી હોય અને સંધે ચોતે જ શાંતીશાળમાં સ્વીકારેલા નીચમ પ્રમાણે બધાને વર્તન કરવા ફરજ પાડતા હોય. આ ફરજની પાછળ આખા સંધની શક્તિનું બળ હોય પણ એમાંથી થે વીલાગ ને કેન્દ્રીકરણ (division and Cen- tralization) ના નીચમે જીવે જીવે રીતે આ બળ ઉચું થતું હોય. આમ રાજ્યસંસ્થા અસ્તીત્વમાં આવે; રાજ્ય- સંસ્થા એટલે સમાજનું કેન્દ્રીત શરીર બળ: એ બળ જ્યાં પુરેપુરું સામાજિક વ્યવસ્થાનીયમને અનુકૂળ ન થયું હોય ત્યાં, સમાજને-સમાજના અવ્યવસ્થીત સ્વરૂપને પણ અમુક સત્તા હોય; અને સમાજ

અને રાજ્યની વચ્ચે અર્ધરાજ્યદારી-શામાન હક સત્તાધીશ સંસ્થાઓ પણ ઉદ્ભવતી આવતી હોય. કેટલેક કાળે આ વસ્તુઓ વીકાસની સંગવડતા-અગવડતાના પ્રમાણમાં એક ખીજથી આગળપાછળ પડી જતી. કાં તો કેટલીક વાર એક ખીજનો વીરાધ પણ ફરે છે; બ્યારે ખરી રીતે તેમણે એક ખીજને પુરક બનીને જ સમાજને ઉપકારી થવું જોઈએ. આપણી રાજ્યવ્યવસ્થા; મહા- જનમંડળો અને માત્ર સમાજનો અસ્પષ્ટ સતત અવાજ, આ બધું ધણીવાર એક જ હેતુ સાધે છે, તો કાંઈ વાર જીવ જીવ હેતુ પકડે છે, તો ક્યારેક એક જ વસ્તુને પોતાની વચ્ચે બેંચી લે છે. લખને આ ત્રણે સામાજિક સંસ્થાઓએ બેંચી લીધેલ છે. આ બળ વ્યક્તીની મીલકતનું રક્ષણ કરે, અને જીને મીલકત ગણી એકની જી ખીજ ન ઉપારી જાય તેવી વ્યવસ્થા કરે; બદલામાં એક જ જીની સાથે જીવનપયત રહેવાની અગર તો કાંઈ કાંઈ દેકાણે અમુક સંજોગે સીવાય તેને ન તણ દેવાની કશુક્ત માગે, જી અમુક માણસની છે, એ માની લેવાતું સાધન એ કે તે અમુક કેળીતી રીતે અર્થ- હીન વીધીમાંથી પસાર થાય. આ કીયા પોતે એમાંથી ઉપજતા આવા પરીણામ સીવાય કંઈ પણ મહત્વની નથી હોતી; ન જ હોય. કારણ કે સમાજનાં નીતીધોરણ ને એ નીતી પાછળનાં બળ વીના એક પુરૂષને એક જ જીની સાથે હાંદગીભરે જોડી રાખ- નાર ખીજ કાંઈ પણ શક્તી નથી જ.

આ ત્રણે સામાજિક બળ ઉપરાંત સમાજ વીધાયકોએ એક નવીન જાતનું બળ ઉપ- જાન્યું છે. તેની વીશીલતા એ છે કે એ વ્યક્તીની ખદારથી નથી આવતું. પણ વ્યક્તીના ચારીત્ર્યના ધડતરમાંથી જ એની મેજે ઉદ્ભવે છે. આ બળને નૈતીક ચેતન

(moral consciousness) નીતી અમુક અંશે ફરજિયાત (enforceable) બની શકે, તેનો બાધીનો લાગ આવા આંતરબળ ઉપર જ આધાર રાખે આથી જ્યાં જ્યાં લગના આ કાયદાનો લાગ પડી શકાય તેવા નહોત, સમ કરી શકાય તેવા નહોત, કે હજુ માત્ર આરંભમાં જ હોય, ત્યાં ત્યાં એના વીરોધીબળ તરીકે આવી પ્રત્યક્ષ સામાજિક હિંસા નહીં પણ વ્યક્તિના સમાજે ધરેલા ધડતરના અંશે જ તૈયાર થાય. પ્રત્યેક વ્યક્તિને પોતાને જ આરીમ્યનાં એવાં અંશે હોય છે કે જે સમાજ કે રાજ્યની લાંબી ચંત્રચરચાની દોરી હસામ્યા વીના પણ નીતી વીરુદ્ધના આચરણ સામે બળ બની શકે. યુગોની સમાજવ્યવસ્થાનું આ પરીણામ છે. અહીં સનીત્વ, પાતીવત્ય, શીલબળ આવી લાવનાઓ ઉપર છે. લગની નીતી લાવનાઓ માટે લાગે જીઓમાં જ ઉદ્ભવી છે તેનાં પણ ઘણાં કારણો છે. જ્યાં કુટુંબના લોકોને શુદ્ધ રાખવાની માણસની આકાંક્ષા, લામવાસનામાં જીઓની કુદરતી જો પળે જ સ્વસ્થ વૃત્તિ; તેમજ જીઓની પ્રાકૃતિક લાવના શીલદાર. આમાંનાં યોગ્યોએ ગણાય. પણ સૌથી મહાન તો એ કે જીઓ મીઠકત હોવાથી અને જીઓનું આથી કે જીવન પુરોગેને આધીન હોવાથી, અમુક અંશે પ્રયત્નથી અને બળપુર્વક પણ એમનામાં આ લાવનાઓ ઉતારવી શક્ય થઈ પડી, જ્યારે સમાજની ન્યાયશુદ્ધિએ માણુ ત્યારે પુરોગેને માટે પણ પરણેલા જીવનની નીતી ધરાઈ. પણ જ્યાં અનીવાર્યતાનું બળ ન હોય ત્યાં ન્યાયશુદ્ધિ બહુ જ તીવ્ર બની શકતી નથી.

આવી લાવનાઓ જ્યાં નથી, ત્યાં લગ એ માત્ર સામાજિક કગર છે. જ્યાં એ લાવનાઓ સફળ થઈ છે. ત્યાં લગ એ

પ્રવીત્ર સંસ્કાર છે: કારણ કે એ લાવનાઓ માનવજાતીની મોટી લાવના સાથે સંકળાયેલી જ છે આ બંને નથી. ત્યાં લગ એ માત્ર વ્યક્તિવ્યવહાર જ છે. પણ લાવનાઓનું સામાજ્ય એ સ્વપ્ન જાગની આત્મવચના આગે ચારે બાજુથી લાંગતી આવે છે. જીવનની મક્કતા અને એની, સ્વાધીનતાનું યાન થયું છે, ત્યાં જીવનની માત્ર આવી સામાજિક લાવનાઓને સ્વસ્થ ગણી તેમાં આત્મસમર્પણ કરવા તૈયાર નથી; દરેક સામાજિક લાવનાનું બને છે તેમ, તેમાંથી ઉત્કેષ્ટ સમી જતાં-તેની જરૂરીઆત થવા જતા, કે તેની છેતરપીંડે સમાઈ જતાં, આ લાવનામાંથી ઉપજતી જીવનતત્ત્વોની પરાધીનતા કાઢ પણ સ્વમાંની વ્યક્તિ કે સમુદાયે માફ ન આવે, આથી લગને આવી મૃત સ્વસ્થતામાંથી પાછું ફરી જીવન અસ્વસ્થતા લેવી પડશે.

લગનું આમ સમાજજીવનમાં સાચું સ્વરૂપ સમજવા પડી, એની ક્ષય વીગત એના ક્યા સ્વરૂપને સંતોષવા માટે છે, એટલું જોઈ એ વીગતને એની જ મર્યાદામાં રાખવી તેનું નામ સાચું લગ. દાખલા તરીકે, લગમાં અમુક જાતની કીધા-વીધી કરવાની હોય છે; એની ઉપયોગીતા માત્ર પુરાવા નેટલી જ છે, માટે એનું મહત્ત્વ પુરાવાની હકીકત કરતાં વધારે ન રાખવું. લગમાં જે વ્યક્તિઓના સંચોગ એ જગુશાજની હકીકત છે, એટલે શારીરિક શોભ્યતાને પણ ઘણીવાર બાલુએ રાખી ચતાં લગો એ રીતે લગો જ નથી એમ માનવું. શરીર ઉપરાંત એ જીવનનું પણ જોણું હોય, જે એકબીજામાં સમાઈને વધી શકે તેવા જ જીવનનાં લગ હોય શકે; આ શરીર અને જીવન અમુક વૈદ્યકીય રીત

અને અમુક શીક્ષણપ્રણાલી સીવાય પણ અનેક રીતે વીધ વીધ હોવાથી, કયા શરીર ને જીવનનું કયા શરીર ને જીવન સાથે નેડાણ થઈ શકે તે શુદ્ધ વ્યક્તીગત પ્રશ્ન જ છે. કારણ કે, વ્યક્તીઓની વીધવિધતા નીયમ કે કાયદાની સીદ્ધાંત જગતમાં ન સમાઈ શકે. આથી દરેકને ચોતાનો. ભાવી સાથી શોધવો માટે વીરુદ્ધ ક્ષેત્ર, પુરતી સ્વતંત્રતા અને દરેક રીતની સગવડતા આપવી નોંધ્યે; અને અત્યારે જેમ આવી. સ્વાભાવીક શરીર-ઉર્મા કે જીવનઉર્માના અવાજને રૂંધી નાખીને પણ સંસારની કઠીન જરૂરીઆતોના ભેરે વ્યક્તીને નાપસંદગીના લગ્નમાં ઉતરવું પડે છે; અગર તો ક્ષેત્રની સંકુચિતતાને લીધે ગમે તેની સાથે નેડાઈ રહેવું પડે છે, અથવા તો પરાધીનતાથી ન્યાં ખીજની સગવડ પ્રમાણે લગ્ન કરવાં પડે છે તે અસ્વાભાવીક લગ્નો જ ગણાય. ઉપરાંત ન્યાં વ્યક્તીની કામવાસના કે જીવન-વાસના એકવાર કરેલા લગ્નની ભુલમાં સંપુર્ણ રીતે રૂંધાતી હોય, તો એ સખ-ધમાંથી છુટા પડવાનો પણ હક્ક હોવો નોંધ્યે. લગ્નને માટે કાંઈને વાસનાતુષીની જરૂરીઆત હોય; કાંઈને સંરક્ષક સહજીવનના કોડ હોય; કાંઈને જીવન સંગ્રામમાં બળ-પ્રેરક સાથીની આકર્ષણ હોય. કાંઈનું સંતાનોત્પત્તિ જ મુખ્ય કારણ હોય, અગર કાંઈ આ બધા સાથે અને ખીજ પણ ધણું દારણો હોય, આવા સંજોગોમાં વ્યક્તીના લગ્નઉત્તરો સંભાળપૂર્વક અને અણીશુદ્ધ સફળ થાય તે માટે વ્યક્તીને ચોગ્ય રીતે લગ્ન બદલાવવાની પણ છુટ હોવી નોંધ્યે. લગ્નવાસના અપુર્ણ હોય ત્યાં જ સાથીનું મરણ થાય તો ફરી લગ્નની પણ છુટ જ હોય. આ રીતે વ્યક્તીની ચોતે કળે કરેલી વાસના ચોતે ક્યાપેત્રી મર્યાદાઓમાં પણ સંપુર્ણ

રીતે તૃપ્ત થાય તેવી વ્યવસ્થા સમાજે કરી આપવી નોંધ્યે, આ બધાના બદલામાં અને આ બધું સ્થપાયા પછી જ સમાજ આદર્શ તરીકે માગી શકે કે લગ્ન ન્યાં ઉપરોક્ત સર્વ આવશ્યકતાઓ સફળ થતી હોય ત્યાં અતુટ રહે અને લગ્ન બદારનું વાસનાજીવન બંધ થાય.

આ લગ્ન ભાવના સંસારમાં ઉતરે માટે સૌથી પ્રથમ તો લગ્નની સંસ્થા, તેનો ક્રમ, છતીહાસ, સમાજમાં તેનું સ્થાન અને તેના નીતી નીયમો વીધે બને તેટલું સાચું જાન સમાજમાં ફેલાવવું નોંધ્યે. મનુષ્યની આ પ્રાથમીક વાસનાનું શાસ્ત્રીય રીતે પૃથક્કણ કરી તેમાંના કેટલા અંશને વાળી શકાય, કેટલાને દબાવી શકાય, કેટલાને ફેરવી શકાય ને કેટલાને સ્વચ્છંદપણે વતવાનાં છુટ અપવી નોંધ્યે; એ બાબતનું સંપુર્ણ જાન સુલભ થવું નોંધ્યે. અમુક સામાજિક નીતીમાં ફેરફાર કરી અમુક હીતનું વતન અલાવવાની છુટ મુકવી નોંધ્યે. અને ઉપર કહેલા સ્વચ્છંદ-લગ્નો પણ સમાજની મર્યાદા અને તેની આવશ્યકતા મુજબ પુરેપુરી રીતે સ્વીકારીને ચત્તાં લગ્નો વધુ ને વધુ સફળ બને. અને આમ સ્વાભાવીક રીતે બનતા લગ્નોમાંથી લગ્ન વ્યક્તીજીવન પ્રક્ટી આવી માનવજાતી આંધી વધુ સુંદર રીતે ચોતાનું જીવન જીવે એવા પ્રયાસો કરવા નોંધ્યે.

સમાજે એકવાર કહ્યું કે, અમુક લોકોનો સંબંધ હોય ત્યાં લગ્ન ન થાય, એણે જ અમુક વખત પછી કહ્યું કે અમુક જાતી, ધર્મ કે દેશના વતુઓ સીવાય લગ્ન ન થાય; એણે કહ્યું કે અમુક જાતના વીધી વીના એટલે કે સમાજના જનપયા વીના વ્યક્તીએ વાસના તૃપ્ત કરવા પ્રયાસ કરવે; અમુક અક્રમાન જેવા કે, મૃત્યુ વગેરે બન્યા પછી વાસના ફાગવવી; એ સમાજે વધુ કહ્યું

કે જીવનનો આદર્શ સંયમ છે, અને સંપુર્ણ 'અલ્પયય' એ સર્વોત્કૃષ્ટ જીવન હોય, પ્રત્યેકે ત્યાં જ પહોંચવા પ્રયાસ કરવો. અલ્પયય! આ એક તકેદાર છે, પણ વ્યવહારીક દૃષ્ટીએ આપણે બેઠ શકીએ છીએ તેમ એ જીવનનો ખોટો અભ્યાસ નથી. ઉપરાંત સમાજે વૈદકશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો, સમાજે સત્યતા ઉપગમી, સમાજે મર્યાદા સમર્પી, સમાજે જાતીના વધુ ને વધુ વીભાગો બાંધવા માંડ્યા. આમાં સીદ્ધાંતનો દુરપયોગ થયો હશે; અને આમાંના ઘણાં બંધનો વ્યક્તી વાસનાને મર્યાદીત કરવાના હેતુસર આવતા હોવા છતાં એમ નહીં કરી શક્યા હોય.^૧

આ બધું માગતાં છતાં સમાજ વ્યક્તીને તૃપ્તી ન આપી શકતો હોય તો શું પરીણામ આવે? વ્યક્તી રીખાય, સમાજ સામે શત્રુવદ બાંધે, અને યેગ્ય પ્રસંગો શોધી કાઢી પોતાની મેજે જ સંતોષ મેળવે વ્યક્તીએ. સમાજની ખુદશી આંખમાં ધુળ નાખી, અગર તો ચાલાકીથી સમાજની ભુલભરી નજરને ચુકવી દેઇ, સમાજે બાંધેલા પવીત્ર વાડાઓની પવીત્રતાને મક્કીન કરે તેવો વીલાસ માણ્યે જાય. લગ્નની બપુંદર વાસનાઓ ભરેલી અંદર સગમ્યા કરતી હોય પણ અનભ્યાસ ને અજ્ઞાનને લીધે સમાજ મર્યાદા ને સભ્યતાના પાતળા આવરણો નીચે એવું અસ્તીત્વ જણાઇ ન આવે, છતાં જ્યાં જ્યાં તક મળે, ત્યાં ત્યાં આખી સઠી સજનના બપુંદર વીધવી ભરેલી એ ઉછળી આવે આમ અને ત્યાં કાતો વાંક છે? પરાધીન વ્યક્તીનો કે વીલાસવાતી સમાજનો?

આજે આ જ કારણથી લગ્ન એ સ્વાધીન જીવનનો અણગમતો અંકુશ થઇ પડેલ છે. ઘણો વખત થયા મુંઝાતી વાસના યોગ્ય કે અયોગ્ય ગમે તે ટેકાણે સામાજિક બંધનને તોડવાને ખાતર તોડવામાં પણ મક્કા માને છે. લગ્ન એ લોક નજરને છેતરવાતું સાધન બનતું જાય છે; અને વધારે ઉદામવાદીઓ અને નીર સમુહમાં લગ્ન તરફ જ અણગમે વધતો જાય છે. લગ્નની કેટલીક અણધરતી મર્યાદાનો નાશ તો સમાજનીતીના સંરક્ષક વાદીઓને પણ કબુલવો પડ્યો છે; પણ સમાજના આ વીચીર વ્યવહારથી એક બીજી બપુંદર મનોદશા ફેલાઇ જાય છે, અને તે સમજદોહી માનસ. જે સમાજ આટલા વર્ષની સંસ્કૃતી પછી પણ વ્યક્તીને સંતોષી શકે નથી, તેને વ્યક્તી-માનવજાતીએ પીધેલા ઝેરના ખાસા સમાન ગણતી જાય છે, અને સમાજ છીનખીત કરી એ કાલ્પનિક વર્તુલનો નાશ માગે છે. સમાજ પોતાના કડક નીયમોથી આમ અકારી થતી જાય છે. જે કે હજુ સમાજે તદ્દન વીશ્વાસ શુભાવ્યો નથી. પણ આ જ રીતનો વ્યવહાર જે ચાલુ રહે તો, નજીકમાં જ બેઠાં એટલી અશા પણ મુકી દે તે સંભવીત છે. પણ એ સંભવીત અને તે પહેલાં જ સમાજ વ્યક્તીને સંતોષે તો જ એ ટકી શકશે. વાસનાને મર્યાદીત કરવાનો સમાજનો હક્ક અત્યારે વાસના માત્રને દબાવી દેવાના સત્તાંશીલ હક્કમાં પરીણ્યો છે. જે હક્ક સમાજને કદી હતો નહીં. છે પણ નહીં. પણ સત્તાની ટેવ પડી જતાં સમાજ જવાબદારીને સત્તાના કારણને-ફેંકી દેવા તૈયાર થઇ ગઇ છે. જે આમ થાય તો એનેક જુદી જુદી શાહી અને વાદ જ રહેતે ગયા તે જ રહેતો સમાજ પણ પોતાને માટે સફ કરી રહે છે તેમ કહેવાય.

^૧. મ. ગાંધીજીએ એકવાર આ જ પ્રમાણે આપણી સાતીઅવસ્થાને વાસના પડના સંયમ તરફ વળાવી બચાવ કર્યો છે. વસ્તુતઃ આમ નથી બન્યું.

હિંદ માટે ત્રૈવાર્ષિક યોજના

દેશીઆની પંચવાર્ષિક યોજના સફળ થતી જતી હોવાથી, ગ્રેટ બ્રિટન, અમેરીકા જેવા સમૃદ્ધ, સ્વતંત્ર અને ઉદ્યોગવાદી દેશોએ પણ પોતાપોતાના દેશ માટે એવી યોજનાઓનો વીચાર કરવા માંડ્યો છે. તેમના કરતાં હીંદને આવી યોજનાની વીશેષ જરૂર છે. પરાધીન દશામાં પણ હીંદના ઉદ્યોગોની પુનર્યવસ્થા માટે ત્રણ વર્ષમાં શક્ય બની શકે તેવી યોજના લેખક અહીં બતાવે છે.

આર્થીક વીકાસવાદના ઇતીહાસને ઉપ-લાવો તો એ તો મીઠ્ઠા થયેલી હકીકત જણાશે કે, જ્યાં સુધી જીવન ભગવાની સ્વીકૃત પદ્ધતી અનુસાર વધતી જતી માનવસંખ્યાને પોષાની શકે તેટલું જોઈતું સાધન, દીને દીને રક્ષક વાહોણી બનતી જતી જમીનમાંથી મળી શકે તે સુરક્ષિત બને છે, ત્યારે જ જન-તાનો મોટો ભાગ ઉદ્યોગવાદને પંથે પ્રયાણ કરવા તત્પર બને છે. ઉદ્યોગવાદના એક મુખ્ય દેશ ઇંગ્લંડનો ઉદ્યોગવાદ આ જ રીતે શરૂ થયો હતો. એ જ રીતે હીંદની ભુમી ગમે તેટલી રસાળ અને ફળ અવૃક્ષ હોવા છતાં, દરેક વર્ષે વધતી જતી જનસંખ્યા એકઠી ખેતી ઉપર આધાર રાખીને જીવી શકે તેમ નથી એવું જ્યાં સુધી જણાયું નહીં ત્યાં સુધી હીંદને માટે ઉદ્યોગની યોજના વીચારવાનીએ દરકાર કેમ કરવું નહિ, અને હવે તો એ સ્પષ્ટ જ થતું થયું છે કે, આપણા દેશની ખેતીમાંથી જે ઓછાની આવક થાય છે, તેટલાથી વન-માન મુશના દરરોજ સમ્પન્ના થઈ શકે તેવું અનુ-સાર હીંદુસ્થાનનો જનતાનો જીવનશાળો

નહી શકે તેમ નથી, એટલે હીંદના લાખખેં ભુખ્યા માથાસોની ભુખ દુર કરવા, તેમ જ હીંદને આર્થીક દ્રષ્ટીએ સ્વતંત્ર બનાવી નાણાંની નગરે સંગીન પાયા ઉપર મુકવા માટે ઉદ્યોગવાદના પ્રયત્નો વીચર એ અની-વાય થઈ પડ્યો છે.

સહુધી પહેલાં મુદ્દો વીચરવાનો છે તે એ કે: આપણી ભુમીમાંથી જેટલું ઉત્પન્ન થયું જોઈએ તેટલું વીશેષમાં વીશેષ ઉત્પન્ન થઈ શકે તે માટે આપણે પ્રયાસ કર્યા છે કે કેમ? તેની સાથે સાથે એ મુદ્દાની પણ તપાસ લેવાની જરૂર છે કે, જમીનનો કસ ઉત્તરોત્તર ઘટતો જતો હોવાથી તેવું ઉત્પન્ન ઓછું થાય છે કે કેમ? અને ત્રીજી તપાસની બાબત એ છે કે, ખેતીનો ઉદ્યોગ તેને માટે શક્ય એવા વીકાસની: છેલ્લામાં છેલ્લી ભુમીકાએ પહોંચ્યો છે કે નહીં?

કેટલાક એમ માને છે કે ઉપર પ્રમા-ણેના ત્રણ મુદ્દાઓની તપાસ કર્યા પીના, ઉદ્યોગવાદને પંથે એકદમ ધસારો

કરીને, હીંદમાંની ચાલુ અનેક બદીઓમાં પશ્ચિમની શહેરોનાં કચુતરખાનાં ત્રેવાં ગંદાં ઘેરોમાં ઉપરા ઉપરી અનેક માણસો ખડકવાની નવી બદીને વધારવાની જરૂર જ નથી. ૧. તે માટે સહુથી પહેલી જરૂર હીંદની ખેતીવાડીની સુધારણાના પ્રશ્નને પહેલા ઉપાડવો જરૂરનો છે. જ કે ખેતીવાડીનાં છેલ્લામાં છેલ્લી દખ્ખનાં સાધનો અને ખેતીની શાસ્ત્રીય રીતોના ઉપયોગથી ખેતીના ઉત્પન્નમાં પચાસ ટકા જેટલો વધારો કરી શકાય તેમ છે, છતાં તેની સાથે સાથે એ વીચારવાનું છે કે હીંદના જેવો દેવામાં ગળા સુધી હુખેલા ખેતુત એ બધાં ખચ ઉપાડી શકે તેમ છે ખરું? અત્યારે આપણે પરાધીન છીએ, તેથી ખેતુતોને શાંત્ય તરફથી કરી જ મદદ મળતી નથી, અને ઘેરે ઘાટા બાંધીને અર્ધા હુખ્ય રહેતા હીંદી ખેતુતોને જમીનમાં સુધારા કરવાની શક્ય નહીં મળે, તે માટે હીંદી જનતામાં ફેડ' જેવી છુદ્ધી તેમ જ કાય'કુશળતા અને પ્રાણુવંત ઉત્સાહવાળા માણસો પણ અત્યારે તો જણાતા નથી.

૧. મુ'ખ્યાઇના કામદારોના એક્સીમાં નેવુ માણસો અઢેક ખંડની હવા અજવાળા પીનાની ઝહેરી વાતાવરણમય ઓરડીઓમાં રહે છે. જેમાં ઘણી વખત અઢેકા ખંડમાં છ થી નવ માણસો ખડકાય છે. આવાં મકાનોમાં ઘણી વખત તો માત્ર એક નીચા બારણા સીવાય હવા ઉઘરાનાં ક્યાંજ સાધન હોતાં નથી. અને વળી એવાં બારણાં પણ ગંધાતા અને સડતા કચરાના દમલા તેમ જ ગંધાતા પાણીના વહેળાઓની વચ્ચે ગલીઓમાં જ પડતાં હોય છે. આથી મુ'ખ્યાઇ શહેરમાં દર દખરે ત્રણસો બાલમરણ થાય છે. એવું તો બહીટલી કમીશન કરતાં કરતાં લખે છે.

ખેતી પછી ખીજા મુદ્દો ઉદ્યોગોની ચાવી રૂપ મહત્વના હીંદી ઉદ્યોગોનો વીકાસ કેમ સાધી શકાય તે જવાબો છે. ૧૯ મી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં હીંદી શરમાળ મુંદરીની માફક શરમાતાં શરમાતાં, કરતાં કરતાં ડગ લયું. અને છેક ચાલુ સેકાના પહેલા દશકા સુધી આપણા ઉદ્યોગવાદીઓએ તેના વીકાસમાં ઘણી જ ઓછી સફળતા મેળવી હતી. આપણા દેશના અગત્યની ઉત્પન્નને લગતા શૂદ્ધઉદ્યોગોને તો પરદેશના ધંત્રમાં બનેલા માલે હરીશદમાં તોડી નાખ્યા હતા. આપણા પરદેશો સાથેનો વ્યાપાર માત્ર કાચા માલની નીકાશ કરી બહારમાં તૈયાર માલ મંગાવવા પુરતો જ રહ્યો, અને હીંદી રાજકીય તેમ જ આર્થિક દબીએ પરાધીન હોવાથી એ વ્યાપારમાં હીંદને જ નુકશાન વેઠવું પડ્યું છે. એથી પ્રસ્તુત લેખમાં જે યોજના વીચારવાની છે તે ખેતીવાડીની ખીમવણીની અને દેશના ઉગતા ઉદ્યોગની સ્થિતિ સુધારવાને લગતી છે. અલખત આ યોજના અનેક દબીબી દુધી ટીકા કરવાને યોગ્ય હશે, પરંતુ યોજના પાછળ રહેલી વીશુદ્ધ મનોદશા અને રાજૂના કલ્યાણુનો નીમંજ હેતુ તેમાં રહેલા છે એ વાત ટીકા કરનારા નહીં જ વીસરે, એટલી આશા વધારા પડતી નથી.

અહીં એ સ્પષ્ટ કરવાની જરૂર છે કે આ યોજના ખીજા કોઇ દેશની યોજનાના આંધળા અનુકરણ તરીકે વીચારવામાં આવતી નથી, પરંતુ આપણા દેશનાં અગત્યનાં સાધનોનાં તેમ જ માનવશક્તીના વીકાસની લાવનામાંથી જન્મેલી છે. જેથી કરીને આપણો દેશ આર્થિક દબીએ સ્વાત્રથી બને અને રાષ્ટ્રીય ઉત્પન્નમાં વીશેષમાં વીશેષ વૃદ્ધી થાય એ મુરાદ છે. રરીઆમાં તેમ જ ચીન અને જુગોલાવીઆમાં જે યોજનાઓ યોજાઇને બચકારમાં મુકાઇ છે તે આપણુદ

કે પરદેશી સરકારને ઉચ્ચાવી પાડીને તમામ સત્તા પ્રમત્તા હાથમાં આવ્યા પછીનો ખ્યાલ છે. હીંદની સ્થિતિ તેથી છેક જ લુદી છે. અને એના દેશના જેવી પરિસ્થિતિ અહીં ઉભી થાય તો આપણુ ઉદ્યોગ-વ્યાપારની પુનર્વ્યવસ્થા કરીએ એવી માન્યતા રાખી બેસીએ તો રાષ્ટ્રની હેલતની અને ઉદ્યોગની આબાદીને અચોક્કસ સમય માટે મુલતવી રાખવાની ખોટી જુલ જ કરેલી કહેવાય. એટલે પ્રસ્તુત યોજનામાં આપણી વર્તમાન રાજકારણી અને સામાજિક પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખીને જ, હાલની સ્થિતિમાં આપણા ઉદ્યોગની તેમ જ આપણી ખેતીવાડીની પુનર્વ્યવસ્થા કેમ કરી શકાય, તેની રૂપરેખા જ માત્ર અહીં દોરી બતાવી છે.

પ્રસ્તુત યોજનાનો આરંભ પહેલા પ્રાંતમાં કરી રીતે કરી શકાય તેને વીચાર કરીએ; આપણા રાજકારણી ઇતિહાસ અત્યારે જે કંઈ કહી રહ્યો છે તે જોતાં, નહુકમાં જ પ્રાંતીક સરકારમાં જવાબદારીનું તત્વ દાખલ થશે એમ માનવામાં આવે છે. એટલે પ્રાંતીક સરકારો ચોતરફના પ્રાંતમાં ઉત્પન્ન થતા કંસા માલના પ્રમાણમાં તૈયાર માલ ઉત્પન્ન કરવાના ઉદ્યોગને ખીસવવાની જવાબદારી સ્વીકારશે. એટલે એવા ઉદ્યોગો આર્થિક નજરે સંગીન ધોરણે કેમ મુજી શકાય, તેમ જ વ્યાપારી દ્રષ્ટીએ તેને નફા-કારક ધોરણ ઉપર કેમ ગોઠવી શકાય તેના માર્ગ, શક્યતાઓ અને સાધનોનો વીચાર કરવો જરૂરી છે. આ ઉદ્યોગને નફાકારક રીતે ચલાવી શકાય તે માટે રજાણુની જરૂરોની હિવાલોનું તેને સંરક્ષણ આપવા માટે શાહી સરકારને અરુપ આગ્રહ કરવો પડશે જ.

લુદી લુદી ખ્યાલનો આરંભ કરવાનાં ચક્રાવવા માટે આરંભમાં તેની ઝીણામાં ઝીણી વીગતોના પુરેપુરા જાણકારો [technical experts] ની જરૂર પડશે, અને એવા માણસોની ઉણપ નહીં જણાય-હીંદમાંથી એવા નીબળાત પુરૂષો મળી રહેશે જ એવી આશા કંઈ ખોટી નહીં પડે.

તે પછી બીજા પ્રશ્ન મુડીને ઉભો થશે. અને આવી યોજનાને પાર પાડવા માટે હીંદમાંથી જરૂર લોન દ્વારા નાણાં મેળવી શકાશે એ આશાવાદ પણ ખોટો નહીં જ પડે. જરૂર પડતાં ખાસ સંજોગોમાં બીજા દેશમાંથી પણ લોન લેવી એ ખોટું નહીં જણાય.

આ કામ માટે જોઈતાં નાણાં, આપવામાં થેડાક સાધનોવાળાઓ પણ તૈયાર થઈ શકે, તે માટે ગમે ત્યારે બીજાને નામે ચકાવી શકાય. તેમાં નાની નાની રકમનાં બોન્ડસમાં ડીબેન્ચર્સ કાઢવાં એ વધારે સગવડભરી અને અનુકુળ રીત થઈ પડે. જ રકમને કે કદાચ તેથી થોડાક વીશેષ વ્યાજને દરે સરકારી શાખ ઉપર ને આવાં ડીબેન્ચર્સ કાઢવામાં આવે તો જરૂર જોઈતી રકમ હીંદમાંથી મળી રહે. આ રકમનું વ્યાજ કાં તો વરસે દોવસે આપી શકાય અથવા તો પ્રાંતીક સરકારો તરફથી તે કામ માટે નીર્માણ થયેલા દ્રષ્ટના સભ્યો જે અનુકુળ મુદત દરેકે તે પ્રમાણે આપવાની યોજના રાખી શકાય.

આ રીતે બે મહત્વનાં કામ પત્તા પછી, આપણી ત્રૈવાણીક યોજના પ્રમાણે પહેલું વર્ષ તો, અત્યાર પહેલાં જે ઉદ્યોગ આજુ કાંચ તેની સઘ સ્થાતીની તેમ જ લુદા લુદા પ્રાંતમાં હવે પછી જે જે ઉદ્યોગ

શરૂ કરી શકાય તેમ હોય તે બન્નેની ખીલવણી માટેની ભવીષ્યની શક્યતાઓના સંબંધમાં જરૂરની તપાસ તેમ જ શોધ ઓળ કરવામાં જન્ય. આ કાર્ય સ્પીશિય સરળતાથી પાર પાડી શકાય તે માટે સરકારી તેમજ ખીન સરકારી સંસ્થાની એક નાનકડી સમીતી નીમી, તેને એ કામની પુરેપુરી તપાસ કરીને રીપોર્ટ જરૂરની ભલામણ કરવી જોઈએ.

પછીના વર્ષમાં એક તરફથી આ રચનાત્મક કાર્ય શરૂ થાય, તેની સાથે સાથે જ લોન ઉભી કરવાની રીતોનો પુરેપુરો પીચાર કરીને નવા ઉદ્યોગો માટે જોઈતાં નાણાં ઉઠાં કરવાનું કામ પણ એ જ સમયમાં પુરું કરી શકાય.

ખીન વર્ષ જે કારખાનાં નવાં સ્થાપવાનો નીશ્ચય થયો હોય તે સ્થાપવાનું તેમ જ જુની મીલોને તેમ જ જુનાં કારખાનાંને નવેસરથી સુવ્યવસ્થીત કરવાનું કામ કરી શકાય. છેલ્લાં કેટલાંક વર્ષોથી જે મીલો અને કારખાનાં બંધ પડી ગયાં હોય તેમને સજીવન કરવાનો પણ આ યોજનામાં સમાવેશ થયેલો જ હોઈ, તે કામ પણ આ ખીન વર્ષ દરમિયાન થઈ શકે.

એવું જાણવામાં આવ્યું છે કે સ્વદેશીની હીલચાલ પછી ઉદ્યોગની જે તેજી આવી તે પછી જે મીલો અને કારખાનાં બંધ પડી ગયાં છે, તેનાં કારણોની અને તેની પાછળ રહેલાં તત્ત્વોની તપાસ કરવા માટે એક સ્વતંત્ર તપાસ સમીતી નીમાવવા માટે કેટલીક હીંદી રાષ્ટ્રીય વ્યાપારી મંડળોએ એ પ્રયાસ પણ કરેલો છે.

આ પ્રમાણે ખીન વર્ષમાં કારખાનાં શરૂ થયા પછી તુરંત જ તેને માટે બજારો મેળવવાનો પ્રયત્ન ખડો થશે. અને એ બજાર એ જાતનાં હશે. એક તો આપણી ખેતીના

ઉત્પન્ન માટે અને ખીલું આપણાં કારખાનાંના અને મીલોના ઉત્પન્ન માટે. એ બન્ને ઉત્પન્નને માટે સારી માગ અને ધરાકી જાગે તે સારૂ ત્રીજા વર્ષમાં સહકારી ધોરણે માલ વેચનારી તેમ જ પુરો પાડનારી મંડળોએ [Co-operative sales and supply societies] સ્થાપવી પડશે. એ મંડળોએ ખરીદી કરનાર ધરાકીને કેવા માલ પસંદ પડે છે અને કેવા માલની ધરાકી વીશેષ છે તેનો અભ્યાસ કરીને, જેમ જેમ વેચાણ વધતાં ને વધતાં જન્ય તે દબે બજારોની સ્થાપના અને વ્યવસ્થા કરવી પડશે. નવા સ્થાપાયેલા ઉદ્યોગ સંગીન બની ખીલતા જન્ય તેનો તમામ આધાર આની જ ઉપર રહેશે.

આ ઉદ્યોગો સંગીન અને નફાકાંક ધોરણે મુકાય તે માટે તેની વ્યવસ્થા ખુબ જ તેવડી કરવી પડશે. કારખાનાંમાં પણ હીંદી વાતાવરણમાં જે યંત્રો સારામાં સારૂ કામ આપી શકાય તેવાં નવા સુધારા સાથેનાં યંત્રો તેમજ હાથીયારો દાખલ કરવાં એ ઓછા ખર્ચે (વીશેષ ઉત્પન્ન) કરવાની સારામાં સારી રીત છે. છતાં એમ કહેવું પડશે કે આ તો કેવળ દીશા સૂચન પુરતી રૂપરેખા માત્ર જ છે.

આત્યારે મધ્યસ્થ તંત્રમાં હીંદને જવાનું
બહાર રાજ્યતંત્ર મળશે એમ કરેલાય છે, પરંતુ વધુમાં વધુ ઝડપથી સુધારાનું કામ સરળતાથી ચાલશે એમ માની લઈએ, તો પણ ૧૯૩૩ થી વહેંચાં તો તેનો અરંભ થઈ શકે તેમ નથી. દરમિયાન આવી યોજના માટે રાંઠ જોવાથી આપણને ગેરસલા જ છે, એટલે હીંદી ધારાસભાનો એકાદ સલાસદ પ્રસ્તુત યોજના [અથવા તો એને મળતી કે સુધારા વધારા સાથેની આ હેતુ સીદ કરવાં

માટેની કોઈ પણ ત્રૈવાષીક યોજના] નો ખાતમી ખરડો ધારાસભામાં રજુ કરી પસાર કરાવે અને કાઢી સરકાર એ યોજના સ્વીકારી, ધારાસભાએ પસાર કરેલા એ 'બીવ'નો અમલ કરવાની પ્રાંતીક સરકારોને લગામણુ કરે તે જરૂરનું છે.

આ મુદ્દાની વીચરણમાં એ ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે કે, પ્રસ્તુત આખતમાં હીંદી સરકારની જવાબદારી મુખ્ય છે. પ્રાંતીક સરકારોનાં ઉદ્યોગનાં ખાતાંઓ આ દીશામાં કંઈ પણ અસરકારક પગલાં લેવા તૈયાર થાય તે પહેલાં તેમને મધ્યસ્થ સરકારની લગામણી ઉપર આધાર રાખવો પડે તમ છે. આ સંબંધમાં હીંદી સરકાર એ

જ્યાંક પણ ઉદાર દબ્દી રાખીને કામ લે તો હીંદને વર્તમાન આર્થીક તેમ જ ઔદ્યોગીક દુદ્દશામાંથી બચાવવા માટે તે પોતાને ખાતે એક શુભ કામ જમા કરાવી શકે તેમ છે. એથી આ દેશનાં કરોડો બેકાર માણસોને રોજી મળી શકે તેમ છે.

બાકી તો, હીંદ પોતાના ઉદ્યોગની, વ્યાપારની, બેન્કોની અને વીમાની સ્વતંત્ર અને સંગીત સંસ્થાઓ સ્થાપી, પાંચીસ કરોડને પેટ પુરવું ખાવાનું મળે, શરીર ઢાંકવા પુરતાં વસ્ત્રો મળે અને તમામ જનતા સ્વમાનવાળી બની આબાદ થાય એવું કયો સ્વતંત્ર અને સ્વમાનપ્રીય હીંદી નહીં ઇચ્છતો હોય ?

ત્યારે ધર્મોપદેશક એવો ઉપદેશ આપતો હોય છે કે દુનીયામાં હમેશાં ધર્મ રહેવાનો જ છે, ત્યારે વારતથીક રીતે તે એમ કહે- તો હોય છે કે, દુનીયામાં હમેશાં મુખાંઓ રહેવાના જ છે

...

નવીન (સદરી) સ્થીતીમાં મુકાવું હોય તો નવીન વીચારોને અનુસરો.

...

જેને માટે શંકાઓ ઉભી થાય તેવી નહીં વાતો માટે વીવાદની માથાકોડ કરવી નકામી છે.

તમારી નીતીરીતીથી વર્તમાનને આનંદ-દાયક બનાવો.

...

તક અને જ્ઞાનની કસોટીએ ધર્મને ચકાવવો તે અત્યારના સમયની મોટામાં મોટી જરૂર છે.

...

પ્રત્યેક યુગમાં શ્રીમંતો ગરીબોનાં કંટો તરફ આંધળા જ રહે છે.

...

આખી દુનીયાનાં દાકતરોમાં ત્રીજા ભાગનાં દાકતરો એકલા અમેરીકામાં જ છે.

વિશ્વની વર્તમાન અશાંતિ અને

: પ્રયોગક :
શ્રી. ચન્દ્રકાન્ત પાઠક

તેનાં કારણ

એક તરફ આર્થિક અધાનુધી અને બીજી તરફથી દીને દીને પશ્ચાત્તા
ગતતા યુરોપના રાજકારણના રંગોના બીલરના બેદો ઉકેલતાં, સુકેલના
કલ્પેલા પોતા વાંસા નેવી કદરૂપી રાજદમતો ખદબદતી જણાય છે. એવું
આજુ પાતળુ દીમ્કશન પ્રસ્તુત લેખ કરાવે છે.

ઐ યોગીક કાન્તીના કારણે આખી
દુનીયામાં ભારે પરીવર્તન થવા
પામ્યું છે! અને તેમાંય પણ ખાસ કરીને
અર્થશાસ્ત્રની દ્રષ્ટીએ મહાન ઉચ્ચ પાથત્ર
થઈ રહી છે. આ કાન્તીને પરીણામે દીનપ્ર-
તીદીન એટલી વીકર યુગ્યલો ઉપસ્થીત
થવા જાય છે કે જાહેના ઉકેલનો પ્રશ્ન મુરકેત્ર
થઈ પડે છે.

આ યુગ યંત્રવાદનો છે, યંત્રાની શોધ
અને મોટા પ્રમાણમાં તેના ચતા ઉપયોગને
પરીણામે લાખો કામદારો બેકાર બનવા
લાગ્યા-બની ગયા અને તેમના અમથી
ઉત્પન્ન થયેલી સંધળી સમૃદ્ધી મુડીવાદી-
ઓના ખજાના તરે કરવા લાગી. મુડીવાદી
વર્ગ મકાનમાં બેઠા બેઠા વીપુલ લક્ષ્મી મેળ-
વવા લાગ્યા અને રંકે અમલથીઓના બાહુ
બગથી મળેલા એ ધનનો સ્વેચ્છા પ્રમાણે
વીકારસી વૃત્તીથી વ્યય કરવા લાગ્યા.

યંત્રાની સહાયતાથી માલતું પ્રમાણ
અધીકતર પ્રમાણમાં વધવા લાગ્યું, ટુંક
સમયમાંજ માલના હગલે હગલા તૈયાર થઈ
ગયા. ઉત્પન્ન વધુ, અને માંગ ધટી. આ
કારણને લઈને યુરોપીય રાષ્ટ્રો બીજા બીજા
સ્થળે પોતાનાં ખજાનો સ્થાપવા માટે તનતોડ
પ્રયાસ કરવા લાગ્યાં! પરીણામ એ આવ્યું
કે એ રાજ્યોને પરસ્પર સાથે સંઘામના

ગેરચા મંગ્યા! ઐયોગીક કાન્તીની અસર
આટલેથી જ અટકી નહીં! પરંતુ તેની
અસર તમાજ અને ધર્મ પર પણ પડી, આં
સર્વ અચારપદ ધીપથો કરતાં અતી મહત્વનો
વીચય જે અભારે ઉપસ્થીત થઈ રહ્યો છે
તે અમલથીઓ અને મુડીવાદીઓ વચ્ચેની
ગંભીર અથડામણનો છે.

યંત્રોના વપરાશ સાથે અમલથી વર્ગ
પણ એનો શુકામ બની ગયો. તેમની
વ્યક્તીગત યોગ્યતા, કાયદેક્ષતા, કક્ષા-
ઠોરાલ્ય તથા મદત્તા મોટા પ્રમાણમાં
લુપ્ત થવા લાગ્યું. તેમનું કામ તો માત્ર
યંત્ર ચલાવવાનું જ રહ્યું. એટલે પોતાની
કળાના વીકાસ માટે તેમને તક ન મળી
શકતાથી ઉન્નતી અગર તો સફળતા માટે
દોષ પણ સુયોગ મળી શક્યો નહીં:

જ્યારે અમલથી વર્ગની એક તરફ
આવી સ્પીતી થઈ રહી હતી ત્યારે બીજી
બાજુ તેમને સુસનાર વર્ગ માત્ર પોતાની
મુડીની જ શક્તિથી વધારેમાં વધારે કાયદો
કરી શોધણના નવા નવા માર્ગો શોધવા
લાગ્યા હજારો કામદારોને પોતાનાં કારખા-
નામાં અગર તો જમીનપર કામ કરાવી
અશળક સંપત્તી-નફો લુપ્તવા લાગ્યા. આ
રીતે હજારો કામદારો એક મુડીવાદી
માત્રીકના તાબામાં આવી પડ્યા.

[૨]

કાલંભાક્ષે' નામના એક મહાન પુરુષે ઐતિહાસિક ક્રાન્તીની આ બીધણુતા અનુભવી જન્મનીમાં એક પહોડી કુળમાં ત્હેનો જન્મ થયો હતો, આસ્થાવસ્થાથી જ તે ચાલાક હોઈ દરેક કાલને જાણવાની હેમનામાં અપાર ઉત્સુકતા હતી. યુવાવસ્થામાં પ્રવેશતાં જ તે એક પત્રનો સંચાલક બન્યો, જે માટે ત્હેને બીન્ન બીન્ન વીધ-યોના અભ્યાસની ફરજિયાત જરૂર જણાઈ યુરોપની આર્થીક સ્થિતિનું સુરમ અધ્યયન કરતાં એ વિદ્વાન પત્રકારને મુડીવાદી અને શ્રમજીવી વર્ગ વચ્ચે ચાલી રહેલી અથડામણનો તત્કાલ અનુભવ થયો. શ્રમજીવીઓની ચતી દુર્દશા દર્શાવતા તથા હેમના ઉદ્ધાર માટેના પ્રયત્ન કરતા કેટલાક લેખો ત્હેણે ઉપરા ઉપરી લખતા માંડ્યા. ત્હેનાં આ લખણોથી સામાન્ય જનતામાં એટલી તો જાગૃતી આવી ગઈ કે જર્મન સરકારે ત્હેને તત્કાલ દેશ નીકાલ કર્યો.

જર્મનીની હદનો ત્યાગ કરી કાલંભાક્ષે' ક્રાન્સમાં આશ્રય લીધો, અને ત્યાં પણ ત્હેના

વીચારોને ઝીંકનાર એક વર્ગની સફળ મજલા લાગી : ત્હેના પ્રખર પ્રચાર કાલંભાક્ષે' પરીણામ એ આવ્યું કે ક્રાન્સની હદ પણ ત્હેને સહને માટે છોડવાની જરૂર પડી.

ક્રાન્સથી બેઠજીઅમ ગયો, પરંતુ ત્યાં પણ ત્હેને માટે સ્થાન નહતું. એટલે છેવટે તેણે ઇંગ્લેન્ડને પોતાનું નીવાસ સ્થાન બનાવ્યું અને એ જ દેશમાં એ મહાન પુરુષનું મરણ પણ થયું.

આધુનીક જમાનામાં કાલંભાક્ષે' એ સામ્યવાદનો પ્રથમ આચાર્ય છે. ત્હેણે સંકુચી પહેલાં એ બતાવ્યું હતું કે મનુષ્યજનના દરેક કામમાં કાંઈ ને કાંઈ ક્ષેત્ર અગર તો આર્થીક સ્વાર્થ છુપાયેલો હોય છે જ. કાલંભાક્ષે'ના આ સીદ્ધાન્તને ઇતીહાસની ભૌતિક વ્યાખ્યા તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. શ્રમજીવી અને મુડીવાદીઓ વચ્ચે ચાલી રહેલી અથડામણ જોઈને ત્હેણે અનુમાન કયું હતું કે જાવીબમાં શ્રમજીવી વર્ગ અને મુડીવાદી વર્ગ વચ્ચે મહાન વીશ્વ-વ્યાપી યુદ્ધ થશે અને ત્હેમાં શ્રમજીવી વર્ગ વીજેતા થશે.

[૩]

જ વખતે કાલંભાક્ષે' ક્રાન્સને પોતાનું નીવાસસ્થાન બનાવ્યું હતું. તે વખતે યુરોપના શ્રમજીવીઓમાં સંગઠનના કાલંભાક્ષે' ચારંલ થઈ ગયો હતો. તે માટે થોડા સમય અને રચનાત્મક વ્યવસ્થા માટે એક સંઘે તે ત્હેને નીમંત્રણ પણ આપ્યું હતું, આ વખતે દુનીયાંસરના શ્રમજીવીઓને સંબોધી કાલંભાક્ષે' એક સામ્યવાદી જાહેરનામું પ્રગટ કયું હતું. જેના પ્રાગટ્યથી યુરોપના સરકાર તંત્રમાં અને મુડીવાદી વર્ગમાં ભારે ખગલગાટ મચી ગયેલો હતો. આ જાહેરનામામાં ત્હેણે સામ્યવાદ અને વર્ગ-વીરલનું સ્પષ્ટ અને વીરવૃત્ત વીવેચન

કરેલ છે, કાલંભાક્ષે'નું એ સામ્યવાદી જાહેરનામું સામ્યવાદી ઇતીહાસમાં એક મહત્વપુર્ણ નીમંત્ર ગણાય છે. એને પ્રગટ થયાને આજે લગભગ એક સદી વીતી ગઈ છે પરંતુ ત્હેમાં દર્શાવેલા વીચારો જેની રીતે તે સમયે સાચા હતા તે જ પ્રમાણે અત્યારે પણ ત્હેવા જ ભાવમાં ખરા ટરીકે પ્રત્યક્ષ થાય છે. એ જાહેરનામામાં મુડીવાદીઓ અને શ્રમજીવીઓના સંબંધમાં દુશમાં આ પ્રમાણે લખવામાં આવ્યું છે.

“દુનીયાના શ્રમજીવીઓ ! શું તમને જાણ હતી પુરી આર્થીક સ્થિતિનો ખ્યાલ છે ? શું તમને ખબર

છે કે નીચેન ગામડીઆઓ પાસેથી નીકળી લક્ષ્મી મુડીવાદીઓની પાસે કેવી રીતે એકત્ર થયા જાય છે? ત્હમે તેના ઉત્પત્ત કરનારા છો અને એ વર્ગ તરેનો ભોક્તા છે. એ વર્ગ ખોટો ફાયદો મેળવી શું ત્હમારે માટે વીચાર સરખો ય કરે છે? એ વર્ગને હાથપગ હલાવવા પડતા નથી. કેવળ ચોતાના ધનના બગથી જ ત્હમને તેમણે શુક્રામ બનાવી રાખ્યા છે અને લાખો-કરોડોનો નફો તેઓ રવાના કરી જાય છે! ખરું જોતાં આ ફાયદો ત્હમારા શ્રમને લઈને થાય છે, પરંતુ તરેના બદલામાં ત્હમને શું મળે છે? ગંજાવર નફાની રકમમંથી ઉઠર પોપણ માટે માત્ર થોડાક પૈસા! જો ત્હમે આ વસ્તુનો વીરોધ કરો તો ત્હમને ભુખે મારવાની મુડીવાદીઓના હાથમાં સત્તા છે. લાખો અને કરોડોની રકમ ઉત્પત્ત કરી આપી ત્હમે ત્હમની તીજરી તર કરી આપો, છતાં પણ ત્હમાર સંકટના સમયમાં

વગર મહેનતે ખેતી રહી બે ચાર દીવસ પુરતો નીલાવ ભોગવવાની પણ ત્હમને છુટ નથી. ત્હમે અંદર અંદર સંગ-હીત બનો અને ચોખ્ખ મજૂરી મેળવવા માટે પ્રયત્ન કરી ત્હમારા ભાગ્યના વીધાતા જાતે જ ચાઓ."

ચોતાના આવા અખર વીચારોની ખાતર કાલમાકસને જીવનભરને માટે દેશ વિદેશ રખડવું પડ્યું અને અનેક યંત્રણાઓ સહન કરવી પડી, પરંતુ અત્યારે આખી ય દુનીયાનો પીડીત વર્ગ એના સામ્યવાદને અભીનંદન આપવા તૈયાર છે, દુનીયામાં એવો એકપણ દેશ નહીં હોય કે જ્યાં કોઈને કોઈ રૂપમાં સામ્યવાદે પ્રવેશ નહીં કર્યો હોય. કાલમાકસના અવસાન બાદ ત્રીશ વર્ષે યુરોપમાં કંટલા ય મજૂરલઘો સ્થપાયા, ક્રાન્સમાં, હડાળોનો પવન ઝુકાવો શરૂ થયો અને રશીયાના ખેડૂતોમાં તથા કામદારોમાં ચેતન સ્ફુરવા લાગ્યાં અને વીશ્વવીપ્રદની સમાપ્તી પછી તો એ સામ્યવાદનું બળ ચોતરફ અધીકતર પ્રમાણમાં ફેલાવા લાગ્યું છે.

[૪]

રૂઝમર જતો ગયો તેમ તેમ રશીયામાં આખી રહેલા સામ્યવાદે 'બોલ્શેવીકમંત્રુ' સ્વરૂપ ધારણ કર્યું. લેનીને ઝારસાહીનો નાશ કર્યો અને બોલ્શેવીક સાશનની સ્થાપના કરી દુનીયા સમક્ષ સામ્યવાદનો એક અપુર્વ આદર્શ ઉપસ્થિત કર્યો.

સામ્યવાદના સંસ્થાપક કાલમાકસે જોની કલ્પના કરી હતી તેને સને ૧૮૧૯ માં લેનીને પ્રત્યક્ષ કરી બતાવી. રશીયામાં દરેકને માટે પુરતું અનાજ, કપડાં, રહેવાની વ્યવસ્થા, શીક્ષણ અને આનંદનાં સાધનોની ચોખ્ખ વ્યવસ્થા કરવામાં આવી; ત્યારે કોઈ પણ પ્રકારનો શ્રમ લીધા શીવાય માત્ર

નાણાંના જ જોરે હાજરોને શુભામી દશામાં રાખી ત્હમનાં રક્ત સુસી વીલાસો ભોગવનાર લક્ષ્મીપતીઓના વીલાસો બોલ્શેવીક સરકારે અશક્ય બનાવી દીધા.

હોદ્દમો વર્ષના સાશન પછી પણ ખીટીશ પ્રજા હિન્દને સ્વતંત્રતા આપવા તૈયાર નથી, પરંતુ સોવિયેટ સરકારે ચોતાની સત્તા સ્થપાતાં પ્રતિ જ સઘળે ઠેકાણે સોવિયેટ પદ્ધતી લાગુ કરી દીધી. રશીઓઈ તુર્ક-સ્થાન અને સાઇબીરીયા જેવાં કેળવણીમાં પછાત રહેલા દેશોને પણ થોડા જ વખતમાં પ્રજાતંત્ર સોંપવામાં આવ્યું. શીક્ષણ, લગ્ન-પક તાલીમ અને જીવન-સ્વાતંત્ર્યના સુધારાને,

ત્યાં તત્કાલ અમલ કરવામાં આવ્યો. આજથી પંદર વર્ષ પહેલાં રશીઆઇ તુર્કસ્થાન જંગલી ગણાતો દેશ હતો. પરંતુ અત્યારે તેમાં પ્રત્યેક જાતની પ્રગતીના અંગે વીક્ષસ સ્પર્ધા રહ્યાં છે. પુરાણકાળથી આઝી આવની પર્દાપ્રથાનો સદંતર નાશ થઇ ગયો છે, ગામોગામ નીલાળો ખેલવામાં આવી છે અને સાદા રસ્તાઓ બનાવી મુસાફરીની સગવડોની ખાતર લારીઓ દોડી રહી છે.

ત્યાંની મહીલાઓ સજ્જારણમાં કેટલો ફરજો આપી રહી છે તે એ ઉપરથી જાણી શકાય કે ત્યાંના પ્રગતિનંત્રી ઉપ-પ્રધાન એક મહીલા છે. સામ્રાજ્યવાદી રશીયાના સારાન કાળમાં એક અમીરના ઝનાનામાં તે અઠમી ભેગમતા પદે હતી અને પોતાના યૌવનને તેના ભોગ લાલસાની તૃપ્તિ માટે અર્પણ કરી ચુકી હતી. પરંતુ જ્યારે ૧૯૧૯ માં રશીઆમાં સામ્યવાદનું જોર વધ્યું ત્યારે સમય સુચકતા વાપરી તે વીર રમથાળી ઝનાનાનો ત્યાગ કરી મયદાને જંગમાં કુદી પડી, દશમાં ચોતરફ તે પ્રચાર કામ કરવા લાગી : ધીમે ધીમે તેની ચોખ્ખતા વધી અને અત્યારે તે ઉપ-પ્રધાન પદે વીરાજ રહી છે.

સામ્યેરીઆમાં સને ૧૯૧૭ ની સાલ સુધી એવા કેટલાય દેશ હતા, કે જ્યાંની પ્રજા હિન્દના બીલ અને દુષ્પણ સમાન જ અજાન દશામાં રહેતી. વસ્તુ સ્વીતી આવા પ્રકારની હોવા છતાંય સોવિયેટ સરકારે તેની અવગણના કરી નહીં, પરંતુ તે દેશને જવા-

બહાર પ્રજા-તંત્ર આપ્યું. એ કે શરૂઆતમાં તેમને અજાનતાના કારણે ધણું તુક્ષાન થયું, છતાં પણ છેવટે પ્રગતિનંત્ર સાશનની સફળતા પ્રત્યક્ષ થતી જણાવા લાગી.

સામ્યવાદ અને સામ્રાજ્યવાદ હંમેશાં વીરોધી દોશમાં ગતી કરે છે. સામ્યવાદથી બેકાબાદી લક્ષ્યાધીપતીઓની રહાને થઇ, માનવીના જન્મસીદ્ધ હક્ક સમી કામ કરીને મુખ્યપુર્વક જીવન નિર્વાહ કરવાની સરલતા પ્રાપ્ત થઇ શકે છે, ત્યારે સામ્રાજ્યવાદ પોતાના હિતની ખાતર ખીજ દેશોનાં રક્ત મુસલામાં અને નીધનોને કચકવામાં જ પોતાના કર્તવ્યની પરીસીમા સ્ક્રમજે છે.

જ્યારે લેનીને આરશાહીનો વીનાશ આપ્યો અને રશીયામાં ખોલશેવીક સત્તા સ્થાપન કરી ત્યારે યુરોપનાં ખીજનાં રાજ્યોએ એવું ધારી લીધું કે રશીયા પોતાના પુરંદુ સામ્યવાદી રહી ખીજ પ્રત્યે સામ્રાજ્યવાદી નીતી અપત્યાર કરશે. કેમકે સામ્રાજ્યવાદીઓ સામ્યવાદને એક પ્રકારના ચેપી રોગ સમાન માને છે એટલે તેની જુદી થતી અટકાવવા તેઓ પોતાનાથી બનતા સર્વ પ્રયત્નો આદરે છે. અને એ જ નીતી તે સમયે પણ મદલ કરવામાં આવી હતી. એક પછી એક સંપ્રામાણ ધ્વનીથી યુરોપની દીશાઓ ગાજવા લાગી અને જનરલ ક્રાઇ-કની સરદારી નીચે સોવિયેટ સેનાએ પ્રત્યેક રજાભુમીમાં વીજ્ય મેળવ્યો : આખરે યુરો-પીય સર્વ રાષ્ટ્રો શાન્ત બની ગયાં અને રશીયામાં સામ્યવાદનો કંકા વાગી રહ્યો.

[૫]

સને ૧૯૧૯ પહેલાં તુર્કસ્થાન, ઇરાન અને અફઘાનીસ્થાન યુરોપીય સત્તાથી દુષ્પ્રાપક્ષ હતાં : કમાલપાશાના સ્વાતંત્ર્ય-સંપ્રાપ્તિ પહેલાં યુરોપીય રાષ્ટ્રો ટર્કીને યુરોપના રોગી સમાન માનતાં હતાં.

અને જેવી રીતે મરજીને કાઢે ઉમેલા પશુના માંસ લક્ષણને માટે ગીધો ઉડ ઉડ કરી કુકે તે જ પ્રમાણે ટર્કીને વર્ષેથી લેવા માટે યુરોપના સમગ્ર સામ્રાજ્યવાદી રાજ્યો ઉત્સુક હતાં. વીસમી સદીની શરૂઆતમાં

યુરોપની આંતરરાષ્ટ્રીય સંધીઓમાં ટકાની નીર્મળતા એ મુખ્ય વસ્તુ હતી. પ્રત્યેક રાષ્ટ્રની એના પર નજર હતી અને તેઓ દરેક હેતુ સ્વામીત્વ લેખ પશ્ચિમ એશીયામાં પોતાની સત્તા જમાવવા તત્પર બન્યા હતા. આ યોજનામાં તે વખતે રશીયા પણ સામેલ હતું. સને ૧૯૦૮ માં રશીયા અને ઇંગ્લંડ વચ્ચે એક સંધી થઈ, તે સંધી અનુસાર ઇરાનનો ઉત્તર ભાગ રશીયાની સત્તામાં અને દક્ષીણ ભાગ ઇંગ્લંડની સત્તામાં આવ્યો, ઇરાનનો શાહ આ બંને દેશોના હાથનું રમકકું બની ગયો હતો. એ જ પ્રમાણે અફઘાનીસ્થાનમાં પણ અંગ્રેજો અને રશીયા સાથે સાથે બે સામસામી દીશા-એથી દબાણ કરી રહ્યાં હતાં.

ન્યારે યુરોપીય યુદ્ધનો અંત આવ્યો ત્યારે અમેરીકાના પ્રેસીડેન્ટ વીલ્સને આંતર-રાષ્ટ્રીય એકતાનો આદર્શ વીશ્વ સમક્ષ રજુ કર્યો; અને પરાધીન રાષ્ટ્રોને આત્માસન આપવામાં આવ્યું કે, તેઓને થોડા સમયમાં જ સ્વરાજ્ય થોડા બનાવી સ્વતંત્રતા અર્પણ કરવામાં આવશે. સંકટનો સમય હોવાને લીધે મીત્રરાજ્યોએ પણ એ શરતોનો વીના બોલ્યો સ્વીકાર કરી દીધો, પરંતુ પોતાનું કામ પુણું થતાં જ એ સામ્રાજ્યવાદીઓએ એવી નીતી અપત્યાર કરવા માંડી, કે જેથી રાષ્ટ્રપતી વીલ્સનનો આદર્શ કેવળ હવામાં જ

ઉડી ગયો! હીન્દ પ્રતી ઇંગ્લંડે પોતાની નીતી બદલી નહીં અને હીન્દી-ચીન પ્રતી ક્રાન્તિ પછી કાંઈ ઉદારતા દર્શાવી નહીં! યુરોપીય સામ્રાજ્યવાદી રાષ્ટ્રોમાં ન્યારે આ પ્રકારની વ્યવસ્થા ચાલી રહી હતી ત્યારે સામ્યવાદી રશીયામાં તો એ આંતરરાષ્ટ્રીય નીતીથી મહાન પરીવર્તન થવા લાગ્યું હતું.

સને ૧૯૧૯ માં ન્યારે ક્રાન્સ અને ઇંગ્લંડની સહાયથી ગ્રીસ ટકાવે દબાવવાનો પ્રયત્ન આદરી રહ્યું હતું ત્યારે રશીયાએ તેની સાથે ઉદાર સંધી કરી હતી જે સંધીના કારણે કમાલપાશામાં નવચેતનનો ભંચાર થતાં ટકાવે સ્વાતંત્ર્ય સંપ્રાપ્ત પુર નેશની આગળ વધ્યો હતો.

ઇરાન સાથે રશીયા જે સંધી કરી તે ટકાવે કરતાં પણ અધીકતર ઉદાર હતી. તે પછી અંગ્રેજ સેનાએ ઇરાનનો ત્યાગ કર્યો, ત્યાંનો ખાદશાહ અહમદશાહ એક અંગ્રેજ વહાણમાં પોતાનો સામાન લઈ વીલાસી જીવન બ્યતીત કરવા માટે યુરોપ સંધાવી ગયો એટલે ઇરાનને સ્વતંત્ર બનાવવામાં રજા-અલીને બીલકુલ મુશ્કેલી નહીં નહીં. જે રશીયાએ પુરાણ કાળથી ચાલતી આવેલી ઝારની સામ્રાજ્યવાદી નીતી જ અપત્યાર કરી હોત તો ઇરાનને આવો અશ્વકારક વીજ્ય લાગ્યે જ મળી શકત.

[૬]

વૃત્તમાન ચીનના વીધાતા અને ચીન-પ્રગતતંત્રના સંસ્થાપક ડો. સુન્યાટ સેન પણ સામ્યવાદી હતા. તેમણે કાલમાકસના સીદ્ધાન્તોનો સારો અને ગહન અભ્યાસ કર્યો હતો. તેમના પુસ્તકાલયમાં સામ્યવાદી સાહીત્યનો મહોટો ભંડાર હતો. પોતાનાં ભાષણોમાં પણ તેઓ એક જ વસ્તુ પર ભાર મુકતા હતા કે દેશની સંપત્તિ મુડીવાદીઓની ત્રીજી-

રીમાં જ એકઠી થવી નેહએ નહીં. પરંતુ દરેક દેશવાસીને માટે પેટ પુરતો ખોરાક તથા પુરતાં વસ્ત્રો અને થોડા નીવાસનો પ્રબંધ થવો જ નેહએ. પણ કયાન શીકાઈ રાષ્ટ્ર-પતીના સીંદાસને આવ્યો ત્યાર પછી સને ૧૯૨૧ ની લગભગમાં તેણે સામ્રાજ્યવાદી નીતી પ્રહણ કરી એટલે ડો. સુન્યાટ સેને પ્રકટ રીતે સામ્યવાદી ચળવળ ઉપાડી. કામ-

દાર અને ક્રીસાનોના સંગઠન કાર્યની શરૂઆત કરી દીધી. જમીનદારો, મીલમલિકેટો અને સરકાર સાથે મલુરી વીગેરેની શરતો માટે મસલત ચલાવવા 'ખેડુત સંઘ' અને 'મલુર સંઘ' પણ સ્થાપવામાં આવ્યા. અને ૧૯૨૪ માં ત્યારે ક્યોમીન્ટેગ (ચીન.છ મહાસભા)ને પુનઃ સંગઠિત કરવામાં આવી ત્યારે ડો. સુનયાટ સેને કામદારો સંગઠિત કરી તે દ્વારા જ ક્રાન્તી કરવાનો નીશ્ચય કર્યો. રશીયાથી સંગઠનના અનુલબ્ધિઓને આમંત્રણ આપી ખેલાવવામાં આવ્યા અને સામ્યવાદી પ્રચારની શરૂઆત કરી. સને ૧૯૨૫ માં એક લા.પણુ આપનાં ડો. સુનયાટ સેને જણાવ્યું હતું કે: “ક્રાન્તીનો આદર્શ જનતાને દેશના સારાક બનાવવાનો છે, આપણા દેશમાં વધારે વસ્તી ક્રીસાનોની છે, તે એ વર્ગ ક્રાન્તીમાં પોતાને સાથ નહીં આપે તો તે કદાપી સફળ થન નથી. તેથી જ ક્યોમીન્ટેગની નવી રચનામાં ક્રીસન અને કામદારોના સંગઠનને પ્રધાનપદ આપવામાં આવ્યું છે.”

સને ૧૯૨૫ માં ડો. સુનયાટ સેનનું અવસાન થયું પરંતુ રશીયન આગેવાનોની સહાયનના કારણે ક્રીસાનોના અને કામદારોના સંગઠનના કાર્યમાં બેશ માત્ર વીસેપ પડ્યો નહીં એ જ સાક્ષ્યમાં ત્યારે જનરલ આર્કે-રોઈની સેના ઉત્તર તરફ વધવા લાગી (ક્યોમીન્ટેગ મેના) ત્યારે ક્રીસાનો અને કામદારો તરફથી તેને ઉત્તરોત્તર વીપુલ સહાયતા મળવા લાગી. અને માત્ર ૭ જ મહાસભા અંદર આ સેના પાંગરીદ્યાંગ સુધી પહોંચી ગઈ. આ સંગઠિત સેના સામ્યવાદીઓની સાથે જ્યાં ત્યાં સામનો કરવા લાગી અને તેમના માર્ગમાં મુશ્કેલીઓ ઉભી કરવા લાગી. ક્યોમીન્ટેગની સેના જ્યાં જતી ત્યાં તેનો સરકાર કરવામાં આવતો હતો અને તેને બેદરતી સંધળી સંગઠનના પુરો પાડવામાં આવતી હતી. સને

૧૯૨૬ માં છ લાખ સત્તાવીશ હજાર ક્રીસાનો અને ત્રણ લાખ સત્તર હજાર કામદારો સંગઠિત થઈ ચુક્યા હતા. ત્યાર પછીના ખીજા જ વર્ષમાં એટલે સને ૧૯૨૭ માં એ જુદા જુદા સંઘોના પ્રતીનિધિઓએ એકત્ર થઈ કેટલાક દરોવા ધડી કહાડ્યા તેમનો મુખ્ય દરોવ આ હતો: “ક્રીસાનોના હોતમાં વીરોધ કરનારને શિક્ષા કરવી. આ હોત વીરોધીઓમાં સૈનીકા; અમલદારો, ચમીરો અને જમીનદારોના મુખ્યત્વે સમાવેશ થય છે. ક્રીસાનોએ આત્મરક્ષાને માટે પોતાની તૈયારી રાખવી અને તેમના પોતાના નીવાસોની સુવ્યવસ્થા તેમ જ ખેતીની સુધારણા કરવા તરફ લક્ષ આપવાની લક્ષમણ કરવી. ક્રીસાનો પાસેથી જે વ્યાજ લેવામાં આવે છે તે સ્વેચ્છાપુર્વક બંધ કરવું,” પણ ડો. સુનયાટ સેનના મૃત્યુ બાદ માત્ર ત્રણ જ વર્ષના ગાળામાં ચીનની મહાસભાના એ ધ્યેયમાં મહાન પરિવર્તન થઈ ગયું; તેથી સામ્યવાદી વર્ગ મહાસભામાંથી ધીમે ધીમે છુટો થવા લાગ્યો. મહાસભાની નીતીને અનુસરી ચીનની સરકાર પણ સામ્યવાદીઓને દબાવવાનો પ્રયાસ કરવા લાગી. આમ ચીનાઈ મહાસભાના બે લાગ થઈ ગયા. સામ્યવાદી દળનાં તેથી સ્વ. ડો. સુનયાટ સેનની પત્ની બની અને મહાસભાને મોટો વર્ગ જમીનદારો અને મુડીવાદીઓનો હીમાયતી બની ગયા! અત્યારે તો ચીનમાં સામ્યવાદીઓની મહાન દુર્દશા થઈ રહી છે. સરકારી સૈનીકા ત્યાં દબી પડે છે ત્યાં સામ્યવાદીઓ પર ગોળી છેડે છે અને એ ગોળીના લયથી તેમનાં શબ ઉડાવવા માટે પણ કોઈ હીમત રાખી શકતું નથી. ડો. સુનયાટ સેનની પત્ની પણ અહીં તહીં છુપાતી ફરે છે અને હજારો સામ્યવાદીઓ અત્યાર પહેલાં મુડીવાદીઓના મીત્રોની ગોળીઓના ભોગ બની ગયા છે.

[૭]

આમ આંતરરાષ્ટ્રીય સ્થિતિનું ઐતી-
હાસીક દીગ્દર્શન કર્યા પછી હવે આપણે
હિન્દની સ્થિતિ તપાસીએ. હિન્દમાં પણ
ત્યાંની માફક કામદાર અને કીસાન સંઘો
સ્થપાયા છે પરંતુ તેના પર સામ્યવાદની
સંપુર્ણ છાયા હજી પડી નથી. છતાં બ્રીટીશ
રાજપુરુષોને માટે આટલી જ ચળવળ લયપ્રદ
નીવડી છે. એ થોડા સમય પર બનેલા એક
જ દાખલાથી ધ્યાનમાં આવશે.

ગયા મે માસની ૧૮ મી તારીખે જ્યારે
અમની સભામાં હિન્દ વીપયક ચર્ચા
ચાલતી હતી ત્યારે કોંગ્રેસીવ સભ્ય મી.
લોકેન્દ્ર સેમ્પસને ગાંધીજીના સંબંધમાં
કેટલું વ્હુ ક્રે: "જે તેઓ પટનુન પહેરતા
હોત તો તેમનાં ખીસ્સામાંથી રશીયાના
સીક્રા શોધી કઢાડવા એ કાંઈ મુશ્કેલ
વાત નહોતી." સેમ્પસનના આ કથનનો
આશય એ હતો કે, ભારતની આઝાદીની
લડતમાં હોને રશીયાની મદદ મળે છે;
અગર તો હિંદની વર્તમાન જાગૃતી સાથે
સામ્યવાદને ઘાઠ સંબંધ છે. પણ ગાંધી-
જીનો પંથ તો સૌથી ન્યારો જ છે. સામ્ય-
વાદના તે કદર વીરોધી છે. સત્ય એમનું
ધ્યેય અને અહીંસા એમનું સાધન છે.
આથી સેમ્પસનના શબ્દોનો વીરોધ કરતાં
મી. હેંગ હલ્ટને જણાવ્યું ક્રે: "ગાંધીજી
પર સામ્યવાદનો દોષ મુકી શકાય નહીં;
સામ્યવાદનો વીરોધ સરકાર જેટલા પ્રમાણમાં
કરી રહી છે તેટલા જ પ્રમાણમાં ગાંધીજી
પણ તેનો વીરોધ કરે છે."

બ્રીટનને કોંગ્રેસીવ તથા લીબરલ પક્ષ
સામ્યવાદનો પ્રચંડ વીરોધ કરી રહેલા છે.
પરંતુ કામદાર સરકારની નીતી પેટલીક
બળતમાં હોવાથી ભુલો જ છે. એ બન્ને

પક્ષોએ સોવીએટ સરકારનો સ્વીકાર કર્યો
નહોતો તેમ જ તેની સાથે વ્યાપારી સંબંધ
પણ રાખ્યા નહોતો, જ્યારે કામદાર સરકાર
સત્તાપર આવી ત્યારે તેણે તુર્ત જ રશીયા
સાથે વ્યાપારી સંબંધ કરી, અને રશીઆઈ
માલની ગ્રેટબ્રીટનમાં આવક જાવક શરૂ
થવા લાગી.

આમ થવાનું મુખ્ય કારણ એ છે કે
ઈંગ્લંડના કામદારો પણ મુડીવાદના વીરો-
ધી છે. પરંતુ તેનો નેત્ર સમુદાય વીચીત્ર
છે. ઈંગ્લંડના સામ્રાજ્યવાદી વાતાવરણમાં
તેથી સામ્યવાદનું સ્વરૂપ બદલાઈ ગયું છે
અને તેણે ટૂંક મુનીબનનું રૂપ લીધું છે.
છેલ્લી સદીના ઉત્તરાધમાં મી. મેકડોનાલ્ડ
વીગરેએ જે ફેબીઅન સોસાયટીની સ્થાપ-
ના કરી હતી તેનો આદર્શ કેટલેક અંશે
કામદારો અને કીસાનોના ઉષ્માર માટેનો
હતો: શરૂઆતમાં તેઓ પણ સામ્રાજ્યવાદ
ના વીરોધી હતા. પરંતુ ધીમે ધીમે એ
સંસ્થાના સભ્યો અને સંચાલકો પર
સામ્રાજ્યવાદની છાયા પડવા લાગી અને
વીચીત્રધુલવા સીદ્ધાન્તને તેઓ સદંતર
વીસરી ગયા !

જર્મની, પોલેન્ડ, ઓસ્ટ્રિયા અને બાલ્કન
રાજ્યોમાં સામ્યવાદનું જોર દીન પ્રતીદીન
વધતું ચાલ્યું છે. જર્મનીમાં તો સામ્ય-
વાદી અને નાઝીઝ એ પ્રમાણે બે સંજોગો
પક્ષો છે. સત્તા હાથ કરવા માટે આ બન્ને
પક્ષ વચ્ચે યોગલગ છેલ્લાં બે વર્ષોથી અથ-
કામણ ચાલી રહી છે: આ બન્ને પક્ષો
વચ્ચેના સીધાન્તોમાં એ ફરક રહેલો છે કે
સામ્યવાદ બેકતીગન અધીકાર અને ઉત્તતીમા
માને છે ત્યારે નાઝીઝ પક્ષ ઇલાલીના ફેસીસ્ટ
પક્ષની માફક જાતી અને દેશના અજબુદયાર

માને છે. પોલેન્ડ અને ઓસ્ટ્રીયાનો સંબંધ રશીયા સાથે હોવાના કારણે ત્યાં સામ્યવાદનું જ્ઞાન વીગેરે પ્રમાણમાં છે. રુસેનમાં પણ પ્રગતિનું સંબંધ સામ્યવાદી છે અને તેણે રાજ્ય આદર્શ-એને પદબ્રુટ કરી રુસેનની હદ ઘોડવાની ફરજ પાડી છે.

અમેરીકાના યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં પણ ધાર્મિક ધાર્મિક સામ્યવાદનો પ્રચાર વધતો આવ્યો છે. હમણાં જ થોડા વખત પર સામ્યવાદી-ઓની પ્રગતી વીગે રીપોર્ટ કરવા માટે એક કમીશન નીમવામાં આવ્યું હતું તેણે રીપોર્ટ પ્રમાણે અમેરીકામાં લગભગ ૫૦૦૦ સામ્યવાદીઓ રહે છે; અને તેઓ સાધન સંપન્ન તેમ જ મજબુત રીતે સંગઠિત થયેલા છે.

ચાલુ વર્ષના મે માસની પહેલી તારીખે સમસ્ત યુરોપ અને અમેરીકામાં સાત્રાજ્ય-વાદીઓના પ્રયાગ વીરોધ છતાં 'સામ્યવાદી-દીન' ઉજવવામાં આવ્યો ત્યારે સામ્યવાદી-ઓનાં પ્રચંડ સરખસો નીકળ્યાં હતાં અને સામ્યવાદી સાહીત્યનો છુટે ઢાંચે પ્રચાર કરવામાં આવ્યો હતો. રશીયામાં તે તે દીવસને મહાન ઉત્સવ તરીકે પાળવામાં આવે છે જ. રુસેનની નજી પ્રગતિસત્તાક સરકારે પણ આ ઉત્સવ ન સ્વીકારી રીતે ભાગ લીધો હતો. આ પ્રસંગ ઇંગ્લેન્ડમાં પણ શાન્તીથી

પસાર થવા પામ્યો હતો. હંગરીની રાજધાની બુડા પેસ્ટમાં પણ ૮૦૦૦ સામ્યવાદીઓનું સરખસ શાન્તી પ્રવૃત્તિ અને નીવીધને પસાર થયું હતું. પરંતુ કેટલેક સ્થળે સરકારે તેમની સ્થાને અથડામણમાં આવવાના પ્રયાસ કર્યા હતા. પેરીસ, બારસીલોના મ્યુનીચ, વોર્સો, હાવના, બ્રેક્સ-સમગ્ર વીગેરે શહેરોમાં કેટલાક સામ્યવાદીઓને ગીરફતાર કરવામાં આવ્યા હતા; કેટલાકોને ગોળીઓથી ધામલ કરવામાં હતા અને તેથી કેટલાંકનાં મરણ નીપજ્યાં હતાં.

દુનિયામાં આટલો ઇર્ષાસ જળવા પડી રહ્યો જો કે સામ્યવાદનો પ્રચાર સમસ્ત દુનીયામાં કેટલા પ્રમાણમાં થઈ રહ્યો છે; અને મુડીવાદી તથા શ્રમજીવી વચ્ચે કેવા પ્રકારની અથડામણ ચાલી રહી છે? શાન્તીનાં પડદા પાછળ આખી દુનીયામાં અત્યારે ભયાનક અશાન્તી ફેલાઈ રહી છે: તેણે એક કારણ ઉપર જીલ્લા વેલા પ્રસંગોથી રહમજશે; હવે આપણે અશાંતીની બીજા બાજુ તપાસીએ. માગણી કરતાં વધુ પ્રમાણમાં ઉત્પન્ન કરેલા માલના વેચાણને લીધે કેવી કાતીલ હરીફાઈ ચાલી રહી છે અને તેમાં દુનીયાનાં મહાન રાષ્ટ્રો કેવી રીતે પોતાની ભુમીકા ભજવી રહ્યાં છે તે એ ઉપરથી જોઈ શકાયો :

[૮]

યુરોપમાં સંગઠનની વાતો ઝોડા પ્રમાણમાં થવા જાય છે અને થોડા જ જહીના પહેલાં એના પર વીચાર કરવા એક પરીપદ પણ બોલાવવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું જોડેમાં રશીયા અને ટર્કીના પ્રતિનિધીઓને પણ આમંત્રણ આપવાની વાત ચર્ચાઈ હતી. પરંતુ છેલ્લા ચાર મહીનાઓથી યુરોપમાં જે ઘટનાઓ બન્યાં જાય છે, તેથી અનુમાન થાય છે કે નહકના

ભવીષ્યમાં એ સંગઠન બળવાન થવું અસંભવીત છે.

રશીયાની પાંચ વર્ષની શાન્તિ પર આખું સાત્રાજ્યવાદી યુરોપ ખળભળી ઉઠ્યું છે : અને પ્રુદ એટ-સ્ટ્રીટનમનાં કોંગ્રેસો વેલે રશીયન માલના બહીષ્કાર માટે પણ હાકલ પાડી છે. ફ્રાન્સ બેલ્જિયમ અને બીજાં મોટા રાજ્યો પણ એ માટે ચીનતુર જણાય છે. ટર્કી રશીયાના તંબાકુના પાકથી મુગાજ

છે. કમાલ પાશાએ ગયા મહીનાઓમાં એક પ્રસંગે ભાપણ આપતાં જણાવ્યું છે કે રશીયન તંત્રાકુતી સસ્તી કામતને લઈને ટકામાં લેતી ખેતી દીવસે દીવસે નષ્ટ થતી જાય છે. અને તેથી લોકોની આવકમાં ઓટી ખોટ જાય છે. હમણાં થોડા વખત પર જ લંડનમાં ઘઉંના પાકે માટે એક પરીવહ બોલાવવામાં આવી હતી ત્યારે મુખ્ય મુખ્ય દેશોના પ્રતીનિધીઓએ હાજરી આપી હતી. અત્યારે યુરોપમાં ઘઉંનો એટલા પુષ્કળ જથ્થો શીતક છે કે તેની શું વ્યવસ્થા કરવી એ એક મહાન વીચાર થઈ પડ્યો છે. આખા યુરોપમાં ને કાંઈ ઘઉંની વધારેમાં વધારે પેદાશ કરતું હોય તો તે રશીયા છે. યુરોપમાં જેટલા જથ્થાની માંગ છે તેનો એક ગુણાંશ ભાગ તો માત્ર રશીયા એકલું જ ઉત્પન્ન કરે છે. અત્યારે રશીયામાં ૩૫ લાખ ટન ઘઉં શીતકમાં પડ્યા છે. એ પરીવહમાં ઘઉંની ખેતી ઓછી કરવાનો ફાવલ કરવામાં આવ્યો, તેમ જ બને તેટલા પ્રમાણમાં ઘઉંનો વધુ ઉપયોગ કરવાની ભલામણ કરવામાં આવી પરંતુ રશીયાએ તેનો ઇન્કાર કર્યો: આમાં મુજબ વસ્તુ એ છે કે રશીયાના સામ્યવાદી પ્રચારને સામ્રાજ્યવાદી રાષ્ટ્રો ગમે તે ભોગે દાખી દેવા

માગે છે એટલા માટે જ તેના વીકાસમાં અવરોધ નાંખવાના પ્રયાસો આદરે છે.

વર્સેલ્સની સંધી પ્રમાણે જર્મની અને ઓસ્ટ્રીયા પરસ્પર કાંઈ પણ કારાર કરી શકે નહીં. આ સંધી ખાર વર્ષ પહેલાં કરવામાં આવી હતી ત્યારે યુરોપમાં ધન અને જનને ભયાનક નાશ થતો હતો. હવે તો સઘળા વીચ રશીય રાજનીતીનો સહમજવા લાગ્યા છે કે એ શત્રુ અત્યંત દુરોહર હતી. જનતા પણ એ શરતોનો વીરોધ કરતી હતી. એટલે હવે એ મતમાં પરીવર્તન થવા લાગ્યું છે. હમણાં જ એ બન્ને દેશોએ આર્થિક મુશ્કેલીના કારણે કરાર કર્યા છે. તેમણે બન્નેનું કહેવું છે કે એ સંધી રશીયા તરફના આર્થિક સંકટનું નિવારણ થઈ શકે તેમ નહોતું.

ઓસ્ટ્રીયાની આ સંધીથી ને કાંઈને પણ ગભરાટ થયો હોય તો તે ક્રાન્સને છે. ત્યાંનાં પત્રોએ આ સંધીનો જખ્ખર વીરોધ ઉપાડી લીધો છે. યુરોપીય સંગઠનનો પક્ષપાત કરનાર ભ્રૂંસમાં ખીયાંએ પણ આ સંધીનો ખખ્ખર વીરોધ કરતાં જણાવ્યું છે કે જર્મની અને ઓસ્ટ્રીયાને વર્સેલ્સના કરારથી એક ઇંચ પણ આગળ કે પાછળ જવાનો અધીકાર નથી.

[૯]

અત્યારે યુરોપમાં એક મહાન પ્રશ્ન ચર્ચાઈ રહ્યો છે અને તે સૈન્યની મર્યાદા નક્કી કરવાનો છે, પરંતુ બ્યારે બ્યારે એ સલાહ ચર્ચા માટે ઉપસ્થિત થાય છે ત્યારે તુરં જ તે ગંભીર સ્વરૂપ ધારણ કરતો જાય છે અને તેનો કશો નિવેડો આવતો નથી. ગયા નવેમ્બર માસમાં અમેરિકા, જર્મન અને બ્રિટીશ સામ્રાજ્યના સૈન્યને મર્યાદા આપવા માટે એક સંધી થઈ હતી.

તે વખતે એક એવી પણ શરત કરવામાં આવી હતી કે, ક્રાન્સ અને ઇટલી પણ પરસ્પર આવા જ પ્રકારની સંધી કરી લે. ત્યાર બાદ જ મુજબ સંધીને વ્યવહારમાં મુક્યી. આ પ્રમાણેની શત્રુ કરવાનું એ કારણ હતું કે ક્રાન્સની દીવસે દીવસે વધતી જતી સેના તથા ઇટલીના કુટ નીતીવાળા મુસોલીનીની નીતીથી સર્વ રાજ્યો ભયભીત છે. એટલીટનને એ ડર રહે છે કે ને તે

રેલા દુઠા વાળ, બે માળતું પેટ અને હીંગણે બધી એ બધાથી ગોમતીને દેખાવ આકર્ષક બીજામણો લાગતો હતો.

‘ગોમતી,’ મોઢામાં વળેલા ખાણીનો ધુટ્ટો ગળતાં, બે હાથ સામસામા ધસતાં ધસતાં મકનજીએ રસોડા વચ્ચે ગોઠવેલી રસદાયક વાનીઓ તરફ નેતાં નેતાં કહ્યું: “આજ તો આપું રસોડું” ઓઢીમાં ફરી જઈએ તેવું છે. નેકે પાંતરનો મસાલો તો આપું. એકાદ પીતું આપજો.”

ગોમતીએ બાલુમાંથી એક રકબી લઈ, મકનજીને પાંતરો સાથે આપી.

મકનજી પાંતરનો રવાદ આપી ખુશ ખુશ થઈ ગયા, અને તેના રવાદનું રમરણ કરતા મોઢાના અચ્છા બોલાવવા લાગ્યા.

“ઓહો! મકનજીભાઈ કે?” બાલુના ખંડના આરણ્ય પગવાડેથી તેમના ધંખાભાઈ ઓધવજીનો અવાજ સંભળાયો.

મકનજી તેની તરફ ગયા.

હસતાં હસતાં ઓધવજીએ કહ્યું: “શું કરતા હતા ભાઈ? અવાજ તો સુંબન થતાં હોય તેવો આવતો હતો....કોણ હતું.... ગોમતી કે?”

ઓધવજી જોળમરોળ બાલ વીનાના માથાને ખુદ્દું રાખી પોતાની લાંબી શીખાની ઉપર

હાથ ફેરવતો બદમાશીબધુ” હાસ્ય ડાખી દીશાના ઓઢના સાંધા આગળ દબાવી રહ્યો હતો.

“મને લાગ્યું કે ગોમતી સાથે પ્રેમમાં પડનાર ભાગ્યશાળી પુરુષ કોણ હશે?” ઓધવજી ચ.વી ચાવીને બોલતો હતો. “પણ આ તો ખુદ મકનજીભાઈ જ નીકળ્યા. શાકબાસ...આજના આનંદ મંગળ પ્રસંગે એ પણ એક રસભયું” સાહસ છે,... બહાદુર, દોસ્ત દાદાજી થવા છતાં આટલી રસીકતા રાખી રહ્યા છે તે ખુશ થવા જેવું છે? આવી ખુબસુરત લલના સાથે પ્રેમમાં પડનાર સાથે જ ભાગ્યવાન ગણાવે જોઈએ. અને તમારી તો વળી જુકતી નેડી મળી ગઈ...”

“અરે ભાઈ હું તો કોઈને સુંબન કરતો નથી.” ઓધવજીની મસ્કરીથી વ્યાકુળ બની ગયેલા મકનજીભાઈએ પોતાનો અચાવ કરવા માંડ્યો. “લલા માણસ નમે ય કેવા છે? આટલે વરસે એવું મને તે સુઝે? તમારી ભાબી જોઈ છે? મારી જ નાખે ને? હું તો પાંતરનો મસાલો આપતો હતો, અને સરસ રસોઈ જોઈ મહેમાનોને સંતોષ થશે એમ માની સંતોષ પામતો ઉભો જ હતો.”

ઓધવજી હુન્નું હાસ્ય હસી પડ્યો અને ત્યાંથી અદ્રસ્ય થઈ ગયા.

[૨]

પણ મકનજીના પેટમાં તેજ રેડાયું. અપમાન અને સુરસાની લાગણીથી તે લાલ-એ ન થઈ ગયો.

“બદમાસ ન જોયો હોય તો ક્યાનો?” તે બાંબડ્યો.

‘અહીંથી તે બધા મહેમનો આગળ જઈને વાતો કરતો હશે. આવી વાત તો વાયરે ઉડતી જાય. આખા ગામમાં જોતજોતામાં તે વીજળીને વેગે ફેલાઈ જશે.....ગંધો!’

મકનજી મારતર પોતાની અદનામી અત્યાર પહેલાં ઓધવજીએ કરી નાખી હશે જ, એમ માનીને શરમાતા શરમાતા દીવાનખાનામાં આવ્યા. તે આમ તેમ ઓધવજીને સુરસાથી શોધતા હતા.

લાઈસાઈબ હાર્મોનીયમ આગળ ઉભા હતા અને શાળાખાતાના ઇન્સ્પેક્ટરની સાસુની સાથે ફક્ક માણસની માફક વાતો કરતા હતા. એની વાતો સાંભળીને ખુશ

ચતી હોય તેમ વાત સાંભળનારના મુખ પરનું સ્મીત ખતાવી આપતું હતું.

“એ મારી જ વાત કરતો હતો” મકનજીને વહેમ પડ્યો.

“એ પાછ, બદમાસ મારે માટે જ વાતો કરતો લાગે છે, અને પેલી, તે એના એકેકે એક શબ્દને સાચો માનતી હતી રહી છે! હુઆ, પાછ! નહીં, નહીં, મારા જ મકનમાં તેને ખુલ્લી રીતે આમ મારી નીંદા કરવા નહીં જ દઉં, નહીં....એની હુઆપ બહાર કરી દેવા મારે પાણી પહેલાં પાળ બાંધવી જ જોઈએ....અહીં હાથ રહેલા તમામ માણસોને હું રસોડામાં અનેલી ઘટના જણાવી દઉં અને લોકોની બદનામી કરનારા એ બદમાસ વાતોડીઆને બરાબર ખુલ્લો પડી નાખું!”

ચાકી ગયા હોય તેમ મકનજીલાઈએ આળસ મરડ્યું અને ત્યાંથી ક્રેન્ચ શીક્ષક માણેક્લાલ પાસે ગયા. હજી તેમની વ્યવસ્થા જરાયે થાપી નહોતી.

“જુઓને માણેક્લાલ, હું જરા રસોડામાં રસોઈની તૈયારીને લગતી તપાસ કરવા ગયો હતો” મકનજીએ માણેક્લાલ પાસે જતાં જ કહેવા માંડ્યું. “હું જાણું છું કે તમને પાંતરાં ધણું પસંદ છે, એટલે મેં ખાસ પાંતરાં તૈયાર કરાવ્યાં છે હી-હી-હી!... હા, એટલે પછી-અરે, જુવો મુગ મુઢો જ ઉડી જતો હતો. રસોડામાં એક રમુજ થઈ, હું ત્યાં ગયો અને પાંતરાં બરાબર થયાં છે કે નહીં તેની તપાસ કરી...એક પીતું મોંમાં મુક્યું અને તીખાશયી હોદ્દા બચાકા બોલવા માંડ્યાં, તેટલામાં પેલા ઓધવજી ત્યાં ડાકીયાં કરતો આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો... હા! હા! હા!... એ કહે, ‘મકનજી તમે કેને સુંબન કરતા હતા?’ કેવો મુરખ. એણે ધારી લીધું હતું કે હું મારી રસોઈયુ જોમ-તીને સુંબન કરતો હતો! અરે, તમે એને

જોઈ હોય... નરી વાંદરી જેવી તો છે! એના જેવીને ડાકીની ઇચ્છા હોય તો પણ સુંબન કરી શકે નહીં! છતાં અહીં ઓધવજી જેવા મુખાં પડ્યા છે ને?”

“શું છે?” ગણીત શીક્ષક થેલાલાઈ એટલામાં ત્યાં આવી ચડ્યા અને તેમણે પુછ્યું.

“ઓધવજી! જુઓને, હું હમણું રસોડામાં ગયો હતો. ફરીથી વળી જોમતી અને પાંતરાંની આખી વાત મકનજી તેની આગળ કહી ગયા.

“જરા બીચાર તો કરો. ડાકી નહીં ને એ જોમતી જ મને સુંબન કરવા મળી...”

એટલું કહેતાં મકનજી બીજી તરફ ફર્યો તો ત્યાં ઇસ્પેક્ટર ચીમનલાલને ઉભેલો જોતાં, તેની સાથે વાતે વળગ્યો.

“જુઓને ચીમનલાલલાઈ, અમે હમણું ઓધવજીની વાત કરતા હતા. શું એ તે માણસ છે. હું રસોડામાં તપાસ કરતો હતો ત્યાં એ ડાકીયાં કરવા લાગ્યો, અને મને મારી રસોઈયુ જોમતી પાસે ઉભેલો જોઈને એકદમ તેણે તો આખી બનાવટી વાત ઉઘી કરી દીધી. એકદમ મને કહે, ‘તમે જોમ-તીને સુંબન લેતા હતા?’ મેં એને ધણું એ સમજાવ્યો, પણ એ તો મને માને જ શક્તો? હું કંઈ કુંવારો નથી તેમ જુવાન પણ નથી. જુઓ તો ખરા એની મુખાંધ! ગંધા નયો!”

“શું બન્યું છે લાઈ!” બાલુમાંથી પસાર થતા શંકરમસાદ શાસ્ત્રીએ પાતાના યજ્ઞમાન મકનજીને પુછ્યું.

“અરે લાઈ પેલા ઓધવજીને ઓળખો છો ને? હું જરા રસોડામાં જઈને પાંતરાં જોતો હતો...”

અને વળી તેને તમામ હકીકતથી વાકેફ કર્યો.

આમ અડધા કલાકની અંદર તો મકનજીએ પાંતરાંવાળી વાત લગભગ તમામ મહેમાનોને કરી નાખી.

“ભૂલે હવે એને ફાવે તેટલાને તે કહી વળે!”

બે હાથ મસજતા મકનજીએ એક તરફ ઉભા ઉભા મનની સાથે આ-મસંતોષ મેળવતાં કહ્યું.

“જેવા તે કાઢને એ વાન કહેવા જશે કે તુરત હવે હું એને કહી શકીશ કે, બાપુ! રહેવા દે હવે. અહીં બધા એ વાત સારી રીતે જાણે છે!”

એ વીચરથી મકનજીને એટલે સંતોષ થયો કે, મીઠ્ઠામાનો સાથે ચેટ ભરીને ખુબ જમ્યા અને રાત્રે બધા મહેમાનોના ગયા પછી પધારીમાં પડ્યો તે આઠ વાગ્યા સુધી લાકડાથી માફક ધસપસાટ ઉઘાટો પડી રહ્યો! સવારે ફક્ત ત્યારે તે પાંતરાંની અને ગોમતીની વાત પણ વીસરી ગયો હતો.

પરંતુ, અરેરે! બીચારા મકનજીનું બધું જ ધાણું કુળ મળી ગયું તેની બધી તદ-બીરો નકામી ગઈ, અને શોકજીએ પોતાનું કુદરતી જ અ.બાદ પાર પાડ્યું.

તે પછી બરાબર આઠમે દીવસે, શુધાવારે મકનજી પોતાના વર્ગમાં વીઘારીઓનું લેશન લઈ રેવો હંગો, તેટલામાં રડુલને ડીરેક્ટર ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને ‘જરા આમ આવો લેડે’ કહીને મકનજીને બીજી તરફ લઈ ગયો.

ગંભીર ભાવે ડીરેક્ટરે કહેવા માંડ્યું.

“મીસ્ટર મકનજી મને માફ કરજો... તમારી બાબતમાં માયું મારવાનો મને કશો જ હક નથી... પણ અહીં હું મારી બધી-કારી તરીકેની ફાઈ બગવવા આવ્યો છું... ગામમાં એવી વાત ચાલી રહી છે કે તમારે તમારી... રસોયજીની સાથે ચાકસ પ્રકરનો સંબંધ છે... અહમત તમારી બંદનામી

વાતની સાથે મારે કંઈ નીરખન હોઈ શકે નહીં... ભલે તમે એની સાથે રહો, તેને જોઈએ તેટલાં ચુંબન કરો... દીવ ભરી ભરીને તમે એની સાથે પ્રેમ કરો, પણ એ બધું બાકેરમાં થયું ન જોઈએ! મને માફ કરજો, પણ આવી મોટી શીક્ષણ સંસ્થામાં તમારો જે મોટો દરજ્જો છે તે તમારે ભુલવું જોઈએ નહીં!”

બીચારો મકનજી, કાંચો હોય તો લોહી ન આવે તેવા થઈ ગયો. એને રામે રામ-માંથી પ્રસ્વેદ નીકળવા લાગ્યો, એકએક મધમાખી તેની ઉપર તુટી પડી હોય તેમ દોડતો તે ધર તરફ જવા નીકળ્યો. આખે રસ્તે તેને એમ લાગ્યા કરતું કે રસ્તાનાં તમામ માથુસો એની તરફ ધારી ધારીને જુએ છે... જોમ તેમ કરતો તે ઘેર પહોંચ્યો, પણ ત્યાં વળી એને માટે ત્યાં જ ધીરસો ખડો થવાનો બાકી હતો.

જમવા બેઠો તો તેને ગળે બેજન લેતયું નહીં, જોમ તેમ કરીને તે ઉઠી ગયો. તે આવીને દીવાનખાનામાં બેઠો ન બેઠો ત્યાં તો એની વાંસિ વાંસિ જ જસોદા આવી પહોંચી.

“કેમ આજે જમવાનું ન લાગ્યું?” અંદર આવતાં જ જસોદા દમામથી બોલી. “શાનાં શમણા જુએ છે? કંઈ પ્યારની વાતો યાદ આવે છે? ગોમતી તમારા દીલમાં ચડી બેઠી છે નહીં? જુઝ્યા, દુગારા! તમે એમ માનતા હશે કે હું કંઈ જ જાણતી નથી કેમ? હું તો બધી વાત જાણું છું. મને આંધળી ન ધારતા; મારી આંખો તો બીંત પાછળ ભાળનારી છે! તમે... વીચા-સવાની!”

જસોદાએ માન તેને તમાચા કઢાવી કાઢવાનો જ બાકી રાખ્યો.

મકનજીનાં રોમેરોમમાં ઓધવજી માટે તીરસાર અને શરસી વ્યાપી ગયાં. તે ખુલ્લે માથે, અને ખુલ્લે પગે એકદમ ઓધવજીના ઘર તરફ દોડ્યો.

ઓધવજી ઘરમાં જ હતો.

તેને જોતાં જ મકનજી ફફડી ઉઠ્યો :

“નીંદાખોર! યુગધીખોર! ચાડીઆ! તે શું કામ આખી દુનીયાં આગળ મારી બદનામી કરી? તારા બાપનું મેં શું બગાડ્યું હતું ભાઈ.”

“કાની વાત કરો છો મકનજી?” ઓધવજીએ આશ્ચર્ય સ્વીકૃત થઇને કહ્યું. “બદનામી, નીંદા? મેં તમારી બદનામી કરી? તમને આજે થયું છે શું?”

“ત્યારે ગોમતીને મેં સુખન ક્યાં એ વાત કાણે શોધી કાઢી? મારી ખાતરી છે કે એ તારાં જ કરતુક છે!”

બીચારો ઓધવજી એ વાત સાંભળતાં જ આંકો બની ગયો તે બોલી ઉઠ્યો : “મેં

જો એવી કંઈ વાત કરી હોય તો ભગવાન મને પુછે હું કહું છું કે હું નર્કમાં પડું જો મેં એવું કંઈપણ ક્યાંય કહ્યું હોય તો! મકનજી તું કહે તેવા સોગંદ ખાવા હું તૈયાર છું....”

ઓધવજીના મુખમાંથી નીકળતો પ્રત્યેક શબ્દ સાચો હતો, તેનો પુરાવા એતો દેખાવ જ કહી શકાયો હતો.

મકનજીને પણ લાગ્યું કે તેણે કંઈ જ કહ્યું નહીં હોય.

“ત્યારે આ બધું ક્યું કાણે?” દાંત પીસતો, ઊઠ કરડતો, હાથમાં હાથ પહોંડતાં તે બોલ્યો અને મનમાં ને મનમાં પોતાના તમામ મીત્રોનું સ્મરણ કરતો, તે વારંવાર કહેવા લાગ્યો :

“ત્યારે આ બધું કહ્યું કાણે?” *

* Anton Chekhov ની The Scandal Monger નામની વાર્તા ઉપરથી.

જીવન એ સ્વપ્ન છે એમ કહેવું એ તો માત્ર કવીતવલરી રૂપના જ છે. સ્વપ્ન અને જીવન વચ્ચે જો કંઈ સામ્ય હોય તો તે એટલું જ છે કે, લોકો સ્વપ્નમાં જેવું મુખાઈ ભયું વર્તન કરે તેવું જીવનમાં પણ વારંવાર કરે છે.

...

પ્રત્યેક સુગમાં સાચા વીચારકો પોતાના સમય કરતાં આગળ વધેલા હોય છે, એટલે તે હમેશાં દુઃખી જ થયા હોય છે.

જ્યારે અમુક મનુષ્ય મોટા બન્યો છે એમ વારંવાર કહેવામાં આવે છે, ત્યારે તેનો સાદો અર્થ એટલો જ થાય છે કે, તેણે બદનામી મેળવી છે અથવા તો માનવ-મુખતાના ઇતીહાસમાં મહત્વનું સ્થાન પકડાયું છે.

...

સજીવ વીચારક જે વીચારને પ્રાણવાન કલા માને છે, તે સંકુચિત વીચારનો બન્યા વીના પણ સંવાદીપણું સાચવી શકે છે.

શહેરો સામે ગામડાંને

હીંદુસ્થાનમાં સાત લાખ ગામડાં છે અને શહેરો તો સુડીભર જ છે. પરંતુ ઇલાકાનાં અને હસ્તાનાં મુખ્ય શહેરોને રાજ્યતંત્રના મુખ્ય સ્થાન તરીકે તેમ જ વ્યાપાર રોજગારનાં કેન્દ્ર તરીકે વાંચી મહત્ત્વ મળે છે. એ તો કીક, પણ ગામડાંઓમાંથી ચતા મહેમુડી ઉત્પન્નના ધણી ભાગ ગામડાંઓમાં ખચતો નથી, તેથી ગામડાંઓના રસ્તા ખરાબ રહે છે, તેમાં જોઇતાં દવાખાનાં અને નીશાળો નથી, સાત લાખ ગામડાંઓમાં મુખ્ય ધધો ખેતીનો છે, છતાં ખેતીવાડીમાં મુખ્યત્વે કરવાને રાગતું શીશુઓ આપવાની કશી જ સગવડ ગામડાંઓ માટે થતી નથી. આમ ગામડાંને જોડે શહેરો કાલે કુલે અને માત્ર શહેરોની જ એકલી વ્યવસ્થા તરફ ધ્યાન આપવામાં આવે એ તો કોઇ પણ હીંદી ઇન્દ્રે જ નહીં; પરંતુ તે જ રીતે શહેરોનો જોગ લઇને માત્ર ગામડાંનું જ મહત્ત્વ વધારવાની જ દેશના અમળીઓ ભાવના સેવે અને સ્વરાજની સરકારની નીતી એ જ ધોરણે ધ્યાનની તૃતી સંધીકળને ટાંકણે જતાવવામાં આવે, તો તે કોઇ પણ શુદ્ધીમાન હીંદીને પસંદ ન જ પડે. પરંતુ અત્યારે મહાસભાની ધુરા જેમના હાથમાં છે તે મહાત્માજી, સરદાર વલ્લભભાઈ અને તેમના સુસ્ત અનુયાયીઓનાં મનસ જ્યારે જ્યારે કોઇક પ્રસંગ પરત્વે જોઇ શકાય એટલાં પ્રદર્શો થઇ જાય છે. ત્યારે સમજવું શક્ય થઇ પડે છે કે, જો એમના હાથમાં સ્વરાજની સંપૂર્ણ સત્તા હોય, તો તેઓ છટાસીમાં આવે છે તેવી

સ્વતંત્ર હીંદમાં આર્થિક વ્યવસ્થા ઘવા લાગી છે. તે ઉપરથી જણાય રોને લોગે ગામડાંઓને ખીલવવા હીંદને શુ લાલાલાલ થશે તેની

જનતામાં એથી

સંગીત એકદંત્ર સત્તાથી કામ લેવાનું રસીઆ છે. તેઓ ઇન્દ્રે તેને ખોલવા દે, ન ઇન્દ્રે તેનું મોંદું સીવી લે, એમના તંત્રની દીકા તેમનાથી સાંખી શકાય નહીં અને એમણે કસેલા કે કહેલા સુધારા તે સીદાંત તરીકે સહુને સ્વીકારવા પડે.

સરદાર વલ્લભભાઈએ જેમ પોતાની સ્વ સત્તાના હથોડીથી યુજરાતની રાજદારી પરીપદને કચડી નાખી છે, તે જ રીતે યુજરાતમાં તેમના સીવાય ખીજા કે ઇને ખોલવાનો હક પણ તેમણે સ્વીકાર્યો નથી. ખેડુતો માટે તો 'હું' બેટા છું' ત્યાં સુધી ખીજા કોઇ ખોલી જ કેમ શકે? એ એમની 'ફાસીસ્ટ'ને ઇજાગતી દલીલ છે. મહાસભાની કોઇ પણ સમીતીના લખપુટ ખર્ચ માટે પણ સરદારના રાજ્યમાં કોઇ પત્રકારને સુદાં ખોલવાનો હક નથી. જ કેઇ તેમ છતાં ખોલવાની કુશ્તતા કરે, તે આપણે સરદારના 'પરેલ સાદી' શબ્દોમાં ઇલેક્ટ્રો જ સમજવો! મહાસભાની વરખીમાં

મૂકવાની વિધાતક રીત

કેવી થયે તેની ચર્ચા અત્યારથી છે કે મહાસલાના મોવડીઓ શહે માંગે છે. જોમની એ નીતીથી ચર્ચા અહીં લેખક કરે છે.

જડતા જ ફેલાશે!

ગમે તેટલી અવ્યવસ્થા, અન્યાય કે આપ-પ્રુદીઓ સાક્ષી હોય અને ખુદ મહાસલાના સભ્યો-જે સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામમાં હોમાઈ ગયા હોય, વારંવાર જોશો ભરી આવ્યા હોય-તેને માટે ન્યાય માંગે તો પણ, તે ન્યાય આપવાથી મહાસલાની પ્રતીક્ષા મોજા પડી જાય, માનીને ન્યાય ન આપાય. સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામના ખાસ રણાંગણોમાં સરદારી લઈ ખુદેલા યોદ્ધાઓથી પોતાના પ્રદેશમાં રાષ્ટ્રસેવા માટે પોતાની ધ્વજાપૂર્વકની ચાળનાઓ ધરી કે રણુ થઈ શકે નહીં. તેવાં સાહસ કરવા જનારાઓની ભરચવાળા ડા. ચંદુલાલના જેવી દશા થાય!

આ બધા ગઈ કાલના અને આજના બનાવો આવતી કાલ કેવી ઉગશે તેવું આશુ પાતળું જ નહીં પણ સ્પષ્ટ દીઝ-શન કરાવી શકે તેમ છે. એટલે કદ્દપી શકાય છે કે, જે મહાસલાના ધુરંધર નેતાઓનાં માનસ અત્યારે જે વલણ લઈ રહ્યાં છે, તે ચાલુ રહે, તો શીખેલા લણેલા

માણસોને માટે, ઓડવાયરના સમયમાં પંજાબમાં તેણે જે મનોદશા કેળવી હતી, તે કદતાં પણ વીશેષ ખરાબ મનોદશા સ્વરાજની સરકારમાં અનુભવવી પડશે. આવો ભય અત્યારે ઘણાં જે વીચારશીલ જો પુરોને લાગ્યા કરે છે.

શ્રી આનંદશંકર કુવ સમા ગાંધીજીમાં પરમ અદ્ધા રાખનારા વીદ્વાનને પણ તેથી ચેતવણીનો શંખ કુંકતાં કહીવું પડ્યું છે કે:

“ગાંધીજી જે પ્રભુતા પ્રાકૃત પ્રભતા હૈય ઉપર મેળવી છે તે જ પ્રભુતા સંસ્કૃત સ્વદેશ બંધુઓની બુદ્ધી ઉપર મેળવવાની જરૂર છે. એ પ્રભુતા ગાંધીજી જેવા મહાન પુરુષને અશક્ય નથી, કંઈક તો મેળવી જ છે, પણ વીશેષ તેઓની સાથે સમાગમમાં રહી લાભ આપવાથી જ આવી શકે.” (જુલો: ‘વસંત’ માધ, ૮૭ નો અંક: પાનું ૨૮)

પરંતુ હમણું હમણું મહાસલાના તેમ જ અખીલ ભારત મહાસલા સમીતીઓના અધી-વેશનોમાં મહત્ત્વાહ અને તેમની મંડળી જે રીતે કામ લે છે, તે જોતાં તો સંસ્કૃત બંધુઓની બુદ્ધીનો સ્વીકાર કે સહકાર કરવાની વલણ અત્યારે તો ઓછી જ દેખાય છે. એની ફરીયાદો મહાસલાના મંડળોમાં, અ. લા. મ. સમીતીનાં સભાસ્થાનોમાં યુગ્મજ થાય છે. વતમાનપત્રો [ખાસ કરીને દેશનાં] ની પ્રતીક્ષા તો સરદારની કે મહાત્માજીની આગળ જરા થે નથી, છતાં હમણું હમણું સરદાર જે આપપ્રુદી બતાવે છે

તેની સામે અનેક વર્તમાનપત્રોને ન છુટકે દુગ્ધી દીધાઓ કરવી પડી છે. કાંઈક કહેશે કે વર્તમાનપત્રવાળાઓને તો ખીજા કરો ધંધો જ નથી. પરંતુ જમને મીઠો અને ખીજા ધંધામાં રોકાવું પડે છે, જે રાજકારણથી હમણાં અસીપ્ત રહી કેવળ સહી-

ત્વની જ નીમેજ સેવા કરે જાય છે, તેવા 'સાહીત્ય'ના તંત્રી શ્રી. મહુભાઈ હં. કાંટાવાળા એમ. એ. ને પણ આ આપણીના પ્રદર્શન સામે પોકાર ઉઠાવેલા પડ્યા છે. [એ લેખ 'પ્રતીષ્ઠા'ના મથાળા નીચે આજ અંકમાં અન્યત્ર છાપવામાં આવ્યો છે. તંત્રી]

[૨]

મહાસભાના હાલના અગ્રણીઓ જેમ શીક્ષીત સમુદાયની આત્મસન્માનની ભાવનાને લક્ષને તેમની અવગણના કરે છે, તે જ રીતે તેઓ રાહેરોની પણ અવગણના કરે છે.

થોડા જ દિવસ પહેલાં* સરદાર વલ્લભભાઈએ અમદાવાદની મસ્કેટી મારફેટ ઉપર રાષ્ટ્રીયધ્વજ ચડાવવાની વીધી કરી તે વખતે એમણે કહ્યું હતું કે : જો ગામડાં ખચતાં હોય તો રાહેરોનો નાશ થઈ જાય તેની મને કશી જ પરવા નથી. એમના આ મંતવ્યની સામે મુંબઈમાં મહાસભાના અંગ્રેજ મુખપત્ર તરીકે પંકાતા 'ધી બોમ્બે ફોનીક્સ' ઉદ્યોગ અને નાણાંના અંતવાદીક અવલોકનમાં શ્રી. કીરોદસે આ પ્રમાણે દીક્ષા કરી હતી :

“સરદાર તરફના પુરતા મન સાથે પણ મારે હોતું પડશે કે રાહેરો અને ગામડાંની વચ્ચેના એક વધુ ભેદને આમ ઉભો કરવાનું તેમ જ રાહેરોના નામરી-કાન ગામડાંના વતનીઓની સામે મુકવાનો પ્રયાસ કરવાનું કશું જ દારણ ઉપસ્થિત થયું નહોતું... રાષ્ટ્રના જીવનમાં રાહેરો પણ ગામડાંના જેટલો જ અગત્યનો ભાગ બન્યો છે. પુર્વમાં તેમ

જ પરથીમમાં એ સીધા થયું છે કે રાહેરો દ્વારા ગામડાંઓને જીવનતત્વ સોંપે છે. હીંદમાં જો મુંબાઈ, કલકત્તા અને મદ્રાસ જેવાં રાહેરો ન હોત તો હીંદનું રાજકારણી, આર્થિક અને સામાજિક જીવન જ વીરસ્યું ન હોત. એ રાહેરો જ પ્રગતીનાં વલધારીઓ છે, અને આર્થિક, સામાજિક કે રાજકારણી ક્ષેત્રની મુક્તિના સંશ્રામમાં હંમેશાં મોખરે હોય છે. બિહુતોને સરકારની ભુલ ભરી આર્થિક નીતીથી થઈ રહેલા પારાવાર તુકશાન સામે સરકારનું તેમ જ પ્રાનનું ધ્યાન દોરનાર અને હંમેશાં બિહુત જનતાના હિત માટે લડત ચલાવનાર પણ રાહેરો જ છે. સરદાર ભાઈએ જ એવો એક પણ પ્રસંગ બતાવી રાશે કે આર્થિક બાબતના પાછલા થોડા વર્ષના છતીદાસમાં રાહેરોએ કદી પણ ગામડાંને ભોગે પોતાનો લાભ સાધવાની તકબીર રચી હોય... ગામડાંઓની માફક રાહેરોને પણ રાષ્ટ્ર જીવનમાં પોતાનો ફાળો પુરવાનો હોય છે, એટલે રાહેરો અને ગામડાંના હિતમાં અમુક પક્ષના પક્ષદાર થવામાં આપણા નેતરોએ કારણ ભુત ન બને તે જ વધુ ઠીક છે.”

સરદાર વલ્લભભાઈની વાણી મહાત્માજી કરતાં લુહી જ તરી આવે છે, તે તથાવત બાદ કરીએ તો, ગાંધીજીએ પગ ગામડાંના લાભ માટે રાહેરોના નાશની ઇચ્છા અનેક વખત પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે જાહેર કરી જ છે.

* બુલાઈના આરંભમાં.

† ભુઓ : 'ધી બોમ્બે ફોનીક્સ'નો તા. ૨૭:૩૧ નો અંક. પાનું ૪

અને થોડા વખત પહેલાં શ્રીયુત પદ્મબી સીતારામખ્ય: જે તામીલ અને આન્ધ્રદેશમાં ગાંધીજીના ચુસ્ત અનુયાયી તરીકે તેમજ વીદ્વાન પુરુષ તરીકે જાણીતા છે—જેમને શ્રી સત્યમુર્તી અને બીજા ઘણા જ ‘છોટા ગાંધી’ તરીકે ઓળખાવે છે, તેમણે ‘ત્રિવેણી’ નામના મંત્રાસ દલાકાના અંગ્રેજી માસીકમાં “The Parting of Ways” નામનો એક મનનશીલ લેખ લખ્યો છે, તેમાં સ્વરાજની સરકાર કેવી રીતે તંત્ર ચલાવશે એનો સારી રીતે ખ્યાલ આપવામાં આવ્યો છે. અને ‘વસન્ત’ના વીદ્વાન તંત્રી પ્રીતીપાલ આનંદશંકર ધ્રુવ સમા શાંત અને તટસ્થ તેમજ નીચીડ વીચારકે એ લેખને “વીચાર ક્ષેત્રમાં રણકુન્ડુભી સમાન” કહી “લઘાઈ જગાવે એવો” માન્યો છે.

શ્રી. પદ્મબી સીતારામખ્યાની એ લેખમાંની ‘વીચારસરણી પ્રમાણે તો સ્વરાજ્યની સરકારનું કામ શહેરોને તોડવાનું અને ગામડાં એને સુખી કરવાનું જ રહેશે. એ સરકારની આર્થિક વ્યવસ્થા પણ તે જ ધોરણે થશે.

સરદાર વલ્લભભાઈ સ્વરાજ્યની સરકારમાં ‘ખેડુતાનું રાજ્ય’ ચાલશે એમ કહે છે, તેની સામે તો કાંઈને જ વાંધો હોઈ શકે નહીં. કેમકે જગતમાં ખેડુતો અને શ્રમજીવીઓ જ રાજ્ય સાશનની ધુરા સંભાળવાને યોગ્ય છે. પરંતુ શહેરોના નાશની વાત જ્યારે તેઓ એ ‘ખેડુતરાજ્ય’ના શમણ સાથે આગળ ધરે છે, ત્યારે તો એક જ અનુમાન થાય છે કે, તેઓ ઉદ્યોગવાદના, યત્રોના, વીજાનના અને સ્વતંત્ર વીચારશ્રેણીના વીરોધી છે. તેથી જ શહેરોનો નાશ તેમને શ્રેયસ્કર લાગે છે. એનો અર્થ એટલો જ કે ગામડાંમાં રહેનારા સ્વરાજ સરકારના સુત્રચારકની યુગલ્યથી અવળી નીતીની સામે પકાર ન કરે એટલા બોળા હોવાથી, તેમને

પોતાનો નવો ‘દ્વાસીકમ’ ચલાવવાનું અનુકૂળ પડે. પરંતુ એ વીચાર વીસમી સદીમાં કદી પણ સંકળ ધઈ શકે તેમ નથી, એટલું જ નહીં પણ જે સુવર્ણમય ભુતકાળમાં હાથશાળો અને રેંટીઆ ચાકતા હતા ત્યારે પણ શહેરોના નાશની કલ્પના કાંઈને ઉદભવી નથી. શ્રી. પદ્મબી સીતારામખ્યાએ ‘ભાગ’ પત્રો’ નામના એ પોતાના લેખમાં કહ્યું છે કે:

“સ્વરાજ્ય મેળવ્યા પછી હીંદને પોતાની પ્રાચીન પ્રણાલીને પાંચ ફરીથી વીચરવું પડશે. અલગત હજારવર્ષ પહેલાં તેની જે આર્થિક અને રાજકારણી રીતો હતી તેનું તંત્રોત્તર પુનર્સ્થાપન કરવાનું નથી, ભારતના ઉત્તર ભુતકાળની પ્રણાલીને અનુસરતી રીતે જ તે ચાલશે. પશ્ચીમના ઉદ્યોગવાદનો યુગ તીવ્ર ગતિથી અસ્તાચળ તરફ ગતી કરી રહ્યો છે અને જે યુગ પશ્ચીમમાં અદ્યત્થ થવા ખેડો છે તે હીંદમાં લાવવાથી તેને કશો જ લાભ થવાનો નથી. પશ્ચીમમાં ઉદ્યોગવાદ ફાલ્યો કુલ્યો તે તો પુર્વની સુસજ્જનીતીને અંગે જ, પરંતુ જ્યારે પુર્વ પશ્ચીમની એ મહેમાની કરવાનું ગાંડી વાળશે, ત્યારે તેની સુસજ્જનીતી ઉપર જીવનાર પશ્ચીમનો વીનાશ જ થવાનો છે. હીંદના રાષ્ટ્રવાદનું કેન્દ્ર ગામડાંને બનાવવામાં આવશે એટલે હીંદી રૂપીઓએ અને અર્થશાસ્ત્રીઓએ કલ્પેલી નાનકડી દુનીઆ જેવું જ હીંદ સાચેસાચ બની જશે. ઇંગ્લંડ પોતાની વસતીને પુરો પડે તેટલો ખોરાક નીપજાવી શકતું નથી. એથી એને રશીઆથી ઘડું, ડેન્માર્કથી ઇંડાં, ન્યૂઝીલેન્ડ અને ઓસ્ટ્રેલીઆથી માંસ, સીધાનથી દારૂ અને હીંદથી ચોખા મંગાવવા પડે છે. અને એના ઉદ્યોગવાદનું તંત્ર ઉત્પાદનનાં કેન્દ્રસ્થાનો, દલાલો, રેલ્વે, ગોદી, ખાણીઆ એ બધાં

ચક્રો ઉપર એટલો આધાર રાખે છે કે, જો તેમાંથી રોક પણ ચક્ર ખગડે તો એવું આપું થે ચત્ર ભાંગી પડે અને ઇજ્જાના લોકોને જુએ મરવું પડે. ત્યારે આપણાં ગામડાંની સ્થિતિ એવી છે કે મહીનાઓ સુધી જો તે પાણીની રેલથી કે દુશ્મનના ઘેરથી એકલાં પડી જાય, તો પણ તે જુએ મરે નહીં. કેમકે ગામડાંમાં ખેડૂત, મજૂર, વાળંદ, ધોખી, સુધાર, હુદાર, વણુદર, કાંતણીઆ અને કારીગર બધા જ વસતા હોય છે. તે ધરના વાડામાં કપાસ વાવે છે, ઓરડામાં બેસીને સુતર કાંતે છે, આંગણમાં બેઠા બેઠા કાપડ વણેલી કાંટે છે. પોતાનાં ખેતરમાં તે અનાજ વાવે છે અને તેમાંથી જ પાક થાય તે ઉપર પોતાનો નીર્વાહ ચલાવે છે. આમ એના ખોરાકની તેમ જ વસ્ત્રોની બાબતમાં તે એટલો સ્વાશ્રયી છે કે, દુનીઆમાંની કોઇ પણ શક્તિ તેને ગામ કે શહેરોનાં શુભામ ખનાવી શકે તેમ નથી; તેમ જ જે પરદેશી કુમીમાંથી હમણાં હમણાં પુષ્કળ તૈયાર માલ લાધવામાં આવે છે તેઓ તો ગામડાંને જરા પણ અસર કરી શકે તેમ નથી. કદાચ તેની અદ્યક્ષતાની લીલા અને સીનેમા નાટકોની મોજમજાદ તેથી આવી જાય, પણ એને પોતાના અગ્ર્ય આનંદ ઉત્તવના પ્રસંગો થેડા નથી. તેની સમર્પનશક્તિ તેને આત્મભાન કરાવે છે અને આનંદ આપે છે. પશ્ચીમના મજૂરોની માફક તે કારખાનાનો શુભામ નથી, અથવા તો તે પોતાની કારીગરીની વસ્તુઓના ટુકડા જુદા જુદા સ્થળે તૈયાર કરતો નથી, ગામડાંનો કારીગર તો સ્વતંત્ર છે, આખીએ તેવસ્તુ બનાવે છે અને તેનાં વેચાણ માટે કે સ્ટ્રાં માટે તે સ્વતંત્ર છે. તેની કંડેળની સંસ્થાને કે તેની નીતીને તુક્કશાન થવું નથી, તે કોઇનો શુભામ નથી, પણ પોતે

સ્વતંત્ર છે. એટલે સ્વરાજ્ય વખતે હીંદની એ પ્રાચીન કારીગરીને સજીવન કરવી પડશે. અત્યારે આપણી જુગી ઉપર રાજ્ય ચલાવનાર પશ્ચીમવાસીઓ છે, તેઓ ઉચો-ગવાહી સંસ્કારવાળા અને શહેરોના રસીયા હોય છે. તેઓ હીંદના આમજીવનની વ્યવસ્થાને ભાગ્યે જ સમજે છે, તેથી હીંદના આમજીવનોની મનેદશા તરફ એમને સમભાવ નથી. કર, આપતવેશ, પાણી, નગરોજ્ય, દવાખાનાં, શાળા, પુસ્તકશાળા, રસ્તા, રમત-ગમતનાં સાધનો અને લોકમુખની હરેક બાબતમાં શહેરો ખચનો મોટો ભાગ પડાવે છે. ગામડાંનાં નાણાં શહેરો જ આમ ઓહીયાં કરી જાય છે. રથનાક, પ્રાંતીક અને શાહી સરકાર મહેસુલનાં ૮૫ ટકા ભાગ શહેરો અને ગામો પાછળ ખચી મારે છે. તેથી ગામડાંના રસ્તાની, તેના આરોગ્યની, દવાશાળાની, શાળાઓની કોઇને દરકાર નથી. ગામડાંનું સમ્પત્તિવ્યવસ્થાપન કદાચ ગણું છે, તેની ભજનમંડળીઓ ભાંગી પડી છે, તેને રાજ્યાશ્રય મળતો નથી, ગામડાંની વસતી ભાંગીને તેથી શહેરો વધવા લાગ્યાં છે. એટલે ગમડાંને ખીલવવા માટે તેનાં બધાં જુનાં સાધનો તેને પાછાં આપવાની જરૂર છે. આ દશાને લીધે હીંદમાં કેટલી બેકારી છે અને તેમાં કેમ જીવી ચતી રહે છે તે કોઇ બંધણું નથી. હીંદના શહેરોની હીંદનાં તેમ જ પરદેશી કારખાનાંમાં તૈયાર થયેલાં પગરખાં પહેરે છે તેથી ગામડાંના મોચીઓના ધંધા લાગી પડ્યા છે. ખીલા, નકુચા અને બીજાં બધાં સાધનો પરદેશથી તૈયાર થઇને આવતાં હોવાથી ગામડાંના હુદારોના ધંધા તુટી પડ્યા છે. લેન્ડ-ચાયરથી તૈયાર કાપડ આવતું હોવાથી ગામડાંના વણુકરો બેકાર બની બેઠા છે. ગામડાંના કાંતણીઆને ફરજિયાત ધંધા વીણીણા થવું પડ્યું છે, કેમકે ગામડાંમાં જે કંઈ કપડું

વણાય છે તે માટેનું સુતર મુંબાઇ અને અમદાવાદના લક્ષાધીપતી મીલમાલિકાની મીત્રામાં તૈયાર થયેલું હોય છે; આમ પોતાની પાસેના ગરીબોને વીશેષ ગરીબ બનાવી, દુર વસતા ધનીકાના ધનમાં વૃદ્ધી કરવાની મુખાંધ તરફ હજી જનતાનું લક્ષ્ય ગયું નથી.....લોકો છીવેટ અને વેલેટના અઆ-ઓથી હાથે દાઢી મુંડી છેતા હોવાથી વાળંદો પોતાનો કસળ અને કામ ગુમાવી બેઠા છે. લોકો પોતાની બાજુના જ ઘરમાં બુખે મરતા વાળંદને હનુમતનો આનો આપવાને બદલે, પનામામાં તૈયાર થયેલ ‘બ્લેઇડ’ નો એક આનો આપના તૈયાર થાય છે. ગાલીઆ બનાવનારા કલાકારો પોતાની ઉત્તમ કારી-ગરી ભુલતા ગયા છે, અને જે થોડા ધણા કામ કરે છે તેઓ સરતા ફરતા ગાલીઆ બનાવે છે. કેવું પતન! કપડાં હાપવાનો તેમ જ રંગવાનો ધંધો નાશ પામ્યો છે, માત્ર ખાદીને લીધે હમણાં હમણાં તે થોડા પ્રમાણમાં સજીવન થઇ શક્યો છે. એટલે સ્વરાજ વખતે નેતાઓએ ધનીકાની શુદ્ધામી છેડી નીધંનોને માટે કામનાં સાધનો સજીવન કરવાં પડશે. પુનર્જીવન પામેલા આવતી કાલના હીંદમાં પ્રત્યેક નાગરીકને એવી લાગણી કરાવવામાં આવશે કે, તે આ દેશનો છે. આમ જે ટેકરીઓ, ખીણો અને સરીતાઓ આ પ્રાચીન ભુમીને સુશોભીત બનાવી રહેતી છે, આપણા માથા ઉપરના ગળનમંડા’ ને જે તારા અને ગ્રહો શોભાવી રહ્યા છે તે બધાં એનાં બનશે. અને જ્યારે તેમ થયું હશે ત્યારે, સ્વદેશના સાગરકાંઠાનું

તેમ જ તેની સરહદોનું સંરક્ષણ કરવું અને પોતાના પાડોશીઓ સાથે શાંતીથી રહેવું તેને હીંદનો પ્રત્યેક નાગરીક ગૌરવ તેમજ પ્રતીધ્વાલયો’ કામ માનશે. ત્યારે આપણા સરહદના તત્ત્વદાવાળા મીત્રો ઉપર આપણે યોગ્ય ફેંકવાના નહીં રહે, ત્યારે આપણે તેમના દોસ્ત બનીશું અને તેમને અહીંસાના પુજક તેમજ ચરખાલકત બનાવીશું. ત્યારે ગામડાંના વતનીઓને પૈસા માટે ગામોમાં અને શહેરોમાં જવું પડશે નહીં, તેમજ નાણાં ઉધાર લેવા માટે શરારો પાસે યે દોડવું નહીં પડે, પણ સેવાને બદલે સેવા લેવાશે, એટલે સ્વરાજ્યના તંત્રમાં ભાવોનો ઘટાડો આથી’ક ફટકા સમાન નહીં ગણાય પણ તેને વધાવી લેવામાં આવશે, એ યુગમાં શહેરો પથ્થરાઇ જશે. સ્વરાજ્યની સરકાર દારૂ અને કેરી વસ્તુઓના વેચાણના પ્રાપ્ત પૈસામાંથી નોકરશાહીને ભારે પગાર આપશે નહીં, પણ ગરીબ માણસોનું રાજ્ય સ્થાપશે. દરેક નાગરીકને ખોરાક અને કપડાં મળે તે જશે, સ્થાનિક ઉદ્યોગ ખીલવશે. ક્ષયદાનાં તંત્ર માત્ર અદાલતોના જ હાથમાં નહિં રહે, પણ પંચાયતો ન્યાયદાનનું કામ કરશે, જ્યાં હાલની માફક દુર રહે રહે અદાલતો બુદ્ધાને સાચા તરીકે ચકાવી લઇ શકશે નહીં, પણ જ્યાં ઝઘડો બન્યો હશે તે સ્થાન ઉપરની તપાસથી સત્યને સત્ય તરીકે ઝાળખીને કામ લેવાશે. ત્યારે લખેલા શબ્દો કરતાં બોલેલા શબ્દોની કીંમત ફરીથી અંકારો.”

[૩]

શ્રી હુત પદાની સીતારામઆ પોતાના એ લેખમાં સ્વતંત્ર હીંદમાં ખચમાં કરકસર કેમ અને કેટલી થશે તે પણ આમ બતાવે છે.

હાલના લરકર પાછળ થતા ૫૫ કરોડ નેટલા ખચમાંથી ૨૭-૨૮ કરોડ રૂપિયાની ખચત કરીને, તેમાંથી અત્યારે મીઠામાંથી રૂ. ૬ કરોડ, દારૂડાડીમાંથી ૧૭ કરોડ અને

અશીષમાંથી ૨ કરોડની જે આવક થાય છે, તે વેપારને સદંતર બંધ કરી ગઈમુલમાં તેથી જતી ૨૫ કરોડની ખોટ પુરી પાડવામાં આવશે. તરફર સીવાયના સરકારી નોકરોના પગારના ધટાડામાંથી ચાર કરોડ બચાવી, તેની મદદથી જમીન ગઈમુલમાં અર્ધિઅર્ધિ ધટાડા કરી શકાશે. શ્રી. પદાભી કંપના કરે છે કે મીક્સનો દર જશે એટલે મનુખની તેમજે રની તંદુરસ્તી મીક્સના વધુ ઉપયોગથી મુકવશે. દરનાં પીંણાં અને કેશી વસ્તુઓની દરનો નધ થશે એટલે પ્રજાનું આશુખ, તેની નીના આ મુકવવન મુકવશે. કરતું ભારણ પટશે એટલે જનતાને ઉચોગ તરફ મમતા મશે, અને ઘરમાં વજેલું ક.પક પહેરીશું એટલે દીવસમાં એક જ ટંક ખાતાનું મશે છે ને બે ટંક મળશે. બાણવડું, રીંખા, શરણી એ બધા ધંધા આપણા હવમાં આપશે એટલે આપણા મેજનાનોને માટે કઠાણીનાં અનેક દાર ખુડમાં થશે. તે પછી માત્ર ખેડુતા ઉપર ૬૧૮ કરોડના દેવનો જે ભારે બોલે છે તે કાઢવાનો રહેશે. તે બોલે ધટાડવા માટે શ્રી. સીતારામપ્પા એવી ચોળના રણુ કરે છે કે: અત્યારે હુંડીઆમણુ અને કાગળની ચલણી નોડોને ટકાવવા રૂ. ૨ અજા ને ૩૫ કરોડનું સોનું ઇંગ્લંડમાં રોકેલું છે, એ રકમનો

ઉપયોગ અત્યારે હીંદ સરથેના ઇંગ્લંડના વ્યાપારને પોપવા માટે બાજે આપવામાં વીધાયતમનો હીંદ ખાતાનો અંગ્રેજ પ્રધાન કરી રહેલો છે. એ રકમને વીધાયતમાં રોકવાને બદલે હીંદમાં લાવવાની સર ડેનીયલ તેમીલ્ટને કરેલી મુચનાનો હજી કોઈએ અમલ કર્યો નથી. ઇ. સ. ૧૯૨૮ માં સર ડેનીયલની મુચનાને યંગ કમીશને અનુ-મોદન આપ્યું હતું, હજી હાલની સરકારે એ મુચના ઉપર ધ્યન અપ્યું નથી. સર ડેનીયલે એવી મુચના કરી હતી કે ઇંગ્લંડમાંની ૨ અજા ૩૫ કરોડની રકમમાંથી હીંદમાં એક બેંક રચાવવી, તેમાં શ્રીજ આપણુ બેંચવરમાં આવે તો તે બેંક રૂ. ૭ અજા ૫ કરોડની ધીરવાર કરી શકે. બેંક આ રકમ જંમે ગણે તેની સામે એની પાસે ૮૭ કરોડનું સોનું [જે હાલ ઇંગ્લંડમાં છે] અને ૧૩૮ કરોડ [જે ચલણી નોડો ટકાવવા ઇંગ્લંડમાં રાખ્યા છે] તે મળીને રૂ. ૨૩૫ કરોડનું સોનું રૂપું થાય છે, એ વ્યવસ્થા પ્રમાણના જે રૂ. ૭ અજા ને ૫ કરોડ છુટા થાય તેમાંથી ખેડુતોને રૂ. ૬ અજા અને ૧૮ કરોડનું દેવું વાજવમાં આવે અને બાકીના રૂ. ૮૭ કરોડ રણા તે રેલ્વે, નહેર, ગટર, સરકારી મંડળી, મુ-નીસીપાલીટી, બોયોગીક વીકાસ વગેરે કામ પછગ વાપરી શકાય.

[૪]

શ્રી મુત પદાભીના આ “વીચાર ક્ષેત્રમાં રણુકુંડુની સમાન” લેખના સંબંધમાં શ્રી. આનન્દશંકર કુવ ‘વસન્ત’ માસીકમાં પ્રાસંગીક નેધિમાં ટીકા કરતાં જણાવે છે કે:

૧ કાગળનો અંક.

“શ્રીમુત પદાભીનો તાત્ત્વીક મુદ્દો ગામ-ડાંના કંઠવાણુ તરફ પ્રજાનું લક્ષ બેંચવાનો

છે. આમાં અમે એ દેશહીતચીત્તક સરથે પુરા હલપથી મળાએ છીએ.” અને તે પછી એ ચોળનાની સમીક્ષા કરતાં આમ કહે છે:

“૧. અમે શ્રી. પદાભીસીતારામપ્પાનું કહેવું સીકારી શકતા નથી કે આપણા પુવંજનું લક્ષ ગામડાં ઉપર જ હતું. હીંદુ-સ્થાન એક પુષ્કળ નદી, નાળાં અને વન-

સ્પતીનો દેશ હોઇ એ મોટાં ભાગે ખેતીનો અને તેથી ગામડાનો દેશ રહ્યો છે. પણ તે સાથે એ બહોળા નીકાસનો પણ દેશ હતો, અને “શાશ્વદ્ગમ્ય-પરમ-વસ્તુ વીસ્તારીત-મણિગણાદી-વસ્તુ જાત-વ્યાખ્યાન-રત્નાકર-માહત્ત્વ” [૬૮] એવી અનેક નગરીઓ પણ એમાં બંધાઇ હતી. આ સ્થિતિ કાંઈ સો બસી વર્ષોમાં જ નહી, પણ એના ઐતીહાસિક સમયમાં વ્યાપેલી જોવામાં આવે છે. હીન્દુસ્થાન સંન્યાસી અને સાધુઓનો દેશ છે એ કહેવું જોડું ખોટું છે તેટલું જ ખોટું આ છે કે હીન્દુસ્થાનની રાજ્યભાવના ગામડાં વસાવવાની છે, નગરો નહી. ઋષીઓના આશ્રમ વનમાં બંધાતા તે ઉપરથી ગામડાંને મહીમા સીદ્ધ થતો નથી, વસ્તુતઃ મુળ ગામ-નગર-અને વન એવી ત્રીપદી ભાવના હતી. સંસ્કૃતમાં ‘આશ્રમ’ શબ્દ એવો નીન્દાથી ભરેલો છે કે અત્યારે જ્યારે ‘ગામડાંને ઢગલું’ એવા તીર્થોપ અર્થમાં વીશેષણ પ્રયોજવાનો પ્રસંગ આવે છે [જિમ કે ગામડાની પંચાયત, ગામડાંનું પંચ] ત્યારે વીશેષણવાચક થે અ શબ્દ મેળવેલો પણ કદાચ પડે છે, કારણ કે ‘આશ્રમ’ શબ્દ સંસ્કૃતમાં નીન્દીત અર્થમાં રૂઢ થઈ ગયો છે. હિંદુ, સંસ્કૃત “નગરીક” શબ્દથી જ કેળવણી, સંસ્કાર, મુદ્રણના જે નગરવાસી જનમાં મનાય છે તે સુચવાય છે, આ વસ્તુસ્થિતિ ઇષ્ટ છે કે અનીષ્ટ એ અહીં પ્રસ્તુત નથી. આપણે શોધવાની વસ્તુ એ છે કે આપણી પ્રાચીન ભાવના ગામડાંનું ગૌરવ માનવાની હતી કે નગરનું; અને આ સંબંધમાં ઐતીહાસિક વસ્તુસ્થિતિ ડો. પદ્મભી સીતારામપ્પાને ટેકા આપતી નથી.

૨. હવે ઇષ્ટનીષ્ટની દૃષ્ટિએ અમે એમ ન ઇચ્છીએ-જેમ ડો. પદ્મભી ઇચ્છે છે તેમ-કે નગરો તુટી ગામ બને. અમે ગામ

વધીને એ જ નગરો થાય એમ ઇચ્છીએ છીએ, હાલમાં નગરને અંગે જે જે અનીષ્ટ અંશો પેદા થયા છે-જેમકે ખીચોખીચ વસ્તી, એની ગંદકી અને પરદેશની આવા-તની દલાલી ઉપર જ જાહેજલાલી,-એ અમે દ્રવ્યજ્ઞ નથી, પણ ગામડાંના લોક ગામડાંમાં રહે, ધનનો લોભ ન રાખે અને નગરનું મોં ન જુવે એવી આત્મસંતુષ્ટ વૃત્તીમાં જ જડ બનીને પડી રહે એ મનુષ્યજીવનની અમારી સંસારીક ભાવના નથી. ડો. પદ્મભી જે માર્ગનું સુચન કરે છે એમાં જડતા સીવાય અમને કંઈ ઉત્સુ મુખ દેખાતું નથી. શ્રીયુત પદ્મભીરામપ્પાએ ચીતરેલું ગામ, આદ્ય વખતે પોતાનું રક્ષણ કરવા માટે બહુ સમર્થ નીવડે, પણ એણે ઉન્નતીક્રમમાં (Progress) આગળ પગલાં ભરવાં હોય તો એણે જતે દલાડે નગર થવા તત્પર રહેવું જ જોઈએ.

૩. નગરોની દુષ્ટતા જોઈ ગામડાં પ્રત્યે મોહ થાય એ સ્વાભાવીક છે. અદારમી સદીમાં જેમ રેસીએ બાળક અને પ્રકૃતિની પુજા ઉપદેશી એમાં પરમાર્થ દૃષ્ટીએ અપચાયતા ધણી હતી, પણ એ દૃષ્ટીબીન્દુથી બાળકની કેળવણી લોકપ્રીય થઈ, એના સુન્દર માર્ગો જડયા અને એ જ પ્રમાણે પ્રકૃતિમાં મનુષ્યે આર્ષદૃષ્ટીથી પરમાત્મદર્શન કરવા માંડ્યું, તેમ ગામડાંનું પુર્વોક્ત ગૌરવ કરવાથી, આજ સુધી, એમને જે અસહ્ય અન્યાય થયો છે અને પરીણામે એ પડી ભાંખ્યાં છે એ સ્થિતિ દુર થશે, અને ગામડાંનાં અન્વધારમય જીવન ઉપર નવો સુખ પ્રકટશે. પરંતુ બનતાં સુધી મનુષ્યે જે અસહ્ય વચ્ચે નીરંતર હીંચકા ખાધા કરેલાં એ છુદ્ધી અને જીવનની ભાવના ન હોવી જોઈએ. સત્ય જે બીન્દુએ નગર પડે ત્યાં જ એને પકડી લેવું જોઈએ, અને એ દૃષ્ટી-

ખીન્દુએ રહીને જ આપણા સર્વ આચાર વીચાર ધડવા નેહએ. ગામડાંનું ગૌરવ કરવા જતાં નગરોનો નાશ કરવો એ માર્યું કાપીને પગનું રક્ષણ કરવા જેવી રીતી છે; જેમ નગરોથી મોઢી જઈ ગામડાંને અવગણવાં એ એવી જ ખીછ ઉલટી લુલ છે. વસ્તુતઃ પુષ્ટ ગામડાં નગરનાં ખરાં પોષક યાવ છે, અને ખરાં દેશહીનનાં નગર ગામડાંનું હોઢી ચુસતાં નથી પણ પોતાની ઉભરાતી સમૃદ્ધિમાંથી ગામડાંને સમૃદ્ધ બનાવે છે. અત્યારે નગરોનો જે દોષ છે તે પરદેશી માલને દેશમાં ખપાવવાનું જ કામ એ કરે છે તે છે; પણ એથી ઉત્કૃષ્ટ, ગામડાંની કારીગરીથી નગરવાસીઓના મહેલ શોભે, અને દેશની અંદરનાં કારખાનાંનો માલ પરદેશ ચલાવવાનું એ સ્થાન બને, એ જ સ્વરાજ્યની આર્થિક નીતી ઉપી નેહએ.

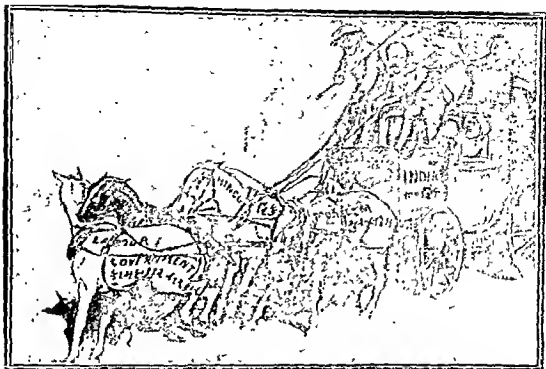
૪. આર્થિક એટલું સ્પષ્ટ છે કે કેવળ 'સ્વપરિણામ' અથવા અમારો વીવક્ષીત અર્થ ઠીક પ્રકટ કરતો ખીજો શબ્દ વાપરીએ તો, 'સ્વસમાપ્તિ' એવું ગામડું, કે એવાં ગામડાંને સમુદાય એવો સ્વસમાપ્તિ ભારતદેશ, અમે ઇચ્છતા નથી. એવી સ્થિતિ કોઈ હમ્મએ તો પણ રહેવો, તાર, સ્ટીમર અને એરોપ્લેનના, જમાનામાં એ શક્ય નથી; અને સ્વરાજ્યના દીવસોમાં પણ એ કેવળ આત્મમદત છે એણું જ નહીં, પણ વસ્તુતઃ અશક્ય જ થઈ પડશે એમ અમારું માનવું છે.

૫. અમે હિન્દના રાજ્યવહીવટમાં તે તે ખાતાની આર્થિક ઝંચણીમાં પુષ્કળ ફેરફાર ઇચ્છીએ છીએ. પણ દેશના એક અંગને પુષ્ટ કરવા માટે ખીજા અંગને સુકાવવાની જરૂર છે એમ અમારું માનવું નથી, અને તેમ કરવું હજી પણ નથી. ગામડાંમાં કેળવણીનો વીસ્તાર પુષ્કળ વધારવો નેહએ, પણ તે માટે દેશને ખોસ, રામન અને રાધા-

કૃષ્ણની જરૂર નથી અને એ માટે નેહતી સંસ્થાઓ નીરર્થક છે એમ અમે સ્વીકારી શકતા નથી. લશ્કરી ખર્ચ ધટવું નેહએ, દેશીઓથી લશ્કર ભરવું નેહએ એમ અમે માનીએ છીએ. પણ વાયવ્ય સરહદ ઉપરની પકાણુ જાતીઓ અને એની પાર અફઘાની-સ્થાનના કાણુલીઓ આપણો અહીંસાનો ઉપદેશ સાંભળવાને તત્પર થઈ ખેડા છે એમ માની શકતા નથી. બદાર તે શું પણ હિન્દુસ્થાનની અંદર પણ દીલ્હીથી કરાચી સુધીની લીટી દોરી એની પશ્ચીમનો ભાગ એક મુસલમાન રાજ્ય કરવાની વાત એક હાંસી નહોતી. ખેડૂતાનું બધું દેવું એક દલમે રાજ્ય પોતે ભરી દે એ બધે એક સુંદર આર્થિક ભાવના ઉપ, પણ તે પછીના પ્રશ્નનો ખુલાસો પણ અત્યારથી જ થઈ જવો નેહએ; જમીન દેવાના ભારથી એકવાર મુક્ત થઈ, પછી ખેડૂતને તનુ દેવું કરવાનો હક ખરો કે નહીં? નહીં, તો એની જમીનની કીમત ઉપર શી અસર થશે? ખરી, તો પાછી પુર્વની સ્થિતિ આપીને ઉભી રહી. 'એ જમીન એ વેચી શકે કે નહીં? ન વેચી શકે તો ખેડૂતે હમેશાં ખેડૂત જ રહેવાનું? વેચી શકે તો કોને? ખીજા ખેડૂતોને જ? તો એની આર્થિક અસર શી? ખેડૂત સીવાય ખીજા કોઈને? પણ તો ખેડૂત ઉપરાંત જમીનદાર ઉત્પન્ન થયો. આ તો શ્રી. પટ્ટાભીએ સુચવેલી આર્થિક નીતિને અંગે જે અસંખ્ય કોપડા ઉત્પન્ન થશે એનું માત્ર અલ્પ દીગ્દર્શન કરું. તે માત્ર એટલું જ બતાવવાને કે એ વીદ્યાને જે સુવર્ણ-યુગ સહેલાઈથી કંઈપી લીધો છે તે તેટલી સહેલાઈથી આવે એમ નથી.

૬. શ્રીપુત પટ્ટાભી માને છે તેમ યાત્રીક ઉદ્યોગો કેવળ પાપથી ભરેલા નથી, અને યુરોપનો યાત્રીક ઉદ્યોગનો સુધારો પડી

હિંદુ રાજકારણ : સામ્રાજ્યવાદી ચરમાંએ

મોની"જ પોષ્ટ)

(લંડન

બોલ્શેવીઝમ, કામદારોની ભયુત્તી અને હીંદુ મુસલમાનના મિત્રાથી મુંઝાયલા હીંદુના રાજકાર્યને અમલ વીલીંગ્ડન અને ગાંધીજી આગળ ચલાવવાની માથાકુટ કરે છે.

મોની"જ પોષ્ટ)

(લંડન

ગાંધીજી વાઙ્મસરોચની ગાદીપર ચડી બેસે છે!

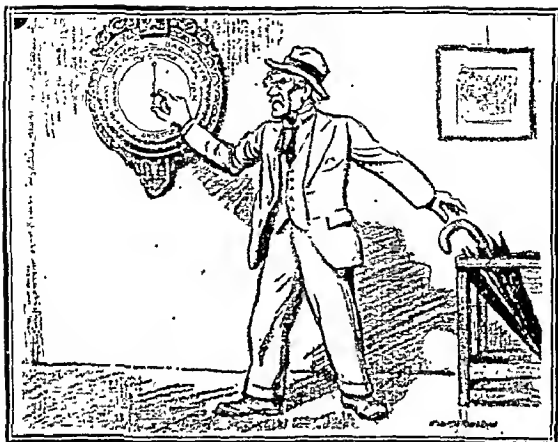

ન્યુ ચાઇના હેરાલ્ડ)

(ચિંધાલી

કોંગ્રેસનો જીત ગાંધીજીને માનતો નથી.

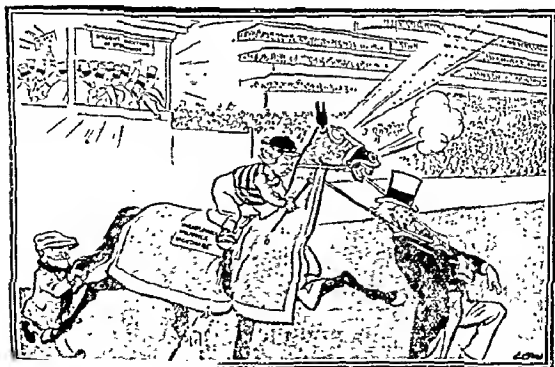
ધિરનું રાજકારણ

પ્રેસ કોળીઝ)

મુ'આમ્મલો મેકરોનલ

(લ'ટન

લાંગશે એ લતીખવાણી પણ ખરી પડવાની નથી. એશક વર્તમાન ગંગવર કારખાનાંથી ને સામાજિક નુકસાન થયાં છે અને સાથ છે એનો પ્રતીકાર કરવામાં આવશે. અને એ પ્રતીકાર યોજવામાં રાજ્ય અને અર્થતંત્રીઓની સર્વ શક્તી કામે લગાડી પડશે. પણ સાચન્સ કે ને ઉપર આ ઉદ્યોગોની રચના છે એ (આપણા શબ્દમાં) એક “વીઘા” છે, અને એનો પ્રકરણ દીપ કદી

જુઝાવાનો નથી. એનો ઉપયોગ સન્માર્ગ કરવો એ જુદી વાત છે, અને તે પ્રમાણે મનુષ્યની નૈતીક વૃત્તી સુધારો કરી લેશે એટલી મનુષ્યના સ્વભાવ અને શક્તીમાં અમને શ્રદ્ધા છે. સાચન્સ અને યાંત્રીક કારખાનાંનાં પાપ ગણાવનારા સજ્જનો એણે મનુષ્ય જાતીના સામાન્ય સુખમાં ને વૃદ્ધી કરી છે અને પુણ્યના અસંખ્ય માર્ગ ઉધાડ્યા છે એ ગણવા જુદી જ

[૫]

લેખના આરંભમાં જણાવ્યું છે તેમ ગામડાંની વર્તમાન દુદૃશ દુર થાય, ગામડાંએને વીજ્ઞાનની મદદથી માનવી જુદીએ શોધેલી શક્ય તેટલી તમામ સગવડ મળે તેની સાથે કોઇને વધે ઊંચ શકે નહીં, પરંતુ મલસસાનું નેતૃત્વ અત્યારે જમના હાથમાં છે, તેમની ઇચ્છા વીજ્ઞાનને અવગણીને માત્ર સમાજના એક જ અંગને આગ્રીન રૂદ્ધિ અનુસાર પુષ્ટ કરવની છે તે માત્ર અવગણી જ નહીં પણ અશક્ય જ છે. શ્રી આનંદશંકર ક્રુપ જેવા ભારતના ભુતકાલીન ગૌરવના પરમ પ્રશંસકને પણ શ્રી. પદ્મભી પાંડેના પ્રખર વીરોધ કરવો પડ્યો છે અને વીજ્ઞાનના પ્રયોગ સામર્થ્યને સ્વીકારવું પડ્યું છે, એ જ જતાવે છે કે, ભુતકાળ ગમે તેટલો ભય અને સુખદ હોય તેમ છતાં, કોઇ પણ દેશ પાછાં પગલાં પાડીને તેની પુનરાવૃત્તિ નવેસરથી સર્જવી શકે તેમ નથી જ. શ્રી. પદ્મભી પાંડેના લેખના આરંભમાં કહે છે કે હજાર વર્ષ પુર્વે જેવું ભાગ્ય હતું તેની તેની આર્થિક અને રાજ્યતંત્રની સ્થિતિ ઉભી કરવાની નથી, છતાં પોતાના આપ્ત લેખમાં એ જ દલીલને વીસરીને પોતાના જ વીચારેને તોડનારી દલીલ તેમણે કરી છે, એ આશ્ચર્યકર છે!

પશ્ચિમી વર્તમાન ઉદ્યોગવાદ લગભગ તુટી પડ્યા આવ્યો છે એવી પદ્મભીની માન્યતા ખરી છે, પરંતુ તે માટે તેઓશ્રી ને છેવટનું તારતમ્ય તારવે છે એ જ જુલ લેરેલું છે. સમાજવાદ અને સામ્યવાદની હિમાયન કરનારાઓ પણ ઉદ્યોગવાદની વર્તમાન વ્યવધાનો ફટકાં ચે વર્ષોથી વીરોધ કરે છે, એમની વીચારશ્રેણી જ વધુ વાસ્તવિક હોય છે. કે અત્યારના ઉદ્યોગવાદની માલીફીની વ્યવસ્થામાં પરીવર્તન થવાની જરૂર છે. હિંદ સ્વતંત્ર અને ત્યારે પશ્ચિમની સુસજ્જનીતી અલખત અટકશે, પરંતુ તેથી વીજ્ઞાનની મદદથી ચાલતાં ઔદ્યોગીક કારખાનાંની વીનાશ નહીં થાય, એવાં કારખાનાં હાલના પરાધીન દેશોમાં વધશે, અને તેથી જ જગતભરમાં શાંતી, સંતોષ અને સમાધાન વધશે. ભુતકાળના પ્રશંસકો મનુષ્યને હમેશને માટે એક જ જાતની સ્થિતિયુક્તતાના શુભામ રાખવાની વીચીત્ર મનોદશા રહે છે. શ્રી. પદ્મભી ગામડાંની સ્વતંત્ર સંસ્થા તરીકે ભારે પ્રશંસા કરે છે, પરંતુ પશ્ચિમની સાથે હિંદનો સંસર્ગ થયો તે પહેલાં ગામડાંના રસ્તાઓ સરા હતા, તેમાં દરેકે સ્થળે દવાશાળાઓ હતી અને ગામડાંમાં સ્વર્ગ હતું એમ ઐતીહાસીક જ્ઞાનવાળે

કે ઇષણ મનુષ્ય કહી શકે તેમ નથી. અત્ર-
બત્ત પરદેશી રાજ્યસત્તાએ પોતાના સામ્રા-
જ્યને તેમજ મુડીવાદને ખીલવીને પુષ્ટ બના-
વવા માટે હીંદવું સત્ત્વ ચુસીને તેને સફેદ
પુણી જેવું બનાવી દીધું છે એ વાત ખરી,
છતાં ગામડાંના વતનીઓમાંથી કેાઇ હાથે
દહી મુંડવું નથી, ગામડાંના બિહુત હજી
હજી અને હજીપુણી અસક્તનાં વારાનાં હતાં
તે જ ચલાવે છે. એની ખેતીનાં હથીયારોમાં
એ જ ભુનો કોસ, ભુનું ગાકું અને ભુનું
દાતરકું ચાલુ જ છે, તો પછી ગામડાંના
મુધાર, બુધારતું કામ તેથી તુડી પડ્યું છે
એમ કેમ માની શકાય? તેમ છતાં શ્રી.
પદ્મભી સ્વતંત્ર ગામડાંનું જે સુરમ્ય મીત્ર
કર્યે છે, તેટલી સ્વતંત્ર રીતે હાલનાં
ગામડાં દુનીઆની સાથેનો પોતાનો તમામ
સંબંધ છોડી નાખીને છપી શકે કે કેમ
એ એક સવાલ છે. કેાઇ પણ પ્રાંત કેાઇ
પણ ખીજા પ્રાંતના સંબંધ અને સંકર
વીના છપી શકે જ નહીં. દાખલા તરીકે
શુજરતના બેકુતોને હજી પુણી માટે જોઇતું
વોનાં કંઈ ગામડાંમાં બનતું નથી. એના
ધર માટે વપરાતું લાકડું એના જ ગામમાં
નવાર થતું નથી, તે માટે એને બહારની
પેદાશ ઉપર આધાર રાખવો જ પડવાનો.

પરંતુ શ્રી. પદ્મભી જ્યારે વીજાનની
છેડજ અવગણના કરે છે, ત્યારે પણ આપણે
એટલું તો સ્વીકારવું જ પડવાનું કે, બા-
પારી સ્પર્ધા અને આર્થીક પ્રયોગ એ તો ગમે
તે યુગમાં પણ રહેવાના જ છે. અને તેમાં
યંત્રથી તૈયાર થતો સસ્તો માત્ર હમેશાં
પોતાના દરીદ્રને હાજરના જ. એ બુલવા
જેવું નથી કે ધીંટીશોના બુલ્મ અને
કાષ્ઠ કરતાં પણ યંત્રથી તૈયાર થતા માથે
હીંદના હાથ ઉધોગને મારી નાખ્યા છે.
અને વર્તમાન સમયના સંમેગે ભેતાં હાથ
ઉધોગ ધનવાનોના પૈસા વીસસડું જ સાધન
રહે તો જ ટકી શકે તેમ છે.

શ્રી. પદ્મભી જે યુગને હીંદમાં ફરીથી
સજીવન કરવા માગે છે તે યુગ પ્રગતીનો
નથી પણ જડતાનો છે. એના જડ યુગમાં
જવાથી હીંદનાં સાત લાખ ગામડાંની
ઉત્પત્તિ નહીં પણ અવનતી થાય એમ જ
લાગે છે. તેના કરતાં તો સ્વરાજની સરકાર
ખેતીવાડીનાં ભુનાં સાધનોમાં અને ભુની

રીતોમાં વૈજ્ઞાનીક સાધનોની મદદથી સુધારા
કરાવે, યંત્રોની મદદથી ગામડાંના માણસોને
મદદ કરી હાથમજુરીની શુલામીમાંથી છોડાવે,
અને શહેરોમાં આવવા લક્ષ્યાવે તેમાં જ
તેમનો ઉદ્ધાર રહેલો છે, આ માત્ર કલ્પના
નથી પણ મધ્ય એશીઆમાં અને જાનમાં
ખીજે અનેક સ્થાને અત્યારે થઇ રહેલા પ્રયો-
ગોથી સીદ્ધ થયેલી હકીકત છે.

અત્યંત શ્રી. પદ્મભીની એ સુચના
વાસ્તવીક છે કે ગામડાંને ભોગે શહેરોને
ફાલવા દેવાં ન જોઇએ. અને એ તો કેાઇ
પણ હીંદી ઇચ્છતા જ નથી. પ્રત્યેક હીંદીની
એ મહત્વાકાંક્ષા છે કે સ્વરાજની સરકાર
ગામડાંએને પણ પાણી, દવાખાનાં, આરો-
ગ્યનાં ખીજાં સાધનો, શાળા, પુસ્તકશાળા,
સ્તા વગેરેની તમામ સગવડ પુરી પાડે.

સ્વરાજની સરકાર પોતાનાં પાંચેશીઓ
સાથે મીત્રતાનો ગઠ સંબંધ રાખે તે તો
સડું કેાઇ ઇચ્છે છે જ, પરંતુ શ્રી. પદ્મભી
અને મહાસલાના ખીજા નેતાઓ માને છે
તેમ સરહદપારના માણસો અહીં નક બની
રેંટીઆલકત થવા નેટલા પદ્મદાઇ નય એ
તો રેતીમાંથી અકં ખેંચવા જેવો અશક્ય
આદર્શ છે. એમ આદર્શવાદી બનીને સ્વતંત્ર
હીંદના કારભારીઓ ને હીંદની સ્વતંત્રતા
ટકાવી રાખવા ઇચ્છતા હોય તો તેમ બનવું
માત્ર એકલું સર્વથા અશક્ય અને અત્યવ-
હાર જ નથી પણ સ્વતંત્રતાને શુભાવી
ખેસવા જેવું પણ છે.

એટલે શ્રી ક્રીસ્ટેદાસે વાજળી રીતે કહ્યું
છે તેમ, અત્યારના આટલા બધા મતભેદોમાં
સહેર અને ગામડાં વચ્ચેના એક વધુ મત-
ભેદને વધારવાનો પ્રયાસ મહાસલાના નેતાઓ
પડતો મુકે તે ઇચ્છવા જેવું છે.

બેકુતોને કરમુક્ત કરવાની શ્રી. પદ્મભીની
લાવના આદર્શીય છે. અત્યારના હીંદના
તમામ નૌજવાનોની એ મહેચ્છા જ છે. તે
સંબંધમાં શ્રી આનંદશંકર કુવે જે વાંધા
ઉઠાવ્યા છે તે વાંધામાં રહેલા તમામ મુશ્ક-
વાક્યો રાષ્ટ્રના ઉત્પાદનનાં તમામ સાધનો
ઉપર રાષ્ટ્રની માલીકી સ્થાપવાયાં જતા રહે
તેમ છે. એ પ્રયોગ નવો નથી અને હીંદમાં
એ પ્રયોગ ફરી નવાથી કરા જ ગેરલાભ
થાય તેમ છે પણ નહીં.

જયંતની મુંઝવણ!

: લેખક :

સતરકુંભાર વીણ

ખી. એ.

“રસીક” જ્યંતે રસીકના રૂમમાં આવતાં વાર યુમ પાડી.

“કેમ? શું થયું? હોસ્પિટલને આગ લાગી?”

“ના, આગ શાની લાગે?”

“ત્યારે આટલે મોટેથી યુમ કેમ પાડે છે?”

“રસીક, હું આટલા ઉત્સાહમાં શા માટે છું તેની તને ખબર નથી. જો તને ખબર હોત તો તું મારી વાત આમ તોડી ન પાડત.” જ્યંતે નરમ પડી જઈ કહ્યું.

“શું ડરખીમાં પૈસા મળવાના છે? કે નહીં દેને સ્વરાજ મળી ગયું?”

“રસીક, તું તદ્દન સ્તુભ મગજનો છે. તને હૃદય છે કે નહીં? તારામાં દીવ જેવી કેં વસ્તુ છે કે નહીં? તારા હૃદયને કોઈ વખત મદનદેવ વીંધ્યું છે કે નહીં? તારા દીવમાં આગેમહોજ્જત કદી સળગી છે કે નહીં?”

“ના, એવું કદી થયું નથી. ફક્ત એક વખત સીગારેટથી મારું ખાંધીસ સહેજ સળગ્યું હતું.”

“પાછી તારી મસ્કરી આવી!”

“નહીં, મસ્કરી નહીં; ખરેખર: જો તને ખબર.” રસીકે પોતાના ખાટલા નીચેથી કપડાંની દૂકે કાઢવા માંડી.

“નહીં, હું તો તેની વાત નહોતો કહેતો. જો, મારે તને જે વાત કહેવી હતી તે જુલો ગયો. હું શાની વાત કરતો હતો?” જ્યંતે માથું ખંજવાળતાં કહ્યું.

“તું કેં સળગી જવાની વાત કરતો હતો.” રસીકે હસતાં હસતાં કહ્યું.

“હા, યાદ આવ્યું. દોસ્ત રસીક, આજે મારું હૃદય એક ચક્રારીએ ચોરી લીધું.”

“તો મારી પાસે શાનો આવ્યો? પોલીસમાં ખબર આપ.” રસીકથી હસ્યા વીના ન રહેવાયું.

“રસીક, તને તો દીખા જ સુએ છે!” જ્યંતે છેક રડવા લેવા થઈ ગયો.

“આલ, હવે મસ્કરી નહીં કરે, તારી વાત પરથી મને એટલી ખબર પડી કે તું કોઈ છોકરીના પ્રેમમાં પડ્યો છે.”

“બસ, ખરાબર” જ્યંતે ખુશી થયા. પોતે અત્યાર સુધીમાં જે પ્રેમની ઉપમાઓ

વીનોદીનીનું ગૃહોં લાલચોળ થઇ ગયું

વાપરી હતી તે સીક સમજ્યો તે બાજી તેને આનંદ થયો.

“હવે, કદત પ્રશ્ન રહ્યો કે એ છેકરી કાણ, ? એ શું કરે છે, એનો પીતા શું કરે છે—અથવા તે પરણેલી હોય તો તેનો પતી શું કરે છે, અને છેલ્લે એ તારી એ વાત કરવાને પથ તૈયાર છે કે નહીં.” સીકે આખો કાપડો તૈયાર થયો.

“સીક, તું નશીબદાર છે કે કોલેજની લગભગ દરેક છેકરી તારી એ વાત કરવા ઉત્કંઠા ધરે છે, પરંતુ કોઈએ તારા હૃદયને આક્રમ્યું ? નહીં. કારણ ? કારણ એ જ કે, તેમાંની કોઈ તારા અત્માની

લાગીચાણ નહીં હતી. મને આજે જ એક છેકરી એકે ઓળખાણ થયું અને હું માનું છું કે તે મારા આત્માની નેક છે; હું એને માટે અને એ મારે માટે સમર્પાઈ છીએ.”

“પણ એ કાણ છે ?” માણસની ધર-જને પણ કેં દહ હોય ને!

“તેનું નામ વીનોદીની. ગ્રીચીઅસમાં છે. હોશીઆર છે, વીદ્વાન છે, અને આ જ જતાં તે સરોજની નાપકુના વકતવ્યને ઝાંખ પાડે.” જ્યંતે ચોતાની પ્રીયવશનાં ગુણગન કર્યાં :

“રામ—” જ્યંતે બોલવાનો પ્રયત્ન કર્યો

“હશે હું એને ઓળખતો નથી, પરંતુ મારા જેવા સીનીઅરની એક શીખામણ ધ્યાનમાં રાખજો.”

“શી?”

“શીખામણ તો એ જ કે કેલેન્ડરના બીજા વર્ષમાં પ્રેમમાં પડવું તે એક જીવનની ઉતાવળ છે.” રસીકે ગંભીર મોંઢાથી કહ્યું.

“નહીં, રસીક, તારી ભુલ છે. આવતા બે વર્ષમાં અમે વધુ સંબંધમાં આવીશું, એકબીજાના ગુણદોષ જાણીશું, અને જ્યારે જ્ઞાતક ચક્રશું, ત્યારે જીવનનો અનૈરો લડાવ લેવા અમે બે સંસારનૌકાનાં હૃદયસાં હૃદયમાં કસકશું.”

જ્યંતે જાણે લગ્નનો આખો સીદ્ધાંત સમજાવતો હોય તેમ, કહ્યું.

“હશે. તને તારી મરજી માફક કરવાની છુટ છે, પરંતુ કદીક પત્નીય તો ધ્યાનમાં રાખજો કે રસીકે તને પહેલેથી ચેતવણી આપી હતી.” રસીકે કહ્યું.

“નહીં, આમાં તારી ભુલ થાય છે. બીનાદીની બીજી છોકરીઓ જન્મી નથી. તેવું વાચન વીશાળ છે, તેનામાં બોલવાની છટા છે, તેવું દુષ્ટીખીંદુ સાંકડું નથી—”

“હું બધું સમજી ગયા : હવે તું જા. મારે તો કેટલું બે વાંચવું છે.” રસીકે જ્યંતેને રમમાંથી બહાર કાઢ્યો.

[૨]

“સ્ત્રીએને હજારો વર્ષથી તમે પુરુષો-એ કાલ્પમાં કલ્પવા દીધી છે, તેના ઉપર અસંખ્ય દુઃખો નાંખ્યાં છે, તેને પરત્વે રાખી, તેના આત્માને મુગળાવી નાંખ્યા છે; આ કૌં માટે તમે પુરુષો જ જોખમદાર છો!” વીનોદીની કે જેને કોલે-જમાં આવ્યાને લાગ્યે એક વર્ષ થયું હશે, તેણે પોતાનો ઉલ્લેખ કર્યો. જ્યંત કે જેને કોલેજનો એક વર્ષનો વધારે અનુભવ હતો, તેણે હકારમાં ડોકું ધુણાવ્યું.

“તમારા શારીરિક બળ અને શારીરિક સ્વાતંત્ર્યને લીધે તમે સ્ત્રીઓને અંતઃપુરના અધારામાં ઢાંકી દીધી, તેની સહનશીલતાનાં વખાણ કરી, તેમની સહનશીલતા કેળવવા વધારે ને વધારે કામનો બોલ નાંખ્યો! શરમ છે પુરુષોને!” વીનોદીનીનું શોં આ વક્તૃત્વથી કાલ્પજાળ થઈ ગયું.

“પણ તેમાં અમારો શો વાંક?” જ્યંતે ગભરાતાં ગભરાતાં પૂછ્યું. તેની બે વર્ષની કોલેજની કારકીદીમાં આ પદ્ધતિ જ છોકરી જોડે તેને બોલવાનો પ્રસંગ આવ્યો હતો, અને રમે બોલવામાં કેં અવીરક કે સુરવી-લગ ચાલ તે બીકે તે લાગ્યે જ કેં બોલતો.

“તમારો વાંક નહીં” તો સ્ત્રીઓનો? હીંદુધર્મે તો સ્ત્રીનું અસ્તિત્વ જ નાકણન કયું”. હીંદુધર્મના પ્રણેતાને મન સ્ત્રી તો એક શુભામ! અને પ્રણેતાએ કાણ હતા? પુરુષ કે સ્ત્રી?” વીનોદીનીનો ઉત્તર જવાબ-મુખી વધારે પ્રગ્વજ્યો.

“કેમ, ઉત્તર નથી અપાતો? પુરુષોનો અચાવ કેવી રીતે કરી શકાય? સંસ્કૃતીનો આખો ઇતીહાસ બુદ્ધિ તો, પુરુષોએ સ્ત્રીઓ ઉપર કુરતા વાપર્યાં રીવાજ કેં કયું” છે? બતાવે એક દાખલો ઇતીહાસમાંથી કે જ્યારે સ્ત્રી તરફ ગ્રેમ કે માદેવ બતાવ્યું હોય?”

વીનોદીનીને શાંત રહી સાંભળનારા પુરુષો મળ્યા નહોતા, એટલે એની વાગવારને અણુપટ્ટયું ઉત્તરન મળ્યું જતું હતું.

“સમ...” જ્યંતે બોલવા પ્રયત્ન કર્યો.

“સમ?” વીનોદીની જ્યંત પોતાનો ઉત્તર પુરો કરે ત્યાર પહેલાં તકુટી. “તમને પુરુષોને રામનો દાખલો આપતાં પહેલાં વીચાર સુધાં ચે આવે છે, કે તેણે સીતાને જોડ્યું” દુઃખ આપ્યું તેટલું કાલ્પે આપ્યું નથી. અને બીચારી રીંગએ એ બધું દુઃખ મુગે મોઢિ સંજું, એટલે પુરાદકારો ખુશ થઈ ગયા અને તેને સતીનું બીરુદ આપી દીધું: એટલે જે સ્ત્રીને સતી થયું હોય તેણે આવા એકાદ કુર અને નીદેય મનુષ્યને પરણ્યું અને તે જે દુઃખ આપે તે સહન કરવું અને મરવું; વળી પતીની આજ્ઞાનુસાર રહેવા બદલ તેને સ્વર્ગ પણ મળશે!” વીનોદીની શ્વાસ લેવા થોભી.

જ્યંતને તો શો જવાબ આપવો તે મુઝવું જ નહીં. જો કેં પણ જવાબ આપતે અથવા તો જવાબ આપવાની શરૂઆત કરતે તો ઉકળેલા જવાબામુખીમાંથી અવાજ આવતો હતો તેને બદલે લાવા નીકળતે. કોલેજની રીડીંગ રૂમમાં જ્યારે કોઈ છોકરા છોકરી વાત કરતાં, ત્યારે તેને તે છોકરાની અદેખાઈ આવતી, પણ તેને સ્વપ્ને ય ખ્યાલ નહોતો કે સ્ત્રીઓ અડી ભયંકર હોય છે. પોતે રીડીંગ રૂમમાં છે કે ટીચેરીંગ હોલમાં તે પણ જ્યંત સમજી શક્યા નહોતો; આવા શબ્દોના પ્રિધને અટકાવવા તે તેને મન ઘણું મુસ્કેલ હતું. તેણે પોતાને મજાના પંજેના છુટકારામાં ચારે તરફ જોયું. કુર એક ખુણામાં ધન ચાંપાનેરીઆ સાથે રસીક કેં વાત કરતો હતો. શું ધન ચાંપાનેરીઆ પણ રસીકને

પુરુષોની કુરતા પર લાપણુ આપતી હશે ? શું કાલેજની બધી જ છોકરીઓ નેટલા નેટલા છોકરા, જ્યારે જ્યારે મળે ત્યારે આવું પ્રવચન કરતી હશે ? પોતાના અતુલ સ્વ પ્રમાણે તો જ્યારે જ્યારે તેને વીનોદીની મળી હતી ત્યારે ત્યારે કાણુ જાણે એ વીપય જ આવીને ઉભો રહેતો. પરીણામે જ્યંતને લાગ્યે જ એક શબ્દ બોલવાનો વખત મળતો.

જ્યંતે થોડાક મહીના ઉપર એક અંગ્રેજી વાર્તા વાંચી હતી. એક મોટી સ્ટીમર ખડક નેડે અથડાવાથી કુખતી જતી હતી. દરેક ઉતાડ પ્રજાની પ્રાર્થના કરવામાં શું થાયો હતો, ત્યારે એક જાણુને વીચાર સૂઝ્યો: તે પોતાની કેબીનમાં ગયો અને તેના નાના બાળકને રમવા માટે એક રંગરંગો કુક્ષો-Balloon-તે વૃતક ઉપર લઈ આવ્યો અને તેને વૃતકના કડેરા નેડે બાંધ્યો, અને પાંચેક મીનીટ તેની સામે નેહને ઉભો રહ્યો. એ માનતો હતો કે આ બહુનના જરથી સ્ટીમર પાણીમાંથી ઉંચકાઈ આવશે, એટલું જ નહીં પરંતુ બહુનની માફક ઉડવા માંડશે, અને પોતે એ સ્ટીમરનો રક્ષણકાર ગણાશે.

કોઈક યુવાન કોઈ છોકરી નેડે વાત કરતો હોય તેને પોતાની સહાયે બોલાવવો, તે કુખતી સ્ટીમર પર રમવાનું બહુન બાંધવા જેવું જ હતું, છતાંયે જ્યંતને અત્યારે રસીકને પોતાની મદદે બોલાવ્યા સીવાય બીજા માર્ગ દેખાતો ન હતો. તેનો વીચાર તો ધણો યે હતો કે વીનોદીની નેડે એકલા બેસી કલાકોના કલાકો સુધી વાતો કરવી; તેને વીનોદીની સામે જરા યે વાંધો નહોતો. એને એની હમેશની પુરુષની કુરતાની વાત સામે વાંધો હતો, કારણ કે

એની એ વાત સાંભળીને એના કાન બહેરા થઈ ગયા હતા.

વીનોદીની શ્વાસ લેવા થોભી, એટલા વખતમાં એને આ સૌ વીચારો આવી ગયા. માણસ જ્યારે મુરકેલીમાં હોય છે, ત્યારે એવું મગજ ધણું જ ઝડપથી ચાલે છે.

“તમારા નેપોલીઅનને હ્યો—” વીનોદીનીનું ફોનોગ્રાફ ચાલુ થયું. હવે તો આ પાર કે પેલે પાર કયાં સીવાય છુટકો જ નહોતો. પંદર દીવસ ઉપર જ્યારે તેવું બોળખાણુ વીનોદીની સાથે થયું, ત્યારે તે તેને માટે પ્રાણ પાથરવા તૈયાર હતો. તે માંગે તો આકાશમાંથી ચાંદ લાવી આપવા તે કોઈ રોકેટમાં ઉડી જતો. તે ના પાડતે તો રમશામનાં સાત્રાજ્યની પણ તે દરકાર ન કરતો: પણ પંદર દીવસમાં જ્યંત માથે કું કું વીલું હતું. પંદર દીવસ પહેલાંની પ્રાયતમા પ.સેથી નારી છુટવાના ફાંદાં મારી રહ્યો હતો. હવે રસીકનું ધ્યાન શી રીતે ખેંચવું ? વીનોદીની તો નેપોલીઅનની મહત્વાકાંક્ષા અને તેને લીધે કરેલા નેસફાઈનના ત્યાગનું વીવેચન કર્યું જ ન હતી હતી. તેણે એક ખાંસી ખાધી, પછી એક છીંક ખાધી પણ તેનાથી ન રસીકનું ધ્યાન ખેંચાયું કે ન વીનોદીનીના પ્રમોફોનની કુંચી ખલાસ થઈ.

તેને મહાભારતનો પ્રસંગ યાદ આવ્યો. “પદી વજ્રહરણનો પ્રસંગ અને હાલના પ્રસંગમાં તેને સામ્ય દેખાયું. એને ‘ગરૂડે ચઢી વહેલા આવજો’ તેનો રાગ બરાબર બજાર નહોતો. છતાંયે તેણે મનમાં ગવાવું શરૂ કર્યું: ‘પ્રજાનું ધ્યાન કરવામાં એક ચીત હોવાની જરૂર હોય છે, માટે એણે ધ્યાન શરૂ કર્યું’.

[૩]

“રૂકમીણી!” નયંતની પ્રાર્થનાના પછાત જ સુર કાને અપડાંતાની સાથે કૂણે દારકાંના સ્વર્ગ સદનમાં બેઠાં બેઠાં રૂકમીણીને કહ્યું, “મારે એક ભક્ત મને સંભારે છે, મારે હમણાં ને હમણાં જવું જ પડશે!”

“તમને ચે કેં ધંધો બગ્યો છે કે નહીં? જરા બે ઘડી હસીએ બોલીએ ત્યાં તો કોઈ ભક્ત સંભારતો જ હોય! તમારે તમારા ભક્તોને ચેતવી દેવા કે બોલીસ ટાઇમ ૧૧ થી ૫ હોવાથી તે સમય સીવાય બીજા કોઈ વખતે તમને બોલાવી ન શકાય. આ તો બોલીશે ક્યાક વૈતર?” રૂકમીણીએ ચોતાની હમેશની લક્ષણી રીતે કહ્યું.

“પણ વડાલી, આ તો જીવન મરણનો પ્રસંગ છે. હું વખતસર નહીં પડોંચીશ, તો ભવંકર અનર્થ થવાનો સંભવ છે!” કૂણે તેના ગાલ પર સહેજ ટપકી મારી, પટાવતાં કહ્યું.

“તમને તો લાડ કરવાનું જ સુઝે છે! ભક્તને માથે દુઃખ હોય, ને અહીં પોતે લાડ દેર છે! કેં દયા છે, તમને?” રૂકમીણીએ કહ્યું. સ્ત્રીઓને દેરવી તોડતાં ક્યાં વાર લાગે છે!

“હું પણ તેમ કહેતો હતો. આલ આઉએજ!”

“પણ તેમાં જાઓ છે શાના?” તમારાથી અહીંઆથી એને બચાવી ન શકાય? નહીં તો તમે પ્રભુ યજ્ઞેન્દ્ર શા કામના!”

“રૂકમીણી, તને જરા ચે અણ્ણ નથી. આ કમીયુગમાં કેટલી ચે સંસ્થાઓ ઉભી થઈ છે. કે જેણે મારી વીરદ પ્રચારકાવં કરવા માંડ્યું છે, અને જો હું પોતે હાજર રહીને મારી જવાબદારી નહીં ઉઠાવીશ તો ધર્મપ્રધાન હીંદુસ્તાનના લોકો પણ વીરો-

ધીઓનાં યોગામાં જઈને મળશે, માટે મારે જવું જ જોઈએ.”

“તમારામાં શ્રદ્ધા નહીં રાખશે તો નકંમાં જશે, તમને શું એમની પડી છે! જાણે ભક્ત હોય તો જ ભગવાનનું અસ્તીત્વ હોય એવું કેં બોલું છે?” કૂણુજીના પગ તલાસતાં કંટાળી, એક બગાસું ખાઈ રૂકમીણીએ કહ્યું.

“નહીં, તેર ચે હું જઈશ. સ્વર્ગની મારી Latch Key ચાવી મેં ખોઈ નાંખી છે, માટે જો તું ક્યાંય બહાર જવાની નહીં હોય તો મને આપને, બપોરે તાળા કુંચીવાળો કોઈ હોરો આવે તો તેની પાસેથી બીજી કસાવી લેજો ચાલ, સાઉએજ!” કૂણુજીએ ચોતાના મોરપીંછના મુકુટને હાથમાં લેતાં, અને ઉપરની ધુળ ખંખેરતાં કહ્યું. “હું બનતાં સુધી તો એકદમ જ આવીશ પણ જો વાર થાય તો જમી લેજો. નાહકની વાદ ના ભેતી.”

“પણ એણે તે કોણ ભક્ત છે?” રૂકમીણીએ જણાસાથી પુછ્યું. સ્ત્રીઓના જેટલી જણાસાટીવાળું જગતમાં બીજું કોણ છે?

“એક કોલેજીઅન છે.”

“કોલેજીઅન? તેને માથે શું આકત આવી પડી?” એક પછે સ્ત્રીઓની જણાસા કદી પણ તૃપ્ત થતી નથી.

“હું જ્યારે ઉતાવળમાં હોઉં ત્યારે જ તને વાતો કરવાનું મન થાય છે?” કૂણે તપી જઈ કહ્યું.

રૂકમીણીની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં. એ બે જણ વચ્ચે ઘણી વખત લડાઈ થતી, પણ કૂણે ખાવી રીતે ઉંચે રવરે તેને કદી પણ કહ્યું નહોતું. રૂકમીણીના આંસુ ભેદ, કૂણુનું મન પીગળી ગયું. પુરુષ જાતીની આ લાક્ષણિક નીજાળતા છે.

“ચાલ, હવે રડવા ના માંડ, જો વાત એમ છે કે એક કોલેજીઅન ધારતો હતો કે તે કોલેજની એક છોકરીને આડે છે, પણ પંદર દીવસમાં તો તે છોકરીએ તેને ત્રાડે પોકરાવી દીધી છે, અને હમણાં પણ તેને ત્રાડે પોકરાવે છે, અને એ બસામાંથી છુટવા તે અત્યારે મારી પ્રાર્થના કરી રહ્યો છે.” કૃષ્ણજીએ હીરાગડીત એજન્ડીમાં ‘પગ ધાલતો’ કહ્યું.

“એવો તમારો કોણ ભક્ત છે કે જે સ્ત્રીઓને બસા ગણે છે? અને તમે તેને ‘ચાલવા બાંધો છો’? શરમ છે તમને અને તમારા એ ભક્તને!” રૂકમીણીએ ચંડી સ્વરૂપ ધારણ કર્યું. “હું જોઉં છું કે તમે કેવી રીતે ત્યાં વખતસર પહોંચી શકો છો!” ગાંધીજીના છેલ્લા સત્યાગ્રહ યુદ્ધની ખબર દારકાં મુધી પહોંચી હોવાથી રૂકમીણીએ પણ સત્યાગ્રહ માટે અટીમેન્ટ આપી દીધું.

[૪]

“આ તો પહેલાંના જમાનાની વાત થઈ પણ હાલનો જમાનો બુઝો.” વીનોદીનીએ જ્યંતને હવેશીને કહ્યું.

જ્યંત કે જે મનમાં હજી સતી દ્રૌપદીના નાટકનું ગાપન મનમાં બોલતો હતો, તેણે કૈં ધ્યાન ન આપ્યું. વીનોદીનીને તેના ધ્યાનની ક્યાં પરવા હતી! “આ સ્વાતંત્ર્ય યુગના સારથી ગાંધીજી બુઝો; તેણે કર્પુર-ધ્યાની જાહેરમાં કેટલી ઠેકડી કરી છે, તેમને કેટલાં પગલાં છે!” તે અટકી તેના

“તું” મને શી રીતે અટકાવીશ?”

“શી રીતે? તમારું ચક્ર ક્યાં છે? તમારો સંખ ક્યાં છે? તમારી ‘વૈજયંતી’ માળા ક્યાં છે.” એ સૌ હું શોધી આપીશ નહીં ત્યાં મુધી તમને ક્યાંથી જડવાનાં હતાં? સારું થયું કે બહાએ પુરુષોને ભલકણા ધર્યાં!”

“ઓહો, એમાં શું? હું તો એ સૌ વીનોદી આ બાંધ્યો?”

“જાઓ તો ખરા! તમારો ગરૂડ ક્યાં છે? ગરૂડને આવવા તો દો, તેને ઉરાડી જ મુકીશ.”

કૃષ્ણે પોતાનો પરજન્ય કબુલ કર્યો. ગરૂડ વીનોદી એમનું ગાંડું ચાલે એમ નહોતું. કૃષ્ણે યુગેટ કાઢી બાણ પર મુક્યો, અને મોજડી કાઢી પાછા પલંગ પર સુતા.

કૃષ્ણને હવે પોતાની મનશક્તીથી જ જ્યંતને બચાવવો રહ્યો.

મગજમાં કદાચ શ્રી કૃષ્ણની પ્રેરણાથી એકાએક ફેરફાર થયો. “અરે, પણ કેટલા વાગ્યા? દીક મને ઘાડ આપ્યું, મારે હમણાં કર્પુરના ‘મીટીંગ’માં જવાનું છે. ઓહો સાગરજી વાગ્યા? ચાલો સાહેબજી મી. મહેતા Thanks for your company and all that sort of things.” વીનોદીનીએ પોતાની ચોપડીઓ, વોટરપ્રુફ અને છત્રી ઉચ્ચકતાં કહ્યું: “આપણે પછી મળીશું.”

વીનોદીની ગઈ અને જ્યંતે છુટકારાનો દમ ખેંચ્યો.

[૫]

“રસીક, આજે કૈં ઘન જોડે બહુ વાતો કરતો હતો?” જ્યંતે કરગાકીમાં પુછ્યું.

“અને તું શે ક્યાં ઓછો હતો? બોલ જ્યંત, આજે વીનોદીની સાથે શા શા પ્રેમના પાઠો પઢ્યા?” રસીકે પણ કૈં ઓછો નહોતો.

“રસીક, આજે હું એ વાત શીખ્યો: એક તો એ કે હું આજથી પરદુઃખલ-જન પ્રણાના અસ્તીત્વમાં માનતો થયો. અને ‘બીજું’ એ કે સ્ત્રીઓ જોડે કદી પણ વાત કરવી નહીં એવા સંકલ્પ કર્યો.”

“કેમ, જ્યંત, આ ચક્ર કેમ ફેરવાયું? વીનોદીનીએ તને પરણવાની ના પાડી?”

“અરે પરણવું તો બાણુએ રહ્યું પણ એની ઓળખાણ પણ મારે નથી જોઈતી. સ્ત્રી જાતીને હજી જ નહોતી હોવી જોઈતી! ચાલ, હવે હું જોઉં છું. મેં ઇંદરમાં કલાસ મેળવવા નીશ્ચય કર્યો છે.”

એના ગયા પછી રસીકે પણ ચોપડીમાં આયુ-ધાણ્યું!

પરોઢીઆની કારમી ચીસ

: લેખક :

શ્રી. મસ્ત ફકીર

ભૂલા લયુભાઈ એ ચીસ સાંભળીને કેમ ફસાયા, તેની કારમી કથા તમે ગુજરાતના હાસ્યરસના ઇન્ગરદારના શબ્દોમાં જ જાણી લો.

મિત્રાદર મસ્ત ફકીર હમેશાં હાસ્યરસના નવા નવા પ્રયોગ કરે છે. તે રીતને અનુસરીને પ્રસ્તુત લેખમાં એમણે નવી જ દેએ 'નવ સત્ય' ઉચ્ચારવાનો પ્રયોગ કર્યો છે.

બદલો લેવા છુરાનો
આહીનો આહી મળે છે,
જેવી કરે જે કરણી
તેવી તરત રળે છે.

એક પારસી નાટકમાં એક અંચા ગાનાર એકદરને મહેડિથી જપારથી ઉપલા ગીતના કડીઓ મારા પાડેશી ભગવાનદાસનાં કણુમાં પડી ત્યારથી તેમણે આ જીંદગીમાં ચારે બાજુ અને એવીસે દસાક જેની તેની સાથે ભલાઈ કરી, ભલાઈનો બદલો એમના આ જ અવતારમાં લઈ લેવાનો દસાવ કર્યો.

અગાઉ એમનો સ્વભાવ એકમાર્ગી હતો. પોતાની વાતમાં બીજાઓને એ પડવા દેતા નહીં તેમ પારખી પંચાતમાં એ પોતે પણ પડના નહીં, પણ ઉપકું ગીત સાંભળ્યા પછી એમના સ્વભાવે અજાણ્ય પદયો લીધો હતો, અને ભલાઈ ક્યાં અને દેટકી લદ મુકી કરવી એની સીમા એમણે નહીં ખાંધેલી હોવાથી, કોઈ કોઈ વખત એમને લાથે કચુંબર પણ થઈ જતી.

સાન્તીકૃત્રની એક ચાલમાં એ મારી બાજુની બેલીમાં રહેતા હતા. લલા થયા પહેલાં એમને કોઈ પીછાનતું નહીં, પણ એમની ખામીયત અને ઇવનનો સીદાંત

બદલાયા પછી ચાલતું નહાનામાં નહાતું છોકરું પણ એમને ઓળખતું થઈ ગયું હતું. સહવારમાં પોતે શાક લેવા જાય ત્યારે પાડપાડેશીઓને કંઈ મંગાવતું છે કે કેમ એ પુછતા જાય, થોડા દહાડા તો એ અમસ્તા વીનયથી જ પુછતા હશે ધારી કોઈ એમને કામ સોંપતું નહીં, પણ રફતે રફતે એમને બદલાયેલા સ્વભાવ જાણ્યા પછી, ચાલની દેટકીકે લુચ્ચી અને હરામનાં હાડકાંની ઘેરીઓએ તો ભગવાનદાસને જાણે પોતાતું પાળેકું ભાર બરદારી પ્રાણી જ. માની લીધા હતા. સહવારે એ બગરમાં જાય ત્યારે કોઈ ચંપા એમને કાલસાવાળાને ત્યાંથી કાલસાની ગુણુ લિંચકી લાવવાતું કહેતી, તો કોઈ કમળા એને પાંચ શેર સાકરતું પડીકું લાવવા વીનંતી કરતી, તો વળી કોઈ અંચળ પોતાને કે પોતાના ઘણીને દુરસદ નથી મળતી એ બહાનું કહારી સહવાર સાંજતું શાક ભગવાનદાસ ભાઈ મારફત જ મંગાવતી.

સહવારે વહેલાં ચાલના કંપાઉંમાં આવેલા નવ આગળ લયુભાઈ નહાવા ગયા હોય, ત્યાં એકી થએલી બેઠો અને રામાઓને તેમનું કામ પહેલું પતાવી દેવાની સગવડ આપવા એ પોતે દલાકા મુકી હાથમાં દુવાલ રાખી,

અડધા ઉધાડ, ન્હાનું પંચીયું પહેરેલા એવા પુતળાંની માફક ઊભા જ રહેતા, અને નવને ટકારે ન જ બંધ થઈ જતાં જેવા આવ્યા હોય તેવા પાછા પોતાની ખોલીમાં જઈ મોરીમાં ખેંસી ન્હાઈ નાંખતા અને જલદી જલદી

લુગડાં પહેરી ઓશીસે જતા સ્ટેશને દેડના. એ મુંબઈ કોઈ લોકમાં જમતા એટલે ચાલનાં ઓશીસે જનારાં ખીનનાં માણસોથી એક બે ગારી વહેલા જતા.

ટ્રેનમાં બારીવાળી બે ઠંક માટે લોકો ખીલાડી કે વિદેશી સફારતાથી અને અપગતાથી ટ્રેન પ્લેટફોર્મમાં દાખલ થતાં ડબ્બામાં કુરુકો મારે, પણ ભયુભાઈ તેમને અચાનક એવી બેઠક મળી નવ તો પણ તેનો લાભ લેવાને બદલે ખીન દાખને આપી દે. લોકો એમની ભલામની કરે ન કરે. સેંકડે પોણેસિા ટકા લોકો તે એમ જ માને કે કાકાને પરન નહી સરતો હોય માટે બારીવાળી જગા ખીનને આપે છે.

ધણીએ વાર બારે ગીરદી વાળી ટ્રેનમાં કોઈ વૃદ્ધ માણસ કે કોઈ બાઈ માણસને પોતાની જગા આપી દઈ ભગવાનદાસ જેઠ ચર્ચગેટ સુધી ઊભા ઊભા જ જતા, કોઈ વખત યોગ લાના ભારથી ઝડપથી ગાડના ડબ્બા કે એનજન આગળના માછલીના ડ

બ્બાને પકડવા દોડતી કોઈ માછલુને પોતે જ ડબ્બામાં ઊભા હોય ત્યાં આવવાનો આગ્રહ કરી ભયુભાઈ ખીન લુના વીચારતા જૈન અને હીંદુ ઉતારઓનો એક બેારી લેતા.

ટ્રેનમાં કોઈ દીવસ ભયુભાઈ છાપું લઈને ખેસતા તો એ છાપું એ પોતે તો કદી વાંચી શકતા જ નહી. ચાલુખાલુનાં જ કોઈ ઉતાર માંગે તેને એ આપી દેતા, અને ઘણી વખત તો એક છાપાનાં લુદાં લુદાં પાનીયાં

વર્ષાદમાં ભીનતા પારસી યુગલને બચાવવા જતાં ભયુભાઈના થયેલા હાલ

ડબ્બામાંનાં લુદાં લુદાં ઉતારઓ લઈ લેતાં અને ભયુભાઈને એ વાંચવાનું હશે તેનો ખ્યાલ કર્યા વગર હેવટનાં સ્ટેશન સુધી તેમાં મુંડી ખેંસી રાખતાં.

[૨]

ભૂત્રા વયા પછી ઓશીસમાં લગુભાઇ વધારે હાડમાર થવા લાગ્યા. કોઇની પાસે વધારે કામનો ઓજો હોય એ તો પોતે ઉપાડી લેતા અને તેથી ઘણી વખત એમનું કામ રખડી જતું. ઓશીસમાં બપોરની છુટીની વખતમાં એમના સ્વભાવમાં ત્યારથી પક્ષો આવ્યે ત્યારથી કોઇને કોઇ કાલંતુ માણસ તેમની નેડે હોટમાં ચાલે પીવા ઘુસી જતું. અને એમની ભલાઇને લીધે કેટલાંક મક્તીયાઓ એમની પાછળ પેલાં પોલીસ અને લગુભાઇ બે વાગે જેવા ઓશીસમાંથી બહાર પડે કે તેને નીચે રસ્તામાં પકડી પાડે અને “લગુભાઇ આજે પાટી” થઇ જાય.” એમ બોલી એમને ઉશ્કેરી, એમને રેન્જરોમાં લઇ જઈ ચાર છ આના એમના નકામાં ખર્ચાવી નાંખે. લગુભાઇની આથી કે સ્થિતી સાધારણ હતી, તેમાં ભક્ષા થયા પછી એમને પુષ્ટળ ધસારો વેઠવો પડતો, પરંતુ એ નીરંતર આથી કે મુંઝવણમાં રહેના, પણ ભલાઇનો બદલો બમણો મળશે એ આશાથી બધું સહન કરતા.

લગુભાઇનો સ્વભાવ ભલે થયો છે એ બગર દેઠ કાઠીઆવાડ એમનાં વતન રાજકોટ સુધી પહોંચી હતી, અને ત્યારથી એમને ત્યાં મહેમાનો પણ પુષ્ટળ આવવા લાગ્યાં હતાં. લગુભાઇ પીધુર હતા, લોન્માં જમતા એટલે એમને ત્યાં ને કોઇ ઉતરતું તેને પોતાને ખચે એમને લોન્માં સહ જવું પડતું. કોઇ જુદીમાન મહેમાનો એમની આથી કે હાલત અને સ્વભાવ કળી જઈ, તેને ત્યાં પોતાનો સામાન જ મુકતા, અને સુવા આવતા, અને પોતાને “મીત્રોને ત્યાં જમવાનાં આમંત્રણ છે” એમ ખદાનાં કાઠી પોતે પોતાની જાતે જ લોન્ની વ્યવસ્થા કરી નાખતાં, પણ કેટલાંક એવાં પણ નક્કર મહેમાનો આવતાં

જે બે ત્રણ દહાડા તો શું પણ બે ત્રણ મહીના લગુભાઇને ત્યાં ધામો નાખતાં અને પોતાની બોરાકીતું ખર્ચ લગુભાઇને માથે નાંખતાં. ઘણીએ વખત મારા જેવા લગુ-

ઇન્સ્પેક્ટર અને પોલીસ હસી પડ્ય

ભાઇના પાઝોશીને તેના હરામખાઉ મહેમાનોને બાલુમાં બોલાવી બે રાખે એખ્યા કહી નાખવા પડતા.

લગુભાઇની ભલાઇ તો લુઓ, મહેમાન આવે તેને રેશન પર તેડવા પોતે જાય,

તેને દાદર રોયને ઉતારી તેને સાન્તાકુઝ સુધીનું 'ડેનનું' ભાકું ચોતે આપે, રોયનથી તેના સામાન ચાલમાં લાવવાની ઉત્તપાટી ચોતે આપે, મહેમાનને ન્હાવાં પાણી ગરમ કરી આપે એ તો સમજ્યા, અતીથીનો શય્ય

એમને વારે નહી. મહેમાનની પથારી ચોતે કરી આપે, અને રાતે પડેલાને લઘુશંકાએ જનુ' હોય ત્યારે ભયભાષ દીવો લઈ ભેગા જાય.

કેટલાક એવા પણ મહેમાનો આવતા કે જે રાતે સુવા માટે પંચીયું ભયભાષ પસે માંગે, અને ધરમાં પંચીયાં ફાજલ ન હોય તો ભયભાષ ખીજ દીવસે બજારમાંથી નવાં લઈ આવે. ભયભાષનાં મહેમાનો અને એમના હઠ ખઠારના ભલા સ્વભાવથી એ નહી પણ હું' ચોતે કંટાળવા લાગેલા, ધણીએ વખત ભયભાષને હું' ભલાષ દર્શાવવામાં એકસ સીમા રાખવાની સલાહ આપતો, પણ એમને મારી વાત ગળે ઉતરતી જ નહીં.

મેં એ પણ જોયું હતું કે ભયભાષની ભલાષનો લાભ લેનારાં તેમની ભલાષની દરેર છુટતાં નહી, જેમ હંમેશાં બનેછે તેમ ચાલની એમને દામ સોંપનારી ઘેરીએ એમને વેવલા સમજતી અને એમને ત્યાં ધાંભો નાખનાર મહેમાનો એમને મુખ સમજતા.

મુંબઈમાં રત્તામાં પણ ભલાષ કાંવા જતાં ભયભાષ ધણી વખત જીવરડો કરતા, એક દીવસે એમની આગળથી એક વીક્ટોરીયા પસાર થઈ, તેમાંથી એક કાગળાનું નીચે પડી ગયું. ગ્રામની વાટ જોતા મારી બાજુમાં ઉભેલા ભયભાષએ એ કાગળ ઉંચકી લીધું, અને તે શું છે એ જોયા વગર પેલી વીક્ટોરીયાની પાછળ જુઓ પાડતા દોડ્યા. વીક્ટોરીયા બહુ દુર ગયા પછી અંદર એકેલા ઉતારનું ધ્યાન એ સાતાં તેણે ગાડી ઉભી રખાવી, હાંફલા ફાંફલા ભયભાષ તેની પાસે પહોંચ્યા, વીક્ટોરીયાની અંદર એકેલા ઉતાર ગૃહસ્થ માણસ હતો. તેના હાથમાં ભયભાષએ પેલા કાગળ મુક્યા. એ' જોઈ એ જરા હસી પડ્યા અને એકેલા કે "આ તો મેં થોડા વખત પહેલાં પેલી સામેની દુકાનેથી ગોળાં લીધેલાં તેનું"

બારણું ઉઘડ્યું...મારવાડી શેઠજી ઉભા હતા અને તેમની પાછળ નવાં લાડીજી ધુમટો ત્રાણીને ઉભાં હતાં સ્તંભર કરવા જોઈએ, પણ કોઈ વખત તો એવા પણ મહેમાન આવતા કે જેમાં ધેતીયાં ભયભાષ ચોતે ધોઈ આવે છતાં એ લોક

ખીસ છે, ખાસ કામતું નથી, છતાં આપે તકનીક લીધી મારે તમારો ઉપકાર.”

એક સ્કાન્ડિ એપાટીપર અમે કરતા હતા, ત્યાં આસમાન એકદમ ધનમોર પાદળથી ઢાંધ ગયું. વરસાદના છાંટા પડવા લાગ્યા. છત્રીવાળાએએ છત્રી ઉઘાડી, છત્રી વગરના પાણીથી બચવા માટે કોઇ ઝાડો કે ધરતો આશરો લેવા દોડદોડી કરવા લાગ્યાં. અમારાથી પાંચ કદમ ઉભેલું એક યુવાન દેશને બચ પારસી એલું દુર ઉભેલી એક વીક્ટોરિયાને હાંક મારતું હતું, એટલામાં વરસાદ જરા વધારે જોરથી પડવા લાગ્યો, એટલે પેટી બાઇ ખીયારી બીંગ્લામ જશે એ ભયથી ભયુભાઇ કુદા અને પેટી પારસીના

માથા પર છત્રી ધરી, પણ ઉતાવળમાં એની આગળ પહોંચતાં પેટીના પગ આગળ પાણીનું ખાખોચીયું હતું એ વાતની એમને ખબર નહતી, અને તેથી તેની આગળ જતાં અને છત્રી ઓરાડતાં પહોંચ્યાં એ ખાખોચીયામાં એમનો પગ પડતાં જમ દબને કાઢવવાળાં પાણીના છાંટા ઉડ્યા અને પેટીની સાડીનો એક બાજુનો ભાગ આખાદ રંગી નાંખ્યો.

એને પસળતી બચાવી એ ભયુભાઇની ભલાઇ તણાઇ મળ તેને બદલે “મુલો! તદન ઓદાની છે!” એ શબ્દ સાંભળવાં પડ્યા, અને ઓછામાં પુરું એ બાઇનો ધણી ભયુભાઇ સામે ધુરંધો એ તો નકામાં.

[૩]

૨ નમાં આવતાં જતાં ભયુભાઇને અમારા સંતકુંજમાં રહેતા એક શ્રીમંત મારવાડી શુદ્ધ જોડે ઓળખાણ પડેલી, પેટાની પેટની ફાંદ વધવા માટેલી એટલે ડોક્ટરે એમને દરરોજ સ્વવારે જુલુ જવા અને ત્યાં દરીયા કીનારે એક બે કલાક રહેવાની સલાહ આપી હતી. શેઠ ગળામાં પાંચ તોડાની સોનાની માળા અને હાથમાં હંમેશ દીરાની વીંટી રાખતા એટલે સ્વવારના પહેલાં જુલુ જવા માટે કોઇ ઓળખીતું સાથે હોય એમ ધન્યતા. ભયુભાઇને એમણે વાત કરેલી એટલે દરરોજ સ્વવારના પાંચ વાગે એ શેઠને બંગલે જઈ ત્યાંથી જુલુ તેમની સાથે ફરી એમને પાછા એમને બંગલે પહોંચાડી પછી પોતાને ઘેર આવવાનું તેમણે માથે લીધું. એ શેઠ જુલુ જવાના રસ્તા તરફ જ દુર દુર એકે એકાંત જગ્યામાં આવેલા બંગલામાં પોતાની નવી અણેલી લાટીજ નેડે રડતા હતા, અને સાંતકુંજ થોડા મંડીના મારે જ આવેલા હોવાથી નેકર

ચાકરમાં માત્ર એક કામ કરનારી બાઇ તેમની સાથે હતી. ખીજ નોકરો મુખાઇમાં કાલજાદેવી પરના તેમનાં મકાનમાં હતા.

જે દીવસે મારવાડી શેઠ જોડે ભયુભાઇને વાત થયેલી તેને ખીજે જ દીવસે સ્વવારે ચાર વાગે એ ઉડ્યા. ઘરમાં જ જલદી જલદી નાહી ધોઇ ભયુભાઇ પેટા શેઠને ત્યાં જવા તૈયાર થયા, સાડાચાર વાગે ઘેરથી નીકળવું એવો દગાવ કરી આગળ દીવસનું સ્કાન્ડિ દીવા પાસે વાંચતાં ભયુભાઇ બેસા, તેમાં મુખાઇનાં એક ખીજ ‘પરા’માં દુર એકાંતમાં આવેલા એક બંગલામાં થયેલાં પાંચ કરપીણ ખુનનો કોસ્સો વાંચવામાં મશગુલ બન્યા. અને એ વાંચી ભયથી એમનાં બદન પર પરસેવાનાં બીંદુ જામ્યાં. એ વખતે મુખાઇની આસપાસનાં પરાઓમાં ધાડો ખુશ પડતી, પેટા પરના બનાવમાં ચાર સ્ત્રીઓ અને એક મરદને બદમાસોએ લાંબી છરી-ઓથી કરપીણ રીતે રહેલી નાંખ્યાં હતાં.

સાડાચાર થયા. પેલા શેઠને ત્યાં જવાનો સમય થયો. પેલાં પુત્રોનો વીચાર કરતા અને ધ્રુજતા અને ચારે બાજુ જતા ભગુભાઈ જુહુ રોડ તરફ ચાલ્યા. પેલા મારવાડીના બંગલા આગળ પહોંચ્યા, ત્યાં બારણું ધ્રુજીએ ઠોકયું કંઈ જવાબ મળ્યો નહી. ભગુભાઈના મનમાં શંકા ઉદભવી કે કંઈ માફું તો નહી બન્યું હોય ? આખરે કંટાળી ભગુભાઈ બંગલાના પાછલા બારણા તરફ ગયા. એ બાજુ શેઠનો સુવાનો ચોરડો આવ્યો હતો એ વાતની એમને ખબર હતી. એ ચોરડાની બારી આગળથી પસાર થતાં અંદરથી કંઈક અવાજ આવતાં ભગુભાઈ ચમક્યા. સ્થીર ઉભા રહી તેમણે બારી આગળ કાન માંડ્યા અને તરત જ થર થર થર થર ધ્રુજવા લાગ્યા. અંદર કોઈનું ખુન થતું હોય, કોઈનું ગળું દબાતું હોય કે કોઈ રહેંસાતું હોય એવા દબાવેલા અવાજ આવતો હતો, અંદર કોઈ રડતું હોય, ભારે દુખમાં હોય, કોઈ બદમાસ કોઈ અજબાનું ગળું તેની છાતીપર ચડી બેસી રહેંસતો હોય એવા ભાસ ભગુભાઈને થયો. એટલામાં કાન ૧ જોરે ફાડી નાંખે એવી કોઈ અજબાની કારમી ચીસ સંભળાતાં ભગુભાઈ ત્યાંથી ઉભી પુછડીએ નાહી.

* * *

વો. અંદર રોડ પર આવતાં ભગુભાઈએ એક સીપાઈ અને એક ઇન્સ્પેક્ટરને જોયા. એ વખતમાં ચોરીઓ બહુ થતી હોવાથી પોલીસ બહુ તકેદારી રાખતી. ઇન્સ્પેક્ટર આગળ દોડી જઈ ભગુભાઈએ કહ્યું કે “મારી સાથે ચાલો એક બંગલામાં ખુન થઈ રહ્યું છે.”

ખુનનું નામ સાંભળી સીપાઈ અને ઇન્સ્પેક્ટર બંને ચમક્યા. ઇન્સ્પેક્ટરે પોતાની ત્રિવલ્લર તપાસી જોઈ, સીપાઈએ પોતાનો

કુર્દો કઢાડ્યો, અને ત્રણે જણા ઝડપથી પણ સંભાળથી પગલાં ભરતા પેલા બંગલા આગળ ગયા.

કંઈ બારી આગળ પોતે ચીસ સાંભળી હતી તે તરફ ભગુભાઈએ બહીતાં બહીતાં આંગળી બતાવી, ઇન્સ્પેક્ટર ધીમે પગલે બારી આગળ ગયો અને કાન માંડ્યા. બારી આગળ જતી વખતે તેના મોં પર ગંભીરતા અને ભવીષ્યમાં શું બનશે તેની ચીંતાનો ભાવ હતો. બારી આગળ કાન માંડ્યા પછી તેના મોં પર હાસ્ય ફરક્યું તે ખડખડાટ હસી પડ્યો, ભગુની પાસે આવી તેના બરડામાં ધપો મારી કહ્યું “અમને સીપાઈ લોકને બતાવે છે?”

ભગુને આ બધું શું થાય છે તે સમજ પડી નહી. ઇન્સ્પેક્ટરે સીપાઈને કાન માંડ્યા કહ્યું. તે તો બારી આગળ કાન માંડી હસતો હસતો ઉંધો વળી ગયો અને ભગુ જ બેકામ ભેગો હતો તેને પાંખડામાંથી પકડી હલાવીને કહ્યું કે “તું વેડા માત્રુસ છે, અમુને બનાવેજ, મસકરી કરેજ છે, છે,” એમ બોલ્યો અને ફરી પાછું કંઈક યાદ આવતાં એ ખડખડાટ હસવા માંડ્યો.

બંનેને હસતા જોઈ ભગવાનદાસે કહ્યું કે “અંરે પણ મેં ચીસ સાંભળી !”

“અહીં કંઈ જ બનેલા નથી,” એમ જવાબ આપી ઇન્સ્પેક્ટરે બારીથી થોડે દુર આવેલા બંગલાના પાછલા દરવાજાને નેરથી ઠોક્યો. એ દરવાજાને ઉઘડતાં જરા વાર લાગી. બારણું ઉઘડ્યું ત્યારે પેલા મારવાડી શેઠજી સુવાના પોશાકમાં આંખો પટપટાવતા ઉભા હતા, અને તેમની પાછળ નવો લાડીજી ધુમડો તાણીને ઉભો હતો, પોલીસને જોઈ બંને ગભરાઈ ગયેલાં હતાં.

ઇન્સ્પેક્ટરે હસીને કહ્યું કે “કંઈ નહી શેઠજી તમારે ત્યાં ચોર આવવાના હતા એ

આતમી અમને અગાઉથી મળવાથી અમે જરા તપાસ કરવા આવ્યા હતા, હવે જાવ સુધ જાવ.”

ખારણું બધ થયું. લગવાનદાસ આગળ ચાલ્યા, પેલા બે પોલીસ પાછળ ચાલ્યા અને ફરી થોડાંદર રોડ પર આવતાં પેલા બે ફરી પાછા ભગુ તરફ જોઈ ખડખડાટ હસ્યા. અને બોલ્યા કે “અચ્ચા તેં અમને આપાદ બતાવ્યા.”

* * *

ઉપલી વાતની ગામમાં ખખર પડી જવાથી તે દીવસે નવ વાગે ભગુ ભાઈ ટ્રેન પકડવા જતાં તેમને જોઈ લોક હસવા માંડ્યું હતું. લોકોની મસ્કરીમાંથી બચવા ભગુભાઈ મારા ડબ્બામાં આ-યા, અને મારી પડપુછના જવાબમાં જરા ચ્હી-હાઈને એટલું જ બોલ્યા કે “હું પણ એક વખત પરણેલો હતો, પણ આવું નહોતું થયું. લાડીદની આંખો ખારણું ઉઘડ્યું ત્યારે આંધુથી બીંજાએલી હતી. અને

પહેલાં હું એકસા ખારી આગળ ગયો અને કાન માંડ્યાં ત્યારે “વોય મા રે !” “મરી ગઈ રે!” “હાય હાય!” એવી જુઓ સાંભળાઈ હતી, કોઈ અખળા અંદર છાતીફાટ રડતી હોય એમ લાગતું હતું, કોઈ મરણની અને દુખની છેલ્લી ધડીએ પહોંચ્યું-હોય એમ લાગતું હતું, અને પેલી ચીસ મેં જે સાંભળેલી તે તો ખરેખર કારમી હતી.”

“ભગુભાઈ તમે તો સાવ ભોળા છો” મેં કહ્યું “અગાઉ શારદા માસીકમાં શારદા ખંડેને આપણે ત્યાં કુમળી કળાયેલાં લેવાતાં બલીદાનના પ્રશ્ન પર ધ્યાન બેંચ્યું હતું. આપણા હીંદુ સમાજમાં નવપરીણીત ઘણી એ બાળાઓ પર તેમના જડસા જેવા પ્રાણુનાથો જ બળાકાર ગુજરે છે, અને કેટલાક ગદેડાઓ પોતાની નવોદાને વસ્ત્રની રોંતે રોવરાવવામાં મગફળી લે છે એ વાત તમે જુલો જ ગયા લાગો છો.

આ સાંભળી ભગુભાઈ ટ્રેનમાં આંખે વખત મુંગા જ બેસી રહ્યા.

બે અન્યાયો એક ન્યાય સહી શકતા નથી, બે ભુલો એક સત્ય સહી શકતી નથી, પણ અનંક ભુલો એક ધર્મ સહી શકે છે.

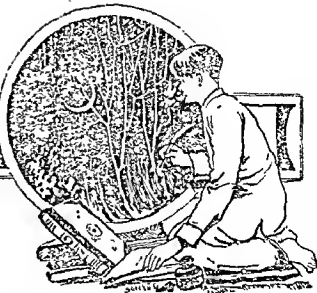
...

મનુષ્યને આત્મનાદ કેટલીક વખતે તેને દોષીત મનાવે છે, પરંતુ થોડા જ વખતમાં વળી એ જ આત્મનાદ વળી ખીજ જ પડે ફરી જઈને તેનો બચાવ પણ કરવા લાગે છે!

સ્વર્ગનો અનુભવ મેળવીને પાછો આવીને કોઈ ત્યજી અનુભવ પૃથ્વી પરના મનુષ્યને કહી શકતો નથી, એનો અર્થ એટલો જ છે કે, સ્વર્ગમાં કોઈ જતું જ નથી.

...

પ્રભુઓ હમેશાં મનુષ્ય જાતીનાં મોટામાં મોટા દુસ્મન છે, કેમકે તેમને નામે જ મનુષ્યોમાં વીશેષમાં વીશેષ ભ્રમણાએ ફેલાવી મનુષ્યોની અચનતીને ઉત્તેજવામાં આવે છે.

['સાહિત્ય'ના ઓગળતા અંકમાં તે માસિકના તંત્રીથી તરફને નીચેનો મનનીય લેખ પ્રસીદ્ધ થયો છે. આપણી આસપાસ વધતા જતા દંભના દૈત્યને ઉગતો જ ડામવા માટે શ્રી. મહુભાઈ કાંઠાવાળા જેવા તટસ્થ સાક્ષરના વીચારોનું યુજ્યશતી-ઓએ ખાસ મનન કરી પ્રગ્નજ્વનને કલુષીત બનવું અટકાવવાની જરૂર છે.]

સાત્યાગ્રહ અને દંભ *

સ્વત્યાગ્રહ પ્રગ્નજ્વનને કેટલું બધું અવજ્વાળ્યું છે તે આપણે જાણીએ; વીવીધ દીશાઓમાં એણે એવો સુંદર પલટો આણ્યો છે, કે ન પુછો વાત. આખા સૈકામાં જે પ્રગતી-શક્ય હોય, તે એણે દસ મહીનામાં કરી બતાવી. પરંતુ એ બધી ઉપકારક પ્રવૃત્તિમાં પણ દંભના કાંઈક અંશે લાજ્યા વીના ન રહ્યા. જેમ એકદલ ઝરણું પવંતના શ્રંગ ઉપરથી કુદવું નાચવું ઉતરે અને રેતી પર નીમળ વહે, પરંતુ આગળ ધસતાં એની ભેડે કાદવ અને મળ અને ઝાંખરાં ખેંચીને દોડે. તેમ મહાત્મા ગાંધીજીની આ

સાત્વીક પ્રવૃત્તિ પણ પોતાની ભેડે રાજસી અને તામસી યુગ્મોને કડીક કઠીક ખેંચતી ચાલી. સત્યાગ્રહના મહારથીઓ સંપુર્ણ રીતે સાત્વીક હોય, છતાં અનુયાયીઓ એ સાત્વીકતા પુર્ણપણે ન ઝીલી શકે કે ન છૂરવી શકે, તે એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી.

૧૯૨૦-૨૧ માં જ્યારે આ હીલચાલ પહેલી શરૂ થઈ, ત્યારે મહાસભાએ ઠરાવ્યું, કે અમુક પ્રસંગે ખાદી પહેરીને સભાસભોએ આવવું. દંભવું આ પહેલું પગથીયું મંડાવું; એકદલ રાજના દરબારમાં જેમ પોશાકની ફરજ પાડવામાં આવે, તેમ મહા-સભાએ પણ ફરજ પાડી. જે ખાદીને તે વખતે બધે ફરજિયાત ઠરાવી હોત, તે કાંઈ વધી ન પડત; અને આગેવાનો ખાદી હંમેશાં પહેરત. પરંતુ માત્ર સર અવસરે એટલે મત આપવાને પ્રસંગે ખાદી પહેરવી જોઈએ, એ ઠરાવ દંભનો પોષક બન્યો;

* પ્રસ્તુત લેખનો ઉલ્લેખ આગળનાં પાનાંમાં પ્રસીદ્ધ થયેલા 'ગામડાં અને શહેરો' વાળા લેખમાં થયેલો છે. તંત્રી

અને પરીણામમાં વક્રીકલાપજોએ પહેલી છુટ લીધી. જે કોર્ટમાં પહેરવેશની મર્યાદા નળગવવી પડે, તેમાં એજો કોર્ટને શરણે થયા. જેમ વક્રીકોએ તેમ બીજાઓએ એવી છુટછાટ તે વખતથી લેવા માંડી; અને અઘાપી પચાસ વર્ષની જાતની જે બાલુની વર્તણૂકે આપણે જોતા આવ્યા છીએ.

આરી આઠ વર્તણૂકની ખામી અંતરમાં ઉતર્યા વીના રહે? જે પ્રકારનું જીવન એ કેટલાક સત્યાગ્રહીઓનું રોજનું જીવન થઈ ગયું. પુરની કે આર્ય સંસ્કૃતિને વખાણનાર અને પશ્ચીમનું બધું ધીક્ષરનાર પશ્ચીમની વાનર નકલોથી વીમુખ ન રહી શક્યા. કેટલાકની ગેણી કરણી તદ્દન (અપ-ટુ-ડે) આધુનિક થઈ ગઈ. જેઓ મરણ પ્રસંગે વાળ લેવાડવાની રીતને વખોડતા, તેમણે પશ્ચીમની નવી રીતનું ગૃહણ કયું: પુર-ધોએ મુછા મુંડાવવાની પ્રથા સ્વીકારી, અને જે જીએ વીધવાઓને હાનિને માથું ધરવું પડે તેટલા માટે તેમના કેશવ પનને ધીક્ષરની હતી, એમાંની કેટલીકે પોતાના વાળ કપાવવાનું અને જીંદગી રાખવાનું પસંદ કયું. બોય સ્કોલરને (આલવીરને) તીરસ્કારથી જોનાર સત્યાગ્રહીઓ અહીંઓમાં રાજતા જણાયા; અને ધોતીઓને તીર્થાંગતી આપી પાચનમાને અને દુંદા પાટનુંને ઘણાઓએ સ્વીકાર્યા. ધીક્ષર કોઈક વખત ગ્રેમમાં પરીણામ પામે છે, તેમ પશ્ચીમ તરફની સુગ ધીમે ધીમે અને અજાણતાં, છતાં મક્કમ રીતે વકાદાર અનુકરણમાં ફેરવાઈ ગઈ.

આવું બેવડું જીવન મત-સહીજીતાની એરહાજરી તરફ વળ્યા વીના રહે? આપણે જ સારું કરીએ છીએ, ને બીજા બોટું કરે છે, એવી માન્યતા સ્થીર થતાં, આપણે કહો ખરો કરવાની હથોટી બેસે છે; અને તેથી કોઈની સાચા દીકરી સજાદ માન-

વાની પણ આપણે ના પાડીએ છીએ. આનો જખરો પુરાવો શોધવો પડે તેમ નથી. મહાસલાના પ્રમુખે છેક હમણાં મુંબાઈમાં ભાષણ કરતાં કહ્યું હતું, કે જમણે આ હીલચાલમાં ભાગ નથી લીધો, તેમને અમારે વીધે દીકા કરવાનો હક્ક નથી. આ નવો કૃતિ સત્યના અવલંબન વીનાનો છે. કેઈ પણ સાચા સત્યાગ્રહીએ આવું કથન ન કર્યું જોઈએ. જેમ કેઈ હીલચાલમાં ભાગ લેનાર કદી પોતાનું સાચું સ્વરૂપ ન જોઈ શકે, અને તેથી સાચી દીકા પોતા વીધે ન કરી શકે, તેમ એ હીલચાલના વીરોધીઓ એવું હંમેશાં વીકૃત સ્વરૂપ જુએ, અને તેથી એમની દીકા બેટી હોવાનો સંભવ વધારે. પરંતુ જેઓ તટસ્થ હોય, બેમાંથી એકે બાજુ તરફ વળ્યા ન હોય, દુરથી પણ સંજાતજીતીથી હીલચાલને નીકળી રહ્યા હોય, તેમની દીકા ખરેખર સાચી. બળવાન અને અસરકારક હોય. મીનભાવથી અગર સહભાવથી જે દીકા તટસ્થો કરે, તેને જોડે સત્યાગ્રહીઓની પોતાની દીકા પણ ન બેસી શકે. ખરી રીતે, સત્યાગ્રહીઓ હજી મતસહીજીતા પુરે પુરી હૃદયમાં ઉતારી શક્યા નથી.

આ મતસહીજીતાની ખામીએ એક જાતની સખ્તાઈ આણી છે. જીવનમાં જ્યાં જ્યાં રસ હોય, ત્યાં ત્યાં સત્યાગ્રહીઓ તીરસ્કારથી જુએ છે. એમની લગાવક મનેદશા જીવનના હળવા કે ઉઠ્ઠાસમય પ્રસંગોને પીછાની શકતી નથી. ખુદ સત્યાગ્રહના પીતાની એવી જ માનસીક સ્થિતિ છે. આશ્રમના 'આદર્શ' લક્ષ્મીની એમની કથા વાંચી અનેક ગુજરાતીઓને દુઃખ થયું હશે. લક્ષ્મીને આનંદના અને ઉદ્ધેસના પ્રસંગને ત્યાગના વાચા સમજવા, એ માનવજીવનની હાંસી છે. પાંડુ અને પંડિતમણિના બહીષ્કાર.

કરાવનાર લગન પ્રસંગે સુતર અને ખાદીથી વર કે વહુને મુક્તિ, એ શું બાળખી છે? અને એથી વધારે કુર મસ્કરી તો એ છે કે લગન વખતે કશું પણ ખર્ચ ન કરવું. આ સલાહનું પ્રયત્નકરણ કરીએ, તો જવાબ એ જ આવી મળે, કે ધનનો નકામો સંચય કરો ને કશો બચ ન કરો. અપરીત્રહૃત્તધારી પરીત્રહ શીખવે છે! નકામાં ખર્ચ ન કરવાં, અણુધૃતતાં પ્રસંગોએ ખર્ચનું નહીં, ગત ઉપરાંત ખર્ચાળ ન થવું, એમ કહેવામાં આવે તો અર્થયુક્ત ગણાય; લગન પ્રસંગે ઉગાઉ ન થવું એવું કહે તો તે મા ય રખાય. પરંતુ “લગન જેવા જીવનના એકના એક ધન્ય પ્રસંગે મજબીયુસ કંજુસ બનો ને તમે આદર્શ લગન ઉજવશો,” એ સલાહ ધુતકારી કહવા જેવી છે. અને દાઝ્યા પર જાણે હામ દેવાના હોય તેમ સત્યાગ્રહીઓની ફેજ આવી સખ્તાઈ અમલમાં મુકવાને તથા ચોક્કી પહેરો ભરવાને તૈયાર રાખવામાં આવે, ત્યારે સત્યાગ્રહ સત્યાગ્રહ મટી કેવળ દુરાગ્રહમાં પલટાઈ જાય છે.

આવા સત્યાગ્રહીઓને ખબર નથી રહેતી કે આતીશય સખ્તાઈ પ્રત્યાધાત પામે છે. જીવનનો રસ હણી લેતાં, એને લુપ્ત સુકું બનાવતાં આપણે એને જાણી જોઈને ખીછ બાળુ એવા અકથ્ય ગતમાં હસેલી દંડએ છીએ, કે પાછળનો પરતાવો નકામો થઈ પડવાનો. આતીશય, સખ્તાઈ એટલે લાવીશમાં હંધારની શીયીક્ષતા. પત્રીત આનંદનો કે નીર્દોષ ઉક્તિસનો બહીષ્કાર એટલે ધીમે ધીમે અપવીત્ર આનંદની આમ-દાની અને દોષવાળા ઉક્તિસને નોતર. જે સત્યાગ્રહની હીક્ષ્યાદ આવી સખ્તાઈને ઉત્તેજવાનું ચાલુ રાખશે, તો પ્રજાજીવન કલુષીત બનશે આવ: છુટાજવાયા કાંઈક દાખલાં પ્રુદ સત્યાગ્રહીઓમાં બન્યા છે. એ એપ આખા પ્રજાજીવનમાં ન ફેલાય તે પહેલાં સત્યાગ્રહ ચેતવાની જરૂર છે. દંભને જડ-મુગથી ઉપેડવાની જેની પ્રતીક્ષા છે, એવા સત્યાગ્રહ ચેતાનામાં દંભના જે અંશો લળ્યા હોય, તેમને ફેંકીને ફેગેટી દેવાની જરૂર છે. સત્યાગ્રહ સર્વાંશે દંભનો વીધાતક બનો એ જ પ્રાર્થના!

નવયુગ

આપના ગામની લાયબ્રેરીમાં આવે છે? ન આવતું હોય તો શા માટે તેને મંગાવવાની તંજવીજ કરતા નથી?

યુરોપની આર્થિક અંધાધું

યુરોપ અને નાણાંબીડ, બેંકરી, મંદી અને ઉદ્યોગવાદના નાશને આરે આવી ઉભું છે. એ બધું તેના સત્તાશાલુપ રાષ્ટ્રોના મુત્સદ્દીઓના કાવાદવાનું જ પરીણામ છે. સોવીએટ રશીયાને ક્યડવા જતાં આજનું યુરોપ તેથી ક્યડાઇ રહ્યું છે. છતાં સામ્રાજ્યવાદીઓ નવા યુદ્ધની રમતનાં ખાદાં ગોઠવવાની આગળાજી હજી છેડતા નથી.

મહાયુદ્ધની ઊળાને શમાવવા માટે યુદ્ધવીરામની શરતો કરવામાં આવી, ત્યારથી યુરોપની જઠાતોની દીવાલોના ઇતીહાસમાં રશીયા અને અમેરીકાએ મહત્વના આર્થીક બગ તરીકેનો માતબર ભાગ ભજવ્યો છે, તેટલા જ સમય ભાગ ધીટન અને ક્રન્સની મુત્સદ્દીગીરીએ નવી નવી સરહદોના, આર્થીક ઓટના, સામાજિક અવ્યવસ્થાનાં અને રાજકારણી પરીવર્તના દુઃકલ્પી પ્રયોગોથી ભજવ્યો છે. બાહકન રાજ્યોની જઠાતી દીવાલો તેમ જ રાજદારી સત્તા હાથમાં લઇને આર્થીક પાયા સંગીન કરવાનાં તેમનાં તરફીઆં એ ધીટન તેમ જ ક્રાન્સની મુત્સદ્દીગીરીનાં ફળ છે. અને જો કે અમેરીકાની જઠાતી દીવાલે યુરોપના આર્થીક યુદ્ધમાં કેટલાક ભાગ ભજવ્યો છે એ ખરું છે, છતાં તેથી જેટલું નુકશાન યુરોપને થયું નથી, એટલું નુકશાન ખુદ યુરોપની અંદર અંદરની જઠાતી દીવાલોથી વીશેષ થયું છે.

અત્યારના યુરોપને છેલ્લી પાલ્લીએ આર્થીક સાધનોના આધારરૂપ ફળદુપ પ્રદેશ વીહોણા બનાવી મુક્યા છે. યુદ્ધ-પહેલાં રશીયા તેમ જ મધ્યપૂર્વના દેશો

યુરોપને જરૂરી ધણી વસ્તુઓ પુરી પાડતા હતા. ત્યારે ઇમારતી લાકડું, ધણું અને તેલ રશીયા, ઇરાન અને કૅકેસસમાંથી પશ્ચીમ યુરોપમાં જતાં, અને યુરોપનો તૈયાર માલ રશીયામાં જતો. અમેરીકાનાં સંયુક્ત સંસ્થાનો ત્યારે પશ્ચીમ યુરોપની ધણી જરૂરીઆતોની ચીજો મોકલતાં, છતાં યુરોપના બગર ઉપર તેની સત્તા પુરેપુરી બની નહોતી.

યુરોપીય યુદ્ધે અને બોલ્શેવીઝમે એક દલકા સુધી એ ફળદુપ પ્રદેશોના આર્થીક લાભનો નાશ કરી નાખ્યો. માત્ર ૧૯૨૮ માં રશીયા કાચો માલ યુરોપને પુરો પાડવા લાગ્યું. ત્યારથી રશીયામાંથી વળી ધણું, તેલ અને ઇમારતી લાકડું યુદ્ધ પહેલાંના સમયના જેટલા જ પ્રમાણમાં પશ્ચીમ યુરોપમાં આવવા લાગ્યાં. તેમ છતાં રશીયાએ યુરોપના તૈયાર માલનો પહેલાંના જેટલા સ્વીકાર કર્યો નહીં, હવે તો રશીયા ઉદ્યોગવાદને રસ્તે ચડી મુક્યું છે, અને જોત-જોતામાં તેનો ઉદ્યોગ યુરોપના ઉદ્યોગની સ્પર્ધા કરી શકશે એમ નીશ્ચીતપણે લાગે છે.

રશીયાની ખેતીને નવું ચેતન મળ્યું છે, એથી પુર્વ યુરોપના ખેડૂતોને માટે પશ્ચી-

ધી પાછળ રમાતા મુત્સદ્દી

મના યુરોપમાં જે થોડું ધણું બગર મળતું હતું તે પણ હવે તો તેમના હાથમાંથી સરકી ગયું છે.

યુરોપથી રશિયા છુટું પડી ગયું તેથી યુદ્ધ પંડીને એક દશકા તો યુરોપને અમેરિકાની આર્થિક દયા ઉપર લટકી રહેવું પડ્યું. યુરોપને ધણું, તેલ અને ઇમારતી લાકડું દરિયાપારથી મંગાવવાની તેથી ફર્ક પડી, ત્યારે અમેરિકાનાં સંયુક્ત સંસ્થાનોએ જાકાતની મોટી દીવાલો ખડી કરીને યુરોપના તૈયાર માલને પોતાની જુમીમાં પ્રવેશ કરતાં અટકાવ્યા. એટલે ખરી રીતે તો યુરોપને તેથી કંઈ ફાયદો ન થયો, ત્યારે યુદ્ધમાં યુરોપનો જે નાશ થયો હતો, તેના નવસ જાન માટે જે નવીન આર્થિક વ્યવસ્થા ઉભી થઇ તેમાં અમેરિકન નાણાં, અમેરિકન કારખાનાંની શાખાઓ, અને અમેરિકન ખેડાએ ગીરોતે રસ્તે ચળવેલી સત્તાના વીવીધ સ્વરૂપે અમેરિકાનો ઉપર હાથ થતો ગયો છે. જે યુરોપના અહીંતવું મંગલાચરણુ જ ગણી શકાય તેમ છે.

યુદ્ધે યુરોપ ઉપર જે ગેજરી આફતો ઉતારી છે તેનો આંક તો કાઢી શકાય તેમ જ નથી. માનવજાતીનાં સુનંદાં તલોને તેમાં નાશ થયો, અઘળક ધનની ઊણાઓ થઇ, માલ મીલકતનો ભયાનક હાદ નાશ થયો એટલું જ નહીં, પણ યુદ્ધ નાનાં રાજ્યોના હક્કના રક્ષણ માટે થયું છે એવું કહેવાથી પરીણામે યુરોપની એકતા તુટી પડી છે. અને નાનાં નાનાં નવાં રાજ્યો ઉભાં થયાં તેથી ફ્રાન્સ, ઇટલી, સ્વીટ્ઝર્લેન્ડ, રુસ-

ગીરીના દાવા!

નીઆ અને ગ્રીસો પ્રદેશો પચાવવાનો લાલ તો નહીં જેવા જ થયો છે. કેમકે ડેન્યુનના તટપ્રાંતમાં જ્યાં પહેલાં એક રાષ્ટ્ર હતું ત્યાં અત્યારે ઓસ્ટ્રીઆ, હંગેરી અને એકારસોવે-કીઆ એમ ત્રણ ભાગ પડી ગયા છે. ઉપરાંત પશ્ચિમ યુરોપના ખંડેશમાંથી પોલેન્ડ, એસ્ટોનીઆ, લેટવીઆ, લીથુઆનીઆ અને ફીન્લેન્ડનાં નવાં રાજ્યો સળખ્યાં તેની તો વાત જ કરતા નથી. લશ્કરો રાષ્ટ્રવાદ, નવી નવી સરકારો, આર્થિક તંત્રની સમ્બળકળતા એ બધું તેથી ડેન્યુનના પ્રદેશમાં બન્યું જ, અને સલ્વેરીઆમાં નાનાં નાનાં તંત્રો બની ગયાં, નાણાંની ખુદ જાણવા લાગી તેમજ રાજકારણી દેશોનો જે પ્રયત્ન અગ્ની ભડકાડવા લાગ્યો, તેની સાથે સાથે નવી સરકારો, જાકાતની નવી દીવાલો વગેરેની અધાધુધી ભળવાથી ભારે અત્યંત વસ્થા વ્યાપી ગઇ. આ બધી આગ એકઠી હોય તેમ તેમાં બોલશેવીઝમે તેમજ અમેરિકન નાણાંએ તેલ હોમ્યું.

આ બધી ચુંચવણોમાં જે બોલશેવીઝમના ભપને લીધે યુરોપનો ચુંચવાડો ભારે વધી પડ્યો. નીચાણના દેશો સીવાયનો યુરોપ-પશ્ચિમ જમીની, ફ્રાન્સના કેટલાક ભાગ, ઇટલી અને પોલેન્ડ એ બધા પ્રદેશો ખરી રીતે તો હજી જેતીવાડી ઉપર નજરનાર હોઇ, ત્યાંના ખેડૂતોને સહુથી પહેલાં

સંતોષ આપવાની જરૂર હતી. મધ્ય તેમજ પુર્વના યુરોપમાં તેથી જમીન માટે તલસતા ખેતરોને રાજ સમજા માટે મોટી મોટી જંગમીના દુકાન કરી નાખવા પડ્યા, પરીણામે ઉત્પન્નમાં ઘટાડો થયા લાગ્યો. તે જ વખતે રશીયામાં ખેતરોએ સામુદાયિક ખેતીના પ્રયોગ શરૂ કર્યો, જેથી ખેતરોને ઉત્પાદનની નવી શક્તિ લાધી ગઈ. અને એ શક્તિએ જ પુર્વ યુરોપની મુત્સદીગીરી માટે નવી શ્રેયવધુના પ્રશ્ન ખડા કરી દીધા.

આ બંધમાં વળી યુદ્ધના સમયના ઘેરાઈથી તેમજ જમનીએ પ્રત્યેક દેશને પહેલાં ચોતપોતાને માટે પુરતા ખોરાકના સાધન ઉત્પન્ન કરવા તરફ ખ્યાન આપનારા બતાવ્યા, તેથી રાજદારણી સહામતીના નામે આર્થિક નજરે નુકસાનકારક ઉત્પાદનને પ્રોત્સાહન મળવા માંડ્યું. એને પરીણામે ખેતીના ઉત્પન્નની સામે સંરક્ષણીય જઠારોની મોટી દીવાલો પરસ્પર વચ્ચે ખડકાવા માંડી. આથી યુરોપની બીચીર દશા થઈ પડી.

[૨]

આ જાતની આર્થિક અધાધી ૭૦૦ થતાં યુરોપનાં બે સમગ્ર રાષ્ટ્રો-ફ્રાન્સ અને ગ્રેટ-બ્રિટન, જે પ્રજાસંઘમાં ભારે લાગવગ ચલાવી શકે છે અને યુરોપની આર્થિક પ્રગતિ ઉપર અંકુશ રાખી શકે છે, તેમણે એક બીજાની સામે જતી મુત્સદીગીરીના દાવપેચ ખેત્રવા માંડ્યા છે.

બ્રિટીશ સરકાર ખાસ કરીને ગ્રેટબ્રિટનના લાભની વસ્તુઓ જેવી કે, કાલસો અને કાપડ ઉપરની યુરોપીયન જઠાર ઘટે તેવી તદ્દખીર સાથે, સુલેહની શરતો દ્વારા અને તે પછીથી મધ્ય યુરોપ ઉપર નાખાવણો મીત્ર-સંજ્ઞાના માલને પહેલી પસંદગી આપવા માટેના બંધનોના પાલન ઉપર ભારે ભાર

ચોટાના ખેતરો અને લઠવૈયાઓને સંતોષવા માટે ને તેઓ ચોટાના દેશના ખોરાક ઉપર કરનો બોલે લાધે. તે દેશને પેટ પુરવું ખાવા જે ન મળે અને કર નાખે તે પેલા બન્ને વર્ગોમાં અસંતોષ યાય, એવી દફાડી સ્થિતિમાં તે પ્રદેશો મુકાઈ ગયા.

આ સંબંધમાં એ કહેવું જોઈએ કે, બર્જે-રીઆ, ઝેકાર્સલેવિચીઆ, ફ્રાન્સ, જર્મની અને ઇટલીએ યુનાઇટેડ સ્ટેટસ કરતાં પણ ઘડું ઉપર ભારે જઠાર નાખી દીધી છે. [યુનાઇટેડ સ્ટેટસમાં પ્રત્યેક ૧૦૦ તલ ઘડું ઉપર ૧-૦૪ ડોલરની જઠાર નાખવામાં આવી છે]. ઉપરાંત બર્જેરીઆ, ઝેકાર્સલે-વિચીઆ, રીન્ડેડ, મોસ, ઇટાલી, પોલ્યુગાસ, રમાનીઆ અને સ્પેનમાં ખાંડ ઉપર જઠારો નાખી છે, ત્યારે ગ્રેટબ્રિટન બ્રિટીશ પ્રદેશમાં ઉત્પન્ન થઈ ન હોય તે ખાંડ ઉપર જ જઠાર નાખી છે. [ઈટાલીએ અઢીમણ ખાંડ ઉપર ૧૩.૩૩ ડોલર જેટલી જઠાર નાખી છે. ત્યારે અમેરીકામાં તેટલી જ ખાંડ ઉપર ૨.૬૫ ડોલરની જઠાર લેવાય છે]

મુશ્કેલી રહી છે. આ બીજું કંઈ જ નહીં પણ કેવળ સ્વાધીન નીતી છે; પણ તેમાં વળી સાથે સાથે અમેરીકાનું તેમજ યુરોપના બીજા દેશોનાં પણ હિત અંકગાવણાં છે. બાકી તે ગ્રેટબ્રિટન ચોટાના સામાન્યમાં, સંસ્થાનો અને તાબાના દેશોમાં ચોટાને પુષ્કળ તૈયાર માલ વેચી શકે છે અને સગવડભરી રીતે ઘણો માલ મેળવી શકે છે.

ત્યારે બીજા તરફથી ફ્રાન્સે યુરોપની આર્થિક પુનર્વ્યવસ્થાની સામે ચોટાના દેશની રાજદારણી સહામતીને મુકવાની એવી નીતી ધારણ કરી છે, કે જેથી યુરોપની આર્થિક શાંતિનું ફ્રાન્સને લાવકર શત્રુ બતાવી મુક્યું છે. મો. બીયાંની યોજના

નામાં પણ આ જ મુદ્દો અગ્રપદે રહેલો હતો. વગવાળાં મંડળો એ યોજનાને એવી માનતાં હતાં કે, ક્રાન્સ એ યોજનાથી પોતાના લશ્કરવાદને તેમજ રાજકારણને કાયમના આર્થીક હિતની નજરે ગોઠવી શકે એવી સમ્ભવ તેને મળે તો જ તે તેની કામત પેટુરોપનું આર્થીક પુનઃસર્જન કરવા દેવા માગે છે. ક્રાન્સનો ઇતીહાસ તેની આ નીતીનો પુરાવો આપે છે. તેની નીતી સાટાં કરવા નેહી છે. જો પોતાને લાલ થતો હોય તો જ તે યુરોપને લાલ થવા દે, પણ જેમાં પોતાને ખાસ લાલ ન હોય તેવી યોજના, પછી લયને તે યુરોપના લાલની હોય છતાં તેનો તે વીરોધ જ કરે. યુરોપની આયાત નીકારાની સમ્ભવ લરી યોજનાનો સામનો તેથી જ ક્રાન્સનાં મિત્રો-પોલેન્ડ અને ઝેકોસ્લોવેકીઆએ કર્યો હતો, ક્રાન્સ અને એના નાનકડાં મિત્રરાજ્યોના સંધે જ જકાતના તલનામાના માગમાં વીરોધ કર્યો હતો, એ જ મંડળોએ ઓસ્ટ્રો-જર્મન જકાતીસ ધને અટકાવવા માટે પોલેન્ડ, રૂમાનીઆ, ઝેકોસ્લોવેકીઆ અને યુગોસ્લાવીઆને રાજકારણી મુત્સદ્દીગીરીને ખુલી રીતે અનુસરીને સમયસરની 'હિન' આપવાની લડત ચલાવી હતી.

વસેઈલ્સના કરાર પછીનાં આઠ વર્ષો તે યુરોપની આર્થીક અંધાધુંધીનાં જ વર્ષો હતાં. એ કારણે એવા હતા કે જેનું 'ખીલું' કશું પરીણામ આવી જ ન શકે. ખરી રીતે તો હુનીવાના પ્રત્યેક રાષ્ટ્રે અને ખાસ કરીને યુરોપના પ્રત્યેક દેશે પોતાની જકાતોને વધારી મુકી હતી. ચલણી નાણાંના લાવ ધટી જવાથી ક્રાન્સ અને ખીજા કેટલાક દેશોએ હુડીઆમણનો ખાડો પુરાય તેટલા જ પ્રમાણમાં જકાત વધારવાની યોજના શોધી કાઢી હતી. ૧૯૨૧ માં ઇટાલીની

જકાતમાં ભારે વધારો કરવામાં આવ્યો હતો, એટલે ઇંગ્લેન્ડે પોતાના મુખ્ય ઉદ્યોગોના ઉત્પાદનની સામે થતી હરીફાઈને લુલી બનાવવા માટે સંવાત્રેવીસ ટકા જેટલી સંરક્ષણની જકાત વધારી હતી. આથી આર્થીક અંધાધુંધીને લીધે, તેમ જ રશિઆના આર્થીક ઇતિહાસને લીધે મધ્ય અને પૂર્વ યુરોપના દેશોના આયાત નીકાર માલની ઉપર અંકુશો મુકાયા હતા. જર્મન માલ ઉપરની બેલ્જિઅમની જકાત ૧૯૨૧ માં તો ખાસ વધારાના દર તરીકે ૧૦૦ થી ૩૦૦ ટકા જેટલી વધી ગઈ હતી. ક્રાન્સ અને રૂપેન તો જકાતોનાં સાટાં કરવા લાગ્યા હતાં, ત્યારે અમેરીકાનાં સંયુક્ત સંસ્થાનોએ જકાતનો રસ્તો જ છોડી દીધો હતો.

• ૧૯૨૭ માં જકાતની આ અંધાધુંધીએ યુરોપની મુકેલીને એટલી હદે વધારી મુકી હતી કે, તેમાંથી છુટવાનો માગ શોધવા સાથે અમેરીકન ટેકા સાથે મોટે ભાગે બ્રિટનના આશરો નીચે જીનેવામાં જગતની આર્થીક પરીષદ ભરવામાં આવી હતી. તે પરીષદમાં પચાસ દેશોના પ્રતિનીધીઓએ ભાગ લીધો હતો અને આયાત નીકાર ઉપરના અંકુશો તેમ જ અટકાયતોને દુર કરવા માટેના જગમશાદુર કરારો એ પરીષદમાં તૈયાર થયા હતા. તેથી થોડાક વખત માટે તો જકાતો ઘટાડવાની વલણ જણાવા લાગી. ક્રાન્સ, પોલેન્ડ, લેટવીઆ, નોર્વે અને શ્વીડેન્ડની જગતોમાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યા, દશ દેશોમાંથી ધંધા ઉપરના અંકુશો દુર થયા અને મિત્રરાજ્યોને ખાસ પસંદગી આપવાના સુરને પ્રોત્સાહન અપાવા લાગ્યું. પણ એ બધી કૃત્રીમ ગરમી ૧૯૨૯ આવતા સુધીમાં તો વળી ઠંડી પડી ગઈ. રૂમાનીઆની જકાત ધટી તો તુર્કિસ્તાનની વધી; સ્વીડન અને શ્વીડેન્ડે

ખ્યાં વીના પસાર થઇ ગઇ, છતાં યુદ્ધ પછી યુરોપની ભુમી ઉપર જકાતની રથીરતા માટેનું ભરાયલું તે એક સંગીન પગલું છે એ નહીં છે. ફ્રેન્ચોએ તા. ૨૪ : ૩ : ૧૯૨૯ ના દીવસે વ્યાપારી કરારનો જે વધ ક્યો તેની અસરને આ પગલું નાણુ બનાવે છે, એટલું જ નહીં પણ ફ્રેન્ચોની યુરોપના સંધ માટેની મદદનાકાંક્ષાના મુળમાં ધા પણ કરે છે.

ક્રાન્સની પરરાષ્ટ્રીય કચેરીએ તા. ૧૭ : ૫ : ૩૦ ના રોજ યુરોપીય રજ્યોના સંધને લગતી યાદી સરકારી દસ્તાવેજ તરીકે યુરોપનાં રાષ્ટ્રો ઉપર મોકલતી આપી. એ યાદીનો જ્યાં જુલાઈની ૧૫ મી સુધીમાં માગ્યામાં આપ્યો હતો. આયાંની યોજના ઉપરથી જ એ યાદી તૈયાર થઇ હતી, તેમાં ક્રાન્સના માનસના બે મુખ્ય પડા પ્રધાનપણે પડેલા હતા :

(૧) આર્થિક પ્રશ્નને રાજકારણ કરતાં ગાણુ માનવા, અર્થાત જ્યાં સુધી ક્રાન્સની સલામતીની ખાત્રી ન મળે ત્યાં સુધી આર્થિક સંધની રચના ન કરવી, અને (૨) ખેતીવાડી ઉપર આધાર રાખનારા પછાત દેશોને 'સિન' આપવાની વ્યવસ્થા કરવી. (અહીં એ સ્મરણમાં રાખવાનું છે કે ક્રાન્સે પુલ્કળ સેતુ એક્ટું ક્યું હતું, જેમાંનો મોટો જથ્થો છૂલ્લ-ડની બેન્કમાંથી ખેંચેલા હતો. અને પછાત દેશો એટલે પુનઃ યુરોપનાં ફ્રેન્ચોનાં મીત્ર-રાજ્યો એ જ એ યાદીનો મુદ્દો હતો) એ યાદીને એક બીજાથી સામસામે જનારા પ્રયુક્ત મળ્યા. ક્ષીટન એ યોજના તરફ સમભાવ બતાવતું હતું, પરંતુ આયાંની યોજના રાષ્ટ્રસંધની પ્રતીસંધ તરીકે હોવાથી તેને તે પસંદ કરતું નહોતું. ક્ષીટને આ જવાબમાં સમયસુચકતા વાપરી હતી અને ક્રાન્સ સામે બહુ જોઈને ખુલ્લો

વીરોધ બતાવ્યો નહોતો. જર્મનીના જવાબમાં સુદૃઢ અને સુલેહની પુનર્વીચારણા કરવાની પહેલી જરૂર બતાવવામાં આવી હતી. ત્યારે વળી છટકીએ એવો આગ્રહ પડી ગયો હતો કે આ સંધમાં તુર્કિસ્થાન અને સોવીયેટ રશીયાને દાખલ કરતાં.

આ બંધાના પરીણામે રાષ્ટ્રસંધના ૧૧ મા અધિવેશને તા. ૨૩ : ૬ : ૩૦ ના રોજ યુરોપના સંધના સંબંધમાં તપાસ કરવા એક કમીશન નીમ્યું. અને એ કમીશનને મદદ કરવાની સત્તા સંધની કચેરીને સંધની સભાએ તા. ૨૩ : ૧ : ૩૧ ના દીવસે આપી.

એ તપાસપંચતી પહેલી જ બેઠકમાં એવો દરાવ થયો કે, સમગ્ર વીશ્વની આર્થિક અધાધુધીનો અભ્યાસ કરવો, યુરોપના ખેતીપ્રાધાન્ય દેશોમાં જે વધારાનું અનાજ પડી રહ્યું છે તેનો કૃષી રીતે નીકાલ કરવો તેનાં સાધનો શોધી કાઢવાં, વ્યાપારી દરાવનો અમલ કેમ કરવો તેની ભલામણ કરવી, રશીયા અને અમેરિક સાથે મુધો થવાની જે અફવાઓ ઉડી રહી છે તે ગમરાટ ઝાંછો યાચ એ જાતનું નીવેદન પ્રકટ કરવું અને તપાસપંચ સાથે મળીને કામ કરવા માટે તુર્કિસ્થાન, સોવીયેટ રશીયા તેમજ આઇસલેન્ડ (!) ને આમંત્રણ આપવું. ચાલુ વર્ષના માચની તા. ૨૪-૨૫ મીએ તપાસપંચ પેરીસમાં મળ્યું અને તેમ ઉપર જણાવેલા ત્રણે દેશને યુરોપના સંધમાં લગવા માટે સત્તાવાર નીમંત્રણ મોકલાવ્યાં. ક્ષીટીશ અને ફ્રેન્ચ નીતીની વચ્ચે અથડા-અથડી થયેલી હોવાને લીધે, રાષ્ટ્રસંધની કચેરીનો પ્રથમતઃ યુરોપના હિત માટે ઉપયોગ કરવાનો છે, પરંતુ યુરોપનો યાજ્ઞત સંધ કાશીએ પહોંચે એવી આશા બ્યવજ જ છે.

તે દરમિયાન સોવિયેટની પંચવાર્ષીક યોજનાના અંકગણો, પરદેશ મોકલવામાં આવતું રશીયન અનાજ અને જગતભરમાં વ્યાપેલી આર્થીક મંદીને લઈને યુરોપના ખેતીપ્રધાન દેશોને પોતાનો સંઘ રચવાને ઉત્તેજન મળ્યું. એ સંઘના સભાસદોએ પોલેન્ડ, રમાનીયા, ઝેકોસ્લોવેકીયા, યુગોસ્લાવીયા, હંગેરી, બલ્ગેરીયા, લીથુઆનીયા અને ઇસ્ટોનીઆની વચ્ચે ચેરસોમાં મળેલી પરીપદનું અનુકરણ કરીને ૧૯૩૦ ના નવેમ્બરમાં બેલ્ગ્રેડ મુકામે પરીપદ ભરી. પરંતુ તેમાં કેંઈ ઝાઝો દીવળ્યો નહીં. વધારાનું અનાજ પરદેશ મોકલવાને લગતી કમીટી [યુરોપીય સંઘની તપાસ સમીતીને એક ભાગ] આશુ વર્ષના ફેબ્રુઆરીની તા. ૨૬ થી ૨૮ સુધી ચેરીસમાં મળી, અને તે પ્રથ તા. ૨૬ : ૩ : ૩૧ ના રોજ રોમમાં ખેતીને લગતી આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થાની સભા ઉપર મુક્તવચી રાખવામાં આવ્યા. આ સભાઓના ફળરૂપે બેધારી દરખાસ્તો જમાવી. યુરોપના ઔદ્યોગીક દેશોએ યુરોપના અનાજને લાભ થાય તે ધારણે જકાતો નાખવી [અહીં એ યાદ રાખવાનું છે કે મીનરાજ્યોના માલને પહેલી પસંદગી આપવાનો વ્યાપારી તકનામાનો કારાર આ માગણીમાં તુટે છે] એ એક, અને ખીજી યુરોપના ખેતીપ્રધાન દેશોએ યુરોપના તૈયાર માલને માટે ફળદાયક બજાર ખોલવું. [આ કારણ કેટલીક બાબતમાં અરુપજ છે. પરંતુ તેમાં એવો ભાવ રહેલો છે કે ગમે તે જકાતની બાબતમાં પસંદગી આપીને, અથવા તે લોનના કબજાની રીતે પણ યુરોપના ઉદ્યોગવાદી દેશોને વરદી આપવી.] પણ જ્યાં સુધી ઓસ્ટ્રીયા અને જર્મની વચ્ચે જકાતીસંઘનું કામ ચલાઉ કરારનામું થવાથી બીજા દેશોને

અનુન ન ચડ્યું, ત્યાં સુધી પેટ્રી ચાજનાને કાંઈએ પણ વધાવી લીધી નહોતી.

તા. ૨૭ : ૩ : ૩૧ ના રોજ વીએના અને બર્લીનમાં સત્તાવાર રીતે બહેર દરવામાં આવ્યું કે, એ બંને સરકારોની વચ્ચે જકાતીસંઘની સ્થાપના માટે વાટાઘાટ ચલાવવાના કરારનામા ઉપર સહીઓ કરવામાં આવી છે. એ સંદેશા બેટલા બધા છતી રીતે ચલાવવામાં આવ્યા હતા કે, એવા સંઘના પડ્યા વાતવરણમાં ઘણા વખતથી પડી રહેલા હોવા છતાં પણ, એ બહેરનામાથી મુત્સદ્દીઓની જમાતમાં ભયંકર અબગળાની લાગણી ફેલાઈ ગઈ. ફ્રેન્ચોની મુત્સદ્દીગીરીએ જ્યારે વ્યાપારી-સંઘની ચાજનાને મુત્સદ્દીરૂપ લેતાં અટકાવ્યું અને યુરોપના ખેતીપ્રધાન દેશોની દરખાસ્તોને ધીરે ધીરે બહાર પાડવા દીધી, બજાર તે જ સમયે ઓસ્ટ્રો-જર્મન બહેરાત બહાર પડી. અને તેમ કરીને તેમણે યુરોપની આર્થીક અધાણીને શમાવવામાં ખીજી ઓક્સ પગલું ભર્યું. ફ્રાન્સ અને તેનાં નાનકડાં મીત્રોએ આ કારારને ઓસ્ટ્રીયા અને જર્મની વચ્ચેની રાજકીય દોસ્તીના કારાર તરીકે ઓળખાવવા માંડ્યા અને તેમ કરીને છટાલી તેમજ ફ્રાન્સની વચ્ચે થનારા નૌકા કરારોને ઉધાવાળી નાખ્યા, અને આવતા શીયાળાનાં મળનારી ભસ્કર ઘટાડાની પરીપદના ભવીબને પણ સુધી નાખ્યું છે. ફ્રાન્સ અને તેનાં મીનરાજ્યોના આ ભુમખરાડ જેટલા ઐતીહાસિક તેટલા જ ખોટેખોટા ભવની છુમો જેવા છે. આમ છતાં તેમની એ મુત્સદ્દીગીરી ઝાઝી ફાવી શકી નહીં. બ્રીટીશએ રાજસંઘની મે મહીનાની બેઠકમાં એ પ્રથ ચર્ચા માટે રજુ થાય તેવી દરખાસ્ત મુકી. તેમ કરવામાં બ્રીટીશ મુત્સદ્દીએ એક કાંકરે બે નીશાન

યુરોપીય સંધની યોજનાનું આ પ્રથમ પગથીયું હોય, તેમાં જે રાષ્ટ્રને લગવાની ઇચ્છા હોય તે ખુશીથી લાગી રહેશે. જઠારી દીવાલોથી શુંગળાતા યુરોપને એ જતરડા-માંથી મુક્ત કરવા માટે આજ સુધી ક્ષીટીય સરકાર અને મો. બ્રાયાં આમંત્રણપૂર્વક લક્ષ-મણુ કરતાં હતાં, પણ એ જ ઉત્તરે માટે કરવા ધારેલા ઐસ્ટ્રી-જર્મન સંધની વાત સાંભળતાં જ ફ્રાન્સ અને તેનાં મિત્રો શુસ્સાની આગમાં સળગી દેખાટ દરી રહ્યાં છે !

એ સંધની યોજના પ્રમાણે બર્લિન અને વીએનાની સ્વનંત્રતાને બાધ આવતો નથી, બન્ને દેશ પેતપોતાનો જઠારી વહીવટ સ્વતંત્ર રીતે જ કરશે, તેમ જ, બન્નેના હિતને સાચવીને વ્યાપારી કાલકારારે ગમે તે દેશની સાથે કરવા માટે પણ તેઓ સ્વતંત્ર જ રહેશે. તેને લગતા અઘરાણુ પ્રશ્ના નીકળ અર્થે, બન્ને દેશના સમાન પ્રતી-નીધીત્વ વાળી એક લગાદ અદાલત રૂપારો, બન્ને દેશ એક ખીજના માલ ઉપર જઠાર નાખશે નહીં, અને તેમની કુલ જઠારી આવકનો સપ્રમાણ હીસ્સો પાડી લેશે. ઐસ્ટ્રીઆ અને જર્મનીના જઠારી કાષ્ટકોએ તેમ જ જઠારના દર પરસ્પરને સંવાદી રહેશે. આવા ધોરણુ પર એ બન્ને દેશો પોતપોતાના વ્યાપારની વ્યવસ્થા માટે કરાર કરવા વાટાઘાટ ચલાવવા તૈયાર થયા છે. આ સંધ બ્રાયાંની યોજનાને ધોરણુ રચાવાનો છે, તેમાં યુરોપનાં ખીજાં રાજ્યોને લગ-વાની છુટ છે, એટલે બર્લિન-વીએના કરા-રથી યુદ્ધના તકનામાનો કોઇ રીતે ભંગ થતો નથી.

વર્સેઇલ્સના તકનામાની રૂએ આ બન્ને દેશો વચ્ચે રાજકારણી સંગઠન થઇ શકે નહીં એવાં બંધન એમની ઉપર મુકાયાં

છે. પરંતુ જર્મની કહે છે કે એ તકનામું અમારી વચ્ચે જઠારી સંગઠન કરવાની મના ફરમાવતું નથી, પરંતુ ફ્રાન્સ તેથી ઉઘટે મત બંડર કરે છે. જર્મની આમ છતાં પોતાના મતને વળગી રહે છે, અને તેમણે રચવા ધારેલા જઠારી સંધની યોજના એટલી સીધતવાળી છે કે ફ્રાન્સને દાવો મંજૂર રહી શકે તેમ નથી.

છતાં પેરીસ તેમાં ઐસ્ટ્રીઆની વ્યા-પારી સ્થિતિ સુધરવા કરનાં કંઇક વીશેષ ઉંડું ઉંડું જુએ છે. તેનો એવો દાવો છે કે જર્મની આ બહુના નીચે રાજકારણી સંધ રચવા માગે છે. એવા સંધથી યુરોપનાં રાષ્ટ્રોમાં યુરોપનીક પ્રજાની રાજકારણી મદત્તા વધે, તેથી કદાચ વળી મધ્યયુરોપનું સંગઠન જામે, તો તેથી જર્મની અત્યારે ફ્રાન્સની સામે એકલે હાથે થઇ શકે નહીં. તેવી સ્થિતિમાંથી નીકળીને ફ્રાન્સની સામે યુદ્ધનાં હથિયાર અખડાવવાની સંગીન સ્થિતિમાં મુકાઇ જાય, એવા ભયથી ફ્રાન્સ જર્મનીની સરગરી નીચે, તેના લાભ તરફ ઢગતા આવા સંગઠનનો સામનો કરે છે, ત્યારે તે ઐસ્ટ્રીઆ, પોલેન્ડ, રમાનીઆ અને યુગોસ્લાવીઆના એવા જ સંગઠનને પસંદ કરે છે !

ખુખીની વાત એ છે કે ફ્રાન્સ જર્મની-ઐસ્ટ્રીઆના આ સંગઠનનો વિરોધ વર્સે-લ્સના તકનામાના ધોરણુ નહીં પણ ૧૮૨૨ ના જીનીવાના એક કરાવને ધોરણુ કરે છે. એ કરાવ પ્રમાણે ઐસ્ટ્રીઆની જ્યારે આર્થિક નજરે ન.શની તોળતો ગડગડતી હતી, ત્યારે તેને મદદ કરવા માટે લોન કાઢવાની તૈયારી દરી હતી. એ કરાવથી ઐસ્ટ્રીઆના હાથ પગ રાષ્ટ્રસંધ બાંધી લેતો હતો. એટલે રાષ્ટ્રસંધ હમણાં કે ભવીષ્યમાં જર્મની અને ઐસ્ટ્રીઆ વચ્ચે ગજકારણી

સંગઠન થતા દે તેમ નથી. ક્રાન્સે રાષ્ટ્રસંઘમાં એવું વલણ લીધું હતું કે જઠાતી સંઘ કરવાની જર્મનીને ચોક્કસ ના જ સંભળાવી દેવી, પણ ખીટીશ મુત્સદ્દાગીરીએ એ રીતે ના પાડવાને બદલે વખત મારવાની બાહ આધર ઉન્ડરસન મારફત ગોઠવી. આવી મુત્સદ્દાગીરીને દાવ અણીને અવસરે ખેત્રના આગળ આવવું તેમાં ખીટનનું સામર્થ્ય રહેતું છે, પણ કોઈક વખતે એ દાવમાં એની નબળાઈ પણ પુરવાર થાય છે. આ દાવ પ્રમાણે રાષ્ટ્રસંઘની મે મહીનાની બેઠકમાં ઓસ્ટ્રીઆ અને જર્મનીના સંઘની કાનુની દૃષ્ટીએ તપાસ કરવાનું, અને તે પહેલાં સંઘનું કામ અટકાવવાનું હતું. હવે વળી પ્રગ્નસંઘે આંતરરાષ્ટ્રીય અદાલતનાં મત માટે સંઘની આ યોજનાને ધકેલી છે.

ઓસ્ટ્રીઆ આ સંઘ માટે વળી એવો મત દર્શાવે છે કે, આ યોજના આજ કાલની નથી, પણ ૧૯૧૨ માં રમાતીઆ, અને સર્વીઆ સાથે આ જાતનો સંઘ સ્થાપવાની યોજના ઉપર તે વખતની ઓસ્ટ્રો-હંગેરીની સરકારે નીબળાત પુરોગાનો રીપોર્ટ માગ્યો હતો. તે સંઘમાં કાળજીભરી તપાસ પછી એવું જણાયું હતું કે, ખેતીપ્રધાન દેશના એવા સંગઠનથી તો તે જ દેશના ખેડૂતોને ગેરલાભ થશે, માટે ખેતીપ્રધાન અને ઉદ્યોગપ્રધાન દેશ વચ્ચે એવો સંઘ સ્થાપવો ભેઈએ, અર્થાત જર્મની જેવા દેશની સાથે ઓસ્ટ્રીઆએ એ જાતનું સંગઠન કરવું, જેથી ઓસ્ટ્રીઆની ખેતીનો ફાજલ માત્ર જર્મનીમાં ખપાવી શકાય. ૧૯૧૪ માં એ પ્રશ્ન છેવટનાં નીણુપ માટે ચર્ચાવાનો હતો, ત્યાં તો યુદ્ધની હોળી સળગી અને તે વીચાર મુક્તતરી રહ્યો. આ બધો ઇતીહાસ રજુ કરીને ઓસ્ટ્રીઆના

જર્મની ખાતેના એક અગ્રણી એલચી અને ઓસ્ટ્રીઆમાં પરદેશ સાથેના વ્યાપારને લગતા જ્ઞાનમાં નીબળાત મનાતા ડૉ. રીચર્ડ રીડ એમ પુરવાર કરે છે કે ઓસ્ટ્રીઆ અને જર્મની વચ્ચેના જઠાતી સંઘનો આ વીચાર બુનો છે-નવો નથી. આજ સુધી ક્યાંય યોજનાની સફળતા ઉપર વીશ્વાસ રાખીને જ અમે અમારી યોજના ઉપાડી લીધી ન હોતી.

આમ ક્રાન્સ કહે છે તેમ આ યોજનાનો આરંભ જર્મનીએ નથી કર્યો પણ ઓસ્ટ્રીઆએ કરેલો છે. અને ખરી રીતે તો અમેરીકા તરફથી થતા ચોક્કસ ઉત્પાદનની હરીકાઈના તેમજ સોવીએટ રશીઆ તરફના ભયને લીધે, યુરોપને માટે વીશાળ પાયા ઉપર આધીક સંગઠનો કરવાની ફર્મ ઉભી જ થઈ છે, ભલે તહનામાને નામે આ હીલચાલને થોડા વખત માટે અટકાવી શકાય, પરંતુ યુદ્ધની હોળી સળગ્યાના પીના આવા સંઘને છેવટને માટે તો દફનાવી દઈ શકાય તેમ છે જ નહીં. જર્મનીથી ડરનારાં નાનકડાં રાષ્ટ્રો માટે તેથી માત્ર એ જ ઉપાય બાકી છે કે, જર્મનીના આમંત્રણને સ્વીકારીને આ સંગઠનમાં મોટી સંખ્યામાં તેઓ જોડાઈ જાય અને ટયુટોનીક પ્રગ્નઓના સંઘને યુરોપીય સંઘના સ્વરૂપમાં તેઓ ફેરવી નાખે. પરંતુ યુરોપનો સંઘ રચવો હોય તો ક્રાન્સ અને જર્મનીની વચ્ચેના શંકા અને અવીશ્વાસના વાતાવરણને દુર કરી, એ બંને રાષ્ટ્રો વચ્ચે સંઘની ભવના જર્મીવવાની પહેલી જરૂર છે-જે અત્યારે ખતી શકે તેમ નથી. એથી પણ યુરોપનાં કેટલાંક રાષ્ટ્રો આનંદ પામે છે :

અત્યારે યુરોપની આબાદીના માગમાં ભારે લરકરી ખર્ચ અને જઠાતી દીવાલો ઉભી છે. યુરોપના વેપારને ખીલવવા એ દીવાલો ઘટાડી દેવાની તેથી ખાસ જરૂર

છે. અને એ જ દીશમાં ઔસ્ટ્રીઆ અને જર્મનીનું પોતાના લાભ માટેનું આ પગલું ભરાયલું છે. યુદ્ધ પછીના તત્કાલાએ ઔસ્ટ્રી-હંગેરીઅન સામ્રાજ્યની ૫૨,૮૦૦,૦૦૦ માણસોની વસતી હતી, તે તત્કાલા પછી ઘટીને માત્ર ૬,૫૦૦,૦૦૦ જેટલી થઈ ગઈ છે, તેથી નવા સંઘથી ઔસ્ટ્રીઆને પોતાની ખેતીનો માલ વેચવા માટે જર્મનીની ૭૦,૦૦૦,૦૦૦ જનતાનું નવું બજાર મળશે. ઔસ્ટ્રીઆને દોર, માખણ અને ચીઝ વેચવા બજાર ભેદએ છે અને જર્મની લાલની જકાતી દીવાલો છતાં દર વર્ષે 'રૂરી'ને લગતા ઉત્પાદનનો ૩. ૨૨૫,૦૦૦,૦૦૦ ની કીંમતનો માલ મંગાવે છે. તે જ રીતે તેથી જર્મનીના તૈયાર માલને માટે પણ

ઠીક તક મળશે, ઉપરાંત જર્મનીની અગત્યની જરૂરનું લોખંડ તેને ખીન જકાતે મળશે તે લાભ જુદો. જકાતી દીવાલો છતાં ૧૯૨૬ માં ઔસ્ટ્રીઆમાં જર્મનીનો ૩. ૩૩૦,૦૦૦,૦૦૦ ની કીંમતનો માલ ખાંચે હતો, તો હવે જકાતની આડખીલી નીકળી જશે એટલે તેનો વીશેષ માલ ત્યાં ખપશે જ.

એટલે યુરોપનું ભણું ચાલનારાઓ માટે ઔસ્ટ્રીઆ અને જર્મનીના જકાતી ભેડાં ધુંધી ગમરાવાને બદલે તેમને ધન્યવાદ આપી, તેમના માર્ગનું અનુસરણ કરવાની જરૂર છે. પણ રાજકારણી વીખવાદ આજે યુરોપને નાશની ખીણ તરફ ધસડી જઈ રહ્યો છે, તેથી તેને શાંતી અને આબાદીની વાતો ગમતી નથી.

મનુષ્યને જીવનમાં જ અધીક આનંદ જડનાથી છેલ્લે તો તેણે પોતાના પ્રભુના મૃત્યુની જ ઉત્કવણીઓ કરી છે; એમ કહેવા કરતાં એ કહેવું વીશેષ ખરું છે કે, મનુષ્યે જીવનમાં જ વીશેષ આનંદ અને વીશેષ શક્તી ભેળાં છે, અને તેણે પોતાના પ્રભુઓને મરવા દીધા છે.

...

વરસાદ પરીત્ર માણસોના પ્રદેશમાં વરસે છે અને દુષ્ટોની જુમીમાં વર્ષાંતો નથી, એવી કલ્પનાથી માણસ શા માટે આશ્ચર્યમાં હોયતો હશે ? એ તો અંધશ્રદ્ધાળુ મનુષ્યોની કલ્પના માત્ર જ છે. વર્ષાંદ તો માત્ર વરસે છે, તેને એ કંઈ જ્ઞાન નથી કે તે જ્યાં પડે છે તે જુમી લકતોની છે કે દુશ્ચારીઓની.

બ્રામણને જો માત્ર કપીના તરંગ તરીકે ઓળખવાની હોય તો તે સુંદર અને કીંમતી થઈ પડે છે. પણ જો ગંભીર શ્રદ્ધા એની એ સુંદરતા જુદી લેતી હોય તો અને તેમ કરીને તેને સાચ તરીકે મનાવવામાં આવતી હોય તો, બ્રમણ એ નકામી વસ્તુ થઈ પડે છે.

...

માણસે પ્રભુ તરફની શ્રદ્ધાની ગમે તેટલી વાતો ભણે કરતા હોય, પણ પ્રભુને નહીં જાનવો એ માણસની સ્વાભાવીક ટેવ જ હોય છે. મનુષ્ય પ્રયત્ન સીવાય ખીજ કેશા ઉપર માણસ આધાર રાખી શકે તે જ નથી. તેમ ખરેખરી રીતે તેઓ તે સીવાય ખીજ કેશ ઉપર આધાર રાખતા પણ નથી.

નવયુગનો નારી વિભાગ

કૃષ્ણદેવી જયજીવન લોચના

નારીવિભાગની નોંધો: તંત્રીસ્થાનેથી—

સ્વરાજ અને સ્ત્રીઓનો હક્ક

અખીલ ભારત મહાસભા સમીતીની આ વખતની બેઠકે જેટલી અગત્યની હતી તેટલી જ અગત્યતા તેમાં ચર્ચાએના નાગરીકોના આયમીક હક્કોના પ્રશ્નને આપી શકાય. કરાંચીની કોંગ્રેસ મુખી કામદારવર્ગમાં એવી માન્યતા હતી કે, મહાસભા મુદીદારોની જ બનેલી છે અને તેમાં મુદીદારોના હિત માટે જ કાળજી રખાય છે. ઉપર જણાવેલા કારાવ પછી આ માન્યતા કેટલેક અંશે ઓછી થઈ છે. હાલમાં મહાસભામાં કામદારવર્ગનું પ્રતીનિધીત્વ નથી, એટલે સ્વાભાવીક રીતે તે વર્ગમાં અસંતોષ હોય, પણ નવા અધારણમાં પુખ્ત ઉમ્મરનાં સ્ત્રી પુરૂષને મત આપવાનો હક્ક મળે (જે મેળવવા કોંગ્રેસ પ્રયત્ન કરે છે) તો કામદારો 'સ્ટેટ'માં પ્રતીનિધીઓ તરીકે જઈ શકે. શરૂઆતમાં જેમના હાથમાં સત્તા હશે તેઓ કામદારોની બહુમતી કદાચ નહીં થવા દે, પણ ધીમે ધીમે તેમના પોતાના મંડળોની મદદથી તેઓ મોટા પ્રમાણમાં 'સ્ટેટ'માં આવી શકશે.

મહાસભાની સમીતીએ આ કારાવની દરેક કસમો પર ચર્ચા કરી બધાને તેની ઉપર ચર્ચા કરવાની તક આપી એ સારું કાર્યું. પણ અમને દીલગીરી થાય છે કે, મહાસભાની સભ્યોમાં સ્વતંત્રતા જેવું કંઈ નથી. કારોબારી સમીતીએ જે કંઈ પસાર કર્યું-પછી તે ખોટું હોય કે ખરું હોય

પણ, મહાસભાની સમીતી તેને સંમતી આપવાની જ! આવી મનોદશા બદલાવાની બહુ આવશ્યકતા છે. કારોબારી સમીતીનો નીજીય પસાર થવાનું તો જાણે નહીં માની જ રેવું, પણ ધણું ખરું ગાંધીજી જે દરાવ મુકે તેની સામે થવાની જાગ્યે જ કાંઈ હીંમત કરી શકે છે. આવી જાતની પ્રથા સામે અમારો સખત વીરોધ છે. જો કારોબારી સમીતી જેટલું કરે તેટલું કશુંક રાખવું હોય, તો અખીલ ભારત મહાસભા સમીતીને મળવાની શું જરૂર છે? બધી સત્તા કારોબારી સમીતીને સોંપી દેવી અવી મનોદશાને લીધે કેટલાક અગત્યના સુધારાઓ ઉડી ગયા તેના દાખલા અમે નીચે આપીએ છીએ: ધર્મની બાબતમાં સ્ટેટ તટસ્થ રહેશે એ દરાવ ઉપર શ્રીમતી કમલાદેવીએ સુધારો રજૂ કર્યો હતો કે, જો ધર્મ લોકોના હિતની આડે આવે તો સ્ટેટ જરૂર તે બાબતમાં વચમાં પડવું જોઈએ. આવી અગત્યના સુધારો ઉડી ગયો એ શું ઓછું જોયનીય છે? ધર્મને લીધે તો હીંદની આટલી અધોગતી થઈ છે, આપણા અંદર અંદાના અધકા પણ ધર્મને આભારી છે. સામાજિક પ્રગતીમાં પણ જો કંઈ વીશેષ અંતરાયરૂપ હોય તો તે ધર્મ જ. માતસીક વીકારને અટકાવનાર હોય તો તે ધર્મ. ધર્મ કે જેને સામ્યવાદીઓ એક જાતની ફેરી વસ્તુ તરીકે માને છે, તેને શું આટલી બધી અગત્યતા આપવી? જો અરીજીનું સેવન કરનારને એ અમૃત લાગે

છે, તેમ ધર્મીજીને ધર્મના કેરનો નશો મુક્તીમાર્ગ જેવો લાગે છે! ધર્મના નશામાં તેની અધોગતીનું તેને વીસ્મરણ થાય છે. હીંદમાં આટલા બધા ધર્મ છે એ તેનું કમનશીબ છે. પરદેશી રાજ્યે પોતાના હિતને ખાતર ધર્મમાં તટસ્થતાનો સ્વાંગ સજી હીંદીઓની ઉન્નતી થતી અટકાવી; શું સ્વરાજની સરકાર પણ એ જ ભાગે મૂકણું કરી લોકોને હાલની અધમ સ્થિતિમાં જ રહેવા દેશે? કમલાદેવીએ તેમના ભાષણમાં બરાબર કહ્યું હતું કે, “ધર્મ” લોકોના હિતની આડે આવે તો શું સ્વરાજ સરકારે આંખ આડા કાન કરવા? ભલે મહાસલાની સમીતીએ એ દરાજ પસાર કર્યો, પણ કોંગ્રેસના જ સીદ્ધાંત પ્રમાણે અપ્રસ્થતા દુર કરવા જતાં ધર્મની આડે આવ્યા પીના નહીં રહેવાય. શું સ્વરાજ સરકાર અંત્યજાતે માટે જુદી નીશાળો કાઢશે? જુના વીચારના ઇકરાઓને તેમની સાથે બેસાડવાની ફરજ પડવા જતાં સનાતનીઓનો તો ધર્મ રસાતળ જશે! એક જ ખાસે પાણી પીવાનું કહેતાં આવા ઇકરાઓના મા આપ ખજાલણી ઉઠે છે, તો શું તટસ્થતા જાળવી રાખી આવી જાતના બેદલાવને સ્ટેટ ઉત્તેજન આપશે? આવી જાતના ધર્મના પલનથી ભવીષ્યની પ્રજાના મન પર ન છાજતી અસર થવા દેવા માટે સ્ટેટ ધર્મની બાબતમાં વચમાં પડવું જ નેહએ એમ અમે માનીએ છીએ.

કમીટીએ એક એવો દરાજ પસાર કર્યો છે કે, કોઇ પણ જાતના બેદલાજ વગર એક જ કુવામાંથી દરેકને પાણી લેવા દેવામાં આવશે. આ વાત ધર્મના સુધુત્રો કેમ કશુંક કરશે? આ બાબત ધર્મની આડે આવ્યા પીના કેવી રીતે અમલમાં મુકશે? બાળકમનો કાયદો ધર્મના પુત્રગંઓની લામણી દુખાવ્યા વગર કેવી

રીતે અમલમાં મુકશે? આવી જાતના દરેક સામાજિક રીનાજને ધર્મનો પાશ તો લાગેલો છે જ, તો પછી સામાજિક પ્રગતી સ્વરાજ સરકાર કેવી રીતે સાધશે તે અમે સમજી શકતાં નથી. જ્યારે છટકી અને ટકો જેવા દેશોએ ધર્મને તીલાંજલી આપી પોતાની પ્રજાને મુધાગ્નના શીખરે પહોંચાડી છે, ત્યારે હીંદુ જેવા પછાત દેશમાં ધર્મને આટલું બધું પ્રાધાન્ય આપવામાં આવે છે એ શું ઓછી દીલગીરીની વાત છે? જ્યાં સુધી ધર્મની ગણિ દીલી કરવાની સ્ટેટ ફરજ ન પાડે, ત્યાં સુધી સામાજિક ઉત્તતીનાં સ્વપ્નાં સેવવાં નક્કમાં છે. જો હીંદુ, મુસલમાન વગેરે ધર્મના અંધકાન ચાલતા હોત તો, સ્વરાજનાં વહાણાં બેસાં વાયાં હોત, એ મહાસલાની સમીતી જુલો ગાજ હોય એમ લાગે છે. હાલ કમલાદેવીનો મુધારો ભલે ઉડી ગયો પણ ભવીષ્યમાં યુવક આલમ કદી પણ તે પ્રમાણે ચાલવા નહીં દે તેની અમને ખાત્રી છે.

કમલાદેવીએ એક ખીજ બાબત તેમનાં ભાષણમાં કહી હતી તે પણ બહુ ઉપયોગી છે. તેમણે કહ્યું હતું કે, “ધર્મ” નામે જુના વીચારના માણસો કેટલાએ બ્રાહ્મણોને અને આળસુ માણસોને પ્રેક્ષા બેઠા ખાવાનું આપે છે, આવા માણસો પછવાડે કરોડો રૂપિયાનો દુરયોગ થતો અટકાવી જે પૈસા બચે તે કેળવણી પછવાડે ખર્ચવા નેહએ. આથી કેળવણી માટે પૈસાની જે તંગી પડે છે તે ઓછી થાય તેમ જ મફતનું ખાદ્ય આળસુની માફક પડી રહેનાર કીડાઓની કામ કરવાની ફરજ પડે. આવી બાબતમાં જો સ્ટેટ વચમાં ન પડે તો ધર્મ નામે કરોડો રૂપિયાનો હુમલો થયાં જ કરે!”

ખીજ મુધારો જાઓને વારસાહક આપવા માટે હતો. સ્ત્રીઓને પુરોના નેટલા હક્કો આપવા એ દરાજમાં ખીજન હક્કોનો

સમાવેશ થાય છે. પણ સ્ત્રીઓને વારસાદક આપવાનો ઉદ્દેશ્ય તેમાં નથી કર્યો. એ જ કારણને લીધે એક સંખ્યે આ સુધારો સમીતી સમક્ષ રહ્યું કર્યો. પણ કારોઆરી સમીતીએ જે કસવ કર્યો તેમાં અખીલભારત મહાસભા સમીતી કેમ ફેરફાર કરી શકે? તેથી એ કસવ-બહુમતીએ ઉડી ગયો! સ્ત્રીઓને સરખા વક્ષે આપવાની હિમાયત કરનારાઓને આ સુધારો કશું કરવાને શુ વધિ હોતો તે અમારાથી સમજી શકાતું નથી. શું વારસાની આખતમાં સ્ત્રીઓને હજી અન્યાય જ કરવાનો તેમનો વીચાર છે? હીંદુ શીરાય દરેક ક્ષેત્રમાં અમુક પ્રમાણમાં છોકરીઓને વારસો અપાય છે. તો હીંદુ છોકરીઓએ એવા તે શું ચુંઠા કર્યો છે કે તેમને આ હક્કથી વંચીત રાખવામાં આવી છે? શરૂઆતમાં છોકરા જરૂર જ વારસો તેમને ન આપે એ કલ્પ્ય સમજી શકાય, પણ અમુક પ્રમાણમાં તો મળવો જોઈએ? એ સુધારા પર ગંભીર વીચાર પણ કરવામાં ન આવ્યો એ દીલગીર થવા જવું છે. જો આ આખતમાં કંઈ ફેરફાર નહીં કરવામાં આવે તો સ્ત્રીઓ જરૂર એ અન્યાય સામે શુભેશ ઉઠાવશે એવી અમારી ખાતરી છે.

* * *

આંતરજાતીય લગ્નોની જરૂર

શુ જરાત સંસાર સુધારા સમાજના પ્રમુખ ડૉ. સુમન્ત મહેતાએ લખેલા સંબંધમાં જે યોજના બહાર પાડી છે તે ઘણી આવકારદાયક છે. જેમ જેમ કેળવણીનો પ્રચાર થતો જાય છે તેમ તેમ પસંદગીનાં લગ્ન પણ વધારે પ્રમાણમાં થતાં જોવામાં આવે છે. જાતીના સંકુચીત ક્ષેત્રમાં પસંદગીનાં લગ્નને અવકાશ નથી, તેથી જ લગ્નના ક્ષેત્રને વીશાળ બનાવવાના હેતુથી

ડૉ. સુમન્તે આ સંગીન યોજના ધરી કાઢી છે. હીંદુ સમાજમાં સાંકડા વીચારોને અંજો છોકરા છોકરીઓને સાથે મળવા દેવામાં આવતાં નથી, તેમ જ સુધારાવાળા મા આપો પોતાના સંતાનોને પોતાની જાતીમાં લાયક ભેટી ન મળે તો, બીજી જાતીમાંથી પરણાવવા તૈયાર થાય છે, પણ જાતીબંધન તોડવાના મનોબળને અમારે કયા સામે વક્ષ એટલી હિંમત જતાવવા તૈયાર થશે તેનો નીણુંય તેઓ કરી શકતા નથી, ઘણાએ કુટુંબો લાલના જમાનામાં આંતરજાતીય લગ્નને ઉત્તેજન આપવા તૈયાર છે, પણ ખીમ્-ઓના વીચારોથી તદ્દન અચાત હોવાને લીધે તેમને મુંગા બેસી રહેવું પડે છે. તેથી એવી જાતનાં લગ્ન કરવાનું સુગમ થઈ પડે એ આશયથી ડૉ. સુમન્તે અમદાવાદમાં એક ખબરખાતું ખેલ્યું છે. જેઓ આંતરજાતીય લગ્ન કરવાને તત્પર હોય તેઓએ આ ખાતાને પોતાની હકીકત લખી મોકલવી. જેથી જે કુટુંબો આવાં લગ્નો કરાવવા માગે છે, તેમની બધી હકીકત બરાબર તપાસ કર્યા બાદ પુરી પાડવામાં આવશે. આવી જાતની ખબરથી મા આપોની ઘણી સુરક્ષાઓ દુર થાય છે. આનો અર્થ કંઈ એમ નથી કે છોકરા છોકરીઓને પસંદગી કરવાની તક નહીં મળે, આવી હકીકત મેળવી મા આપે છોકરા છોકરી બન્નેને પુરતા સમાગમમાં આવવા દેવાં અને બન્નેને એક ખીમ્ના વીચાર તેમજ સ્વભાવ અવકુળ થાય છે કે નહીં, તેની પુરતી ખાતરી કરીને જ તેમને સંમતી આપવી એવી બ્યવસ્થા આવી થઈ શકે.

જેમ ડૉ. સુમન્તે અમદાવાદમાં આ ખબર-ખાતું ઠાક્યું તેમ મુંબઈમાં પણ કોઈ સુધારા મંડળે કરવાની આવશ્યકતા છે. ખીમ્ કોઈ મંડળ પહેલ કરે, તેના કરતાં શુજરાતી

છે, તેમ ધર્મીજીને ધર્મના કેફનો નશો મુક્તીમાર્ગ જેવો લાગે છે! ધર્મના નશામાં તેની અધોગતીનું તેને વીરમરણ થાય છે. હીંદમાં આટલા બધા ધર્મ છે એ તેનું કમનશીય છે. પરદેશી રાજ્યે ચોતાના હીતને ખાતર ધર્મમાં તટસ્થતાનો સ્વાંગ સહ હીંદીઓની ઉન્નતી થતી અટકાવી; શું સ્વરાજની સરકાર પણ એ જ માર્ગ ગ્રહણ કરી લોકોને હાલની અધમ સ્થિતિમાં જ રહેવા દેશે? કમલાદેવીએ તેમના ભાષણમાં બરાબર કહ્યું હતું કે, “ધર્મ” લોકોના હીતની આડે આવે તો શું સ્વરાજ સરકારે આંખ આડા કાન કરવા? ભલે મહાસભાની સમીતીએ એ ઠરાવ પસાર કર્યો, પણ કેંગ્રેસના જ સીદ્ધાંત પ્રમાણે અ પૃથ્વીતા દુર કરવા જતાં ધર્મની આડે આવ્યા વીના નહીં રહેવાય. શું સ્વરાજ સરકાર અંત્યજને માટે જુદી નીશાળો કાઢશે? જુના વીચારના છાકરાઓને તેમની સાથે ખેંસાડવાની ફરજ પડવા જતા સનાતનીઓનો તો ધર્મ રસાતળ જશે! એક જ ખાસ પાણી પીવાનું કહેતાં આવ્યા છાકરાઓના મા બાપ બળભળી ઉઠે છે, તો શું તટસ્થતા જાળવી રાખી આવી જાતના બેદલાવને રોટ ઉતેજન આપશે? આવી જાતના ધર્મના પલનથી ભવીષ્યની પ્રજાના મન પર ન છાજતી અસર થવા દેવા માટે રોટો ધર્મની બાબતમાં વચમાં પડવું જ નેહએ એમ અમે માનીએ છીએ.

કમીટીએ એક એવો ઠરાવ પસાર કર્યો છે કે, કાંઈ પણ જાતના બેદલાવ વગર એક જ કુવામાંથી દરેકને પાણી લેવા દેવામાં આવશે. આ વાત ધર્મના સુપુત્રો કેમ કબુલ કરશે? આ બાબત ધર્મની આડે આવ્યા વીના કેવી રીતે અમલમાં મુકશે? બાળજાનનો કાયદો ધર્મના પુતળાઓની લાગણી દુખાવ્યા વગર કેવી

રીતે અમલમાં મુકાશે? આવી જાતના દરેક સામાજિક રીવાજને ધર્મનો પાશ તો લાગેલો છે જ, તો પછી સામાજિક પ્રગતી સ્વરાજ સરકાર કેવી રીતે સાધશે તે અમે સમજી શકતાં નથી. જ્યારે ઇટલી અને ટર્કી જેવા દેશોએ ધર્મને તીલાંજલી આપી ચોતાની પ્રજાને સુધારના સીખરે પહોંચાડી છે, ત્યારે હીંદ જેવા પછાત દેશમાં ધર્મને આટલું બધું પ્રાધાન્ય આપવામાં આવે છે એ શું યોગી દીલગીરીની વાત છે? જ્યાં સુધી ધર્મની ગાંઠો દીલી કરવાની રોટ ફરજ ન પાડે, ત્યાં સુધી સામાજિક ઉન્નતીનાં સ્વપ્નાં સેવવાં નકામાં છે. જે હીંદુ, મુસલમાન વચ્ચે ધર્મના અંધારા ન ચાલતા હોત તો, સ્વરાજનાં વહાણાં બેસાં વાયાં હોત, એ મહાસભાની સમીતી જુલો ગાંઠ હોય એમ લાગે છે. હાલ કમલાદેવીનો સુધારો ભલે ઉઠી ગયો પણ ભવીષ્યમાં યુવક આસમ કદી પણ તે પ્રમાણે ચાલવા નહીં દે તેની અમને ખાતરી છે.

કમલાદેવીએ એક ખીજ બાબત તેમનાં ભાષણમાં કહી હતી તે પણ બહુ ઉપયોગી છે. તેમણે કહ્યું હતું કે, “ધર્મ” નામે જુના વીચારના માણસો કેટલાએ બ્રાહ્મણોને અને આજમુ માણસોને બેંદા બેંદા ખાવાનું આપે છે, આવા માણસો પછવાડે કરોડો રૂપિયાનો દુરપયોગ થતો અટકાવી જે પૈસા બચે તે કેળવણી પછવાડે ખર્ચવા નેહએ. આથી કેળવણી માટે પૈસાની જે તંગી પડે છે તે યોગી થાય તેમ જ મક્કતનું ખાઈ આજ-સુની માફક પડી રહેનાર કીડાઓમાં કામ કરવાની ફરજ પડે. આવી બાબતમાં જે રોટ વચમાં ન પડે તો ધર્મ નામે કરોડો રૂપિયાનો ધુમાડો થયાં જ કરે!”

ખીજો સુધારો આઓને વારસાહક આપવા માટે હતો. સ્ત્રીઓને પુરોના નેટલા હક્કો આપવા એ દરવમા ખીજન હક્કનો

શું સ્ત્રીએ પતિની છાયા રૂપ જ

: લેખક :

શ્રી. સરોજિની મહેતા

એમ. એ.

રહેવું જોઈએ?

સ્ત્રી સ્વતંત્રતાની વીરુદ્ધમાં મધ્યયુગી માનસનું પ્રદર્શન કરાવતા શ્રી. જયદેવ મહેતાના વીચારોનું, સ્ત્રી સ્વતંત્રતાના પ્રખર હીમાયતી શ્રી. સરોજિની બહેન સણુસણુતો અને જઠારાંતોડ જવાબ આપે છે.

શ્રી તંત્રી, નવયુગ.

આપના પ્રગતીમાન ભારીકના ઓગસ્ટના અંકમાં “આપણા પ્રશ્નો” એ મથાળા નીચે “સ્ત્રી-પતિની છાયા રૂપ જ રહે” એ ચર્ચા પત્ર વાંચી અત્યંત આશ્ચર્ય થયું. આપનું ભારીક જે દરેક પ્રકારની સામાજિક, ધાર્મિક, રાજકીય ગુલામી સામે બંડ ઉઠવતા લેખો પ્રસીદ્ધ કરે છે, તેમાં આવા અદ્વરંગી સહીના માનસનું દીગ્દર્શન કરાવતો લેખ વાંચી બહુ આશ્ચર્ય થાય છે, તેમજ ખેદ પણ થાય છે.

એ પત્રના લેખક શ્રી. જયદેવ મહેતા કહે છે કે સ્ત્રીઓને આગળ વધવાનું, પુરુષો સામે બંડ કરવાનું, કે પતી પરાયણતાની ભાવના ત્યાગવાનું કહેનાર સમાજ સુધારકો બીન-જવાબદાર છે. કોઈ પણ પ્રકારની ગુલામી સામે થવાનું શીક્ષણ આપે એ બીનજવાબદાર માણસ કહેવાય? નીશાળો અને કોલોનિયાલ શીખતી કન્યાઓને ‘આવા વીચારો આકર્ષે’ એ કેવળ સ્વાભાવીક છે. સમસ્ત જગત આજે આઝાદીના જંગમાં ઝુકી રહ્યું છે; રાજ્યોની, ધર્મગ્રંથોની, સુદીવાદીઓની, જમીનદારોની બેઠકમી સામે ચર્ચ પરતંત્રતાની બેડીઓ તોડવા આદમ-

શ્રી. સરોજિની મહેતા

ભરમાં યત્નો ચર્ચ રહ્યા છે; તે વખતે માત્ર સ્ત્રીઓને જ પતિની છાયા રૂપે રહી ગુલામી જીવન ગાળવાનું કહેવું એ પુરવના સ્વાર્થની પરાકાષ્ટા નહીં તો બીજું શું?

સ્વતંત્રતામાં ગંભીર જવાબદારી રહેલી છે, હકો પ્રાપ્ત કરતાં કરજો પણ બજાવવાની હોય છે, એ તો સર્વ કોઈ કણક કરે છે જ. પરંતુ આ નીચમ માત્ર સ્ત્રીની સ્વતંત્રતાને જ લાગુ નથી પડતો. દરેક દેશની અને દરેક વ્યક્તિની સ્વતંત્રતાને લાગુ પડે

છે. તો પછી સ્ત્રીની સ્વતંત્રતાની વાત આવે ત્યાં જ એ નીચમતું પાટીયું સામું ધરવું, એનો અર્થ એ જ કે પુરુષવર્ગ સ્ત્રીને સ્વતંત્રતા આપતાં ખચકાચ છે. ઇંગ્લેન્ડમાં વસતા હીન્દના હીતચીત્તે-ચર્ચા, બ્યોજ લાઇડ, રોથરમીઅરો એમ જ કહે છે કે હીન્દીઓને સ્વતંત્રતા નાપીએ તો પણ તેમને તેની ગંભીર જવાબદારીનું ભાન ન હોવાથી તેઓ તેને લાયક નથી! એ મહાવીરો અને શ્રી. જયદેવ મહેતા જેવા પુરુષ દેવોમાં શે ફેર છે? જ્યાં પુરુષ સ્વાર્થી અને સત્તાવાહી હોય, ત્યાં ધરમાં તેનો દોર ચાલે છે અને સ્ત્રી તેવી હોય ત્યાં એનો દોર ચાલે છે એ તો હંમેશાનું આકૃષ્ટ આવે છે. માત્ર ત્યાં જમાનાની સ્ત્રી જ પતી ઉપર દોર ચલાવે છે એમ નથી, જુના જમાનામાં પણ આખા કુટુંબને ત્રાહી ત્રાહી પોકારાવતી કક્ષાઓ નણેલી વસતી? જ્યાં પતી પતી બંને સમજી અને નીરુપણી તેમ જ ત્યાગની ભાવનાવાળાં હોય છે, ત્યાં જ સંસારનું ચક્ર સરળ રીતે ચાલે છે.

જે સ્ત્રી દેશ ખાતર કેસરીયાં કરવા ખૂબ પડે, પોલીસની લાકી સામે શીર છુટાવે, કે કારમા કારાવાસને પણ હસતે ચેંચે સ્વીકારી લે, તેનો પતી મેજે પાણીનું પવાયું પણ ભરી શકે નહીં-એ કામ માટે પત્ની કે ઘટીની મદદની જરૂર પડે-એ બીના શરમાવનારી નથી? એવા નીર્માલ્ય પતીનો તો જેમ વહેણ સ્ત્રી ત્યાગ કરે તેમ સારું. પતી પત્ની વચ્ચે પ્રેમ ભાવના હોવી એને ને સ્વતંત્રતાને તેમજ શીક્ષણને કાંઈ જ સંબંધ નથી. પ્રેમભાવના સ્વયંભુ છે. અને તે પતી પત્નીનાં જીવન વીસવાદી હોઈ એમનાં અંતર એક જ ન થઈ શકતાં હોય, તો ગમે તે સંયોગમાં પ્રેમ ભાવના

જન્મે જ ક્યાંથી? અસખત એટલું તો ખરું જ કે નવી સ્ત્રી જુના જમાનાની સ્ત્રી પોટે એમ નહીં ગણે કે અતીતીમાન દારૂડીયો, જુગારી, ચોર ગમે તેવો પણ પતી, માટે એને પ્રભુ ગણી પુજવો જ નેહએ. એટલે અંશે નવી સ્ત્રીની પ્રેમ ભાવના જુની કરતાં ઉતરતી છે (તે એને ઉતરતી ગણી શકાય તો?)-આકા એનો આત્મા ગુલામીમાંથી મુક્ત છે એ તો ચોખ્ખું જણાય છે. સ્ત્રી ગુલામ નથી એ વાત પુરુષોના મગજમાં ઠસાવવાની જરૂર તો બહુ જ છે. પુરુષ આખા દીવસના કામથી થાકેલા આવ્યા હોય તે વખતે કલાકો સુધી એ વીષયની ચર્ચામાં કાંઈ સ્ત્રી ઉતરતી હોય, તો તે એની વ્યક્તિગત ભુખ કહેવાય. તેટલા ઉપરથી સમસ્ત સ્ત્રીજાતીની સ્વતંત્રતા માટેની નાલોપકી સીદ્ધ થઈ જતી નથી. વળી કાંઈ પણ વીષયની ચર્ચામાં ઉતર્યાંથી તે સાધ્ય થઈ શકતો નથી. કાંઈ પણ વ્યક્તિને, જાતીને કે દેશને સ્વાતંત્ર્ય મેળવવું હોય, તો પરતંત્રતાની બેડી લાધનાર વીરોધીઓનું માનસ બદલવાની જરૂર છે. અને તે સ્વતંત્ર થવા ઇચ્છનારના સ્વતંત્ર વર્તનથી જ બની શકે છે. ચર્ચાથી તો માત્ર બંને પક્ષ વીચાર કરતાં શીખે એટલે જ લાભ છે.

સ્ત્રીની સ્વતંત્રતાની વાત આવે ત્યાં રાષ્ટ્રવાની વાત હંમેશાં સામી આપીને ઉભી રહેવાની. દુર્ભાગ્યે હીન્દુસ્તાનમાં જ આ બે વાતોને અર્થરહીત રીતે જોડવામાં આવે છે અને એ જોડનારાની મુર્ખાઈનું પ્રદર્શન થાય છે. પાશ્ચાત્ય દેશોમાં પણ બધી સ્ત્રીઓ રાષ્ટ્રે-કારણ કે રસોઈ કરનાર ત્યાં અત્યંત ચોંધી પડે છે, છતાં તેઓ હીન્દની સ્ત્રીઓ કરતાં બહુ વધારે સ્વતંત્ર છે જ. રાષ્ટ્રવાનું કામ સ્ત્રીની સ્વતંત્રતા ઉપર આધાર રાખતું

નથી પણ કુટુંબની આર્થિક સ્થિતિ ઉપર આધાર રાખે છે. જે રસોઇગ્રા રાખી શકના જેવી સ્થિતિ હોય તો બુદ્ધિમાન, શીક્ષણ પામેલી સ્ત્રી શા માટે એમાં દીવસનું છ સાત લાકે ખર્ચે? એની બુદ્ધિ, એવું શીક્ષણ પત્નીની જીભના ચટકા સંતોષવામાં વપરાય તે કરતાં દેશના હિતમાં વપરાય એ વધારે ઇષ્ટ નથી? જે પુરૂષોને ધંધામાંથી દુરસદ મળે તે કેમ મ્યુનીસિપાલિટી, ધારાસભા કે ખીજી સંસ્થાઓમાં કામ કરવા દોડે છે? શા માટે દુરસદનો વખત ઘેર વાસણ માંજવામાં કે ઝાડુ મારવામાં કાઢી એકાદ ઘાટી એછા કરતા નથી? અને સ્ત્રીને જ માત્ર કેમ રસોડાના ધુમાડામાં ગોંધાઈ રહેવામાં પોતાના જીવનની પર્યાપ્તિ માનવાનું કહેવામાં આવે છે? બાળકોનું શારીરિક, માનસિક શીક્ષણ, સંસ્કાર એ બધું તો માતાને જ હાથે થવું જોઈએ. પણ બાળકોનું ખીજું કામ-એવું કે વસ્ત્રો ધોવાનું, ખંદાર ખુલ્લી હવામાં ફરવા લઈ જવાનું વીગેરે-આપાઓ પાસે જેમની સ્થિતિ હોય તે કરાવે તો મોટા અનર્થ નથી થઈ જતો. માતા થઈ જેમણે બાળકો ઉછેર્યાં છે તેમને જ ખબર છે કે બાળકના કંજાસ, કંકાસ, મંદવાડ વીગેરેમાં એકલે હાથે કામ લેવા કરતાં કોઈની મદદ હોય તો કેટલો આરામ મળે છે. જે માતાની આયા રાખવાની સ્થિતિ નથી હોતી, અને ઘરમાં ખીજી કાંઈ સ્ત્રીની મદદ નથી હોતી તે ખીચારી ખીજા ધરકામ સાથે બાળકને ઉછેરતાં કેવી હેરાન થઈ જાય છે તે માત્ર માતાનું મન જ સમજી શકે તેમ છે. શ્રી. જ્યદેવ મહેતા અને અન્ય પુરૂષોને તેનો ખ્યાલ આવી શકે એમ જ નથી. એવી માત્ર કંટાળીને બાળકને મારપીટ કરે કે અરીજી ખવડાવે તેમાં બહુ નવાઈ નથી. આવી પરીસ્થિતિમાંથી બચવા જેની

આર્થિક સ્થિતિ સારી હોય તે મદદ માટે આયા રાખે એમાં કશું જ અયોગ્ય નથી. માત્ર આપણા કેટલાક શ્રીમંતોને ત્યાં બને છે તેમ, બાળકો ચોનીસે કલાક નોકરીના જ સહવાસમાં ઉછેરે અને માઆપના સંસ્કારથી કેવળ વંચીત રહે એવું ન બનવું જોઈએ. આપણી ઘણી સ્ત્રીઓ અડોશી પડોશી, સમાજિકાને પણ મંદવાડમાં મદદ કરે છે, તો ખુદ પત્નીની સારવાર ન કરે એવી તો ભાગ્યે જ મળે. અને મંદવાડમાં દાકતારની મદદ લેવી એ પત્ની તરફની લાગણી દેખાડે છે-એદરકારી નહી. જે ઉંટવેદોનો કે ધંતર-મંતરનો આશ્રય લે છે તે જ ખરી એદરકાર સ્ત્રી છે. પાશ્ચાત્ય દેશોમાં મંદવાડ આવતાં હોસ્પિટલમાં મોકલવાનો રીવાજ છે, તે લાગણીના અભાવે નહી પણ ઘેર સારવાર કરવાની ત્યાં બહુ જ ગોંધી પડે છે તેથી. તે ઉપરાંત ત્યાં એવી દૃઢ માન્યતા છે કે મંદવાડમાં ચાકરી એ બીપથમાં નીષ્ણાત ડોક્ટરો, નસોં મારફત જ થવી જોઈએ.

હજી આપણા દેશમાં સ્ત્રીની સ્વતંત્રતાની આજી છાયા માત્ર દેખાઈ છે-આખું સ્વરૂપ આપણા સમક્ષ હજી પ્રકટ પણ થયું નથી, તો પ્રાપ્ત થવાની તો આશા જ ક્યાંથી-તેવે વખતે શ્રી જ્યદેવ મહેતા જેવા લેખકો ગભરાઈ જઈ પીછેઠઠ કરવાનો ઉપદેશ આપે એ કેટલું શાચનીય છે? દરેક વસ્તુનો, તે પ્રમાણે સ્વતંત્રતાનો પણ સારા માણસો સદુપયોગ કરે છે અને ખરાબ માણસો દુરુપયોગ કરે છે. "બૃહસંસારનાં અનેક સુંદર તત્ત્વો" પુરૂષના જીવમયી, સ્વાર્થથી કેવં છીન્ન બીન્ન થઈ ગયાં છે તે વીસ્તારીને કહેવાની જરૂર નથી. માત્ર સ્ત્રીની સ્વાભાવીક સકલશક્તિ જ આપણા સંસ્કારને ટકાવી રહી છે. સ્ત્રીઓ સ્વતંત્ર થશે તો પુરૂષની આપખુદી અને એકદંત્ર સાત્તાનો

નારા થશે જ. પરંતુ ઘૃહસ્થન વધારે નીર્મળ,
વધારે ઉચ્ચ બનશે એમાં શક નથી જ.

“પતી પરાયણ બનવાની મુળ આય-
લાવના” આજ હજારો વર્ષથી આપણી
હીંદુ સ્ત્રીઓ સમજતી આવી છે અને જીવ-
નમાં ઉતારતી આવી છે. જતાં દેશને કે
સ્ત્રી જાતીને શો લાભ થયો? પુરોનો
સ્વાર્થ અને સત્તા વધી ગયાં. બાકી સ્ત્રીઓ
તો નીર્માલ્ય, બીરૂ, પાંગળી બની ગઈ અને
પરીણામે દેશ અધોગતીએ પહોંચ્યો.

સ્ત્રી એ પુરુષના જેવી જ સ્વતંત્ર વ્યક્તી,
નાગરીક છે એ જ એકલી લાવના આજના
જમાનામાં ખીસવી શકાય. પતીની છાયારૂપે
રાખવા પુરુષોની ધણી ઇચ્છા હશે. કારણકે
તો જ પોતાની અસહ સત્તા ચાલુ રહે-તો
પણ નવા જમાનાની સ્ત્રી તે કમુશ નહીં જ
હરે. શ્રી. જપદેવ મહેતાએ કોઇ દાખલામાં
દુઃખી ઘૃહસંસાર ભેગા હશે, પણ તેવું
કારણ સ્ત્રીની સ્વતંત્રતાની લાવના નથી.
હાં તો એ લાવનાવું સાચું સ્વરૂપ સમજ-
વાની અશક્તી કે હાં તો બાલ્યાવસ્થામાં
પડેલા બોટા સંસ્કાર. અપવાદ-રૂપ દાખલા
ઉપરથી ગભરાઈ જઈ સ્ત્રીની સ્વતંત્રતાના
મુળમાં જ ઘા કરેલા એ કેવળ અચોક્ક્ય છે.

આશા છે કે શ્રી. જપદેવ મહેતાના વીચારો
સાથે આપ સહમત નહીં જ હો.

ડો.કુન

સરોજની મહેતા

૧૬ : ૮ : ૩૧.

[શ્રી. સરોજની ખંડેને અમે ખાત્ર
આપીએ છીએ કે સ્ત્રી સ્વતંત્રતાના
સંબંધમાં અમારા વીચારો અગાઉ
જેટલા પ્રગતીમાન હતા તેટલા આજે
પણ છે. સ્ત્રીનું મનુષ્ય તરીકેનું
વ્યક્તિત્વ પુરુષ કરતાં કાંઈપણ રીતે
ઉતરતું ન જ હોવું જોઈએ એવું
અમે માનીએ છીએ જ. ‘નવયુગ’માં
‘આપણા પ્રશ્નો’ એ મથાળા નીચે તો,
માત્ર ચર્ચાપત્રો જ પ્રસીદ્ધ થય છે.
અને ચર્ચાપત્રીઓના વીચારો સાથે
તંત્રીને મળતા થવાપણું હોય નહીં
જ. અમે એ વાત પણ સ્વીકારી
લઈએ કે, પ્રસ્તુત ચર્ચાપત્ર કેવળ
આ પ્રશ્નની ચર્ચા થાય તે જ ઉત્પત્તિ
અમે લીધું હતું. કેમકે શ્રી જપદેવ
મહેતાના જેવા વીચારો અમે કેટલાક
પુરુષોના મુખેથી ઉચ્ચારતા સાંભ-
ળીએ છીએ, તેથી જ એ વીષય ઉપર
ચર્ચા ચાલે તો ઠીક, એવી અમારી
સ્વાભાવીક ઇચ્છા હતી.

તંત્રી : નવયુગ]

તત્વજ્ઞાન એ કેટલાકને માટે તકની
રમત છે. ખીજાઓને માટે તત્વજ્ઞાન બુદ્ધી-
યુક્ત જીવનની કલા છે.

...

અત્યારે આપણને ઓછામાં ઓછાં સુત્રોની
અને વધુમાં વધુ બુદ્ધિવાળા વાસ્તવીક જીવ-
નની જરૂર છે.

...

ધર્મલાવનામાં બે અગત્યના માનસીક
ગુણોની ખામી છે : વીનોદ અને કલ્પના.

વહેમોની મુદ્દા શ્રદ્ધાએ મનુષ્યોને પણ જેવી
કોટીમાં કચડી રાખ્યાં છે.

શ્રી કેદીઓની દુર્દશા: તેમાં સુધારો કેમ થાય?

:લેખિકા:

કુમારી ખચુબહેન લોટવાળા

જેલ એટલે દોષક, જેલ એટલે ગુન્હે-
ગારોને. માણસમાંથી હેવાન બના-
વવાનું કહેવાતું સુધારાખાતું અને જેલ
એટલે સાધારણ અપરાધીઓને ખુતી બના-
વવાની ભયાનક સંસ્થા. જેલના અત્યાચારો
ઓળા કરવા માટે અનેક ચોક્કસ યથા પણ
તે સરકારના બહેરા કાન પર પડી જ
ત હોય એમ લાગે છે. જેલ તપાસ સમી-
તીઓ નીમી સરકારે કેદીઓ પર મોટી
મહેરબાની કરી હોય એમ વતે છે! પણ
સરકાર એ જુલમી જાય છે કે એ સમીતી
તેમના ખાધીઆઓની જ બનેલી છે. એ
લોકો શું પોતાના માનપાનના બોગે સર-
કાર ખાખાઓનું માન ઓછું થવા દે ખરા?
બ્રિટીશ હકુમતમાં કેદીઓને કંઈ ફરીયાદ
કરવાની છે જ નહીં એમ જ તેઓ બતાવે
ને? જ્યાં સુધી આવા માખણીઆઓ હીંદુ-
સ્થાનમાં છે, ત્યાં સુધી અંગ્રેજોને કંઈ
બહીરાતું કારણ નથી.

સત્સત્રાહની લડત સુધી સ્ત્રીઓને લાગ્યે
જ ન ખ્યાલ હશે કે તેમની ગુન્હેગાર બહેનો
પર તુરંતમાં કેવા સીતમ ગુજરવામાં આવે
છે? રાજદારી કેદીઓ માટે વર્ગો પાડવામાં
આવ્યા છે, એટલે ગુન્હેગારોનાં મોલાના
પ્રમાણમાં તેમની સાથે સારી વર્તણૂંક ચલા-
વવામાં આવે છે. સત્યાગ્રહના સ્ત્રી કેદીઓ
પર બહુ સખ્તાઈ રાખવામાં આવતી ન હતી,
એટલે તેમને જાતી અનુભવ થયો નથી પણ
બીજી ગુન્હેગાર બહેનો પ્રત્યેનું અમાનુષી
વર્તન જોઈ તેઓ ત્રાસી ગયાં છે અને તેમને

રાહત આપવામાં આવે એમ તેઓ ઇચ્છે છે.
તેમને કેદી સ્થિતિમાં રાખવામાં આવે છે
તે જોઈએ.

જે સ્ત્રીઓએ નાની સરખી ચોરી કરી
હોય અથવા બીજા કંઈ નજીવો ગુન્હો કર્યો
હોય તેને ખુતી યા બીજા મહાન અપરા-
ધીઓની સાથે જ રાખવામાં આવે છે.
કેદીઓ પ્રત્યે સડાનુભૂતિની દ્રષ્ટીએ જોવાને
બદલ તેઓને હડધુત કરી ગાળામઘાર
કરવામાં આવે છે; પોતાની અજ્ઞાનતાને
અંગે જેલની શીરસ તોડવાને માટે તેમને
ભારે શીક્ષા કરવામાં આવે છે; તેમના ગળા
ઉપરાંત કામ આપવામાં આવે છે, બહુ
હલકો ઓરાક અપાય છે; મનને અતંદ
મજે એવા એક પણ સાધનનો અભાવ, સ્વ-
છતા જાળવવા માટે કોઈ પણ જાતની
સગવડના નહીં, મહીનાઓના મહીના સુધી
સ્નેહી સંબંધીઓને મળવાની પણ તક ન
આપવામાં આવે એ બધું શું સુચવે છે?
આ ઉપરથી એમ જ કહી શકાય કે, કેદીઓ
માણસો છે તે પણ સત્તાધારીઓ જુલમી જાય
છે. અપરાધીઓને શીક્ષા કરવાનું કારણ
તેમને વધારે ગુન્હેગાર બનાવવાનું નથી, પણ
તેમનું માનસ સુધારી તેમને સુમાર્ગે દોર-
વાનું છે એ જેલના અધિકારીઓ જુલમી
જાય છે.

કેટલીક સ્ત્રીઓએ ઓછાદવાર ચોરી કરી
હોય-જેની ચોરી કરવાની બીજકુલ ઇચ્છા
ન હોય પણ પ્રતીકુલ સંજોગથી ઉત્કેષાઈ
જઈ દુઃખના આવેશમાં કોઈની કંઈ વસ્તુ.

યા પૈસા ચોરી લે—તેને પણ સામાન્ય ગુન્હે-
ગાર સાથે રાખવામાં આવે છે ! આવા વાતા-
વરણમાં તે સુધરવાને બદલે બીજી વખતે
પણ તેમ કરવાની મને વૃત્તી સેતતી થઈ
જાય છે. સંગત મનુષ્યના હવનમાં કેટલો
અગત્યનો ભાગ ભજવે છે તે સૌ કોઈ જાણે
છે. છતાં શ્રી ગુન્હેગારોને તેના જેવા જ
બીજા ગુન્હેગારોની સાથે રાખીને તેમને
શીક્ષણ આપવાની સત્તાવાળાઓ જરા પણ
દરકાર કરતા નથી. તેમના તરફ જેલમાં
એવી કઠોર રીતે વતંવામાં આવે છે કે,
ગમે તેવા શાન્ત સ્વભાવની બાઈ હોય
તે પણ પોતાના મનનું સમતોલપણું, ખોઈ
અધીકારીઓની સામે થાય છે. તેને બદલે
જો તેમની તરફ સત્તાવાળા દયા અને સહાનુ-
જુતી બતાવતા હોય, તો તેઓ બહાર આવી
સદ્વર્તન ચલાવે પણ તેમની સાથેના કઠોર
વર્તનને અંગે તેઓ બદમાસ નીવડે છે.
આ પ્રમાણે તેમનું ચારીત્ર અને માનસ
બગાડી, તેમને હકકો ખોરાક આપી તેમજ
આંક દીસે નહાવાનું કે કપડાં બદલવાની
સગવડ ન આપીને અસ્વચ્છ બનાવી, તેમની
શારીરિક તંદુરસ્તીને પાચમાલ કરી નાખે
છે, મહીનાઓ સુધી સગસંબંધીઓને
મળવાની મનાઈ તેમને નીજીર અને નીરસ
બનાવે છે. આવી મનોદશાવાળાં બનાવેલાં
કૃદીઓ સારા નાગરીક અને એવી અજ્ઞા
કેમ રાખી શકાય ? વળી જેલમાંથી બહાર
નીકળતાં સમાજમાં એમને કોણ આશા
અપે છે ? બહાર આવી ઘરબાર વગરની શ્રી-
સમાજથી હાંધુન થતાં બદમાસ થાય કે
વીપવે દોરાય જાય તો તેમાં નવાઈ શું ?
આપણે ત્યાં ઘણીએ સામાજિક સંસ્થાઓ છે,
પણ એવી એક પણ સંસ્થા હજી સુધી
કાંદવામાં નથી આવી કે જે તુરંગમાંથી બહાર-
નીકળતી શ્રીઓને તેમને આશ્રય આપી,

કોઈ પણ જાતનો ઉદ્યોગ શીખવી, ઠેકાણું
પાડે. હાલની સમાજ રચનાને અંગે જ ગુન્હે-
કરવાની તેમને ઇચ્છા થાય કે કેમ ? પડે છે,
અને તેથી જ ગુન્હેગારોની સંખ્યામાં વધારો
થતો જાય છે. ત્યારે શું જ્યાં સુધી વર્ત-
માન સમાજ રચનામાં કાંતી ન થાય, ત્યાં
સુધી આવી સંસ્થાની જરૂર નથી ? રાજ-
દારી કૃદીઓ માટે આપણે પુરુષોમાં
હાલ ચલાવી તો તેમની સ્થિતિ સુધારવા
માટે લોકો કૌતુકમંદ નીવડ્યા, તેવી જ રીતે
ગુન્હેગાર કૃદીઓની સ્થિતિ સુધરે એને
માટે ચળવળ ચલાવવી એ શું દરેક શહે-
રીની ફરજ નથી ? જ્યાં સુધી જેલના કાનુ-
નોમાં ફેરફાર થયો નથી, ત્યાં સુધી ઉપર જણા-
વેલું કામ સામાજિક સંસ્થા મારફત થવું જોઈએ.
જેલ હવન સુધારવા માટે રશીઆના ધોરણ
પર સુધારા કરવા જોઈએ. ઝારના વખતમાં
બીજા દેશોની માફક રશીઆમાં પણ કારા-
વાસીઓ ઉપર સીતમ ગુમરાવામાં આવતા
હતા, પણ જમારથી સોવીએટ સરકાર રચ-
પાઈ, ત્યારથી જેલના કાનુનોમાં પણ કાંતી
થઈ. અને નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે જેલજીવ-
નમાં પણ આદર્શ સુધારા કરવામાં આવ્યા.

ત્યાં કૃદીઓ સાથે સારી વર્તણૂક રાખ-
વામાં આવે છે. તેમને સાતીક ખોરાક
આપવામાં આવે છે. તે ઉપરાંત તેમના
કામને માટે તેમને પગાર પણ આપવામાં
આવે છે. હીંદી સરકાર આટલી બધી ઉદા-
રતા બતાવે એ હાલ તુરત તો સંભવીત
નથી, પણ તેઓ કૃદીઓને રાજો ખોરાક
અપે તો પણ તેમનાં ભાગ્ય. રશીઆમાં
કૃદીઓને અકવાડીઆમાં તણવાર અર્થે અરથો
કલાક છુટથી મળતા દેવામાં આવે છે તેમજ
એક વખતે ગમે તેટલા માલુમોને તે
મળી શકે છે. અહીંયાં જેમ ભારે ગુન્ડો
કરનારને એકાંત કારાવાસ આપવામાં આવે

છે, તેમ ત્યાં નથી. કાનખ કે તેથી કેદી કેટલીકવાર ગરો યઇ જાય છે અને ગાંધી ન થાય તો પણ તેની જુદી તો શુન્ય યઇ જાય છે.

અહીં રાજદ્વારી કેદીને પણ સાંજના ૬ વાગે પુરી દેવામાં આવે છે, ત્યારે ત્યાં આખો વખત બંધુ ખુશ્નું સંજવામાં આવે છે, ફક્ત મુખ્ય દરવાજા પર તાળું હોય છે. ત્યાં તેમને લાંચવા લખવાની સગવડ આપવામાં આવે છે. જે કેદીઓ સારી વતન-ભુંકે ચલાવવા હોય તેમને અંદારીઓમાં એક વાર ઘેરે અગર બીજા કોઇ ગામમાં સંગ્રહગાદ માટે જવા દેવામાં આવે છે. દરેક ઉન્દાળામાં તેમને પંદર દીવસ સુધી રજા પર જવા દેવામાં આવે છે, આવી જાતની છુટ આપવાથી ન્દારી જવાનું સાક્ષ્ય કરનાર ભાગ્યે જ મળે છે. તેનું કારણ જેલમાં પણ ધરના જેવું જ વાતાવરણ છે તે જ છે. જેલમાં કેદીઓ પોતાના મંડોળ ખનતી ભાપણો આપે, ગાયન પાટી કરે અને રમવા માટે કસબો ઉધાડે છે. અંદારીઓમાં તેમને તથા વખત નાટક અને સીનેમા જતાવવામાં આવે છે. જેલ જેવા ગમે તેવા મોટા અંધી-કારી આખો હોય તે કોઇ પણ જાતના બેદબાવ વગર તેમને પોતાના જેવા જ ગણી છુટથી વાત કરે છે. તેમને એવા સરસ કપડાં આપવામાં આવે છે, કે કાણુ અંધી-કારી અને કાણુ કેદી તે કહી શકાય નહીં. તેઓ પોતે જ જાપાંઓ કાઢે છે અને તેમાં જેલ માટે કાંઇ પણ ટીકા કરવી હોય તો તેમ કરવાની તેમને છુટ છે. શીશુ ઉપરાંત તેમને દરેક જાતના ઉદ્યોગ પણ શીખવામાં આવે છે.

સ્થિતમાં એક સ્ત્રીને જેલ સુપરી-ટેન્ડન્ટ તરીકે નીમવામાં આવી છે. તેણે પહેલા

સુધારો એ ક્યો કે દરેક કેદી-પટ્ટી તે પુરુષ હોય કે સ્ત્રી હોય તે પોતાની પત્નીને અને પત્નીને અંદારીઓ એકવાર પોતાની સાથે જેલમાં રાખી શકે જેથી જેને લાંબા વખતની સજા થએલી હોય તે માનુસ કુટુંબ પ્રત્યે નીકર ન થઇ જાય તેમ જ તેની માનસિક અને શારીરિક પ્રવૃત્તિ પણ સારી રહે. લાંબી સજાવાળાંઓને આવી છુટ આપવી બહુ જરૂરી છે, આવો કેદી-ઓના લાભનો સુધારો દાખલ કરવા માટે એ સ્થિતિ સ્ત્રીને ધન્યવાદ આપવો જોઇએ.

હાલની જેલની પદ્ધતિમાં ફરફાર કરવા માટે સરકારે પોતાના આંધીઆઓની નહીં પણ સામાજિક પ્રવૃત્તિમાં રસ લેનારાઓની સમીતીઓ નીમવી જોઇએ. આ સમીતી તદ્દન સ્વતંત્ર હોય તો જ સરકારને ખુલા દીક્ષથી સુચનાઓ કરી શકે. આ સમીતીમાં સ્ત્રીઓને પણ સહા પ્રમાણમાં સ્થાન આપવું જોઇએ, જેથી સ્ત્રી કેદીઓ છુટથી પોતાની ફરીયાદો તેમની પાસે રજૂ કરી શકે. સ્ત્રીઓ તુરંતની બદલ આવી નીરાધાર ન થઇ જાય તેટલા માટે તેમને જેલમાં કોઇ પણ જાતનો ઉદ્યોગ શીખવવાની ઝાંઝણ કરવી જોઇએ. કેદીઓ પ્રત્યે સહા-નુસૂતીભક્તિ વતન ચલાવવાની જેલના આધીકારીઓને ફરજ પાડવી જેથી તેઓ ત્રાસના માર્ગ બદલાસ ચલાવે બદલે સહ-શુણી નાગરીકો તરીકે જીવન ગાળવાનું પસંદ કરે. રશીઆના ધોરણ પર જ સુધારા કરવા જોઇએ કારણ કે આ સુધારા દાખલ કર્યા પછી શુન્દાવું પ્રમાણ ત્યાં બહુ ઓછું થઇ ગયું છે. ઉપર જણાવેલી સમીતી નીમવાની સતત માગણી કરવી જોઇએ અને જો તે નીમવાની સરકાર ના પાડે તો સ્વરાજનું નવું નિર્ધારણ અમલમાં મુકાય ત્યાં સુધી તેને માટે જુલેશ ચલાવવી જોઇએ.

શ્રી સન્માન કે સ્વમાન?

નવયુગની નારી શું ઇચ્છે છે ?

: લેખીકા :

કુમારી કુલ્પના

શ્રી સ્વાતંત્ર્યની ભાવનાના જન્મ સાથે જ આ યુગની નારીત્વ આખું ઈન્દ્રીયીકૃત બદલાઈ ગયું છે. આજની સ્ત્રીત્વ માનસ તેને કરવામાં આવેલા હઠ્ઠરો અન્યાયો તરફ પુકાડા મારી રહ્યાં છે. અને જો સ્ત્રીવર્ગનાં ચાલે તો એ તમામ અન્યાયોની ધમારતને આજે ને આજે સળગાવીને ખાખ કરી નાખે અને આખી સમાજરચના સમાનતાના સીદ્ધાંત ઉપર નવેસરથી સર્જે, પુરૂષવર્ગને આ ભાવના કદાચ વીચીત્ર અને બળવાખોર લાગશે પરંતુ હજારો વરસોથી અન્યાયની સીતમ ચક્રી નીચે કચરાતી આવેલી સ્ત્રીનો આત્મા આજે સળગી રહ્યો છે. ૧૫૦ વર્ષની શુભા-મીએ જ્યારે સાથે જીંદગી પ્રજાના કોધા-મીને સળગાવ્યો છે તો હજારો વરસોની શુભામીના ઝામ હીંદી સ્ત્રીનાં હૃદયમાં દાવા-નગ જગાડે તેમાં શી નવાઈ? પરંતુ હજી આપણી સ્ત્રીઓમાં સાવજનીક સમુદ્ધ ભાવના, સંગઠન અને કેળવણી નથી એટલે તેના મનોરથો તાત્કાલીક સફળ થઈ શકે તેમ નથી. હીંદી સ્ત્રીને હજી મુક્તી માર્ગની લાંબી મજલ કાપવાની છે અને તેની તૈયારી માટે હજારો અને લાખો અભણ સ્ત્રીઓની વર્ગભાવના સચેત કરવાની જરૂર છે આ કામ કરીને છેલ્લાં અસંભવિત નથી.

પરંતુ આ આખા યે પ્રશ્નનો વીચાર કરતાં જો મુશ્કેલી સામે હીંદી સ્ત્રીએ પાણી પહેલાં પાળ બાંધવાની છે તેનો વીચાર કરવાની પહેલી જરૂર છે. આ પ્રશ્ન તે સામાન્ય રીતે આજની સમાજરચનામાં પ્રચલીત થયેલો જી સન્માન (Chivalry) નો છે. આ પરીસ્થિતી સ્વાભાવીક રીતે સ્ત્રી-ઓએ સ્વીકારી લીધેલી છે એટલે જ તે વધારે મુશ્કેલ પ્રશ્ન બની ગયો છે. સ્ત્રી-સન્માન આપણે ઇચ્છીએ પરંતુ તે સ્વમા-નને ભોગે તો હરગીજ નહીં. જ્યારે અત્યારની સ્ત્રીસન્માનની ભાવનામાં તો સ્ત્રીના સ્વમાનનો ચોક્કસ લય જ થઈ રહ્યો છે. સ્ત્રીસન્માનના ધુરખા નીચે સાચા સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યની ચળવળનો કરચરધાણ નીકળી રહ્યો છે એ ખીના તરફ આપણે આંખ માંચામણ કરવાં જોઈતાં નથી. સ્ત્રીસન્માનના સુધરેલા સ્વાંગ નીચે પુરૂષ-વર્ગ પોતાતું આધીપત્ય સ્ત્રી ઉપર હંમેશ માટે સાચવી રાખવાનો દંભ કરે છે. પહેલાના કાળમાં સ્ત્રીને મીઠકત તરીકે માનવામાં આવતી અને એ મીઠકતની રક્ષા માટે પુરૂષ વર્ગ અનેક જાતની લડાઈઓ લડતો એ ભાવના દરેક સ્ત્રીને આજે જંગલી લાગે છે. કદાચ સ્ત્રી પુરૂષની મીઠકત તરીકે રહેવાને આજે ખુશી છે? પરંતુ એ જ ભાવના કાંઈક રૂપાંતર

તરીકે, જુદા આકારમાં આગે સ્ત્રી સન્માન તરીકે પ્રચલીત બની છે એ વાત હીંદી સ્ત્રીઓ ન જુએ. સ્ત્રીના રક્ષણહાર તરીકે દાવો કરવાની પુરૂષની પ્રાચીન ભાવના હજુ પણ દુનિઆમાંથી અસ્ત પામી નથી. ડગલે ને પગલે આજના સ્વતંત્ર યુગમાં પણ તેના સાક્ષાત્કાર દરેક સ્ત્રીને થઈ જ રહ્યો છે, અને સૌથી દીલગીરીની ખીના એ છે કે આપણે સ્ત્રીઓ આ ઇંદ્રજાળને ઝોળખી શકતાં નથી. સ્ત્રી સન્માનને નામે પુરૂષ વર્ગ પોતાનું મુરખ્ખીપણ સાચવી રાખવા માગે છે દામમાં, ટ્રેનમાં કે મેળાવડામાં સ્ત્રીને જગ્યા કરી આપનાર પુરૂષ વર્ગ છુપી રીતે પોતાના જાતી ગર્વને સંતોષે છે. એના દીલમાં સ્ત્રી જાતીને રક્ષણ આપવાની મુજ ભાવના તે વખતે જાગ્રત હોય છે. સ્ત્રી એ પુરૂષની મહેરબાનીને પાત્ર છે એવી ઉંડી ઉંડી અને ઘણીવાર અણુજાણુ ઉમીં પુરૂષના હૃદયમાં ધર કરી રહેલી હોય છે એમાં પુરૂષવર્ગના વાંક નથી પરંતુ સૈદ્ધાંત્યો થયાં જે સંસ્કાર અને ભાવના તેણે પોષી છે તે સ્વાભાવીક રીતે જ એની મેજે બહાર તરી આવે છે. સ્ત્રીઓ પણ એ અણુજાણુપણે સ્વીકારીને પોતાની પરતંત્રતા અને પુરૂષનું આધીપત્ય સ્વીકારી લે છે એટલે નવયુગની નારીની પ્રાથમીક ફરજ છે કે તેણે સ્ત્રીસન્માનની આ ભાવનાનો સ્વીકાર કરવાને હવે સાફ ના પાડવી જોઈએ. તેણે પુરૂષવર્ગના અપમાનની

દ્રષ્ટીએ નહીં પરંતુ પોતાના વર્ગના સ્વમાનની દ્રષ્ટીએ, સાચા સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યની ચળવળને ખાતર અને ભાષીની અસંખ્ય સ્ત્રીઓના હીતની ખાતર સ્ત્રીસન્માનને નામે પુરૂષ વર્ગ તરફથી થતાં ખોટાં સવાસવાંને હીંમતમેર પાછાં ફેલવાં જોઈએ. મારા નમ્ર અભિપ્રાય મુજબ જે કોઈ પણ યુવતી પુરૂષ વર્ગનાં આવાં ખોટાં સવાસવાં સ્વીકારે છે તે એવડો અપરાધ કરે છે. એક તો તે સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યની ચળવળનો ખેડ કરે છે અને બીજું સ્ત્રી નીબંધ છે એ ધર કરી એટલી ભાવનાને સંચોટ કરીને આખા સ્ત્રીવર્ગની નીબંધતા ઉપર મહોર મારે છે. મને ખબર છે કે પુરૂષનાં આવાં સવાસવાં કેટલીક યુવતીઓને ગમે છે કારણ કે તેમનો ગર્વ તેથી પોષાય છે પરંતુ તેઓ જુલો જાય છે કે આમ કરીને તેઓ પુરૂષના મીથ્યા-બીમાનને અને પરાધુવંથી ચાલતી આવેલી મુરખ્ખીવટને પણ ઉત્તેજન આપે છે. રશીઆ કે જ્યાં સ્ત્રી સૌથી સ્વતંત્રતા અને સરખી સમાનતા ભોગવી રહી છે ત્યાં કોઈ પણ સંજોગમાં સ્ત્રી આવી જાતની સ્ત્રીસન્માનની ભાવનાને સ્વીકારવાને તૈયાર નથી કારણ કે તેમાં તે પોતાના સારાએ વર્ગની સ્વતંત્રતાનો અને સમાનતાનો અસ્ત જુએ છે. સ્ત્રીસન્માનના આ પ્રશ્નના નીકાલ ઉપર જ હીંદની સ્ત્રીની સાચી સ્વતંત્રતાના સવાલનો નીજુથ અવલંબે છે.

જ્યાં જીવન અને મન કામ વીનાનાં જડ-ખાલી હોય છે ત્યાં જ ધર્મ વીશેષ લોકપ્રીય હોય છે.

મનુષ્યે કંઈપણ પ્રભુ જે ખરેખર તેવો હોત તો કદાચ મનુષ્યોએ તેને માન પણ ન આપ્યું હોત.

પરણશો નહિં!

આ લેખ

કુંવારી-પરણવાની

ઉમ્મર લાયકની બહે

નો માટે છે, એટલે એમને

ખાસ ગંભીરતાપુર્વક વાંચ

વાની મારી લલામણુ છે.

મારી પરણેલી બહેનો વાંચશે

તેઓ મોટે ભાગે મારા કથનને જરૂર

ટેકા જ આપશે, એવું હું માનું છું.

મારા નામ આગળ સી. વાંચીને જ હું

પરણેલી છું એનો પુરાવો પહેલેથી જ મળી

જશે. 'પણ બ્યારે તમે પોતે પરણ્યાં છો

તો બીજાને તેથી ઉલટી સલાહ કેમ આપો

છો?' એવો પ્રશ્ન પણ કોઈક પુખ્તારાં

નીકળશે.

તેમને મારો એટલો જ જવાબ છે કે,

'હું પરણી છું તેથી જ પરીણીત જીવનના

અનુભવ જાણું છું', અને તેટલાં માટે જ

જે બહેનો કૌમાર્યને આંગણેથી લગમડાંપને

ઉંબરે આવવાની વયની છે, તેમને મારા

અનુભવ સાંભળાવવા આ લેખ લખું છું.

શરૂઆતમાં જ શંકાશીલ હૃદયવાળાઓ

માટે એ પણ કહી લેવું ઠીક છે કે મારો

સંસાર દુઃખી નથી, સર્વ સામાન્ય હીંદુ

કુટુંબોને ધોરણે કહું તો અમારો ગૃહ-

સંસાર મુખમાં વીતે છે. પરંતુ એ સુખની

વર્તમાન હીંદુ સમાજની વ્યાખ્યા પરીપુણ

નથી-અંધુરી છે.

કોઈ મારી ઉપર આથી એવો આક્ષેપ

રખે મુકે કે, હું કુંવારી કન્યાઓને બહે-

કાથી મુકવા માનું છું. તેવી દંડપના પણ

મારા દીકરાં નથી.

પરંતુ દશ વર્ષના મારા પરીણીત જીવ-

નમાં મેં જે જીવું, જીવ્યું અને અનુભવ્યું,

તેમ જ એ દશ વર્ષમાં જે કૌમારીકાઓના

: લેખિકા :

સી. વસંતબહેન શર્મા

માનસમાં નવી

ન પલટો થતો મેં

નજરોનજર નીહ

જ્યો; તે ઉપરથી જ મને

આ લેખ લખવાની ઇચ્છા

થઈ છે. તેમ કરવામાં એટલો

જ હેતુ છે કે, પોતાની સ્વતંત્રતા

સાચવીને લગનના લાકડાં મહાણવાની

મંજીલાવાળા કૌમારીકાઓ 'પત્ની' નામથી

પરીણીત થયેલા પુરુષોને બરાબર પારખી

શકે.

હમણાં હમણાં યુવકોમાં ખુબ પલટો

થયેલો દેખાય છે. અંગ્રેજી કેળવણી, પશ્ચી-

મના સાહિત્યનું વાચન અને સ્વદેશમાં

આલસી સ્વતંત્રતાની લડત: એ ત્રણેયની

સામટી અસર તેમની ઉપર થઈ છે. આથી

ઉપર ઉપરથી જોતાં તેમની બીચારસરણીમાં,

એમની રહેણીકરણીમાં, એમના પાશાકર્મ,

એમની વાણીમાં, સ્ત્રી જાતી તરફનાં એમનાં

વર્તનમાં ખુબ જ ફેરફાર થયેલો જણાય છે.

છતાં અનુભવથી હું જાણી શકું છું કે

એ બધો ફેરફાર ઉપર છલ્લો છે, તે છેક

હૃદયના તલને સ્પર્શી શક્યો નથી.

પ્રથમ જાતી ખુશામતખોર છે. પોતાનું

કામ કાઢી લેવા માટે તે ગમે તેની ખુશ-

મત કરતાં આંચકો ન ખાય તેવી છે.

સ્ત્રી જાતી ભોળા છે, પોતાની પ્રથંસાનો

વેણ સાંભળીને પુલાઈ જાય તેવી છે. અને

તેથી ઘણી વખત ઠગાય છે. એથી મીત્ર

તરીકે પુરુષો-ખાસ કરીને આજના યુવાનો

નેટલા સારા દેખાય છે, તેટલા પત્ની તરીકે

તેઓ સારા હોતા નથી.

યુવાની હમેશાં લાગણીઓના ઉઠાળાથી

ભરપૂર હોય છે. જીવન સફર ખેડતાં આવ-

નારી મુશ્કેલીઓનો વીચાર કરવા લાગણી-ભર્યા હૈયાં થોભતાં નથી. એટલું જ નહીં પણ મૈત્રી અને 'માલીકી હક' એ બન્નેની વચ્ચે જે મહદ્ અંતર છે એની તો તેમને કદપના પણ ધોતી નથી.

'સરસ્વતીચંદ્ર'ના યુગ માટે એમ કહેવાય છે કે, તે સમયના કોલેજીયનો કુમુદોના જ શોખીન બની ગયા હતા, અને તેથી પરણી સુકેતા અનેક વીઘાર્થીઓ પોતાના ચેર જનમાં અંજ, અમતા, મેતા, માણિક, રાધા અને સુરગને જોધને નીચાસ નાખતા દુઃખી થતા હતા, અને કુંવારા વીઘાર્થીઓ રાજપુત યુગના રાજકુમારો અસુક જ કન્યાને પરણવાની હક લઈ ઉટસુર ખાટલી લઈને પડી રહેતા, તેમ પોતાને કુમુદ સમી કન્યા મળે તે માટે સ્વપ્નાં જોતા હૈયાં શેફી નાખતા હતા! આ છોકરાઓમાં સરસ્વતીચંદ્રો કેટલા હતા અને પ્રમાદધનો કેટલા હતા, તેનું પ્રમાણ હજી કાંઈ કાંઈ સકડું નથી.

તે પછીના યુગમાં વળી 'જ્યાં સ્ત્રી જાતીનું સન્માન થાય ત્યાં દેવો રમણ કરે છે' એજ સુત્ર જ્યાં ત્યાં સંલગ્નાઈ રહ્યું હતું. 'સુદરી મુખોધ' મારીકના જુના અંકો ઉપર આજે પણ 'સરસ્વતીચંદ્ર' મંથો લીધેનું લાંબુ અવતરણ છખાયેનું જોઈ શકાય છે. તે વખતે પહેલવહેલાં સ્ત્રીજાતીના સંબંધમાં થોડીક ઉચ્ચ ભાવના જન્મેલી જણાતી હતી. પરંતુ એ બધી મોઢાની વાતોમાં જ સમાઈ જતી હતી. લેખકો અને વક્તાઓ વારંવાર તે ભાવનાનો અને 'મનુ'ના અદ્વિત સુત્રનો લખાણોમાં તેમજ લખણોમાં ઉપયોગ કરતા, પરંતુ વતનમાં કેટલું ઉતારતા તે તો તેમની શૃદ્ધેવીઓ પોતાના સ્વાનુભવ જણાવે તો જ સમજાય.

'શૃદ્ધેવી' શબ્દનું સ્મરણ થતાં એક ખીજ પ્રસંગનું અત્રે સ્મરણ થાય છે, તે એ કે વીસમીસદીના આરંભમાં આયસમાગની શ્રવણીઓની અસર નીચે આવેલા કેટલાય

“મારી એ સલાહ છે કે તમે પરણશો નહીં”

પુરુષો પોતાની 'વહુ'ઓને 'દેવી'ન ભાવના-ભર્યા નામે સંબોધતા હતા, પરંતુ એ બધું બાહ્ય દેખાવ પુરતું જ. ખાનગી જીવનમાં એ 'દેવી'ઓ કાંઈ તેમના બહુમોલા 'દેવો' કેવું વતન ચલાવતા હશે તે તો સ્વાનુભવ જ

વિધવાનું ગીત

[સમાજથી હુકરાયેલી, સાસરીયાથી ત્યજાયેલી, પીયરીયાથી ધી-ઝોરાયેલી વીધવા ગાય છે]

સાસરીયાં કહાડે છે ઘરથી ! દે છે ભુંડી ગાળો રે !

અહીંથી નાઓ ! મોઢું બાળો રે !

પીયરીયાંએ પડસામાં લખી આપી ખાવી ગાળો રે !

અહીંથી નાઓ ! મોઢું બાળો રે !

ધરડા ડોસા ઘોડલે બેઠા !

જોડું આવતાં પડતા હેઠા,

જાલે એના બેટી બેટા, મુજતાં હાડા રે !

હાંફતી જાતી, ખાતા ખાંસી, માંડવે આવ્યા રે !

વેવાણુ પુખવા આવો રે !

આંખે હાથ દબને નાતા !

નાકે પડતા પાણી હોંડતા !

લાકડી ટેકે ચાલતા ડોસા : લાડી લાવો રે !

મેંમાં લોહીના મળદ્ર આવે : રાયવર આવશે રે !

ખોટી થાય : લાડી લાવો રે !

બળતા તાવે હાડ ફફડતા !

ફેરા ફરતાં અંગ લથડતા !

માથે મુકતા બીનાં પોતાં : મંગળ ફરતાં રે !

ખાટલે ધાલીને શીખ આલી ! દીકરી ચાલી રે !

મરતાના હાથને ઝાલી રે !

માઘ મલીઠા ખતાં ખાતાં,

નનૈયાઓ ગાણું ગાતાં-

લરખ્યા લાઇને ઘરમાં નતતાં : દેતાં ગાળો રે !

ભારે પગલાંની વડુ કહેતાં : ઘરથી કહાડો રે !

અહીંથી નાઓ ! મોઢું બાળો રે !

કાંધાં એના પાણી લોટા !

જાતીએ મેઝ્યા શેકનાં ગેટા !

તોયે છેવટ જીવતર ખોટા : મોઢું બાળો રે !

આવજી પુટે, દોરી તુટે : વાંકે અમારો રે !

અહીંથી નાઓ ! મોઢું બાળો રે !

આંખે કા'દી ઉંધ ના આણી !

કા'દી ના મેં સુખને નાણી !

કાંધાં મારાં લોહીનાં પાણી ! સુશુષ્કામાં રે !

ધરણ માટી, માંગે કાઠી : ભોગ અમારા રે !

અહીંથી નાઓ ! મોઢું બાળો રે !

માયા દેરા દેરા કપાવો !
 અંગતણા શણગારે ત્વનવો !
 પુરવો એક સડતો કાળો ! મોઢું વાળો રે !
 માયા કુટવાં, મેલવા કુકા : ખુણો પાળો રે !
 અડીથી જાઓ ! મોઢું બાળો રે !
 ભવમાં લાગ્યો અંગન-ગાટો !
 ના હોળવો મારે અંબોડો !
 પેકી રાતે ચુકો દોડો ! મીઠળ તોડો રે !
 માત-પીત, નો ઉતયો બોલે : ભોગ તમારો રે !
 કહેતા : જાઓ ! મોઢું બાળો રે !
 કરવા લોહીના કહાડા હાવાં !
 ના લેવાના કાષ્ઠે લહાવા !
 હુખા ચુકા પાશેર ખાવાં ! વરની પાછળ જાવો રે !
 ચોરી માંદો, મોઢો, ખડકાયે ! ભડ ભડ ચાવો રે !
 હાથ સમાજ ! પ્રાણ ન જાવો રે !
 કુલીન ધરની છું હું છોડે !
 ઉંચા ધરની છું છું નેરે !
 ખુણે પેસી અંગ સંક્રાંત ! માથું ફાંટું રે !
 ઉરનાં આંસુ, કોઈ ના લેણું : મોઢું ના નેણું રે !
 દાઝ્યા ઉપર ઝમ જગત દેણું રે !
 માને જાપ તો મેળે માણે !
 મારી પીન કોઈ ના જાણે !
 સાસરીયા તો આવશે કાણે : મરવા ટાણે રે !
 આંસુ સારશે, લાડવા ચાવશે ! ઉત્સવ માણે રે !
 વીધવા મરતાં આનંદ આણે રે !
 જન્મતાં કાને “રે હાય !” આવે !
 મોટાં ચાતાં લમ-લાણ આવે !
 વૈધવ્યથી ના રાદી ‘છુટાયે ! ઉર શોકાયે રે !
 હાય જીવન આ ! હાય સીતમ આ ! ના રહેવાયે રે !
 ના કાષ્ઠને એ કહેવાયે રે !
 આજ અમારે બારણે દેખો !
 કોઈ શુકવે તેમ જ શુકો !
 સંધો રહીના દેહનો શુકો : મોઢું બાળો રે !
 હુનીયા એળો ! સગર કોળો ! કપાંચ નહીં ભાળો રે !
 સીને કહેતાં : મોઢું બાળો રે !
 સાસરીયાં કહાડે છે ધરથી દે. છે હુડી ગાળો રે !
 ચીવરીયાંએ પદ્મામાં લખી આપી ખાખી ગાળો રે !
 અડીથી જાઓ ! મોઢું બાળો રે !